

Landsnefndin fyrri
1770–1771

Den islandske Landkommission
1770–1771

DEN ISLANDSKE
LANDKOMMISSION
1770–1771

VI

KOMMISSIONENS
ARBEJDSPAPIRER

REDAKTØRER

Hrefna Róbertsdóttir
Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

ISLANDS
NATIONALARKIV

I samarbejde med
Rigsarkivet og Islands Historiske Forening

Reykjavík 2022

LANDSNEFNDIN FYRRI 1770–1771

VI

VINNUGÖGN
NEFNDARINNAR

RITSTJÓRAR

Hrefna Róbertsdóttir
Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

ÞJÓÐSKJALASAFN
ÍSLANDS

Í samstarfi við
Ríkisskjalasafn Danmerkur og Sögufélag

Reykjavík 2022

LANDSNEFNDIN FYRRI 1770–1771 VI

Vinnugögn nefndarinnar

DEN ISLANDSKE LANDKOMMISSION 1770–1771 VI

Kommissionens arbejdspapirer

RITSTJÓRAR · REDAKTØRER

Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

AÐALSTYRKARÆÐILAR · HOVEDSPONSORER

Augustinus Fonden, Rannís — The Icelandic Center for Research

ÚTGEFENDUR · UDGIVERE

Þjóðskjalasafn Íslands · *Islands Nationalarkiv*, Sögufélag · *Islands Historiske Forening*,
Ríkisskjalasafn Danmerkur · *Rigsarkivet*
Reykjavík 2022

SAMRÁÐSNEFND · SAMARBEJDSUDVALG

Hrefna Róbertsdóttir, Helgi Skúli Kjartansson, Ole Magnus Mølbak Andersen

UPPSKRIFTIR SKJALA · TRANSSKRIBERING

Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, Margrét Gunnarsdóttir, Ragnhildur Hólmgeirsdóttir, Yngvi Leifsson

RÁÐGJÖF UM FRÁGANG FRUMTEXTA · SPROGLIG VEJLEDNING

Christina Folke Ax, Jóhannes B. Sigtryggsson, Leon Jespersen

SAMLESTUR SKJALA · SAMMENLIGNING TEKST OG KILDER

Hrefna Róbertsdóttir, Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

PRÓFARKALESTUR · KORREKTURLÆSNING

Christina Folke Ax, Hrefna Róbertsdóttir,
Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, Jóhannes B. Sigtryggsson, Leon Jespersen

ÞÝÐINGAR ÚR ÍSLENSKU · OVERSÆTTELSER FRA ISLANDSK

Christina Folke Ax, Skjal ehf. — Pétur Rasmussen

ÞÝÐINGAR ÚR SÆNSKU · OVERSÆTTELSER FRA SVENSK

Jón Torfason, Hrefna Róbertsdóttir

ÞÝÐINGAR ÚR LATÍNU · OVERSÆTTELSER FRA LATIN

Gottskáلك Þór Jensson, Gunnar Örn Hannesson

SKÝRINGAR OG SKRÁR · FORKLARINGER OG REGISTER

Christina Folke Ax, Hrefna Róbertsdóttir, Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

UMBROT · LAYOUT

Egill Baldursson ehf.

HÖNNUN KÁPU · OMSLAG

Kría hönnunarstofa — Eva Hrönn Guðnadóttir

KORT · KORT

Benedikt Jónsson, Egill Baldursson

PRENTUN · TRYKNING

GPS group Slóveníu

© Þjóðskjalasafn Íslands, Hrefna Róbertsdóttir, Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

Fjölbindaverkið · *Serien*: ISBN 978-9979-876-25-0

VI. ISBN 978-9979-876-31-1

Efnisyfirlit

Inngangur	13
Harald Gustafsson, Stjórnæki ríkisvaldsins og vettvangur nærsamfélagins. Landsnefndin fyrri frá evrópskum sjónarhóli	33
Skrá yfir litramerkingar á bréfum til Landsnefndarinnar fyrri og hvar þau eru prentuð	83

ÚTDRÆTTIR ÚR SKJÖLUM NEFNDARINNAR

Útdrættir úr innkomnum bréfum og fundargerðabók nefndarinnar	97
Efnisyfirlit útdráttá	98
Registur útdráttá	99
Efni af ýmsu tagi	105
Almennt um ástand landsins	112
Réttarfar	119
Aukaskattur	121
Kirkja og kennimenn	122
Tíundir	150
Prentverkið á Hólum og bókaútgáfa	156
Birting á lögum og tilskipunum	157
Aðbúnaður kennara í Skálholti	159
Landsagi almennt	160
Hreppstjórar	171
Óhóf og lúxusvörur	184
Tóbaks- og brennivínsóhóf	186
Hjúskaparmál og húsagi	190
Húsagi, barnaupveldi, vinnufólk, lausgangarar og flakk	195
Landsagi, lausamenn, lausgangara og kaupafólk	211

Íslenska tukthúsið	218
Fátækramál	220
Orsakir fólksfækkunar og eyðibýli samkvæmt 1. grein erindisbréfsins	229
Forðageymslur	272
Holdsveiki og holdsveikraspítalarnir	276
Fjöldi lækna og ljósmæðra samkvæmt 2. grein erindisbréfsins	280
Íslenskar nytjajurtir og lækningajurtir	286
Helstu sjúkdómar	293
Um spítalanna	295
Fiskveiðar í bæði sjó og vötnum og fiskverkun samkvæmt 3. grein erindisbréfsins	300
Frjáls verslun, hafnir og skipalægi um vetur samkvæmt 4. grein erindisbréfsins	359
Kornmölun og kvarnasteinar samkvæmt 5. grein erindisbréfsins	442
Kornrækt, garðrækt og önnur jarðyrkja samkvæmt 6. grein erindisbréfsins	444
Búfjárrækt og fjárpestin samkvæmt 7. grein erindisbréfsins	533
Hreindýr	549
Gæsa- og álftaveiði	550
Sala konungsjarða samkvæmt 8. grein erindisbréfsins	551
Skipting landsins í tvö ömt samkvæmt 9. grein erindisbréfsins	565
Landvarnir samkvæmt 10. grein erindisbréfsins	581
Innréttingarnar samkvæmt 11. grein erindisbréfsins	588
Steinefni: málmar, steinkol, surtarbrandur og saltsuða samkvæmt 12. grein erindisbréfsins	615
Vegabætur og samgöngur samkvæmt 13. grein erindisbréfsins	635
Launverslun samkvæmt 14. grein erindisbréfsins	649
Brennivíngjald og verðlaunaveitingar	651
Útdráttur úr greinargerð nefndarinnar um störf sín 2. B. J. Ref. N° 599.	655
Útdráttur úr bréfi um fæðispeninga nefndarinnar 2. B. J. Ref. N° 695.	665

EFNISYFIRLIT

Útdráttur úr skrá yfir innkomin bréf 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699.	667
Nokkrir útdrættir um orsakir fólksfækkunar	670
Efnisskrá yfir hluta innkominna bréfa	675

UPPKÖST AÐ ÝMSUM BRÉFUM, NÝJUM TILSKIPUNUM OG
REGLUGERÐUM

Uppkast að tilskipun um fiskveiðar og verslun á Íslandi 1.4.1776.	691
Tilskipun um fiskveiðar og verslun á Íslandi 1.4.1776.	698
Uppkast að tilskipun um umboðsjarðir konungs á Íslandi 15.4. 1776.	706
Uppkast að tilskipun um nýbýli og eyðijarðir á Íslandi 15.4.1776.	712
Tilskipun um nýbýli og eyðijarðir á Íslandi 15.4.1776.	718
Uppkast að konungsbréfi um vegagerð á Íslandi 29.4.1776. ..	725
Ágrip af konungsbréfi um vegagerð á Íslandi 29.4.1776.	729
Tilskipun um garðahleðslu og þúfnasléttun á Íslandi 13.5.1776.	733
Athugasemdir við nýjan verslunartaxta fyrir Ísland 1776.	741
Brot úr reikningi vegna smíði nýrrar kirkju í Vestmannaeyjum, án dags. [1773–1777]	743
Uppkast að meðmælum með því að konungur styrki útgáfu á bún- aðriti Björns Halldórssonar í Sauðlauksdal, án dags. [fyrir 1780]	746

UM FÆREYJAR OG GRÆNLAND

Uppkast að erindisbréfi fyrir stúdent Mohr vegna rannsóknar- leiðangurs til Færeyja, án dags. [1776]	751
Drög að greinargerð um leiðir til að finna á ný hina horfnu byggð á austurströnd Grænlands ásamt kostnaðaráætlun, án dags. [1772–1776]	756
Uppkast að tilskipun um bann við ólöglegri verslun á Græn- landi 18.3.1776.	771

SKRÁR

Heimildir	779
Skammstafanaskrá	786

LANDSNEFNDIN · LANDKOMMISSIONEN

Hugtök og orðskýringar	795
Efnisorð	835
Mannanafnaskrá	865
Staðanafnaskrá	876
Útgefendur og greinarhöfundur	894

Indhold

Indledning	23
Harald Gustafsson, Statens instrument och lokalsamhällets arena. Ett europeiskt perspektiv på den isländska landskommissionen	58
Liste over litramærkninger på breve til Landkommissionen og over hvord de er trykt	83

UDDRAG AF KOMMISSIONENS DOKUMENTER

Uddrag af indkomne breve og kommissionens mødeprotokol ..	97
Emneoversigt for uddragene	98
Register for uddragene	99
Diverse emner	105
Alment om landets tilstand	112
Retsvæsenet	119
Ekstraskat	121
Det gejstlige væsen	122
Tiender	150
Bogtrykkeriet i Hólar og bogudgivelse	156
Bekendtgørelse af love og forordninger	157
Forholdene for lærerne i Skálholt	159
Politivæsenet i almindelighed	160
Repstyrere	171
Overdådighed og luksusvarer	184
Fråds med tobak og brændevin	186
Ægteskabssager og hustugt	190
Hustugt, børneopdragelse, tyende og løsgængere	195
Politivæsenet, løsemænd, løsgængere og købefolk	211

Det islandske tugthus	218
Fattigvæsenet	220
Årsager til folkereduktion og ødegårde ifølge 1. artikel i instruksen	229
Magasiner	272
Spedalskhed og hospitaler	276
Antal læger og jordemødre ifølge 2. artikel i instruksen ...	280
Islandske nytteplanter og lægeurter	286
Almindeligste sygdomme	293
Om hospitaler	295
Fiskeri såvel i fersk- som saltvand og fiskeforarbejdning ifølge 3. artikel i instruksen	300
Fri handel, havne og ankerplads om vinteren ifølge 4. artikel i instruksen	359
Kornmaling og håndkværne ifølge 5. artikel i instruksen ..	442
Korndyrkning, havedyrkning samt det øvrige jordbrug ifølge 6. artikel i instruksen	444
Husdyrhold og fårepesten ifølge 7. artikel i instruksen	533
Rensdyr	549
Gåse- og svanefangst	550
Salg af kronens jordegods ifølge 8. artikel i instruksen ...	551
Opdeling af landet i to amter ifølge 9. artikel i instruksen .	565
Landets forsvar ifølge 10. artikel i instruksen	581
De Nye Indretninger ifølge 11. artikel i instruksen	588
Mineraler: malm, stenkul, brunkul og saltsydning ifølge 12. artikel i instruksen	615
Udbedringer af veje og kommunikation ifølge 13. artikel i instruksen	635
Smughandel ifølge 14. artikel i instruksen	649
Brændevinsafgift og uddeling af præmier	651
Uddrag af kommissionens betænkning om dens virke 2. B. J. Ref. N° 599	655
Uddrag af brev om kommissionens kostpenge 2. B. J. Ref. N° 695	665

INDHOLD

Uddrag af liste over indkomne breve 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N ^o 699	667
Nogle resumeer om årsager til befolkningsnedgangen	670
Fortegnelse over emner i en del af de indkomne breve	675
UDKAST TIL ADSKILLIGE BREVE, NYE FORORDNINGER OG REGLER	
Udkast til forordning om fiskeri og handel i Island 1.4.1776 ..	691
Forordning om fiskeri og handel i Island 1.4.1776	698
Udkast til forordning om kongens ombudsjorder i Island 15.4.1776	706
Udkast til forordning om nye gårde og ødegårde i Island 15.4.1776	712
Forordning om nye gårde og ødegårde i Island 15.4.1776 ...	718
Udkast til kongebrev om vejbyggeri i Island 29.4.1776	725
Sammendrag af kongebrev om vejbyggeri i Island 29.4.1776 ..	729
Forordning om bygning af gærder og jævning af tuer i Island 13.5.1776	733
Bemærkninger vedrørende en ny handelstakst for Island 1776	741
Del af regnskab for bygning af en ny kirke på Vestmannaeyjar, uden dato [1773–1777]	743
Udkast til anbefaling om at kongen støtter udgivelsen af Björn Halldórsson i Sauðlauksdalurs landbrugsskrifter, uden dato [før 1780]	746
OM FÆRØERNE OG GRØNLAND	
Udkast til instruks for student Mohr vedrørende undersøgelsesrejse til Færøerne, uden dato [1776]	751
Skitse til redegørelse om veje til at genfinde den forsvundne bygd på Grønlands østkyst samt vurdering af omkostningerne, uden dato [1772–1776]	756
Udkast til forordning om forbud mod ulovlig handel i Grønland 18.3.1776	771
REGISTRE	
Kilder	779
Register over forkortelser	786

LANDSNEFNDIN · LANDKOMMISSIONEN

Ord- og begrebsforklaringer	815
Emneord	850
Personregister	865
Stednavneregister	876
Udgivere og forfatter til artikel	894

Inngangur

Sjötta og jafnframt síðasta bindi heimildaútgáfu skjala Landsnefndarinnar fyrri 1770–1771 lítur hér dagsins ljós. Þetta er seinna bindið af tveimur með skjölum og gögnum nefndarinnar sjálfrar. Hér eru birt ýmis vinnugögn sem urðu til í rentukammeri eftir að nefndin var komin til Kaupmannahafnar og sýna hvernig unnið var úr efninu sem hún lagði fram við komuna þangað. Þetta eru m.a. útdrættir úr gögnum nefndarinnar, drög að nýjum tilskipunum og reglugerðum sem urðu til í kjölfar starfs hennar og greinargerð um hvernig megi finna á ný hina horfnu byggð á austurströnd Grænlands.

Stærstur hluti bindisins hefur að geyma efnisútdrætti úr innkomnum bréfum og greinargerðum til nefndarinnar og fundargerðabók hennar sem bundnir hafa verið saman í eina stóra bók, 474 blaðsíður í arkarbroti (fólió). Þetta er úrvinnsla starfsmanna í rentukammeri úr innsendum gögnum frá Íslendingum. Útdráttunum er skipt í kafla eftir efnisorði og vísað til viðkomandi skjala ýmist undir nafni bréfitara eða litramerkingu bréfs eða hvorutveggja, þ.e. bréfa, greinargerða og fundargerða nefndarinnar sem birt eru í bindum 1–5 í þessari útgáfu. Lesendum til hagræðis er því birt hér sérstök skrá yfir litramerkingar á bréfum til nefndarinnar þar sem greint er frá því í hvaða bindi og hvar bréfin er að finna sem landsnefndarmenn vinna úr og fjalla um.

Uppbygging bókarinnar er fyrir margra hluta sakir áhugaverð og sýnir hvernig menn hafa nálgast verkefnið í stjórnsýslunni á sínum tíma, eina stærstu samfélagsúttekt sem gerð hafði verið á Íslandi. Útdrættirnir hafa fyrst verið ritaðir á lausar arkir af ýmsum gerðum, pappírinn er ýmist gráleitur, bláleitur, gulbrúnn eða hvítur, og rithendur eru að minnsta kosti fimm eða sex. Sums staðar er letrið mjög smátt og þétt-skrifað. Síðar hafa útdrættirnir verið teknir saman og bundnir í bók. Fremst í henni er efnisyfirlit og atriðisorðaskrá. Fram að blaðsíðu 140 (hér s. 228) er tekið saman efni af ýmsu tagi sem ekki liggur beint fyrir hvernig tengja má við erindisbréf nefndarinnar þótt það sé mjög skylt

því. Þetta eru útdrættir um almennt ástand landsins, réttarfar, kirkju og kennimenn, prentverkið á Hólum, landsaga og húsaga almennt, svo sem um barnauppleði, lausamenn, flakk og fátækramál. Frá og með blaðsíðu 141 (hér s. 229) verða ákveðin skipti í bókinni, en þá er efnisútdráttunum raðað skipulega í sömu röð og greinar erindisbréfsins segja til um en þær voru 14 talsins.¹ Hér kemur alltaf fremst útdráttur úr fundargerðabók nefndarinnar með vísun til blaðsíðutals í henni og til viðkomandi greinar erindisbréfsins. Á eftir fylgja útdrættir úr þeim bréfum og greinargerðum sem send voru til nefndarinnar sem fjölluðu um viðkomandi efni. Eftir þessa umfjöllun er í lokin sérstakur útdráttur varðandi brennivíngjald, sem nefndin lagði til að tekið yrði upp, og um verðlaunaveitingar fyrir umbætur í landbúnaði.

Langflestir útdrættirnir eru teknir úr skjölum nefndarinnar en auk þess fundust við yfirferð bókarinnar sex aðrir útdrættir sem ekki var að sjá að væru ættaðir beint úr gögnum hennar frá Íslandsferðinni. Fimm þessara útdráttu voru auðkenndir með bréfadagbókarnúmeri rentukammers og voru bréfin auðfundin í bréfasafni þess. Inntak bréfanna er mjög tengt málefnum Landsnefndarinnar: fengnir sjómenn frá Sunnmæri í Noregi til að kenna Íslendingum sjómennsku og bátasmíði (sjá hér s. 332), kornrækt og stofnun Akuryrkjufélagsins 1770 (s. 477–483), fjárstyrkur til Jóns Grímssonar garðyrkjumanns (s. 488–489), skipting landsins í tvö ömt (s. 571–574) og greinargerð um grænleita steintegund í Austur-Skaftafellssýslu (s. 632–634). Einn útdráttanna var hins vegar án auðkenningar og því ekki hægt að rekja hann áfram. Hann fjallar um verslunarmál (s. 435–436). Þessir útdrættir sýna hvernig mál Landsnefndarinnar héldu áfram að vera til umfjöllunar í rentukammeri eftir að nefndin sjálf lauk störfum.

Drjúg vinna hefur verið að gera útdrættina sem birtast í þessu bindi og nokkrir menn hafa komið að því. Einn þeirra hefur án vafa verið Jón Eiríksson, embættismaður í rentukammeri, og á hann tvímælalaust við gerð þeirra þegar hann segir:

Það varð og meira en ársvinna nokkurra manna, auk daglegra starfa þeirra, að gera útdrátt úr gerðabók nefndarinnar og koma fullu skipulagi á allan

¹ Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu: *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Fundargerðir og bréf nefndarinnar. Den islandske Landkommission 1770–1771 V. Kommissionens protokoller og breve.* Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2020, s. 99–108. Hér eftir verður vísað til fyrri binda Landsnefndarútgáfunar með aðaltitli á íslensku.

INNGANGUR

Þann fjölda af athugunum, tillögum og skýrslum, sem henni fylgdi í sambandi við grundvöll erindisbréfsins.¹

Rithendur á útdráttunum eru minnst fimm eins og áður segir en ekki er ljóst hverjir aðrir en Jón unnu að gerð þeirra. Að minnsta kosti tveir auk hans hafa verið Íslendingar, eða þeir hafa að minnsta kosti getað lesið og skilið íslensku, sem sést af fjölda þeirra rithanda sem gert hafa útdrátt úr íslenskum bréfum sem ekki voru þýdd yfir á dönsku á sínum tíma.

Á mörgum stöðum í bókinni er frumtextinn settur upp í tvo dálka, oft þannig að útdrátturinn sjálfur er í hægri dálki og einhver athugasemd eða úrskurður sem gerður er síðar varðandi viðkomandi mál í vinstri dálki. Ekki þótti hentugt að reyna að fylgja slíkri dálkauppsetningu í útgáfunni hér heldur er texta úr vinstri dálki skotið inn í meginmálið á viðeigandi stað. Í frumritinu eru þessar viðbætur gjarnan auðkenndar með „nota“, „obs.“ eða dagsetningu og „resolveret at [...]“. Einnig eru dæmi um að textinn hefjist í hægri dálki og flæði svo yfir í vinstri dálk og áfram á næstu síðu. Nokkuð er um auðar síður hér og hvar í bókinni. Þeirra er ekki getið í uppskriftinni.²

Greinargerð nefndarinnar um störf sín ásamt nokkrum bréfum sem hún ritaði eftir að hún var komin til Kaupmannahafnar voru birt í fimmta bindi þessarar útgáfu. Útdrættir úr því efni lágu á lausum blöðum í skjalasafninu með viðkomandi bréfum og koma hér næst á eftir stóru útdráttabókinni ásamt stökum útdráttum um orsakir fólksfækkunar sem ekki höfðu ratað í bókina. Þar á eftir fylgir efnisskrá yfir hluta innkominna bréfa sem er einhvers konar vinnuþagg sem á sínum tíma hefur líklega snúist um að fá betri yfirsýn yfir skjölin og innihald þeirra.

Annað meginefni þessa bindis eru ýmis uppköst að bréfum og nýjum tilskipunum sem var að finna í skjalasafni nefndarinnar þó svo að margt af þessu efni sé í raun afurðir sem urðu til eftir að formlegum störfum hennar lauk. Um er að ræða tilskipun um fiskveiðar og verslun, tilskipun um umboðsjarðir konungs, tilskipun um nýbýli og eyðijarðir, tilskipun

¹ Jón Eiríksson, „Forspjall.“ Ólafur Olavíus, *Ferðabók I. Landshagir í norðvestur-, norður- og norðaustursýslum Íslands 1775–1777, ásamt ritgerðum Ole Henckels um brennistein og brennisteinsnám og Christian Zieners um surtarbrand*. Steindór Steinþórsson frá Hlöðum þýddi. Reykjavík 1964, s. 10. [Frumútgáfa í Kaupmannahöfn 1780.]

² Á vefsíðu Þjóðskjalasafns Íslands <https://landsnefndin.is/> eru birtar myndir af öllum frumgögnum í skjalasafni Landsnefndarinnar.

um garðahleðslu og þúfnasléttun auk konungsbréfs um vegagerð. Allt eru þetta tilskipanir sem tóku gildi á Íslandi árið 1776. Margar þeirra hafa áður verið raktar til Landsnefndarinnar.¹ Harald Gustafsson, sem rannsakað hefur uppruna eyðibýlatilskipunarinnar nokkuð, hefur fært sannfærandi rök fyrir því að tilurð hennar megi miklu fremur rekja til Thodals stiftamtmanns en til Landsnefndarinnar.² Annað mál er svo að Thodal getur að einhverju leyti hafa byggt á hugmyndum sem komu fram hjá Landsnefndinni. Þegar tekið hefur verið tillit til útstríkana, viðbóta á milli lína og á spássíum í þessum uppköstum verður endanleg gerð margra þessara tilskipana furðunálægt endanlegri gerð þeirra sem birt var opinberlega. Reynt er að gera lauslega grein fyrir mismuninum í stuttum skýringartextum sem ritstjórar hafa tekið saman framan við hverja þeirra. Í tveimur tilvikum er tilskipun bæði á dönsku og íslensku og er það eina efnið í þessu bindi sem er á íslensku. Þrátt fyrir að gerðirnar séu ekki alveg fyllilega samhljóða þótti ekki ástæða til að þýða íslensku gerðina á dönsku eins og gert hefur verið við annað íslenskt efni í landsnefndarskjölunum í þessari útgáfu. Endanleg dönsk útgáfa þeirra er birt í *Lovsamling for Island* og til hennar vísað. Áhugavert er að sjá að t.d. íslensk gerð tilskipunar um fiskveiðar og verslun er orðrétt samhljóða íslenskri útgáfu birtingarinnar í *Lovsamling for Island* en danska útgáfan í skjalasafninu er þó nokkuð styttri og líklega fyrra uppkast.

Þá er hér einnig uppkast að meðmælabréfi um að konungur styrki útgáfu á búnaðarritinu *Atla* eftir Björn Halldórsson í Sauðlauksdal sem kom út 1780 og uppkast að erindisbréfi fyrir stúdent Mohr vegna rannsóknarleiddangurs til Færeyja sem óljóst er hvers vegna er í safni nefndarinnar en óeitanlega minnir þó margt í því á erindisbréf Landsnefndarinnar! Önnur að því er virðist ótengd gögn hafa verið varðveitt í skjalasafni Landsnefndarinnar og eru því birt hér líka, en það er minnisblað með athugasemdum um nýjan verslunartaxta fyrir Ísland 1776 og brot úr reikningi tengdum Vestmannaeyjakirkju frá því um 1773–1777.

Ef til vill er í raun réttara að líta á þessi síðustu gögn í skjalasafni Landsnefndarinnar, þ.e. drögin að tilskipununum og bréfin sem koma

¹ Þorkell Jóhannesson, *Saga Íslendinga* VII. *Tímabilið 1770–1830. Upplýsingaröld*. Reykjavík 1950, s. 42–44; Lýður Björnsson, „18. öldin“, *Saga Íslands* VIII. Ritstj. Sigurður Línal og Magnús Lyngdal Magnússon. Reykjavík 2006, s. 184–187.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge — ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 33. Stockholm 1985, s. 134–136.

þar á eftir, sem vinnugögn úr tollkammeri (en undir þá skrifstofu heyrðu málefni Íslands frá því í maí 1773). Þetta eru mest gögn frá 1774–1776 og sum hafa orðið til síðar en þá hafði nefndin fyrir allnokkru formlega lokið störfum. Landsnefndin skilaði öllum sínum gögnum til rentukammers þar sem þau urðu sérstakur málaflokkur innan þess. Þessi vinnugögn hafa síðan verið lögð með gögnum hennar. Sennilega hafa þau þótt efnislega eiga mest skylt við landsnefndarstörf. Ljóst er þó af útgjaldareikningi teknum saman í rentukammeri 1779 að margs konar rannsóknar- og viðreisnarstarf hefur verið undir sama hatti, bæði Landsnefndin fyrri og seinni athuganir um málefni Íslands og er vísbending um að Landsnefndin fyrri hafi á engan hátt verið einangrað verkefni í augum stjórnarskrifstofanna.¹

Að lokum er hér að finna greinargerð um hagkvæmustu leiðina til að leita eyðibygðarinnar á austurströnd Grænlands sem hefst með beinum tilvísunum í erindisbréf og fundargerðabók Landsnefndarinnar. Augljóst er að litið hefur verið á Ísland sem góðan stað til „millilendingar“ á leið til þessa fjarlæga lands sem Danir voru þá nýlega byrjaðir að kanna. Greinargerðin er óundirrituð og ódagsett en hefur líkast til verið tekin saman einhvern tíma á árunum skömmu fyrir 1776 af starfsmanni í rentukammeri. Á eftir fylgir uppkast að tilskipun um bann við ólöglegri verslun á Grænlandi sem gefin var út 1776.

Tilvist þessara gagna í skjalasafni Landsnefndarinnar sýnir einnig að starf hennar var ekki einangrað starf sendinefndar heldur upphafið að lengra ferli sem dönsk yfirvöld unnu að í tengslum við Ísland næsta aldarfjórðunginn frá og með 1770. Ýmsir leiðangrar voru sendir til Íslands með afmörkuð verkefni í kjölfar þessa umfangsmikla nefndarstarfs. Í fyrrnefndum útgjaldareikningi, þar sem kostnaðurinn af för Landsnefndarinnar fyrri til Íslands er tekinn saman, eru einnig tilgreindar þrjár rannsóknarferðir Ólafs Olavíusar þangað sumrin 1775–1777 ásamt ferð Christians Zieners til að rannsaka surtarbrand og ferð Ole Henckels til að skoða brennisteinsnámur sumarið 1775. Þessir þrír leiðangrar, Olavíusar, Zieners og Henckels, mega skoðast sem beint framhald af störfum Landsnefndarinnar fyrri, þeim var bókstaflega falið að kanna frekar ýmis atriði sem stjórninni í Kaupmannahöfn þótti enn

¹ *Landsnefndin fyrri V*, s. 687–695 (Útgjaldareikningur yfir rannsóknarleiðangra og viðreisnarstarf sem greitt var fyrir úr konungssjóði á árunum 1770–1779. Dags. 15.6.1779).

skorta upplýsingar um.¹ Þannig fór Ólafur Olavius mest um Vestfirði, Norðvesturland, Norðausturland og Austurland, eða þá landshluta sem landsnefndarmenn höfðu minnst getað skoðað vegna tímaskorts. Þeir höfðu haldið úti fyrirspurnum um surtarbrand og ýmsa málma og steinefni sem finna mátti í jörðu á Íslandi en ekki getað kannað til fulls vegna tímaskorts. Ferðir Zieners og Henckels áttu að bæta úr því.² Meðal kostnaðarliða eru einnig ferðir Þórðar Thoroddi á árunum 1773–1778 til Noregs og Uppsala í Svíþjóð til að kynna sér hagfræði og landbúnað og þá einkum akuryrkju sem var einn liður í að efla atvinnuvegi landsins. Þá má líka sjá í reikningnum styrk til Sæmundar Magnússonar Hólm sem var við nám í Listaháskólanum í Kaupmannahöfn. Menning og listir falla því hér einnig saman við viðreisnarstarfið.

Landsnefndin síðari tók síðan til starfa sem fastanefnd í Kaupmannahöfn 1785 og starfaði í nokkur ár. Skjalasafn hennar nær til ársins 1794 en hún starfaði þó lítið síðustu árin.³ Af þeim málefnum sem Landsnefndin síðari tók til skoðunar er ljóst að hún hélt áfram að vinna að sömu málum og sú fyrri hafði hafið, auk þess að taka sérstaklega á afleiðingum Skaftárelda, verslunarmálum, stofnun kaupstaða og fleiri málum. Gögn Landsnefndarinnar síðari eru afar áhugaverð í samhengi við skjölin sem hér hafa birst í sex bindum þar sem margar greinargerðir og skýrslur hennar eru ekki einungis stöðulýsing á því sem átti sér stað við ritun þeirra heldur draga fram megindrætti margra mála allt frá 1770 til þess tíma sem nefndin starfaði. Skjöl og gögn Landsnefndarinnar síðari eru nokkuð umfangsmeiri en Landsnefndarinnar fyrri. Þau eru öll skrifuð á dönsku í stjórnaðskrifstofunum í Kaupmannahöfn og koma

¹ *Lovsamling for Island IV. 1773–1783*. Samlet og udgivet af Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. København 1854, s. 133–137 (Over-Bergamtets Instruction for Christian Ziener, ved Undersøgelse af Surtarbrands-Fjeldene, 21.4.1775); s. 138–141 (Toldkammerets Instruction for Olaus Olavius paa hans Undersøgelses-Reise paa Hornstrandene 26.4.1775); s. 145–149 (Instruction for Ole Henschel, ved Undersøgelse af Svovelminerne i Island, 9.5.1775); s. 306–309 (Instruction for Studiosus Olaus Olavius paa en Undersøgelses-Reise i det nordøstlige Island, 22.5.1776); Lýður Björnsson, „18. öldin“, *Saga Íslands VIII*, s. 187.

² Sjá: Olaus Olavius, *Oeconomisk Reise igiennem de nordvestlige, nordlige og nordostlige Kanter af Island [...] tilligemed Ole Henschels Underretning om de Islandske Svovel-Miiner og Svovel-Raffinering, samt Vice-Markscheider Christian Zieners Beskrivelse over nogle Surterbrands-Fielde i Island*. Deel I-II. København 1780.

³ ÞÍ. Rtk. D4/1–D4/11. Skjalasafn Landsnefndarinnar síðari 1785–1794; Yfirlitsskrá yfir skjöl Landsnefndarinnar síðari. Vélrituð skrá á Þjóðskjalasafni.

því sem beint framhald þess starfs sem nefndarmenn og stjórnsýslan unnu að.

Ein fræðigrein um Landsnefndina er í bókinni, eftir Harald Gustafsson sagnfræðing. Í henni fjallar hann um störf nefndarinnar í evrópsku ljósi. Hann setur tilgang hennar og störf í samhengi við aðrar nefndir í dansk-norska ríkinu, nefndir í Svíþjóð og við það sem tíðkaðist í Evrópu á þessum tíma. Niðurstaða hans er að Landsnefndin hafi verið að mörgu leyti óvenjuleg rannsóknarnefnd innan dansk-norska ríkisins. Hún hafi haft skýrari almennan viðreisartilgang og almennara hlutverk en nefndir af þessu tagi almennt höfðu sem sendar voru út frá Kaupmannahöfn. Þær hafi flestar haft afmörkuð verkefni að sinna, t.d. landbúnaðar- eða verslunarmál. Eitt af markmiðunum með för nefndarinnar til Íslands hafi líka verið að afla upplýsinga um landshagi og stjórnarhætti með beinum hætti og komast þannig fram hjá íslensku embættismannastéttinni sem til þessa hafði ein séð um lýsingar á ástandi landsins gagnvart stjórninni í Kaupmannahöfn. Í starfi Landsnefndarinnar megi þannig sjá ákveðna tortryggni í garð embættismanna á Íslandi.

Landsnefndin fyrir býður okkur í heimsókn til Íslendinga fyrri tíðar á annan hátt en aðrar heimildir gera. Litið er inn til landsmanna fyrir löngu og tekið hús á mörgu fólki. Fyrir tveimur og hálfri öld höfðu menn áhyggjur af sköttum og álögum, afkomunni og vildu bæta aðstæður sínar. Þeir þrjónuðu peysur, fóru til sjós, bjuggu til skó, lásu latínu, fóru í kirkju og ólu upp börnin sín. Í skjalasafni Landsnefndarinnar er fjöldi margradda frásagna og afstaða til margháttaðra málefna sem brunnu á mönnum árið 1770 birtist. Bæði er hægt að skoða heimildirnar út frá landsvæðum, þjóðfélagshópum eða út frá einstökum málefnum.

Samfélagið var stéttskipt, sumir hópar fólks ferðuðust um landið, aðrir dvöldu alla ævi í sinni sveit, hálendið var utan við sjónsviðið að mestu og menn vildu geta ferðast með auðveldari hætti. Samfélagið var öllu sérhæfðara að ýmsu leyti en áður var talið, það lifðu ekki allir sama lífi, þéttbýli var hér og hvar og afkomuhættir samkvæmt því. Engir barnaskólar voru í landinu. Latínuskólar voru fyrir fáa útvalda, oftast þá efnameiri. Atvinnuleysi og erfiðar félagslegar aðstæður birtast í umfjöllun um lausamenn og um lyndisfar þeirra sem illa gekk að sjá fyrir sér. Húsmannastéttin var að stækka, vistarbandið sem verið hafði við lýði í aldir náði ekki til allra 1770 frekar en síðar varð. Það fór eftir stéttarstöðu og eignastöðu hverjar skyldur og kvaðir landsmenn bjuggu við.

Heimildirnar varpa því ljósi á upplifun ýmissa hópa samfélagsins af lífinu á þessum tíma, þótt þeir sem meira máttu sín séu meira áberandi en þeir sem við krappari kjör bjuggu. Lýsingar eru á tengslum, samskiptum og stéttaskiptingu úr penna karla sem bjuggu á Íslandi árið 1770. Þar eru persónulegar lýsingar á málefnum sem fræðimenn þekkja annars aðeins tölfraðilega eða úr öðru samhengi. Þær varpa því fersku ljósi á fæði og klæði, ferðir og aðstæður genginna Íslendinga og viðhorf þeirra til samfélagsins.

Samspil og samskipti Íslands og Danmerkur er ekki síður áhugavert sjónarhorn sem þessar heimildir bregða nýrri birtu á. Ísland var hluti af stóru ríki Kristjáns konungs VII. árið 1770 og dönsk stjórnvöld lögðu mikla áherslu á að afla upplýsinga um eyjuna í útnorðri á 18. öld. Þessar heimildir varpa því ekki síður ljósi á þessa viðleitni Dana en að vera spegill á aldarfar og aðstæður á Íslandi.

Í fyrsta bindinu eru birt bréf frá almenningi, í öðru skrif kirkjunnar manna og í þriðja og fjórða kemur fram sjónarhorn embættismanna á Íslandi. Tvö síðustu bindin, það fimmta og sjötta, eru skrifuð af nefndarmönnum sjálfum og fulltrúum stjórnsýslunnar í Kaupmannahöfn, þar sem þeir vinna úr þessu mikla magni upplýsinga. Hér eru öll skjölin komin á prent og eru til reiðu fyrir frekari rannsóknir á samfélagi 18. aldar.

Fyrirkomulag á útgáfu skjala nefndarinnar er með svipuðu sniði í þessu sjötta bindi útgáfunnar og áður hefur verið í þessari heimildaútgáfu. Auk ritstjóranna hafa Christina Folke Ax, Gísli Baldur Róbertsson, Jóhannes B. Sigtryggsson og Leon Jespersen lagt þung lóð á vogarskálur útgáfustarfsins frá upphafi með samlestri, yfirlestri, prófarkalestri og ráðgjöf.¹ Ekkert af efni þessa bindis hefur áður birst á prenti og ekkert af frumtextanum var til uppskrifað þegar vinnan við útgáfuna hófst. Þrír nýir liðsfélagar voru fengnir til að slá textann inn, þau Yngvi Leifsson, Margrét Gunnarsdóttir og Ragnhildur Hólmgeirsdóttir, skjalaverðir á Þjóðskjalasafni. Ritstjórar samlásu við frumrit. Ragnhildur tók saman skrá yfir litramerkingar á bréfum til nefndarinnar. Gunnar Örn Hannesson og Gottskálk Þór Jensson aðstoðuðu við latneskar orðskýringar og leysti Gottskálk auk þess úr nokkrum torræðum orðum og táknum.

¹ Sjá: „Inngangur“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Bréf frá almenningi*, s. 25–28. Þar er ítarlega fjallað um verklag og viðmið við útgáfuna sem haldist hafa að mestu óbreytt frá fyrsta bindi. Sjá einnig í þriðja bindi þar sem verkum allra sem að máli komu er lýst: „Inngangur“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771 III. Bréf frá embættismönnum*, s. 19–20.

Pétur Rasmussen þýddi íslenska frumtexta, greinar og innganga allra bindanna á dönsku. Jón Torfason lagði grunn að íslenskri þýðingu á grein Haralds Gustafssonar. Umbrot bókarinnar var sem fyrr í höndum Egils Baldurssonar, Benedikt Jónssonanna kortagerð og Eva Hrönn Guðnadóttir hannaði kápu. Nánari grein er gerð fyrir þátttöku og framlagi þeirra sem að málum koma á innsíðu bókarinnar. Þökkum við þeim öllum fyrir atorku og gott starf. Auk þeirra sem þar eru nefndir viljum við þakka Björk Ingimundardóttur og Helga Skúla Kjartanssyni fyrir yfirllestur og góðar ábendingar við skýringar. Steinunn Steinþórsdóttir las íslenska texta yfir og er henni þakkað fyrir. Inge Seiding veitti aðstoð við grænensk staðanöfn. Spurningum hefur einnig verið beint til Ágústs H. Bjarnasonar, Áslaugu Sverrisdóttur, Haralds Gustafssonar og Kristjönu Kristinsdóttur til úrlausnar um sértæk mál sem þau hafa leyst fljótt og vel úr og er þeim sömuleiðis þakkað fyrir.

Orðskýringar á íslensku og dönsku eru aftast í bókinni líkt og í fyrri bindum. Í tilefni þess að lokabindið kemur nú út var ákveðið að láta þær ekki taka eingöngu mið af þeim hugtökum sem koma fyrir í þessu bindi heldur safna saman í einn lista öllum skýringum úr fyrri bindum þessarar útgáfu. Fjöldmörg hugtakanna hafa áður komið endurtekið fyrir í fyrri bindum.

Er það von ritstjóra að gögn Landsnefndarinnar sem nú eru orðin aðgengileg á prenti í sex bindum verði fræðimönnum hvatning til frekari rannsókna. Efni þessara bréfa og skjala á einnig erindi við alla sem áhugasamir eru um sögu 18. aldar. Hér er varpað fram þverskurði sem sýnir samfélagið á Íslandi frá margs konar sjónarhóli.

Langri vegferð er nú lokið sem hófst með birtingu eins bréfs árið 1947. Útgáfuvinnan í þessari hrinu hefur verið samfelld síðan 2012, ánægjulegur áratugur í huga okkar ritstjóranna. Fljótlega var tekin ákvörðun um að gera efnið aðgengilegt bæði á íslensku og dönsku til að heimildirnar og þær rannsóknir sem lögð hefur verið stund á samhliða útgáfuvinnunni myndu nýtast sem flestum, ekki síst til að leggja áherslu á hina sameiginlegu fortíð Íslands og Danmerkur í þessu efni. Styrkir frá Augustinusarsjóðnum í Danmörku og Rannís hafa gert þessa útgáfu mögulega. Samstarfið milli þeirra aðila sem staðið hafa að útgáfunni hefur verið afar gefandi. Fyrirverandi forsetar Sögufélags hafa um árabil lagt lóð sín á vogarskálar útgáfunnar, fyrst Loftur Guttormsson og síðan Anna Agnarsdóttir og Guðni Th. Jóhannesson. Ríkisskjalavörður Danmerkur Asbjörn Hellum tók þátt í mótun verkefnisins í upphafi og hefur

Ann-Sofi Jensen eftirmaður hans einnig stutt það dyggilega. Eiríkur G. Guðmundsson Þjóðskjalavörður greiddi leið útgáfunnar fyrstu árin. Samráðsnefnd þessara þriggja aðila hefur haft yfirumsjón með útgáfunni allar götur. Ásamt fulltrúa Þjóðskjalasafns hafa verið í þeirri nefnd Steen Ousager og Ole Magnus Mølbak Andersen fyrir hönd ríkisskjalasafnsins í Danmörku og Helgi Skúli Kjartansson fyrir hönd Sögufélags. Þökkum við bæði Sögufélagi, danska ríkisskjalasafninu, styrktaraðilum og öllum þeim sem komið hafa að útgáfunni fyrir frábært samstarf á liðnum árum. Njótið vel!

Ritstjórar

Indledning

Sjette og samtidig sidste bind af den samlede udgivelse af dokumenter fra Landkommissionen 1770–1771 ser hermed dagens lys. Det er andet bind af to med dokumenter og arkivalier fra kommissionen selv. Her offentliggøres forskellige arbejds papirer, som blev til i Rentekammeret efter kommissionens ankomst til København, og de viser, hvordan man bearbejdede materialet, som den havde fremlagt ved ankomsten. Der er bl.a. uddrag af kommissionens papirer, udkast til nye forordninger og bekendtgørelser, som blev udarbejdet som følge af dens arbejde, samt en redegørelse for, hvordan man kan genfinde den forsvundne bygd på Grønlands østkyst.

Størstedelen af bindet udgøres af excerpter af de indkomne breve og redegørelser til kommissionen og dens mødeprotokol, der sammen er indbundet i én stor protokol, 474 sider i folio. Dette er Rentekammerets bearbejdelse af de indsendte dokumenter fra islændinge. Uddragene er opdelt i kapitler efter nøgleord, og der henvises til de relevante dokumenter enten under brevskriverens navn, under brevets litrabetegnelse eller begge dele — altså til brevene, redegørelserne og kommissionens mødereferater offentliggjort i denne udgave, bind 1–5. For at imødekomme læserne er her udarbejdet en særlig fortegnelse over litrabetegnelse på brevene til kommissionen med angivelse af, i hvilket bind og hvor de breve findes, som kommissionens medlemmer bearbejder og behandler.

Opbygningen af protokollen er på mange måder interessant. Den viser, hvordan man i sin tid i forvaltningen har grebet opgaven an, som var en af de største undersøgelser af samfundet, der var foretaget i Island. Uddragene er først skrevet på forskellige typer løse ark. Papiret er enten gråligt, blåligt, gulbrunt eller hvidt, og der er mindst fem-seks skrifthænder. Til tider er skriften meget lille og tæt skrevet. Derefter er uddragene samlet og indbundet i en protokol. Forrest i den er der en indholdsfortegnelse og et sagsregister. Indtil side 140 (her s. 228) er der samlet materiale af forskellig karakter, hvoraf det ikke fremgår direkte, hvilken

tilknytning det har til kommissionens instruks, selv om det er nært knyttet til den. Dette er excerpter om Islands generelle tilstand, retsforhold, kirke og præster, trykkeriet på Hólar, landstugt og hustugt i almindelighed, og ligeledes om børneopdragelse, løsarbejdere, betleri og fattiges forhold. Fra og med side 141 (her s. 229) begynder et nyt afsnit af protokollen. Derefter ordnes uddragene systematisk i samme rækkefølge som afsnittene i instruksens, i alt 14.¹ Der anføres altid først et uddrag af kommissionens mødeprotokol med henvisning til sidennummeret i den og til relevante afsnit i instruksens. Derefter følger uddrag af de breve og redegørelser til kommissionen, som drejede sig om det relevante emne. Efter denne behandling er der til sidst et særligt excerpt om afgift på brændevin, noget som kommissionen havde foreslået at indføre, samt om uddeling af præmier for reformer af landbruget.

Langt de fleste excerpter er hentet i kommissionens papirer, men derudover har man ved en gennemgang af protokollen fundet seks andre uddrag, som ikke så ud til at stamme direkte fra dens papirer fra Islandsrejsen. Fem af disse uddrag var forsynet med Rentekammerets journalnummer, og brevene blev let fundet i dets arkiv. Brevenes indhold er nært knyttet til Landkommissionens sager: At få fiskere fra Sunnmøre i Norge til at undervise islændinge i fiskeri og bådebyggeri (se her s. 332), dyrkning af korn og stiftelse af Agerdyrkningselskabet 1770 (s. 477–483), økonomisk støtte til gartner Jón Grímsson (s. 488–489), opdeling af Island i to amter (s. 571–574) og en redegørelse om et grønligt mineral i Austur-Skaftafellssýssel (s. 632–634). Et af uddragene var imidlertid ikke forsynet med journalnummer og var derfor umulig at spore. Det handler om handelens forhold (s. 435–436). Disse excerpter viser, hvorledes Landkommissionens sager fortsat var til behandling i Rentekammeret, efter at kommissionen selv havde afsluttet sit arbejde.

Det har været et stort arbejde at udarbejde excerpterne, der udgives i dette bind, og adskillige har været involveret i det. En af dem har uden tvivl været konferensråd i Rentekammeret Jón Eiríksson, og han tænker utvivlsomt på arbejdet med dem, da han skriver:

¹ Instruksens er trykt i denne udgave, bind 5: *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Fundargerðir og bréf nefndarinnar. Den islandske Landkommission 1770–1771 V. Kommissionens protokoller og breve*. Red. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2020, s. 99–108. Herefter henvises til tidligere bind af udgaven af Landkommissionen med hovedtitel på dansk.

INDLEDNING

At extrahere dens Protocoll, og at bringe Indholdet af de mange dertil hørende Betænkninger, Forslage og Indberetninger, i den Orden, som Instructionen havde lagt til Grund, medtog og for flere end een Person, i meere end eet Aar, alle de Timer, som kunde levnes fra de dagligen løbende Forretninger.¹

Der ses som tidligere nævnt mindst fem skrifthænder i uddragene, men det er ikke klart, hvem det er, ud over Jón Eiríksson. Mindst to af dem ud over ham har været islændinge, eller de har i hvert fald kunnet læse og forstå islandsk, hvilket ses af antallet af skrifthænder, der har taget uddrag af islandske breve, der ikke på det tidspunkt forelå oversat til dansk.

Mange steder i protokollen er teksten opsat i to spalter, ofte således at selve uddraget står i højre spalte og bemærkninger eller senere afgørelser om vedkommende sag i venstre. Det har ikke vist sig hensigtsmæssigt at efterligne den opdeling i spalter i denne udgave. I stedet er teksten i venstre spalte indsat i hovedteksten på det relevante sted. I originalteksten er disse tilføjelser gerne markeret med “nota”, “obs.” eller dato og “resolvert at [...]”. Der er også eksempler på, at teksten begynder i højre spalte og så går over i venstre og derefter fortsætter på næste side. Der findes en del blanke sider her og der i protokollen. De er ikke markeret i transskriptionen.²

Kommissionens redegørelse for sit arbejde samt nogle få breve, som den skrev, efter at den var kommet til København, er trykt i denne udgave, bind 5. Uddrag af dette materiale lå som løse ark i arkivet ved relevante breve og følger her lige efter den store protokol sammen med enkelte uddrag om årsager til nedgang i befolkningstal, der ikke var kommet med i protokollen. Derefter følger en oversigt over indholdet af en del af de indkomne breve, en slags arbejdsmappe, som oprindeligt sikkert har tjent til at få bedre overblik over papirerne og deres indhold.

Den anden hovedbestanddel af dette bind er forskellige udkast til breve og nye forordninger, der befandt sig i kommissionens arkiv, selv

¹ Jón Eiríksson, “Forberedelse”. Olaus Olavius, *Oeconomisk Reise igiennem de nordvestlige nordlige og nordostlige Kanter af Island [...] tilligemed Ole Henschels Underretning om de Islandske Svovel-Miiner og Svovel-Raffinering samt Vice-Markscheider Christian Zieners Beskrivelse over nogle Surterbrands-Fielde i Island*. København 1780, s. XV.

² På Islands Nationalarkivs webside <https://landsnefndin.is/?lang=da> findes billeder af alle de originale dokumenter i Landkommissionens arkiv.

om mange af disse materialer rent faktisk er blevet til efter, at dens arbejde officielt var afsluttet. Det drejer sig om en forordning om fiskeri og handel, en forordning om jorder under kronens administration, en forordning om nybyggergårde og ødegårde, en forordning om bygning af gærder af sten eller græstørv og udjævning af tuer samt et kongebrev om anlæggelse af veje. Det er alt sammen forordninger, der trådte i kraft i Island i 1776. Mange af dem er tidligere henført til Landkommissionen.¹ Harald Gustafsson, der har forsket en del i ødegårdsforordningens oprindelse, har fremsat overbevisende argumenter for, at dens tilblivelse i langt højere grad kan henføres til stiftamtmand Thodal end til Landkommissionen.² Noget andet er så, at Thodal til en vis grad kan have lagt synspunkter til grund, der er opstået i Landkommissionen. Hvis man følger overstregninger, tilføjelser mellem linjerne og i marginer på disse udkast, kommer den endelige udgave af mange af disse forordninger forbavsende tæt på den endelige udgave af dem, der blev udsendt officielt. Vi har forsøgt at redegøre løseligt for afvigelser i korte, forklarende tekster, som redaktørerne har sat foran hver af dem. I to tilfælde foreligger forordningen både på dansk og islandsk, og det er de eneste tekster i dette bind, der er på islandsk. Selv om udgaverne ikke er fuldstændig enslydende, har vi ikke ment, at der var grund til at oversætte den islandske udgave til dansk, som det er sket med andet islandsk materiale i Landkommissionens papirer i denne udgave. Den definitive udgave af dem på dansk er trykt i *Lovsamling for Island*, og der henvises til den. Det er bemærkelsesværdigt at se, at f.eks. den islandske udgave af forordningen om fiskeri og handel ordret svarer til den islandske udgave i offentliggørelsen i *Lovsamling for Island*, mens den danske udgave i arkivet er en hel del kortere og sandsynligvis er et tidligere udkast.

Desuden er der her et udkast til en anbefaling af, at kongen støtter en udgave af landbrugsskriftet *Atli* af Björn Halldórsson i Sauðlauksdalur, der udkom i 1780, og et udkast til en instruks til student Mohr til en ekspedition til Færøerne, som uvist af hvilken grund findes i kommissionens arkiv, men unægtelig minder ganske meget i den om Landkom-

¹ Þorkell Jóhannesson, *Saga Íslendinga* VII. *Tímabilið 1770–1830. Upplýsingaröld*. Reykjavík 1950, s. 42–44; Lýður Björnsson, “18. öldin”, *Saga Íslands* VIII. Red. Sigurður Línal og Magnús Lyngdal Magnússon. Reykjavík 2006, s. 184–187.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge — ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 33. Stockholm 1985, s. 134–136.

INDLEDNING

missionens instruks! Andre dokumenter, tilsyneladende uden direkte tilknytning, er bevaret i Landkommissionens arkiv, og de trykkes derfor også her. Det drejer sig om et notat med bemærkninger til en ny handelstakst for Island i 1776 og et fragment af et regnskab i forbindelse med kirken på Vestmannaøerne omkring 1773–1777.

Måske er det vel mere korrekt at betragte disse sidste papirer i Landkommissionens arkiv, udkastene til forordningerne og de efterfølgende breve som arbejdsrapporter fra Toldkammeret (det kontor, som sager om Island hørte under efter maj 1773). Det er mest papirer fra 1774–1776, nogle af dem er blevet til senere. På det tidspunkt havde kommissionen for længst formelt afsluttet sit arbejde. Landkommissionen havde indleveret alle sine papirer til Rentekammeret, hvor de kom til at udgøre et særligt sagsområde. Disse arbejdsrapporter er senere tilføjet til dens papirer. Formentlig har man ment, at de indholdsmæssigt havde mest tilknytning til kommissionens arbejde. Det fremgår imidlertid af et udgiftsregnskab opstillet i Rentekammeret i 1779, at der blev udført mange former for undersøgelses- og reformarbejde under samme hat, både Landkommissionen 1770–1771 og senere undersøgelser angående Islands forhold, og det tyder på, at Landkommissionen på ingen måde har været et isoleret projekt i rigsforvaltningens øjne.¹

Endelig er der her en redegørelse for den bedste måde til at lede efter ødebygden på Grønlands østkyst, der begynder med direkte henvisninger til Landkommissionens instruks og mødeprotokol. Det fremgår klart, at man har betragtet Island som et godt sted til “mellemlanding” på vejen til dette fjerntliggende land, som man på det tidspunkt lige var begyndt at udforske i Danmark. Redegørelsen er ikke underskrevet og er udateret, men den er mest sandsynligt udarbejdet en gang i årene kort før 1776 af en medarbejder i Rentekammeret. Derefter følger et udkast til en forordning om forbud mod ulovlig handel i Grønland, som blev udstedt i 1776.

Eksistensen af disse dokumenter i Landkommissionens arkiv viser også, at dens arbejde ikke var et isoleret arbejde af en kommission, men begyndelsen til en længere proces, som de danske myndigheder arbejdede med i samarbejde med Island de næste 25 år fra og med 1770. Der blev

¹ *Den islandske Landkommission V*, s. 687–695 (Udgiftsregnskab for undersøgelsesrejser og reformarbejde, som blev betalt fra kongens kasse i årene 1770–1779. Dato 15.6.1779).

udsendt forskellige ekspeditioner til Island med afgrænsede opgaver som opfølgning af det omfattende kommissionsprojekt. Ovennævnte udgiftsregnskab, hvor udgifterne af Landkommissionens rejse til Island 1770–1771 opføres, indeholder også tre ekspeditioner af Ólafur Olavius til Island somrene 1775–1777 samt Christian Zieners rejse for at undersøge brunkul og Ole Henckels rejse for at undersøge svovlminer i sommeren 1775. Disse tre ekspeditioner, Olavius', Zieners og Henckels, kan man se som direkte fortsættelser af Landkommissionens arbejde 1770–1771. De fik bogstaveligt talt til opgave yderligere at undersøge forskellige forhold, som man i regeringen i København stadig mente, der manglede oplysninger om.¹ Således rejste Ólafur Olavius mest rundt på Vestfjordene, i Nordvestisland, Nordøstisland og Østisland, de landsdele, som Landkommissionens medlemmer på grund af tidnød mindst havde kunnet undersøge. De havde udsendt forespørgsler om brunkul og forskellige malme og mineraler, man kunne finde i jorden i Island, men ikke haft mulighed for tilstrækkelige undersøgelser på grund af tidnød. Zieners og Henckels rejser skulle råde bod på dette.² Blandt udgiftsposterne er der også Þórður Thorodds rejser til Norge og Uppsala i perioden 1773–1778 for at lære om økonomi og landbrug og især agerbrug, som var et middel til at styrke Islands erhvervsliv. Man kan også i regnskaberne finde et stipendium til Sæmundur Magnússon Hólm, som studerede ved Kunstakademiet i København. Kultur og kunst indgår således her i genrejsningsarbejdet.

Den islandske Landkommission 1785–1794 begyndte dernæst sit arbejde som en fast kommission i København i 1785 og fungerede i en række år. Dens arkiv går til 1794, men den arbejdede dog ikke ret meget

¹ *Lovsamling for Island* IV. 1773–1783. Samlet og udgivet af Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. København 1854, s. 133–137 (Over-Bergamtets Instruction for Christian Ziener, ved Undersøgelse af Surtarbrands-Fjeldene, 21.4.1775); s. 138–141 (Toldkammerets Instruction for Olaus Olavius paa hans Undersøgelses-Reise paa Hornstrandene 26.4.1775); s. 145–149 (Instruction for Ole Henschel, ved Undersøgelse af Svovelminerne i Island, 9.5.1775); s. 306–309 (Instruction for Studiosus Olaus Olavius paa en Undersøgelses-Reise i det nordøstlige Island, 22.5.1776); Lýður Björnsson, “18. öldin”, *Saga Íslands* VIII, s. 187.

² Se: Olaus Olavius, *Oeconomisk Reise igiennem de nordvestlige, nordlige og nordostlige Kanter af Island [...] tilligemed Ole Henschels Underretning om de Islandske Svovel-Miiner og Svovel-Raffinering, samt Vice-Markscheider Christian Zieners Beskrivelse over nogle Surterbrands-Fielde i Island*. Deel I-II. København 1780.

INDLEDNING

de sidste år.¹ Af de sager, som Landkommissionen 1785–1794 undersøgte, står det klart, at den fortsatte med at arbejde med de samme sager, som kommissionen 1770–1771 var begyndt på. Desuden beskæftigede den sig specielt med følgerne af vulkanudbruddet i Skaftafellssyssel 1783–1785, handelsforhold, oprettelse af købstæder og flere forhold. Papirerne fra Landkommissionen 1785–1794 er yderst interessante i forbindelse med dokumenterne, der her er offentliggjort i seks bind, eftersom mange af dens redegørelser og rapporter ikke blot er en situationsbeskrivelse af, hvad der skete under udarbejdelsen af dem, men også beskriver hovedtrækkene af mange forhold lige fra 1770 til tiden, hvor kommissionen fungerede. Papirerne fra Landkommissionen 1785–1794 er en del mere omfattende end den ældre kommissions. De er allesammen skrevet på dansk i regeringskontorerne i København og fremtræder derfor som en direkte fortsættelse af det arbejde, som den ældre kommission og forvaltningen havde udført.

Dette bind indeholder én videnskabelig artikel om Landkommissionen 1770–1771 af historikeren Harald Gustafsson. I den drøfter han kommissionens arbejde i et europæisk perspektiv. Han sammenligner dens formål og arbejde med andre kommissioner i det dansk-norske rige, kommissioner i Sverige, og hvad der var almindeligt i Europa på denne tid. Hans konklusion er, at Landkommissionen på mange måder har været en usædvanlig undersøgelseskommission i det dansk-norske rige. Den har haft et mere tydeligt alment formål om genrejsning og en mere almen rolle, end andre kommissioner af denne art, der blev udsendt fra København. De fleste af dem havde afgrænsede opgaver at udføre, f.eks. landbrugs- eller handelsforhold. Et af målene med kommissionens rejse til Island har også været at skaffe direkte information om landets forhold og administration og således omgå den islandske embedsmandsstand, der hidtil havde været ene om at sørge for beskrivelser af landets forhold til forvaltningen i København. I Landkommissionens arbejde kan man således ane en vis mistillid til embedsmændene i Island.

Landkommissionen 1770–1771 inviterer os på besøg hos datidens islændinge på en anden måde end andre kilder. Der gives indblik i indbyggernes forhold for længe siden, og vi kommer på uanmeldt besøg hos

¹ Þí. Rtk. D4/1–D4/11. Skjalasafn Landsnefndarinnar síðari 1785–1794; Yfirlitsskrá yfir skjöl Landsnefndarinnar síðari. En maskinskreven fortegnelse i Islands Nationalarkiv.

mange mennesker. For 250 år siden var man bekymret over skatter og byrder, udkommet og ønskede bedre leveforhold. Man strikkede trøjer, drog på fiskeri, lavede sko, læste latin, gik i kirke og opdrog sine børn. Landkommissionens arkiv indeholder en mængde mangfoldige beretninger og holdninger til mange forskellige sager, som man var levende optaget af i 1770. Man kan både læse kilderne efter landsdele, samfundsgrupper og ud fra enkelte emner.

Samfundet var klassesdelt, visse befolkningsgrupper rejste rundt i Island, andre boede hele livet i deres hjemstavn. Islands højland lå for det meste uden for synsfeltet, og man ville gerne kunne rejse lettere rundt. Samfundet var på mange måder betydelig mere opdelt, end man før har regnet med. Alle levede ikke det samme liv. Rundt omkring lå der bygder, og livsudkommet var tilsvarende forskelligt. Der fandtes ingen børneskoler i landet. Latinskolerne var for de få udvalgte, som regel de mere velhavende. Arbejdsløshed og barske sociale kår viser sig i beretninger om løsarbejdere og om personligheden hos dem, der havde svært ved at klare sig. Husmandsstanden voksede, tyendepligten, der havde hersket i århundreder, omfattede i 1770 ikke alle, og det fortsatte. Det afhang af stand og ejendomsbesiddelse, hvilke pligter og byrder man fik pålagt.

Kilderne belyser således forskellige samfundsgruppers oplevelse af livet på denne tid, selv om de højerestående er mere markante end dem, der havde trangere kår. Der er beskrivelser af forholdene, relationerne og klassedelingen skrevet af mænd, der boede i Island i 1770. Der er personlige beskrivelser af forhold, som historikere ellers kun kender ud fra statistik eller andre sammenhænge. De kaster derfor et frisk lys på for længst afdøde islændinges mad og klæder, rejser og forhold og deres holdning til samfundet.

Samspillet og kontakten mellem Island og Danmark er ikke i mindre grad en interessant synsvinkel, som disse kilder belyser på en ny måde. Island var en del af kong Christian den VII's store rige i 1770, og de danske myndigheder lagde stor vægt på at indhente oplysninger om øen i nordvest i 1700-tallet. Kilderne belyser derfor ikke kun disse bestræbelser i Danmark, men er samtidig en afspejling af tidsånden og forholdene i Island.

Bind 1 indeholder breve fra almuen, bind 2 hvad kirkens mænd har skrevet, og bind 3 og 4 viser synspunkter fra embedsmændene i Island. De to sidste bind, bind 5 og 6, består af bidrag fra kommissionens egne medlemmer og repræsentanterne fra forvaltningen i København, hvor

INDLEDNING

de bearbejder denne store mængde oplysninger. Hermed er alle dokumenterne trykt og klar til yderligere udforskning af 1700-tallets samfund.

Arbejdet med udgivelsen af kommissionens dokumenter i nærværende bind 6 svarer til de tidligere i denne kildeudgave. Foruden redaktørerne har Christina Folke Ax, Gísli Baldur Róbertsson, Jóhannes B. Sigtryggsson og Leon Jespersen bidraget væsentligt til arbejdet med udgaven fra begyndelsen med samlæsning, gennemlæsning, korrekturlæsning og rådgivning.¹ Intet af indholdet i dette bind er tidligere udgivet, og intet af originalteksten forelå transskriberet, da arbejdet med udgaven begyndte. Tre nye medlemmer af gruppen fik til opgave at transskribere teksten, arkiverer ved Islands Nationalarkiv, Yngvi Leifsson, Margrét Gunnarsdóttir og Ragnhildur Hólmgeirsdóttir. Redaktørerne har kollationeret med originalerne. Ragnhildur Hólmgeirsdóttir har udarbejdet listen over litrabetegnelser på breve til kommissionen. Gunnar Örn Hannesson og Gottskálf Þór Jenson hjalp med latinske ordforklaringer, og har Gottskálf har desuden forklaret en del svært forståelige ord og tegn. Pétur Rasmussen har oversat islandske originaltekster, artikler og indledninger til alle bind til dansk. Jón Torfason lavede den islandske oversættelse af Harald Gustafssons artikel. Ombrydningen af bogen har som hidtil været i hænderne på Egill Baldursson, Benedikt Jónsson var ansvarlig for udarbejdelse af kort og Eva Hrönn Guðnadóttir har udformet omslaget. Der redegøres nærmere i bogens kolofon for deltagelse og bidrag fra dem, der har været involveret. Vi takker alle for energi og godt arbejde. Ud over alle, der er nævnt ovenfor, vil vi takke Björk Ingimundardóttir og Helgi Skúli Kjartansson for gennemlæsning og gode råd med forklaringer. Steinunn Steinþórsdóttir har gennemlæst islandske tekster — en tak til hende for dette arbejde. Inge Seiding har bistået med grønlandske stednavne. Der også rettet spørgsmål til Ágúst H. Bjarnason, Áslaug Sverrisdóttir, Harald Gustafsson og Kristjana Kristinsdóttir om specielle forhold, som de har løst hurtigt og godt, og det takkes de ligeledes for.

Der er ordforklaringer på islandsk og dansk bagerst i bogen som i de tidligere bind. I anledning af, at dette er sidste bind af udgaven, har man

¹ Se: "Indledning", *Den islandske Landkommission 1770–1771 I*, s. 33–36. Der behandles indgående arbejdsprocessen og retningslinjer for udgaven, der stort set er uændrede siden 1. bind. Se også i 3. bind, hvor bidragene fra alle vedkommende er beskrevet: "Indledning", *Den islandske Landkommission 1770–1771 III. Breve fra embedsmænd*, s. 23–24.

besluttet ikke alene at lade dem dække begreber, der forekommer i dette bind, men at samle alle forklaringer fra alle bind af udgaven. Adskillige af begreberne forekommer flere gange i tidligere bind.

Det er redaktørernes håb, at Landkommissionens papirer, der nu er blevet tilgængelige på tryk i seks bind, vil tjene som et incitament til yderligere forskning. Indholdet af disse breve og dokumenter henvender sig også til alle med interesse for 1700-tallets historie. Her præsenteres et tværsnit, der viser samfundet i Island fra mange forskellige synsvinkler.

En lang rejse er nu fuldført. Den begyndte med udgivelsen af et enkelt brev i 1947. Arbejdet med udgivelsen i denne omgang er pågået konstant siden 2012, et glædeligt årti for os redaktører. Det blev tidligt bestemt at gøre materialet tilgængeligt både på islandsk og dansk, for at kilderne og de forskningsarbejder, der er udført samtidig med arbejdet med udgivelsen, kan være til gavn for så mange som muligt, ikke mindst for at lægge vægt på Islands og Danmarks fælles fortid på dette område. Støtte fra Augustinusfonden i Danmark og forskningsfonden Rannís i Island har muliggjort denne udgave. Samarbejdet mellem de instanser, der har været involveret i udgivelsen, har været yderst givende. Forhenværende formænd for Islands Historiske Forening har gennem årene støttet op om udgivelsen, først Loftur Guttormsson og siden Anna Agnarsdóttir og Guðni Th. Jóhannesson. Den danske rigsarkivar, Asbjørn Høllum, deltog i udformningen af projektet i begyndelsen, og hans efterfølger Ann-Sofi Jensen har også støttet det helhjertet. Den islandske nationalarkivar, Eiríkur G. Guðmundsson, styrede projektet de første år. Samarbejdsnævnet mellem disse tre parter har hele tiden haft overopsyn med udgivelsen. Sammen med repræsentant for Islands Nationalarkiv har i det nævnt også været Steen Ousager og Ole Magnus Mølbak Andersen for Rigsarkivet i Danmark og Helgi Skúli Kjartansson for Islands Historiske Forening. Vi takker både Islands Historiske Forening, Rigsarkivet i Danmark, støtteorganisationerne og alle der har deltaget i udgivelsen for et fremragende samarbejde i de forgangne år. Tillykke!

Redaktørerne

Extracter
af den
in Anno 1740
til Island opsendte
Land. Commissionis
Protocoll
og
Forslage
med
dertil henhørende
Acter.

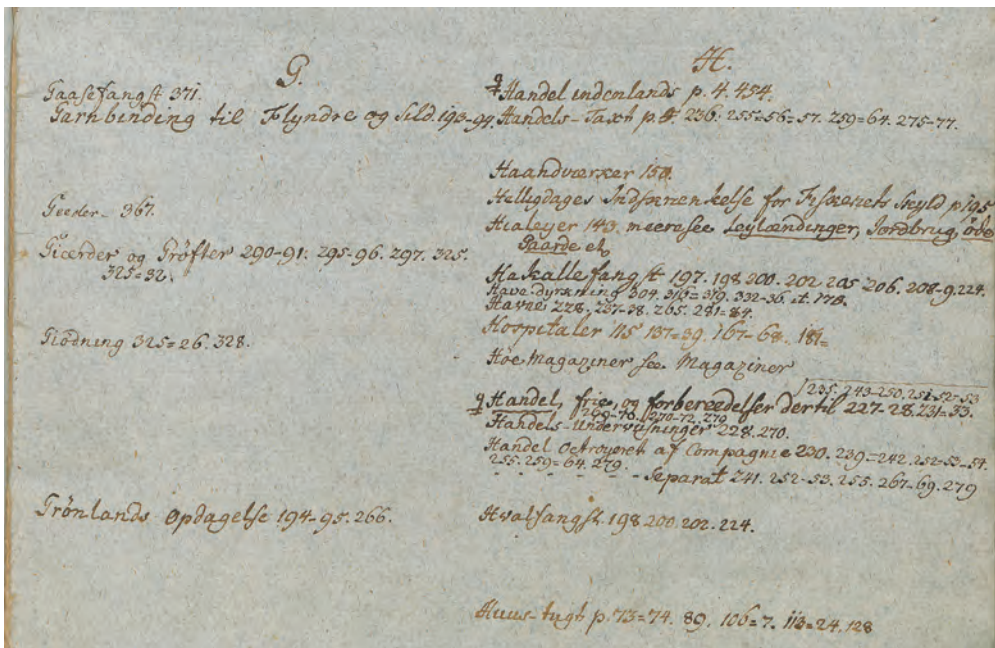
Titilsíða bókar með útdráttum úr skjölum Landsnefndarinnar. Bókin er 474 blaðsíður og hefur að geyma efnisútdrætti úr innkomnum bréfum, greinargerðum og fundargerðabók nefndarinnar. / Titelsiden til protokollen med excerpter af Landkommissionens papirer. Protokollen er på 474 sider og indeholder excerpter af de indgæede breve, redegørelser samt kommissionens mødeprotokol.

Pf. Rtk. D3/7-18. (Sjá/Se s. 98)

Almindeligt Register over Hoved Materierne
eller Extracternes Orden.

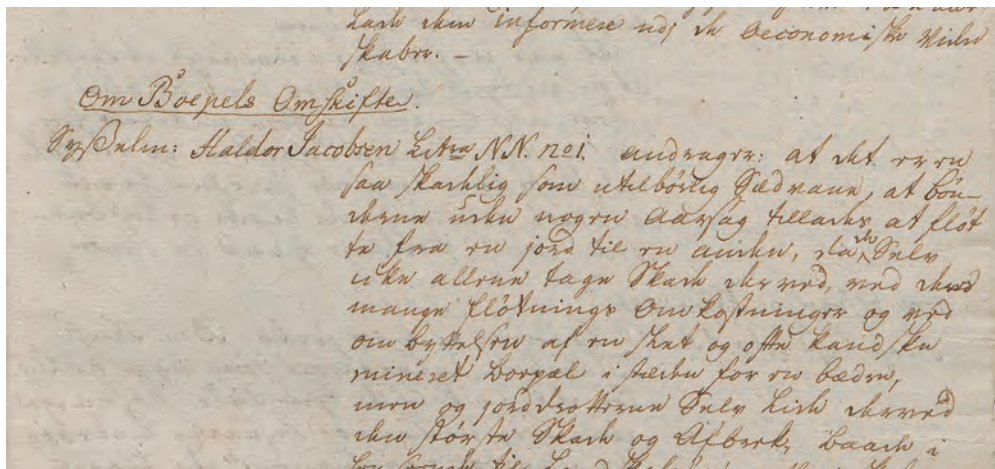
Miscellanea af alle Slags	pl. 8.
Generalia om Landet oven hoved	19-12
Justit. voveret	13-16
Pro. Cant. Bøtten	17
Det Særlige Regler	21-72
Prenderne især	33-60
Bogtrykkeriet paa Holm	61-64
Boale. Væsenet	65-72
Politica Materier	73-140
Reskriptioner og Solde. Børlighed især	85-96
Overvældighed og Yppighed	97-104
Køleskab og Huusvægt	105-112
Tvangsfuld Spørgelse og Løse	113-128
Løfscand og Lejeføler	129-136
Kallges. Væsen	137-140
Politiemængden og derhen hø- rende Materier	141-164
Magaziner	165-166
Spedalskhed og Hooperiter	167-168
Fædning. Chirurgi	169-170
Medicinal Anstalter ovenhoved	171-192
T. Materierne, saavel i første som fjætte Land og famnes. Børling	193-226
Handel, saavel hie som ocroy, eret og derhen hørende mate- rier, og deriblandt Stærkene	227-284
Uformalede horn og Resoner	285-288
Lager og Hare-Dyrkning samt Det øvrige Dyrbrug, og hvad der videre henhører til Løse, gødes Behandling	289-358
Swag. avlingen og Faarelyggen	357-368
Reandyr	369-372
Fuglefangst	371-374
Salg af Kongens Godr	375-386
Landets Dealung i 2 Aar	387-396
Anstalter til Militie eller Landværn	397-404
De saa skalote nye Indvæsn, ger	405-432
Ertyer, Mineralier, Seenkult, Sæsterbrand og Salthvæsening	433-450
Indbyrdes Communication til Bes og Land, væn om Lande veje og Transport til Bes	451-464
Krigshandel	465-472
Brændevins- og Sjællers anven- delse	473-474

Fremst í údráttabók Landsnefndarinnar er efnisyfirlit. Af því má sjá hina fjölbættu málaflokka sem nefndin fjallaði um en ekki síður verklag við að greina niðurstöður athugana hennar. / Forrest i Landkommissionens excerptprotokol er der en indholdsfortegnelse. Af den kan man få et indtryk af de mange forskellige områder, som kommissionen behandlede, og ikke mindst arbejdsmetoderne til at analysere resultaterne af dens undersøgelser. Þí. Rtk. D3/7-18. (Sjá/Se s. 98-99)

Á eftir efnisyfirliti í útdráttabókinni kemur atriðisorðaskrá. Hér á myndinni eru talin upp orð sem byrja á bókstöfunum G og H. / Efter indholdsfortegnelsen i excerptprotokollen følger et sagsregister. På dette billede anføres ord, der begynder med bogstaverne G og H.

Þí. Rtk. D3/7-18. (Sjá/Se s. 100-101)

Margir komu að ritun útdráttanna í bókinni. Sá sem hér heldur um penna hefur kunnað íslensku sem sjá má af því að hann gerir útdrátt úr greinargerð Halldórs Jakobssonar sýslumanns. Hann skrifaði á íslensku og er greinargerð hans ekki til í danskri samtímaþýðingu. / Der var mange involveret i at skrive excerpterne i protokollen. Den, der her fører pennen, har kunnet islandsk, hvad man kan se af, at han foretager et excerpt af sysselmand Halldór Jakobssons redegørelse. Den er skrevet på islandsk og eksisterer ikke i nogen samtidig dansk oversættelse.

Þí. Rtk. D3/7-18. (Sjá/Se s. 107-108)

Skagafjörðs Bygd. Ltr. Lt. no 8-9. aufr. rtt for en for fely las rhu fram
gaurk lauktk almind, om ik langu spalfi þus osv
þing lauktk, oftr at fann af þriðla rhu, lirtal rtt
önnigt i land þau rhu namurku þarku, allor þar þu
þrgr og þind rtt fellar, og osv lrt rtt almind for
got lrtab, allorur þulrk rhu laan rhuo þrangrorko þu
loþungror þactur, af rtt þyðala þark, þar þu frakt
nar deffineck rtt larkgr þou iclu þark at þatlar
mrd, kulrk rhuaf oppu þar rtt h dnt: ungr
þyðalamandru rhuo þpþonur i þauo þud þard
þauo rhuþingru. —

Ltr. Lt. no 2. Jgru þagr rhuia þgring.
rt: for þrgr. Þrororko mand kal þar þig at ut
rhuo þou, þou þau noþu þau rtt oppolat rhuo i
þpþru, og þu þu for þarkgroro þkylt rru þu þark igru
mru þann log ungru þarkgru þirud þkt. —

Vaðle Bygd. Ltr. Lt. no 7. Þou þou þou þau Effelard þpþgru þig osv
þar rhu þgru þgru af þarkgru og þau þou
i þar at rhu rtt þou af þyðalamandru rhuo þig þu
þyðal rru þau þou þig, þou ml rtt lrt: rttu, mru
þar þirt: rtt andak þyðal. og þar rhu þu þu þlegþu
gr. auþgru þru þu þou þouo þouo þouo. —

Om Sogne þarfa

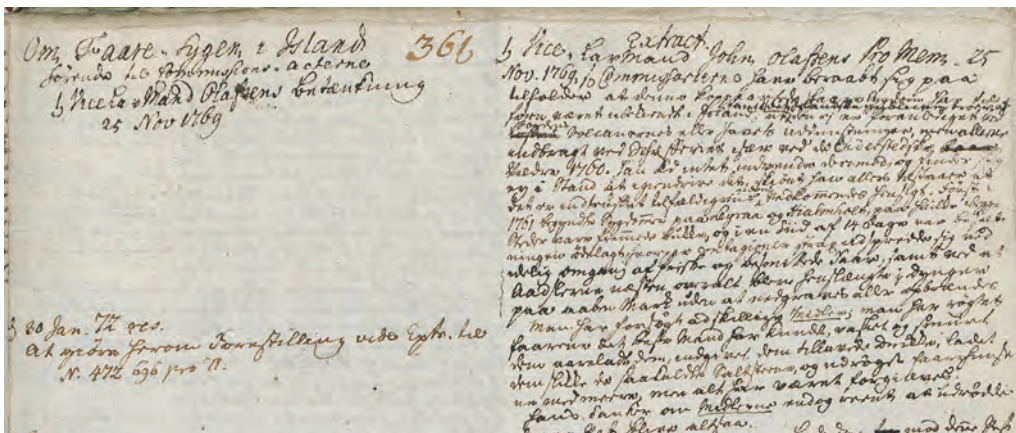
Ltr. Lt. proponer: at rhu i þru þu þu kal opurru rru þarkgru (all
rhuo af þu þu þu þu, rhuo af þu þu þu þu rhuo
þellgru þu þu þu þu þu þu for rtt til rhuo þyðing af
rtt þarkgru þu þu þu þu þu. rhuo af rtt þu þu þu
af þau þu þu og þu þu rtt þu þu þu, rhuo þu þu
þu af ald þu þu þu og þu þu þu þu þu
rhuo þu þu þu þu þu þu og þu þu þu þu þu
þu þu þu og þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu og andu þu þu þu þu þu þu þu þu
af) til rtt rtt þu þu, og rtt lrt rtt rtt rtt rtt
þu rru þu rtt þu þu þu þu þu. —

Skagafjörðs Bygd. Ltr. Lt. no 2. J aufröring af rhu ungru rtt rtt og
uorru þig þu þu þu af þarkgru þu þu, þau at rhu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
rhu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
rhu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
og unru þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
rhu og þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu, rtt þu þu þu þu þu þu þu þu þu
og þu þu rhu af þu rtt þu þu rtt rtt rtt rtt
þu þu þu og þu þu þu þu. —

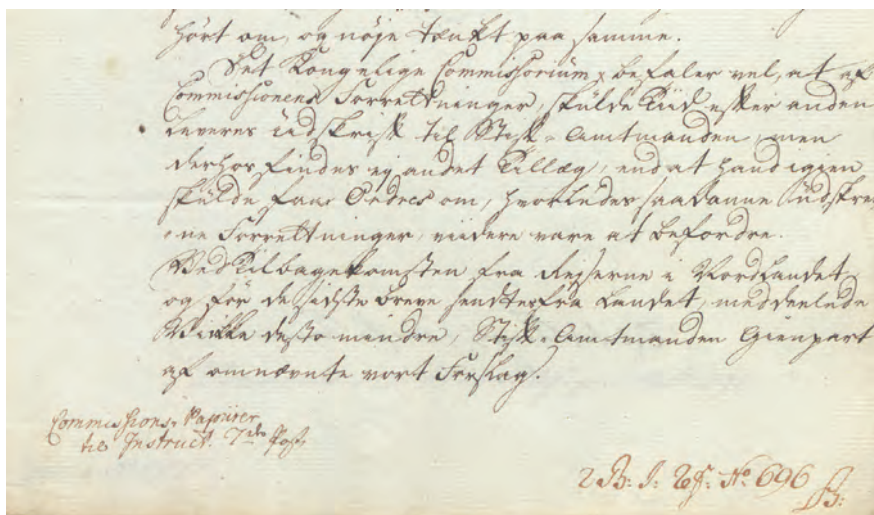
Á þessari dæmigerðu opnu í útdráttabókinni eru tvær ólíkar rithendur sem komu mikið við sögu við gerð útdráttanna. Á síðu 140 lýkur umfjöllun um fátækramál og á síðu 141 byrjar umfjöllun um orsakir fólksfækkunar í landinu. / I dette typiske opslag af excerptprotokollen ses to forskellige

Handl. 48. 49. 50. 51. 52. p. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Stundum eru údrættirnir settir upp í tvo dálka og með mjög smáu letri sem gerir lestur þeirra erfiðan á köflum. Sums staðar, eins og hér, er þéttskrifað í báða dálka. Oftar er vinstri dálkurinn þó notaður fyrir athugasemdir og viðbætur. / Undertiden er excerpterne opsat i to spalter med meget lille skrift, hvad der ind imellem vanskeliggør læsningen af dem. Enkelte steder, som her, skrives der tæt i begge spalter. Mere almindelig er dog, at venstre spalte anvendes til bemærkninger og tilføjelser. Þí. Rtk. D3/7-18. (Sjá/Se s. 369-374)

Í þessum útdrætti er fjallað um fjárpestinu. Til vinstri er vísað til úrskurðar frá 30. janúar 1772 og bréfa númer 472 og 696 frá 1771 í bréfasafni rentukammers. Málefni sem Landsnefndin tók fyrir fóru mörg til nánari skoðunar í stjórnarskrifstofunum. / Dette excerpt drejer sig om fårepesten. Til venstre henvises der til en resolution af den 30. januar 1772 og til brev nummer 472 og 696 fra 1771 i rentekammerets journal. Mange af de sager, som blev behandlet af Landkommissionen, gik til nærmere behandling i kancelliets kontorer. Þí. Rtk. D3/7-18. (Sjá/Se s. 540)

Bréfin reyndust auðfundin í bréfasafni rentukammers samkvæmt skráningarkerfi þess. Bréf nr. 696 fjallar um fjárpestinu og er ritað af nefndinni 23. des. 1771 eftir að hún var komin til Kaupmannahafnar. Það var ekki innfært í bréfabók hennar. / Det viste sig, at det var let at finde brevene i rentekammerets arkiv ud fra dets journalisering. Brev nr. 696 handler om fårepesten og er skrevet af kommissionen den 23. december 1771 efter, at den var ankommet til København. Det er ikke indført i dens brevbog. Þí. Rtk. B4/1-34. (Sjá/Se s. 540)

HARALD GUSTAFSSON

Stjórnþæki ríkisvaldsins og vettvangur nærsamfélagsins

Landsnefndin fyrri frá evrópskum sjónarhóli

Ríkjamyndun (*e. state formation*) er einn mikilvægasti þátturinn í sögu Evrópu á árnýöld. Þróunin var alls ekki línuleg og ekki samstiga milli landa. Ekki er heldur eining meðal fræðimanna um hvað orsakaði þessa þróun. Í flestum ríkjum Evrópu var þó meiri miðstýring um miðja 18. öld en verið hafði 300 árum fyrr. Ríkið var orðið mikilvægari samfélagsleg stofnun en áður var og taldist bera ábyrgð á dreifingu bæði efnislegra og andlegra gæða í samfélaginu.

Valdabarátta milli ríkja Evrópu ýtti undir þróun ríkisvalds en hún hafði í för með sér að ríki, sem ekki vildi búa við þann kost að verða hjáríki eða undirokað af völdugum nágranna, varð að treysta á innlenda krafta og byggja hernaðarmátt sinn á þeim. Í öðru lagi má nefna að eftir siðaskiptin voru veraldleg yfirvöld einnig talin bera ábyrgð á andlegri velferð þegnanna. Þriðji þátturinn er hugmyndin um almannaheill, *salus publica*, trúin á skipulagt og reglufast samfélag þar sem sérhver einstaklingur hefði sinn stað og framfærslurétt.¹

Allt þetta kallaði á öfluga stjórnsýslu þar sem ákvarðanir voru teknar af miðlægu stjórnvaldi sem studdist við skipulagt embættismannakerfi og teygði anga sína um allt þjóðfélagið. En í kerfinu var líka gert ráð fyrir gagnkvæmni þannig að þegnarnir hefðu möguleika á að koma sjónarmiðum sínum á framfæri og andæfa kröfum miðstjórnarvaldsins. Lægsta stigið, nærsamfélagið, mátti raunar teljast veikasti hlekkur þessa skipulagða ríkisvalds árnýaldar.

Ríkisvaldið þurfti að styðjast við embættismenn og meira eða minna ólaunaða aðstoðarmenn þeirra, sem voru tengdir nærsamfélaginu, til að

¹ Ég hef áður fjallað um hugmyndir mínar um ríkjamyndun í Evrópu í: Harald Gustafsson, *Makt och människor. Europeisk statsbildning från medeltiden till franska revolutionen*, Göteborg – Stockholm 2010.

innheimta skatta, kveðja menn til herþjónustu og fylgja tilskipunum sínum eftir. Þetta átti líka við þegar óskað var eftir upplýsingum um aðstæður í hinum ýmsu landsvæðum ríkisins eða þegar einstakir hópar leituðu eftir styrk frá ríkinu, til dæmis í deilum við aðra hópa. Æðstu embættismenn ríkisins áttu í eilífðarglímu við að hafa stjórn á milliliðunum. Hvernig átti að hafa eftirlit með því að embættismenn í einstökum héruðum væru trúir ríkinu, óspilltir og áreiðanlegir? Hvernig átti að fá nægar og áreiðanlegar upplýsingar um aðstæður á hverjum stað til að hægt væri að koma á breytingum og styrkja stöðu ríkisins.

Ýmsar leiðir voru viðhafðar til að stýra lægsta stjórnsýslustiginu. Ein leið var að koma á endurskoðunarkerfi á skattgreiðslum. Hægt var að byggja upp sveit embættismanna í þessu skyni, eins og sænska endurskoðunarskrifstofan (sæ. *kammarrevisionen*) er dæmi um, og í raun var eitt helsta hlutverk stjórnsýslunnar að sinna slíkri endurskoðun.¹ Stundum voru einnig sendir út eftirlitsmenn, annaðhvort embættismenn frá stjórnarskrifstofunum í höfuðborginni eða menn tilnefndir í þessu skyni. Sum þýsku ríkin notuðu kerfisbundið slíkar eftirlitsferðir svo að þær minna á vísitasíuferðir biskupa um stifti sín.² Einnig leyfðist þegnunum að senda yfirvöldum bænarskrár (d. *suppliker*) þar sem þeir báru fram kvartanir sínar og viðruðu kröfur. Þar með fékk miðstjórnarvaldið líka innsýn í aðstæður á einstökum landsvæðum og héruðum. Bænarskrár voru mikið notaðar í nokkrum ríkjum, m.a. í dansk-norska einveldinu þar sem engar fulltrúasamkomur voru fyrir hendi. Með því móti var opnað á mikilvæg samskipti milli einveldisstjórnarinnar og þegnanna.³ Algeng leið til að afla upplýsinga var að láta gera úttekir og skýrslur,

¹ Sjá t.d. Pär Frohnert, *Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719–1775*. Rättshistoriskt bibliotek 48. Lund 1993, þar sem lýst er nákvæmlega hvernig eftirlit var haft með innheimtu skatta í Svíþjóð.

² Sjá t.d. Birgit Näther, „Produktion von Normativität in der Praxis. Das landesherrliche Visitationsverfahren im frühneuzeitlichen Bayern aus kulturhistorischer Sicht“, *Herrschaft und Verwaltung in der Frühen Neuzeit*. Ritstj. Stefan Brakensiek, Corinna von Bredow, Birgit Näther. Historische Forschungen Band 101. Berlin 2014.

³ Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet. En kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*. Köpenhamn 1997. Norskar bænaskrár hafa verið rannsakaðar af Steinar Supphellen, „Supplikken som institusjon i norsk historie“, *Historisk tidsskrift* (Norge) 57, 1978, og fjallað hefur verið um þær íslensku af Harald Gustafsson í „Islands administration på 1700-talet“, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*. Oslo 1985, s. 168–170.

hvort sem það var til þess að hafa eftirlit með lægra settum embættismönnum, fá upplýsingar um almennt ástand eða til að kanna hvernig gengi að framkvæma tilskipanir stjórnvalda. Í þessu ferli og í slíkum gögnum gátu stundum birst sjónarmið breiðs hóps í samfélaginu.¹ Loks var hægt að skipa sérstakar sendinefndir eða rannsóknarnefndir (sæ. *kommissioner*) til að kanna aðstæður og ákveðin málefni.²

Í þessu má sjá tvöföld skilaboð. Markmið valdhafanna var oftast að hafa eftirlit með þegnum en þar með opnaðist þeim stundum jafnframt leið til að kynna sín sjónarmið og hafa áhrif á yfirvöld. Slíkt gat verið tvíeggjað; miðstjórnin gat bæði haft ástæðu til að hvetja undirsátana til að láta skoðanir sínar í ljós en jafnframt til að halda aftur af þeim. Það er mín almenna sýn að aðgerðir og viðbrögð þegnanna hafi haft meira að segja um þróun ríkisvalds — og fyrir stjórn málin — en margir sagnfræðingar hafa áður talið.³ Einstakir hagsmunahópar gátu nýtt sér þær stofnanir og möguleika sem ríkið bauð upp á til að koma áhugamálum sínum áfram, bæði í dómskerfinu og í stjórnsýslunni, og hefur sagnfræðingurinn André Holenstein kallað það valdeflandi samskipti (e. *empowering interactions*).⁴ Aðgerð sem átti að vera verkfæri í höndum ríkisins gat orðið vettvangur samninga við hagsmunahópa í nærsamfélaginu. Þetta átti ekki síst við um rannsóknarnefndirnar (sæ. *kommissioner*).

Þýski sagnfræðingurinn Bernhard Löffler hefur skilgreint rannsóknarnefnd (í merkingunni „kommission“) sem nefnd með „sérstakt

¹ Stefan Brakensiek, „Einleitung: Herrschaft und Verwaltung in der Frühen Neuzeit“, *Herrschaft und Verwaltung in der Frühen Neuzeit*. Ritstj. Stefan Brakensiek, Corinna von Bredow, Birgit Näther. Historische Forschungen Band 101. Berlin 2014, s. 17–18.

² Í sagnfræðirannsóknnum á Norðurlöndum hefur mest verið skrifað um sænsku rannsóknarnefndirnar á seinni hluta 17. aldar og fyrri hluta 18. aldar: Marie Lennerstrand, *Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730*. Studia Historica Upsaliensia 190. Uppsala 1999. Innan dansk-norska ríkisins hefur fyrst og fremst verið fjallað um norskar rannsóknarnefndir frá fyrri hluta 17. aldar, t.d. af Steinar Imsen, „Norske ad hoc-kommisjoner i forvaltning og politikk under Christian IV“, *Hamarspor. Eit festskrift til Lars Hamre 1912 – 23. januar – 1982*. Ritstj. Steinar Imsen og Gudmund Sandvik. Oslo – Bergen – Tromsø 1982.

³ Harald Gustafsson, *Makt och människor*, sérstaklega s. 146–182.

⁴ André Holenstein, „Introduction: Empowering Interactions: Looking at Statebuilding from Below“, *Empowering Interactions. Political Cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1800*. Ritstj. Wim Blockmans, André Holenstein og Jon Mathieu. Farnham 2009, sérstaklega s. 25–28.

tímabundið og afmarkað verksvið“ sem er „sett á stofn til hliðar við hefðbundið embættismannakerfi“. Sumir fræðimenn hafa talið slíkar rannsóknarnefndir einkum hafa verið nýttar sem ein af valdaleiðum einveldisríkja en rannsóknarnefndir voru þó mjög algengar í Evrópuríkjum á árnýöld, óháð stjórnarfyriřkomulagi. Franski stjórnspekingurinn Jean Bodin (16. öld) taldi þær hafa verið óháðar hinu reglulega embættismannakerfi. Samt sem áður breyttust slíkar tímabundnar rannsóknarnefndir oft í eins konar fastanefndir og runnu saman við embættismannakerfi ríkisins. Það átti sérstaklega við um svokallaða stríðsnefndarmenn (sæ. *krigskommissarier*).¹

Rannsóknarnefndir voru settar á fót í margvíslegum tilgangi og fræðimenn hafa metið þær á ólíka vegu. Sumir draga fram þau tækifæri sem nefndirnar gáfu þegnumum á að láta til sín heyra, en aðrir telja þær fyrst og fremst hafa verið lið í undirokun yfirvalda á þegnumum. Stundum höfðu þessar nefndir vald til að fella dóma í deilumálum og gegndu þá nánast hlutverki setudómara. Aðrar nefndir áttu að safna upplýsingum og enn aðrar að hrinda tilteknum ráðstöfunum í framkvæmd. Tilgangurinn gat verið sá að styrkja lögmæti (sæ. *legitimitet*) ríkisvaldsins eða sýna að yfirvöld bæru hag þegnanna fyrir brjósti og væru þeim velviljuð. Deila má þó um hvort nefndirnar megi frekar túlka sem hluta af valdstjórnartækjum ríkisins eða líta á þær sem vitnisburð um raunverulegan vilja til að kynna sér sjónarmið í nærsamfélaginu.² Í Svíþjóð eru dæmi þess að slíkar nefndir fengjust við stór svæðisbundin vandamál, svo sem þegar kom að uppbyggingu Finnlands eftir Norðurlandaófriðinn mikla 1700–1721 eða eftir stríðið við Rússland („hattastríðið“) 1741–1743.³

Hér er ætlunin að kanna hvernig Landsnefndin fyrri kemur heim og saman við þessa mynd. Hvernig er hægt að skilgreina hana? Hafði hún aðallega það markmið að safna upplýsingum eða átti hún að sinna tilteknum verkefnum eins og að hafa eftirlit eða vera vettvangur samráðs?

¹ Bernhard Löffler, „Das Kommissarwesen in der Frühen Neuzeit“, *Religiöse Prägung und politische Ordnung in der Frühen Neuzeit. Festschrift für Winfried Becker zum 65. Geburtstag*. Ritsj. Bernhard Löffler og Karsten Ruppert. Köln – Weimar – Wien 2006, s. 137 (tilvitnun), 139–145; „außerordentliche, zeitlich begrenzte und sachlich gebundene Sonderaufträge“; „neben der normalen Beamtenschaft“.

² Mismunandi tilgangur með rannsóknarnefndum er ræddur hjá Marie Lennersand, *Rättvisans och allmogens beskyddare*, s. 308–313. Hún leggur sjálf höfuðáherslu á að nefndirnar hafi verið tæki í höndum valdstjórnarinnar.

³ Yrjö Blomstedt, „Lantadministrationen i Finland på 1700-talet“, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*. Oslo 1985, s. 290 o.áfr.

Hvers vegna var farin sú leið að skipa rannsóknarnefnd? Að hvaða marki átti nefndin að kynna sér sjónarmið samfélagsins og hversu mikið að skoða þá embættismenn sem voru í valdastöðu milli miðstjórnar og almennings? Hversu afmarkað eða opið var erindisbréf nefndarinnar? Hér verður þetta rannsakað bæði með hliðsjón af tilganginum með skipun nefndarinnar og þeim niðurstöðum sem hún komst að. Það er vel hugsanlegt að markmiðin með nefndarstarfinu hafi þegar á reyndi ekki fallið alveg saman við þá nefndarvinnu sem unnin var og áherslur breyst. Eftirlitshlutverk hennar gæti hafa verið skýrt þegar frá upphafi en hún óvænt fengið mun meiri viðbrögð á vettvangi en búist hafi verið við og það breytt áherslum hennar. Slíkt er ekki ósennilegt miðað við það sem nú er vitað um nefndarstarfið.¹ Hvernig brást þá Landsnefndin við þessum undirtektum á Íslandi og hver urðu viðbrögð miðstjórnarinnar við niðurstöðum hennar?

BAKGRUNNUR LANDSNEFNDARINNAR Í DANMÖRKU. UMBÓTANEFND

Þótt rannsóknarnefndir væru algengar í mörgum Evrópulöndum, og teldust t.d. í Svíþjóð mikilvægur hluti af almennum úrræðum yfirvalda,² voru þær fremur fáséðar í stjórnsýslu dansk-norska einveldisins. Í tíð Kristjáns IV. voru þó nokkrar slíkar nefndir sendar til Noregs en því var hætt eftir hans dag. Steinar Imsen sagnfræðingur skýrir það með því að tekist hefði að byggja upp embættismannakerfi sem annaðist þau verkefni sem tilfallandi nefndir höfðu áður sinnt.³ Líklegt er að þróunin í Danmörku og Slésvík-Holtsetalandi hafi verið svipuð en það hefur ekki verið kannað til hlítar. Fáeinir nefndir með dómsvald voru sendar til Noregs til að úrskurða í staðbundnum ágreiningsmálum.⁴ Ekki er vitað um neinar almennar rannsóknarnefndir fyrir Danmörku, Noreg eða Slésvík-

¹ Ég hef áður fjallað frekar ítarlega um störf Landsnefndarinnar í Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge. Ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*. Stockholm Studies in History 33, Stockholm 1985, s. 102–169.

² Johannes Ljunggren, *Toleransens gränser. Religionspolitiska dilemman i det tidiga 1700-talets Sverige och Europa*. Lund 2017, sýnir hvernig rannsóknarnefndir voru nýttar til að takast á við trúarbragðadeilur í tengslum við framgang pietismans í Svíþjóð.

³ Steinar Imsen, „Norske ad hoc-kommisjoner“, s. 141.

⁴ Sjá Gustav Grunde Sætra, „Skutehandelen i Nedenes. Kampen om liggedagsordningen og Nedenes-privilegiene 1723–1756“, Kalle Bäck m.fl., *Skog och brännvin. Studier i*

Holtsetaland á 18. öld en hins vegar starfaði fyrirrennari landsnefndarinnar á Íslandi í byrjun 18. aldar.

Árið 1702 voru Árni Magnússon handritasafnari og Páll Vídalín, síðar lögmaður, sendir til Íslands til að taka manntal og skrá jarðabók en einnig samkvæmt erindisbréfi til að rannsaka misbresti í embættisfærslu í landinu og gera tillögur um úrbætur í atvinnumálum.¹ Þeir voru að verki til 1712 og fengu nokkur viðbótarverkefni á meðan þeir voru að störfum en árangurinn varð í sjálfu sér ekki mikill. Vissulega var allsherjarmanntal tekið, það fyrsta á heilu svæði innan dansk-norska ríkisins, og samin var jarðabók fyrir allt Ísland en þetta efni var ekkert nýtt næstu áratugina og ekkert viðreisnarstarf fylgdi í kjölfar vinnu þeirra.²

Jarðabókarnefndin frá 1702 virðist þannig hafa fallið í gleymsku og ekki verið bein fyrirmynd fyrir Landsnefndina 1770. Á hinn bóginn hafi það haft meiri áhrif þegar leið á 18. öldina að ríkið tók í vaxandi mæli að safna upplýsingum með fyrirspurnum og rannsóknarleiðöngurum eins og sagnfræðingurinn Leon Jespersen hefur bent á.³ Fáeinir slíkir leiðangrar voru sendir til Íslands um miðja öldina og fleiri fylgdu í kjölfar Landsnefndarinnar.⁴ Vafalaust átti áhugi ríkisvaldsins á efnislegum gæðum landsins

näringspolitiskt beslutsfattande i Norden på 1700-talet. Oslo 1984, s. 327–331, tilgreinir dæmi um rannsóknarnefnd frá 1752 sem fjallaði um deilur milli borgara og bænda í Arendal um sérréttindi til verslunar.

¹ *Lousamling for Island I.* Ritstj. Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. København 1853, s. 582–592.

² Lýður Björnsson, „18. öldin“, *Saga Íslands VIII*, Reykjavík 2006, s. 71–78; Páll Eggert Ólason, „Fyrri hluti. 1701–1750“, Páll Eggert Ólason og Þorkell Jóhannesson, *Saga Íslandinga VI*, Reykjavík 1948, s. 65–90.

³ Leon Jespersen, „Tíð nytsemdar. Bakgrunnur og markmið Landsnefndarinnar fyrri“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Bréf frá háembættismönnum. Den islandske landkommission 1770–1771 IV. Breve fra højere embedsmænd.* Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, s. 42–48. Hér eftir verður vísað til binda í útgáfunni með aðaltitli á íslensku.

⁴ Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society. Manufacturing Policy, Economic Thought and Local Production in 18th-century Iceland.* Centrum för Danmarksstudier 21. Göteborg 2008, s. 144–149 og 414–418. Þetta á bæði við Niels Horrebow, sem átti að gera bæði landfræðilegar og hagrænar athuganir á Íslandi 1749–1751, og leiðangur Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar 1752–1757 sem leiddi til útgáfu vísindalegrar Íslandslýsingar árið 1772. Stundum er líka talað um dvöl Ludvigs Harboes (seinna Sjálandsbiskups) á Íslandi 1741–1745 til slíkra leiðangra en hann hafði með höndum mjög afmarkað verkefni við að vísitara bæði biskupsdæmin á Íslandi og koma á umbótum í kirkjuhaldi (*Lousamling for Island II*, s. 335–337, 358–370). Það er hvorki réttnefni að kalla dvöl hans á Íslandi vísindaleiðangur né rannsóknarnefnd.

þátt í tilurð Landsnefndarinnar eins og Leon Jespersen hefur orðað svo vel: „Skrásetning auðlinda og nýting þeirra var liður í sveigjanlegri kameralískri pólitík sem átti að þróa efnahag allra landa konungsins.“¹

Upp úr 1750 jókst áhugi á þróun efnahagslífsins í Danmörku og bryddað var upp á ýmsum róttækum umbótatillögum. Að hluta til var það fyrir áhrif kameralismans á hagræna hugsun en einnig vegna erfiðleika í ríkisfjármálum sem m.a. stöfuðu af vígbúnaði og viðbúnaði vegna sjö ára stríðsins (1756–1763) þótt Danmörk tæki ekki beinan þátt í átökunum. Eins og í mörgum öðrum Evrópuríkjum á þessum tíma reyndi ríkið að efla atvinnuvegina og auka þar með möguleika sína á að efla skattstofninn.² Hugmyndir voru settar fram um að landbúnaðurinn væri í fjötrum gamaldags skipulags og að veldi gósseigenda hamlaði framþróun. Lykillinn að efnahagslegum framförum myndi því felast í því að bændur réðu sjálfir yfir býlum sínum og jörðum.³

Í þessu skyni var felld niður ritskoðun á verkum sem fjölluðu um efnahags- og atvinnumál og árið 1757 fór að koma út tímarit um landshagi, *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*.⁴ Sama ár var skipuð nefnd „til betrunar landbúnaðinum,“ sem árið 1768 var gerð að sérstakri stjórnáslustofnun, *Generallandvæsenskollegiet*.⁵ Sama ár var skipuð landsnefnd fyrir Slésvík-Holtsetaland sem átti að hafa umsjón með umbótastarfi í hertogadæmunum. Þarna var skipuð nefnd, en það var annars óvenjulegt í dansk-norska ríkinu á þessum tíma. Slésvík-Holtsetalands nefndin var um margt ólík íslensku landsnefndinni því að verksvið hennar laut eingöngu að umbótum í landbúnaði og í rauninni varð hún hluti af stjórnkerfinu og hafði heimild til að fylgja breytingum eftir. Hún var lögð niður árið 1823.⁶

¹ Leon Jespersen, „Tíð nytsemdar“, s. 57.

² Ole Feldbæk, *Danmarks økonomiske historie 1500–1840*, Herning 1993, s. 152. Almennt um fjármálakreppu í tengslum við sjö ára stríðið sem bakgrunn viðreisnartilrauna í mismunandi Evrópulöndum: Harald Gustafsson, *Makt och människor*, s. 198–202; Hamish Scott, „The Seven Years War and Europe’s *Ancien Régime*“, *War in History* 18 (4) 2011.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 107 ásamt öðrum tilvitnuðum ritum þar.

⁴ Leon Jespersen, „Tíð nytsemdar“, s. 47–48.

⁵ Leon Jespersen, „Tíð nytsemdar“, s. 43–44.

⁶ Wolfgang Prange, *Die Anfänge der großen Agrarreformen in Schleswig-Holstein bis um 1771*, Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 69, Neumünster 1971, s. 540–562.

Jarðvegurinn fyrir starf íslensku Landsnefndarinnar hafði verið plægður í langvinnum umræðum um endurreisn Íslands („*Islands Opkomst*“) sem höfðu verið mjög á döfinni frá því að Skúli Magnússon landfógeti ýtti hinum nýju Innréttingum úr vör árið 1751, en varanlegasti árangur þeirra voru vefsmiðjurnar í Reykjavík sem lögðu grunninn að fyrsta bæ á Íslandi.¹ Rauður þráður í þeim umræðum var spurningin um einokunarverslunina, hvort henni skyldi fram haldið eða hún lögð af en Skúli var einn helsti andstæðingur þess verslunarfyrikomulags.

Það eru einnig óbein tengsl við Jarðabókarnefndina frá 1702 því að árið 1768 hafði hinn lærði Íslendingur, Jón Eiríksson konferensráð, gefið út ritgerð um hvernig bæta mætti úr margvíslegum vanköntum á íslensku samfélagi.² Þessi ritgerð, *Deo, regi, patriae*, var í raun umritun og uppfærsla á handriti eftir Pál Vídalín lögmann sem hafði verið í Jarðabókarnefndinni 1702. Jón Eiríksson var þá enn prófessor í Sorø en varð síðar sérfræðingur í málefnum Íslands hjá miðstjórninni. Hann var náinn vinur og skoðanabróðir Skúla Magnússonar. Honum var á sínum tíma boðið að vera í Landsnefndinni en hafnaði því.³

Þótt hægt sé að benda á ýmislegt í aðstæðum á Íslandi sem hefði getað leitt hug manna að viðreisnarmálum á Íslandi hefðu þær þó tæplega leitt til þess að slík rannsóknarnefnd hefði verið skipuð ef menn hefðu ekki verið með svipaðar vangaveltur í kjarnasvæðum ríkisins. Og þótt landbúnaðarnefndin fyrir Slésvík-Holtsetaland hafi verið ólík þeirri íslensku er trúlegt að hún hafi verið höfð sem bein fyrirmynd.

Ekkert er vitað um hvernig ákvörðun um að skipa Landsnefndina var tekin. Á valdatíma Struensees 1770–1772 var ýtt úr vör margs konar umbótum en engar vísbendingar hafa fundist um að hann eða einhver í æðstu stjórninni hafi átt þar hlut að máli. Málefni Íslands voru almennt ekki í forgangi og voru afar sjaldan rædd af konungi og æðstu mönnum ríkisins. Starfsmenn í Rentukammeri hafa því líklega séð um undirbúning málsins.⁴ Í erindisbréfi nefndarinnar, sem var gefið út 22.

¹ Um Innréttingarnar sjá t.d. Hrefna Róbertsdóttir, *Landsins forbetran. Innréttingarnar og verkþekking í ullarvefsmiðjum átjándu aldrar*. Sagnfræðirannsóknir Studia Historica 16. Reykjavík 2001.

² Að forminu til var þetta útgáfa á handriti Páls Vídalíns frá 1699 en Jón endurskrifaði og jók mikið við það: Jón Eiríksson, *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalíns Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 104.

⁴ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 106.

maí 1770,¹ kemur tilgangurinn með skipan nefndarinnar fram. Það verður ekki rakið hér nema stuttlega því að Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir fjallar rækilega um bréfið í þessari heimildaútgáfu og það hef ég einnig gert í doktorsritgerð minni.²

Munurinn á Landsnefndinni fyrri og landbúnaðarnefndinni fyrir Slésvík-Holtsetaland er augljós, enda fjallar sú síðarnefnda um breytingar á jarðrækt og skipulagi landbúnaðar.³ Íslenska landsnefndin rannsakaði hins vegar allan efnahag landsins og má jafnvel tala um allt samfélagið. Hún átti að fjalla um fiskveiðar, verslun, námur, samgöngur, stjórnsýslu, heilbrigðismál og mannfjöldamál auk landbúnaðar.

Umboð Landsnefndarinnar er samt ekki jafn víðtækt og virðist við fyrstu sýn. Ef erindisbréfið er lesið lið fyrir lið sést greinilega að ekki er aðeins verið að leita eftir upplýsingum um vandamál og vankanta heldur er einnig bent á lausnir. Þegar kemur að versluninni er lagt fyrir nefndina að meta tillögu Skúla Magnússonar um að afnema einokunarverslunina og innleiða fríhöndlun. Þegar kemur að fiskveiðum eru nefndar margs konar umbætur sem nefndin á að meta, t.d. það að koma á skútuútgærd á Íslandi, innleiða notkun þorskaneta og hefja söltun fisks í stað þess að herða hann eingöngu eins og hafði tíðkast um aldir. Nefndin átti líka að leita eftir surtarbrandi og kanna möguleika á að nota hverahita til salt-suðu úr sjó.

Leiðbeiningarnar eru sérstaklega nákvæmar þegar kemur að landbúnaði. Hér eru dregnar upp umbætur sem munu ættaðar úr umbótahreyfingunni í landbúnaði í Danmörku sem landbúnaðarnefndin fyrir Slésvík-Holtsetaland er einnig dæmi um. Á Íslandi voru engin stórgóss þar sem léns herrar höfðu þrælátök á leiguliðum sem þurfti að losa um. Bændur á Íslandi voru langflestir leiguliðar (d. *fæstebønder*), eins og þeir dönsku, en bjuggu dreift og ekki í þyrpingum kringum herragarða. Með hliðsjón af þessu fyrirkomulagi í Danmörku var sett fram hugmynd um að skipta

¹ *Lovsamling for Island III*, s. 665–677. *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Fundargerðir og bréf nefndarinnar*. Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2020, s. 99–108.

² Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, „Landsnefndin fyrri og verkefni hennar“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Bréf frá almenningi*. Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 82–85; Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 104–106.

³ Erindisbréfið fyrir Slésvík-Holtsetaland landbúnaðarnefndina er birt hjá Wolfgang Prange, *Die Anfänge*, s. 686–693.

stórjörðum eða stórgóssum upp til að skapa jarðnæði handa fleiri bændum. Í sveitunum ætti líka að stofna hjáleigur og hvetja menn til að endurbyggja eyðijarðir. Jarðeignir krúnunnar, sem nú voru í umsjá umboðsmanna sem leigðu þær leiguliðum, átti að vera hægt að selja til að fjölga sjálfseignarbændum. Innleiða ætti norska óðalsréttinn í sama augnamiði. Raunar virðist norska sveitasamfélagið vera haft að fyrirmynd, með velmegandi bændum á höfuðbýlum og hjörð hjáleigumanna í kring. Bera ætti vel á tún, ræsa fram land og koma upp áveitum, auka átti grænmetis- og kornrækt, hlaða varnargarða og hirða betur um tún. Undir eftirliti ríkisins átti að stuðla að því að fjölga fólki sem myndi skapa aukin efnisleg verðmæti og þar með auka tekjur ríkisins, fullkomlega í anda kameralismans.¹

Frá sjónarhóli ríkisvaldsins má segja að upplýsingaöflun hafi einkennt verkefni Landsnefndarinnar. Hún átti ekki að leysa nein sérstök vandamál, hafði ekki dómsvald og heldur ekki vald til að fyrirskipa neitt. Hún átti aðeins að starfa tímabundið og var til hliðar við almenna embættismannakerfið með líku móti og dæmigerðar evrópskar nefndir á þessum tíma. Hið ítarlega erindisbréf minnir þó nokkuð á áður nefndu finnsku nefndirnar í Svíþjóð. Jafnframt innihélt það samt greinilegar og ítarlegar umbótaráætlanir. Tilgangurinn með upplýsingaöfluninni var að leggja grunn að áframhaldandi vinnu með einmitt þessar umbætur í huga og koma með hugmyndir að aðgerðum. Sagnfræðingurinn Þorkell Jóhannesson hefur lýst erindisbréfinu vel sem „allsherjaráætlun um framfarir landsins“.²

Landsnefndin var þannig send til Íslands til að afla upplýsinga sem hægt væri að byggja umbótavinnu á og hafa jafnframt augun opin fyrir öllu sem gæti stutt „Íslands Opkomst“ eða endurreisn Íslands. En hvers vegna gripu stjórnvöld í Kaupmannahöfn til þeirra óvenjulegu ráðstafana að senda rannsóknarnefnd til Íslands í stað þess að styðjast við embættismannakerfið eins og venjan var að gera í dansk-norska ríkinu?

Að því er virðist höfðu menn í miðstjórninni næsta lítið álit á íslenskum embættismönnum á þessum árum. Ýmiss konar árekstrar höfðu orðið. Fjárhagsörðugleikar vegna sjö ára stríðsins leiddu til þess að lagður var aukaskattur á í Danmörku og Noregi og hertogadæmunum

¹ Um þýðingu kameralismans í íslensku samhengi, sjá Harald Gustafsson, „Upplysning, kameralism och förvaltning — en aspekt på det danska styret av Island på 1700-talet“. Kalle Bäck m.fl., *1700-talsstudier tillägnade Birgitta Ericsson*. Stockholm Studies in History 34 (Stockholm 1985).

² Þorkell Jóhannesson, *Saga Íslendinga VII. 1770–1830*. Reykjavík 1950, s. 41.

árið 1762. Árið 1765 var röðin komin að Íslendingum, þá sérstaklega embættismannastéttinni. Fleiri gjöld voru um sömu mundir lögð sérstaklega á íslenska embættismenn. Þeir mótmæltu og langvarandi reiptog hófst milli þeirra og Rentukammersins með miklum bréfasendingum fram og til baka.¹ Í fjárkláðafárinu féll stór hluti þess búfjár sem tilheyrði leigujörðum, þ.e. fjárkúgildin, og sköpuðust deilur um hverjum bæri að endurnýja hin föllnu leigukúgildi (leigu á húsdýrum sem tilheyrðu jarðeigendum). Hér áttu embættismennirnir mikilla hagsmuna að gæta, bæði sem jarðeigendur — sumir þeirra með marga leiguliða á sínum snærum — og sem umboðsmenn konungsjarðanna. Hér rákust hagsmunir konungs og embættismanna oft harkalega á.² Rekstur einokunarverslunarinnar var líka oft ágreiningsefni.³

Vantraust stjórnvalda á embættismönnum kom einnig fram í því að árið 1770 var aðsetur stiftamtmanns flutt frá Kaupmannahöfn til Íslands. Hinn nýskipaði stiftamtmaður, Andreas Thodal, varð raunar samferða Landsnefndarmönnum til Íslands og settist að á Bessastöðum. Einnig er hægt að túlka þá skipan sem tilraun til að ná betri tókum á landsstjórninni, sérstaklega þegar haft er í huga að hann hafði fengið leynilegt erindisbréf um að kanna hvort sýslumenn í landinu hefðu sölsað undir sig hluta af tekjum konungs. Thodal er þar beðinn álits á því hvort ekki ætti að skipa þriðjung sýslumannsembættanna Dönnum eða Norðmönnum í stað Íslendinga.⁴

Landsnefndin fyrri var þannig einkum skipuð til að afla upplýsinga sem hægt væri að byggja ákveðnar viðreisnaráætlanir á og var greinilegt að stjórnvöld í Kaupmannahöfn höfðu litla trú á að íslenska embættismannastéttin myndi reiða fram nægilega trúverðugar upplýsingar. Það er auðskilið að íslenska jarðeigendaelítan — þau fáu prósent landsmanna sem áttu þorra jarðeigna í landinu eða höfðu umsjón með jarðeignum konungs og voru jafnframt helstu embættismenn ríkisins í landinu eða nátengdir þeim — myndi verða andvíg mörgum af hinum fyrirhuguðu endurbótum. Það glyttir líka í það fyrirkomulag hér, sem tíðkaðist víða

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 209–240.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 170–208.

³ Harald Gustafsson, „‘Islands Opkomst’, ‘Handelens Flor’ och ‘Kongens Cassa’“. Beslutsprocess kring Islandshandeln 1733–1774, Kalle Bäck og fl., *Skog och brännvin. Studier i näringspolitiskt beslutsfattande i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985, s. 278–282, 288–293.

⁴ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 108.

í Evrópulöndum að sérstakar nefndir væru skipaðar til eftirlits með embættismönnum stjórnarinnar. Landsnefndinni var ekki beinlínis falið í erindisbréfinu að rannsaka störf embættismanna á Íslandi heldur frekar að safna þekkingu til að komast fram hjá einokun þeirra á upplýsingum frá þessum fjarlægga útskaga.

VIÐBRÖGÐ ÍSLENDINGA OG TILLÖGUR. ÓVÆNTAR UNDIRTEKTIR

Landsnefndin safnaði drjúgu efni á Íslandi til að vinna úr. Nefndarmennirnir kappkostuðu að kynna erindi sitt og safna upplýsingum og sjónarmiðum hvaðanæva að. Embættismenn á Íslandi, bæði veraldlegir og kirkjunnar þjónar, fengu fjölda bréfa frá nefndinni með beiðnum um upplýsingar og á alþingi árið 1770 var sérstakur fundur haldinn með þeim embættismönnum sem þar voru mættir.

Það er áberandi að nefndin óskaði í mörgum tilvikum eftir tilteknum upplýsingum frá ákveðnum embættismönnum. Lögmennirnir voru spurðir sérstaklega um réttarfarsleg álitamál, biskuparnir einkum um allt sem snerti verkefni presta (þar á meðal skýrslur um mannfjölda) og ákveðnir sýslumenn voru inntir eftir aðstæðum í sínum héruðum, til dæmis má nefna að spurt var um möguleika á saltsuðu í Ísafjarðarsýslu. Á fundinum á alþingi voru líka bara ákveðnir liðir úr erindisbréfinu teknir fyrir. Fyrst í lokin á bréfi til allra sýslumanna eru fáein hvatningarorð um að þeir skyldu ekki hika við að skrifa um hvaðeina sem „þeim annars kynni að koma í hug sem gæti orðið þeirra kæra föðurlandi gagnlegt“¹ en það er greinilegt að nefndarmenn lögðu mesta áherslu á að safna gögnum í tengslum við ákveðnar fyrirhuguðar viðreisnaráætlanir.²

Stjórnvöld í Kaupmannahöfn höfðu lagt drög að því að nefndin hefði samskipti við og næði tengslum við almenning. Tilskipun, *forordning*, um stofnun Landsnefndarinnar var birt 15. maí þar sem greint var frá skyldu allra Íslendinga til að greiða götu hennar og veita henni upplýsingar. Var hún bæði á dönsku og íslensku og send í stóru upplagi til stiftamtmanns, amtmanns og beggja biskupanna.³ Þessi aðferð var nýstár-

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* V, s. 164 (Lit. B. N° 9. Til samtliche syssel-mændene i Island 7.7.1770).

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 112–114.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 109; Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, „Landsnefndin fyrri og verkefni hennar“, s. 80–81.

leg, venjulega var látið nægja að kynna tilskipanir á alþingi og það á dönsku.

Viðbrögð embættismanna voru afar góð. Í fyrirleggjandi prentaðri útgáfu Landsnefndarskjalanna fylla svör þeirra mörg hundruð blaðsíður. Margir svöruðu öllum spurningum nefndarinnar af mikilli nákvæmni og sumir rituðu einnig langar greinargerðir um ástand landsins. Íslenska elítan taldi greinilega að þarna væri gott tækifæri til að koma skoðunum sínum á framfæri og reyna að hafa áhrif. Það áhugaverðasta er hins vegar að nefndin fékk einnig fjölmörg bréf frá fólki utan elítunnar, samantlagt frá rúmlega 500 manns sem mega teljast til almúgans (margir þeirra rituðu raunar bréf sameiginlega).¹

Það kann því að virðast svo að íslenska landsnefndin hefði getað orðið til að styrkja lögmæti miðstjórnarvaldsins eins og margar sænsku nefndanna með því að komast í beint samband við þegnana án milligöngu embættismanna. Málið er þó ekki svona einfalt því að bréf almenningu eru næstum eingöngu frá svæðum sem nefndarmenn fóru sjálfir um og dvöldu á, þ.e. frá byggðunum næst Reykjavík, Suðurlandsundirlöndinu og Norðurlandi.² Það dugði auðsjáanlega ekki til að tilskipunin frá 15. maí væri lesin upp fyrir almenning (þessa er getið í mörgum bréfum) til þess að menn hefðu samband við nefndina. Ef til vill hafa menn þurft að sjá nefndarmenn með eigin augum til að sannfærast um að rétt væri að grípa til pennans. Kannski hafa líka embættismenn í þeim héruðum þar sem ekki var von á heimsókn nefndarmanna lítið kynnt tilskipunina.

Hér er ekki ráðrúm til að kafa djúpt í þessi mjög svo áhugaverðu bréf sem eru sýnishorn viðhorfa þeirra mörgu Íslendinga sem vildu leita til

¹ Fjallað er ítarlega um innkomin bréf og skýrslur til Landsnefndarinnar í Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, „Skjalasafn Landsnefndarinnar fyrri, bréfritarar, búseta og þjóðfélagsstaða“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Bréf frá almenningi*. Ritsj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, þar sem hún gefur upp að það hafi komið inn alls 183 bréf, þar af 74 (með 553 undirskriftum) frá almenningi (tafla 2 s. 127). Ég fjallaði einnig um fjölda bréfa í Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 115–125, en komst að aðeins lægri niðurstöðu um heildarfjölda bréfa.

² Landfræðileg dreifing innkominna bréfa og skýrslna og ferðir nefndarinnar eru settar fram á kortum á svipaðan hátt, með smávægilegum frávikum, bæði í Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 118 og 110, og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, „Skjalasafn Landsnefndarinnar fyrri“, s. 134 og 91. Tvær undantekningar eru frá þessu mynstri, bréf frá almenningi í Þingeyjarsýslu, en þangað kom nefndin ekki, og bréfaskortur frá almenningi á Vestfjörðum. Er rætt um það í Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 118.

ríkisvaldsins.¹ Sjónarhornin eru eðlilega margvísleg, bæði gagnvart þeim atriðum sem Landsnefndinni var ætlað að kanna sérstaklega sem og mörgum öðrum málefnum sem fram komu. Í doktorsritgerð minni fjallaði ég um nokkra meginþætti í innkomnum svörum til nefndarinnar, sérstaklega hvað varðar málefni sem snerta megintilgang nefndarinnar og reifa ég þá stuttlega hér.²

Íslenska embættismannastéttin tók dauflega undir viðreisnaráætlanir í erindisbréfi Landsnefndarinnar. Vissulega var dálítill hópur sem studdi hinar róttæku hugmyndir Skúla Magnússonar um fríhöndlun en flestir töldu að slíkt væri enn ekki tímabært. Þeir höfðu líka miklar efasemdir um breytingar á landbúnaðarkerfinu, hugmyndir um að fjölga sjálfseignarbændum, selja jarðir konungs og um að skipta stórvörðum milli bænda. Flestir gátu hugsað sér að konungsjarðir yrðu seldar en þá í stórum einingum, ekki jörð fyrir jörð, svo að þeir hafa tæplega hugsað sér að einstakir leiguliðar gætu keypt jarðir sínar. Yfirleitt má segja að íslensku embættismennirnir hafi verið tortryggir gagnvart umbótaáætlunum.³

Allt annað hljóð er í bréfum frá almenningi. Rauður þráður í þeim eru kvartanir yfir yfirvöldum, fyrst og fremst óbilgjörnum jarðeigendum (95% íslenskra bænda voru leiguliðar). Það er kvartað yfir því að jarðeigendur (eða umboðsmenn konungsjarða) taki of háa eða ólöglega leigu, krefjist of mikilla vinnukvaða (sérstaklega á formi mannlána, sem var róðrarskylda á bátum jarðeigenda) og sinni ekki þeirri skyldu sinni að leggja sitt af mörkum til endurbóta á byggingum á leigujörðum.

¹ Gott dæmi um hvernig nýta má þessi bréf og skýrslur til greiningar er að finna hjá Leon Jespersen og Nils Erik Villstrand, „Språkmöten i det tidigmoderna Norden. Isländska och finska bönder i interaktion med överheten“ Ritsstj. Erik Bodensten m.fl, *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson*. Studia Historica Lundensia 28. Lund 2018, þar sem dregið er fram hversu góða stöðu íslenskir bændur höfðu í samanburði við bændur annars staðar á Norðurlöndunum til að eiga samskipti við yfirvöld á sínu eigin tungumáli.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, kafli 5. Þar er ítarleg greining á innkomnum bréfum eftir nokkrum af lykilverðfangsefnum Landsnefndarinnar og er almennt vísað til þeirrar umfangslegrar í því sem hér fer á eftir.

³ Á þessu eru undantekningar, sérstaklega má þar nefna Magnús Ketilsson sýslumann sem einnig er þekktur fyrir að vera upplýsingarmaður og talsmaður umbóta og breytinga. Í umræðum um kosti sjálfseignar á jörðum vísar hann til fyrirmynda úr umræðu um danskan landbúnað. Sjá Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 135. Hér eru þó ekki fjallað sérstaklega um skrif presta en þar koma oft fram áhugaverðar hugmyndir sem endurspeglar stöðu þeirra sem hóps mitt á milli embættismanna og almennings. Þeir skrifa þó aðallega um eigin kjör og aðstæður í bréfum sínum.

Margt fleira er tínt til. Menn kvarta yfir einokunarversluninni, hafa að vísu ekki skoðanir á rekstrarformi verslunarinnar á takteinum en halda því fram að kaupmenn hafi lélegar vörur á boðstólum, að þeir komi illa fram við viðskiptamenn en veiti embættismönnum og vildarvinum sínum bestu kjörin. Umkvörtunarefnin eru þannig flest áþreifanleg en einnig er drepð á þætti eins og óblíða náttúru, eldgos og uppblástur, en alþýðumennirnir fjalla ekki um neinar ákveðnar umbótaáætlanir. Umbóta-tillögurnar sem Landsnefndin hafði í farteskinu hafa líka örugglega verið lítt kunnar utan embættismannahópsins.

Landsnefndin sat í mörgu tilliti uppi með sundurleitar skoðanir íslensku þjóðarinnar og þurftu nefndarmennirnir nú að ákveða hvaða hluta þjóðarinnar þeir ætluðu að hlusta mest á.

AFSTAÐA LANDSNEFNDARINNAR. MÁLAMÍÐLANIR, JAFNVÆGISLIST OG NOKKRAR RÓTTÆKAR TILLÖGUR

Landsnefndin lagði samviskusamlega fram tillögur í fundargerðabók sinni um flest þau mál sem henni var ætlað að fjalla um í erindisbréfinu. Þar eru tillögur um að stuðla að fjölgun landsmanna, bæta heilsufar með bóluasetningu við kúabólu og koma á betri loftræstingu í íveruhúsum. Varðandi fiskveiðar er rætt um að auka söltun fisks og að mennta sjómenn í Noregi. Í landbúnaðarmálum er lögð áhersla á verklegar framkvæmdir, lagt til að grafa skurði til að bæta tún bænda og hvetja þá til grænmetisræktunar og tilrauna með kornrækt. Einnig er drepð á salt-suðu og leit að surtarbrandi, að koma upp varnarsveitum bænda sem yrðu vopnaðar spjótum og að bæta reiðvegina. Einnig voru varfærnislegar tillögur um fríhöndlun síðar meir, að koma upp hefyrdageymslum og margt fleira, stórt og smátt.¹

Það er erfitt að gefa skýra mynd af heildarlínunum í tillögum Landsnefndarinnar því að þær eru svo fjölþættar en miðað við viðreisnarhugmyndir stjórnvalda, sem lágu upphaflega til grundvallar, er ljóst að niðurstaðan er málamiðlun. Í mörgum atriðum fylgdi nefndin álitni meiri-hluta embættismannanna. Skúli Magnússon hafði talað fyrir fríhöndlun

¹ Niðurstöður Landsnefndarinnar eru dregnar saman í fundargerðabók hennar sem birt er í endursögn í *Lousamling for Island* IV, s. 34–49. Þær eru einnig dregnar saman í Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 162–164. Sjá auk þess fundargerðabækur Landsnefndarinnar sem birtar eru í heild í: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* V, s. 197–313.

en flestir embættismenn voru á móti henni. Landsnefndin mælti því með fríhöndlun einhvern tíma í framtíðinni. Í landbúnaði var mælt með margs konar verklegum umbótum en ekkert hreyft við meiri háttar breytingum á eignarhaldi og kjörum leiguliða. Nefndin sló því föstu að konungsjarðir yrðu ekki seldar að sinni. Það myndi ekki ná tilgangi sínum að gera það ef markmiðið væri að styðja við aukna sjálfsábúð heldur þyrfti að huga að slíku síðar meir þegar landbúnaður væri orðinn öflugri. Hugmyndir um að skipta upp jörðum og byggja upp hjáleigur eru alls ekki nefndar. Lítið var þannig hreyft við afturhaldssömum viðhorfum embættismañaelítunnar.

En hvað gerði Landsnefndin við allar umkvartanirnar frá almenníngi? Einnig hér var niðurstaðan málamiðlun. Sumar umkvartanirnar voru einungis ræddar yfirborðslega, aðrar varla nefndar á nafn en nokkur málefni leiddu til þó nokkuð róttækra breytingartillagna. Hvað viðkom kvörtunum yfir versluninni lagði Landsnefndin til að embættismenn fylgdu því eftir að verslunarfélagið færi eftir skilmálum einokunarverslunarinnar og eftir verslunartaxtanum.¹ En einmitt þetta atriði, að eftirlit embættismanna væri slakt, var einmitt eitt helsta umkvörtunarefni almennings þannig að þessi tillaga hafði í raun ekki mikið gildi.

Í lokin á tillögubúnum segja Landsnefndarmenn stuttaralega að „flest það sem komi frá almúganum sé um þrúgandi álögur,“ sem bændurnir telji lagðar á sig en nefndarmenn koma ekki nánar inn á öll klögmálin gegn jarðeigendum, umboðsmönnum jarða og embættismönnum. Þó leggur nefndin til að kúgildaleiga og kvaðavinna leiguliða á konungsjörðum skuli afnumin en fast gjald kæmi í staðinn fram í afgjaldi jarðarinnar.² Einnig skyldu mannslán á bátum jarðeigenda afnumin.³ Þetta eru róttækustu aðgerðirnar í skýrslu Landsnefndarinnar sem byggjast á kvörtunum almúgans. En raunar komu viðbrögð við sumum öðrum umkvörtunarefnum almennings skýrar fram í öðru skjali, í tillögum nefndarinnar að landsagatilskipun (d. *politiforordning*).

Í landsagatilskipuninni, sem Þorkell Fjeldsted samdi en hinir nefndarmennirnir lögðu blessun sína yfir, eru fjölmargir póstar um skipan at-

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 130.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V*, s. 312. Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 138.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V*, s. 235.

vinnu- og samfélagsmála og viðurlög vegna brota á þeim reglum.¹ Margir embættismenn höfðu óskað eftir landsagatilskipun og að fá þannig betri heimildir til að styrkja húsagann, hafa taumhald á þegnum og refsa fyrir einföld agabrot. Þeir höfðu einnig óskað eftir því að kjör lausamanna, þ.e. þeirra sem sáu fyrir sér utan vistarbandsins, yrðu þrengd og lagt var upp með bann við lausamennsku í landsagatilskipuninni.

Í henni eru líka sýnileg nokkur róttæk atriði úr erindisbréfi Landsnefndarinnar og einnig var í henni brugðist við mörgum umkvörtunarfnum almennings. Nefna má að leiguliðar skyldu fá kvittunarbækur þar sem afgjöld þeirra yrðu skráð og átti það að styrkja stöðu þeirra gagnvart jarðeigendum og umboðsmönnum konungeigna. Ábyrgðin á að viðhalda leigukúgildum er lögð á jarðeigendur. Þá fékk leiguliði tryggðan ábúðarrétt á viðkomandi jörð. Skyldi ábúðarsamningurinn gilda í 20 ár, erfast að öllu jöfnu og leiguliðar skyldu fá skrifleg byggingarbréf. Lengri ábúðartími var raunar ekki meðal krafna almennings (það er óvíst að íslenskir bændur hafi viljað binda sig á þennan hátt) en það lítur út fyrir að Landsnefndin hafi með þessu gert málamiðlun milli áherslu erindisbréfsins á fjölgun sjálfseignarbænda og íslenska jarðaleigugerfisins.

Í mörgum bréfum frá alþýðumönnum var lagt til að staða hreppstjóra yrði styrkt en þeir voru valdir af bændum og sáu m.a. um fátækraframfærsluna. Það virðist svo að þeir hafi skrifað flest bréfin frá almenningi til nefndarinnar.² Landsnefndin lagði nú til að staða þeirra yrði styrkt. Þeir ættu að njóta sambærilegrar virðingar og lögréttumenn (menn sem kvaddir voru sem vottar á alþingi), þeir áttu að hafa dómsvald í smærri málum í sveitinni og fá hluta af sektargreiðslum í sinn hlut. Annað atriði sem getur talist koma til móts við kröfur almennings er að embættismönnum og umboðsmönnum konungsjarða var bannað að eiga fleiri en þrjá fiskibáta.

¹ Ekki hafði verið fjallað ítarlega um uppkastið að landsagatilskipuninni í sagnfræðirannsóknnum fyrr en í: Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 149–153, en vísað er til þess sem þar kemur fram í því sem hér fer á eftir. Það er nú birt í: *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V*, s. 333–401. Sjá einnig: Helga Hlín Bjarnadóttir, „Húsagi og landsagi á 18. öld. Landsagatilskipun Þorkels Fjeldsteds frá 1771“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V*, s. 31–63.

² Nánar um bréfin frá hreppstjórum, sjá: Hrefna Róbertsdóttir, „The Voices of Constables in 1770. Constables (hreppstjórar) in Iceland in a period of administrative changes within Denmark-Norway“. Ritstj. Erik Bodenstein m.fl., *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson*. Studia Historica Lundensia 28. Lund 2018.

Landsnefndin hefur sem sagt reynt að fara meðalveg milli íslensks samfélags og ríkisvalds og finna í tillögum sínum jafnvægi milli umbóta-hugmynda stjórnvalda og sjónarmiða Íslendinga. Hún vann með venju-bundnum hætti slíkra nefnda og opnaði farveg milli ríkis og undirsáta. En nefndinni tókst ekki til fulls að uppfylla þann þátt að hafa eftirlit með íslensku embættismönnum og komast fram hjá þeim sem milli-liðum. Í tillögum hennar er tekið mikið tillit til sjónarmiða embættis-manna og hún virðist hafa verið sannfærð um að ekki væri hægt að koma í gegn mjög umfangsmiklum breytingum á íslensku samfélagi gegn vilja íslensku elítunnar. Sum umkvörtunarefni almúgans yfir henni eru lítið eða jafnvel ekkert nefnd. Nokkur slík efni rötuðu þó inn í tillögur nefndarinnar, t.d. hugmyndir um að afnema manslán og ákveðnir liðir í landsagatilskipuninni bera einnig vott um að hlustað hafi verið.

FRAMHALD MÁLSINS.

NÝIR VALDHAFAR SNÚA VIÐ BLAÐINU

Þegar meta á hlut Landsnefndarinnar í gagnvirkum samskiptum ríkis og þegna er ekki nóg að skoða eingöngu tillögur hennar. Næsta spurning er hvernig stjórnvöld í Kaupmannahöfn brugðust við. Viðbrögð þeirra voru mjög hæg en til þess lágu eðlilegar ástæður.

Í nóvember 1771 afhenti Landsnefndin fundargerðir sínar (þar með talið umbótatillögurnar) og önnur gögn til skrifstofu Norsku stjórnar-deildarinnar (d. *norske kammer*) sem þá fór með málefni Íslands. Þar var sett saman álit (drög að konunglegri tilskipun) með endursögn á gögnum Landsnefndarinnar og lagt til að unnið yrði áfram að málum. Þessi tillaga er undirrituð í stjórnardeildinni 21. janúar 1772.¹ Þá höfðu aðstæður í dönskum stjórnámálum hins vegar gerbreyst.

Struensee var sviptur völdum í hallarbyltingu 19. janúar 1772. Íhaldssöm öfl með Friðrik erfðaprins og Ove Høegh-Guldberg í farar-broddi tóku við. Sá vottur af róttækni sem ríkti á síðari hluta sjöunda áratugarins og reis hæst með einræði Struensees naut ekki lengur vin-sælda og þær umbætur sem hann hafði innleitt í stjórnkerfinu voru flestar afnumdar.² Þessi þróun í dansk-norska ríkinu var raunar hliðstæð þróun-

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 164–165.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 42–43, um breytingar á því í hvaða skrifstofum innan stjórnsýslunnar fjallað var um málefni Íslands.

inni víðast hvar í Evrópu á þessum árum þar sem áttundi áratugurinn hefur verið talinn afturhaldsskeið. Franskir sagnfræðingar tala um gagnsókn aðalsins (e. *aristocratic reaction*). Við þessar aðstæður hefur Norska stjórnardeildin ákveðið að skila ekki inn tillögum Landsnefndarinnar þá þegar til konungsins. Það er fyrst í september 1773 að Tollkammerið (d. *Vestindisk-guineisk rente- samt generaltoldkammer*), en undir þá skrifstofu voru málefni Íslands komin, sendi erindið til konungs og fékk leyfi til að vinna áfram að málinu.¹ Jafnvel þótt málefni Íslands kæmu sjaldnast fyrir sjónir æðstu ráðamanna í Kaupmannahöfn hlaut afgreiðslan að mótast af hinum nýju viðhorfum sem þar ríktu.

Á árunum 1774 og 1775 vann Tollkammerið úr hluta af tillögum Landsnefndarinnar. Sumt var þá þegar orðið úrelt. Almenna verslunarfélagið sem rak einokunarverslunina varð næstum gjaldþrota árið 1774 og ríkið neyddist til að yfirtaka Íslandsverslunina. Konungsverslunin síðari, sem svo hefur verið kölluð, kom þar af leiðandi til vegna fjárhagsvanda fyrra verslunarfélags en ekki vegna tillagna Landsnefndarinnar.² Tollkammerið hafnaði þeirri hugmynd að selja konungsjarðirnar með vísan til neikvæðra athugasemda frá íslenskum embættismönnum.³ Nýbýlatilskipunin frá 1776 var samin á grundvelli tillagna frá stiftamtmani en ekki vegna skýrslu Landsnefndarinnar og hafnað var þeirri hugmynd að sá sem stofnaði nýbýli eða endurreisti eyðijörð skyldi eignast hana.⁴ Þó var tekið tillit til nokkurra hagnýtra tillagna nefndarinnar um landbúnað, t.d. voru sett ákvæði um skurðgröft og túngarðahleðslu í tilskipun um landbúnað árið 1776.

Harla lítið var gert með helstu klögumál almúgans. Tillaga um að afnema kvaðavinnu og leigukúgildi og greiða afgangi í peningum í staðinn var ekki einu sinni rædd. En eins og áður var nefnt komu flest álitamál frá almenningi fram í tillögum um landsagatilskipunina. Hvernig fóru yfirvöld með þær hugmyndir?

Þetta mál var ekki rætt fyrr en árið 1775. Tollkammerið hélt mjög varfærnislega á málum og sendi tvisvar tilmæli til Thodals stiftamtmanns um að hann leitaði eftir áliti embættismanna á Íslandi á málinu. Árið 1777 lauk loks þessu langdregna umsagnarferli og stjórnarskrifstofan í Kaupmannahöfn fékk staðfest að íslensku embættismennirnir vildu

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 165.

² Harald Gustafsson, „Íslands Opkomst“, s. 283–287.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 134.

⁴ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 136.

gjarnan fá landsagatilskipun með harðari húsaga og strangara eftirliti með almúganum. Aftur á móti mátti heita að það hafi verið, með fáeinum undantekningum, algjör samstaða hjá embættismönnum um að andæfa þeim liðum tillagnanna sem voru almenningi í hag.¹

Þá var ekkert gert með hugmyndir um að leggja hömlur á möguleika jarðeigenda og umboðsmanna jarða til að nýta sér vinnu leiguliða. „Það er á móti sanngirni og grundvallarréttarreglum,“ skrifar Magnús Ólafsson varalögmaður, „að minnka ótakmörkuð yfirráð jarðeigandans til að hagnýta sér eignir sínar.“² Starfsbróðir hans, Jón Ólafsson, dregur saman það sem að baki býr í athugasemd við 6. kafla landsagatilskipunarinnar sem fjallar um samband jarðeigenda og leiguliða. Hann segir að sá kafli sé „mjög ófullkominn og að langmestu leyti til hliðhollur leiguliðanum“.³

Þegar kammerið fékk þessi neikvæðu viðbrögð frá Íslandi var ákveðið að senda allt efnið aftur til Þorkels Fjeldsteds, sem hafði samið landsagatilskipunina, og hann spurður hvort íslensku embættismennirnir hefðu „haft réttan skilning á forsendum og tilgangi“ tillagnanna.⁴ Þorkell svaraði mjög hæversklega að athugasemdir þeirra væru gagnlegar en lagði til að tillögurnar yrðu einnig sendar Skúla Magnússyni landfógeta og Magnúsi Ketilssyni sýslumanni. Í Tollkammerinu var Jón Eiríksson áhrifamikill og þeir Þorkell hafa báðir talið að „hinn rétti skilningur“ myndi tapast ef tekið væri of mikið tillit til skoðana íslenskra embættismanna. Þetta svar Þorkels er óbein gagnrýni á að stiftamtmaðurinn hafi í sínum svörum ekki ráðgast við þessa tvo helstu stuðningsmenn umbótaáætlananna á Íslandi. Jóni Eiríkssyni, hinum gamla vini Skúla fógeta, var þetta auðvitað ljóst.

Þrátt fyrir þetta ákvað kammerið að afla ekki frekari upplýsinga enda myndi slíkt hafa dregið málið á langinn. Það var samt ekkert meira gert og ekki sjást þess nein merki að kammerið hafa átt neitt frekar við uppkastið að landsagatilskipuninni. Á Íslandi var árum saman vænst úr-

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 153–161, um málsmeðferð uppkastsins að landsagatilskipuninni.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V*, s. 450. Endursögn ritstjóra á dönskum frumtexta Magnúsar, en á dönsku hljóðar hann svo: „at betage en uindskrænkedt ejendomsherre (hvilket en Islands proprietair er) den ham ellers saa nyttig dispensation over sin ejendom“.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V*, s. 492.

⁴ Tilvitnað í: Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 159.

skurðar um málið en kammerið lét allar óskir um slíkt sem vind um eyru þjóta. Svo er að sjá að kammerið hafi ákveðið að leggja uppkastið til hliðar en ekki viljað tilkynna um það því að slíkt hefði verið túlkað sem sigur íslensku embættismannastéttarinnar yfir einveldisstjórninni. Það hefði verið álitshnekkir fyrir valdstjórnina í Kaupmannahöfn.

Hluti hugmyndanna í uppkastinu og umræðum um það komst hins vegar í framkvæmd í annarri löggjöf.¹ Árið 1781 fengu sýslumenn auknar valdheimildir til að stýra undirsátum sínum, t.d. fengu þeir rétt til að taka ákvarðanir án áfrýjunar í málum varðandi fátækraframfærslu, húsaga og ágreining milli jarðeigenda og leiguliða. Gísli Ágúst Gunnlaugsson sagnfræðingur hefur sýnt fram á að frumkvæðið að þessu hafi komið frá sýslumönnum sjálfum og hafi notið stuðnings stiftamtmanns.² Með annarri mikilvægri tilskipun árið 1783 var lausamennska utan ársvista bönnuð en sýslumenn höfðu lengi barist fyrir því og Þorkell Fjeldsted raunar einnig lagt það til. Þau atriði í tillögum Landsnefndarinnar sem voru einkum í þágu almúgans komust því ekki í framkvæmd með sérlögum heldur voru þvert á móti settar reglur sem íslenska elítan hafði lagt til og voru til þess gerðar að herða taumhaldið á almennungi.

Það má segja að yfirvöld hafi valið ákveðin atriði úr tillögum Landsnefndarinnar til úrvinnslu. Sumum þeirra var hrundið í framkvæmd og frá því sjónarmiði má segja að nefndin hafi uppfyllt meginhlutann af ætlunarverki sínu. En hinar róttækari viðreisnarhugmyndir, sem einkenndu erindisbréf nefndarinnar og höfðu þrátt fyrir allt að hluta komist í gegnum nálarauga Tollkammersins, voru að langmestu leyti afskrifaðar. Hafi verið ætlunin með skipun Landsnefndarinnar að komast fram hjá íhlutun embættismannakerfisins á Íslandi tókst það tæplega og íslenskir embættismenn höfðu greiðan aðgang að nefndarmönnum. Þrátt fyrir þetta komust fáeinar umbótatillögur samt inn í uppkast Þorkels Fjeldsteds að landsagatilskipuninni. Í úrvinnslu tillagnanna í Kaupmannahöfn var áfram tekið mikið tillit til sjónarmiða íslenskra embættismanna og ef til vill hafa menn þar gert ráð fyrir því að þeir myndu aldrei sætta sig við verulegar lagabreytingar og myndu ekki hafa farið eftir

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 160–161.

² Gísli Ágúst Gunnlaugsson, „Fattigvården på Island under 1700-talet“, Karl-Gustaf Andersson m.fl., *Oppdagings av fattigdomen. Sosial lovgivning i Norden i det 18. århundrede*. Oslo 1983, s. 196–197.

þeim. Viðbrögð þeirra voru neikvæð í mörgum efnum og miðstjórnin í Kaupmannahöfn lét þess vegna margar hugmyndir um endurbætur og breytingar niður falla.

Tvær samverkandi orsakir, ein dönsk og önnur íslensk, lágu að baki þessari rýru niðurstöðu fyrir almenning í landinu. Eftir pólitísk straumhvörf í Danmörku voru ekki miklir möguleikar á róttækum umbótum. Að vísu var varla trúlegt að æðstu stjórnvöld hefðu hindrað Tollkammerið í að koma á umbótum á Íslandi, slíkt hefði tæplega getað ruggað við einveldinu. Forkólfar Tollkammersins hefðu hins vegar varla áunnið sér velvild í stjórnkerfinu með því að standa fyrir umbótahugmyndum á Íslandi sem í versta falli var hægt að tengja við Struensee-tímamann. Íhaldssöm viðhorf embættismanna, umboðsmanna konungs og jarðeigenda á Íslandi voru líka augskýrlega alfarið í andstöðu við viðreisnaráform af því tagi sem lögð höfðu verið fram og það hefði orðið þrautin þyngri að koma þeim á við slíkar aðstæður. Þvert á móti fengu embættismennirnir margar af sínum kröfum fram í vel heppnaðri gagnatlögu.

LOKAORÐ — LANDSNEFNDIN Í EVRÓPSKU SAMHENGI

Landsnefndin er allrar athygli verð í evrópsku samhengi þar sem þess konar rannsóknarnefndir, sem voru mjög tíðar í mörgum löndum, voru afar fátíðar í dansk-norska ríkinu. Kannski er það vitnisburður um að danska einveldið hafi almennt treyst vel embættismönnum sínum en það má líka túlka á þann veg að ríkisvaldið hafi fram til þessa haft lítinn áhuga á að skipta sér af minni málefnum þeirra svæða sem undir þá heyrðu. Í Danmörku lét einveldisstjórnin gósseigendur að mestu um slíkt.¹ Þetta fór þó að breytast í efnahagskreppu sjöunda áratugarins og skoða má Landsnefndina í samhengi við umræður um umbætur á landshögum sem leiddu til stofnunar *Generallandvæsenkollegiet* og landbúnaðarnefndarinnar fyrir Slésvík-Holtsetaland nokkrum árum fyrr.

Landsnefndin íslenska hafði ekkert dómvald, var fyrst og fremst rannsóknarnefnd. Hún minnir þannig á finnsku landsnefndirnar í Svíþjóð sem höfðu víðtækt verksvið við að móta tillögur til að endurreisa landið. En jafnframt, og það er mikilvægur þáttur, hafði hún sérstakt verkefni á sinni könnu. Í erindisbréfi hennar voru ekki aðeins talin upp

¹ Ole Feldbæk, *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. Bind 9. Den lange fred 1700–1800*. København 2003, s. 128.

málefni þar sem þörf væri á umbótum heldur eru í því lagðar til úrbætur á mörgum sviðum. Skipun nefndarinnar var grundvölluð á úthugaðri viðreisnaráætlun, bæði efnahagslegri og félagslegri. Sérstaklega er eftirtektarverð hugmyndin um æskilegar umbreytingar á landbúnaðarskipulaginu að norskri fyrirmynd, þar sem duglegir sjálfseignarbændur sætu á góðum jörðum sem umkringdar væru húsmannsbýlum og hjáleigum. Þessum umbótatillögum var því stefnt beinlínis gegn helstu íslensku jarðeigendum og umboðsmönnum konungsjarða.

Í starfi Landsnefndarinnar má sjá djúpstæða tortryggni gagnvart embættismannastéttinni á Íslandi og átti hún það sammerkt með öðrum slíkum nefndum í Evrópu. Hugmyndin var að komast fram hjá einokun embættismanna á upplýsingum um ástandið í landinu til að þurfa ekki að grundvalla endurbætur á einhliða upplýsingum þeirra. Algengt var að svona nefndir í Evrópu könnuðu framferði embættismanna en Landsnefndinni var ekki beinlínis ætlað það. Þó var nýr stiftamtmaður sendur til landsins samferða Landsnefndarmönnum sem hafði bein fyrirmæli um að fylgjast grannt með sýslumönnum og hugsanlega skipta einhverjum þeirra út fyrir Dani eða Norðmenn.

Það var ekki meginmarkmið Landsnefndarinnar að koma á samskiptum við almúgann og styrkja þannig lögmæti yfirstjórnar ríkisins en lögd var áhersla á að almenningur þekkti til nefndarinnar og hefði möguleika á að kynna henni sín sjónarmið. Árangurinn af því var ótrúlega góður, a.m.k. í þeim landshlutum sem nefndarmenn fóru um. Bréf streymdu frá bændum og búaliði þar sem kvartað var yfir embættismönnum, jarðeigendum, umboðsmönnum konungs og kaupmönnum.

Embættismenn voru líka duglegir að skrifa nefndinni. Þeir voru hvattir til að setja fram upplýsingar um ákveðin málefni en það er augljóst að margir þeirra nýttu sér tækifærið til að koma skoðunum sínum á samfélaginu á framfæri. Embættismönnum var ljóst að þeim gæti stafað ákveðin ógn af Landsnefndinni en líka að mögulegt væri að hafa áhrif á nefndarmenn. Ógnin var þó aldrei mjög mikil því að nefndarmennirnir tóku sýnilega mikið tillit til embættismanna. Thodal stiftamtmaður varð dyggur stuðningsmaður undirmanna sinna í íslenska stjórnkerfinu og kom í mörgum tilfellum fram sem fulltrúi þeirra í Kaupmannahöfn.¹

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, t.d. s. 168, 227. Í ákveðnum málum gat Thodal þó verið gagnrýninn á sýslumenn, sjá t.d. sama rit s. 135.

Það hvernig fjallað var um sjónarmið almennings, fyrst af Landsnefndinni og síðar yfirvöldum í Kaupmannahöfn, sýnir greinilega að megintilgangurinn með nefndarskipuninni var ekki fyrst og fremst að sýna velvild gagnvart almenningi eða styrkja valdagrundvöll sinn í landinu. Venjulegir Íslendingar hafa varla haft minnstu hugmynd um hvort yfirleitt hefði verið fjallað um umkvörtunarefni þeirra á æðri stöðum. Þau ákvæði landsagatilskipunarinnar sem máttu teljast þeim lægst settu hagstæð hafa tæplega heldur verið þekkt utan þröngs hóps embættismanna.

Ekki tókst að komast fram hjá íslensku elítunni og koma á róttækum breytingum í samfélaginu. Tvennt varð einkum til þess, annars vegar neikvæð viðbrögð íslenskra embættismanna og hins vegar stjórnarskiptin í Danmörku þar sem íhaldssöm breiðfylking gósseigenda náði völdum 1772. Það hefði verið fróðlegt að sjá hvernig hefði farið hefðu umbótamenn haldið velli og haldið áfram starfi sínu á Íslandi þvert á óskir íslensku elítunnar. Hver hefði orðið ofan á? Það fáum við aldrei að vita.

Eins og fyrr var nefnt hefur í evrópskum sagnfræðirannsóknnum verið sýnt fram á mikla víxlverkun milli einstakra landsvæða og ríkisvaldsins, jafnvel í ríkjum þar sem var formlegt einveldi.¹ Er hægt að líta á dæmið um íslensku Landsnefndina sem slík valdeflandi samskipti (e. *empowering interactions*)? Vissulega, en aðeins þegar áhrifin eru bundin við yfirstéttina. Vinnulag Landsnefndarinnar og síðar meðhöndlun stjórnarskrifstofanna á tillögum hennar gaf íslenska embættismannahópnum — en þeir voru jafnframt jarðeigendur eða umboðsmenn konungsjarða eða tengdir þeim hópi — mikla möguleika á að hafa áhrif á niðurstöðurnar. Þeir voru þar af leiðandi með góða samningsstöðu og stjórnvöld í Kaupmannahöfn tóku það gilt, þau iðkuðu „akzeptanzorientierter Herrschaft“² eins og sagnfræðingurinn Stefan Brakensiek hefur kallað það, stjórnun sem miðar að því að semja við undirsáta.

Aftur á móti gætti annarra þjóðfélagshópa lítt í ferlinu. Það er varla hægt að segja að íslenskur almúgi hafi tekið þátt í valdeflandi samskiptum. Þetta er ólíkt því sem átti við um margar svipaðar nefndir í

¹ Þetta var skýr niðurstaða í rannsóknarverkefninu „Centralmakt och lokalsamhälle“, í því sem snýr að dansk-norska ríkinu eins og sjá má af lokagreinargerð þess í ritinu: Harald Gustafsson, *Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*. Oslo 1994.

² Stefan Brakensiek, „Einleitung: Herrschaft und Verwaltung“, s. 13.

Svíþjóð.¹ Á þessu eru sennilega tvenns konar skýringar. Vegna fjarlægðar landsins var íslenskum almúga nær ómögulegt að koma erindum sínum beint til stjórnvalda í Kaupmannahöfn eins og norskir bændur gerðu stöku sinnum. Þá var íslenskt þjóðfélag rækilega stéttskipt, um 95% landsmanna voru leiguliðar háðir jarðeigendum og umboðsmönnum konungs sem einnig höfðu embættismannakerfið tryggilega í sínum höndum.² Íslenskir og danskir bændur höfðu hreinlega miklu minna af ríkisvaldinu að segja en norskir og sænskir sjálfseignarbændur sem gátu haft talsverð áhrif á sínum heimavelli.³ Landsnefndin opnaði vissulega svolitla glufu sem margir bændur nýttu sér en þeir fengu engin andsvör frá valdhöfum.

Það var sem sagt í rauninni margt líkt með Landsnefndinni og viðlíka nefndum í Evrópu á árnýöld en margir þættir voru þó ólíkir — og á það væntanlega við um flestar slíkar nefndir ef störf þeirra eru grannskoðuð. Nefndin var stofnuð til að fá beinan aðgang að upplýsingum fram hjá embættismannakerfinu, og undirbúa áform um viðreisn og breytingar á högum landsins. Árangurinn varð takmarkaður, bæði vegna andstöðu á Íslandi og vegna pólitískra hræringa í Kaupmannahöfn. Samt sem áður ber starfsemi Landsnefndarinnar með sér ákveðin einkenni sem þekkjast í Evrópu á árnýöld. Þótt ríkisvaldið væri almennt að eflast þýddi það ekki að gagnvirkni milli ríkis og undirsáta væri þýðingarlítill, frekar þvert á móti.

¹ Sjá t.d. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*. Lund 2002.

² Þetta er meginniðurstaðan í: Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*.

³ Harald Gustafsson, *Political Interaction*.

HARALD GUSTAFSSON

Statens instrument och lokalsamhällets arena

Ett europeiskt perspektiv på den isländska landskommissionen

En av de viktigaste trenderna i europeisk tidigmodern historia är statsmaktens stärkande, det som kan beskrivas som en statsbildningsprocess. Denna var långtifrån rätlinjig och förlöpte inte likadant överallt; det råder heller inte någon enighet i forskningen om vad som drev denna process. De flesta europeiska stater var dock mer centralt styrda vid 1700-talets mitt än vad de varit 300 år tidigare, staten var en viktigare samhällsinstitution som omfördelade större materiella resurser och ansågs ha ett större ansvar också för samhällslivet immateriella sidor.

En viktig bakgrund var den internationella maktkampen, som krävde att stater som inte ville reduceras till lydstaten eller riskera att uppslukas av grannmakter måste ta in resurser från sina undersåtar och omvandla till militära muskler. En annan bakgrund var hur den världsliga makten efter reformationen kom att anses ha huvudansvaret också för undersåtarnas andliga välfärd. Som en tredje faktor kan man se den starka idén om det gemensamma bästa, *salus publica*, tron på ett ordnat och reglerat samhälle där alla hade sin plats och hade rätt till sin försörjning.¹

Allt detta krävde en statlig förvaltning, ett system från centrala, beslutsfattande organ via regionala ämbetsmän ner till lokalsamhället, och också någon form av återkoppling, möjligheter för undersåtarna att uttrycka sin vilja och göra motstånd mot centrala krav. Den lägsta nivån, den lokala, utgjorde något av den tidigmoderna statens akilleshäla.

För att kunna skriva ut soldater, ta in skatter och föra ut regleringar måste staten lita till personer som var förankrade i lokalsamhället, lokala

¹ Jag har presenterat min syn på den europeiska statsbildningsprocessen i Harald Gustafsson, *Makt och människor. Europeisk statsbildning från medeltiden till franska revolutionen*, Göteborg-Stockholm 2010.

ämbetsmän eller mer eller mindre oavlönade hjälpare. Det gällde också när man på central nivå ville ha information om lokala förhållanden, eller när grupper i lokalsamhället ville ha statens stöd och hjälp, till exempel i konflikter med andra sådana grupper. Inte minst kom tidens statsmän ständigt att brottas med problemet att kontrollera mellanleden. Hur såg man till att ens ämbetsmän ute i bygderna var lojala, okorrumpierade och pålitliga? Hur fick man veta tillräckligt mycket om lokala förhållanden för att kunna genomföra förändringar som ytterligare stärkte statens förmåga?

Det fanns olika sätt att kontrollera den lägsta nivån. Ett var att bygga upp system för löpande revision av skatteräkenskaperna. Hela ämbetsverk kunde inrättas för detta syfte, som den svenska Kammarrevisionen, och en stor del av förvaltningens arbete bestod av sådana revisionsuppgifter.¹ Ett annat var inspektionsresor som centrala ämbetsmän eller tillfälligt utsedda personer företog. En del tyska stater hade systematiserat dessa inspektioner så att de påminde om biskoparnas visitationer i sina stift.² En annan del i detta var att tillåta undersåtarna att lämna in suppliker, där klagomål kunde uttryckas och där centralmakten ibland kunde ges en insikt i lokala förhållanden. Supplikväsendet blev mycket utnyttjat i en del stater, och i enväldets Danmark-Norge, som saknade representativa församlingar, anses det ha spelat en viktig roll för kommunikationen mellan styrande och styrda.³ Ett mycket vanligt förfarande för att få information, om så syftet var att kontrollera ämbetsmän, få underlag för beslutsfattande eller för att kontrollera effekten av redan fattade beslut, var att begära in rapporter och utlåtanden från de lokala

¹ Se t.ex. Pär Frohnert, *Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719–1775*. Rättshistoriskt bibliotek 48. Lund 1993, där kontrollen av skatteuppbörden i Sverige skildras i detalj.

² Se t.ex. Birgit Näther, "Produktion von Normativität in der Praxis. Das landesherrliche Visitationsverfahren im frühneuzeitlichen Bayern aus kulturhistorischer Sicht", *Herrschaft und Verwaltung in der Frühen Neuzeit*. Red. Stefan Brakensiek, Corinna von Bredow, Birgit Näther. Historische Forschungen Band 101. Berlin 2014.

³ Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet. En kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*. Köpenhamn 1997. Norska suppliker har studerats av Steinar Supphellen, "Supplikken som institusjon i norsk historie", *Historisk tidsskrift* (Norge) 57, 1978, isländska suppliker har berörts av Harald Gustafsson i "Islands administration på 1700-talet", Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*. Oslo 1985, s. 168–170.

ämbetsmännen; i en sådan process kunde ofta breda grupper i lokalsamhället bli indragna.¹ Ytterligare en möjlighet var att sända ut kommissioner för att undersöka speciella ärenden.²

I allt detta fanns en dubbelhet. Från maktavarnas sida handlade det oftast om kontroll men från undersåtarnas perspektiv gav det en möjlighet att ge sin mening till känna och påverka. Detta kunde vara tveegat; centralmakten kunde ha anledning att både uppmuntra och hålla nere denna interaktion. Generellt vill jag påstå att undersåtarnas aktioner och reaktioner betydde mer för statsbildningsprocessen — och för den praktiska politiken — än vad man ofta föreställer sig.³ Olika grupper i samhället kunde utnyttja de institutioner som staten tillhandahöll och det pågick ofta, i judiciella och administrativa kanaler, förhandlingar och utbyte som André Holenstein har kallat ”empowering interactions”.⁴ Något som var tänkt som statens instrument kunde bli en arena för förhandlingar med lokalsamhället. Inte minst gällde det kommissionerna.

Med en definition av den tyske historikern Bernhard Löffler utgörs en kommission av någon eller några personer som har ”extraordinära, tidsbegränsade och sakligt avgränsade specialuppdrag” och ”inrättas vid sidan av det normala ämbetsverket”. Kommissionsväsendet har av vissa forskare setts som en den absolutistiska statens maktteknik, men det användes allmänt i det tidigmoderna Europa, oavsett statsform. Det behandlades tidigt av den franske statstänkaren Jean Bodin, som gjorde en skarp skillnad mot det reguljära ämbetsverket. Emellertid gled många

¹ Stefan Brakensiek, ”Einleitung: Herrschaft und Verwaltung in der Frühen Neuzeit”, *Herrschaft und Verwaltung in der Frühen Neuzeit*. Red. Stefan Brakensiek, Corinna von Bredow, Birgit Näther. Historische Forschungen Band 101. Berlin 2014, s. 17–18.

² I nordisk forskning är det framför allt de svenska kommissionerna under sent 16- och tidigt 1700-tal som uppmärksammas med en större studie: Marie Lennersand, *Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730*. Studia Historica Upsaliensia 190. Uppsala 1999. I Danmark-Norge har framför allt de norska kommissionerna från första hälften av 1600-talet behandlats, t.ex. av Steinar Imsen, ”Norske ad hoc-kommisjoner i forvaltning og politikk under Christian IV”, *Hamarspor. Eit festskrift til Lars Hamre 1912 – 23. januar – 1982*. Red. Steinar Imsen & Gudmund Sandvik. Oslo-Bergen-Tromsø 1982.

³ Harald Gustafsson, *Makt och människor*, särskilt s. 146–182.

⁴ André Holenstein, ”Introduction: Empowering Interactions: Looking at Statebuilding from Below”, *Empowering Interactions. Political Cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1800*. Red. Wim blockmans, André Holenstein & Jon Mathieu. Farnham 2009, särskild s. 25–28.

kommissioner över i att bli permanenta förvaltningsorgan; särskilt gäller det de så kallade krigskommissarierna.¹

Kommissioner kunde tillsättas av många olika skäl och har också bedömts olika av forskningen. Vissa historiker betonar mer interaktionen och undersåtarnas möjligheter, andra ser kommissionerna mer som manipulativa grepp från makthavarnas sida. Kommissionerna kunde i vissa fall ha rätt att döma i konflikter och kan då närmast ses som tillfälliga, utsända domstolar. Andra hade som syfte att samla in information, åter andra att direkt utreda vissa specifika förhållanden. Avsikten kunde vara att stärka regimens legitimitet, visa att statsmakten brydde sig och visade sin välvilja, antingen detta nu ska uppfattas manipulativt eller som en ärlig vilja att hålla en kommunikation med lokalsamhället öppen.² Från Sverige finns också exempel på att en hel landsändas problem och utveckling ställdes i centrum, när det tillsattes kommissioner med tämligen öppna uppdrag för Finland, hårt drabbat av krigen med Ryssland, både efter stora nordiska kriget (1700–1721) och efter hattarnas krig (1741–1743).³

Avsikten är här att prova hur den isländska landskommissionen passar in i detta mönster. Hur ska den bäst karaktäriseras, som informationsinhämtande eller konkret utredande, som kontrollinstrument eller arena för interaktion? Varför valde statsmakten just kommissionsformen? I vilken grad handlade det om att lyssna på lokalsamhället och i vilken grad om att kontrollera mellanleden? Hur bundet eller hur öppet var kommissionens uppdrag? Här ska detta undersökas både med avseende på syftet bakom kommissionen och dess praktiska resultat. Det är naturligtvis möjligt att intentionerna bakom kommissionen och dess faktiska arbete kan utfalla olika på dessa variabler; man kan tänka sig ett kontrollerande syfte som sedan möter ett oväntat gensvar från lokal

¹ Bernhard Löffler, "Das Kommissarwesen in der Frühen Neuzeit", *Religiöse Prägung und politische Ordnung in der Frühen Neuzeit. Festschrift für Winfried Becker zum 65. Geburtstag*. Red. Bernhard Löffler & Karsten Ruppert. Köln-Weimar-Wien 2006, s. 137 (cit), 139–145; "außerordentliche, zeitlich begrenzte und sachlich gebundene Sonderaufträge"; "neben der normalen Beamtschaft".

² Olika syften med kommissioner diskuteras hos Marie Lennerstrand, *Rättvisans och allmogens beskyddare*, s. 308–313, som själv understryker det maktpolitiska, manipulativa draget.

³ Yrjö Blomstedt, "Lantadministrationen i Finland på 1700-talet", Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*. Oslo 1985, s. 290 f.

nivå, ett antagande som är rimligt utifrån vad vi redan vet om kommissionen.¹ Men hur hanterades i så fall detta gensvar av kommissionen och, i nästa steg, av den centrala statsmakten?

DEN DANSKA BAKGRUNDEN OCH SYFTET; EN KOMMISSION FÖR REFORMER

Om alltså kommissioner frekvent tillsattes i många europeiska länder och t.ex. i Sverige var ett närmast fast inslag i handläggningen av många ärenden,² var de emellertid i dansk-norsk förvaltningspraxis länge ovanliga. Talrika kommissioner hade sänts till Norge under Christian IV:s tid men detta bruk upphörde sedan; enligt Steinar Imsen berodde det på att det ordinarie ämbetsverket byggdes ut så att det klarade de uppgifter som tidigare lagts på tillfälliga kommissioner.³ Frågan är inte undersökt för Danmark och Slesvig-Holstein, men det finns anledning att tro att samma utveckling gjorde sig gällande där. Till Norge sändes under 1700-talet några enstaka dömande kommissioner för att reda upp lokala problem,⁴ men några generellt undersökande kommissioner är inte kända för Danmark, Norge eller Slesvig-Holstein under 1700-talet — däremot för Island, med en intressant förelöpare till landskommissionen från seklets början.

1702 tillsattes en kommission bestående av Árni Magnússon (handskriftsamlaren) och Páll Vídalín (senare lagman), som skulle bege sig till Island, primärt för att genomföra en folkräkning och upprätta en jordbok, men också, enligt dess utförliga instruktion, undersöka en rad konkreta missförhållanden och möjliga förbättringar av näringslivet.⁵ De

¹ Jag har tidigare relativt utförligt behandlat landskommissionens arbete i Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge. Ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*. Stockholm Studies in History 33, Stockholm 1985, s. 102–169.

² Johannes Ljunggren, *Toleransens gränser. Religionspolitiska dilemman i det tidiga 1700-talets Sverige och Europa*. Lund 2017, visar t.ex. hur kommissioner var det vanliga sättet att hantera religionspolitiska motsättningar i samband med pietismens framväxt i Sverige.

³ Steinar Imsen, "Norske ad hoc-kommisjoner", s. 141.

⁴ Se Gustav Grunde Sætra, "Skutehandelen i Nedenes. Kampen om liggedagsordningen og Nedenes-privilegiene 1723–1756", Kalle Bäck m.fl. *Skog och brännvin. Studier i näringspolitiskt beslutsfattande i Norden på 1700-talet*. Oslo 1984, s. 327–331, för ett exempel på en kommission 1752 efter konflikter mellan borgare och bönder i Arendal om handelsprivilegierna.

⁵ *Lovsamling for Island I*. Udg. Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. København, s. 582–592.

arbetade till 1712 och fick flera gånger pålagt sig ytterligare uppdrag, men resultatet blev blygsamt. Visserligen genomfördes folkräkningen, den första i ett större område inom Danmark-Norge, och en jordebok över hela Island upprättades, men detta material kom inte att användas på många decennier och något reformarbete följde inte.¹

Om alltså kommissionen 1702 föll i glömska och inte utgjorde någon direkt bakgrund för landskommissionen, var det desto viktigare att staten under 1700-talets lopp, som Leon Jespersen har påpekat, alltmer kom att engagera sig för att samla in information genom att sända ut frågelistor och expeditioner.² Ett par sådana expeditioner sändes också till Island vid århundradets mitt och flera skulle följa efter landskommissionens tid.³ En del av bakgrunden till landskommissionen var utan tvivel detta intresse för statens ekonomiska resurser, som Jespersen träffande har framhållit: ”Kortlægning og udnyttelse af ressourcer var led i en dynamisk, kameralistisk politik, der økonomisk skulle udvikle alle kongens lande.”⁴

I Danmark ökade intresset för ekonomisk utveckling och ekonomiska reformer kraftigt från 1750-talet och framåt. Delvis skedde detta under inflytande av det kameralistiska ekonomiska tänkandet, men också utifrån tilltagande svårigheter med statsfinanserna, som ansträngdes av rustningarna under sjuårskriget, trots att Danmark inte deltog. Som i

¹ Lýður Björnsson, ”18. öldin”, *Saga Íslands VIII*, Reykjavík 2006, s. 71–78; Páll Eggert Ólason, ”Fyrri hluti. 1701–1750”, Páll Eggert Ólason & Þorkell Jóhannesson, *Saga Íslendinga VI*, Reykjavík 1948, s. 65–90.

² Leon Jespersen, ”Nyttens tidsalder. Landkommissionens baggrund og formål”, *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Bréf frá háembættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV. Breve fra højere embedsmænd*. Red. Hrefna Róbertsdóttir o. Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, s. 68–74. Härefter hänvisas till volymerna i denna utgåva med titeln på danska.

³ Hrefna Róbertsdóttir, *Woll and Society. Manufacturing Policy, Economic Thought and Local Production in 18th-century Iceland*. Centrum för Danmarksstudier 21. Göteborg 2008, s. 144–149 o. 414–418. Det gäller Niels Horrebow, som skulle göra geografiska och ekonomiska observationer 1749–1751 samt Bjarni Pálsson och Eggert Ólafsson resor 1752–1757, som resulterade i en vetenskaplig Islandsbeskrivning publicerad 1772. Ibland räknas även Ludvig Harboes (den senare biskopen över Själland) tid på Island 1741–1745 till sådana resor, men han hade ett tydligt uppdrag att med biskoplig myndighet visitera de två isländska stiftet och genomföra reformer inom kyrkan kommission (*Lovsamling for Island II*, s. 335–337, 358–370). Man kan inte kalla hans vistelse på Island vare sig en expedition eller en kommission.

⁴ Leon Jespersen, ”Nyttens tidsalder”, s. 83.

många andra europeiska stater vid samma tid sökte staten efter möjligheter att utveckla ekonomin och öka skattekraften.¹ Utifrån en föreställning om att lantbruket var fast i gammaldags former och att godsägareväldet bromsade utvecklingen sågs böndernas ökade förfogande över sina marker som en nyckel för ekonomisk utveckling.²

Ett uttryck för detta är att censuren i ekonomiska frågor lättades och från 1757 publicerades en tidskrift för ekonomisk debatt, *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*.³ Samma år inrättades en kommission ”til Landvæsendets forbedring”, som 1768 omvandlades till ett fast ämbetsverk, *Generallandvæsenkollegiet*.⁴ 1768 inrättades en landskommission för Slesvig-Holstein, som skulle föreslå och genomföra reformer i hertigdömena. Här användes den annars i Danmark-Norge vid denna tid ovanliga kommissionsformen. Den slesvig-holsteinska kommissionen skiljer sig på många sätt från den isländska, den var entydigt inriktad på agrarreformer och den kom i praktiken att fungera som ett ämbetsverk, med befogenhet att själv genomföra förändringar, fram till att den avskaffades 1823.⁵

I ett isländskt sammanhang hade landskommissionen även sin bakgrund i alla de diskussioner om ”Islands Opkomst” som hade förts sedan landsfogde Skúli Magnússon lanserade sitt projekt med ”De nya inrättningarna” 1751, vars mest påtagliga resultat var den textilmanufaktur som kom att bli kärnan i Islands första stad, Reykjavík.⁶ En viktig del i denna debatt var frågan om den danska monopolhandels vara eller icke vara, där just Skúli var en av dess motståndare.

En indirekt länk finns också till den isländska kommissionen av 1702: 1768 hade den i Danmark verksamme lärde islänningen Jón Ei-

¹ Ole Feldbæk, *Danmarks økonomiske historie 1500–1840*, Herning 1993, s. 152. Allmänt om sjuårskrigets finanskris som bakgrund för reformförsök i olika europeiska länder: Harald Gustafsson, *Makt och människor*, s. 198–202; Hamish Scott, ”The Seven Years War and Europe’s Ancien Régime”, *War in History* 18 (4) 2011.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 107 och där anförd litteratur.

³ Leon Jespersen, ”Nyttens tidsalder”, s. 73–74.

⁴ Leon Jespersen, ”Nyttens tidsalder”, s. 70.

⁵ Wolfgang Prange, *Die Anfänge der großen Agrarreformen in Schleswig-Holstein bis um 1771*, Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 69, Neumünster 1971, s. 540–562.

⁶ Om Inrättningarna se t.ex. Hrefna Róbertsdóttir, *Landsins forbetran. Innréttingarnar og verkþekking í ullarvefsmiðjum átjándu aldrar*. Sagnfæðirannsóknir Studia Historica 16. Reykjavík 2001.

ríksson publicerat en debattskrift om hur olika brister i det isländska samhället skulle kunna avhjälpas.¹ Denna, *Deo, regi, patriae*, var till formen en bearbetning av ett manuskript som Páll Vídalín, en av kommissionärerna 1702, hade lämnat efter sig. Jón Eiríksson var då ännu professor i Sorø, men kom senare att inträda i centralförvaltningen och fungera som Islandsexpert. Han var nära vän med Skúli Magnússon och företrädde i mycket samma åsikter som han. Själva har han uppgett att han hade erbjudits att ingå i kommissionen men avböjt.²

Om det alltså går att peka på en rad omständigheter som ledde till att tanken om reformer på Island var aktuell, är det dock inte troligt att de skulle ha lett fram till tillsättandet av en undersökningskommission om inte sådana frågor också blivit aktuella i det danska väldets kärnländer, och trots de stora skillnaderna är det rimligt att tro att den slesvig-holsteinska landskommissionen var en direkt förebild.

Vi känner inte till exakt var, när och av vilka beslutet om kommissionen togs. Trots att mycket reformarbete i Danmark initierades under Johann Friedrich Struensees maktperiod 1770–1772 finns det ingenting som tyder på att han eller andra i den högsta statsledningen varit inblandade. Isländska frågor hade låg prioritet, de diskuterades mycket sällan av den högsta statsledningen, och troligen har arbetet skett på ämbetsmannanivå, i Räntekammaren.³ För att förstå intentionerna bakom kommissionen är vi hänvisade till dess instruktion, utfärdad 22 maj 1770.⁴ Den refereras inte punkt för punkt här eftersom den är väl presenterad av Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir i föreliggande källutgåva, liksom jag har genomgått den i min avhandling.⁵

¹ Till formen var detta en utgåva av ett manuskript från 1700-talets början av Páll Vídalín, men Jón hade omarbetat det kraftigt: Jón Eiríksson, *Udtag af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 104.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 106.

⁴ *Lovsamling for Island III*, s. 665–677. *Den islandske Landkommission 1770–1771 V. Kommissionens protokoller og breve*. Red. Hrefna Róbertsdóttir o. Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2020, s. 99–108.

⁵ Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, ”Landkommissionen 1770–1771 og dens arbejde”, *Den islandske Landkommission 1770–1771 I. Breve fra almuen*. Red. Hrefna Róbertsdóttir o. Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 101–105; Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 104–106.

Skillnaden mot den slesvig-holsteinska landskommissionen, som utslutande handlar om förändringar i jordbrukets drift och organisation, är vid första betraktande iögonenfallande.¹ Den isländska behandlar hela näringslivet, för att inte säga hela samhällslivet; kommissionen ska se på fiske, handel, bergsbruk, kommunikationer, förvaltningsförhållanden, medicinalväsendet och befolkningsfrågor, förutom frågor kring lantbruket.

Den isländska kommissionens mandat är dock inte så öppet som det kan tyckas. Läser man instruktionens punkter noggrant är det nämligen tydligt att där inte bara utpekas problemområden utan också lösningar. När det gäller handeln hänvisas kommissionen direkt till att utgå från ett förslag från Skúli Magnússon om att avskaffa det danska monopolet och införa frihandel. Punkten om fiskeriet innehåller en rad tänkta reformer som kommissionen ska se närmare på, som t.ex. att stationera däckade skutor på Island, införa nätfiske av torsk och börja salta fisken i stället för att, som dittills, endast torka den. Kommissionen uppmanas att undersöka förekomsten av brunkol och möjligheten att koka salt av havsvattnet med hjälp av geotermisk värme.

Särskilt när det kommer till frågor kring lantbruket är instruktionen mycket detaljerad. Här skissas reformer som väl passar in i den lantbruksreformatoriska rörelse som fanns i Danmark, och som den slesvig-holsteinska landskommissionen var ett utslag av. På Island fanns inga gods vars grepp över bönderna behövde lossas (bönderna var i regel landbor (isl. *leiglendingar*, da. *fæstebønder*), men på spridda gårdar, inte i samlade godskomplex), men i släkt med detta är idén att stora gårdar ska delas för att skaffa plats för fler bondehushåll. På bondgårdarnas marker bör det också upprättas torp och upptagande av ödegårdar ska uppmuntras. Kronogodset, som nu sköttes av förpaktare (arrendatorer) med underlydande landbor, skulle kunna säljas för att öka självägandet, och den norska odalsrätten kunde införas av samma skäl; över huvud taget verkar det norska bondesamhället, med självägande bönder och underlydande torpare, stå som ett ideal. Gödning, utdikning och bevattning bör förbättras, rotfruktsodling och spannmålsodling försökas, och slättermarkens skötsel och gödning intensi-

¹ Den slesvig-holsteinska instruktionen återges hos Wolfgang Prange, *Die Anfänge*, s. 686–693.

fieras. Under statens uppsyn ska en befolkningsväxt som ger ekonomisk växt och i slutändan också mer inkomster för staten främjas, i tidstypisk kameralistisk anda.¹

Utifrån statsmaktens intention kan alltså kommissionen bäst karaktäriseras som informationsinsamlande. Den var inte tillsatt för att lösa något specifikt problem, den hade inte dömande befogenheter och heller inte rätt att själv verkställa något. Den var uppenbarligen en tillfällig åtgärd vid sidan om det ordinarie ämbetsverket och passar så till vida med den klassiska europeiska kommissionstypen. Med sitt breda mandat kan den påminna om de finska kommissionerna i Sverige. Men samtidigt utstakade instruktionen ett tydligt och sammanhängande reformprogram. Det var främst för att få underlag för det vidare arbetet med just dessa reformer som kommissionen skulle samla in information och föreslå åtgärder. En äldre historiker har träffande karaktäriserat instruktionen som ”ett slags generalplan för landets utveckling”.²

Det var alltså för att få information och beslutsunderlag för ett tänkt reformarbete, med tydlig inriktning, som kommissionen sändes till Island, samtidigt som den också skulle vara uppmärksam på allt som kunde tjäna till ”Islands Opkomst”. Men varför förlitade man sig i Köpenhamn inte på det ordinarie ämbetsverket, som brukligt var i Danmark-Norge, utan tog till den ovanliga åtgärden med en utsänd kommission?

Antagligen var tilliten till de isländska ämbetsmännen vid denna tid på en lågpunkt i centralförvaltningen. Flera konflikter pågick. Finanskrisen efter sjuårskriget ledde 1762 till införande av en extraskatt i Danmark, Norge och hertigdömena, som 1765 utsträcktes till Island, där det framför allt var ämbetsmännen som drabbades. Några andra extra skatter lades också på just ämbetsmännen. Dessa protesterade och en seg dragkamp mellan Räntekammaren och ämbetsmännen på Island fördes i skrivelser dessa år.³ Samtidigt hade den grasserande fårskabbeepidemin lett till en konflikt om vem som var ersättningskyldig för de döda fåren, som till stor del var legoboskap (djur tillhöriga jordägaren, som

¹ Om kameralismens betydelse i det isländska sammanhanget se Harald Gustafsson, ”Upplysning, kameralism och förvaltning — en aspekt på det danska styret av Island på 1700-talet”. Kalle Bäck m.fl., *1700-talsstudier tillägnade Birgitta Ericsson*. Stockholm Studies in History 34 (Stockholm 1985).

² Þorkell Jóhannesson, *Saga Íslendinga VII. 1770–1830*. Reykjavík 1950, s. 41.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 209–240.

landbon betalade lega för). Här hade ämbetsmännen intressen både som jordägare, ofta med många underlydande landbor, och som förpaktare av kronans egendomar. Här stod kronans och ämbetsmännens intressen inte sällan rakt mot varandra.¹ Också monopolhandels drift var ett ämne som ofta orsakade konflikter.²

Misstron mot de lokala ämbetsmännen på Island yttrade sig också genom att stiftamtmanen över Island 1770 förflyttades från Köpenhamn till Island. Samtidigt med kommissionen seglade nämligen den nyutnämnde stiftamtmanen, Andreas Thodal, till Island och tog Bessastaðir i besittning. Även detta kan tolkas som ett försöka att få bättre grepp om förvaltningen, särskilt som han försetts med en hemlig instruktion, där misstankar framförs som att sysslomännen skor sig på den kungliga kassans bekostnad. Thodal uppmanas att överväga om inte en tredjedel av sysslomansposterna borde besättas med danskar och norrmän i stället för med islänningar.³

Den isländska landskommissionen tillsattes alltså främst för att få fram beslutsunderlag för specifika reformer, och för att man in Köpenhamn i rådande läge inte litade på att de isländska ämbetsmännen skulle kunna skaffa fram denna information tillräckligt lojalt. Det behövdes inte stor insikt för att förstå att den isländska jordägande eliten, de få procent som ägde böndernas gårdar eller som förpaktare drev kronogodset, och som i regel också var ämbetsmän eller nära släkt med ämbetsmän, skulle ställa sig negativ till många av de tänkta reformerna. Det mönster som var vanligt i många länder i Europa, där kommissioner kunde tillsättas just för att kontrollera ämbetsmännen, kan alltså skönjas även här, om också kommissionens mandat inte gick ut på att direkt undersöka ämbetsmännens handlande, men dock på att komma förbi deras informationsmonopol från denna avlägsna landsända.

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 170–208.

² Harald Gustafsson, ”Islands Opkomst’, ’Handelens Flor’ och ’Kongens Cassa’”. Beslutsprocess kring Islandshandeln 1733–1774, Kalle Bäck m.fl., *Skog och brännvin. Studier i näringspolitiskt beslutsfattande i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985, s. 278–282, 288–293.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 108.

ISLÄNDSKA REAKTIONER OCH FÖRSLAG;
ETT ÖVERRASKANDE GENSVAR

Landskommissionen skaffade sig ett digert material att arbeta med på Island. De utsända gjorde en hel del för att bekantgöra sitt uppdrag och samla in information och synpunkter. Ämbetsmännen på Island, såväl de världsliga som prästerskapet, fick många brev med begäran om upplysningar från kommissionen och på alltinget 1770 hölls ett regelrätt sammanträde med de närvarande världsliga ämbetsmännen.

Det är emellertid iögonenfallande att det var specifika upplysningar om särskilda frågor kommissionen ville ha från ämbetsmännen. Till lagmännen vände man sig speciellt i rättsliga frågor, till biskoparna framför allt om det som rörde prästernas uppgifter (inklusive befolkningsfrågor), till vissa sysslomän kunde det gälla lokala förhållanden, som förekomsten av varma källor med potential för saltkokning i Ísafjarðarsýsla. Vid mötet på alltinget togs också bara vissa punkter ur instruktionen upp. Först på slutet i en skrivelse till samtliga sysslomän kommer en kort uppmaning om att inte tveka att skriva om de ”i övrigt kunde falde paa et eller andet deres kjære fædreneland tjenligt”¹. Men det är tydligt att det var underlag för de tänkta, stora reformerna de utsända framför allt var intresserade av.²

Redan statsmakten i Köpenhamn hade vidtagit åtgärder för att kommissionen skulle få kontakt med allmogen. 15 maj utfärdades en förordning om kommissionens tillsättande och om plikt för alla islänningar att gå den till handa med upplysningar; denna utfärdades på såväl danska som isländska och en stor upplaga trycktes och sändes till stiftamtmanen, amtmanen och de bägge biskoparna.³ Åtgärden var mycket ovanlig; oftast räckte det med att en förordning bekantgjordes på alltinget på danska.

Gensvaret från ämbetsmännen blev mycket stort. I föreliggande tryckta utgåva fyller deras svar åtskilliga hundra sidor. Många har besvarat kommissionens alla frågor med stor utförlighet och många har också skrivit längre betraktelser över Islands situation. Den isländska samhällseliten såg uppenbarligen kommissionen som ett viktigt tillfälle

¹ *Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 164 (Lit. B. N° 9. Til samtlige syssel-mændene i Island 7.7.1770).

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 112–114.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 109; Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, ”Landkommissionen 1770–1771 og dens arbejde”, s. 99–101.

att ge sin mening tillkänna och söka få inflytande. Det verkligt intressanta är dock att kommissionen fick ett stort antal skrivelser också från människor utanför eliten; sammanlagt drygt 500 personer som kan betecknas som allmoge har kontaktat kommissionen (många av dem genom kollektiva skrivelser).¹

Det förefaller alltså, vid första påseende, som den isländska kommissionen, liksom många svenska, kunde tjäna till att stärka statsmaktens legitimitet genom att komma i direkt kontakt med undersåtarna och gå förbi ämbetsmännen som mellanled. Bilden kompliceras emellertid av den geografiska fördelningen av allmogebreven. Nästan utan undantag kommer dessa nämligen från de delar av Island där kommissionen vistats och rest runt: trakten närmast Reykjavík, Sydlandsláglandet och Nordlandet.² Det räckte uppenbarligen inte med att förordningen av 15 maj lästs upp för allmogen (flera brev tar denna som utgångspunkt) för att man skulle kontakta kommissionen, kanske måste man ha sett den livs levande för att tro att det lönade sig att fatta pennan. Eller också har ämbetsmännen, i de områden där det var mindre risk för besök från kommissionen, varit mindre nitiska i att bekantgöra förordningen.

Här är inte platsen att närmare analysera hela bredden av innehållet i dessa mycket intressanta skrivelser, som ger en provkarta på vad många i det isländska samhället ville säga till statsmakten.³ Synpunkterna skiljer

¹ Kommissionens inkommande handlingar är utförligt presenterade i Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, "Landkommissionens arkiv, brevskriverne, hjemsted og sociale status", *Den islandske Landkommission 1770–1771 I. Breve fra almuén*. Red. Hrefna Róbertsdóttir o. Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, där hon uppger att det kom in 183 brev totalt, varav 74 (med 553 underskrifter) från allmogen (tabell 2, s. 150). Jag har också behandlat dem i Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 115–125, men kommit till aningen lägre siffror.

² Den geografiska fördelningen av de inkommande skrivelserna och kommissionens resor anges kartografiskt på liknande sätt, med små variationer, både i Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 118 resp. 110, och Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, "Landkommissionens arkiv", s. 158 resp. 111. De två avvikelserna från mönstret — allmoge brev från Þingeyjarsýsla dit kommissionen inte kom och frånvaron av sådana från Vestfirðir — diskuteras hos Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 118.

³ Ett gott exempel på hur dessa skrivelser kan bilda underlag för analys är Leon Jespersen & Nils Erik Villstrand, "Språkmöten i det tidigmoderna Norden. Isländska och finska bönder i interaktion med överheten" Red. Erik Bodensten m.fl., *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson*. Studia Historica Lundensia 28. Lund 2018, som lyfter fram de isländska böndernas relativt goda möjligheter att kommunicera med överheten på sitt eget språk.

sig förstås åt i många frågor, både beträffande dem som kommissionen var satt att undersöka och i de många andra andraganden som framfördes. I min avhandling menade jag mig dock urskilja några huvuddrag, som här kort ska rekapituleras vad gäller några av de centrala tankarna bakom kommissionens uppdrag.¹

De isländska ämbetsmännen gav inte stöd för reformplanerna som låg i kommissionens instruktion. När det gällde handelns organisation finns det visserligen en mindre grupp som stödjer Skúli Magnússons radikala förslag om frihandel, men de flesta menar att tiden inte är mogen. Vad beträffar tankarna om förändringar inom lantbruket, med övergång till självägo, försäljning av kronogodset, styckning av stora gårdar m.m., ställer sig de flesta ämbetsmän skeptiska. De flesta kan tänka sig en försäljning av kronogodset, men då i stora enheter, inte gård för gård, vilket visar att det knappast är bönderna som de tänker sig som köpare. I sin helhet kan man tala om en ganska reformskeptisk ämbetsmannaoopinion.²

En helt annan ton ljuder i skrivelserna från allmogen. Ett genomgående tema här är klagomål på överheten. Mer än något annat gäller det förhållandet mellan landborna och jordägarna (95 % av Islands bönder var landbor). Här rör det sig om allehanda tvister där jordägarna (eller förpaktarna på kronans gods) ska ha tagit ut för höga eller olagliga avgifter, krävt oskäligt mycket dagsverken (särskilt i form av *mannslán*, fiske på ägarens båtar), inte ha uppfyllt sina skyldigheter att bidra till reparation av gårdshuset och mycket annat. Allmogen klagar också över monopolhandeln, men har inga principiella synpunkter på dess drift utan menar att köpmännen har för dåliga varor, behandlar kunderna illa och favoriserar ämbetsmän och andra välbeställda. Det är sådana konkreta klagomål, där också naturkatastrofer som vulkanutbrott och erosion hör till plågorna, som allmogen uttrycker, inga konkreta reformplaner.

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, kapitel 5, är en relativt grundlig studie av kommissionens arbete med de inkomna synpunkterna på några centrala punkter; för det följande hänvisas generellt dit.

² Det finns några enstaka undantag, kanske särskilt syssloman Magnús Ketilsson, även i övrigt känd som upplysningsman och reformivrare, som med hänvisning till den danska lantbruksdebatten principiellt hävdar självägandets välsignelser. Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 135. Jag förbigår här prästernas skrivelser, som i många fall visar en intressant mellanställning mellan de civila ämbetsmännen och allmogen, men har sitt största fokus på prästernas egna villkor.

Utanför ämbetsmännens led har säkert heller inte de konkreta reformförslagen som låg i kommissionens instruktion varit kända.

Kommissionen ställdes alltså i många frågor inför en splittrad isländsk opinion. Om en avsikt var att lyssna till lokalsamhället, måste de utsända nu ta ställning till *vilket* lokalsamhälle de skulle lyssna på.

KOMMISSIONENS STÄLLNINGSTAGANDEN;
KOMPROMISSER, BALANSGÅNG OCH
NÅGRA RADIKALA FÖRSLAG

I sitt betänkande, till formen kommissionens protokoll, lämnade kommissionen samvetsgrant förslag i de flesta ämnen som hade tagits upp i dess instruktion. Här finns åtgärder för att höja folkmängden och folkhälsan, som koppypning och bättre ventilering av bostadshusen, här ges en rad förslag som rör fisket, som införande av saltning och utbildning av fiskare i Norge, när det gäller lantbruket handlar det om en rad praktiska reformer, som dikesgrävning, rotfruktsodling och experiment med spannmålsodling, det handlar om vidare studier för saltkokning och brunkolsutvinning, om skapandet av en spjutbeväpnad allmogemilis, om ridvägarnas bättre iståndsättande, en försiktig öppning mot en framtida frihandel, om sockenmagasin för hö och mycket annat, stort som smått.¹

Det är svårt att ge en sammanfattande och rättvisande karaktäristik av kommissionens ställningstaganden i alla dessa olikartade frågor, men när det gäller de centrala reformtankar som ovan visats ligga till grund för instruktionen måste resultatet betecknas som kompromissartat. På många punkter följde kommissionen majoritetslinjen bland ämbetsmännen. Skúli Magnússons förslag om frihandel hade mött negativ respons från de flesta ämbetsmän och här valde kommissionen att gå försiktigt fram och rekommendera frihandel i en obestämd framtid. De lantbruksreformatoriska tankarna fick genomslag när det gällde förslag till konkreta förbättringar, medan däremot de större reformerna tonades ner. Kommissionen konstaterade att kronogodset inte för närvarande kunde säljas om resultatet skulle bli en övergång till självväg och att detta fick

¹ Kommissionens betänkande utgörs av dess protokoll, som finns tryckt i referat i *Lovsamling for Island IV*, s. 34–49. Det sammanfattas i Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 162–164. Se också landskommissionens protokoll, publicerat i sin helhet i: *Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 197–313.

skjutas på framtiden, tills lantbruket kommit bättre på fötter. Tankarna om gårdsdelning och upptagande av torp nämns över huvud taget inte i betänkanudet. Den reformskeptiska ämbetsmannaopinionen fick starkt genomslag.

Men hur hanterade kommissionen alla kritiska synpunkter från allmogen? Också här är resultatet kompromissartat. Vissa klagomål sveptes undan med lätt hand, andra nämndes knappast alls, medan några klagopunkter ledde till ganska radikala förslag till åtgärder. När det gäller alla klagomål på köpmännen skrev kommissionen att det var viktigt att ämbetsmännen såg till att handelskompaniets oktroy och handelstaxa efterlevdes.¹ Eftersom allmogen klagat på just att ämbetsmännen inte kontrollerade köpmännen är formuleringen tämligen innehållslös.

Kommissionen konstaterar i slutet av sitt digra betänkande kortfattat att ”fra almuen er meget indløbet, som for det meste handler om de trykkende byrder” bönderna anser sig vara utsatta för, men går inte närmare in på alla klagomål mot jordägare, förpaktare och ämbetsmän. Här föreslår dock kommissionen att både legoboskap och dagsverksskyldighet på kronogodset ska ersättas av en fast avgift.² När kommissionen diskuterar fiskeriet föreslås också att *mannslån* på båtarna ska avskaffas.³ Dessa är den mest radikala åtgärden baserad på allmogens klagomål som återfinns i kommissionens protokoll. Men i själva verket har flera av klagomålen fått ett tydligare genomslag i ett annat dokument: kommissionens förslag till politiförordning.

Politiförordningen, författad av Þorkell Fjelsted men uppenbarligen godkänd av de övriga kommissionsledamöterna, innehöll en mängd regler för samhälls- och näringslivet, liksom bestämmelser om hur dessa skulle beivras.⁴ Många ämbetsmän hade önskat en politiförordning för att få bättre möjligheter att hålla folk i önskvärd ordning, och här till-

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 130.

² *Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 312. Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 138

³ *Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 235.

⁴ Förslaget till politiförordning, tidigare inte uppmärksammat i forskningen, behandlas utförligt i Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 149–153, till vilken hänvisas för det följande. Det är nu tryckt i *Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 333–401. Se även: Helga Hlín Bjarnadóttir, ”Hustugt og landstugt i 1700-tallet. Þorkell Fjeldsteds politi- og landforordning fra 1771”, *Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 65–98.

mötesgick kommissionen denna önskan genom ökad vikt på husaga och höga straffsatser för enkla ordningsbrott. Ämbetsmännen hade också önskat att möjligheten att leva som fri arbetare utan årstjänst, *lausamaður*, skulle försvinna, och det förbjuds också i politiförslaget.

Men i politiförordningen finns också något av de radikala tankarna från kommissionens instruktion bevarat och många av klagomålen från allmogen har fått genomslag. En rad regler, t.ex. att det måste finnas kvittensböcker för avraden, verkar vara avsedda att stärka landbornas ställning visavi jordägare och förpaktare. Ansvar för legoboskapen läggs på jordägaren. Landbornas besittningsrätt föreslås stärkt genom att kontrakten — som ska vara skriftliga — görs 20-åriga och i normalfallet ärftliga. Långa kontraktstider var inget allmogen hade föreslagit (det är väl tveksamt om isländska bönder alls velat bindas på detta sätt), utan verkar vara kommissionens egen kompromiss mellan instruktionens betoning av självägande och det isländska landbosystemet.

I många av allmoge breven hade det föreslagits att *hreppstjórar* skulle få stärkt ställning. Dessa fanns i varje *hreppur* (ung. sv. socken eller da. sogn, fast utan kyrklig koppling) och utsågs bland bönderna; de hade hand om allehanda lokala uppgifter som fattigvård m.m. och det tycks ofta ha varit de som skrivit allmoge breven till kommissionen.¹ Kommissionen föreslog nu att deras status skulle stärkas, de skulle aktas lika med lagrättsmän (bisittare på alltinget), de skulle ha rätt att döma utan överklagandemöjlighet när det gällde mindre förseelser och ha rätt till del i böterna. En annan punkt som kan ses som allmoge vänlig är att ämbetsmän och kronogodsförpaktare förbjuds att äga fler än tre fiskebåtar.

Kommissionen har alltså försökt agera mellanled mellan lokalsamhället och statsmakten, att i sina förslag balansera mellan statsmaktens reformintentioner och de opinioner som framkommit på Island. Den uppfyllde en klassisk kommissionsroll som kommunikationskanal mellan stat och undersåtar. En annan sådan roll, att kontrollera de lokala ämbetsmännen och gå förbi dem som mellanled, har kommissionen inte helt lyckats uppfylla. I förslagen tas stor hänsyn till ämbetsmännens åsikter och kommissionen verkar ha blivit övertygad om att alltför genomgripande förändringar i det isländska samhället inte skulle kunna genom-

¹ Om breven från *hreppstjórar*, se Hrefna Róbertsdóttir, ”The Voices of Constables in 1770. Constables (hreppstjórar) in Iceland in a period of administrative changes within Denmark-Norway”. Red. Erik Bodensten m.fl. *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson*. Studia Historica Lundensia 28. Lund 2018.

föras mot den isländska elitens vilja. Vissa av allmogens klagomål mot eliten har tonats ner eller inte alls nämnts. Andra har dock lett till relativt radikala förslag, som avskaffandet av *mannslån* och en rad av bestämmelserna i utkastet till politiförordning.

DEN FORTSATTA BEHANDLINGEN;
EN NY REGIM RETIRERAR

För att bedöma landskommissionens roll i interaktionen mellan stat och undersåtar går det inte att stanna vid dess förslag. Nästa fråga blir hur statsmakten i Köpenhamn reagerade. Och den reagerade mycket långsamt. Till detta fanns det goda skäl.

Kommissionen lämnade in sitt protokoll (som utgjorde dess betänkande) och sina handlingar till Norska kammaren, som då var ansvarig för isländska frågor, i november 1771. I kammaren utarbetades en föreställning (ett förslag till kungligt beslut) med ett referat av kommissionens protokoll och ett förslag att man skulle arbeta vidare med frågan; denna föreställning undertecknades i kammaren 21 januari 1772.¹ Då var emellertid den politiska situationen i Danmark sedan några dagar totalt förändrad.

19 januari 1772 hade Struensee störtats i en palatsrevolution. Konservativa krafter, med arvprins Frederik och ämbetsmannen Ove Høegh-Guldberg i spetsen, tog över. Den radikalitet som delvis rått under 1760-talet och som kulminerat med Struensees kortvariga de facto-diktatur var inte längre populär. Struensees omdaning av centralförvaltningen blev heller inte bestående.² Här är för övrigt Danmark-Norge i takt med stora delar av Europa, där 1770-talet kan betecknas som en konservativ period; i fransk historia talar man om en aristokratisk reaktion. Under sådana omständigheter har Norska kammaren föredragit att inte lämna in föreställningen till kungen. Först i september 1773 har Tullkammaren (*Vestindisk-guineisk rente- samt generaltoldkammer*), dit isländska ärenden då förts, lämnat in den och fått tillstånd att arbeta vidare med frågorna.³ Även om isländska frågor sällan kom upp på högsta

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 164–165.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 42–43, om de isländska frågornas skiftande plats inom centralförvaltningen.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s.165.

politiska nivå i Köpenhamn måste ändå den fortsatta behandlingen först-ås i termer av de nya vindar som blåste.

Under 1774 och 1775 har kammaren behandlat delar av kommissionens förslag. En del var redan överspelat. Eftersom kompaniet som drev monopolhandeln 1774 närmast hade gått i konkurs var staten tvungen att ta över denna; den så kallade senare kungliga handeln var alltså inte ett resultat av kommissionens arbete.¹ Kammaren avstod från idén att sälja kronogodset med direkt hänvisning till de negativa kommentarerna från ämbetsmännen.² En förordning om upptagande av ödegårdar utfärdades 1776, men här låg ett utkast från stiftamtman till grund, inte kommissionens förslag, och den ursprungliga idén om att äganderätten skulle övergå till den som tog upp en ödegård fanns inte med.³ En rad av de praktiska förslagen inom lantbruket, så som bestämmelser om dikesgrävning, gärdsgårdar m.m., genomfördes med lantbruksförordningen 1776.

På de punkter där kommissionen tagit ad notam allmogens klagomål blev resultatet klen. Förslagen att avlösa dagsverken och legoboskap i pengar togs över huvud taget aldrig upp till behandling. Men som vi sett låg de flesta förslagen som tillgodosåg allmoge klagomål i förslaget till politiförordning. Hur hanterades det av myndigheterna?

Först 1775 togs detta upp till behandling. Kammaren visade stor känslighet för hur man på Island såg på förslaget och remitterade det två gånger till stiftamtman Thodal med order att han skulle inhämta ämbetsmännens åsikter. 1777 var slutligen detta långdragna remissförfarande över och man kunde i Köpenhamn konstatera att de isländska ämbetsmännen gärna ville ha en politiförordning som stadgade en strängare husaga och en effektivare kontroll från deras egen sida över allmogen. Däremot var det, med något undantag, en entydig opinion mot de allmogevänliga delarna av förslaget.⁴

Alla inskränkningar i jordägarnas och förpaktarnas möjligheter att utnyttja sina landbor avvisades. ”Det strider og imod billighed og de rette principia juris,” skriver vicelagman Magnus Ólafsson, ”at betage en uindskrænkedt ejendomsherre (hvilket en Islands proprietair er) den

¹ Harald Gustafsson, ”Islands Opkomst”, s. 283–287.

² Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 134.

³ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 136.

⁴ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 153–161 om behandlingen av utkastet till politiförordning.

ham ellers saa nyttig dispensation over sin ejendom”.¹ Hans kollega Jón Ólafsson sammanfattar hela andemeningen i de isländska reaktionerna när han kommenterar politiförordningens kapitel 6, som behandlar just relationen mellan jordägare och landbo; det är enligt honom ”meget ufuldkommen og til den største deel affattet i faveur af leylændingen”.²

Dessa negativa kommentarer från Island föranledde kammaren att sända hela materialet till politiförordningens författare, Þorkell Fjeldsted, med frågan om de isländska ämbetsmännen ”maatte have truffet den rette meening grunde og hensigt” med förslaget.³ Han svarade diplomatiskt att kommentarerna var nyttiga, men föreslog att förslaget också remitterades till landsfogde Skúli Magnússon och syssloman Magnús Ketilsson. Här måste givetvis kammaren, där Jón Eiríksson nu var en av de styrande, och Fjeldsted båda ha vetat att ”den rette mening” skulle gå förlorad om man följde svaren från Island, och Fjeldsteds svar är en outtalad men tydlig kritik av att stiftamtmanen lämnat de två mest framträdande reformvännerna på Island utanför remissomgången. Detta måste också ha stått klart för Skúlis gamle vän Jón Eiríksson.

Trots detta beslöt kammaren att inte inhämta ytterligare information, med motivering att det skulle försena handläggningen. Det blev dock ingen ytterligare handläggning; det finns inga ytterligare spår i kammarens handlingar av någon behandling av politiförordningsutkastet. Från isländsk sida har man i flera år uttryckt förväntningar om att en förordning skulle utfärdas men kammaren har lämnat dessa propäer obesvarade. Det är uppenbart att man i kammaren hade beslutat sig för att lägga utkastet åt sidan men inte har velat bekantgöra detta, eftersom det skulle ha setts som en seger för de isländska ämbetsmännen över enväldets centralförvaltning. Det hade varit en prestigeförlust man inte ville ta i Köpenhamn.

Däremot genomfördes en del av tankarna från utkastet och diskussionen om det i annan lagstiftning.⁴ 1781 utökades kraftigt sysslomännens möjligheter att styra över undersåtarna genom att de bl.a. gavs rätt att besluta utan överklaganderätt om en rad frågor kring fattigvård, husaga och tvister mellan jordägare och landbor. Som Gísli Ágúst Gunnlaugsson har visat kom initiativet från sysslomännen själva, understödda

¹ *Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 450.

² *Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 492.

³ Citerat hos Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 159.

⁴ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 160–161.

av stiftamtmanen.¹ I en annan viktig förordning 1783 förbjöds möjligheten att leva utan fast årstjänst, *lausamennska*, något som de isländska ämbetsmännen länge önskat och Fjeldsted också föreslagit. Det var alltså inte de allmogevänliga delarna i utkastet som blev föremål för särlagstiftning, tvärtom de som den isländska eliten önskat och som gav dem större kontroll över allmogen.

Handläggningen av kommissionens förslag på central nivå var, sammanfattningsvis, selektiv. En rad enskilda frågor blev föremål för åtgärd och i så måtto kan man säga att kommissionen uppfyllde den breda delen av sitt syfte. När det gällde de radikala reformidéer som genomsyrat instruktionen, och som endast delvis klarat sig helskinnade genom kommissionens arbete, avskrevs de nu till största delen. Om en idé med kommissionen varit att gå förbi det ordinarie ämbetsverket, har detta knappast lyckats. Ämbetsmännen på Island fick starkt gehör hos kommissionen. Trots det har en del reformidéer smugits in i Fjeldsteds förslag till politiförordning. Från Köpenhamn lade man dock åter stor vikt vid att höra de isländska ämbetsmännens åsikter; kanske man insåg att en så omfattande lagstiftning som ämbetsmännen inte ville veta av aldrig skulle komma att efterlevas av dem. De isländska ämbetsmännens reaktioner på viktiga punkter var klart negativa och i Köpenhamn har man därmed låtit frågan falla.

Det var två samverkande orsaker som ledde till detta, från den isländska allmogens synpunkt, magra resultat, en dansk och en isländsk. En politisk strömkantring i Danmark gjorde radikala reformer mindre populära. Det hade väl knappast varit någon risk att den högsta statsledningen skulle ha stoppat Tullkammaren från att genomdriva reformer på Island; det låg knappast någon sprängkraft på helstatsnivå i isländska frågor. Men de styrande i Tullkammaren skulle heller inte kunna ta några poänger hos statsledningen genom att driva en reformpolitik som i värsta fall kunde associeras med Struensee-perioden. Den konservativa opinionen av ämbetsmän, förpaktare och jordägare på Island hade också klart visat sig vara emot reformer och det skulle ha varit svårt att genomdriva dem under sådana omständigheter. Däremot fick ämbetsmännen, som vi sett, i en lyckad motoffensiv igenom flera av sina krav.

¹ Gísli Ágúst Gunnlaugsson, "Fattigvården på Island under 1700-talet", Karl-Gustaf Andersson m.fl., *Oppdagninga av fattigdomen. Sosial lovgivning i Norden i det 18. århundrede*. Oslo 1983, s. 196–197.

SLUTSATSER; KOMMISSIONEN I EUROPEISKT PERSPEKTIV

I ett europeiskt perspektiv är den isländska kommissionen mest anmärkningsvärd som ett undantag i sin stat; kommissioner var vanliga i många länder men den isländska har en särställning i det kommissionsfattiga Danmark-Norge. Kanske visar detta att enväldets Danmark-Norge i regel litade till sitt ämbetsverk, vilket också kan uttryckas som att statsmakten fram till denna tid hade mycket begränsade ambitioner att gripa in i lokala förhållanden; i själva Danmark lämnade staten dem i stor utsträckning till godsägarna.¹ Detta började dock ändra sig under 1760-talets finanskris och landskommissionen kan i vissa avseenden ses som en direkt utlöpare av de reformdiskussioner som ledde till tillsättandet av *Generallandvæsenskollegiet* och den slesvig-holsteinska landskommissionen några år tidigare.

Den isländska kommissionen var inte en dömande utan en undersökande kommission. Den kan påminna om de finska kommissionerna i Sverige genom sitt breda mandat att föreslå alla upptänkliga åtgärder för att få landet på fötter. Men samtidigt, och viktigare, hade den också ett specifikt uppdrag. Dess instruktion var inte bara en uppräknning av områden där reformer kunde tänkas behövas utan innehöll också förslag på lösningar på många punkter. Det låg en tämligen genomtänkt ekonomisk och social reformplan till grund för tillsättningen. Särskilt markant är en tanke om en reformering av agrarsamhället för att skapa ett ”norskt tillstånd” av självvägande, driftiga bönder på relativt lika stora gårdar, omgivna av torpbebyggelse. På så sätt hade reformprogrammet udden riktad mot de stora isländska jordägarna och kronogodsförpaktarna.

Landskommissionen påminner om många kommissioner ute i Europa genom att utgå från en grundläggande misstro mot de lokala ämbetsmännen. Den var ett försök att gå förbi deras informationsmonopol och att inte bygga ett reformarbete ensidigt på deras upplysningar från Island. Kommissionen hade, i motsättning till många europeiska kommissioner, inte i uppdrag att direkt granska ämbetsmännen, men den sändes till Island samtidigt med stiftamtmanen, som hade direkta order om att vara misstänksam mot sysslomännen på Island och kanske också byta ut en del av dem mot danskar och normmän.

¹ Ole Feldbæk, *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. Bind 9. Den lange fred 1700–1800*. København 2003, s. 128.

Kommissionens syfte var inte främst att etablera kontakt med allmogen och att stärka regimens legitimitet, även om en del arbete lades på att också allmogen skulle känna till kommissionens existens och ha möjlighet att lämna in synpunkter. Här blev resultatet ett överraskande starkt genomsvar, i varje fall från de delar av Island där kommissionen vistats. Från det isländska bondesamhället kom en ström av brev som klagade på ämbetsmän, jordägare, förpaktare och köpmän.

Också ämbetsmännen hörde flitigt av sig till kommissionen. De var uppmuntrade att komma med en rad konkreta upplysningar men det är uppenbart att många av dem har sett kommissionen som en viktig kanal för att föra fram sina synpunkter på det isländska samhället. Ämbetsmännen har antagligen varit på det klara med att kommissionen kunde vara både ett hot och en möjlighet att påverka. Hotbilden visade sig mindre realistisk. Kommissionen tog uppenbarligen starkt intryck av kontakten med ämbetsmännen. Också stiftamtman Thodal kom att solidariser sig med sina underlydande och i många sammanhang tala de isländska ämbetsmännens sak inför Köpenhamn.¹

Hanteringen av det stora gensvaret från breda samhällslager, först av kommissionen och sedan av centralförvaltningen, visar tydligt att avsikten med kommissionen inte primärt var att visa välvilja och stärka regimens legitimitet brett i samhället. Vanliga islänningar har förmodligen inte haft en aning om att deras klagomål har behandlats längre upp i systemet. Inte heller de allmogevänliga tendenserna i förslaget till politiförordning har rimligen varit kända utanför en snäv krets av ämbetsmän.

Försöket att gå förbi den isländska eliten och genomföra radikala reformer i det isländska samhället fullföljdes inte. Det fanns två anledningar till detta, den negativa reaktionen från de isländska ämbetsmännen och regimförändringen i Danmark-Norge, där en konservativ, godsägarvänlig falang 1772 tagit makten. Det skulle ha varit intressant att se vad som hänt om reformvänliga krafter suttit kvar vid statsrodret och fortsatt driva en reformpolitik på Island, mot den isländska elitens önskan; vilka hade då visat sig starkast? Det får vi emellertid aldrig veta.

I europeisk forskning har det, som inledningsvis framhölls, visats att det pågick en intensiv interaktion mellan lokalsamhället och statsmak-

¹ Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, t.ex. s. 168, 227; i vissa frågor kunde han dock vara kritisk till sysslomännen, se t.ex. *ibid.*, s. 135.

ten, även i formellt enväldiga stater.¹ Kan också den isländska kommissionen ses som ett uttryck för sådana ”empowering interactions”? Ja, men bara om vi begränsar oss till samhällseliten. Kommissionsförfarandet, och den senare remissbehandlingen av flera av förslagen, gav onekligen ämbetsmännen på Island — som i hög utsträckning också var jordägare och kronogodsförpaktare, eller dessas släktingar — stor möjlighet att öva inflytande. Det gav dem en förhandlingsposition och centralmakten accepterade denna — Köpenhamn utövade vad Stefan Brakenschied har kallat ”akzeptanzorientierter Herrschaft”.²

Däremot drogs inte bredare samhällsgrupper in i processen. Man kan knappast säga att den isländska allmogen deltog i några ”empowering interactions”. Här skiljer sig det isländska fallet från t.ex. hur många kommissioner i Sverige fungerade.³ Det finns antagligen två anledningar till detta. Dels gjorde själva avståndet ett förmodligen avgörande hinder för att den isländska allmogen skulle ha kunnat sända uppvaktningar direkt till de styrande i Köpenhamn på samma sätt som de norska bönderna vid enstaka tillfällen gjorde. Dels var det isländska samhället starkt skiktat; 95 procent av bönderna var landbor under jordägare och förpaktare, och den senare gruppen höll också ett starkt grepp om ämbetsverket.⁴ Liksom sina ståndsbröder i Danmark hade de isländska bönderna helt enkelt mindre att göra med staten än de i stor utsträckning självägande norska eller svenska bönderna.⁵ Landskommissionen öppnade en möjlighet som många bönder tog, men de möttes inte av något gensvar från statsmakten.

Landskommissionen har alltså en del grundläggande drag gemensamma med många andra kommissioner i det tidigmoderna Europa, men också specifika karaktäristika som skiljer den ut — liksom antagligen de flesta kommissioner visar sig ha om man skärskådar dem närmare. Den tillsattes för att på ett mer direkt sätt än tidigare, utanför det ordi-

¹ För Danmark-Norge visades detta klart av det nordiska samarbetsprojektet ”Centralmakt och lokalsamhället”, se dess slutrapport: Harald Gustafsson, *Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth Century Nordic States*. Oslo 1994.

² Stefan Brakenschied, ”Einleitung: Herrschaft und Verwaltung”, s. 13.

³ Se t.ex. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*. Lund 2002.

⁴ Detta är en huvudtes i Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*.

⁵ Harald Gustafsson, *Political Interaction*.

narie ämbetsverket, förbereda ett omfattande reformarbete. Dess resultat blev begränsat, både på grund av isländskt motstånd och på grund av nya politiska konjunkturer i Köpenhamn. Ändå visar den på vissa fundamentala drag i det tidigmoderna Europa; även om statsmakten generellt stärktes över tid innebar det inte att interaktionen mellan stat och undersåtar blev mindre viktig, snarare tvärtom.

Skrá yfir litramerkingar á bréfum til Landsnefndarinnar fyrri og hvar þau eru prentuð

Liste over litramærkninger på breve til Landkommissionen og over hvor de er trykt

Í útdráttunum sem birtir eru hér að aftan er iðulega vísað til litramerkingar á bréfum sem viðkomandi útdráttur er gerður úr. Lesendum til hagræðis hefur þessi listi því verið tekinn saman en í honum er að finna hvar hvert bréf er prentað í þessari útgáfu raðað eftir litramerkingu með vísun til bindis og blaðsíðutals. / *I uddragene, som er trykt nedenfor, henvises sædvanligvis til litramærker på brevene, som det pågældende uddrag er lavet ud fra. Til gavn for læserne er der lavet denne liste, og der er angivet, hvor hvert brev er trykt i denne publikation, opført efter litramærke med henvisning til bind og side.*

Litra	Bréfritari, staða/ Brevskriver, social status	Dags./ Dato	Bindi og blaðsíðutal/ Bind og sidetal
Án/uden lit. nr.	Fundargerða- og tillögubók Landsnefndarinnar fyrri/ <i>Landkommissionens møde- og betækningsprotokol</i>	22.12.1770– 14.8.1771	V, s. 204–313
Án/uden lit. nr.	Óundirritað bréf úr Borgarfirði, sennilega prestur/ <i>Brev uden underskrift fra Borgarfjörður, sandsynligvis præst</i>	Án dags./ Uden dato	II, s. 233–236
Lit. A. N° 1.	Skúli Magnússon, landfógeti/landfoged	24.4.1767 3.3.1770	V, s. 111–124
Lit. A. N° 2.	Ólafur Stefánsson, amtmaður til rentukammers/ <i>amtmand til Rentekammeret</i>	24.8.1768	V, s. 125–126
Lit. A. N° 3.	Dines Jespersen, kaupmaður/købmand til Ólafs Stefánssonar, amtmanns/ <i>amtmand</i>	5.6.1769	V, s. 127–129
Lit. A. N° 4.	Herman Ayrstrup, kaupmaður/købmand til Ólafs Stefánssonar, amtmanns/ <i>amtmand</i>	30.6.1769	V, s. 129–130
Lit. A. N° 5.	Jón Grímsson, garðyrkjumaður til rentukammers/ <i>gartner til Rentekammeret</i>	24.7.1769	V, s. 130–132
Lit. A. N° 6.	Ólafur Stefánsson, amtmaður til stiftamtamanns/ <i>amtmand til stiftamtmand</i>	7.8.1769	V, s. 132–135
Lit. A. N° 7.	Ólafur Stefánsson, amtmaður til rentukammers/ <i>amtmand til Rentekammeret</i>	5.9.1769	V, s. 135–138
Lit. A. N° 8.	Pröck, stiftamtmaður til rentukammers/ <i>stiftamtmand til Rentekammeret</i>	6.11.1769	V, s. 138–139

LANDSNEFNDIN · LANDKOMMISSIONEN

Litra	Bréfritari, staða/ Breuskriver, social status	Dags./ Dato	Bindi og blaðsíðatal/ Bind og sidetal
Lit. A. N° 9.	Almenna verslunarfélagið til rentukammers/ <i>Det Almindelige Handelskompagni til Rentekammeret</i>	22.11.1769	V, s. 139–141
Lit. A. N° 10.	Jón Ólafsson, varalögmaður til rentukammers/ <i>vicelovmand til Rentekammeret</i>	25.11.1769	V, s. 141–146
Lit. A. N° 11.	Almenna verslunarfélagið til rentukammers/ <i>Det Almindelige Handelskompagni til Rentekammeret</i>	16.5.1770	V, s. 147–148
Lit. B. N° 1–50.	Bréfabók Landsnefndarinnar/ <i>Landkommis-sionens brevbog</i>	30.6.1770– 15.8.1771	V, s. 151–194
Lit. C.	Gerðabók embættismannafundar á Alþingi/ <i>Betækningsprotokol for embedemands-mødet på Altinget</i>	20.7.1770	V, s. 197–203
Lit. D. [N° 1].	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	1770	IV, s. 647–649
Lit. D. [N° 2].	Gísli Magnússon, Hólabiskup/ <i>biskop i Hólar</i>	17.8.1770	IV, s. 605–606
Lit. E.	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	8.9.1770	IV, s. 87–88
Lit. F.	Halldór Finnsson og Jón Teitsson, prestar/ <i>præster</i>	9.11.1770	II, s. 537–541
Lit. G. N° 1.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	20.11.1770	IV, s. 650–674
Lit. G. N° 2.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	1770	IV, s. 674–702
Lit. H.	Þorsteinn Magnússon, sýslumaður í Rangár-vallasýslu/ <i>sysselmand i Rangárvallasýssel</i>	12.11.1770	III, s. 580–589
Lit. J. N° 1.	Guðlaugur Sveinsson, prestur/ <i>præst</i>	10.10.1770	II, s. 317–323
Lit. J. N° 2.	Guðlaugur Sveinsson, prestur/ <i>præst</i>	11.10.1770	II, s. 324–330
Lit. K.	Björn Markússon, lögmaður/ <i>lovmand</i>	23.12.1770	IV, s. 162–185
Lit. L.	Bændur og hjáleigumenn á Akranesi/ <i>Bønder og afbyggere på Akranes</i>	11.10.1770	I, s. 315–318
Lit. M. N° 1.	Fyrirverandi handverksmenn við Innrétt-ingarnar/ <i>Forhenværende håndværkere ved De Nye Indretninger</i>	7.1.1771	I, s. 171–173
Lit. M. N° 2.	Frans Illugason, fyrirverandi vefari/ <i>forhenværende væver</i>	10.1.1771	I, s. 174–180
Lit. N.	Skúli Magnússon, landfógeti/ <i>landfoged</i>	1770/1771	IV, s. 265–289
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. N. — N° 1–8.</i>		IV, s. 290–301
Lit. O.	Guðlaugur Þorgeirsson, prófastur/ <i>provst</i>	23.1.1771	II, s. 179–181
Lit. P. N° 1.	Bjarni Halldórsson, sýslumaður í Húna-vatnssýslu/ <i>sysselmand i Húnavatnssýssel</i>	30.10.1770	III, s. 422–424
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. P. N° 1. — Til</i>	Án dags./	III, s. 425–432

SKRÁ YFIR LITRAMERKINGAR · LISTE OVER LITRAMÆRKNINGER

Litra	Bréfritari, staða/ <i>Brevskriver, social status</i>	Dags./ <i>Dato</i>	Bindi og blaðsíðatal/ <i>Bind og sidetal</i>
	athugunar varðandi verslun/ <i>Til overvejelse</i> <i>vedrørende handel</i>	Uden dato	
Lit. P. N° 2.	Bjarni Halldórsson, sýslumaður í Húnavatnssýslu/ <i>sysselmand i Húnavatnssyssel</i>	30.10.1770	III, s. 433–434
Lit. P. N° 3.	Bjarni Halldórsson, sýslumaður í Húnavatnssýslu/ <i>sysselmand i Húnavatnssyssel</i>	30.10.1770	III, s. 434–437
Lit. P. N° 4.	Bjarni Halldórsson, sýslumaður í Húnavatnssýslu/ <i>sysselmand i Húnavatnssyssel</i>	30.10.1770	III, s. 438–442
Lit. Q.	Ólafur Stefánsson, amtmaður/ <i>amtmand</i>	7.2.1771	IV, s. 489–492
Lit. R. [N° 1].	Björn Markússon, lögmaður/ <i>lovmand</i>	5.1.1771	IV, s. 185–189
Lit. R. [N° 2].	Björn Markússon, lögmaður/ <i>lovmand</i>	5.1.1771	IV, s. 189–197
Lit. S. N° 1.	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	2.10.1770	IV, s. 89–95
Lit. S. N° 2.	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	2.10.1770	IV, s. 95–107
Lit. T. N° 1.	Óundirrituð álitgerð, prestur (langsenilegast)/ <i>Ikke underskrevet redegørelse, præst (højest sandsynligst)</i>	1770	II, s. 555–564
Lit. T. N° 2.	Bjarni Högnason, bóndi/ <i>bonde</i>	3.12.1770	I, s. 587–589
Lit. U.	Jón Ólafsson, varalögmaður/ <i>vicelovmand</i>	23.11.1770	IV, s. 129–161
Lit. V.	Vígfús Jónsson, prestur/ <i>præst</i>	31.1.1771	II, s. 283–291
Lit. X. N° 1.	Árni Þórarinnsson, prestur/ <i>præst</i>	28.1.1771	II, s. 119–120
Lit. X. N° 2.	Eiríkur Guðmundsson, prestur/ <i>præst</i>	20.12.1770	II, s. 359–371
Lit. Y.	Árni Þórarinnsson, prestur/ <i>præst</i>	12.2.1771	II, s. 120–166
Lit. Z. N° 1.	Ólafur Stefánsson, amtmaður/ <i>amtmand</i>	21.2.1771	IV, s. 493–494
Lit. Z. N° 2.	Ólafur Stefánsson, amtmaður/ <i>amtmand</i>	1771	IV, s. 494–495
Lit. AA. N° 1.	Einar Magnússon, umboðsmaður Miðfjarðarjarða/ <i>kongens ombudsmand for Miðfjarðarjarðir</i>	1771	I, s. 327–361
Lit. AA. N° 2.	Ólafur Jónsson og Bjarni Guðbrandsson, hreppstjórar/ <i>repstyrere</i>	1771	I, s. 361–381
Lit. BB. [N° 1.]	Magnús Ketilsson, sýslumaður í Dalasýslu/ <i>sysselmand i Dalasyssel</i>	1771	III, s. 204–225
Lit. BB. [N° 2.]	Magnús Ketilsson, sýslumaður í Dalasýslu/ <i>sysselmand i Dalasyssel</i>	1771	III, s. 225–347
Lit. BB. [N° 3.]	Magnús Ketilsson, sýslumaður í Dalasýslu/ <i>sysselmand i Dalasyssel</i>	1771	III, s. 347–367
Lit. CC.	Hreppstjórar og bændur á Álftanesi/ <i>Repstyrere og bønder på Álftanes</i>	1.2.1771	I, s. 227–245
Lit. DD.	Guðlaugur Sveinsson, prestur/ <i>præst</i>	30.11.1770	II, s. 331–355
Lit. EE.	Björn Jónsson, lyfjafræðingur/ <i>farmaceut</i>	12.3.1771	III, s. 637–639
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. EE.</i>	12.3.1771	III, s. 639–641
Lit. FF. N° 1.	Björn Markússon, lögmaður/ <i>lovmand</i>	1771	IV, s. 205–209
Lit. FF. N° 2.	Björn Markússon, lögmaður/ <i>lovmand</i>	1771	IV, s. 197–205

LANDSNEFNDIN · LANDKOMMISSIONEN

Littra	Bréfritari, staða/ <i>Brevskriver, social status</i>	Dags./ <i>Dato</i>	Bindi og blaðsíðutal/ <i>Bind og sidetal</i>
Lit. GG.	Bjarni Pálsson, landlæknir/ <i>landphysicus</i>	14.3.1771	III, s. 641–650
Lit. HH. N° 1.	Brynjólfur Sigurðsson, sýslumaður í Árnes- sýslu/ <i>sysselmand i Árnessyssel</i>	28.2.1771	III, s. 597–602
Lit. HH. N° 2.	Brynjólfur Sigurðsson, sýslumaður í Árnes- sýslu/ <i>sysselmand i Árnessyssel</i>	28.1.1771	III, s. 590–597
Lit. JJ.	Ólafur Stefánsson, amtmaður/ <i>amtmand</i> Fylgiskjöl með/ <i>Bilag til lit. JJ. — N° 1–6.</i>	1771	IV, s. 495–562 IV, s. 562–586
Lit. KK.	Björn Markússon, lögmaður/ <i>lovmand</i>	1771	IV, s. 209–225
Lit. LL.	Ólafur Stefánsson, amtmaður/ <i>amtmand</i>	25.3.1771	IV, s. 586–591
Lit. MM.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	1771	IV, s. 703–716
Lit. NN.	Oddur Hjaltalín og Niels Jónsson, hrepp- stjórar og lögréttumenn/ <i>repstyrere og</i> <i>lovrettemænd</i>	30.3.1771	I, s. 180–193
Lit. OO.	Vigfús Jónsson, prófastur/ <i>provst</i>	1770/1771	II, s. 239–279
Lit. PP.	Fimm menn á Seltjarnarnesi, bændur, hjá- leigu- og húsmenn eða vinnumenn/ <i>Fem</i> <i>mænd på Seltjarnarnes, bønder, afbyggere</i> <i>og husmænd eller tjenestekarle</i>	30.3.1771	I, s. 193–208
Lit. QQ. N° 1.	Jón Jakobsson, sýslumaður í Eyjafjarðar- sýslu/ <i>sysselmand i Eyjafjarðarsyssel</i>	3.2.1771	III, s. 452–454
Lit. QQ. N° 2.	Jón Jakobsson, sýslumaður í Eyjafjarðar- sýslu/ <i>sysselmand i Eyjafjarðarsyssel</i>	3.2.1771	III, s. 455–456
Lit. RR.	Ólafur Stefánsson, amtmaður/ <i>amtmand</i> Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. RR. — Afrit af</i> <i>bréfi Magnúsar Gíslasonar amtmanns/Af-</i> <i>skrift af amtmand Magnús Gíslasons brev</i>	17.4.1771 1764	IV, s. 591–600 IV, s. 601–602
Lit. SS.	Íslands fátæklingar, óvist um stöðu, líklega vinnufólk/ <i>Islands fattige, usikker social</i> <i>status, formentlig tyende</i>	16.4.1771	I, s. 675–683
Lit. TT.	Skúli Magnússon, landfógeti/ <i>landfoged</i> Fylgiskjöl með/ <i>Bilag til lit. TT. — N° 1–63.</i> Fylgiskjöl með/ <i>Bilag til lit. TT. — Reikn-</i> <i>ingar án numers/ Regnskab uden nummer</i>	30.3.1771	IV, s. 301–335 IV, s. 336–446 IV, s. 447–485
Lit. UU. N° 1.	Guðlaugur Þorgeirsson, prófastur/ <i>provst</i>	1.5.1771	II, s. 182–204
Lit. UU. N° 2.	Guðlaugur Þorgeirsson, prófastur/ <i>provst</i>	1.5.1771	II, s. 204–216
Lit. VV.	Starfsmenn við Innrétingarnar, handverks- fólk/ <i>Ansatte ved De Nye Indretninger,</i> <i>håndværkere</i>	2.5.1771	I, s. 208–221
Lit. XX. N° 1.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i> Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. XX. N° 1.</i> — <i>Viðauki/ Tilføjeelse</i>	20.4.1771	IV, s. 716–753 IV, s. 753–767

SKRÁ YFIR LITRAMERKINGAR · LISTE OVER LITRAMÆRKNINGER

Litra	Bréfritari, staða/ <i>Brevskriver, social status</i>	Dags./ <i>Dato</i>	Bindi og blaðsíðatal/ <i>Bind og sidetal</i>
Lit. XX. N° 2.	Kolbeinn Þorsteinsson, prestur/ <i>præst</i>	27.4.1771	II, s. 550–552
Lit. XX. N° 3.	Hans J. Klingenberg, bóndi/ <i>bonde</i>	9.4.1771	I, s. 318–321
Lit. XX. N° 4.	Hreppstjórar á Akranesi/ <i>Repstyrere på Akranes</i>	11.5.1771	I, s. 321–323
Lit. XX. N° 5.	Hreppstjórar í Mosfellssveit/ <i>Repstyrere i Mosfellssveit</i>	7.5.1771	I, s. 285–301
Lit. YY. N° 1.	Bjarni Pálsson, landlæknir/ <i>landphysicus</i> Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. YY. N° 1.</i> — Tillögur um spítalana/ <i>Forlag om hospitalerne</i> Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. YY. N° 1.</i> — Ályktun um spítalana/ <i>Afgørelse om hospitalerne</i>	14.5.1771 19.12.1765 15.10.1766	III, s. 650–673 III, s. 674–677 III, s. 677–688
Lit. YY. N° 2.	Hreppstjórar og bændur í Biskupstungum og Hreppum/ <i>Repstyrere og bønder i Biskupstungur og Hreppar</i>	1771	I, s. 658–662
Lit. YY. N° 3.	Þórður Sighvatsson og Jóhann Nielsson, bændur/ <i>bønder</i>	11.5.1771	I, s. 221–227
Lit. ZZ. N° 1.	Þorsteinn Pétursson, prestur/ <i>præst</i>	1770/1771	II, s. 388–406
Lit. ZZ. N° 2.	Hreppstjórar og bændur í Viðvíkursveit/ <i>Repstyrere og bønder i Viðvíkursveit</i>	8.4.1771	I, s. 489–497
Lit. ZZ. N° 3.	Illugi Jónsson, bóndi/ <i>bonde</i>	20.4.1771	I, s. 480–483
Lit. ZZ. N° 4.	Jón Ólafsson, hreppstjóri/ <i>repstyrer</i>	23.4.1771	I, s. 476–479
Lit. ZZ. N° 5.	Bjarni Jónsson og Eiríkur Hallgrímsson, hreppstjórar/ <i>repstyrere</i>	8.4.1771	I, s. 523–527
Lit. ZZ. N° 6.	Hreppstjórar í Seyluhreppi/ <i>Repstyrere i Seyluhrep</i>	15.4.1771	I, s. 439–450
Lit. ZZ. N° 7.	Jón Jónsson, bóndi (síðar hreppstjóri)/ <i>bonde (senerehen repstyrer)</i>	1771	I, s. 527–534
Lit. ZZ. N° 8.	Hreppstjórar í Sauðárhreppi/ <i>Repstyrere i Sauðárrep</i> Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. ZZ. N° 8.</i> — Laust blað um gjaftolla/ <i>Løs side og gavetold</i>	10.4.1771 Án dags./ <i>Uden dato</i>	I, s. 419–434 I, s. 435
Lit. ZZ. N° 9.	Þorleifur Claus Brynjólfsson hreppstjóri/ <i>repstyrer</i> Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. ZZ. N° 9.</i> — Laust blað um laun hreppstjóra / <i>Løs side om repstyrernes løn</i> Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. ZZ. N° 9.</i> — Laust blað um gjaftolla / <i>Løs side om gavetold</i>	14.3.1771 Án dags./ <i>Uden dato</i> Án dags./ <i>Uden dato</i>	I, s. 456–470 I, s. 471–472 I, s. 472–475
Lit. ZZ. N° 10.	Eiríkur Guðmundsson, prestur/ <i>præst</i>	10.4.1771	II, s. 372–388

Litra	Bréfitari, staða/ Breuskriver, social status	Dags./ Dato	Bindi og blaðsíðatal/ Bind og sidetal
Lit. ZZ. N° 11[a].	Hreppstjórar og bændur í Gaulverjabæ/ <i>Repstyreere og bønder i Gaulverjabær</i>	1.5.1771	I, s. 613–619
[Lit. ZZ. N° 11b].	Bændur og hjáleigumenn í Gaulverjabæ/ <i>Bønder og afbyggere i Gaulverjabær</i>	3.6.1771	I, s. 619–625
Lit. Aa. N° 1[a].	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	30.3.1771	IV, s. 107–109
Lit. Aa. N° 1[b].	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	30.3.1771	IV, s. 109–112
Lit. Aa. N° 2[a].	Jón Benediktsson, sýslumaður í Þingeyjar- sýslu/ <i>syssemand i Þingeyjarsýssel</i>	3.4.1771	III, s. 465–475
Lit. Aa. N° 2[b].	Jón Benediktsson, sýslumaður í Þingeyjar- sýslu/ <i>syssemand i Þingeyjarsýssel</i>	3.4.1771	III, s. 475–478
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. Aa. N° 2[b].</i> — Eiríkur Hafliðason, lögréttumaður/ <i>lovrettemænd</i>	21.7.1770	III, s. 478–482
Lit. Aa. N° 3.	Gísli Magnússon, Hólabiskup/ <i>biskop</i> <i>i Hólar</i>	22.4.1771	IV, s. 607–608
Lit. Aa. N° 4.	Bjarni Halldórsson, sýslumaður í Húna- vatnssýslu/ <i>syssemand i Húnavatnssýssel</i>	2.5.1771	III, s. 442–451
Lit. Aa. N° 5.	Hreppstjórar í Kjósarhreppi/ <i>Repstyreere</i> <i>i Kjósarrep</i>	15.5.1771	I, s. 304–311
Lit. Bb.	Þorgrímur Sigurðsson, sýslumaður í Mýra- sýslu/ <i>syssemand i Mýrasýssel</i> og Halldór Þorgrímsson, aðstoðarsýslumaður/ <i>hjálpesýssemand</i>	1771	III, s. 169–180
Lit. Cc. N° 1.	Hjáleigubændur Stóru-Háeyrar/ <i>Afbyggere</i> <i>på jorden Stóra-Háeyri</i>	18.5.1771	I, s. 631–634
Lit. Cc. N° 2[a].	Hreppstjórar og bændur í Grindavík/ <i>Repstyreere og bønder i Grindavík</i>	6.5.1771	I, s. 251–261
Lit. Cc. N° 2[b].	Hjábúðarmenn í Grindavík, hjáleigu- og þurrabúðamenn/ <i>Opsiddere i Grindavík,</i> <i>afbyggere og indsiddere i tørreboder</i>	10.5.1771	I, s. 261–264
Lit. Dd.	Hreppstjórar og bændur í Sandvíkurhreppi/ <i>Repstyreere og bønder i Sandvíkurrep</i>	25.5.1771	I, s. 635–640
Lit. Ee. N° 1.	Hreppstjórar og bændur í Ölfushreppi/ <i>Repstyreere og bønder i Ölfusrep</i>	13.5.1771	I, s. 662–666
Lit. Ee. N° 2[a].	Hreppstjórar og bændur á Skeiðum/ <i>Repstyreere og bønder på Skeið</i>	22.5.1771	I, s. 648–652
Lit. Ee. N° 2[b].	Hreppstjórar og bændur í Grímsnesi/ <i>Repstyreere og bønder i Grímsnes</i>	25.5.1771	I, s. 652–658
Lit. Ee. N° 3.	Ásgeir Jónsson og Beinteinn Ingimundar- son, bændur og lögréttumenn/ <i>bønder og</i> <i>lovrettemænd</i>	15.5.1771	I, s. 667–672
Lit. Ff. N° 1.	Hans Wium, sýslumaður í Suður-Múla- sýslu/ <i>syssemand i Suður-Múlasýssel</i>	4.7.1771	III, s. 535–548
Lit. Ff. N° 2.	Jón Arnórsson, aðstoðarsýslumaður í	24.6.1771	III, s. 548–573

SKRÁ YFIR LITRAMERKINGAR · LISTE OVER LITRAMÆRKNINGER

Litra	Bréfritari, staða/ <i>Brevskriver, social status</i>	Dags./ <i>Dato</i>	Bindi og blaðsíðatal/ <i>Bind og sidetal</i>
	<i>Suður-Múlasýslu/ hjálpesýsselmand i Suður-Múlasýssel</i>		
Lit. Ff. N° 3.	Pétur Þorsteinsson, sýslumaður í Norður-Múlasýslu/ <i>sysselmand i Norður-Múlasýssel</i> og Guttormur Hjörleifsson, aðstoðarsýslumaður/ <i>hjálpesýsselmand</i>	28.6.1771	III, s. 483–503
	Fylgiskjöl með/ <i>Bilag til lit. Ff. N° 3.</i> — Þingvitni og bréf um trébrúna yfir/ <i>Tingsvidne og brev om træbroen over Jökulsá á Brú</i>	1760–1761/ 1766	III, s. 503–535
Lit. Ff. N° 4.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	29.7.1771	II, s. 424–425
Lit. Ff. N° 5.	Páll Guðmundsson, prófastur/ <i>provst</i>	18.6.1771	II, s. 425–437
Lit. Ff. N° 6.	Prestar og prófastur í Suður-Múlasýslu/ <i>Præster og provst i Suður-Múlasýssel</i>	6.3.1771	II, s. 438–448
Lit. Ff. N° 7.	Þorsteinn Jónsson, prestur/ <i>præst</i>	23.1.1771	II, s. 448–454
Lit. Gg. N° 1.	Sigurður Jónsson, prófastur/ <i>provst</i>	1.7.1771	II, s. 481–486
Lit. Gg. N° 2.	Prestar og prófastur í Landeyjum og Fljótshlíð/ <i>Præster og provst i Landeyjar og Fljótshlíð</i>	26.6.1771	II, s. 487–500
Lit. Gg. N° 3.	Jón Hannesson, prestur/ <i>præst</i>	11.5.1771	II, s. 524–533
Lit. Gg. N° 4[a].	Einar Jónsson, prestur/ <i>præst</i>	26.6.1771	II, s. 501–514
Lit. Gg. N° 4[b].	Einar Jónsson, prestur/ <i>præst</i>	3.7.1771	II, s. 514–524
Lit. Gg. N° 5.	Hreppstjórar og bændur í Landeyjum/ <i>Repstyrere og bønder fra Landeyjar</i>	23.5.1771	I, s. 590–598
Lit. Gg. N° 6.	Hreppstjórar og bændur í Fljótshlíð/ <i>Repstyrere og bønder fra Fljótshlíð</i>	22.5.1771	I, s. 598–604
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. Gg. N° 6.</i> — Byggingarbréf fyrir/ <i>Fæstebrev for Þverá í Fljótshlíð</i>	22.12.1769	I, s. 604–606
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. Gg. N° 6.</i> — Byggingarbréf fyrir/ <i>Fæstebrev for Arngeirsstöðum í Fljótshlíð</i>	16.10.1770	I, s. 606–609
Lit. Hh. N° 1.	Páll Högnason, prestur/ <i>præst</i>	22.7.1771	II, s. 542–550
Lit. Hh. N° 2[a].	Vernharður Rafnsson og Hallvarður Jónsson, hjáleigumenn/ <i>afbyggere</i>	1.6.1771	I, s. 264–270
Lit. Hh. N° 2[b].	Hjáleigumenn í Krýsuvík/ <i>Afbyggere i Krýsuvík</i>	1.6.1771	I, s. 270–274
Lit. Hh. N° 3.	Hreppstjórar og bændur í Hraungerðis- hreppi/ <i>Repstyrere og bønder i Hraungerðisrep</i>	29.5.1771	I, s. 640–643
Lit. Hh. N° 4.	Hreppstjórar og bændur í Stokkseyrar- hreppi/ <i>Repstyrere og bønder i Stokkseyrarrep</i>	8.7.1771	I, s. 625–629

LANDSNEFNDIN · LANDKOMMISSIONEN

Litra	Bréfritari, staða/ Breuskriver, social status	Dags./ Dato	Bindi og blaðsíðutal/ Bind og sidetal
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. Hh. N° 4. — Laust blað um leigukúgildi/ Løs side om lejekogilder</i>	Án dags./ Uden dato	I, s. 630
Lit. Hh. N° 5.	Hreppstjórar og bændur í Villingaholts-hreppi/ <i>Repstyrere og bønder i Villingaholtsrep</i>	17.6.1771	I, s. 644–647
Lit. Jj. N° 1.	Bjarni Pálsson, landlæknir/ <i>landphysicus</i> Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. Jj. N° 1. — Bréf Bjarna um lækna, lyf og ljósmæður / Bjarnis brev om læger, medicin og jorde-mødre</i>	7.6.1771 24.7.1770	III, s. 688–702 III, s. 703–707
Lit. Jj. N° 2.	Guðmundur Runólfsson, sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum/ <i>sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsyssel</i> Fylgiskjöl með/ <i>Bilag til lit. Jj. N° 2. — N° 1–19.</i>	12.6.1771	III, s. 27–74 III, s. 74–160
Lit. Jj. N° 3[a].	Hreppstjórar og bændur í Hafnahreppi/ <i>Repstyrere og bønder i Hafnarep</i>	12.7.1771	I, s. 245–251
[Lit. Jj. N° 3b].	Kotungar á Kjalarnesi, hjáleigu- og þurra-búðamenn/ <i>Bolsmænd på Kjalarnes, af-byggere og indsidere i tørreboder</i>	25.6.1771	I, s. 302–304
Lit. Kk. N° 1[a].	Jón Eggertsson, sýslumaður í Borgarfjarðar-sýslu/ <i>sysselmand i Borgarfjarðarsyssel</i>	20.6.1771	III, s. 161–165
Lit. Kk. N° 1[b].	Jón Eggertsson, sýslumaður í Borgarfjarðar-sýslu/ <i>sysselmand i Borgarfjarðarsyssel</i>	20.6.1771	III, s. 165–168
Lit. Kk. N° 2.	Ólafur Brynjólfsson, prestur/ <i>præst</i>	1.8.1771	II, s. 228–233
Lit. Kk. N° 3.	Halldór Gíslason, prestur/ <i>præst</i>	2.1.1771	II, s. 419–424
Lit. Kk. N° 4.	Þorvarður Auðunarson, prestur/ <i>præst</i>	5.7.1771	II, s. 219–228
Lit. Ll. N° 1.	Magnús Ólafsson, varalögmaður/ <i>vicelov-mand</i>	18.6.1771	IV, s. 226–262
Lit. Ll. N° 2.	Björn Halldórsson, prófastur/ <i>provst</i>	12.6.1771	II, s. 305–314
Lit. Mm. N° 1.	Hans Weinwitz, fiskverkandi hjá verslun-inni/ <i>fiskeforarbejder hos handelen</i>	29.10.1770	III, s. 605–609
Lit. Mm. N° 2.	Dines Jespersen, kaupmaður/ <i>købmand</i>	8.4.1771	III, s. 610–612
Lit. Nn. N° 1.	Halldór Jakobsson, sýslumaður í Stranda-sýslu/ <i>sysselmand i Strandasyssel</i>	6.5.1771	III, s. 382–422
Lit. Oo. N° 1.	Guðmundur Guðmundsson og Jónas Benediktsson, prestar/ <i>præster</i>	5.5.1771	II, s. 406–415
Lit. Oo. N° 2.	Óundirritað bréf úr Vatnsdal, hreppstjórar og bændur/ <i>Brev uden underskrift fra Vatnsdalur, repstyrere og bønder</i>	16.6.1771	I, s. 386–393
Lit. Oo. N° 3.	Sveinbjörn Þorláksson, bóndi/ <i>bonde</i>	30.3.1771	I, s. 393–396
Lit. Oo. N° 4.	Hreppstjórar og bændur í Vatnsdal/ <i>Repstyrere og bønder i Vatnsdalur</i>	5.5.1771	I, s. 381–386

SKRÁ YFIR LITRAMERKINGAR · LISTE OVER LITRAMÆRKNINGER

Litra	Bréfitrari, staða/ <i>Brevskriver, social status</i>	Dags./ <i>Dato</i>	Bindi og blaðsíðatal/ <i>Bind og sidetal</i>
Lit. Oo. N° 5[a].	Guðmundur Jónsson, hreppstjóri/ <i>repstyri</i>	1.6.1771	I, s. 402–404
Lit. Oo. N° 5[b].	Guðmundur Björnsson, hreppstjóri/ <i>repstyri</i>	13.6.1771	I, s. 405–410
[Lit. Oo. N° 6].	Sigurður Þorláksson, hreppstjóri/ <i>repstyri</i>	25.6.1771	I, s. 397–401
Lit. Pp. N° 1.	Gísli Magnússon, Hólabiskup/ <i>biskop i Hólar</i>	8.7.1771	IV, s. 609–611
Lit. Pp. N° 2.	Hreppstjórar og bændur í Hegranesi/ <i>Repstyri og bønder i Hegranes</i>	8.4.1771	I, s. 483–488
Lit. Pp. N° 3.	Hreppstjórar í Skefilsstaðahreppi/ <i>Repstyri i Skefilsstaðarep</i>	4.5.1771	I, s. 415–419
Lit. Pp. N° 4.	Óundirritað bréf af Höfðastrand, hreppstjórar og bændur/ <i>Brev uden underskrift fra Höfðastrand, repstyri og bønder</i>	17.5.1771	I, s. 498–505
Lit. Pp. N° 5.	Hreppstjórar og bændur í Reynistaðahreppi/ <i>Repstyri og bønder i Reynistaðarrep</i>	4.6.1771	I, s. 436–439
Lit. Pp. N° 6.	Hreppstjórar og bændur í Lýtingsstaðahreppi/ <i>Repstyri og bønder i Lýtingsstaðarep</i>	23.5.1771	I, s. 450–455
Lit. Pp. N° 7.	Hreppstjórar og bændur í Sléttuhlíð/ <i>Repstyri og bønder i Sléttuhlíð</i>	26.3.1771	I, s. 505–512
Lit. Pp. N° 8.	Hreppstjórar og bændur í Fljótum/ <i>Repstyri og bønder i Fljót</i>	20.4.1771	I, s. 512–519
Lit. Qq. N° 1.	Jón Jakobsson, sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu/ <i>sysselmand i Eyjafjarðarsyssel</i>	28.6.1771	III, s. 456–464
Lit. Qq. N° 2.	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	30.1.1771	IV, s. 112–116
Lit. Qq. N° 3.	Hreppstjórar í Saurbæjarhreppi/ <i>Repstyri i Saurbæjarrep</i>	29.6.1771	I, s. 535–539
Lit. Qq. N° 4.	Fjórir bændur í Saurbæjarhreppi/ <i>Fire bønder i Saurbæjarrep</i>	18.6.1771	I, s. 540–544
Lit. Rr. N° 1.	Hreppstjórar og bændur í Reykjadalshreppi/ <i>Repstyri og bønder i Reykjadalrep</i>	28.5.1771	I, s. 559–565
Lit. Rr. N° 2.	Jón Jónsson og Guðmundur Guðmundsson, bændur/ <i>bønder</i>	27.6.1771	I, s. 565–568
Lit. Rr. N° 3.	Hreppstjórar og bændur í Húsavíkurhreppi/ <i>Repstyri og bønder i Húsavíkurrep</i>	25.6.1771	I, s. 571–575
Lit. Rr. N° 4.	Hreppstjórar í Sauðanesþingsókn/ <i>Repstyri i Sauðanestingsogn</i>	17.6.1771	I, s. 582–583
Lit. Rr. N° 5.	Páll Arngrímsson og Grímur Stefánsson, hreppstjórar/ <i>repstyri</i>	14.6.1771	I, s. 575–577
Lit. Rr. N° 6.	Hreppstjórar í Svalbarðshreppi/ <i>Repstyri i Svalbarðsrep</i>	16.6.1771	I, s. 580–582
Lit. Rr. N° 7.	Hreppstjórar og bændur í Hálsahreppi/ <i>Repstyri og bønder i Hálsrep</i>	29.6.1771	I, s. 553–556
Lit. Rr. N° 8.	Hreppstjórar í Grýtubakkahreppi/ <i>Repstyri i Grýtubakkarep</i>	21.6.1771	I, s. 550–553

Litra	Bréfitari, staða/ Brevskriver, social status	Dags./ Dato	Bindi og blaðsíðutal/ Bind og sidetal
Lit. Rr. N° 9.	Hreppstjórar og bændur á Svalbarðsströnd/ <i>Repstyreere og bønder på Svalbarðsstrand</i>	25.5.1771	I, s. 547–550
Lit. Rr. N° 10.	Hreppstjórar í Mývatnssveit/ <i>Repstyreere i Mývatnssveit</i>	20.6.1771	I, s. 568–570
Lit. Rr. N° 11.	Hreppstjórar í Presthólaþingi/ <i>Repstyreere i Presthólating</i>	12.6.1771	I, s. 578–579
Lit. Rr. N° 12.	Sigurður Oddsson og Tómas Jónsson, hreppstjórar/ <i>repstyreere</i>	28.6.1771	I, s. 557–559
Lit. Rr. N° 13.	Konungsundersátar í Húnavatnssýslu/ <i>Kongens undersätter i Húnavatnssyssel</i>	26.6.1771	I, s. 410–412
Lit. Ss. N° 1.	Íslands vesalingar, óvíst um stöðu bréfitara/ <i>Islands stakler, brevskrivernes sociale status er usikker</i>	12.2.1771	I, s. 274–281
Lit. Ss. N° 2.	Óundirritað bréf, óvíst um stöðu bréfitara/ <i>Brev uden underskrift, brevskrivernes sociale status er usikker</i>	1771	I, s. 683–689
Lit. Tt. N° 1.	Lýður Guðmundsson, sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu/ <i>sysseleman i Vestur-Skaftafellssyssel</i>	1.5.1771	III, s. 574–579
Lit. Tt. N° 2.	Prestar og prófastur í Vestur-Skaftafellssýslu/ <i>Præster og provst i Vestur-Skaftafellssyssel</i>	29.5.1771	II, s. 463–478
Lit. Uu.	Uppkast að landsagatilskipun eftir Þorkel Fjeldsted, nefndarmaður/ <i>Udkast til en politi- og landforordning af Þorkell Fjeldsted, kommissær</i>	1771	V, s. 333–401
Lit. Vv. N° 1.	Greinargerð Þorkels Fjeldsteds um hverasvæðið á Reykhólum, nefndarmaður/ <i>Þorkell Fjeldsteds betænkning om varme kilder på Reykhólar, kommissær</i>	29.6.1771	V, s. 317–320
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. Vv. N° 1. — Uppdráttur af Reykhólum/ Tegning af Reykhólar</i>	29.6.1771	V, s. 321–324
Lit. Vv. N° 2.	Greinargerð Þorkels Fjeldsteds um hverasvæðið á Reykjanesi við Ísafj., nefndarmaður/ <i>Þorkell Fjeldsteds betænkning om varme kilder på Reykjanes ved Ísafj., kommissær</i>	6.7.1771	V, s. 324–326
	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til lit. Vv. N° 2. — Uppdráttur af Reykjanesi/ Tegning af Reykjanes</i>	6.7.1771	V, s. 327–329
Lit. Xx.	Erlendur Ólafsson, sýslumaður í Ísafjarðarsýslu/ <i>sysseleman i Ísafjarðarsyssel</i>	1771	III, s. 368–369
Lit. Yy.	Gísli Magnússon, Hólabiskup/ <i>biskop i Hólar</i>	25.6.1771	IV, s. 612–646

SKRÁ YFIR LITRAMERKINGAR · LISTE OVER LITRAMÆRKNINGER

Litra	Bréfritari, staða/ <i>Brevskriver, social status</i>	Dags./ <i>Dato</i>	Bindi og blaðsíðatal/ <i>Bind og sidetal</i>
Lit. Zz. N° 1.	Árni Þórarinnsson, prestur/ <i>præst</i>	18.6.1771	II, s. 167–177
Lit. Zz. N° 2.	Árni Þórarinnsson, prestur/ <i>præst</i>	24.7.1771	II, s. 177–179
2. B. J. Ref. N° 491.	Landsnefndin til rentukammers, beiðni um frest / <i>Landkommissionen til Rentekammeret, anmodning om udsættelse</i>	9.9.1771	V, s. 657
2. B. J. Ref. N° 521.	Þorkell Fjeldsted til rentukammers, v. fæðispeninga/ <i>Þorkell Fjeldsted til Rentekammeret, vedr. kostpenge</i>	19.10.1771	V, s. 658
2. B. J. Ref. N° 599.	Landsnefndin til rentukammers, v. skila á greinargerð um störf sín/ <i>Landkommissionen til Rentekammeret, vedr. aflevering af betænkning om dens virke</i>	12.11.1771	V, s. 659
2. B. J. Ref. N° 599.	Greinargerð Landsnefndarinnar fyrri um störf sín/ <i>Landkommissionens betænkning om dens virke</i>	12.11.1771	V, s. 660–673
2. B. J. Ref. N° 599.	Skrá frá Thodal stiftamtmani yfir afrit bréfa sem hann hefur fengið/ <i>Liste fra stiftamtmand Thodal over afskrift af de breve, som han har fået</i>	19.8.1771	V, s. 674–679
2. B. J. Ref. N° 695.	Landsnefndin til rentukammers, v. fæðispeninga/ <i>Landkommissionen til Rentekammeret, vedr. kostpenge</i>	23.12.1771	V, s. 683
2. B. J. Ref. N° 699.	Skrá yfir innkomin bréf til nefndarinnar/ <i>Liste over indkomne breve til kommissionen</i>	23.12.1771	V, s. 680–682
2. B. J. Ref. N° 699 a.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	1771	IV, s. 767–785
2. B. J. Ref. N° 699 b.	Bjarni Jónsson, rektor Skálholtsskóla/ <i>rektor for latinskolen i Skálholt</i>	28.8.1771	III, s. 615–632
2. B. J. Ref. N° 699 c.	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til 2. B. J. Ref. N° 699 b. — Umsögn Finns Jónssonar biskups/ Biskop Finnur Jónssons udsagn</i>	14.8.1760	III, s. 632–634
2. B. J. Ref. N° 699 d.	Fylgiskjal með/ <i>Bilag til 2. B. J. Ref. N° 699 f. — Útdráttur úr Grágás/ Uddrag af lovbogen Grágás</i>		IV, s. 119–120
2. B. J. Ref. N° 699 e.	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	29.8.1771	IV, s. 120–125
2. B. J. Ref. N° 699 f.	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	5.9.1771	IV, s. 117–118
2. B. J. Ref. N° 699 g.	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	1771	IV, s. 125–127
2. B. J. Ref. N° 699 h.	Sveinn Sölvason, lögmaður/ <i>lovmand</i>	5.9.1771	IV, s. 127–128
2. B. J. Ref. N° 699 i.	Erlendur Ólafsson, sýslumaður í Ísafjarðarsýslu/ <i>sysselmand i Ísafjarðarsyssel</i>	1771	III, s. 370–376

Litra	Bréfritari, staða/ <i>Brevskriver, social status</i>	Dags./ <i>Dato</i>	Bindi og blaðsíðutal/ <i>Bind og sidetal</i>
2. B. J. Ref. N° 699 k.	Erlendur Ólafsson, sýslumaður í Ísa- fjarðarsýslu/ <i>sysseľmand i Ísafjarðar- sysseľ</i>	1771	III, s. 376–382
2. B. J. Ref. N° 699 l.	Prestar og prófastur í Austur-Skafta- fellssýslu/ <i>Præster og provst i Austur- Skaftafellssysseľ</i>	16.8.1771	II, s. 457–463
2. B. J. Ref. N° 699 m.	Prestar og prófastur í Snæfellsness- og Hnappadalssýslum/ <i>Præster og provst i Snæfellsness- og Hnappadalssysler</i>	12.8.1771	II, s. 292–301
2. B. J. Ref. N° 699 n.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	1771	IV, s. 785–794
2. B. J. Ref. N° 699 o.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	1771	IV, s. 795–797
2. B. J. Ref. N° 699 p.	Finnur Jónsson, Skálholtsbiskup/ <i>biskop i Skálholt</i>	1771	IV, s. 797–798
2. B. J. Ref. N° 699 q-t.	Fylgiskjöl með/ <i>Bilag til</i> 2. B. J. Ref. pr. 72. N° 63.		III, s. 184–203
2. B. J. Ref. pr. 72. N° 63.	Jón Árnason, sýslumaður í Snæfells- nessýslu/ <i>sysseľmand i Snæfellsnessysseľ</i>	20.9.1771	III, s. 180–183

Útdrættir úr skjölum
nefndarinnar

*Uddrag af kommissionens
dokumenter*

Útdrættir úr innkomnum bréfum og fundargerðabók nefndarinnar

Uddrag af indkomne breve og kommissionens mødeprotokol

PÍ. Rtk. D3/7–18.

Innbundin bók í fólióstærð, 474 blaðsíður. Margar rithendur (fjórar eða fimm). Að hluta til mjög smátt letur og þéttskrifað. Bókin hefur að geyma efnisútdrætti úr innkomnum bréfum, greinargerðum og fundargerðabók nefndarinnar (sem eru birt í bindum 1–5 í þessari útgáfu). Útdráttunum er skipt í kafla eftir efnisorði og vísað til viðkomandi bréfa ýmist undir nafni bréfitara eða litramerkingu bréfs eða hvors tveggja. Þessi bók er þannig lykillinn að efnisinnihaldi bréfa, greinargerða og fundargerða nefndarinnar. Efnisyfirlit og atriðisorðaskrá eru fremst. Blaðsíðutölum hefur verið breytt í uppskrift þannig að þau vísa til útgáfunnar hér en ekki til frumritsins. Í frumriti er oft ekki gerður greinarmunur á hástaf og lágstaf í ritun litramerkinga bréfa. Það er samræmt athugasemdalaust hér til að auðvelda lesendum að átta sig á hvaða bréf um ræðir í hvert sinn. Ef litramerkingar er ekki getið er því bætt við neðanmáls. Í skrá yfir litramerkingar sem birt er hér að framan (s. 83–94) er greint frá því í hvaða bindi og hvar bréfin eru birt. / *Indbundet bog i folio, 474 sider. Fire eller fem forskellige personer har ført protokollen. Delvist med meget små bogstaver og tæt skrevet. Bogen indeholder resuméer af indkomne breve og redegørelser samt kommissionens mødeprotokol (som er trykt i bind 1–5 i denne udgivelse). Resuméerne er opdelt i kapitler, og der henvises til det pågældende brev med enten brevskriverens navn, brevets litramærkning eller begge dele. Denne bog er således nøglen til indholdet i brevene, redegørelserne og kommissionens mødereferater. Der er en indholdsfortegnelse og et sagregister forrest. Sidetallene er blevet ændret i afskriften, således at de henviser til denne udgave og ikke til originalen. I originalen er der ofte ikke gjort forskel på store og små bogstaver i brevenes litramærkninger. Det er her rettet uden yderligere bemærkninger for at gøre det lettere for læseren at se hvilket brev, der er tale om. Hvis litramærkningen ikke er angivet, er det tilføjet i fodnoterne. Ovenfor (s. 83–94) findes en liste over litramærkningerne, som henviser til tidligere bind i denne udgivelse og sidetallene, hvor det pågældende brev er trykt.*

EXTRACTER AF DEN IN ANNO 1770 TIL ISLAND OPSENDTE
 LANDCOMMISSIONS PROTOCOLL OG FORSLAGE MED
 DERTIL HENHÖRENDE ACTER

ALMINDELIGT REGISTER OVER HOVEDMATERIERNE
 EFTER EXTRACTERNES ORDEN

Miscellanea af alle slags	105–111
Generalia om landet overhoved	112–119
Justitzvæsenet	119–121
Pro cento skatten	121–121
Det gejstlige væsen	122–159
Tienderne især	150–155
Bogtrykkeriet paa Holum	156–158
Skolevæsenet	159–159
Politievæsenet	160–228
Repstjorer og politie övrighed især	171–183
Overdaadighed og yppighed	184–189
Ægteskab og huustugt	190–195
Tjenestefolk, börneopdragelse og lösgjængerie	195–213
Lösemænd og leyefolk	213–220
Fattigesvæsen	220–228
Folkemængden og derhenhørende materier	229–272
Magaziner	272–275
Spedalskhed og hospitaler	276–279
Fjerdingschirurgi	280–283
Medicinal anstalter overhoved	283–299
Fiskerierne, saavel i færsk- som saltvand og sammes sögning	300–358
Handel, saavel frie som octroyeret og derhenhørende materier	
og deriblandt havnene	359–441
Uformalet korn og qværner	442–443
Ager- og havedyrkning samt det övrige jordbrug og hvad der	
viidere henhörer til jordegodsens behandling	444–532
Qvægavlingen og faaresygen	533–549
Reensdyr	549–550
Fuglefangst	550–550
Salg af kongens gods	551–564
Landets deeling i 2 amter	565–580
Anstalter til milice eller landværn	581–587

ÚTDRÆTTIR ÚR BRÉFUM · UDDRAG AF BREVE

De saakalde Nye Indretninger	588–614
Ertzer, mineralier, steenkull, surterbrand og saltvirkning	615–634
Indbyrdes communication til söes og lands, især om landeveye og transport til söes	635–648
Snigehandel	649–650
Brændeviinsafgiftens anvendelse	651–654

SPECIAL REGISTER OVER DE I EXTRACTERNE FOREKOMMENDE MATERIER
EFTER ALPHABETHISK ORDEN

A

Ægteskabe 190, 193–195, 203, 209–210
 Afgifter paa leyejorde, *see* leylændinger
 Agerdyrkning 444, 477–486, 491, 500
 Amternes deeling 565–580

B

Baade, deres bemanding 300, 308, 310, 320, 324–328, 346–358
 — antall 300, 320–322, 324–326, 328–329, 353–358
 — størrelse 313, 317, 320–322, 324–326, 328, 346–358
 Betlerie, *see* lösgjængerie
 Boepæls omskiftelse 107–108
 Bogtrykkeriet 156
 Bondens arbeyde 168–169
 Bondens föde, klæder og huusleylighed 168–170
 — huusholdning og oeconomie 265–272
 Böygdecasser 173, 227
 Börneskoler 198–202, 207–208
 Börns opdragelse 197–198, 200, 201–202, 202, 204, 207, 211, *meere*
see huustugt
 Börnekopper 232
 Brændeviins misbrug 186–189, 362–363, 410, 414, 435
 — afgift deraf 651–654
 Broen over Jökelsaa 160–161, 645
 Brynesteene 631
 Bygningernes usundhed [170]

C

- Casser til publiqve brug 165, 173, 227, 405, 651–654
 Chirurgi 280–283
 Communication til söes og lands 635–648, *meere see* landeveye og
 transport

D

E

- Engedyrkning 458–459, *meere see* gjærder

F

- Falkefangst 106–107
 Faaresygen 533–538, 540–544
 Farvejord 628, 631–632, 632–634
 Fattiges forstandere, *see* repstyrere især 179–180
 Fattiges væsen 160, 162, 171, 220–228
 Fiskebuysen eller jagter 310, 315, 317, 321, 347
 Fiskeriets tiid 312–313, 315, 320–321
 — forbedringer 320–321, 324, 325, 327
 Fiskerierne i almindelighed 300–358
 — i færskvand især 303–305, 317–320, 333–336
 — i saltvand 320–330
 Fiskeriernes sögning 311–312, 313, 321, 323–324, 325, 327, 346–358
 — misbruge derved 312, 315–316
 Flyndrefangst 302, 313, 323, 328–329, 332, 341
 Foeder til kreaturer 276–277, 278–279
 Folkemængden 229–232, 241–255, 255–260, 260–263
 Forellefangst, *see* laxefangst
 Fremmedes fiskerie 310, 316

G

- Gaasefangst 550
 Garnbinding til flyndre og sild 302–303
 Geeder 548
 Gjærder og gröfter 447–451, 461–465, 466, 491, 492–500
 Gjödning 492–493, 496
 Grönlands opdagelse 305–306, 424

H

- Haandværker 256–257
 Handel, frie og forberedelser dertil 359–361, 364–368, 369–374, 395–405, 406–409, 427–431, 435–436
 Handel, indenlands 109–110, 642–643
 Handel, octroyeret af compagnie 363–364, 383–395, 407–410, 412, 415–423, 435–436
 — separat 390, 407–409, 412, 425–427, 435–436
 Handelstaxt 109–110, 376–378, 411–414, 415–423, 431–435
 Handelsunderviisninger 361, 429
 Helligdages indskrænkelse for fiskeriets skyld 308
 Hjaleyser 234, *meere see* leylændinger, jordbrug, ödegaarde etc.
 Hakallefangst 309, 310–311, 313, 317, 320, 323, 325–326, 350
 Havedyrkning 471, 486–489, 500–506, item 292
 Havne 362, 379–383, 423–424, 436–441
 Hospitaler 198, 220–226, 276–279, 295
 Hvalfangst 311, 314, 317, 350
 Huustugt 160–163, 176, 191–193, 195–208, 211–213
 Höemagaziner, *see* magaziner

J

- Jordbrugets forbedring 360, 444–532
 Jordebøger, især kirkernes 122
 Jordemödre 280–283, 283–284
 Justitzvæsen, *see* rættergangsmaaden

K

- Kalkbrænderier 629, 632
 Kjöbstæder 356–357
 Kirkers, især proprietaire kirkers indkomster 125
 Kirkers, beneficeredes inventarium 129
 Kirkernes vilkaar i övrigt 130–132, 137–140, 141–142
 Kongens gods, dets salg 551–564
 Korn, umalet 442–443

L

- Lærlinger at sende paa fiskerie til Söndmör 307–308
 Landeveye, *see* veye

Landværn anstalter 581–585
 Laxefiskerie 303, 317–320, 335–336, 336–339
 Leylændingers vilkaar 506–532
 Lösemænd 210, 212, 213–215, 215–220, 453–454
 Lösagtighed i uden ægteskab 110–111
 Lösgjængerie og betlerie 165, 210–211, 215–220
 Love og forordninger 157–158

M

Maldager, *see* jordebøger, især kirkernes
 Magaziner 272–275, 452
 Mandslaan 252, 306–307, 343–345, 507, 514–515
 Markeder 641
 Medicinalvæsen i almindelighed 276–277
 Mineralier 615–634, 628, 630–632
 Myrers udgravning, *see* gjærder og grøfter

N

Nye Indretninger 588–593, 594–614

O

Oeconomiecasse 165
 Oeconomiske videnskaber 107, 122–124, 165–168, 291–292, 503
 Ödegaarde 234, 245–255, 263–264, 453, 455–459, 472–476, 652–
 653
 Odelsrettens bedre indretning 118–119
 Overdaadigheds indskrænkelse 184–189

P

Politieanordning 160, 162, 193, 236, 238–240, 312
 Politiebetjente, *see* repstyrere især 180–181
 Politievæsen i almindelighed 160–228
 Politieinspectores 236, 238–240, 464–465
 Præmier paa fiskevarer 331
 — paa landbrug 456, 470, 651–654
 Præsters slette vilkaar 130, 133–135, 136–139, 147–150
 Præsternes indkomster 124–127, 133–134, 144–146, 147–150
 — privilegier 127–128, 133–135, 137–140, 145–146

Pro cento skat 121
 Producternes aarlige beløb 112–113

Q

Qvægavlingen 533–548
 Qværner 442–443, 629, 631–632
 Qvilder paa leyejorde 508–532
 — i almindelighed 554–556

R

Rættergangsmaaden 111
 — dens mangler og forslag til forbedring 113–119, 119–121
 Reensdyr 105, 549–550
 Rente af penge 160
 Repstyreres forretninger, antall og lön 171–176, 176–183, 211
 Reyser ud af landet 123–124, 235–236, 264–265
 Rovdyrs ödelæggelse 105–106

S

Sælhundefangst 309, 310, 313–314, 319, 320, 323, 325, 330
 Sæterdrifter 164, 446, 451, 456, 492, 498
 Saltvirkning 615–627, 628, 630
 Sildefangst 302, 321, 323, 350
 Skolevæsenet 122–124, 132–133, 159, *meere see* börneskoler
 Skovs opælskning 446, 451, 490, 491
 Skovs misbrug 498
 Snigehandel 649–650
 Sognecasse, *see* böygdecasse
 Söndmörsk fiskerie i Island 332, 347–352
 Sprengesand, en vey 636–640, 647
 Spedalskhed, *see* hospitaler, item 233–234, 276–277
 Steenarter 617, 628
 Steenkull 615, 628
 Store gaarders deeling 476–477
 Svanefangst 550
 Svovelværk 624
 Sygdomme 232, 262–263, 284–286, 293–295
 Surterbrand 616, 629, 630

T

- Taxt paa fiskevarer 330–331
 Terreneufs fiskevirkning 301, 311–312, 316
 Tiender 133–134, 137, 152–155
 Tjenestefolk 163, 195–208, *meere see* lösemænd
 Tjenestefolkes ægteskabe 193–195, 209
 Tobaks misbrug 186–189
 — plantning 446
 Told i Island 360
 Torskegarn 302, 309, 310, 313, 320, 321, 323, 325, 341, 354, 356, 358
 Törveskjær 490, 497
 Transport til söes 636, 644, 645
 Tugthuustold 136, 198, 219–220
 Tugthuset 163–164, 218–219

U

- Udreyser, *see* reyser
 Umalet korn 442–443
 Undertrykkelse mod almuen 111
 Urters kundskab 283–286, 286–292

V

- Veye, især kirkeveye 109
 — landeveye 635–636, 644–645, 646–648
 — fjeldveye 643–644, 646, 646–648
 Vildgaasefangst 311

X

Y

Z

MISCELLANEA ALLE SLAGS

Om reensdyrs forplantelse.

Litra Mm. N° 1. Hans Veinvich¹ fiskevirker paa Bildals handelssted.² Troer, at det vilde blive til megen nytte at skicke saa mange reensdyr af begge slags, som et skib kunde overføre fra Findmarken til Island. Tilligemed 3 à 4 finner,³ som skulde undervise indbyggerne i at behandle disse dyr paa deres brugelige maade, og siden de om vinteren kand bekvemmelig bruges til kjørsel, lære dem at forfærdige pulker og kjærerser.⁴ Nyttens af dette slags dyr ere desuden kjødet, som tjener til en nydelig spise, og skindet saavel til gang- som sængeklæder. Dette meener han at kand saa meget heller lade sig iværksætte, at der i landet voxer den saakaldede renmoss i overflødighed til føde for disse dyr, og at rensdyrene kand faaes for læt pris i Findmarken, nemlig 1 rd. til 9 mk. stk. Og der i landet er man frie for bjørne, ulve og deslige rovdyr, som gjøre meerbelte dyr en stor skade.

Bondestanden.

Rangervallesyssel.⁵ Litra T. N° 2.

Ønsker at reensdyr maatte indføres fra Norge.

Nordersyssel.⁶ Litra Rr. N° 1–13.

At 3 à 4 par maatte indsendes.

Om rovdyrs ødelæggelse.

Gejstligheden.

Skaftafellssyssel.⁷ Litra Tt. N° 2.

Andrager, at mange der i syssellet tage en ubødelig stor skade paa deres faar af den mængde ræve, der opholde dem samme stæds, og tilskrifer

¹ Hans Weinwitz, fiskverkandi hjá versluninni á Bildudal / *fiskeforarbejder ved handelen på Bildudalur.*

² Bildudalur, verslunarstaður / *handelssted, Barð.*

³ Samar frá norðurhluta Skandinavíu. / *Samer fra det nordlige Skandinavien.*

⁴ Pulk eða kjærris er heiti á samískri sleðategund sem dregin er af hreindýrum á vetrum. / *Pulk eller kjærris er navnet på den samiske slæde, som trækkes af rener om vinteren.*

⁵ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel.*

⁶ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

⁷ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

det deels indvaanernes ukyndighed i at bruge skydegever, deels uformu-
 enhed til at indkjøbe sig saavel dette som andre dertil tjenlige instrumen-
 ter. Da de districters indbyggere, som lide mindste skade, veegre at betale
 de fastsatte dyretolde¹ og andre omkostninger, men paastaae at begge
 deele skal betales af dem, paa hvis grund rævehullerne findes om foraa-
 ret. Foreslaaer derfor, at der skal udnævnes en mand udi hvert thinglav,
 som forstoed sig paa bysse og bue, samme skulde indkjøbe begge deele
 og søge fangsten saavel om foraaaret som om vinteren ved de dertil byg-
 gede saakaldte skathuse.² Han skulde oppebære udi løn 2 f. af hver
 mand, som eyedede 10 søyde (goldne faar)³ og derover, hvilket af repstjo-
 rene skulde inddrives.

Bondestanden.

Hunevatnssyssel.⁴ Litra AA. N° 2.

Klages over mangel paa flinte til ovenbemelte brug, og som almuen icke
 formaaer at indkjøbe. Hvorfore de maatte gratis tillægges syssellet.

Om falkefangsten i Island.

Sysselmand Haldor Jacobsen.⁵ Litra Nn. N° 1.

Andrager, at denne fangst bliver, publico og landet til stor skade, mis-
 brugt og forsømmes. Saaledes:

1) Ved at falkefangsten af de graae er bleven indskrænket til nogle
 faae sysseler. Hvilke, da de kand taale ald den samme medhandling som
 de hvide og halvhvide kunde, naar hans May^t selv icke vilde beholde
 dem, sælges med stor fordeel til andre liebhavere.

2) Ved det, at dette privilegium haver hidindtil været overdraget til
 enten fattige og uvederhæftige folk, ja endogsaa til lösgængere, som for-
 medelst mangel paa ævne til at iværksætte og ordentlig drive dene fangst
 samt at underholde falkene, maae betle dem til af fattige bønder, hvad
 de dertil behöve. Eller ukyndige udensysselsfolk, som hverken forstaae

¹ Dýratollur. Sérstakur skattur notaður til að standa straum af kostnaði við eyðingu refa.
 Einnig nefndur refatollur. / *Dyretold. Særlig skat anvendt til at finansiere rævejagt. Også
 kaldet rævetold.*

² Skothús. / *Jagthytter.*

³ Sauðir (geltir hrútar). / *Beder (kastrede væddere).*

⁴ Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

⁵ Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel*
 1758–1790.

fangsten eller omgangsmaaden med falkene. Proponeres altsaa, at med dene fangst maatte aldeeles forholdes effter loven.

Om studia oeconomico physica.

Litra T. [N° 1.]

Proponerer, at studenterne for at erstætte landet de penge, som de aarlig træcke derudfra til sin underholdning ved Kiöbenhavns Universitet, maatte tilholdes, foruden theologie og jura, at lægge sig noget effter de videnskaber, hvorved landets velstand og formue i sin tid kunde befordres saasom oeconomiske, physiske og mechaniske videnskaber, hvortil de især, som af naturen inclinerede til deslige studia, maatte udvælges.

Gejstligheden.

Arnessyssel.¹ Litra F.

Proponeres, at de nödvändigste rudimenta² i oeconomien vorder traderede³ i skoelerne den lærende ungdom til forsmag.

Hnappedalssyssel.⁴ Litra V.

At dimissi⁵ fra skoelerne, som lægge dem effter theologien, men rejse icke til Kiöbenhavn, skulde, förend de blive præster, ved et til den ende oprettet gymnasium⁶ 1 à 2 aar lade dem informere udi de oeconomiske videnskaber.

Om boepels omskifte.

Sysselmand Haldor Jacobsen. Litra Nn. N° 1.

Andrager, at det er en saa skadelig som utilbörlig sædvane, at bönderne uden nogen aarsag tillades at flötte fra en jord til en anden, da de selv icke allene tage skade derved ved deres mange flötnings omkostninger og ved ombyttelsen af en slet og offte kandske ruineret boepæl i stæden for en bædre. Men og jorddrotterne selv lide derved den störste skade

¹ Árnessýsla. / *Arnessyssel.*

² Undirstöðuatriði. / *Elementære principper.*

³ Kennd. / *Meddelt.*

⁴ Hnappadalssýsla. / *Hnappadalssyssel.*

⁵ Þeir sem útskrifast úr latínuskólunum á Hólum og í Skálholti. / *De, der afslutter eksamen fra latinskolerne i Hólar og Skálholt.*

⁶ Æðri menntastofnun þar sem kenndar eru ýmsar hagrænar og hagnýtar greinar. / *En form for højere skole, hvor der undervises i forskellige økonomiske og praktiske fag.*

og afbreek, baade i henseende til landskylder og vanskeligheden, som deraf flyder, at faae deres jorder forsynede med dygtige bönder. Og hvorföre skulde en jorddrot vær pligtig icke at opsigte leylændingen sin jord, naar dene kand uden nogen gyldig aarsag frasige sig den, naar han lyster. Det var derfor nödvændigt, at denne uorden blev forekommet ved icke at tilstæde bönderne den ombytten i flæng, vedkommende til saa stor skade.

Bondestanden.

Guldbringesyssel.¹ Litra Ss. N° 1.

Angiver, aarsagen til denne saa meget brugelige boepæls omskifften, at være opsiddernes egen skjödeslöshed i at rögte og holde deres jorder vedbörlig vedlige, saa at naar de ere blevne aldeeles ruinerede, byde de jorddrotteren en höyere afgift for en anden, som opsiddes kandske af en god og paapasselig bonde, end som dene yder, hvis aarsage denne og offte udbygelses af sin gaard.

Om medgiftens priorité i concurs boer.

Litra AA. [N° 1.]

Forestiller, hvor ubillig og unaturlig den praxis er, at i alle sterbboer,² som icke stræcke til den paahæfftende gjelds afbetaling, maae konens udstyr derover tage formindskelse. Eller og konens den halve deel af midlerne optages i al slags gælds afbetaling, saa at hun derover bliver blotfattig,³ ja enda icke beholder sine klæder tilovers. Skjönt hende kand ej bevises paa at have gjort noget unyttig gjeld, men vel manden. Det var derfor höyst nödvændigt at fastsætte, at en udstyret kone⁴ blev först af alle creditorer næst kongen af boen udbetalt hendes udstyr foruden til-

¹ Gullbringusýsla. / *Gullbringusýssel.*

² Dánarbú. / *Dødsboer.*

³ Bláfátæk. / *Ludfattig.*

⁴ Málakona. Kona sem gert hefur hjónafélag við eiginmann sinn. Í því átti hvort hjóna um sig séreignir sem þau lögðu í búið en hjónafélag gert um búsaukningu eða tap. Tap skiptist jafnt en konan eignaðist þriðjung af því sem við bættist. / *En kvinde, som har indgået særeje med sin mand, hvor særejet omfatter, hvad de hver især bragte ind i ægteskabet, mens en ægtepagt og formuefællesskab blev lavet vedrørende formueforøgelse eller tab. De delte tabet lige, men hustruen fik kun en tredjedel af en formueforøgelse.*

gifften. Og en fælledsskabs kone¹ ligeledes, hvis hun havde indført foruden hendes klæder og kostbarheder samt fjerdingssgave² og rente.

Om besværlige kirkeveye.

Kiosesyssel.³ Litra Aa. N° 5.

Beboerne af de 4te jorder Bær, Thufe, Blandholt og Laxaaenes, som ligge norden for det saakaldede Ejrarfield, besværgede dem over en lang og besværlig kirkevey til Saurbaj paa Kialernes, der ligger i et andet thingsogn, og ansøgte, at det maatte tillades dem at søge Medalfelskirke,⁴ som ligger i samme sogn som deres paaboende gaarde.

Nordersyssel.⁵ Litra Rr. N° 3.

Indbyggerne af Husevigs kirkesogn⁶ forlange, at en kirke blev oprettet paa saakaldet Tiörnes⁷ inden bemelte sogn beliggende, da den 1/3 deel af sognets indbyggere icke kand, formedelst veyens længde og besværlighed, søge bemelte Husevigs kirke. De mælde, at paa Tiörnnes har i forige tider været en liden annexkirke.

Om indenlands handel.

Gejstligheden.

Sneefieldsnessyssel. Litra A. N° 2.⁸

Klager over ubillig taxt paa smör, uld og faar, saaledes at 1 föring uld og smör icke er at bekomme for 30 f., og at et malkefaar med lam sælges for 40 à 45 f. eller meere udi de districter, hvor faarepesten⁹ haver endnu icke synderlig gjort skade.

¹ Félagskona. Kona sem gert hefur helmingafélag við eiginmann sinn. Helmingafélag er fyrirkomulag eigna við stofnun hjúskapar þar sem hjón áttu jafn mikið í búinu og gildi það um allt fé þeirra, fengið og ófengið. / *En kvinde, som har indgået fælleseje med sin mand ved giftermål, hvor ægteparret ejede lige meget i boet. Fællesejet omfattede al deres ejendom.*

² Fjórðungsgjöf. Fjórðungur af lausafé sem eigandi mátti gefa frá sér án samþykkis erfingja. / *En fjerdedel af løsøret, som ejeren kunne bortgive uden arvingernes samtykke.*

³ Kjósarsýsla. / *Kjósarsyssel.*

⁴ Bær, Þúfa, Blönduholt, Laxárnes, Kjósarhreppur, Kjós.; Eyrarfjall, Kjós.; Saurbær, Kjalar-neshreppur, Kjós.; Meðalfellskirkja, Kjósarhreppur, Kjós.

⁵ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

⁶ Húsavíkursókn / *Húsavík Sogn, Þing.*

⁷ Tjörnes, Þing.

⁸ 2. B. J. Ref. N° 699 m. Lit. A. N° 2; Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel.*

⁹ Fjárpestin. Sauðfjársjúkdómur (húðsjúkdómur af völdum fjárkláðamaurs) sem barst til

Bondestanden.

Skagefiordssyssel.¹ Litra Pp. N° 2.

Klager over ubillig taxt paa madfisk ved søekanten, saa at i stæden for at ½ vet efter den gamle pris solgtes for 2 mk. og 1 vet for 4 mk., sælges nu ickun 3 föringer for 2 mk. og 6 ditto for 4 mk., endogsaa i de beste fiskeaaringer.

Uleyligheder ved handelstaxten.

Meener litra AA. [N° 1.] fornemmeligen at være følgende:

1) I henseende til faarene, som nu i disse tider afsættes udi handelen, hvilke nu ere meget bædre end tilforn, deels da de holdes med foeder heele vinteren, og deels deraf at græsmarkerne ere nu, formedelst mængdens aftagelse, blevne bædre og tilstræckeligere til at underholde de faae tiloversblevne. Det var derfor billigt, at 1 aar gammel bede, som för har kostet 20 f., ansættes hereffter for 30 f., 2 aar gammel 40 f., 3 aar gammel 50 f. og et gammelt faar 60 til 80 f.

2) I henseende til studene, hvis taxt saaledes maatte forandres, at en 2 aar gammelt stud maatte koste 120 f., 4 aar gammelt ditto 2 store hundrede f. og saa videre i proportion effter alderen, til de ere 8 aar gamle, som da sælges for 8 til 10 rd. eller 4 hndr. f.

3) I henseende til smör og uldengods. 1 föring smör, som har kostet i handelen 16 f., maatte hereffter gælde 20 f. 1 par fine, hvide strømper, som nu tages for 8 à 10 f., kunde koste 15 f. og meleerte² ditto 20 f. En uldentröye, som nu gaaer 20 til 24 f., maatte betales med 30 f. ligesom iblandt indbyggerne.

Obs. Videre denne materie angaaende findes under de extract om handelen.

Om forseelser i og uden for ægteskab.

Bondestanden.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° [2].

Andrager, at der findes nogle mænd i syssellet, som have forseet dem med gifte koner og andre med ugifte fruentimmer, som dog holde dem til

Íslands 1761 með enskum kynbótahrútum sem keyptir voru á fjárbúið á Elliðavatni. / *Fårepesten. Sygdom hos får (hudsygdom forårsaget af fåreskabsmide), som kom til Island i 1761 med engelske avlsvæddere på fåreavlsgården på Elliðavatn.*

¹ Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel.*

² Litað, gjarnan í mörgum litum. / *Farvede, især flerfarvet.*

hver anden ligesom forher. Deels paa samme boepæl, deels udi næste kirkesogn, og deels uden syssellet. Ligeledes at det er skick sommestæder, at giffte folk holde dem fra hverandre, saaleedes at de tjene hver paa sit stæd og endogsaa hos övrigheds personer.

Angaaende rettergangsmaaden.

Bondestanden.

Borgefiordssyssel.¹ Litra XX. N° 3.

En bonde ved navn Hans Klingenberg² andrager processernes vidtlöf-tighed i almindelighed, som især foraarsages af sagernes hjemvisning (og det, som ham synes mest anstödeligt) til den samme underdommer, som en gang haver kjendt urigtig udi sagen. Slig mishandling besværges han sig især over at være ham udi en sin egen sag vederfaret.

Skagefiordssyssel. Litra Pp. N° 2.

Klager over de mange bekostninger og tidsspilde almuen foraarsages ved sagernes ophold, rettens benægtelse og forhaling.

Om de fattiges undertrykkelse af de rigere udi handel og vandel.

Bondestanden.

Om handelen kand confereres paa atskillige stæder og især litra SS, Islands fattige uden navne, som besværge dem over, at de rigere opkjöbe af oplandsfolkene³ deres vare saasom smör, syre, uld etc., som de, der boe ved söekanten og nære dem alleene af fiskeriet, icke kand undvære, og saaledes gaae disse i forkjöbet, men sælge bemelte vare ud igjen med opsadt pris de andre til stor skade.

Ligeledes Guldbringesyssel. Litra XX. N° 5.

Som angaaer jordernes skyldsætning etc., at nemlig de gode og beqvemme jorder bortfæstes til de rigere, de slettere til de fattige. Desuden findes disse klagemaal implicite förte under de materier om fiske-rierne, tobaks- og brendevinsaager og almuens formuetilstand. Item repstjorer og anden politieövrighed.

¹ Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel.*

² Hans Jörgensson Klingenberg (1707–1785), bóndi / *bonde*, Kross, Akraneshreppur, Borg.

³ Fólk úr uppsveitum, byggðum sem liggja inn til landsins fjarri sjó. / *Folk fra landbrugs-områdene, der ligger inde i landet væk fra kysten.*

GENERALIA OM LANDET OVERHOVED

Amtmand Stephensens¹ betænkning, litt. JJ.

I fortalen siiger han, at hvis faaresygen ikke var paakommen, havde landet neppe nogensinde været i bædre stand, end det er nu, og paa at beviise dette, og især at det altid har været i liigesaa slet stand nu, sigter den heele første deel af hans betænkning. Men da alle disse beviiser ikkun bestaae i nogle særdeeles exemplar, og den heele historie tvertimod taler for det modsatte, saa er ey værdt at inklade sig stykkeviis deri, allerhelst da det ikke gjør til nærværende öyemærke, enten fra eller til, da spørsmålet ikke saa meget er, hvorledes landet haver været, men hvorvidt det kand staae til at hjælpe, saaledes som det nu er.

§ 22 p. 55² anslaaer han det beboede af Island til $\frac{1}{4}$, de övrige $\frac{3}{4}$ ere heeder, jökler³ og fjælde, hvorimod Horrebøw ikkun anslaaer det beboede til $\frac{1}{10}$.⁴ Ibidem p. 58⁵ beregner han indbyggerens underholdning i gode aaringer, för faaresygen indkom:

Af 1.869 fiskerbaade og 9.652 mands lodder, hver 8 rd.	92.168 rd.
21.000 köer, hver 4 rd.	84.000
Stude og köer til handel og slagting i landet	16.000
300.000 malkefaar, hver 48 sk.	150.000
200.000 beder, som slagtes eller forhandles à 64 sk.	66.666 – 64 sk.
Uldengods og raa uld	26.000
755 geeder à 48 sk.	377 – 48 sk.
Æderdun og rævskind	1.500
Sælhunde og hakalstran ⁶	1.800
Færskvandsfisk, fugle, æg, søl og fjeldgræs ⁷	1.200
Summa	439.712 rd. 16 sk.

¹ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1766–1770, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt* 1770–1783, amtmaður í Vesturamti / *amtmand i Vestamt* 1787–1793, amtmaður í Suðuramti / *amtmand i Sydamt* 1791–1806, stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1790–1806.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Bréf frá háembættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV. Breve fra højere embedsmænd*, s. 532.

³ Gletsjere. Islandsk *jökklar*.

⁴ Niels Horrebøw, *Tilforladelige Efterretninger om Island*. København 1752, s. 13.

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 534–535.

⁶ Hákarlalýsi. / *Hajlevertran*.

⁷ Söl. / *Søl (spiselig rodalge)* (*Palmaria palmata*); Fjallagrös. / *Islandsk mos* (*Cetraria islandica*).

Hvilket er det allerhöyeste, som landet giver af sig, da der neppe nogensinde have været paa eengang 21.000 köer og 300.000 malkefaar. Naar allers foranförte summa deeles med folketalet 46.201, udkommer for hver person 9 rd. 49 sk., hvoraf, foruden underholdningen, alle afgifter skulle betales.

Rettens pleye vedkommende meener lavmand Sölvesen,¹ litt. S. N° 1. At samme ey kand sættes paa beqvemmere fod, end skeet er ved concepten til den nye lov,² naar denne kun kom for dagen. Lavmænd have anbudet sig at oversætte paa dansk hver sin andeel deraf, hvilket var blevet antaget og fastsat hvad lön, de skulde have derfor, men siden vice-lavmand Jon Olafsson³ sidste var i Kiöbenhavn, har man ej hört dertil. Og da nu landet i 60 aar har været bebyrdet med alt for mange anordninger, som kun tjene til confusion især for almuen, som ikke forstaaer dem, saa har han indstillet som höyst nödvendigt, at loven, jo för jo heller, maatte expederes. Den behövede i det mindste ikke at opholdes effter de forandringer, som kunde forestaae i landhuusholdningen eller i handelen, da disse kunde altid regleres ved à parte forordninger. Processernes drifft i handels- og delinquentssager synes ham nu bleven saa facil og hurtig som nogen steds. Men den maade, som nu er begyndt at indstævne lavtingets⁴ domme den næste eller anden dag, effter at de ere faldne til landets oberret,⁵ synes ham burde afskaffes, da saavel lavmændene som lavthingsskriveren overiles⁶ derved.

Litt. Qq. N° 2.

Önsker han, at lavdagens brug for höyere retter og især lavtinget maatte afskaffes og sagerne, medmindre det vare livs-, ære- eller eyendomssager

¹ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

² Umrædd drög að nýrri lögbók fyrir Ísland eru varðveitt í skjalasafni stiftamtmanns en voru aldrei fullgerð. / *Det omtalte udkast til en ny lovebog for Island er bevaret i stiftamtmandens arkiv, men blev aldrig gjort færdigt. ÞÍ.* Stiftamt. III. 219–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

³ Skammstafað Ol.s. í frumriti. / *Forkortet Ol.s. i originalen.* Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778.

⁴ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir.*

⁵ Yfirréttur, æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. / *Oberret, den øverste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmændenes herredsret og Louretten.*

⁶ Reka of mikið á eftir. / *Skynde for stærkt på.*

strax foretages, naar de kun fandtes lovlig stævnte. Aarsagen er at forelæggelse for lavtinget, da samme ikkun holdes 1 gang om aaret, forhæler sagerne et heelt aar til dobbelt reyse og bekostning for citanten.¹ Dog undtages de tilfælde, naar den stævnte mælder sit forfald med lovskikket beviis, da opsættelse skulde gives. Da satisfaction ey vel kand faaes uden contrastævning, og der ingen tid kand gives i Island til at faae samme udtagen og forkyndt, naar hovedstævningen er först forkyndt i Junii-maaned, og landstinget² holdes in Julio. Saa foreslaaes at dem, som maatte behöve contrastævning til ober- eller lavtingsretten, maatte tillades at udtage samme der paa stedet og forkynde den med afftensvarsel for den, som förer hovedsagen.

I bilag N° 1³ anmælder han fölgende: 1) At delinqvente sager nu for det meeste hjemviises fra oberretten, da han ikke engang troer, at det er nogen kongel. befaling, som i almindelighed forbinder til at indstævne dem derhen. I det mindste troer han, at det var bædre, at de hereffter, ligesom tilforn, alleene blive refererede kongen, naar de vare paadömte for lavtinget. I særdeeshed viser han ved exemplar af nogle delinqventsager i disse sidste aar, at saadanne hjemviisninger deels skee uden grund, deels og paaföre sysselmændene en utaalelig byrde med delinqventernes paapassning, deels ogsaa give anledning til, at disse tilsidst römme og reent undgaae straffen, da de ey kunne bevogtes saa nöye, som de burde, hvorfor han anseer bædre, at de imidlertid blive indsatte i tugthuset⁴ til forvaring.

2) Stævningers forkyndelse om söndagen, som er bleven kjendt ved magt i oberretten i en vis sag, og hans dom, hvorved den var afvist, underkjendt, paaanker han som en misbrug stridende imod loven, der forbyder rættergang om hellige dage og ytrer ved den leylighed fortrydelse over den i oberretten brugelige forma procedendi,⁵ saavel i den sag, som under nr. 3,⁶ i en anden om inventariikvildene, i hvilken han beretter at være af amtmandens udsat fra hans dommersæde alleene paa formod-

¹ Ákærandann. / *Sagsøgeren*.

² Alþingi á Þingvöllum / *Altinget på Þingvellir*, Árn.

³ 2. B. J. Ref. N° 699 e. N° 1.

⁴ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. Fangelsi stofnað árið 1759 og tekið í notkun veturinn 1770–1771. / *Tugthuset på Arnarhóll í Reykjavík. Fængsel oprettet i 1759 og taget i brug vinteren 1770–1771*.

⁵ Málsmeðferð. / *Rettergang*.

⁶ Liður númer 3 í greinargerðinni. / *Punkt 3 i redegørelsen*.

ning, at hans private sentiment¹ i den materie ey vare overeensstemmende med det udfald i samme sag, som amtmanden attraaede. Men dette ere blotte particularia.²

I bilag N° 4³ dato den 5. Sept. 1771 beklager han den slette tilstand, hvori landstingshuuset er, idet dets bygning 1741 blev kun opført af slet timmer og er saa bröstfældig, at man hverken kand forvare papiirer eller protocollere, maae ophæve sessionen saasnart det regner, samt saa indkneben, at naar betjenterne ere der samlede, er der ingen plads for lavretsmændene,⁴ saa disse retten maae staae udenfor eller gaae reent bort. Effter hans meening burde det være 5 fag i længden og 6 al. i bredden. Da nu hans Majestæt 16. Nov. 1764⁵ har bevilget at oprette en justitzcasse i landet, saa foreslaaer han at et bædre huus, og det af steen, kunde, om ej nu strax dog i tiiden, bekostes deraf, da justitzcassen imidlertid kunde dertil assisteres med pengelaan af tugthuuscassen. Transporten af kalk kunde skee ved pligtarbejde af almuen i de nærreste sysseler ligesom til Holum domkirke.⁶ Steen havs nær ved stedet, som kunde brydes og tilføres af tugthuusfangerne.

Lavmand Biörn Marcussen.⁷ Litt. K.

Erindrer angaaende rættergangens form, at den meest kommer an paa rescripter 2. Maii 1732 og 19. Febr. 1734,⁸ men at deres application⁹ dog ey skeer uden forvirring, idet den Norske lov¹⁰ i de fleeste ting er

¹ Álit. / Mening.

² Aðeins stök atriði. / Kun enkeltheder.

³ 2. B. J. Ref. N° 699 h. N° 4.

⁴ Lögréttumenn. Menn sem kallaðir voru á Alþingi til að starfa í Lögrétu (dómstól og þinglýsingarstað á Alþingi). / Lovrettemænd. Mænd, som blev indkaldt på Altinget til at sidde i Lovretten (domstol og tinglysningssted på Altinget).

⁵ *Lovsamling for Island III*, s. 519–523 (Anordning ang. en Justitskasses Oprettelse i Island, 16.11.1764).

⁶ Hóladómkirkja, Hólahreppur, Skag.

⁷ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

⁸ *Lovsamling for Island II*, s. 137–140 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. den nye islandske Lovs Udarbeidelse, 2.5.1732); s. 169–171 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. den Norske Lovs Gyldighed indtil videre i Drabs og Tyvs-Sager, 19.2.1734).

⁹ Notkun. / Anvendelse.

¹⁰ *Kong Christian den Femtes Norske Lov*.

per praxin introducert, og den islandske lov tillige med de gamle recesser og rættböder¹ næsten af brug. Desuden er og Store Dommens² autoritet meget svækket ved anordninger af 23. Dec. 1735, 2. Apr. 1762,³ samt den nyere forordning⁴ om skriftemaalets forandring til 8 dages sidde paa vand og bröd. Han önsker i övrigt, at de saakaldte mälars⁵ eller juradotium maatte afskaffes, da de næsten altid skade enten enker, börn eller creditorer.

Vicelavmand John Olafsen.⁶ Litt. U.

Foreslaaer til justitzvæsenets forbædring:

I° En nye forbædret landslov passet til landets leylighed, i stedet for at almuens ret nu ligger i uvished og mørke formedelst de adskillige anordninger, som de deels ikke forstaae, deels ere paa dansk, deels ikke engang vide af.

II° Retskafe betjente til lovenes haandthævelse, og da:

a) Amtmænd boende hver i sit amt.

b) Lavmænd, som vilde meget opmuntres ved at blive bæder aflagte⁷ og især forsynede med frie laugmandssæde,⁸ hvilke de ufejlbarlig vilde holde vel ved magt og forbædre og derved give andre et opmuntrende eksempel til lige forbædringer. Saadanne lavmandssæder skulde og anlægges vidt i lavdömmet, i stedet for lavmændenes boeliger nu ere foranderlige, og effter alt for ubeleylige for de fleeste af almuen, hvilken

¹ Réttarbætur, lagaviðaukar eða lagabreytingar konungs. / *Ændringer af lovbog, udgivet af kongemagten. Islandsk réttarbætur.*

² Löggjöf um siðferðismál, samþykkt á Alþingi 1564, staðfest af konungi 1565. / *Lovgivning vedtaget på Altinget 1564 om sædelighedsforbrydelser, stadfæstet af kongen 1565. Íslenskt fornbréfasafn XIV, s. 271–276 (Stóri Dómur um frændsemi- og sífjaspell, hórdóm og frillulífi, 30.6.1564); s. 357–360 (Konungur staðfestir Stóra dóm, 13.4.1565); Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 319–322.*

³ *Lousamling for Island II, s. 225–226 (Reskript til Stiftbefalingsmanden og Biskopperne i Island, ang. Ægtefolks for tidlige Samleie, 23.12.1735); III, s. 444–445 (Reskript til Stiftbefalingsmand Grev Rantzau, ang. Fritagelse for Leiermaalsböder i Tilfælde af Ægteskab, 2.4.1762).*

⁴ *Lousamling for Island III, s. 592–594 (Forordning ang. Afskaffelse af aabenbare Skrifte for Leiermaal, 8.6.1767).*

⁵ Málars, þ.e. kaupmálars, samningar um séreign konu við stofnun hjúskapar. / *Ægtepagter, aftale om hustruens særeje ved indgåelse af ægteskab.*

⁶ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *viceloumand for nord og vest 1767–1778.*

⁷ Betur launaðir. / *Bedre lønmede.*

⁸ Leigulaus bújörð. / *Afgiftsfri jord til beboelse.*

uleylighed ej engang kand afhjelpes ved vicelavmændene, der ere noksom bebyrdede ved, at de maae uden at have nogen løn söge landstinget for at sidde i lavretten¹ i den virkelige lavmands forfald, og kunne altsaa saa meget mindre forbindes til at reyse fra een ende af lavdömmet til den anden for at gjöre aastæds- og deslige forretninger. Og for denne lavdömmenes viidtlöftigheds skyld önsker han 1 lavmand i hver fjerding i det mindste i fremtiden.

c) Duelige sysselmænd, thi paa dem ankomme fra förste haand af alle fogde- og judicialforretninger, samt alle til politien og oeconomien hörende foranstaltninger. I hensigt til dem agter han for en ufuldkommenhed: a) At de ikke haver bestandige eller frie boepæle. b) At de have sysselernes afgiffter i forpagtning. Hvilket han agter meget hinderligt for deres driftighed og iver i at iværksette den höyere övrigheds foranstaltning til almindelig nytte. Sagefaldets² forpagtning anseer han især skadelig for justitzens haandhævelse. Deres forretninger, naar de skulle gjøres til gavne, anseer han at være for mange og foreslaaer derfor, næst frie boepæl for dem: 1) At forpagtningerne maatte ophæves, og afgifften oppebæres af en foged, som skulde igjen aflægge regnskab til landfogden. 2) At sysselmændene alleene skulde beholde tilbage de forretninger, som höre til en sorenskriver i Norge. Og 3) at deres mandtalsböger og skatteprotocoller skulde gennemdrages,³ numereres og ordentlig autoriseres af vedkommende övrighed.

III° Dom- og brevpenge⁴ skulde ophæves (ligesom og ingen i Island vides at være berettiget til at tage dem, uden alleene lavmændene) eller dog modereres til ½ eller det halve, imod hvad den Norske lov⁵ setter, og siden samles i en publique casse.

IV° Lavrettesmændene have tilforn gjort stor nytte, deels som sætte-

¹ Dómstóll og þinglýsingarstaður á Alþingi. / Domstol og tinglysningsssted på Altinget. Islandsk lögrétta.

² Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.

³ Gegnumdraga bók. Gat stungið í gegnum öll blöð bókar og þráður dreginn í svo að ekki væri hægt að skipta út blöðum. Þar með taldist bók löggilt. / Gennemtrække bog. En bog med en snor trukket gennem siderne, så de ikke kan udskiftes. Dermed blev bogen regnet for autoriseret.

⁴ Dómpeningar, greiðsla fyrir afritun dóms. Bréfpeningar, greiðsla fyrir útgáfu leyfisbréfa og skirteina. / Dompeng, betaling for afskrift af dom. Brevpenge, betaling for udstedelse af bevillingsbreve og certifikater.

⁵ Kong Christian den Femtes Norske Lov.

dommere, deels som actores og defensores i sager, deels og som constituerede i at forestaae sysslerne ved indtruffne dødsfald. Men da de nu ved forordning 16. Nov. 1764¹ ere afskaffede, undtages de nærmeste syssler omkring Oxeraa landsting,² har den vankundige bonde derved mistet den beste tilflugt, da de vare dens nærmeste beskjærmere.³ Han foreslaaer altsaa deres restitution, ja endog at de tillige med lavmændene maatte faae votum ved laugtinget, især i criminelle og andre vigtige sager.

V° Ved oberretten i Island, paa hvilken dog meget kommer an, da den er den sidste instantz næst høyesteret, anseer han det for en stor ufuldkommenhed, at sysselmændene, som selv ere underdommere og desuden altid paa en vis maade interesserede, skulle der have stemmer og sæde som meddomsmænd og saaledes kjende⁴ paa deres egen overdommere, lavmændenes domme, og altsaa tillige dømme i 1 og 3 instantz. Rescriptet om oberretten nævner og ikke sysselmændene, men befaler alleene, at den skal bestaae af de beste og fornufftigste mænd. Han har derfor foreslaaet, enten: 1) at oberretten ophæves, og lavtingsdommerne ligesom tilforn stævnes lige til høyesteret, eller 2) at uvedkommende assessores⁵ maatte blive dertil beskikkede og af publico salarerede, og meener, at 2 kunde være nok, og præses,⁶ nemlig stiftamtmanden, som den 3^{ie} kunde gjøre udslaget. Naar hver fjerding havde sin amtmand, kunde disse bruges til at besætte oberretten, og denne holdes paa beleylig tiid om aaret i nærheden af stiftamtmandens boepæl.

Vicelavmand Magnus Olafsen.⁷ Litt. Ll. N° 1.

Ønsker Island især en fuldstændig og bæder indrettet odelsret. Thi vel fastsette forordningerne af 29. Nov. 1622⁸ og 10. Dec. 1746⁹ noget om lovbydelse, men derved gjøres dog ingen forskjæl paa odelsgoods og andre

¹ *Lovsamling for Island* III, s. 519–523 (Anordning ang. en Justitskasses Oprettelse i Island, 16.11.1764).

² Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

³ Verndari. / *Beskytter*.

⁴ Dæma. / *Dømme*.

⁵ Óvilhallir dómarar. / *Uvildige dommere*.

⁶ Yfirmaður. / *Overordnet*.

⁷ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800.

⁸ *Lovsamling for Island* I, s. 209–211 (Forordning om Loughbud, Trættekjøb, Rettens Spilde og Gaardfælde, 29.11.1622).

⁹ Rétt ártal er / *Korrekt årstal* er 1646. *Lovsamling for Island* I, s. 233–234 (Forordning om Jordegodsens Opbydelse og Afhændelse paa Island, 10.12.1646).

jorder, saa at jus retractus simplex confunderet med jure odalico,¹ hvorfor og nogle i Island have nægtet al odelsret og alleene antaget jus retractus,² da dog lovbydelse synes alleene at høre til odelsgods og være stiiet til familiernes conservation, hvilken snarer hindrer, naar lovbydelse ogsaa skal strækkes til andet gods, saavidt deres foraarsager ruineuse processer. Det capitel, som forordning 1622 siger at være bortkommet, og befaler at indsette i loven igjen, anseer han ikke tilforladeligt, hvorfor de fleeste nu dømme i disse sager effter den Norske lov,³ skjönt den ikke passer sig enten med disse forordninger eller ved landets praxi. Mange have og ved viidtlöfftige processer herom tilsat al deres velfærd. Derimod meener han, at den gamle norske Guletingslov⁴ giver om odelsret de rette principia, som baade indeholde grunden til den islandske odelsret, og effter hvilke denne bestandig er bleven behandlet i rette. At alle gamle vanføre folk skal uden forskjæl dömmes til den repp, hvor de af förstningen ere opdragne, endskjönt de have tilbragt deres meeste tiid paa andre steder, anseer han for et paradox, ligesom og det, at lavmændene skulle i oberretten endog paa deres ære og bestalling dömmes af sysselmændene, som ere deres underdommere.

OM JUSTITSVÆSENET

Mulesyssels nordpart.⁵

Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Hiorlevsen.⁶

Beklage saavel som almuen, især i de smaae tinglav,⁷ der ofte ere vidtlöfftige, at sysselmanden maa bi⁸ med at sette retten, til han har de 8 bisiddere. Hvorover retten ofte ikke bliver sat för kl. 12 à 1, da disse have lange og besværlige veje at rejse derfra. Hvortil kommer, at forhalingen ofte bliver længere, naar de sædvanlige bisidder kunne være i sagen in-

¹ En með því er einföldum endurkaupsrétti ruglað saman við óðalsrétt. / *Men dermed er en simpel genkøbsret forvekslet med odelsret.*

² Forkaupsrétt. / *Forkøbsret.*

³ *Kong Christian den Femtes Norske Lov.*

⁴ Gulapingslög. Forn lög sem giltu fyrir Gulaping i Noregi. / *Ældre lov, som gjaldt for Gulathing i Norge. Sjál/Se: Norges gamle love indtil 1387.* Bind 1. Christiania 1846, s. 1–118.

⁵ *Norður-Múlasýsla. / Norður-Múlasýssel.*

⁶ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður i Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel 1751–1786*; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstodarsýslumaður i Norður-Múlasýslu / *hjælpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel 1766–1771.*

⁷ Þingsókn. / *Tingsogn.*

⁸ Bíða. / *Bie, dvs. vente.*

teresserede,¹ og altsaa de manglende fra næste tinglaug skulle hentes. Da saa mange justitssager, som arrester, executioner, skifte etc. med to mænd og søerettssager med 3, kunne forrettes, holde de for, det samme kunde skee i de ordinaire judicial forretninger. Da 8te tallet dog synes en blot solennite,² der ej vil passe med landets omstændigheder, og af de 8, ofte meget faa kunne underskrive, langt mindre læse, den forfattede dom.

Mulesyssels sönderpart.³ Sysselmand Wium.⁴

Holder for, det vilde være til stor lettelse for almuen og sysselmanden, om der i syselet ikke var mere end eet tinglav, nemlig Thingmule i Schrid-dalen,⁵ hvorhen hele syselets almue visse fastsatte tingdage om for- og efteraaret kunde bringe sine skatter, og stævne alle sager hen, i hvilke da sysselmanden kunde dömmе, ligesom det skeer paa lovtinget. Og hvorved vidneene lettere kunde samles, da han nu ofte, for disses forfalds og besværlige rejser skyld, maa gjøre adskillige frugtesløse rejser i en og samme sag. Vel vilde herved visse tinglav faae længere vej til tinget, men de fik tillige bedre lejlighed at möde og færre undskyldninger af vær og veje.

Heraf vilde flyde de fordeele:

1) Som melt lettelse i rejserne for sysselmanden og almuen. Til mandtalstingene⁶ skulde ingen forbindes at komme uden repstyrerne fra hvert böygdela, de kunde gjøre rede for de andre og af dem nyde betaling for deres umage. Disse burde af sysselmændene communiceres alle kongel. forordninger og anstalter.

2) Faste og eedsorne tingmænd kunde da være ved det eene tinglav, som af de övrige tinglave burde lönnnes.

3) Herved undgikkes den vanskelighed, at uinteresserede tingmænd ofte maa hentes fra andre tinglav.

4) Et skikkeligt tinghuus kunde da lettere paa almuens bekostning

¹ Hlutdrægir, eiga hagsmuna að gæta. / *Partisk, har interesser i spil.*

² Lögformleg skilyrði sem þarf að uppfylla við réttarathöfn. / *De ved en retshandel foreskrevne louformeligheder.*

³ Suður-Múlasýsla. / *Suður-Múlasýssel.*

⁴ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasýssel 1740–1752, 1756–1778.*

⁵ Þingmúli, Skriðdalshreppur, S-Múl.

⁶ Mantalsþing. Lögboðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldugur að sækja árlega, haldið á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. / *Mantalsþing. Et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret på et bestemt tingsted i hver rep.*

indrettes, da de nuværende, som af præster og bönder laanes, ere saa slette, at det neppe er anstændigt at holde retten i dem, og at papirer og documenter der ere ganske usikre. Ej at tale om den slette forflegning,¹ som sysselmændene nu maa tage til takke med, naar de i ondt vær og vej, vaade og trette komme til tinget og i samme stand maa ligge sig til sövns, og saasnant tinget er holdt, strax igjen begive sig paa rejsen. Det var derfor nödvendigt, at sysselmændene forskaffedes en taalelig magelighed ved disse deres tingrejser, og at oven anførte blev sat paa en anden fod. Det kunde ej være besværligere for almuen at söge til eet tingsted, end det er for sysselmændene at möde paa lavtinget, hvor de med störste bekostning maa opholde sig, da derimod lavmændene nyde den beste forflegning, sikkerhed og magelighed til at forfatte deres domme etc.

EXTRA- OG PRO CENTO SKATTEN

Forestiller lavmand Solvesen,² lit. S. N° 2, som overmaade trykkende for de verdslige betjente, da ikkun faae af disse have i denne tid 100de rdrs. indkomst. Og da betjenternes stand og forretninger forbinde dem til adskillig og betydelig bekostning, som almuen er frie for, og især at holde mange heste og folk til deres embedesreyser, da de ej nyde frie skyds³ som i andre lande. Han har derfor önsket paa egen og de övrige betjentes vegne at dispenseres fra at betale familieskatten for tjenestefolkene. Og til vederlag derfor har han foreslaaet at skulde indgaae i kongens cassa sagefaldet⁴ af landet, afgiften af Tingörekloster,⁵ jordemödrenes og chirurgorum⁶ tillagte penge, samt gartnerens⁷ gage (NB den sidste er og allereede indgaaet).

¹ Viðurgerningur. / *Forplejning.*

² Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

³ Flutningskvöð. Skylda til að lána hesta til flutninga. / *Befordring ved at afgive heste var hoveri.*

⁴ Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.*

⁵ Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

⁶ Fjórðungslæknar. Heiti á tveimur og síðar þremur læknum sem störfuðu hver í sínum landsfjórðungi. Fyrst skipaðir 1766 norðanlands og vestanlands og 1772 austanlands. Landlæknir starfaði einn á Suðurlandi til 1799. / *Fjerdingsskirurger. Betegnelsen på to, og siden tre, læger, som arbejdede hver i sin landsfjerding. Først ordineret i 1766 i Nord- og Vestlandet og i 1772 i den østlige del af landet. Landfysikus arbejdede som den eneste på Sydlandet indtil 1799.*

⁷ Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner.*

DET GEJSTLIGE VÆSEN VEDKOMMENDE

I litt. JJ. § 26 har amtmand Stephensen,¹ bevæget af den store confusion som befindes i kirkernes jordebøger eller maaldager² i Island, foreslaaet, at der maatte foranstaltes en nöyagtig revision af samme, og derpaa for det heele land forfattes een eeneste maldagebog, saavel effter hine gamle som effter andre gyldige documenter, hævder og adkomster. Hvilken da skulde allernaadigst confirmeres og autoriseres som regel for kirkernes og det beneficerede gods, hvorimod de gamle skulde aldeeles casseres. Da ungdommens opdragelse er meget ufuldkommen, og sædelæren er næst effter lovene, det vigtigste i et land, saa önsker han p. 71, § 28³ at moralen maatte med ad fliid læres i de latinske skoler,⁴ og det ey alleene i theorien, men og disciplerne flittiger tilholdes at udöve samme, paa det de allerede fra skolerne af kunde dannes til at foregaae andre med gode exemplar. Dette skulde for rectores scholarum være eet af de fornemste öyemærker ved den publique information, og inspectores skulde nöye paasee, at der blev effterkommet.

Han tilraader og § 29 meere end hidindtil at paadrive vocalmusiquen og regnekunsten, det förste for at sette skik paa sangen i kirkerne og det andet for at gjöre disciplerne saa meget meere bekvemme til de mange slags forretninger i det borgerlege liv, hvortil regnekunsten er saa nödvendig. Især beklager han, at landet ikke haver nogen regnebog i dets sprog. Viidere foreslaaer han § 30, at studiosi theologiæ og juris, som tillige med universitætet lagde dem effter physiske og oeconomiske videnskaber, maatte til opmuntring nyde löffte om promotion fremfor andre.

¹ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1766–1770, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt* 1770–1783, amtmaður í Vesturamti / *amtmand i Vestamt* 1787–1793, amtmaður í Suðuramti / *amtmand i Sydamt* 1791–1806, stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1790–1806.

² Máldagar biskupa, skrár yfir eignir og ítök kirkna. / *Biskoppernes registre over kirkernes ejendele og brugsrettigheder. Islandske máldagar.*

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 542.

⁴ Á 18. öld voru starfræktir tveir latínuskólar á Íslandi, á biskupsstólunum í Skálholti og á Hólum. / *I det 18. århundrede var der to latinskoler i Island, på biskopssæderne Skálholt og Hólar.*

Lavmand Sølvesen.¹ Litt. Qq. 2.

Anseer det skadeligt for landet, at saa mange aarlig reyse til Kiöbenhavn for at studere der, deels saavidt deres slægt og venner og landet med det samme meget udarmes ved de paa disse reysers vedgaaende bekostninger, deels fordi mange exemplar viise, at de, som ville hjemme anvende fornöden fliid paa deres studeringer, kunne opnaae ligesaa stor, ja meget større lærdom end de fleeste, som saaledes reyse. Han raader altsaa til at indskrænke de reysende studenters antall, ja endog at forebygge, at ey fattige poge af den ringe almue skulde antages i de latinske skoler, men alleene skikkelige folkes börn. Og især at præstesönnere fremfor andre skulde der nyde den kongelige almisse, at verdslige betjenters sönnere maatte antages for billig medgifft, men derimod bönders sönnere, som födde til at blive bönder, aldeles udelukkes.

Lavmand Marcussen.² Litt. K.

Beklager, at ingen af de islændere, som effter kongl. allernaadigst reces have gaaet i skolerne i Danmark, ere komne tilbage til Island uden alleene lavmand Fieldsted³ i Commissions affairerne.

Vicelavmand John Olafsen.⁴ Litt. U.

Agter det vel ønskeligt om klostrene, især Arnestapens ombud,⁵ maatte anvendes til nogen almindelig nyttig stiftelse, f. e. en realskole. Dog önsker han egentlig kun dette, at en duelig mand maatte beskikkes til at give den studerende ungdom i hver af de latinske skoler til underviisning i oeconomiske og physiske videnskaber i application paa landets tilstand. Alle anslag til landets opkomst vil blive forgjæves effter hans tanker, om

¹ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

² Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

³ Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen*.

⁴ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778.

⁵ Arnarstapaumboð, Snæf. og Hnapp. Umboð. Jarðeignir sem komust í konungseigu um og eftir síðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa. / *Arnarstapis ombud, Snæf. og Hnapp. Ombud. Jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilhørte klostre og de sidste katolske biskopper. Islandsk umboð*.

denne ungdommens dannelse dertil settes til side. Men han veed ikke at foreslaae udvey til disse læreres lön.

Han laster viidere, at börn endog af den nedrigste almue, uden hensigt til deres conduite og genie,¹ antages til de kongelige beneficia² i de latinske skoler, baade fordi saadannes slette opdragelse stedse vil hænge ved dem, saa og fordi bondestanden ej kand undvære sine börn, den og ej bör vænnes til at tragte effter anden stand, som kun giver dem anledning at foragte sin egen.

Studenternes og haandværksdrengees yppige udreyser til Kiöbenhavn synes ham betænkkelig, saavidt de förste ved det, de sette til, formeere landets fattigdom, og de sidste dets folkemangel. Hvorfor han önsker, at disse reyser maatte indskrænkes, saaledes at de til haandværk reysende personer ey alleene blive udsögte, men og ved eed forbundne at komme tilbage effter visse aar for at tjene landet med deres forhvärvede kundskaber. For studenterne især önsker han, at dem maatte gives anledning til reyser i Norge og Sverrige, helst paa de physiske og oeconomiske videnskaber og praxin.

Om kirker og deres tilstand, geistlighedens vilkaar og rettigheder. Fra geistligheden.

Rangervallesyssel. Lit. Gg. N° 4. Einer Jonsen³ sognepræst til Storólshvols og Skumstade præstekalde.⁴

1) Formedelst veyens længde af 4re tyske mile og besværlighed formedelst farlige vandfloder og moradser imellem disse 2de kirkegaarde samt sognenes deeling og situation, der gjør conjunctionen af disse 2de præstegjælde saa meget ubeqvem saavel for præsten som sognefolkene, foreslaaer, at Storolvshvols kirkesogn connecteres⁵ med præstegældet Brejdebolstad,⁶ som ligger knap 1 mil fra det förste og ligesaa langt fra de under dette præstegjæld henhörende gaarde. Men det, som Skumstade præstekald ved denne forandring maatte tabe (nemlig 14 rd.) i sine indkomster, maatte igjen erstattes af Brejdebolstades⁷ indkomster. Begærer i saa fald (og hvilket

¹ Hegðun og gáfur. / *Opførsel og begavelse.*

² Ölmusustyrk. / *Stipendier.*

³ Einar Jónsson (1723–1785), prestur / *præst, Sigluvík, Vestur-Landeyjar, Rang.*

⁴ Stórólshvols- og Skúmstaðaprestakall / *Stórólshvoll- og Skúmstaðapræstekald, Rang.*

⁵ Tengist. / *Forbindes.*

⁶ Breiðabólstaðarprestakall / *Breiðabólstaðarpræstekald, Rang.*

⁷ Breiðabólstaður, Fljótshlíð, Rang.

som er) jorden Sigluvyk¹ (præstegaarden) samt atskillige jorder at maatte besigtet, nedsættes udi dyrhed, og afgifterne deraf fastsættes.

2) Efter at have beskrevet proprietariekirkes tilstand o: saadane, som staae paa proprietaires grund. Hvorledes deres gods er tilkomet, hvad deraf svares til præsterne, formeener rettest: [a)] At saadane kirkes heele indkomster deeles lige imellem præsten og kirken, nb. naar de har saa meget gods, som renderer² til 40 hundrede.³ b) At proprietarius skal oppebære af kirkens contingent⁴ for grundleye, kirkevogten og godsets administration saa meget, som han efter amtmandens og biskoppens sigelse kand synes at være velholden med. c) At det overskydende lægges til kirkens portion, indtil kirken er bleven gældfri hos proprietarius og bragt i en sømmelig tilstand. d.) Hvad da bliver tilovers deeles som overstaaenede lit. a siger. e) Alle kirkens uvisse indkomster tilhøre proprietarius, undtagen 1/3 deel af drivehval og 1/2 deel drivetømmer, og brugt af skoven tilhøre præstene.

Dito syssel. Litra Gg. N^o [2].

I anledning af at alle præstenes uvisse indkomster, som bestaar af den saakalde høetold,⁵ dagsværk,⁶ item douceurer for at synge, o: prædicke over lig, for trolovelse og brudevielse, o: saakaldet pussfe,⁷ börnedaab, kirkeindleidsle,⁸ börnepræparation og confirmatione, ere ingenstæds udi kongel. anordninger udtryckelig paabudne at skal svares, men alleene grundede paa gamle sædvaner og atskillige synodal, domme og kjændelser. Og som desaarsage give anledning til mange og deriblandt følgende disputer imellem præsterne og bønderne, for ex. hvad angaaer høetolden, som udgjør det meste af præsternes uvisse indkomster: a.) Hvor høy den bör være, og hvori den bör svares? b) Om bønderne ere

¹ Sigluvík, Vestur-Landeyjar, Rang.

² Upphæð nemur. / Beløber sig til.

³ nb. ... hundrede ritað á spássú / skrevet i marginen.

⁴ Hluta. / Andel.

⁵ Heytollur. Vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest eða fóður sem því nemur. / Høetold. Vinterfodring af lam for sognepræsten eller foder, som denne modtager.

⁶ Dagsláttur var vinnukvöð, eitt dagsverk um slátt. / Dagslæt var hoveri. Et dagsværk om høslæt.

⁷ Hjónavígslugjald, þússunartollur. / Vielsestold.

⁸ Kirkjuinnleiðsla. Kirkjuathöfn þar sem prestur leiddi konu í kirkju nokkrum vikum eftir barnsburð svo að hún gæti hreinsast fyrir Guði. / Indføring af kvinder i kirke. Kirkeceremoni, hvor præsten førte en kvinde ind i kirken nogle uger efter en fødsel, så hun kunne blive rensset foran Gud.

pligtige at fodre kjør ☉: stude paa samme, og i saa fald, om da i proportion af det forhen sædvanlige lammefoer, nemlig 20 al. à 4 høetolder. Og om de skal være ansvarlige for al skade, qvæget kan af (handvømmene)¹ skjödeslöshed tilkomme? c) Om alle de, som have laant ☉: leyet græsning for 1 koe, bör svare den? d) Om höefoeret skal regnes for lige höy pris udi slette som gode græsaaringer? e) Foraarsager den almindelig holdne skileyrer² utallige vanskeligheder, og ligeledes hvad angaaer de andre opregnede sorter. Naar nu præsternes og bönderne blive ueenige om det, som skal svares, maae den förste enten gandske lade sin tiltale fare eller indlade sig i process. Hvilken han dog, efter havde umage og pengespilde, er vis paa at tabe, eftersom baade den Norske lov og ordnaten,³ som præsterne i denne post holde sig til, ere icke antagne som lov, hvad præsternes deslige indkomster angaaer. Foreslaaes altsaa, bemelte indkomster at maatte ved en kongel. anordning paa fölgende maade fastsættes:

1) At høetolden, som hidindtil er bleven holdt for at være 5 al. endog 1 öre eller 6 al., betales herefter af hver mand, som har laant ☉: leyet græsning for 1 koe ☉: derover med 8 à 10 fiske.

2) At dagsverk⁴ betales af alle boende og lösemænd⁵ samt alle, der ere eyere af fælledsboe og icke ere i skiftetiend,⁶ med 5 f. efter synodal kjændelse 1726.

3) For at synge over liig oppebære præsten 12 fiske for enhver, der bliver begravet, undtagen for sognets umage, og for nysfödde tvillinger nyde som for en.

¹ Vanræksla. / *Vanrøgt*.

² Löglegur gjaldmiðill, hvort heldur búpeningur eða annað. / *Lovmæssigt eller lovligt godkendt betalingsmiddel. Islandske skileyrir.*

³ *Kong Christian den Femtes Norske Lov; Lovsamling for Island I*, s. 150–170 (Kirkeordinants for Norge, 2.7.1607).

⁴ Á spássíu / *I marginen*: Dagsværk er en höstedag af hver en husmand og bonde som icke tiende over 4 hundr.

⁵ Lausamenn, lausakonur eða lausafólk var undanþegið því að vera í ársvistum hjá bændum. Löglegir lausamenn greiddu lausamennskutoll þar til lausamennska var bönnuð árið 1783. / *Løsarbejdere var fritaget for at være i årstjeneste hos bønder. Lovlige løsarbejdere betalte løsarbejdertold, indtil det blev forbudt at være løsarbejder i 1783.*

⁶ Skiptitíund. Tiund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. / *Skiftetiende. Betegnelse for tiende af ejendele, der var fem hundereder eller mere værd. Denne tiende blev delt i fire dele: til biskoppen, præsten, kirken og de fattige.*

4) For at holde ligpræken betales, foruden bemelte 12 fiske, 24 fiske.

5) For jorden uden kirken til alle 7 aar gamle og derover betales 20 f., men 10 f. for 6 aar gamle og derunder, men for jord inden kirke toedobbelt for hver.

6) For trolovelse og brudevielse 16 f. for hvert par.

7) For börnepræparation og confirmation betale hver bonde og formynder, som tiender 5 til 10 hundrede 3 f., af 10 til 15 hundrede 6 f., af 15 hndr. og derover 12 f., hvorfra undtages præsteenker.

8) Naar börnene blive förte til kirken, hvor præsten er boesiddende, da oppebære han intet for börnedaab, men for hver rejse han til den erinde gjør, nyde 3 fisk. Nota! Det maatte ellers, hvad höetolden især angaaer, være bætæknings værd, om en blotfattig bonde, som ickuns har græsning for 1 eller 2 kjör, bör svare lige stor höetold med en, som har 8, 10 à 20 koefoersgræsning, især da denne udgift til præsterne er det eeneste offer af jordens aarlige gröde.

Ligeledes da det alne- og öresregning, som christenret og andre fundatzer omtale, angaaende mange af ovenbemelte præsters og kirkes indkomster, forstaaes ofte urigtig af bönderne, saa at disse finde dem icke pligtige til at svare. For ex. 12 fiske (rixort specie), som kaldes 1 öre 3: 6 al., men ickun 10½ fisk, saa behöves der i dette stykke en oplyseelig efterretning.

9) Maatte sysselmændene tilholdes, naar præsterne det begærede, paa mandtalstthingene at indkræve deres indkomster hos de af almuen, som godvillig icke vil svare, for at bespare præsterne uanstændige trætter og pengespilde.

II^{do} Paa grund saavel deraf at præstesketet haver baade for og efter reformationen altid været billig anseet for at burde være frie for alle borgerlige tyngder og verslige udgifter, og denne frihed af kongerne ved love og forordninger dem tilstædet, som og at de fleste præstekalde udi landet ere saa fattige, at præsterne finde sig lige med bönderne nödsagede ved arbejde at tilbringe sig sit livsophold. Ansöges at præsterne og deres enker maatte findes befriede fra at svare af deres præstlige indkomster, tugthustold¹ (uden af deres eget jordegods), skatt, gjæftold² og tiende,

¹ Tukthústollur. Sérstakur skattur lagður á allar fasteignir í landinu til að standa straum af kostnaði við byggingu nýs fangelsis á Íslandi. Tók gildi árið 1759. / *Tugthustold. Særlig skat lagt på al ejendom i landet for at finansiere udgifterne ved opførelse af et nyt fængsel i Island. Blev indført i 1759.*

² Gjæftollur. Skattur gæiddur af lausafé. / *Gævetold. Skat betalt af løsøre.*

mantalsfiske¹ af deres egne fiskerbaade og tjenestefolk. Item for lysning og jord (til de kirker som de tjene) for dem selv, deres koner og börn, saa længe disse staaer under deres forældres formynderskab.

III^{to} At præsterne maae findes befriede for at føre processer imod hinanden, som forordningen af 26de Apr. 1737² paalægger dem og fritager sysselmændene derfor. Siden deres (nemlig præsternes) forretninger ere siden bemelte forordnings datum saa meget forøgede, og de fleste af dem desuden aldeles uskickedede til at føre processer.

IV^{to} Eftersom icke vides, at sysselmændene gjöre regnskab for andet vrag end strandede skibe, ansøges, at beneficerede, kloster og bispestols kirker maatte nyde al anden vrag paa deres grund. Men de præster, som tjene proprietaire kirker, oppebære halvdeelen af dem tilhørende vrag.

V^{to} Eftersom atskillige kongelige forordninger og især saakaldet Knut Steinssens brev 1555,³ Christian 3^{tio} 1556,⁴ Friderich 2do 1575,⁵ item saakaldet Faaskrudsbackedom 1628 stadfæstet paa landtinget 1629⁶ og endelig Christian 4^{ti} beskærmelsesbrev,⁷ vise nock saa tydelig, at alle jorder, hvem de endog tilhøre, enten cronen, kirker eller klostere, bör an-

¹ Mantalsfiskur. Gjald lagt á aðkomumenn sem komu í verstöðvar til útróðra og rann til sýslumanna sem þóknun fyrir aukna löggæslu á vertíð. Tíðkaðist aðallega á Snæfellsnesi og í Gullbringusýslu. / *Mantalsfisk. Afgift lagt på tilreisende, der kom til fiskepladserne for at fiske, og som gik til sysselmændene som honorar for øget retshåndhævelse i fangstæsonen. Forekom først og fremmest på Snæfellsnes og i Gullbringusysse.*

² *Lousamling for Island II*, s. 276–278 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen og Biskop Jon Arnason, ang. Sagførelse ved Prosteretterne m. v., 26.4.1737).

³ *Lousamling for Island I*, s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555); Knud Stensen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island 1554–1560*.

⁴ Leiðrétt úr / *Rettet fra Christian 4^{ti}*; *Lousamling for Island I*, s. 73–75 (Instruction for Knud Stensen, Lensmand paa Island, 16.4.1556); Kristján III., konungur Danmerkur 1534–1559, Noregs 1537–1559, krýndur 1537. / *Christian III., konge i Danmark 1534–1559, i Norge 1537–1559, kronet 1537*.

⁵ *Lousamling for Island I*, s. 101–104 (Anordning om Præsternes Indtægter i Holum Stift, 21.3.1575); Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge 1559–1588*.

⁶ *Alþingisbækur Íslands V*, s. 183–185 (Fáskrúðarbakkadómur Páls Erlendssonar frá 20. maí 1628 um tíundir af kóngsjörðum og kirkna, samþykktur á Alþingi 1629).

⁷ *Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. Deel 2, s. 140–142 (Breff till Hendrich Krag om thenn jordt oc eigendom som er tagen fra de kirker paa Islandt, 8.5.1591); Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596*.

föres i tiend til præsterne. Men som dog, uden at nogen nyere lov haver der udi gjort nogen forandring, skal være paa Sønderlandet mesten gaet af brug, saa at præsterne oppebære tiender ickuns af selveyer bönderjorder til stor aftræk udi deres indkomster, saa ansøges at bemelte forordningers bydende maatte bringes til behørig efterlevelse. Item formeenes, at de qvilder,¹ som höre til bemelte bönderjorder, bör ligesom al andet qvæg anföres til tiend.

Bemelte syssel. Lit. Gg. N° 1.

Foreslaaes, at de præster, som ingen lensjord have inden deres præstegæld, maatte allernaadigst tilstædes frie boepel. 2do At beneficerede kirkers levende inventarium bliver formindsket, da samme, endskjönt noget nyttigt for den tiltrædende dog tilfører i sin tid større bebyrdelse og ansvar end fordeel, naar denne igjen, o: hans enke og arvinger, skal ved fratrædelsen udlevere bemelte inventarium, hvorudover disse tidt og ofte blive gandske ruinerede til den objection,² at præsterne staaer frit for at sælge dette inventarium og gjöre i penge. Svares, at det i gode aaringer icke kunde sælges uden for halv værdie og derunder. Men udi haarde aar kand det icke undværes.

Guldbringesyssel.³ Lit. Y.

Finder ey lættelig andre, endsige større, fordeele hos det islandske præsteskab end en efter landets viis skickelig og beqvem præstegaard til frie beboelse og en liden meenighed i henseende til folkemængden, som de have at sørge for. Det, som mange ansee for en herlighed for gejstligheden i Island, at en dimichus⁴ fra skoelne kand uden al videre bekostning paa sine studeringer komme til et præstekald, holder han for en mangel. Da videnskaber og sædelighed burde og kunde langt bæder læres paa et gymnasio⁵ end udi de islandske skoeler,⁶ men allerbest ved academiet.⁷ Men at præsteskabets mangler virkeligen overveyer fordee-

¹ Kvildi eða leigukúgildi. / *Kvilde eller lejekogilde.*

² Mótrök. / *Indvending.*

³ Gullbringusýsla. / *Gullbringesyssel.*

⁴ Sá sem útskrifast úr latínuskólunum á Hólum og í Skálholti. / *De, der afsluttede eksamen fra latinskolerne i Hólar og Skálholt.*

⁵ Æðri menntastofnun þar sem kenndar eru ýmsar hagrænar og hagnýtar greinar. / *En form for højere skole, hvor der undervises i forskellige økonomiske og praktiske fag.*

⁶ Latínuskólarnir í Skálholti og á Hólum. / *De latinske skoler i Skálholt og Hólar.*

⁷ Sennilega háskólinn í Sórey (Sorø). / *Sandsynligvis Sorø Akademi.*

lene, derom refererer han sig til sin gejstlige gavmildhed. Iblandt manglerne opregner han følgende:

I^o Gejstlighedens fattigdom med sine følger. Vel nægter han icke, at der findes nogle bemidlede præster, der enten ved arv, testamenter eller en særdeeles driftighed og sparsomelig levemaade, eller og muelig ved landprang, o: deslige karle kunde være eyere af nogle 100 rd. Ligeledes at de kald, som indbringe 60 rd. aarlig, kand föde en sparsomelig mand med en let familie, men disse exemplar ere dog saa rare,¹ at de bemidlede neppe udgjöre den 8de à 16de deel af den gejstlige stand. Ja, at efter al formodning icke en præst iblandt 20 skal befindes eyere af 200 rd. geldfrie. Følgerne af dene mangel ere: a) Beröver den al myndighed, anseelse, beqvemhed til at opbygge meenigheden ved lerdøm og levnet. Ja, styrte til adskillige yderligheder og laster. b) Spildes tiden som ofte enten ved grovt arbejde, som maae ved egne hænder forrettes hver dag i ugen, eller ved yderlige bekymringer for sin udcome. Her tilkommer og c) den yderligste mangel paa böger, uden hvilke ingen tör tænke paa grundige studeringer, da desuden al lyst og leylighed immer forgaaer. d) Ved det börnene opdrages i denne gemeene bönderlevemaade kunde befrygtes, at naar de i sin tid betræde noget embede i kirken eller staten, at det kjære gamle i ungdommen vil endnu blive hængendes ved deres væsen og tænkemaade. e) Er mand betroet en kirke og præstegaard, da staaer de samme fare at ruineres uden haab om ringeste erstatning. Kirkens indkomster maae mand undertiden gribe til for at understötte sine egne, præstegaardens herligheder, hvor de findes for ex. Kratskov spildes og förödes ved for megen brug, misbrug til urette tid og udlaan til andre, alt for at fremdrage sit og sines liv. Icke at tale om, hvor lidet mand er i stand til at gjöre endog de ringeste bekostninger paa præstegaardens avlings udvidelse og forbædring. f) Have fattige kald temmelige besværligheder og bekostninger, thi de 2 à 3 og undertiden 4 kirker, der ligge fra 1 til 4 à 5 mile adspredte fra hinanden under et præstekald, de aarlige husbesögelser, umage ved ungdommens undervisning og andre extra forretninger, flye præste baade arbejde og bekostning, idet han paa alle sine rejser maae selv forsyne sig med hest, reedskab og fölgemand.

II^{do} Kirkernes fattigdom. Derom referer han sig til sin bemelte gejstlige gavmildhed]. Vel have kirkerne ofte den fordeel, som deres tilliggende jordegods, eyendom og herligheder kunde indbringe, men deels

¹ Sjaldgæf. / Sjældne.

nyde beneficiari¹ deraf sin underholdning, deels trækkes de af proprietariis, imod at begge ere pligtige til paa egen bekostning, naar de ordentlige indkomster ikke forslaae, at holde kirkens bygning og instrumenter ved lige. Kirkens aarlige indkomster, som bestaaer af tiend, lysetold,² lægkaup³ (det er kjændelse for begravelsesstæd i kirkegaarden) ere gemeenligen saa ringe, at kirkens forstandere selv komme til at lægge meere eller mindre til efter omstændighederne, dog ere de fleste kirker ickun af törvetag og vægger, have ingen daab, ingen skriftestoel, ja mange ickengang indvændigen beklædte med bræder, instrumenter og ornamentersvare i alle maader til bygningen.

III^{to} Kirkernes mængde. Da der findes ofte 2 à 3, hvor folkemængden ej overgaaer 2 à 300 sjæle. Et kirkesogn op i landet undeholder gemeenligen ick over 10 à 20 smaae familier, ja nogle ickun 4 à 6 saadanne. Undertiden staaer 2 à 3 kirker meget nær hinanden. Aarsagen hertil meener han at være de gamle proprietaireres magelighed og den ære, de søgte ved at holde en kirke paa sin gaard. Paa disse anførte mangler anfører han Logerneskirke⁴ i hans meenighed til exempel. De uleyligheder, som følge med foranførte kirkernes unødvendige mængde, erklærer han ad være følgende:

a) I henseende til christendommen. Da messe, prædiken og den, i mangel paa börneskoele, saa opbyggelige chacticisation ick kunde forrettes udi hver kirke især, uden hver 2^{den}, 3^{je}, 4de hellig dag.

b) For sognefolkene. Da disse undertiden om vinteren ick uden stor besværlighed kunde komme oftere til deres sognekirke end ved hver 6te, 9de ja 12te helligdag.

c) For præsten, som ofte maae reyse en lang og besværlig vey paa annexkirkerne til messe, jordfærd, börnedaab og deslige. I henseende dette, og at det var lættre at holde en stoer end mange smaae kirker vedlige, synes ham billigt, at de unødvendige annexkirker blev paa mange stæder

¹ Beneficiarius. Lénsprestur, prestur sem hefur kirkjulén (beneficium). / *Lenspræst, præst som har kirkelen (beneficium)*.

² Ljóstollur. Sérstakur skattur, lagður á hvern tíundarskyldan mann, ætlaður til að standa strauum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og að útvega vín og brauð. Húsmenn og tómthúsmenn greiddu hálfan ljóstoll. / *Lysetold. Afgift, lagt på alle tiendepligtige mænd, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød. Husmænd og tomhusmænd betalte halv lysetold.*

³ Legkaup. Greiðsla til kirkju fyrir legstað í kirkjugarði. / *Betaling til kirken for gravsted.*

⁴ Laugarneskirkja, Seltjarnameshreppur, Gull.

afskaffede. Hvorved erindres, at ald deres eyendom, herligheder og retligheder samt instrumenter og ornamenter maatte lægges til hovedkirken, hvorved proprietairer blev skilte ved deres onus conservandi.¹ Ligeledes maatte hovedkirkerne bygges større og anseeligere. Til at afhjælpe præsteskabets og kirkernes fattigdom nævner hand icke andre midler end en af ham udi hands bemelte tanker foreslagen frivillig goddædighed.

Til slutningen af denne materie andrager det misbrug, fast almindelig der i landet ved börnedaaben, nemlig at börnene ofte og uden tilstrækkelig aarsag hjemmedöbes af præsten og ligeledes for tidlig döbes. Den förste meener hand at være indsneget sig ved en uret forstand af forordningen af 3^{je} Jun. 1764 dens 2^{den} art.² I henseende til det sidste, troer hand, at ved det daaben efter landets maade just bindes til den 2^{den} dag i det seeneste, men gemeenligen dog den förste dag, ja muelig den 1te time efter, at de ere födte til världen, hvorved mand ligesaa lidt tager veyerligheden og omstændighederne i agt. Deslige spædebörns liv og sundhed bliver sadte paa spil, naar de udi slige tilfælde föres ud af huset, og til at mistænke ej alleene börnenes opfödelse,³ men og tillige daab, meener han, fölgende kand maaske give anledning. Nemlig, at siden hans ankomst til meenigheden i Julii 1769 til ultimo Jan. 1772⁴ ere af 34 döde 11 ungbörn under deres 2 aar, men saavidt rimeligste gisning af den der befindende ministerial bog er at slutte, maa der i nogle forbigangne aar være börn af samme alder fast den halve deel af hvert aars döde.

Ditto syssel. Litra UU. N° 1. Provst Thorgeirsen.⁵

I° I henseende de studerende personer beretter, at de, som holdes skolen for at lære latin ere promiscue⁶ sysselmænds eller de andre verdsliges præste- og böndersbörn, af hvilke fleste af de verdsliges og de andres, som har lidt meere end de nödvändigste ting til deres livsophold, reyse til Kiöbenhavns Universitet. De fleste af de verdslige betjenteres börn

¹ Viðhaldsskylda. / *Vedligeholdelsespligt.*

² Rétt ártal er / *Korrekt árstal er 1746. Lousamling for Island II, s. 605–606 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).*

³ Fæðing. / *Födsel.*

⁴ Rétt ártal er / *Korrekt árstal er 1771.*

⁵ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.*

⁶ Af handahófi, án þess að gera greinarmun. / *I flæng, uden orden, uden forskel.*

studere jura, de övrige theologien, som formedelst mangel af underholdning haste til landet igjen, hvor de tillige med de andre, som icke have reyst, blive præster, naar vacancer falde.

II^{do} Angaaende præstekaldenes og præsternes fattigdom, onera¹ og indkomster beretter han:

1) At de fleste præstekalde ere af 20 til 40 rd. indkomst, men at der gives ogsaa nogle, som ere til 50 rd. og derover indtil de 4 hovedkalde, hvilke have været specificerede for 100 rd. og noget over. Men at der paa disse præstekalde, som ere over 50 rd., hæfte oftest stort ansvar saasom: a) Af kvilder og andet inventarium. b) Ere disse præstegaarde af vidtløftigere bygning og kirkerne større, hvis ansvar og vedligeholdelse, naar fraregnes, da har de icke meere tilovers end de övrige, som kaldes fattige. Dertil kommer, at af de bædre *beneficus* bör c) svares aarlig contribution² til pastores emeritos,³ til præsteenker, til tugthuset,⁴ til hans kongel. May^t skat, gjeftold⁵ og tiende. Saaledes haves han at svare aarlig 5 rd. croner, som udgjör afgiften af den beste jord, der ligger til det ham forundte *beneficium*.⁶ Saa at ansvaret og vedligeholdelsen af samme staaer alleene tilbage. d) At disse større præstegaarde behöve til deres vedligeholdelse og opbygning flejre tjenestefolk, hvis underholding oftest overgaaer nytten mand kand have af gaarden.

2) At nogle af de fattige kalde have enten slet ingen eller ogsaa saa ubeqvem frie boepæl for præsten, at han icke kunde have den for sin boepæl. Af de, som ingen forleeningsgaard have eller noget i hans stæd, mælder han, at være 1 udi sit provstie, nemlig Hvalsnes,⁷ som dog er et med de besværligste og fattigste der i herredet.

3) At det gjör præsternes vilkaar endnu utaaeligere, at de oppebære saa lidet af sognefolkene udi præste- og kirketiend og deres extraarbejde. Saaledes hvad:

a) Tienden angaaer. Formeener han, at aarsagen til dens ringhed ligger i tiendemaaden selv. Saa at den icke er at ansee som nogen decima-

¹ Gjöld. / Afgifter.

² Framlag. / Bidrag.

³ Presta sem látið hafa af störfum. / Afgæede præster.

⁴ Tukhúsið á Arnarhóli í Reykjavík, Gull. / Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík, Gull.

⁵ Gjafthollur. Skattur greiddur af lausafé. / Gavetold. Skat betalt af løsøre.

⁶ *Beneficium*. Kirkjustaður sem biskup/konungur hafði forræði yfir og veitti prestí að léni var kallaður *beneficium* eða kirkjulén. / *Beneficium*. En kirke, som biskoppen/kongen havde råderet over og gav præsten som len, blev kaldet *beneficium* eller kirkelen.

⁷ Hvalsnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

tion¹ eller en tiendedeel af det, man avler, men som en skat af ens formue efter den værdie, som han selv udgiver den for. Saaledes fra 1 til 4 hundrede inclusive (d.e. fra 4 til 16 rd.) faaer ingen tiend uden de fattige, men fra 5 hundrede (d.e. 20 rd. og derover) proportioneres den efter godsets værdie og skiftes i 4 deele ∴ til kongen, præsten, kirken og fattige. Desuden kommer det icke i consideration ved tiendeydelsen, enten en har stor eller liden fordeel af søen eller creaturerne. For ex. mælder han, at han af sine sogne, som ere med de fiskerigeste, icke oppebær meere udi tiende for sin og kirkens andeale end 4 rd. 3mk. og 12 sk., af hvilke systemmanden alleene yder 1½ rd., thi af de gaarde, som høre kongen til, svares ingen tiend. b) Svarer hver bonde, som gjør nogen tiend, aarlig til kirken saakaldet lysetold² eller 6 f. c) For ligstæd uden kirken svares 24 f. og efter et barn 12 f. Af disse reveneurer³ bör kirken med sine instrumenter og ornamentar repareres, holdes vedlige og opbygges, samt indkjøbes til lysning og communions⁴ brug. Præstens oppebørselere ere foruden hans ommelte andeel af tienden d) dagsværk,⁵ 5 f. e), höetold,⁶ ∴ 10 f. af alle dem, som have græsning for 1 koe, f) for at kaste jord paa, 12 f. g) For extraarbejde, beretter han, at aldrig er hört, at præsterne skulde have nogen douceur (uagtet at Christian den 6tes forordning af 3. Jun. 1746⁷ tillader dem at tage derimod) indtil aaret 1764. Da det blev sluttet i synodo generali,⁸ at præsterne skulde oppebære af hver bonde, som gjorde nogen tiend, for börnedaab 8 sk., for kirkeindleedelse⁹ 8 sk., for copulation og trolovelse tillige 3 mk. courant, men at denne resolu-

¹ Tiundi hluti. / *Tiendedel.*

² Ljóstollur. Sérstakur skattur sem var ætlaður til að standa straum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og að útvega vín og brauð. / *Lysetold. Afgift, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød.*

³ Tekjur. / *Indtægter.*

⁴ Altarisganga. / *Altergang, nadver.*

⁵ Dagsláttur var vinnukvöð, eitt dagsverk um slátt. / *Dagsslæt var hoveri. Et dagsværk om høslæt.*

⁶ Heytollur. Vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest eða fóður sem því nemur. / *Hotold. Vinterfodring af lam for sognepræsten eller foder, som denne modtager.*

⁷ *Lovsamling for Island II*, s. 600–605 (Anordning om et og andet i Ægteskabs Sager og mod Lösagtighed m.v. paa Island, 3.6.1746); Kristján VI., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian VI., konge i Danmark og Norge 1699–1746.*

⁸ Almenn prestastefna. / *Generalsynode. En synode er et kirkeligt møde. ÞÍ.* Bps. A. III. 4. Prestastefnubók 1735–1810, s. 255–256 (synode generali, 12.7.1764).

⁹ Kirkjuinnleiðsla. Kirkjuathöfn þar sem prestur leiddi konu í kirkju nokkrum vikum eftir barnsburð svo að hún gæti hreinsast fyrir Guði. / *Indføring af kvinder i kirke. Kirkece-*

tion er af nogle verdslige betjenter, icke alleene attaqueret¹ som höyst ubillig, men og for en siddende ret med dom ophævet. Han finder sig og i anledning heraf beföyet til at besværg sig over nogle iblandt de verdslige modvillighed til at handhæve geystlighedens rettigheder.

III^{to} Følgerne af geystligheeds anførte slette vilkaar, troer han, at være læt at begribe, nemlig at en fattig student, enten han er attestatus² eller icke, som kommer til et fattig præstekald og da kand icke subsistere af kaldets reveureur, bliver de af sine sognebönder, som assistere ham, obligeret som sine velgjörere og sluttelig maae for at holde sin credit vedlige hos dem, see gjennem fingre med deres opførsel. Siden at, da de under haanden ved atskillige leyligheder som brölloper, begravelser etc. have forlocket ham til drik (da ellers böndernes störste godvillighed mod deres præster bestaaer i saaddane tractamenter), de tabe al ære og respect for ham, saa at hans paamindelser og lasters afstraffelse ingen meere stæd finder. Dette, som sagt er, vil han dog icke lade forstaaes om aller præster, da der ere virkelig de iblandt de gejstlige, som ere aldeeles ædru, og fleste de som icke gjöre nogen profession af drik, men ickuns undertiden blive overilde af en extravagation.³

IV^{to} Midlerne herimod meener han være, at see præstesketet bædre aflagt,⁴ saa at de icke nödtes til at leve af sine sognefolks naade, samt druckenskab hemmet.

Borgefiordssyssel.⁵ Litra Kk. N° 3, 2.⁶

I hensigt til at præstegaardene ere af en vitlöftigere bygning end böndergaardene, men de fleste præster have dog mindre raad til end formuende bönder at holde dem vedlige, holdes for nödvændigt:

[1] At præsterne nyde den frihed, som kong Friderich 2^{di} ordinantz 2de part, 9de section, item Norske lov 2, 12, 4 art.,⁷ tillægger præsterne

remoni, hvor præsten førte en kvinde ind i kirken nogle uger efter en fødsel, så hun kunne blive rensat foran Gud.

¹ Hafa gert atlögu að eða ráðist á. / Attakeret, dvs. angrebet.

² Hefur embættispróf í guðfræði. / Har teologisk embedseksamen.

³ Ólifnaði. / Udsvævelse.

⁴ Launað. / Lønnet.

⁵ Borgarfjarðarsýsla. / Borgarfjarðarsyssel.

⁶ N° 3 er Borgarfjörður eystri, N-Múl.

⁷ Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / Frederik II., konge i Danmark og Norge 1559–1588; Kong Christian den Femtes Norske Lov.

i Norge, at sognebönderne skal være forpligtede til uden betaling at opbygge paa præstegaarden 3 huse, som 1 stue 0: badstue,¹ 1 sænekammer og 1 udhus 0: en hestestald.

2) At de skal være pligtige til at opbygge de tilforn paa fleste kirkestæder brugelige, men nu paa fleste stæder forfaldne, hesterette 0: hestegaarde² for at holde deres heste, imedens gudstjenesten varer der samlede, da ellers gaardsopsidderen tager en ubødelig skade paa tun³ og eng.

3) At den verdslige övrighed maatte tilholdes at forskaffe præsterne beneficiariis, nyttige og tilstrækkelige tjenestefolk med billige vilkaar for at holde gaarden vedbörlig vedlige.

4) At hans May^t vilde fastsette, hvad præsterne skal oppebære for ungdommens præparation og confirmation, ligeledes om de skal oppebære for deres extraforretninger noget af de formuende.

5) At Compagniet⁴ skal forsyne kirkerne med oblater, og præsterne og proprietarii tilholdes at indkjöbe dem paa kirkens regning efter en vis derpaa sattende taxt.

Hunevandssyssel.⁵ Litra ZZ. N° 10.

Indberettes: I° Hvorleedes præsternes tilstand formedelst faarepesten ere forværrede, saaledes ere: a) Deres indkomster ved almuens derover foraarsagede armød saa nær ruinerede. b) Ere kirkernes qvilder med deres afgröde borttrykede, hvorfore de har maattet paadrage dem saavel indenlands som Compagniets gjæld, kand ingen tjenestefolk holde, men nödes selv til at forrette allslags arbejde.

II^{do} Besværges over de mange svarende contributioner, hvoriblandt tugthustolden som saa meget meere utaalelige for gejligheden udi dette syssel, som det haver taget den störste skade ved faarepesten, da der (især udi Hrutefiorden)⁶ formedelst mangel paa græsmarker og höeavling, det lidte tab af faarene icke kand erstattes ved noget tilstrækkelig antal hornqvæg.

¹ Baðstofa. Helsta íbúðarhús torfbæjarins, svefn-, vinnu- og dvalarstaður. / *Badstuen var det rum i gården, hvor beboerne opholdt sig det meste af tiden. Det var her de sov, spiste og ofte arbejdede. På den måde svarer rummet til en stue i en dansk gård.*

² Hestagerði. / *Hestefolde.*

³ Hjemmemark. Islandsk *tún*.

⁴ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁵ Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

⁶ Hrótafjörður, Strand. og Hún.

III^{to} Mældes, at dette syssels præstekalde ere de fattigste og importere¹ 10, 12, 14 à 20 rd. aarlig, og som dog formedelst anførte aarsager ere kommen udi meer end halvpartens decadance.²

IV^{to} I anledning af at deres præstepenge ere for aaret 1770 udeblevne, begæres af commissarierne foranstaltet, at de maatte den uddeles og for eftertiden i rette tide tilsendes.

V^{to} Proponeres, at tugthustolden maatte fremdeles lægges til de fattigste præstekalde udi Holum stift,³ da dette er fremfor andre landets fjerdinge haarde aaringer meer underkastet og har desuden, som för er meldt, mindre høeavling.

Ditto syssel. Lit. ZZ. N° 1.

Foreslaaer til fattige præstekaldes indtægters forbædring:

1) At tillægge dem en eller anden jord fra bispestolene og de rigeste klostere i stiftet, eller i fald det icke synes at kunde lade sig gjöre, da: a) At enhver præst, som haver mindre end 50 rd. indtægt, skal nyde fiske-tiend som den, der svares paa Vestmanöe⁴ under navn af undergift.⁵ Saaledes at hver sognemand yde til præsten 1 fisk af hver 1 hundrede lött⁶ han avler, hvilken svares om sommeren, naar bonden har bragt fisken hjem. Men præsterne ved söekanten meenes icke at have denne tiend nödig, siden deres indtegt er gemenlig bædre end deres oppe i landet.

2) At præsterne maatte eftergives extra- og bönderskatten samt tugthustolden.

3) Nyde det for deres extraforretninger, som synodal generalkjendelse af 1764⁷ haver tilstaaet præsterne udi Skalhøls stift.

4) At kirkerne oppebære tiende af kongens, klosteres og bispestoles jorder.

Mulesyssel.⁸ Litra Ff. N° 5–7.

I^o Angaaende kirkernes situation befindes i almindelighed, at de rigere

¹ Gefa í aðra hönd. / *Indbringer.*

² Rýrnun. / *Forringelse.*

³ Hólastifti. / *Hólar stift.*

⁴ Vestmannaeyjar.

⁵ Uppsátursgjald. Leigugjald fyrir vör eða lendingarstað báta. / *Lejeafgift for landingssted for både.*

⁶ Hlutur í fiskafli. / *Andel af fiskefangst.*

⁷ ÞÍ. Bps. A. III. 4. Prestastefnubók 1735–1810, s. 255–256 (Synode generali, 12.7.1764).

⁸ Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel og Suður-Múlasýssel.*

kirker ere meer ubelelyg situerede end de fattige, af dette slags nævnes her:

a) Dvergesteins beneficium¹ tilhørende annexkirke,² som formedelst: 1) Dens ubelelyge situation og 2) veyens farlighed falder saavel præsten som sognefolkene meget vanskelig og kostbar at besøge, saa at disse ønske at maatte tillades ad søge Dvergesteinskirke. Hvorfore det synes tjenligere, at sognet deeles imellem Schorestad og Dvergesteins kirker,³ eller at bemelte annexkirke forflöttes paa en gaard i sognet, hvortil indvaanerne har alle lige lang vej at reyse. Provsten Jon Thorlaksen⁴ haver her paategnet, at han icke seer, at bemelte deeling kunde lade sig gjøre, da Schorestade præstekald, med annexen Nordfiord,⁵ er et med de besværligste præstekalde i henseende til præstens forretninger.

b) Kirkebaikloster kirke.⁶ Da den $\frac{1}{3}$ deel af sognet ligger paa hin side elven, Jokelsaae⁷ kaldet, over hvilken da broen, som er bygget for 70 aar siden af tömmer, er meget bröstoffædig og næsten forfalden af ælde, præsten og sognefolkene icke kunde synes at kunde vel reyse uden livsfare, med fleyre ulelygheder for andre reysende, (hvorom videre under den materie om indbyrdes communication etc. extract n° 13).⁸

II^{do} Angaaende præstekaldenes indkomster da findes der:

1) Atskillige præstekalde, hvis eeyendome ere ruinerede og ödelagte, saasom Schorestads og Dvergesteins beneficium, hvis 3de jorder ere lagte öde og kunde icke formedelst kaldets fattigdom igjen opbygges.

2) Berettes, at der i dette syssels nordre part findes 10 præstekalde, af hvilke de 7 oppebære i aarlige indkomster hver især, efter den sidst forfattede specification af 1769, icke fuldt 20 rd., præstepengene iberegnet.

3) At udi dette provstie findes der et præstekald, hvis kirke staaer paa proprietair grund, hvor præsten ingen frie boepæl har, men maae leye sig samme. Da nu bemelte præsternes indkomster ingenlunde kunde tilstrække at underholde dem med familie.

¹ Dvergasteinn, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl.; kirkjulén / *kirkelen*.

² Fjörður, Mjóafjarðarhreppur, S-Múl.

³ Skorrastaðakirkja, Norðfjarðarhreppur, S-Múl.; Dvergesteinskirkja, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl.

⁴ Jón Þorláksson (1700–1790), prófastur / *provst*, Hólmar, Reyðarfjarðarhreppur, S-Múl.

⁵ Norðfjörður, S-Múl.

⁶ Kirkjubæjarkirkja, Tungu- og Fellnahreppur, N-Múl.

⁷ Jökulsá á Brú, jökulá / *elv*, N-Múl.

⁸ *Hér / Her*, s. 645.

III^{io} Formeenes, at deraf nödvändig maae föolge:

1) At de forsömme deres embedsforretninger, da de selv nödes til at arbejde.

2) At de publiqve godser, som de staae til ansvar for, ruineres tillige deres efterlevende enker og arvinger, naar disse skal i nogen forsvarlig stand udlevere godset til eftermanden.

3) At en præst, som enten formedelst paafaldende sygdom eller alderdom maae tage en coadjutorem,¹ nödes til at overlade brödet ganske til dene, eftersom det icke kunde underholde 2de.

Skaftefieldssyssel.² Litra Tt. N° 2.

Foreslaaes til forbædring udi de geystliges vilkaar:

1) At de eftergives skat, tiende og gjeftold,³ item tugthuscontribution⁴ paa grund af: a) At gejstligheden haver aldrig siden christendommens begyndelse svaret slige skatter og paalæg. b) At præstekaldene udi dette syssel ere saa besværlige og fattige, at de ingenlunde stræcker til deres nödvändigste underholdning.

2) At alle slags jordegods skal anföres til tiend til præsten og kirken, saavel ifölge derom ergangen forordninger, som paa sine stæder i landet vedtagen praxis.

3) At præstekalden maae tilhöre al vrag af ege- og fyretræ, som opdriver paa deres tilhörende gaarders grund.

4) At præstekaldens indtægt maatte bæder proportioneres efter dets beskaffenhed, da der findes mange præstekalde, som tillige ere meget besværlige, men derimod mange rige og magelige.

5) At de præster, som ingen frie boepæl har inden syssels, maatte tilstaaes en jord samme stæds af hans May^{ts} jordegods, som var lige udi afgift med den lensjord, de haver (uden syssels), dog at de jorder, som dertil bliver udseete, maatte beholde alle deres herligheder præsten til besiddelse og brug.

Arnessyssel. Litra Hh. N° 1. Præst Poul Högnesen.⁵

Proponerer, at de 3de ham anbetroede, nemlig Brædretunge-, Haukedals-

¹ Aðstoðarprestur. / *Hjælpepræst.*

² Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

³ Gjæftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gavetold. Skat betalt af løsøre.*

⁴ Tukhústollurinn. / *Tugthustolden.*

⁵ Páll Högnason (1719–1805), prestur / *præst*, Torfastaðir, Biskupstungur, Árn.

og Thorfestadekirker,¹ formedelst deres, saavel for præsten som sognefolkene, meget ubelejlige situation, som deels kommer af veyens længde, deels af en stor elv kaldet Tungefliot,² som gaaer midt igjennem bemelte kirkesogne, og som ofte icke kunde rejses over hverken paa heste eller færge og om vinterne ugjerne fryser til, saaledes forflöttes og forandres: At i stæden for disse 3 kirker skal der udi Bispetunge³ være ickuns 2 kirker foruden Skalhólts domkirke.⁴ Hvoraf den eene skulde være paa gaarden Watsleise,⁵ som ligger midt i den vestre Bispetunge,⁶ derunder höre den heele vestre tunge, undtagen nogle faae de nederste gaarde udi Torfestadesogn,⁷ som lægges under domkirken. Men eftersom bemelte Watsleise er domkirkejord, kunde Torfestade og Torfestadekot⁸ lægges til bispestolen igjen. Den anden kirke skulde staae paa gaarden Drumboddsstade,⁹ som ligger midt i den östre Bispetunge¹⁰ og höre derunder den deel af förstbemelte 3de kirkesogne, som ligger paa den östre side af elven.

Bygningstømmer til kirken paa Watsleise, troer hand, kunde have tilstrækkelige udi Thorfestade-, Uthliden- og Haukedalskirker,¹¹ som alle ere nylig bygte af god og stærk tømmer, men sognefolkene opføre væggene. Flöttnings omkostningerne paa tømmeret gaae paa præsten og sognefolkernes regning. Smedelön besörger præsten imod vederlag igjen af kirkens reveueurer. Til denne kirke henlægges Thorfestade-, Uthlidar- og den halve Haukedalskirke indkomst. Til Drumoddsstade kirkebygning kunde Brædretungekirke tømmer og det, som blev tilovers fra den anden, være meer end tilstrækkelig, væggene opføre sognefolkene. Transport af tømmeret og smedelön gaae paa kirkens egen bekostning, hvis indtægt mærkelig tiltager, naar den halve Haukedals kirkesogn, som ligger paa den östre side af elven, lægges derunder. Han troer, intet kunde have imod denne forflöttelse at indvende af begge jordens proprietarie, som

¹ Bræðratungukirkja, Haukadalskirkja, Torfastaðakirkja, Biskupstungur, Árn.

² Tungufljót, á / elv, Biskupstungur, Árn.

³ Biskupstungnahreppur / Biskupstungnarep, Árn.

⁴ Skálhóltsdómkirkja, Biskupstungur, Árn.

⁵ Watsleisa, Biskupstungur, Árn.

⁶ Vestri-Biskupstunga, Árn.

⁷ Torfastaðasókn / Torfastaðir Sogn, Árn.

⁸ Torfastaðir, Torfastaðakot, Biskupstungur, Árn.

⁹ Drumoddsstaðir, Biskupstungur, Árn.

¹⁰ Eystri-Biskupstunga, Árn.

¹¹ Torfastaðakirkja, Úthlíðarkirkja, Haukadalskirkja, Biskupstungur, Árn.

er amtmand Stephensen.¹ Denne hans proposition mælder han at være bragt paa tale i den forige biskops tid.

Om kirkerne, deres indkomster m.v.

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.²

Foreslaaer i henseende til kirkernes slette omstændigheder og nödvendige, men nu vanskelige, opbyggelse følgende:

1) Kirkerne bör ikke alene nyde deres tiender af lösöre, men og efter Christian III^{te} befaling³ af kronens og alt andet beneficeret jordegods, præstenes mensalia⁴ undtagne.

2) Den bemidlede kirke bör, naar den ikke selv behöver sin hele beholdning, gjöre et vist forskud til den fattige kirkes istandsettelse, efter biskopens ligning. Vegrer dens curator⁵ sig, bör sysselmanden under 4 rd. straf til den fattige kiste udlegge dette forskud ved rettens tvang hos curator.

3) Sognets bönder bör gratis opsette og vedligeholde vegge af törv omkring kirken, transportere materialier m.m. Den bemidlede kirke bör alene betale dem kosten, 6 sk. daglig, den fattige derimod ikke. Den, som uden lovlig forfald forsømmer arbejdet, böde til kirken daglig 2 lod sölv. Dog bör, för arbejdet begynder, af provsten og kirkens curator samt 2de repstyrene dertil vælges den beqvemmeste tid.

4) Ejer kirken jordegods, da bör proprietairen af kirkens indtægter opbygge den og erstatte arbejderne deres kost. Er jordegodset saa lidet, at proprietairen ikke deraf vil udrede opbygningen, kan det under stiftamtmandens og biskoppens opsigt ved auction bortselges til kirkens beste. Og bör bemidlede kirkers curatores, naar de sidde inde med mere end 50 rd., stille biskoppen nöjagtig caution og svare renter eller og aflevere pengene til biskoppen.

¹ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

² Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755–1779.

³ *Lovsamling for Island* I, s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555); Kristján III., konungur Danmerkur 1534–1559, Noregs 1537–1559, krýndur 1537. / *Christian III., konge i Danmark 1534–1559, i Norge 1537–1559, kronet 1537.*

⁴ Jarðir lagðar til framfærslu prests. / *Mensalgods. Gods, som er henlagt til præstekaldets underhold.*

⁵ Kirkjuhaldari. / *Kirkeværge.*

5) Naar biskoppen eller provsten paa sin visitatz befinder bröstoffældighed paa en kirke, dens ornamenta eller utensilia,¹ forelegger han dens curator en vis tid, inden hvilken det manglende maa istandsettes. Er han overhörig, böde til kirken 4 rd. kroner, og stiftamtmanden lader da ved en duelig person arbejdet fuldføres paa curatoris bekostning.

Biskop Finnur Jonson paa Skálholt.²

Inddeler kirkerne i 4 slags:

1) Domkirken er gammel og trænger til reparation, skal samme skee ved fortömring³ overalt, vil bekostningen blive en 3 à 400 rd. Skal kirken derimod nedrives og af ny opbygges, vil den i mindste løbe til 2.000 rd. En sum som paa dens opbygning sidste gang medgik, uagtet tömmeret den tid var i langt lettere pris end nu. Af steen vilde bygningen, formedelst den lange og vanskelige transport af kalk og bjelker fra Örebak,⁴ blive endnu meget mere bekostelig, uagtet i nærheden findes et skjönt og meget beqvemt steenbrud. Kirkens fond er nu ikke mere end 850 rd., det blev vel altsaa raadeligst at lade kirken alene fortömr.

2) Kongens kirker kaldes vel i almindelighed alle de, som staae paa kongens grund og gaarde. Dog staae klosterholderne til ansvar for de deraf, som findes paa klosterernes grund, og bör i fornödent fald reparere og vedligeholde dem, hvilket og altid er skeet, undtagen ved Jngialshóls og Westmanöe kirker,⁵ hvis reparationer, paa vedkommendes urigtige forestilling, af publico blive bestridede. Eegentlige kongelige kirker ere derimod de, som staae paa kongens jorder i Guldbringesyssel, blant hvilke Bessastæds⁶ er den fornemste. Denne er 2de gange, 1619 og 1727, paa de övrige kirkers i stiftet bekostning bleven opbyggt, ligesom Hvals-næskirke⁷ for faae aar siden ogsaa af dem er bygt. Angaaende contributionen til Bessastadskirke have adskillige proprietærer formeent, at siden kirken ejer en tredjedeel af grunden, og amtmanden opbærer afgiften saavel af denne som af de övrige $\frac{2}{3}$, der ere ham til boepæl forlenede,

¹ Skrautgripir kirkju eða áhöld. / *Kirkeinventar eller bohave.*

² Lit. G. N° 1; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785.*

³ Skipta um timburklæðningu. / *Reparere ved at indsætte ny træbeklædning.*

⁴ Eyrarbakki, Ár.

⁵ Jngjaldshólskirkja, Neshreppur, Snæf.; Landakirkja í Vestmannaeyjum.

⁶ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

⁷ Hvalsneskirkja, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

saa var det ikke ubilligt, om han af bemelte kirkens tredjedeel contribuerede noget til dens bygning.

3) Gejstlighedens eller beneficij kirker, som staae paa præstegaardenes grunde. Disse kirkers vilkaar ere meget ulige. Nogle eje foruden hjemmegaarden en deel andre gaarde, nogle lidet, nogle meget, nogle intet videre jordegods. Alle kirkejordernes afgifter og indkomster ere præsten tillagde, imod at holde kirken med dens jorder ved hævd og magt, samt at udrede de paabudne contributioner. For disse indkomster, der kaldes præstens mensalia, aflegges intet regnskab. Derimod har disse kirker, ligesom alle andre, desuden visse til deres vedligholdelse særdeles henlagte indkomster, kirkens portion kaldet, af tiende, lysetold og begravelsespenge, for hvilke præsten er forbunden at gjøre regnskab. Indtægtens overskud over udgiften bliver kirken til beste forvaret hos præsten. Men strekker den ikke til, maa præsten af de ham tillagte saakaldte mensaliis tilskyde det manglende til kirkens tilbørlige vedligholdelse.

4) Proprietairkirker staae paa proprietairernes grund og eje af disse $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ eller saa meget, som kirkestolen¹ har tillagt dem. Mange blant disse kirker eje desuden andre gaarde og herligheder, malkeqvæg og andet inventarium. Af malkeqvæget nyder præsten den halve leje i steden for den gamle præsteskyld, den anden halve leje tilfalder proprietæren for det ansvar at vedligeholde qvæget. For den saakaldte kirkeportion aflegger proprietæren, ligesom præsterne, regnskab, men ikke for kirkejordernes landskyld, uagtet saadant dog er dem befalet ved den kongel. anordning af 19. Maj 1747, i Norske lovs 2–21–14 og ved biskopernes instructions 15 art.² De beraabe sig til deres befrielse paa gammel hævd og sædvane siden reformationens tid samt paa præsternes exempel. Men urettelig, thi hævden er ved de anførte kongel. anordninger aldeles ophævet, og præsterne, der oppebære de beneficerede kirkejordes landskyld som et dem tillagt salarium og en art af mensaliis, kan ikke heri anföres som nogen regel eller grund for proprietærernes paastand. Det er saaledes ubilligt, at disse kirker urettelig skal fravendes al gavn af deres

¹ Kirkjubók, þ.e. reikningar og eignaskrár kirkju. / Kirkestol, dvs. kirkens regnskaber og ejendomsregistre.

² *Lovsamling for Island* II, s. 693–694 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Oksen og Biskoppen i Skalholt Oluf Gislesen, ang. Indretning af gjennemdragne Kirkebøger, 19.5.1747); *Kong Christian den Femtes Norske Lov*; *Lovsamling for Island* II, s. 652–653 (Instruction for Superintendenterne i Island, 1.7.1746).

jorders landskyld. Men paa den anden side synes det og noget tungt for proprietærerne, at de paa egen regning og uden noget vederlag skulde indcassere og gjøre regnskab for bemelte landskyld. Biskopen mener derfor, at ligesom de kongel. anordninger til den ommelte misbrugs afskaffelse burde efterleves, saa kunde derimod proprietærerne for deres umage tillegges noget, maaske en halvdeel, af denne landskyld. Især ønsker biskoppen, at denne sag ved en kongel. resolution maatte afgjøres, da det derefter vilde af kirkestolene let kunne bestemmes, hvor meget proprietærerne for den forbigangne tid, i hvilken de have sat den anførte kongel. anordning overhørige, burde tilbagebetale kirkerne. Vanskeligere er det derimod at fastsette, hvad dem for umagen skal tilstaaes.

Om præster og deres indkomster.

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.¹

Holder for, at da præsterne ere de, som kunne gjøre den allerstørste nytte saavel til oekonomiens som moralens, politiens etc. forbedring blant almuen, saa bör og deres myndighed underholdes ved tilstrekkelige indkomster for at forebygge trang, og i denne henseende foreslaaer han:

1) At præsterne maatte nyde sine tiender af alle kronens beneficerede og proprietær gaarde, bispestolenes og klosternes alene undtagne. Hvilken ret dem ved urigtige forestillinger er fratagen, og mange kalde dog højlig behöve.

2) At præsternes betaling for extraforretninger maatte fastsettes efter sognefolkets formue, saaledes at de, som tiende 4 hundrede og derunder, betalte for troløvelse 12 sk., brudevielse 1 mk., barnedaab 5 sk., kirkeindledning² 8 sk. De, som tiende 5 hndr. til 10 hndr, betalte 1 mk., 1 mk. 8 sk. og 12 sk. Og de som tiende 10 til 20 hndr., 2 mk., 3 mk., 1 mk., 1 mk. 8 sk. for ovenmelte forretninger og i samme forhold til 30, 40 og 60 hndr. De fattige, som ingen tiende have ydet, skulde intet give præsten. For jordspaaakastelse skulde præsterne i steden for de hidindtil uden forskjel nydte 24 sk. specie betales i proportion af den dödes formue, saa at en tiendecapital under 5 hndr. gav 18 sk., 5 til 10 hndr. 36 sk. o.s.v. uden forskjel, enten den döde var mand, kone eller barn. For

¹ Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / biskop på Hólar 1755–1779.

² Kirkjuinnleiðsla. Kirkjuathöfn þar sem prestur leiddi konu í kirkju nokkrum vikum eftir barnburð svo að hún gæti hreinsast fyrir Guði. / *Indføring af kvinder i kirke. Kirkeceremoni, hvor præsten førte en kvinde ind i kirken nogle uger efter en fødsel, så hun kunne blive renset foran Gud.*

liigprædiken maatte desuden i det mindste gives 1 krone, hvorimod præsten skaffede sig selv skyts til kirken. Og skulde alt ovenanførte enten i penge eller gode vare inden 14 dage betales, eller i vidrigt fald under 2 rd. straf af præsten for sysselmanden angives, som under 4 rd. straf inden en maaned ved execution skulde inddrive dem. Dog er det ikke alene tiende af lösöre, som burde saaledes ansettes til en vis capital, men ogsaa af jordegods, saa at f. ex. den, der tiender 4 hndr. lösöre og ejer jordegods, der til tiende er ansat for 16 hndr., ansettes for 20 hndr. tiendecapital. Underslæb i capitalens angivelse straffes med 4 rd. mulct.

3) Höetold¹ og dagsarbejde² skulde præsterne fremdeles nyde, dog saa at han kunde accordere hver af delene bort for 18 sk. courant, naar han ikke vil have samme in natura. Og skulde lösemænd³ og inderster⁴ ligesaavel som de övrige være pligtige at udrede denne told og arbejde.

4) Naar præstegaarden eller dens marker behöve nogen forbedring eller istandsettelse, skal provsten og 2de mænd gjöre en synsforretning derover og dernæst ved et reglement bestemme, hvorledes arbejdet der ved af samtlige begge sogners beboere skal udredes, med hvilket repstyren har opsig. Forsömmes nogen arbejdet, böde for hver dag 2 lod sölv og desuden erstatte den deraf flydende skade. Böderne falde halvt til sysselmanden, halvt til præstegaarden. Under 4 rd. mulct til justitzkassen bör sysselmanden være præsten behjælpelig ved opsigt med arbejdet. Provsten, eller naar han er interesseret en af biskopen constitueret præst, paaskjønner om præsten skal give nogle, og hvor mange af de fattigste arbejdere koster.

6) At præsterne maatte befries for alle extraordinaire paalæg som tugthuustold, baadeskat, gjevtold m.m.

7) At de maatte være berettigede fremfor andre i værtiden⁵ at lade deres karl roe ud paa fiskeri med en skikkelig formand, som, naar han fik det 2 maaneder forud at vide, ikke maatte vegre sig derfor under straf at betale præsten ligesaa meget, som karlen kunde fortjene i værtiden.

¹ Heytollur. Vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest eða fóður sem því nemur. / *Hötold. Vinterfodring af lam for sognepræsten eller foder, som denne modtager.*

² Dagsláttur var vinnukvöð, eitt dagsverk um slátt. / *Dagsslæt var hoveri. Et dagsværk om høslæt.*

³ Lausamenn. / *Løsarbejdere.*

⁴ Húsmenn. / *Husmænd.*

⁵ Vertíð (frá byrjun febrúar til 11. maí). / *Fangstsæson (fra begyndelsen af februar til den 11. maj).*

Desuden bekommer den præst, som boer paa steden, hvor fiskefangst falder, af alle og enhver, som søger fiskeriet, der 1 fisk af hver 100de, som formanden til ham bör lade virke og for umagen nyde tranen. Af havkalve,¹ selhunde og hvalfiske faaer præsten ligeledes af 100 vetter spek og kjöd 1 vett og af fuglefangst 1 af hver 100.

8) Af copulationsbreve,² som biskoppen maatte have magt at give dem, som ingen offentlig trolovelse vilde holde, skulde til de fattigste præster og præsteenker erlægges en kjendelse. Viede nogen præst saadanne folk, förend herfor var fremviist qvittering, böde 2 rd., og den, som dertil havde formaaet ham, 4 rd. kroner til fattige præsteenker.

9) De, som for lejermaal³ skulde sidde paa vand og bröd, kunde efter stiftamtmandens kjendelse dispensereres med en mulct af 1 eller 2 rd. til fattige præster. Betalte de ikke denne inden en maanet, da give dobbelt.

10) Naar en præst behöver tjenestefolk, melder ham saadant inden ultimo Januarii for sysselmanden og repstyreren, som bör dermed see ham forsynet. Forsömmet sysselmanden det, böde han 4 rd. til præsten og 2 rd. til justitzkassen. Vegrer nogen karl sig for tjenesten uden skjellige aarsager, böde 4 rd., et fruentimmer 2 rd., til præsten eller lide paa kroppen.

11) I skilsmisse og andre sager, naar provsten ingen erstatning kunde faae hos parterne, burde gebührerne⁴ m.m. ham af justitzkassen gotgjöres.

Biskop Finnur Jonson.⁵

Inddeler præstekaldene efter deres indtægter i 4 slags. Det förste ere de, som 1736 indbragte 100 rd. og derover. Af saadanne ere i Skálholt stift kuns 4, der alle ere besværede med udgivter og pensioner, nemlig $\frac{1}{8}$ til enken i kaldet, 4 à 6 til pastores emeritos,⁶ 20 rd. til en students underholdning, 2 sk. pr. rd. til tugthuset, i alt en 38 rd., $\frac{1}{4}$ af indkomsterne er af qvægssygen borttaget. Af 100 rdr. bliver saaledes alene en 44 rd. til-

¹ Hákarl. / *Haj*.

² Hjónavígslubríf, leyfisbréf til giftingar án þess að lýst hafi verið með hjónaefnum. / *Copulationsbrev, bevilling til at indgå ægteskab, uden der er blevet lyst for parret*.

³ Legorðsmál, samfarir utan hjónabands. / *Lejermål, samleje uden for ægteskab*.

⁴ Umbunin. / *Gebyrerne*.

⁵ Lit. G. N° 1; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785*.

⁶ Presta sem látið hafa af störfum. / *Afgæde præster*.

bage. Af Bredebolstad,¹ som det beste kald i stiftet, der 1736 var anført for 182 rd., har præsten nu ikke over 80 rd. Den anden klasse ere de, som 1736 indbragte 50 til 100 rd. Iblant disse, som den tid bleve anførte for 80 rd., indbringe nu neppe 60 rd. Disses tal ere 15. Af den tredje klasse, hvis indkomster 1736 vare 50 til 30 rd., ere i stiftet 19. Blant de ringeste, som den tid regnedes paa 5 til 30 rd., og hvis antal er i stiftet 88, ere nu kuns meget faa, som indrente 20 rd., af hvilke præstegaarden med qvilder² og inventarium skal vedligeholdes og andre udgifter bestrides.

De fleeste præster, som altsaa alene maa leve af deres boejord, maa derfor med kone og börn arbejde og slæbe nat og dag og kunne dog neppe forhverve det nödtörftigste ophold. Disse præsternes meget slette vilkaar, troer biskoppen, uden noget nyt paalæg at kunne forbedres ved visse indførte misbrugs afskaffelse. Blant disse regnes:

1) Den forandrede tiendemaade. Fra 1116 indtil 1720 er bestandig af jordegods, penge og alle slags lösöre efter vurdering betalt præsten af hvert 100de eller 20 rds. værdie, 3 fiske eller 6 sk. Denne afgift er siden meget forringet, ved det jordejerne efterhaanden have ladet nedsette landtaxten for tiendeydelsen, som oftest uden dertil at indvarsles de tiendeberettigede. Af hvert stk. qvæg, som blev vurderet til 1 hndr., blev efter statuterne tiendet af 1 hndr. Nu legger man derimod 2 og flere stykker sammen for at udgjöre 1 hndr. under foregivende, at malkeqvæget ikke giver fordeel nok af sig. Af alle lösöre skulde i gamle dage tiendes efter böndernes endelige angivelse over samme, nu derimod tiendes deraf efter gotbefindende meget eller lidet. Hvorved især kirkerne og præsterne lide skade, da repstyrerne alene paasee, at de fattige faae deres rette andeel. Om en forandret og fremmed tiendemaades indførsel har adskillige gange, blant andre 1281, 1721 og 1766 og 1767, været ventileret,⁴ men den gamle er, som den, der har fundet de fleeste forfægtere, især blant de verdslige embedsmænd, stedse vedblevet. For ikke at foraarsage almuen nogen ny byrde, foreslaaer biskopen alene, at den gamle og rette maade at give tiende efter den i den saakaldede christenrett⁵ indeholdte

¹ Breiðabólstaður, Fljótshlíð, Rang.

² Kvildi eða leigukúgildi. / *Kvilde eller lejekogilde.*

³ 100de skrifað ofan í aðra tölu sem ekki sést. Í bréfinu sjálfu er hins vegar ritað 500. / *Der er skrevet 100de oven i et andet tal, som ikke kan tydes. I selve brevet står derimod 500.*

⁴ Til umræðu. / *Drøftet.*

⁵ *Lovsamling for Island I*, s. 9–10 (Kristinréttur Þorláks ok Ketils, 1123); *Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid*. 1. del, s. 3–37; 3. del, s. 2–36.

lov maatte ved en kongel. anordning blive fornyet, samt sysselmændene og repstyrerne alvorlig tilholde at haandhæve samme under straf selv at tilsvare vedkommendes skade og derved forbydende böder, om de have med nogen, see igjennem fingre.

2) Om det andensteds sædvanlige offer¹ paa de 3de store højtider nogensinde i Island har været paabuden eller almindelig, kan ikke siges. I de katholske tider fik de gejstlige en saakaldet skriftetold, der siden efter reformationen som en frivillig gave paa adskillige steder er vedblevet indtil dette seculi begyndelse, men nu ikke mere brugeligt. I det i Christiani V.² tid forfattede udkast til en islandsk kirkelov er offeret med grund anset nödvændigt, see conceptets 12. cap. 6. art.³

3) Der har adskillige gange været disputeret, om præsterne skulde gives noget for trolovelser, vielser, börnedaab, confirmation, kirkegangskoner⁴ og attester. I Christian 3^{dje} og Christian 4^{ti} kirkeordinanser, Christian 5^{ti} lov og Christian 6^{ti} anordninger om confirmationen⁵ er alt saadant paabudet, ligesom disse gaver ved en landemödebeslutning 1764⁶ bleve fastsatte og bestemte. Men da adskillige verdslige betjente og andre have heri viist sig meget vrangvillige og paa ny ytret dristighed desangaaende, have samtlige provster 1770 derom indgivet allerunderdanigst ansøgning til kongen for at erholde en endelig resolution.

4) Da messer, vigilier⁷ etc. 1542 bleve afskaffede,⁸ anordnede Kong Christian 3., at præsterne til erstatning for de dem herved afgaaende ind-

¹ Offur. Gjafir til presta á stórhátíðum. / *Ofring. Gaver til præsterne ved store højtider.*

² Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian V., konge i Danmark og Norge 1670–1699.*

³ Sbr./Jff.: *Kong Christian den Femtes Norske Lov.* Anden bog., cap. 12, art. 6. og 7.

⁴ Kirkjuinnleiðsla. Kirkjuathöfn þar sem prestur leiddi konu í kirkju nokkrum vikum eftir barnsburð svo að hún gæti hreinsast fyrir Guði. / *Indføring af kvinder i kirke. Kirkeceremoni, hvor præsten førte en kvinde ind i kirken nogle uger efter en fødsel, så hun kunne blive renset foran Gud.*

⁵ *Lovsamling for Island I*, s. 43–54 (En Ordinants, hvorledes Kirketjenesten skal holdes, 2.9.1537); s. 150–170 (Kirkeordinants for Norge, 2.7.1607); *Kong Christian den Femtes Norske Lov; Lovsamling for Island II*, s. 227–242 (Forordning angaaende den tilvoxende Ungdoms Confirmation og Bekræftelse udi deres Daabes Naade, 13.1.1736).

⁶ *Lovsamling for Island III*, s. 516 (Synodale ang. Præsters Syge-Besøg og Accidentser, Juli 1764).

⁷ Bænahald og næturmessu á undan stórhátíð. / *Kirkebon og gudstjeneste natten for en kirkelig festdag.*

⁸ *Lovsamling for Island I*, s. 57–58 (Anordning om Præsternes Underholdning i Skalhólts Stift, 19.11.1542).

komster skulde, hvor deres indtægter ikke vare tilstrækkelige til nödtörfigt ophold, af lensmanden og bispem tillegges nogle af kirkernes indkomster, naar disse ikke selv behövede dem alle. Ligeledes blev befalet, at almuen skulde som hidindtil fremdeles give præsterne deres höetolde og jordefærd etc. Dette tillæg have præsterne aldrig faaet, da man i begyndelsen var bange for at stöde de rige og mägtige kirkeejere for hovedet og derved at skade reformationens fremgang. Siden er dette rescript aldeles kommet i forglemmelse. Den halve part af kirkeqvildernes smörlejer,¹ som præsterne faae, er en erstatning for præsteskylden i hjemme-gaarden eller de aarlige *merkur*,² dem tilkom, vedkommer altsaa aldeles ikke hiins tillæg, som de aldrig have faaet.

5) Adskillige kirker og capeller bleve 1555,³ efter en derover paa Bessestad⁴ nedsat commissions eragting, afskaffede og deres ejendomme til verdslig brug anvendte. Men det blev tillige ved Kong Christian 3^{dies} resolution af 16. Apr. 1556⁵ befalet, at præsterne skulde fremdeles beholde de indkomster og fordeele, de hidindtil af de nedlagte capeller havde havt. Ikke heller denne anordning er nogensinde bleven efterlevet, men tvertimod aldeles hensovet i forglemmelse, da den stred imod proprietærernes fordeel. Da nu siden 1570 ere i Skalhólts stift afbrudte hen ved 80 kirker og kapeller, ere præsternes indkomster derved, tvertimod anførte resolutions hensigt, anseelig formindskede. Efter 1749 blev atter ventileret om endnu flere kirkers og capellers afskaffelse. Begge bispernes eragting var paa grund af Christian 3^{tii} resolution herved, at præsterne intet ved saadan forandring burde afgaae i deres fattige indkomster. Men efter lang opsettelse blev sagen endelig af amtmand Gislesen⁶ 1764 saaledes forestillet, at den kongel. resolution faldt 1765⁷ saaledes: 1) At

¹ Smjörleigur. Afgjald fyrir leigukúgildi sem venja var að greiða í smjöri. Stundum aðeins nefnt leigur. / Smörleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvane at betale med smör. Nogle gange omtalt kun som leje.

² Þyngdareiningin mörk, þ.e. hlutur prestsins af smjörleigunum. / Vægtenheden mark, dvs. præstens andel af smörlejen.

³ *Lovsamling for Island I*, s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555).

⁴ Bessastaðir, Álfstaneshreppur, Gull.

⁵ *Lovsamling for Island I*, s. 73–75 (Instruction for Knud Stenssen, Lensmand paa Island, 16.4.1556).

⁶ Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / amtmand på Island 1752–1766.

⁷ *Lovsamling for Island III*, s. 525–526 (Reskript til Biskoppen over Skalholt Stift, Finnur Jonsson, ang. nogle Annexkirkers og Capellers Afskaffelse, 17.5.1765).

halvparten af de nedlagte kapellers kvilder, messeklæder, ornamenter og redskaber skulde falde til nærmeste fattige præst og kirke, samt klokkerne selges til hjælp for de fattigste kald i stiftet. Derimod skulde 2) den anden halve part af qvilderne og al ejendom tilfalde proprietairerne. Foruden at de fattige præster herved tabte anseeligt i indkomster, fik de alt-saa tillige den byrde at staae udi ansvar for de halve qvilder, hvorimod alle fordeelene bleve paa proprietærernes side. Biskop Jonson¹ anholder derfor paa det fattige præsteslags vegne om, at dem maatte igjen tilve-jebringes de indkomster, dem ved Christian 3^{tii} rescripter af 1542 og 1556 ere tillagte, men siden efter uretlig forestilling igjen betagne. Herved vilde deres vilkaar meget lettes.

6) En befrielse for tugthusaafgiften vilde og noget forlindre disse uden at skade tugthuset meget, derforuden disse har indkomster nok at subsistere ved og overalt ansees for landet til ingen nytte, men tvertimod saavel samme som den kongel. kasse til byrde.

7) En anseelig soulagement² var det og for præsteskabet at blive befriet for de nye paalæg, skat, gjevtold m.m., som, tvertimod de dem forundte friheder og privilegia, Christian 3. og Christian 4^{ti} udtrykkelige love, ja et særdeles rescript for Island af 1542, ere ved misbrug indsnegne.³ Saaledes kunde præsternes vilkaar, alene ved deres gamle privilegiers haandhævelse og de indførte misbruges afskaffelse, uden nogen byrde for den kongel. kasse og uden nyt paalæg for almuen, dog noget forbedres i deres uselhed.

OM TIENDERNE

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.⁴

Holder for, at den tiendemaade vilde passe sig best paa landet, som i det 11te seculo af biskop Gisser Isleifsen var fastsat.⁵ Men som det er tvilsomt, om alene det frugtbringende eller tillige det ufrugtbare gods bör yde tienden, vilde saadant ved resolution være at bestemme. Hans forslag angaaende tienden bestaaer i følgende:

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

² Léttir. / *Lindring*.

³ Á spássiu / *I marginen*: Denne befrielse er allerede bevilget præsteskabet ved en kongel. resolution.

⁴ Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755–1779.

⁵ *Lovsamling for Island I*, s. 1–9 (Islands ældste Tiendelov, 1096); Gissur Ísleifsson (ca. 1042–1118), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1082–1118.

1) Hver qvilde enten af kjöer eller lam, hver tam hest og hoppe med föl fra 5 til 10 aar, hver 6 lamfaar fra 2 til 4 aar med deres lam, eller 9 fra 1 til 5 aar, skulde ansees for 1 hndr. eller 4 rd. specie. Andre faar uden lam, stude, kalver, utamme heste taxeres efter loven ligesom ufrugtbare lösöre, og 3 hundrede reduceres til 1 hndr. tiendecapital. Bögger,¹ daglige klæder og daglig boeskab er fri for tienden. Derimod ansettes dertil al slags guld, sølv, staatsklæder etc. efter sidstanførte regel, saa at det, der vurderes til 12 rd., ansettes til tiendecapital af 4 rd., vide Christendoms saga cap. XII.² Af skibe og fiskegarn bör tienden ansettes ikke efter deres værd, men efter ejerens fordeel ved dem, og bör formanden endelig angive enhvers fordeel. Denne tiende deles da lige mellem kongen, kirken, præsten og de fattige.

2) Burde ved et rescript stadfæstes den gamle christenretts Thorlaci et Ketilli episcoporum,³ der af Christian II.⁴ er confirmeret, dens anordning, at tiendegiveren bör ved eed angive sine tiendemidler, samt om han ikke inden vis tid yder tienden, böde 4% rd.

3) Ingen gaard bör uden højstvigtige aarsager nedsettes i tienden, saa længe den kan svare sin landgilde, og ingen nedsettelse være gyldig, uden den skeer i alle tiendetageres overværelse. Til at undersøge de ulovlige nedsettelser, som i de sidste 20 aar ere skeete, og paadömmе dens gyldighed, kunde en commission af 3 personer af stiftamtmanden anordnes, hvis kjendelse siden for oberretten⁵ kunde indstevnes.

4) Til tiendesvigs forebyggelse kunde fastsettes: a) At tiernderne alene skulde svares i penge eller dygtige fiske efter handelstaxten, 1 rd. specie beregnet til 48 og 1 krone til 30 stk. Dog kunde de fattiges deel gives i almindelige landvare. b) Tiendetageren skulde for tienden skriftlig qvittere. Og maatte ingen kjøbmand af en tiendeydende antage nogen slags vare, för han foreviiste saadan qvittering under mulct, förste gang af 25,

¹ Bækur. / Bøger.

² *Íslensk fornrit.* 15. bindi, s. 40–41 (Kristni saga. XV. kap.).

³ Biskupa. / *Biskopper; Lousamling for Island* I, s. 9–10 (Kristinréttur Þorláks ok Ketils, 1123); Þorlákur Runólfsson (1086–1133), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1118–1133; Ketill Þorsteinsson (1075–1145), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1122–1145.

⁴ Kristján II., konungur Danmerkur og Noregs 1513–1523, Svíþjóðar 1520–1521. / *Christian II., konge i Danmark og Norge 1513–1523, i Sverige 1520–1521.*

⁵ Yfirréttur, æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. / *Oberret, den øverste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmændenes herredsret og Lovretten.*

anden gang 50 rd. courant og fremdeles dobbelt, det halve til angiveren og det halve til fattige børn, under prompte execution. Vegrer tiendeta-geren sig gratis at udstæde saadan qvittering, svare til skaden og böde 2 lod sölv, halvt til kongen og halvt til reppens fattige. c) For tienden af jordegods holder tiendetageren sig til opsidderen, der igjen har regress,¹ til ejeren eller ombudsmanden.²

Biskop Finnur Jonssons³ tanker om tiendemaaden sees pag. 47.⁴

Om tiendemaaden i almindelighed.

Sysselmand Haldor Jacobsen.⁵ Lit. Nn. N° 1.

At siden der ved tienders ydelse og oppebørsel⁶ observeres ingen orden, billighed eller uniformité, og det oftest staaer hen til almunes eget got-befindende, hvad de vil give udi tiend, vedkomende paa begge sider til stor nachdeel. Saa var det höystfornöden at fastsætte en vis almindelig regel, hvorefter de skal ydes og indkræves, og da man har störste aarsag til at mistænke saa mange repstjorer om rigtig uddeling og anvendelse af de dem anbetroede tiender, foreslaar han de selvsame midler der mod, v: deres visse antal, beskaffenhed og salarium samt fattigescassa admi-nistration, som litra AA. [N° 1] om hustugt og sognecassa proponerer, og lægger det til: At der burde udi hvert syssel indrettes et hospital og börneskoele af tugthuscontributionen, hvis det blev afskaffet.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Lit. F. Provst Haldor Finsen og sognepræst Jon Teitson.⁷

At den danske og norske tiendemaade bliver introduceret. Og kongens, bispestolers og kirkejorder maatte ligesaavel tiendes som proprietaire

¹ Endurkröfu. / *Erstatningskrav.*

² Umboðsmaður klausturseigna sem eftir siðaskipti voru lagðar undir konung. Einnig nefndur klausturhaldari. / *Forpagter på klostrenes jorder, som blev kongens efter reformationen. Benævnes også klosterholder.*

³ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785.*

⁴ *Hér / Her*, s. 147.

⁵ Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel 1758–1790.*

⁶ Innheimta. / *Indkassering.*

⁷ Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar 1780–1781.*

jordergods ifølge de gamle kongel. anordninger. Hvorved præsteskabets nuværende slette vilkaar en deel kunde forbædres.

Rangervallesyssel. Lit. Gg. N° 3. Præst Jon Hannessen.¹

Klager over den i svang gaaende urigtige tiendemaade og anfører nogle exempler derpaa. Samt at ingen kloster, bispestols og beneficerede kirkers jord bliver tiendede. Foreslaaer derfor nogen fastsadt regel eller form, hvorefter alle rörlige og urörlige ting og eyendome kunde tiendes, samt at alle slags jordegods anføres i tiend til alle vedkommende. Repstjorer tilholdes alvorlig at have opsyn dermed, samt foregaae andre med got exempel.

Guldbringesyssel. Lit. Y. Præst Thorarensen² i henseende denne post beskriver:

1) Grundens uvished til den nærværende tiendemaade, saaledes at mand regner gemeenligen 1 middelmaadig koe, 1 hest, 6 malkefaar af 4 rd. værdie ongefær. Ligeledes en baad, uagtet dens duelighed og störrelse, samt 1 hundret udi jordegods for eet hundret til tiende. Men mand er gandske uvis om, hvad enten creaturene bör ansettes til tiende efter deres værdie eller efter den rente, de give? Hvilket dog giver en stor forskjel udi tiendemaaden, thi undertiden kand et kreatur af 4 rd. værdie icke give sædvanlig rente (det er 20 al., som nu regnes for 30 f. nu for 40), undertiden kand et gammelt kreatur af neppe 2 à 3 rd. værdie dog give den fulde rente. Meget mindre er det afgjort, om der skal gives nogen tiend af hingster og stude? Ligeledes om nogen eller hvor megen af gilde faar,³ og hvorleedes de bör regnes, om 3 hundredes værdie som 1 hundrede til tiende? Men allermindst, om 3 hundredes værdie udi lösöre sölvpenge, som icke kand sættes paa rente, kostbare klæder, huusgeraad etc., som icke give nogen frugt, skal regnes som 1 hundrede til tiende?

2) Maaden, hvorpaa tienden ydes og proportioneres af hvert hundrede. Nemlig af det 1te hundrede gives 4 fiske, af 2^{et} 6 f., af 3^{ie} 8 f., af

¹ Jón Hannesson (1735–1808), prestur / *præst*, Marteinstunga, Holtamannahreppur, Rang.

² Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

³ Geldfé. Fullorðið fé sem mjólkur ekki, þar með talið sauðir, hrútar og ær án lamba. / *Voksne får, der ikke giver mælk, iberegnet kastrerede får, væddere, får uden lam.*

4de 10 f., hvilket bliver fattiges deel. Men siden af 5 hundrede betales 12 f., som deeles imellem kongen, kirken, præsten og fattige, af 6 hundrede betales 16 f., af 10 hndr. 24 f. etc.

3) De almindelige uordener, der i samme henseende ere indførte, nemlig: I^o At der gives ingen tiend a) af jordegodses inventariikvilder, tvertimod statuten,¹ samt alle gamle sædvaner og antiqviteters² egenstemmige meening. b) Af kongens, bispestolenes og kirkernes tilhørende jordegods, tvertimod Friderich 2do anordning af 21. Mart. 1575.³ Disse 2de uordner gjør stor skaar udi kirkens og præsternes indkomster. II° At hver mand angiver sin tiend efter eget tykke og uden repstjorernes tilsyn, hvorudover der i praxis regnes nu 3 store hoveder, c: kjör eller heste, for 2 hundrede i tiende, nu igjen 2 eller og 3 saaddane for 1 hundred. Atter nu 8, nu 10 à 12 malkefaar for 1 hundred. Somestæds regnes kjör og tamme heste allene til tiend, men faarene, maaskee 1 à 200 stk., med alt det övrige gaaes uangiven forbie, som kunde bevises deraf, at en og samme opsidder paa samme gaard efter mere end 100 faars tab har ydet den samme tiend.

Ommelte uvisheder, misbrug og uordener ved nærværende tiendemaade som fornödentlig höyligen fornærmelig for kongens, geystliges og fattiges interesse, troer han, fast umuelig at afskaffe uden ved en nye grundlov for tiendens forfattning. Hvorved maatte observeres: 1) At tiend af höe synes utaaelig, men derimod taaleligere af fisk og melk, samt lamb, kalve og föll. Da de vil stige og falde, alt eftersom aaringerner til lands og vands ere gode og retter sig efter formue og frugt, da de kræver mindre af den fattige og meere af den rige. 2do At omendskjönt kirker og præster icke saa meget vinde ved strax bemelte tiend, da disse fragaaer et dagsarbeyde af hver husmand, som da betaler sin tiend, hine deres lysetold,⁴ saa vinde fattige ved alle tomthusmænd⁵ og anden fiske-

¹ *Lovsamling for Island I*, s. 1–9 (Islands ældste Tiendelov, 1096).

² *Fornfræðinga. / Oldtidsforskere.*

³ *Lovsamling for Island I*, s. 101–104 (Anordning om Præsternes Indtægter i Holum Stift, 21.3.1575); Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge 1559–1588.*

⁴ Ljóstollur. Sérstakur skattur sem var ætlaður til að standa straum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og að útvega vín og brauð. / *Lysetold. Afgift, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød.*

⁵ Tómtúsmáður. Máður sem býr við sjávarsíðuna og hefur ekki grasnyt fyrir skepnur. Hús hans er því „tómt“, þ.e. án mjólkur. / *Tomthusmand. En mand, som ikke har græsning til dyr, og derfor har et "tomt" hus uden mælk.*

rie, men kongens fordeel bliver störst, som da faaer sin tiend af alle dem, som icke ere i skiftetiend.¹ Hvorved börneskoeler, hospitaler og andre pia corpora² kunde spaa sig en vinding i fremtiden.

Borgefiordssyssel.³ Litr Kk. N° 4.

Angaaende den urigtige tiendemaade. Saaledes at 1 koe og 1 tam hest reegnes for 1 hundrede til tiende, 10 malkefaar med lamb ligeledes, 10 golde faar ligeledes. Men alle utamme og unge haars⁴ og kjör, unge og gamle stude, paa somme stæder 1 aar gamle söyder⁵ og alle lösöre og reedskabe bliver icke anförte til tiende. Den 2^{en} uorden udi tiendemaaden andrages at være det, at der icke i alle sysseler, ja icke i alle kirkesogner udi et og det selv same syssel, bruges den samme tiendemaade. Item, at af nogle jorder yder 4, af nogle derimod 1, af andre igjen slet ingen tiend. Repstjorerne skulde derfor taxere alle folkes eyendome, faste og löse, til tiend. Item af alle slags jorder ydes 4 tiende og af qvilderne à parte. Men bönderne derimod eftergive deres mandslaan⁶ og andre slige udgifter, som ydes af bispestoelens og kongens jorder.

Bondestanden.

Rangervallesyssel.⁷ Litra Gg. N° 5.

Proponeres, at qvilder burde tiendes, hvorved fattiges indkomster vilde mærkelig tiltage, som de icke vide, at nogen stæder skeer, uden naar landdrotten boer selv paa jorden.

¹ Skiptitíund. Tíund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. / *Skiftetiende. Betegnelse for tiende af ejendele, der var fem hundreder eller mere værd. Denne tiende blev delt i fire dele: til biskoppen, præsten, kirken og de fattige.*

² Bókstaflega góðgerðastofnana, hér stofnana sem þjóna almannahag. / *Bogstaveligt milde stiftelser, ber almennyttige instanser.*

³ Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel.*

⁴ Hross, þ.e. hryssur. / *Hors, dvs. hopper.*

⁵ Sauðir. / *Får.*

⁶ Róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum jarðeigenda á vertið eða sinna flutningum. / *Hoveri på båd. Fæsteres og afbyggeres forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Islandsk mannslán.*

⁷ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel.*

ANGAAENDE HOLUM BISPESTOLS BOGTRYCKERIE OG ATSKILLIGE
BÖGERS PUBLICATION VED TRYCKEN

Gejstligheden.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 2.

Andrages, at de böger, som udkomme fra Holum bispestols bogtryckerie, foraarsage mange besværinges, men især de paabudne forklaringer over chatechismus, hvilke ere saa slet tryckede og indbundne, at börnene kand icke deres læretid have nytte af dem. Forlanges derfor:

- 1) At de maae tryckes paa bædre pappir.
- 2) Med større marginer.
- 3) Indbindes med hör- og icke uldentraad eller sælges uindbundne.

4) At Holum bispestols oconomus maae være pligtig paa landsthinget at falbyde saa mange, som af biskoppen over Skálholts stift, effter de fra provsterne indkomme requisitionslistes, maatte vorde forskrevne til Sönderlandes brug.

5) At præsterne skal indlevere til sysselmændene en fortegnelse over dem, som vil indkjöbe disse böger, men denne inddrive betalingen derfor paa mandtalsthingene¹ og medbringe til landsthinget og bögerne derfra igjen gratis.

6) Maatte disse forklaringsböger tillige indeholde alle de bönners, börnene skal lære udenad, förend de staae confirmation. Hvorimod ungdommen tilpligtes at beholde i deres eye deres livstid.

Hunevatnssyssel.² Litra Oo. N° 1.

Recommender 2de fölgende böger som meget for indenlands studerende gejstlige og som værde, at ved bemelte bogtryckerie publiceres, nemlig:

1) Biskop Gudbrands *Summaria* over bibelen, som blev trycket i hans tid.³

2) Biskop Widalins *Commentarium* over apostel Pauls sendebreve.⁴

¹ Manttalsþing. Lögbóðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldgur að sækja árlega, haldið á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. / *Manttalsting. Et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret på et bestemt tingsted i hver rep.*

² Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

³ Guðbrandur Þorláksson (1541?–1627), Hólabiskup / *biskop på Hólar 1571–1627; Summaria Yfer Þad Nyia Testamentid. A Islensku Utlagdar af Gudbrande Thorlaks Syne. Núpufelli 1589; Summaria Yfer þad Gamla Testamentid. Vtlagt a Islensku af Gudbrande Thorlaks Syne. Núpufelli 1591.*

⁴ Jón Vídalín (1666–1720), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1698–1720; Þýðingar og*

Proponerer, at der ved trycken maatte udgives en saadan bog, som indeholdt moralske og oeconomicke almindelige sandheds regler. Item underretning om andre lænders skicke og beskaffenhed udi de ting, som mest kunde stemme overeens med landets moralske og politiske tilstand.

Skaftafældssyssel.¹ Litra Tt. N° 2.

Igjentager det ovenstaaende, hvad angaaer Pontoppidans forklaringer,² deres trykning og bindet. Ønsker, at tjenlige huspostiller maatte tryckes. At disse og andre nyttige böger maatte indføres der i syssellet og sælges for al slags gode og nyttige landsöre.

Bondestanden.

Nordersyssel.³ Litra Rr. N° 7.

At det sidste oplag af Pontoppidans börneforklaring af dato 1770 maatte introduceres til stor lættelse for ungdommen.

OM LOV OG FORORDNINGERS PUBLICATION

Bondestanden.

Kiosesyssel.⁴ Litra Aa. N° 5.

Besværges over, at de fleste forordninger publiceres paa dansk og icke forstaaes af almuen.

Guldbringesyssel.⁵ Litra SS.

Ligeledes. Samt at der troes, at mange forordninger aldrig blive publicerede for almuen, hvorfor de maatte tilsendes præsterne, som besörge deres tilbörilige bekendtgjörelse.

skýringar á bréfum Páls postula. Óprentað handrit. / *Oversættelser og forklaringer på apostlen Paulus' breve. Upubliceret manuskript.* Lbs-Hbs. Lbs. 11 4to og Lbs. 12 4to.

¹ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

² Vísar til lærdómskvers í kristindómi fyrir börn: Erik Pontoppidan, *Sannleiki guðbræðslunnar*. Kverið kom fyrst út 1741 í þýðingu Halldórs Brynjólfssonar og oft eftir það. 5. útgáfa kom út 1769 og var dreift hér á landi 1770. / *Henviser til en lille katekismus for børn: Erik Pontoppidan, Sandhed til Gudfrygtighed. Katekismen udkom første gang i 1741 i Halldór Brynjólfssons oversættelse og mange gange derefter. Den 5. udgave kom i 1769 og blev rundsendt i landet i 1770.*

³ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

⁴ Kjósarsýsla. / *Kjósarsyssel.*

⁵ Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

[Guldbringesyssel.] Litra PP.

Ansøges, at lovene bliver almuen forstaaelig bekjendtgjorte.

Hunevandssyssel. Litra AA. N° 2.

Proponerer, at alle de forordninger, som angaae landet, og almuen har især at rette dem effter, blev i Kiöbenhavn oversatte paa landets eget sprog og oplæste i landet ved hver hovedkirke, og de, som vil, maatte tage copie deraf.

[Hunevandssyssel.] Litra Oo. N° 2.

At kongel. forordninger oversættes paa landets eget sprog.

Skagefiordssyssel.¹ Litra Pp. N° 2.

Anseer for nyttigt og önsker, at der maatte have en almindelig lov paa landets sprog. Deels fordi den Norske lov² icke forstaaes af almuen, og deels fordi der dömmes til deels effter denne og deels effter den islandske Jonsbogen,³ hvoraf foraarsages ofte trætter og vildfarelse. At af saadan en almindelig lov, i fald den blev bevilget, maatte hver rep tillægges et exemplar. Ligeledes at alle forordninger maatte oversættes paa islandsk og meddeeles almuen til dens effterretning. Især maatte almuen blive bekjendtgjort, hvad forbædringer og forandringer det maatte behage hans May^t at gjöre udi deres tilstand efter de derom til Commissionen indberettede omstændigheder. Vides icke, om der er udkommen nogen forordning, som forandrer den islandske arvegangs maade.

Vadlesyssel.⁴ Litra Qq. N° 3–4.

At kongel. forordninger maatte oversættes [til] islandsk og bekjendtgjøres for almuen.

Nordersyssel.⁵ Litra Rr. N° 1 til 13.

At landets lovbøger maatte i dets eget sprog.

¹ Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel.*

² *Kong Christian den Femtes Norske Lov.*

³ *Den gamle lovbog Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga.*

⁴ Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

⁵ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

EXTRACT AF HR. BISKOP JONSENS ERKLÆRING OM SKOLELÆRERNE
VÆRELSE DAT. D. 14. AUG. 1760¹

Först anförer han de uleyligheder, som rectores, formedelst deres værelses, vel effter skolereglementet,² gjorde indretning, ere underkastede nemlig:

1) Kulde og trækvind, som kommer dels deraf, at gavlerne paa disse værelser, som ere oven over læsestuen, ere paa begge kanter alleeneste bedækkede med bræder, af hvilke vindverne ere paa den eene og døren paa den anden side, og dels af loftets utætthed.

2) Den megen damp og fugtighed, som om dagen opstiger af læsestuen op igennem loftet, og som ved den idelige afvexling af frost og varme forarsager forraadnelse paa deres klæder og böger.

Og 3) incommodite³ af værelsernes snæverhed.

Han bifalder altsaa det forslag: At deres logementere opbygges paa det stæd, hvor disciplernes sovestue nu er, med tillukte loffte til forvaring for deres tøy, men at bemelte værelser igjen indrettes til disciplernes sovestue. Thi de dermed fulgte forbemelte uleyligheder vilde da bortfalde, dels af sig selv ved den megen varme, som der vilde blive af saa mange menisker, og dels ved at gjøre begge gavlerne af törv, men sætte vindverne paa begge sider af huset og ved hvert sængestæd.

Dernæst mælder han, at den udi skoleanordningen paabudne sygestue er endnu icke indrettet, men at de syge discipler, til icke liden incommodite, inqvarteres udi et eller andet hus. Den maatte derfor nødvendig og kunde meget vel indrettes paa den anden side imod lærernes værelser.

Endelig anseer han for ligesaa billigt, at bemelte forandring vorder bevilget iværksat som gjørligt i henseende, at skoleoekonomiens indkomster ere dertil overflödige, og denne nye indretning udfordrer desuden ickun taalelige omkostninger. Dog maatte derved iagtages: At til lærernes kakelovne, (som skoeleanordningen giver god forhaabning at vorde dem i tiden tillagte) maatte bruges törv og icke riis, saasom bispestolen tilhörende kratskov kunde derved blive forhugget, da den ellers staaer fare at lide mangel paa ildebrand.⁴

¹ 2. B. J. Ref. N° 699 c; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

² *Lovsamling for Island* II, s. 636–640 (Reglement for de tvende latinske Skoler udi Skálholt og Holum paa Island, 10.6.1746).

³ Óþægindi. / *Ubekvemmelighed*.

⁴ Eldiviður. / *Brændsel*.

OM POLITIEVÆSENET

Mulesyssels nordpart.¹

Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Hiorlevsen.²

Holde for, at det til at raade bod paa de store ulejligheder, som möde i huusregimentet, bondestanden og fattiges væsenet, var meget got, om forordningen 9. Aug. 1754³ angaaende bondestanden i Norge blev der i landet, for saavidt den kunde passe sig, indført med noget tillæg. I den hensigt synes dem og tjenligt, at i steden for de saakaldte Bualög,⁴ bleve forfattede nye og med disse tider bedre passende, der kunde lære saavel husbonde som tiende,⁵ hvad de skyldte hinanden.

Oeconomien i fattiges væsenet har hidindtil været meget slet. I de gode aaringer, naar de fattige vare faa, er aldrig gjort noget oplag, der kunde komme dem til hjælp i de dyre aaringer.

Rente af penge har der i landet ej sted, og mene de, at dette er en af de aarsager, der forhindre Island fra at blive formuende, at alle de penge, en ejer, ej har kunnet sette i jordegods, ere som en död capital, ingen kommet til nytte. Vel ere der ej nu mange, og kongens jordegods indløsning og andre lejligheder kunde maaskee frembyde sig at sette dem og mange flere i circulation. Men de troe ellers, at ejerne gjerne udlaante slige liggende penge for 3 pro cento, naar de alene stode sikkert, og hvo som hertil kunde udfinde lejlighed og maade, gjorde sig fortjent af landet.

Vejenes forbedring angaaende erindre de især den bekjente træbroe over Jokulaaen.⁶ Naar den først er opført, er uvist. Den bestaaer af 3 svære

¹ Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel*.

² Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1751–1786; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / *hjælpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1766–1771.

³ *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve*. IV. Deel, s. 390–397 (Fr. om Bondestandens Tien. i Norge, 9.8.1754).

⁴ Bualög. Safn gamalla reglna, einkum um verðlag, mælieiningar og hvers konar venjur í viðskiptum og landbúnaði. / *Bualög. Samling af gamle regler, især om prisniveau, måleenheder og alle slags sædvaner i handel og landbrug*. SjálSe: *Bualög eður verðlag fornt og nýtt á flestum þeim hlutum, sem seljast og kaupast á Íslandi*. Hrappsey 1775.

⁵ Vinnuhjú. / *Tyende*.

⁶ Jökulsá á Brú, jökulá / *elv*, N-Múl.

bjelker af 30 danske alens længde, der ere sammenføjede med tverplaner over og under. Gjennem disses ender staae de piller op, der gjøre et tyndt bolverk ved begge sider. Indenfor disse ere tverbjelkerne beklædte med handelsbredder¹ for at gaae paa. Aaen er paa dette sted indspærret i en meget stejl kanal mellem 2 klipper, saa at fra broen ned til vandet, naar det er lavest, ere 12 à 13 favne. Broen er nu 73 aar gammel, og det er over 10 aar siden, at sysselmand Thorstensen saavel for amtmanden som for kammeret androg dens bröstfældighed og tillige skikkede et modell af den. Provst Gudmundsen til Kirkebai² har ligeledes paa sognets vegne andraget samme for kirkeinspektionen, men har alt intet udvirket, ventelig i begyndelsen fordi sysselmand Wium³ berettede kammeret, at denne broe, efter hans formening, gjerne kunde undværes af rejsende, hvilket med mere kan erfares af et vedlagt tingsvidne af 1760 og 61, samt en islandsk brev fra sysselmand Thorsteinsen af 5. Junii 1766.⁴ Havde broen ej været nødvendig, var den nok aldrig blevet opført, men over denne end alle andre elver i landet langt mindre i umindelig tid stedse vedligeholdte, helst transporten af tømmeret har været besværlig og bekostelig. Dersom 5.000 mennesker, embedsmænd deri beregnet, vare i landet, som tiendede hver 5 hndr. (som de troe, der ere), og enhver af dem engang for alle gav til broens istandsættelse 8 sk., mene de, det vilde være tilstrækkeligt til bekostningen. Den gamle broes materialer, undtagen bjelkerne, ere af ingen værdie.

Mulesyssels sönderpart.⁵ Sysselmand Hans Wium.⁶

Holder for, at huusstandens og disciplinens meget slette beskaffenhed er den største hinder i dette syssels opkomst. Tjenere leje sig bort efter velbehag, og dette har mange uleyligheder. Præster og sysselmænd maa, for at faae tjenestefolk, smigre dem og lade dem deres frihed, da de ellers löbe bort til andre steder, hvor de kunne have samme. Herved ophæves

¹ Borðviður keyptur í versluninni. / *Brædder købt i handelen.*

² Páll Guðmundsson (1725–1782), prófastur / *provst*, Kirkjubær, Tungu- og Fellnahreppur, N-Múl.

³ Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múla-syssel 1740–1752, 1756–1778.*

⁴ Fylgiskjöl með / *Bilag til: Lit. Ff. N° 3.*

⁵ Suður-Múlasýsla. / *Suður-Múlasýssel.*

⁶ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasýssel 1740–1752, 1756–1778.*

ganske huustugten, og en bonde maa give tjeneren den lön, han forlanger, enten hans arbejde kan erstatte den eller ej. Enhver bonde vil derfor ved at gjøre overslag finde, at han ikke af sine tjeneres arbejde har 40 rdr. gevinst for hver 100 rdr., han har anvendt i bekostninger. Af denne tjenestefolkenes omflakken flyder og, at naar en enke eller anden har behövet folk til at arbejde for sig, have de ej med det gode været at overtale dertil. Sysselmanden har derfor maattet befale de andre bönder at hjælpe en saadan trængende, een med 1, en anden 2 dages, den tredje 1 uges arbejde og s.v., alt efter enhvers evne og omstændigheder, hvilket han og har havt i sinde at gjøre mod præster og andre, som i samme trængende omstændigheder have forlangt hans assistance *ex officio*.¹ Atter en ulejlighed er det, at den eene practiceres den anden sine tjenestefolk fra, saa at den, som best kan smigre for dem, beholder sejren, endskjønt mange vel indseer deres skade heraf, foretrekker de dog dette onde for det reent at mangle folk.

Den beste maade uformerkt at faae dette forandret paa, mener han, var at lade gaae en politieanordning over hele landet, hvorved alt sædvanligt arbejde, saavel som föden, blev fastsat og taxeret. Det övrige arbejde maatte komme an paa accord, og alle burde saaledes være daglönner, undtagen 1 eller 2 fæhyrder til mands, og nyde daglig eller ugentlig lön. Herved vilde de blive baade sparsomme og arbejdssomme. Men sysselmanden skulde tillige have magt at fastsette et vist antal saadanne tjenestefolk i hvert böygdelaug, at man kunde være vis paa at have de fornödne folk, og disses arbejde og underholdning, eller og at de skulde være faste tjenere hos alle, de ikke maatte fare bort, för de gave sig i huusstand.

Dahlesyssel.² Sysselmand Ketilson.³

Beretter, at de fattiges underholdning gaaer meget slet og kummerlig til. Repstyrerne, der skulde sørge for böygdens beste, have tabt al autorite og indvikles ofte for en nödvendig anstalts skyld, som de gjøre i en vidlöftig process. Sysselmanden anförer 3 slags betlere der i landet, nemlig:

1) De, som i haarde aaringer söge til andre syssler især ved söekanten for at udbede sig almisse af got folk. Disse ere en fölge af haarde aaringer

¹ Í krafti embættisins. / *I embeds medfør.*

² Dalasýsla. / *Dalasyssel.*

³ Lit. BB. [N° 1–2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803.*

og forsvinde med dem. Det er derfor forgjeves at klage over disse betlere.

2) Et andet slags ere de betlere, som om sommeren rejse omkring og tigge. Af disse faaer syssellet mange fra söekantern, og dette betlerie er skadeligt og fortrædeligt. Efter lovene maatte alene vanføre og gamle folk saaledes betle, naar de med sysselmands og repstyrers attester vare forsynede. Men disse betlere kere sig ej om¹ attester, da betleriet er blevet en vane. Bedre var det, at hvert syssel forsörgede sine betlere. At anholde dem som lösgjengere, der anden gang komme uden attester, gaaer ej an, da de ikke besøge sysselmanden, og böndene have ikke tid i höesletten.

3) Endelig ere nogle lade landstrygere, imod hvilke lovene ej altid kunne exequeres formedelst den slette forfatning af den criminelle jurisdiction og den lange tid, en saadan eller anden delinquent maa underholdes og forvares.

Det var derfor nödvendigt, at offentlige fængsler blive indrettede, og slige omkostninger paa publico repareret.² Samt at forordning 20. Aug. 1723³ og andre anordninger, som gjelde i Danmark og Norge i criminelle sagers process etc., maatte i Island indføres. Han erindrer ellers, at det oprettede tugthuus,⁴ saa længe det ej mere udvides, er mere til lettelse i grove delinquentsager end imod lösgjengere.

Med tjenestefolkes hyre gaaer megen uorden i svang. Den eene vil have ligesaa meget som den anden, og naar de faaer det, maa bonden ovenikjöbet lade sig regiere af dem. Og dog, i hvor meget de end fik, vilde meget faa kunne legge noget op.

Tugthuset anseer han for en meget nyttig og nödvendig indretning til at hemme ladhed og gjenstridighed. Det er, efter hans tanker, i hensigt til delinquenternes mængde stort nok, men ikke i hensigt til landets størrelse. Dette tugthuus skulde og egentlig være alene for Sönder- og Vesterlandet, især for lade og liderlige fruentimmer, som der skulde spinde for klædefabriken.⁵ Mandfolk derimod findes her intet beqvemt arbejde for, men disse kunde med større fordeel bruges paa Vesterlandet til surterbrandens⁶

¹ Skeyta ekki um. / *Bekymrer sig ikke om.*

² Jafnað niður. / *Fordelt.*

³ *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve.* II. Deel, s. 466 (Fr. om misgierning, 20.8.1723).

⁴ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík, Gull. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík, Gull.*

⁵ Vefsmiðja Innréttinganna / *De Nye Indretningers væveri, Reykjavík, Gull.*

⁶ Surtarbrandur. / *Brunkul.*

opsøgning m.m. I Nordlandet behövedes og 2de saadanne indretninger. En nemlig i Skagefiord,¹ hvor surterbrand og varme vande findes. Den anden ved svovlverket i Husevig,² hvor ligeledes findes kaagende vande, alun, vitril m.m. Disse og flere deslige oprettende anstalter kunde alle höre under det paa Arnerhol,³ saavidt lade og delinqventer angik, i henseende til de oprettende verker derimod ikke. Af delinqventerne troer han ikke, at tugthuset har trukket den fordeel, som kunde have, naar indretningen ret kom i drivt. Thi disse burde ingenlunde være publicum til byrde, men tvertimod til fordeel, kostbare bygninger vare overalt her til aldeles unödvendige. Nöje opsigt og skarp disciplin derimod fornödne. Da vilde det ikke mere, som nu, holdes for en lykke at komme i tugthuset.

Da lovenes forbedring er et uomgjængelig fornödent middel til at sette et land paa fode igjen, er dette og det fornemste, som i Island bör tænkes paa. Men derved bör nöje betragtes landets beskaffenhed og omstændigheder nu og i forrige tider, for deraf at dömmе om de gamle anordninger bör bekræftes eller nye gives i deres sted. En fejl imod denne regel er f.e. begaaet, da en kongel. resolution af 26. Febr. 1754⁴ igjentog den i Jonsbogen, landsleigubalks 42. cap.⁵ givne befaling, at bönderne under mulct skal drive deres qvæg og faar til sætterne,⁶ naar 2 maaneder af sommeren ere passerede, og maa ej tage det hjem för 2 maaneder för vinteren. Denne anordning var i gamle dage meget nyttig, da overalt i fjeldene vare gode græsgange, hvorved da hjemmegræsset blev sparet til om vinteren. Nu derimod ere sætters brug höjst skadelig, da fjeldgræsset er aftaget, og man taber dermed al bekostning og arbejde paa sætternes vedligeholdelse, qvægets oppasning, mellemtransport m.m. Gjöden spil-

¹ Skagafjörður, Skag.

² Húsavík, Húsavíkurhreppur, Ping.

³ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík, Gull. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík, Gull.*

⁴ *Lovsamling for Island III*, s. 180–186 (Kongelig Resolution ang. Tilskud til de islandske Indretninger, 26.2.1754).

⁵ Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejubalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov-bog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 186.

⁶ Sel. Ein eða fleiri vinnukonur dvöldu í seli yfir sumarið og önnuðust mjaltir og vinnslu mjólkurafurða ásamt smaladrengr. Sel voru oft staðsett upp til fjalla eða í útjadrí jarða. Var þetta gert til að hlífa heimahögum yfir sumartímann. / *Sæter. En eller flere tjenestepiger opholdt sig sammen med en hyrdedreng på sæteren sommeren over og tog sig af malkningen og forarbejdningen af mælken. Sæteren var ofte til fjelds eller i udkanten af jorder. Dette blev gjort for at skåne græsgangene ved gården om sommeren.*

des, der nu er højst nødvendig, men da Jonsbogen blev givet, formedelst jordens naturlige fedme, var ufornöden. Ja, sætternes brug forhindrer endog, at qvæget formedelst dets idelige omstrejfen ikke kan blive feedt, det bliver vildt, og faarenes uld grovere.

For saaledes at faae enhver anordning og den ny lov undersøgt, hvorvidt den var landet tjenlig eller ej, vilde Ketilson, at enhver bog af samme skulde først trykkes tillige med gode grunde og fornuftige regler at criticere den efter og saaledes først rullere¹ iblandt indbyggerne. Hvorved man vilde erholde mange grundige og vigtige anmerkninger. Love imod betlerie og lösgjengerie ere meget gode. Intet kunde bedre hemme dette onde end en anordning, at ingen under svær straf maatte huse deslige folk. Men da det var at befrygte, at man herved kunde udrydde almuens ædle tænkemaade at være godgjørende mod sin næste, og derved gjöre mere ont end got, saa vil det være langt sikrere at hæve lösgjengeriet ved en god polite og oeconomie indretning og tugthusets fornuftige brug.

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.²

Foreslaaer til præmiers og andre nødvendige udgivers bestridelse at oprette en oeconomiekasse under stiftamtmandens forvaring og amtmandens samt laugmændenes forvaltning, som for samme skulde til kammeret aflegge regnskab. Til denne kasse skulde henlægges alt det, som overgik tugthusets nødvendige og visse udgifter, da dettes lemmer ere i den stand, at de selv ved deres arbejde kunne fortjene brödet. Ligeledes skulde i denne oeconomiekasse inddrages landfogdens lön, naar denne tjeneste bliver ledig, da embedet af amtmanden kunde forrettes. Udgifter, som af det oprettende oeconomiecollegium maatte foreslaaes, undersøges af stiftamt- og amtmanden, biskopperne og laugmændene og af dem paaskjönnes, om de ere nyttige og nødvendige eller ikke.

Om adskilligt til folkets forbedring henhørende.

Dahlesyssel.

Underviisning, siger sysselmand Ketilson,³ er saa uomgjængelig nødvendig, at hvis den undlades, skeer aldrig nogen forandring i det gamle. Af sig selv lærer almuen intet. Underviisningen bör være moralsk, politisk

¹ Ganga milli. / *Cirkulere*.

² Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar 1755–1779*.

³ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803*.

og oeconomisk. En underviisningsmaade, der næsten i alle christne lande, undtagen i Island, er blevet almindelig, er den, som forskaffes ved trykte og offentlig udgivne skrifers læsning. Og denne maatte føres i brug i Island, om dets indbyggere skal lære at skjønne paa deres eget beste. Og just denne maade var desto beqvemmere for islænderne, som de stedse have været særdeles hengivne til studeringer og læsning. Og denne egenskab nu maa være saa meget almindeligere hos dem, som de fleste nu forstaar at læse en bog, fremfor i forrige tider. Moralske, politiske og oeconomiske skrifter, mener han, vilde derfor snarere end nogen anden ting danne indbyggernes tænkemaade. Nysgierrighed vilde først gjøre, at slige skrifter bleve læste, derefter vilde eftertanke opvække læsernes agtpaagivenhed, formere deres indsigter og udrette det, som ellers intet middel var i stand til. Og uden dette ville alle nye og gode indretninger kuns have liden fremgang i landet. Men saadanne skrifter maatte tillige være indrettede efter bondens begreep og smag, eenfoldige og tillige muntre, saa at han med lyst kunde læse dem, rörende og overbeviseende, at han eftertænkte dem. Dog maatte man have taalmodighed med bonden og ikke fordre, at han strax skulde blive omskabt og forandret, da det er umuligt, at sligt kan skee med eet. Man maa derfor ej miströste, om det gaar langsom, men sikkert vente nytten i sin tid. Men som det er vanskeligt med blotte overtalelser at overbevise især de, der af gamle fordomme ere indtagne, saa er den anden underviisningsmaade, levende exemplar, ligesaa fornöden som den skriftlige. Men da omstændighederne sjelden tillade en lærer i oeconomien ved exemplar at stadfæste sin lære, saa behöves forjættelser og belöninger. Disse virke endog, hvor der er kuns liden dyd, og hvor befalinger, formaninger og straffe ere utilstrekkelige og frugtesløse. Enhver fik den belönnedes gode gjerninger at vide, og dette tilbragte ham almindelig sans. Æren gjør hos mange mere end alt guld og sølv, og undersaatterne indprentedes herved en fordelagtig ærekjerhed.

Straffe nytte aldeles intet til at faae noget nyt iverksat, men man maa opmuntre, have taalmodighed, belønne dem, der gjøre nogen merkelig fremgang, i det mindste med bekjentgjörelse og offentlig taksigelse. Begyndelsen maatte paa alle mulige maader lettes, alle hindringer, endog i loven selv, ryddes af vejen, al den frihed maatte tilstaaes, som ej stridede mod den subordination¹ Gud og Kongen til ham. Den som da efter un-

¹ Hlýðni, undirgefni. / *Lydighed, underkastelse.*

derviisning, opmuntring og belønning ikke vilde gjøre det, han burde og kunde, ham burde straffes, endnu mere den, der havde begyndt og ikke gjorde videre fremgang m.m., meest den, der lod forfalde og forsømte det, han lykkelig havde iverksat. Dog maatte med straffene bruges den største forsigtighed. Det er bekjent, at ikke straffens størrelse saa meget som dens vished afholder fra lovens overtrædelse. Historierne bevise overflödigen at höje straffe og stor haardhed altid har været skadelig. Bedre derfor at tage anledning til overtrædelsen bort, end at straffe denne ex. gr., naar tobak, brændeviin i mindre qvantite blev indført, vare straffe for drukkenskab, aager med disse vare etc. unödvendige. Slig hindring kunde skee ved paalæg paa den alt for hyppige brug af saadanne vare. Straffene bör og indrettes efter landets beskaffenhed, formue, vane, tænkemaade, og stedse hensees til formildende eller skierpende tilfælde. Og da de fleste straffe i oeconomiske ting ere alene pengestrafte, saa bör disse ej alene rettes efter forseelsens størrelse, men og efter personens formue. Visheden af straffen er dernæst höjst vigtig. Saasnart man tör haabe at undgaae straffen, er det ikke længere en straf, men en liden straf, som man troer uundgjengelig, vil derimod have langt bedre virkning. I denne henseende synes det best, for at være vis om efterlevelse, at tilstaae angiveren og executor böderne, helst da de i de fleste oeconomiske forseelser ikke vilde blive større, end at de erstattede en saadan sin umage og arbejde.

Summen af alt dette bliver da, at sysselmanden ved alle nye indretninger holder höjstfornöden: Underviisning ved trykte skrifter, opmuntring ved belønninger og maadelige, men visse straffe.

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.¹

Holder ligeledes underviisning for det sikkerste middel at bringe almuen til at söge sin og efterkommeres lyksalighed. Han foreslaaer derfor en god oeconomisk catechismus, som foruden at lære de borgerlige pligter, især börnenes moralske og physiske opdragelse, skulde give almindelige regler i oeconomien saavel som og særdeles regler i henseende til adskillige forbedringer i manufakturer, fiskeriet, haugedyrkningen m.m. Naar denne catechismus nöje var gjennemseet af erfarne mænd, maatte deraf gratis uddeles i det mindste 2 eller flere exemplar i hvert sogn. Præster, medhjelpere og repstyrerne maatte ej alene indskierpe de deri indehol-

¹ Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar 1755–1779*.

dende sandheder, men og ved deres egne eksempler vise almuen deres nytte. Præster, som herved udmerkede sig, kunde belønnes ved et præmium, ligesom og hvo ellers udfandt noget nyttigt for sine medborgere. Det var i denne henseende got, at et *oeconomicollegium* blev oprettet, som kunde undersøge alle deslige forslage og forsøger. Smagens og tænkemaadens forbedring holder biskopen i övrigt for det vigtigste middel til landets velstands befordring.

Om böndernes *oeconomie* og levemaade.

Underrettig lit. AA. [N° 1.] Saaleedes:

De fleste bönder (NB. *hjaleyemænd*)¹ holde ingen *vindemænd*² (arbeydeskarle), undtagne deres egne sönnar 2 à 3 aar, förend de rejse boe. Om foraaaret söge de fiskeriet 4 til 5 uger og rejse hjem igjen imellen korsmesse³ og fardage,⁴ da de begynde at arbejde paa deres gjödning og samle *fjeldegræs*⁵ til at dröje deres liden melk med. Hermed stræbe de hen imod St. Hansdag,⁶ da de hente deres fiskefangst fra *fiskeværene*.⁷ Naar de nu komme hjem igjen, svie de kul, samle *fjeldegræs* og deslige indtil *höeslætstiden*, som varer til *Michelsdag*.⁸ Siden rejse de bort igjen at avle *fjeldegræs*, hen imod en uges tid. Ved hjemkomsten tage de fatt paa huuses og gaardes reparation og före gjödning paa tunene.⁹ Denne boeskabs atfærd bruge saavel fattige som rige. De, som boe oppe ved fjeldene, rejse paa örredefangst til i Decembermaaned, hvoraf de i mangel af faarene betale deres udgifter til præst, sysselmand og jorddrot. Fra jul af, da örredefangsten er allerede opbrugt, leve de af bare mælk og *fjeldegræs* og maa laane, om *credit* faaes, baade fisk og smör at rejse med om foraaaret til *fiskeværene*, thi det smör, de samlede om sommeren

¹ Afbyggere. Islandsk *hjáleigumenn*.

² Tjenestekarle. Islandsk *vinnumenn*.

³ Korsmesse á vori: 3. maí. / Korsmesse om foraaaret: 3. maj.

⁴ Fardagar. Fjörir fyrstu dagarnir (fimmtudagur til sunnudags, vikan á sumrin byrjaði á fimmtudegi) í sjöundu viku sumars sem hefst á bilinu 31. maí til 6. júní. Þá áttu ábúenda-skipti að fara fram. / Skiftedage. De første fire dage (torsdag til søndag, ugen begyndte om sommeren på en torsdag) i den syvende uge af sommeren, som begynder i tidsrummet 31. maj til 6. juni. Her kunne fæstere skifte gård.

⁵ Fjallagrös. / Islandsk *mos* (*Cetraria islandica*).

⁶ Jónsmessa: 24. júní. / Sankthansdag: 24. juni.

⁷ Verstöðvunum. / Fiskerlejerne.

⁸ Mikjálsmessa: 29. september. / Mikkelsdag: 29. september.

⁹ Hjemmemarkerne. Islandsk *túnin*.

forher, maatte de nödes til at betale til kjøbmanden og husbonden. Dette er nu saa sagt om bönder i almindelighed, skjöntd nogle faae undtagen, som enten eye eller besidde fordeelagtige jorder til höeslæt og beed.

Gejstligheden.

Guldbringesyssel. Lit. Y. Præst Thorarensen.¹

Giver en nöyagtig beskrivelse over den almindelige mands levemaade udi hans meenighed ved söekanten. Föden angaaende, som bestaaer af mad og drich. Maden bestaaer mestendeels af:

I) Meelsuppe.

II) Fiskemad saasom: 1) Törfisk og törre fiskehoveder med surt smör, som udgjör hverdags middagsmaaltid. Og 2) blödfisk² saasom: a) Fersk torsk og tisling,³ der aldrig laves med suppe og sjelden for sparsomeligheds skyld i husholdningen. b) Bucknet,⁴ suur, raaden, torskfisk 8 à 21 dage gammel, nedlagt i bunke eller kas.⁵ Disse sorter mistænker han for at være usunde. c) Torskheadeder af samme beskaffenhed. d) Ravn og sundemaver.⁶ e) Blöde og slimfulde fiskegeller. f) Ferske torskemaver stoppede med maadelig og usund lever. g) Ferske og gamle, feede helleflyndre og deslige. Det, som han har at udsætte paa bemelte sorter fiskmad, er, at de tillaves med liden salt eller tilforn ere usalted, icke troeligen renses og kaages og spises umaadelig. Hvortil kommer, at ej saa nöye iagttages ordentlige spisetider, især hos söefolkene.

III) Kjöd, hvoraf undertiden laves fersk suppe. Beskriver tillavningen og behandlingen af dette slags mad. Men eftersom den mindste part og dog icke ret sædvanligen holder sig til dene spise, vil han lade den passere uantastet.

Dricken angaaende, da bestaaer samme af blande,⁷ det er raadt vand med lidet surt valde. Dette slags drick holder han for meget usund, mest i henseende til vandet, som tages af halvsalte, aabne og slet opförte

¹ Árni Þórarinsson (1741–1787), prestur / præst, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / biskop på Hólar 1784–1787.

² Blautfiskur. / Fersk fisk.

³ Þyrsklingur. / Lille torsk.

⁴ Sennilega úttúmaður. / Betyder sandsynligvis opsvulmet.

⁵ Kös. / Dyngje.

⁶ Rafabelti og sundmagar. / Rav (finner af helleflynder) og svømmeblærer.

⁷ Blanda af súrri mysu og vatni. Hversdagsdrykkur Íslendinga fram á 20. öld. / En blanding af sur valle og vand. Det var islændingenes hverdagsdrik indtil det 20. århundrede.

brönde, der tilkommer skjödesløshed i at holde bröndene reene og reense vandet.

I henseende til klæderne haver han, foruden klædernes ufordeeltige forarbejdelse, mest at udsætte, at mand veed saa lidt at betjene sig af atskillige slags skind til søe- og landklæder, NB. som er at forstaa i mangel af ulden, samt skoe. Disse holder han utjenlige saavel i henseende til husholdningen, da der slides saa meget af raadt skind, som sundheden, da de icke holde vandet ude. Endelig at søefolkene mangler en bedre underretning, hvorleedes søeklæder kand gjøres fastere og stærkere, da en nye søeklædning kand gaae med i 12 à 15 ugers tid eller kortere. Værelserne betræffende, da beklager hand den almindelige vankundighed og skjösesløshed i bygningsmaaden og indretningen, samt i at opføre væggene af steen og jord. Men sær beskriver han badstuernes¹ indretning og uleylighed derved, som er den meget usunde damb, som opstiger af tranlamperne og de mange folk, kandskee syge, som opholde sig der vinteraftener. Hvilket, han troer, at være en öyesynlig aarsag til tröds,² hoste, som forkorter manges endog spædebörnes liv. Under disse omstændigheder anseer et lidet trækhul alleröverst i taget gandske fornöden, men derimod, for varmens skyld, holde dörene tætte og tilsluttede.

Bardestrandssyssel.³ Lit. Ll. N° 2.

Beretter i henseende denne post, at mandfolkene reyse den 10de Apr. til fiskeværene og blive der til den 10de Jul. I hvilken tid de fiske paa en smaae baad i middelmaadige aringer 1.800 f. alleslags torsk, stenbid⁴ etc. iberegnet. Hvilken fangst deeles imellem 5 mænd, og baaden tager sin part, saa at enhver bekommer i sit lod 300 stk., hvoraf oftest $\frac{1}{3}$ sælges i handelen. Resten bruger bönderne til sit livsophold. Udi bemelte tid taber bonden den beste tid om faaraaret til at rögte jorden og bygge huuse. Men maae strax, naar han kommer hjem igjen fra fiskeriet, begynde paa höeslætten.

¹ Baðstofa. Helsta íbúðarhús torfbæjarins, svefn-, vinnu- og dvalarstaður. / *Badstuen var det rum i gården, hvor beboerne opholdt sig det meste af tiden. Det var her de sov, spiste og ofte arbejdede. På den måde svarer rummet til en stue i en dansk gård.*

² Munnþruska. Sveppasýking í munnholi, einkum algeng hjá smábörnum. / *Tröske. Slimhindelidelse forårsaget af svamp, som ofte optræder i mundhulen hos småbørn.*

³ Barðastrandarsýsla. / *Barðastrandarsyssel.*

⁴ Steinbítur. / *Havkat.*

OM REPSTYRERNE OG ANDRE EMBEDER

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.¹

Holder repstyrene for en af de nödvendigste övrigheder i landet. Repstyrene havde tilforn det meeste at besörge af det, sysselmændene nu have. Naar sysselmanden havde indkrævet skatterne, udnævnt domsmænd og afstraffet maleficantere,² kunde han henvise det övrige til repstyrene, hvilke foranstaltede, befalede og deciderede næsten uden appell i alt det övrige. Kunde dette end synes en slet politie, er det dog vist, at medens denne repstyrernes myndighed varede, var Islands oekonomie i langt bedre stand end nu. Nu ere disse alene sysselmandens politietjenere og nogle plagede mennesker uden al myndighed. Bebrejde de en bonde, at han giver for liden tiende, huser ikke fattige, forsömmer sin næring, opföder sine börn slet o.d., giver den uformuende ham trodsige svar, den formuende förer ham i process. Nu maa repstyrene, der ofte ere de fattigste, forsömme deres næring, gjöre rejser og bekostninger for at foranstalte böygdenes beste, nu försörge umyndige og bedagede over evne, fordi andre i böygden ej vil efter deres befalinger gjöre det, de bör. Er sysselmanden nu streng imod dem og giver böndernes klager for megen gehör, ere de reent ulykkelige. Og for al deres stræbning, omkostninger og bryderie har de slet ingen lön, men oftest utak og skjeldsord. Vel frygter man, at det kunde give anledning til vold og uretfærdighed, om man ikke maatte gaae med sine klager fra en ret til anden. Men erfaringen synes at nægte dette. Blev sagerne efter deres vigtighed i visse klasser inddeelte, saa at den förste klasse af repstyrene blev paadömt og ej videre end til sysselmanden appelleret, den anden af denne paadömt og alene til oberretten³ appelleret, den tredje gik endelig til höjesteret, saa beholder enhver sin myndighed, sagerne forkortedes og formindskedes, og denne inddeling er desuden grundet i Norske lov 1, 6.⁴ Meget nödvendigt, holder han for det er, at heri skeer reformation, og repstyrene mere myndighed forskaffes.

¹ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1754–1803.

² Afbrotamenn. / *Forbrydere*.

³ Yfirrettur, æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. / *Oberret, den överste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmændenes herredsret og Lovretten*.

⁴ *Kong Christian den Femtes Norske Lov*.

At disse skulle vise flid i deres embede, er umuligt at forestille sig, da de ingen lön have, og det vilde af samme aarsag næsten være tyrannie at straffe deres forsømmelse og engennytte. Men skal repstyrene have lön, da er spørgsmaalet, hvor den skal tages fra? Hertil holder han for best en art af frivillig skat, nemlig en saadan der skulde betales af overdaadighedsvare, hvoraf han foreslaaer tobak. Enhver bonde, tjenende, löse- eller huusmand og -qvinde, som ikke betaler skat, men dog bruger tobak, skulde svare denne afgift. Mand og kone, som betale skatter, skulde derimod være fri derfor. Men börn, af hvad stand og vilkaar de end vare, skulde saavel som tjenestefolk, löse- og huusmænd betale afgiften af tobak, om de bruge den. Denne afgift skulde sysselmanden forpagte og derfor paa mandtalstinger¹ erlegge en fastsat pengesum til tingsognets kasse mod qvittering af alle repstyrene, og underskrevet af tingmændene. Af denne kasse skulde da repstyrene salareres.

Foruden at give repstyrene deres gamle myndighed og tillegge dem lön, maa og deres embede og sager paa det nöjeste afpasses og bestemmes. Og troer han, at 3 kunde være nok, naar de havde lön, i steden for 5 nu. Böygden maatte da nödvendig deles mellem repstyrene, og enhver anvises sit antal gaarde at have opsigst med. Got var det og, at tingsognene bleve indrettede efter kirkesognene. Repstyrene maatte og forsynes med en generalinstrux og en speciel af sysselmanden. Især maatte de paa-passe:

1) At ingen blev tilladt i tingsognet at opholde sig, uden han kunde fremvise edelige² attester om sin skikkelighed, tarvelighed og stræbsomhed.

2) At underrette sysselmanden paa mandtalstingene om de giftefærdiges egenskaber, midler o.d.

3) At være selv nöje erkyndiget om de boendes, tjenendes og opvoxendes opførsel, omstændigheder og egenskaber.

4) Efter at höesletten var forbi, skulde enhver repstyrer för reppemödet besøge alle de gaarde, hvor ingen skattebonde boede, og der besigtige: a) Höet, at ej for mange kreature bleve indsatte. b) Madvarene, om dermed reenlig og sparsommelig blev omgaaet. c) Uld og hestehaar samt

¹ Manntalsþing. Lögboðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldgudur að sækja árlega, haldið á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. / *Mandtalsting. Et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret på et bestemt tingsted i hver rep.*

² Staðfest með eiði. / *Bekræftet ved ed.*

bondens flittighed ved dets bearbejdelse. d) Huusgeraad, baade og skibe, om det blev holdt ved lige. Og skulde bonden være pligtig at efterleve, hvad repstyreren herom deciderede. Og befandtes höemangel ved bondens ladhed forarsaget, skulde han miste, og böygdens fattige gives, det derpaa indsatte qvæg.

5) Han skulde sørge for ungdommens opdragelse til arbejde, flittighed og sparsomhed, og provsten heri være ham behjælpelig.

6) Han skulde foranstalte jordegodsets forbedring ved indhegninger, gjødningens fornuftige behandling m.m.

En cassa maatte nødvendig i hvert tingsogn indrettes af sammes indkomster, af tiender, madgaver, dyretolde,¹ mannelde² og tobaksafgiften. Præsten og repstyrerne skulde være directeurer over cassen og holde bog over indtæg og udgibt. Cassen skulde være hos en vederhæftig repstyrer, og sysselmanden alene aarlige eftersee og paategne denne regning, der af sognepræsten derefter skulde indsendes stiftamtmanden, og sysselmanden være ansvarlig for antegnelser deri.

Mange embedsmænd holder Ketilson for at være aldeles ufornödne til at styre almuen, da det ikke ere disse, men gode love, som skal regiere dem. Desuden er intet embede i landet saa vidtløftigt, at jo een person magelig kan forrette det og endda have tid tilovers. En god underviisning og fornuftig opdragelse, mener han, skulde udrette langt mere og bedre befordre landets velstand, en om en opsynsmand blev sat over hver 5te menneske. Aldrig er landet blevet slettere regieret, end da det havde 4 bisper og 4 lavmænd. Nu har man foruden disse endnu 1 landfoged, 1 amt- og 1 stiftamtmand. Ved alle nye indretninger bör hensees til, om ulejlighederne overbalancere nytten af dem eller ikke. Nu holder han flere embedsmænd for ikke alene unödvendige, men og til en forgieves bekostning for staten, som holder dem. Mener derimod, at naar 3 à 5 reppstyrere, disse höjst nyttige betjent, bleve satte i hvert rep og paa en skikkelig maade behandlede samt dem givet deres gamle myndighed, var

¹ Dýratollur. Sérstakur skattur notaður til að standa straum af kostnaði við eyðingu refa. Einnig nefndur refatollur. / *Dyretold. Særlig skat anvendt til at finansiere rævejagt. Også kaldet rævetold.*

² Manneldi. Kostnaður við ómagaframbærslu. Hver skattskyldur bóndi var skyldugur að vista ómaga hjá sér um tiltekinn tíma eftir efnahag og sjá honum fyrir fæði. Nefndist þessi vist frá fornu fari mannelði. / *Udgift til forsørgelse af fattiglemmer. Hver skattepligtig bonde var forpligtet til at forsørge et fattiglem i husholdet i en afgrænset periode alt efter økonomisk formåen. Dette kaldtes fra gammel tid "manneldi" på islandsk.*

det langt nyttigere for landet, end om der blev sat en amtmand, sysselmand, foged og sorenskriver i hver böygd.

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.¹

Er af samme tanker som ovenanførte sysselmand angaaende repstyrerne, hvilke han anseer som statens nyttigste lemmer, en stand der efter hans tanker, burde haandthæves, understøttes og salareres. Angaaende deres forretninger, indkomster og myndighed foreslaaer biskoppen, at følgende maatte fastsettes:

1) De skulde ansees for hæderlige mænd og have rang og sæde med laugrettesmænd.²

2) Udvælges af de beste, troeværdigste og vederhæftigste mænd i reppen. Dette valg skulde skee saaledes: Naar alle boesiddende mænd i reppen havde paa mandtalstinget voteret paa en eller flere, skulde sysselmanden og reppens præster ved fleste stemmer af disse vælge en, og provstens gjøre udslaget, om de vare lige. Den valgte skulde da af sysselmanden gratis forsynes med en skriftlig instruction, der nøje bestemte hans pligter. Denne skulde han i sognepræsternes, medhjælpernes og 3 repstyreres overværelse beedige.³ Sognepræsten skulde derefter holde en kort formanings-tale til ham. Fra dette kald maatte ingen, som intet embede havde i forvejen, undslaae sig uden lovlige aarsager, ej heller frasige sig embedet under 10 rd. straf til herredets fattigste börn, hvorpaa laugmanden med 2de sysselmænd skulde skjønne.

3) De skulde have opsigst med omløbende betlere, at de friske og före blive nødte at tage tjeneste eller og betale til repstyreren en mulct af 1 rd. eller lide paa kroppen. En hosbond, som uden aarsag bortjager sine tjenestefolk, skulde ligeledes til repstyreren betale 1 à 2 rd. efter deres formue. Og en tjenestekarl, som uden skjellig aarsag opsigter sin tjeneste eller løber bort, 1 rd., en pige 3 mk.

4) Lösemænd,⁴ der ikke ejer en tiendecapital af 10 hndr., betaler som lösgængere til repstyreren ligeledes 4 rd. og anvises tjeneste. Præster,

¹ Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / biskop på Hólar 1755–1779.

² Lögréttumenn. / Lovrettemænd.

³ Staðfesta með eiði. / Bekræfte med ed.

⁴ Lausamenn, lausakonur eða lausafólk var undanþegið því að vera í ársvistum hjá bændum. Löglegir lausamenn greiddu lausamennskutoll þar til lausamennska var bönnuð árið 1783. / Lösarbejdere var fritaget for at være i årstjeneste hos bønder. Lovlige lösarbejdere betalte lösarbejdertold, indtil det blev forbudt at være lösarbejder i 1783.

som vie betlere, der givte sig paa haandverket, bör böde 4 rd., det halve til repstyreren, det halve til fattige præsteenker. Intet par burde givtes, som ikke tilsammen i det mindste ejede ejendomme for 5 hndr. eller 20 rd. kroner. I tvilsfald skulde disse af repstyreren vurderes imod 2 mk. kroner for umagen.

5) I efteraaret skulde repstyreren ved enhver gaard i sit böigdelaug forfatte nøjagtig fortegnelse over sammes levende kreature af alle slags, eftersee höet og övrige foder og derefter ansette, hvor stort et antall kreature bonden paa samme maa holde. Overskrides dette tall, bör han til repstyreren betale i mulct for hver koe 4 mk., hest 2 mk., föll ligesaa meget og faar 1 mk. 8 sk. Fortegnelsen over disse kreature skulde til mandtalstinget indleveres for at see, om bonden har tiendet rigtig. Har nogen da gjort underslæb, böde 4 rd. specie, $\frac{1}{3}$ til kongen, $\frac{1}{3}$ til repstyreren og $\frac{1}{3}$ de fattige, og derfor strax skee execution. Colluderer¹ repstyreren med bonden, betale 2 rd. til de fattige, eller sysselmanden med repstyreren, da böde han 4 rd.

6) Naar vejene befindes slette, indgive de nærmeste repstyrere til sysselmanden deres forslag og ligning over arbejdet. Med dette have de siden opsigt under 2 rd. straf, om de ere modtvillige, og nyde enhver af dem daglig 1 mk.

7) Skal repstyreren have opsigt med, at ikke for meget qvæg drives til afretterne.² Handler nogen derimod, betale landnam³ samt indlöse sine kreature og give desuden i straf for hver stud eller hest 1 rd., hoppe og föll 1 rd. 2 mk., kalv 3 mk., faar 2 mk., halvparten til repstyreren, $\frac{1}{4}$ til kongen og $\frac{1}{4}$ til den fornærmede. Ere kreaturene uden ejerens forevidende overlöbne, betales det halve af disse mulcter.

8) Bör repstyreren fastsette hvor stort et stk. gjerde, hver bonde aarlig bör sette omkring sit tun og marker. Og bör disse i det længste inden 10 aar være aldeles indlukkede. Forsömmes dette fastsatte arbejde, lade repstyreren paa bondens regning det gjöre, og denne betale desuden mulct efter sysselmandens eragtning. En ejer böde dobbelt mod en lejlænding.

9) Hvo, som ikke betjener sig af de ved hans gaard værende setter,⁴ böde 2 rd., halve til repstyreren, $\frac{1}{4}$ til kongen og $\frac{1}{4}$ til de fattigste og flittigste opsiddere i reppen.

¹ Hylma yfir. / Lave aftale under hånden.

² Overdrev, græsgang i fjeldet. Islandsk *afréttur*.

³ Landnám. Skaðabætur til eiganda eignar sem er nýtt á óréttmætan hátt. / *Landnam. Erstatning til ejerne af ejendom, som er udnyttet på uretmæssig måde.*

⁴ Sel. / Sæter.

10) Naar det kan skee, bör repstyrerne tillige være præsternes medhjelpere, men hvis ikke, proponerer præsten en anden skikkelig mand, som provsten approberer¹ eller og proponerer en beqvemmere. Kunne de ej foreenes derom, deciderer biskoppen.

Om repstjorer og anden politie övrighed.

Litra AA. [N° 1.]

Tilskriver hustugtens saa slette iagttagelse siden biskop Harboes² afrejse fra landet, deels sysselmændenes, som icke give sig tid til at holde over hustugten, og deels repstjorerne effterladenhed. Ja, angiver enddog repstjorerne for at hæle og tage de ulydige udi beskyttelse. Til denne uordens afhjælpelse foreslaaer og anseer for aldeles nödvændigt:

1) At der hver efterhöst og foraar ved visse bestemte sammenkomster blev af repstjorerne effterforsket, om hvorvidt hustugtsforordningen³ blev efterlevet. Repstjorerne skulde være 2 eedsvorne mænd i hver rep (i stæden for der nu ere 5), som vare bekjente for gudfrygtighed, og som selv holde god hustugt og tillige vare velhavende og drivtuge i deres forretninger. De burde for at kunde söge og tiltage de ulydige og overhörige for retten, nyde aarlig vis lön, der kunde tages af det til justiccassen henlagte laugrettemænds⁴ salarium som tillæg til det, hustugtsforordningen tillægger dem.

2) At præsterne, foruden deres andre pligter i henseende husdisciplinen, da de fornam at repstjorer og sysselmænd vare efterladne i at rette de hos almuen befindende mangler, maatte befales at give sligt til kjende for herretsprovsten og denne igjen for amtmanden, som bör eftersee, at kongens forordninger bliver efterlede.

3) Repstjorerne maatte foreskrives fölgende poster at iagttage, som paa hösttingene: a) At opskrive og tage tiender. b) At anvise de fattige opholdsstæd i reppen. c) Holde regnskab over fattiges penge. d) Effterforske bönder og tjenistefolkene arbeysomhed om sommeren og proportionere creaturerne antal efter höeavlens godhed og forraad hos de bönder, der selv icke have forstand dertil. e) Forskaffe de fattige bönder arbyde, som intet have, og eftersee deres proviant.

¹ Samþykkir. / Godkender.

² Ludvig Harboe (1709–1783), Sjalandsbiskup / biskop over Sjællands stift.

³ Lovsamling for Island II, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

⁴ Lögréttumenn. / Lovrettemænd.

Paa foraarstingene: a) At efftersee og erkyndige dem om, hvem der trænger til laan af fattiges cassa. b) Hvilke og hvor mange fuldvoxne folk, der ere uden tjeniste. c) Hvilke, der ej holde tjenistefolk, og tilholde samme at antage. d) At foranstalte, at reppen icke bebyrdes med alt for mange vanføre. e) At erkyndige dem om de, der uden de lovbestemte midler rejse boe. f) Om ulovlige lösemænd og endelig g) om hustugten og dens mangler, de befindende ulydige til næste herretsting at indstævne til ransag og i hustugtsforordningen foreskrevne böder.

Bondestanden.

Guldbringesyssel.¹ Litra NN.

Proponerer, at repstjorernes antal indskrænkes til 2 eller höyest 3 de beste og dueligste bönder i hver rep, som skulde udi aarlig lön oppebære 2 à 3 f. af hvert hundrede fiskerlöt, som i den rep falder, eller dets værdie, hvor der icke er fiskerie.

[Guldbringesyssel.] Litra YY. N° 3.

At præsten tillige med reppens indvaanere som de, der best kjende dens forhold og beskaffenhed, maatte have magt til at udnævne og besikke repstjorer, ickuns 2 i hver rep. Disse igjen maatte:

1) Udnævne 2 andre de beqvemeste mænd til at gaae dem til haande udi deres forretninger.

2) Have opsigt med jorders bygsling.²

3) Forrette gratis, da almuens tyngseler ingen tilvæxt taale.

4) Före regnskab for deres indtægt og udgift af fattiges penge, paa det ingen skulde have aarsag at mistænke dem for uredelig omgang dermed.

Sysselmanden skulde decidere de imellem indfaldende misforstaaelser.

[Guldbringesyssel.] Litra SS. Islands fattige uden navne.

Klage over nogle repstjorers ubillige omgang med de fattige, saaledes at disse oppebære ickun lidet af de dem tilfaldne tiender. At de, som betale fattiges tiende, maae undertiden underholde de fattige og vanføre lige-saaavel som de, der icke betale. Hvilket synes ubilligt. At repstjorerne un-

¹ Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

² Útleigu til ábúðar. / *Fæste, udlejning.*

derholde saadane under navn af omager,¹ som kand arbejde, men hensætte de sletteste til bönderne. Vide icke, om repstjorerne gjöre noget regnskab til övrigheden for fattiges penge. At de mest formuende antages til at være repstjorer, uagtet de icke bære forstand nok dertil.

Hunevatnsyssel.² Litra AA. N° 2.

Proponerer: At repstjorerne blev til lön tillagt den gjeftold,³ sysselmäendene nu oppebære, da der icke vides, at den er af kongen paabuden, eller paa hvad grund den i förstningen er paalagt at svares til sysselmanden. Det maatte især være repstjorerne angeleget at eftersee de bönders höe og madvare, som uforsigtig omgaaes med deres ringe ævne og midler, og alvorlig tilholde dem at omgaaes vel dermed. Item at proportionere deres creaturers antal effter deres höebjærgning. Spörges om de, som overbevises om ulydighed og ödselhed, icke kand billig tilfindes at lide straf paa kroppen.

[Hunevatnsyssel.] Litra Oo. N° 2.

At der ickun skal være 2 repstjorer i hver rep og oppebære gjeftolden til lön.

Skagefiordssyssel.⁴ Litra ZZ. N° 8–9.

Forestiller hvor ubilligt det er, at repstjorerne, som foruden fattigvæsenets bestyrelse og opsyn have tillige at bestille med stevnevardsler, at indkræve sysselmäendenes, bispe- og præstetiender, icke skal oppebære nogen lön. De maatte derfor være frie for at svare gjeftold, bispe- og kirketiende, samt nyde en liden douceur af vedkommende. Obs., her medfølger en udskrift af Skalhols bispeannal⁵ og en domslutning af 1566,⁶ som viser gjeftoldens oprindelse, samt en liden tabell, hvorledes den be- regnes og svares af 1 til 20 rd.

¹ Ómagar. / *Fattiglemmer*.

² Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel*.

³ Gjaftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gavetold. Skat betalt af losøre*.

⁴ Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel*.

⁵ Sjá/Se: *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Bréf frá almenningi. Den islandske Landkommission 1770–1771 I. Breve fra almuen*, s. 472–475.

⁶ *Íslenzkt fornbréfasafn XIV*, s. 481–484 (Dómur um gjaftolla 1.5.1566); s. 538–540 (Úrskurður upp á gjaftolladóminn 13.10.1566).

Wadlesyssel.¹ Litra ZZ. N° 5.
Om repstjorers antal og lön, ligeledes.

Thingoesyssel.² Litra Rr. N° 1, 7, 8, 10, 13.
Ligeledes.

Gejstligheden.

Rangervallesyssel.³ Litra Gg. N° 2.
Proponeres, at ickun 2de repstjorer skal være i hvert sogn, nyde 2 rd. croner, som tages af sysselmændenes lön.

Guldbringesyssel. Litra ZZ. N° 2. Præst Thorarensen.⁴
Effter at have vist hvad en repstjors pligt er i almindelighed, hvor liden nytte repstjorerne gjöre i deres nuværende forfattning, samt nödvænderheden af duelige repstjorer, saavel i hensigt til politiens handthævelse som fattigvæsenet, foreslaer: At der skal være 2 repstjorer i hver rep, som vare bemidlede, forstandige, veltænkende og sognets beskaffenhed velbekjente. De maatte tillægges lön af 4 til 10 rd. pr. persona, alt effter tinglaugets⁵ vidtlöfftighed, i eed tages, udsees og foreslages af sognepræsten, men beskickes af sysselmanden og meddeles en instrux, hvorinde deres embedspligter henføres til følgende poster.

I.

Som fattiges forstandere:

1) Samle og annamme fattiges penge. Det samlede paa stædet udi deres forsamlinger at indføre udi en protocol, hvilken præsten selv altid nærværende til vitterlighed undertegner.

2) Med beste skjönsonhed uddeele fattiges penge effter enhver trængendes omstændigheder, udgifterne protocolleres i præstens nærværelse. Han holder desuden tjenligt for at forekomme al mistanke om pengenes medhandling, at en extract af fattigacterne oplæses af prækestolen med en taksigelses erindring til de godgjörende og en formaning om ydermeere hjælp.

¹ Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

² Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

³ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel.*

⁴ Árni Þórarinnson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

⁵ Þingsókn. / *Þingsogn.*

3) Aflægge aarligen af præsten attesteret regning for provsten og sysselmanden.

4) Aabne og anvise fattige sognets husarme vey og midler til at kunde fortjene deres bröd.

5) Hensætte vanføre mennesker paa de stæder, hvor de skal nyde deres pleye og opvartning, ligeledes den fattige ungdom, hvor de kand nyde optugt og undervisning i deres christendom og nyttige haandgærninger. Den misbrug at forflötte et barn fra en bonde til en anden udi et aars tid maatte afskaffes. Men et barn maatte om mueligt fra sit 8de til 16de aar stædse forblive hos en og den samme bonde, naar han ansaaes dygtig til at opdrage det.

6) Nöye paasee og icke lade det komme an paa enhvers gotbefindende, hvor höy tiend han giver og angiver.

II.

Som politiebetjente:

7) Holde over lovenes effterlevelse og forrette hus- og justizdisciplinens udfordrende executioner.

8) Paasee og befordre fart tilførsel, rejsendes tarv med veyrydninger, broes anlæggelse, skyts og deslige.

9) Aarlig efftersee böndernes næring og bjæring, deres höe og mad, deres baade og fiskereedskaber, deres omgang med hus, tun, gjödsel, al slags törvskæren, for derudi befindende misbrug eller bröst at sætte vedkommende til rette og derpaa foranstalte raad og bod. Endelig at see de husvilde forsynede med boepel. Hemme ej alleene lösgængerie og betlerie, men og al ufornöden forflöttelse fra en gaard til den anden. Sysselændene maatte overalt være repstjorerne behjælpelige til at handhæve dem i deres myndighed.

I slutningen af denne materie anförer han især de poster, som tilföye bondestanden mest skade og uleyligheder, og som har desto större indflydelse udi repstjorerne embede. Saasom: Tjenistefolkernes selvraadighed, nogle hosbönders selvtiltagne utidige myndighed. Böndernes forsömmelse udi deres næringsudveye og drifft. Hvor henhörer især: uforsigtighed med foerskatteringen,¹ ukyndighed og dorskhed. Fiskereedskabernes uduelighed, skjödeslöshed med jordbruget og havedyrknin-

¹ Setja á heyin. Ákveða hvað ráðlegt sé að láta lifa af skepnum miðað við heybirgðir að hausti. / Sætte på høet. Beslutte, hvor mange kreaturer det er tilrådeligt at lade leve vinteren over, sammenlignet med høstudbyttet om efteråret.

gen, husenes forfaldelse, misbrug med al slags törvskjeren. Mangel paa belønning for dem, som forbædre deres gaarde, landstrygen. Handelens nærværende forfatning, som staaer al flittighed i veyen. Endelig erindrer han, at thinglaugene burde indrettes effter sognene, saaledes at enhver meenighed havde sine repstjorer, som icke havde nödig at dependere af meer end en sognepræst.

[Guldbringesyssel.] Litra UU. [N° 1.] Provst Thorgeirsen.¹

Proponerer, at reppstjorerne antal indskrænkes til 2 à 3 i det høyeste, de skulde [have] inspection saavel i politicis som ecclesiasticis² i et thinglaug, udnævnes af sysselmanden og sognepræsten, i eed tages, tillægges lön, rangeres med laugrettemænd,³ meddeeles en instrucion bestaaende af følgende poster:

1) Skulde de have nöye opsyn med fattiges og vanföres underholdning efter loven.

2) Med ungdommens opdragelse, og angive deres paamindelsers overhörige forældre og formyndere for præsten og sysselmanden, hvilke skal söge at raade boed derpaa, den förste med alvorlige irettesættelser og formaninger. Og hvis det icke kand hjelpe, da den sidste med straf efter forseelsens beskaffenhed.

3) Have nöye indseende med husbönder og tjenistefolkes forhold indbyrdes. Om disse bekomme deres forsvarlig kost og lön, og som svarer til deres arbejde? Hvis icke, være dem behjælpelige, at deres condition kand forbædres. Ligeledes naar tjenistefolkene fandtes ulydige og opsætsige, have myndighed og magt til at hensætte dem paa en vis tid, til noget strængt arbejde dem til straf. Hvilken siden sættes igjen i sin forige husbonds tjeniste 1 à 2 aar.

4) Efftersee böndernes og husmænds arbejde og næringsveye, forskaaffe dem, som intet have at nære sig af, raad og leylighed til fortjeniste. Afstraffe de ödsele og ulydige med gabestocken eller anden vilkaarlig straf.

5) Erkyndige dem om dem, som i thinglauget maatte befindes at bruge utilladelig handel med tobak og brændevin, og angive dem for sysselmanden.

¹ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / provst, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

² Jafnt í veraldlegum sem kirkjulegum málum. / *Såvel i verdslige som gejstlige sager.*

³ Teljast jafn hátt settir og lögréttumenn. / *Anset som rangerende lige så højt som lovrettemænd.*

6) Efftersee, hvor meget riis hver bonde eller husmand har ophugget og til hvad ende, og befindes de at have handlet imod kongel. lov og forordninger, angive det paa behørige stæder til væntelig afstraffelse.

7) Undervise bönderne udi kaalhavedyrkning og madurternes nytte og brug, særdeeles saadanes som ere tjenlige imod skjörbug og spedalsk-hed. Ligeledes efftersee, om bönderne ere villige til at forbædre deres tuune. Obs. Til denne forbædring, troer han, at de askebanker, som fra forige tider af ligge samlede omkring gaardene, ere meget tjenlige.

8) Opdage heel- og halv- lösemænd og angive dem for övrigheden.

9) Skulde de spørges til raads af præsten om fattige folk maae indla-des ægeskab, og ingen præst maatte understaae sig at copulere¹ saaddane folk imod deres forbud, hvilket om paaankes, skal det af provsten og sysselmanden examineres, om det er grundigt. De skulde ansees for for fattige til at indlades i ægteskab, som icke eye 20 rds. værdie foruden deres klæder.

10) Skulde de paa hvert aars mandtalsthing indgive til sysselmanden en sandfærdig relation om alt hvad, der er ved deres dem anbefalede for-retninger passeret i thinglauget. Og befindes de effterladne eller uduelige i deres embede, første gang af sysselmanden alvorligen sættes til rette, anden gang mulcteres til fattige og tredje gang frasættes deres embede.

Borgefiordssyssel.² Litra Kk. [N° 4.]

Klages over, hvor lidet repstjorerne holde over tiendeydelser, rovdvys ödelæggelse, omagers forflegning,³ og at de icke æstimeres for vankun-digheds skyld.

Proponeres, at der skal være 2 repstjorer udi et sogn, som bestaaer af 20 gaarde, og 3 hvor der ere 30 gaarde. De udsöges af sysselmanden og sognepræsten, meddeeles instruction, tillægges aarlig lön af 40 à 60 al. pro persona, eftersom sognet var vidtlöftig til. Sognets indvaaneres være pligtige under vis straf at ervise dem ald vedbörlig lydighed, syssel-manden handhæve deres myndighed. Især skulde repstjorerne tilholde unge mandfolk at lægge dem efter dyre- og fuglefangst med bue eller skydegevær. Og samtlige indvaanere at forbædre veyene.

¹ Giftn. / Ægtevie.

² Borgarfjarðarsýsla. / Borgarfjarðarsyssel.

³ Ómagaviðurværi. / Fattiglemmers forplejning.

Hnappedalssyssel. Litra V. Præst Vigfus Jonsen.¹

Proponerer, at der skal være 3 repstjorer, hvoraf en (hvortil maatte antages en laugrettemand) skulde være de andres formand og have myndighed til eene at decidere saavel udi de sager, som angaae reppen, samt at dictere og exequere straffer (med gabestocken), som udi de sager, hvorom de blive enten indbyrdes eller med almuen ueenige, og være til-lige præstens medhjælper. Han skulde nogle gange om aaret referere sys-selmanen reppens tilstand og med denne overlægge et og andet dens fremtarv angaaende. Ham skulde meddeeles et à parte instrux og være eedsvoren. Oppebære udi lön 1 f. af 120 f. löt, enhver bonde og hans tjenistekarle avlede om foraaet, item 2 f. af hver, som gjør tiend, hvilket sidste deeles imellem de andre 2. Den överste repstjor maatte være frie for at svare skat til sysselmanden imod at være denne behjælpelig udi hans forretninger i reppen.

Hunevandssyssel.² Litra ZZ. N° 1.

At repstjorerne maatte tillægges gjæftolden³ til lön, samt nyde frihed fra at underholde reppens omager og anden sognetyngde.

Skaftefieldssyssel.⁴ Litra Tt. N° 2.

At der skal være 3 repstjorer udi hver rep. At de skal nyde vis lön, tilslaaes en beqvem jord til beboelse. At de skal have nöye indseende med fattiges penge, og at lösemænd icke fordölges af bönderne.

[Skaftefieldssyssel.] Litra A. N° 1.⁵

At der skal være ickun 2 repstjorer i hver rep, at de skal tages i eed og meddeeles instrux. At de skal aarlig oppebære til lön 3 rd., som tages af gjæftolden. At de skal aarlig aflægge regnskab, paategnet af sognepræs-ten, til höyövirgheden.

¹ Vigfús Jónsson (1736–1786), aðstoðarprestur / *hjælpepræst*, Miklaholt, Miklaholts-hreppur, Hnapp.

² Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel*.

³ Gjæftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gavetold. Skat betalt af lösöre*.

⁴ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel*.

⁵ 2. B. J. Ref. N° 699 l. Lit. A. N° 1; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssyssel*.

OM OVERDAADIGHED OG YPPIGHEDS VARE SAMT FORSLAGE DERIMOD
Biskop Gisle Magnussen paa Holum.¹

Anseer den overhaandtagende overdaadighed som en hovedaarsag til landets ödeleggelse og holder det derfor uomgjængelig nödvendigt, at derfor bliver sat skranker. $\frac{1}{3}$ ² af indbyggerne bruge tobak, $\frac{1}{4}$ brændeviin, og $\frac{1}{3}$ tilkjöber sig unödvendige galanterievare,³ som alt gjerne kunde undværes. Deraf kommer det, at en arbejdskarl, som i forrige tider, for 30 aar siden, lod sig nöje med 2 rd. 4 mk. i lön, og deraf kunde spare, er nu neppe fornöjet med 4 rd. 4 mk. og dog fattig, fordi han skal have disse overflödige vare. Det burde derfor forbydes, at ingen maatte aarlige kjöbe mere af slige vare, end af hans lösöre tiendecapital belöb, en embedsmand eller jordegodsejer ikke mere end $\frac{1}{12}$ af hans visse indkomster kunde betale. Til den ende kunde fastsettes fölgende:

1) Enhver kjöbmand skulde aarlige af sysselmanden gives specification paa indbyggerne, deres tiendehöjde og indtægter m.m. for derefter at udlevere unödvendige vare, som tobak, brendeviin, öll, möd, kattuner, silketöjer, baand, galoner, thee, kaffe, m.m.

2) Paa mandtalstinget skulde sysselmanden tilkjendegives, i hvilken kjöbstæd enhver agtede at gjöre sit hovedindkjöb samme aar, for derefter at kunne indlevere bemelte specification, uden hvilken ingen maa udleveres det allermindste endog for betaling.

3) Driver nogen slig ulovlig handel med underkjöbmanden, skippere, styrmænd eller matroserne, blive varene confisquerede, og kjöberne böde deres dobbelte værd til de fattige, hvoraf sysselmanden for inddrivelsen faaer $\frac{1}{3}$. Selgeren böder, om han er underkjöbmand eller skipper, förste gang 15 rd. og siden hver gang dobbelt, styrmænd 10 rd. förste, 20 anden, 30 tredje gang o.s.f. Matroser, assistenter o.d. förste gang 6 rd., anden 12, tredje 18 rd. o.s.f. Oberkjöbmand förste gang 25 rd., anden 50 rd. o.s.f. Af hvilke böder angiveren faaer $\frac{1}{3}$, sysselmanden $\frac{1}{3}$ og repstyren $\frac{1}{3}$.

4) Paa eedelig angivelser i slige tilfælde bör sysselmanden strax holde en inquisitionsforretning, som derefter tilstilles amtmanden til paakjendelse.

5) Den, som fortiede slig ulovlig handel, skulde böde förste gang 8 rd., anden gang 16 rd. o.s.v., halvt til kongen og halvt til repstyren.

¹ Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / biskop på Hólar 1755–1779.

² Í bréfinu sjálfu stendur $\frac{2}{3}$. / I selve brevet står $\frac{2}{3}$.

³ Munaðarvörur. / Luksusvarer.

6) Befandtes sysselmanden ved inquisitionen partisk eller efterladen, böde 20 rd. til deling mellem justitzkassen og fattige præsteenker, anden gang tillaes paa sit embede.

7) Lösekjøb bör aldeles afskaffes, og kjøbmanden under 100 rd. mulct, halvt til kongen, halvt til oeconomiecasse, være pligtig strax i sin autoriserede handelsbog at indføre saavel kjøbende som selgende vare nöjagtigen. Klatbögger¹ bör derfor aldeles afskaffes. Colluderede² sysselmanden here med kjøbmanden, tillaes han paa sit embede.

8) Af föromtalte specification skulde Handelscompagniet³ gives en rigtig copie, paa det ikke flere unödvendige vare skulde til landet overføres end ifølge samme maatte afsettes.

9) Kjøbmanden maa ikke laane nogen slige unödvendighedsware til paafölgende aar, ej heller nogen kjøbe brendeviin for mere end $\frac{1}{2}$ af den capital, han maa kjøbe andre unödvendige ting for. Og ingen, i hvor riig han er, mere end 1 td. brændeviin og 2 anker viin.

Saa længe indbyggerne have mangel paa skind og uld, maa derimod ingen kjøbmand under 10 rd. straf, bortføre noget deraf fra landet, saa længe liebhavere dertil melde sig, hvilke han bör overlade det saaledes: 10 pd. uld for 2 mk. specie, et skind med ulden for 1 mk., slettere 12 sk. og de ringeste for 10 sk. specie og studeskind for stk. 1 rd. o.s.v.

Compagniet burde være forbunden stedse i landet at holde en bestandig fuldmægtig, som tillige var vederhæftig, der kunde uddele de nödvendige vare mellem indbyggerne og tillige paasee, at de unödvendige blive dem nægtede, samt at ingen uvederhæftig blev noget betroet paa credit, medmindre han viiste caution eller nöjagtige qvitteringer fra vedkommende sysselmand, præst etc., at han havde betalt, hvad han burde til kongen, de fattige o.d. Handler slig fuldmægtig derimod, ansees med vedbörlig mulct som ovenmelt.

¹ Kladdabók. Verslunarbók þar sem viðskipti manna voru færð inn með frekar óskipulegum hætti, gjarnan ýmis lausakaup færð inn til bráðabirgða. Þær átti að leggja niður með konungsversluninni 1759. Þess í stað voru teknar upp svonefndar krambúðarbækur þar sem viðskipti hvers manns voru skráð út af fyrir sig. / *Kladdabog. Handelsbog, hvor folks handel blev indført på en systematisk måde, gerne forskellige småindkøb indført løbende. De gik ud af brug sammen med Den kongelige handel i 1759. I deres sted blev indført de såkaldte krambodsboøger, hvor hver enkelts handel blev noteret separat fra andres.*

² Hylma yfir. / *Lave aftale under hånden.*

³ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

OM TOBAKS OG BRÆNDEVINS MISBRUG, OG ISÆR I°
OM BRÆNDEVINS INDFÖRSEL

Litra T. [N° 1.]

Anseer den megen mængde brændevin, som aarlig föres til landet, at være en heel aarsag til icke alleene stor pengespilde, men endogsaa til druckenskab og deraf flydende örkeslöshed, liderlighed og andre laster. Formeener dette onde at kunde hemmes:

1) Ved hustugtens opkomst.

2) Ved at fastsætte, hvor meget quantum skal indføres, og hvor meget enhver maae tilstædes at indkjöbe, hvilket maatte proportioneres effter enhvers formue.

3) Ved den kongel. forordnings angaaende brændevins dricken i Island, nöye effterlevelse.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Litra F.

Ansees denne indførsels mængde at være höyst hinderlig udi den politiske og moralske tilstands forbedring.

Guldbringesyssel. Litra Y.

Taler om for megen brændevins tilførsel.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 3.¹

Önsker, at brændevin icke föres i handelen.

Mulesyssel. Litra Ff. N° 6.³

At deraf indføres ickun det nödvändigste quantum.

Hunevandssyssel. Litra Oo. N° 1.

Ligeleedes.

Vide extract n° 4 om handelen.²

¹ Leiðrétt úr / *Rettet fra* N° 7; Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasýssel.*

² Hér / *Her*, s. 408–415.

³ Leiðrétt úr / *Rettet fra* TT. N° 2.

Schaftefieldssyssel. Litra Tt. N° 2.¹

At ingen maatte tillades at kjøbe meere brændevin, end forordningen af 3. Jun. 1746² bestemmer. Her gives og anledning til at troe, at bemelte sort vare tilføres af handelens atskillige betjente og i smug udsælges til indbyggerne.

Bondestanden.

Schagefiordssyssel.³ Litra ZZ. N° 2, 7, 9.

Vadlesyssel.⁴ Litra ZZ. N° 5.

[Vadlesyssel.] Litra Qq. N° 3.

Nordersyssel.⁶ Litra Rr. N° 1 til 13.

Klages over for megen tilførsel af brændevin.

} Vide extract om handelen.⁵

II^{do} Om tobaks- og brændevinsaager.

Litra AA. [N° 1.]

Proponerer, at saasom de af sysselmændene paa foraarsthingene og landfogeden paa hvert landsting gjorde effterspørseler om tobaks- og brændevinsaager ere gandske frugtesløse, og at samme misbrug gaaer icke desto mindre alt for meget i svang, at medhjælperne 2 af hvert kirkesogn skulde paa hvert mantalsting ustævnte aflægge deres salighedseed, at de ej vide, saadan aager at være siden næste foraarsting af nogen i sognet bedrevet. Hvilken deres eedelige vidnesbyrd sysselmanden paa hvert landting fremlægge for hvert sogn i hans syssel, under strafsböder til justiczassen.

Gejstligheden.

Guldbringesyssel. Litra UU. [N° 1.]

Angiver, saadan aager at bruges mest af bemidlede bönder og husmænd, item visse böndesønner foranledigede dertil af deres forældre.

¹ Leiðrétt úr / *Rettet fra* N° 1; Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel*.

² *Alþingisbækur Íslands* XIII, s. 555–556 (Extract af kongl. Majest. forboði á tobaks og brennivínsokri, 3.6.1746).

³ Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel*.

⁴ Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel*.

⁵ *Hér / Her*, s. 415–423.

⁶ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*.

Hunevatnssýssel. Litra X. N° 2.

Angiver, formuende lösemænd, især dem som opholde sig ved søekanten, samt nogle bønder at udaagre tobak og brændevin. Saaledes at de sælge 1 pd. roltobak¹ for 18 f., 1 pd. pers,² ditto for 16 f. og 1 pot brændevin 10 f., 5 potter for 45 til 48 f. Det beste middel for at forekomme saadan aager meenes, at lösemænd og bønder ej tilstædes meere tobak og brændevin og tobak af handelen end til deres nödvändigste brug.

Bondestanden.

Hunevandssýssel. Litra AA. N° 2.

Angiver, saadan aager at gaee meget i svang der i sysselet og drives mest af de formuende. Meenes, at det icke paa anden maade kand forebygges, end at der var effterliggere³ paa hvert handelsstæd, som uddeelte saadanne vare effter enhvers stand og nödtörftighed.

Skagefiordssýssel. Litra ZZ. N° 2.

Angiver ligeledes deslige aagerkarle, som sælge 5 pot brændevin for 1 rd. croner, 1 pd. tobak for 2 mk., alt efter deres trang og begærlighed, som kjöbe.

[Skagefiordssýssel.] Litra ZZ. N° 6.

Klages ligeledes over aager af tobak, brændevin og meel. Og hvortil kjöbmændene selv give anledning ved at udlaane dem, som saadan aager bruge, overflödigt af deslige vare. For at forebygge saadan begæres en effterligger paa Hofsaas havn.⁴

[Skagefiordssýssel.] Litra Pp. N° 6.⁵

Klages ligeledes over aager af atskillige udenlandske vare, saaledes at 1 td. meel sælges for 120 f. i penge, 1 föring jern 18 f., 1 pd. tobak 16 f.,

¹ Rolltobak. Óskorið tóbak bæði brytjað til reykinga og mulið í nef. Tóbaksblöðin voru snúin upp í lengju sem síðan var rúlluð saman og dregur það nafn sitt af því. Einnig nefnt rjól. / *Rulletobak. Tobaksblade, der på en maskine er spundet til en lang snor, der er rullet sammen. Blev både røget og brugt som snustobak.*

² Presstobak. Óskorið munntóbak, pressað í blokkir. Einnig nefnt skro. / *Presstobak. Tobak i pressede blokke. Blev brugt som skrátobak.*

³ Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.*

⁴ Hofsóshöfn / *Hofsós havn, Skag.*

⁵ Leiðrétt úr / *Rettet fra N° 2.*

en lodlinje 15 f. Hvorimod intet bædre raad vides, end at en effterligger haves paa Hofsos havn.

III° Om overdaadighed ved brylluper og begravelser.

Litra T. [N° 1.]

For at forekomme de uleyligheder og pengespilde, fattige folk i almindelighed gjöre dem i dene fald, baade med bekostelige tracteringer, gæsters mængde, morgengaver og tidsspilde, foreslaaer, at bryllupsgæsternes antal blev nogenleedes reglementeret og fastsæt. Saaleedes: At ingen almue- og haandværksmand og studenter, som vil koste bryllupsgilde, maatte til sin trolovelse indbyde fleere end 8 à 9 mænd, fruentimer og mandfolk, som bestoede af præsten, de udnævnte vidner og nærmeste paarørende. Til brudevielse 14 à 15 mænd. Præster, provster og syssel-mænd og folk af lige stand maatte indbyde til brudevielse 30 til 40 gæste. De fornæmste 50 til 60 personer. Hvilket gæsters antal icke maatte gaae høyere under en vilkaarlig pengestraf til börneskoeler eller en anden publiqve indretning. Morgengaver maatte og indskrænkes effter proportion.

Gejstligheden.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 3.

Proponeres, at brændevin maatte forbydes at bruges til bryllupe og begravelsesgilde. Men formuende folk derimod tilholdes at give præsterne en liden douceur for slige deres extratjenister. For at spare almuen pengeudgifter holdes for ønskeligt, at troelovelse og brudevielse maatte holdes under et, imod at nye gifte formuende gav ½ à 1 rd. til noget nyttig indretning.

Skaftefieldssyssel. Litra Tt. N° 2.

Igentager denne proposition om brændevinsbrug etc., samt at ingen maae tillades at indbyde fleere gæster til sit bryllup end de udnævnte vidner og sine nærmeste slægtninger.

Bondestanden.

Hunevatnssyssel. Litra Oo. N° 2.

Igentager samme proposition.

OM EGTESKAB OG HUUSTUGT

Dahlesyssel.

Uordentligt egteskab og slet huusdisciplin anfører sysselmand Ketilson¹ som tvende af de fornemste aarsager til folkets ladhed. Det er blevet skik, at saasnaart en person har været til confirmation, indlades han i egteskab, om han end er noksaa bekjent for ladhed, ödselhed og andre laster. Om han har nogen boepæl, noget at sette boe med, noget at opføde sine börn med, derom bekymrer sig ingen, end ikke personen selv. For börnene lader han fattigfogderen sørge, og bönderne have ofte födt slige lade, ödsle ja utaknemmelige mænd, der ingen anden nytte gjøre end at skaffe börn til verden. Saa nyttig en fattig og flittig mand er ved sit exempel, saa fordervelig er i en böygd en lad og ödsel. Opdrages börnene hjemme hos ham ved almisser af andre, der maaskee intet have forud for ham uden arbejdsomhed og sparsomhed, saa plejes de ofte saa ilde, at de samle ulægelige sygdomme og lære intet uden at æde og sove, ja i deres 20de aar ofte ej engang have lært deres catechismum. Naar de da have været til confirmation, vil de absolut strax gifte sig og frembringe en dem lig vanartet afkom.

Settes derimod slige börn hen at opfostres hos andre bönder, som ofte skeer, da kan man let slutte hvilken opdragelse, det bliver, der skeer af nød og tvang hos en fattig bonde, som med sin sveed nærer sig og sine og under execution skal udrede sine skatter og udgivter. Alle præsternes formaninger og repstyrernes bestræbelser kan ikke forebygge den heraf flydende fordervelse, naar det tillades saadanne uværdige personer at indgaae egteskab. Da eet par saadanne egtefolk ved deres forargelige exempel og vanartige afkom i tredje generation have fordervet et heelt sogn. Han mener derfor, det var got, at slige folk blev forbudet egteskab, da det er tydeligt, at slige egteskaber give aarsag og anledning til den i svang gaaende dovenskab og ladhed. Hvorimod han holder for, at egteskabstilladelse kunde bruges som en præmie for dem, der havde givet prøver paa flittighed, arbejdsomhed og tarvelighed, ligesom dets nægtelse kunde være en straf for de lade og ödsle.

Egteskab blev da ej længere, som nu, vanæret og brugt til skine for forargelige og almindelig skadelige laster. Han mener, at andre landes

¹ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1754–1803.

skik, at de, som vil vies, maae vise övrighedens skriftlige tilladelse, kunde med nytte bruges i Island. Den, der vilde gifte sig, skulde for mandtalsretten¹ fremvise skriftlige attester om deres gode egenskaber og for at gjöre disse paalidelige, skulde de, af de der gav dem, beediges.² Naar sysselmanden derefter nöje havde inqvireret om personens duelighed, skulde han give giftetilladelsen under sit og tingmændenes navne. Ingen præst maatte da vie nogen uden saadan tilladelse under en pengestraf, der maatte være saa stor, at end ikke en rund betaling af vedkommende kunde gjöre ham skadesløs ved contravention.³ Sysselmanden skulde ligeledes, om han noget heri forsömte, være underkastet tilstrekkelig mulct.

Af disse personer burde da fornemlige kræves, foruden börnelærdommen, skikkelighed, lydighed, reenlighed, flittighed, arbejdsomhed, sparsomhed og ædruelighed. Angaaende midler kunde alene fastsettes, at disse personer maatte være nogenledes forsynede med klæder, eje 1 hest, 1 à 2 kjör, nogle faar, noget huusgeraad etc. De maatte desuden have tjent en mand for fuld lön i det mindste 3 aar, forstaae vel alt landhuusholdnings arbejdet saavel ved söesiden som op i landet, got om kaalurter og deslige blev tillige taget i nogen betragtning. Endelig matte nödvendig manden, som vilde gifte sig, fremvise præsten fæstebrev paa en gaardspart eller huusmandsplads, af repstyreren paategnet, saa stor, at han nogenlunde deraf kunde leve, som paa prædikestolen skulde oplæses, paa det enhver kunde vide, at personerne havde de fornödne egenskaber. Skulde derimod en person, som havde disse egenskaber, ville ægte en anden, der ikke havde dem, vilde det vel være vanskeligt at forbyde eller paalegge dem mulcter. Men man kunde da ansee egteskabet med en slags foragt, udnævrende usleste i sognet til at underskrive egtecontracten. De skulde ikke föres for alteret og vies uden nogen ceremonier eller gjestebud m.m. Hvilke gjestebude desuden ere skadelige og sette ofte de giftende i gjeld og vidtlöftighed. Naar saaledes ved egteskabets begyndelse under god opsyn grunden var lagt til flittighed og arbejdsomhed, maatte der siden have nöjagtig indseende med de giftedes forhold.

Huustugten melder Ketilson at være meget fordervet. I mange familier raade konen og börnene mere end manden, til hans skam og skade.

¹ Manttalsþinginu. / *Mandtalstinget.*

² Staðfestast með eiði. / *Bekræftes med ed.*

³ Brot. / *Overtrædelse.*

Ja, i nogle tör forældrene intet gjöre imod börnenes villje. Almindeligt er det, at hosbonden maa rette sig efter hans tjenestefolkes, især karles got-befindende, og lade sig befale af dem, han skulde befale over. Aarsagerne til denne slette huustugt ere adskillige, dog den fornemste at söge i en for-drevet optugtelse af börnene, og denne er atter en fölge af vankundighed. Trykte skrifter vare derfor maaskee heri det beste middel, men de maatte ikke være törre thetiske,¹ men muntre skrifter, at almuen med fornøjelse kunde læse dem. F.e. opbyggelige romaner som Marmontels *Belisaire*.² Saadanne, troer han, vilde have bedre virkning til tænkemaadens forbedring, end om börnene lærte et heelt Pontoppidansk systema³ udvendig. Den anden aarsag er ufornuftigt egteskab. Den tredje er folkemangel.

Angaaende denne slette disciplin findes adskillige gamle domme og statuta, og 1722, 13. Julii⁴ er efter stiftamtmand Rabens⁵ foranstaltning herom delibereret⁶ paa landstinget,⁷ og et smukt udkast gjort til huustugtens forbedring etc., men det blev derved. Landet har da ingen politi-ordning, uden det, som hist og her i Jonsbogen⁸ er ordineret, hvilket, saavel som forordningerne af 3. Junii 1746 og 27. Maji e.a.⁹ (hvilken sidste alene anvendes til at undersøge den theologiske kundskab), have tabt deres kraft, hvortil vel den fornemste aarsag er den vidtløftige procesmaade, som nu endog de allerringeste sager udkræve. Herved henviser han til *Adressecontoirs Tidende* n° 15, 1767.¹⁰

¹ Kredduföst. / *Dogmatisk*.

² Jean-Francois Marmontel, *Bélisaire*. Paris 1767.

³ Vísar til lærdómskvers í kristindómi fyrir börn: Erik Pontoppidan, *Sannleiki guðhræðslunnar*. Kverið kom fyrst út 1741 í þýðingu Halldórs Brynjólfssonar og oft eftir það. 5. útgáfa kom út 1769 og var dreift hér á landi 1770. / *Henviser til en lille katekismus for børn: Erik Pontoppidan*, Sandhed til Gudfrygtighed. *Katekismen udkom første gang i 1741 i Halldór Brynjólfssons oversættelse og mange gange derefter. Den 5. udgave kom i 1769 og blev rundsendt i landet i 1770.*

⁴ Rétt ártal er / *Det korrekte árstal er: 1720. Alþingisbækur Íslands X*, s. 557–570 (Uppkast lögmanna og sýslumanna að lögreglutilskipun fyrir Ísland, 13.–17.7.1720).

⁵ Peter Raben (ca. 1661–1727), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island 1719–1727*.

⁶ Lagt á ráðin. / *Ráðslæt*.

⁷ Alþingi á Þingvöllum / *Altinget på Þingvellir*, Árn.

⁸ *Den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*.

⁹ *Lovsamling for Island II*, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746); s. 566–578 (Forordning om Husbesøgelser paa Island, 27.5.1746).

¹⁰ *Kiøbenhavn's Kongelige privilegerede Adresse-Contoirs Juridiske, Medicinske og Oeconomiske Tidender* 1767. Nr. 15.

Den fjerde aarsag er derfor: Mangel paa en fuldstændig politieforordning. I gamle dage var en vis værd paa alt arbejde, den, som arbejdede saa meget, fortjente alene föden, den saa meget fik saa meget lön m.m. Straffen bestod i lönnens fortabelse. Dette visse haab, en arbejder gjorde sig om lönnen, han havde fortjent, og den frygt, at tabe samme, hvilke begge vare uundgjængelige, som fastsatte ved loven, havde langt større virkning, end om det havde været fængselsarbejde efter lang og vidtløftig rettergang, der maaskee kunde undgaaes. Men denne gode gamle vane er nu forglemt, og disse ypperlige paa vedtægter grundede love forvares alene som en antiqvite. Föden og hyren, som enhver arbejder nöd, var ligeledes paa det nöjeste regleret. Og hyren den tid langt ringere end nu, som sees af Graagaasen.¹

Sysselmanden holder derfor for, at om ungdommens underviisning og opdragelse blev bedre indrettet, ufornuftige egteskaber hindret, folkeformerelsen befordret ved jordens bedre dyrkning, og en vel indrettet, fuldstændig politieforordning givet, samt tugthusindretningen udvidet, vilde sligt have en förönsket virkning.

Om utidige ægteskabe.

[Lit. AA. N° 1.]

Da slige ægteskabe foraarsage övrighedens saasom sysselmandens, præstens og jorddrottens deres rettigheders fortabelse, sognets og slægtningernes bebyrdelse, börnens ulykkelige skiæbne og til sidst ægtefællenes ruin og skilsmisse, meener lit. AA [N° 1], at ifölge efterskrevne love og forordninger, nemlig confirmationsforordningen, ægteskabsforordningen,² landbrigdabalk 1. cap.³ og Norske lov 3. b. 19. cap., 34. og 37. art.⁴ dermed bör forholdes saaleedes:

1) At opvoxende skal være i tjeniste og hos forældrene til det 20de aar, er de da saa opdragen og mandig samt anseelig til boeskab, da maa den först giftes og tage boepel, om oberformynderen det samtycker, og de have behörige midler. Men hvis icke da:

¹ Grágás. Lagasafn frá þjóðveldistímanum. / *Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid.*

² *Lovsamling for Island* II, s. 227–242 (Forordning angaaende den tilvoxende Ungdoms Confirmation og Bekræftelse udi deres Daabes Naade, 13.1.1736); II, s. 600–605 (Anordning om et og andet i Ægteskabs Sager og mod Lösagtighed m.v. paa Island, 3.6.1746); III, s. 366–371 (Forordning angaaende Confirmationen, 25.5.1759).

³ Landabrigðabálkur Jónsbókar. / *Landabrigdabalk. Lovafsnit om vindikation i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 151–152.

⁴ *Kong Christian den Femtes Norske Lov.*

2) At tjene for lön, til de har 25^{ve} aar, medmindre de af forældre eller formyndere bliver med gaver opbyggede.

3) Er de da ej i stand efter forbemelt og have ej oberformynderes attest om god arbejdsomhed, paapasselighed og deslige, da ej tilstædes at giftes.

Bondestanden.

Skagefiordssyssel. Lit. ZZ. N° 9.

At tjenistefolk icke bör tillades ægteskab, uden de kand fremvise sin forrige husbonds, præstens og repstyrernes attest om deres arbejdsomhed, duelighed og anden skickelig opførsel.

Ditto syssel. Lit. ZZ. N° 8.

Er lygelydende med n° 9.

Thingöesyssel.¹ Lit. Rr. N° 1.

Forlange at vide, hvor meget den skal eye, som skal indlades i ægteskab, da det fattige folk, som sig lader i ægteskab indvie, er en stor aarsag til den almindelige armod og fattigdom udi reppene. At fattige og dovne folk icke blev tilladt ægteskab.

Gejstligheden

Borgefiordssyssel.² Lit. Kk. [N° 3.]

At tjenistefolk icke tillades ægteskab, uden de bægge have 5 hundrede i midler. Slige utidige ægteskaber ansees for en stor aarsag til mangel paa tjenistefolk og de nye giftes selv største ruin.

Skaftefieldssyssel.³ Lit. Tt. N° 2.

At de folk icke tillades ægteskab, som bevislig icke have opført dem sømmelig i andres tjeniste, ere ödsele og icke reenfærdige og i almindelighed de, som icke kan væntes at kunde sin tid holde et ordentlige hus eller opdrage deres börn. Og skulde reppstjorer og medhjelpere nöye tilholdes at paadöme saaddan persones habilite, som begære at indlades i ægteskab.

¹ Pingeyjarsýsla. / *Pingeyjarsyssel.*

² Rétt er / *Korrekt er Borgarfjörður eystri, N-Múl.; Norður-Múlasýsla. / Norður-Múlasýssel.*

³ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

Ditto syssel. Litra A. N° 1.¹

At blotfattige folk, og som icke have nogen vis boepæl, tillades ægteskab, förend deres omstændigheder i saa maade noget blive forbædrede.

Appendix til bondestanden.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° 8–9.

Proponerer, at ingen blev tilladt egteskab, medmindre de kunde fremvise deres husbondes attest, at de var flittige og troe arbejdere, hvilket meenes at kunde være tilstrækkelig opmuntring for opvoxende folk til duelighed, som forebygge den tyngsel landet lider af mange ubeqvemme og uduelige nye gifte.

Vadlesyssel.² Litra ZZ. N° 7.

Andrager som aarsag til fattigdom unge lösefolkes tilige giftermale, da saaddane 2 à 3 partier sette sig ned paa en jord, som icke föder meer end en bonde. Disse meenes at bör være frie fra boereyseskat,³ skjönt betale den til sin störste skade.

OM HUSTUGT, TJENISTEFOLK OG BÖRNEOPDRAGELSE

Litra T. [N° 1.]

Önsker, at Kong Christian den 6tes anordning om hustugten⁴ i Island blev til punkte og pricke efterlevet, da mangel af sammes efterlevelse er kilden til den höystskadelige tijenders ulydighed imod deres husbönder og underhavendes i almindelig imod deres övrighed, gejstlig og verdslig, samt ladhed og lösgængerie. Da husbonden for at undgaae klamerie og fortræd icke tör reent ud befale hans vindemænd⁵ (arbejdsfolk) at forrette det, dem tilkommer, men maae icke desto mindre være betænkt paa at forsyne dem med alle nödvændigheder udi kost og lön. Der maatte altsaa til hustugten opkomst föyes bædere og stærkere anstalter i henseende bemelte forordnings efterlevelse, og det jo för jo heller, da det er omsonst uden indbyrdes subordination⁶ at foretage noget til landets opkomst.

¹ 2. B. J. Ref. N° 699 l. Lit. A. N° 1; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssyssel.*

² Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

³ Búreisuskattur. Sérstakur skattur lagður á alla sem reistu bú (stofnuðu nýtt bú eða heimili). / *Boreyseskat. En skat på at stifte hjem eller bo.*

⁴ *Lovsamling for Island II*, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

⁵ Tjenestekarle. Islandsk *vinnumenn*.

⁶ Hlýðni, undirgefni. / *Lydighed, underkastelse.*

Proponeres til lættelse udi fattig almues udgifter, at tjenistefolkenes og især en tjenistekarls løn, som er foruden fornöden spisse og opvartning 4 rd. species aarlige, og en kjøbmands¹ egentlige løn 1 rd. specie, maatte noget indskrænkes.

Sysselmand Haldor Jacobsen.² Litra Nn. N° 1.

Nævner foruden de under litra AA om repstjorer etc. anførte aarsager til hustugstens slette forhold, præsternes selvtagne myndighed at indvie slette og uvederhæftige folk og lösgængere udi ægteskab, som icke kand væntes at kunde give deres börn en ærlig og christelig opdragelse. Formeener derfor, at denne selvraadigheds indskrænkelse samt duelige repstjoreres beskickelse paa den maade, som bemelte litra AA foreskriver, med sysselmændens tilsyn, at være uundværelig til at forbædre hustugsten.

Litra AA. [N° 1.]

Erindrer 2 ting, som nyttige at iagttage i henseende til hustugsten:

1) Laugmand Poul Widalins³ forslag, at hver mand skulde lære sin datter at slaae græs og sin sön at væve, paa det at han icke havde nödigt at antage leyefolk til höeslætten.

2) At de, der rejse boe og icke have midler til 5 hundrede (som ellers mange ere), vorder befriede fra at svare boerejseskat enten paa 3 aars tid, efter at de sette dem ned, eller saa længe til de have tilveyebragt dem saa mange midler, som loven foreskriver, at denne skat skal svares af.

Bondestanden.

Bardestrandssyssel. Litra Mm. N° 2. Kjøbmand Dines Jespersen.⁴

Foregiver det som en medaarsag, hvorfor han icke længer kunde blive i landet, at han icke kand faae lydige og lærvillige tjenistefolk endog imod

¹ Kaupamaður. Maður í tímabundinni vinnu við heyskap hjá öðrum á sumrin. / *Købe-
mand. Mand i tidsbegrænset arbejde for andre om sommeren ved høslæt.*

² Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel
1758–1790.*

³ Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst 1705–
1713, 1716–1727.*

⁴ Dines Jespersen (1740–1823), kaupmaður á Patreksfirði og Bildudal / *købmand på Pat-
reksfjörður og Bildudalur, Barð.*

dobbelt saa gode vilkaar, som de nyde hos islænderne selv. Erfarer samme bröst saavel som en slet hustugt hos sine naboer, hvilket han tilskriver icke saa meget husbönderne selv som den moede, tjenistefolkenes opsætsighed i almindelighed er udi. Anseer, dette som en hinder udi landets opkomst, idet denne selvraadighed har indflydelse saavel paa den lydighed, som bör vises imod övrigheden, som den tjenistefolkene i sin tid fordre af deres underhavende, naar de i sin tid indtræde i hus- og ægtestanden. Troer, denne uorden at kunde best erindres ved politielovens ligestaa strænge handthævelse som i Danmark.

Litra SS.¹

En indberetning fra Islands fattige uden navne om tjenistefolkenes slette vilkaar saaledes:

1) At de af nogle husbönder bliver slet holdte med saavel gang- som sængeklæder og anden opvartning, saa at de icke til fornödenhed kand skjule dem imod frost og snee og blive derover udelige til arbeede. b) Med svære og ubeqvemme reedskaber til arbeede. c) Med liden og slet tillavet föde af ilde virket smör, muggent og bedærvet fisk, velling tillavet af söe og vand, hvorved de paadrage dem sygdomme. d) Utilstræckelig lön af 4 rd., 6 til 8 al. vadmél, 1 par strömper og foedsaale til 2de par ditto.

2) Det samme er at forstaae om tjenistepiger, unden hvad de have endnu mindre kost og lön end en tjenistekarl, og som bestaaer af 4 al. det groveste vadmél, saakaldet gjeldevaad,² et par nye strömper og saale til 2 par, samt 25 f. Af dette fölger, at naar tjenistefolkene blive saaledes udmattede og kiede af længer at tjene, resolve sig til at indgive sig udi ægteskab og rejse boe, skjöndt blotfattige og uden ringe haab om at kunde svare enhver af vedkommende ret og skjel.³ Hvis aarsage de og ofte udbygslæs,⁴ uagtet de kand have repareret husene eller i nogen anden maade forbædret jorden.

3) Klages over fattige folks börns opdragelse og slette tugt, naar de komme til fremmede husbönder, hvor de bortspilde deres beste aar uden oplysning i deres christendom.

¹ Leiðrétt úr / Rettet fra litra Z.

² Gjaldvoð. Gjaldgengt vaðmál. / Vadmél, som kan bruges som gyldig betaling.

³ Standa í skilum. / Opfylde sine forpligtelser.

⁴ Er byggt út, sagt upp leiguábúð. / Sættes fra fæstet.

Guldbringesyssel. Litra Ss. N° 1.

Proponeres indrettet et hospital i hvert syssel. Hvortil skulde henlægges alle fattiges tiende og gaver (til formodentlig bædre forvaltning end der nu om stunder skeer af de mange ueenige repstyre) for der at opholde og opdrage fattige omløbende börn og unge mennisker. Derhen skulde og hensættes andre modvillige og uopdragne folk for der at forbædres. Anseer det som medaarsag til den slette hustugt det rygte, som gaaer, at de, som dømmes til det islandske tugthus,¹ nyde der alle de selv samme friheder som ærlige og brave folk.

[Guldbringesyssel.] Litra NN.

Proponeres, at det islandske tugthus indrettes til en almindelig börne-skoole og der henlægges til ophold for docentes og discentes,² foruden tugthuscontributionen³ de paa Sønderlandet til fattige börns opdragelse deputerede jorder.⁴ Og eftersom contributionen ydes samtligen af heele landet, saa maatte og alle nyde samtligen dette opholdsstæd efter proportion af hvert syssel, sogn eller rep. Tugthuslemmerne maatte altsaa skickes bort af landet, da de, saa længe der intet arbeede er, icke kand væntes at kunde erstatte de paa indrettningen gjorde bekostninger.

Hunevandssyssel. Litra AA. N° 2.

Proponerer, at alle tjenestepiger burde lære at slaae græs ligesom mand-folk, da de förste er fleere paa de fleste stæder end de sidste. I saa fald behövtes der at være paa en gaard 1 mandsperson og 2 à 3 fruentimmer, af hvilke 1 à 2 kunde slaae græs tillige med mandspersonen og 1 samle höet tillige med 2 unge mennisker. Höeavlingen gik saaledes meere forderlig, end som naar mandspersonen slaaer græs alleene, da 3 fruentimmer kand lettelig paa en ½ dag samle det græs, som 1 mandfolk har slaaet 3–4 dage eller længere. Dette kunde være stor hjælp for fattig

¹ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík, Gull. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík, Gull.*

² Kennara og nemendur. / *Lærere og elever.*

³ Tukthústollinn. / *Tugthustolden.*

⁴ Hér er átt við Thorkillisjóð, styrktarsjóð Jóns Þorkelssonar (Thorhillius) (1697–1759), rektors í Skálholtsskóla, stofnaður 1759. Hann gaf allar eigur sínar eftir sinn dag til að efla guðrækni og barnakennslu í Gullbringusýslu. / *Her menes Thorkillifondet, rektor for latinskolen i Skálholt Jón Þorkelssons (Thorhillius) (1697–1759) fond blev stiftet i 1759. Han testamenterede alle sine ejendele til at styrke religiøse formål og børneundervisning i Gullbringusyssel.*

almue, der icke kand faae eller har ævne til at holde saa mange og duelige tjenistekarle, som de bör og behöve til at opdyrke deres jorder.

[Hunevandssyssel.] Litra Oo. N° 2.

Opgives følgende aarsager til mangel paa tjenistefolk:

1) Den mængde lösemænd,¹ som opholde dem ved söekanten og udi höebjergningstiden, leye sin tjeniste til oplandsbonden² for alt for stor og kostbar lön, nemlig 30 al. for 3 dagers arbeede.

2) De mange tjenistekarles udrejser af landet.

3) At de rige og formuende give större lön end de fattige, hvoraf enhver tjenistekarl tager sig leylighed til at paastaae 4 rd. om aaret. Hvis aarsage det var höyst nödvendig at indskrænke den frihed, lösemændene har, samt til en almindelig regel at fastsætte, hvor meget en lösemand skal oppebære udi lön ugentlig, nemlig 20 al. foruden kost og anden opvartning, og en tjenistekarl aarlige 90 al., men haandværkere og smede 4 rd.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° 8–9.

Proponeres at maatte fastsættes, hvor meget en tjenistekarl skal oppebære udi lön af saavel fattige som formuende, alt effter landets næringsveve beskaffenhed, saaledes: At paa de stæder, hvor ingen fiskeravl falder, men alleene dyrkes paa qvæget, skal en tjenistekarl, som ickun er en maadelig arbeedere og slaar ickun 2de dagers græsslæt om ugen, nyde foruden vadmel til klæder, reentlighed, föde, vanter, hoser og anden opvartning, 10 öre aarlig lön. En, som formaaer meer eller er bædre arbeedere, for ex. slaar om ugen 3 dagers græsslæt, samt er gavnlig til al anden daglig tjeniste, nyde 80 al., men en som er tillige smed eller kunstner, 1 hundrede, vadmelet iberegnet.

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 2.

Klages over mangel paa tjenistefolk, hvortil meenes at være følgende aarsager: 1) Den megen mængde af löse og 2) halv lösemænd, der til deels tjene hos bönderne, og deels ere sine egne. Og 3) husmænd. 4) De mange leyermaalsforseelser.³

¹ Lausamenn. / *Lösarbejdere.*

² Bónði upp til sveita sem aðallega lifir á búfjárrækt, gagnstætt við þann sem býr við sjávarsiðuna. / *Bonde, der primært lever af husdyravl, i modsætning til den, der lever ved kysten.*

³ Brot varðandi samfarir utan hjónabands. / *Overtrædelser vedrørende samleje uden for ægteskab.*

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 6.

Klages over, at tjenistefolk fordre en ubillig lön, og ønskes, at den maatte fastsættes paa samme maade som n° 9.

Gejstligheden.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 3.¹ Præst Jon Hannessen.²

Önsker en kongelig anordning, hvorved tjenistefolkene blev forbuden at skifte tjeniste uden lovlig aarsag, samt deres aarlige kost og lön fastsat. Men husbönderne derimod paalagt at give slige tjenistefolk, som havde ervist en troe tjeniste, en god og nyttig medgift, naar de skulde gifftes. Præster og repstjorer paa nye tilholdt at have nöye indseende med husbönders og tjenistefolkenes i saa maade reciproce³ pligter.

Arnessyssel. Litra F. Provst Haldor Finsen og præst Jon Teitsen.⁴

Ansee det som en hovedgrund til en god husdisciplin og education,⁵ samt betleriets hemmelse, at forekomme den megen omflacken af börn fra et syssel til det andet.

Guldbringesyssel. Litra Y. Præst Thorarensen.⁶

Tilskriver tjenistefolkenes uduelighed (som bestaaer i vankundighed, op-sætsighed og utroskab) en slet opdragelse og undervisning udi ungdommen som og hus-, kirke- og politiedisciplinens ufordeeltige indretning og udövelse, hvorved vanartige tyende veed sig sickre for enten sin husbondes straf, thi ellers tör denne ej vænte at faae nogen tjener, eller præstens irettesættelse og gabestocken eller den værdslige ret og dom, som med sine 3 instancer der i landet kand staae under forfølgning udi 3 samfulde aar, inden sagens endelige uddrag. Foreslaaer til straf for deslige en gabestok forordnet ved hver kirke. Med spøsmaal om der ej af öv-

¹ Leiðrétt úr / *Rettet fra* N° 1.

² Jón Hannesson (1735–1808), prestur / *præst*, Marteinstunga, Holtamannahreppur, Rang.

³ Gagnkvæmar. / *Gensidige*.

⁴ Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

⁵ Ági og siðsemi. / *Disciplin og damelse*.

⁶ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

righeden udi hvert sogn beskickes en mand, som effter sysselmandens eller præstens eller begges ordre og tilhold kunde forrette den dicterende straf, siden repstjorer og medhjelpere ere gandske uvillige dertil, af den tanke ligesom executionen var criminelle?

Hvad angaaer börneopdragelsen anseer han det som en betydelig mangel udi den islandske gejstlige stat, at der ingen börneskolers indretning finder i landet, til den ende at ej alleene christendommen, men ogsaa læsning, skrivning, regning og det danske sprog derinde kunde ordentlige og grundiges læres. Indberetter, at sal. rector Jon Thorkildsen¹ haver til den ende eller til en börneskoles indretning udi Guldbringesyssel testamenteret alle sine midler,² der bestoede icke alleene af en anselig capital her i Kiöbenhavn, men endog en god deel jordegods der i landet, som siden har blevet under amtmandens foranstaltning, og hvoraf renterne (nemlig jordegodset) maae være efter formoedning voxne til 2 à 300 rd. Önsker at see frugten af denne testatoris hensigt paa et par eller fleere ungdom udi hans meenighed, som desuden for folkemængdens skyld trænger til en à parte börneskole, og skoleholder der tillige kunde gjöre tjeniste som degn og chatechet.³

[Guldbringesyssel.] Litra UU. N° [1]. Provst Thorgeirsen.⁴

Befinder den störste mangel udi börnetugten at være i almindelighed selvraadighed, usædelighed og paa sine steder örkeslöshed og beklager den liden assistance, præsterne have af de dem tilskickede medhjelpere til at holde over börnetugten, hvortil kommer: At der findes de forældre, som give deres börn anledning til gærrighed og aager af tobak, brændevin og andre smaaekram, som de tilforhandle sig af de farende matroser og handelens folk.

Denne börnenes slette education, troer han, at være eene oprindelse til tjenistefolkenes opsætsighed imod deres husbönder, hvoraf flyder:

¹ Jón Þorkelsson (Thorcellius) (1697–1759), rektor Skálholtsskóla / rektor for latinskolen i Skálholt 1728–1737.

² Þorkillisjóður. Styrktarsjóður Jóns Þorkelssonar (Thorcellius) (1697–1759), rektors í Skálholtsskóla, stofnaður 1759. / Þorkillifondet. Rektor for latinskolen i Skálholt Jón Þorkelssons (Thorcellius) (1697–1759) fond blev stiftet i 1759.

³ Kristinfræðileiðbeinandi sem eftir stutt nám fer að starfa sem aðstoðarprestur. / Kateket. En person, der efter en kort uddannelse fungerer som hjælpepræst.

⁴ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / provst, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

1) At saasom ingen husbond tör give en slet tjenistekarl uden gode attester for icke derover at komme i ondt rygte, mangen en bliver bedraget til at antage en skielm eller en doven og opsætlig karl udi sin tjeniste.

Og 2) at mange tjenistekarle, helst i gode aaringer, falde paa de tanker at ville ingenstæds tjene og imod loven drive lösemandsskab.¹

Denne uorden holder han for saa meget mindre mueligt for den verdslige övrighed at hemme, som at for det 1te ingen husbond tör angive en doven og opsætsig tjener for övrigheden af frygt for at faae ingen i sin tjeniste. Og for det 2^{et} at der icke ere nogen saaddanne tvangsmidler, som kand bruges til ventelig forbædring.

Foreslaaer altsaa indrettet et rasphus² for at isætte der ulydige tjenistefolk og lösgængere, samt husbönderne strængeligen tilholdt at angive ulydige tjenistefolk og under straf forbudet at huse ulovlige lösemænd. Hvorved maatte observeres, at de tjenistefolk, som der blive tugtede, maatte absolement komme til sin forrige husbond igjen og tjene ham 1 à 2 aar for at aflægge prøver paa forbædring.

Rangevallesyssel. Litra Gg. N° 1. Provst Sigurder Jonsen.³

Proponerer, at en dimitteret person fra Skalhols latinskoole matte beskickes som lærer ved börneskolen paa Vestmannöe,⁴ der hidintil er bleven af de dertil af sognepræsten udstete fornufftigste bönder.

Borgefiordssyssel. Litra Kk.

Beskrives og beklages den slette börnetugt, hvortil aarsagen ligger udi husbönders og forældres effterladenhed i at holde börnene udi vedbörlig lydighed og ærbödighed, især matte det forbydes tjenistefolkene at skifte tjeniste uden lovlig aarsag, hvis gyldighed skulde af sysselmanden og repstjorerne paadömmes. Forældrene maatte og af repstjorerne formanens om at fraholde deres börn og myndlinger fra at bruge tobak og andre slige overdaadige ting, og det under en taalelig mult af den verdslige övrighed.

¹ Lausamennsku. / *Lösarbejde.*

² Rasphús. Fangelsí í Kaupmannahöfn þar sem fangar störfuðu við að raspa litarvið til að framleiða litarefni við erfið og heilsuspillandi skilyrði. / *Rasphus. Fængsel i København, hvor mandlige forbrydere var beskæftiget med at raspe farvetræ, hvilket var strengt og sundhedsfarligt.*

³ Sigurður Jónsson (1700–1778), prófastur / *provst*, Holt, Eyjafjallasveit, Rang.

⁴ Vestmannaeyjar.

Hnappedalssyssel. Litra V. Præst Vigfus Jonsen.¹

Anseer: I° Følgende poster at være aarsagerne til mangel paa tjenistefolk.

1) Saa mange duelige unge karles udrejser af landet, vel for at lære haandværker, men som icke alleene aldrig rejse ind igjen, men og trække anseelige penge fra landet.

2) De mange lösemænd, der falde til örkeslöshed og druckenskab og dermed gjöre sig uduelige til landarbeedet.

3) Utidige ægteskaber.

4) Tjenistefolkenes uvillighed i at skicke sig effter husböndernes vilkaar, men udfordre ligesaa megen lön og al anden medhandling i de haardeste som beste aaringer, hvilket dog maatte bestemmes effter tidens leylighed.

5) Det, at tjenistefolkene skiffte saa offte tjeniste uden al lovlig aarsag. Hvorved de og offte selv gjöre værre bytte og desuden tabe al stadighed til at samle sig nogen eyendom til efftertiden, ja gandske henfalde til lösgængerie. Hvortil kommer tjenistefolkenes ulydighed og opsætsighed imod deres husbönder.

Forslage herimod:

1) At amtmanden icke skulle tilstæde dem rejsepas, som af lutter ustadighed begære at rejse af landet.

2) At sysselmændene tilholdes at afskaffe alle ulovlige lösemænd og andet lösgængerie.

3) At ingen indlades i ægteskab uden de, som af sysselmanden, præsten og repstjorerne ansees dertil habile saavel i henseende til stræbsomhed og arbeede, som forstand og andre kvaliteter, hvilket best kunde bedömmes af deres havde forhold, medens de var i tjeniste hos andre. Det var og nödvændigt at bestemmes, at en, som vil gifftes, skal i det mindste have, foruden en klædning, 12 rds. værdie, som maatte bestaae udi 1 koe og 1 hest og noget af meubler. Dette saaledes bestemt kunde blive en ellers vanartig tjener opmuntring til dyd og duelighed.

4) At det var billigt, at tjenistefolkene oppebar kost og lön, efftersom tiderne vare gode og slette til, saaledes at en tjenistekarl, som tilkommer 1 rd. værdie udi vadmæl eller 8 al., skulde, nu da bonden i mangel af uld maae give 8 mk. for de 8 al., kuns oppebære 6 al. Det skulde videre af

¹ Vigfús Jónsson (1736–1786), aðstoðarprestur / *hjælpepræst*, Miklaholt, Miklaholts-hreppur, Hnapp.

syssemanden og repstjorene paa mandtalstingene overlægges og bestemmes til alles effterretning, hvor meget en duelig tjenistekarl eller -qvinde skulde aarlig oppebære hos sin hosbond, og hvor meget en slettere arbeedere effter proportion.

5) At det blev ved en kongel. forordning forbudt tjenistefolkene at frasige sig en skickelig hosbonds tjeniste uden aarsag, indtil de giftede dem. Men naar husbonden ville for visse aarsagers skyld give sin tjener løs af tjeniste, og denne var villig dertil, det da maatte tages i considertion efter sagens beskaffenhed. Tjenistefolkenes opsætsighed kunde best straffes effter husageforordningen,¹ og til den ende oprejses en gabestok ved kirke eller i hver rep.

II^{do} Udi börneopdragelsen befunder han störste mangel af arbeidsomhed, kyskhed og erbödighed.

Sneefieldsnessysse. Litra A. N° 2.²

Beskrives börnetugtens slette tilstand og önskes, at repstjorer og medhjelpere blev alvorligen tilholdt at holde over de derom ergangen kongel. anordningers bædre effterlevelse, samt at angive de overhörige for syssemanden til behörig afstraffelse. Foreslaaes, at en maadelig tjenistekarl skal foruden vadmøl oppebære 60, 80 à 90 al. aarlig lön udi tjenlige og husbonden mistelige vare. En smed derimod oppebære 1 hundrede udi alt. En tjenisteqvinde nyde 10 à 15 al. Tjenistefolkene tillades icke at skifte tjeniste uden rigtige aarsager, og husbönderne være pligtige at beholde dem. Begge parters aarsagers gyldighed bedömmes af övrigheden. En bonde, som haver tjenistefolk til overflöd, være pligtig at afstaae dem til andre, som have mangel paa folk. Overalt maatte tjenistefolkene tilpligtes at rette sig effter deres husbönders leylighed og være nöysomme med, hvad de kand give dem udi kost og lön.

Hunevandssysse. Litra X. N° 2.

Tilskrives mangel paa tjenistefolk den fast almindelige selvraadighed og begærlighed til at drive lösemandsskab. Beskriver tjenistefolkenes opsætsighed, som meenes at foraarsages af en slet opdragelse. Önskes skarpere midler til forbædring, end hidindtil ere skeete.

¹ *Lovsamling for Island II*, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

² 2. B. J. Ref. N° 699 m. Lit. A. N° 2; *Snæfellsnessýsla. / Snæfellsnessysse*.

[Hunevandssyssel.] Litra ZZ. N° 10.

Klages over den vanskelighed, bönderne har med at bekomme tjenistekarle uden paa de conditioner,¹ disse selv vil foreskrive, nemlig 4 à 6 rd. aarlig lön, hvilken om bonden icke kand præstere, lade de dem icke accordere mindre og opsigte siden tjenisten for at være lösemænd. Tjenistefolkenes lön berettes at være opstegen fra 2 rd. eller 60 al. landsvis og desuden 20 al. eller 8 al. vadmel til 4 rd. Nemlig 1 hundredt aarlig lön först efter den i landet aar 1707 og 1708 grasserte store koppesyge, som foraarsagede saa stor mangel paa tjenistefolk, at fattige folk nödtes til at give en karl lige saa megen lön som de rigeste, nemlig 120 al., der siden er bleven til almindelig over alt landet. Proponeres, at en tjenistekarls lön maae overalt nedsættes til 2 rd. 4 mk. croner eller i alt 80 al. landsvis, ligesom tilforn haver været.

[Hunevandssyssel.] Litra ZZ. N° 1.

Önskes, at den af stiftamtmand Peder Raben til biskop Stein Jonsen er-gangne ordre af 10de Julii 1720,² hvis indhold er: At han skulde lade af prækestolene forkynde, at ingen maatte være tilladt at forlade sin tjeniste eller begive sig til fremmede sysseler, medmindre de havde deres sogne-præstes attest, om at de med deres forige husbönders vilje og vidende vare bortfæstede til andre, samt havde opført dem vel i deres tjeniste. Vilde en tjenistekarl herudi icke rette sig effter præstens sigende, skulde hand udeluckles fra sacramentet og stande siden aabenbare skrifte. Önskes kjø-bemænds³ og tjenistefolkes lön fastsat. Berettes, at en tjenistekarls lön har været förend den store koppesyge 10 öre, men siden at være stegen til 1 hundrede. At sysselmændene bliver paalagt at oprette gabestok paa hvert tingstæd og ved hver kirke, og repstjorerne tillagt befaling at isætte der opsætsige tyende og börn. I hensende til börnenes undervisning holdes for tjenligt, at der skal være en præceptor⁴ i hvert sogn, som rejste om-kring i sognet for at eftersee ungdommens undervisning og tillige lære og betyde⁵ dem en beqvemmelig maade og atfærd i at lære.

¹ Skilyrði. / *Betingelser.*

² *Alþingisbækur Íslands* X, s. 509–513 (Bréf Peters Rabens, Fregaten 10.7.1720); Peter Raben (ca. 1661–1727), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1719–1727; Steinn Jónsson (1660–1739), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1711–1739.

³ Kaupamaður. Maður í tímabundinni vinnu við heyskap hjá öðrum á sumrin. / *Købe-mand. Mand i tidsbegrænset arbejde for andre om sommeren ved høslæt.*

⁴ Kennari. / *Lærer.*

⁵ Útskýra. / *Forklare.*

[Hunevandssyssel.] Litra Oo. N° 1.

Anføres samme aarsag til mangel paa tjenistefolk som næst foregaaende litra X. N° 2, og den overordentlige løn løse- og kjøbemænd trække hos bønderne i høeavlingstiden, samt den aarlige omskifften af tjeniste. Her tales og om, at tjenistefolkenes løn er halv saa stor nu som i forrige tider. Det ansees derfor høyst nødvendigt:

a) At det maatte herefter til en universelle regel fastsættes, at en kjøbemand, som slaaer 3 dagers græsslæt om ugen, skal ugentlig nyde 3 föring smör eller 20 al. udi smör og penge og saa mindre efter proportion. Hvilket og skal være fastsat ved politieanordningen af 1720.¹

b) At alle ulovlige lösemænd afskaffes.

c) At en tjenistekarl skal oppebære 90 al. aarlig, en tjenistepige 30 à 40 al., en smed eller haandværker 1 hundrede. Lönen betales udi saaddane vare, husbonden kunde undvære, enten penge, klæder eller creature.

d) At tjenistefolk tilpligtes at forblive som længst udi samme husbonds tjeniste. En husbond skulde derimod være pligtig at give en tjenistekarl, som havde staaet 6 à 8 udi hans tjeniste, 1 hundredt og en tjenistepige 40 alens værdie, de tog af hans tjeniste. De, som maatte forblive længer udi ens tjeniste, nyde større douceur efter proportion. Dette meenes at skulde give tjenistefolk større lyst og stadighed til at samle sig nogen eyendom.

Bardestrandssyssel. Litra Ll. N° 2.

Undskylder præsternes uformuenhed til at holde over husdisciplinen, som rejser sig:

1) Deels af mangel paa den til nödvendige myndighed, deels af fattigdom og slettere vilkaar end böndernes, hvorved disse tabe af frygt og höyagtelse for dem.

2) Ere repstjorer og medhjelpere, som skal rekke dem haanden, ligeledes som oftest fattige og oppebære ingen løn. Om tjenistefolk og husbönder ligesom Guldbringesyssel litra UU, n° 2.

Muulesyssel.² Litra Ff. N° 5–6.

Angaaer:

1) Ungdommens tiltagende slette undervisning i deres christendom i mangel af formuenhed saavel paa böndernes som præsternes side, til at

¹ *Alþingisbækur Íslands* X, s. 557–570 (Uppkast lögmanna og sýslumanna að lögreglu-tilskipun fyrir Ísland, 17.7.1720).

² *Norður-Múlasýsla* og *Suður-Múlasýsla*. / *Norður-Múlasýssel* og *Suður-Múlasýssel*.

holde og underholde dem i en retskaffent information og proponerer indrettet en börneskole enten udi præstens eget hus eller hos en anden duelig mand. Til fattige börns underholdning og information maatte udvirkes pension, da de böder kongel. anordninger destinere til fattige börns underholdning icke ere der i syselet tilfaldne udi nogle forbiegangne aar. Til dette brug kunde og maaske henlægges enten noget af sysselmændenes gjæftold¹ eller og præsternes dem allernaadigst tillagte teegnskyld.² Hvilket alt maatte beroe paa enten kongens egen eller høyövrighedens disposition.

2) Tjenistefolk, i hvilken henseende der klages: a) At de begære deres lön betalt udi kreatur, især faar, bönderne til fornærmelse end større bekostninger udi deres qvæg- og faaravl. Proponeres, at tjenistefolk skal anvænde deres lön udi penge for derfor i sin tid at indkjöbe de til boeskab behövende creature og andre nödvændigheder. Hvilke bönder og boende folk, som kunde undvære, skulde være pligtige at afstaae til dem for en billig og landsmæssig pris. b) At de for ofte skiffte tjeniste og uden nogen synderlig aarsag, hvoraf især foraarsages det ulige antal tjenistefolk, bönderne have, hvilket proponeres hereffter af övrigheden fastsat og proportioneret effter en boende mands formue, paa boende jorders dyrhed og publiqve godsers administration.

Skaftefieldssyssel.³ Litra Tt. N° 2.

1) Proponeres, at der i hvert syssel skal til ungdommens bædre undervisning og opdragelse indrettes börneskoele, til hvis indstiftelse skulde henlægges en deel af hospitalspengene, tugthuscontributionen, jordemoderpengene. Item 20 f. aarlig af hver stor fiskerbaad, der gaar til söes, og 2 f. af hver bonde, som tiender 10 hundrede.

2) Maatte unge og opvoxende menisker alvorlige og under stor penge- eller anden vilkaarlig straf forbydes at bruge tobak eller brændevin, og forældre, husbönder eller andre, som befandtes at locke ungdommen til slig misbrug, give 2 rdr. strafsböder til syselets börneskoele.

[Skaftefieldssyssel.] Litra A. N° 1.⁴

I° Proponeres ligeledes en börneskoele indrettet udi hvert syssel, udi hvilke antages saadane börn, hvis forældre eller frænder icke besidde

¹ Gjæftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gævetold. Skat betalt af lösøre.*

² Þegnskylda. Gjöld til prestsins. / *"Thegnpligt". Afgift til præsten.*

³ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

⁴ 2. B. J. Ref. N° 699 l. Lit. A. N° 1; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssyssel.*

formue eller forstand til at give dem en god og sømmelig opdragelse, saavel udi undervisning som sædelighed, og som derfor udnævnes af sognepræsten og medhjælperne. Til denne stiftelse kunde henlægges:

1) De penge, som aarlig blive tilovers af hospitalslemmernes underholdning.

2) Det sagefald,¹ som sysselmændene have hidindtil oppebaaret.

3) 30 f. værdie af hver baad, som avler over 100 f. udi hver fiskerlöt.

Item noget vis qvantum af drivehvale.

4) Al helligdages bröde.

5) Et vis qvantum meel og bröd, som indføres i handelen.

6) 2 f. af hver 5 hundrede tiend og meere efter proportion.

7) De, som har 60 söjder,² svare 1 föring eller 10 pd. uld, af 100 dobbelt saa meget.

De, som godvillig icke skulde ville svare denne contribution, maatte paalægges visse strafsböder.

II^{do} Formeenes, at den störste misforstaaelse imellem husbönder og tjenestefolk indbyrdes foraarsages derved, at der ej have nogen fastsat regel, hvorefter og hvad den ene skal præstere den anden. Saaledes maatte fastsettes, at en middelmaadig tjenestekarl skal oppebære 2 rd. aarlig lön, en tjenestepige 1 rd. Tjenestefolkene derimod paalagt at vise lydighed og duelighed imod deres husbönder under en vis straf af övrigheden. I de sager, som tilfalde mellem husbond og tjenestefolkene, maatte husets folk antages for vidner i mangel af andre. Myndige börn, som forestaae deres forældres boe, naar disse for enten alderdoms eller sygdoms skyld ere blevne vanføre, og der ere umyndige börn, som skal underholdes af boen, maatte oppebære af boen saa meget aarlig, som svarer til en tjenestekarls lön.

Om tjenestefolk.

Hr. Gudlaug Svendsen.³

Har besværet sig over, at tjenestefolk er fast ey at faae, da de saaledes opskrue deres lön, at almuen ej kand holde dem uden störste skade. Aarsagerne hertil anförer han at være:

¹ Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengeböde. Kongens indtægter fra bödestraf for lovbrud.*

² Sauðir. / *Får.*

³ Lit. J. N° 2; Guðlaugur Sveinsson (1731–1807), prestur / *præst*, Kirkjuból, Langidalur, Ísafj.

1) I almindelighed mangel paa ugiffit duelige folk.

2) Da mange leyermaal, hvorved meere end halvparten af tjenestefolk have avlet börn, saa at mange maae nödes til at tage barnet tilligemed tyendet, hvis lön dog ej strækker til barnets opfostring, foruden hvad det selv behöver til nödvendige klæder.

3) Uorden med tjenestefolkes fæsten og opsigelse. De kappes om at söge de steder, hvor dem bydes meest, og den eene hosbond, endskjönt hemmelig, byder den anden over, formedelst mangelen. Dette benytte karlene sig af og foreskrive love, især den fattige, som i mangel af at kunne give saa stor lön, som de bæder formuende maae indgaae, at fodre for dem visse creature, hvormed hans egen ofte maae mangle foder. Karlene ville og helst tjene saadanne fattige, hvor de have meere selvraadighed, saa de eneste tör foreskrive, hvad arbeyde de ville gjöre eller ey under trussel af opsigelse. Nogle betinge dem og at være frie $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$, ja den halve part af aaret, og tære dog midlerne störste deel paa hosbondens kost. Derfor rart¹ at finde de karle, som blive ved samme tjeneste meer end 1 eller 2 aar. Ja saasnart de have fæstet dem til een, ja endog förend de komme i tjenesten, love de dem til en anden for det næste aar, ja vel og til den 3^{je} för det 3^{je}. Nogle fæste dem endog til 2 til 3 paa een gang, og da det falder för möysommeligt at söge dem för landslov og ret, saa maae de, som skades derved, lade det gaae upaataalt hen, helst da de ey kunne vente at faae omkostningen nogensinde erstattet af disse uformuende.

Det er vel ey at nægte, at forordningen om huustugt af 3. Jun. 1746² har gjort gode anstalter herimod, men da dens effterlevelse ej lader sig haandthæve uden ved lov og dom, og dette slags sögsmaal falde almuen umuelige, saa foreslaaer han:

At der maatte udvirkes en kongel. forordning, at almuefolk af begge kjön ey maatte tillades at ægtevies, förend de havde fremviist för deres sognepræst skriftlig attest fra deres hosbönder og bygdens repstjorer, at de, enten hos deres förældre eller hos andre, havde tjent troelig og vel i 5 eller i det mindste i 3 samfælde aar (at forstaae hos een og den samme), hvilken attest ingen hosbond maatte nægte dem. Uden saadan attest maatte ingen præst vie dem under 2 rd. straf förste gang og anden gang dobbelt. Hermed skulde sysselmændene paa de aarlige mandtalstinge have nöye

¹ Sjaldgæft. / Sjældent.

² *Lovsamling for Island* II, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

opsyn og holde nöye efterspörgsel derom. Derved meener han, at tjenestefolk bæder end nu kunde vænnes til skikkelighed og arbejde og blive desto beqvemmere til selv at kunne holde huus i sin tiid.

Lavmand Biörn Marcussen¹ Lit. K.

Anmærker, at skjönt det er strængelig forbudet, at nogen maae være lösemand,² som ey eyer 10 hndr. til tiende, saa bliver sligt ej effterlevet, helst ved söekanten, hvorhen alle de, som ej taaes i landböygderne, tage deres tilflugt, da de der kunne vente at antages til roening af dem, som eye baade. Men de blive alligevel lösemænd, thi om sommeren leye de sig i böygderne til höeslæt og paastaae i lön, foruden kosten, indtil 1 rd. specie om ugen. Hvoraf en stor mangel paa duelige tjenestefolk existerer. Andre tage kun tjeneste pro forma, idet de alleene tjene en vis tiid, som i höeslæt eller fiskerie, og ere siden deres egne, men tage dog fuld lön.

De mange huusmænd, giffte og ugiffte, som sette dem ned ved söekanten, meener han, burde enten tjene eller tage jorder at boe paa, da de ligefuldt kunde söge söen om værtiden,³ i stedet for at de nu om sommeren ligesom lösemændene reyse om og leye dem til bönderne. Lönnens höyde baade for aars- og ugetjeneste önsker han maatte fastsettes.

Lösgjængerie og betlerie.

Lavmand Svend Sölvesen.⁴ Lit. S. N° 1.

Anseer det som det nærmeeste middel til oeconomiens förbædring i Island, om man kunde forekomme den nu indsnegne overlöben af betlerie, i stedet for at övrigheds personer nu forsyne saadanne med tiggerbreve for at strejfe omkring fra herred til andet.

I bilag her til n° 2, de dato 5. Sept. '71,⁵ igentager han sin klage over betlerie af en hoben friske folk, som gjerne kunne tjene for deres bröd, men som strejfe omkring almuen til tyngde og hinder i at contribuere til rette fattige. Især klager han over betlerie paa landstinget,⁶ uagtet samme

¹ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

² Lausamaður. / *Løsarbejder*.

³ Vertíð (frá byrjun febrúar til 11. maí). / *Fangstsæson (fra begyndelsen af februar til den 11. maj)*.

⁴ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

⁵ 2. B. J. Ref. N° 699 f. N° 2.

⁶ Alþingi á Þingvöllum / *Altinget på Þingvellir*, Árn.

ey alleene i Graagaasen¹ (af hvis anordning her følger copie) findes forbudet under fredløsheds straf, men er endog strængelig forbudet ved adskillige nyere anordninger. Han foreslaaer i denne henseende:

1) At sysselmændene paa mandtalstingen i de næst omkring landstinget liggende districter skulde forkynde, at ingen betlere maatte tillades at komme der, og reppstjorerne under vilkaarlig straf holde over saadant forbud.

2) At paa justitzcassens bekostning maatte opsettes nogle gabestokke paa landstinget, til skræk og straf for ulydige betlere, hvilke skulde settes deri effter amtmandens, laugmændenes eller stedets sysselmands befaling.

POLITIEVÆSEN

Vicelavmand Magnus Olafsen.² Lit. Ll. N° 1.

Anseer mangel af en almindelig politieordning som den store grundaarsag til landets slette tilstand, saavidt den er aarsag baade til den slette tænkemaade og til de uordener, hvorpaa denne beroer. De politielove, som landet endnu har, angaae kun enkelste ting, og övrighedens effterladenhed gjør, at endog disse foragtes af almuen, da de vide forud, at de ikke exequeres. Alle de forfædrenes anstalter til skik og orden i huusstanden ere forfaldne og deriblandt især repstjorerens myndighed, saavel i hensigt til de fattigesvæsen, som opsyn over almuens levemaade og huusholdning. Ligesaa savnes nu lovmændenes omreyser i lavdömmet og deraf flydende opsyn saavel over underdommere som handel og politie. Alt dette er igjen aarsag til, at börnetugten og al huusdisaplin er aldeles forfalden, hvoraf igjen flyder en total mangel af subordination³ hos tjenestefolk imod deres hosbönder og en grændselös selvraadighed, saa at de baade foreskrive dem, hvad arbeyde de ville gjøre, saa og hvad lön de ville have, foruden adskillige selvgjorte douceurs, som ved söekanten adskillige sorter fisk under navn af kjördrætter,⁴ ligesom og sma-

¹ Grágás. Lagasafn frá þjóðveldistímanum. / Grágás. *Islændernes lovbog i fristatens tid.*

² Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst 1769–1791, lögmaður / lovmand 1791–1800.*

³ Hlýðni, undirgefni. / *Lydigbed, underkastelse.*

⁴ Kjördráttur. Fiskur sem sá á sem dregur en kemur ekki til hlutaskipta. Undir hann féllu eingöngu fisktegundir sem lítið veiddist af, svo sem karfi, lýsa eða koli. / *Egentlig "vilkår fangst". Fisk, som tilfalder den, der trækker fiskelinen ind, men som ikke indregnes i andelene af fangsten. Det var udelukkende fiskearter, som der ikke blev fanget meget af så som rødfisk, hvilling eller rødspætte.*

lerne¹ til lands paastaae at beholde skindene af de lam, der döe om foraa-ret.

Heraf flyder viidere en almindelig skjödeslöshed og föleslöshed i hensigt til hosbondens gavn, samt dovenskab, ladhed, ubehændighed og ukyndighed i huusholdningsvæsenet, hvilket altsammen gjør, at saadanne tyende blive i sin tiid ligesaa slette huusfædre og huusmödre, som de har været tyende. Især opdrage de deres börn meget ilde, idet de fleeste i stedet for at være forældrene til understöttelse og at dannes af dem til duelige tjenestefolk, hvortil landet höyligen trænger, slaae sig til at være lösemænd, der alleene udsue bonden med landprang af unyttige kramvahrer, men allermeest med ubillig lön for den korte tiid, som de maa-see arbejde for bonden i höehöstenstiid. Nogle af disse tilhandle sig egne baade i værtiden og derved hindre böndernes fiskeri. Andre udsue bonden ved ulovlig kvæghandel, idet de leye faar til de fattige bönder, hvilke maae spilde en stor deel af vinteren paa at arbejde deres uld i stedet for leyen. Saa at disse lösemænd ej alleene fordærve böndernes huusholdning, men ere og selv unyttige, idet de hendrive deres meeste tiid uden at gifte dem. Og naar de endelig sette dem ned, blive de ikkun saare slette huusfædre, da de i deres ungdom aldrig have lært at tjene publico.

En virkning af saadan mangel af politie er iblandt andet en almindelig miströst, ifölge hvilken bönderne regne det endog for en stor uhæld at avle mange börn, helst naar de leve, hvilke er den ulykkeligste og skadeligste tanke saavel i almindelighed for folkeformeerelsen som især for börnenes omhyggelige pleye. En anden mangel i böndernes tænkemaade anföres, at de, naar der er overflödige næring af land og vand, ansee det for unyttig giærighed og derfor forsömme at samle forraad til kommende slette tiider, hvorved landet betages al leylighed til resource i paakommende nöd. Saaledes söge og söebönderne i gode fiskeaar strax at gjöre al den fisk i penge, som de kunne miste fra deres huus og heller sælge under priisen end samle noget i forraad. Samme mangel af forsynlighed bruges og ved höeavlingen, saa at de fleeste, naar de meene at have samlet foder nok til deres köer, forsömme at samle forraad enten til deres övrige creature eller til fölgende mueligen slettere aaringer, hvorfor mangel paa alting des lettere kand indrykke, ja tage overhaand naar haarde tiider komme.

¹ Hyrderne. Islandsk *smalarnir*.

En betydelig uorden i huusstanden anföres og at være den gangbare slette omgang med tjenestefolkes skudsmaal og attester, idet endog de sletteste faae ved deres afskeed af tjenesterne ligesaa gode skudsmaal som de allerbeste, hvorved baade de, som tage dem i tjeneste, meget be- drages, og skikkelige tjenestefolk virkelige fornærmedes, idet de slette vinde derved lige recommendation med dem.

Anderledes gik det i de gamle tiider, huusfædrene havde fast uind- skrænket myndighed over deres tyende, og derfor findes og exemplar paa saadan nidkjærhed og troeskab, endog hos slaverne, som nu ikke findes hos tyende. Deres huusholdning var langt meere ordentlig og for- sigtig. Al slags huusgjerninge effter hvers beskaffenhed var inddeelt i visse classer, og hver person tildeelt det, hvortil han fandtes meest be- qvem. Man udfandt derved, hvor meget en duelig karl kunde arbej- de om dagen, og fastsatte dereffter de saakaldte dagsværk, og dereffter igjen fastsatte man lönnen. Og da man havde saaledes inddeelt sin grund i dagsarbejder,¹ fastsatte man gjödningen til saadant stykke land, hvor- effter man igjen blev i stand til at fastsette, hvor meget foder den kunde give af sig i gode, slette og middelmaadige aar. Man bestemmede endog tiiden, naar tjenestefolk skulde staae op og lægge sig, og da markerne vare tillige inddeelte i dagsarbejde, saa vidste man og, hvor mange folk man havde nödig at holde til höebjærning. Höebundens conservation blev viidere souteneret² ved indhegninger og sæterhold, og den heele landoeconomie ved repstjörernes nöyagtige opsyn over alle deres deele.

Om lösemænd.

Vadlesyssel, Öefjordssyssel.³

Af lösemænd⁴ og inderster⁵ findes efter sysselmand Jacobsens⁶ beretning i dette syssel ikke uden 4 à 5 svage fattige og forslidte gamle karle med hvis arbejde, ingen kan være tjent.

¹ Dagsláttu eða eyrisvöllur. Skák af túni sem talið var eitt dagsverk að slá, 30 × 30 faðmar. / Dagsslæt eller "eyrisvöllur". *Gammel islandsk måleenbed. Et stykke af en hjemme- mark, som anses for et dagsværk at slá, 30 × 30 favne.*

² Haldið við. / Vedligeholdt.

³ Eyjafjarðarsýsla. / Eyjafjarðarsyssel.

⁴ Lausamenn. / Lösarbejdere.

⁵ Húsmenn. / Husmænd.

⁶ Lit. Qq. N° 1; Jón Jakobsson (1738–1808), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / sysselmand i Eyjafjarðarsyssel 1768–1805.

Tingöesyssel, Nordersyssel.¹

Efter Bendixsens, sysselmandens,² indberetning ere i dette syssel ingen lösemænd eller inderster, saavidt han veed.

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.³

Melder, at af lösemænd, som svare skatte, er i syssellet kuns een, som bönderne ej skjötte om, adskillige andre kunne af bönderne ej uden besværlighed antages, fordi de ikke ere eenlige, men have en ung eller gammel at forsörge. Af dem, derimod, som bönderne gjerne antoge, om de ikke syntes dem sig forvoxne, vare maaskee flere, om sysselmanden ikke aarlige stövede efter dem. Men naar de ej anderledes kan undgaae ham, löbe de bort til Sneefieldssyssel,⁴ hvor de ej heller angive sig og flakke saaledes omkring som nogle förere og partigængere. De ere ej lette at opdage, da bönderne ofte skjule dem.

Af drenge og töser, som formedelst ladhed og vanarighed ej antages af bönderne i tjeneste, kan han vel ingen nu angive, men da han gjorde anstalt til at inqvirere efter dem, bleve de antagne i tjeneste. De fleste ere og af den beskaffenhed, at de ikke vel kan dömmes i tugthuset⁵ og kommer fornemlig deraf, at ægtefolk vies sammen uden at kunne videre end at læse i en bog. Gifteferdiges fattigdom skader intet, naar de alene ere arbejdsomme og tarvelige, da de som oftest skaffe böygdene gode arbejdere og til sidst duelige bönder. De förste derimod avle oftest tugthuscandidater, der endog mangle de hertil fornöden requisita.⁶ Böndernes huusdisciplin er desuden meget forfalden og utilstrekkelig til at forbedre de vanartige.

Over de mangfoldige formaliteter og omstændigheder ved lösemændenes paagribelse og sagens udförelse imod dem, klager Ketilson meget.⁷ Först skal han paagribes, föres til sysselmanden, siden bevogtes dag og nat af 2 mænd eller legges i jern og fængsel, derefter maa sysselmanden

¹ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsýssel*.

² Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsýssel 1734–1776*.

³ Lit. BB. [N° 1]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasýssel 1754–1803*.

⁴ Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessýssel*.

⁵ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík, Gull. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavik, Gull*.

⁶ Hæfni. / *Kvalifikationer*.

⁷ Lit. BB. [N° 3].

lade ham före til sit værning ved 2de mænd, skaffe befordring, kost m.m. paa sin bekostning, forordne en actor imod ham, lade stævne vidner ofte i den travleste høesletstid. Naar nu sagen i rette undersøges, kan ofte actionen gjøres frugtesløs ved lösemandens undskyldninger, at han har ikke kunnet erholde tjeneste, at hans husbond kan være död, at han selv har været syg, o.m.d. Befindes det nu endelig, at han er ulovlig lösemand, skal han atter forvares og bevogtes paa samme maade, indtil han kan bringes for lovtinget. Derefter indstevnes og paadömmes sagen her. Staaer nu sysselmanden sig ikke got med laugmanden, bliver sagen for den ubetydeligste formalitets forsömmelse, ofte for en manglende döbeseddels skyld, hjemviist og maa begyndes paa ny. Alle disse bekostninger maa sysselmanden gjøre som den, der har sagefaldsforpagtningen,¹ og dette uden videre erstatning end lösemandens boeslod, som sjelden er mere end hans klæder paa kroppen og hans tobaksdaase i lommen.

Om lösgængere og leyefolk især.

Sysselmand Haldor Jacobsen.² Litra Nn. N° 1.

Foreslaaer, at saasom de atskillige saavel udi dette som næst foregaaende seculo af övrigheden gjorde anstalter til at hæve det store omløb af lösgængere og uattesterede folk der i landet ere faldne frugtesløse ud, og saadan uorden tager alt meere og meere til, saa burde udvirkes et tydeligere reglement des angaaende, end hidindtil er sket, og almuen under straf forbydes at huse eller modtage nogen uden syssels, medmindre de var forsynede med attester saavel fra deres forige hosbönder som sysselmanden. Og da den fattige almue lider stor uret og bebyrdelse af deslige tjenistefolk, som imod en ringe og kort tjeniste fordre baade kost og utaalelig lön, saa burde fastsættes, hvor meget de skulde oppebære i kost og lön imod et vist arbejde.

Löse mænd holder han for at burde aldeeles afskaffes, da saadan selvraadighed, hvor store anstalter der ved kongel. anordninger end ere föyede til dens indskrænkelse, icke desto mindres gaaer meget i svang og er desuden höyst anstödellig, da saadanne folk, efter at de have avlet 2 à 3 börn uden ægteskab, prætere denne frihed under skin at opholde dem og deres börn, endskjönt de ere blotfattige.

¹ Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.*

² Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel* 1758–1790.

Bondestanden.

Hunevandssyssel. Litra AA. N° 2.

Andrages, at mange ugiffte og eenlig personer icke vil antage tjeniste, men heller være lösemænd. Proponerer, at alle deslige, som icke giffte dem eller har vanføre at forsörge, burde af övrigheden tilholdes at antage tjeniste hos bönderne. De bönder, som maatte findes mistænkelige for at hæle lösemænd, skulde befrie sig derfra med eed paa hvert mandtaling, da der ingen tiendetagere kand kræve sine rettighed af slige folk. Klages over sysselmændenes effterladenhed i at paatale ulovlige lösemænd.

Proponerer, at lösgængere og betlere skal af sysselmanden alvorligen tilholdes at arbeede for deres underholdning. Hvis de icke vil, dömmes og henflyttes til tugthuset, effter at bönderne havde derom ordentligen besværget sig for övrigheden. De andre, som vilde ved sysselmandens befalinger, lade sig sige, henskickes til de best formuende bönder med formaning at give dem klæder og lade dem tjene hos sig, indtil de havde aftjent, hvad de i saa maade havde oppebaaret.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° 8–9.

Besverges over for mange og ulovlige lösemænd, da naar bönderne behöve tjenistefolk, tilnödtes de at leye disse lösemænd for en utaalig stor lön, saa at de selv ofte derover kommer til at lide mangel paa levnetsmidler.

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 6.

Klages ligeledes over, at lösemænd og leyefolk¹ fordre for stor (og som nödvändig maae ruinere bondestanden) ugelön, nemlig: 60 f. udi penge, smör eller uldenvare, da de fleste dog icke formaae at fortjene meere (foruden kost og opvartning) end 4 mk. croner. Proponeres, at alle lösemænd afskaffes.

[Skagefiordssyssel.] Litra Pp. N° 8.

Klages ligeledes over lösemænd, og at de leye deres tjeniste for höyt.

¹ Kaupafólk. Fólk í tímabundinni vinnu við heyskap hjá öðrum á sumrin. / *Kobearbejdere. Mænd og kvinder i tidsbegrænset arbejde for andre om sommeren ved høslæt.*

Gejstligheden.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 3.¹ Præst Jon Hannesen.²

Klager over omlöben og lösgængerie af udensyssel og sognes betlere uden attester og deels friske og deels formuende lösgængere og önsker denne uorden hemmet.

Arnessyssel. Litra F.

Ligeledes.

Guldbringesyssel. Litra UU. [N° 1.] Provst Thorgeirsen.³

Andrager, at der i syssellet findes mange lösemænd, helst ved söekanten, som hverken skatte til kongen eller yde nogen rettighed til andre. Ligeledes mange, som ere halvdeelen lösemænd og halvdeelen tage tjeniste hos en eller anden bonde for saaleedes at retfærdiggjøre sit forhold og lösgængerie, hvilke naar de ved rettens middel blive skickede til tjeniste, opføre sig saaledes, at bönderne maae blive glade at være af med dem igjen.

Borgefiordssyssel. Litra Kk. [N° 2.]

At heele og halve lösemænd afskaffes af aarsag, at de med aager af danske mad- og træevare samt tobak og brændevin udsue almuen.

Sneefieldsnessyssel. Litra A. N° 2.⁴

Klages: 1) Over det byrde, hver rep især lider af ulovlige lösemænd. Lovlige lösemænd maatte tilpligtes at yde fuldkommen og med formuende bönder lige rettigheder til kongen, gejstligheden og fattige, af 10 hundredes tiend.

2) Over lösgængerie og önskes, at repstjorerne tilholdes at andrage saadant for övrigheden til væntelig foranstaltning til forbædring. Önskes, at lösemændenes lön maae saaleedes fastsættes, at de skal oppebære 5 öre à saakaldet 5 öresvöll⁵ (græsslæt).

¹ Leiðrétt úr / *Rettet fra* N° 1.

² Jón Hannesson (1735–1808), prestur / *præst*, Marteinstunga, Holtamannahreppur, Rang.

³ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst*, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

⁴ 2. B. J. Ref. 699 m. Lit. A. N° 2; Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel*.

⁵ Eyrivöllur. Skák af túni sem talið var eitt dagsverk að slá, 30 × 30 faðmar. / *Eyrivöllur. Gammel islandsk måleenhed. Et stykke af en hjemmemark, som anses for et dagsværk at slå, 30 × 30 favne.*

Hunevandssyssel. Litra X. N° 2.

Beskriver lösemændenes forhold. At de fordre af bönderne for 8 ugers høeslætsarbejde 24 föringer smör eller anden beste vare. Bliver saa deres lön ugentlig 30 al. eller 60 f. foruden kost, kull, skoelæder og al anden opvartning. Hvilket synes meget haart, hvis aarsage lösemændene maatte enten reent afskaffes og tilholdes at tage tjeniste hos bönderne, eller (især hvad de saakalte kjøbemænd¹ angaaer) deres lön nedsettes til 1 slet daler om ugen, eller at deres kost blev iberegnet deres nuværende lön.

Skaftefieldssyssel.² Litra Tt. N° 2.

At heele og halve lösemænd afskaffes og tilholdes at tage tjeniste hos bönderne. De maatte dog nyde større frihed, som agte at indgaae ægte-skab. De, som haves mistænkte for at hæle lösemænd ved at give dem an for at staae i deres tjeniste, befrie sig med eed. Og de, som virkelig blive overbeviste om herudi at være skyldige, give tilstræckelige strafs-böder til repstjorer og börneskoler.

OM DET ISLANDSKE TUGTHUS

Sysselmand Haldor Jacobsen.³ Litra Nn. N° 1.

Andrager, at tugthusets⁴ vedligeholdelse ickun foraarsager kongen og landets fattige publicum store og utaalelige udgiffter, uden at landet i ringeste maade deraf höster den intenderede nytte formedelst mangel paa lovlig administration og disciplin. Det burde derfor jo för jo heller ophæves, og i dets stæde forholdes med delinqventerne som tilforn. De til tugthuset henlagte contributioner kunde bæder anvendes til hospita-lers og börneskolers indrettelse udi hvert syssel.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Litra F. Provst Haldor Finsen og sognepræst Jon Teitsen.⁵

¹ Kaupamaður. Maður í tímabundinni vinnu við heyskap hjá öðrum á sumrin. / *Købe-mand. Mand i tidsbegrænset arbejde for andre om sommeren ved høslæt.*

² Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

³ Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel* 1758–1790.

⁴ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík, Gull. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík, Gull.*

⁵ Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

Besværg dem over tugthustolden,¹ da dens hensigt ingenlunde opnaaes.

Guldbringesyssel. Litra Y. Præst Thorarensen.²

Erkjænder nytten af et tugthus i et land som Island, der haver største mangel paa folk og vrimler af fattige lösgængere, naar disse under en fornufftig direction bleve bragte til noget nyttig arbejde saasom at gaae paa fiskerie, rense og rögte marken, grave törv og grövter, jevne eller og arbeede i jorden, opføre gærder og bygninger, rydde böygde- og fjeldeveyene og anlægge broer. Fruentimmer at hægle³ og spinde hör og hamp. Men mangel af saadan direction og inspection, troer han, at icke uden grund bringer atskillige til at ansee den nærværende tugthusforfatning for en ufordeelagtig, om icke fornærmelig, sag for landet.

[Guldbringesyssel.] Litra UU. [N° 1.] Provst Thorgeirsen.⁴

Anseer tugthusets nærværende forfatning for ingen nytte at gjöre publico.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 1. Provst Sivert Jonsen.⁵

Önsker, at tugthuscontributionen blev anvent til et meere gudeligt brug.

Bondestanden.

Hunevandssyssel. Litra Oo. N° 2.

Proponeres, at tugthuscontributionen henlægges til hvert sogns fattiges soutiens.⁶

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° 8–9.

Proponeres, at naar tugthuscassen var bleven saa stor, at renterne deraf tillige med fangernes arbejde kunde underholde dem, contributionen da

¹ Tukhústollur. Sérstakur skattur lagður á allar fasteignir í landinu til að standa straum af kostnaði við byggingu nýs fangelsis á Íslandi. Tók gildi árið 1759. / *Tugthustold. Særlig skat lagt på al ejendom i landet for at finansiere udgifterne ved opførelse af et nyt fængsel i Island. Blev indført i 1759.*

² Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

³ Kemba hör. / *Hegle. En slags kæmning, hvor blår renses fra høren.*

⁴ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst*, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

⁵ Sigurður Jónsson (1700–1778), prófastur / *provst*, Holt, Eyjafjallasveit, Rang.

⁶ Stuðningur. / *Støtte.*

falder til den rep, hvoraf den ydes, dens fattige til assistance udi haarde aaringer, og siden til börneskoles stiftelse. Pengene skulde i saa fald indkræves og bestyres af repstjorene med sysselmandens og provstens opsyn, samt gjøres regnskab for paa foraarstingene imod billig betaling.

Nordersyssel.¹ Litra Rr. N° 1–2.

At tugthustolden blev henlagt til de vanføres underholdning og fattige börns opdragelse.

N° 3. Ligeledes.

N° 5. Igjentager samme proposition i anledning af, at der paa Kieldenesrep² ere 16 fattige, som opholdes af tiender alleene, som i aaret 1771 belöbe sig af faste- og lösegods ickun til 1 hundrede og 36 al., men for resten maatte de fattige bönder underholde dem.

N° 6, 9, 10, 11. Ligeledes.

N° 12. Vil, at tugthustolden skal anvendes til vævstolers anskaffelse, og Jon gartners³ lön dertil henlægges.

OM FATTIGES VÆSENET I ALMINDELIGHED

Litra AA. [N° 1.]

At i stæden for at en eeniste af en vanføres slægtninger i same leed, som haver forlagsöre⁴ (midler) har maattet forsörge ham, da skulde hver af de övrige, som var formuende, efter sin evne contribuere til hands underholdning, men den mest, som haver fuld forlagsöre. Men naar de vanføres slægtninger vare uden syssels eller sognet og derover, som ofte skeer, slippe frie fra saaddan contribution. Skulde det være den 8de post af repstjorenes forretninger paa vaartingene at erkyndige som slige vanføre og umyndige og tilsige dem sine frænder og slægtninger, og hvis disse ingen reede vil gjøre for deres formue inden maanedes forlöb, da have magt til at före den umyndige til næste paarörende, som skulde före den fra sig igjen efter lovens formæld.

¹ Þingeyjarsýsla. / Þingeyjarsýssel.

² Kelduneshreppur / Keldunesrep, Þing.

³ Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / gartner.

⁴ Forlagseyrir. Viss eign sem var talin nægja til framfærslu um ákveðinn tíma sem leiddi til skyldu að framfæra ættingja sína og ákvarðaðist nánar eftir skyldleika og efnun. / Forlagsöre. En bestemt formue som var tilstrækkelig til försörgelse i en bestemt tid, der medførte en forpligtelse til at försörge sine slægtninge, og som blev fastsat nærmere i forhold til slægtskab og formue.

Bondestanden.

Islands fattige uden navne. Lit. SS.

Klage over nogle repstjorers uredelige omgang med fattiges penge, og at de icke tilholdes at gjøre regnskab til övriigheden. Ligeledes at de rigeste antages fremfor andre til repstjorer.

Kiosesyssel.¹ Lit. Jj. N° 3[a].

At omendskjönt hospitalsfiskeriet² bliver ifölge forordningen³ ydet af reppen (Havnerep),⁴ er mand icke i stand til at faae en vanför indtaget paa hospitalerne, uagtet reppen vrimler af spedalske folk.

Ditto syssel.⁵ Litra Aa. N° 5.

Klager i lige maade over den liden nytte, der höstes af de mange udgifter til hospitalerne. Alleene at de, der indsamle hospitalsfiskeriet, og hospitalsbönderne selv berige sig deraf. Begære, at hospitalslötterne tillægges hver rep, hvor baaderne og söefolkene ere frasendte, under sysselmandens og gode mænds opsigt, men hospitalslötterne afskaffede, enhver skulde svare 1 f. af hver lött⁶ ham tilhörte, paa foraarstingene til sysselmanden og repstjorerne.

Guldbringesyssel.⁷ Lit. NN.

Klager over hospitalslötternes slette virkning og behandling. Den vanskelighed hospitalsforvalterne gjør for at modtage de syge, disses slette medhandling, naar de der indkomme. Hospitalslötterne maatte altsaa afskaffes, men deres værdie betaales i reede penge.

Rangervallesyssel.⁸ Lit. Gg. N° 5.

Veed icke hvem, der oppebær nytten af den megen hospitalslöttfisk, der

¹ Kjósarsýsla. Rétt er Gullbringusýsla. / *Kjósarsyssel. Korrekt er Gullbringusyssel.*

² Spítalafiskur eða hópítalshlutur var sérstakt gjald lagt á alla þá sem stunduðu sjóróðra til að standa straum af kostnaði við holdsveikraspítalana. / *Hospitalsfisk eller hospitalsandel var en særlig afgift, der blev lagt på alle, der bedrev fiskeri, for at finansiere hospitalernes udgifter til spedalske.*

³ *Lovsamling for Island II*, s. 581–588 (Anordning om Hospitalerne paa Island, 27.5.1746).

⁴ Hafnahreppur / *Hafnarep*, Gull.

⁵ Kjósarsýsla. / *Kjósarsyssel.*

⁶ Hlutur í fiskafli. / *Andel af fiskefangst.*

⁷ Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

⁸ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel.*

ydes af hver fiskerbaad aarlige. Foreslaaer at hospitalslötten skal tillægges det sognes fattige og syge, hvor den falder. Samt at atskillige visse syge maae uden det i hospitalsforordningen bestemte tillæg indtages paa hospitalerne. Men da der ere mange sogne, hvor ingen hospitalsfisk falder, maatte saaddane sogners syge nyde tillæg af hospitalerne, som meenes at have en anseelig fond.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° 5.¹

En bonde ved navn Jon Jonsen paa Efstelande² beklager sig især over at være paabyrdet med en vanför pige, der vel er fød i dette, men har siden tjent i et andet syssel.

Ditto syssel.³ Lit. ZZ. N° 2.

Klages over bebyrdelse og tyngsel af saa mange (omager)⁴ vanføre menisker og uægte börn, hvis forældre aldrig have ydet nogen tienderrettighed til fattige og siden ere bortviget til andre sysseler, hvor de fortjene deres bröd.

Ditto syssel. Lit. Pp. N° 8.

At kongen vilde enten paa sin egen regning eller lade henskicke nogle skibe paa hvalfiskefangst under landet, og disse være paalagt at bjærge til lands alt, hvis de icke kunde eller ville gjere dem nytteligt, og som da maatte tilfalde fattige og nödlidende.

Thingöesyssel.⁵ Lit. Rr. N° 1.

[1)] Forlanger tugthuscontributionen⁶ og hospitalslötterne henlagt til de fattiges ophold i syssellet. 2) Igjentager næstanförte syssels n° 8, paa

¹ Skagafjarðarsýsla. Rétt er Eyjafjarðarsýsla. Litra ZZ. N° 7. / *Skagafjarðarsyssel. Korrekt er Eyjafjarðarsyssel. Litra ZZ. N° 7.*

² Jón Jónsson (1715–1798), bóndi og meðhjálpari / *bonde og præstens medhjælper*, Efstaland í Öxnadal, Skriðuhreppur, Eyjafj.

³ Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel.*

⁴ Ómagar. / *Fattiglemmer.*

⁵ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

⁶ Tukthústollur. Sérstakur skattur lagður á allar fasteignir í landinu til að standa strauum af kostnaði við byggingu nýs fangelsis á Íslandi. Tók gildi árið 1759. / *Tugthustold. Særlig skat lagt på al ejendom i landet for at finansiere udgifterne ved opførelse af et nyt fængsel i Island. Blev indført i 1759.*

grund at tilførselen af fisk falder saa besværlig for indvaanerne for-
medelst veyenes længde til fiskervæerne.¹

[Thingöesyssel. Lit. Rr.] N° 2.
Igjentager same ansögning.

[Thingöesyssel. Lit. Rr.] N° 3.
Ligeleedes, samt at de fattige og umyndige maa underholdes af deres
paarørende udi 4de leed, som vare formuende.

[Thingöesyssel. Lit. Rr.] N° 9.
At de fattige maae nyde 3^{je} deelen af al helligidagers fangst.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Lit. F. Provst Haldorsen og sognepræst Teitsen.²
At fattige og stræbsomme bønder maatte nyde understøttelse af fattiges
penge til fiskeriets udreedning, de skjödesløse derimod paalægges en
mult til fattiggassen.

Guldbringesyssel. Lit. Y. Præst Thorarensen.³

Tilstaaer, at endskjönt der haves i landet 4 spedalskes hospitaler, saa
kand de dog icke anderledes ansees end et kostbart levendes begravelse
for 12 à 16 patientere, siden dertil dog aarligen contribueres noget an-
seeligt. Hvorfore hospitalerne burde være 200 meniskers læge- og pleye-
hus, ligesom det synes tjenligt, at Syderfjerdings hospitalet⁴ blev sat
gandske nær hos landphysicus og tillige forsynet med 1 chyrurgus. Ved
de övrige 3 hospitaler maatte og fjerdingschirurgus⁵ være tilstæde.

¹ Verstöðvanna. / *Fiskerlejerne*.

² Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón
Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á
Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

³ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur,
Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

⁴ Sunnlendingafjórðungur. / *Sunmlendingafjerding*; Kaldaðarneshospital, Sandvíkurhreppur,
Árn.

⁵ Fjórðungslæknar. Heiti á tveimur og síðar þremur læknum sem störfuðu hver í sínum
landsfjórðungi. Fyrst skipaðir 1766 norðanlands og vestanlands og 1772 austanlands.
Landlæknir starfaði einn á Suðurlandi til 1799. / *Fjerdingskirurger. Betegnelsen på to*,

Ditto sysssel. Lit. UU. [N° 2.] Provst Thorgeirsen.¹

Demonstrerer hospitalernes fattigdom, der af 300 eller rettere 280 spelske syge, som findes over det heele land, ere alle hospitalerne icke i stand til at underholde uden 10 à 12 personer. Især da Kaldadarnes hospital,² som skal være et af de rigeste, icke haver uden gæld været i stand til at stoppe 5 syges underholdning, af ongefær 40 syge inden Guldringesyssel, aar 1770 og forgangne aaringer, da dog hospitalslötterne aldrig har været noget aar mindre end 13 hundrede, som dog nogle forbigangne aar har steget til 3 læster. Hans forslag er, at hospitalerne blive in totum opphævede, dog saaledes at intet af det, som allereede er tillagt hospitalerne, bliver taget fra de syge eller abalieneret,³ men at hver rep underholder sine vanføre og spedalske med hjælp af de midler, som hidindtil have gaaet fra dem til hospitalerne. Hvorved maatte observers:

1) At alle de, som ere paa hospitalernes underholdning, skal blive der sin livstid og underholdes af det, som hospitalerne endnu kunde have i behold af deres penge, men ödes det, förend de döer, maae hver repp tillægge dem medgift, hvorfra de ere komne. Men hospitalsgaardenes afgift, naar ingen hospitalslem er bleven tilbage, lægge aarvis til det syssels vanføre, som tilforn har contribueret dertil.

2) At alle hospitalslötter afskaffes, men i deres stæd gives visse penge 5 à 6 sk. af hver mand, som roer om værtiden,⁴ enten hand er boende, lösemand⁵ eller i tjeniste, til den rep, hvor hörer til, samt hver baad, som gaaer til söes, til den rep, hvorfra den er. Men de, som fremmede baade have, skal af deres undergift⁶ betale til sin reppes vanføre for ti- og otteæring 6 sk., for seksæring, seks-, fem- og firemannefarer 4 sk., for tomannefar 2 sk. Saaledes fastsættes og hvor meget der skal gives i penge af hvalfangst, sælhundefangst og -drab, haukals-⁷ og fuglefangst og andet saaddan.

og siden tre, læger, som arbejdede hver i sin landsfjerding. Først ordineret i 1766 i Nord og Vestlandet og i 1772 i den østlige del af landet. Landfysikus arbejdede som den eneste på Sydlandet indtil 1799.

¹ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / provst, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

² Kaldadarneshospital, Sandvíkurhreppur, Árn.

³ Afsalað. / Afstået.

⁴ Vertíð (frá byrjun febrúar til 11. maí). / Fangstsæson (fra begyndelsen af februar til den 11. maj).

⁵ Lausamaður. / Lösarbejder.

⁶ Uppsátursgjald. Leigugjald fyrir vör eða lendingarstað báta. / Lejeafgift for landingssted for både.

⁷ Hákarl. / Haj.

3) Skal repstjornerne paa hvert mandtalsting give sysselmanden en liste over alle baade og søefolk, som i det fiskevær [og] reppen gaae til søes. Men husbönder, skibsejere og de, der have fremede skibe til undergift, samt lösemænd betale der paa tinget sin contingent¹ i reede penge eller betale dobbelt, om han forsømmer det, efter at de tingseddel ere dertil indkaldte, og skal herom tages lovformelig tingsvidne.

4) I de reppe, hvor intet fiskevær er, skal repstjornerne i hver rep ligeledes give en liste over alle dem, som roe fra den rep, samt baaderne, om nogle derfra gaae til søes, men han skal med tingbudsseddel indkalde betalingen af vedkommende, som meldt er.

5) Skal sysselmanden med herredsprovsten overlægge, hvorledes pengene skal anvendes, og hver reppes prost og reppstjorer inden Maimaaneds udgang tiilkændegive dem hver hospitalslems tilstand, og om han har nogen paarørende, der efter loven bör forsørge ham. Thi i saa fald nyder han intet af de spedalskes casse. Hver af vedkommende, som her udi viser partialite,² betale 2 rd. til de syge.

6) Er der i et sogn ingen spedalske, samles den reppes sygepenge i 3 aar, og er der da ej heller nogen, skal sysselmanden og provsten deele de penge ud iblandt andre syssler reppers syge efter hvers behov.

7) Skal sysselmanden og provsten aarlig referere til hossalernes inspectorer, hvor meget hver rep contribuierer til sine syge, disses tilstand, og hvor meget de oppebære, og afbeviser saaddane deres relation med tingsvidne.

8) Skulle nogens paarørende, som inclinerer til spedalskhed, ville lade prøve at hindre sygdommen med midler, skal sysselmanden indhente landphysici eller fjerdingschirurgi meening, om enten sygdommen er lægelig eller kunde hemmes. Give de saaddan attest, at den syge kunde vænte forbedring, da skal först paarørende, som bör underholde ham, eller sysselmanden betale ud af cassen noget til den syges underhold, om den ej kunde tjene sit bröd, men nyde frie medicamenter. Især skal landphysicus give en diætisk reglement for dem, som inclinere til spedalskhed.

9) Angaaende den disputie,³ at det var for meget at give liget meget af store og smaae baader, formeener hand, at paa det uniformiteten kunde vedligeholdes, det best at lade blive ved det som haver været, enten contributionen skeer i penge, eller lötterne vedvarer.

¹ Hluta. / *Andel.*

² Hlutdrægni. / *Partiskhed.*

³ Umræða. / *Debat.*

Borgefiordssyssel.¹ Lit. Kk.

At hospitalslötterne tillægges det herret, sogn, syssel eller landsfjærding, hvorfra de ydes.

Add. ad bondestanden.

Kiosesyssel. Litra XX. N° 5. Indbyggerne af Mosfelssveit.²

Andrage, at der af sognets fattiges tiende underholdes 2 spedalsk syge omager,³ som de icke kand faae modtaget paa hospitalet.

Hunevatnssyssel.⁴ Litra AA. N° 2.

Proponeres, at $\frac{1}{2}$ deel af al drivehval maae tilfalde de fattige i den rep, hvor hvalen driver op, og at det maae være saaleedes fastsat. Da, naar det skal alleene komme an paa eyermanden, hvor meget han vil give, findes der de, som enten give slet intet eller ickun lidet. Angiver det som en heel aarsag til en repstygnde af for mange myndige omager, at naar fattige mænd, som ofte hænder sig, gaa fra hus og heem, effterlade de sig baade kone og deres umyndige börn paa reppen, men selv begive dem til langt bort liggende herreder, og der enten givte dem igjen, antage tjenester eller drive lösemandsskab⁵ uden tanke at komme tilbage igjen. Hvorfore sysselmanden maatte lade slige folk tilbagekalde og tilholde at tjene i den rep, hvor deres af dem efterladte kone og börn underholdes af.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° 8–9.

Anseer det for en stor hjælp for den trængende landets almue, om de fange hvalfiske omkring landet, effter at have afsprøket dem, förte det övrige i land paa de nærmeeste stæder, eller hvor helst veye og vind det tillod, og overlod det almuen for got kjøb. Alleene skulde de faae deres transports bekostninger betalte af det syssels part, hvortil hvalen var destineret. De fattige, som icke havde at betale med, skulde deraf oppebære en $\frac{1}{2}$ deel, men sysselmanden eller repstjorerne i hans stæd forestaae deelingen.

¹ Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel.*

² Mosfellssveit, Kjós.

³ Ómagar. / *Fattiglemmer.*

⁴ Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

⁵ Lausamennsku. / *Løsarbejde.*

[Skagefiordssyssel.] Litra Pp. N° 2.

Igentager denne begæring. Item forespørger, hvorleedes mand skal bære sig at med deres børn, som paa nogle aars tid opholde dem i reppen og siden for fattigdoms skyld rejse bort igjen, men have dog ingen fattiges tiende ydet.

Vadlesyssel.¹ Litra ZZ. N° 7. Jon Jonsen paa Efsteland.²

Besværger sig over Skredereps³ tyngde af fattige og vanføre. Især at den er blevet af sysselmanden ulovlig paabyrdet en vanför pige, som vel er fød i dette, men har tjent i et andet syssel og har der sine slægtninger. Ansøger herudi Commissionens decision.

Om sognecassa.

Litra AA. [N° 1.]

Proponerer, at der i hver rep skal oprettes en fattiges casse, deels af frivillige gaver, deels af Holum domkirke⁴ dertil billigen givende pengetilskud for det til dens bygning af de fattige bønder gjorte tillæg. Deels af det overblevne af rævetolde⁵ og tiende udi gode aaringer, deels ½ parten af ald drivehval og helligdagers fangst. Denne casse skulde under præstens og provstens opsigst administreres og gjøres regnskab for aarlig af repstjernerne, som paa Martiimaanedes samenkomster⁶ skulde deraf udlaane mel og andre madvare (som cassen maatte bestaae af) til de nødlidende og indkræve det laante igjen paa enhver effterhøstes sammenkomst.

Skaftefieldssyssel.⁷ Litra Tt. N° 2.

I anledning af den meget urigtige og uordentlige distribution af fattiges penge, saa at deraf samme haves ligesaa liden beholdning udi gode som

¹ Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

² Jón Jónsson (1715–1798), bóndi og meðhjálpari / *bonde og præstens medhjælper*, Efstaland í Öxnadal, Skriðuhreppur, Eyjafj.

³ Skriðuhreppur / *Skriðurep*, Eyjafj.

⁴ Hóladómkirkja, Hólahreppur, Skag.

⁵ Refatollur. Sérstakur skattur notaður til að standa straum af kostnaði við eyðingu refa. Einnig nefndur dýratollur. / *Rævetold. Særlig skat anvendt til at finansiere rævejagt. Også kaldet dyretold.*

⁶ Hér er átt við hinar fornu einmánaðarsamkomur sem ætla má að síðar hafi orðið að því sem kallað er manntalsþing. / *Her henvises til de gamle sammenkomster om foråret, som senere skal være blevet til det, som kaldes mandtalsting.*

⁷ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

haarde aaringer. Proponerer, at der udi hver rep skal oprettes en fattiges casse, som skal være i repstjorenes hænder og under sognepræstens opsig. Samt repstjorerne icke agtes pligtige at modtage andet udi fattiges oppebørseler, end hvad som let kand anvendes i reede penge, og siden deraf skee uddeeling til de fattige effter enhvers behov og omstændigheder.

Extract n° 1.

FOLKEMÆNGDENS AFTAGELSE I ISLAND

I anledning af instructionens 1. post.¹ Islandske Landcommissions protocoll pag.12–38.²

At folkemængden i Island er fra dette seculi begyndelse formindsket fast til det halve, kunne Commissarierne ikke bifalde (pag. 12). Det store tall af ödejorder og hjaleyer,³ som opgives i den af landfogeden forfattede jordebog in A° 1760⁴ (nemlig paa kongens gods 47 jorder og 227 hjaleyer, paa selvejergodset 260²²/₂ jorder og 867 hjaleyer og paa det beneficerede 179½ jorder og 532 hjaleyer, tilsammen 486 jorder og 1.626 hjaleyer,⁵ hvortil kunne lægges over 400 boder eller tomme huuse,⁶ som ingen græsning eje), tilstaae de vel at give et anseeligt tab af mennesker tilkjende, men slutte derimod, at de fleeste af disse maae have været forladte för dette seculi begyndelse, og at mange af dem maae være ligeledes blevne öde ved den 1707 og 1708 grasserende (p. 12–14) store koppe-sygdom eller pest (pag. 13–14).

Obs. Det förste er kun en ubeviist formodning, og det er klart, at tabet ved pesten 1707 [og] 1708 bör regens til tabet fra dette seculi begyndelse, saavidt næringsmidlernes siden bestandig vedvarende slette beskaffenhed ej har tilladt landet at opvinde det.

P. 15. Dernæst troe de, at denne jordens gruelige ödelæggelse meget er foraarsaget ved, at mange lidet effter lidet meer end i gamle dage har sögt til söekanten og sat sig derned. Hvorved landet ej alleene har tabt sit indvortes sande værdie og forbædring, men saadant vil endog, om det ikke ændres, bestandig have den samme virkning paa folkemængden

¹ Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Fundargerðir og bréf nefndarinnar. Den islandske Landkommission 1770–1771 V. Kommissionens protokoller og breve*, s. 208–220.

³ Afbyggersteder. *Islandsk hjáleigur*.

⁴ ÞÍ. Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.

⁵ Á spássíu / *I marginen*: Og især i Sönderfierdingen 112 jorder og 500 hjalejer, i Vesterfierdingen 139 jorder og 349 hjalejer, i Nordfierdingen 197 jorder og 733 hjalejer, i Österfierdingen 38 jorder og 44 hjalejer.

⁶ Búðir eða tómthús. Hús við sjávarsíðuna sem höfðu ekki grasnyt fyrir skepnur. / *Tomtbus. Afbyggersted ved søsiden, som ikke har græsning til dyr*.

i Island, som store kjøbstæder have i andre lande. Thi hvad den sunde og ordentlige landsböygd vinder af folk, det opsluger den usundhed og uordentlige levnet, som hersker ved søekanten.

Obs. Det er rigtig nok, at alt for mange have i de seenere tiider forladt landbruget for søebrugets skyld, det har ödelagt landbruget og standset formeeringen i lige grad, ja det er just den store hovedmangel ved den islandske oeconomie. Thi det er aabenbart, at fiskepladsene eller søekanten har ikke derved vundet i folkemængde i proportion af, hvad landet har tabt. Ved det tilstaaes i sandhed stiltiende en betydelig deel af det aftag i folkemængden, som man søger at bestride.

Og just viidere tilstaae de (p. 15), at en stor mængde folk er tabt ved börnekopperne 1742 og 1762, samt ved de haarde aaringer 1755–56 og 57, som og ved ulykkelige hændelser til søes og lands.

P. 16. Men at jo folketallet igjen i mellemrummet af saadanne tiider maae omtrent være steget til forrige höyde, agte de ustridigt. De grunde denne meening paa biskop Finn Johnsens¹ beviiser (lit. G. N° 2, p. 1 og 2). Hvoraf sees, at uaget smaakopperne 1762 borttrykkede mange, havde dog folketallet i Skálholts stift² fra [17]61 til 1769 formeeret sig med 1.371 mennesker. Effter hvilken proportion, om den var gaaet i samme progression³ siden 1709, folketallet sammesteds siden sidstbemele aar maatte være föröget med 11.960 mennesker. De troe, at folkemængden i Holum stift⁴ har tiltaget i samme tiid i lige forhold.

P. 17. De gamles beretninger om mandtallet holde de mistænkelige. Thi det er venteligt, at Island ligesom alle andre lande have anseet sine folkemængder større, end den virkelig har været, hvorom de beraabe sig paa lit. Z. N° 2. I mandtalstabellerne af 1769 lit. D er ingen antegnelse om föddes og dödes tall, men de holde for nyttigt, at saadant blev anmærket for eftertiden i særskilte rubriquer. De have og ved n° 34 lit. B först in A^o 71 anmodet bispen paa Holum⁵ om en optegnelse over födde og döde af en given tiid, hvorom de og dengang agtede at tilskrive bispen paa Skálholt,⁶ og hvad deraf i sin tiid kunde uddrages om folkemæng-

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

² Skálholtsstifti. / *Skálholt stift*.

³ Framvinda. / *Fremadskriden*.

⁴ Hólastifti. / *Hólar stift*.

⁵ Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755–1779.

⁶ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

den, have de lovet at anbringe paa sit sted og da at yttre deres tanker om, i hvilke landets deele folkeformeerelsen finder best fremgang.

P. 18–19. Skatteböndernes tall 1090, nemlig i Österfierdingen 700, i Sönderfierdingen 1.000, i Vesterfierdingen 1.100 og i Nordfierdingen 1.200, naar det lignes sammen med tabellerne for 1769 (da der i heele landet fandtes 46.201 indbyggere, hvoraf 14.443 for Sönderfierdingen, 13.596 for Vesterfierdingen, 11.985 for Nordfierdingen og 6.177 for Österfierdingen), viiser især, hvor betydeligt folketab Nordlandet især har lidt. Skalhols stiftt havde 1769 34.216 mennesker og deriblandt 10.658 gifte og 23.558 ugifte. Men naar man derfra drager börnenes tall 11.141, blive ikkun 12.417 tilbage, og derfra igjen kunne sikkert drages 1.759 personer, saa der ikkun blive tilbage 10.658 tjenestefolk, altsaa kun 1 tjenende for hver gift og lidet meer end eet barn for hver, og derfor agte de den almindelige klage over mangel af tjenestefolk at være vel grundet.

P. 20–21. Dette beviiser de saaledes, at vel findes der mange i den 2 rubriqve af tabellen over Skalhols stiftt, som kunne regnes til tjenende, men om de endog kunde antages for fuldkomne tjenestefolk, saa overvejes¹ deres tall igjen af de ugifte, som findes blandt tabellens 3., 4., 5., 6. og 7. rubriqver, hvorimellem ere mange studentere, embedsmænd, de fornemmeres börn, samt lösemænd,² der ej tage vedvarende tjeneste. Tabellens fortegnelse paa alle slags vanføre, som belöber 1.676, balancerer paa lidet nær med de 1.759, som ere dragne fra de ugiftes heele antall, nemlig 12.417. Forholdet af rubriqvernes folketall i Skalhols stiftt synes ellers at staae i temmelig lighed indbyrdes igjennem alle syssler. Dog anmærkes, at forskjælen paa 1. og 2. rubriqves tall er alt for stort til, at samme jo maae have en almindelig aarsag, og den meenes at være smaaekopperne 1762, som mest borttrykkede börnene. Desuden er og berettet til Commissionen, som er sandt, at börn borttrykkes meest i den spæde alder, hvorom de under n° 27 lit. B have reqvireret underretning fra landphysico.

P. 21. Har da ej landet siden dette seculi begyndelse tabt saa meget i bort, som man sædvanlig troer, saa maae dog med billighed spørges, hvad der kand være aarsagen at det 1769 ikkun havde 46.201 bebo[ere].

¹ Vegur upp á móti. / *Opvejes.*

² Lausamenn. / *Lösarbejdere.*

Det har instructionens 1. post befalet dem at give betænkning over, saa [og] om midler derimod. Aarsagerne, meene de, at være deels physiske, deels politiske eller moralske.

P. 22. Til de physiske regne de:

A) Börnekopperne. De have foraarsaget et ubødeligt tab 1707 og 8 og siden et gandske betydeligt, skjönt ej slet saa stort, 1742 og 1762, og det er at befrygte, at tidlig eller sidlig komme igjen og skille landet ved mange arbejdende, som dog saa höylig behöves.

P. 23–24. Herimod foreslaaes at indføre inoculationen,¹ og det paa den maade at indhente fra de practici i Kiöbenhavn, som helst befatte sig dermed, en kort og tydelig underretning om, hvorledes den skal skee. Hvortil methoden maae være saa simpel, at en fattig bondekone ved nöje at benytte sig af de faa regler og midler, som skulle bruges, kommer ligesaavel til maalet som en inoculist. Dog derhos at observere, at ingen maatte understaae sig at begynde med inoculation, för end det med sikkerhed var bekjendt, at kopperne havde begyndt at viise sig i landet. Beskrivelsen over inoculationsmethoden mat[te] oversættes paa islandsk og være saa kort, at endog de fattige lige kunde kjøbe den.

P. 24–25. B) Haarde aaringer, baade saavidt qvæget döer, og saavidt fiskerierne mislinge,² hvorved deels en deel virkelig döe af sult og mangel, deels og svækkes og paadrage sig svagheder, som forkorte livet. Herimod foreslaae de magaziner af fiskevahrer paa alle fiskerhavne og paa alle besejlede havne oplag af et vist quantum kornvahrer, jern, fiskeliiner, baadetimmer,³ tjære og salt i forhold til den der handlende folkemængde. Om quantitæten love de at udlade sig til en anden tiid.

P. 25–26. C) Landfarsygerne,⁴ som bestaae i ildeartede feber, hvortil og kunne regnes forkjölelser, som ere uundgaelige formedelst ofte indfaldende og omvexlende stormvinde, hvorved veyrliget i en hast forandres, hvilken forandring foraarsager sygdomme og död. Herimod fore-

¹ Bölusetning. Fyrstu tilraunir með bólusetningu hófust 1774/1796 í Englandi en byrjað var að fjalla um aðferðina nokkru áður. / *Vaccination. De første forsøg med podning mod kopper startede først i 1774/1796 i England; men man var begyndt at tale om metoden tidligere.*

² Misheppnast. / *Mislykkes.*

³ Timbur til báta- og skipasmiða. / *Bygningstømmer til skibe og både.*

⁴ Landfarsótt. / *Epidemi.*

slaae de, at landphysicus ved en kort og tydelig afhandling skulde foreskrive, hvorledes almuen havde at forholde sig i landfarsyger og forkjølelser. Mod begge slags maatte specificeres de simpleste midler, deels til at forebygge det onde selv, deels til at forekomme følgerne deraf.

P. 26–28. D) Mangel paa frisk luft inde i husene. Hvilket er en upaatvivelig aarsag til manges, især spæde børns, död. Fugtighed og indsperrret lufft kand ej andet end være i alle huuse, thi de ere byggede af törv og steen og ej forsynede med skorsteene eller andre luffthuller. Det rum, hvor alle unge og gamle, friske og syge arbejde, spiise, sove, bliver opfyldt med uddunstninger, og denne qualme formeeres om vinteren ved ilde lugtende rög af lamperne, hvortil ej altid bruges den beste tran. Hvortil kommer, at husene ej daglig holdes reene, hvilket alt ej andet kand end skade sundheden, allerhelst naar de fra saadan qualme komme ud og opholde sig længe i den kalde lufft. Herimod foreslaae de, at enhver paa det nöyeste skal tilholdes af sysselmændene at faae en aabning anbragt paa taget af sit huus, som nu og da kunde bruges til at skaffe qualmen ud og frisk lufft ind igjen. Alle rum og gange, hvor folk meest passere, maatte de siiden flittig reengjöres, og urenligheden kastes afsides fra vaanhusene.¹

P. 28, 29. E) Bedærvet og ilde handlet föde. Dog bliver den her meget rettet ved den saa meget brugelige spiisning af melk, hvorfor det agtes farligst, at man ej altid bekymrer sig om godt vand til mad og drikke. Til at forebygge madvahrernes fordærvelse foreslaae de, at de rum, hvor samme forvares, offtte maae lufftes og renses, og at saltets brug maatte blive almindeligere. Men först og fremst at alle maatte tilholdes at holde deres vandbrönde reene, og naar vandet nogensteds endda fandtes af ond smag, saa maatte vedkommende tilholdes at grave effter vand paa en anden grund. Thi her til lands gives neppe noget sted, hvor mange kand haabe vand i meere eller mindre dybhed, ellers var bekvemest at grave ved foden af en bakke eller mellem 2 höye, hvor det ej behöves at grave saa dybt som ellers.

P. 30–32. F) Spedalskheden, saakaldet. Den kand meget hindre en nyttig formeerelse, helst om de dermed kjendelig befængte ej hindres fra at gifte eller beblande sig med hverandre, hvorved den forplantes viidere og viidere. De spedalske, hvis onde er udbrudt i aabne eller opsvolne saar, hindres endog fra omgang med andre, effterdi sygdommen da be-

¹ Bæjarhúsunum. / *Väningshusene, dvs. beboelseshusene.*

findes meget anstikkende.¹ Herimod foreslaaes, at naar landphysicus havde forfattet en kort og tydelig plan, hvoreffter kunde dömmes, hvilke udvortes kjendetegn meest maatte give aarsag at frygte for spedalskhedens forplantelse ved ægteskaber, og paa saadan plan var udvirket kongel. confirmation, saa skulde præsterne paalægges ej at ægtevie nogen, som havde aabenbare tegn til spedalskheds saar paa ansigt, hals eller hænder.² Og hördes noget rögte om, at nogen af de forlovede havde saadanne saar paa legemets bedækkede deele, skulde vedkommende fjerdingsschirurgus gjöre besigtelseforretning derover i overværelse af 2 blandt sognets beste mænd eller præstens medhjelpere, for hvilke han maatte foreviise det forefindende kjendetegn paa sygdommen, som da maatte lignedes med landphysici udgivne plan. Forretningen saaledes beskrevet og underskrevet af chirurgo og medhavende synsmænd skulde sendes til præsten, som dereffter kunde dömmes, om han skulde troelove eller vie saadanne. Besvangrelse eller leyermaale,³ begaaet af saadanne behæfftede med spedalskheds tegn eller saar i ansigtet, skulde straffes paa en besynderlig stræng maade, naar det var bekjendt, at nogen af de skyldige havde ved sammenblandingstiiden tydelige tegn til sygdommen i ansigtet. De, som ere besmittede i den grad, at de ej uden fare kunne taales i almindelig omgængelse, skulde indlemmes i et i hver fjerding dertil fornödent hospital nær ved landphysico eller chirurgi boelig. Om disse hospitalers indretning have Commissarierne lovet at gjöre forslag paa et andet sted.

Til de politiske regne de (p. 32).

P. 32–34. A) Den store mængde ödegaarder og hjaleyser. De haver været een af de vigtigste hindringer i folkemængden, idet de ere blevne forsömtede at besettes igjen effterhaanden, ligesom de aarsager ophörde, hvorfor de först være blevne forladte. Vel foreslaaer nu instructionen selv de beste midler hertil som store jorders deeling og ödeliggende jorders, pladers og strækningers optagelse. Men Commissionen har opsat

¹ Smitandi. / *Smitsom*.

² Það varð að veruleika 1776. / *Det blev en realitet i 1776. Lovsamling for Island IV*, 210–211 (Reskript til Stiftbefalingsmand Thodal og begge Biskopperne i Island, ang. Forbud mod Spedalskes Giftermaal, 28.3.1776).

³ Legorðsmál, samfarir utan hjónabands. / *Lejermål, samleje uden for ægteskab*.

at gjöre forslag derom, indtil de i anledning af 6. post kunde tage under ening alt, hvad som angaaer jordbruget.

P. 34–35. B) De som aarlig reyse ud under paaskud at lære haandværk. Disse betage landet mange nyttige arbejdere, hvilken skade er des større, da ikkun faae af dem komme tilbage igjen. Det er og tab for nærestanden, at alt for mange böndersönnur antages i de latinske skoler,¹ hvorved de fattigste af præsterne og andre embedsmænd betages adgang til frie skole for deres börn. Herimod foreslaae de, at ingen dreng maatte meddeeles reysepass uden vedkommende sysselmands attest, at hensigten af reysen er effter hans beste skjön at lære saadant haandværk, hvortil drengen enten maatte findes særdeeles begavet, eller at syselet trænger saa höjt til saadan arbejder, at han ved sin hjemkomst kand finde udkomme derved. De foreslaae dernæst, at ingen bondes sön maatte tages i latinsk skole uden at erlægge den fulde derfor fastsatte betaling. Dog naar et fattigmandsbarn befandtes at have ypperlige sindsgaver, og faderen önskede at have ham til studeringer, maatte sysselmanden og provsten samt sognepræsten bevidne sagen til biskoppen, paa hvis attest hand skulde söge stiftamtmanden eller amtmanden om at nyde frie skole.

Lavmand Sölvesen,² litt. Qq. N° 2, anseer dette skadeligt, deels fordi mange af disse bliver til soldater og matroser, deels fordi de faae, som komme tilbage, have afseet den islandske bondenæring, blive unyttige, idet deres haandværker ikke behöves, da landet har folk nok, der kand effter dets leylighed arbejde i træe og metal. Han önsker derfor, at dette slags reyser maatte indskrænkes, allerhelst da landet mangler folk, som til andet saa og til at besette de mange ödegaarder. Lavmand Marcusen,³ litt. K, bifalder og beklager, at folkemængden formindskes ved dem, allerhelst da de ey pleye at komme tilbage, saa at endog af de 20, som Kong Friderich 5.⁴ lod paa egen höye bekostning reyse ud for at lære

¹ Á 18. öld voru starfræktir tveir latínuskólar á Íslandi, á biskupsstólunum í Skálholti og á Hólum. / *I det 18. århundrede var der to latinskoler i Island, på biskopssæderne Skálholt og Hólar.*

² Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

³ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

⁴ Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge* 1746–1766.

haandværk, ikke flere vides at være komne tilbage uden alleene 2 bödkerer, som ere efterliggere¹ i Compagniets² tjeneste. Naar saadanne komme, lære de og de indfødde at tage høy løn. Sysselmand Runolfsen³ derimod anseer dette ej for meget, da de fleeste, som ej döe udenlands, komme tilbage og til vederlag for dem, som blive borte, have nogle fremmede sat dem ned i landet.

P. 35–37. C) Mangel i deels at udføre allerede anordnede nyttige indretninger, deels at foreslaae beqvemme midler mod et eller andet indrykkende onde, hvorved almindelige laster kunde hæmmes eller straffes, hvilket er des meere farligt, som det ej falder saa tydelig i öyne. Thi naar laster og uorden först have fæstet rödder, saa formeerer saadan landeplage sig overmaade meget, skjönt temmelig umærkelig.

Herimod foreslaaes en vel forfattet og fuldstændig politieanordning, hvori maatte tydelig foredrages alt, hvad der kunde tjene til baade uden og inden huus at holde unge og gamle af begge kjön i tömme. Og da saadan forordning fornemmelig vilde gaae ud paa at rette den i opførsel og sæder indsnegne fordærvelse ved offentlige straffe, saa vil den og blive det allerbeste middel mod de moralske hindringer af folkemængden. De love forslag til denne forordning, hvortil de lægge, at en saakaldet landforordning vil i samme grad tjene til at befordre de anstalter, som de have foreslaget til jordbrugets forbedring, samt fiskeriernes og andre hovednæringers og indretningers drifft. Men da alt bliver unyttigt, naar udførselen forsømmes, og det ej overholdes og haandthæves, saa foreslaae de:

[P.] 38. At 4 candidati juris maatte af kongen udnævnes til land- og politieinspectores i Island. Disse skulde ved examen have aflagt prøve paa deres fremgang i det juridiske studio og desuden have beviis om, at de havde med fliid lagt sig effter de publiqve og private oeconomie. Fremfor alting skulde, saavidt skee kand, have overbeviisning om deres ordentlighed i liv og levnet. Forslag om disse landinspecteurs egentlige forretninger, samt deres lønning, love de ved commissionens slutning.

¹ Eftirlögumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.*

² Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

³ Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsyssler 1754–1780.*

P. 190–197.¹ Not. Tillæg om politieforordningen p. 35–37. Aarsagen, at lavmand Fieldsted² haver med Commissionens samtykke udkastet denne (den følger ved litt. Uu), mældes at være, som og er, en klar og unægtelig sandhed, at alle de forslag og anstalter, som ellers kunne op-tænkes og gjøres til landets beste, ville blive uden virkning, hvis man for-sømmer ved god orden og politieindretning at ophjælpe de forfaldne sæder og vindskibelighed, men især landbruget. Thi sædernes og jordens dyrkelse maae i et land altid først arbeydes paa, inden man kand have sikkert haab om nogen anden god indretnings fremgang.

Lavmand Sølvesen³ mælder, lit. S. N° 1.

At admiral Raben,⁴ da han var stiftamtmand, lod forfatte en politieord-ning,⁵ men da den ey kom i stand, ligesom den og kun blev udkastet i en hast, passer og ikke til nærværende tiider, saa har han med lavmand Marcussen⁶ været betænkt paa at forfatte en nye. Men litt. Aa. N° 1 vii-ser, at dette har kun været et blot forslag. Han troer og der, at det var forgjæves at befatte sig dermed, saa længe lovens revision endnu ej var færdig. Lavmændene have og ingen opmuntring til saadant, da deres vil-kaar ere saa slette, idet de ej nyde frie skyds,⁷ ligesom deres indkomster nu ere reducerede fra croner til courant, og de dog nu, fremfor tilforn, besværede med skatter.

Lavmand Marcussen, litt. K.

Paastaer, at landet ey saa meget mangler politielover (da vi have forord-

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 293–296.

² Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen*.

³ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

⁴ Peter Raben (ca. 1661–1727), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1719–1727.

⁵ *Alþingisbækur Íslands X*, s. 557–570 (Uppkast lögmanna og sýslumanna að lögreglu-tilskipun fyrir Ísland, 17.7.1720).

⁶ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

⁷ Flutningskvöð. Skylda til að lána hesta til flutninga. / *Befordring ved at afgive heste var hoveri*.

ningen 3. Jun. 1746¹ og det udkast til politieordning, som blev gjort 1720)² som disse loves execution. (Meere, see paafølgende side).

Sysselmand Runolfen.³

Ønsker og et bædre politiereglement saavel mellem almuen og betjenerne, at den eene ikke betager den anden sin næring, som imellem hosbønder og tjenestefolk, item om fattiges væsen, rævejagt, veyenes forbedring og almuens huusholdning. Og især i hensigt at conservere bonden ved sit landbrug, at han ej skulde hindres derfra, allermindst om høeslætten i overensstemmelse med kjöbebalkens 25. cap.⁴

Ligesom amtmand Stephensen,⁵ litt. JJ, har § 24 ønsket:

At landet maatte forsynes veed gode love, og at fölgelig en bog effter anden af det anordnede lovproject⁶ maatte, ligesom den blev færdig, tillige med annotationsprotocollen,⁷ leveret til stift- og amtmanden for at gjöre derover de sidste remarqver,⁸ förend heele lovbogen blev indsendt til cancellet. Saa har han og ibidem § 25 ønsket, at landet maatte faae en vel indrettet politieordning, der indeholdt fornödne regler i huusstanden, især angaaende forældre og visse börns, samt huusbönders, tyendes reciproqve⁹ pligter, og viidere anstalter angaaende fattiges pleye, betlerie og lösgjængerie, og med eet ord al skik og orden i det daglige og borgerlige levnet.

Tillæg til pag. 38 om politieinspectores. P. 197–204.¹⁰

P. 197. Nödvendigheden af politie- og landforordningens tilbörliche

¹ *Lovsamling for Island* II, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

² *Alþingisbækur Íslands* X, s. 557–570 (Uppkast lögmanna og sýslumanna að lögreglu-tilskipun fyrir Ísland, 17.7.1720).

³ Lit. Jj. N° 2.

⁴ *Kaupabálkur Jónsbókar. / Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 222–223.

⁵ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1766–1770, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt* 1770–1783, amtmaður í Vesturamti / *amtmand i Vestamt* 1787–1793, amtmaður í Suðuramti / *amtmand i Sydamt* 1791–1806, stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1790–1806.

⁶ Þí. Stiftamt. III. 219–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

⁷ Gerðabók með athugasemdum. / *Bemærkningsprotokollen*.

⁸ Athugasemdir. / *Bemærkninger*.

⁹ Gagnkvæmar. / *Gensidige*.

¹⁰ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 296–298.

execution,¹ om disse skal kunne ventes at komme til nytte, er anledningen til, at Commissionen har foreslaget 4 politie- og landinspectores, som ey alleene ved examen havde aflagt prøve paa tilstrækkelige juridiske indsigter, men endog havde beviis paa at have med fliid lagt vind paa den publicke og private oeconomic, samt vare bekendte for ordentligt levnet.

P. 198. Naar de havde lagt grund i teorien agtes fornödent, at de paa en sommers tiid gjorde nogle rejser til de steder i Sælland,² hvor man havde noget for med at sette gjærder, skjære diger og gröffter samt forbedre offentlige veye, alt for at faae nogen praxin.

P. 199. Enhver skulde det förste aar reyse igjennem landsfjerding, som stiftamtmanden deelede dem til. Men siden kunde det alternere,³ saa den, som det förste aar havde reyst i Sönderfierdingen, skulde det næste aar reyse i Vesterfierdingen, og saaledes enhver successive⁴ rundt om, til 4 aar vare forlöbne, da hver igjen kom til at reyse i den fjerding, hvor han havde först begyndt. Reysen skulde de begynde saa tidlig som mueligt i foraaret og holde ud saa længe ud paa hösten som mueligt. Deres egentlige forretning skulde være at efftersee, hvorvidt alle deele af politie- og landforordningen bleve effterlevede. De skulde og paa dansk holde en journal over alt, hvad dem forekom paa reyserne hörende til embedet. Og denne relation skulde de ved hjemkomsten hver höst indføre i en af stiftamtmanden authoriseret protocoll, hvilken da strax skulde sendes ham til efftersyn tillige med copie, som skulde forvares ved stiftet.

P. 200. I hver rep skulde repstjorerne möde for landinspectorerne, paa deres rejser forklare reppens tilstand og fremviise dens protocoller. Landinspectorerne skulde og ey alleene modtage repstjorerne eller andre gode mænds forslag til reppens beste, men og selv udtænke og give deres tanker om, hvad de holdt tjenligst at iværksette hist og her. De skulde overalt have indseende med kaal- og urtehavers indretning og give dertil de beste raad og opmuntringer. De skulde med fliid oplyse repstjorerne om den beste maade at opføre gjærder effter de forskjællige situationer og om materien, som dertil skulde bruges.

¹ Framkvæmd. / *Iværksættelse.*

² Själand, Danmörk. / *Sjælland, Danmark.*

³ Skiptast á. / *Veksle.*

⁴ Koll af kalli. / *I tur og orden.*

P. 201. De skulde viise indbyggerne maaden, hvorpaa myrer¹ og moradser best kunde törres ved diger og gröffter, og forklare den deraf flydende fordeel. Ved gjærder og gröffter maatte de især drive paa, at de blive i lige linje og havde det fornödne fald. I henseende til vandsyge² og steenige tune skulde de underrette repstjorerne og bönderne om den letteste maade, paa hvilken disse kunde hjælpes. Og ved saaledes at meddeele almuen al muelig oplysning var det at vente, at kundskaben og lysten til landhuusholdningen vilde alt meere udbredes.

P. 202. Især skulde de opmuntre til gjödselens förögelse og viise almuen, hvorledes den kunde opnaaes effter stedernes ulige leylighed. Paa deres omreyser skulde de stræbe at opdage og udforske, hvad der kunde være nyttigt eller curieux i naturriiget. De mærkværdigste aær og ferske vande skulde de nöyagtig beskrive paa deres omreyser, samt gjöre forestilling om de fandt, at der kunde trækkes af nogen af dem meere end sædvanlig nytte og fordeel. Saa skulde de og foreslaae, hvor der bekvemt kunde og turde anrettes nye færgestæder, samt hvor der maatte findes ubeboede egne, som de kunde dömmе tjenlige til beboelse formedelst herlighed af græsgang, skov og fiskerie.

P. 203. De skulde alle vegne forhöre og skaffe sig sande oplysninger om alt det, som almuen maatte have at forebringe. Ligesom de og ej maatte nægte at modtage til befördring de trængendes memorialer derom til stiftamtmanden. Skulde nogen landinspecteur ej faae et aar omrejst alle repper i den fjerding, hvor hans tour faldt, maatte successor begynde i næste aar, hvor han havde sluppet. Hindringen skulde dog gjöres beviislig, helst da Commissionen ej agter fornödent, at landinspecteuren skulde see hver gaard, især dem som ligge afsides fra böygdevejen. Lönnen for en landinspecteur meenes ej at kunne være ringere end 150 rd. i hensigt til omkostningerne paa karl og heste til reyserne.

P. 204. Men til endmeere opmuntring foreslaaes dog 50 rdrs. tillæg i deres lön, som i 4re aar meest havde udmærket sig ved fliid i sine forretninger. Landinspectores foreslaaes og at skulle boe i den söndre fjerding ej langt fra stiftamtmandens residence. For at skaffe dem fornöden anseelse skulde de have trin og sæde næst effter laugmændene samt have ved vacancer fortrin til andet embede.

¹ Moser. Islandsk *mýrar*.

² Skemmd af bleytu. / *Skadede af vand*.

Om folkemængden til 1. post.

Generaltabellen over Skálholts stift¹ 15. Aug. 1769 viiser, at det da havde mandfolk 15.666, kvindfolk 18.550, og deriblandt ugiffte [mandfolk] 6.979 [og kvindfolk] 9.414.

Biskop Finnur Johnsens² tabelle lit. MM viiser, at de fødte i Skálholts stift fra 1760 til 69 belöbe sig til 11.805 og de döde til 9.561, altsaa 2.244 fleere fødte end döde. I aaret 1767 er dog de dödes tall blevet større end de födtes formedelst en landfarsot.³ I 1762–3, 4 har de födtes tall været større end de dödes, omendskjönt kopperne den gang grasse-rede.

I Sæltiarnarnæs meenigheder⁴ ere fra 1760 til 1769 fleere fødte end döde, mandfolk 27, kvindfolk 39, tilsammen 66. 1760 ere kun fødte 29, siden er tallet større, og især 1765, 48, men derimod fra 1767 til 69 imellem 36 og 38, altsaa ej in continua serie.⁵ I Garde- og Bessestedssogner⁶ fra 1761 til 1770 döde 281, fødte 288, altsaa kun 7 fleere.

Generaltabellen for Holum stift⁷ 15. Aug. 1769 udfalder effter biskopens brev af 22. Apr. 1771 til 12.526, hvoriblandt de ugiffte unge og gamle gjöre mandfolk 741, kvindfolk 1.036, men recapitulationens⁸ summer i tabellen, som belöbe til mandfolk 5.463, kvindfolk 6.522, tilsammen 11.985, ere 541 mindre, end de skulde. Biskopens 2^{det} brev 8. Jul. 71, at i de sidste 10 aar ere fødte af mandfolk 2.152, kvindfolk 2.167, men döde mandfolk 1.484, kvindfolk 1.371, altsaa fleere fødte mandfolk 668, kvindfolk 796. Hunevandssyssel⁹ er mindst peupleret,¹⁰ Vadlesyssel¹¹ meest og de andre 2 omtrent lige.

¹ Skálholtsstifti. / *Skálholt stift*; Lit. D. [N° 1].

² Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785*.

³ Landfarsótt. / *Epidemi*.

⁴ Seltjarnarnesþing / *Seltjörn præstekald*, Gull.; Lit. X. N° 1.

⁵ Í óslitinni röð. / *I fortlobende serie*.

⁶ Garðasókn og Bessastaðasókn / *Garðar Sogn og Bessastaðir Sogn*, Gull.; Lit. O.

⁷ Hólastifti. / *Hólar stift*; Lit. D. [N° 2]. Sbr./Jf. Lit. Aa. N° 3; Lit. Pp. N° 1.

⁸ Samlagning. / *Sammenfatningens*.

⁹ Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel*.

¹⁰ Hefur fæsta íbúa. / *Befolket*.

¹¹ Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel*.

Amtmand Stephensen om folketallet fra 1700 til denne tiid, confer lit. JJ, § 11, p. 20 etc.¹

Effter Bechers² regning, at landet skulde have havt over 90.000, effter at kopperne havde 1707 og 8 borttager 16.000, skulde det tilforn have havt 106.000, og da antallet nu er kun lidt over 46.000, saa skulde siden 1700 være uddöede 60.000. Dette igjendives med stiftsprovst Halldorsens³ vidnesbyrd, som levede og skrev 1707 og regner, at 16.000, som kopperne borttog, var meere end $\frac{1}{4}$ af indbyggerne. Thi deraf flyder, at antallet för kopperne har i det høyeste ikkun været hen imod 60.000. Denne regning bekræfttes:

1) Af det mellem 1670 og 1680 tagne mandtall, som udgjör de noget over 50.000, men af dette antall döde mange af hunger 1689, ligeledes 1690, og overalt i de haarde tiider som fast bestandig vedvarede fra 1687 til 1702, helst 1697–98 og 99, hvilket og blev brugt som argument til at söge frietagelse fra da 30 mands udskrivning til kongens tjeneste, som Kong Christian den 4de anordnede.

2) Naar saaledes folketallet effter kopperne ey kand effter Hr. Halldorsens regning have været meere end 44.000, saa er ubegribeligt, hvor de övrige 46.000 skulde have været, thi Widalin skriver i hans afhandling om tiende,⁵ at de faa jorder, som vare beboede 1696, kunde effter 1707 og 1708 ikke blive böxlede⁶ formedelst folkemangel.

At folketallet fra 44.000, som kopperne effterlade 1708, ikkun haver til dato i 61 aar formeeret sig til 46.000, meener han, har reyst sig af haarde aaringer og især af smakopperne 1742 og 1762, samt den store sygdom paa Vesterlandet 1761 og paa Nordlandet 1767. I aarene 1757 og

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 508 o.áfr. / og ff. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806.

² [Hans Becker], *Beretning og Forslag om tienlige Midler til Islands Opkomst. Skrevne i Aaret 1736*. København 1798, s. 6; Lbs.-Hbs. JS 83 I, fol. Forslag til Islands opkomst; DRA. Komm. 1735–71. Nr. 37. Project Protocol A, 1736–40. Nr. 35. Hans Becker, Forslag til Islands opkomst, 1737.

³ Jón Halldórsson (1665–1736), prófastur / provst, Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr.; Jón Halldórsson, *Biskupasögur Jóns prófasts Haldórssonar í Hítardal I*, s. 348–383.

⁴ Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596*.

⁵ *Stutt ágríp af lögmannsins Páls Vídalíns glóserunum yfir fornryði lögbókar Íslendinga*. Kaupmannahöfn 1782, 5. hluti, s. 2–32 (Tíund, tíundargjöf).

⁶ Byggðar, leigðar út. / *Fæstede*.

1758 regnes 5 à 6.000 at være döede af hunger og mangel, og 500 have til visse sat livet til ved fiskerierne, meest paa Sönder- og Vesterlandet, og vist nok ligesaa mange taget ud af landet i disse 61 aar, hvilket, naar betragtes, vilde landet allerede have havt 60.000 mennesker.

1751–4 udgav man for en sandhed, at landet havde 80.000 mennesker, hvilket og Horrebow har fulgt,¹ men 7 aar effter, nemlig 1761 da folket blev taalt, fandtes kun circa 44.000, og da de haarde aaringer 1756–8 ey kunde i det höyeste statueres at have borttaget uden hen imod 6.000, saa kjendes deraf, at det af Horrebow anførte tall maae være urigtigt.

Han slutter til sidst, at folkeformeerelsen i Island er ligesaa stærk som i noget andet land, og beviiser det deraf, at Skalhólts stiftt havde för 1764 528 og för 1765 526 fleere fødte end döede, altsaa tilsammen 1.054. Formeerelsen i Holum stiftt var effter proportion endnu större, saa at man sikkert kand sette 1.230 fleere fødte end döde for begge stifterne i 2 aar. Heraf slutter han, at om formerelsen saaledes vedblev til 1800, saa skulde landet have 18.450 fleere, end det nu har, ja over 20.000 om dyrtid eller stærke sygdomme ey indfaldt.

Litt. JJ, § 10, p. 17.²

Om folkemængden i de ældre tiider er hans meening, at de 3.800 bönder, som mandtallet af 1097 beløb sig til, maae nödvendig regnes effter smaa hundrede hvert paa 5 sneese,³ og slutter deraf, at folkemængden da ey har været större end i det 17de eller först i det 18de seculo. En aabenbare overilet slutning, saa længe man ikke veed, hvor mange boesatte folk bleve udeladte i det mandtall, og det viides ikke, men alleene saa meget, at hovedbönderne alleene bleve taalte, og alle huusmænd udeladte. Ibi-dem p. 56⁴ beregner han folketallet overhoved til 46.201 og deraf mandfolk 21.129, kvindfolk 25.072, vanføre 2.358, almisselemmer 3.081.

¹ Niels Horrebow, *Tilforladelige Efterretninger om Island*. København 1752, s. 13.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 506–507.

³ Snes. Tveir tugir. Hér er því átt við tíræð hundruð sem jafngilda 100 (en ekki tólfræð hundruð sem jafngilda 120). / Snes. Mængde på 20 stk., dvs. små hundrede, som svarer til 100 (men ikke store hundrede, som svarer til 120).

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 532.

Vicelavmand Magnus Olafsen.¹ Litt. L1. N° 1.

Anseer det tvertimod, og det med al rette for en afgjort sag, at folketallet i gamle dage har været flux² større end nu. Han slutter det rigtig nok deels af den mængde folk, som de fornemme holdte, deels af de mange gaarde og pladse, som den tiid vare beboede, men som nu ere öde. Men naar han regner 20 mennesker paa hver bondefamilie, som 1097 blev ansat til tiende, og altsaa totalen af disse familier til 91.200, og enhvers lösemænd,³ huusmænd, fattige bönder og gejstlige til næsten ligesaa meget, og altsaa indbyggernes total i det mindste til 136.800, synes han at gaae for viidt. Ellers formoder han i stiftskisten⁴ paa Skálholt maae findes gamle mandtaller tagne i anledning af den saakaldte Romaskatt,⁵ hvorpaa et brev af biskop Stephen⁶ viiser et exempel.

Biskop Finnur Johnssen om folkemængden.⁷

Han mælder, at commissarierne A. Magnussen og Povel Widalin foranstaltede mandtall over alle dem, som levede förste paaskedag 1703.⁸ Summen har han ikke seet, men alleene hört A. Magnussen sige, at de 16.000 eller noget over, som döede i kopperne 1707–8, udgjorde hen ved eller noget over ⅓ af folketallet, hvoreffter dette skulde været hen ved 48.000 (hvilket dog ey udgives for vist).

¹ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / vicelovmand for syd og øst 1769–1791, lögmaður / lovmand 1791–1800.

² Mikið. / Meget.

³ Lausamenn. / Lösarbejdere.

⁴ Stiftskista. Kista sem skjöl og peningar stiftisins voru geymd í. / Stiftskiste. Kiste, hvor stiftets dokumenter og pengemidler gemmes.

⁵ Rómaskattur. Gjald til páfans í Róm. / Såkaldte Peterspenge, en afgift til pavestolen. Sbr./Jf.: Íslenzkt fornbréfasafn VII, s. 334–335 (Um Rómaskatt, 19.2.1497).

⁶ Stefán Jónsson (?–1518), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1491–1518.

⁷ Lit. MM; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785.

⁸ Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / professor; Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / lovmand for syd og øst 1705–1713, 1716–1727. Allsherjarmantal var tekið á Íslandi 1703 sem var eitt af verkefnum jarðabókarnefndar sem Árni og Páll áttu sæti í. Á Íslandi töldust þá vera 50.366 manns. Manntalið var sent til Kaupmannahafnar sama ár en lá óhreyft þar til 1777. Svo virðist sem enginn hafi þekkt til niðurstöðu þess allan þann tíma. / Der blev lavet en folketælling i Island i 1703, som var en af opgaverne for Jordebogkommissionen, som Árni og Páll havde sæde i. Befolkningen i Island talte på det tidspunkt 50.366. Folketællingen blev samme år sendt til København, men lå urørt til 1777. Det lader til, at ingen kendte til resultatet fra den al den tid. Sjá/Se: Manntalið 1703 þrjú hundruð ára, s. 22.

Han har paa et andet sted opgivet, hvad han haver vidst af den ældre historie til oplysning om folketallet. Men her især opregner han, hvad samme meldes at have tabt ved haarde tiider og store sygdomme (paa hvilke her gives en viidtlöfftig liste), hvoraf dog intet er saa effterretligt, at nogen calcul¹ kand grundes derpaa. Det tydeligste er, at 1275 döede i den store sygdom i Midfiord,² 400 mennesker i 6 kirkesogne. Sygdommen 1403 meenes neppe at have effterladt $\frac{1}{10}$ af det forrige mandtall i Skaholts stiftt. Især mäldes 1402, at der bleve begravne paa Kirkebækloster³ 675 döde, saa længe man holdt regning derover, og endda mere siden, hvilket synes utroeligt, skjönt den meenighed er temmelig talrig. 1494 var og en forskrækkelig pest, men beregning over de dödes og effterlevendes tall kand ikke gjøres. Samme er at sige om den store sygdom 1512. I aarene 1602–3, 4 regnes 800 döde i Hegrenæssthing⁴ og 9.000 over heele landet, meest af mangel paa föde.

Ödelagte strækninger og gaarde.

Til viidere oplysning angaaende folketallet opregnes her dernæst de nu ödelagte, skjönt tilforn beboede, landstrækninger nemlig:

1) Lilleherred i Skaptellssyssel, bestaaende tilforn af fleere end eet kirkesogn, men ödelagt 1350 ved Örafjökelen,⁵ saa det nu kun har 1 gaard, ja er endog ubeboeligt.

2) Skeideraasand og Myrdalssand, og isæar paa den sidste Lodinsvikur,⁶ troeligen beboet tilforn og har endnu græs og krat.

3) Thorsmarken i Rangervallesyssel ovenfor Fljótshlið,⁷ hvor adskillige gaarders navne endnu vides.

4) Egnen omkring Hekla i Landmannahreppur paa hin side Thiorsaa.⁸

¹ Útreikningur. / *Beregning*.

² „Mannfall hið mikla í Miðfirði.“ Rétt ártal er 1258. / “*Det store mandefald i Miðfjörður.*” *Korrekt árstal er 1258.* Sbr. *Iff.: Islandske Annaler indtil 1578*, s. 257 (Lögmannsannáll).

³ Kirkjubæjarklaustur, Kleifahreppur, V-Skaft.

⁴ Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel*.

⁵ Litlahérað (Örafasveit), A-Skaft.; Örafajökull, A-Skaft.

⁶ Skeiðarársandur, sandauðn / *ödemark*, V-Skaft. og A-Skaft.; Mýrdalssandur, sandauðn / *ödemark*, V-Skaft.; Loðinsvikur, V-Skaft.

⁷ Þórsmörk, Rang.; Fljótshlið, Rang.

⁸ Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.; Landmannahreppur / *Landmannarep*, Rang.; Þjórásá, á / *elv*, Árn. og Rang.

5) Thiorsaadal paa denne side Thiorsaa¹ tilforn beboet, men nu gandske fordærvet.

6) Nogle Hrunekirkjes jorde ödelagte af Hekla,² saa de ey meere kunne opbygges.

7) Norderaadal i Myresyssel ansees rimeligt, at har været beboet tilforn, og at præstegaarden Hvam³ da har staaet midt i sognet, men om den endnu er beboelig settes som uvist af mangel paa kundskab om stedet.

8) I Strande- og Isefiordssyssel nogle gaarde, især i Trekillevig- og Adalvighrepp.⁴ I Hitardal ere og ödelagte gaardene Holm og Ginande.⁵ Thorarensdal og Thorstenstunga⁶ agtes og rimeligt at have været beboede, skjönt det ej kunde beviises. I Hnappedalssyssel ere öde Vigdisarstad, Ellingshole og Haffiordsöe.⁷ I Borgefiordssyssel Reidarfell, Lille-Tunge, Sudda og nyelig Refstad,⁸ som ingen har villet antage, skjönt den er bleven opbudet til tinge. Endelig nævnes og 2de gaarde oppe ved fjeldene kaldte Hvammar,⁹ og midt paa Kiölveyen, Hvinverjadalur og Hveravellir.¹⁰

De fleeste af disse eller andre ödepladser ansees umuelige at besætte, siden faarene ere döde, thi i förstningen vil være umueligt at underholde paa slige ödejorder saa mange faar, som en familie behöover til ophold. Man kand og neppe faae dertil andre end uduelige folk, ved hvilke ey at vente enten stederens opkomst eller erstatning for omkostningerne.

Hr. provst Vigfus Johnssen i Hiterdal¹¹ om folkemængden. Litt. OO. Effter de 2 store pester 1402 til 4 og 1493–4 meenes folketallet aldrig at have naaet sin forrige höyde, og siden have dyre tiider og sygdomme af

¹ Þjórsárdalur, Árn.; Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang.

² Hrunakirkja, Ytriheppur (Hrunamannahreppur), Árn.; Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.

³ Norðurárdalur, Mýr.; Hvammur, Norðurárdalshreppur, Mýr.

⁴ Trékyllisvíkurhreppur / *Trékyllisvíkurrep*, Strand.; Aðalvíkurhreppur / *Aðalvíkurrep*, Ísafj.

⁵ Hítardalur, Mýr.; Hólmur í Hítardal, Hraunhreppur, Mýr.; Gínandi, Kolbeinsstaðahreppur, Snæf.

⁶ Þórarinsdalur, Mýr.; Þorsteinstunga, Mýr.

⁷ Vigdisarstaðir, Kolbeinsstaðahreppur, Hnapp.; Sennilega / *Sandsynligvis* Erlendshólar, Miklaholtshreppur, Hnapp.; Haffjarðarey, Eyjahreppur, Hnapp.

⁸ Reyðarfell, Litlatunga, Hvítársíðusveit, Mýr.; Sudda (Hallvarðsstaðir), Reykholtspingsókn, Borg.; Refsstaðir, Ásasveit, Borg.

⁹ Sennilega / *Sandsynligvis* Laugahvammur, Hrunamannaafreittur, Árn.

¹⁰ Kjalvegur, Árn. og Hún.; Hvinverjadalur (Þjófadalur), Árn.; Hveravellir, Hún.

¹¹ Vigfús Jónsson (1706–1776), prófastur / *provst*, Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr.

og til formindsket tallet, f.e. 1604 da der regnes at være døde 9000. 1616 og 17 døde i Arnessyssell 360, i Hunevandssyssell 260, i Vadlesyssell omtrent ligesaa meget og i Skagefiorden 800.¹ Han tviler, at folket har effter dette opnaaet det tall, som var för 1602 og 1615, thi der ere siden af og til indfaldne baade sygdomme og dyre tiider. Nogle meene derimod, at folketallet 1706, förend den sidste koppepæst, har opnaaet samme höyde som 1615, men det kand ikke vist beviises i mangel af mandtalstabeller og især over de mandtaller, som bleve tagne 1707, 1761 og 1769. Mandtallet i hans provstie Myresyssell² viiser alleene, at det er temmelig repeupleret,³ thi det fandtes 1761 omtrent 1.500 og 1769 hen imod 1.700.

Om ödelagte gaarde og græsmarker mælder amtmand Stephensen. Litt. JJ, § [3], p. 7.⁴

At elvebrud, oversvömmelser, fjeldskred, jordbrand, samt flyvesand og söebrud har nu ödelagt mange i forrige tiider brugbare gaarde og græsmarker, ja at den skarpe kulde og stormvinde gjöre daglig det samme i at opblæse og bortrive jordskorpen. De store fjeldskred og söebrud staae ey igjen til forbædring, derimod tilstaaes ey alleene, at landvæsenet trænger til forbædring paa andre steder, men at den og paa mange er muelig.

§ 12 p. 25,⁵ meener han ellers, at de fleeste ödejorder ere existerede ved de store sygdomme 1314, 1402 og 1494. Derimod troer han ikke, at noget stort antall jorde er blevet öde siden 1700, og allermindst saa stort, som han har seet angivet 1757, nemlig fra 1700 til 1750 halvparten af alt jordegods i landet. Ja, han vil endog bevise, at de ödejordes tall er blevet mindre siden den tiid. Jordebogen af 1696,⁶ som lavmand Gottrup⁷ satte i orden, anförer för den tiid kun 4.032 jorder, hvoraf

¹ Árnessýsla, Húnavatnssýsla, Eyjafjarðarsýsla / Arnessyssell, Húnavatnssyssell, Eyjafjarðarsyssell, Skagafjörður, Skag.

² Mýrasýsla. / Mýrasyssell.

³ Náð fyrri íbúafjölda. / Genbefolket.

⁴ Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 500. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806.

⁵ Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 512.

⁶ ÞÍ. Jarðabækur – sérsafn. A/3–1 (Jarðabók 1696 B); A/4–1 (Jarðabók 1696 A).

⁷ Lauritz Christensen Gottrup (1649–1721), lögmaður norðan og vestan / lovmand for nord og vest 1695–1714.

nogle dog stode öde. Jordebogen af 1760¹ belöber sig til 4.264, og altsaa 232 fleere.

I skrivelse af 17. Apr. 1771² har ellers amtmanden selv erindret ved denne beregning, at den alleene strækker sig til de ödejorder, som jordebogen af 1760 findes betegnede med n^o som og ere de betydeligste, og da findes 4.264, hvoraf 4.104 ere beboede og 160 öde. Hvorimod han tilstaaer, at der i jordebogen findes langt fleere navne paa ödejorder, som ey ere af ham beregnede og ey heller de ödehjaley.³ (Samme regning igjëntages p. 56).⁴

Jordebogen af 1760 nævner og 129 jorder (specificerede i et bilag, som hin af 1696 ikke haver, og som altsaa maae være optagne siden den tiid. Den (o: af 1760) nævner ligeledes 115 jorder) ligeledes specificerede i et bilag, som i Arnæ Magnæs jordebog,⁵ forfattet mellem 1702 og 1712, ansættes som öde, men som 1760 vare igjen optagne. De 601 öde boeliger paa kongens gods ere meest blotte huuse, som 52 paa Vestmanöe,⁶ og hjaley, som söen har afbrudt, f.e. de 15 paa Stafnæs.⁷ Af 232 jorder og hjaley i Guldbringesyssel anförte af sysselmand Runulfsen⁸ meenes neppe 20 at kunne optages igjen.

Det er og at mærke, at alle de navne, som man har paa ödegaarde og hjaleyer beviise ikke, at de ere nedlagte, uden at andre ere opkomne i steden, thi nogle ere alleene blevne forflöttede og have ved forflöttelsen faaet andre navne. Endelig findes og navne paa mange, som aldrig have været beboede, men ikkun tjent enten til sæterhuuse⁹ for sommeren eller

¹ Þí. Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.

² Lit. RR.

³ Ødeafbyggersteder. Islandsk *eyðihjáleigur*.

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 532.

⁵ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er skrá um jarðeignir, verðgildi þeirra og ástand sem gerð var árin 1702–1714. / *Árni Magnússons og Páll Vídalíns jordebog er en fortegnelse over jordbesiddelser, deres værdi og tilstand, som blev udarbejdet i årene 1702–1714. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 1.–11. bindi. Kaupmannahöfn 1913–1943.

⁶ Vestmannaeyjar.

⁷ Stafnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

⁸ Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsyssel 1754–1780*.

⁹ Sel. Húskofar utan heimalands sem fólk hélt til í yfir þann tíma sumars sem seljabúskapur var stundaður. / *Sæter. Hytter eller udhuse væk fra hjemmemarken, hvor folk holdt til i den periode af sommeren, hvor der var sæterdrift*.

til fæhuuse for vinteren. Heri beraaber han sig paa lavmand Svend Sölvesens¹ bifald, hvilken og mælder, at Bleyksmyredal i Nordersyssel,² som berettes at have i gamle dage udgjort et heelt kirkesogn, har ikke været beboet siden det 14de seculi begyndelse, men sligt ere kun enkelte exemplar, som ey beviise meget.

Mærkværdigere er ellers det, som tillige mældes, at de underretninger, hvoreffter A. Magnæus har forfattet sin jordebog, ey have været tilforladelige, idet sysselmændene havde ladet bönderne opgive alle de navne paa jorder og hjaley, som de vidste uden at bekymre dem, om de nogen tid havde existeret eller ikke. Men saa længe dette ikke er beviist, kand man ikke meget argumentere deraf. Vil nogen tvile paa, at flere jorder have været beboede 1760 end 1696, da afgifften af jordegodset i denne tiid angives at være forringet 8.945 rd., saa svarer han, at afgifften effter jordebogen 1760 er 29.055 rd. ikke 24.273, fölgelig vil de 4.782 rdrs. afgang bortfalde, og afgangen alleene blive 4.163. Men for at godtgjøre, hvorfor afgifften 1760 er mindre end 1696, da dog jorden i 1760 skulde effter hans hypothese være flere, anföres som aarsager:

1) At jorderne vare 1696 alt for höyt leyede, hvorfor og saadant blev forbudet ved forordning 15. Maii 1705.³ F.e. 3 jorde, som kongen havde solgt 1686, og som da betalede 17 rd. 32 sk., betalede 10 aar dereffter 3: 1696 28 rd. 64 sk. afgifft. I Holum bispestoels⁴ hjemmeombud vare blevne 167 kvilder for mange, som og derfor bleve ved amtmandens foranstaltning afskaffede.

2) Nogle ere siden for een og anden tagne skade nedsatte i skylden, især er landskylden paa Thyckebæklosters og Floge jorder⁵ meget mindre i jordebogen 1760 formedelst skaden af Katlegia⁶ end 1696.

3) Nogle jorder ere desuden optagne af nye eller dog satte for höyere afgifft siden 1760. Saaledes har en specification over Holum bispestols

¹ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

² Bleiksmýrardalur, Þing.; Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*.

³ *Lovsamling for Island* I, s. 623–624 (Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island, 15.5.1705).

⁴ Hólastóll. / *Hólar bispestol*.

⁵ Þykkvabæjarklaustursumboð og Flögujarðir (átta jarðir í Skaftártungu sem áður tilheyrðu Þykkvabæjarklaustursumboði). / *Þykkvabæjarklausturs ombud og Flagas jorder (otte gårde i Skaftártunga, som tidligere tilhørte Þykkvabæjarklausturs ombud)*.

⁶ Kötlugjá, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft.

gods af 1571 bestaaende af 305 jorder 43 öde. Hvorimod specificationen af 1729, som bestaaer af ligesaa mange, har kun 17 öde.¹ Jordebogen af 1760 har 331 jorde og deraf kun 12 öde. Altsaa havde bispestolen dengang 319 beboede, hvortil, naar endnu lægges 3, som ere optagne siden 1760, har den i alt 321. D.e. 16 meere end den havde 1571 og 1729. Saaledes have og andre siden 1760 optaget adskillige hjalejer.

Ellers tilstaaer han dog, at der ere nogle ödejorder, dog meest hjaley, som kunde optages igjen. Især troer han dog, at det var baade gjørligere og nyttigere at forbedre ruinerede og optage ödejorder i böygerne, end anvende bekostning paa langtfra liggende egne til fjelds som Langevatnsdal, Geitland, Hrafnkelsdal, Mödredal² og deslige, som falde meere besværlige at sette i stand.

Vicelavmand John Olafsen.³ Litt. U.

Ligesom han anser det for en stor hovedsag i den islandske oeconomie at befordre folkeformeerelsen, saa agter han det og for en afgjort sag, at landet haver baade meget mindre folk, end det behöver, og mindre nu end i fordem tiider. Hvilket han især beviiser af de mange nu forladte og ödeliggende gaarde, af hvilke han navngiver alleene 27 i eet eeneste præstegjeld. Og hvis det blev undersøgt hvor mange saadanne, endog beboelige, der ere i heele landet, troer han, at det vilde udgjöre $\frac{1}{3}$ deraf.

Sysselmand Thorsten Magnussen.⁴ Litt. H.

Anseer det tvilsomt, om Island har nogensinde havt fleere folk end nu. Ellers erklærer han dog for rimeligt, at landet i begyndelsen af dette seculi har havt 80.000 mennesker, men ved de 1706 og 1707 indbragte kopper regner han paa, at $\frac{1}{4}$ eller 20.000 er bortdöd, men hvorvidt dette tab er erstattet igjen, lader han ubestemt. Bygden i Rangervallesyssel, mener han, ej kand udvides, da den snarer formindskes ved beskadigelse fra Hekla.⁵ Dog uden at det gjør noget almindeligt skaar i folkemængden, da der ey skal befindes endog een eeneste ödegaard eller hjaley,

¹ Leiðrétt úr / *Rettet fra* 14 öde. Sbr. *Jff.*: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV, s. 517.

² Langavatnsdalur, Mýr.; Geitland, Borg.; Hrafnkelsdalur, N-Múl.; Möðrudalur, N-Múl.

³ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *viceloumand for nord og vest* 1767–1778.

⁴ Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel* 1743–1785.

⁵ Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.

som kand beboes igjen uden andres fornærmelse. Som midler til folkemængdens restauration¹ anseer han i övrigt faareavlingens restauration med deraf flydende uldenmanufactur, spinderie og væverie af ulden og linned, haandværker og professioner af feldbereedere, garvere, reebslagere etc., byers anlæggelse paa bekvemme steder, havevæsenets forfremmelse, handelsmaadens forbædring, landbrugets, især tuune og enge rögtningsens bædre drifft.

Br. Sivertsen.² Litt. HH. N° 2.

Regner folkemængdens aftagelse fra den sorte död Anno 1400, fra hvilken tiid til dette seculi begyndelse den ej meenes at have naaet sin forrige höyde formedelst indfalden haarde aar og folkedöd samt adskillige fjeldegnes ödelæggelse ved sand og gruus fra iisbjærgene. Fra 1708 til nu slutter han, at folketallet har tiltaget, i det mindste veed han tilforladelig, at Arnæssyssel havde 1729 4.624 sjæle i alt, men i hösten 1770 4.828 quod est³ 204 fleere.

Fleere folk end de nuværende kunde vel underholdes i landet, naar indbyggerne retskaffens sögte deres næringsveye. Især anseer han nyttigt, at alle de, som i en 10 aars tiid ere reyste fra landet til at lære haandværk og havde udlært, bleve indkaldte igjen ved kongel. befaling til at ned-sætte dem der og lære deres professioner fra dem, men dem maatte:

1) Forskaffes af övrigheden bekvemme jorder til beboelse.

2) Ingen skulde effterdags faae pass til at reyse paa sligt uden attest om god formue og især skikkelig forhold og skarpsindighed, og dette dog altid med forbindelse, mod formynderens caution, at komme tilbage effter visse aar. Naar nogen af disse vilde reyse til Norge og Sverrige anseer han billigt, at heele syssellet skulde hjelpe noget til bekostningen.

3) Lösemænd,⁴ som ej ere andet end ulovlige lediggængere, skulde ikke taales, men anviises til beboelige ödegaarde.

Ödegaarde, som ere beboelige, meenes ingen at være i Arnæssyssel til fjelds. I böygden haves ej heller saa store gaarde, at nye gaarde kunne

¹ Endurreisn. / *Genoprettelse*.

² Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnæssýslu / *sysselmand i Arnæssyssel* 1746–1771.

³ Það er. Í frumriti er hér notað tákni sem líkist opnu q-i (með kúf fyrir ofan). / *Det vil sige. I det originale dokument er her anvendt et tegn som ligner et åbent q (med streg over)*.

⁴ Lausamenn. / *Løsarbejdere*.

indrettes i deres udmarker, eller gaardene selv deeles til flere beboere end som nu tildeels alt for meget skeer.

Sysselmand Runolfson.¹ Litt. Jj. N° 2.

Har en tabelle plura i infra art. 3² om fiskerierne, som viiser i Island, foruden Mulesyssels sönderpart og Snæfællsnessysssel,³ 4.298 jorder og 6.463 bönder, men den er ikke paalidelig. 1753 var folketallet i Kiose-sysssel⁴ 1.104 personer. Til folkeformeerelsens hindringer regner han: 1) De borgerlige krige [i] republiqvens tiid.⁵ 2) Den sorte död 1350. 3) Forbud for fattige at gifte sig, see forordning 3. Jun. 1746 art. 2,⁶ at ikke deres börn skulde blive til byrde, hvori dog er skeet nogen forandring ved kongel. anordning 1758.⁷ 4) Smaakopperne 1705 og adskillige siden indfaldne sygdomme samt söeskade, hunger og mangel. Men hvor meget folkemængden har tabt sig i dette seculi, kand han ikke beregne. Men den störste hinder i folkemængden anseer han at være landets tvungne næringsveye og fornemmelig handelen, saavidt den foraarsager mærkelig uorden i indbyggerens oeconomie og fornemmelig landbrugets försömmelse og vanrögt ved fiskeriets, maaskee alt for hyppige, drifft. Det er kommet saavidt, at landbonden ikke meere kand leve uden hjælp af söen. Han anseer det og som fordeel, at han ingen tiende svarer af den fisk, som han lader fange. Hosbönderne nöde ham og offte til deels selv at söge söen, deels der at holde folk for at bestride de mandslaan,⁸ som de nu have paatvunget leylændingene som et staaende hoverie. Det unge mandkjön selv viiser og meere lyst til at ligge ved söen, hvor der falde imellem stunder mange leedige timer, end at arbejde oppe til lands, hvor

¹ Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýsler 1754–1780*.

² Nánar í töflu sem fylgir með þriðja bréfi. / *Se nærmere i tabel, som følger med det tredje brev. Sjá/Se: Landsnefndin fyrri 1770–1771 III. Den islandske Landkommission 1770–1771 III, s. 52–53 og 134–135.*

³ Suður-Múlasýsla, Snæfellsnessýsla. / *Suður-Múlasýssel, Snæfellsnessýssel*.

⁴ Kjósarsýsla. / *Kjósarsýssel*.

⁵ Vísar til þjóðveldistímans 930–1262. / *Henviser til fristatstiden i islandsk historie 930–1262*.

⁶ *Lovsamling for Island II*, s. 600–601 (Anordning om et og andet i Ægteskabs Sager og mod Lösagtighed m.v. paa Island, 3.6.1746).

⁷ Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet*.

⁸ Róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum jarðeigenda á vertíð eða sinna flutningum. / *Hoverie på båd. Fæsteres og afbygges forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Islandsk mannlån*.

idelig falder noget at bestille. Hvoraf og forsaarsages, at mange aldrig retskaffen lære at gjöre det slags arbejde, som hörer til landvæsenet, og fölgelig siden, naar de engang gifte dem, hænge meest eller aldeles i fiskeriet. En tabelle, som han har ladet fölge, viiser, at Kjalarnæssting¹ 1770 havde 564 bönder, hvoraf ikkun 51 eyede 10 hndr. og derover til tiende, 74 kun 1 hndr., og 121 vare pure fattige.

Ödegaarde og boeliger i bemelte syssel samme aar regner han til 232 bestaaende meest i hjaley, som ere ödelagte deels ved söebrud og sandflugt, deels og ved fjeldskred oppe til lands. Dog anseer han nogle af dem bebyggelige igjen, naar dertil blev gjort tilstrækkelig anstalt, men da ikkun faa have ævne til at bekoste nogen forbædring paa endnu bebygte gaarde, saa have endnu meget færre til igjen at istandsette de allerede ödelagte. Og hjaleyemændene især afskrækkes aldeles fra alt saadant og discourageres² aldeles, deels ved de dem paalagte mandslaan eller hoverie-roening, deels og ved de leyeköer, som hosbönderne sammesteds pleye at paanöde dem, hvilke begge paalæg trykke dem i lige grad, foruden den slette handel. Dette er aarsagen, at öde hjaleyer ikke bebygges, endskjönt der er folk nok, som kunde mistes dertil, om de havde ævne og fik undsætning. Og der for önsker han, at böndernes pligtarbejde, og især kongens bönders i Mosfellssveit,³ maatte bestemmes, da han meener, at de alt for meget medtages ved nogles egennytte, hvilket han dog ikke tydelig forklarer. Han mælder ellers til exempel, at provst Gudlög Thorgersen paa Garde⁴ haver ved at befrie sine huusmænd fra foranförte hoverie, og især ved at give dem frihed til selv at udrede baade og holde köer, sat baade sig og dem fra en forarmet i meget god stand, saa at nogle af dem ere blevne til skattebönder, hvilket fleere vilde blive, om de bleve paa lige maade opmuntrede. Dette oplyses viidere ved en vis bondes exemple, som haver gjort paa den gaard anseelige forbædringer, som her opregnes, hvortil han meget er bleven opmuntret derved, at hans hosbond aldrig har krævet afgiften af jorden eller kvilderne i fisk under stak,⁵ allermindst 40 f. for 32, ikke heller mandslaan eller noget

¹ Kjalarnæsþing, þ.e. Gullbringu- og Kjósarsýslur. / *Kjalarnæsting, dvs. Gullbringu- og Kjósarsýslur.*

² Missa kjarkinn. / *Mister modet.*

³ Mosfellssveit, Kjós.

⁴ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.*

⁵ Að borga „undir stakk“ merkir sennilega að borga í fullverkaðri skreið sem fer beint í fiskstakkinn hjá kaupmanninum, þ.e. fiski sem ekki þarf að breiða oftar til þerris. Þannig

andet, som fogderne gjøre ved kongens bönder. Til oplysning om hja-
leyemændenes udgifter tilføyes under n° 19 et brev fra sysselmand
Gudne Sivertsen,¹ som effter befindende fornödenhed kand i sin tiid
efftersees til afbetjening.

Store landstrækninger og bedemarker haves ikke i syssellet uden
Kiose- og Mosfellsheeder,² som dog kunne om sommeren föde langt
meere qvæg, end nu skeer, siden de saa nyttige sæterdriffter³ ere nu (som
andre til landburget hörende gode indretninger) til störste skade aflagte.

Sysselmand Eggertsen.⁴ Litt. Kk. [N^o] 1.

Regner som almindelige hindringer for folkemængden i Island: 1) Mange
store og dödende sygdomme, som have hjemsögt landet. 2) Strænge og
haarde aaringer. 3) Mange söeskader, til deels ogsaa af en deel reyse ud
af landet og komme ikke igjen. Han troer, at folkemængden har tabt sig
i dette seculo, men hvor meget kand hand ej sige. Middel til folkeforme-
relse veed han ej at angive, allerhelst da faarepesten nu har betaget saa
mange tusinde endog det, som behöves til den yderste nödtörf, og de
övrige næringsmidler ligge i afmagt. Brugelige ödegaarde, som kunde
besættes, om man end havde folk dertil, haves ej i Borgefjordssyssel, ej
heller gaarde, som kunde deeles til fleere opsidere, end de nu have. Og
naar en gaard er större, end hovedbonden behöver, bortböxler⁵ han til
hjaileyemænd, hvad han synes at kunne undvære.

ber så sem greiðir „undir stakk“ hallann af þyngdartapi fisksins við þornun. / *At betale
“under stakk” henviser sandsynligvis til betaling i gennemtørret fisk, dvs. fisk, som læg-
ges direkte på fiskestakken hos købmanden og ikke behøver at tørres yderligere. Således
bærer den, som betaler “under stak”, fiskens væggtab, når den tørres.*

¹ Guðni Sigurðsson (1714–1780), bóndi / bonde, Kirkjuvogur, Hafnahreppur, Gull.,
sýslumaður í / sysselmand i Gull. 1737–1749 og Kjós. 1750–1752.

² Kjósarheiði, Kjós. og Árn.; Mosfellsheiði, Kjós. og Árn.

³ Seljabúskapur. Það að halda mjólkandi ám og kúm til beitar í högum utan heimalands.
Ein eða fleiri vinnukonur dvöldu þá í seli yfir sumarið og önnuðust mjaltir og vinnslu
mjólkurafurða ásamt smaladrengr. / *Sæterdrift. Det at holde får og køer, der malkes, på
græs i græsgangene uden for hjemmemarken. En eller flere tjenestepiger opholdt sig
sammen med en hyrdedreng på sæteren sommeren over og tog sig af malkningen og
forarbejdningen af mælken.*

⁴ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / sysselmand i Borgar-
fjarðarsýssel 1757–1784.

⁵ Byggir, leigir. / *Fæster.*

Sysselmanden i Myhresyssel.¹

Anfører i lit. Bb de selvsamme aarsager til folkemængdens aftagelse, som sysselmand Eggertsen. Troer derimod ikke, at folk for den sags skyld afskrækkes fra at gifte dem, at mange meget meer indlade sig i ægteskab, som siden blive almuen til byrde, da de ej have det fornødne at leve af. Midler til folkemængdens forøgelse veed han ikke at foreslaae uden at etablere i landet nogle duelige fremmede folk, samt om faaresygen kunde ophøre, da den betager indbyggerne ej alleene det fornødne til underholdning, men og til de nödvendigste klæder. Ödejorder, som kunde optages, berettes der ej at være, og Langevandsdal² siges at være saaledes bedærvet af aaer og fjeldskred, at den ej meere er bebyggelig, men alleene tjenlig til græsgang for smaakvæg.

Om aarsagerne til folkemangelen samt forslager til at afhjælpe den.

Tingöesyssel, Nordersyssel. Sysselmand Benedixsen.³

Tör som grundige aarsager til folkemængdens aftagelse siden det 13de seculum ingen angive, men regner som medvirkende aarsager: a) Epidemiske og pestagtige sygdomme. b) Den sorte död, stora plaga. c) Haarde aaringer og dyrtid, der undertiden 2 à 3 gange i et seculo have henrykket mængde mennesker. d) En deel indbyggerses slette huusholdning og den dovenskab, hvori de opdrage deres börn til bettelstaven og hunger fra den spæde alder af. Kunde jorddyrkningen og fiskeriet med behørige redskaber ret komme i drivt, og fattigdommen derved ophjelpes, mener han, folkemangelen skulde efterhaanden nok ophøre, og indbyggerne tid efter anden formere sig.

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Wium.⁴

Veed intet tilforladeligt om aarsagerne til indbyggenes formindskelse siden 1202. Vel skal omtrent 1400 have grasseret en pest, der skal have ödelagt hele böygdela, men til visse enkelte gaardes ödeleggelse kan aarsagen med vished angives. Thi baade sysselmænd, præster og andre

¹ Þorgrímur Sigurðsson (1706–1785), sýslumaður í Mýrasýslu / *sysselmand i Mýrasyssel* 1740–1776.

² Langavatnsdalur, Mýr.

³ Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsyssel* 1734–1776.

⁴ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasyssel* 1740–1752, 1756–1778.

jordejere legge endnu hjalejer og gaarde öde, uagtet sysselmændenes forbud, for at have des mere fædrivt og höeavlig, hvorved disse reent ruineres, og reppernes indkomster og styrke svækkes, og saaledes er ventelig i forrige tider ogsaa tilgaaet.

Til at formere folkets antal og opmuntre vindskibelighed veed han intet bedre middel end det forhen foreslagne, at alle tjenestefolk fik ugentlig lön. Dette vilde drive dem til arbejde, hvorved de vandt noget at sette sig ned med, da derimod nu ikke en 20de deel af dem, formedelst armod og dovenskab, kunne give sig. De foretrekke derimod et mageligt og örkeslös liv med en god föde for en god lön og skikkeligt arbejde, hvorved saavel hosbond som tjener taber. Fik disse derimod ugentlig en af övrigheden fastsettende lön efter deres arbejdes fortjeneste og maden efter taxt, var den som en ordentlig handel mellem hosbond og tjener. Enhver havde sig selv da sin lykke eller tabet tilskrive, og den ene med den anden nödtes at elske og söge arbejde, som de nu hade og skyer.

Den adjungerede sysselmand Arnorsen.¹

Anförer som de rimeligste aarsager til indbyggernes aftagelse indtil dette seculi: de dyre aaringer, uerfarenhed i sejlads og handel, at det dels ved loven, dels ved indbyggernes haarhed har været fremmede nationer formenet at nedsette sig i landet, heraf mangel paa fornödne haandverker og næringsveje. Unge folkes aarlige udvandring af landet under paa-skud at lære haandverker, hvoraf faa komme tilbage. Sygdomme og landplager, der have ödelagt hele herreder. Nogle proprietairers eegennötte i rettighedernes inddrivelse, i sparsomhed paa opmuntringer for bondens flid og i at nægte ham gotgjörelse for nyttige bekostninger paa gaarden, herover forlades denne ved mindste indtreffende vanhed og optages ej let af nogen opsidder. Hele gaarde og hjalejer settes af proprietairer og præster, endog mod forbud, öde af eegennötte eller skjödeslöshed til störste tab for folkemængden, godserne og de offentlige indkomster. Desuden indtil nærværende tider mangel paa apotekere, medici og chirurgi og jordemödre, store forliis paa fiskebaade formedelst deres ubeqvemme bygning og sejlads. Folkeformindskelsen sees let af Jordebogen. Imellem 1750 til 1762 ere i dette syssel af hungersnöd bortdöde hen ved 1.000 mennesker, desuden en mængde unge og gamle gaaet ud af syssel.

¹ Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjælpe-sysselmand i Suður-Múlasýssel 1769–1778.*

Arnorsens forslag til at befordre folkeformerelsen er:

1) At sysselmændene maatte bortbygse alle de ödegaarde og hjalejer, som ansees beboelige, uden forskjel hvor de lagde, og enten de vare kongel., kirkers eller proprietair ejendomme, under de for alle vedkommende tjenligst eragtede vilkaar, uden heri at foreskrives regler af ejerne. Dette vilde hjelpe til mange ödegaardes istandsættelse.

2) Nogle duelige og velhavende norske söe- og landmænd, som især forstode skibsbyggeriet, maatte i hvert syssel nedsette sig paa de af sysselmanden anvisende gaarde, fiskerne ved söekanten og landbrugerne paa oplandet.¹ Og skulde det i den henseende være sysselmanden tilladt for disses skyld at oprykke og forflötte bonden, især paa kongens gods, som disse norske med tiden maatte indlöse med egne penge.

3) Alle præster, forpagtere og proprietairer maatte tilholdes at lade deres bönder aarlig oprykke et stk. jord, opføre steengjerder om deres tune, anlegge kaalhave, opmuntre de flittige ved premier og straffe de efterladne som kongel. mandats overtrædere, lade dem have deres bygsel forbrudt og betale det försömte arbejde.

4) En snedkersvend maatte i dette syssel indføres, som forstod at bygge vævstole, som alle trænge til. En væversvend kan de selv forskaffe sig fra Sönderlandet.

5) Garverier og skomagerprofessioner, der ere landet höjst fornödne, maatte Handelscompagniet² tilholdes paa egen bekostning at anlegge ved fabriqverne paa Reikevig.³

5) Det skulde være saavel indbyggerne som fremmede i landet sig nedsettende tilladt, efter landtaxten, islandske [lovs] kjøbebalk 5. og 6. cap.⁴ ved slagterhavnene at opkjöbe de faare- og studeskind, som nödvendig behövedes til klæder eller til et felttberederie, om nogen havde lyst et saadant at anlegge.

Naar disse poster blive iverksatte, især tunene slettede, nye baade indførte og 1 à 2 familier for det förste af bevante söefolk i hvert syssel

¹ Uppsveitum, þ.e. byggðum sem liggja inn til landsins fjarri sjó. / *Landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten.*

² Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

³ Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. Þær voru sameinaðar Almenna verslunarfélaginu 1764. / *De Nye Indretninger i Reykjavík. Interessentskab stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje. De blev sammenlagt med Det Almindelige Handelskompagni i 1764.*

⁴ Kaupabálkur Jónsbókar. / *Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 211–214.*

nedsatte sig, vilde sligt for en deel afhjælpe folkemængden og lette böndernes vilkaar. I mangel af norske baade og anførere er det alene, han har foreslaaet islandske otte- og tiæringer, da hine ellers overalt i landet vilde bruges med fordeel, naar deres brug af erfaringer blev anvist, men præmien paa disse baade maatte da forhøjes noget.

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.¹

Melder, at det er unægteligt, at i landet er folkemangel. Mangfoldige frugtbare pladser af hele miles omkreds der ligge ubeboede, den megen græsning, fiskerie m.m.d., som ligger unyttet, vidne tydelig derom. Og denne folkemangel er aarsag til megen næringsforsømmelse. Aarsagerne igjen til denne ere:

- 1) Mangel paa fabrikers og haandverkers anleggelse.
- 2) En i bund og grund fordervet handel og commerce.
- 3) Mangel paa en retskaffen jorddyrkning. Denne er den fornemste aarsag, thi ligesom jorderne ere fordervede, saa er indbyggernes antal formindsket.
- 4) Jordegodsets ulige fordeling, ingen vil tilstaae bonden noget for jordens forbedring, men mange pine kuns ud af det, saa meget de kan.
- 5) Armod, der ingensteds er større end i Island.
- 7) Ufornuftigt ægteskab.

Og da folkeformerelsen er landet uomgjengelig nødvendig, især paa arbejdsomme og tarvelige indbyggere, saa er det ligeledes fornödent at udfinde et middel til at befordre samme. Kong Frederik 5.² eftergav i denne henseende de nygifte deres skatter, men denne eftergivelse vilde i nærværende omstændigheder være unyttig, da landet næsten har flere folk, end det kan være. Og dog er folkemangelen saa stor, at alle anstalter til landets opkomst ville være forgjeves, saa længe folkets formerelse ej blev sögt. Spörmaal alene, hvorledes den skulde söges? I hvor vigtigt end fiskeriet er for landet, er det dog ej beqvemt til at formere antallet paa mennesker, hvoraf det udfordrer flere, end det forøger mængden. Thi det er alene bondestanden, som bör opmuntres til at formere sig. Mange arbejdsomme bönder er statens største rigdom. Historierne vise, hvor folkerige i gamle dage Italien og Egypten have været ved deres jord-

¹ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803*.

² Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge 1746–1766*.

dyrkning og fortreffelige politie. I hvor stor en forskjel der end er imellem disse lande og Island, mener Ketilson dog, at de samme regler til folkets formerelse burde bruges her, som hisset have været anvendte. Thi om Island end ikke kunde frembringe korn, som det dog kan, bærer det dog græs i overflödighed.

Manufacturer og fiskerie ere derfor ej det fornemste middel til folkets formerelse, end ikke frihandel, der dog stedse blev et medium sine qvonon,¹ men jordens forbedring er det. Naar jorden giver græs, kommer kreature og mennesker i overflödighed. Folk behöver ej ved premier at lokkes til at give sig. Men til at dyrke og forbedre jorden behöves præmier, skatters eftergivelse m.m. Thi det er jordens frugtbarhed, som skal skaffe landet folk og engang betale de paa landet anvendte bekostninger. Hvert aar, som gaar forbi, förend eftertrykkelige anstalter blive gjorte til jordens forbedring, er tabt for staten og et trin til landets ödeleggelse. Saa længe folkeformerelsen ikke söges paa denne maade, bliver Island staten til byrde.

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.²

Beskriver landets aftagelse saaledes: Indbyrdes uroligheder, som omtrent aar 1100 begyndte at ytre sig, nödte endelig 1260 landet at give sig under Norge. Indbyggerne begyndte da at tabe en deel af deres gamle tapperhed, lyst og erfarenhed i sövæsen og kjøbmandskab m.m. 1400 og 1450, samt efter denne tid, uddöde ved de overalt grasserende landeplager tillige med indbyggerne, deres videnskabe, agerdyrkning, handel etc. Ligesom oversvømmelser, ildesprudde og misvext ödelagde jordegodset. Efter reformationen bleve landets kræfter atter meget svækkede, især ved monopolium paa landets handel. Saaledes havde Bergen allerede længe för, nemlig 1320, dette privilegium. Hanseestæderne anmassede sig det siden, og nogle engelsmænd havde det efter aaret 1412. Siden efter er det kommet i hamborgernes, lübeckernes og endelig i de danskes hænder. Saa at Island omtrent en 450 aar har sukket under denne svære byrde. Adskillige fejl i huusholdningen og agerdyrkningen have og hjulpet til at ödelegge landet. Markernes indhegninger ere forsömtede, setterne nedlagte, og gaarde lagte öde, skovene udrödede o.s.v. Kornavling, saltbrænderie og jernarbejde, som i gamle dage var i brug, er nu aldeles ubekjent. Disse aarsager, saavel som gode forordningers, skikkes og an-

¹ Hjálpartæki sem er óhjákvæmilegt. / *Hjælpemiddel, som er uundgåeligt.*

² Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar 1755–1779.*

stalters slette efterlevelse og den tiltagende overdaadighed, have ödelagt landet og gjort folkemængden aftagende.

Til folkemængdens formerelse foreslaaer han som det visseste middel, at næringsvejene maatte det mest muligt föröges og forbedres. Fremmede colonister vilde være landet skadelige, da de undertrykke indbyggerne. Nogle normænd, der vare kyndige i fiskerie og söefart, samt ager- og haugedyrkning, saavel som nogle haandverkere, vilde derimod være landet höjst tjenlige, om der vilde nedsette sig.

Extract n° 1.

OM FOLKEMENGDENS AFTAGELSE I ISLAND

I anledning af den islandske Landcommissions instruxes 1. post. Sysselmand Biarne Halldorsen.¹ Lit. Aa.

[1]) Vil vise, at knapt den tredjedeel af landet er beboet, dermed at midt over heele landet fra vesten til östen gaaer mange store fjelde og ödemarker, som ere formedelst jordens ubeqvemhed samt mangel af folk aldeles ubeboelige.

2) At hvor böygden er, der er lang distance imellem gaardene og paa gaardene gandske faae folk, hvoraf hand beslutter, at paa det heele land ej skal befindes over 30 til 40.000 menisker.

Aarsagerne til folkemængdens aftagelse fra aar 1200 til dette seculi begyndelse, meener han, lit. P, at være deels de mange stoere landsyger, for ex. den store pest 1400 eller den saakaldte sorte död, de store börnekopper, som skilte landet ved 18.000, deels fattigdom og haarde aaringer, deels alt for mange tjenistefolkes unyttige udrejser af landet.

Raad og midler til folkemængdens formærkelse, troer han, ické kand gives og iværksættes, saa længe landet er i samme armods og fattigdoms tilstand, og faareqvægssygen, som foraarsager en betydelig mangel af levnets midler, vedvarer.

Sysselmand Lider Gudmundsen.² Litt. Tt. [N° 1.]

Formeener, at folkemængdens ongefærlige antal af 80.000 menisker i dette seculi begyndelse er ved börnekopperne 1706 og 1707 formindsket

¹ Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssýssel* 1728–1773.

² Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssýssel* 1755–1802.

til den ¼ deel. Som midler til folkemængdens restauration anseer han faareavlingens restauration med deraf flydende uldenmanufactur, spinderie og væverie, haandverker og professioner af feldtbereedere etc., byers anlæggelse, handelsmaadens forbedring, jordbrugets og især tune-nes bedre drift.

Gejstligheden.

Arnessyssel.

Biskop Finner Jonsen.¹ Lit. G. N° 2.

Holder for, at store gaarders deeling i smaa parter icke kand hjelpe til folkeformeerelse i Island undtagen alleeniste de, som ligge ved søekanten, hvor folk lever mest af fiskerie, men op til fjelds paa fleste stæder skadeligt. Thi: a) Jo mindre jordmon en har, jo mindre formue. b) Fleste store gaarde ere lenge siden deelte udi hjemmegaarden og de saa mange hja-leyer, som gaardenes leylighed kand taale. c) Har erfarenheden lært, at saasnart haarde aaringer til lands og vands indfalder, saa er disse fleste hjaleyemend, i fald hjemmegaards bonden icke kand komme dem til hjælp, faldne og med deres familie bragt til betlerstaven, hvorved de for-arter andre, som ellers kunde holdes ved lige. Men posito² at gaardernes deeling og ødeplatsers opbyggelse blev iverksadt, og havde saaddan fremgang, at inden 9 à 10 aar var folkemængden voxen til 3 à 4.000 eller meere, saa veed han icke, hvor disse menisker i mangel af faarene, som tilforne var landets fornemste støtte, saa godt som found og for-raadscammer, skulde finde føde og underholdning i et land, som neppe er i stand til at forsørge de faa indbyggere, det har.

Provst Haldor Finsen og sognepræst Jon Teitsen.³ Lit. F.

Foreslaae til folkeformeerelsen, at fattige og friske folk icke fraholdes ægteskab, men henses til at bebygge og dyrke landets jevne og græs-rige strækninger. Hvilket let lod sig gjøre, naar samme blev forsynede med de til græsmarkernes forbedring nødvendige anstalter. Og de, som byggede huse paa saadane udyrkede marker, maatte være skatte og landskylde frie i 2 à 3 aar.

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

² Gera ráð fyrir. / *Forudsat*.

³ Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

Bardestrandssyssel.

Lit. Ll. N° 2. Provst Haldorsen¹

Forsickerer, at dobbelt saa mange menisker kand underholdes i Bardestrandssyssel, som nu forefindes. Aarsagerne til dene folkemangel, meener hand, at være deels physiske, deels politiske og moralske. Bland de første slags nævner hand:

1) *Scorbutus malignus*.² Der overfalder undertiden börn af 14 aar. Sygdomen begynder med podagra³ og feber, viser sig siden med hævelse i ansigtet og paa hænderne, samt er geleyde⁴ med obstructione alvi,⁵ hvor imod nogle bruge icke uden nytte L δ^{tis} præcipitatum i +^{to}.⁶ Disse syge befinde dem vest,⁷ naar de spise vindtørrede finner af helleflyndre, rundemave,⁸ item salt kjød, fisk, ost og anden ufordøelig mad. Men tvertimod findes bedre tjent med fersk eller sur spise. Formener altsaa, at mangel paa salt maae være en middelbar aarsag til sygdomme. Disse, omendskjönt de indgaae ægteskab, förend sygdommen tager overhaand, avle sjelden börn, og hvis de avle dem, döer de unge bort, eller og sygdommen bliver arvelig. Af deslige skriver hand, at være 13 menisker af begge kjön udi syssel og i hans sogne 4 og endnu 3, som seer ud til samme, saa at der neppe skal findes 1 iblandt 10, som icke inclinerer til schorbut.

2) *Obstructio mensium*,⁹ langt almindeligere en hin. Saa han meener, at hver 4de kone skulde have den bröst.¹⁰ Dene sygdom forarsager enten ufruktosomhed eller börnenes svage og usunde constitution.¹¹ Til disse

¹ Björn Halldórsson (1724–1794), prófastur / provst, Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð.

² Skyrbjúgur. Hér er þó sennilega frekar átt við holdsveiki. / *Skorbug. Her er sandsynligvis snarere tale om spedalskhed.*

³ Þvagsýrugigt. / *Urinsyreigt.*

⁴ Fylgt. / *Ledsaget.*

⁵ Hægðatregða. / *Hård mave.*

⁶ Limaturam martis præcipitatum i aceto. / Járnsvarf uppleyst í ediki. δ efnafræðitákn fyrir járn, kennt við plánetuna Mars. / *Jernstøv opløst i eddike. δ det kemiske tegn for jern, angivet med tegnet for planeten Mars. Sjál/Se: Vilmundur Jónsson, Lækningar — Curationes — séra Þorkels Arngrímssonar sóknarprests í Görðum á Álftanesi, s. 74–75.*

⁷ Verst. / *Værst.*

⁸ Rauðmagi. / *Han-stenbider.*

⁹ Tíðateppa kvenna. / *Blødningsforstyrrelser hos kvinder, udebleven menstruation.*

¹⁰ Mein. / *Skade.*

¹¹ Líkamlegt ástand. / *Legemlig tilstand.*

sygdomme meener han at gjöre en deel, at folkene i almindelighed sidder stille heele vinteren og har ingen sönderlig bevægelse.

3) Nævner han endnu en slags sygdom eller det sorte galde,¹ som meget gjengs paa dene kandt af landet. Aarsagen dertil, troer han, at være den sorte klædning, som alle bruge uden forskjel af kjön og alder. De maaske kunde have nogen influxum physicum² i indbyggernes temperament, da det er bevisligt, at det atramentum fossile³ eller den jord, hvoraf töyet farves, har meget jern i sig. Han beskriver desuden den maade at farve paa og troer saavel paa grund af dette, som og da töyet i farvningen bliver forbrændt, at andre couleurs skal være den gemeene mand, især til daglig brug, meere tjenlig.

De politiske og moralske aarsager til folkemangel troer han at være börnenes slette optugtelse husdisciplin. See videre dene post angaaende: ...⁴

Om ödelagte stræckninger og gaarde.

I anledning af bemelte 1. post.

Sysselmand Biarne Haldorsen.⁵

Beretter, at der udi Hunevandssyssel findes omtrent 50 ödegaarde, som har saa megen höeslæts- og græsmarker, at de kunde fortjene at optages igjen, naar der var folk og midler til. Dette bekræffter han med eget forsög i aaret 1750. Da han paa den store ödemark kaldet Arnervandsheide⁶ havde allerede ladet opbygge 8te gaarde, i tanke at bygge fleyre tillige med en kirke, men maatte formedelst den aaret 1754 indfalde haarde vinter, der ödelagde folkenes qvæg, gandske staae fra sit forsæt. Ligeledes mælder hand, at der udi landet allevegne findes skjönne græsmarker, hvor der kunde opbygges gaarde, naar der var folk og qvæg at besætte dem med.

Biskop Finner Jonsen.⁷ Litra G. N° 2.

Troer, at en deel af de gaarde, som tilforn have været beboede, men nu lagte öde, maatte vel være gjörligt at besætte med folk, men dog med

¹ Punglyndi. / *Melankoli, tungsindighed.*

² Líkamleg áhrif. / *Fysisk indflydelse.*

³ Mýrarsorta. / *Mørk mosejord.*

⁴ Eyða í frumriti. / *Tom plads i originalen.*

⁵ Lit. P. N° 4; Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel 1728–1773.*

⁶ Arnarvatnsheiði, Mýr. og Hún.

⁷ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785.*

större bekostning og nytte. For ex. Geitland,¹ som nu siden smaaqvæget er bortdödt, kunde icke underholde meer end 1 koe, der icke kand forsörge 2 mennsker meere end ½ aars tid. Langevandsdal,² et heelt kirkesogn indtil annum 1403, hvis beboelse, endskjönt der er god græsgang om sommeren og noget fiskerie, icke vilde blive langvarig formedelst haarde vintre og langsvurig foraars kulde. Men Reikefiord, Kios³ og andre slige ödelagte gaarde udi Strandesyssel holder hand at icke alleeneste kand med liden bekostning istandstættes, men og nogenleedes beboes. Men til opmuntring for dem, som vilde optage saaddane gaarde, ved han intet, som hverken var kongens cassa eller fattig almue til udgift og bebyrdelse, uden om det var landskylde og alle almindelige udgiftesfrihed paa 10 à 12 aar eller længere.

Mulesyssel.⁴ Litra Ff. N° 7.

Ansees det for neppe mueligt at optage og beboe de i dette syssel forefindende ödegaarde, saavel formedelst mangel paa folk som bygnings-tömmers. Dog ifald dermed skulde begyndes, var det nödvændigt at skicke en huckert til landet for at transportere derhen drivetömmers fra Langenes,⁵ som kunde bruges til slige bygninger.

Om udrejser af landet.

Formeener lit. AA. [N° 1].

At de, foruden paakommende landplager og dyrtyder, gjør landet fattig baade paa folk og midler, da mange böndersönne og lösemænd⁶ derved sætte deres liden formue til uden at lære noget, som i almindelighed kand være landet tjenlig, og komme saa baade fattigere hjem igjen og uduelige til landets arbejde. Nogle, efter at have fundet penge udenlands, forblive der, sit fæderneland heller til ingen nytte, og i stæden for at i forige tider ickun lærte latin og rejste udenlands rige og fornemmere mænds börn, saa rejse der nu uden forskjel enda fattige folkes sönners, som först koste paa dem deres liden formue og siden, naar de komme hjem igjen, maa tage dem paa deres levebröd. Thi en præst, som haver 3 sönners, holder

¹ Geitland, Borg.

² Langavatnsdalur, Mýr.

³ Reykjarfjörður, Kjós, Trékyllisvíkurhreppur, Strand.

⁴ Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel*.

⁵ Langanes, Þing. og N-Múl.

⁶ Lausamenn. / *Lösarbejdere*.

det for skam, at de icke ere alle dimitterede¹ fra skolen og berejste. Heraf følger en,² at forældrene har saa liden som slet ingen nytte af visse sine sønner til boeskab, som dog skal være stötten under det almindelige beste.

Bondestanden.

Hunevandssyssel.³ Lit. AA. N° 2.⁴

At fattige studentere og almuefolk icke tillades at rejse af landet uden de af de sidste, som vil lære at bereede skind, saa længe faarepesten varer.

Thingöesyssel.⁵ Lit. Rr. N° 2.

At fattige drenge ey tillades at reyse ud af landet, men tilholdes at arbejde i sit herred.

[Thingöesyssel. Lit. Rr.] N° 7.

Ligeledes.

Gejstligheden.

Hnappedalssyssel.⁶ Lit. V.

Anseer det som en heel aarsag til mangel paa tjenistefolk, at saa mange bönderkarle tillades at reyse ud af landet, hvorföre disse maatte af amtmanden nægtes reysepas.

Skaftefældssyssel.⁷ Lit. Tt. N° 2.

Formeener, at studenternes udreyser af landet falde kostbarere end tilforn, ja at mange derover tilstætte sin heele formue og have intet at underholde dem af, naar de komme til landet igjen. Det maatte derfor icke være alle og enhver tilladt at reyse.

Om indbyggernes formue tilstand.

Lit AA. [N° 1.]

For at vise hvor meget indbyggernes formue og rigdom haver formindsket sig fra forrige tider af, og hvilken dens nuværende tilstand er, anfører:

¹ Útskrifaðir úr latínuskóla. / *Udskrevet med eksamen fra latinskole.*

² Enn fremur. / *End, yderligere.*

³ Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

⁴ Leiðrétt úr / *Rettet fra* N° 3.

⁵ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

⁶ Hnappadalssýsla. / *Hnappadalssyssel.*

⁷ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

1) Gudmund den saakaldte Riges¹ eksempel, som historierne berette at haver holdt 100 tyende, og Biarne Haldorsens paa Tingöre,² det beste kloster i landet, som holder kun 30 tjenistefolk.

2) Hvad bönderfolk i almindelighed angaaer, da siger Jonsbogen framfærslubalks 9de capitel,³ at der skal være 20 bönder i repp (et sogn), og have ingen af dem mindre midler end 10 hundrede, men nu er der icke at finde over 2 à 3 bönder, som eye 10 hndr. uden vedhæftende gjeld om fardage.⁴

3) Anslaaer samme lov ægtefellede midler til 3 hndr., men i disse tider er der meget faa, som gifte dem med saa meget frugtbærende gods.

4) Förend faarepesten begyndte, fandtes der nogle 10 hundrede bönder i reppen, men nu ere de rigeste bönder paa 5 hundrede, som bestaaer mest udi creature og intet i döde öre, hvoraf de dog skal give kongen og præsten sine rettigheder, samt indkjöbe deres nödvændigheder.

5) Den ansees nu for den beste 5 hundrede bonde, som i handelen kjøber ½ tönde meel, 5 pd. jern, 1 lodlinie, 1 brynsteen og bliver dog skyldig om halvparten. Men de fleste bönder, som eye under 5 hundrede, faaer intet fra handelen, da de ingen kjøbmandsvahre har og fölgelig ingen credit.

Gejstligheden.

Guldbringesyssel. Lit. Y. Præst Thorarensen.⁵

Anseer det for bekjente haandgribeligt, at de $\frac{3}{4}$ parter af bönderne ere husarme og ej at ligne med andre landes bönder. De rette aarsager dertil sætter hand:

¹ Guðmundur Eyjólfsson ríki (?–1025), Möðruvellir, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. Höfðingi og goðorðsmaður á 10. og 11. öld. Er getið í ýmsum Íslendingasögum. / *Var en stor høvding i det 10. og 11. århundrede. Omtalt i adskillige Islendingesagaer.*

² Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *syssemand i Húnavatnssyssel 1728–1773; Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.*

³ Framfærslubálkur Jónsbókar. / *Forsørgelsesbalk. Lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 146–147.*

⁴ Fardagar. Fjórir fyrstu dagarnir (fimmtudagur til sunnudags, vikan á sumrin byrjaði á fimmtudegi) í sjöundu viku sumars sem hefst á bilinu 31. maí til 6. júní. Þá áttu ábúendaskipti að fara fram. / *Skiftedage. De første fire dage (torsdag til søndag, ugen begyndte om sommeren på en torsdag) i den syvende uge af sommeren, som begynder i tidsrummet 31. maj til 6. juni. Her kunne fæstere skifte gård.*

⁵ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / biskop på Hólar 1784–1787.*

- 1) Handelens nærværende forfating.
- 2) Folkemangel.
- 3) Uvidenhed og efterladenhed i at arbejde og nytte sig landets fordeele.
- 4) Afsættelsesmangel.
- 5) Lösgængerie og betlerie.
- 6) Böndernes idelige flötninger fra en gaard og herret til det andet.
- 7) (Som den fornemste), tjenistefolkenes uduelighed (see videre herom om hustugts. etc.)

8) Det pligtarbejde, som deromkring pleyer at ydes til kongen og hovedgaardernes forpagtere, saasom mandslaan,¹ hoverie til Bessestads-gaards² private oeconomie og tjeniste, skyts³ til stiftamtmanden, amtmanden og landfoged, som oftest indfalder i den for bondens næring kostbareste tid.

9) De mange bekostninger, der gaa paa baaders udgjörsel (der paa Saltenes),⁴ og som bestaaer, foruden baadens vedligeholdelse, af: 1) 60 f. udgift til hver haasæt,⁵ som roer paa en eyermands baad. 2) Formandskjöb.⁶ 3) Grundleye,⁷ hvilke bekostninger hand anseer for at være ligesaa ufordeeltige i henseende til baadsejerne, hvis fordeel bliver ickun liden i gode aaringer, men stort tab udi fiskelöse aar. Som i hensigt til fiskeriet, da baadsejerne, for at kunde bestride bemelte omkostninger, sparer alt, hvis der hörer til baadens styrke og tilbehör. Han troer derfor, at det kunde muelig bekomme fiskeriet bedre, om mand lagde meere vind paa tilforladelige baade med faae folk end mange uduelige og alt for smaa med stor bemanding. Ligeledes om visse fiskeriets tilskickede tilsynsmænd maatte stædse paasee, at enhver baad med alt tilbehör fandtes i god stand og beqvemt til at söge söen, dybt eller grundt uden livsfare.

¹ Róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum jarðeigenda á vertíð eða sinna flutningum. / *Hoveri på båd. Fæsteres og afbyggeres forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Islandsk mannlån.*

² Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

³ Flutningskvöð. Skylda til að lána hesta til flutninga. / *Skyds. Befordring ved at afgive heste var hoveri.*

⁴ Seltjarnarnes, Gull.

⁵ Háseti. / *Sømand.*

⁶ Formannskaup. / *Løn til bådens formand.*

⁷ Uppsátursgjald. Leigugjald fyrir vör eða lendingarstað báta. / *Lejeafgift for landingssted for både.*

Imod en ubeskaaren lods erlæggelse¹ af hver tomannefars baad og 1½ à 2 af de større uden al anden og videre bekostning end formandskjøb, grundleye og 1 lodlinie for hver fisker. For det andet holder han det bonden fornærmeligt, at geystlige eller verdslige betjente forskaffer dem og bruger paa fiskeri flere baade, end de selv kunde besætte med deres egen tjenistefolk, og deres paaboende gaarde tilliggende fiskerie udfordrer.

Den 10de aarsag til bondestandens slette vilkaar sætter han nogle til deels mistelige handelsvarers misbrug og unødvendiges brug. (See handel).

Guldbringesyssel. Lit. UU. Provst Thorgeirsen.²

Indeeler bönderne i henseende deres oeconomicke forhold og formue tilstand udi 3 classer. Nemlig:

1° Flittige, som have som oftest deres daglig udkomme og svare enhver rett og skjel. Disse ere i hans tanker icke stort at paaanke, uden de skulde undervises i bedre jordbrug og madurtedykning.

2do Bemidlede, hvilke profitere mest. a) Af deres mange fiskerbaade, de holde i søen, og til den ende samle til sig saa mange husmænd, de kand faae til at roe paa deres baader. Disse husmænd maae betale dyr husleye og oppebære kun 1 lött.³ Hvorudover de i fiskelöse aaringer med kone og börn maae enten sulte eller blive reppen til kost og byrde. b) Fiskegarn 10 à 12 eller fleyre, som lægges i indløbet af fjorden, hvilket gjør at fisken icke kand komme ind paa sit sædvanlige stæd, krogfiskeriet til stor hinder. Derfor maatte det fastsættes, hvor mange og hvad lange garn hver maatte have efter sin formue, og andre uden kirkesognet derfra udeluckes. c) Aager af tobak og brændevin, samt danske og indenlandske födevare.

3^{io} Dovne og ödsele husmænd, som ernære sig ickun af tobak- og brændevinsaager og fiskeriet. Laane af de bemidlede, hvad de om vinteren fortærer, og betale med den fisk, de fange i værtiden.⁴ Faaer de börn, maae disse blive duelige folk til byrde. Han andrager en omstændighed, som gjør söebonden en stor afbræk i hands næringsvey, ∴ at oplands-

¹ Lóðagjald. Leigugjald fyrir vör eða lendingarstað báta. / *Lejeafgift for landingssted for både.*

² Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst*, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

³ Hlutur í fiskafli. / *Andel af fiskefangst.*

⁴ Vertíð (frá byrjun febrúar til 11. maí). / *Fangstsæson (fra begyndelsen af februar til den 11. maj).*

bonden¹ efter en og anden sysselmand og proprietairs eksempel haver fundet for got at lade bygge baade for dem selv, paa hvilke de med sine tjenistefolk roe i fiskertiden. Hvilket: a) Har indskrænket fiskebaadernes antal hos söebönderne. b) Gjör, at disse faaer ickun det sletteste mandskab til deres baade. c) At de icke faaer sig noget tilkjöbt af det, de behöve fra oplandet, uden for reede penge eller de vare, som föres i handelen. d) At sveitebondens² jorddyrkning lider formoedentlig afbræk ved deres fiskerie.

Hnappedalssyssel. Lit. V. Præst Vigfus Jonsen.³

Foreslaaer, at husbönder, som ved örkeslöshed og ödselhed samt vanrögten af sin boepæl geraade i fattigdom og blive saaledes husarme (hvoraf skal findes $\frac{1}{3}$ deel udi hver rep), skal straffes med strængt arbejde om en vis tid efter sagens beskaffenhed, for ex. vandleddinger, broers anlæggelse, veyrydninger og at udgrave mosser og moradser, dog inden deres egen rep.

Hunevandssyssel. Lit. X. N° 2.

Andrager det som en slags tab for oplandsbönderne, der udreede deres folk til fiskeriet omkring Sneefieldnesjockel,⁴ at de der boende bönder og saakaldte boedemænd⁵ fordre alt, hvis dem tilkommer for opvartning, syre, fiskevogten og græsning for heste, betalt udi fiskeregning, nemlig 12 par hoser à 1 vet og penge efter dansk taxt. Begæres derfor, at soddan betaling maa skee efter Islandsvis, saa at 10 par strømper gick for 1 vett og penge paa sædvanlig landsvis.

Skaftefieldssyssel.⁶ Lit. Tt. N° 2.

Andrages som en stor næringsforkrænkelse:

¹ Bónði upp til sveita sem aðallega lifir á búfjárrækt, gagnstætt við þann sem býr við sjávarsíðuna. / *Bonde, der primært lever af husdyravl, i modsætning til den, der lever ved kysten.*

² Sveitabónði. Bónði upp til sveita sem aðallega lifir á búfjárrækt. Einnig nefndur „oplandsbonde“. / *Bonde, der primært lever af husdyravl. Også kaldet oplandsbonde. Islandsk sveitabónði.*

³ Vigfús Jónsson (1736–1786), aðstoðarprestur / *hjælpepræst*, Miklaholt, Miklaholts-hreppur, Hnapp.

⁴ Snæfellsjökull, Snæf.

⁵ Búðsetumenn, þ.e. þurrabúðamenn. / *Afbyggere og indsidere i tørreboder eller tomt-huse ved søsiden.*

⁶ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

1° De mange store og svære udgifter bönderne har for at holde deres vindemænd paa fiskeriet udi Vestmanöe,¹ og ønske saaddan forhindring derudi foranstaltet. At husleye maa herefter være ickun 20 al. i stæden for 40 al. At baadeeyerne maa selv tillægge fiskelinier og andre fornödne töy, ligesom brugeligt er paa Sönderlandet. At afskaffes hrófoled² og seglfiskerne.³ At for fiskevogten gives i proportion af det, som gives andre stæder. At de bönder, som laane deres folk til at roe paa Compagniets⁴ baader, nyde frie transport for deres fiskerlött til fastlandet og ligeledes for de fiskevarer, som lægges ind i handelen.

2do At ved fiskeværene⁵ under Öefieldene⁶ fordres for svær huseleye,⁷ 20 al. fra kindelsmisse til korsmisse,⁸ samt at der gives exemplar paa, at de, som ankommer til bemelte fiskevær længe efter kindelsmisse, maae betale lige stor husleye. At formændene tage udi sin deel 1½ lött, som de regne dem at tilkomme udi deres formandslön, endskjönt de selv ere eyere af baaden. Formandens lön maatte derfor gives af baadseyeren ligesom paa Sönderlandet. Og endelig andrages som ubilligt, at der af hver baad skal gives ½ lött for at vogte haasætternes⁹ heste, meedens de ere paa söen, men at saaddan vogten maae gaae paa baadseyerens regning.

3^{io} Ubillig taxt paa fölgende indenlands vare og leyecontracter, som saaleedes maatte forandres og nedsættes: 1) At 1 td. træekul, som för

¹ Vestmannaeyjar.

² Hróföf. Veisla í vertiðarbyrjun þegar skip höfðu verið sett í hróf (naust). Hverjum háseta bar síðan að greiða fyrir veisluna með fiskum sem teknir voru reglulega af óskiptum afla yfir vertiðina og voru nefndir hrófölsfiskar. / *Hytteøl. En festlighed i begyndelsen af fiskesæsonen, når skibene havde været sat i "hytten" (bådehuset). Hver sømand skulle betale for festen med fisk, som blev taget af den udelte fangst med regelmæssige mellemrum gennem hele fiskesæsonen, hvilket blev benævnt hytteølsfisk.*

³ Seglfiskur var greiðsla fyrir leigu á segli. Almennast var að láta stærsta fiskinn í hverjum róðri upp í seglleiguna ef segl voru notuð. / *Sejlfisk var betaling for leje af sejl. Det var almindeligt at give den største fisk fra hver fangst i sejlleje, hvis der blev anvendt sejl på turen.*

⁴ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁵ Verstöðvarnar. / *Fiskerlejerne.*

⁶ Eyjafjöll, Rang.

⁷ Húsaleiga eða þjónustukaup. Eftirgjald sem utanaðkomandi sjómenn greiddu fyrir drykk, grauta, þjónustu, þvott og matseldun en ekki húsnæði því að fyrir það var ekki greitt. / *Husleje eller husholdningsleje. Afgift, som udefrakommende søfolk betalte for drikkevarer, grød, tjeneste, vask og madlavning, men ikke for husly, for det blev der ikke betalt for.*

⁸ Kyndilmessa: 2. febrúar. Krossmessa á vori: 3. maí. / *Kyndelmisse: 2. februar. Korsmesse om foråret: 3. maj.*

⁹ Hásetanna. / *Sømændenes.*

har kostet 20 f., maatte herefter gælde 10 f. 2) 1 hest drivetømmer, som bruges til at lægge paa taget under grønsværet (og kaldes raftar), gælde 5 al., 1 dito af bædre tømmer 10 al. 3) 1 hest middelmaadig godt stort engehøe (kaldet eingjastör)¹ 1 f., 1 dito bædre 2 f. Men om foraaet begge slags 5 al., 1 dito af god grøn tade² 10 al. 4) 1 rishest ½ f. 5) Græsnings-told for 1 hest om ugen ½ f. 6) Tunnerum i busfliotum³ 20 al.

Og endelig 4to ansees det som meget bedragende⁴ til almuens armod, at en eller anden fattigmand, som falder i hor, straffes paa sin formue, saa at de og deres børn derved ofte gandske ruineres, hvorføre den mult maatte heller forandres til en corporlig straf efter loven.

Bondestanden.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 5.

Klage over ubillig husleye paa Westmanöe, ligesom gejstligheden Skaftfieldssyssel,⁵ litra Tt. N° 2.

Guldbringesyssel. Litra Ss. N° 2.

Ansöges at blive frie for at svare de 2 fiske,⁶ sysselmanden udi Sneefieldsnessyssel⁷ fordrer af hver udensysselmand, som søger fiskeriet udi sidstbemelte syssel.

Hunevandssyssel.⁸ Litra AA. N° 2.

Gjør samme ansögning. Der mældes og, at denne told skal være paalagt i den henseende, at nogen af de fra Nordlandet behövede at forhjelpes

¹ Engjahey (engjastör). Hey af engjum eða óræktuðu landi, einnig nefnd úthey. / *Engehö. Hø fra uopdyrket eng, også kaldet udböe. Islandsk engjahey, úthey.*

² Taða. Hey af túni eða ræktuðu landi. / *Tade. Hø fra hjemmemark eller dyrket eng. Islandsk taða.*

³ Búsfljótar. Ker og kirnur eða ýmis misstór ílát. / *Trækar. Kar og bøtter eller beholdere af forskellig størrelse.*

⁴ Stuðla að. / *Bidragende.*

⁵ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel; Vestmannaeyjar; Vestur-Skaftafellssýsla. / Vestur-Skaftafellssyssel.*

⁶ Manntalsfiskur. Gjald lagt á aðkomumenn sem komu í verstöðvar til útróðra og rann til sýslumanna sem þóknun fyrir aukna löggæslu á vertíð. Tíðkaðist aðallega á Snæfellsnesi og í Gullbringusýslu. / *Mandtalsfisk. Afgift lagt på tilrejsende, der kom til fiskepladserne for at fiske, og som gik til sysselmændene som honorar for øget retshåndbævelse i fangst-sæsonen. Forekom først og fremmest på Snæfellsnes og i Gullbringusyssel.*

⁷ Gullbringusýsla, Snæfellsnessýsla. / *Gullbringusyssel, Snæfellsnessyssel.*

⁸ Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

til lov og ret, som dog sjelden hænder. Men skulde det træffe ind, maae almuen icke des mindre bekoste sin sag. Her mældes og, disse 2 fiske svares af alle, som fra Norlandet søge fiskeriet omkring Jöckelen¹ undtagen de, som ere fra embedsmænd.

2do Igjentager den forher under Skaftefieldssyssel litra Tt. N° 2 gjorte proposition om hordoms- og leyermaalsböders² forandring til en efter Store Dom³ corporlig straf.

3^{io} At sysselmændene burde tilsiges at modtage udi saaddane böder, naar de hæves, alle de ting, Jonsbogen⁴ tilsiger, og det efter fornuftige og upartiske mænds vurdering og icke sin egne.

Bilag til extract n° 1. Pag. 2. Lit. B.

OM MAGAZINER

I anledning af instructionens 1. post. Islandske Landcommissions protocoll p. 176–183, item 184–196.⁵

P. 177. Hvad angaaer maaden at indrette disse, som de have lovet p. 25, da meene de, at den pligt, som octrojens 22. og 23. post⁶ paalægger Compagniet,⁷ bör ey alleene nöye opfyldes, men og hvert steds övrighed have indseende med, at hver have i forhold til sin folkemængde. Blev om sommeren tilstrækkelig forsynede baade med alle nödvendigheder saa og med et billigt oplag af det meest fornödne til livets ophold og fiske-riernes drifft, som man kunde have at gribe til i indfaldende ulykkelige omstændigheder.

P. 178. Til desto större sikkerhed i slige tilfælde agte de desuden ønskeligt, om indbyggerne maatte allernaadigst skjænkes et oplagsforskud af 3.200 tönder rugmeel, 1.000^{de} for Sönderfierdingen, 1.000^{de} for Ves-

¹ Svæðið umhverfis Snæfellsjökul / Området omkring Snæfellsjökull, Snæf.

² Hórdóms- og legorðsbrotasektir. / Horeri- og lejermålsböder.

³ Löggjöf um siðferðismál, samþykkt á Alþingi 1564, staðfest af konungi 1565. / Lovgivning vedtaget på Altinget 1564 om sædelighedsforbrydelser, stadfæstet af kongen 1565. *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV, s. 271–276 (Stóri Dómur um frændsemi- og sífjaspell, hórdóm og frillulífi, 30.6.1564); s. 357–360 (Konungur staðfestir Stóra dóm, 13.4.1565); *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 319–322.

⁴ *Den gamle lovbog Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*.

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 287–290, einnig / også 290–295.

⁶ *Lousamling for Island III*, s. 477–479 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

⁷ *Almenna verslunarfélagið / Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774*.

terfierdingen., 900 for Nordfierdingen og 300 for Österfierdingen. Af hver fjerdinges quanto skulde igjen repareres¹ paa hvert handelsdistrict i forhold til folkemængden, som følger: I Sönderfierdingen Örebackshavn 300 td., de övrige havne, Westmannöe iberegnet, hver 100, men Holmen 200.²

P. 179. I Vesterfierdingen Stickersholm³ 200 td. og hver af de andre 100. I Nordfierdingen hver havn 200, og desuden Reykefiord i Strandesysse, som ligger under Skagestrands handelsdistrict,⁴ 100de td., og endelig i Österfierdingen hver have 100de td. Naar da Compagniet desuden effterlod aarlig, som de bör effter octroyen, noget meel paa alle havne og desuden paa Öreback 50 skippd. god törfisk og paa hver af de övrige havne i Sönder- og Vesterfierdingen 25 skippd. ditto, tilsammen 425 skippd., da der haabes, at hungersnöd, om den end kunde indfalde, maatte blive uden alt for fölelige følger, allerhelst naar övrigheden tilbörlig holdt haand over, at hermed blev gaaet ordentlig til værks.

P. 180. Saavel meelet som törfisken maatte oplægges i de almindelige pakhuuse paa hvert handelssted, og aar effter andet ombyttes af handelen med nyt meel og fisk af lige godhed og quantitæt. Compagniet meenes ej at kunne undslaae sig for at lade effterstaae paa hver handel disse saa faa skippd. törfisk, allerhelst da indbyggernes velfærd og liv derved saa meget betrygges, hvorved handelen vinder en meget större sikkerhed, ligesom tvertimod mangel af saadan indretning er handelens visse tab.

P. 181. Det foreslagne kongelige laan af foranförte quantum meel meenes at kunne bekvemest begyndes, saasnart et godt kornaar indfaldt, paa det meelets priis ey skulde overstige taxten, da Compagniet ej meenes at bör undslaae sig for at lade meelet ved sine betjente indpakke i heele og halve tönder og fragtfrie overføre, om ey paa eet dog 2 aars tiid.

P. 182. I övrigt maatte handelen ifölge octroyen forsyne landet saa tilstrækkelig med meel og bröd, at den kunde altid have noget effterliggende forraad. Thi det laante meel burde ej röres uden i yderlig nöd, naar syssemanden, effter taget tingsvidne om saadan stedets trang, var hjemlet til at lade pakhuusene aabne, da endog de levnedsmidler, som Compagniet maatte have, skulde först tages, förend man greeb til det andet.

¹ Jafna niður. / Fordeles forholdsmæssigt.

² Eyrarbakkahöfn / Eyrarbakki havn, Ár.; Vestmannaeyjar; Hölmshöfn við Reykjavík / Hölmur havn ved Reykjavík, Gull.

³ Stykkishólmur, Snæf.

⁴ Reykjarfjörður, Strand.; Skagaströnd, verslunarsvæði / handelsdistrikt, Hún. og Strand.

P. 183. For at forsikkre den kongel. cassa for tab ved denne indretning skulde sysselmandene være forbundne, ved meelets udlevering, enten at modtage penge og gangbare handelsvahrer, eller dog at inddrive betjeningen, om nogen effter omstændighederne forundte credit. De saaledes indsamlede penge skulde, saasnart det kunde skee, leveres af sysselmanden til stedets amtmænd for ved ham at beforders til indkjøb af nyt meelforraad. Naar handelens forpagtning een gang ophörde, skulde dem, som da finge handlen, paalægges at modtage og paa anførte vilkaar at vedligeholde det anførte oplag af meel og törfisk for Sönder- og Vesterlandets havne.

Amtmand Stephensen. Litt. JJ, § 39, p. 91.¹

Önsker og magaziners oprettelse af födevahrer til undsætning i haarde aaringer, i det mindste 5 i tallet. 1 for Nordlandet paa Hofsos, 1 for Österlandet paa Rödefjord, 1 for Sönderlandet paa Holmen og 2 for Vesterlandet, det eene paa Isefjord for Vestfiordene, det andet paa Stapen for de övrige, undtaget Myresyssel.² Hvert magazin skulde ved nyttaar have i det mindste for 1.000 rd. madvahrer. I haarde aar maatte heraf alleene sælges til de meest trængende, men i gode aar til enhver, for at vahrerne ey skulde forgjæmmes.

Havnene anseer han for de bekvemteste steder, da tilförselen fra Kiöbenhavn skeer directe dertil. Der haves huuse til at gjemme saadant forraad uden at behöve at bekoste nye. Der kunde de effterliggende kjöbmænd,³ naar enten de eller ligesaa mange underkjöbmænd reciderede der, magelig foreslaae magazinerne, uden at nye betjente behövedes dertil, da magazinets regenskab gik ind under det övrige regenskab for havnens handel.

Compagniet anseer han endog pligtigt til at holde saadanne magaziner effter octrojens 22. og 23. art. samt taxten af 1702,⁴ hvilket kunde

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 553–557. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmáður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

² Hofsó, Skag.; Reyðarfjörður, S-Múl.; Hólmur (Reykjavík), Gull.; Ísafjörður, Ísafj.; Vestfirðir. / *Vestfiordene*; Arnarstapi, Snæf.; Mýrasýsla. / *Mýrasyssel*.

³ Eftirlégumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret*.

⁴ *Lousamling for Island III*, s. 477–479 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det

være uden skade, da intet af magasinerne skulde crediteres til indbyggerne. Det synes endog billigt, at disse burde betale magazinvahrerne 10 procento høyere end taxten til hjælp til magazin omkostningerne, som udgjorde overalt 5.000 rdr. Disse 5.000 rdrs. meere indførsel af madvahrer kunde ikke synderlig gravere¹ Compagniet, thi hen imod for 2.000 rd. kunde bestaa af landets egne vahrer, smör og fisk, og alleene for 3.000 af meel, gryn, ærter og bröd, som alt omtrent udgjorde 1.500 td. Denne extraordinaire tilførsel behövedes og ikke i gode aar, da magazinets provision gik ind i handelen og blev alleene ombyttet med friske vahrer af den. Og i haarde aaringer er det desuden handelens pligt at tilföre fleere madvahrer end sædvanlig. Han tilstaaer ellers, at madvahrer for 5.000 rd. vilde blive noget for lidet, men for 10.000, eller 2.000 paa hvert af de 5 steder, vilde være nok, da og de 1.000 rdr., som overskudet af 10 procento udgjorde, kunde være nok til at holde en magazinbetjent for paa hvert sted med 100 rd. lön.

Skulde de handlende ey bifalde dette, önsker han at tugthuisindretningen² maatte vurde ophævet, og dets aarlige indtægt 800 rdr. i 7 aar, der udgjör 5.600 rd., blive anvendt til saddanne magaziners oprettelse, hvilket var bædre end at holde der 10 til 20 stykker skiælmere som nu. Blev tugthuisindtægterne samlede i 13 aar, havde man 10.400 rd., som næsten i alle tilfælde kunde være tilstrækkeligt til magasiner, og da kunde tugthuuset blive et hovedmagazin. Da kunde og alle nuværende contributioner til tugthuuset effter 13 aar ophöre, og magazine siden være i stand til at underholde dem selv.

Vicelavmand John Olafsen.³ Litt U.

Anseer det vigtigt til folkemængdens conservation at forebygge hunger og dyrtiid og paastaaer at kunne foreslaae, hvorledes forraadshuuse i det mindste i hvert syssel kunde indrettes.

almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763); I, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

¹ Íþyngja. / *Besvæere*.

² Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. Fangelsi stofnað árið 1759 og tekið í notkun veturinn 1770–1771. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík. Fængsel oprettet i 1759 og taget i brug vinteren 1770–1771*.

³ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest 1767–1778*.

Bilag til extracter N° 1. P. 2. Lit. F.

OM SPEDALSKHED OG HOSPITALER

I anledning af instructionens 1. post. Islandske Landcommissions protocoll p. 184–196.¹ NB. Kand og regnes til extracten N° 2 om medicinal anstalterne.

P. 184. I anledning af spedalskheden har Commissionen, protocoll p. 32, lovet nærmere forslag om hospitalerne, som nu findes her, som følger:

De 4 nuværende hospitaler ere hverken tilstrækkelige til at modtage det antall, som trænger til redning, ey heller bestyrede saaleedes, at nyttent kand opnaaes. Saa vist altsaa som de ere nödvendige, saa er en nye indretning derved fornöden.

P. 185. Landphysici beretning om disse hospitaler, lit. YY. N° 1, viiser deres slette tilstand. Han har vel tillige tilföyet forslag om et general-hospital paa gaarden Brauterholt,² som til den ende skulde kjøbes. Men da dette forslag foruden andre ulejligheder har en stor vanskelighed i hensigt til den proponerede bygningskostbarhed, samt til de mange betjentes aarlige lön, saa eragter Commissionen bekvemmere og nyttigere, om 2 mindre hospitaler for det förste bleve indrettede, det eene i Sönder- og det andet i Vesterfierdingen, da disse have de fleeste spedalske.

P. 186. Hospitalet for Sönderfierdingen skulde bygges först, og det af steen, paa sparsomste maade effter indrettet tegning til 25 til 30 personer, hvis sygdom var kommen saa vidt, at det kunde befrygtes, at de kunde besmitte andre. Værelserne skulde være saa smaa som mueligt for varmes skyld om vinteren. I hospitalet selv skulde intet værelse være til nogen af betjenterne, thi til dem kunde opføres boeliger i nærheden paa landets brugelige maade af törv og steen.

P. 187. I hospitalet selv bleve altsaa alleene fölgende værelser: En sovestue for mandfolk, 1 dito for fruentimmer, en arbejdesstue for mandfolk, 1 dito for fruentimmer, samt 1 kjøkken med tilhörende spisekammer. Ovenpaa kunde ved hver side indrettes 2 kammere, og især de over sovestuerne deeles til de elændigste blandt de syge af begge kjön, men de over arbejdesstuerne være for dem, som kunde haabes at blive lægte. I begge arbejdesstuerne kunde de lemmer, som hörde dertil, spiise sammen paa eengang ved samme bord.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 290–295.

² Brautarholt, Kjalarneshreppur, Kjós.

P. 188. Altsaa blev bygningen ej meget stor og meenes fölgelig endog med tilhörende tilbygninger, ej at ville komme nær saa höjt at staae som de allerede i Island opførte steenhuuse, allerhelst naar man forud havde paa reede hænder alle fornödne materialier og brugte nöye tilsyn. Det tjenligste sted agtes at være paa gaarden Næs¹ sönden, for ja nærved og midt for landphysici boelig ved en bakke, hvor den tjenligste bygningssteen haves ved haanden. Denne gaard ligger desuden nær ved söen og Holmens havn,² samt bekvemt til fiskerie og transport af alle til hospitalet fornödne ting, samt for patienternes rejse til og fra hospitalet. Endelig var og dette sted mageligst for dem, som skulde have inspectionen med hospitalet.

P. 189. En stor bekvemhed er og det, at hospitalet ogsaa har landphysicus og apotheket paa stedet, hvoraf det var billigt, at de som fattige nöde³ medicamenter gratis, samt medicinsk og chirurgisk tilsyn af landphysico. Ved at udvælge Næs sparer man og at kjöbe gaard og gjör dog landphysico ingen fornærmelse, thi den hertil foreslagne plads staaer ham til ingen nytte, da der ey voxer noget græs.

P. 190. For at lette indretningen, da den er til gudelig brug, haabede, at Compagniet uden fragt lader overbringe de behövende materialier, da bygningen vel kunde opføres og indredes inden 2 aars forløb. Til bygnings omkostningens bestridelse proponere de, at skulle anvendes af den paa brændeviinen foreslagne told, 500 rdr. aarlig i 2 aar, som meenes at blive nok, helst naar man med forsyn brugte de dueligste af tugthuusslaverne⁴ til haandtlangere ved steen og andet bygningsarbejde, dog at man erlagte enhvers daglige underholdning til tugthuset. Stifftamtmanden og biskopen skulde være directeur, men lavmanden med landfogden og herredsprovsten tillige med sysselmanden og nærmeste sognepræst inspectores.

P. 191. Til hospitalets forvalter foreslaaes apotheqvets provisor Biörn Johnssen⁵ mod 20 rdr. aarlig, og desuden maatte en duelig huusholderske antages og salareres. Blandt forbemelte 25 til 30 personer skulde

¹ Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull.

² Hólmshöfn við Reykjavík / Hólmur havn ved Reykjavík, Gull.

³ Njóta. / Nyde.

⁴ Bókstaflega tukthúsþrælur en átt er við fangana í tukthúsinu. / Tugthuslaver, det vil sige fangerne i tugthuset.

⁵ Björn Jónsson (1738–1798), lyfjafræðingur, lyfsali í Nesi / *farmaceut, apoteker på Nes* 1772–1798.

være 20 fattige, som skulde nyde frie kost og pleye, men for de övrige skulde erlægges heel eller halv betaling effter omstændighederne. I denne hensigt skulde præsterne og repstjernerne, saasnart hospitalet var færdigt, tilmelde sysselmanden de fattigste og meest spedalske, for at han kunde gjöre forestilling for dem til directeurerne.

P. 192. Inspecteurerne skulde hvert fjerdingaar möde i hospitalet paa bestemt tiid for at efftersee tilstande og overlægge, hvad der kunde tjene til viidere fremtary, hvilke betænkninger skulde hver gang sendes til directeurerne. Forvalteren maatte hvert nye aar aflægge regnskab for hospitalets indtægt og udgift, som skulde revideres af landfogden og siden sendes til directeurerne. Det gods, som nu ligger til hospitalet, maatte forpagtes bort paa beste maade, og reuenerne deraf, saavel som andre sædvanlige contributioner, betales til hospitalets forvalter. Men som den brugelige afgifft af en lött fisk af hver baad har sine uleyligheder, saa holdes bædre, om der af hver baads og mands lött een gang om aaret blev i alle fiskevæhr paa Sönderlandet aflagt 8 sk. courant, som hosbonden eller baadseyeren skulde incassere og gjöre rigtighed for til sysselmanden.

P. 193. Det, som endda kunde mangle til hospitalets soutien,¹ skulde tages af tugthuustolden.² Og at tugthuuset bör være i stand til at understötte hospitalet, om det, formedelst indfaldende fiskelöse aar kom til at mangle, kand neppe tviles, da tugthuusets indretning, inden hospitalet er færdigt, bör ventes at være i den forfatning, at det for det meeste kand underholde sig ved deres arbejde, som ere dömtte dertil. De haabe ellers, at meget kand spares for hospitalet ved god forvaltning, ligesom og meget kand blive fortjent ved at udfinde eet og andet, som lemmerne kunde forrette mod betaling til hospitalets cassa.

P. 194. Den foreslagne forvalter, haabe de, blandt andet vil ved sin fliid og indsigt i havedyrkningen bringe det derhen, at hospitalet nyder i nærheden en tilstrækkelig have, hvorved det kand komme til at spare meget i huusholdningen. Ved saadan haves anlæg og dyrkning maatte de stærkeste af lemmerne være forbundne at arbejde effter deres ævne, ligesom og forrette alt, hvad forvalteren kunde tænke at være til indret-

¹ Stuðningur. / *Understöttelse.*

² Tukthústollur. Sérstakur skattur lagður á allar fasteignir í landinu til að standa strauum af kostnaði við byggingu nýs fangelsis á Íslandi. Tók gildi árið 1759. / *Tugthustold. Særlig skat lagt på al ejendom i landet for at finansiere udgifterne ved opførelse af et nyt fængsel i Island. Blev indført i 1759.*

ningens fordeel uden at roe paa fiskerie, om det end i sin tiid maatte findes tjenligt, at hospitalet skulde holde nogle baade til fordeel for sin huusholdning.

P. 195. Naar hospitalets indretning var approberet af kongen, skulde gjøres udkast til dets fundatz, hvori alle vedkommendes pligter tydelig skulde navngives. Blandt andet skulde deri fastsettes, hvor meget og hvad kost lemmerne skulde nyde hver dag i ugen, hvilket med al anden detaill best kunde indrettes effter det af landets brugelige levemaade, som kunde anvendes, og hvorom landphysicus skulde give sine tanker til inspecteurerne. Dereffter kunde de igjen indrette udkast til foundationen, hvilket de igjen skulde indsende til directionens omdömme.

P. 196. Naar Sönderfierdingens hospital saaledes var indrettet, skulde gjøres begyndelse med det for Vesterfierdingen, som maatte indrettes paa samme maade og især i nærværelsen af fjerdingschirurgi boepæl.

Extract n° 2.

MEDICINALANSTALTER I ISLAND

I anledning af instructionens 2. post.¹ Islandske Landcommission protocoll pag. 39–44.²

A) Om fjerdingschirurgos.³

P. 39. Den kongel beslutning, at foruden den paa Sönderlandet boende landphysicum, hver fjerding forsynet med en chirurgus, agte de höyst nyttigt. Men paa det öyemærket kand opnaaes des bæder, og nyten blive des större, foreslaae de, at til disse chirurgi maatte uden tvang udvælges blandt de studerende i landet saadanne subjecta,⁴ som vare forud bekjendte ej alleene for deres gode sindsgaver og studeringer, men og fornemmelig for ordentligt forhold og gode sæder.

P. 40. Derpaa maatte disse studere i Kiöbenhavn i det mindste i 4 aar og imidlertid paa det flittigste lægge sig effter sund theorie og praxis i medicin og chirurgie, i hvilken sidste de især kunde faae en meget nyttig övelse paa Fridericks hospital,⁵ hvorfor de og flittig skulde indfinde sig ved de paa hospitalet forefaldende operationer.

P. 40–41. De skulde höre forelæsninger over jordemoderkunsten og, naar lejlighed gaves, bivaane forlösninger enten i accouchementhuset⁶

¹ Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 220–223.

³ Fjórðungslæknar. Heiti á tveimur og síðar þremur læknum sem störfuðu hver í sínum landsfjórðungi. Fyrst skipaðir 1766 norðanlands og vestanlands og 1772 austanlands. Landlæknir starfaði einn á Suðurlandi til 1799. / *Fjerdingskirurger. Betegnelsen på to, og siden tre, læger, som arbejdede hver i sin landsfjerding. Først ordineret i 1766 i Nord- og Vestlandet og i 1772 i den østlige del af landet. Landfysikus arbejdede som den eneste på Sydlandet indtil 1799.*

⁴ Einstaklingar. / *Personer.*

⁵ Frederiks Hospital, Kaupmannahöfn / *København.*

⁶ Fæðingarstofnun sem var komið á fót í Gothersgade í Kaupmannahöfn 1750 en flutt í Frederiks Hospital 1759. Hér gátu konur fengið læknishjálp og fætt börn sín án þess að segja til nafns síns né föðurins. Markmiðið var að koma í veg fyrir dulsmál (líflát nýfæddra barna á laun). Starfseminni var haldið áfram eftir 1785 í eigin húsnæði í Amaliegade. / *Fødselsstiftelsen blev oprettet i Gothersgade i København i 1750 og flyttede til Frederiks Hospital i 1759. Her kunne kvinder få lægehjælp og føde deres børn uden*

eller anden steds, som udfordrede operation. Effter de 3 aar skulde de tage offentlig examen i theorie og praxi, og det 4de aar skulde de anvende til bringe til veye endnu meere erfaring i deres hovedsag. Men dog ikke des mindre söge al leylighed til at bievaane forelæsninger i chymie, mineralogie og oeconomie for at blive i stand til, i behövende tilfælde, at prøve de i fædernelandet forekommende jord-, berg- og malmarter og ved deres exempel at lære deres landsmænd retteligen at benytte landets naturlige fordeele, især i hensigt til jordbruget.

P. 42. Naar hver fjerding var forseet med saadan en chirurgus, maatte 2 studerende udtages igjen, der skulde paa foranførte maade lægge sig effter medicin og chirurgie. Ved een af disse skulde en chirurgiplads besettes, naar den var vacant. Naar nogen af slige expecterende attraaede et ledig blivende præstekald i landet til sin etablissement, maatte han derom mælde sig hos stiftamtmanden effter at have forsynet sig med attest fra vedkommende biskop om sin duelighed til embedet. Men saadan fra den chirurgiske indretning afgaaende candidats plads maatte igjen besettes med en anden student. For saa meget bædre at see landet forsynet i denne henseende skulde landphysicus have befaling om paa en kort og tydelig maade at sammenskrive en underretning om de krafftigste urters nytte og brug, som voxe i Island.

P. 43. Denne underretning skulde forfattes effter samme plan som det saakaldte svenske landapothek, som doctor Mangor¹ har oversat paa dansk, dog at den saavidt kunde meget forkortes, at intet blev i indført af *Materia medica*² uden islandske væxter og faa, samt lidet kostbare, udenlandske simplicia.³ Saaledes blev bogen ikke for dyr, og af de deri opgivne medicamenter, hvis brug de fattige helst behövedes, skulde et vist quantum aarlig mod kvittering nedlægges hos hver præst, som tilige med bogen maatte fra apotheket befordres gratis til hvert sted. De 2 allerede antagne fjerdingschirurgi maatte tilholdes i det mindste 1 aar

at oplyse hverken deres eget eller faderens navn. Formålet var at undgå dølgsmål (drab på nyfødte). Arbejdet blev fra 1785 videreført i Amaliegade på Den Kgl. Fødsels- og Plejestiftelse.

¹ Christian Elovius Mangor (1739–1801), *Et land-apothek til danske landmænds nytte*. Udgivet af C.E. Mangor. København 1767.

² *De Materia Medica*. Forngrískt rit um lyf og lækningajurtir sem kom fyrst út á prenti 1478 og margoft eftir það. / *Antikt græsk skrift om medicin og lægeplanter, som første gang udkom i 1478 og blev genoptrykt mange gange derefter.*

³ Fábrotin eða einföld lyf. / *Jævne eller enkle medikamenter.*

at opholde sig i Kiöbenhavn for at öve sig i de fornödne videnskaber, og naar de da effter udstaaet examen havde aflagt prøve paa vedbörlig bekvemhed, kunde enhver af dem aflægges med en gave af 20 rdr. til hjemrejsens befordring. Skulde disse chirurgi ikke ville underkaste sig rejsen, maatte dem forundes een og anden tjeneste i landet, hvortil de fandtes bekvemme, og de gjorde ansögning om.

B) Om jordemoderindretningen.

P. 44. Ved den meener Commissionen, at intet kand udrettes med synderlig nytte, förend landet blev forsynet med ovenmeldte fjerdingschirurgis. Men disse kunde siden effter overlæg med landphysico best blive i stand til at gjöre forslag om indretningens bekvemmeste anlæg, da de effter hver fjerdings beskaffenhed kunde med meere sikkerhed vide at forestille alle fornödne omstændigheder.

Lavmand Sölvesen¹ meener, litt. S. N° 2, at da landet i 800 aar haver kundet behjelpe sig uden nogen af publico salareret medicus og uden nogen examineret jordemoder, saa kand det agtes ufornödent, at landphysicus, fjerdingschirurgi og jordemödre ere blevne i disse tiider bestilte og salareres af kongens cassa. Og da den betjenterne paalagte extra- og embedesskat meget trykker samme, saa foreslaaer han, at iblandt andre disse til chirurgos og jordemödre bestemte udgiffter skulde igjen cessere,² hvorved bemældte skatter kunde spare.

Vicelavmand John Olavsens.³ Litt U.

Foreslaaer som nyttigt for indbyggernes sundhed: 1) At landphysicus udgav grundige dog korte afhandlinger paa islandsk: a) Om brugen saavel af de varme bade som de kolde mineralske sundhedsvande. b) Om landets vilde urter og deres brug in medicis og oeconomicis.⁴ c) Et landapothek eller en samling af de tjenligste huusraad imod de meest gangbare sygdomme.

¹ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

² Falla niður. / *Falde bort, afskaffes.*

³ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778.

⁴ Sem lyf og til búdrýginda. / *Som lægemidler og i husholdningen.*

Vicelavmand Magnus Olafsen.¹ Litt. L1. N° 1.

Er af den tanke, at de slette og indknebne bygninger hos meeningmand i Island contribuere² meget til adskillige sygdomme, da huusene ere saa lave, at lufften deri ey alleene ej kand holdes frisk, men endog aldeles forfoles³ og inficeres, helst naar mange mennesker, som om vinteren skeer, samles derinde.

Extract n° 2.

OM MEDICINALSKE ANSTALTER I ISLAND

I anledning af Landcommissionens instruxes 2. post.

Lit. T. [N° 1.]

I henseende til medicinalvæsenet proponerer, at siden indbyggernes formue icke taaler at tilforhandle sig kostbare medicamenter fra de tilskic-kede doctors og chirurger, apothekher og præster, heller icke kand formedelst deres hus- og embedesforretninger, udi alle paakommende tilfælde komme deres sognefolk til hjælp. Een erfaren læge da maatte tilholdes ved trycken at lade udgaae en piece indeholdende alle de hus- og hjælpemidler, som han af erfaring vidste tjenlige i adskillige sygdomme, og baade var let at bekomme og for hver fornøft præparere.⁴ Ligeleedes een underretning om de kraftigste urters nytte og brug, som voxer i Island. At de udi Norder- og Rangervallesyssel⁵ befindtlige varme bader blev nøye efterseete og indrettede til den formoedede nytte og brug.

Sysselmand Haldor Jacobsen.⁶ Lit. Nn. N° 1.

Meener, at da landet haver i 800 aar kundet behjælpe sig uden nogen af publico salareret medicus, saa kand det agtes ufornöden at landphysicus og chirurgi ere i disse tider bestilte og salaret af kongens cassa. Hvorfore de til medicinalvæsenet bestemte udgifter skulde igjen cessere.

¹ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800.

² Stuðla að. / *Bidraget*.

³ Verður fúlt, daunillt. / *Fordærves, bliver ildelugtende*.

⁴ Undirbúa til notkunar. / *Forberede til brug*.

⁵ Þingeyjarsýsla, Rangárvallasýsla. / *Þingeyjarsyssel, Rangárvallasyssel*.

⁶ Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel* 1758–1790.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Biskop Finner Jonsen paa Skálholt.¹ Lit. G. N° 2.

Holder jordemodervæsenet for den nödvändigste ting, som endeligen bör i nöyeste agt tages, ved hvis indrettelse der vare særdeeles følgende 3 poster at beoagte:

a) At dertil burde antages skjönsomme og ærlige personer. Af disse maatte udi förstningen være i det minste en i konsten vel forfaren kone udi hvert af de mindre herreder, men 3 à 4 i de vidtlöftigste. De skulde af landphysico eller fjerdingschirurgis undervises, og i fald de have nöyagtig kundskab om sagen, naar de angiver sig for landphysico eller bemelte chirurgis, fremvise attester fra deres opholdsstæds övrighed. Og siden nöyagtigen examineres, og om de findes dygtige, i eed tages, samt et bestallingsbrev under examinators haand og signet gratis meddeeles, hvorved fastsættes, hvor vidt deres district skal strække sig med videre. Siden skal disse udvælge 1 à 3 fruentimer af hvert sogn udi deres district til at informere det beste, de kand, hvilke siden af landphysico eller næste fjerd[ings]chirurgi paa forberörte maade examineres.

b) Hermed maatte fortføres, indtil hvert kirkesogn var tilstræckelig forsynet. Og maatte ingen betjene sig af andre, end de til samme embede lovligen var kaldede, under straff at betale til jordemoderen ligesaa fuldt, som hun havde været tilstæde.

c) Til detsens etablissement og jordemödrenes aarlige lön, foruden hvad hans kongel. Majst vilde af særdeeles naade skenke til saaddan et gudeligt brug, burdte contribuere alle de, saavel fattige som rige, som indgaae ægteskab, i det allermindeste 1 mk. courant og ligesaa meget hver en koene, som kommer udi barselsseng. Ingen undtagen, hverken gift eller ugift, uden alleneste boesiddende huusarme, som har mange börn, dem bör jordemoderen tjene gratis.

Guldbringesyssel. Lit. Y. Præst Thoranensen.²

Sætter aarsagerne til de gangbare og farlige sygdomme, nemlig brystsygge og spedalskhed udi: a) Den daglige slet lavede og usunde mad og drik.

b) Umaadighed. c) Uordentlige spisetider. d) Skoe- og skindklædernes uduelighed til lands og vands. e) Værelsernes usunde og ubeqveme ind-

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

² Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

retning og leyligheder. f) Mangel af fornødne bevægelse den største part af vinteren. g) Mangel af inden- og udenlandske medicinske urters brug. For hovedaarsager til spedalskhedens forplantelse angiver han:

1) Födselen, da folk, som har kjendelige tegn til sygdommen indlades i ægteskab, hvilket af præsterne med nöyagtig flid burde forebygges, og i den henseende landphysici og chirurgorum kjændelse, naar same behövedes, maatte være paalideligt.

2) Omgængelsen. I mangel af anstalt for de syge at komme paa et hospital, hvilket fölgelig var fornöden i det mindste eet i hver fjerding af landet, saaledes indrettet at 40 à 60 patienter kunde faae plads der, samt enhver efter stand og tilstand beqvemelig pleye og opassning. Hans mening er, at derpaa kunde anvendes nogen 1.000 rd. af tugthusets penge. Saltenes¹ allene, skriver hand, at kand fremvise over en snes spedalske patientere.

Rangervallesyssel.² Lit. Gg. N° 3.

Foruden næstanförte aarsager, formeener hand, den vane at gaae med bare föder i vand og snee, samt alt for stor mangel af madurter, at være en mærkelig aar[sag] til bemelte sygdomme og især blodstoppen hos unge fruentimmer. Landphysicus skulde derfor udgive en bog paa islandsk, hvoraf man kunde læse at læge slige sygdomme ved en vis diet og brug af mad og andre saaddane urter.

Skaftefieldssyssel.³ Litra Tt. N° 2.

Formenes, saasom den for Österlandet beskickedede fjerdingschirurgus kand ickun kome den mindste deel af indbyggerne til hjælp udi paakommende tilfælde, formedelst at de boe saa langt fra ham, som meere nyttigt for publicum, at alle præster havde cognitionem medicinæ,⁴ som kunde lade sig gjöre saaledes:

[1]) At alle de studentere, som vare dimitterede fra latinskoelernerne⁵ og agtede i sin tid at tjene præstlige embede, lod sig infomere af en til

¹ Seltjarnarnes, Gull.

² Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasýssel.*

³ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssýssel.*

⁴ Þekkingu í læknisfræði. / *Kendskab til medicin.*

⁵ Á 18. öld voru starfræktir tveir latínuskólar á Íslandi, á biskupsstólunum í Skálholti og á Hólum. / *I det 18. århundrede var der to latinskoler i Island, på biskopssæderne Skálholt og Hólar.*

den ende ved hver latinskoel lærer i medici, de allernaadigst skjænkede medicamenter indskickes paa hver handelshavn, imodtages af provsterne og uddeeles til præsterne.

2) At der forfattes og ved trycken udgives saaddane böger paa landets sprog, hvoraf kunde læres at kjende sygdomme, at aarelade og forbruge urter og andre ting til lægedomme. Item at gjenoplægges¹ den saakaldte *Jordemodreskoel*,² forbædres og deraf udelades, hvad som icke passer sig til landets beskaffenhed.

3) At Kiöbenhavns taxt paa medicamenter, saasom samme ere landets fattige utaalelig höy, modereres og fastsættes.

Bondestanden.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 5.

Anseer det for en heel aarsag til atskillige sygdomme iblandt folk, at spedalsksyge menisker fordeeles hist og her i sognene til underholdning.

Skagefiordssyssel.³ Litra ZZ 8–9.

At de indenlands naturkyndige og botanici tilholdes at udgive en trykt beskrivelse over de der i landet befindtlige lægeurter, deres nytte og brug imod sygdomme saaledes indrettet, at enfoldig almue kunde deraf lære at kjende slige urter, efter den derpaa givne afridsning,⁴ og hvorledes de bör tillaves. Hvilket meenes at kunde spare fattige folk den umage og bekostning, de har med at indkjöbe sig andre medicamenter.

OM DE I ISLAND VOXENDE VILDE URTER, SOM TIL OECONOMISK BRUG
MED NYTTE KUNNE ANVENDES

Landphysicus Biarne Poulson⁵ anförer blant disse:

Acetosa vulgaris (syrer).⁶ Voxer fast ved alle gaarde i feed og gjödet jord. Af samme laves suurkaal, hvortil tillige bruges andre urter som

¹ Endurprenta. / *Genoptrykkes*.

² Balthazar Johann de Buchwald, *Sá nýi yfirsetukvenmaskóli eður stutt undirvísun um yfirsetukvennakúnstina*. Þýð. / *Oversat af Vigfús Jónsson (1706–1776), prófastur / provst, Hítardalur. Hólar í Hjaltadal 1749.* (Balthazar Johann de Buchwald, *Nye Jorde-Moder Skole*).

³ Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel*.

⁴ Teikning. / *Tegning*.

⁵ Lit. YY. N° 1; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.

⁶ Túnsúra (vallarsúra). / *Almindelig syre* (*Rumex acetosa*).

Hieracium vulgare (lövetand),¹ *Lapatum*, röllikker o.f.² Da syrerne ere med disse baade födende, velsmagende og sunde, formedelst deres lædskende og afførende kraft, især om foraaet.

Acetosa arenaria folio hastato (sandsyrer).³ Dens stive, mavre og haardtrævlede blade tjene ej synderlig til föde, men rödderne give en svag-röd farve, noget lysere og skjærere end krap.⁴ Dens oplösningsmiddel skal være koe-urin med lidet allun.⁵ Den voxer i öde og forbrændte sander.

Rumex acetosa folio orbiculato (st. Olafssyre).⁶ Voxer meest til fjelds og i klipper ved söekanten. Har en syrlig og angenem snerpende smag og tjener paa samme maade til föde som den först anförte. Den har en styrkende og blodrensende kraft og er et got antiscorbuticum.⁷ Den ligner meget cochlearia, voxer og paa samme steder som denne og giver med samme beblandet en angenem smag, enten raae eller i sallat med sukker, eller og til koldskaal med viin og sukker, da den föder, renser slimen og styrker tarmene. Disse 2de slags syrer voxe villig uden at behöve opelskning.

Cochlearia foliis radicalibus rotundis (den almindelige cochlearia).⁸ Er noget forskjellig fra den anden *Cochlearia folis hastato-sinuato*,⁹ da denne sidste er skarpere af smag. Denne urtes store nytte saavel i medicinen som oeconomien er bekjendt, dog anmerkes ved dens brug, at den om foraaet, og indtil den kommer i fröe, er kraftigst og skarpest, fölgelig i den tid tjenligst i medicinen som et antiscorbuticum, antartriticum,¹⁰ etc. enten raa eller blandet med syrerne i sallat, kaal og til at distillere spiritus af, der da bliver sterkere og livligere. Om efterhösten er den der-

¹ Túnffill (ættiffill). / *Lövetand* (*Taraxacum* sp.).

² Sennilega *Lapathum* (súruættkvísl) og vallhumall. / *Sandsynligvis Lapathum* (slægt i *Pileurt-familien*) og *Almindelig Røllike* (*Achillea millefolium*).

³ Sennilega hundasúra (sandsúra öðru nafni). / *Sandsynligvis rødknæ* (*Rumex acetosella*).

⁴ Sterkur rauður litur sem fæst úr rótum roðagrass (d. krapplante). / *Rød farve opnået ved hjælp af krapplantens rødder* (*Rubia tinctorum*).

⁵ Álún (kalíumálsúlfat). / *Aluminiumsulfat*.

⁶ Ólafssúra. / *Fjeldsyre* (*Oxyria digyna*). Carl von Linné, *Flora Lapponica*. Amsterdam 1737, s. 95 (nr. 132 *Rumex acetosa*).

⁷ Sem vinnur gegn skyrbjúg. / *Som virker mod skørbug*.

⁸ Skarfakál, afbrigði með kringlóttum blöðum. / *Kokleare, variant med runde blade*.

⁹ Skarfakál, afbrigði með aflöngum blöðum. / *Kokleare, variant med aflange blade*.

¹⁰ Sem vinnur gegn skyrbjúg, liðbólgu eða liðagigt. / *Som virker mod skørbug, betændelse i led eller ledegigt*.

imod best skikket til den oeconomicke kjøkkenbrug, da den ved at have tabt en stor deel af sin bitterhed kan bruges som grönkaal og nedsaltet til vinterprovision. Den voxer mangfoldig i klipperne ved söekanten og paa adskillige öer, men bliver næsten ingensteds til nytte anvendt, undtagen paa nogle af Bredefjordsöer og faa flere steder i Stickesholms district.¹ Paa Grimsöe² laver man deraf en drik, syre kaldet, der bruges i steden for suur valle til ledskelse. Den bliver da knuset og derefter kaagt i vand, hvorpaa den henses i et kar for at blive suur, da den derefter bruges med tilsettelse af vand og er saaledes nok saa sund som melkevallen. At cochlearen er bleven anklaget for at være aarsag i den tilforn paa bemelte öe almindelige vatersoot ansees at være uden grund, medmindre den ved en slet behandling skulde være fordrevet ved forraadnelse. Fröet af denne urt er som sennep tjenligt til dyppelse for fersk og saltet fisk. Han beklager meget, at denne til sundheds og huusholdnings nytte saa særdeles tjenlige urt ikke almindeligere bliver dyrket og anvendt, da den dog saavel ved sæd som planter lettelig lader sig opelske. Ved de saakaldte 4 hospitaler önskede han især, man vilde legge nogen vind paa sammes dyrkning.

Angelica (hvönn).³ Voxer i söeklipperne mange steds paa Nord- og Vesterlandet, neppe paa Sönderlandet, hyppigst ved elve, kilder og dale fra Norderdalen i Borgerfjorden til Mule- og Skaptefieldssyssler,⁴ i vaad og feed jord. Den blev i gamle dage mere end nu brugt til föde og i hauerne opelsket. Den forplantes saavel ved rödderne som fröet. Dens balsamiske, blodrensende, antiscorbutiske og styrkende kraft er bekjendt. Nogle faa steder i Rangervalle-, Arness- og Skaptefieldssyssler⁵ bruges den til föde og gjemmes i muld til vinterprovision. Stilken spises som roer eller syltes og bruges som confiturer, da den er et got fordöjelses middel. Fröet kan bruges baade som medicin, paa brændeviin, saa og til maden. Bladene kunde laves som söbe- og langkaal. Denne urt fortjente derfor ligeledes at dyrkes, især ved de omtalte hospitaler, og kunde tillige med cochlearen i sin tid afgive en udförsels product.

¹ Breiðafjarðareyjar, Snæf., Dal. og Barð.; Stykkishólmsþéað / *Stykkishólmur district*, Snæf.

² Grímsey, eyja norður af Íslandi / *ø nord for Island*.

³ Ætihvönn. / *Kvan* (*Angelica archangelica*).

⁴ Norðurárdalur, Mýr.; Borgarfjörður, Borg. og Mýr.; Múlasýslur. / *Múlasýslur*; Skaftafellssýslur. / *Skaftafellssýslur*.

⁵ Rangárvallasýsla, Árnassýsla, Skaftafellssýslur. / *Rangárvallasýssel, Árnassýssel, Skaftafellssýslur*.

*Rumex lapathum*¹ (den röde og gule skræppe, NB. en ganske anden art af skrepe end den almindelige). Voxer overalt i Island, men bruges næsten ingensteds undtagen roden, der giver en svag guul farve. Om foraaaret, og indtil stengelen gaaer i frøe, ere bladene tjenlige til kaal, fornemlig om deriblant meleres² syrer. I medicinen tjener den til at rense safterne, opløse slimen og affører gelinde. Roden eller saften bruges udvortes mod udslet. Hun tjener baade frisk og törret, saavel i decoctum³ med valle som i pulver, til middel mod gallens overløb og begyndelse af guulsoote. Da denne vext kommer meget villig, var det at ønske, at folk, især ved söekanten, vilde betjene sig af den. Ved hospitalerne burde den ligeledes værdiges opmærksomhed.

Allium (hvid lög). Et bekjendt stomachicum,⁴ voxer vild paa Gufunæs og en gaard Baj i Borgerfiorden,⁵ men bliver ikke benyttet, hvilket den dog fortjente.

Achillæa millefolium (rölliker).⁶ Voxer mange steds i temmelig mængde og er en bekjendt lægende urt, som og lader sig spise i söbe- og langkaal. Især tjener den dem, som have svage maver og plages af disenterie, colique etc. Dens spæde foraarsblade kan törrede bruges i steden for thee, hvorved en vigtig udgibt kunde spares landet.

Serpyllum thymus (vild thimian).⁷ Er baade sund, dampende, vanddrivende og vederqvægende, samt af en behagelig smag, især i blomstertiden. Den overgaaer i lugt og smag langt den danske og bruges saavel frisk som törret.

Dryas (ryppeblade).⁸ En semper vivens,⁹ der alle aarets tider kan samles, dog best medens den blomstrer. Den renser blodet, damper og driver vandet, er derfor et skjönt antartriticum og antiscorbuticum, som kunde gjöre god nytte ved hospitalerne. Den og thymus ere ryppernes meeste föde. I decocto og til thee raader landphysicus især til dens brug. Alene smager den noget sterk, men bedre blandet med thimianblomster

¹ Heimulunjóli. / *Byskræppe* (*Rumex longifolius*).

² Er blandað. / *Iblandes*.

³ Jurta- eða grasaseyði. / *Urteafkog eller udtræk*.

⁴ Magastyrkjandi meðal. / *Middel for maven*.

⁵ Gufunes, Mosfellshreppur, Kjós.; Bær, Andakílshreppur, Borg.

⁶ Vallhumall. / *Almindelig røllike* (*Achillea millefolium*).

⁷ Blóðberg. / *Skotsk timian* (*Thymus praecox* ssp. *arcticus*).

⁸ Holtasóley (rjúpnalauf). / *Kirtel-Fjeldsimmer* (*Almindelig rypelyng*) (*Dryas octopetala*).

⁹ Sígræn planta. / *Stedsegrøn plante*.

eller mödurten. Da den voxer overflödig, kunde mange centner¹ deraf udföres.

Til vexter, som kunne tjene til urtethee, henföres videre: *Flores rhodiolæ* (rosenröd blomster),² *ulmariae* (mödurtens),³ af *Gallio luteo* (klammerurten),⁴ *Cucubalo acauli*⁵ (den vilde kummin). *Nasturtium hybernum*⁶ (foraarskarse) var og tjenlig hertil, om den var mindre bitter. Det samme gjelder om bukkebladens blomster (*Menianthes*).⁷ Disse ere derfor best i decocto og tjene mod scorbut. Især er den sidste om foraaret sterk purgerende,⁸ da den oplöser og afförer den seje slim, hvorfor og faarene gjerne faae diarrhee og udmagres efter den.

Juniperus repens (enebærris).⁹ Findes adskillige steder til fjelds, meest paa Nord- og Vesterlandet, men vil ikke voxe op i stamme. Dens yderste grønne spidser, knopperne og smaae greenene selv ere nyttige som middel og præservativ mod vattersoot og scorbut, lavede i decoctum med öl eller valle. Latverge¹⁰ af bærrerne tjener til samme brug. Maaskee kunde af de brændte bær laves en drik, der kunde substitueres for kafe.

Ebulus sorbus aucuparia (rön).¹¹ Voxer vel i landet, men bærer kuns paa faa steder frugt, mod hvilken adskillige have en slags overtroisk præsumtion.¹² Barken og bærrerne ere antihypocrica, antipodagrica og antiscorbutica.¹³ Hiin laves i decot, disse i latverge. Ved hospitalerne önskede han en forraad af disse træer.

Til de urter, som i nödsfald ere brugte og kunne bruges til föde, henhöre videre: *Taraxacon*, *Hieracium*, *Radices anserinæ*, *Staticæ* og *Cu-*

¹ Þyngdareining. Eitt centner samsvarar 100 skálapundum eða um 50 kg. / *Vægtnehd. Et centner svarer til 100 skálpund eller ca. 50 kg.*

² Blóm af burnirót (blóðrót). / *Blomster af rosenrod (Rhodiola rosea).*

³ Mjaðjurt. / *Almindelig mjødurt (Filipendula ulmaria).*

⁴ Gulmaðra. / *Gul snerre (Galium verum).*

⁵ Lambagras. / *Tue limurt (Silene acaulis).*

⁶ Hrafnaklukka (hengiskúfagras). / *Polarkarse (Cardamine pratensis ssp. angustifolia).*

⁷ Horblaðka. / *Bukkeblad (Menyanthes trifoliata).*

⁸ Hreinsandi, þ.e. virkar sem hægðalyf. / *Rensende, afforende.*

⁹ Einir (einiberjaviður). / *Ene eller enebær (Juniperus communis).*

¹⁰ Lækningameðal til inntöku, grautarkennd blanda. / *Latverge, dvs. lægemiddel til indvortes brug, grødlignende blanding.*

¹¹ Reyniviður. / *Almindelig rön (Sorbus aucuparia).*

¹² Fordómar. / *Fordomme.*

¹³ Vinna gegn vatnssýki, þvagskýrugigt og skyrbjúg. / *Virker mod vattersot (antihypocrica), podagra og skørbug.*

cubali acaulis,¹ saavel raae som steegte og kaagte i vand eller melk. Dog er den sidste noget ufordøjelig formedelst dens seje og haarde trævler.

Af hele planteriget tjener dog blant indenlandske vexter ingen bedre til føde end det vilde korn (*Avena arenaria islandica*),² der treffes hist og her, dog i størst mængde i Skaptefieldssyssel, især i böigdelauget Meðalland,³ hvor indbyggerne næsten ingen fremmede kornvare kjøbe. I Osöre og Selvogshæiden⁴ falder den og, men nærheden af Örebackshandelssted⁵ betager indbyggerne lyst at betjene sig af den. Ligeledes findes den og nogle steder i Nordersyssel.⁶ At dette slags indfødte bedre end fremmed korn lader sig i Island forplante og opelske, er upaatvileligt og ved de af landfoged Magnussen og bogholder Holm paa Reikevig⁷ gjorte forsøger bestyrket. Det var derfor at ønske, at sammes dyrkning ved erfarne folk fra de steder, hvor omgangen derved er bekjendt, maatte gjøres almindelig i landet. Til sædejord kunde foruden haugerne ogsaa tages saadanne ödesander, som med en fiin leeragtig jord ere blandede, der er den beste og naturligste jordart for dette korn. Sander af denne art findes omkring Hekla, Katlegiaae og Krable.⁸

Den store vankundighed, som hos alle hersker i det botaniske og physiske studium, beklager landphysicus meget og især, at den ikke engang efter nærværende opdragelsesform staaer til at hæve. Vel har han for at afhjælpe samme tænkt paa i Majo og Junio at opholde sig nogen tid paa Skálholt⁹ for at bibringe disciplerne de nödvendigste grunde af botaniquen og gjøre dem de nyttigste urter bekjendte m.v., samt ligeledes undervise de dimitterende i de fornemmeste poster af jordemoderkonsten.

¹ Túnfífill (ættífífill); Undafífill; Mururætur (tágamura); Geldingahnappsrætur; Holtarót (rót af lambgrasi). / *Mælkebotte* (Taraxacum); *Høgeurt* (Hieracium); *Gåse-potentilrødde* (Argentina anserina); *Engelskræsrødde* (Armeria maritima); *Rod af tuelimurt* (Silene acaulis).

² Melgresi. / *Marebalm* (Leymus arenarius).

³ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel*; Meðalland, V-Skaft.

⁴ Öseyri, Árn.; Selvogshæiði, Árn.

⁵ Eyrarbakki, verslunarstaður / *handelssted*, Árn.

⁶ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*.

⁷ Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1793; Jörgen Jacobsen Holm, bókhaldari hjá Innréttingunum / *bogholder ved De Nye Indretninger*; Reykjavík, Gull.

⁸ Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.; Kötlugjá, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft.; Krafla, eldfjall / *vulkan*, Þing.

⁹ Skálholt, Biskupstungur, Árn., þ.e. við Skálholtsskóla / *dvs. ved latinskolen i Skálholt*.

Hvilke forretninger den nordre fjerdingschirurgus ligeledes i Holum skole¹ kunde paatage sig. Men deels vilde vel bisperne, som herved forarsagedes nogen bekostning, maaskee nödigen finde sig i slige nyheder. Deels gjör og skolernes nu vedtagne tilige demission sagen ugjörkelig. Derimod var det höjt fornödent og ønskeligt, om der i landet blev oprettet et seminarium, lectorat eller gymnasium, hvor den studerende ungdom kunde undervises i mathematiken, philosophien og især i physiken, oekonomien og kommersvæsenet, samt anvises til kundskab om og anvendelse af indenlandske naturalier og producter, saavel til huusholdnings og haandverkens brug, som i betragting af deres nytte i commercen.

Af de til jorddyrknings og nyttige urters forplantnings opmuntring allerede gjorte forsöger er alene saa meget udkommet, at adskillige formuende og fornuftige folk have anlagt med nogen fordeel kaal- og kjökkenhauger. Ved den for kongel. regning opsendte og salarerede gartner² er ej heller udrettet al den nytte, man kunde vente, men dog saa megen, at man har seet haugedyrkingen mulig i Island. Især har Biörn Jonsen³ saavel af madurter som af rug og havre frembragt modent fröe og i en ønskelig fuldkommenhed aulet disse vexter.

Saavel bönderne som den omtalte gartner mangle den fornödne fundamental kundskab om jordmoenen og dens tilberedelse. Den fornödne anförsel og kommando har fejlet, skjödeslöshed, dovnskab og kjedsommelighed har hindret dette nyttige anlegs fremgang. En person, som til slikt öjemeed skulde antages, burde besidde nogen physicalsk kundskab om jordarterne, dens præparation, stedernes udsögning, beliggenhed, om de hauge- og vildeurter, som best kunne trives og skaffe nytte i oekonomien og medicinen. Han burde kjende andre nationers omgang med slige vexter, være i stand at underholde en nyttig correspondence inden- og udenlands og derved forskaffe sig gode fröesorter, redskaber m.v.

Til at opmuntre de indenlandske nyttige vexters cultur og brug var ingen bedre skikket end stiftamtmanden, under hvis opsigt en gartner af de anförte egenskaber ved bispestolene, hospitalerne og andre publique stiftelser kunde med störste nytte anlegge deslige hauger.

¹ Hólaskóli / *latinskolen i Hólar*, Hólahreppur, Skag.

² Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner*.

³ Björn Jónsson (1738–1798), lyfjafræðingur, lyfsali í Nesi / *farmaceut, apoteker på Nes* 1772–1798.

OM DE I ISLAND SÆDVANLIGSTE SYGDOMME

Landphysicus Poulson.¹

Beklager, at han hindres i at erholde i denne materie den forönsked kundskab ved fölgende aarsager:

1) De, som söge raad hos ham, angive utilforladelige og usammenhængende aarsager til sygdommene.

2) Naar den syge döer, hörer han ikke videre om samme.

3) For spædebörns sygdomme indhentes intet raad.

4) Listerne over föde og döde, med angivelse af de sidstes alder og sygdomme, haves enten ikke eller blive ham ikke meddeelte.

Over de almindeligste sygdomme giver han efter sin erfaring fölgende fortegnelse: forstoppelsessygdomme foraarsaget af for meget og sliimagtigt blod, herunder henförer han hævelse i mandlerne, drövelen² og ganen, hvoraf nogle döe, andre plages deres livstid. Lunge- og bröstsyge, undertiden steen i lungen. Denne sygdom er i Island sjelden saa meget tærende som andensteds og cureres ofte af sig selv. En stor deel döe af samme, dog meest bedagede folk. Brystvatersot findes iblant, dog sjelden.

Sidesting (tak kaldet) er farlig og grasserer undertiden, meest om efterhösten, epidemisk. Den bortrykker en mængde, meest unge og midaldrende folk. Oftest indfinder den sig efter en heed sommer. Mange föröge denne sygdom ved at drikke koldt vand, forköle sig etc. Ved forstoppelse, som ofte fölger med, forandres sygdommen til raserie og slag. De beste midler imod samme ere gelinde laxationer ved klistere og decocta af *Rad. lapathi patientia*,³ *Musci cathartici*,⁴ tynd kaal af *Alsine maritina*,⁵ aareladen, samt omslage af *Sedo acri*, blomster af *Serphyllo thymo*⁶ med suur valle eller viin. Med en vedvarende haard obstruction

¹ Lit. Jj. N° 1; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / landfysikus 1760–1779.

² Úfnum. / Droblen.

³ Hægðalosandi lyf með klístri (hveitilími) og seyði af njólarót. / Afföringsmiddel med melklistur og afkog af rod af byskræppe (Rumex longifolius).

⁴ Fjallagrös. Bókstafleg þýðing á heitinu hér væri mosi með hægðalosandi áhrifum. / Islandsk mos (Cetraria islandica). Den bogstavlige betydning af navnet er mos med lakserende virkning.

⁵ Þunn kálsúpa úr fjóruarfa. / Tynd kálsøbe af strandarve (Honckenya peploides ssp. diffusa).

⁶ Bakstur með helluhnoðra og blómum af blóðbergi. / Omslag med bidende stenurt (Sedum arce) og blomster af skotsk (smalbladet) timian (Thymus praecox).

i underlivet plages mange deres hele livstid. Denne sygdom er meer gjængs hos sveite-¹ end söefolkene. Hos nogle faa bliver den til blodgang.²

Galdens og leverens obstruction er almindelig og næsten endemisk.³ Med dette tilfælde følger ofte krampe i mellemgulvet og altid en uregelmæssig appetit, enten slet ingen eller en overmaade sterk. Oftest følger heraf guulesoot, vattersot i underlivet, föddernes, opsvulmen, udslæt, m.v. Til at afföre sliimen maa i disse tilfælde undertiden bruges meget sterke portioner purgantia.⁴ De indenlandske vexter ere i disse fald ikke sterke nok, skjönt de laxere gelinde, de beste blant samme ere rödderne af patientskaalen,⁵ fjeldgræs og *Linaria*.⁶

Hos fruentimmer er alt for meget gjængs obstructio mensium,⁷ der har mange slemme følger og hindrer folkeformerelsen, samt foraarsager adskilliges död. Dog ere i de sidste aaringer ved landphysicus og chirurgi mange derfor blevne curede. Andre almindelige sygdomme, som nyre- og blæresteen, svindsot, tandpine, liigtorne, blodgang, epilepsis, paralysis, tröske⁸ hos börn, ere derimod meget rare⁹ i Island. Den veneriske sygdom, börnekopper og mislinger¹⁰ ere vel adskillige gange blevne indförte og have grasseret heftig, men de ere alle lykkeligen dæmpede.

En deel börn döe i den spæde alder og under 2 aar, hvortil noget contribuierer den uforsigtige omgang med dem i og efter födselen. Moderens melk smager börnene sjelden. Ligeledes hersker og stor vankundighed

¹ Sveitafólk. Fólk úr uppsveitum, byggðum sem liggja inn til landsins fjarri sjó. / *Folk fra landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten. Islandske sveitafólk.*

² Blóðkreppusótt. / *Dysenteri.*

³ Landlæg. / *Udbredt i Island.*

⁴ Hægðalyf. / *Renselsesmidler.*

⁵ Patientkál eða sjúklingakál er þekkt heiti á tunnusúru (*Rumex patientia* ssp. *orientalis*) sem var áður fyrr ræktuð sem grænmeti, meðal annars í Norðvestur-Evrópu. Hér hlýtur þó frekar að vera átt við njóla (*Rumex longifolius*) / *Patientkál, er et kendt udtryk for engelsk spinat (Rumex patientia* ssp. *orientalis*), der tidligere blev dyrket som grøntsag i bl.a. Nordvest-Europa. Her er der dog nok snarere tale om byskræppe (*Rumex longifolius*).

⁶ Fjallagrös og dýramunnar. / *Islandsk mos og torskemund (Cetraria islandica og Linaria).*

⁷ Tíðateppa kvenna. / *Blødningsforstyrrelser hos kvinder, udebleven menstruation.*

⁸ Munnþruska. Sveppasýking í munnholi, einkum hjá smábörnum. / *Tröske. Slimhindelidelse forårsaget af svamp, især i mundhulen hos småbørn.*

⁹ Sjaldgæfir. / *Sjældne.*

¹⁰ Mislingar. / *Mæslinger.*

ved barselkonernes forlösning, uagtet meget gode foranstaltninger til jordemødrenes underviisning ere föjede. De faa af landphysico examine-rede, saavel som den paa kongelig regning opsendte, bruges ikke mere end de andre og kuns i vanskelige tilfælde, da dog disse derved af hine tillige kunde blive underviiste. Paa samme maade gaar det og med det hele medecinske væsen, da overalt i landet taales uerfarne og forvorne qvaksalvere tvertimod anordningerne.

OM HOSPITALER

Landphysicus Poulson.¹

Beklager först disses elændige tilstand, samt deres utilstrekkelighed til at indtage den store mængde mennesker, hvoriblant en stor deel unge folk, som overfalder af den bedrövelige spedalskhed, scorbuto evoluto, hvorved disse ligesom levende henraadne og umulig kunne forhverve deres bröd. Denne farlige endemiske sygdom tager aarlig saaledes overhaand, at ingen, end ikke inspectores selv, veed tallet paa de af samme angrebne.

I steden for som nu at lade disse elændige hjemme opraadne og derved udbrede og forplante en saa ynkelig sygdom, var det derfor höjst nyttigt, at hospitalernes plan, og paa deres förste stiftelse i Friderici III^{tiii} tid² grundede forfatning nu saaledes blev forandret, at disse efter nærværende omstændigheder bleve skikkede til at forskaffe det öjemed opnaet, hvortil man ved oprettelsen har sigtet.

Paa en af landphysicus i aaret 1765 til kammeret indgiven beretning og forslag angaaende hospitalernes indretning, blev 1766 nedsat en commission af amtmænd Gislesen³ med 3de gejstlige og 3de verdslige betjentes tiltagelse.⁴ Disses specielle vota findes ventelig ved amtet. Nogle af disse vare vel af den mening, at hospitalernes indkomster saaledes burde formeres, at de bleve i stand at indtage flere lemmer, hvorhos de önskede den alt for höje aarlige medgift til lemmernes underholdning, der er 20 rd. specie for en mandsperson og 16 rd. for et fruentimmer, formindsket. Men resultatet blev dog, at hospitalerne ikke længere skulde tjene til

¹ Lit. YY. N° 1; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.

² Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik III., konge i Danmark og Norge* 1648–1670.

³ Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

⁴ Þátttöku. / *Deltagelse*. Fylgiskjöl með / *Bilag til*: YY. N° 1. 19.12.1765 og 15.10.1766.

syges indtagelse, men bortforpagtes, og lemmerne derimod med meget lidet tillæg hjemme hver i sit böigdelaug underholdes. Herved bleve altsaa hospitalerne, i steden for de skulde ophjelpes, med eet aldeles nedlagte.

1) Landphysicus foreslaaer derfor et generalhospitals stiftelse, hvortil kunde anvendes den nuværende hospitalers liden fond, samt den ved sammes gaarders bortsælgning indlødende pengesum. For denne capital kunde indkjøbes en dertil bejlig gaard paa Sönderlandet, og en beqvem bygning opføres.

2) Stiftamtmanden skulde for samme være præses¹ og patron, bisperne og amtmanden inspectores, laugmanden, landfogden, provsten og sysselmanden i Guldbingesyssel directeurer, landfogden regnskabsfører, inspecteurerne være revisores. Af betjente udfordredes: 1 forstander som oconomus med sin underbetjent, en huusholderske, en chirurgus, som baade havde studeret i Kiöbenhavn og af landphysico var informeret. Denne behövede tillige en duelig handlanger. Landphysicus blev hospitalets medicus og ordinator for det medicinske væsen.

3) Da spedalskheden saa sterkt har grebet om sig, at vist 200 personer deraf ere inficerede, saa burde i et saadant hospital indrömmes plads for 40 à 50 personer, især af det unge mandskab. Ikke lettelig burde derimod antages de, som ere over 60 aar, da saadannes helbredelse hverken er at haabe, og smittens forplantelse ved dem ej heller let er at befrygte. Præsterne og repstyrene skulde betids tilkjendegive sysselmanden, naar et menneske af denne sygdom blev angreben, da han, efter at være besigtet af fjerdingschirurgs, skulde ved inspecteurerne saa hastig muligt forskaffes plads i hospitalet.

4) Hertil udfordredes et temmelig vidtlöftigt huusrum. Gaarden Brautarholt² holder han for et af de beqvemmeste stæder at anlegge hospitalet paa, som baade i nærheden af inspecteurerne og landphysico, og hvor tilförselen ej heller blev besværlig. Fölgende værelser behövedes: 1) En dagligstue for friske folk. 2) En til syge i almindelighed. 3) En for dem, som ligge under den skarpe kuur. 4) En badstue med svaalestue. 5) Et værelse for hospitals chirurgo og haandtlangeren, tillige med en afdeling at gemme medicamenter og redskaber udi og derved en liden skorsteen. 6) Et værelse for hospitals forstanderen. 7) En fuldkommen skorsteen og derved en bagerovn. 8) Et spisekammer. 9) Et værelse for landphysico

¹ Formaður. / *Formand*.

² Brautarholt, Kjalarneshreppur, Kjós.

og 10) en forsamlingsstue. Af hvilke de 2 sidste kunde være paa loftet. Desuden burde under huset være kjeldre til victualiers bevaring.

5) Da födevarene for de syge fornemlig burde bestaae i kornmad og sunde urter samt fersk fisk og kjöd, saa burde oconomus vel forstaae sig paa haugedyrkning og under landphysici opsigt drive hospitalets hauge.

6) De til hospitalet behövende kornvare, der meest burde tilføres i umalet rug, saavel som andre specielle fornödenheder, der ikke saa let efter landtaxten kunde bekommes, burde fragtfrie overføres. Medicamenterne skulde tages paa landets apothek.

7) I steden for den hidtil svarede contribution af en lött¹ aarlig af hver baad, der er vanskelig at oppebære, conservere og forhandle, kunde herefter af hver baad og mands lött en gang om aaret i alle fiskevære² ydes pr. lött 10 sk. courant, som hosbonden i værtidens³ begyndelse skulde indkræve og paa mandtalstinget til sysselmanden aflegge rigtighed for. Ligeledes skulde dog herefter alle hidtil vedtagne övrige contributioner ligefuldt ydes til hospitalet, som og de af commissionen 1766 foreslagne, om disse skulde finde bifald.

8) Ogsaa bemidlede folk skulde det mod befaling være uformeent i hospitalet at lade sig curere for spedalskheden.

9) De restituerede skulde for en sikkerheds skyld endnu blive ved hospitalet i mindste ½ aar. Og skulde, i steden for det hidtil saa besværligen erlagte 1 aars forskud, herefter enten den restituerede eller reppen til hospitalet erlegge i efterskud ½ aars forlag.

10) 2de gange aarlig ved St. Hans- og Michaelistider⁴ skulder hospitalet visiteres af amtmanden, landfogden, prousten, sysselmanden og landphysico.

11) Medici og betjenternes lön kunde af directionen fastsettes, saavel som opvarteres og arbejderes antal. Medicamenterne skulde efter regning aarlig betales.

¹ Hospítalshlutur. Sérstakt gjald lagt á þá sem stunduðu sjóróðra til að standa straum af kostnaði við holdsveikraspítalana. / *Hospítalsandel. Henviser til den del, der betales til hospitalet i afgift af fiskeriet for at finansiere hospitalernes udgifter til spedalske.*

² Verstöðvum. / *Fiskerleje.*

³ Vertíð (frá byrjun febrúar til 11. maí). / *Fangstsæson (fra begyndelsen af februar til den 11. maj).*

⁴ Jónsmessa: 24. júní; Mikjálsmessa: 29. september. / *Sankthansdag: 24. juni; Mikkelsdag: 29. september.*

Laugmand Marcussen.¹

Som var et medlem af den for nogle aar siden over hospitalerne nedsatte commission, beretter, at ikke allene commissarirerne, men og alle de kongel. betjente i landet tillige med biskopperne og amtmændene bleve den tid eenige i, at disse 4 hospitaler skulde afskaffes, og deres indtægter tillegges de fattige spedalske lemmer hjemme i deres repper, saasom de lettere kunde underholdes der end i hospitalerne, hvor en medgift af 20 rd. for en mand, 16 rd. for et fruentimmer aarlig blev krævet.

Hospitalernes samtlige visse og uvisse indtægter beløbe omtrent 200 rd., der ifølge forordningen af 1746² alene udgjør medgiften for 10 mandspersoner. Men da det er sikkert, at i landet findes over 150 deslige syge, synes det uden nytte at lade alle landets fiskerbaade contribuere til 4 hospitaler for 10 à 12 menneskers skyld, naar 140 syge endda af de fattiges penge i repperne maa underholdes uden saadan hjælp. Mange repper contribuere i 10 à 20 aar til hospitalet og faaer endda neppe een af deres syge derind, i hvilket fald de desuden maa med samme tilvejebringe et aars forlag. Laugmanden foreslaaer i den henseende:

1) At alle 4 hospitaler maatte ophæves og til vederhæftige folk bortbygges mod landskyld og lejers aarlig erleggelse til inspectores.

2) For hospitalslötterne skulde fremdeles som hidtil gjøres regning.

3) I lige maade for accidentzer³ ved benaadninger og deslige.

4) Sysselmændene skulde til bisperne og laugmændene, som hospitalernes inspectores, indgive en fortegnelse over de i enhvers syssel opholdende fattige og venneløse spedalske tillige med disses tilstand og sygdommens art.

5) Af ethvert hospitals indtægt skulde først contribueres til den fjerding, hvorunder dette ligger.

6) Efter de syges befindende omstændigheder skulde inspectores aarlig efter kassens tilstand hjælpe de meest trængende med en 4, 5 à 6 rd. i højeste at gangen. Disse penge skulde udbetales sysselmanden og af denne igjen til sognepræsten og repstyrerne, som maatte give revers⁴ for sammes rette anvendelse.

¹ Lit. FF. N° 1; Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

² *Lousamling for Island* II, s. 581–588 (Anordning om Hospitalerne paa Island, 27.5.1746).

³ Aukatekjur. / *Indtægt af uregelmæssig art.*

⁴ Yfirlýsing. / *Erklæring.*

7) Naar i en fjerding findes flere trængende end i den anden, hvis kasse altsaa kan være i bedre tilstand end hiins, da burde den rigere assistere den fattigeres lemmer med penge.

8) Dog skulde Norderstiftets hospitalskasse besørge alle Nordfjerdings syges underholdning uden at vente af Sönderstiftets kasse videre hjælp end efter omstændighederne et blot laan.

9) Bisperne og laugmændene skulde have hver sin bog over ethvert hospitals indtægt og udgibt, lemmernes navne, opholdsteder og omstændigheder, hvor stor en hjælp der rekkes enhver og af hvilket hospital. Ingen uddeling maatte skee uden efter begge inspectorernes samtykke. Ere de uenige, deciderer stiftamtmanden, eller i hans forfald amtmanden. Hospitalskassen forbliver som hidtil under bispens haand.

10) Ved hospitalernes foreslagne ophævelse bör kassereren nöjagtig legitimere og angive ethverts tilstand, active og passive gjeld m.v.

11) Den gjeld, et hospital befindes at skyldte et andet, skulde annulleres, naar det bevises, at de laante penge virkelig ere anvendte til det andets nödvendighed.

12) De af hospitalernes penge, som mod rente ere udestaaende hos vederhæftige folk, kunde fremdeles blive der, men de uden rente udsatte skulde omsættes for af dem at erholde rente. Hvor dette ikke lade sig gjöre, blive de i kassen forvarede indtil videre.

3. extract.

OM FISKERIERNE

I anledning af instructionens 3. post.¹ Islandske Landcommissions protocoll pag. 46–70.²

A) Om baadene og deres bemanding.

P. 46–48. Af lit. H og HH. N° 1 sluttes, at baadene i Rangervalle- og Arnæsssyssele³ nödvending maae have større bemanding, end deres størrelse udkræver, og det formedelst de besværlige landinger og stridige strømme under landet, da nogle af det udvalgte mandskab maae ved landingen springe i søen for at understøtte baaden, at den hverken skal vælte eller støde paa land eller drages af bølgerne ud igjen i søen. Saadan meer en sædvanlig besætning bruges og Vesterjökelen⁴ paa sine steder formedelst samme slags vanskelighed ved landingen. Paa Södernæssene,⁵ hvor medene⁶ ligge 3 miile og længer fra landet, agtes ej raadeligt helst vinter og vaar at roe paa et firemandsfar med mindre end 6 mand for at naae land i haardt veyr, og altsaa i almindelighed at mindre end den brugelige besætning ej staaer til at indføre. Skulde derimod feylene bestaae i bygningsmaaden, at baadene enten vare for tunge eller uskikkede til at bruges med mindre mandskab i slige omstændigheder, da kand derom haabes overbeviisning, naar de söndmörske folk⁷ have paa deres maade bygget og prøvet nogle baade, da vil det og viise sig, om ey deres maade at seyle til og fra fiskerierne kand anvendes i Island, naar vinden giver leylighed dertil.

B) Om baadenes antall.

P. 49–50. 1770 have de fundet dem at være 1.771 og deraf blandt de større, som kunde bruges til værtidsfiskerierne⁸ paa Sönder- og Vester-

¹ Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 224–237.

³ Rangárvallasýsla, Árnessýsla. / *Rangárvallasýssel, Árnessýssel*.

⁴ Snæfellsjökull, Snæf.

⁵ Suðurnes, Gull.

⁶ Fiskimiðin. / *Fiskebankerne*.

⁷ Menn frá Sunnmæri í Noregi. / *Nordmænd fra området Sunnmøre*.

⁸ Fiskveiðar um vetrarvertíð (frá byrjun febrúar til 11. maí). / *Fiskeri i fangstsæsonen (fra begyndelsen af februar til den 11. maj)*.

landet, 1.187 og 221 smaae, som kun bruges i godt veyr. Altsaa slutte de er *ingen mangel paa baade, men vel paa mandskab at besette dem*. Thi landet har kun 21.129 mandfolk (vide tabel lit. D), og naar derfra drages saavel alle betjente, gejstlige og verdslige samt studenter, som gebrækkige, afsindige og börn, saa ere kun tilbage 7.926, hvorfra endnu maae trækkes antallet af alle de, hvis omstændigheder ikke tillade dem at forlade sit hjem, som og de i Tingöe-, Mule- og österparten af Skaptellssyssel,¹ hvilke formedelst fraliggenhed ikke söge fiskerie paa Sönder- og Vesterlandet. Antages nu alleene et middeltal af 8, ja 7, til hver af forommældte 1.183 baade, saa bliver tydeligt, at der mangle folk til fiskeriernes drifft.

C) Om fiskevirkning paa den terreneufiske maade.²

P. 50–51. Biskop F. Joehnnson,³ lit. G. N° 2, p. 11, meener, den kand skee i Arnæss-, Guldbringe-, Snæfieldsnæs-, Bardestrands- og Isefiordsysseler.⁴ Andre effterretninger tilholde og, at foruden de anlæg dertil, som ere gjorte i Öreback, Kieblevig, Havnefiord, Bildal, Patrifxiord og Isefiord,⁵ kand den og lade sig gjöre i Grindevig, Bosand, Budenstad, Stappen, Revet, Olufsvig og Dyrefiord,⁶ om Compagniet⁷ fandt sin regning derved. Commissionen har derfor agtet nyttigt, “om Compagniets betjente bleve udreede med det dertil fornödne til de beste fiskesteder ved sidstbemelte havne for der at modtage fisken til virkning, naar den kom til land.” Fisken blev derved bædre for handelen, og indbyggerne kunde snart lære virkningsmaaden, ligesom nogle bönder ved Holmens havn⁸ alt have gjort. Hvorved de faae 50 fisk for vetten, saa at naar de saltet 2½ kutting fradrages, vinde 28⅞ sk. courant for vetten fremfor paa törfisken, hvis virkning i regnveyr haver store vanskeligheder, saa

¹ Þingeyjarsýsla, Norður-Múlasýsla, Suður-Múlasýsla, Austur-Skaftafellssýsla. / Þingeyjarsýssel, Norður-Múlasýssel, Suður-Múlasýssel, Austur-Skaftafellssýssel.

² Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / Terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland, og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.

³ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785.

⁴ Árnessýsla, Gullbringusýsla, Snæfellsnessýsla, Barðastrandarsýsla, Ísafjarðarsýsla. / Árnessýssel, Gullbringusýssel, Snæfellsnessýssel, Barðastrandarsýssel, Ísafjarðarsýssel.

⁵ Eyrarbakki, Árni.; Keflavík, Hafnarfjörður, Gull.; Bíldudalur, Patreksfjörður, Barð.; Ísafjörður, Ísafj.

⁶ Grindavík, Bäsendar, Gull.; Búðir, Arnarstapi, Rif, Ólafsvík, Snæf.; Dýrafjörður, Ísafj.

⁷ Almenna verslunarfélagið / Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.

⁸ Hólmshöfn við Reykjavík / Hólmur havn ved Reykjavík, Gull.

næsten den halve deel bliver til vrag til lige skade for handelen og landet.

D) Oplandsfolkets¹ fliid i at fiske.

Pag. 52. Oplandsfolket berettes at søge fiskerierne med al vindskibehighed, de samme gjøre alle de paa Nord- og Österlandet, som ikke have alt for lang og besværlig vey, de søge og til de steder, som falde leyligligst for dem, thi det er deres fordeel. Skulde man tvinge dem paa nærværende tiid til at søge visse steder, var det at frygte, at saadant heller vilde opvække modvillighed og mismodighed end fyrighed og lyst, allerhelst da folkemangelen er saa stor, som för er sagt.

E) Torskegarn.

P. 53. Deres brug har tiltaget med god fordeel i Havnefiord, de bruges og med lykke i Kæblevig,² og det tviles ikke paa, at deres brug lidt effter lidt vil udbreede sig helst i fjorder og bugter, hvor garnene kunne settes med langt større sikkerhed end paa det aabne hav. F.e. paa nogle steder i Holmens district,³ samt ved Budenstad, Revet, Olufsvig, Grönnefiord, Stickesholm, Patrifjord, Bildal, Dyrefjord, Isefiord, Vapnefiord og Rödefjord.⁴ De haabe og vist, at de söndmörske fiskere befordre dette reedskab, hvor de finde det gjörligt.

F) Garnbinding til flyndre og sild og om sild især.

P. 54. De söndmörske meenes og at kunne bidrage meget til at indföre bekvem maade at binde silde- og flyndergarn, hvor de finde leylighed at bruge samme. Omgangsmaaden med dette fiskerie vil og da let udbreede sig, helst naar det bliver bekjendt, at det er til fordeel og kunde drives uden hinder for andet nödvendigt arbejde. De beretninger, som Commissionen ellers har faaet om sildens tilgang til landet, ere meget ubestemte, saa man ikke veed, om saadan sild er stor eller smaa, ej heller om svermen kommer aarlig paa visse aarets tiider og paa bestemte steder. Om flynderfangsten i adskillige sysseler have de vel faaet meer bestemte beretninger, dog alt for lidet udförlige til at fremkomme dermed. De troe eller, at flönderfangsten maae skee ved garn, om deraf skal udkomme noget til fordeel og overflödighed, og fangsten ej skal alt for meget hindre

¹ Fólk úr uppsveitum, byggðum sem liggja inn til landsins fjarri sjó. / *Folk fra landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten.*

² Hafnarfjörður, Gull.; Keflavík, Gull.

³ Hólmur (Reykjavík), verslunarsvæði / *handels distrikt*, Gull., Kjós. og Borg.

⁴ Búðir, Rif, Ólafsvík, Grundarfjörður, Stykkishólmur, Snæf.; Patreksfjörður, Bíldudalur, Barð.; Dýrafjörður, Ísafjörður, Ísafj.; Vopnafjörður, N-Múl.; Reyðarfjörður, S-Múl.

andet nødvendigt arbejde i Juliimaaned, da den meest skal gaae til.

G) Lax og laxefiskerie i almindelighed.

P. 55. I Arnessysssel, saavel i Ölvesaae¹ som i 4 dertil stödende mindre elver, søger (effter lit. HH. N° 1) en stor mængde lax aarlig i Maii, Junii, ja sidst i April, som ikke standser förend til fjelds 10 à 12 miile fra udlöbet. Fangsten skeer alleene ved dragegarn² af 2 mand, af hvilke een staar paa land og holder den eene ende, den anden enten rider eller roer ud med den anden, hvorpaa garnet drages til land, da der fanges laxe paa 10, 20 til 30 pd. og nogle faa paa 40. Her meenes kunde indrettes fordeelagtig laxefangst, især ½ miil oven for aaens udlöb, hvor den er 2.600 favne breed med nogle mellemliggende törre, samt af vandet overskyllede sandbanker, imellem hvilke dybet er kun 3 à 4 al.

P. 56–57. Commissionen meener og, at denne fangst i Ölvesaae kand blive af stor vigtighed, naar bekvemme midler dertil effter grundens ulige situation bliver satte i værk, og at dertil gives kun 3 veye foruden de brugelige dragegarn nemlig:

1) Laxekister med dertil hörende dæmninger og stængseler.

2) Staaende garn³ og de saakaldte ruser, som kunde udsettes paa adskillige maader effter stedernes leylighed.

3) Flydegarn⁴ eller næt, der styres af en mand i en fladbygget baad, som tillige med garnet lader sig drive af strömmen til et vist sted, hvor garnet opdrages og rögtes.

Til saadanne indretninger til laxefiskerie, saavel i Ölvesaae som i Hvitaa i Borgefiorden, og dertil hörende Grimssaa og Laxaa,⁵ haabe de, at söndmörske kunne og ville gaae indbyggerne til haanden med fornöden veyledning. Dog maatte ved al saadan indretning nöye iagttages, at elvene midt i blive aabne og ustængede, paa det de oppe i landet boende folk kunde og faae sin deel af fangsten. Skulde nogen ikke vilde benytte sin forstrandsret ved disse elver, maatte en anden, som tilböd sig der at gjöre anlæg til fiskerie, ej formeenes sligt imod at aflægge til grundeyeren

¹ Arnessýsla. / Arnessysssel; Ölfusá, á / elv. Árn.

² Dragnet eða fyrirdráttarnet. / Fiskegarn, der trækkes gennem vandet med reb.

³ Lagnet. Net fest við stjóra. / Nedgarn eller sættegarn. Fiskegarn, der sættes i vandet og holdes fast med sten.

⁴ Reknet. Net fest með taug við skip og látið reka fyrir straumi. / Drivgarn. Garn, der er fastgjort med tov til en fiskerbåd og driver med strömmen.

⁵ Ölfusá, á / elv. Árn.; Hvítá, á / elv, Borgarfjörður, Borg. og Mýr.; Grímsá, á / elv, Lundaerreykjadalur og Bæjarsveit, Borg.; Laxá, á / elv, Leirársveit, Borg.

$\frac{1}{8}$ af fangsten. Pro memoria om fiskerige vande i adskillige sysseler, som ere indløbne til Commissionen, recenseret¹ i protocollen p. 204–206.²

H) Færskvandsfiskerie i visse sysseler.

P. 58. At beskrive alle fiskerige elves og vandes beskaffenhed i Island vilde vel blive et viidtløfftigt og vanskeligt, være dog tillige et nyttigt, arbejds- (cf. lit. G. N° 2, p. 13). De foreslagne politieinspectores kunde derfor gjøre det i sin tiid. De berette imidlertid:

1) At Rangarvallesyssel har i begge Rangaarne,³ samt i alle ferske søer i böygden og paa fjeldene, fangst af örreder om effterhöst, som søges af indbyggerne, saavidt de have leylighed (lit. H, p. 11).

P. 59. 2) At Hunevandssyssel har følgende aeer, nemlig: Blanda, Laxaae, Waetnesdalsaa, Widedalsaa, Midfiordsaa,⁴ i hvilke alle fanges lax og örreder med megen fliid, men liden fordeel, da dette fiskerie er ey af den betydenhed som hint paa Sönderlandet. Fangsten skeer ellers gemeenlig⁵ med garn, som settes paa visse steder eller trækkes i aeen. Det tilhörer gaardene paa begge sider af elverne (v. lit. P. N° 3, § 2).

P. 60–61. 3) At Dalesyssel (v. lit. BB. [N° 1] § 5 & 6) har 3 aeer, Faa-skrud, Laxaae og Haukadalsaa, som falde i Hvamsfiord,⁶ hvortil søger en mængde lax. I den förste fanges næsten intet, vel formedelst vanskeligheden, men dog meest for uformuenhed og uerfarenhed. I Laxaaen fanges noget, men ikke $\frac{1}{100}$ af, hvad der kunde. Thi da man kun vader til denne fangst, kand den ej bruges förend i Julio, da sneen er optöet paa fjeldene, og siden bliver aeen for liden til, at laxen kand gaae der. I den sidste fanges nu næsten slet intet. Men i 2 af dem, helst i den förste, kunde bruges laxekister, hvorved ingen lodseyer kunde tabe i sin fangst. Men da Laxaaen löber langs ad en dal, som er bebyggt paa begge sider, saa kunne kun de, der boe langt oppe i dalen, bruge dem. Men om der fangedes nogen stor mængde, saa fattedes salt. Ferske fiskerige vande haves kun i Laxaadal og Haukadal.⁷ De förste ligge höjt til fjelds og

¹ Eru taldar upp. / *Opregnes*.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 298–300.

³ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasýssel*; Eystri-Rangá og Ytri-Rangá, ár / *elve*, Rang.

⁴ Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssýssel*; Blanda, Laxá á Ásum, Vatnisdalsá, Víðidalsá, Miðfjarðará, ár / *elve*, Hún.

⁵ Almennt. / *Almindeligvis*.

⁶ Dalasýsla. / *Dalasyssel*; Fáskrúð, Laxá í Laxárdal, Haukadalsá, ár / *elve*, Dal.; Hvammsfjörður, Dal.

⁷ Laxárdalur, Dal.; Haukadalur, Dal.

søges næsten ikke, i den sidste er et stort vand rigt paa fisk, men meget dybt og ubekvem til fiskerie, dog kunde der endda fanges meget, naar man havde garn, erfaring og folk.

P. 61–64. 3) At i Arnessyssel (lit. HH. N° 2, § 2) findes 2 store elver, Thiorsaa og Olvesaa.¹ Den første, skjönt 15 à 16 miile lang, giver ingen synderlig fangst formedelst det ureene jökulvand.² Den anden 14 miile lang fra den ferske søe H[v]itaavand³ til havet modtaget 4 mindre elver, nemlig Soget, Brueraa, Fliotet og Laxaa,⁴ som alle have lax og örreder, hvilke paa sine steder fanges med garn. De ferske søer, som give örreder, ere: Hlydervatn ½ mile i omkreds, Thingvallevatn⁵ 5 à 6 miile i omkreds, som har mangfoldige örreder, der fanges baade med garn, kroger og linier, vinter og sommer, Apavand,⁶ 1 miil i omkreds, hvor örreder fanges med garn, og Hvitaavand⁷ 2 miile i omkreds höyt oppe mod nordfjeldene. Der falder mængde örreder, men ingen förer sig samme til nytte, thi söen ligger oven for et stejlt fjeld 3 à 4 miile fra böygden og er svær at komme over uden om höysommerdag, da man har andet at bestille. Mangel af folk meenes til stor deel at være aarsag i, at disse og fleere fiskerige indsøer og aær ej benyttes tilbörlig. Derfor har og Commissionen ej tor dt gjöre almindeligt forslag derom. Dog troe de, at saavel disse som fleere nu lidet drevne næringsmidler ville i sin tiid bæder oppasses, naar en nyttig folkemængde nogenledes formeerer sig.

I) Grönlands opdagelse.

P. 64–65. Om noget forsög skulde gjøres til at opdage Österbygden paa Grönland maatte det skee om foraaaret, allerhelst naar Island var bespændt med haviis, da man har grund at troe, at isen maatte være lösnet fra det faste land paa Grönlands Österbygd.⁸ 2 buyser⁹ skulde hertil være i fölgeskab, baade for at kunne hjelpe hverandre i paakommende farer og til at gjöre opdagelsen med desto större sikkerhed. De skulde være byggede ligesaa stærke som skibe, der udreedes til hvalfangst, og

¹ Árnessýsla. / *Arnessyssel*; Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang.; Ölfusá, á / *elv*, Árn.

² Jökulvatn eða jökulá. / *Gletsjerelv*.

³ Hvítárvatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn.

⁴ Sog, Brúará, Tungufljót, Stóra-Laxá í Hreppum, ár / *elve*, Árn.

⁵ Hlíðarvatn, Þingvallavatn, stöðuvötn / *indsøer*, Árn.

⁶ Apavatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn.

⁷ Hvítárvatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn.

⁸ Eystríbyggð, Grænland / *Grönland*.

⁹ Bússur, lítill seglskip. / *Byser, mindre sejskib*.

tillige forsynede med alt fornödent reedskab til hval- og sælhundefangst for ved denne at kunne böde noget paa omkostningen paa expeditionen og dog at udrette noget, om hovedhensigten endog slog feyl. Men hertil skulle udsöges de meest erfarne skipper og udvalgte söefolk, der ere vante til slige rejser. Nyttigt og, at hver buys havde inde en islandsk student for at holde journal over hvad der passerede, samt for at kunne tale med indvaanerne, om rejsen lykkedes, da disse ventelig som en islandsk colonie maae bruge deres forfædres sprog.

Commissionens forslage om fiskeriet, p. 65–70.

P. 65–67. A) For at befordre lyst og ævne hos almuen til at söge fiskerierne skulde det saakaldte mandslaan¹ afskaffes. Thi det forknytter almuen paa sine steder i landet, saa den fast ikke kand have haab at oplægge noget for sig og sine, idet leylændinger af jorde og hjaley² formeenes derved selv at eye baade og tvinges derimod til at roe paa hosböndernes, og for dette nyde de ikke meere end een lod til underholdning samt deres afgiffters betaling. Hver leylænding af en jord skulde derimod tillades at udreede baade, hvilket og skulde være en hjaleyemand uformeent enten alleene eller med en anden, dog paa samme jord med ham. Men disse baade maatte ej være mindre end fiiremandsfar, for at kunne have des meere fordeel deraf, helst i værtidsfiskeriet. De derimod, som ikke havde ævne til selv at eye baad, skulde uden vægning roe paa deres hosbönders baade fremfor nogen andens imod at nyde derfor de sædvanlige vilkaar. En hjaleyemand, som havde forskaffet sig baad, skal da paa næste mandtalsting fremviise beviis om, at baaden er virkelig kjøbt for hans egen regning, og kjøbebrevet være underskrevet af 2 vidner, hvilket skulde gratis oplæses og paaskrives ved mandtalstinget.

Om mandslaan p. 238.³ Lægge de endnu til, at det meeste, som er indløbet fra almuen, bestaaer i klager over den trykkende byrde af mandslaan og kvilder. Hvor disse ere hæfftede enten til kongens gaarde eller til visse beneficier, der synes dem best, at de kunde rettes ved en vel

¹ Róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum jarðeigenda á vertíð eða sinna flutningum. / *Hoveri på båd. Fæsteres og afbyggeres forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Islandsk mannlán.*

² Afbyggersteder. Islandsk *hjaleygur*.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 312.

proportioneret afgifft, hvormed saavel den ydende som nydende kunde blive tjent. Og til at reglere dette troe de best, at nogle af landets kyn- digste og best erfarne gejstlige og verdslige embedsmænd bleve udvalgte.

B) Om lærlinger at sende til Söndmör.¹

P. 67–69. 2, 3 à 4 fattige og skikkelige drengebörn, samt sunde, stærke og vel udseende, som havde været til confirmation, skulde, dog med forældrenes gode villje, udtages af hvert syssel. 4re af de meest folkerige, 3 af de middelmaadige og 2 af de mindste. Disse skulde skaffes plads hos de meest drifftige og formuende bönder paa Söndmör ved söekanten paa 6 til 7 aar, da de imidlertid skulde lære, hvad der kunde forefalde i næringsbruget baade til söes og lands. Der kunde de faae færdighed i at binde torske-, laxe-, flyndre-, örred- og sildegarn og i at bruge samme. De kunde lære baade- og jægtebygning² og at seyle med saadanne paa fiskerie kort og langt til söes, ja endog med nogle jægtger gjøre aarlige rejser til Bergen. Der er og leylighed at lære den vinskibelige maade, som bruges paa Söndmör til höe- og kornavlingens formeerelse, samt hvorledes disse bönder selv forfærdige alt jords og gaardes reedskab. Drengene maatte nyde frie reyse til Kiöbenhavn, og de, som ikke havde havt kopperne, strax der inoculeres, da de efter leylighed kunde sendes til Bergen for at befordres viidere derfra til Söndmör. De, som maatte komme saa seent, at de ej kunde komme op samme höst med skibsleylighed, kunde til næste sommer forundes plads paa opfostrings- huset, hvor de imidlertid, foruden skriven og regning, kunde faae underviisning i eet og andet arbeyde, hvortil de fandtes bekvemme. Naar de havde udtjent paa Söndmör, skulde de gaae hjem igjen, da et lige antal skulde vælges paa nye.

Ved ankomsten til Island skulde dem forskaffes etablissement, helst i de syssler hvorfra de vare tagne. Deres belönning skulde blive meere eller mindre, som de havde attester til om deres opførsel, fliid og duelighed fra vedkommende hosbönder paa Söndmör. Men derom lover Commissionen nærmere forslag.

206–7.³ Projecteres viidere om disse lærlinger, at naar de vare komne tilbage, skulde dem ved ankomsten til det sted, hvorfra de vare udrejste,

¹ Sunnmæri, Noregi. / *Sunnmøre, Norge.*

² Smíði á litlum einmastra seglskútum. / *Bygning af jagter, dvs. sejlskib med en mast.*

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 300.*

forskaffes af sysselmanden til bopel en bekvem gaard eller hjaleye nær ved söen. Men om det ej kunde skee da tjeneste hos en brav præst eller driftig bonde, hvor de skulde være i 2 aar, helst nær ved söen hvor de kunde forsöge hvad nye maade at fiske paa, de kunde have lært. Imidlertid havde de da leylighed til at see sig om et sted, hvor helst maatte önske og kunne sette boe. Förde de sig vel op, og nogen af dem fik adgang til at indgaae ægteskab med en brav mands barn eller et dueligt skjönt fattigt fruentimmer, skulde han faae til brudegave 30 rdr., som dog alleene maatte anvendes til fornödent kvæg og huusgeraad, men aldeles intet deraf til bryllupsgilde eller til bruds stades.

C) Helligdages indskrænkelse for fiskeriets skyld.

P. 70. Mariæ bebudelsesdag,¹ skjærtorsdag og langfredag, da samme falde i det beste værtidsfiskere, skulde kun holdes halvhellige. Saa der kunde fiskes effter tjenesten, da der skulde aflægges 1 lod af hver baads ladning til hospitalerne, og den lod skulde hæffte paa baaden, og eyeren være ansvarlig dertil. Gudstjenesten paa disse dage skulde begyndes tidligere end sædvanligt, at man i tiide kunde komme ud paa söen.

Extract n° 3.

OM FISKERIERNE

I anledning af Landcommissionens instruxes 3. post.

Sysselmand Biarne Haldorsen.² Lit. P.

Mælder, at fiskeriet udi Hunevandssyssel bliver sögt med ald muelig flid, baade vester og sönder, men at fastsætte et vist antal folk, som skal roe for vesten og sönden om vinteren, synes ham meget vanskeligt, da de snart ere alle samene bönder, som söge fiskeriet, og da de har faae arbeyskarle, umuelig kand betroe deres kvindfolk og börn alleene at op-passe deres qvæg. Tillige falde deres rejser meget vanskelig og uvisse.

a) Der i syssellet regner han, n° 2, 20^{ve} fiskerbaade, hvoraf de fleste ere sexaaringer, de andre firemændsfar. Fiskeriet söges om foraaaret om St. Handagstider³ og atter om efterhösten efter Michelsdag⁴ dog med kun liden fordeel, da de paa den tid ej kand faae baadene besatte med

¹ Boðunardagur Maríu: 25. mars. / *Maria bebudelsesdag: 25. marts.*

² Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel 1728–1773.*

³ Jónsmessa: 24. júní. / *Sankthansdag: 24. juni.*

⁴ Mikjálsmessa: 29. september. / *Mikkelsdag: 29. september.*

fornöden mandskab formedelst landarbeydet, som umuelig maa forsömes. Og om værtiden,¹ som indfalder just i höeslætstiden, kand fiskeriet icke drives formedelst mangel paa folk.

b) Een sexæring besættes med 7 karle og et fiiremændsfar med fem, formanden iberegnet. Fiskeriet söges 1 à 2 mile ud paa söen.

c) Fiskegarn, meener han icke, kand komme der til nogen nytte formedelst grundens ubeqvemhed, som er steenagtig og fuld med blindsker² og klipper. Icke heller veed han at gjöre forslag til en beder indrettet selhunde- eller haakallefangst,³ end hidindtil har været brugelig.

Han beretter, at sild falder der om foraaret ligesom paa andre stæder, men formedelst lavt vand ej kommer saa nær til landet og er tillige saa smaatt, at den hverken kand eller er værd at fanges.

Sysselmand Lider Gudmundsen.⁴

Mælder, at Skaftafjeldssyssel har et eeneste fiskevær,⁵ Myrdalen,⁶ som har i værtiden sædvanlig 9 otteringer og 2 tyæringer. Til en aatteringes besætning behöves 13 til 14 og til en tyærings 15 à 16 mand, deels formedelst den besværlige landing og baadenes optrekning, deels formedelst den besværlige roer,⁷ da de undertiden maa söge land i Vestmanöe,⁸ over 12 mile.

Han önsker, der blev bygget fleere baader, da det overskydende kunde tjene som reservebaader, naar nogen af de andre kunde komme til skade, paa det folkene icke skulle nödes til at ophæve værtiden eller, som opte skeer, fordeele sig for mange paa en baad. Baadenes antal, anseer han gandske vel proportioneret efter de fiskendes mængde, da myrdalerne⁹ icke ere i stand til at inqvartere fleere söefolk, icke heller forskaffe fiskelaan¹⁰ eller foeder til deres heste. Han anseer det fordeel-

¹ Vertíð. / Fangstsæson.

² Undersøiske skær. Islandsk *blindsker*.

³ Hákarlaveiði. / *Hajfangst*.

⁴ Lit. Tt. N° 1; Lýður Gudmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssyssel 1755–1802*.

⁵ Verstöð. / *Fiskerleje*.

⁶ Mýrdalur, V-Skaft.

⁷ Róður. / *Roning*.

⁸ Vestmannaeyjar.

⁹ Mýrdælingar. / *Beboere i Mýrdalur*.

¹⁰ Sennilega lán á fiski svo að þeir hefðu eitthvað að borða þó að illa fiskaðist. / *Henviser muligvis til udlån af fisk, så folk har noget at spise, når fiskeriet går dårligt*.

agtig for fiskens conservation og fiskeriets opmuntring at sælge fisken blöd¹ til handelen, dog med maade i gode fiskeaaringer.

Udi Skaftefieldssyssel haves ingen leylighed til lax-, örrede-, silde- eller flynderfangst formedelst söens uroelighed.

Lit. Mm.

Anseer det höyst skadelig for fiskeriet, at saavel hollændere som andre fleere fremede nationer tillades at fiske saa nær under landet, da de icke alleene fiske deres meste fisk paa de fiskergrunde, hvor indbyggerne sætte deres lodder, men ved at udkaste indvolderen af fisken, samt heele flyndrer, steenbider etc., som fisken deels söger, deels skyer, naar det raadner paa bunden, locker fisken fra landet, hvorpaa haves mangfoldige exemplar i Norge.

Torskegarn ansees ubrugeligt i Bardestrandssyssel² af den aarsage, at fiskeriet icke begynder förend den 23de April, og den fisk, som epter den tid söger landet, icke er saakaldet gaadtfisk³ eller garnfisk. Til saadan fiskerie formeener forbemelte litra de sundmörske baade⁴ meget tjenlige, men til aadtfiskeriet⁵ smaa fartöyer paa 4 à 6 læster, i Norge saakaldede bomsejlere.

Til fiskevirkningen er overmaade tjenlig, at indbyggerne lægger sig efter saakaldede fiskejælder⁶ til at törre deres fisk paa, da derpaa efter gjorte forsög kand virkes den beste og skjöneste hallands og hamborger gadning.⁷

Selhundefangst, melder litra AA, at kand haves i overflödighed udi Midfiardarae,⁸ naar folk var underrettet derom. Haakallefangst at er bru-

¹ Ferskan. / *Fersk.*

² Barðastrandarsýsla. / *Barðastrandarsyssel.*

³ Gotfiskur. Fiskur kominn að hrygningu og tekur því ekki æti. Hrogn og lifur eru ávallt stór í honum. / *Gydende fisk/hunfisk. Fisken gyder og indtager derfor ikke føde. Har altid stor rogn og lever.*

⁴ Sunnmærskir bátar, þ.e. bátar með sama lagi og bátar smíðaðir á Sunnmæri í Noregi. / *Sunnmørske både, dvs. både med samme form som både bygget i Sunnmøre i Norge.*

⁵ Átfiskur. Ókynþroska fiskur í leit að æti. Magrari og með mun minni lifur en gotfiskur. / *Ikke kønsmoden fisk i søgen efter føde. Magrere og med meget mindre lever end gydende fisk.*

⁶ Fiskhjallar. / *Hjalde, skur med tremmevæg til tørring af fisk.*

⁷ Jafningi, þ.e. af sömu gæðum. / *Ganning, ligemand, dvs. af tilsvarende kvalitet.*

⁸ Miðfjarðará, á / *elv, Hún.*

gelig paa faae stæder der, men hvalfiskefangst veed ingen af at sige. Vildgiæs mener bemelte litera at kunde komme til nytte, naar bønderne vidste at omgaaes med skydegevæhr.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Biskop Finner Jonsen paa Skalholt.¹ Lit. G. N° 2.

a) Angaaende fiskebaadenes besætning tvivler han, at nogen stæder bruges fleere folk til en fiskerbaad end hans störrelse udfordrer, hvilket og modstridde fiskernes interesse. Men troer tvertimod, at paa de fleste stæder, hvor fiskeriet falder, mangler oftere folk end fiskerbaade, undtagen naar der eengang i 10 à 12 aar indfalder bedere fiskerie paa det ene stæd end det andet. Thi saa söger gjerne fleere folk didhen næste aar og kand altsaa ingen stædseværende regel eller præcaution² derimod fastsættes.

b) Fiskevirkningen anbelangende holder han for, at paa alle de udi Arnes-, Guldbringe-, Sneefields-, Bardestrands- og Isefiordssyssel³ beliggende havne kand fisken virkes paa terrenevsk maade,⁴ saavel indbyggerne som handelen til stor nytte og flor. Ja, udi Grindevig⁵ kunde Compagniet⁶ faae en god skibsladning, naar fiskeriet slaar vel til, og almuen i saa fald icke havde nödig at sörgje for fiskevirkningen. Den klage, som indbyggerne förer over kjøbmanden, at den tager for meget af blödfisk⁷ til en vett, kand saaledes lettelig afhjelpes, at mand först veyer en blödfisk og siden igjen, naar den er bleven vel haard, og kand saa derpaa grundes et reglement, hvad megen blödfisk efter vegten skal gjelde imod en föring eller en vett platfisk.⁸

c) Om fiskeriets sögning er hans meening denne: Den maade at forskaffe folk fra oplandet⁹ i mangel af mandskab til fiskerierne maatte ind-

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785.

² Rádstöfun. / Forholdsregel.

³ Árnessýsla, Gullbringusýsla, Snæfellsnessýsla, Barðastrandarsýsla, Ísafjarðarsýsla. / Árnessyssel, Gullbringusyssel, Snæfellsnessyssel, Barðastrandarsyssel, Ísafjarðarsyssel.

⁴ Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / Terreneuve er et ældre udtryk for Neufoundland, og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.

⁵ Grindavík, Gull.

⁶ Almenna verslunarfélagið / Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.

⁷ Blautfiskur. / Fersk fisk.

⁸ Flött skreið. / Flækket tørfisk.

⁹ Uppsveitum, þ.e. byggðum sem liggja inn til landsins fjarri sjó. / Landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten.

rettes efter de aarsager til folkets udeblivelse og er altsaa meget uvis at bestemme. Vide supra (a) hvilken uorden icke kunde afskaffes uden med en anordning, at hver en fra op-, nord- og östlandene skulde være pligtig altid at begive sig til samme fiskestæd.

d) Om fiskegarn, flyndrefangst, deres nytte, brug og bedere indretelse raadföres erfarne fiskere.

Dito.

I en tilgift til denne post andrager adskillig misbrug, som foregaaer sig ved fiskeriets handthævelse, og hvorover en deel fattige folk skal besværge dem at være fornærmede af de rige og mægtigere. Næmlig en deel kongel. Mayst og Compagniet betjenterne, som begge, hver efter sin myndighed og ævne, tillægge dem mange fiskerbaade og fiskegarn, hvorved bonden, som skal have sin næring af fiskeriet og deraf yde alle rettigheder, ej kand erholde folk nock til deres baader. Hvorfore han meener:

1) At ingen burdte tillades at have fleere saaddane baader, end han kand paa sin egen grund og med egne folk udrede og nödvändig behöver, uden med grundeyerens tilladelse og accord.

2) Ingen maatte sette deres fiskegarn midt foran udi fjordene, eller hvor fisken pleyer at gaae ind efter, for derved at standse fangsten for andre.

3) Alle, som roe paa böndernes baader, bör uden forskjel at have deres lut eller genant,¹ saavel af den fisk der fiskes med garn som med loedlinier. Hvilket altsammen ved en oeconomie- og politieanordning kunde fastsættes og forbedres.

Provst Haldor Finsen og sognepræst Jon Teitsen af Arnessyssel.² Lit. F. Foreslaae til fiskeriets forbedring:

1) At foraars fiskertiden, i henseende dens forkortning formedelst fiskens sidligere ankomst til Sönderlandet paa nogle aar end tilforn, bliver forlænget fra 12te Maj, da den nu gemeenlig hörer op til fardage³ eller til sidst i Maj, men tjenestefolkenes skiftetid, som indfalder den 14. Maj,

¹ Hlut í veiðinni eða ágóða. / *Andel af fiskefangsten eller overskud.*

² Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

³ Fardagar. / *Skiftedage.*

nedsadt til 8 dage förend den almindelige flöttedag eller fredagen imellem den 31te Maj og 6. Jun.

2) At de store fiskerbaade til 10 à 15 mand blev bygget bekvemmeligere, saaleedes at til en baad af lige størrelse ickun behövedes 6 à 7 alt i forveyen oblærte söefolk. Formandens lön maatte i proportion af fiskeriet (men icke baadernes størrelse som hidindtil) fastsættes til 4 mk. for 1 hundrede löt,¹ 8 mk. for 2 hundrede. Hertil bidrager forordningen af 28de Febr. 1758² nöyere efterlevelse.

3) At fattige bönder skal nyde understöttelse af fattiges penge til udreedning til fiskeriet.

Guldbringesyssel. Lit. Y. Præst Thorarensen³ nævner:

I) Fölgende sorter fisk, der fanges udi söen, nemlig om vinteren torsk, om foraaaret iiser, helleflyndre og sey,⁴ om sommeren tisling, rocker, haaer,⁵ hösten og efterhösten koler og langer.⁶ Desuden falder overalt i skærene en mængde muskeler, rödmaver, graamaver.⁷ Sælhund-, marsvin- og havkallefangst,⁸ meener hand, kunde fordeelagtigen haves der, men som aldrig bliver forsögt.

II) Fiskeriets reedskaber⁹ og drift angaaende troer hand, der kunde bruges större baader i værtiden en tomannefahrer. At mand kunde, naar behov gjördes, baade söge dybet og holde söen natten over. Nærværende seylads anseer hand for gandske uduelig. Torskegarnsbrug, skriver hand, kunde med stor fordeel indföres der i hands præstegæld og det paa 3 stæder udi söen eller saakaldte fiskemed,¹⁰ nemlig Sved¹¹ (et fiskemed 3 mile fra landet), hvor fisken neppe slaer feyl i April og Maj maaneder,

¹ Hlutur í fiskafloa. / *Andel af fiskefangst.*

² *Lovsamling for Island III*, s. 291–295 (Reskript til Amtmand Magnus Gislason, ang. Fiskeriets Drift i Island, 28.2.1758).

³ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

⁴ Ýsa, lúða og ufsi. / *Kuller, helleflynder og sej.*

⁵ Þyrsklingur, skata, háfur. / *Lille torsk, rokke, pighaj.*

⁶ Sandkoli og langa. / *Ising og lange.*

⁷ Kræklingur, rauðmagi, grásleppa. / *Muslinger, han-stenbider, hun-stenbider.*

⁸ Sel-, hnísu- og hákarlaveiði. / *Sæl-, marsvin- og hajfangst.*

⁹ Á spássíu / *I marginen*: Obs. Angaaende baaders udgjörsel, see om indbyggernes formue. [Hér / *Her*, s. 265–272.]

¹⁰ Fiskimið. / *Fiskebanker.*

¹¹ Svið, fiskimið á Faxaflóa / *fiskebanke på Faxaflói.*

har en jevn sandgrund. Dybet,¹ noget nærmere, har en leergrund. Leyen ligger inde i Kollefiorden,² hvor fisken opholder sig om foraaaret, har leergrund, er let at komme til at sætte og rögte garnene fra den nordre side af næsset. Med garn, troer hand, og kunde fanges flyndrer, muskeler og rundemaver³ og haaen, i stæden for at indbyggerne bruge dertil snore og krog, eller og naar siildemagen træcker rundemaven levendes paa land, berøver byttet.

Rangervallesyssel. Lit. Gg. N° 1. Provst Sigurder Jonsen.⁴

Ønsker den uorden hemmet, at nemlig fremmede districters folk, som søge fiskerværer der i syselet, reyse bort förend fisketiden er forbie, da den sidste maaned af værtiden er ofte den fordeelagtigste. Ligeledes, at formændene forbydes at bruge fleyre folk til deres baaders bemanding, end de behöve, da andre fiskere derover ofte icke kunde gaae [til] söes af mangel paa folk.

Sneefieldnessyssel. Lit. A. N° 2.⁵

Provsten og præstesketet begære, at alle og enhver maatte med tiden blive deelagtig udi det sundmörske fiskerie,⁶ saaledes at enhver efter sin formue maatte tillades at interessere udi garnene og de efter den nye indretning opbyggede baader.

Hunevandssyssel.⁷ Lit. ZZ. N° 10.

Beklager vankundighed og mangel af reedskaber til at fange og före sig til nytte den mængde af de saakaldte land- og havsælhunde, der falder i Hrutefiorden⁸ om foraaaret og sidst i Jan. og Febr. maaneder. Samt en deel store hvalfiske.

¹ Djúp, fiskimið á Faxaflóa / *fiskebanke på Faxaflói.*

² Leira, fiskimið / *fiskebanke*, Kollafjörður, Kjós.

³ Rauðmagi. / *Han-stenbider.*

⁴ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasýssel*; Sigurður Jónsson (1700–1778), prófastur / *provst*, Holt, Eyjafjallasveit, Rang.

⁵ 2. B. J. Ref. N° 699 m. Lit. A. N° 2; Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel.*

⁶ Vísar til fiskveiða með sama hætti og stundaðar eru á Sunnmæri í Noregi. / *Henviser til fiskeri på samme måde, som blev anvendt i Sunnmøre i Norge.*

⁷ Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

⁸ Hrótafjörður, Strand. og Hún.

Ditto syssel. Lit. ZZ. N° 1.

Erkjender mueligheden i at efterkome forordningen af 28. Febr. 1758¹ angaaende fiskeriets drivt. Men andrager virkelighedens mangel, især hvad angaaer den 6, 8, 14, 15 og 16 art. Önsker fiskehuckerters indretelse i landet, saavel til at fange paa dybet som transportere fisken til de stæder i landet, hvor den icke haves. Især paa heele Norderlandet. Angiver mangel paa salt og fiskergarn.

Mulhesyssel.² Lit. Ff. N° 5, 6, 7.

Besværges over en ubeleylig fiskerietid, der indfalder midt i høeskabstiden, og hvorudover denne bliver til stor skade forsömt. Aarsagen dertil er, at fisken icke gaaer för under landet, hvilket meenes at komme deraf, at de mange fiskehuckerter, som opholde sig uden for landkanten den förste part af sommeren, idelig ved at nedkaste i söen locker fisken til sin fiskelinier, hvilket og synes saa meget meere rimeligt, som fisken formerkes ved landet först, naar disse fiskere ere bortsejlede.

2) Kommer hertil, at fiskerbaadene er ickun to-, tre-, fire- og femmannefahr af störrelse, at man icke kan uden livsfare vove sig saa langt ud paa havet, hvor saaddane fiskerhuckerter ligge paa fiskeriet. Var det i denne henseende höystnödvændigt, at formuende geystlige og verdslige loede bygge större og lige med de paa Sönderlandet til fiskeriet brugende baader, og kunde 1 eller fleyre udi Sönderlands fiskeriet drevne og forfarne mænd underrette dette syssels indbyggere i at bruge og före saaddane baade.

Schaftefieldssyssel.³ Lit. Tt. N° 2.

Önsker huckertfiskerie oprettet omkring landet. Opgiver same aarsag til fiskeriets mislingelse nærvæd landet som næst forestaaende litra Ff. N° 5, 6, 7 og holder for raadeligt, at de fremede fiskere icke tillades at fiske længere fra landet end paa sedvanlige fiskemeder. Som og indenlands fiskere tilholdes at nedkaste indvoldene af fisken paa de stæder i söen, hvor de ligge paa fiskeriet, samt at hvalfangere forbydes at sticke hul paa hvalfisken, at den jo kand drive til landet.

¹ *Lovsamling for Island III*, s. 291–295 (Reskript til Amtmand Magnus Gislason, ang. Fiskeriets Drift i Island, 28.2.1758).

² *Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla. / Norður-Múlasýssel og Suður-Múlasýssel.*

³ *Vestur-Skaftafellssýsla. / Vestur-Skaftafellssýssel.*

Ditto syssel. Litra A. N° 1.¹

Proponerer at indsendes i hvert syssel forfarne folk, som lærte indbyggerne paa en bædre maade at søge fiskeriet.

Bondestanden.

Kiosesyssel.² Litra Jj. N° 3[a].

Indbyggerne af Havnerep³ klage over, at fiskeriets drivt, som det eneste næringsmiddel nu tilbage for dem, siden faarene ere bortdøde, bliver dem betaget.

1° Ved de mange baaders udgjørsel, övrighedspersoner, gejstlige og værdslige, item Compagniets kjøbmænd (tvertimod det, som haver været sædvanligt) bruge nu om stunder udi de beste fiskepladser, til hvis besætning de tilkjöbe sig oplandsfolkene⁴ for langt större douoceurer, end bönderne kand byde, hvorfor disse maae undvære mandskab til deres baader. Proponere og ansöge derfor, at de ovenbemelte maae sættes visse grændser, inden hvilke de ickun maae tillades at drive fiskeriet, men kjøbmændene forbydes at søge fiskeriet uden med deres egne folk.

2do Ved at klipfiskvirkningen icke bruges udi Boesandsdistrict,⁵ men udi alle de omkringliggende handelsdistricter, hvis aarsage alle söefolkene søge derhen. Compagniet maatte derfor strax tilholdes at indrette bemelte fiskevirkning udi Boesandsdistrict.

Guldbringesyssel.⁶ Litra SS. N° 1. Islands fattige uden navne.

Om aarsagen fiskeriets mislingelse under landet, ligesom gejstligheden udi Mulesyssel litra Ff. N° 5, 6, 7, og proponere, at de fremede fiskere tilholdes at fiske ickun 2 mile fra landet.

Ditto syssel. Litra Cc. N° 2.

Indbyggerne af Grindevigs handelsdistrict⁷ klager over, at dem betages leylighed til at søge fiskeriet af selvsamme aarsager, som Kiosesyssel litra Jj. N° 3[a] angiver.

¹ 2. B. J. Ref. N° 699 l. Lit. A. N° 1; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssyssel.*

² Kjósarsýsla. Rétt er Gullbringusýsla. / *Kjósarsyssel. Korrekt er Gullbringusyssel.*

³ Hafnahreppur / *Hafnarep, Gull.*

⁴ Fólk úr uppsveitum, byggðum sem liggja inn til landsins fjarri sjó. / *Folk fra landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten.*

⁵ Bäsendar, verslunarsvæði / *handelsdistrikt, Gull.*

⁶ Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

⁷ Grindavík, verslunarsvæði / *handelsdistrikt, Gull.*

Arnessýssel.¹ Litra Ee. N° 1.
Ligesaa.

Hunevandssýssel. Litra AA. N° 2.

Forestiller, at der i syssellet kand haves megen havkallefangst,² men formedelst mangel paa redskaber og andre fornødne anstalter icke kand drives. Medmindre hans May^{ts} af en sær kongelig naade vilde skænke bönderne, som boe ved søekanten i sysslelets vestre deel, linier og jærn til at sætte den i stand med. Klages ligeledes over mangel paa flinte til at skyde sælhunde, got om de ligeledes blev tillagt syssellet gratis.

Skagefiordssýssel. Litra ZZ. N° 6. Bönder af Seilerep.³

Ansøge, at hans May^{ts} vilde skjænke til denne reps indbyggere 1 à 2 fiskerbaade, nemlig 1 seksæring og et firemanefar, da fiskeriet icke kand benöttes formedelst mangel paa baade. Disse skulde være under repstjoreres opsyne, at de fattigste kunde allene have nytten deraf.

Nordersýssel.⁴ Litra Rr. N° 1–13.

Proponeres, at nord- og österlandes indsændes aarlig 2de hvalfangerskibe for at fange hvalfiske, hvoraf haves en stor mængde i fjordene. Kjødets af hvalene skulle tillæges de fattige til hjælp.

2) At der indsændes 10 à 12 grönlændere, som lærte indbyggerne at gjöre baade af sælhundeskind for at fange selhunde med. De skulde af hver bonde oppebære 2 sk.

3) At der indsendes huckerter til at fiske med paa havet rundt om landet.

OM FERSKVANDSFISKERIERNE ISÆR

I andledning af bemelte post.

Sysselmand Biarne Haldorsen.⁵ Litra P.

Mælder, at Hunevandssýssel har følgende elver, nemlig Blanda, Laxaae, Vandsdalsaae, Videdalsaae, Midfiarderaae,⁶ i hvilke alle fanges lax og

¹ Árnessýsla. / *Arnessýssel*.

² Hákarlaveiði. / *Hajfangst*.

³ Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsýssel*; Seyluhreppur / *Seylurep*, Skag.

⁴ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsýssel*.

⁵ Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssýssel* 1728–1773.

⁶ Blanda, Laxá á Ásum, Vatnsdalsá, Víðidalsá, Miðfjarðará, ár / *elve*, Hún.

örreder med megen flid, men ickun liden fordeel, da dette fiskerie er icke af den betydenhed som det paa Sönderlandet. Fangsten skeer ellers gemeenlig med garn, som nedsættes paa visse stæder og træckes i elverne.

[Syssemand] Lider Gudmandsen.¹

Mælder om Skaftefieldssyssel, at udi fölgende elver, nemlig Skaftaae, Kudefliot, Dyrholaos² samt alle andre ferske söer, saavel udi böyden som paa fjeldene, fanges örreder udi overflödighed. Men mangel paa folk, reedskaber og virkningsmidler, troer han, at være den største aarsag til, at disse fiskerige söer og elver icke kand tilbringe folk en klæckeligere fordeel.

Litra AA.

Mælder om Midfiord,³ at der udi visse elver falder vel lax, men som formedelst store steene i grunden og vandets dybde, samt den aarlige forandring elverne tage ved en fersksöe, som om foraaret har sit udløb i dem, icke kand fanges.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Litra G. N° 2. Biskop Finner Jonsen.⁴

Nægter icke, at Olvisaae udi dette og Hvitaae udi Borgefiordssyssel⁵ kunde, naar de bleve forsynede med stængsler, tilveyebringe naboerne langt meere profitable laxefiskerie, end de nu gjöre. Men alle de andre, som boe oven for 10 à 12 mile op i landet, kandske 40 til 50 bönder, vilde derved miste den dem tilkommende andeel og deraf havte aarlig nytte og gavn. Hvorpaa haves exempel udi aaret 1648, da der blev af Kong Cristian den 4^{de}⁶ udgivet et privilegium til en hollænder⁷ paa saad-

¹ Lit. Tt. N° 1; Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *syssemand i Vestur-Skaftafellssyssel* 1755–1802.

² Skaftá, Kúðafliót, ár / *elve*, Dyrhólaós, stöðuvatn / *indsø*, V-Skaft.

³ Miðfjörður, Hún.

⁴ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

⁵ Ölfusá, á / *elv*, Árn.; Hvítá, á / *elv*, Borg. og Mýr.; Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel*.

⁶ Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596*.

⁷ Jóhann Markússon Mum (ca. 1570–?), hollenskur fálkafangari / *hollandsk falkefanger; Alþingisbækur Íslands* VI, s. 233; *Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. 2. Deel, s. 472–474 (Frihed for Morten Thanke, Hans Ransen, Marcus Raadebandt oc Johan Momm paa tive aars Tid at fange Lax udi Hvita, 24.1.1648).

dan laxefangst udi Hvideaaeos.¹ Men samme, saasom indbyggerne tog derved en stor skade, efter en allerunderdanigst forestilling af Kong Fredrich den 3^{ie}2 igjenkaldet.

Guldbringesyssel. Litra Y. Præst Thorarensen.³

Indberetter, at det bekjente gode laxefiskerie udi Ellideaaen⁴ af nogle paastaes efterhaanden at aftage, formedelst 2de af dem foregivne aarsager, nemlig:

1) At nogle smaae elver, som löbe fra fjeldet og samle sig alle udi den ferske söe saakaldet Ellidevatn,⁵ skal formindskes, hvorved aaen og skal tage af til hinder for den opgaaende lax.

2) At i bemelte ferske söe skal være en underjordisk aare, som tid efter anden skal af leer og grus være bleven forstoppet. Samme haver mand i de ældre tider ved hjælp af lange træestager om vinteren paa is faaet aabnet, og da baade forellefangsten i söen som laxefangsten udi elven slaaet mærkelig ind, hvilket nu om stunder bliver deels forsömt, deels forgæves forsögt.

Den sidste aarsag holder han for den rimeligste. Han troer ellers, at laxe- og söeörretsfangst med vaader⁶ kunde maaskee oprettes hist og her i det salte vand, hvor der findes deels steyle klipper, som mand kunde kalke paa den side, som render til vandet, deels sandbreeder, til hvilken fisken gärne samler sig. Paa lax og örreder, skriver hand, er icke sat nogen efterretlig taxt, sælges gemeenlig 10 pd. for 3 à 5 fiske. Behandlingen mislig iblandt indbyggerne.

Skaftefieldssyssel.⁷ Litra Tt. N° 2.

Beklages indbyggernes vankundighed og mangel paa beqvemne reedskaber til at före sig til nötte de i dette syssel beliggende fiskefulde elver og ferske söer. Troes, at i udlöbet af mange elver kand haaves den beste og fordeelagtigste sælhundefangst.

¹ Hvítárós / *Hvítá flodmunding*, Borg. og Mýr.

² Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik III., konge i Danmark og Norge* 1648–1670.

³ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

⁴ Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.

⁵ Elliðavatn, stöðuvatn / *indsø*, Gull.

⁶ Voðir (ádráttarnet). / *Vod (fiskenet, der trækkes gennem vandet)*.

⁷ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel*.

[Skaftefieldssyssel.] Litra AA. N° 1.¹

Proponeres, at der indsendes udi hvert syssel fremmede folk, som lærde indbyggerne at gjøre garn og andre beqvemme reedskaber til ferskvands fiskeriets søgning.

OM SALTVANDSFISKERIE

Vadlesyssel, Öefiordssyssel. Sysselmand Jacobsen.²

Beretter, at syssels fornemste fiskerie er paa den vestlige kant, som grændser mod söen, Olafsfiord og Siglefiord.³ 6 baade, kaldte sexæringer, hver paa 7 à 8 mand, söge her havkalvefangsten,⁴ der undertiden er profitable, undertiden ej lønner sig. Paa Upsestrand og Arskogstrand⁵ söges fiskeriet af 46 fem- og 4 firemandsfarere. Værtiden⁶ begynder d. 15. Junii og varer til Julii maanets slutning. Dog beklager han, at fiskeriet i höeslettens tid meget forsømmes, formedelst de selvsamme folk dyrke begge dele. Fiskeriet söges ellers undertiden 2, undertiden 3 miil til söes.

Havkalvefangst. Hertil holder sysselmanden for, det var meget nyttigt, om en liden jagt der til sysslet blev oversendt, da han mener, der findes mænd, som i en hast kunde lære at före saadant fartöj efter compas, ligesom der ere de, der efter tegning turde paatage sig selv at bygge ærlige jagter.

Selhundefangst. Hertil holder han garn for at være langt nyttigere end de der i sysslet brugelige harponere, der gjøre selhundene bange og jage dem fra landet. De sidste 2de vinter har de derfor slet ingen fangst gjort.

Torskegarn har sysselmanden ladet prøve, men befundet dem unyttige, formedelst de, for fiskelejernes store dybheds skyld, ej kunne settes med den tilbørlig accuratesse.

Fiskeriets forbedring angaaende, holder han for, det er en bonde der i sysslet ganske umuligt at skaffe folk til fiskeriets søgning vester eller sönder paa landet, da de fleste mangler tjenestefolk, evne og proviant.

¹ 2. B. J. Ref. N° 699 l. Lit. A. N° 1; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssyssel*.

² Lit. Qq. N° 1; Jón Jakobsson (1738–1808), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysselmand i Eyjafjarðarsyssel 1768–1805*.

³ Ólafsfjörður, Eyjafj.; Siglufjörður, Eyjafj.

⁴ Hákarlaveiði. / *Hajfangst*.

⁵ Upsaströnd, Eyjafj.; Árskógsströnd, Eyjafj.

⁶ Vertið. / *Fangstsæson*.

Vejens længde desuden vilde opsuge gevinsten, og qvindekjønnet kan ej bestride gaardenes forretninger alene, saa længe kreaturene leve.

Tingöesyssel, Nordersyssel. Sysselmand Bendixsen.¹

Forklarer i denne materie, at fiskebaadenes antal i dette syssel overhoved nu er 107. Nemlig 4 aatteæringer, 3 sexæringer, der meest bruges til transporter ved handelstæderne, 87 fiire- og 13 toæringer til fiskeriet. Fra St. Hansdag² til Decembr., da torsken gaaer under landet, bruges baadene, derefter til havkalve- og selhundsfangst. Paa de store roe 5, paa de smaa 3 mænd.

Jagter og store fartøjer, holder han for, at kunne være meget tjenlige til havkalve- og torskefangst. Men da ingen der forstaae compasset, var nödigt, at en erfaren söemand fulgte med, som heri kunde undervise dem.

Torskegarn, holder han for, kunde med fordeel paa sine steder bruges, dersom man var forsikret, de vare ligesaa nyttige de lyse sommer-nætter som om vinteren.

Sild og andre smaa fiske gaae med Junii maaned til landet, men viger og bugter findes der ikke, hvor flynder- og sildegarn kan bruges, undtagen paa nogle steder ved Öefjord og paa Huseviig, Bredeviig og Röderhavn.³

Fiskeriets sögning fra dette syssel er for adskillige aarsagers skyld liden og umulig.

a) Er der saa stor mangel paa folk, at bonden mange steds ingen karl har, og paa andre steder kan en karl ej undværes fra vinterarbejde ved qvæg og faar, som qvindkjønnet ej her eene kan bestride.

b) Hvor undertiden paa gaarde ved söekanten kunne være 2 à 3 karle, er de og nödvendige til havkalve- og selhundefangst.

c) Lösemænd⁴ ere der ej.

d) Omskjönt 8 à 10 karle kunne faaes, vilde dog vejens længde til Vester- og Söderlandet formedelst mangel paa heste forbyde dem at söge værtiden.

¹ Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsýssel 1734–1776*.

² Jónsmessa: 24. júní. / *Sankthansdag: 24. juni*.

³ Eyjafjörður, Eyjafj.; Húsavík, Breiðavík á Tjörnesi, Raufarhöfn, Þing.

⁴ Lausamenn. / *Lösarbejdere*.

e) Desuden gjør en sterk snee, der den meeste tid falder i værtiden, dem denne rejse endnu vanskeligere og mindre nyttig.

Mulesyssels nordpart.

Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Hiörlevsen.¹

Forklare, at af de 6 sogne, deres district indbefatter, ligge 2 til östen op i landet, det 3de ved söekanten, som dog, da ingen bugt indlöber, og landingen er besværlig, har alene tilforn havt 2 à 3 fiskebaade, der nu forlængst ere aflagte. Herimod söge bönderne herfra undertiden til de nærmeste fjorder og fiskerpladser. I övrige 3de nordligste sogner ere derimod 30 fiskerbaade, nemlig 4 sex-, 12 fire- og 14 toæringer, der ere fuldkommen nok baade for dette og de andre sogner. Paa tjenestefolk har der i syselet været störste mangel siden sidste haarde aaring[er]. Aarsagerne dertil, mener de, at være:

1) I disse aaringer döde der i syselet imod 200 mennesker af hungersnöd, og flere flygtede til andre fjerdinge.

2) De saaledes öde liggende jorders besettelse have medtaget en deel folk.

3) Da der i 48 aar intet fiskerie har været om vinteren og oftest meget ringe om sommeren, da det sjelden har begyndt för i Augusti maaned, saa har folk lagt sig mere efter jordbrug og qvægauling, der kan give dem nok at bestille alle, helst saasom ingen bonde har meer end 2, kuns faae 1 arbejdskarl. De fleste have enten ingen eller og en halvvoxen dreng. Ungdommen er desuden meget svagelig i opvexten, hvorfor qvindkjönnet ej heller kan gjøre fuld tjeneste.

4) Om end nogle mandfolk kunde mistes til fiskerierne, var det dog mere besværligt end nyttigt at söge de nærmeste, nemlig Westmanöerne,² formedelst vejens længde af mere end 50 mile. Tilforn har især i midparten af syselet ved Rödefjord³ været overflödigt fiskerie fra Mikhelsdag næsten til kyndelmisse,⁴ og en mængde torsk været fanget, nu er

¹ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), *sýslumaður í Norður-Múlasýslu / sysselmand i Norður-Múlasýssel 1751–1786*; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), *aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / hjælpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel 1766–1771*.

² Vestmannaeyjar.

³ Reyðarfjörður, S-Múl.

⁴ Mikjálsmessa: 29. september. Kyndilmessa: 2. febrúar. / *Mikkelsdag: 29. september. Kyndelmisse: 2. februar.*

derimod saa got som intet, da fiskeriet ej betaler sig. Nogle faa havkalve¹ fanges undertiden. Til denne fangst bruges intet andet redskab end lag- eller gagnvaad.² Sætusökner³ bruges ej, uagtet de synes fordeelagtigere.

Sælhundefangsten drives vel paa nogle af de belejligste steder med stor fordeel, men synes at kunne blive meget almindeligere. Man bruger hertil noder,⁴ og de vide hertil intet beqvemmere redskab. Ved den sydlige udhuk af Wappnefiorden er en liden öe, Biarneröe,⁵ der har 2 gode havne, hvor fiskeriet undertiden söges i fjorden, hvor det altid er bedre end ved udöer. Smaabaade ere dem derfor tjenligere end store.

Torskegarn vilde efter den prøve, som for faa aar siden blev gjort dermed paa Rödehavn,⁶ hvor de ej kunde staae sig for ström, ventelig ej blive tjenlige i Wappnefiorden der, især Langenæsbugten,⁷ staaer endnu mere aaben for havet.

Flynder- og sildfiskeriet er der næsten ubekjent og uforsögt. Söefolkene berette, at de i 48 aar ej ere blevne dem var. Grunden er overalt i sysslelet steenet og ujævn, undtagen i Wappnefiorden og Loonene,⁸ hvor den er sandig og leeragtig. I disse Loone fanges af danske og islandske med sættegarn⁹ smaa fiske som örter, foreller, graaseie,¹⁰ flynder og smaatorsk, dog meget lidet, 6 à 8 stk. höjst i en nat.

Fiskeriets sögning er vel flittig nok, eftersom nyttens deraf i de sidste aaringer har været saa liden, at derved snarere har været tab end fordeel. Men fiskens behandling derimod meget slet, da den aldeles ikke bevares mod regn og fugtighed. Ofte varer det længe, för man flekker fisken, og sjelden skjærer man den op i nakken, der dog menes at befordre dens

¹ Hákarlar. / Haj.

² Lagvaður eða gagnvaður. Hákarlavaður, þ.e. lína með tveimur önglum sem látin var liggja í sjó milli þess sem vitjað var um. / Hajsnoere, dvs. en line med to kroge, som blev liggende i havet mellem de tidspunkter, hvor den blev tilset. Islandsk lagvaður eller gagnvaður.

³ Setusókn. Hákarlafæri með einum öngli sem setið var við úti á sjó í svonefndum hákarlalegum sem tóku oft marga daga. / Hajsnoere med en krog, som blev sat langt ude til havs, de såkaldte hajfisketure, som ofte tog flere dage. Islandsk setusókn.

⁴ Nót, stórt fiskinet. / Not, stort fiskegarn.

⁵ Vopnafjörður, N-Múl.; Bjarnarey, eyja í / ø i Héraðsflói, N-Múl.

⁶ Raufarhöfn, Þing.

⁷ Langanesbugt (Bakkafló), N-Múl.

⁸ Skógalón og Nýpslón, stöðuvötn / indsøer, Vopnafjörður, N-Múl.

⁹ Lagnet. Fiskinet fest við stjóra. / Fiskegarn, der sættes i vandet og holdes fast med sten.

¹⁰ Grásleppa. / Hun-stenbider.

conservation. At sætesokner ej bruges til havkalvefangst er en forsømmelse, derforuden mangel paa folk, armod og ukyndighed, tillige kommer af mangel paa anførsel. Værtiden falder just i den beste høetid, en lang vej er der til fiskepladserne, 1 eller højst 2 folk har bonden, alt dette gjør fiskeriet mere skadeligt end nyttigt for bonden.

Til fiskeriets forbedring holde de det tjenligt, at til Wappnefiorden bleve sendte 2de gode og ædruelige sundmörske¹ fiskere og en habil formand fra Sönderlandet. Disse skulle sommer og vinter söge og opdage fiskeriet, virke det og oplære indbyggerne i dette, saavel som at omgaaes med segl og compas, der maatte være meget nyttig, saasom taagen bestandig staaer over söen. De skulde tillige forstaae at knytte alle slags garn, hvilket saavel som deres söeklæders syening maatte være deres vinterarbejde, naar de ej kunde komme ud. Deres vinterhuus kunde de have et steds paa odden eller næsset, der skiller fjorden fra handelshusene. Sönden for dette næs er god lejlighed til selhundefangst, men allerbest norden for samme ved Lonene, hvor og de omtalte smaafiske, örte, sild, flynder, etc. kunde fanges. For at söge havet kunde de og have tilholdessted paa Biarneröen. I begyndelsen var nok at have 4 baade af forskjellig störrelse, hvoraf den störste maatte være som de almindelige sundmörske havbaade. Naar nu indbyggerne paa disse baade bleve medtagne enten for lod² i fiskeriet, en vis part deri, eller for ugepenge, saa vilde alle, som kunde, nok söge arbejdet. Denne sidste accord var i gode aaringer i Wappnefiorden indgaaet med kjøbmanden, som ugentlig gav hver 1 rd. Omkostningerne paa denne indretning burde handelen udrede som den, der i tiden nöd fordelen deraf, især ved den mængde sælhunde da vilde fanges.

Mulesyssels sönderpart. Syssemand Wium.³

Forklarer, at i dette syssel findes 102 fiskerbaade paa 4 aarer. Med disse roer man ikke længere end en miil ud paa söen, undtagen 1 à 2 gange om sommeren i den beste værtid. Om vinteren fiskes ej uden i nogle fjorde, hvor havkalve fanges. Fiskeriet begynder efter paaske og holder ved til hen imod hösten. Paa fornævnte baade roe alene 3 à 4 mand.

¹ Menn frá Sunnmæri í Noregi. / Nordmænd fra området Sunnmøre.

² Hlutur í fiskafli. / Andel af fiskefangst.

³ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / syssemand i Suður-Múlasýssel 1740–1752, 1756–1778.

Til fiskeriets forbedring holder han det for tjenligt, at aatteæringer bleve indførte, da de nu med deres smaabaade maa ligge 1, 2 à 3 uger om sommeren fast uden at kunne komme ud, da de imidlertid ere örkeslöse og foröde det lidet, de have faaet. Med aatteæringer kunde de derimod söge söen vinter og sommer. De beste havne og indløb findes i dette syssel for slige baade, og var det nok, naar der i hver fjord fandtes 3 à 4 saadaane. Herved vilde bonden spare meget af sin provision, som fortæres af de mange folk, han ofte til ingen nytte med store bekostninger maa holde paa de smaa baade, da otteæringen altid vilde kunne söge söen og aldrig ligge stille som de smaa.

Havkalveredskaber mener han kunde undværes, naar aatteæringer bleve indførte, da denne fangstes störste forhindring syndes at være, at man paa de smaabaade ej kan sidde ude paa söen 1 à 2 etmaal,¹ hvor 8, 10, 12 og flere havkalve ad gangen kunde fanges.

Sælhunde fanges her med garn, der deels ligger stille i vandet, deels trekkes mod strömmen i nogle ferske söer.

Torskegarn, mener han, ej at kunne bruges der med fordeel, saasom bunden er ujævn og steenig, og der desuden er stor mængde af havkalve og höfrunge,² som let kunde sönderrive eller bortføre garnene.

Fiskeriets aftagelse, mener han ellers, foruden mangel paa gode anstalter at være hollænderne at tilskrive, der med andre fremmede om sommeren fiske uden for landet, 4 à 4½ miil ude i söen, hvor indbyggerne med deres smaa baade ej kunne komme ud, og her udkaste indvoldene af den fangede fisk, hvorefter de andre söge.

Den adjungerede sysselmand Arnorsen.³

Beretter, at i Mulesyssels middel og sydlige deel findes henved 52 firemands-, hvoriblant dog en deel ubrugelige, 50 to- og 6 seksmandsfarere, hvilke sidste alene bruges til transporten. I syssellet er ingen fiskevær⁴ undtagen paa en liden öe uden for Rödefjord,⁵ hvor nogle firemandsfarere fiske. Disses antal var for en 20 aar siden 14 à 16, nu derimod ikke

¹ Sólarhringur. / *Døgn*.

² Höfrungar. / *Delfiner*.

³ Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjálpesysselmand i Suður-Múlasýssel 1769–1778*.

⁴ Verstöð. / *Fiskerleje*.

⁵ Seley, eyja í / *ø i Reyðarfjörður, S-Múl*.

over 7 à 8. Paa bemelte Sehlöe ere 5 landingspladser, der vexelviis alle bruges, men ere slette havne formedelst den sterke søegang, saa at baadene maa trekkes op paa landet. Dog kunde i den eene, Sandlending¹ kaldet, bruges en otteæring. Til öen søges efter trinitatis söndag,² der fiskes tæt under landet eller i det længste 2 miil ud fra landet. Dybet er en 30 à 40, ja paa sine steder 120 favne, længere ud paa havet lavere, 20 à 24 favne. Grunden er meest steenet, nogle steder dog leeret, hvor havkalvelinier legges. Disse torsk og flönder er de almindelige fiske paa denne öe. I de sydlige fjorde begyndes ved korsmesse³ fiskeriet, i de nordlige ved medii Junii tider. Paa tomandsfarere fiskes under landet, paa firemændsfarere søges söen om höjsommer. Udenfor landet og i fjordene ere overalt sterke strömmen.

Fiskeredskaberne, som der bruges, ere torske-, lod- og haandliner. De förste bruges, hvor bunden er jævn, de sidste hvor ujævn og hvor strömmen ere. Torske- og flöndergarn ere der ganske ubekjente. Torskegarnet, mener han ellers, i indfjordene at kunne være nyttigt. En mand i Rödefjord forstaaer at indrette dem, naar de kuns först bleve anordnede. Vel vilde til sine tider hvalfiske og havkalve forbyde at bruge dem, men da disse ikke bestandig ligge i fjordene, kunde garnet gjerne bruges vexelviis med lodderne, især naar merkes, at fisken ej vil bide paa angelen.⁴ Og kunde garnet, hvor bunden er jævn, gjerne settes paa de samme fiskemeder,⁵ ej heller vilde de strömmen, der ikke hindre lodderne, skade garnet. Det er desuden paa Sydlandet erfaret, at den beste torsk, der ikke bider paa kroge, fanges med garnet.

Havkalve fanges med liner paa visse fiskemeeder. Aarsagen, hvorfor fiskeriet ikke søges om vinteren, skal være, fordi fisken i nogle aar ikke er kommet under Österlandet för mod pindsetider. Dog mener sysselmanden, at fisken ofte endog om vinteren søger mod landet, men dels fornemmes den ej altid, dels ere og folk paa deres smaabaade og uden söeskindklæder bange for at söge söen om vinteren.

Forhindringer ved fiskeriet ere foruden mangel paa söeklæder og store baade, hvilke folket dog gjerne kunde skaffe sig mod for hver otte-

¹ Sandlending, lendingarstaður í / *landingssted* i Seley, Reyðarfjörður, S-Múl.

² Þrenningarhátið: sunnudagurinn næsti eftir hvítasunnu. / *Trinitatis: første söndag efter pinse.*

⁶ Krossmessa á vori: 3. maí. / *Korsmesse om foråret: 3. maj.*

⁴ Öngulinn. / *Fiskekrogen.*

⁵ Fiskimið. / *Fiskebanker.*

eller tiæring efter octrojen af 1763 og kongel. resolution 5. Febr. 1760¹ at nyde i præmie 6 à 8 rd. Ogsaa de fremmede fiskere eller doggere, som ved at udkaste hovede og indvolde en 4 miil uden for landet, lokke fisken derefter ud fra landet. Nærmere maa de efter octrojen ej komme, og indbyggerne tør med deres smaabaade ej vove sig saa langt ud. Han mener derfor, det var maaskee got, om disse fremmede bleve tilladt at fiske under landet, naar der ej vare islænderne til hinder med deres liner, og ingen handel brugte.

Fiskeriets søgning fra dette syssel paa Vester- og Sönderlandet, samt Vestmanöerne² i værtiden, holder sysselmanden for ugjærligt, fordi:

1) Der paa Österlandet for vinterens strengheds skyld umulig kan holdes saa mange heste, som nödvendig vilde behöves til saa besværlig en rejse af 52 miil til disse syssler. En bonde kan vel holde 3 à 4 höjst 6 heste, men mange have kuns 1 à 2, fölgelig kuns $\frac{1}{2}$ mod de, der haves paa Nordlandet.

2) Der findes paa Österlandet saa mange elve, over hvilke for strömmens skyld ingen færgesteder kan indrettes, at söefolkene derved om foraaret paa deres rejse hjem kunne opholdes 1 maanet og længere, hvorved deres arbejde alt for meget forsömmes.

3) Fisken kan om sommeren ikke föres over elverne uden at vove baade den og hesten. Han holder det derfor bedre at drive deres eget fiskerie flittigere

Til fiskeriets forbedring foreslaaer han:

1) At indbyggerne i Berrefjordsdistrict³ bleve tilholdte at skaffe sig hver en otte- eller tiæring med tilbehör. Til den ende maatte de forsynes med en baadebygger, som i et eller 2 aar kunde nyde en af amtmanden fastsettende betaling. Materialier maatte indbyggerne skaffe. Og som midt for sysslet, en 2½ à 3 miil fra landet, ligger en kongen tilhörende öe, Papöe,⁴ hvor, efter forpagterens forklaring, findes 3 gode havne, men kuns haves 1 firemandsfar, som kan föde 2 kjöer, 1 stud, 30 à 40 faar og i maadelige aar give 12 à 20 föringer ederdun og 2 td. fjeder af bergfugle. Saa eftersom fiskeriet paa denne öe ligger overmaade beqvemt,

¹ *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763); s. 383–384 (Kongelig Resolution ang. nogle Foranstaltninger ved den islandske Handel, 5.2.1760).

² Vestmannacyjar.

³ Berufjarðarhérað / *Berufjörður distrikt*, S-Múl.

⁴ Papey, Álftafjarðarhreppur, S-Múl.

der og findes steen at gjøre fiskegjerder af, havnene kunne modtage mange baade med folk, og det overalt vilde være meget nyttigt med tiden saavel for forpagteren som sysselets indvaanere og hans Majestæts interesse at anvende öen til mere nytte, helst fisken om foraaet gaar tæt under öen, foreslaaer han, at alle disse nye otte- og tiæringer bleve fört ud paa öen, mod at hver baad gav den paa Sydlandet sædvanlige afgift til forpagteren. Værtiden kunde aarlige begynde 1te Apr., baadene maatte besættes med egne arbejdsfolk og nogle af oplandets.¹ Forpagteren skulde befales at modtage alle sig frembydende baade.

2) Paa samme maade skulde Nord-, Röde- og Fauskrudsfiordes² indbyggere med deres anskaffende otte- og tiæringer söge Sehlöen paa samme tid, værtiden begynde, og samme afgift svares. Hvorimod ejeren, præsten til Holmum,³ ikke maatte formene dem at söge öen. Og skulde det staae dem alle frit for at söge enten Papöe eller Sehlöe, som de selv fandt tjenligst.

3) Ligeledes skulde i Borger-, Lodmuner-, Seidis- og Miöefiordene⁴ bygges i hver 1 tiæring i det mindste, som betids om foraaet skulde söge söen yderst i fjordene, hvor de beste landingspladser fandtes. Saa skulde og alle forbindes at anskaffe sig skindsöeklæder, söebuder⁵ og kjökken, ligesom paa Stavnæs⁶ er brugeligt. De sidste maatte paa Papöe af forpagteren, paa Sehlöe af præsten paa Holmum og i fjordene af skibsejerne eller jordrotterne omskaffes og bekostes. Til en otteæring vilde i det mindste udfordres 9 mand med formanden, og höjst 11.

Flöndergarn, mener han, med fordeel at kunne bruges i Alpte-, Hammers- og Berrefiordene,⁷ hvor der er jævn grund, sandig og leeret og ikke over en 20 favnedybt, samt ingen strøm. Det var derfor got, om Compagniet⁸ til en prøve vilde for en billig priis til prøve indføre slige garn med tilbehör ved Berre- og Rödefiords- med flere handelsdistricter.⁹

¹ Úr uppsveitum, þ.e. byggðum sem liggja inn til landsins fjarri sjó. / *Landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten.*

² Norðfjörður, Reyðarfjörður, Fáskrúðsfjörður, S-Múl.

³ Hólmar, Reyðarfjarðarhreppur, S-Múl.

⁴ Borgarfjörður eystri, Loðmundarfjörður, Seyðisfjörður, N-Múl.; Mjóifjörður, S-Múl.

⁵ Sjóbúðir. / *Fiskeboder.*

⁶ Stafnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

⁷ Álftafjörður, Hamarsfjörður, Berufjörður, S-Múl.

⁸ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁹ Verslunarsvæði Berufjarðar / *Berufjörður handelsdistrikt*, S-Múl. og A-Skaft.; Verslunarsvæði Reyðarfjarðar / *Reyðarfjörður handelsdistrikt*, S-Múl. og N-Múl.

Dahlesyssel. Sysselmand Magnus Ketilson.¹

Giver den efterretning, at fiskeriet i dette syssel er ustadigt og uvist og kuns i et tingsogn paa öerne, som grændse nærmest til Sneefieldssyssel.² Imidlertid findes dog i syssellet 57 baade af adskillig størrelse, hvoraf 4 søge fiskeriet i Sneefieldssyssel fra medio Apr. til medium Maji, og 14 paa Biarnöer i Bardestrandssyssel³ fra medio Apr. til sidst i Junio, som dog sjelden gjøre bedre fangst end hine i een maaned. De övrige baade bruges til at rejse imellem de beboede öer paa, de store alene til transport. De bönder, som kunne proviantere deres arbejdskarle, sende dem i Octobr. til Sneefieldssyssel og lade dem der roe til medium Maji. Dog roe de ikke selv disse skibe, som deres folk roe paa, thi de fleste formaae ej at bekoste sig dem. Ja, den störste deel maa af mangel paa proviant lade sine folk hele vinteren gaae örkeslös hjemme, og de, som söge fiskeriet, af fattigdom strax kaage den fangede fisk til at spise etc. Desuden kunde omkostningerne paa baades anskaffelse ej betale sig formedelst mange vanskeligheder og Sneefieldssyssels indbygges modstræbelser, der af tvinge disse arbejdskarle, foruden huuslejen,⁴ deres torskehoveder. Amtmanden har vel sögt at hemme denne misbrug, men forgjeves. Disse karle faae nu ej engang som tilforn suur valde uden betaling. Det er derfor disse indbygges mundheld: "Jeg maa have en huusmand at leve af." Thi ved disse torskehoveder spare de deres egen fisk. I hensigt til skibene til dette fiskerie, da er det vanskeligt med lodsejeren eller forpagteren at treffe billig accord, da for saadant ingen priis er bestemt.

Flyndre fanges i dette syssel ej, dog mener Ketilson, at der maatte kunne fanges mængde af dem, saasom overalt er skiön leergrund, og han om sommeren endog har seet smaa flyndre spille ved strandbredden, men heraf benytter sig ingen af mangel paa kundskab, formue, folk og hamp.

¹ Lit. BB. [N° 1]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803*.

² Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel*.

³ Bjarneyjar á Breiðafirði, Flateyjarhreppur, Barð.; Barðastrandarsýsla. / *Barðastrandar-syssel*.

⁴ Húsaleiga eða þjónustukaup. Eftirgjald sem utanaðkomandi sjómenn greiddu fyrir drykk, grauta, þjónustu, þvott og matseldun en ekki húsæði því að fyrir það var ekki greitt. / *Huusleje eller husholdningsleje. Afgift, som udefrakommende søfolk betalte for drikkevarer, grød, tjeneste, vask og madlavning, men ikke for husly, for det blev der ikke betalt for.*

Steenbid eller rödmave, graaslippe,¹ mener Ketilson,² aarlig at komme ind i fjorden i stor mængde. Dog fanges ej undtagen nogle, som de store strandmaager trække paa land, og et sted hvor ebben kaster dem op i smaae damme, hvor den da med hænder og fødder søges. Garn bruges ej.

Af selhunde, meest unge, fanges om foraaret i noder³ en 100 stk. eller noget mere, der give imod en 5 td. tran. I Novembr. fanges atter en 90 à 100 af en anden art selhundehvalpe. Denne fangst, der skeer alene ved at slaae selhundene ihjel paa visse klipper, søges meget omhyggelig. Dog samles heraf kuns lidet tran, da spækket gives og selges de fattige til at brænde som lys. Men denne fangst tilhører ikkun nogle faa bønder som en herlighed, ikke noget heelt tinglaug.⁴

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.⁵

Vilde, at Compagniet ved kongel. befaling skulde tilholdes overalt i landet at see fiskeriet paa norsk maade indrettet, at lære dem kompassets brug, fiskefangsten og tilberedningen m.v. Dernæst ved præmie og friheder en 20 familier formuende og stræbsomme norske fiskere formaaes til paa adskillige steder omkring i landet at nedsette sig og der forblive med deres afkom.

Kjöbmændene maatte være vel forsynede med salt og tønner og pligtige at modtage al den ferske fisk, dem af indbyggerne blev tilstillet. Hvoraf en tønne, naar indvolde og leveren vare aftagne, skulde betales med 4 mk. eller 30 f., dog spegelax undtagen, hvoraf 1 pd. betales med 3 f.

Og skulde fisken ligesaavel paa slagter- som fiskerhavne⁶ under 10 rd. mulct af kjöbmanden antages. Indbyggerne maatte og undervises i sildens beste behandling samt dens kaagning til tran, og skulde for silden, salt og foustage fraregnet, betales for tønnden 1 rd. 2 mark specie. For

¹ Rauðmagi, grásleppa. / *Han-stenbider, hun-stenbider.*

² Skammstafað K. í frumriti. / *Forkortet K. i originalen.*

³ Nót, stórt fiskinet. / *Not, stort fiskegarn.*

⁴ Þingsókn. / *Tingsogn.*

⁵ Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar 1755–1779.*

⁶ Sláturhöfn. Höfn þar sem aðallega er verslað með landbúnaðarafurðir; Fiskihöfn. Höfn þar sem aðallega er verslað með sjávarafurðir. / *Slagtehavn. Havn, hvor der primært handles med landbrugsprodukter; Fiskehavn. Havn, hvor der primært handles med produkter fra fiskeriet.*

ferske örter og lax maatte settes en vis taxt. Selhundeskind skulde ligeledes modtages mod 30 f. for hver 10 pd. Og for at opmuntre indbyggerne til at legge sig efter disse fangster skulde Compagniet som et præmium betale enhver, som i handelen indbragte 6 td. sild, 6 mk., 100 pd. lax 1 rd., öreter og foreller 3 mk., og 100 pd. selhundeskind 1 rd. courant.

Landphysicus Poulson.¹

Troer det tjenligt, om fra ethvert fiskevær² blev indhentet efterretning om den der brugelige baadebygning, fiskeredskaber, [fiske]maade og [fiske]behandling etc., hvorefter den beste maade kunde overalt bekjendtgjøres til almindelig brug. Torskegarnene, som i nogle aar med fordel har været brugt i Havnefiorden,³ fortjente en almindeligere brug. Linevaader er et got redskab, som bruges med meest behændighed paa Nordlandet. At harpunere marsviin og sælhunde bruges alene i Öefiordssyssel, ligesom i Nordersyssel⁴ at fange sælhunde i garn. Hayen fanges ingensteds i hele Sönderlandet, da dette fiskerie dog er det fordeelagtigste af alle. Sildegarn bruges kuns meget sjelden og paa faa steder. Den norske og bornholmske maade at fange lax i stranden paa, er der i landet aldeles ubekjendt. Laxekister bruges næsten ingensteds i elverne, ligesom denne fordeelagtige fangst overalt drives meget koldsindig og skjödeslös. Ingensteds kan findes en overflödigare sværm af lax end i Rutefiordsaae.⁵ Forellefangsten, saavel i stranden som aerne med trekke- og settegarn⁶ bruges til deels paa Nordlandet. Denne fisk gaaer i Maj og Junio i store flokke fra havet op i aar og bekke samt söebugter og indviige, hvor grunden bestaaer af grovt sand, her bliver den sommeren over. I udlöbet trekker man den om aftenen i vaad,⁷ der ofte paa eengang kan give mange hundrede af sig. Settegarnene blive natten over staaende i stranden. I gamle dage har man i de ferske söer mere end nu om stunder drivet

¹ Lit. Jj. N° 1; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.

² Verstöð. / *Fiskerleje*.

³ Hafnarfjörður, Gull.

⁴ Eyjafjarðarsýsla, Þingeyjarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel, Þingeyjarsyssel*.

⁵ Hrutafjarðará, á / *elv*, Strand. og Hún. Fæst ekki staðist. Hlýtur að vera: / *Dette er ikke korrekt. Der er sandsynligvis tale om: Miðfjarðará, á / elv*, Hún.

⁶ Dragnet eða fyrirdráttarnet og lagnet. / *Trækkegarn, fiskegarn, der trækkes gennem vandet med reb og sættegarn eller nedgarn, fiskegarn, der sættes i vandet og holdes fast med sten*.

⁷ Voð (ádráttarnet). / *Vod (fisenet, der trækkes gennem vandet)*.

denne fordeeltige fangst. Forellen kan og bruges som den udsøgteste loddemad for andre fisk. Flyndre og ravnkjæxer¹ fanges sammesteds med god fordeel, men forsømmes paa andre steder. Aalen fanges ikke meget.

Ad ind. ref. 30. Septembr. 71. N. 14.²

OM DE TIL ISLAND FORSKREVNE SÖNDMÖRSKE FOLK

Extract.

De islandske commissarier have 16. Aug. 70 forestillet, i anledning af Cammerets pro memoria til dem af 9. Jun. i hensigt de 20 mand fra Söndmör,³ som Compagniet⁴ skulde samme höst lade bringe til Island for at blive der i 3 aar, at det var særdeeles nyttigt, om disse 3 aar kunde extenderes til 5 à 6, paa det fleere end de i samme pro memoria anførte steder, effter stiftamtmandens foranstaltning, kunde effter hans Majestæts hensigt profitere deraf. Og skulde expeditionen med disse mænd og deres requisita⁵ ej gaae for sig den höst, saa var det ønskeligt, om folkene bleve af det allerbest udsøgte slags, saa at om ej alle dog nogle iblandt dem forstode ager- samt engedyrkning og kjendte de fordeele, som havet og fiskerierne kaste af sig til gjödselens formeerelse og rette brug.

Stiftamtmand Thodal⁶ erklærer 26. Aug. 71, at disses længere ophold i landet maatte fornemmelig komme an paa, om de finde sig fornöyede med deres vilkaar, saa at de af sig selv kunde faae löst til at nedsette sig der, naar de derved fandt deres regning. De islandske jordhuuse gjorde dem, som kom til Reykevig,⁷ gandske misfornöjede, da de ere vante til bædre boliger. Om deres fortrin med fiskerie kand endnu intet siges, men i deres baad og sejling have islænderne fundet smag.

¹ Sennilega hrognkelsi. / *Sandsynligvis stenbider.*

² Pessi útdráttur er gerður úr bréfi Landsnefndarinnar til rentukammers. Lit. B. N° 19. / *Dette uddrag er taget fra Landkommissionens brev til Rentekammeret. Lit. B. N° 19. Áritun neðst á blaðsíðu / Þáskrift nederst på siden: 2. bur. ind. ref. N. 472. [Þí. Rtk. B4/1–34 (Pro memoria um fjárkláðann og fleiri landsnefndarmál frá L.A. Thodal stiftamtmani / Pro memoria fra stiftamtmand L.A. Thodal om fårepesten og andre landkommissionssager, 26.8.1771).]*

³ Sunnmæri, Noregi. / *Sunnmøre, Norge.*

⁴ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁵ Aðföng. / *Forsyninger.*

⁶ Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785.*

⁷ Reykjavík, Gull.

OM FERSKVANDSFISKERIE

Vadlesyssel, Öefiordssyssel. Sysselmand Jacobsen.¹

Beretter, at der i syssellet findes følgende ferske vande: Öefiordsaae, der falder nor[der] udi fjorden, har god forraad af örter, skjönt kuns faae fanges. Holavatn, en fersk söe op i fjorden, har i forrige tider havt et important örtfiskerie, der nu forsömmes for omkostningernes skyld. Olafsfjordsvand, en fersk söe, er riig paa smaatorsk, kaldet maurungur,² der om vinteren fanges paa kroge. Dette fiskerie var meget fordeelagtigt, men forsömmes. Hiedinsfiordensvand, her haves en stor deel örter, som fanges med garn.³

Tingöesyssel, Nordersyssel. Sysselmand Bendixsen.⁴

Melder, at deri syssellet er kuns een laxelv, kaldet Laxaae, der har sit ud-spring fra den store ferske söe Myvand, löber gennem Laxaardalen og Reykedalen, hvor laxefangsten begynder, og gaar i söen ved gaarden Laxemyre, hvor den adskiller Reikedals- og Tiörnæstinglaver.⁵ Gaardene paa begge sider af den eje de fleste Grænjustader og Næs beneficiar.⁶ Örter og silunger⁷ fanges i nogle ferske söer, og kunde fanges i flere, der findes i stor mængde i dette syssel, blant hvilke Myvandsöe er den störste, af 5 miles omkreds. I denne söe drives af bönderne silungefangsten med större vindskibelighed end nogensteds i Island, og hertil findes, efter hans formening, neppe beqvemmere redskaber end vaad,⁸ garn og smaa kroge, som der bruges.

¹ Lit. Qq. N° 1; Jón Jakobsson (1738–1808), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysselmand i Eyjafjarðarsyssel* 1768–1805.

² Maurungur. Lítill og magur þorskur sem veiðist í ósöltu vatni. / *Lille og mager torsk, som fanges i fersk vand.*

³ Eyjafjarðará, á / *elv*, Eyjafj.; Hólavatn, Ólafsfjarðarvatn, Héðinsfjarðarvatn, stöðuvötn / *indsøer*, Eyjafj.

⁴ Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsyssel* 1734–1776.

⁵ Laxá, á / *elv*, Laxárdalur, Þing.; Mývatn, stöðuvatn / *indsø*, Þing.; Laxárdalur og Aðalreykjadalur (Aðaldalur), Þing.; Laxamýri, Húsavíkurhreppur, Þing.; Reykjadalþingsókn / *Reykjadalstingsogn*, Þing.; Tjörnesþingsókn / *Tjörnestingsogn*, Þing.

⁶ Grenjaðarstaður og Nes, Helgastaðahreppur, Þing.; kirkjulén / *kirkelen*.

⁷ Silungar. / *Synonym for ørred og røding (fjeldørred).*

⁸ Voð (ádráttarnet). / *Vod (fiskenet, der trækkes gennem vandet).*

Mulesyssels nordpart.

Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Hiorlevsen.¹

Forklare, at der i syssellet ere overalt ferske søer og elve, hvor örtefiskeriet paa de fleste steder søges, skjönt med ulige flid. I de 2 nordeste sogner fanges ved strandbredden noget med trækgarn, men det meste med settegarn. Dog er dette fiskerie ej af megen importance. Lax fornemmes ej der.

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Wium.²

Beretter, at i dette syssel ere flere ferske søer og vande, end han kan navngive, i hvilke örter opholde sig. Han nævner:

1) Lagarfliöt, der skal være paa sine steder 960 favne bredt, gaar ud fra Fliotsdalen fra en elv, Jökulsaen kaldet, siden i sydvest næsten i en lige linie en 5 à 6 miil igjennem Fliotsdalsherret og falder i söen ved Sandbugten.³ Yderst mod söen fanges i den selhunde med garn. Det er paa begge sider tæt bebyggt. Örter fanges i elve, som falde i den, f. ex. Grimsaae, Evindaraae, Finstadelön og Backalæk.⁴

2) Eidevand ligger under Eide,⁵ er fuldt med örter, har mange steds god leerbund og er omtrent $\frac{3}{4}$ miil i omkreds.

3) Skridevand i Skridaldalen⁶ og 4) Hougevand⁷ ere fulde med örter, men næsten ingen förer sig det til nytte. Utallige flere vande findes i dette Fliotsdalsherret. Desuden ere örter i alle elve og fjorde f.ex. i Borgerfiord, Lodmundefiord, Seidisfiord, Miöafiord, Nordfiord, Rödefiord, Faskrudsfiord, Stödvarfiord, Bredalen, hvor lax skal opholde sig, Kleifevand, Berrefiord og Alptefiordene.⁸ I de fleste af disse vande bruges ingen

¹ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), *sýslumaður í Norður-Múlasýslu / sysselmand i Norður-Múlasýssel 1751–1786*; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), *aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / hjælpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel 1766–1771*.

² Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), *sýslumaður í Suður-Múlasýslu / sysselmand i Suður-Múlasýssel 1740–1752, 1756–1778*.

³ Lagarfljót, fljót / elv, N-Múl. og S-Múl.; Fljótsdalur, N-Múl.; Jökulsá í Fljótsdal, á / elv, N-Múl.; Fljótsdalsháerað, N-Múl. og S-Múl.; Háeraðsflói (Sandbugten), N-Múl.

⁴ Grímsá, Eyvindará, Finnsstaðalón, Bakkalækur, ár / elve, S-Múl.

⁵ Eiðavatn, stöðuvatn / indsø, S-Múl.; Eiðar, Vallnahreppur, S-Múl.

⁶ Skriðuvatn, stöðuvatn / indsø, S-Múl.; Skriðdalur, S-Múl.

⁷ Haugavatn, stöðuvatn / indsø, Skriðdalur, S-Múl.

⁸ Borgarfjörður eystri, Lodmundarfjörður, Seyðisfjörður, N-Múl.; Mjóifjörður, Norðfjörður, Reyðarfjörður, Fáskrúðsfjörður, Stödvarfjörður, Breiðdalur, S-Múl.; Kleifarvatn, stöðuvatn / indsø, Breiðdalur, S-Múl.; Berufjörður, Álftafjörður og Hamarsfjörður (var stundum nefndur / blev nogle gange kaldt Álftafjörður nyðri), S-Múl.

veide,¹ men deels uldne-, deels hampgarn, men disse anstalter ere alt for utilstrekkelige. I de fleste fjorde, men især i Alptefiord og Breddalen, kan bruges flyndergarn, da der er leerbund, men ingen benytter sig deraf. Saaledes er og i Alptefiorden meget god muslingefangst. Fattigdom hindrer vel meget i at føre sig saadant til nytte, men ueenighed og mangel paa arbejde er en værre hindring. Thi vilde en deel kjøbe et vaad sammen, som boede rundt omkring et vand, var bekostningen taalelig, og profitten vilde blive stor. I de fleste elver kunde settes kiste for örterne, de vilde være meget fordeelagtige, men indvaanerne begribe det ej.

Den adjungerede sysselmand Arnorsen.²

Beretter, at en god mængde örreter og foreller findes deels i ferske søer i Eide-, Hjaltestade- og Wallenessogner i Fljotsdalsherret,³ deels og i elver og bekke, samt visse søepladse. Han opregner en heel deel slige ferske vande, hvoraf de fornemste ere anførte i sysselmand Wiiums indberetning, og melder, at de ligge tæt ved gaardene, hvor fine forellegarn kunde bruges. Foruden de af Wium nævnte, anfører han, Geithelle, hvor kiste kunde bruges til forellefangst, Kleifarvatn, Mioavatn, Brekkuborgar- og Fiskevatn og Eskefiord,⁴ hvor deels kiste, deels garn kunde bruges. Hans efterretning kommer deri overeens med Wiiums, at fattigdom og efterlandenhed betager indbyggerne nyttens af dette fiskerie, og at laxekister, der ere ubekjendte for disse, vilde være meget tjenlige. En mand til at gjøre disse kister maatte tages fra Helleraaen i Guldbringe[syssel], og en til at lære omgangen med forellegarn fra Myvand i Nordersyssel.⁵

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.⁶

Beretter, at den beste fiskefangst deri syssellet kunde have af laxen. Hertil synes Hvamsfiorden⁷ belejlig, der er 10 à 15 favne dyb, lang og meget

¹ P.e. veiðar með handfæri eða krókum. / *Dvs. fiskeri med fiskeline eller kroge.*

² Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjælpsysselmand i Suður-Múlasýssel 1769–1778.*

³ Eiðasókn, Hjaltastaðarsókn, Vallanessókn / *Eiðar Sogn, Hjaltestaður Sogn, Vallanes Sogn; Fljotsdalshérað, N-Múl. og S-Múl.*

⁴ Geithellur, Álftafjarðarhreppur, S-Múl.; Kleifarvatn, Mjóavatn, Brekkuborgarvatn, Fiskivatn, stöðuvötn / *indsøer, Breiðdalur, S-Múl.; Eskifjörður, S-Múl.*

⁵ Elliðaár, á / *elv, Gull. og Kjós.; Mývatn, stöðuvatn / indsø, Ping.*

⁶ Lit. BB. [N° 1]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasýssel 1754–1803.*

⁷ Hvammsfjörður, Dal.

smal. I den falde 3 aær, Faskrud, Laxaae og Haukadalsa,¹ i hvilke gaae en mængde lax. Vanskelighed, uerfarenhed og uformuenhed gjør, at i den første fanges næsten slet intet. I Laxaaen fanges noget, dog ej 100 parten af det, som kunde fanges. Thi bönderne have kuns vaader, som ej kunne bruges för i Julio, da sneen næsten er optöet, för er aæen for dyb for vaad, og siden bliver den saa lav, at laxen ej kan gaae i den. I Haukadalsaa fanges næsten slet intet nu. I denne og Faskrud kunde bruges laxekiste, uden at nogen tabte derved. I Laxaaen derimod, hvoraf begge sider ere beboede, maatte kuns den, som boer længst op i dalen, bruge laxekiste, og fangedes der nogen mængde, var der mangel paa salt til dens bevaring.

Saltvandsörreter og foreller fanges vel nogle af i aær og elve, men ved strandsiden ikke, hvor skier og tang forbyder at bruge vaad. Om det kunde lönne umagen at sette garn i stranden, som paa Nordlandet, vilde komme an paa en prøve. Sysselmanden har forsögt det, men ej fundet sin regning derved. I aærne derimod kunde dette fiskerie drives med större flid og nytte, end det skeer. Ferske vande findes her ej uden i Laxaa- og Haukadalen.² De første ligge höjt til fjelds og söges ikke. I den sidste er et stort og fiskerigt, men meget dybt og ubeqvemt vand, dog kunde der fanges mere, om ej mangel paa folk, erfarenhed og garn hindrede. At fange foreller, som paa Nordlandet skeer, med krog om vinteren paa iis, er velbekjendt i dette syssel, men bruges ej.

FÆRSKVANDSFISKERIE

Amtmand Stephensen. Litt. JJ, § 14.

P. 41.³ Mælder, at laxe- og örredefangsten i Island er ej af betydning, thi fra Ölvesaa til Langenæs⁴ er aldrig seet lax. At laxefiskeriet har aldeeles aftaget i mange elver, og i andre fanges kun noget lidet. Tingöe-rekloster⁵ har faaet tilforn 5 à 600 store lax, nu kun 14 à 15 om aaret. I Hvitaæn⁶ gaaer nu ej nær saa megen lax som tilforn, saa det største

¹ Fáskrúð, Laxá í Laxárdal, Haukadalsá, ár / *elve*, Dal.

² Laxárdalur og Haukadalur, Dal.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 522–523. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

⁴ Ölfusá, á / *elv*. Árn.; Langanes, Þing. og N-Múl.

⁵ Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

⁶ Hvítá, á / *elv*, Borg. og Mýr.

laxefiskerie skal nu være i Helleraaen,¹ som dog nu ej skal importere² 10 rd. i fri penge. Laxen meenes at skye elverne nu meer end før, fordi deres munding er af havet tilkastede med sand og for de stærke brændinger, som forarsages deraf. Laxegarn til at settes i søen, meener han, dog at kunde bruges effter den norske maade. I Tingvalle- og Myvandene³ falder god örredefangst samt paa fleere steder, men den søges ikke med vedbörlig drift, da indbyggerne mangle opmuntring dertil ved afsætning i handelen.

P. 79–80.⁴ Mælder han at have ved circulaire skrivelse 1770 beordret sysselmandene at tilholde bönderne at lægge sig effter færskévandsfiskerie af örreder og foreller i vande, elve og bække, især paa fjældene, saavidt andre forretninger kunde tillade, da intet saadant næringsmiddel maatte forsømmes.

Sysselmand Thorsten Magnussen.⁵ Litt. H. Mælder om Rangervallesyssel, i begge Rangaar⁶ op til fossene, samt i alle ferske søer, saavel i böygden som paa fjældene, fanges en deel örreder om effterhösten, naar og saavidt folkene have leylighed.

Sysselmand Br. Sivertsen.⁷ Litt. HH. N° 2. Mælder om Arnæsssyssel, at Hvitaa med de deri löbende elver Soget, Brueraa, Fliotet og Laxaa⁸ har baade lax og örreder, og at de paa sine steder fanges der med garn, hvilken fangst ligger til de tilstödende gaarde, som for det meeste höre under Skalholts bispestoel. Thiorsaa⁹ har ingen besynderlig fangst formedelst ureent jökelvand.¹⁰ Ferske søer ere her Hlidervand, Thingvallevand, Apavand og Hvidaavand.¹¹ I de 3 för-

¹ Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.

² Gefa í aðra hönd. / *Indbringe*.

³ Þingvallavatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn.; Mývatn, stöðuvatn / *indsø*, Þing.

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 547.

⁵ Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel 1743–1785*.

⁶ Eystri-Rangá, Ytri-Rangá, ár / *elve*, Rang.

⁷ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnassýslu / *sysselmand i Árnassýssel 1746–1771*.

⁸ Hvítá, Sog, Brúará, Tungufljót, Stóra-Laxá í Hreppum, ár / *elve*, Árn.

⁹ Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang.

¹⁰ Jökulvatn. / *Gletsjervand*.

¹¹ Hlíðarvatn, Þingvallavatn, Apavatn, Hvítarvatn, stöðuvötn / *indsøer*, Árn.

ste, dog meest i den anden, drives nogen örredefangst af omliggende gaarde, men i den sidste, skjönt den har overflödighed af örreder, drives ingen fangst, thi söen ligger 3 til 4 miile fra böygden og er vanskeligt at komme til uden om höysomerdag, da folk have andet at bestille.

Litt. HH. N° 1.

Mælder han,¹ at laxen gaaer op i Hvidaaen² in Maji og Jun. og undertiden sidst i Apr. Den fanges alleene med garn, som trækkes med strömmen af 2 mænd, af hvilke den eene gaaer paa landet, den anden enten rider paa en hest saa langt udi elven, som den kand, eller roer i en lille baad, hvorved dog den meeste lax undlöber. Laxene, som fanges, veje fra 10 til 30, ja nogle til 40 pd. Han meener, at en fordeelagtigere fangst kunde indrettes i denne elv $\frac{1}{2}$ miil oven for udlöbet og færgestedet, hvor der ere i elven nogle törre sandbanker, og derved at sette i dybet derimellem, som er 3 à 4 al., pæle eller stænger 3, 4 à 8 favne imellem hver, og laxegarnet gjöres fast med samme pæle. Garnet skulde ligge kraaget og i bugter, og i de bugter, som gik opad mod strömmen, kunde være sække af garn med munding af træ og garn imellem. Men paa det de, som boede ovenfor, ej skulde præjudiceres,³ skal de $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{3}$ af elven staae aaben og ej tillukkes med garn eller stænger.

Sysselmand Runolfson.⁴ Litt. Jj. [N° 2.]

Mælder om laxefiskerie inden Kialernæssting i Ellidaerne, som tilhøre kongen, i Kortolfstadaa, hvor laxen fanges med kyster, ligeledes i Leyrvogsaa⁵ dog ey til synderlig fordeel. I Laxaa i Kios samt Bugde⁶ fanges lax baade i kiste, garn og paa andre maader til god nytte. Örredefangst falder ikke sönden for Havnefiord, men mangesteds indenfor som i Orredoktsvand, Vivilstadevand, Ellidevand, Havrevand, Leervogsvand, Medelfellsvand og Stiflesdalsvand,⁷ samt i nogle bække, dog i de sidste

¹ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnæssýslu / *sysselmand i Árnæssýssel* 1746–1771.

² Hvítá, á / *elv*, Árn.

³ Verða fyrir skaða. / *Lide skade*.

⁴ Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýslur* 1754–1780.

⁵ Kjalarnesþing (Gullbringu- og Kjósarsýslur). / *Kjalarnessting (Gullbringu- og Kjósarsýslur)*; Elliðaár, Gull. og Kjós.; Korpúlfsstaðaá, Leirvogsá, ár / *elve*, Kjós.

⁶ Laxá í Kjós, Bugða, ár / *elve*, Kjós.

⁷ Hafnarfjörður, Gull.; Urriðakotvatn, Vífilstaðavatn, Elliðavatn, stöðuvötn / *indsøer*,

kun lidet. I Medelfellsvand fanges mest om vinteren paa iis med kroge. Han mælder og, at over Grafarvog mellem Elleraerne og Gufunæshospital,¹ haver været i forrige tiider lagt et steengjærde hen imod 300 favne med remmedörre² og hængsler, som aabnede sig selv, naar vandet med floden voxte til, men lukkede sig igjen, naar vandet ved ebben faldt ud, saa at al den fisk, som var kommen ind med floden, maatte blive indenfor og kunde da af indbyggerne tages næsten paa det törrre.

Sysselmand Eggertsen.³ Kk. 1.

Navngiver Hvidaaen som den fornemste elv i Borgefiorden,⁴ som lax og örter söge, tilligemed de elve, der igjenlöbe i den som Laxaa, Grimsaa, Flokedals- og Reykedalsaa.⁵ I alle fanges noget lax, men det var ønske, at indbyggerne havde bædre anstalter og kunde faae oplysning om bædre greb til fangstens drifft, da meget meere kunde fanges. Nu bruges her alleene trækkegarn.

I hensigt til Myresyssel beretter lit. Bb.

At fangst i Hvidaaen ej kand benyttes formedelst mangel af vand til at trække garn förend oppe til fjelds om hösten, da nogle foreller fanges. Nogen lax og foreller gaae og af Hvidaaen i Thveraae, Norderaa, Kiararaa og Gliufraa,⁶ hvor og nogen lax fanges med trækkegarn. I Langaen derimod fanges lax baade med garn og laxekister. Langevand⁷ har foreller nok, men den fangst benyttes ikke formedelst dets fraliggenhed fra böygden. I Hitaraa⁸ skeer nogen fangst med garn. Af ferske söer ere mange i böygden og paa fjeldene og blandt de sidste Arnarvatn,⁹ hvor

Gull.; Hafravatn, Leirvogsvatn, Meðalfellsvatn, stöðuvötn / *indsøer*, Kjós.; Stíflisdalsvatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn.

¹ Grafarvogur, vogur inn úr Kollafirði / *bugt i Kollaffjörður*; Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.; Gufuneshospital, Mosfellshreppur, Kjós.

² Rimlagrind. / *Tremmedøre*.

³ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel 1757–1784*.

⁴ Hvítá, á / *elv*, Borgarfjörður, Borg. og Mýr.

⁵ Laxá í Leirársveit, Grímsá, Flókadalsá, Reykjadalssá, Borg.

⁶ Hvítá, á / *elv*, Borg. og Mýr.; Þverá, Norðurá, Kjarará (Örnudalsá), Gljúfurá, á / *elv*, Mýr.

⁷ Langá, á / *elv*, Mýr.; Langavatn, stöðuvatn / *indsø*, Mýr.

⁸ Hítará, á / *elv*, Mýr. og Hnapp.

⁹ Arnarvatn, stöðuvatn / *indsø*, Hún.

foreller fiskes om hösten og ud paa vinteren med sættegarn,¹ og søen har lagt sig, med krog.

FISKERIE

Til instructionens 3. post.

Flyndre- og haakallefangst² i Guldbringesyssel.³

I Islands jordebogsregenskab for 1765 er udsat i 27. post, at ingen i Guldbringesyssel har brugt flyndergarn eller tillagt sig reedskab til ha-kallefangst. Men amtmand Stephensen⁴ har erklæret derpaa, at det, som derom er anordnet i forordning af 28. Febr. 1758,⁵ sigtede fornemlig til de tiider, naar andet fiskerie slog feyl. Men naar dette gaaer til, som skedde i aaret 1765, beflitte indbyggerne dem heller derpaa, saasom det er fordeelagtigere end flyndre- og hakallefangsten. Viidere erindrer han, at man ikkun paa faa steder i Guldbringesyssel kand betjene sig af flyndergarn, hvorimod indbyggerne i Havnefiord⁶ have tillagt dem over 200 torskegarn og derved fortjent 800 til 1.000 rdr. Han selv beretter og at have i aaret 1767 udreedet en stor baad til hakallefangst, men ingen faaet, da det er ey Sönder- og Österlandet, men Nord- og Vesterlandet, hvor hakallen fornemmelig gaaer til. Paa Sönderlandet, Bosands- og Grindevigsdistricter⁷ undtagne, anseer han tomandfar for ligesaa tjenlige som fiiremandsfar.

Sildefangst, siiger amtmand Stephensen, litt. JJ, p. 42.⁸

Veed man ey af i Island uden i Oefiordssyssel,⁹ hvor den løber indpaa fjorden, dog ikke altid. Derimod beretter han p. 80,¹⁰ at han ved circu-

¹ Lagnet. Fiskinet fest við stjóra. / *Fiskegarn, der sættes i vandet og holdes fast med sten.*

² Hákarlaveiði. / *Hajfangst.*

³ Lit. A. N° 2; Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

⁴ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

⁵ *Lovsamling for Island* III, s. 291–295 (Reskript til Amtmand Magnus Gislason, ang. Fiskeriets Drift i Island, 28.2.1758).

⁶ Hafnarfjörður, Gull.

⁷ Verslunarsvæði Básenda- og Grindavíkur / *Básendar og Grindavík handelsdistrikt*, Gull.

⁸ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 523.

⁹ Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

¹⁰ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 547.

laire 1770 har opmuntret sysselændene, at de overalt, hvor torske- og flyndregarn kunde bruges, skulde føye anstalt til, at det blev sat i brug, ligeledes og lodder eller de saakaldte lagvader,¹ allerhelst da forordningen 28. Febr. 1758² tillader at bruge al slags tjenlige redskaber. Ved torskegarn anmærker han p. 84,³ at alt for mange ey matte settes i de smalle fjorde og bugter til skade for de fattige, som enten ikke eye garn eller boe inderst i fjordene, hvorfra torsken hindres ved de udenfor staaende garnsætninger. Ellers erkjender han og melder at være forsøgt, at torskegarn kunde bruges med fordeel paa Havnefiord, Öreback, Kieblevig, Salte- og Kialernæs.⁴ Det er kun misbrugen og uordenen derved, som bör forekommes. I kunsten at svømme ønsker han, at indbyggerne maatte oplæres.

Sysselmand Eggertson.⁵ Kk. 1.

Meener, at torskegarn ej vel kand bruges i Borgefiordssyssel formedelst den stærke ström og lange vey til fiskemedene.⁶ Flyndregarn, meener han, kunde bruges med nytte paa Akrenæs især paa nogle steder indenfor Innre Holm i Kolvigerne,⁷ hvor en deel flyndre undertiden fanges paa krog. Men sild vides ikke at have nogen vis gang paa Akrenæs.

Torskegarn anseer sysselmand Thorsten Magnussen,⁸ lit. H. Ubrugeligt i Rangervallesyssel formedelst det aabne hav, som der er uden alle fjorde og viiger.

¹ Lóð, fiskilína með mörgum önglum í röð. / *Langline, fiskeline med mange kroge i rad efter hinanden.*

² *Lovsamling for Island* III, s. 291–295 (Reskript til Amtmand Magnus Gislason, ang. Fiskeriets Drift i Island, 28.2.1758).

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 549–550.

⁴ Hafnarfjörður, Gull.; Eyrarbakki, Árn.; Keflavík, Gull.; Seltjarnarnes, Gull.; Kjalarnes, Kjós.

⁵ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel 1757–1784.*

⁶ Fiskimiðanna. / *Fiskebankerne.*

⁷ Akranes, Borg.; Innrihólmur, Akraneshreppur, Borg.; Kolavíkur við Innrihólm, Akraneshreppur, Borg.

⁸ Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel 1743–1785.*

Saaledes anseer og sysselmand Br. Sivertsen,¹ litt. HH. [N° 2].
Baade torske-, silde- og flyndregarn i Arnæsssyssel formedelst stærk strøm, söegang og steenig grund.

Sysselmand Runolfson.² Litt. Jj. [N° 2].

Troer, at i de mange bugter, viger og fjorde, som allevegne findes i Kialarnæssting,³ kunde bruges flöndre- og sildegarn med nogen fordeel, naar sild og flyndre löbe derind, som dog ej skeer alle aar i nogen mængde. Flyndre kunne og fanges mange steds i fjordene, ligesom de danske og fange dem omkring handelspladsene.

Hvalfangsten, siger amtmand Stephensen, litt. JJ, § 18, p. 49.⁴

Er aldrig forsögt af indbyggerne, men alleene nogle redskaber dertil indkjöbte af det islandske interessentskab,⁵ de manglede og erfarne folk. De fremmede hvalfangere fange og kun sjelden noget under Island, da de paastaae, at de hvaler, som falde der (undtaget naar driviis jager dem derfra), ere ey af den rette art og alt for skye. Det er og sandt nok, at hvalen ikke söger landet alle aar.

Mandslaan.

Adskillige bönder af Akrenæs.⁶

Have under 11. Oct. klaget over, at deres gavn meget forhindres, ved at deres jordrotter, foruden gaardenes afgift, paatvinge dem baade og tilholde dem at roe paa samme heele aaret igjennem og det uden vederlag, hvilket kaldes mandslaan.⁷ Omendskjönt nogle af dem have selv baade

¹ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Arnæssyssel* 1746–1771.

² Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýslur* 1754–1780.

³ Kjalarnesþing (Gullbringu- og Kjósarsýslur). / *Kjalarnesting (Gullbringu- og Kjósarsýslur)*.

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 528. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

⁵ Innrétingarnar í Reykjavík. Hlutfélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *De Nye Indretninger i Reykjavik. Interessentskab stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje*.

⁶ Akranes, Borg.; Lit. L.

⁷ Röðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum jarðeigenda á vertíð eða sinna flutningum. / *Hoveri på båd. Fæsteres og afbygges forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Islandsk mannlån*.

eller kunne forskaffe dem saadanne, saa maae de herved sette deres egen fordeel til side for at före hosbondens baad, uden dog at faae meere, baade til egen underholdning og deres afgiffter og skatter, end alleene deres lod,¹ af hvilken alt dette vanskelig kand udreedes. Da nu saadant mandslaan baade er meget tungt i sig selv og især meget tyngere end paa hans Majestæts gods, saa have de sögt om, at de som frie folk maatte befries fra saadan tyngsel og tillades uformeret at betjene dem af söen, som de best vide og kunne med egne baaders udredning.

Amtmand Stephensen om mandslaan.

Til forsvar for saadant mandslaan haver amtmand Stephensen i pro memoria af 7. Febr. 71² anført:

1) At det er autoriseret foruden nogle 100de aars praxin: a) Ved Povel Stigsens dom 1564.³ b) Ved den saakaldte Bessededs beslutning 1694,⁴ som forbinder huusmænd at roe paa hosbondens baad eller i dets sted at betale 40 f. Og endnu viidere c) ved kongel. resolution af 6. Mart. 1754⁵ og bispestolenes confirmerede separationsacter af 29. Maii 1767.⁶

2) At dets afskaffelse vilde medföre adskillige uleyligheder og især:

a) At bispestolerne vilde tabe meget, og især den paa Skalholt⁷ ey kunne holde skolen, naar den mistede hen imod 500 rdr., som den har havt af Grindevig⁸ fiskerie, og den paa Holum ey faae nogen fisk fra Fliotum og Höfdestrand.⁹ Inventariibaadene¹⁰ maatte opraadne til unytte.

¹ Hlutur í fiskafli. / *Andel af fiskefangst.*

² Lit. Q; Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

³ *Lovsamling for Island I*, s. 82–84 (Dom om Skibsleie o. s. v., Bessastad 13.5.1564); Poul Stigsen (?–1566), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1560–1566.

⁴ *Lovsamling for Island I*, s. 428–437 (Anordning om Adskilligt Politivæsenet m. v. vedkommende (Bessastaðapóstar), 2.4.1685); Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

⁵ Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet.*

⁶ *Lovsamling for Island III*, s. 568–579 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Skalholt Bispestol, 29.5.1767); s. 579–591 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Holum Bispestol, 29.5.1767).

⁷ Skálholtsstóll. / *Skálholt bispestol.*

⁸ Grindavík, Gull.

⁹ Hólástóll. / *Hólar bispestol*; Fljót, Skag.; Höfðaströnd, Skag.

¹⁰ Innstæðubátar. Bátar í eigu biskupsstólanna. Bátarnir voru hafðir á einhverjum af jörðunum í eigu biskupsstólanna og leiguliðar og hjáleigubændur þar voru skyldaðir til að róa á þeim yfir vertiðina. Var það nefnt mannlán. / *Inventarbåde. Både som tilhører biskoppernes fiskeri. Bådene var tilknyttet nogle af bispestolenes jorder, og*

Qvilderne, til hvis vedligeholdelse mandslaanene (hvilke med andet hoverie beløbe for Skalholt til 250 rdr.) ere bestemte, maatte og herved uddøe, og oeconomien i mangel af fond blive umuelig at holde.

b) Kunde kongen ej faae forpagter til Stapens ombud,¹ thi uden at maatte bruge ombudets bönder til baadeudreedningen kunde ingen svare deraf aarlig 500 vætter platfisk² eller 1½ rdr. croner pr. vætt.

c) Jordegodset, og deriblandt hans Maj^{ts}, vilde ödelægges, idet ingen uden at nyde mandslaanet af hjaleyemændene³ vilde sette sig i ansvar: 1) For hjemmegaardens og hjaleyernes⁴ aarlige afgifft, som skal svares i god fisk eller 1½ rdr. pr. vætt, hvilket een baads lod ey kand udrede. 2) For tiende, gjæftolds,⁵ lavmandstolds⁶ og andre publique udgiffers svarelse, som ligger paa hjemmebonden og 3) for hjemmegaardens og hjaleyernes vedligeholdelse med deres kvilder.

d) Præster og andre embedsmænd, hvis lön desuden er ringe, vilde blive aldeles ruinerede, om deres bönder og hjaleyemænd ej roede paa deres baade. Hovedgaards böndernes vilkaar (hvilke dog udgjöre styrken af bondestanden) vilde og derved alt for meget svækkes, ja hjaleyemændene saaledes overladt til dem selv vilde kun styrkes i dovenskab dem selv til skade, hvorimod de nu af hine kunne tvinges til at söge söen, idet de bruge deres baade. Overalt vilde fiskeriet selv anseelig hindres ved, at de beste folk saaledes bleve svækkede, ligesom den störste deel af de nu anskaffede baade maatte enten nedraadne eller sælges med tab.

e) Mange jorder, og især hjaleyer vilde blive öde, thi saavidt hjemmebönderne maatte for fiskeriets skyld antage fleere tjenestefolk i mandslaanenes sted, bleve hjaleyerne fornödne til hovedgaardenes egen drifft

fæsterne på dem og deres afbyggere var forpligtet til at ro på dem i fangstsæsonen. Det blev kaldt mannlán (boveri på båd).

¹ Arnarstapaumboð, Snæf. og Hnapp. Umboð. Jarðeignir sem komust í konungseigu um og eftir síðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa. / *Arnarstapis ombud, Snæf. og Hnapp. Ombud. Jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilhørte klostre og de sidste katolske biskopper. Islandsk umboð.*

² Flött skreið. / *Flækket tørfisk.*

³ Afbyggere. Islandsk *hjáleigumenn*.

⁴ Afbyggersteder. Islandsk *hjáleigur*.

⁵ Gjæftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gavetold. Skat betalt af løsøre.*

⁶ Lögmánstollur. Sérstakur skattur sem rann til lögmanna til að bæta launakjör þeirra. / *Lovmandstold. Afgift, som gik til lovmændene for at forbedre deres lønforhold.*

og tjenestefolkenes underholdning, hvorved hjaleyemændene maatte ud-siges og blive til betlere.

f) Hjaleyemændene ere og ej i stand til at anskaffe fornødne baade uden i 4 tinglave¹ i Guldbringe- og Kiosesysseler, og 1 i Borgefiordssys-sel,² hvor tomandsfar bruges.

I et andet brev af 21. Febr. 1771³ har han endnu lagt til: At kongen, saa længe inventariibaadene⁴ vare ved magt, haver brugt sine bönder til at roe paa dem, men siden maae de betale dette mandslaan med 1 væt fisk eller 1½ [rd.] croner pr. væt, hvilket for Guldbringesyssel og Mosfells-tinglav⁵ gjør 107 vætter, eller 160 rd. 48 sk. croner. Derimod har kongen tillagt bönderne hjaleyemændenes mandslaan imod at vedligeholde hja-leyerne og svare til deres aarlige afgiffter. Skulde nu hjemmebönderne miste disse mandslaan, maatte de nødvendig settes ud af stand til at kunne svare forbemelte afgifft.

Lavmand Marcussen⁶ derimod, litt. K.

Anseer ubilligt, at de leylændinger eller hjaleyemænd, som selv eye eller har raad til at eye baade, skal tvinges til at roe paa deres hosbönders og endnu meer, at de skal betale mandslaanet som andet hoverie med penge. Hosbonden skulde alleene være præfereret til sine leylændingers roening, naar han byder dem samme vilkaar som andre.

Sysselmand Runulfsen.⁷

Anseer disse mandslaan og for et selvgjort hoverie. Han meener det, at begyndelsen er komet deraf, at det er blevet holdt for billigt, at en

¹ Þingsóknum. / *Tingsogne*.

² Gullbringusýsla, Kjósarsýsla, Borgarfjarðarsýsla. / *Gullbringusyssel, Kjósarsyssel, Borgar-fjarðarsyssel*.

³ Lit. Z. N° 1.

⁴ Innstæðubátar. Bátar í eigu konungsútgerðarinnar. Konungsútgerð var mest á Suðurnesjum og í Vestmannaeyjum. / *Inventarbåde. Både, som tilhører kongens fiskeri. Det kongelige fiskeri fandtes mest på Suðurnes og Vestmannaeyjar*.

⁵ Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel*; Mosfellsþingsókn / *Mosfellstingsogn*, Kjós.

⁶ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *loumand for syd og øst* 1757–1791.

⁷ Lit. Jj. N° 2; Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósar-sýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsysler* 1754–1780.

oplandsbonde,¹ som ellers sögte söen, heller tjente hans hosbond med at roe paa hans baad end en fremmed, dog at stedet var ham beleyligt. Vilde han det ikke, betalte han dog intet derfor, da hosbonden ej kunde forbinde ham dertil. Först meenes mandslaan indførte som en byrde til publici beste paa Skalholt's bispestoels jorder i Arnnessyssel og det til fa-veur for skolens² underholdning, og dog ikkun saavidt bönderne havde mandskab at miste dertil. Saaledes skal det og være gaaet med mandslaan i Guldbringesyssel til kongens inventariibaades udreedning (see landfoged Luxdorps instrux i Altingsbogen 1727 nr. 12).³ Men i dette seculo have mandslaan saaledes taget overhaand paa Sönderlandet, at det nu ansees som en pligt for leylændingerne at svare dem in natura, hvilket han dog troer at være stridigt mod forordningen af 15. Maii 1705 1. art.⁴ Ja, det er gaaet saavidt, at om en leylænding ikke har en duelig karl til mandslaan, maae han paa mange steder betale derfor 20 al. eller 1 væt fisk om aaret. Han mælder og at nogle bönder i Guldbringesyssel have klaget for ham, at de i stedet for halv mandslaan eller 20 f., i stedet, ere nu i de fornere tiider bebyrdede med heele mandslaan eller, i dets sted med 45 til 48 f. eller i det mindste 40 fiske under stak.⁵ Hjaleyemændene paa Kialarnæs⁶ have og besværet sig over, at de fremfor andre maae plages aarlig med jordetiendens udstyr, og at dem af hosbönderne forbydes at eye og benytte egne baade.

Baadeudreedningen.

Meener amtmand Stephensen, litt. JJ, § 13, p. 33:⁷

¹ Bóndi upp til sveita sem aðallega lifir á búfjárrækt, gagnstætt við þann sem býr við sjávarsíðuna. / *Bonde, der primært lever af husdyravl, i modsætning til den, der lever ved kysten.*

² Skálholtsskóli / *latinskolen* i Skálholt, Biskupstungur, Árn.

³ *Alþingisbækur Íslands XI*, s. 376–377 (Instruction hr. landfógetans Luxdorff, 31.5.1727); Christian Luxdorff (?–1751), landfógeti / *landfoged* 1727–1739.

⁴ *Lovsamling for Island I*, s. 623 (Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island, 15.5.1705).

⁵ Að borga „undir stakk“ merkir sennilega að borga í fullverkaðri skreið sem fer beint í fiskstakkinn hjá kaupmanninum, þ.e. fiski sem ekki þarf að breiða oftar til þerris. Þannig ber sá sem greiðir „undir stakk“ hallann af þyngdartapi fisksins við þornun. / *At betale „under stakk“ henviser sandsynligvis til betaling i gennemtørret fisk, dvs. fisk, som lægges direkte på fiskestakken hos købmanden og ikke behøver at tørres yderligere. Således bærer den, som betaler „under stak“, fiskens væggtab, når den tørres.*

⁶ Kjalarnes, Kjós.

⁷ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV,*

At være nu meget større end A° 1700. Saaledes havde Grindevig i Guldbringesysse¹ A° 1700 ikkun 25 baade, hvorpaa roede 185 søefolk fra andre districter, men derimod 1770 51 baade med 419 saadanne folk. Paa Stranden og Kialernes² mældes baade- og folketallet at være nu $\frac{1}{2}$ større end da og paa Alftenæs³ over 100 baade flere end da, og altsaa i heele sysselet meer end 200 baade og 500 fiskende flere end aar 1700. At dog mere fisk er bleven udført saavel i forrige seculum som imellem 1710 og 1720, ja indtil 1740, siger han, kommer deraf, at fiskeriet dengang haver gaaet bædre til end nu, da 1 mand kunde faae 10 til 13 hndr., hvorimod nu kun faaes 2 til à 4 hndr., saa at 3 til 4 ej fiske nu meere end een i forrige tiider. Han tviler ellers paa, at der nogensinde ere udførte meere end 10.000 skippd. fisk, men i aaret 1770 er han vis paa, at der i det mindste er udført ligesaa meget. Aarsagen ellers at fiskeriet ikke jævnlig giver saa meget som för, meener han at være (foruden at fisken meere end för foruroeliges saavel af de mangfoldige fremmede som landets egne fiskere) dens ulige sögning til landet, som erfares at have saaledes afvexlet, at den nu haver gaaet til i overflödighed og nu igjen slaet feyl.

Fiskerie med hukkerter og norske baade beqvemme til seylads, som de islandske ikke ere, bifalder han, men anmærker dog:

1) At saa længe landet ey har selv fiskerhukkerter og erfarne søefolk, er det ikkun skade at leye dertil fremmede skibe og folk. Det hænder og offte, at de fremmedes hukkertfiskerie mislykkes, og da bliver tabet anseelig stort, ligesom og ved det islandske interessentskabs⁴ hukkertfiskerie blev tabt i 8 aar 18.251 rdr. 81 [sk.] (men de hukkerter bleve og brugte til transportskibe tvertimod hensigten).

2) Bemandingen paa de islandske baade, saa stærk som den er, ansees fornöden: a) For de stærke brændinger samt snæver og krogede indløb, hvor seyl ey kunne bruges. β) For den lange vey indtil 40 til 60 favne, som baadene maae trækkes paa land, hvortil alt deres mandskab behö-

s. 518–522. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

¹ Grindavík, Gull.

² Vatnsleysuströnd, Gull.; Kjalarnes, Kjós.

³ Álftanes, Gull.

⁴ Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutfélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *De Nye Indretninger i Reykjavík. Interessentskab stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

ves. Hertil kommer, at baadene kun sjelden blive ladte af det mandskab, de have, hvorfor det var kun til tab og større bekostning at fordeele saadant mandskab paa fleere, da de ej vilde fiske meere, end de nu fiske paa een.

§ 22, p. 57¹ regnes baadenes antall i heele landet til 1.869 og deraf tolvaaringe 2, tiaaringe 20, ottearinge 386, sexaaringe 310, femmandefar 223, firemandefar 278, tremandefar 41, tomandsfar 604, enmandsfar 5. Besætningen beregnes til mandfolk 9.658² foruden nogle kvindfolk, som bruges til fiskerie paa Vesterlandet.

Sysselmand Thorsten Magnussen³ mælder, lit. H.

At Rangervallesyssel har kun eet almindeligt fiskevær⁴ ved Öefiældene,⁵ som har i værtiden⁶ sædvanlig 25 aattæringer (5 à 6 dito af Landöerne gaae til Vestmannöe,⁷ hvor söen mageliger kand söges). Besætningen bestaaer af det udvalgte mandskab fra de nærmeeste egne af Skaptefells- og Rangervallesysseler.⁸ De övrige af Rangervallesyssel söge fiskerie deels i Selvog og Thorlakshavn i Arnæsssyssel,⁹ deels og i Guldbringesyssel, saa at om værtiden ingen gjærne er hjemme til kreaturenes rögt uden koner, börn og gamle mænd. Til en aatterings besætning behöves i det mindste 13 og ellers 14 til 15 mand, deels formedelst den besværlige landing og baadenes optrækning, deels formedelst den besværlige roer, da de undertiden i haardt veyr maae söge land i Vestmannöe og undertiden i Thorlakshavn og Selvog 12 à 13 miile borte, og endda forulykkes nogle aarlig, meest i landingen. Ellers kommer og besætningens størrelse tildeels deraf at nogle, deels for unge, deels for gamle, maae antages imellem for halve karle og altsaa 2 for een.

I övrigt anseer han i almindelighed for bædre, at der fattes folk til baade end baade til folk, da de overskydende kunne tjene som reserva-

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 534.

² Í greinargerðinni sjálfri stendur 9.652. / *I selve redegørelsen står 9.652.*

³ Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel 1743–1785.*

⁴ Verstöð. / *Fiskerleje.*

⁵ Eyjafjöll, Rang.

⁶ Vertíð. / *Fangstsæson.*

⁷ Landeyjar, Rang.; Vestmannaeyjar.

⁸ Vestur-Skaftafellssýsla, Rangárvallasýsla. / *Vestur-Skaftafellssýssel, Rangárvallasýssel.*

⁹ Selvogur og Þorlákshöfn, Árn.

baade, naar nogle af de andre kunne komme til skade, paa det ikke folkene enten skulle nødes til ophæve værtiden og gaae hjem igjen, eller at deele sig som surnumeraiers¹ paa andre baade. Baadenes antall der anseer han ellers gandske vel proportioneret effter den fiskende almues mængde, allerhelst da Öefiældene ey ere i stand til at inqvartere fleere fremmede fiskere eller forskaffe foder til deres heste, end de nu have baade til. Fleere bör altsaa der ej anskaffes, men fiskesøgningen lades der frie som hidindtil. Fisken gaaer der ellers offte tæt ind til landet. Skulde ellers mislig folkedisputation² indtræffe paa baadene, da er saadant eyernes og formændenes skyld.

Sysselmand Br. Sivertsen.³ Litt. HH. 2.

Beretter, at Arnæsssyssel havde 1770 64 baade, besætningen er der sædvanlig 2 mand fleere, end baaden har aarer, og alt dette mandskab behöves baade for at trække baadene paa land og for at bestride fiskens virkning, naar den gaaer stærkt til. Aarenes tall kand ikke være mindre formedelst den lange roer. Fleere fiskerbaade kunne ej holdes der uden maaskee paa Öreback,⁴ hvor fiskeriet dog offtest slaaer feyl.

Begge sysselmand anser det fordeeltigt for fiskens conservation og fiskeriets opmuntring at sælge fisken blöd til de handlende for at virkes paa den terreneufiske maade,⁵ naar ikkun almuen ej sælger sig for reent ud. Ligheden i dette kjøb, meener Magnussen,⁶ best kunde treffes, og klager over gildingen⁷ undgaaes, ved at salget skedde effter vægt til en vis priis fastsat effter een stillet prøve paa, hvor meget 1 vætt blödfisk⁸

¹ Vera umfram, þ.e. vera of margir á hinum bátunum. / *Være i overskud, dvs. være for mange på de andre både.*

² Ójöfn niðurskipan fólks. / *Ujævn fordeling af mandskab.*

³ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Arnæssýslu / *sysselmand i Arnæssyssel 1746–1771.*

⁴ Eyraþakki, Árn.

⁵ Terrenewe er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / *Terrenewe er et ældre udtryk for Newfoundland, og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.*

⁶ Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel 1743–1785.*

⁷ Gilding á ferska fiskinum, þ.e. mat á hvort hann telst gildur fiskur í verslun. / *Værdimål for den ferske fisk, dvs. det mål, som en fisk skal have for at anses for en gyldig fisk i handelen.*

⁸ Blautfiskur. / *Fersk fisk.*

kunde give af god haardfisk.¹ Og da formeener Sivertsen effter gjorte prøve af nogle erfarne fiskere, at en væt blødfisk, naar hoved og indvolde ere fratagne, kunde gjælde 10 à 11 fiske. De bønder, som boe for langt fra til at kunne levere den bløde fisk til handelen, skulde have effter Sivertsens forslag frihed at virke den selv paa den terreneufske maade og nyde den betalt som platfisk.²

Vicelavmand John Olafsen.³ Litt. U.

Anseer billig fiskefangsten saavel i færsk som salt vand som handelens grundstøtte og raader altsaa til, at begge slags opmuntres paa al muelig maade. De adskillige redskaber, som fangsten behøver, er man i Island deels ikke i stand til at bekoste, deels forstaaer sig ey derpaa. Haakalle- og hvalfiskfangsten er næsten uddöet. Brygden,⁴ som opholder sig i alle havfjorde, er kun til skræk. Sildeværmene, som aarlig besöge kysterne, komme ej til nytte, man veed ej at bruge eller binde silde-, flyndre- eller torskegarn, uden alleene det sidste i Havnefiorden.⁵ Söemanden er og alt for uböyelig til at ville antage hvad, der er nyt, f.e. sveifarstyri,⁶ ɔ: roerpind med træstang i stedet for taumastyri,⁷ eller roer med snoer, som ey er nær saa bekvemt. Saadanne kundskabers udbredelse i landet vil kjøbsteders stiftelse först kunne sette i sikker og vedvarende gang, men naar disse ej stiftes, frygter han, at al den kundskab, som maatte indbringes af dette slags, vil glemmes og uddöe igjen. Og denne frygt ytrer han ogsaa i hensigt til, hvad der kand udrettes ved de nu indbragte söndmörske folk.⁸

Vicelavmand Magnus Olafsen.⁹ Litt. Ll. N° 1.

Viiser, at fiskeriet ej blev næsten indtil det 14. seculum drevet uden af

¹ Harðfiskur. / *Tørfisk*.

² Flött skreið. / *Flækket tørfisk*.

³ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest 1767–1778*.

⁴ Beinhákarl. / *Brugde, en art haj* (Cetorhinus maximus).

⁵ Hafnarfjörður, Gull.

⁶ Stýri skips stjórnað með sveif úr grannri spýtu sem fest var við það. / *Roret på et skib styret med et håndtag af et smalt bræt, som var fæstet ved det. Islandsk sveifarstyri*.

⁷ Stýri skips stjórnað með taumum eða böndum sem voru dregin í það. / *Roret på et skib styret med reb eller snore, som var trukket gennem det. Islandsk taumastyri*.

⁸ Menn frá Sunnmæri í Noregi. / *Nordmænd fra området Sunnmøre*.

⁹ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst 1769–1791, lögmaður / lovmand 1791–1800*.

dem, der boede ved søekanten og af ledige karle, men ikke af oplandsbønderne. Fra den tiid derimod disse begyndte at drive det, vanrøgtedes deres gaarde, hornqvægavlingen blev forsømt, og faareavlingen indført i steden. Oeconomien blev derved forvendt,¹ og man slap den stadige fordeel, som landvæsenet giver i steden for den uvisse, som fiskeriet havde, og som eene bestod deri, at fisken blev meget søgt og vel betalt af de fremmede handlende. Hvilke ved den leylighed indförde adskillig, deels aldeles unyttig, deels og skadelig kram. Men herved blev oplandet effterhaanden depeupleret, idet mange, indtagne af fiskeriets glimrende fordeel, solgte deres gaarde og flöttede til søekanten, og derved igjen blev lagt den störste grund til nærværende folkemangel. Herved ere og haarde aar bleven for landet saa meget föleligere, som det er blevet ved denne forandring skilt ved sin fornemste indvortes resource. Der er altsaa ingen tvil, at fiskeriets overdrevne sögning af oplandsbonden er en virkelig misbrug overmaade skadelig for landets sande velfærd. Han regner endog paa, at en bonde fra Nordlandet, som lader sin karl roe paa Snæfellsnæs,² kand endog, naar denne faer 5 hndr. stk. torsk, tabe meere end 20 rdr., naar al hans omkostning paa karlens udredning og fiskens transport evalueres i penge.

Mange oplandsbönder, som selv söge fiskeriet, nödes til at medtage næsten al den proviant, som de have i huuset, hvorved de ikke sjelden, foruden at forsömme deres gaards brug, exponere³ deres hjemme effterladte koner og börn til yderste elændighed og hungersnöd. Deres köer maae staae paa sulteföde og give desto mindre mælk, og de andre kreature overlades paa marken til den skjæbne, som vinterens strængthed kand medføre. Herved taber da saadan bonde i sin huusholdning hjemme uendelig meere, end den fisk han faer, kand være værd, om endog fiskeriet gaaer lykkelig til, men naar det ikke er, taber han ogsaa, foruden alt det han har forsømt, al den omkostning, som han har gjort derpaa, og som kunde udrettet noget anseeligt til hans gaards forbedring. For denne transports og reysers skyld til søekanten maae desuden holdes en mængde heste, hvilke ere for gaarderne en eyeödelæggelse.⁴ Herved taber og handelen, idet heele landet trænger til credit, saa snart som fiskeriet alleene slaar feyl.

¹ Breytt. / *Forandret.*

² Snæfellsnes, Snæf.

³ Stofna í hættu. / *Udsætter.*

⁴ Eyðilegging á eign. / *Ødelæggelse af ejendom.*

Til at kunne have de fornødne folk til fiskeriet uden skade for landvæsenet foreslaaer han i steden for de mange smaa baade at anskaffe smaa skuder eller hukkerter forsynede med garn og lodliner, thi da saadan skude ej behøver større besætning end een eeneste baad og kand dog fiske saa meget som 6 af disse, saa kand den spare en 30 mand (6 beregnet til hver baad og deraf 6 til den). Til at befordre saadant skudefiskerie ønsker han, at söndmörske fiskere maatte boesættes i Island for at lære indbyggerne omgangen dermed. Disse skulde ej alleene blive nogen tiid frie fra al skat og tyngde, men dem og anviises et godt stykke jord til beboelse, og deres vilkaar i övrigt gjøres saa gode, at de kunde faae lyst til bestandig boepæl i Island. Lösemænd,¹ inderster² og friske lösgjængere, som ej vilde tage tjeneste hos landbonden, skulde uden undskyldning forbindes til at besætte foranførte fiskerskuder under de norsskes anförsel og opbygge til beboelse de nu forfaldne törrerboder.³ Kunde man tillige faae nogle rige folk til at sette penge i dette slags fiskerie, kunde det vinde des vissere fremgang, og landvæsenet derved effterhaanden blive adskilt fra fiskeriet, som det var i gamle dage.

Sysselmand Runulfsen.⁴ Litt. Jj. [N° 2].

Er eenig med andre deri, at Island ej kand undvære fiskerie, endskjönt det ey kand erfares, at de gamle have anseet det som det nödvendigste næringsmiddel. Han ønsker i övrigt, at fiskeriet maatte regleres saaledes, at det kunde give almuen ved söekanten større fordeel end nu, hvilket vilde blive den beste opmuntring. En vedlagt tabelle n° 11 viiser, at der i aaret 1767 vare i alt i brug i Kialarnæssting⁵ 506 og deriblandt 1 tolværing, 3 tieæringe, 50 aatteringe, 57 sexæringe og mindre hvoriblandt 341 toemandsfar.

I en vis deel af sysslet, hvor brændinger falde, især i Järngerdarstade- og Byeskiærs tingsogn til Skagen,⁶ bruges ej gjerne mindre baade end

¹ Lausamenn. / Lösarbejdere.

² Húsmenn. / Husmænd.

³ Þurrabúðir, búðir við sjávarsíðuna sem hafa ekki grasnyt fyrir skepnur. Búðirnar eru því „þurrar“, þ.e. án mjólkur. / Afbyggersteder ved søsiden, som ikke har græsning til dyr. Stedet er derfor „tørt“, dvs. uden mælk.

⁴ Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýsler 1754–1780.

⁵ Kjalarnesþing (Gullbringu- og Kjósarsýslur). / Kjalarnesting (Gullbringu- og Kjósarsýsler).

⁶ Järngerðarstaðþingsókn (Grindavíkurbreppur) / Järngerðarstaðatingsogn (Grinda-

sexæringar, uden om det skulde være af mangel paa folk, samt om foraa-ret, sommeren og hösten naar værtidsfolkene ere borte. Derimod inden for Skagen bruges desto mindre baade, jo meere stille söen er, og jo kortere man har at roe. Siden de handlende udlövede præmier for baadebygningen klages især meget over mangel paa söefolk til at faae dem besatte, hvortil aarsagerne angives at være:

1) Baadenes större antal end tilforn.

2) Den store nyelig indtruffne söeskader paa en mængde udvalgte folk, deels foraarsagede af utide lyst til at vinde præmier for fiskeriet og derpaa grundet alt for yderlig forvovenhed i at söge samme.

4)¹ Folkedöd af hunger fra 1749 til 1758.

5) Den store udreedning af baade, som oplandets indbyggere og deriblant proprætairer og kongelige betjente holde for at tilvende sig præmier for baadebyggerie, hvorved ej alleene söebönderne betages de fornödne folk til at besette deres baade, men og hines leylændinger besværes med mandslaan eller hoverie roer til at besette deres.

Besætningen er der paa de store baade 3 til 4 fleere mand, end baaden har aarer, og paa sexæringene 7 à 8 mand, er 1 à 2 flere og det:

1) For baadenes optrækning paa land.

2) For den besværlige roer, helst i ondt veyr.

3) For at have nogle i reserva i sygdomstilfælde.

Og 4) for at kunne bestride fiskens beregning, naar den gaaer hyppig til. De, som komme fra oplandet til at fiske her, ere fra Skaptefells-, Rangervalle-, Arness-, Kiøse- og Borgefiords- og nogle fra Hunevands-, Skage- og Öefiordssysseler,² dog ikke alle aarlige mange. Paa mange steder, fornemmelig i Havnefiord og Reykevíg³ kunde bruges mange fleere og större baade, men han indseer ikke, hvorfra folk skulde tages til at besette dem, om de end effter inspecteur Haagens⁴ forslag og trykte tabeller

vikurrep), Gull.; Bæjarskerjaþingssókn (Rosmhvalaneshreppur) / *Bæjarskerjatingsogn* (*Rosmhvalanesrep*), Gull.; Garðskagi, Gull.

¹ Númer 3 hefur fallið niður hjá skrifara. / *Nr. 3 er udeladt af skriveren.*

² Vestur-Skaftafellssýsla, Rangárvallasýsla, Árnessýsla, Kjósarsýsla, Borgarfjarðarsýsla, Húnavatnssýsla, Skagafjarðarsýsla, Eyjafjarðarsýsla. / *Vestur-Skaftafellssýssel, Rangárvallasýssel, Árnessýssel, Kjósarsýssel, Borgarfjarðarsýssel, Húnavatnssýssel, Skagafjarðarsýssel, Eyjafjarðarsýssel.*

³ Hafnarfjörður og Reykjavík, Gull.

⁴ Johannes Haagen, kaupmaður og eftirlitsmaður með fiskveiðum / *købmand og inspektør ved fiskeriet.*

skulde tvinges dertil. Hvilket vilde gandske ödelægge landbruget og til sidst söebönderne selv, saavidt ogsaa disse behöve mange ting fra oplandet, hvilket han og viidtlöfftig har demonstreret i skrivelse til Cammeret 17. Sept. 1762, som her fölger vedlagt under n° 12.¹

Torskegarn, meener han, kunde bruges paa flere steder end endnu er forsögt, dog ikke hvor man har ujævn bund og stærke strømme, og allermindst östen for Reykenæs eller i Grindevig.²

Fiskens saltning paa den terreneufske maade og anstalter dertil önsker han især om foraaret effter paaske og meener, at indbyggerne kunne bruges dertil for billig betaling. Men fra at fastsette vægten paa blödfisken undskylder han sig.

Ellers erkjender han, at nuværende overdrevne sögning af fiskeriet, især af oplandsbönderne, ödelægger landbruget, da samme i mændenes fraværelse fast alleene maae drives af koner og börn. Iblandt andet flöttes udhuusene nu gandske nær til gaardene, saa at det, som ligger tæt omkring dem, alleene bliver gjödet, og alt det övrige lades i vanrögt, tvertimod de gamle tiider. Herved formindskes höeavlingen og creaturene deels uddöe, deels forsultes, gjödningen aftager, og tunene forsömmes paa alle maader, ligesom og alle övrige anstalter til deres og engenes rögt samt moosers udgravning med meere, hvoriblandt og höre lovens anordninger om hegning og gjærder gandske settes til siden.

Heraf en almindelig fattigdom og armod samt virkelig hungersnöd, naar fiskeriet slaaer feyl, og endelig afskye for alle nyttige foretagender samt adskillige farlige sygdomme, der fölge med den livsmaade, som fiskeriet medförer, hvilken bliver effterhaanden saa meget slettere end för, som landbrugets forsömmelse gjör, at söebonden nu maae savne adskillige til sundhedens conservation nyttige, ja nödvendige vahrer, som oplandsbonden haver tilforn kundet fournere³ ham. I övrigt anseer han dog ikke skadeligt, om en formuende oplandsbonde, der har mange tjenestekarle, lader een eller anden af dem söge söen, dog ej flere end han kand miste fra hans jordbrug og ikkun om værtiden selv, men ikke om hösten og foraaret, medmindre det skulde være en dreng, som skulde lære at fiske.⁴

¹ Leiðrétt úr / *Rettet fra* n° 11.

² Reykjanes, Gull.; Grindavík, Gull.

³ Útvega. / *Forsyne*.

⁴ Á spássíu / *I marginen*: Confer infra ad art. 6 om landbruget etc., supra ad art. 1. [*Hér / Her*, s. 444 og 229.]

Til beviis paa det forudsagte anfører han ellers en vis landbondes eksempel (dog uden navn), hvilken i de første 3 aar, medens han drev søebrug tillige, kunde neppe finde sin udkomme, hvorimod han nu i de sidste 10 à 12 aar, siden han gandske har ladet søebruget fare, haver meget bæder fundet hans udkomme af det blotte jordbrug, ligesom han og har forbædret hans gaard saaledes, at den kand foresættes til mønster for andre, hvorved han kand skaffe alle hans folk nok at bestille baade vinter og sommer, og dog har han endnu ikke kundet afstedkomme det halve, som han endnu veed og forehaver at udrette til gaardens forbædring.

Sysselmand Eggertsen.¹ Kk. 1.

Regner i Borgefjordssyssel 67² baade hvoriblandt kun 6 sexæringer, som fiske paa Akrenæs³ og besættes meest af syssleets egne. Desuden gaae 4 sexæringer i Guldbringesyssel paa Alfte- og Saltanæs,⁴ hvor henimod 60 mand af Borgefjordssyssel søge fiskerie. Bemandingen, meener han, kand ej være mindre, end den er, formedelst de tilforn anførte aarsager. Bemandingen paa Akrenæs retter sig effter aarenes tall, da baadene der ere mindre end paa Sydernæssene.⁵ Fleere baade kunde vel finde rum i fiskevæhre,⁶ men man har ej folk til dem. Han anseer nyttigt, at den bløde fisk i værtiden, saasnant den er fanget, modtages af de handlende for at virkes paa terreneufsk maade. Han regner paa, at en maadelig leveret⁷ fisk til 9 à 10 pd. veyer 2 pd., naar den er bleven haard. Fisken paa Akrenæs fanges meest fra fardag⁸ til St. Hansdag,⁹ da indbyggerne have mindst leylighed til fangsten.

¹ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel 1757–1784*.

² Í greinargerðinni sjálfri stendur 57. / *I selve redegørelsen står 57*.

³ Akranes, Borg.

⁴ Álftanes og Seltjarnarnes, Gull.

⁵ Suðurnes, Gull.

⁶ Verstöðvunum. / *Fiskerlejerne*.

⁷ Blautur, þ.e. ferskur fiskur. / *Blød, dvs. fersk fisk*.

⁸ Fardagar. Fjórir fyrstu dagarnir (fimmtudagur til sunnudags, vikan á sumrin byrjaði á fimmtudegi) í sjöundu viku sumars sem hefst á bilinu 31. maí til 6. júní. Þá áttu ábúenda-skipti að fara fram. / *Skiftedage. De første fire dage (torsdag til søndag, ugen begyndte om sommeren på en torsdag) i den syvende uge af sommeren, som begynder i tidsrummet 31. maj til 6. juni. Her kunne fæstere skifte gård*.

⁹ Jónsmessa: 24. júní. / *Sankthansdag: 24. juni*.

I Myresyssel regner litt. Bb.

52 fiskerbaade hvoraf 3 otteringe og 19 sexæringe, hvoraf nogle dog undertiden søge fiskerie ved Snæfieldjökkel.¹ Fiskeriet søges om foraaret til høeslætten og siden om hösten effter dens slutning. Til fiskegarn er ikke leylighed formedelst den ureene grund. Ellers meenes nyttigt, at blödfisken,² saasnaart den var fanget, kunde antages ved handelen, 40 blödfisk for 40 f. eller 1 vætt, da det er uvist at sige hvor mange blödfisk, der gaee paa 1 væt törfisk.

Sysselmand Erland Olafsen.³

Beklager, at Vesterlandet, ligesom heele Island, har kun smaa og aabne baade paa 2 til 7 à 8 mand, hvilke ej kunne komme langt ud fra landet uden i stille veyr, men maae staae og see paa at fremmede nationer tilvende sig fiskeriet. Dette indgreb forklares her paa samme maade, som skeet er i udtoget af Widalin om *Islands opkomst*,⁴ og meenes ej at kunne afhjelpes uden ved en fregat, som indbyggerne ey kunne bekoste. Men til at ophjelpes fiskeriet meener han best, om hans Majestæt vilde tillade bemidlede folk, helst af hans egne undersaatte, fornemlig fra Nordlandene og Söndmör,⁵ som vide at omgaaes med fiskegarn og sildefangst, men dog tillige engelske og hollandske, at nedsette sig tilsammen paa visse bekvemme steder i landet, som dem skulde udviises. Og som da kunde blive som en liden kjøbsted, hvorfra fiskeriet kunde drives med hukkerter, dog at de skulde forbindes at antage paa hver hukkert nogle de islændere og deriblandt nogle unge drenge, som skulde vænnes til söefarten og seyladsen. Disse skulde i visse aar være frie fra alle skatter og paalæg uden alleene til byens nytte. De af indbyggerne, som eyedede i jordegods 1 hndr. eller 480 rd., skulde paalægges i det mindste at tilskyde 100 rdr. i 2 à 3 fartöyer, samt hver, som havde lyst, være tilladt at interessere i fartöyerne med de saaledes etablerte fremmede, ja disse ey engang være tilladt paa anden maade at drive saadan fiskerie og

¹ Svæðið umhverfis / *Området omkring Snæfellsjökull*, Snæf.

² Blautfiskur. / *Fersk fisk*.

³ 2. B. J. Ref. N° 699 i; Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / *sysselmand i Ísafjarðarsýssel 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772*.

⁴ [Jón Eiríksson], *Udtoget af afgangne Lovmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768; Páll Vídalín (1667–1727), lögmáður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst 1705–1713, 1716–1727*.

⁵ Nordland og Sunnmæri, Noregi. / *Nordland og Sunnmøre, Norge*.

negotie.¹ Til at holde saadanne fartöyer, hvoraf nogle kunde bruges til hvalfiske- og kobbefangst,² kunde være god leylighed i Isefiord og Arnefiord,³ som desuden ligge saa nær imod Grönland, at fangsten derfra letter kand drives derfra end fra noget andet sted. Det beqvemmeste sted til kjøbstæds anlæggelse meenes at være Skutelsfiord⁴ paa den nordre side ved indgangen af fjorden, hvor der haves en god vinter- og sommerhavn. Til husenes bygning, foreslaaer han, at dem skulde skjænkes timer fra almindingene i Norge, som de skulde afhente med deres egne skibe.

Nogle iblandt indbyggerne i denne nye kjøbsted kunde tillige lægge sig effter ager- og haugedyrkning, hvilken sidste især deres koner og börn kunde opvarte. Fordeelen af alt dette for landet kunde blive saa meget vissere, om nogle af de fremmede gifftede dem med islandske piger. Byens nærmeste övrighed skulde være sysselmanden, indtil den kunde blive saa betydelig, at den kunde forundes en egen byefoged. I almindelighed skulde der holde sig effter den Norske lov,⁵ men de forstandigste af indbyggerne skulde desuden projectere en særdeeles politieorden eller byelov, som skulde censureres af övrigheden i landet, förend den blev indstillet til allernaadigst approbation.⁶ Ved saadant anlæg foreenet med landbrugets forbædring, meener han, kunde lægges den sikkerste grund til landets opkomst og frie handel i sin tiid.⁷

Sysselmand Jacobsen.⁸ Nn. N° 1, § 2.

Paastaer, at fisk altid söger Island, og at den der imellem stunder eet eller andet aar slaaer feyl, bestaaer alleene deri, at den ey kommer landet saa nær, at islænderne paa deres smaa baade kunne söge den, eller at de ved haardt veyr paa den tiid, den gaer op paa meedene,⁹ nödes til at

¹ Verslun. / *Handel*.

² Selveiði. / *Sælfangst*.

³ Ísafjarðardjúp, Ísafj.; Arnarfjörður, Barð. og Ísafj.

⁴ Skutulsfjörður, Ísafj. Kaupstaður var stofnaður í Skutulsfirði 1786. / *Der blev grundlagt en købstad i Skutulsfjörður i 1786*.

⁵ *Kong Christian den Femtes Norske Lov*.

⁶ Samþykki. / *Godkendelse*.

⁷ Á spássiu / *I marginen*: Confer infra til 4. post om frie handel og kjøbstæder. [Hér / *Her*, s. 364.]

⁸ Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel* 1758–1790.

⁹ Fiskimiðin. / *Fiskebankerne*.

blive hjemme undertiden endog heele uger. 1765 har han især erfaret, at der var overflødig fisk 5 til 6 miile fra landet ved Snæfellsnæs,¹ da fiskerne sammesteds kunde næsten intet faae paa de sædvanlige fiskebanke. Saaledes havde og de franske og hollandske huk[er]ter fisk nok ude til havs i de sidste saakaldte fiskeløse aar, saa at al den fiskefangst, som fremmede der drive, er virkelig en fordeel, som landet tilhører, men som det af mangel paa kyndighed og kræfter dertil maae lade sig berøve, og det af disse aarsager:

1) Ere baadene for smaa og udygtige til at gaae langt ud paa havet eller bære stor last, desuden svage og dog tunge at roe.

2) Ere islænderne uvant ved skraaseylads,² saa de derfor at frygt for modvind, offte maae ligge hjemme endog i magsveyr.³

3) Fiskegarns brug og laxefangst i søen er ubekjendt hos dem og

4) fremfor alting mangel af formue til anskaffe sig duelige redskaber, men dog meest af anførsel til fremedes bædre fiskemaade. Han ønsker derfor, at Strandesyssel havde 2 à 3 jagter som Helsingörs⁴ lastbaade med fast dæk, saa at man kunde nat og dag fiske paa dem paa fjordene med alle slags redskaber og imellem stunder roe eller seyle med dem ud til havs, da saadan baad ej vilde behøve meer end 6 à 8 mands besætning. Den grønlandske maade at harpunere sælhunde vilde komme til god nytte i Strandesyssel, hvor en mængde af dem indfinder sig. Hertil foreslaaer han at lade komme 2 à 3 grønlandere med deres baade for et lære indbyggerne omgangen.

¹ Snæfellsnes, Snæf.

² Að sigla beitivind (sigla lítið eitt upp í vind sitt á hvað). / *At krydse (at sejle i siksak i modvind).*

³ Hægur vindur, vel fallinn til siglinga. / *Roligt vejr, velegnet til sejlads.*

⁴ Helsingjæyri, Danmörku. / *Helsingør, Danmark.*

4. extract.

OM FRIE HANDEL OG HVORVIDT SAMME NU ER GJÖRLIG

Islandske Landcommissions protocoll pag. 70–85.¹

I anledning af instructionens 4de post.²

Frie handel, skjönt altid meget ønskeligere end som en tvungen, agte de dog utjenlig for Island i nærværende omstændigheder og det paa disse grunde.

P. 71. Landets jordbrug er i yderste vanrøgt, da dog jorden er saa beskaffen, at den ved bekvemt arbejde og nogen kunst meget vel kand drives til at frembringe en anseelig afgrøde. Herved savnes da grundævnnet til frie handel og alle gode indretninger, om de skulle ventes at have bestandighed. Indbyggerne bestaae, foruden de gejstlige og verdslige embedsmænd, alleene af bönder og fiskere, som ej kunne ventes at have den kundskab, som kræves til handel. Dem fattes og formue og credit dertil

P. 72. Her ere ingen byer, uden hvis hjælp frie handel ey kand drives. Folket, som kun gjør 46.201, boe for det meeste adspredte langs effter og faa miile op fra søekysterne af dette land, som har meere end 300 miil i omkreds, for liden søgning at vente for byer. En stor mængde jorder ligge öde, og mange giffte og ugiffte boe alleene i hytter uden at have noget tilstöd af jorden, om fiskeriet slog feyl. Hertil kommer faaresygen, som har betaget folket den fornemste understöttelse endog til föde og klæder og end meer til handel. Disse agte de at være rigtige aarsager nok til at slutte, at hverken landet i nærværende tiid kand være tjent med frie handel, eller hans Majestæts interesse befordres derved.

P. 73. Landfogdens plan (lit. A. N. 1)³ om frie handel agte de at hverken svarer til sit navn, eller at deri gjorde toldberegninger kunne holde prøve.

1) Kand ej ventes, at 10 duelige handelsmænd, som eyedede midler og credit i sit fæderneland, vilde flötte til Island for at oprette handel der

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 237–244.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ Leiðrétt úr / *Rettet fra N. 6.*

paa 24 havne, hvorved dem strax blev paalagt en tvang, ligeledes det vilde blive dem modbydeligt, at de skulde i handelen holdes til at foreene deres midler med indbyggernes. Men om end denne forening kunde komme i stand, fik dog landet derved ikke nogen frie, men kun en compagniehandel, hvis handlingsmaade kunde blive saa meget meer trykende, som de handlende ikke stoede under nogen octroy eller taxt og altsaa ej til ansvar i tilfælde af mishandling.

P. 74. 2) Toldberegningen for de vahrer, som udskibes til udenriigs stæder, at den nemlig skulde være større for disse vahrer end for de, der fortæres i riiget, strider mod al sund handels maxime,¹ da tolden for de første bör være mindre end for de sidste. Men derved gaer en anseelig deel fra den for tolden anslagne summa. Faaresygen vilde og, saa længe den varer, gjöre et anseeligt afslag i toldberegningen, i hensigt til kjöd, talg, faareskind og uldengods, ja de anførte 6.000 skippd. törfisk og 800 skippd. klipfisk, kunde vel ej for dens skyld gjøres sikker regning paa til udførsel.

3) Tolden af de indgaaende vahrer, brændeviin, bröd, klæder, lærreder, tobak, viin, m.m. blev vel ikke nær saa betydelig, som planen tilholder.

P. 75. 4) Toldens forhøyelse vilde paa een gang anseelig forhöye priisen paa alle nödvendigheder og bekvemmeligheder. Dette vilde komme indbyggerne for som en utaalelig byrde og foraarsage almindelig klage, af hvilken kongen vilde blive foruroliget. Frie handel, meene de, kunde altsaa ligesaa lidet have en god indflydelse paa kongens andre stater for nærværende tiid effter landfogdens forslag. Men paa en anden maade have de til slutning lovet at gjöre forslag dertil.

Forberedelser til frie handel.

Hertil have de foreslaaet fölgende forberedelses midler.

P. 76–77. A) Skulde jordbruget forbædres og ödejorder optages, endnu medens octroyen² varer. Opdragelse og god orden inden og uden huusene skulde ved god polite etableres, hvortil, foruden anordninger derom, visse vel afpassede belönninger og ærestegn ville have største nytte. Maaden at sette dette i værk have de foreslaaet ved instructionens 6. post. Men derved meene de i værende tiid, at baade vilde tilvoxe en

¹ Grundvollarreglu. / *Vigtigste regel.*

² *Lousamling for Island III*, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

nyttig folkemængde, saa og flid og formue lidt effter lidt tiltage. Ved forøget velstand vilde voxte lyst og mod til at drive næringen til søes og lands. Naar folkemængde og formue først havde udviidet sig, burde først byer stiftes, hvor islandske børn kunde blive nyttige borgere, ja selv drive retskaffen handel og søefart.

Obs. Men det vil vare saa længe, inden nationen ved dette middel kand komme dertil, at den selv kand drive al handeler alleene, at det aldrig er værdt at tænke derpaa. Det kand og aldrig blive fornödent, ey engang fornufftigiis intenderes, naar frie handel indrettes, saadan som den bör.

P. 77–78. B) For at indføre de hertil fornödne kundskaber, medens octroyen endnu staaer, at 10 à 12 embedsmænds og formuende bönders sønner frievillig maatte udvælges til at tage tjeneste hos nogle af de beste kjøbmænd i Bergen, Molde, Christianssund og Trondhiem, for som drenge i 7 og karle i 5 aar at lære alt det, som hörde til den handel, de kunde faae anledning at drive, naar de kom hjem igjen. Om disse kunde formodes, at de iblandt dem, som havde fört sig best op i deres tjeneste, kunde vente understöttelse, ja endog compagnies fra de steder, hvor de havde tjent. Det agtes og tjenligt, medens octroyen endnu staaer, at een fattig, men tillige skikkelig mands søn fra hver havn maatte for at öves i søemandskab fare med de til landet seyende skibe, som hörde hjemme i Kiöbenhavn. Disse skibsdrenge skulde, medens vinteren varer, nyde opholdssted i opfostringshuuset, hvor de imidlertid skulde nyde underviisning i skrivning og regning. Naar 2 eller 3 vinters vare forbi, maatte allernaadigst gjøres den anstalt, at de visse dage om ugen kunde faae underviisning i styrmandskunsten og nyde adgang til de kongel. skibbyggerier, samt arbejde paa Gammel- og Nyeholm,¹ som en søemand burde viide. Kunde de i opfostringshuuset ogsaa faae övelse i haandværker, hvortil de kunde have nogen tilbøyelighed, var det saa meget bædre, da de derved kunde have i deres fæderneland tilstöd af saadan næring om vinteren, naar de ey kunde drive søefart og fiskerie. Begge slags drenge skulde have været til confirmation, dog ej meget over 15 aar, af god sundhed, smuk udseende og ikke bekjendte for nogen udyd, de, som ej havde havt kopperne, skulde inoculeres,² saa snart de kom til Kiöbenhavn.

¹ Gamli-Hólmur (Brimarhólmur) og Nýi-Hólmur, Kaupmannahöfn. / *Gammelholm (Bremerholm) og Nyholm, København.*

² Bólusetning. Fyrstu tilraunir með bólusetningu hófust 1774/1796 í Englandi en þyrjað var að fjalla um aðferðina nokkru áður. / *Vaccination. De første forsøg med podning*

P. 80–82. C) Om havne især.¹ Derom haves vel underretning fra alle landets fjerdinge, men de tør ikke engang give nogen betænkning derover, da de ikke have al fornöden tilforladelighed. De bifalde derimod landfogdens forslag, at en habil person af admiralitætet med fornödne instrumenter maatte udsöges til efftergrandskning saavel om sommer- som vinterhavne. Men de lægge til, at da de islandske kysters og havners opmaaling og beskrivelse med tilhörende söecharter maae blive et viidtlöfftigt arbejde, saa holdes nödvendigt, at 2 dygtige og bevandte² personer beskikkes dertil. Enhver af disse skulde have en erfaren haandlang og desuden alle fornödne instrumenter. Begyndelsen med opmaalingen kunde best skee fra Borgefiorden,³ hvorfra den eene ingénieur skulde gaae vester effter, medens den anden gik öster ad, da de inden faa aar vilde mödes paa grændserne af Nord- og Österlandet. Opmaalingen skulde begyndes saa tidlig om foraaet og fortsættes saa langt ud paa hösten, som veyret tillod. Imidlertid maatte alle kyster, fjorde og viiger paa det nöyeste opmaales og beskrives, samt de höyeste og meest indstikkende landpynter overalt paa adskillig maade forestilles ved tegninger. Erfarne roers folk og bekvemme baade til opmaalingen skulde betimelig udredes fra hvert syssel, hvortil indbyggerne kunde forud inddees i visse roder,⁴ som til afpasset tiid skulde aflöse hinanden, paa det ikke forretningen i mangel af folk og baade skulde lide ophold, og ingen af almuen bebyrdes eller sinkes meer end den anden.

Om brændeviins indførsel.

P. 82–85. I anledning af lit A n° 6 (skjönt hörende egentlig til handelen) om alt for meget brændeviins indførsel bifalde de, at alt for stærk brug af brændeviin maae foraarsage de uleyligheder, som deri ere angivne, men de forkaster forslaget selv for den megen svig, anklagelser og andre ulæmper, som vilde flyde af at sette sagen i værk. I anledning af lit. A n° 9 tilstaae de vel og, at der höres klager over alt for megen brændeviins indførsel, men de bifalde ikke den repartitionsberegning⁵ og overslag,

mod kopper startede først i 1774/1796 i England, men man var begyndt at tale om metoden tidligere.

¹ Efnisgreinin er merkt með striki á spássíu. / *Afsnittet er markeret med en streg i marginen.*

² Vanar. / *Øvede.*

³ Borgarfjörður, Borg. og Mýr.

⁴ Áhafnir. / *Romandskab med både.*

⁵ Niðurjöfnunarreikningur. / *Fordelingsberegning.*

som deri gjort for at viise, at der ikke indføres aarlig uden til yderste nödtörfftighed. De foreslaae derimod til at hæmme brændeviinens alt for hyppige indførsel og brug, at indbyggerne skulde svare 8 sk. courant over taxten af hver pot kornbrændeviin, som blev indført, og 12 sk. af hver pot fransk. Denne afgifftssumma skulde anvendes til adskillige nye indretningers befordring i landet, som kunde höylik behöves, men som endnu savnes, og hvorom de ved anden leylighed love at gjöre nærmere forslag.

Ellers haabe de, at kongen vil vinde anseelig derved baade i hensigt til landets voxende velstand saa og den formue, derved kand faaes, til at modstaae indfaldende uaar og ulykkelige hændelser uden byrde for kongens cassa, som hidtil sædvanlig er skeet. Den udkommende summa af forhøyelsen paa brændeviinstaxten skulde paa den bekvemmeste maade, som maatte aftales med Compagniet,¹ indsendes aarlig fra hver havn til stiftamtmanden, som igjen skulde uddeele samme til de anstalters forfremmelse, hvortil den maatte blive bestemt.

Sysselmand Halldor Jacobsen.² Lit. Nn. N° 1.

Anseer compagniehandelen³ at være til saa meget større udarmelse og skade for Island, som han ej troer, at noget saa uindskrænket og saa gammelt monopolium nogensteds i verden er blevet dervet. Saadant et monopol kand i sin natur ej andet end udarme et land, idet det overlader allene til een eller nogle faa personer den næring, hvoraf mange kunde leve, naar de maatte drive den i frihed. Islands formue og rigdom haver derfor storlig aftaget siden compagniehandeles stiftelse, ligesom og erfaringen viiser, at den vestindiske handel mærkelig har tiltaget, siden compaginehandelen sammesteds blev afskaffet. Indvendingerne mod frie handel i Island:

a) At Kiöbenhavn derved vilde tabe saavel sin proviant som afsætning af sine fabriquevahrer til Island igjen.

b) At Island ey kunde faae meel, jern, timmer etc. for saa let priis under frie handel som nu effter taxten.

¹ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

² Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel* 1758–1790.

³ Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.*

c) At handelen blev uvis, da nogle havne mueligt ey bleve beseylede i slette aaringer.

d) At kongen vilde tabe den forpagtningsafgifft og proviant leverance, som handelen nu giver.

e) At de indførende fremmede vahrer vilde forhøyes i priisen den fatige landalmue til skade.

Opholder han sig vel ej med at besvare stykkeviis, men troer dog vist, at Kiöbenhavn uaget frie handel kunde altid faae saa mange islandske vahrer, som den vilde önske, og at Island vilde faae fremmede vahrer for bædre kjøb.¹ Uvished i handelen kunde let forebygges ved magaziners og kjøbstæders indretning, samt ved visse kjøbmænds nedsettelse og boepæl i landet. Told og contributioner af handelen skulde erstatte hans Majestæt de nu havende indtægter. Men underslæb og aager i denne handel skulde straffes som i andre lige tilfælde.

Bilag til 4de extract eller

NÆRMERE FORSLAG OM FRIE HANDEL OG KJÖBSTÆDER

Islandske Landcommissions protocoll p. 223–237.²

P. 239.³ Meener Commissionen, at klager over nærværende handel bör saavidt mueligt rettes af landets egen övrighed, hvilke ogsaa er paalagt i alle maader at paasee, at octroyen⁴ maae blive paa det nöyeste opfyldt.

P. 223. Commissionen tilstaaer, at nærværende handelsforfatning er landet til störste uleylighed og skade og kand derfor ey andet end forarsage idelige klager. Octroy og taxt ere bestandige anstödssteene, baade for sælger og kjøber. Den nödvendige frihed er derved paalagt et trykende baand, som nödvendig bör oplöses, om kongen skal nogensinde höste af landet en fordeel som svarer til de pengesummer, som han har anvendt paa dets opkomst.

P. 224. Derfor bör landet have en anden handelsmaade, og den bör være frie. Angaaende dens övrige indretning referere de sig til, hvad de

¹ Verð. / Pris.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 306–312.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 312.

⁴ *Lousamling for Island III*, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

för have sagt p. 71,¹ og som de have grundet dette paa dette lands virkelige forfatning i nærværende tiid, have de her ey fundet nödigt at gjöre nogen forandring deri.

P. 225. De give alleene, effter löffte pag. 77,² nærmere forslag til frie handel, som bestaaer i fölgende. I et land, som ikke har kjøbstæder og deri boesatte handlende, som have indsigt, formue og credit, troe de ey at kunne drives nogen saadan frie handel, hvorved indbyggerne paa alle tiider og alle kanter kunne være i sikkerhed for ey at lide nöd ved indtræffende ulykkelige tilfælde. De agte derfor kjøbstæder nödvendige, om frie handel skal trives i Island.

P. 226. Kjøbstæder behöve folk, som ere oplærte i saadan handel, hvorved landet skal have sin hovednæring. Paa en öe som denne, der har viidtlöfftige og farlige kyster, behöves og mange erfarne söemænd, om den saa nyttige transport til söes omkring landet skal kunne settes i værk og faae lykkelig fremgang. Landet skulde altsaa selv have nogen forraad af handlende og söefarende, om handel og söefart skal nogensinde blive til dets opkomst, thi paa fremmede meenes ej at kunne gjöres nogen sikker regning. Et land som dette, besat rundt omkring med fiskerige banker, behöves og til en frie handels soutien³ erfarne fiskere, som kunne fare med bekvemme jægter og fartöyer langt ud paa havet, hvor erfaringer viiser, at adskillig slags fisk haver sit opholdssted.

P. 227. Med disse ville de og, ligesom forhen, at landet skal allereede være forsynet, förend frihandel indrettes, da de meene, at kjøbstæder ikke ville trives, uden man haver same for haanden, thi uden reedskaber kand intet udrettes. I den hensigt trænge de paa nye paa deres forslag p. 67, 77–79⁴ om at lade nogle af landets ungdom reyse ud for at oplæres i jordbrug, fiskerie, söefart og handel, da de meene, at det vil bringe i tiiden langt större nytte, end om man bragte fremmede af disse slags haandteringer til landet. Thi om endog disse vare noksaa duelige, maatte dog deres overbringelse medtage meget större bekostninger og anstalter.

P. 228. Den p. 81⁵ foreslagne opmaaling og charter over havnene,

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 237–238.*

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 240.*

³ *Stuðningur. / Understöttelse.*

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 236, 240–241.*

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 242.*

troe de, og at være saa højlig fornödne, inden frie handel indrettes, at de til en frie handel fornödne kjøbstæder ingenlunde meenes at kunne undvære det, allerhelst naar farten omkring landet selv skal, som den bör, settes paa en sikker fod.

P. 229. Kjøbstæderne foreslaae at skulde være 5, Reykevig, Gronnefiord, Isefiord, Oefiord og Rödefiord.¹ Reykevig, Oefiord og Gronnefiord have de selv seet, og om Isefiords og Rödefiords bekvemhed kunne de ey tvile effter deres situation og de beretninger, som de have derom. Ved og omkring Reykevig, Gronnefiord og Isefiord drives nu allerede et anseeligt fiskerie, og samme staaer i mange maader til at forbædre. Fiskeriet omkring Öefiord og Rödefiord er vel endnu ikkun af (p. 230) liden betydenhed. Men der er ingen tvil, at det jo kand formeeres, ja drives temmelig viidt, da man faa miile uden for disse steder har fiskebanke, som nogle 100de fremmede fartöyer aarlig besøge for at samle riigdom. Det kommer her kun an paa tjenlige anstalter, som allerbest kunne settes i værk ved hjælp af kjøbstæder, hvori brave handlende ere etablerede, som kunne udsende dertil bekvemme skibe forsynede med forud oplærte søefolk og havfiskere. Da foreslagne ingenieurer maatte og tillægges ordre at forfatte et nöyagtigt situations charte over disse 5 havne, hvorpaa især skulde antegnes, beskrives og bestikkes den plads, som maatte findes meest bekvem for bygninger med meere, som hörer til et handelssted.

P. 231. Ved disse havnes opmaaling maatte især nöye bekrives alle grunde, skjær, bugter og fjorde nærved og paa nogle miiles distance deromkring for at have vished om fornödne ankerleyer i paafaldende storm. Naar da tiiden var for haanden, omtrent effter 12 aar, da disse 5 byer skulde bebygges, maatte i det mindste 2 aar forud skee offentlig proclama baade i uden- og indenlandske tidender, hvorved alle handlende, som maatte finde speculation derved, burde indbydes at nedsette sig der.

P. 232. I dette proclama skulde og noget röres ved de fordeele, som disse kunde vente allerhelst af fiskeriene, hvilke sees deraf, at fremmede med fordeel udreede dertil saa mange skibe om aaret. Ligeledes maatte og navngives i proclama, samt gives kongeligt löffte om, disse stæders forventende privilegier, som, de troe, at ville blive:

¹ Reykjavík, Gull.; Grundarfjörður, Snæf.; Ísafjörður, Ísafj.; Eyjafjörður (Akureyri), Eyjafj.; Reyðarfjörður, S-Múl.

1) Frihed i 20 aar for alle optænkelige skatter og paalæg, undtagen byeskatten til byens eget og havnens beste, hvilken skulde aarlig lignes af nogle af borgerne selv udnævnte mænd.

P. 233. 2) Frihed for enhver, naar han behagede at forlade landet igjen uden nogen slags afgifft eller tvang paa sig selv, familie og gods.

3) Frihed for told og alt paalæg paa udgaaende vahrer til udenrigske steder, undtaget om borgerne selv fandt for godt at lægge nogen afgifft paa slige exporter til eet eller andet til byens og havnens beste. Men en billig told skulde lægges paa alt det, som blev bragt til kongens egne lande for at fortæres.

4) Toldfrihed for alle de indgaaende vahrer, som ere fornödne til fiskeriernes drifft, samt nödvendige levnetsmidler og bygningsmaterialer. Men al slags brændeviin, tobak, sukker, caffe, thee, silketöyer, fiine klæder, fiine lærreder med meere, som tjener til pragt og trækker penge ud, skulde paalægges billig told.

P. 234. Imellem byerne blev og fornödent at nogle kjøbmænd nedsatte sig paa visse udhavne, ligesom skeer i Norge. Disse skulde ej have ud- eller indskibningsret. Men derimod burde de, uden at være bundne til nogen vis bye, kunne kjøbe og sælge, hvad de vilde og best fandt deres regning ved. Dem maatte være uformeent at bruge egne fartöyer til at transportere til og fra sig, hvad de fandt for godt, og for at drive fiskerierne maatte de kunne eye og interessere i saa mange store og smaa skibe, som de havde lyst og leylighed at udreede. Thi det vilde opmuntre dem til at lægge vind paa bekvemme fartöyer baade til fiskerierne og til transporten.

P. 235. Som udhavnenes kjøbmænd maatte handle i hvad bye de vilde, saa maatte og tillades almuen uden al hinder ved transport til lands og vands at sælge og kjøbe i hvad bye og udhavn, de lystede. Hvorved er at formode, at alle vilde beflicte sig paa at handle effter billighed. Syssemanden i sysselet, hvor hver bye ligger, skulde være byens underdommer og derfor boe i eller nærved byen. Byens tolder kunde tillige være kongens fogder over visse til byen inddeelte districter.

P. 236. Blandt disse byer kunde omsider Reykevig¹ ansees for hovedstad, saavel i betragtning af de 3 der i nærværelsen opbygte grundmurede

¹ Reykjavík, Gull.

huuse paa Besseded, Wedöe og Næs,¹ som de der anlagte fabriquer² og det nærhos liggende grundmurede tugthuus,³ hvilke begge indretninger ere höyst nödvendige og kunne under tilbörlig administration blive landet til störste nytte. Fabriken bör være en bestandig planteskole,⁴ hvor ordentlig væven og spinden skal læres og udbreedes. Og tugthuset vil hereffter blive end meere fornödent end hidindtil for at huuse de overtrædere af orden og tugt, som ville existere i anledning af politiefordringen. Til Reykevig burde i sin tiid landets overret⁵ forflöttes, og da ikkun een lavmand er fornöden i landet, kunde han ligeledes have sin boepæl der i nærværelsen.⁶

P. 237.⁷ Som en bædre indretning ved de latinske skoler⁸ gjöres höy- lig fornöden, meenes det höyst tjenligt, at stiftelsen deraf fik sit stæd ikke langt derfra. De holde og fornödent, at bispnen paa Skalholt,⁹ hans residence, blev flöttet did, helst da cathedralkirken og biskopens boelig yderlig er i forfalden tilstand. Naar lærdomssæde saaledes var flöttet til eller nærved Reykevig, kunde bogtrykkeriet med stor nytte flöttes did. Reykevig skulde endelig til minde af kongens naade faae navn af Christiansvig og Oefiord¹⁰ af Christiansfiord.

¹ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.; Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull. Embættisbústaðir amtmanns og stiftamtmanns, landfógeta og landlæknis. Ný steinhús voru reist þar 1753–1766. / *Embedsboliger for amtmanden og stiftamtmanden, for landfogeden og landfysikus. Der blev opført nye bygninger af sten 1753–1766.*

² Vefsmiðjur Innréttinganna / *De Nye Indretningers væverier*, Reykjavík, Gull.

³ Tugthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. Fangelsi stofnað árið 1759 og tekið í notkun veturinn 1770–1771. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík. Fængsel oprettet i 1759 og taget i brug vinteren 1770–1771.*

⁴ Vefsmiðjur þar sem verklegri kennslu var sinnt samhliða framleiðslu með það að markmiði að breiða út þekkingu. / *Væverier, hvor der foregik praktisk undervisning sammen med produktion med det formål at udbrede viden til en større kreds.*

⁵ Yfirréttur, æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. / *Oberret, den overste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstant efter sysselmændenes herredsret og Lovretten.*

⁶ Á spássíu / *I marginen*: Meere herom, see tilforn ved 3. post i anledning af sysselmand Erlend Olsens forslag om kjøbstæd i Skutelsfiord til fiskeriets drifft. [Hér / *Her*, s. 357.]

⁷ Á spássíu / *I marginen*: Confer ind. ref. 24. Dec. 71. N. 5. Bur. N° 699. [2. B. J. Ref. N° 699 a, b, c.]

⁸ Latínuskólarnir í Skálholti og á Hólum. / *De latinske skoler i Skálholt og Hólar.*

⁹ Skálholt, Biskupstungur, Ár.

¹⁰ Eyjafjörður (Akureyri), Eyjafj.

LANDFOGED SKULE MAGNUSSENS PLAN TIL FRIE HANDEL I ISLAND,
DE DATO 24. APR. 1767¹

Til instructionens 4de post ad p. 73.²

I.

10 duelige og formuende handelsmænd, ey alleene fra Danmark, Norge og fyrstendömmene, men og fra Holland, skulde antages af Cammercollegie og nedsette dem paa ligesaa mange havne i Island. Og for det første drive handelen saavel paa disse som alle de övrige imod 10 aars frihed for alle paalæg, undtagen tolden, og tillige for told paa 10 aar af de producter, som de bragte til veye meer end tilforn, uden formindskelse i landets sædvanlige haandteering. Med disse skulde indbyggerne foreene deres kræffter til fiskeriets, handelens og jordbrugets drifft.

II.

De nuværende islandske kjøbmænd, om de havde formue og kyndighed hertil, skulde fremfor andre antages. Handelsfolkene skulde staae frit for at tage tjeneste hos begge slag i landet nedsatte handlende, dog at indfödde islændere coeteris paribus³ helst skulde employeres dertil.

III.

Kongen skulde udlöse Compagniet,⁴ hvilket for deres bygninger, inventarium og effterstaaende vahrer vilde i det høyeste belöbe til 50.000 rdr., da de gamle restancer, som ey kunde indkomme næste aar effter, skulde aldeeles caduceres.⁵ Kongens udlæg med 4 pro cento rente meenes at godtgjöres, meenes at kunne udkomme og godtgjöres af tolden i 10 aar. Hvorfor her foreslaaes, at det udlöste skulde skjænkes til dem af indbyggerne, som eet aar forud, eller og det første aar, indsette i handelen saaledes, at den, som indskjöd 50 rd., nöd 200, saa at hans heele indskud blev at beregne for 250 [rdr.] og s.f.

IV.

Alle til Island fra kongens riger og lande udskibende vahrer skulde fortoldes, hvor de indskibes, og med dem følge til Island toldseddel paa stemplet papiir. Det ufortoldede skulde confisqveres. Fremmede vahrer,

¹ Lit. A. N° 1; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1793.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 238.

³ Að öðru jöfnu. / *Alt andet lige*.

⁴ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

⁵ Falla niður. / *Annulleres*.

som kom til Island, skulde fortoldes der, hvor de bleve udskibede, ligeledes alle fra Island udgaaende vahrer skulde fortoldes i landet, hvorfor og foreslaaes 10 toldbetjente, hvis lön beregnede fra 150 til 250 rdr. udgjöre 2.000 rd. De af dem, som behövede at holde underbetjente, skulde lönnne disse selv, men derimod nyde deres andel af confiscationer, som ellers skulde deeles imellem tugt- og manufacturhuuset¹ i Island effter toldforordningens 20. cap. 15. art.²

V.

Al lossning og ladning paa andre end de sædvanlige 24 havne skulde være forbuden under confiscation af skib og gods, og al handel med uberegtigede under straf af boeslod³ og ævigt slaverie.⁴

VI.

Til toldexpeditionerne uden for Island skulde bruges det anordnede stemplede papiir, men inde i landet et med eget stempel forsynet papiir, dog uden betaling enten for papiiret eller for skriverpenge.

VII.

Udreedningen til landet skulde skee fra hvad steder, de handlende fandt for godt, ligesom de og maatte forhandle de udgaaende vahrer, hvor de fandt best. Men salt, tobak, viin, tömmer, jærn, hamp, tjære og kornvahrer skulde tages fra første haand.

VIII.

Jordebogsafigffterne i Island skulde landfogden beholde til frie forhandling imod at svare kongen, hvad Compagniet nu svarer. Sysselmanden paa Westmannoe⁵ skulde ligeledes oppebære landskylden sammesteds og bruge inventariibaadene⁶ imod at holde dem ved lige og svare deraf 200 rdr. croner.

¹ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík og verksmiðjuhús Innréttinganna í Reykjavík. / *Tugt-
huset på Arnarhóll i Reykjavík og Indretningernes værksteder i Reykjavík.*

² *Forordning, angaaende Told-Væsenet med hosføyet Tarif over hvad udi Told, Consumption og Accise af Ind- og Udførende Vahre, udi Danmark og Norge skal betaales,* 17.5.1762. København 1762. SjalSe: *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve.* IV. Deel, s. 693; V. Deel, s. 103–105.

³ Búslóð, þ.e. missir aleigu. / *Formue, dvs. miste alt man ejer.*

⁴ Það er hegningarvinnu í fangelsi. / *Det vil sige strafarbejde i fængsel.*

⁵ Vestmannaeyjar.

⁶ Innstæðubátar. Bátar í eigu konungsútgerðarinnar. Þeir voru hafðir á jörðum í eigu konungs og leiguliðar og hjáleigubændur þar voru skyldaðir til að róa á þeim yfir vertíðina. Var það nefnt mannlán. Konungsútgerð var mest á Suðurnesjum og í Vestmannaeyjum. /

IX.

For de heraf flydende forretningers skyld behövede stiftamtmanden at boe i landet, samt at det havde 2 amtmænd, een paa Sønder- og en anden paa Nordlandet, hvilken sidstes gage, 400 rd., vilde rigelig erstattes, naar frihedsaarene vare ude, ved den af handelen gaaende told og consumption,¹ hvilken effter toldrullen af 17. Maii 1762, beregnes til

..... 29.546 rd. 89½ sk.

og effter fradragne aarlige udgiffter,

til toldbetjenterne og folkenes transport 2.500

..... til 27.046 rd. 89½ sk.

Hvorfra om gik de til Compagniets udlösning foreslagne 50.000 rd.

med 4 pro cento rente 20.000, tilsammen 70.000 rd.

blev dog tilbage for 10 aar beholden told 200.000 rd.

i stedet for at nuværende forpagtnings afgift i 10 aar

ikkun udgjör 70.000 rd.

Skulde nogen synes, at denne regning var for höy, da Compagniet nu ey kand bestaae alleene med 7.000 rdr. aarlig afgift, da er at mærke, at saadant kommer allene af dets handes oeconomie og de mange unöd-
vendige udgiffter, hvorved den er bebyrdet, og hvilke her beregnes til
56.000 rdr. aarlig.

Amtmand Stephensen. Litt. JJ. § 23, p. 61.²

Anseer denne frie handel hverken fordeelagtig for kongen eller landet. Toldens belöb vil blive meget uvist ved indfaldende fiskelöse aaringer og kvægdöd, og især nu, for faaresygens skyld, meget mindre, end her er anslaget. Brændevins tilförsel blev for stærk, naar tolden skulde kunne blive 5.620 rd. Tolden af klædevahrer ansees og for höyt anslaaet, naar fabriqven i landet skulde drives, ligesaa og tolden af viin, hvoraf kun 50

Inventarbåde. Både som tilhörer kongens fiskeri. Bådene var tilknyttet nogle af kongens jorder, og fæsterne på dem og deres afbyggere var forpligtet til at ro på dem i fangstsaasonen. Det blev kaldt mannslán (boveri på båd). Det kongelige fiskeri fandtes mest på Suðurnes og Vestmannaeyjar.

¹ Gjöld lögd á innlendar vörur þegar þær voru fluttar til kaupstaða. Tekjustofn innheimtur fyrir ríkið. / Afgift lagt på indenlandske varer, når de fragtedes til købstæder. Indtægt inddrevet for riget.

² Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 536. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806.

à 60 oxehoveder¹ föres aarlige til landet. Saa længe indbyggerne selv ey kunne före handelen, kand de foreslagne 10 groshandlers nedsættelse meere være at ansee som monopolium end en virkelig frie handel. Thi de vilde udelukke alle andre, i det mindste opkjöbe alle de beste vahrer. Den höye told vilde og alt for meget forhöye de indförte vahrers priis, og overhoved vil det blive vanskeligt at formaae dem til at sette sig ned i Island, hvor handelen i slette aaringer kand foraarsage et stort tab, ligesom nogle havne, især de mindst profitable og vanskelige, vilde blive ubeseylede, som ofte er skeet i forrige tiider. Saadanne kjöbmænd kunde og forsömme tilførselen af timmer, jern, lodliner og andre fornödne vahrer. Indbyggerne vilde og udsettes for insulter² af frie handlere, uden at kunne faae ret, helst naar de vare fra fremmede riiger, de vilde ey give de fattige credit. Der blev ingen vahrer effterstaaende paa havnene til at gribe til i nödsfald. I krigstiider vilde og denne handel lettelig forsømmes i mangel af convoy. Af alt dette slutter han, at frie handel med Evropa overhoved er landet utjenlig, og det har ogsaa landfogden selv erkjendt i hans forslag af 1767. Idet han dog har anseet forgjæves at tænke paa frie handel, förend landet var kommet i stand med at beseyle de dem dengang tiltænkte 5 havne Holmen, Grönnefiord, Dyrefiord, Öefiord og Rödefiord,³ hvilket amtmanden bifalder.

Bilaget n° 3 ved amtmandens betænkning ytrer samme slags tvilsmaal imod denne plan, og desuden at disse groshandlere maatte have mange midler til at kunne bestride den heele handel. De maatte holde handel paa alle de nu brugelige havne, hvis ikke handelens sögning skulde falde for besværlig for indbyggerne, hvorved de ey kunde spare mange af de betjente, som nu holdes ved handelen. Naar taxten skulde afskaffes, som den maatte, saa kunde de forhöye priisen paa deres vahrer effter behag, da indbyggerne ej kunde faae vahrer uden hos dem. De vilde om vinteren opkjöbe for kramvahrer al den fisk, som baade söebonden skulde bruge om sommeren til sine fornödenheders indkjöb og landbonden til sin huusholdning.

At indbyggerne skulde interessere med dem i handelen ansees umueligt dels formedelst uformuenhed, dels af frygt for at bedrages af dem

¹ Vínáma. Rúmmálsæining, u.þ.b. 2 tunnur (240 lítrar). / *Oksehoved. Rumfangsenhed, ca. 2 tønder (240 liter).*

² Yfirgangur. / *Overlast.*

³ Hólmur (Reykjavík), Gull.; Grundarfjörður, Snæf.; Dýrafjörður, Ísafj.; Eyjafjörður (Akureyri), Eyjafj.; Reyðarfjörður, S-Múl.

i saadan handels regenskaber. At islandske drenge kunde oplæres hos dem i handel var vel godt, men deels kand der tviles, at de ere oplagte dertil, deels og kand de ey undværes fra landets anden næring. At de gamle restancer skulde caduceres¹ var kun til fordeel for slette betlere, men kun skam for landet. Straffen i art 5 i landfogdens plan synes for stræng. Stifftamtmandens nærverelse eller 2 amtmænd ansees unødigt for den frie handels skyld, da een amtmand meenes at kunne forrette alting, naar han kun havde en fuldmægtig paa Nordlandet. De foreslagne groshandlere vilde blive for mægtige og i forefaldende sager udmatte dem med processer til høyesteret. Derimod foreslaaer denne forfatter, at hver, som vilde fra kongens riger og lande, maatte beseyle landet i 10 aar og handle med hvem, de vilde, uden al told og taxt saavel for indsom udgaaende vahrer, og endda uvist om landet var tjent med denne handel nu, da faarene ere döede, hvorfor han og præfererer separathandel² fra Kiöbenhavn som i gamle dage.

Amtmanden selv forklarer endviidere, § 40, p. 97,³ at endskjönt egen frie handel, fört af indbyggerne selv, var det allerbeste, saa ere de alt for uformuende dertil, da det alleene er for saadan uformuenheds skyld, at de Nye Indretninger⁴ staae i gjeld til kongen for 6.668 rd. 62 sk., og at de siden maatte associeres med Handelscompagniet, hvilket i mangel af 5.000 rdrs. tilskud solgte 1 actie til 500 rd. for 203 til 204 rd. Det var og derfor (da handelen udkræver omtrent 300.000 rdr.), at indbyggerne 1670 maatte undskylde dem fra at modtage Kong Christian 5te allernaadigste tilbud, ved admiral Jens Rodsteen,⁵ at de selv kunde antage handelen. At ingen af befalingsmændene lige fra landets overgivelse haver kundet forskaffe det sin egen handel anföres viidere som beviis paa foranförte uformuenhed, ligesom man og 1757 ej vidste anden udvey at foreslaae hertil end et laan af banqven af 150.000 rdr. paa alt proprietairgods

¹ Falla niður. / *Annulles.*

² Umdæmaværlun. Verslunarfyriřkomulag þar sem hafnir voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havne blev forpagtet individuelt af købmændene.*

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV,* s. 557.

⁴ *Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutfélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / De Nye Indretninger i Reykjavík. Interessentskab stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

⁵ Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian V., konge i Danmark og Norge 1670–1699; Jens Rodsten, danskur aðmíráll / dansk admiral.*

i landet, hvortil indbyggerne ikke havde lyst, ligesom og banqven ventelig ikke havde fundet sig tjent dermed. I mangel af frie handel foreslaaer han altsaa, som den eeneste udvey separathandel paa fölgende maade:

1) 1 fisker- og 1 slagterhavn¹ (dog Havnefiord og Kieblevig² undtagne) skulde forpagtes tilsammen, for at den eene kunde böde paa det ved den anden mueligen indfaldende tab, samt for at opnaae alle havnes besejling.

2) Forpagtningens tiid maatte ey stiiles længere end paa 6 aar, thi derved vilde de pagtende saa meget meere opmuntres til at handle vel for derved at gjöre sig meriterede til at faae forpagtningen igjen. Landet kunde og des snarer blive dem qvit, om de ey handlede forsvarlig. Endelig vilde og fordeelen for kongen af forpagtningsafgifften blive des större, jo offtere forpagtningstiiden omvexlede, og de pagtende dog formedelst den korte tiid ikke faae leylighed at udsue landet.

3) Saavel norske som danske maatte antages til denne handel, da de förste vilde skaffe noksaa gode vahrer af timmer, jærn o.d.

4) Havnefiord og Kieblevig skulde accorderes indbyggerne selv med friehed at afsette det udskibende, hvor de vilde. Disse havne proponeres, fordi de ligge nærvæd hverandre, have kun smaa districter, pleye at opseyles med eet skib og fordre ikke stærk provision. Og da fiskeriet sjelden pleyer at slaae der feyl, haabes, at indbyggerne kunde vinde noget herved og deraf maaskee opmuntres effter de förste 6 aars forpagtnings termin at gjöre bud paa nogle fleere havne. Han proponerer endog, at disse 2 havnes overdragelse kunde skee, imedens Compagniet endnu staaer ved magt, imod at det fik afslag af circa 600 rdr. i dets afgifft, og naar det skedde, vilde han endog selv indsette i handelen alt, hvad han kunde. Men kand det ikke skee, saa længe Compagniet staaer, ∴ inden 1783 aars udgang, haaber han dog, at det sker da.

Indbyggerne kunde ellers ved at faae deel i handelen selv finde leylighed til at forrette adskilligt af det, hvortil al leylighed nu er dem betagen, f.e. salte deres kjöd, torsk, smör, bereede deres skind, smelte deres tælle, rense deres dun, verke deres klipfisk, male meel, bage bröd, brænde brændeviin, spinde, væve og bleege lærreder, slaae fiskelinier, spinde tobak, forfærdige bödker- og jernarbeyde, samt isenkram etc.

¹ Fiskihöfn. Höfn þar sem aðallega er verslað með sjávarafurðir; Sláturhöfn. Höfn þar sem aðallega er verslað með landbúnaðarafurðir. / *Fiskehavn. Havn, hvor der primært handles med produkter fra fiskeriet; Slagtehavn. Havn, hvor der primært handles med landbrugsprodukter.*

² Hafnarfjörður og Keflavík, Gull.

I en vedföyet pro memoria forklarer han end ydermeere, at han har proponeret baade saadan separat forpagtning saa og især at lægge 2 havne sammen, for at man kunde desto vissere forebygge, at de mindst fordeelagtige havne ej skulde lades ubeseylede i slette aaringer, hvilket vist vilde skee, om handelen blev frie. Til exempel paa disse nævner han især Skagestrand, Hofsos og Öreback¹ og proponerer derfor, at med enhver af disse maatte combineres 2 gode havne for at erstatte tabet ved dem. Han beraaber sig videre paa A. Magnæi, Widalins, sysselmand B. Halldorsens og lavmand Svend Sølvesens² bifald for den separate- fremfor compagniehandelen.³ Ellers beviiser han separathandelens fortrin af følgende:

1) At derover aldrig findes at være fört betydelige klager.

2) Afgifften steege i den separate handels tiid til 23.000 rdr., ligesom de senere compagnier aldrig have svaret.

1690 var den 13.670 rd.

1706–24 20.190

1724–33 20 à 23.000.

3) Vahrerne, især klædevahrer, timmer, jern, lodlinier, vare i den separate handel langt bædre.

4) Ved slet forsyning under saadan handel lide kun visse districter, men heele landet under et compagnie.

5) Det over et samlet compagnie er vanskeligere at erholde og den straf, som octrojens 23. post⁴ sætter, vanskeligere at exequere paa et compagnie end paa separate handlere.

6) Terminerne for compagnerne have været 20 aar og endda blevne offte forlængede, hvorimod separathandelen ikkun har havt 5 à 6.

¹ Skagastrandarhöfn / Skagaströnd havn, Hún.; Hofsóshöfn / Hofsó's havn, Skag.; Eyrarbakkahöfn / Eyrarbakki havn, Árn.

² Árni Magnússon (1663–1730), prófessor við háskólann í Kaupmannahöfn / professor ved Københavns Universitet; Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / lovmand for syd og øst 1705–1713, 1716–1727; Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / sysselmand i Húnavatnssýssel 1728–1773; Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / lovmand for nord og vest 1746–1782.

³ Félagssverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / Kompagniehandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.

⁴ Lousamling for Island III, s. 478–479 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

7) Under et compagnie kand ingen begyndelse gjøres til frie handel, men under separathandel kand saadant være gjørligt. Alle ville og naturlige have frygt for at entrere med Compagniet, siden den sidste association havde saa slet udfald. Overalt skal indbyggerne formaaes til handel, saa skal det skee ved at begynde i det smaa og siden lidt effter lidt gaee viidere og viidere.

Lavmand Marcussen.¹ Litt. K.

Anseer frie handel for den beste i sig selv, naar den kun blev bestandig og altid og allesteds forsynes med exporter. Men effter landets nærværende slette omstændigheder kunde den blive den farligste, da den ikke saa vel kand tvinges ved loven. Separathandel anseer han meget usikker, da ingen ventelig vilde have de fattige havne, men alle de gode, og altsaa compagniehandelen som et malum necessarium² og sikkerst in statu quo til landets soutien,³ da Compagniet effter octroyen kand tvinges dertil. Derimod var at frygte, at frie handlere forlade handelen, naar de tabte derved, hvilket let kunde hænde, da faarene nu er döede, men naar landet mistede seylads, endog kun eet eeneste aar, meener han, det var forloret. Saa vigtig en sag, synes ham altsaa, ikke bör bygges paa saa usikker en speculation, som han anseer al handel, compagniehandelen undtagen.

ANMÆRKNINGER OVER FORORDNINGEN OM TAXTEN AF 1702⁴

At 1 kuting gryn, i stedet for at sælges for 5 fiske, skulde i det høyeste kun sælges for 4½.

1 kuting ærter ligesaa.

At 1 kuting spansk salt, da tänden kun gjelder 95 f., skulde sælges for 3½ f. eller i det høyeste 4 fiske, hvorved tänden kom paa 108 f., i steden for at den nu gaaer til 134 f., da kutingen sælges for 5 f.

At 1 kuting fransk salt, da tänden kun gjelder 60 f., skulde kun sælges for 2½ f., som dog gjorde 67½ f., i stedet for at den nu sælges for 3 f.,

¹ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

² Ill nauðsyn. / *Nødvendigt onde*.

³ Miðað við núverandi ástand mála landinu til stuðnings. / *I forhold til sagernes nuværende tilstand til landets understøttelse*.

⁴ 2. B. J. Ref. N° 699 k; *Lovsamling for Island I*, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

som gjör for tönden 81 f.. Foruden at salt sælges i meeltöndemaal, og fyrrtönder,¹ da dog en salttönde bör effter Christian 5te forordning 1. Maii 1683² holde 32 pottes meere end 1 korntönde, hvorved kjøbmanden vinder 48 f. paa saltet og paa eegetönden 14 f.

Proportionen mellem middel tynd tjære og tyk tjære er alt for ulige.

Sorterne af stangjærn burde specificeres hver for sig.

Staal er udeladt og burde tilsettes.

Paa ambolter med tænger burde vægten specificeres, saa og kvalitæten. Ligeledes paa hesteskoer, hestesøm og haandöxer.

Paklaken³ og deslige sorter burde beskrives tydeliger, ligesom og bredden og godheden af klæde og lærred.

Hör- og blaargarnsskjorter burde gaae ud af taxten, og derimod indføres godt hör- og blaarlærred.

Farvet garn ½ pd. 16 f. synes for höyt for ordinair farve.

Filtehatter ere satte for höyt, da de kun ere af maadelig bonitæt.

Kabuser⁴ föres ej meget, men behövedes dog at specificere baade snorer og klæde.

Papiir, som koster 8 f., skulde være af det slags, som sælges i Kiöbenhavn for 1 rd., og ellers sorterne nöyere specificeres.

Ved fiskelinierne kunde specificeres eet og andet, som at de skulde være vel haardt slagne, samt af nye og lige tykke traade. For haakallslierner⁵ skulde fastsættes baade vægt og taxt.

En ring hæfter skulde i det mindste ansættes til 80 par.

Paa eegetømmer skulde fastsættes længde, bredde og tykkelse, og fyrretømmeret maatte ey være knastet, sprukken, halvraaddent, vanddrukken⁶ etc.

Bössekrudet er for höyt sat, og dets sorter ey specificerede.

¹ Orðið er skrifað ofan línu og illlæsilegt í frumriti. / *Ordet er skrevet over linjen og svært læseligt i det originale dokument.*

² Leiðrétt úr / *Rettet fra* 1686; *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve*. I. Deel, s. 330–331 (Forordning (for Dmk og Norge) om Vægt og Maal, 1.5.1683); *Lovsamling for Island* I, s. 530–541 (Forordning om ny Vægt og Maals Indrettelse og Vedligeholdelse udi Danmark og Norge, 10.1.1698).

³ Pakkklæði (pach). Fingert ullarefni, oftast marglitt með mynstri. / *Paklagen. Fint forarbejdet uldent stof, oftest flerfarvet med mønster.*

⁴ Höfuðfat, hetta. / *Hovedbeklædning, hætte.*

⁵ Hákarlavaðir. / *Hajsnorer.*

⁶ Gegnsósa af vatni og fúnar því fyrr. / *Har trukket vand og derfor rådner lettere.*

Kisternes beskaffenhed, især maalet og laasen, ere ej noksom specificerede.

I henseende til islandske vahrer synes at fattes taxt paa törre langer og törre iser eller kuller.

At 40 gilde blödfiske¹ regnes for 1 væt kand give dispute, hvorfor bædre at ramme en billig vægt paa saadan blödfisk.

Gilde langer og gilde rokker er uvist om skal forstaaes som blöde eller törre, i hvilket sidste fald de ere for let taxerede, da de gjelde meere mellem indbyggerne selv.

Ræveskind synes for let taxerede, og altsaa nyttigt, for at opmuntre indbyggerne til rævefangsten, da de gjelde saa meget udenlands, at forhöye de graa ræveskind til 20 f. og de hvide til 15 f. Thi det er umueligt for 1 mand at forskaffe saa mange, at han kand nyde den douceur, som octroyen af 1764, nr. 39² fastsetter.

Rævesaxe behövedes paa nye at indføres i taxten, ligesom de og findes i Christian 4des taxt af 1619.³

Naar kjøbmandsvahrer betales med kvæg, smör og uldne vahrer, proponeres, at derpaa ikkun burde tages 10 pro cento fordeel. Strigen,⁴ som er stegen til 50 pro cento, falder utaaelig dyr ligesaa nogle sorter timmer, idet de ere forhöyede til 20 ja 33 pro cento.

Lavmand Sölvesen⁵ anmærker, litt. Qq. N. 2:

At 1 öre brændt sølv skulde være 6 öre paa landsviis⁶ o: 36 al. eller 72 f. Om nu 1 öre det samme som 1 rdr. specie, tviler han paa, den ej holder 2 lod i vægt. Men 1 rd. specie skal effter taxten 1702 gjelde 48 f. Derimod har den stædse gaaet i kjøb og salg i landet for 30 al. eller 60 f. Saadan forhøyelse paa pengenes priis anseer han baade ugrundet og skadelig, thi f.e. 1 crone, som en bonde i handelen har kun betalt med 30 f., betaler han igjen i sin landskyld for 1 væt eller 40 f., og naar jorddrotten, f.e. bispen, vil igjen kjøbe fisk for den, faaer han kun 6 föringer udskuds-

¹ Blautfiskur. / *Fersk fisk.*

² *Lovsamling for Island III*, s. 485–486 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

³ *Lovsamling for Island I*, s. 184–194 (Forordning om Taxten paa den islandske Handel, 16.12.1619).

⁴ Strigi. / *Groft lærred eller sækkelærred.*

⁵ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

⁶ Eftir landaurareikningi. / *Efter landøregning. Islandsk á landsvísu.*

fisk¹ og taber saaledes 2 mk. croner for hver rdr. Herved lide bispestolene og forpagtere og forvaltere af det publique gods et anseeligt tab, og derfor ønsker han, at saadan pengenes forhøyelse, som et slags abuse, maatte aldeles afskaffes.

OM HAVNE ISÆR

See protocollen p. 80–82.²

Landfoged Skule Magnussen haver i pro memoria til Cameret d. 3. Martii 1770³ anmeldt det som en vanskelighed ved frie handel i Island, at man ey endnu havde fornöden underretning om, hvorvidt der kunde findes fornödne vinterhavne, hvorfor han har foreslaaet, at en habil person fra admiralitætet maatte beskikkes til at undersøge saadant, dog kun med nogle faae og ey kostbare instrumenter. Men formedelst landets viidtlöfftighed maatte hertil vel udfordres 2 til 3 aars tiid, om end saadan person ey havde noget andet at bestille.

Hr. Gudlaug Svendsen⁴ om havne i norderdeelen af Isefiordssyssel.

1) Skutelsfiords, nu kaldet Isefiords havn, holden af lavmand Vidalin for den beste næst Havnefiord.⁵ Har god grund og dyb 8 à 9 favne, meere og mindre, er nogle 100de favne paa hver kant og altsaa stor nok for mange skibe. Den fryser om vinteren i stærk frost, men havis kommer der aldrig.

2) Alftefiord og Seydisfiord,⁶ noget inden for Skutelsfiord, meenes at kunne give gode havne, thi der gaaer en öre tvert over disse fjorder, som brække havets magt. Grunden er god og indlöbet temmelig reent.

3) Ved Ædöe, lidt over 3 miil inden for Isefiordens gab.⁷ Den er ved opmaaling befunden 120 favne lang og een gang saa breed, med god grund, men dybet kun 3 favne. Indlöbet er omtrent 40 favne bredt og

¹ Fiskur sem er of lélegur til að selja kaupmönnum. / *Fisk, der er for dårlige til at blive handlet.*

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 241–242.

³ Lit. A. N° 1; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged 1749–1793.*

⁴ Lit. J. N° 1; Guðlaugur Sveinsson (1731–1807), prestur / *præst, Kirkjuból, Langidalur, Ísafj.*

⁵ Skutulsfjörður, Ísafj.; Ísafjarðarhöfn / *Ísafjörður havn, Ísafj.; Hafnarfjörður, Gull. Sjál/Se: [Jón Eiríksson], Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*, s. 348.

⁶ Álftafjörður og Seyðisfjörður, Ísafj.

⁷ Æðey, eyja / ø, Ísafjarðardjúp, Ísafj.

har ved den eene side et lidet skjær, kaldet Ufur,¹ som kommer til syne i største springsebbe, da baade indløbet og havnen bliver noget grund. For storm, brændinger og havis er den sikker, men i haarde vintere fryser den ey alleene, men ligger endog med iis lige til foraaet.

4) Hestörefiord² har en god havn, (som fremede nationer offte have brugt) dog kun til sommerleye. Havnen er ellers trygg og i læe og har meget god grund. Driviis kommer aldrig ind paa denne havn, ligesom den og ikke kommer ind paa fjorden uden for nogle faa dage.

5) Adalvík³ tjener til tilflugt i storm for de fremmede fiskerhukkerter, offte 60 ad gangen. Men den havn er dog ej sikker for lang tiid, thi den vender mod det aabne hav, samt de nordvestlige vinde og driveisens fart om vinter og foraar.

6) Fliot,⁴ kort norden for Adalvík, har og en havn af samme beskaffenhed for at løbe ind i kort tiid.

7) Hafn paa Strandene ved Cap de Nord⁵ er stor og dyb med god grund, samt sikker for alle vinde, uden nordvestvind, som dog ej kand faae stor magt. Hovedhavnen er inderst i vigen ½ miil inde i landet. Den er meget beleylig til drivetimmertransport og fiskerie, men den er ey sikker for driviis.

Af havne i Island nævner amtmand Stephensen, litt. JJ. p. 56 note t.⁶ De 24, som Compagniet⁷ beseyler og desuden p. 57, note u,⁸ dem, som sysselmændene have angivet endog for vinterhavne, hvilken angivelse han dog ey agter tilforladelig i mangel af fornöden undersögning ved kyndige söefolk, dog anseer han Dybevog, Havnefiord, Strömfiord, Öefiord, Siglefiord og Röderhavn⁹ for de beste.

¹ Úfur, sker við / skær ved Æðey, Ísafjarðardjúp, Ísafj.

² Hesteyrarfjörður, Ísafj.

³ Aðalvík, Ísafj.

⁴ Fljótavík, Ísafj.

⁵ Höfn í Hornvík, Ísafj.; Hornstrandir, Ísafj.; Hornbjarg, Ísafj.

⁶ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 533, nmgr. / fodnote 1. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806.*

⁷ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁸ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 533, nmgr. / fodnote 2.*

⁹ Djúpvogur, S-Múl.; Hafnarfjörður, Gull.; Straumfjörður, Mýr.; Eyjafjörður (Akureyri), Eyjafj.; Siglufjörður, Eyjafj.; Raufarhöfn, Þing.

Sysselmand Thorst. Magnussen.¹ Lit. H.

Mælder, at slet ingen vinter-, sommer- eller udhavne findes i Rangervallesyssel uden for baade, som strax kunne trækkes paa land, hvilket og er hovedaarsagen, hvorfor disse maae have saa stærk besætning. Dog mistviler han ikke aldeeles, at de gamles coefardie havne² Thiorsaa-, Rangaa- og Holtsos³ kunde endnu bruges for lette fartöyer, naar de blive ret undersögte, og kunsten kom naturen til hjælp, hvilket og ukyndighed i havnevæsenet og afmagt nu forbyder.

Sysselmand B. Sivertsen.⁴ Litt. HH. 2.

Mælder, at Arnæsssyssel har ingen sikker vinterhavn.

Sysselmand Runolfson.⁵ Litt. Jj. N° 2.

Siger, at mange steds inden for Skagen og Kieblevig findes sikkre sommer- og vinterhavne, saavel omkring Havnefiord, Bessested og Holmen som der indenfor i Kiosesyssel nærved Vedöe.⁶ I særdeelehed angiver han som sikkre vinterhavne til store skibe Havnefiord, Kollefiord⁷ og indenfor Hvalfiordsöre, ligeledes i Kollefiord, som de tydske have brugt, samt for smaa fartöyer, Hvalöreos, Bessestedstiörn, Grafarvog hos Gufenes, Reykiavikslækjaros, vel mueligt og Thorshavn⁸ östen for Bosand, hvor handelsstedet var tilforn, samt Ósbotna i Höfnum, wiigen mellem

¹ Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel* 1743–1785.

² Verslunaraðstaða við árósa. / *Handelssteder ved åmundinger.*

³ Þjórsárós / *Þjórsá flodmunding*, Árn. og Rang.; Rangárós / *Rangá flodmunding*, Rang.; Holtsós / *Holtsá flodmunding*, Rang.

⁴ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessýssel* 1746–1771.

⁵ Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýslum* 1754–1780.

⁶ Garðskagi, Gull.; Keflavík, Gull.; Hafnarfjörður, Gull.; Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.; Hólmur (Reykjavík), Gull.; Kjósarsýsla / *Kjósarsýssel*; Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.

⁷ Á spássíu / *I marginen*: Inløbet dertil angives 300 favne langt, ligesaa bredt og til jævnshold 3 favne dybt med leerbund, og havnen sikker for brænding, vinde og driveis.

⁸ Á spássíu / *I marginen*: Uden for Skagen meener han ellers ikke at være nogen vinterhavn, undtagne Thorshavn, som de tydske dog kun brugte til smaa fartöyer. Inløbet dertil beskrives 2½ favn dybt, grunden blød sand og havnens bredde 24 favne, hvor den er smukkest. Den er frie for al søegang og brænding.

Niardvigerne og Hoped¹ i Grindevig indenfor Jerngierdstadssund, hvor Grindevigs handel var i forrige tiider.² Desuden havde de tydske adskillige smaa havne som Strömsviig i Hraunum, Vatnsleysuvik paa Strand³ o.f. I övrigt nævner han til viidere undersögning Dyrhole eller Portlands havn i Myrdalen, som han meener kunde blive endog en god vinterhavn, ligesom og Hornefiorden.⁴ Endelig meener han, at det kunde væres gjörligt at lade slaverne⁵ paa Arnerhol⁶ grave en dyb canal igjennem Reykevigs tun⁷ til den ferske dam,⁸ som der er ovenfor. Kjöbstæds oprettelse i Reykevig og haandværkers indförsel anseer sysselmand Runulfsen for eet af midlerne til at forbædre landets vilkaar.

Sysselmand Eggertsen.⁹ Lit Kk. 1.

Veed ingen sikkre havne i Borgefjordssyssel, uden om det skulde være Hvalfiorden¹⁰ paa sönder siden.

Sysselmand Thorgrim Sivertsen.¹¹ Litt. Bb.

Veed i Myresyssel ingen havne uden Strömfjorden.¹² Men den er en god

¹ Á spássíu / *I marginen*: Længden mellem O og W angives 300 favne, bredden mellem N og S 200. Dybet 3 al., grunden leer og sand. Indløbet er 3 al. dybt, meenes ved tjenlige reedskaber og ved at rödde de steene bort, som kunne röres, at kunne gjøres dybere.

² Hafnarfjörður, Gull.; Kollafjörður, Kjós.; Hvalfjarðareyri í Hvalfirði, Kjósarhreppur, Kjós.; Hvaleyrarós í Hafnarfirði, Gull.; Bessastaðatjörn, tjörn / *lille indso*, Álfaneshreppur, Gull.; Grafarvogur, vogur inn úr Kollafirði / *bugt i Kollafjörður*, Kjós.; Gufunes, Mosfellshreppur, Kjós.; Reykjavíkurlækjarós / *Reykjavíkurlækur ámunding*, Gull.; Þórshöfn á Reykjanesi, Gull.; Básendar, Rosmhvalaneshreppur, Gull.; Ósabotnar, Hafnahreppur, Gull.; Njarðvíkur, Gull.; Hópið, sjávarlón / *lagune*, Grindavík, Gull.; Járngerðarstaðasund, Grindavík, Gull.; Grindavík, Gull.

³ Straumsvík í Hraunum, Gull.; Vatnsleysuvík á Vatnsleysuströnd, Gull.

⁴ Dyrhólahöfn (einnig nefnd Portlandshöfn) / *Dyrhólar havn (et andet navn er Portland havn)*, Mýrdalur, V-Skaft.; Hornafjörður, A-Skaft.

⁵ Bókstaflega þrælur en átt er við fangana í tukthúsinu. / *Slaver, det vil sige fangerne i fængslet*.

⁶ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavik*.

⁷ Reykjavíkurtún, þ.e. Austurvöllur. / *Hjemmemark midt i Reykjavik, dvs. Austurvöllur*.

⁸ Reykjavíkurtjörn. / *En lille sø midt i Reykjavik*.

⁹ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel 1757–1784*.

¹⁰ Hvalfjörður, Borg. og Kjós.

¹¹ Þorgrímur Sigurðsson (1706–1785), sýslumaður í Mýrasýslu / *sysselmand i Mýrasyssel 1740–1776*.

¹² Straumfjörður, Mýr.

sommer- og vinterhavn. Der har været handelssted tilforn, som han ønsker maatte igjen restitueres for at spare indbyggerne den besværlige transport af deres vahrer 3½ tingmanneleid¹ til og fra Budenstads havn,² som de nu maae söge.

HANDEL

Provst Vigfus Johnssens i Hiterdal³ efterretning om den islandske handel. Litt. OO.

Medens landet var en republiqve⁴ til 1262, handlede indbyggerne effter behag med norske, engelske, orkenöiske, syderöiske⁵ og fleere. Men da kun faae af dem eyede selv skibe, saa blev landet sögt af mange fremmede skibe, som indförde meel, malt, honning, timmer, klædevahrer, læred og kramvahrer.

1262 betingede indbyggerne dem tilförsel af 6 skibsladninger fornödnede vahrer, 2 for Nordlandet, 2 for Sönderlandet og 1 for hver af de andre fjerdinger, og dette blev stipuleret i haandfæstningerne til Christophorum Bavarum⁶ og maaskee længer. Disse 6 ladninger vare dog kun et slags tilstöd til indbyggernes fornödenheder, thi de havde selv baade nogen kornsæd indtil 1404, saa og nogle skibe, som endog vare toldfrie. Dog vare de vahrer, de förde, ej nok for heele landet, men meest kun for slige skibes eyere, som vare de fornemste mænd, af hvilke nogle eyede saadanne skibe til 1400. Men effter den tiid bleve de færre, naar man undtager dem, som bisperne havde.

Erkebispem i Trundhiem betingede sig af Kong Magnus⁷ 1277 at före aarlig til Island 30 læster meel. Men derforuden gik andre skibe til landet

¹ Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / *Dagsrejse i forhold til gammelt skøn. En dagsrejse svarede til ca. 37,5 km. Islandsk þingmannaleið.*

² Búðahöfn / Búdir havn, Snæf.

³ Vigfús Jónsson (1706–1776), prófastur / provst, Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr.

⁴ Vísar til þjóðveldistímans 930–1262. / *Henviser til fristatstiden i islandsk historie 930–1262.*

⁵ Menn frá Suðureyjum við vesturströnd Skotlands. / *Sydöske, mænd fra Sydøerne, dvs. Hebriderne.*

⁶ Kristófer af Bæjaralandi (Christophorum Bavarum), konungur Danmerkur 1440–1448, Svíþjóðar 1441–1448 og Noregs 1442–1448. / *Christoffer af Bayern, konge i Danmark 1440–1448, i Sverige 1441–1448 og i Norge 1442–1448.*

⁷ Magnús lagabætir, konungur Noregs / *Magnus Lagabøter, konge i Norge 1263–1280.*

fra Norge lige til Erics Pomerani¹ tiid, fornemmelig fra Bergen, som endog sluttes af Kong Ole Haagensens² toldrulle af 1381 og Kong Erics Pomerani ambassadeurs tale til Kong Henric af England³ 1435 at have været privilegeret til denne handel, maaskee fra Kong Magni Lagabæters tiid. Men i Erics Pomerani tiid begyndte de engelske at føre handel i Island, dog uden hans tilladelse, hvorfor og de fornufftigste i Island 1413 holdte betænkeligt at handle med dem. Dog da de bergenske forsømte at forsyne landet, hvorover og indbyggerne klagede 1419, bleve de engelske ved at beseyle samme, og nogle af dem erhvervede endog tilladelse dertil og deriblandt de 5 skibe, som 1413 kom til Vestmannöe⁴ og fremmviiste kongen af Engellands brev, at hans undersaatte, især paa det skib som tilhørde ham selv, var tilladt at handle der.

Effter den tiid kom de engelske aarlig, endog uden tilladelse, hvorover blev ført klage ved det engelske hoff 1432, thi de bergenske havde endda det gamle privilegium at handle her med 12 buyser,⁵ af hvilke de 6 skulde ligge i Island vinteren over, og de andre 6 føre fisken til Bergen. Den gang blev og de engelske under liv og gods forbudet at handle i Island, hvilket forbud stod i Christophori Bavari og endnu i Christiani 1.⁶ tiid. Men det uagtet snege de dem idelig derhen og ey alle handlede, men og gjorde meget ondt, hvilken skade uagtet de norske dog beholdt handelen lige til Kong Hanses⁷ tiid. Dog tog den bergenske handel herved meget af, ventelig fordi Bergens borgere ey kunde sende til Island saa meget meel, som landet behøvede, da de contoirske⁸ ey vilde assistere dem dermed, under paaskud at dem var forbudet at have deel i denne handel, da de dog virkelig havde trekket det meeste af den til sig. Hvilket især erfares af Bergens borgeres klage til Kong Hans og hans löffte til

¹ Eiríkur af Pommern, konungur Noregs 1389–1442, Svíþjóðar og Danmerkur 1396–1439. / *Erik af Pommern, konge i Norge 1389–1442, i Sverige og Danmark 1396–1439.*

² Ólafur Hákonarson, konungur Danmerkur 1376–1387 og Noregs 1380–1387. / *Olav Håkonsson, konge i Danmark 1376–1387 og Norge i 1380–1387.*

³ Hinrik VI., Englandskonungur / *Henrik VI. konge i England 1422–1461.*

⁴ Vestmannaeyjar.

⁵ Bússur, lítil seglskip. / *Byser, mindre sejskib.*

⁶ Kristján I., konungur Danmerkur 1448–1481, Noregs 1450–1481 og Svíþjóðar 1457–1464. / *Christian I., konge i Danmark 1448–1481, i Norge 1450–1481 og i Sverige 1457–1464.*

⁷ Hans, konungur Danmerkur 1481–1513, Noregs 1483–1513 og Svíþjóðar 1497–1501. / *Hans, konge i Danmark 1481–1513, i Norge 1483–1513 og i Sverige 1497–1501.*

⁸ Skrifstofa Hansasambandsins. / *Det hanseatiske kontor.*

dem i hans haanfæstning 1483 ey at ville tillade Hanseestedernes kjøbmænd at seyle til Island.

I Christiani 1. tiid meenes hamborgerne at have lagt grund til deres handel i Island, skjönt de ey meget nævnes, i det mindste sluttes det af de bergenske kjøbmænds klage 1482, og at de dette aar have drevet temmelig stor handel i Island, sluttes af det store opløb, som Henrik af Lohn kom af sted mest i anledning af det meel, som blev fört til Island i daværende dyre tiid. Paa denne handel have de havt kongel. privilegium, hvorfor den ej alleene blev i tiiden den fornemste, men vedvarede endog til 1602, endskjönt der var offte klage, baade over vahernes bonitæt og priis. Ellers findes ikke, at de som de engelske har övet nogen overløst, uden hvad der skedde i deres stridigheder med lehnherren Laurids Mule,¹ hvorfor dem og 1551 blev forbudet at holde effterliggere² til at drive handel, og uden de baade til fiskerie, hvoraf de havde til den tiid havt en mængde paa Søndernæssene.³ Hvilke de laante islænderne om vinteren indtil værtiden,⁴ men toge om værtiden leye og baadslod af dem og solgte dem siden om vaaren og byggede andre nye i steden. Effter dette forbud kom de, der havde holdt saadanne baade ikke i Havnefiord⁵ i 2 aar, men de andre handlede frit som tilforn. Barskjærer⁶ og drenge, som skulde lære sproget, samt skibbrudne, var tilladt at overvintre, andre, som holdt sig fredelig og havde effter gammel viis uforfalskede vahrer samt ret maal og vægt, var og tilladt at handle. Men indbyggerne var forbudet at tilhandle sig fleere af deres vahrer, end de kunde betale uden at overlade de handlende deres jordegods, hvilket ingen fremmed maatte tilhandle sig uden at nedsætte sig i landet. Med hamborgernes handel indkom ellers den hamborgske alen (som er bleven i brug, til den nu for faa aar ved kongelig resolution er bleven afskaffet), hvorimod den gamle islandske alen blev aflagt.

Uagtet forrige forbud meenes de engelske at have drevet snigehandel i landet, enten sidst i Christiani 1. eller först i Kong Hanses tiid indtil 1490,

¹ Lauritz Muhle, höfuðsmaður / kongens befalingsmand på Island 1547–1551.

² Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.

³ Suðurnes, Gull.

⁴ Vertíð (frá byrjun febrúar til 11. maí). / Fangstsæson (fra begyndelsen af februar til den 11. maj).

⁵ Hafnarfjörður, Gull.

⁶ Bartskerar. Menn sem fengust í senn við rakaraiðn og handlækningar. / Bartskeerer. Mænd, der beskæftigede sig som barberere og med kirurgi.

da Kong Hans ved tractat med England tillod dem at fiske og handle derimod at betale til kongen sædvanlig told og anden rettighed for den havn, de beseylede, samt fornye privilegium hvert 7de aar. Men deres opførsel blev derved ikke bædre, thi 1513 eller 14 ihjelsloge de kongens foged med 11 mand og toge et laddet skib med kongens afgiffter. Dog finge de siden frihed til at handle, naar de holdte dem fredelig, og den beholdte de i Christiani 2. tiid, men i Friderici 1. og Christiani 3.¹ tiid er vel ey blevet meget agtet paa dem, da kongerne havde saa meget andet at tage vare paa, hvorfor de og forsömmede at besörge deres privilegiers fornyelse hvert 7de aar, indtil Kong Christian 4.² aldeles forböd deres handel, effter hvilken tiid de af og til findes ved lavmændenes domme at være blevne anseete som snigehandlere. 1602 var dem allerede forbuden al handel, hvilket forbud er fornyet af Friderici 3.,³ hvilken dog maae have tilladt dem at fiske her og drive nogen handel med visse sorter, da det mindste findes, at nogle af dem have især holdt til i Östfiordene og under Snæfieldessyssel⁴ indtil 1668. Endelig blev denne handel gandske ophævet ved kongel. rescript 5. Maii 1674.⁵

Men da hamborgerne havde det meeste af handelen, saa vare disse engelske handlende ikkun gandske faa, hvilket og gjelder om Lybek og Bremen, saa at de maaskee ey have havt uden 1 à 2 havne, ligesom Stade 1577 fik privilegium paa 2 havne i Isefiord⁶ og borgemester Tinnapel i Lybek 1565 paa Dyrefiordshavn.⁷ Saa havde og Henrick Lafrent en havn for norden, og da lavmand Jon Jonssen 1589 anklagede ham, at han ey havde sögt den, men Sönderlandet, saa blev han dömt til at söge den

¹ Kristján II., konungur Danmerkur og Noregs 1513–1523, Svíþjóðar 1520–1521. / *Christian II., konge i Danmark og Norge 1513–1523, i Sverige 1520–1521*; Friðrik I., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik I., konge i Danmark og Norge 1523–1533*; Kristján III., konungur Danmerkur 1534–1559, Noregs 1537–1559, krýndur 1537. / *Christian III., konge i Danmark 1534–1559, i Norge 1537–1559, kronet 1537*.

² Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596*.

³ Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik III., konge i Danmark og Norge 1648–1670*.

⁴ Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel*.

⁵ *Lovsamling for Island I*, s. 354–355 (Aabent Brev ang. Forbud mod Handel med Fremmede, 5.5.1674).

⁶ Ísafjörður, Ísafj.

⁷ Bartholomeus Tinnapel, kaupmaður á Dýrafjarðarhöfn / *købmand i Dýrafjörður havn, Ísafj.*

aaret effter.¹ Disse separathandlere forsömde ellers offte at söge deres forlehnte havne og sögte derimod andre, som dem syntes fordeelagtigere, hvorover blev klaget 1579 og derpaa erhværet kongel. resolution.

Uagtet disse saaledes udreede landet, havde dog kongen selv Vestmannöerne og sovelhavnene.² Saaledes forböd Friderich 2. 1562 24. Martii³ at sælge tran til andre end hans kjøbmand. Ellers var i dronning Margrethes og Eriki Pomerani⁴ tiid, ja og offte dereffter, ikkun liden opsyn med handelen, da mange saadanne handlende offte samlede sig paa een eeneste havn, f. e. 1396 eller 1397, 6 skibe paa Westmannöe og omtrent 1538 5 i Grindevig⁵ og mange steds 2 paa 1 havn.

Den⁶ tiid var ingen taxt uden den, som blev fastsat ved indbyrdes forening mellem kjøber og sælger, undtagne nogle faa vahrer som her opregnes, og om fornödent kunne efftersees. Om fisken især blev samtykt paa landstinget⁷ 1520, at 3½ w. skulde gjælde 1 hndr. f., hvorimod de tydske og engelske lovede at give effter gammel skik 1 tönnes tyngde i hvert hundredskjög⁸ (effter hans meening 120 f.) og bruge islandsk vægt og maal, 1 otting til 30 mk., 1 tönde til 200 mk.

1602 20. Apr.,⁹ da handelen blev overladt til Kiöbenhavn, Malmöe og Helsingöre, fik hver af disse steder sine visse havne, som de synes at have beholdt til 1619, skjönt terminen kun var stiiet til 1614. Endnu var ingen taxt, men kjøbmændene var alleene paalagt at före til landet,

¹ Henrik Lafrantz, kaupmaður á Skagaströnd / *købmand på Skagaströnd*, Hún.; Jón Jónsson (1536–1606), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1573–1606; *Alþingisbækur Íslands* II, s. 138 (Dómur um Henrik Lafrantz 1589).

² Vestmannaeyjar; Eyjafjörður, Eyjafj.; Húsavík, Þing.

³ *Íslenzkt fornbréfasafn* XIII, s. 706–707 (Konungur leggur fyrir íbúa norðan lands á Íslandi að selja kaupmanni sínum einum allt lýsi, 23.3.1562); Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge* 1559–1588.

⁴ Margrét Valdimarsdóttir, drottning (ríkisstjóri) Danmerkur 1375–1412, Noregs 1388–1412 og Svíþjóðar 1389–1412. / *Margrete I., regent for Danmark 1375–1412, Norge 1388–1412 og Sverige 1389–1412*; Eiríkur af Pommern, konungur Noregs 1389–1442, Svíþjóðar og Danmerkur 1396–1439. / *Erik af Pommern, konge i Norge 1389–1442, i Sverige og Danmark 1396–1439*.

⁵ Grindavík, Gull.

⁶ Á spássíu / *I marginen*: NB. Taxt for 1619.

⁷ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir*.

⁸ Hundraðskaup. Vörukaup í stórum skömmtum, kaup fyrir minnst 120 fiska í senn. / *Hundredskøb. Varekøb i store mængder, handel for mindst 120 fiske på én gang*.

⁹ Leiðrétt úr / *Rettet fra* 16. Apr.; *Lovsamling for Island* I, s. 138–143 (Privilegium for Kjöbenhavn, Malmöe og Helsingör, at före Enehandel paa Island indtil 1614, 20.4.1602).

foruden andre nödvendige vahrer, meel, malt, öll, viin, brændeviin, klæde, lerred kobberkiædler, jærn og timmer, hvilket især nævnes i kongens befaling 1614.¹ Alleene at i stedet for det tilforn brugelige tydske öll skulde föres dansk öll til almuen, og godt öll, som kunde holde sig vinteren over, for de formuende. De skulde bruge islandsk alen og vægt. Men indbyggerne fandt snart, at disse handlendes vahrer vare baade slettere og dyrere end de forriges, og især at de fra Kiöbenhavn havde baade opskruet, saa og forfalsket meel og möd,² hvorfor lehnsherren Friderich Friis³ 1619 blev befalet at efftersee kjöbmændenes regninger, hvilket blev hindret ved hans död. Derfor⁴ blev sat den regel, at 1 td. meel vægtig 18 fj. skulde i 3 vætters kjöb sælges for 1 v., naar man for de andre 2 vætter tog bredder, grovt klæde, strege,⁵ lerred, vestefar,⁶ hatte og andet nyttigt. Men i eenekjög⁷ skulde 1 td. godt rugmeel af foranförte vægt gjælde 1½ v. De övrige vahrer bleve og taxerede, saaledes som her er anförte.

Men de handlende vare ikke fornöyede med denne taxt, hvorfor et nyt Compagnie⁸ blev oprettet 1619. Kongen befalede da, at 4 deputerede skulde möde fra landet for at overlægge taxten med reederne. Men de kunde ikke udrette meget. Imidlertid udgav dog kongen en taxt for handelen,⁹ hvilken taxt varede til 1631, da en nye blev gjort i anledning af Compagniets klage at ej kunde holde ud med den gamle. Men da der var ingen til at paaagte landets tarv ved denne nye taxt, ligesom og de islandske vahrer vare blevne meget nedsatte ved samme, og de fremmede derimod anseelig forhöyede, saa sögte indbyggerne kongen, ey alleene at den gamle maatte vedblive, men klagede og over, at kjöbmændene deels havde manglet at forskaffe landet tilförsel af fornödne vahrer, deels og oversat priserne. Denne nye taxt blev altsaa igjenkaldet, og den gamle

¹ *Lousamling for Island I*, s. 173–177 (Privilegium for Kjöbenhavn, Malmö og Helsingör til fortsat Enehandel paa Island i 11 Aar, 28.4.1614).

² Mjödur. / Mjöd.

³ Frederik Friis (1591–1619), höfuðsmaður / kongens befalingsmand på Island 1619–1619.

⁴ Á spássú / I marginen: NB. Taxt 1619.

⁵ Strigi. / Groft lærred, sækkelærred.

⁶ Hörlréft. / Hørlærred.

⁷ Einkaup. Kaup í smákaupum. / Småhandel. Handel i lille skala.

⁸ Elsta íslenska verslunarfélagið / Det Islandske Kompagni 1620–1662.

⁹ *Lousamling for Island I*, s. 184–194 (Forordning om Taxten paa den islandske Handel, 16.12.1619).

fornytt dog med vilkaar, at indbyggerne skulde holde dem fra al snige-handel, hvis ikke denne afskaffede taxt skulde igjen fornyes.

1658 blev det saakaldte hundredskjøb i Christian 4. taxt afskaffet,¹ og 4 deputerede befalede at möde i Kiöbenhavn for at handle om en ny taxt, men det blev til intet formedelst den daværende haarde tiid, hvorimod de sögte at blive ved den gamle taxt, hvilket dem og blev forundt. 1661 igjentog de samme begjæring. Svaret har han ikke fundet, men meener dog, at de have faaet bönhörelse, thi Compagniet blev ophævet 1662, og den gamle taxt blev ved magt til 1684, da Kong Christian 5.² indkom. Christian 4. taxt af 1619 erfares altsaa at være grunden til alle de andre, ligesom den og viiser, hvad vahrer den tiid ere förte til landet. Hvorfor og en islandsk oversættelse af denne taxt er til slutning föyet til denne afhandling til oplysning herom.

Amtmand Stephensen. Litt. JJ. § 7, 8, p. 12–13.³

Anseer den handel, som de gamle islændere förte, ikkun af liden betydenhed og meest allene stiiet paa det fornödne til vedkommendes huusholdning og bygninger, som dreve den, saa at den meeste fordeel af landets handel blev endog i den tiid de fremmede kjöbmænd meest til deel. Og om end nogle faa indfödde have erhværvet dem midler ved handel, ere de dog igjen blevne offtte af dermed ved at forliise deres skibe og ladninger.

Vicelavmand Joh. Olafsen.⁴ Lit. U.

Formeener, at handelen, i stedet for den burde været den fornemste støtte til landets velmagt, er bleven ved den maade, paa hvilken den nu i lang tiid er fört, den störste aarsag til dets ruin og afmagt, idet den som monopolisk haver den havt alle de skadelige virkninger, som deslige monopolier altid medföre, nemlig at trykke og qvæle alle næringsmidler.

¹ *Lovsamling for Island* I, s. 253 (Aabent Brev om Ophævelsen af det hundredste Kjøb, 6.6.1658).

² Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian V., konge i Danmark og Norge* 1670–1699.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 503–506. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmáður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

⁴ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778.

At mistvile om frie handels indførsel anseer han for en urimelighed og ikkun tegn til mangel af indsigt.

Til separet forpagtning og opseyling, allerhelst fra Kiöbenhavn, som eet af de dyreste steder i Evropa, vil han ikke raade, da den og har sine meget store ueyligheder. Derimod paastaer han, at alle anstalter til landets opkomst ville blive forgjæves, saa længe handelen ikke bliver frie. Især tviler han ikke paa, at saadan handel jo vil finde liebhavere i Danmark, Norge og förstedömmene, naar disses indbyggere kunde faae friehed til at nedsætte sig i landet og stifte ordentlige kjøbstæder og indføre kjøbstædnæringer, frietagne i de förste 20 aar fra alle extraordinare skatter og paalæg. Helst naar disse tillige fik friehed at udføre og afsette landets vahrer, hvor de best kunde, samt at drive fiskerierne og deriblandt hvalfiskerie og robbefangst¹ med buyser² fra 6 til 12 læster. Han haaber, at bemidlede folk let ville indfinde sig, endog uden viidere opmuntringer og præmier, og önsker helst norske formedelst begge nationers liighed.

Ellers tilstaaer han, at Island nu er alt for uformuende til at före en activ oeconomisk handel, hvorfor det maae nöyes med den passive, naar den kun var frie. Mislig udredning eller manglende tilförsel paa nogle havne, om handelen blev frie, frygter han ikke for, da alle havne hidindtil have omtrent været lige fordeelagtige. Dog anmærker han ved den frie handel:

1) At dertil ej maatte bruges saa store og dybt stikkende skibe, som compagnerne bruge, da de ere ubekvemme til at löbe omkring söekysterne fra een havn til en anden, men derimod alleene skibe fra 30 til 50 læster.

2) At alle seylbare havne, gamle og nye, omkring alle landets kyster bleve paa det nöyeste undersøgte af erfarne söemænd, tilligemed ind- og udlöbets dertil, da han ikke paatviler, at mange ubekjendte ville blive opdagede, allerhelst i Vestfiordene. Foranstaltningen og bekostningen hertil skulde skee af regiæringen, ellers troer han dog, at mange havne ville af sig selv blive opdagede ved den frie handel og fiskeriets dermed forbunden sögning.

3) Paa visse af de steder, hvor der fandtes vinterhavne, helst saadanne som let kunde befæstes, kunne banes vey til kjøbstæders anlæg, hvis ind-

¹ Selveiðar. / *Sælfangst.*

² Büssur, lítil seglskip. / *Byser, mindre sejlskib.*

byggere maatte forundes friehed til at bruge alle til kjøbstæder henhørende næringer. Dog meener han, at fiskehandelen og fiskervirkningen maatte blive kjøbstædernes hovednæring, hvilken især skulde af regeringen opmuntres med privilegier og belønninger og især frietages fra al særdeeles tyngsel og paalæg. Ved dette, meener han, kunde man i tiiden blive i stand til at stikke hollænderne og andre fremmede ud af deres fiskerier paa de islandske strömmen.

Til den frie handels bestemmelse anseer han en toldtarif at være höyst fornöden, og til den udfordrer han:

1) At af alle de udgaende vahrer, som kunne forsvarelig virkes og tilberedes i landet, betales kun ringe udgaende told, hvorved han især meener, at fiskerierne og fiskehandelen i en 20 til 30 aars tiid mærkelig vil befordres.

2) At raavahrer, som udföres, belægges med stærk told.

3) At alle indförende ufornödne og overdaadigheds vahrer belægges med höy told, men derimod de fornödne vahrer, samt materialer til næringsmidlernes fortsættelse, blive aldeles toldfrie.

Vicelavmand Magnus Olafsen.¹ Litt. Ll. N° 1.

Anseer vel frie handel som særdeeles tjenlig til aabne og udvide næringsmidlerne og især landbruget paa utallige maader. Dog tör han ikke strax love kongen saa store summer i afgifft af saadan handel, som andre have troet. Ellers er han af den tanke, at den frie handels befrygtende utilstrækkelig og uvished i hensigt til de steders forsyning, som enten ikke have nogen fordeelagtig fædrift eller fiskerie, og andre ved den formodede vanskeligheder, vil for det meeste bortfalde, naar hans forslag om landhuusholdningens, huusdisciplinens og fiskeriets forbedring maatte blive antaget, da det kunde befordre producternes til en frie handels soutien² fornödne formeerelse.

Sysselmand Thorst. Magnussen.³ Lit. H.

Anseer Island ikke tjent med frie handel af alle nationer, saa længe det ej er i forsvars stand, men derimod indtil viidere best tjent med separat

¹ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800.

² Stuðningur. / *Understøttelse*.

³ Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel* 1743–1785.

octroyeret handel¹ af alle kongens undersaatte, tyske, danske og norske, ja og at islænderne selv tillige med nogle sig der nedsættende kjøbmænd og skipperne toge effter ævne nogle havne til besejling. Handelsmaaden vilde blive den samme som i den separate handels tiid. Sagen var kun, at landet blev rigelig forsynet med det fornødne uden som nu, helst in A° 1770, at lide endog yderlig mangel derpaa f.e. paa timmer, jærn, tjære, fiskerlinier, vognskud,² meel o.d. Blödfiskeleverancen³ maatte standse i Selvog 1770 for mangel paa salt, ligesom megen torskelever paa Westmannöe⁴ ofte spildes for mangel paa fustager. Haardfisk⁵ og tran af beste sort, haver og handelen i bemelte aar nægtet at modtage af mangel paa rum og disse vahrers alt for store abundance.⁶

Sysselmand Br. Sivertsen.⁷ Litt. HH. 1.

Anseer skaalevægt paa fiskerhavnene⁸ bekvemmere end bismervægten, baade for at forekomme misforstaaelser og for hurtigheds skyld.

Sysselmand B. Sivertsen. Litt. HH. N° 2.

Anseer frie handel fordeelagtigst, men fordrister sig ikke at foreslaae maaden, hvorpaa den skulde indrettes.

Sysselmand Runulfsen.⁹ Litt. Jj. N° 2.

Önsker frie handel i sin tiid i Island, og det fordi den tvungne har sat det i saa usel tilstand, men frie handel vilde dog i förstningen vel have store vanskeligheder og ikkun langsom fremgang. Men altid vilde den

¹ Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnir voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havne blev forpagtet individuelt af købmændene.*

² Fjöl eða stuttur bjálki. / *Bræt eller kort bjælke.*

³ Móttaka á ferskum fiski. / *Modtagelse af fersk fisk.*

⁴ Selvogur, Árn.; Vestmannaeyjar.

⁵ Harðfiskur. / *Tørfisk.*

⁶ Magn. / *Overflod.*

⁷ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessýssel 1746–1771.*

⁸ Fiskihöfn. Höfn þar sem aðallega er verslað með sjávarafurðir. / *Fiskehavn. Havn, hvor der primært handles med produkter fra fiskeriet.*

⁹ Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýsler 1754–1780.*

blive meget bædre end compagniehandelen,¹ hvilken aarlig forværres. Thi ikke nok, at Compagniet² haver, siden det antoeg de Nye Indretninger,³ bragt de derved værende folk i en jammerlig tilstand, hvilket bevises med tingsvidne af 5. Febr. 1770, man kand endog neppe eller ikke faae hos kjøbmændene saa forsvarligt papiir, at man med anstændighed kand skrive derpaa en klage til regiæringen over deres slette handel. Handelsfolkene paa havnene öve imod almuen fast uindskrænket herredømme iblandt andet med at paatvinge dem uduelige vahrer, hvorimod betjenterne ikke kunne bekvemmelig soutenere dem, da slige fornærmelser meest indfalde paa den tiid, da disse ere fraværende paa landstinget.⁴ At almuen bliver bedragen i fiskeliniernes korthed beviises af besigtelsen af 1757, da der paa Havnefiord⁵ medgik 30% stykker til at supplere længden af 215 og paa Baasand,⁶ 57 stykker til at supplere 240. Ja, i stedet for at en lodline kunde i den separate handels tiid holde heele aaret, kunne 2de nu knapt udholde den tiid, saa stor forskjæl er der paa boniteten, og saaledes er det nu med jern, timmer og andre nödvendige ting. Det in A° 1768 indførte fordærvede meel er og eet exempel paa denne slette handel. Fiskeliniernes og timmerets slette beskaffenhed paa Baasand in Anno 1769 oplyses med tingsvidne, hvor det hedder om [li]nerne, at de vare ej haardt nok snoede, at 12 af dem befantes for smalle og derfor uduelige. At nogle linier om vinteren forhen deels den förste dag, deels den förste uge, deels og tidlig i værtheden vare sprungne, og deres næring derved hindret. Om timmeret hedder det, at det var utjenligt til alt nödvendigt brug, hvorfor almuen önskede, at nyt timmer maatte indføres til næste aar. En liden andeel lægter, som vare brugbare, bleve almuen forholdte, medmindre de vilde tage de ubrugbare med i kjøbet.

¹ Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.*

² Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

³ Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. Þær voru sameinaðar Almenna verslunarfélaginu 1764. / *De Nye Indretninger i Reykjavik. Interessentskab stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje. De blev sammenlagt med Det Almindelige Handelskompagni i 1764.*

⁴ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir.*

⁵ Hafnarfjörður, Gull.

⁶ Básendar, Gull.

Han mælder viidere, at Compagniet har afskrækket folk fra at opfylde den kongelige befaling om at indrette haver, da de deels have holdt havefrøet alt for dyrt, deels og indført udueligt frøe, hvorved 84 i Kjalarnæsting¹ indrettede kaalhaver skal igjen være forfaldne. Han beviiser fremdeeles med en vedlagt klage n° 4, at kjøbmanden paa Baasand in A^o 1769 ikke i mindste maade holdt sig effter de anstalter, som sysselmanden havde föyet til handelens forsvarlige drifft, men nedrev sysselmandens placat og solgte de af ham ved judicial taxation nedsatte vahrer for fuldt værd, foruden andet.

Paa Grindevigs² handel beretter han, at det gik ligesaa med at nedrive placaten og debitere raadent timmer, men de der ej blev klaget för landstingsrejsen paakom, og kjøbmanden var seylfærdig inden den havde ende, saa kunde intet udrettes derved. I övrigt erklærer han, at besigtelser paa havnene nytte ikkun lidet, da kjøbmændene ej agte dem, men melere³ differente sorter vahrer og sælge det eene for det andet, saa længe hans forslag til Cammeret 1753 (hvoraf her følger copie under n° 6) til at raade bod paa dette ej kand vinde fremgang. Iblandt andet erfares, at han har önsket, at skaalvægt maatte indføres i stedet for bismervægten. Og her erindrer han, at vægten falder indbyggerne offte utaaelig, men at det er heel vanskeligt, ja aldeles umueligt, at faae raadet bod derpaa, allerhelst siden den viidtlöfftige process, som blev fört 1754 om vægten paa kongens fisk i Grindevig, löb frugteslös af. Han mælder i övrigt, at der i aaret 1753 ere tagne mangfoldige tingsvidner om vægt og maal ved handelen, ligeledes om utaxerede vahrs afsatz og endelig om blödfiskens modtagelse og vrugning. Mangel af nödvendige vahrer, og deriblandt reede penge, indfalder hart ad hvert aar paa alle havne i sysselet, saa at naar fiskeriet gaaer til, og bonden har noget tilovers at forhandle, meere end hvad han er skyldig paa handelen, faaer han ej penge, men i det sted unödvendige, ja skadelige vahrer, som ikkun tjene til overdaadighed og fylderie. Af dette og meere slutter han, at den forpagtede handel er skadelig for landet, og altsaa at frie handel meget var at önske, men hvorledes den skulde indrettes, tiltroer han sig ikke at foreslaae.

¹ Kjalarnesþing (Gullbringu- og Kjósarsýslur). / *Kjalarnesting (Gullbringu- og Kjósarsýslur)*.

² Grindavík, Gull.

³ Blanda saman. / *Blander*.

Sysselmand Eggertsen¹ setter det i tvil, lit Kk. N. 1.

Om frie handel er nyttig for Island, som kun har eet slags vahrer, nemlig fisken. Han veed og ingen udvey dertil, medens octroyen² varer, uden indgreb i denne.

EXTRACT AF ADSKILLIGE ISLANDSKE EMBEDSMÆND'S FORSLAGE
TIL EN FRIE HANDELS OPRETTELSE

I.

Landfoged Skule Magnussen.³

Har til en saadan handel, under 24. Apr. 1767, indgivet følgende plan:

1) 10 duelige og formuende danske, norske, holsteenske og hollandske handelsmænd skulde antages og tillades at nedsette sig paa 10 havne i Island, for i begyndelsen at drive handelen paa hele landet med 10 aars frihed for alle paalæg saavel som told af de producter, de, uden formindskelse i landets haandtering, bragte til veje mere end tilforn. Af det øvrige skulde de betale tolden.

2) De nuværende formuende, duelige og kyndige islandske kjøbmænd skulde fremfor andre antages, og handelsfolkene have frihed at tage tjeneste hos hvem de vilde, dog især indfødte hertil employeres.

3) Alle til Island fra de danske staater udskibende varer fortoldes, hvor de indskibes, og med dem følge toldseddel paa stemplet papiir, de ufortoldede skulde confisqueres. Fremmede vare skulde fortoldes, hvor de udskibedes. Ligesaa skulde og alle udgaaende islandske vare fortoldes der i landet. Til hvilken ende 10 toldbetjente vilde antages med 150 à 200 rd. aarlig lön, hvorimod de selv maatte holde de fornødne underbetjente imod at nyde deres andeel af confiscationer, der i øvrigt skulde deles imellem tugt- og manufacturhuset.⁴

¹ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsýssel* 1757–1784.

² *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

³ Lit. A. N° 1; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1793.

⁴ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík og verksmiðjuhús Innréttinganna í Reykjavík. / *Tugt-huset på Arnarhóll i Reykjavík og Indretningernes værksteder i Reykjavík.*

4) Al los og ladning udenfor de 24 havne skulde forbydes under confiscation af skib og gods. Ligesaa handel med uberettigede under boeslodsforbrydelse¹ og straf af evigt slaverie.²

5) Til toldexpeditionerne i Island skulde bruges en egen art stemplet papiir, dog uden betaling enten derfor eller i skriverpenge.

6) Udredningen til landet maatte skee fra hvad steder, de handlende fandt for godt, og de udgaaende vare ligeledes forhandles, hvor de havde lyst. Alene salt, tobak, viin, tömmer, jern, hamp, tjere og kornvare skulde tages fra förste haand.

7) Jordebogsafgifterne skulde landfogden til frie forhandling beholde mod at svare, hvad Compagniet³ tilforn svarede. Ligeledes sysselmanden paa Westmanöe⁴ sammesteds oppebære landskylden og bruge inventariibaadene⁵ mod at vedligeholde disse og svare deraf 200 rd. croner.

8) Forunden stiftamtmanden maatte da være 2de amtmænd i landet, en paa Sönder-, en anden paa Nordlandet med 400 rd. gage. Kongens fordeel ved den af handelen gaende told og consumption⁶ efter toldrullen af 1762⁷ beregner landfogden, efter fradragne 2.500 rd. aarlig udgifter til toldbetjenterne og folkenes transport, at blive efter frie aarenes udlöb, aarlig en summa af = 27.046 rd. 89½ sk.

II.

Vicelaugmand John Olavsens.⁸

Der troer alle anstalter til Islands opkomst, saa længe ikke en frie handel etableres, forgjebes, foreslaaer, ligesom landfogden, at norske, danske og holsteenske handlende skulde gives frihed at nedsette sig i landet, stifte

¹ Búslóðarmissir, þ.e. missir aleigu. / *Tab af formue, dvs. miste alt man ejer.*

² Það er hegningarvinnu í fangelsi. / *Det vil sige strafarbejde i fængsel.*

³ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁴ Vestmannaeyjar.

⁵ Innstæðubátar. Bátar í eigu konungsútgerðarinnar. / *Inventarbåde. Både, som tilhører kongens fiskeri.*

⁶ Gjöld lögð á innlendar vörur þegar þær voru fluttar til kaupstaða. Tekjustofn innheimtur fyrir ríkið. / *Afgift lagt på indenlandske varer, når de fragtedes til købstæder. Indtægt inddrevet for riget.*

⁷ *Forordning, angaaende Told-Væsenet med hosføyet Tarif over hvad udi Told, Consumption og Accise af Ind- og Udførende Vahre, udi Danmark og Norge skal betales, 17.5.1762. København 1762. SjálSe: Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve. IV. Deel, s. 693; V. Deel, s. 103–105.*

⁸ Lit. U; Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *viceloumand for nord og vest 1767–1778.*

kjøbstæder og indføre borgerlige næringer mod frihed i de første 20 aar for alle extraordinære skatter og paalæg, tilladelse at afsette landets vare, hvor de ville, drive fiskerierne, især hvalfiske- og robbefangster med buyser¹ fra 6 til 12 læster, m.v. Islændernes handel, tilstaaer han, vilde for først blive alene passiv, da deres uformuenhed ikke tillader dem at drive nogen activ handel. For resten anmerker han ved den frie handel endnu følgende:

1) Til samme maatte ikke bruges større skibe end paa 30 à 50 læster, der ere de beqvemste til at løbe omkring landet med, fra en havn til anden.

2) Paa de steder, hvorved undersøgningen om havne i landet bleve forefundne saadanne vinterhavne, som beqvemmelig kunde befæstes, skulde banes vej til kjøbstæders anlæg, hvis hovednæring vilde blive fiskevirkning og [fiske]handel, der med privilegier og belønninger burde opmuntres og for al paalæg befries. Herved, mener han, kunde hollændere i tiden udsettes fra deres fiskerier under Island ved den toldtarif, der til frihandelens bestemmelse agtes højst fornöden, erindrer han: 1) At af alle i landet forsvarlig virkede og tilberedte vare skulde ved udgaaende kuns svares ringe told. 2) Raavares udførsel belegges med sterk told. 3) Indførende overdaadigheds og ufornödne vare ligeledes. De fornödne derimod, samt materialierne til næringsmidlernes forsettelse, burde være aldeles toldfrie.

III.

Adjungeret sysselmand Arnorsen.²

Billiger landfogdens plan til en frie handel,³ men for at hæve de vanskeligheder, som indbyggernes fattigdom og ukyndighed i handelssager legger i vejen for samme, foreslaaer han:

1) At alle formuende gejstlige og verdslige betjente, saavel som bönder, bleve paa en beqvem maade opmuntrede til at sammenskyde adskilte smaa kapitaler, der efterhaanden kunde udsettes paa rente og i sin [tid] samles med de nedsettende fremmede kjøbmænds for derefter at interessere i den frie handel.

2) At de studerende skulde i Kiöbenhavn paa handelscontoirerne oplæres i commercen.

¹ Bússur, lítill seglskip. / *Byser, mindre sejskib.*

² Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjálpesysselmand i Suður-Múlasýssel 1769–1778.*

³ Lit. A. N° 1.

3) For at danne handelsmænd i landet var det got, om de kongelige betjente, som ikke have mange forretninger, f.ex. vicelaugmænd, syssel-mænd, der have adjuncti,¹ landstingsskrivere m. fl., maatte ved vacancer antages til handelens oberkjöbmænd i de districter, der vare dem belejlige, da adjunctus derimod kunde besörge jurisdictionen.

4) Alle i Danmark, Norge og andre riger sig opholdende duelige, islandske haandverksmestere og svenne, som havde lyst at nedsette sig i deres fædreneland, skulde, foruden andre benaadninger forundes til beboelse kongel. gaarde paa favorable vilkaar.

IV.

Sysselmand Magnus Ketilson.²

Troer frihandel i alle henseender tjenlig for Island. Den vil være det visseste middel, i hans tanker, til at föröge vindskibeligbed, landets producter og velstand, vil bringe penge og nödvendighedsvare i landet, föröge producternes mængde og priis, m.m. Udförselen, mener han, vil ikke beröve landet det nödvendige til sin underholdning. For fabriker, manufacturer og deslige indretninger kunde oprettes magaziner, for derved at give dem deres levnetsmidler bedre kjöb. Indbyggernes uvidenhed i handelsvæsenet kunde afhjelpes ved gode skrifter og intelligentsblade.

Angaaende maaden, paa hvilken denne handel skulde anlegges, henholder han sig til landfogdens plan, hvorved han dog gjør fölgende erindringer:

a) De 10 groshandlere, frygter han for, vilde blive 10 monopolister. Mindre kjöbmænd derimod vare landet nyttigere, saasom disse fremfor hine ville blive villige til at tage indbyggerne i selskab med i handelen. Overalt burde det ikke alene tillades 10, men alle, som meldte sig, at nedsette sig i landet og drive handel under de anförte vilkaar.

b) Een losse- og ladeplads i det mindste var fornöden i ethvert syssel.

c) Det vilde være en kraftig opmuntring for indbyggerne, om handelshusene med vare og inventarier maatte skjenkes de iblant dem, som havde lyst at nedsette sig paa handelen med en vis bestemt capital. Ethvert districts beboere burde hertil være nærmest berettigede, dog capitalen ikke deles, men under en forstanders opsigt samlet bruges til interessenternes fordeel. Enhver udenfor interessentskabet skulde have

¹ Aðstoðarmenn. / Medhjælpere.

² Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / sysselmand i Dalasyssel 1754–1803.

frihed at handle inde i landet med de af ham selv forskrevne vare, samt af de, som kjøbtes paa havnene, med de nödvendige og nyttige alene.

d) Det skulde være alle og enhver tilladt med alle vare, hvis indførsel ikke var forbuden, at handle paa landet¹ mod toldens erleggelse.

e) Undersaatterne skulde have tilladelse at kjøbe deres nödvendige vare fra skibene 3 à 4 uger efter disses ankomst.

f) Til handlens befordring og toldens bestyrelse i sager, som ikke taa- lede ophold, vilde han, at et commercecollegium i landet skulde opret- tes.

g) Ligeledes en assurancekasse eller almindelig offentlig landkasse, adskilt fra den kongelige og under sin egen direction, der tillige skulde være en vœxel, laane og assurance banqve, og kunde samles af tolden og andre skatter, om de i 10 aar allernaadigst maatte henlægges dertil, hvor- ved han regner, at udkomme en fond af 200.000 rd. Siden kunde den soutenere sig ved sine renter, lykkelige assurance, samt indkomster af fabriken og andre nyttige anleg, der for dens regning maatte entrepren- neres, deels og ved præmier og deslig opmun[tres].

h) Kjøbstæder bleve et nödvendigt onde ved frihandelen, men maatte ved strenge og vise anstalter holdes i deres rette grændser. Især ingen haand- verker, fabriker eller manufaturer i dem tillades, undtagen de for hande- len höjst fornödne, f.ex. bödkere.

Sysselmand Haldor Jacobsen.²

Troer, at Island ved frihandel vilde faae fremmede vare bedre kjøb end hidindtil. Uvished i handelen kunde forebygges ved kjøbstæders og ma- gaziners oprettelse, samt kjøbmænds nedsettelse i landet. Tolden vilde holde kongen skadesløs, underslæb og aager i handelen skulde straffes som sædvanligt i andre tilfælde.

Vicelaugmand Magnus Olavsens.³

Troer, landshuusholdningens, huustugtens og fiskeriets forbedring nød- vendig, forinden man af frihandel kan love sig den fuldkomne nytte og fordel.

¹ P.e. til sveita, utan kaupstaða. / *Dvs. udenfor købstaden.*

² Lit. Nn. N° 1; Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel* 1758–1790.

³ Lit. Ll. N° 1; Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vice- lovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800.

OM FRIE HANDEL

Fra Vadlesyssel. Sysselmanden John Jacobsen.¹

Næst at henvise til et kort udtog af Islands handelshistorie, indrykt i *Adresse Contoires Efterretninger* pro 1763, n° 39 & 43,² forklarer, at samme handelshistorie viser tydelig, hvor meget Island har tabt ved de octroyerede compagniers handel. Han og enhver bonde beklager derfor meget denne deres tvungne handel. Men da fattigdom og uerfarenhed i handelen betager dem lyst til at ønske frihed, indlader han sig desangaaende i intet project.

Tingöesyssel. Sysselmand Bendixsen.³

Understaar sig, uagtet Island har udstaet en empfindtig⁴ stor skade ved compagniehandel,⁵ dog ej at foreslaae strax at begynde med frihandel, da det kunde befrygtes, at de handlende sögte de belejligste havne, til störste skade for de fraliggende districter, især Nordlandet, som derved vanskeligere vilde kunne tilforhandle sig de behövende næringsmidler, medmindre visse beqvemme oplagsstæder og kræmmerlejer hertil bleve anlagte. Hans forslag er derfor först at begynde med separathandel,⁶ saa at islænderne, som i forrige tider, kunde söge hvilket handelstæd de vilde, og at det desuden ej skulde være indbyggerne formeent, en eller flere, samlet at bygge, kjøbe eller befragte saa store fartöjer, at de med samme kunde med landets vare fare paa fremmede steder, og at det maatte tillades dem at söge hvilke fremmede lande, de selv vilde.

¹ Lit. QQ. N° 2; Jón Jakobsson (1738–1808), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysselmand i Eyjafjarðarsýssel* 1768–1805.

² *Kiøbenhavn's Kongelig alene privilegerede Adresse-Contoires Efterretninger* 1763. 5. årgang. Nr. 39 og 43.

³ Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsýssel* 1734–1776.

⁴ Tilfinnanlegur. / *Følelig*.

⁵ Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni*.

⁶ Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnir voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havne blev forpagtet individuelt af købmændene*.

Mulesyssels nordpart. Sysselmand Peter Thorsteinsen og adjunctus Gutthorm Hiörlevsen.¹

Holde med de fleste for, at frihandel vilde blive landet den tjenligste, thi saa ilde landet ofte har befundet sig ved compagniehandel, saa vel derimod ved den separate. Ved kjøbstæders anleggelse vilde vel meget nyttigt i landet indføres. Derimod vilde sligt foraarsage, at födevarene merkelig vilde stige i prisen, hvilket var saa meget betænkeligere, som dyrtid ofte, endog i landets beste tider, har truet det med ödeleggelse. Naar nu be-
tragtes, at landets 2de stötter ere fiskeriet og qvægavlingen, og at den sidste og vigtigste ved faaresygen er saa got som reent kuldkastet, saa synes det, efter deres tanker, at være yderst betænkelig, förend man seer, at faaresygen reent er ophört, til handelens etablissement at anlegge nogen kjøbstæd. De holde dernæst for, at een kjøbstæd vilde være nok först at begynde med, da den övrige handel imidlertid kunde föres for kongens regning, som Compagniet² ventelig gjerne afstod, da forrige strenge vinter og qvægsvagheden ej alene lover dem ringe fordeel, men og gör dem næsten umuligt i fremtiden at conservere landet fra undergang, hvortil der dog, som til al anden eventum,³ synes forbunden. Og formene de, om Compagniet blev gjort den proposition for alt dette at stille caution, at gjöre bekostninger paa faaresygens udryddelse og conservere landets börn ved livet, ville de ikke blive uvillige at frasige sig handelen.

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Wium.⁴

Holder for, at frihandel var det sikkerste middel til landets opkomst, og kongen da först kunde höste nogen frugt af landet, naar denne blev indrettet efter landfoged Magnusens plan,⁵ men dette kan vel ej skee, saa længe octrojen⁶ vedvarer.

¹ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1751–1786; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / *hjælpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1766–1771.

² Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

³ Niðurstaða. / *Udfald*.

⁴ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasýssel* 1740–1752, 1756–1778.

⁵ Lit. A. N° 1; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1793.

⁶ *Lousamling for Island III*, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

Adjungeret sysselmand Arnorsen.¹

Er af samme tanker, menende, at ej alene landet vilde være i stand til ved frihandel at kunne betale og forskaffe sig de behøvende vare, naar de af fremmede bleve det tilførte, men at og kongen ved toldsteders anleggelse vilde profitere anseeligt i sine intrader.² Hvorimod et udelukkende compagnie aftvinger indbyggerne deres vare for de letteste priser og derimod paatvinge dem unyttige og skadelige vare, ladende dem mangle de fornødne og uundværligste, hvorved disse betages al lyst og mod til flid, fabriqver og manufacturer undertrykke, og populationen standses. Han recommenderer ligeledes landfoged Magnusens plan, der dog i begyndelsen vilde have sine vanskeligheder formedelst indbyggernes fattigdom og ukyndighed i handelssager. Han foreslaaer derfor:

a) At övrigheden paa en beqvem maade vilde opmuntre alle gejstlige, verdslige eller bönder, som have formue i jordegods eller penge, aarlig saa længe octrojen varer, at sammenskyde smaa adskildte capitaler, der efterhaanden kunde udsettes paa rente, for i sin tid at samles med de fremmede kjöbmænds, til en liden hjælp ved den frihandels anlæg, da enhver siden maatte vente fordeelen i proportion af sit indskud.

b) At de studerende, som have midler og lejlighed at opholde sig ved akademiet i Kiöbenhavn,³ skulde enten för eller efter deres examen paa et handelscontoir oplæres i commercen.

c) At de kongel. betjente, der have lidet eller intet at forrette, som vicleaugmænd, sysselmænd, der have adjuncti, landtingsskrivere m.f., og ligesaavel om ikke bedre end Compagniets kjöbmænd kunne forestaae handelen der i landet, maatte, naar de ellers have lyst til handelen, ved förste vacancer antages af Compagniet til oberkjöbmænd med disses almindelige gage paa de handelstæder, som ligge i deres sysseler, da jurisdictionen imidlertid kunne föres af de adjungerede sysselmænd.

d) For at indføre saa mange haandverker som muligt til at forarbejde deres raamaterialier var det got, om alle enten i Danmark og Norge eller udenlands sig opholdende, duelige, islandske mestere og svenne, som havde lyst at nedsette sig i Island, foruden andre privilegier maatte mod en billig betaling overlades til beboelse de af kongens gaarde i Island,

¹ Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjælpe-sysselmand i Suður-Múlasýssel 1769–1778*.

² Tekjur. / *Indtægter*.

³ Hafnarháskóli. / *Københavns Universitet*.

som de selv udvælge, og som ej tilforn til andet brug vare henlagte, imod at de ved tiltrædelsen i det mindste betalte det halve af gaardens værdie, det övrige kunde de forrente ad 4 pro cento i en vis tid, indtil hele summen var afbetalt.

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.¹

Beviser frihandelens fornödenhed deraf, at handelen ikke kan undværes i Island, der fejler saa mange nödvendighedsvare, og at compagniehandelen er landet skadelig, hvorpaa desværre haves alt for mange og tydelige beviser. Ved frihandel vilde for landets vare indkomme penge og anden nödvendigheds, ikke som nu overdaadigheds, vare. Frihandel holder han for det visseste middel til at foröge vindskibelighed, landets producter og rigdom. Vel vilde prisen stige paa visse vare over taxten, men landets egne vare vilde ligeledes stige. Indbyggernes ukyndighed i handelsvæsenet mener han at kunne afhjelpes ved skrifter og gode intelligentsblade, som heri underviiste dem.

Den indvending, at alt for stor en udförsel af landets vare vilde gjöre levnedsmidlerne alt for dyre for den fattige og standse fabriker, haandverker m.m., er af ingen vægt. Thi:

1) Viser Englands exempel, at höjere priis og mindre mængde af levnetsmidler ere ej altid en fölg af större udförsel.

2) Den store velsignelse, som landet og vandet afgiver, vil ikke lade dem savne föde og klæde.

3) Landet har ikke $\frac{1}{10}$ af de folk, det behöver, disse kunne derfor umulig savne enten arbejde eller fortjeneste, naar de kuns ere flittige. Haandverker, manufacturer og fabriker kunde levnetsmidlerne, ved magazinens oprettelse eller paa andre maader, skaffes lettere kjøb, desuden maatte alle raa materialiers udförsel forbydes. At frihandel vilde opmuntre og indföre fabriker og haandverker er nödvendigt, da de forarbejdede altid betales bedre end de raa vare, og da vinding er alene handelens drivefjeder. Compagniehandel derimod er det største hinder i deres fremgang.

Det spørmaal, hvorledes frihandel kan oprettes uden at gjöre indbrud i octrojen,² besvarer Ketilson saaledes: Privat beste bör ikke komme

¹ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1754–1803.

² *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

i betragtning imod det almindeliges, ej heller nogle enkeltes vinding mod mange tusindes vel, octrojen, mener han derfor, kunde gjerne opofres for Islands conservation og indbyggernes redning. Desuden har Compagniet forbrudt samme ved at overtræde deres pligter og deri fastsatte conditioner. Til exempel herpaa anfører han det fordervede meel, som adskillige gange er blevet opført m.m. Octrojen kunde derfor uden mindste ubillighed mod Compagniet gjerne ophæves.

Angaaende den beqvemteste maade at indrette frihandelen paa henholder han sig til landfoged Magnusens indgivne plan.¹ Dog gjør han derved følgende anmerkninger, nemlig ved § 1 frygter han, at de 10 foreslagne groshandlere vilde blive 10 monopolister. Mener derfor, at det burde alle og enhver tillades at nedsette sig i landet og handle under de anførte privilegier, naar de først hos Kammeret havde meldt sig og efter foregaaende undersøgning af samme erholdt tilladelse dertil. Groshandlere holder Ketilson overalt ikke for at være saa nyttige som mindre kjøbmænd, saasom de sidstes mindre formue gjør, at de snarere end hine tage landets indbyggere i selskab med sig og derved handelens nytte mere almindelig. 1 losse- og ladeplads i det mindste i ethvert syssel var saavel til handelens flor som agerdyrkningens opkomst uomgjængelig fornøden. Smaa kjøbmænd gjøre og mindre depenser² m.m. og kunne give deres vare lettere kjøb end groshandlerne.

Ved § 3 at handelshusenes med varers og inventariers bortskenkelse til de indbyggere, som med en bestemt capital nedsette sig paa handelen, vilde være en kraftig opmuntring for dem. Og holder han for, at ethvert districts beboer burde hertil være nærmest berettigede. Dog maatte denne capital ej deles mellem interessenterne, men samlet bruges til deres fordeel under en antagen forstanders opsig. Og skulde det ligefuldt være enhver udenfor dette interessentskab tilladet at handle inde i landet med de af ham selv forskrevne vare, men af de, som kjøbtes paa havnene, kuns med de nyttige og nødvendige. Herved vilde monopolia forebygges, enhver vilde søge at skaffe de beste vare og til letteste priser, pengenes circulation vilde beforders, udprang forebygges, og transporten lettes for bonden. Kjøbstæder vilde efter hans mening være et uadskilleligt onde fra frihandel. Da han holder disse for at være skadelige saavel i hensigt til moralen, som til politien og oeconomien, holder han for, at herimod

¹ Lit. A. N° 1; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1793.

² Útgjöld. / *Udgifter*.

maatte gjøres strenge og vise anstalter, og intet haandverk, manufactur- eller fabriqveanleg tillades i kjøbstæderne undtagen de for handelen højst nødvendige, e.gr. bödkere.

Ved § 5. At det matte være undersaatterne tilladte 3 à 4 uger efter skibenes ankomst, fra dem at kjøbe deres nødvendige vare.

Ved § 7. Det maatte ligeledes være alle og enhver tilladt at handle paa landet med alle de vare, hvis indførsel ikke var forbuden, imod tolds erleggelse. Da toldens vise indretning er et af de vigtigste midler til handelens befordring, og samme idelig behøver at forandres, eftersom handelens bestyrelse det udfordrer, saa synes det ham nødvendigt:

1) At der i landet blev indrettet et commercecollegium, som strax kunde iverksette de forandringer i tolden og handelen, som ikke taalede ophold.

2) En vel indrettet assurancecasse for publiquæ, ikke for privates, regning.

3) At det jordegods, som herefter blev kjøbt, maatte bringes til saadan priis, at indkomsten deraf ikke overstreg den almindelige rente 5 procento.

Desuden maatte i begyndelsen de udgaaende egne og udførende fremmede nødvendighedsvare enten for told og anden afgift aldeles befries, eller deri lettes noget, og andre, e.gr. overdaadigheds etc. vare, med højere told belegges eller til deels reent forbydes at indføre.

Da der, saavel til jordens forbedring og agerdyrkningens opkomst, som til alle slags manufacturers, fabrikers og højst fornødne haandverkers anleg og opmuntring, nødvendig udfordres premie, forskudde o.a.m., som alt udkræver en anselig fond. Saa foreslaaer han en almindelig landcasses oprettelse, som han mener at kunne tilvejebringes, deels af den ved frihandel indførende told, deels og af landets övrige skatter og afgifter, om kongen dertil vilde henlegge samme og, mener han, at landet vilde heraf i 10 aar have en fond af 200.000 rd. Denne casse skulde have sin egen direction og være separeret fra kongens casse. Den skulde tillige være vèxel laans og assurancebanqve og vilde soutenere¹ sig selv af sine renter, af lykkelige assurance og af fabrikers, manufacturers etc. indkomster, som for cassens regning maatte entrepreneres.²

¹ Viðhalda. / Vedligeholde.

² Setja í framkvæmd. / Sættes i værk.

EXTRACT OM FRIE HANDEL OG HVORVIDT SAMME ER GJÖRLIG

I anledning af Landcommissionens instruxes 4de post.

Sysselmand Biarne Haldorsens anmærkninger¹ ved landfoged Magnussens plan til frie handel paa Island.²

Dens 1te art. a) At de 10 groshandlere, (som landfogeden foreslaer) maatte være saaleedes bemidlede, at de kunde subsistere,³ naar handelen slaae feyl.

b) Naar handelen skulde drives paa alle de gamle havne, som var nödvändig i henseende til indbyggernes transporter, saa behövedes der ligesaa mange betjente ved handelen og arbeedsfolk som tilforn, fölgelig blev der intet sparet i folkelön og omkostninger.

c) Det var billig, at de skulde være frie fra alle skatter og paalæg, naar de i stæden for 7.000 rd. gav 29.546 rd. aarlig afgifft til kongen. Men denne toldes forhöyelse vilde anseelig forhöye prisen paa alle nödvändige varer.

d) Naar ald taxt blev ophævet, som var en fölge af frihandel, kunde enhver sælge sine vare saa dyrt, som han vilde til de trængende landfolk. Især holde de tunge vare⁴ fortræffelig dyre. Hvilket de trængende indbyggere maatte være vel fornöyet med og overalt vilde saaddan forarsage en almindelig klage.

e) Siden de skulde residere der i landet om vinteren for at drive handelen, saa vilde de opkjöbe indbyggernes fisk for kramvare, saa at disse intet havde til sommeren i behold til at indkjöbe victualier og andre nödvændigheder med.

f) At indbyggerne foreener deres kræfter med de handlende, ∴ sætter penge i handelen, kand icke lade sig gjöre formedelst saavel mangel paa midler som indsigt i bogholderiet og handelsvæsen.

2^{den} art. At islænderne giver sig i tjeniste ved handelen synes ham icke raadeligt formedelst mangel paa folk. Tillige vilde de, da de vare blevne exercerede⁵ i handelen og havde profiteret noget reent, forlade landet.

¹ Fylgiskjal með / *Bilag til lit. P. N° 1; Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / sysselmand i Húnavatnssýssel 1728–1773.*

² Lit. A. N° 1; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged 1749–1793.*

³ Komast af. / *Opretholde livet.*

⁴ Þungavara eða þungavarningur. Vörur sem eru seldar í stórum einingum, s.s. korn, timbur, kol, salt og járn. / *Tunge varer. Varer, som sælges i store mængder, bl.a. korn, tømmer, kul, salt og jern.*

⁵ Æfðir. / *Trænede.*

5te art. Den af ham foreslagne straf ved lossning og ladning andre stæder end de 24 havne synes ham aldeles ubillig.

9de art. Eragter han unödvændig, at stiftamtmanden skal residere i landet for frihandelens skyld. Langt mindre nödvændig, at der skal være 2 amtmænd, da amtmanden saavel herudi som i andre ting kand forrette stiftamtmandens vices,¹ samt have sin fuldmægtig paa Norderlandet.

Malerpenge² troer han, at man maatte give ligesaavel inden- som udenlands, hvilket ligesom tilforn vilde anseelig forhöye prisen paa melet. Desuden formeener hand, at malingen vilde blive meget vanskelig der i landet formedelst den lange distance imellem gaarderne samt fugtighed, da det skulde forvares, da husene ere meget fugtige, samt naar det skulde föres fra og til handelsstædet udi sæcke, veed hvilken leylighed det udi paakommende vaadt veyr kunde blive aldeles bedærvet.

Overalt frygter hand for de handlendes med tiden tiltagende alt for store og ret monarkiske myndighed. Kort sagt: Han anseer denne plan skadelig for landet, men foreslaaer derimod som nyttig for indbyggerne, at naar de eller vare i velstand, dem var tilladt at udföre deres egne vare og drive handel dermed med hvem, de vilde, og være toldfrie i 10 aar.

Compagniehandel³ holder hand altsaa for nærværende tid den tjenligste for Island, siden frihandel der icke kand have stæd. Thi om kongen vilde skænke baade skibe og anseelige capitaler til at sætte den i stand med, da manglede de dog folk, som bar videnskab til at drive handelen og disponere over pengene, og sammes indkjøb udenlands fra vilde snart distrahere⁴ profiten og capitalen med. Men det er en god frihed for landet, at Compagniet⁵ er pligtig at forsyne landet med föde- og fiskereedskabsvare, alt for en taalelig og vis taxt. Ja, endog at laane indbyggerne i haarde aaringer, hvilket gjør, at der icke döer saa mange folk af hunger nu som tilforn.

Siden Compagniet icke profiterer sönderlig paa tunge vare, synes ham meget billigt, at de söger deres fordeel paa kramvare.

¹ Hlutverk. / *Opgaver*.

² Greiðsla fyrir að mala korn. / *Betaling for at få malet korn*.

³ Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagniehandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni*.

⁴ Dreifa. / *Forstyrre*.

⁵ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774*.

Sysselmand Lider Gudmandsen.¹ Litra Tt. [N° 1].

Anseer Island ej tjent med frihandel af alle nationer, saa længe det ej er i forsvarsstand, men derimod intil videre best tjent med separat octroyeret handel af alle kongens undersaatere, tyske, danske og norske og islændere selv. Handelsmaaden maatte blive den samme som i forige separat-handelstid.² Alleeneste at landet blev rigelig forsynet med det fornødne.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Litra G. N° 2. Biskop Finner Jonsen.³

Giver en nöyatig underretning om den islandske handel, handels oprindelse og fremgang, indeet udi 4 perioder. 1te fra landets förste beboelse til annum 1280. 2^{den} fra sidstbemelte aar til 1400. 3^{je} fra 1400 til 1601. 4de fra 1601, da de virkelige compagnier begyndte, og hvilke forandringer samme have været underkastet, til nærværende tid.

Haver intet, saavidt Island især angaaer, over værende compagnie-handelsmaade at klage, naar Compagniet ickun tilholdes at efterleve octroyen,⁴ hvorudi dem paalagte tilförsel af födevare for let pris og forstrækning udi paakommende nödsfald han anseer for saaddane fordeele, som virkeligen vilde savnes ved en frihandel.

Alleene anmærker han ved denne handeles forfatning, at det var billigere, at bönderne paa de havne, som bruge söyde- eller prjonlæsregning,⁵ bekom for deres fisk og tran i fiskeregning,⁶ hvad de behövede af föde- og fiskereedskabsvare og det övrige i prjonlæsregning. Formeener udi övrigt en separathandel, ligesom den var fra dette seculi begyndelse til aaret 1733, den oppbyggeligste for landet, og at kunde uden Com-

¹ Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssyssel 1755–1802*.

² Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnir voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havne blev forpagtet individuelt af købmændene*.

³ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785*.

⁴ *Lousamling for Island III*, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

⁵ Prjónlesreikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með landbúnaðarafurðum. / *Prjonlæsregning eller strikvareregning. En regning, hvor handelsvarers værdi sættes ud fra, at der betales med landbrugsprodukter*.

⁶ Fiskireikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með sjávarafurðum. / *Fiskeregning. En regning, hvor handelsvarers værdi sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet*.

pagniets fornærmelse uden octroyens expiration¹ at oprettes, ved at interessenterne deelede havnene mellem sig.

[Arnessyssel.] Litra F. Provst Haldor Finsen og sogneprest Jon Teitsen.² Proponere til høyere betænkning frihandel med deraf flydende kjøbstæders og manufacturers indretning, samt huckerters anskaffelse til fiskeriets bedre drivt, som de rimeligste midler til landets opkomst.

Guldbringesyssel. Litra Y. Præst Thorarensen.³

Angiver følgende ved Holmens⁴ handel befundende mangler:

1) Nödvendige sagers mangel. Saasom: a) Tømmer, hvorfore huse- og baadebygningen haver maattet standse hos de fleste. b) Salt og fast al slags madvare, hvis tilførte quantum haver været gandske utilstrækkeligt. c) Hör- og sædekorn. d) Hör og hamp, hvis forarbeedelse, dersom den kom i gang, kunde forskaffe arbeede, fortjeniste og klæder i mangel af uld. e) Duelig frøe og kornsæde, hvis mangel er den störste hinder udi have dyrkningens indretning.

2) Nogle varers udygtighed eller og ugyldighed efter sin pris. I særdeleshed boghvede, gryn, erter, hatte, til deels jærn, lodlinier, icke at tale om brændevin, men meere prestobak⁵ og kramvare, for ex. lack, pappir af en kjendelig slet bonite, til deels gandske ubrugelig.

3) Andre uordener. Deels folkenes seendrægtige expedition ofte i den kostbareste sommertid, som kommer af mangel paa folk til handelens drivt. Deels vanskelighed i at bekomme laan ved handelen, endog for vederhæfftige bönder, til deres nærings fortsættelse. Deels misbrug ved den terrenevske⁶ saltfiskvirkning. Saaledes: At blödfisken⁷ icke bliver

¹ Afnám. / *Ophör*.

² Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

³ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

⁴ Hólmur (Reykjavík), Gull.

⁵ Óskorið munntóbak, pressað í blokkir. / *Tobak i pressede blokke. Blev brugt som skråtobak*.

⁶ Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / *Terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland, og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra*.

⁷ Blautfiskur. / *Fersk fisk*.

antaget sidlig om foraaaret, naar varme, slud og maddicker begynde at tage overhaand, og at indbyggerne faae ej heller salt af handelen til at conservere fisken med. Hvorudover fisken undertiden reent bedærves og bliver hverken handelen eller indbyggerne til nytte.

[Guldbringesyssel.] Litra UU. Provst Thorgeirsen.¹

Nævner iblandt de handelsvare, som indbyggerne tage mest skade ved, bedærvet meel, muulet² bröd, koldt og rödbræk jern,³ raadne fisklinier og tömmer. Og om disse af övrigheden nedsættes, da opsættes de af de handlende igjen, sælges for den paa handelsmæssige vare udi taxten fastsatte pris.

2) Andrager, at de utaxerede vare sælges af kjøbmanden effter eget gotbefindende og uden ringeste afslag, hvor slette de end ere. Alt uagtet den nye derpaa satte taxt, hvis indhold den gemeene mand intet veed af at sige.

3) Vragen paa indbyggernes vare.

4) Urigtig vægt paa fisken, hvilken foraarsager megen stridighed og oprör, som hand meener, at best kunde hæves ved at indføre skaalevægt ved handelen.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 3.⁴

Önskes, at brændevin icke föres i handelen, formedelst den misbrug indbyggerne gjöre deraf, og deraf intet sælges uden til privilegerede læge. Ligeledes at en tobaksfabriqve maatte indrettes i hvert syssel. Ansees uldengodsregning⁵ nu i mangel af faar at være heel skadelig. Ligeledes at handelsvarene bleve opsadte imod reedepenge.

Borgefiordssyssel. Litra Kk. [N° 4 og 2.]

Klages over de handlendes ubillige deeling af mad- og trævare. Saaledes at en oplandsbonde⁶ icke faaer af handelen uden ½ td. meel, imod at

¹ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / provst, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

² Mygláð. / Muggent.

³ Kaldór og rauðbroti. Óhreint járn sem vill brotna þegar það er hamrað kalt (kaldór) og þegar það er heitt (rauðbroti). / Koldskør og rødbrækt. Urent jern, som vil gå i stykker, når der hamres på det, når det er koldt (koldskør), og når det er varmt (rødbrækt).

⁴ Leiðrétt úr / Korrigeret fra N° 7.

⁵ Þrjónlesreikningur. / Þrjónlæsregning eller strikvareregning.

⁶ Bóndi upp til sveita sem aðallega lifir á búfjárrækt, gagnstætt við þann sem býr við sjávarsiðuna. / Bonde, der primært lever af husdyravl, i modsætning til den, der lever af fiskeri.

söebönderne¹ oppebære 10 à 12 td., og ligeledes hvad angaaer tömmeret. Önskes, at sysselmændene alvorlig tilholdes at besigte varene nöyere, end hidindtil er sket, og lade taxten paa de nedsatte vare ved hver kirke udi districtet ved en circulaire skrivelse bekjendtgjøre. Item foreslaaes, at kjøbmanden ved Holmens² handel aarlig i April maaned henskicker en karl paa Akrenes³ for at modtage udi virkning indbyggernes blödfisk. Hvilket mældes at have været brugeligt udi kjøbmand Peter Federsens⁴ tid.

Sneefieldsnessyssel. Litra A. N° 2.⁵

Samtlige gejstlige andrage, foruden nogle af forbemelte, fölgende misbrug ved handelen:

1) At föde vare icke ere at bekomme for penge eller uldengods, de indbyggere, som icke have fisk at miste, til stor skade.

2) At sysselmændene icke have indseende nok med de handelende, og især hvad indenlands handel angaaer.

3) Som meget ubillig, at 1 föring smör eller uld er icke at bekomme for 30 f., 1 malkefaar med lam for 40 à 45 f. udi de districter, hvor faarepesten icke haver grasseret. Hvorfore sysselmændene maatte tilholdes at fastsætte prisen derpaa imellem indbyggere.

Hunevandssyssel. Litra X. N° 2.

[1)] Angives udi sær 6 og 20 fiske klædes udi nogle forbiegangne aar tiltagende smalhed, grovhed og utætthed, ligeledes hvad angaaer de fleste sorter lærret. Begæres, at skjorter af ringere slags maatte have i handelen.

2) Meelfustagiernes utætthed, hvorved al hveden af meelet bortspildes udi transporten til lands.

3) Vragen paa uldengods.

4) Utaxerede varers opsættelse, önske vis pris sat paa alle saaddane vare.

¹ Bændur við sjávarsíðuna sem aðallega lifa á sjávarafla. / *Bønder ved kysten, som for størstedelen eller i høj grad leve af fiskeri.*

² Hólmur (Reykjavík), Gull.

³ Akranes, Borg.

⁴ Peter Feddersen (1694–eftir/efter 1728), kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík.*

⁵ 2. B. J. Ref. N° 699 m. Lit. A. N° 2.

5) Proponeres, at 1 gammel beede skal hereffter gælde i handelen 60 f., en 3 aar gammel 50 f., en 2 aar gammel 40 f. og en 1 aar gammel 30 f. Og det paa den grund at en god gammel beede, naar skindet, ulden, kjødet og tællen sælges hvad for sig, kand indenlands udbringe 80 f. Ligeledes at en 6 aar gammel stud koster hereffter 12 vetter, en 4 aar gammel 8 vett og 2 aar gammel 4 vett.

6) Berømmes separathandel meget og dens fordeele fremfor compagniets handel.

[Hunevandssyssel.] Litra ZZ. N° 1.

Forlanges: [1]) Separathandel, samt at kongens undersaatere maatte eene og alleene handle paa landet.

2) At taxten af 1702¹ maatte iagtages paa alle de derudi benævnte til landet förende nödvændige vare. De utaxerede vare maatte beholde deres nye taxt. De islandske varer derimod forhöyes udi prisen. Saasom: a) Faarene forhöyes til samme taxt, som litra X n° 2 mælder. Men paa den grund, at det er en gammel landtaxt paa faar, og at de nu ere meget bædre end tilforn, da nu blive holdt med höe om vinteren. b) Stude 1 aar gammelt gælde 100 f., 2 aar gammelt 140 f., 3 aar gammelt 180 f., 4 aar gammelt 2 store hundrede og 40 f. eller 7 rd. Kjöer paa samme maade efter væxt og godhed. c) Smaaebaands prjonlæs. Hvide mandfolkehoser vel arbeedede af dobbelt baand 24 f., ditto blaae meleret eller rödt meleret² af lige godhed 30 f. Fruentimer strömper, hvide 12 f., börne ditto 8 f. d) En tröye af dobbelt baand 60 f., en ditto af enkelt baand brun couleurt 45 f., en hvid ditto 40 f., en ditto slettere 35 f., de groveste ditto 30 f., 1 al. fin vadmél 8 f. e) Skind af 1 aar gamle sælhunde 10 f. etc.

3) Klages over for megen tilförsel af tobak og brændevin.

[Hunevandssyssel.] Litra Oo. N° 1.

Ansees for billigt, at vadmél, smör, tælle og faar forhöyes i prisen, enten saa compagniehandel vedvarer (som troes at være for mange aarsagers skyld meget tjenlig), eller en andet bliver indfört.

¹ *Lousamling for Island I*, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

² Blákembdir eða rauðkembdir. / *Blå eller rød uld kartet sammen med hvid uld, så der dannes en blå eller rød nuance.*

Mulesysssel.¹ Litra Ff. N° 5, 6, 7.

Klages: I° Over handelsskibenes sidlige ankomst, nemlig sidst i Julii og først i Aug. maaned, som, deels i mangel paa fornöden forraad paa heste, deels deraf at veyen til handelsstædet falder mange stæder lang og besværlig, forarsager 1 à 2 ugers tids spilde fra höeavlingen og fiskeriet. Det kunde derfor synes meere tjenligt, at fjordene blev allevegne opseelede² med smaae huckerter, der medbragte alle sædvanlige handelsvare og gjen modtog: a) Indbyggernes faar paa en meere beleylig tid. b) Blödfisk, naar samme formedelst vaadt veyr stoed fare for at blive bedærvet, eller lod indbyggerne bekomme salt til at conservere samme til deres vinterprovision. c) Tran. Hvoraf nu haves saa liden nytte for den lange og besværlige transports skyld. Eller at de ordentlige handelsskibe kom saa tidlig til landet, at indbyggerne kunde have fuldent deres første rejse til handelen sidst i Junio og første i Julio, förend höeskabstiden begynder, men den sidste reyse kunde de gjöre om Mikelsdagstider.³ Hvilket, om kunde synes for meget at forsinke skibenes afrejse, kunde der være en efterligger⁴ paa havnene for at imodtage faarene.

II^{do} At bönderne icke bekomme i handelen fornöden qvantum meel og övrige födevare for indleverede faar, men dets stæd paanödes unödvændige kramvare.

III° Uldengodsets uvisse og ringe pris. At indbyggerne icke seer dem skadeslös, medmindre de faaer 12 à 14 f. for 1 par fine enkelbaands strömper, som nu gælde 6 à 9 f. For dobbelt baands ditto 15 à 20 f., som nu gælde 8 à 12 f. For den best arbeedede sort ditto 24 à 30 f., der nu gælde 14 à 15 f. udi handelen, til hvilken sidste pris bemelte sorter uldengods skal være nedsatte af daværende kjöbmand. Da nu denne nedsættelse, ligesom den grovere uldengodsets ringe pris, gjör, at landet taber ulden, som saaledes forarbeedes for nesten slet intet. Samt at indbyggerne nödes til at gjöre desto större leverance af faar end tilforn, eller de kand taale i haarde aaringer. Og endelig, da indbyggerne icke forstaae at forarbeede uldengodset afsættlig hos kjöbmanden, proponeres enten: 1) At der maatte foreskrives og fastsættes et vist maal og form, hvorefter

¹ Suður-Múlasýsla og Norður-Múlasýsla. / *Suður-Múlasysssel og Norður-Múlasysssel.*

² Að þangað væri siglt. / *Opsejlede, sejlede op ad.*

³ Mikjálsmessa: 29. september. / *Mikkelsdag: 29. september.*

⁴ Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.*

uldengodset skulde forarbeedes. Eller 2) at der maatte indrettes en dansk vævstoel udi hvert syssel til al slags uldengodsdes forarbeeding for en fastsat og proportioneret pris for indbyggerne. Sysselmænd og andre best formuende folk skulde tilholdes at indkjøbe saaddane stoele og holde en duelig dansk arbeydere dertil. Eller for det 3) at ingen uld maae udføres af landet, men anvendes til klæder og vadmél, til hvilken ende der maatte endelig af de rigere, som sysselmænd og i saa fald, oprettes danske vævstole. Hvilket, om det blev iværksat, gav anledning til fortjeniste og denne professions udbreedelse iblandt indbyggerne.

IV^{to} Begæres korn og andre madurtefrøe maatte føres i handelen af større qvantite og godhed, end hidindtil er skeet.

V^{to} At af brændevin icke føres uden det nödvändigste qvantum, og deraf udsælges til indbyggerne efter en nöyagtig og fastsat proportion af enhver liebhaberes omstændigheder og behov. Men i dets stæd indføres malt og humle, som indbyggerne tilholdes at kjøbe iblandt andre kornvare.

Skaftafeldssyssel.¹ Litra Tt. N° 2.

[1]) Proponerer, at ingen tillades at tilkjøbe sig meere brændevin og tobak udi handelen, end forordningen af 3. Jun. 1746² bestemmer.

2) Besværges over, at dette syssels indbyggere tilnødtes at gjøre 5 à 6 tingmandeleeder³ og mange forgæves rejser til Örebaks⁴ handel, deels for at skibet ofte icke er ankommet, naar de komme derhen, hvorfore de maae reyse hjem igjen for den tilstundende høeskabstid, deels at varene icke ere at bekomme, formedelst at de ere allerede udsolgte til nærgrændsende districter. Proponeres, at derudi handelen maatte blive reserveret saa meget jern, salt, korn og fiskereedskabsvare, som dette syssels indvaanere kunde behöve, til hvis afhændelse de skulde aarlig fra 1te Julii til 13de ejusdem indkaldes af kjøbmanden, og denne forbydes at sælge noget til de nærliggende herreder, som kunde forvolde dette syssels indbyggere nogen mangel eller ophold udi handelen.

¹ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*

² *Alþingisbækur Íslands XIII*, s. 555–556 (Extract af kongl. Majest. forboði á tóbaks- og brennivínsökri, 3.6.1746).

³ Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / *Dagsreise i forhold til gammelt skøn. En dagsreise svarede til ca. 37,5 km. Islandsk þingmannaleið.*

⁴ Eyrarbakki, Ár.

[Skaftefieldssyssel.] Litra A. N° 1.¹

At Compagniet maatte være pligtig at laane madvare og penge endog imod betaling af uldengods og hvad slags vare, indbyggerne har. Item at paa ethvert handelsstæd beskickes en duelig og eedsvoren mand, som skulde holde over vægt og maal af det, som ind- og udleveres ved handelen, og som være forsynet med prøver af alle de vare, som sælges udi handelen.

FORESTILLINGER OG KLAGEMAAL FRA BONDESTANDEN ANGAARENDE
DEN ISLANDSKE HANDEL

Bardestrandssyssel. Litra Mm. N° 2. Kjöbmand Dines Jespersen.² Foreslaaer, at spandagen,³ eller den tilgift, som gives af handelen til indbyggerne, maatte ophøre. Af den aarsag at derved opstaaer misforstaaelse imellem indbyggerne, som troer sig at være beføyede til at fordre den, og kjøbmanden, som icke altid vil give den, da han icke faaer uden noget utilstrækkeligt til spandage af Compagniet.⁴ Allerhelst da nogle af indbyggerne komme ofte uden negoce,⁵ andre ofte og med smaa kvantiteter vare, alleene for at fordre spendagen. At den bliver ligesaa meget, som de tilforhandlede varer værde. Hvorfore kjøbmændene for at erstatte sig den skade, de have taget derved, haver nödtes til at forhøye prisen paa de utaxerede vare. I denne henseende beklager han sig og andre de efterliggende kjøbmænd der i landet, at de aarlig paa denne maade maae aarlig tilsætte meget af deres lön og dessaarsage icke længere kand vedblive handlen.

Litra SS. Islands fattige uden navne.

Klage over, at kjøbmanden tilstæder de rige saa mange madvare og over deres nödtörftighed, at de fattige icke ere i stand til at bekomme provision til $\frac{1}{4}$ aar og nödsages altsaa til at kjøbe og laane af de rigere igjen med opsat taxt.

¹ 2. B. J. Ref. N° 699 l. Lit. A. N° 1; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssyssel.*

² Dines Jespersen (1740–1823), kaupmaður á Patreksfirði og Bíldudal / *købmand på Patreksfjörður og Bíldudalur*, Barð.

³ Risna eða gjöf. Hér er sennilega einkum átt við þann sið að gefa viðskiptavinum staup af brennivíni. / *Af ordet spendere. Foræring eller gave. Her er sandsynligvis tale om den skik at give forretningsforbindelser et glas brændevin.*

⁴ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁵ Að versla. / *At handle.*

Kiosesyssel. Litra XX. N° 5.

Klages: [1] Over kjøbmændenes forhold og især kjøbmand Pahl.¹ At han dels nægter folk de vare, som han bevislig har i handelen, imod prompte betaling, dels naar de alvorlig og trusler af tvangsmidler ham affordres, ickun spiser folk af med lövter, hvorudover folk maae gjöre 2, 3 à 4 rejser omsonst.

2) At taxten icke efterleves, hverken i henseende prisen eller varernes godhed. For ex. 1 al. lærret à 5½ f. sælges aldrig. Hatte, som kaldes dvellikehatte,² à 16 f. sælges alle under navne af drængehatte for 25 f. og derover alt til 30 à 35 f., hvor grove de end ere. En antal file à 3 f. have icke uden à 4, 5 og 6 f. stk. Klæder og lærret, om hvis breede eller bonite icke ommældes i taxten, holder hverken sin forige brede eller bonite.

3) Klages over tömmertaxten af 11te Maj 1734.³ Tømmerets svaghed og uduelighed og overalt dets mangel udi handelen, saa at der neppe kand faaes 1 vets værdie deraf. Og ickun i det høyeste et 12 f. træ til 2de lægter. Og maaskee et à 5 à 6 f., hvilket gjør, at leyejordernes huse vel de fleste i herredet til stor fordærfelse maae henfalde. Foreslaaes, at til Holmens⁴ maatte aarlig skickes et à parte tömmerskib eller hvert 2^{det} aar i det ringeste.

4) Over klædefabriqven i Reikevig⁵ föres de selvsamme klagemaal i henseende til vadmelet, at det er baade smalt og tyndt og holdes lös og i alle henseende slettere end de gamle 20 f. klæder eller et godt vadmél, som forarbeedes i landet, men icke desto mindre ligesaa dyrt nu som forhen. Der klages ogsaa over mangel paa samme. Foranföerte klage erbyde bemelte ssysels indbyggere sig til at bevise.

[Kiosesyssel.] Litra Aa. N° 5.

Klages: 1) Over besværlig vey til Holmens handel, siden den danske sey-latz paa Laxeaaevog og Hvalfiordeöre⁶ er bleven aflagt.

2) Vanskelighed at erholde behövende vare, især tömmer.

3) Af vægt paa fisken.

¹ Marcus Pahl, kaupmaður í Hólms höfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavik og bestyrer af De Nye Indretninger 1759–1767.*

² Dvællik. Léreft ofið úr hör. / *Dvællik. En slags lærred vævet af hör.*

³ Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet.*

⁴ Hólms höfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavik, Gull.*

⁵ Vefsmiðja Innréttinganna / *De Nye Indretningers væveri, Reykjavik, Gull.*

⁶ Laxárvogur, Kjós.; Hvalfjarðareyri í Hvalfirði, Kjósarhreppur, Kjós.

- 4) Klædets dyrhed.
- 5) Ophold ved handelen udi den beste næringsveye tid.

Arnessyssel. Litra Dd.

Klages: [1)] Over ulovlig ophold ved handelen, naar der ere andre fornemmere, samt at disse tillades at vælge det beste ud af tömmervarene.

2) At de fattige icke faaer deres blödfisk¹ indleveret til klipfiskvirkningen paa Thorlakshavn og Selvog,² uagtet at Skálholts bispestols lötter³ blive dertil imodtagne.

[Arnessyssel.] Litra Ee. N° 1.

Klages ligeleedes over ophold ved handelen paa Örebak.⁴ Udi övrigt ligesom litra Dd.

[Arnessyssel.] Litra Ee. N° [2].

Klages over benægtelse af tömmervare ligesaa.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 5.

At de fattige icke tilstaaes andre vare, og især tömmer, end hvad de formuende icke vil have.

Guldbringesyssel. Litra Jj. N° 3[a].

Klages: 1) Over misvægt paa fisken og tömmerets uduelighed.

2) At de nedsatte varer faaes icke med nedsættelsesprisen.

3) Önskes tilförsel af norsk tömmer til baadeudreedningen.

4) At klipfiskvirkningen maatte blive indfört i sönder- og norder-Boesands districter.⁵

5) At kjöbmændernes egne baadeudreedning maatte indskrænkes, samt forbydes at drive fiskeriet uden med deres egne folk.

6) At i mangel af en vis taxt paa klipfisk og blödfisk, hvoraf opstaaer ueenighed imellem kjöbende og sælgende. At 1 vet klipfisk maatte gælde

¹ Blautfiskur. / *Fersk fisk.*

² Þorlákshöfn, Árn.; Selvogur, Árn.

³ Hlutir í fiskaflo. / *Andele af fiskefangst; Skálholtsstóll. / Skálholt bispestol.*

⁴ Eyrarbakki, Árn.

⁵ Hér er sennilega átt við tvö athafnasvæði verslunarinnar á Básendum, sunnan og norðan við vöruhúsið. / *Her henvises sandsynligvis til to udendørsområder ved handelen i Básendar, nord og syd for varehuset.*; Básendar, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

50 f., men al blödfisk tages fremdeles efter vægt, og gilding¹ afskaffes, saaledes at en gild blödfisk, flecket og opskaaren skal veje 9 pd.

[Guldbringesyssel.] Litra NN.

Klages over varenes urigtige besigtelse, hvoraf følger, at de nedsatte vare sælges icke desto mindre for gode. Over klædets slethed saavel det tilførtes, som det ved fabriqven² forarbeedes. At nemlig det første slags à 50 f. er icke bædre, ja smalere end det, som blev tilført for 20 aar à 20 eller 30 f. Om det sidste slags (nemlig fabriqveklædet) all slags lærret, tømmer, misvægt, forkortet maal, ophold ved handelen og anden mislig handling ligesom foranførte litra XX, n° 5 og litra Aa, n° 5. Her findes tillagt om lodliner, tobakens og især prestobakens³ og jærnets tiltagende uduelighed. Om mangel paa gryn og deres udmaaling, som skeer kuttingevis. I övrigt manglende provision af mad- og andre nödvændige vare paa Holmens havn.⁴ Varenes for tidlige bortforhandling til de rige og mægtige, hvorudover de fattiger maae ofte være dem foruden.

Proponeres altsaa, at en duelig og eedsvoren mand af kongen maatte beskickes paa Compagniets og districtes folkenes bekostning til at være tilstæde og handhæve ret og billighed ved handelen. Endelig afbedes de mange efterliggere⁵ deri landet, da de snart ingen handel drive, men trække dog fra almuen de dem mest uundværligen födevare.

[Guldbringesyssel.] Litra PP.

Ansöges, at uld maatte have i handelen.

[Guldbringesyssel.] Litra Cc. N° 2.

Ansöges: 1) At en huckert maatte tillægges sysslet for at före derfra handelshavnene madfisk til andre landets fjærdinger, hvor der var mangel paa samme. Og derfra igjen smör, uld, tælle.

¹ Gilding á ferska fiskinum, þ.e. mat á hvort hann telst gildur fiskur í verslun. / *Værdimål for den ferske fisk, dvs. det mål, som en fisk skal have for at anses for en gyldig fisk i handelen.*

² Vefsmiðja Innréttinganna / *De Nye Indretningers væveri*, Reykjavík, Gull.

³ Óskorið munntóbak, pressað í blokkir. / *Tobak i pressede blokke. Blev brugt som skråtobak.*

⁴ Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.

⁵ Eftirligumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.*

2) At klipfiskvirkningen blev indført paa Grindevig som paa Thorlakshavn¹ udi Arnessyssel, da i mangel deraf icke kand bekomes folk til baadeudreedningen.

Klages 3) over taxteforordningen af 1702,² dens slette efterlevelse af kjøbmanden, ubillig vragen paa fisk, tömmerets uduelighed til baadebygningen, de nedsatte varers indeholdelse, ubesigtede vares udsalg, saltets dyrhed og ubillige forhandling, saaledes at 1 td. fransk salt med træet³ sælges 70 f. eller og bliver ompacket i brödfustagier⁴ af fyrretræ og sælges saa for 60 f.

4) Over mangel paa nödvendige vare, bedærvet meel, som troes at komme af fugtagiernes utætthed. Urigtig maal paa stenkul og fustagiernes mislige störrelse. Urigtig kuttemaal paa tranen. Afvægt⁵ paa fisken.

Proponeres, at 2de mænd beskickes paa handlesstædet til at handthæve ret og billighed ved handelen, ligesom litra NN.

[Guldbringesyssel.] Litra YY. N° 3.

Ansöges, at det gamle alnemaal maatte afskaffes, og ald handel rettes efter taxten af 1702.

Hunevandssyssel. Litra AA. N° 2.

Forestilles, hvor stor skade indbyggerne lide ved at levere faar i handelen nu, siden faarepesten paakom. O, da de faae tilbageblevne ere meget bædre end tilforn og desuden den störste forskjel paa dem, hvorföre det var billigt, at de, som var bædre end efter den gamle faaretaxt, maatte og betales bæder, saa længe faaresygen icke aldeles ophörer.

Begæres, at sysselmændene tilholdes at besigte varene med meere nöyagtighed, end hidindtil er skeet.

[Hunevandssyssel.] Litra Oo. N° 4.⁶

Ansöges om efterliggere paa norder havnene, og klages i mangel deraf, at dansk vare sælges af islænderne over taxten. For ex. 1 td. meel for 100 f.

¹ Grindavík, Gull.; Þorlákshöfn, Árn.

² *Lovsamling for Island I*, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

³ Með tunnunni. / *Med tonden*.

⁴ Litil tunna til að flytja brauð. / *En lille tønne, hvor der har været fragtet brød*.

⁵ Röng vigt. / *Forkert vægt*.

⁶ Leiðrétt úr / *Korrigeret fra N° 2*.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° 9.

Foreslaaes: 1) At madvare, medens faarpesten vedvarer, nedsættes udi taxten, saaledes at 1 td. meel maatte gjelde 80 f. i prjonlæs- eller uldengodsens regning¹ og saa i proportion $\frac{1}{2}$ td. og $\frac{1}{4}$ td. med samme afslag. Ligeledes gryn, erter og bröd og andre nödvændige ting.

2) Brændevin nedsættes til 4 f. pr. potten, og tobak til 8 f. pr. pd.

3) Kramvare af det nödvændige slags nedsættes til en vis pris, og en taxt derover forfattes af 2de indenlandske og 2de udenlandske, kyndige og retsindige mænd og siden ved trycken publiceres udi landet.

4) At faar og stude maatte gjelde i fiskregning,² paa grund deraf at for nærværende tid betales fisk icke bædre end qvæg der i landet.

5) At separathandel³ blev indført som den forige, men compagniehandel⁴ ophævet.

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 8.

Klages: 1) Over den vanskelighed kjøbmændene gjöre ved at imodtage uldengods. At pulshoser,⁵ som för har gjeldt 4 f. udi handelen, antages nu for ickun 3 f. Smaabaandsströmper à 20 til 30 f. for ickun 12 til 15 f., andre à 15 til 20 f. nu for 7 til 10 f. Fine tröyer à 20, 30 til 35 f. nu for 12 til 15 à til 20 f.

2) Over ubillig taxt paa golde kjör.

3) Önskes, at smaae, men duelige, kompasser maa have i handelen til brug for søefarende.

¹ Prjónlesreikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með landbún- aðarafurðum. / *Prjonlæsregning eller strikvareregning. En regning, hvor handelsvarers værdi sættes ud fra, at der betales med landbrugsprodukter.*

² Fiskireikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með sjávarafurðum. / *Fiskeregning. En regning, hvor handelsvarers værdi sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet.*

³ Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnir voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havne blev forpagtet individuelt af købmændene.*

⁴ Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.*

⁵ Sokkar úr grófu ullargarni. / *Strömper af groft uldgarn.*

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 2.

Begæres en effterligger paa Hofsos havn¹ og en bædre besigtelse og vurdering paa Compagniets vare.

Klages over tobäckens, jærnets og melets uduelighed og bedærvelse og slette fustagier. Ligeledes personers anseelse at have indflydelse paa handelen.

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 6.

Klages over samme mishandling ved handelen som ovenstaaende n° 2 og 8. Hvoraf flyder, at almuen tilnødes at afhendte sine nödtörftheder fra andre langt bortliggende handelsstæder og derover forspilde den beste næringsudveje tid. Item, at kjøbmanden nægter dem deres nödtörf, men udlaaner til andre boelöse mænd overflödig mængde brændevin og tobak samt mel, som udaagre det igjen til andre. Især klages over kjøbmændene Sören Pens og Niels Friis.²

Begæres en effterligger for at undgaae indenlands aager af nödvændige vare.

[Skagefiordssyssel.] Litra Pp. N° 2.³

Klages: 1) Over at tranen ickun betales udi uldengodsens regning med 8½ f. pr. kutting.

2) For megen tilförsel af brændevin, som er 50 td. aarlig, som alt bliver udsolgt, hvilket sætter folk ud af stand til at indkjöbe sine nödvændigheder og giver anledning til aager.

3) Benægtelse af de nödvændige vare.

4) Handelsskibenes sidlige ankomst. Item, at kjøbmanden foresætter de langt bortliggende en vis dag til at komme paa handelsstædet at afhendte deres nödvændigheder, og naar de formedelst noget lovlig forfald kand komme til den foresatte tid, faaer de intet.

5) Varenes interesserede besigtelse og deres vanskelige udreedelse.

6) Stærk vrægen paa uldengods, hvorpaa begæres en nye taxt. Saale-

¹ Hofsóshöfn / Hofsó's havn, Skag.

² Sören Pen, kaupmaður á Hofsósi / købmand på Hofsó's, Skag.; Niels Friis, undirkaupmaður / underkøbmand, Hofsó's, Skag.

³ Virðist vera sambland úr Pp. N° 2, 6 og 8 (og ef til vill fleiri númerum undir staflið Pp.). / Synes at være en sammenblanding af Pp. N° 2, 6 og 8 (og muligvis flere numre under bogstavrækken Pp.)

des at en mandfolketrøye af dobbelt baand maatte gælde 32 f. Ditto strømper 10 f., og fruentimmer ditto 8 f.

7) Begæres en vis taxt paa hver sort klæde og lærreder, almuen til efterretning.

8) Begæres efterliggere paa hver havn og især paa Hofsos, hvilken maatte tillægges ordre icke at sælge nogen meere qvantite vare, end hand til husfornödenhed behövede, samt icke sælge noget til udensysselsfolk.

9) Begæres meere mad og mindre unödvendige vare.

10) Klages over den ringe pris paa faar i handelen, af samme raison som Hunevandssyssel litra AA, n° 2, og ønskes, at de maatte betales udi fiskeregning.

Wadlesyssel.¹ Litra ZZ. N° 5.

Forlanges, at mindre tobak og brændevin, men meere madvare til landet blev henförte, og at fattige folk maatte faae samme til laans. Item, en vis taxt paa de utaxerede vare.

[Wadlesyssel.] Litra Qq. N° 3.

Er ligelydende med næstforegaaende litra ZZ, n° 5. Klages over, at madvare icke bekommes uden imod madvare. [Klages] over for liden tilførsel af tömmer.

Nordersyssel.² Litra Rr. N° 1 til 13.

Forlanges: 1) Meere tilførsel af meel og andre madvare.

2) Mindre, men bedre tilførsel af tobak og brændevin, andre at den ganske maae ophöre, samt unödvaendige kramvare med en vis taxt over samme.

3) Vis taxt over fint uldengods.

4) 2de islandske mænd at vorde deels paa Compagniets og deels paa indbyggernes bekostning, at vorde beskickedede til at være til stæde og handhæve, hvad ret og billigt er i handelen.

5) At faar og stude maatte gælde efter gammel landslov.

6) Ickun nödvændige slags klædevare.

7) Nogle, vin i stæden for brændevin.

8) En bædre besigtelse paa varene.

¹ Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

² Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

- 9) Handelsskibenes tidligere ankomst, som om St. Hansdagstider.¹
 10) At faar betales høyere end efter taxten, naar de blev leverede for andre end födevare.
 11) Melfustagier af en bædre tætted.
 12) Meere tilførsel af tømmer og en nye taxt over samme.
 13) At kjøbmændene bliver tilholdt at proportionere madvarenes uddeeling efter enhvers tarv samt laane de fattige.
 14) At en huckert maatte skickes til at opseyle Rauferhavn paa Slette.²
 15) For nogen part tran- og fisketaxt.

OM HAVNE

I anledning af bemelte 4. post.

Sysselmand Lider Gudmandsen.³ Litra Tt. N° 1.

Beretter, at udi dette syssel findes slet ingen brugelige vinter- eller sommerhavne til store (havføre) fartøyer. At der vel tales om, at udi Dyrholatingsogn⁴ gaves en sommerhavn, men som tillige mod de andre, som udi de gamle historier beskrives, ere væntelig formedelst søegang og bremninger aldeles blevne ødelagte og ubrugelige.

Gejstligheden

Arnessyssel. Litra G. N° 2. Biskop Finner Jonsen.⁵

Holder de ved de bekjente handels beliggende havne for de beste sommerhavne, men beqvemme vinterhavne veed han ingen udi Skálholtsstift uden Diupavog og Bergefiord udi Muulesyssel, Havnefiord udi Guldbringesyssel, Strömfiord udi Myresyssel, Kumbravig udi Sneefieldsnessyssel.⁶

Guldbringesyssel. Litra Y. Præst Thorarensen.⁷

Troer, at en imellem Ellideaaen og Gufenes indløbende bugt imod sydöst

¹ Jónsmessa: 24. júní. / *Sankthansdag: 24. juni.*

² Raufarhöfn, Þing.; Melrakkaslétta, Þing.

³ Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssyssel 1755–1802.*

⁴ Dyrhólabingsókn / *Dyrhólatingsogn*, V-Skaft.

⁵ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785.*

⁶ Skálholtsstifti / *Skálholt stift*; Djúpvogur, S-Múl.; Berufjörður, S-Múl.; Hafnarfjörður, Gull.; Straumfjörður, Mýr.; Kumbaravogur, Snæf.

⁷ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar 1784–1787.*

kaldet Grafarvogur og især, effter beretning det stæd, som kaldes Diupavik,¹ dens bekvemhed til en vinterhavn fortjener nærmere at undersøges. Den skal være frie for skjær og klipper i indgangen, samt drivis og den paa dette den farligste nord og nordvest vind og søegang. Forsynet med leergrund, dyb 2 à 3 favne.

Hunevandssyssel. Litra ZZ. N° 10.

Formeenes, at udi Hrutafiorden er en af de sickreste havne beliggende indentil ved den saakaldet Skipæjre.² Den skal have sin indgang fra Vesterlandet frem i fjorden i lignelse med Oddejre uden for Akkerøes havn.³ Bemelte Skipæjre skal have sit navn af havskibe (fremmede fartöyer), som have lagt der udi havn i forige tider. Og der skal ydermeere kunde sees levninger af gamle bygninger, som formeenes at have været fremmede nationers handelshuse. De hollanske skal i mande minde have lagt paa denne havn.

Der proponeres altsaa, at der maatte oprettes et handelsstæd for at spare indbyggerne udi høesletstiden den lange og besværlige vey af 2½ tingmaneled⁴ eller 12½ mile til enten Stichesholm eller Skagestrands havn.⁵

OM GRÖNLANDS OPSÖGNING

Biskop Finner Jonsen.⁶ Litra G. N° 2.

Holder for, at saaddan forsög burde skee om foraaret, naar heele Nordlandet var bedækket med den grønlandske is. Thi det var rimeligt, at jo meere af saaddan is paa engang kommer til Island, jo mindre var han samme gang ved Grönland.

¹ Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.; Gufunes, Mosfellshreppur, Kjós.; Grafarvogur, vogur inn úr Kollafirði / *bugt i Kollafjörður*, Kjós.; Djúpavík í Grafarvogi, Kjós.

² Hrutafjörður, Strand. og Hún.; Skipaeyri, Hrutafjörður, Strand.

³ Oddeyri við / *ved Akureyri*, Eyjafj.; Akureyrarhöfn / *Akureyri havn*, Eyjafj.

⁴ Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / *Dagsrejse i forhold til gammelt skøn. En dagsrejse svarede til ca. 37,5 km. Islandsk þingmannaleið.*

⁵ Stykkishólmur, Snæf.; Skagastrandarhöfn / *Skagatrönd havn*, Hún.

⁶ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

EXTRACT AF ADSKILLIGE FORSLAGE TIL EN SEPARAT OCTROYERET
HANDEL PAA ISLAND

I.

Amtmand Stephensen.¹

Anseer frihandel hverken tjenlig for kongen eller landet. De af landfogden² foreslagne 10 groshandleres nedsettelse vilde, saa længe indbyggerne ej selv kunne føre handelen, blive at ansee som et monopolium. Den høje told vilde alt for meget stige de indførende vares priis. Ligesom det overalt vilde blive vanskeligt at formaae deslige handlende til at nedsette sig i Island, hvor handelen i slette aaringer kan foraarsage et stort tab. Erfarenhed har og viist, at de mindste profitable havne ere tilforn under en slig handel blevne ubesejlede og have savnet fornöden tilførsel. Indbyggerne vilde udsettes for slet behandling af slige fremmede. Den fattige vilde savne credit og havnens efterliggende vare, ja landet maaskee ofte slet forsynes med de nödvendigste redskaber, materialier o.d. Frihandel med Europa er derfor landet utjenlig, indtil det kan komme i stand ved nogle faa havnes besejling, som dem kunde overlades. Toldes summa er i landfogdens beregning meget for höjt anført, ligesom i henseende til samme erindres adskillige stykker. En hovedvanskelighed og hindring i frihandelen er indbyggernes uformuenhed, denne er aarsagen til de Nye Indretningers³ gjeld til kongen af 6.608 rd. Den var og grunden, hvorfor indbyggerne 1670 maatte vegre sig for at modtage det kongel. tilbud, dem blev gjort om at antage selv handelen, og at de ikke siden den tid nogensinde have været i stand dertil.

Amtmanden foreslaer derimod som den eeneste udvej en separat forpagtet handel, saaledes:

1) At 1 fisker- og 1 slagterhavn⁴ skulde forpagtes sammen, paa det den eenes fordeel kunde böde paa den andens tab, og alle blive besejlede.

¹ Lit. JJ; Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

² Lit. A. N° 1; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1793.

³ Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutfélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *De Nye Indretninger i Reykjavík. Interessentskab stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

⁴ Fiskihöfn. Höfn þar sem aðallega er verslað með sjávarafurðir; Sláturhöfn. Höfn þar sem aðallega er verslað með landbúnaðarafurðir. / *Fiskehavn. Havn, hvor der primært handles med produkter fra fiskeriet; Slagtehavn. Havn, hvor der primært handles med landbrugsprodukter.*

2) Forpagtningen skulde stiles paa 6 aar for at opmuntre vedkommende til at handle saaledes, at de kunde vedblive forpagtningen. Landet blev der- ved snart befriet fra dem, som handlede uforsvarlig, udsuelse kunde fore- bygges, og kongens fordeel vilde forøges ved disse omvexlinger.

3) Saavel norske som danske maatte til denne handel antages, de første vilde skaffe det beste tømmer, jern o.d.

4) Havnefiord og Kieblevig¹ skulde overlades indbyggerne selv med fri- hed at afsette deres udskibende vare, hvor de vilde. Disse havne ligge nær- ved hinanden, have kun smaa districter, opsejles gjerne med eet skib, og fordre ikke sterk provision. Fiskeriet plejer ved dem sjelden at slaae fejl. Da det altsaa kunde haabes, at indbyggerne herved vilde vinde noget, kunde saadant maaskee opmuntre dem efter de første 6 aars forløb at gjøre bud paa flere havne. Ved saaledes at faae deel i handelen vilde indbyggerne gives lejlighed til selv at salte deres kjød, torsk, smör, berede deres skind, smelte deres tælle, rense deres dun, virke klipfisk, male meel, bage bröd, brænde brændeviin, spinde, væve og blege lærreder, slaae fiskelinier, spinde tobak, forfærdige bödker- og jernarbejde, samt isenkram, m.v.

5) Skagefiords, Haabsaas og Örebacks havne,² der ere meget slette, maatte enhver af dem, combineres med 2de gode havne for at erstatte det tab, deres besejling maatte medføre.

Til beviis paa separathandelens³ nytte anföres: 1) At over samme al- drig findes betydelige klager at være förte. 2) Afgivten steeg i den sepa- ratehandels tid, 1690 til 1733, fra 13.670 rd. til 23.000 rd., hvilket intet compagnie siden har svaret. 3) Varene, især klæde, tømmer, jern, linier, etc. vare i den tid meget bedre end siden. 4) Enkelte districter lide kuns under denne handel ved slet forsyning, hele landet derimod under com- pagniehandel.⁴ 5) Straffe for mislig behandling exeqveres lettere paa hine end dette 6) Under den separate handel kan gjøres anleg til og begyndelse paa frihandel for indbyggerne, som nödvendig maa begynde i det smaa og efterhaanden gaee videre.

¹ Hafnarfjörður, Gull.; Keflavík, Gull.

² Skagastrandarhöfn / Skagaströnd havn, Hún.; Hofsóshöfn / Hofsó's havn, Skag.; Eyrar- bakkahöfn / Eyrarbakki havn, Árn.

³ Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnir voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havne blev forpagtet in- dividuelt af købmændene.*

⁴ Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagniehandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.*

II.

Sysselmand Thorstein Magnussen.¹

Der ikke anseer Island tjent med frihandel af alle nationer, saa længe det ej er i forsvars stand, foretrekker den i saa henseende en separat octroyeret handel med alle danske, norske og tydske undersaatte samt vil, at islænderne selv tilligemed nogle sig i landet nedsettende kjøbmænd og skippere skulde tage efter evne nogle havne til besejling. Handelsmaaden blev den samme som i forrige separate handels tid. Hovedsagen var, at landet kunde blive rigelig forsynet med de nödvendige vare.

III.

Sysselmand Bendixsen.²

Der frygter, at under en frihandel alene de belejligste havne vilde blive sögte, de længere fra liggende derimod komme til at savne de fornödne næringsmidler, medmindre hertil visse beqvemme oplagssteder og kræmmerlejer bleve anlagte. Foreslaaer derfor ligeledes som det tjenligste at begynde med separathandel, saa at indbyggerne ligesom i forrige tider kunde söge hvilket handelssted, de selv vilde, og desuden have frihed, een eller flere samlet at bygge, kjøbe eller befragte fartöjer og med dem til alle fremmede steder frit udbringe landets egne vare.

#

Fra alle disses betænkninger viger laugmand Marcussen.³

Der holder for, at en frihandel i landets nærværende slette omstændigheder vilde blive den farligste af alle som den, der ikke beqvemmelig ved love lade sig tvinge. Separathandel anseer han meget usikker, da alle ville have de gode havne, ingen derimod de fattige. Det var at befrygte, at frihandlere vilde forlade handelen, naar de tabte derved, som let var muligt, da faarene nu ere uddöde. Men mistede landet sejlads og tilførsel endog alene eet aar, troer han det forloret. Han troer derfor sikkerst for landets velfærd at beholde compagniehandelen som et nödvendigt onde.

#

¹ Lit. H; Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel* 1743–1785.

² Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsýssel* 1734–1776.

³ Lit. K; Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

Endelig er Den islandske Landcommissions betænkning følgende:¹ Frihandel holde de, i hvor ønskelig den end er, for utjenlig i Islands nærværende omstændigheder, saavel for landet selv som kongens interesse, formedelst:

a) Jordbrugets overmaade slette forfatning.

b) Indbyggernes (der, foruden gejstlige og verdslige betjente, alene bestaae af fiskere og bönder) mangel saavel paa den fornødne kundskab som paa formue og credit til handlens drivt.

c) Der findes ingen byer, uden hvilke en frie handel dog ej kan drives. Folket, hvis antal kuns udgjör 46.201, boe meest adspredte langs omkring söekysterne af landet, der har mere end 300 mile i omkreds. Der vilde altsaa være liden sögning at vente for byer.

d) Faaresygen har betaget folket den fornemste understöttelse til föde og klæde, endside til handel.

e) Mange jorder ligge öde, og hele familier nære sig i hytter af intet andet end fiskeriet.

Ved landfogdens plan² erindre de:

At de 10 foreslagne handelsmænd maatte frygtes at tilvende sig en compagniehandel, saa meget mere trykkende som de ikke vare bundne ved taxt eller octroy, og overalt vilde neppe bemidlede fremmede folk til den ende ventes at nedsette sig i Island. At hans beregning paa tolden langt fra ikke vil holde stik. At toldens forhøjelse vilde paa een gang anseelig föröge prisen paa alle nödvendigheder etc. og medföre utallige klager. At tolden paa de i riget fortærende vare burde være större end paa de til udenrigs steder udskibende m.v.

Derimod har commissionen til en frihandels anlæg engang i tiden foreslaet følgende forberedelser:

1) Jordbruget skulde forbedres, og ödejorder efter haanden optages. Opdragelse og god orden i husene ved en god politie, vise anordninger og vel afpassede belönninger og ærestegn indföres. Herved mene de, vilde saavel folkemængden voxe, som flid og formue efterhaanden tiltage og med dem lyst og mod til at udvide næringsvejene til lands og söes. Da först burde byer stiftes, hvor islandske börn kunde blive nyttige borgere og selv drive retskaffen handel og söefart.

¹ Fundargerðabók Landsnefndarinnar. / *Landkommissionens protokol; Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 237–244; 311–312.

² Lit. A. N° 1; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged 1749–1793*.

2) For at indføre de fornødne kundskaber maatte 10 à 12 embedsmænds og formuende bönders sønner frivillig udvælges til at tage tjeneste hos nogle af de beste kjøbmænd i Bergen, Molde, Christiansund og Tronhiem for som drenge i 7 og karle i 5 aar, at lære den handel, de siden i deres fædreneland kunde drive. Derved kunde de tillige gjøre sig haab om at faae saavel understøttelse som compagnoes i deres handel fra disse steder.

Saa maatte og en skikkelig fattig mands søn fra hver havn, for at öves i söemandskab, fare med de til landet sejlende skibe fra Kiöbenhavn, her skulde de vinteren over have ophold i opfostringshuset og imidlertid undervises i skrivning og regning. Efter 2 à 3 vintres forløb maatte dem ligeledes gives underviisning i styrmandskonst, skibbyggeris og andet paa Holmene¹ forefaldende arbejde, som en söemand bör vide. Kunde de i opfostringshuset tillige faae övelse i et eller andet haandverk, var det got, da de derved i Island kunde ernære sig om vinteren, medens söefarten og fiskeriet hviler. Saavel disse som hine drenge maatte have været til confirmation, dog ej meget ældre end 15 aar, af god sundhed, smuk udseende og ej bekjendte for nogen udyd. Kopperne skulde ved ankomsten til Kiöbenhavn strax inoculeres² dem, som ej havde overstaet samme.

I et andet og nærmere forslag over denne materie bevise landcommissarierne kjøbstæders nödvendighed til en frie handels virksomme drivt i Island. Men förend disse kunne anlegges, troe de, landet bör være forsynet med et tilstrekkeligt antal af folk, som ere oplærte i handelen, af erfarne söemænd, som kunne befordre transporten til söes omkring landet, (thi paa fremmede kan ikke gjøres nogen sikker regning). Samt endelig af udlærte fiskere, som med deres fartöjer kunde fare langt ud paa söen. Islændernes egen underviisning i disse ting holde de baade for at blive landet mere nyttigt i tiden og mindre bekosteligt, samt lettere at iverksette, end om fremmede af slige haandteringer til landet bleve overbragte. Opmaalinger og karter over havnene vilde og være nödvendige, förend frihandel blev indrettet.

¹ Gamli-Hólmur (Brimarhólmur) og Nýi-Hólmur, Kaupmannahöfn. / *Gammelholm (Bremmerholm) og Nyholm, København.*

² Bölusetjast. Fyrstu tilraunir með bölusetningu hófust 1774/1796 í Englandi en byrjað var að fjalla um aðferðina nokkru áður. / *Vaccineres. De første forsøg med podning mod kopper startede først i 1774/1796 i England, men man var begyndt at tale om metoden tidligere.*

Kjöbstæderne foreslaae de at blive 5: Reikevig, Grönnefiord, Isefiord, Öefiord og Rödefiord,¹ som de alle troe beqvemme dertil. Omkring de 3de förste drives allerede nu et anseligt fiskerie. Ved de 2de sidste er det vel kuns af ringe betydenhed, men kunde anselig formeres, da faa mile uden for samme findes fiskebanker, som nogle 100 fremmede fartöjer aarlig besøge. Nøjagtige situationskarter over disse havne vare fornödne, hvori især skulde bestemmes de beqvemmeste pladser til huse, magaziner etc. Alle grunde, skjær, bugter og fjorde paa nogle miles distance deromkring matte nöje beskrives, for at forvisses om de beste ankerlejer i paa-faldende storm.

Naar disse 5 byer efter en 12 aars forløb en gang skulde bebygges, maatte et par aar forud i alle inden- og udenlandske tidender alle de handlende, som dertil havde lyst, indbydes der at nedsette sig ved et offentligt proclama, hvori maatte anmeldes, saavel de fordele en saadan handel kunde ventes at afgive, som de privilegier de af kongel. naade skulde vorde forundte. Disse sidste troe de at ville blive:

1) 20 aars frihed for alle skatter og paalæg, byeskatten til havnens og byens beste, undtagen, der aarlig af nogle borgere skulde lignes.

2) Frihed, igjen at forlade landet, naar de vilde, uden nogen afgift eller tvang for dem, familie eller gods.

3) Frihed for told og alt paalæg paa de til udenrigs steder udgaaende vare, undtagen hvad borgerne til deres beste selv maatte finde nödigt at paalegge. Derimod skulde en billig told svares af de til fortæring i kongens riger udskibende vare.

4) Toldfrihed for alle indgaaende til fiskeriernes drivt fornödne vare, nödvendige levnetsmidler og bygnings materialier. Alt det derimod, som tjener alene til pragt og overflödighed og trekker penge ud af landet, skulde paalegges billig told.

Paa udhavnene, ligesom i Norge, imellem kjöbstæderne var fornödent, at nogle kjöbmænd nedsatte sig, dog uden ind- eller udskibningsret. Derimod skulde de have tilladelse, uden at bindes til nogen vis bye, at kjöbe og selge, hvad de vilde, at transportere med egne fartöjer til og fra sig, hvad dem lystede, at drive fiskerierne, og til den ende interessere i saa mange store og smaa skibe, som de havde raad til at udrede. For at tvinge vedkommende til billighed i handelen maatte og almuen tillades ved

¹ Reykjavík, Gull.; Grundarfjörður, Snæf.; Ísafjörður, Ísafj.; Eyjafjörður, Eyjafj.; Reyðarfjörður, S-Múl.

transport til lands og vands at selge og kjøbe i hvad bye og udhavn, de fandt for got. Sysselmanden i districtet skulde være byens underdommer og boe i eller nærved byen. Tolderne kunde tillige være kongens foged.

Reikevig kunde endelig under navn af Christiansvig blive at ansee som hovedstad. De her anlagte fabriker¹ og det grundmurede tugthuus² vilde fremdeles blive højst nødvendige og nyttige for landet. De første som en planteskole³ for spindere og vævere, det sidste til at holde overtrædere af politieordningen i tömme. Landets oberret⁴ kunde herhid forflöttes og laugmanden, som kuns behövede at være een for hele landet, have sin boepæl i nærværelsen. Ikke langt herfra skulde den latinske skole have sit sted. Den skalholtske bisperesidence, cathedral kirken⁵ og bogtrykkeriet skulde ligeledes herhid forflöttes.

EXTRACT AF ADSKILLIGE ANMERKNINGER OM HANDELSTAXTEN
AF 1702.⁶ MAAL OG VÆGT, PENGE COURSEN M.V.⁷

I.

Landfoged Magnussens⁸ erindringer over denne materie ere følgende:

1 kuting gryn eller erter burde i steden for 5 selges for 4½ fiske.

1 kuting spansk salt skulde, da tönden kun gjelder 95 fiske, selges for 3½ à 4 f., der for en tid gjorde 108 f. i det sted, den nu à 5 f. pr. kuting gjelder 134.

¹ Innréttingarnar í Reykjavík. / *De Nye Indretninger i Reykjavík.*

² Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík.*

³ Vefsmiðjur þar sem verklegri kennslu var sinnt samhliða framleiðslu með það að markmiði að breiða út þekkingu. / *Væverier, hvor der foregik praktisk undervisning sammen med produktion med det formål at udbrede viden til en større kreds.*

⁴ Yfirréttur, æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. / *Oberret, den øverste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmandenes herredsret og Lovretten.*

⁵ Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Skálholtsdómkirkja / *Skálholt domkirke, Biskupstungur, Árn.*

⁶ *Lovsamling for Island I*, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

⁷ 2. B. J. Ref. N° 699 k.

⁸ Eftirfarandi útdráttur er augljóslega úr greinargerð Erlends Ólafssonar sýslumanns en ekki Skúla Magnússonar landfógeta. Annar sambærilegur útdráttur úr greinargerð Erlends er þegar kominn fram, sjá hér framar s. 376–378. Þetta er önnur rithönd. / *Følgende uddrag er tydeligvis fra sysselmand Erlendur Ólafssons redegørelse og ikke landfoged Skúli Magnússons. Et andet tilsvarende uddrag af Erlendurs redegørelse er allerede nævnt, se foroven s. 376–378. Dette er en anden håndskrift.*

1 kuting fransk salt for 2½ f., hvorved tänden kom paa 67½ f., uaget den kuns koster 60 f. Derimod udbringes den nu à 3 f. pr. kuting, til 87 f. Desuden selges saltet nu i meeltöndemaal og fyrretönder, endskjønt den efter forordningen af 1. Maj 1683¹ burde holde 32 potter mere end en korntönde. Herved vinder kjøbmanden paa saltet 48 og paa egetönden 14 fiske.

Proportionen imellem middel tynd og tyk tjære er alt for ulige.

Sorterne af stangjern burde hver for sig specificeres.

Staal, som i taxten er udeladt, burde tilsettes.

Paa ambolter, haandöxer, hesteskoe og söm burde saavel vægten som kvaliteten specificeres.

Breden og godheden af klæde og lærred, saa og paklaken² og deslige sorter burde tydeligere beskrives.

I steden for hör- og blaargarnsskjorter, der af taxten burde udgaae, skulde indføres got hör- og blaarlærred.

16 f. for ½ pd. farvet garn synes for dyrt for ordinair farve. Filtehat-ter, der ere af maadelig bonite, ere for höjt ansatte.

Kabuser³ föres vel ej meget, dog burde saavel klædet som snorerne specificeres.

Papiir à 8 f. skulde være af det slags, som i Kiöbenhavn selges for 1 rd., samt i övrigt dets sorter nöjere specificeres.

Ved fiskelinierne kunde specificeres adskilligt, f.e. at de skulde være vel haardt slagne, samt af ny og tyk traad. For haakallslinierne⁴ skulde fastsettes baade vægt og taxt.

En ring hegter skulde i mindste holde 80 par.

Paa egetømmer skulde fastsettes længde, brede og tykkelse, og fyrretømmeret ej være knastet, sprukket, halvraaddent, vanddrukken etc.

Bössekruddet er for höjt sat, og dets sorter ej specificerede.

Kisternes beskaffenhed, især maalet og laasene, ere ej noksom specificerede.

¹ Leiðrétt úr / *Korrigeret fra*: 1686. *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve*. I. Deel, s. 330–331 (Forordning (for Dmk og Norge) om Vægt og Maal, 1.5.1683); *Lovsamling for Island I*, s. 530–541 (Forordning om ny Vægt og Maals Indrettelse og Vedligeholdelse udi Danmark og Norge, 10.1.1698).

² Pakklæði (pach). Fingert ullarefni, oftast marglitt með mynstri. / *Paklagen. Fint forarbejdet uldent stof, oftest flerfarvet med mønster*.

³ Höfuðfat, hetta. / *Hovedbeklædning, hætte*.

⁴ Hákarlavaðir. / *Hajsnorer*.

I henseende til islandske vare synes at fattes¹ taxt paa tørre langer og iser eller kuller.

At 40 gilde blödfiske² regnes for 1 væt kan give dispute, bedre derfor at ramme en billig vægt paa saadan blödfisk.

Om gilde langer og rokker skal forstaaes om blöde eller tørre er uvist. I sidste fald er taxten for lav, da de gjelde mere mellem indbyggerne selv.

Ræveskind synes for let taxerede. For at opmuntre indbyggerne til denne fangst, da de betales saa vel udenlands, var det nyttigt at forhøje de graae ræveskind til 20, de hvide til 15 f., helst siden det er umuligt for en mand at forskaffe saa mange, at han kan nyde den i octroyen af 1764 fastsatte douceur.³

Rævesaxer behövedes at indføres i taxten, ligesom de og findes i den af 1619.⁴

Endelig, naar kjøbmandsvare betales med qvæg, smör og uldnevare, foreslaaes, at ikkun 10 pro cento fordeel derpaa burde tages. Strigen,⁵ der er stegen til 50 pro cento, falder utaalelig dyr. Ligeledes nogle sorter tömmer, da de ere forhøjede til 20 à 33 pro cento.

II.

Laugmand Sölvesen.⁶

Anmerker, at 1 öre brændt sölv skulde være 6 öre paa landsviis,⁷ d.e. 36 al. eller 72 f. Om nu 1 öre er det samme som 1 rd. specie, tviler han paa, den ej holder 2 lod i vægt. Men 1 rd. specie skal efter taxten af 1702 gjelde 48 fiske. Derimod har den i landet i kjøb og salg stedse gaaet for 30 al. eller 60 f. Saadan forhøjelse paa pengenes priis anseer han baade for ugrundet og skadelig. Thi 1 krone f. ex., som en bonde i handelen har kun betalt med 30 f., giver han igjen i sin landskyld ud for 1 væt eller 40 f., og naar da jord-drotten igjen vil kjøbe fisk for den, faaer han kuns 6 föringer udskudsfisk⁸

¹ Vanta. / *Mangle*.

² Blautfiskur. / *Fersk fisk*.

³ *Lovsamling for Island III*, s. 485–486 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

⁴ *Lovsamling for Island I*, s. 184–194 (Forordning om Taxten paa den islandske Handel, 16.12.1619).

⁵ Strigi. / *Groft lærred eller sækkelærred*.

⁶ Lit. Qq. N° 2; Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest 1746–1782*; Þetta er einnig áður komið fram, sjá s. 378–379. / *Dette er ligeledes nævnt tidligere*, se s. 378–379.

⁷ Eftir landaurareikningi. / *Efter landøreregning. Islandsk á landsvísu*.

⁸ Fiskur sem er of lélegur til að selja kaupmönnum. / *Fisk, der er for dårlige til at blive handlet*.

og taber saaledes 2 mk. kroner paa hver rdr. Herved lide bispestolene, forpagtere og forvaltere af det offentlige gods et betydeligt tab. Han ønsker derfor, at saadan pengenes forhøjelse, som et slags misbrug, maatte aldeles afskaffes.

III.

Sysselmændene Sivertsen¹ og Rynulvsen.²

Önske skaalevægtens indførsel paa fiskerhavnene i steden for bismervægten, saavel for hurtigheds skyld som at forekomme misforstaaelse. Især melder den sidste, at vægten ofte falder indbyggerne utaalelig, men at det næsten er umuligt at raade bod derpaa, efter at den rigtige process om vægten paa kongens fisk i Grindevig³ 1754 løb frugtesløs af. Mangfoldige tingsvidner saavel om vægt og maal ved handelen som om utaxerede vares afsetning og blödfiskens modtagelse og vrugning ere tagne 1753.

Bland andre nödvendige vare er næsten hvert aar mangel paa rede penge ved handelen. Bonden nödes derfor ofte, i steden for disse, til sine producters betaling at modtage unödvendige, overflödige og skadelige yppigheds vare. Papiiret er meget slet. Fiskelinierne ere ofte for korte og af slet bonite, som besigtelsen af 1757 beviser, og en anden af 1769 nærmere oplyser, da de deels vare ej haardt nok snoede, deels saa uduelige, at de strax sprang i tu. Tömmeret er ligeledes ofte udueligt.

I övrigt melder han, at kjöbmændene paa havnene, der öve et fast uindskrænket herredömmе over almuen, holde sig ikke sysselmandens foranstaltninger efterretlige. Saaledes nedreve de i Baasand og Grindevig⁴ 1769 hans udstædte placater, solgte for fuld værd de ved judicial taxation nedsatte vare m.v. Besigtelser nytte ikkun lidet, da kjöbmændene ej agte dem, men melere⁵ adskillige sorter og selge det eene for det andet.

Sysselmand Thorstein Magnussen.⁶

Forklarer, at indbyggerne lide ofte yderlig mangel paa tömmer, jern,

¹ Lit. HH. N° 1; Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessýssel* 1746–1771; Þetta er einnig áður komið fram, sjá s. 392–394. / *Dette er ligeledes nævnt tidligere, se s. 392–394.*

² Lit. Jj. N° 2; Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýsler* 1754–1780.

³ Grindavík, Gull.

⁴ Básendar, Gull.; Grindavík, Gull.

⁵ Blanda saman. / *Blander.*

⁶ Lit. H; Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel* 1743–1785.

tjære, fiskelinier, meel o.d. Blödfiskeleverancen¹ maatte 1770 standse i Selvog² af mangel paa salt. Torskeleveren spildes ofte paa Westmanöe³ for mangel paa foustager. Haardfisk⁴ og tran er bleven nægtet at modtages af mangel paa rum. m.v.

###

Landcommissionen foreslaaer til at hemme brændeviinets alt for hyppige indførsel og brug, at indbyggerne skulde svare 8 sk. courant over taxten af hver potte kornbrændeviin, 12 sk. af hver potte fransk, som blev indført. Denne afgivts sum skulde aarlig fra hver havn udsendes til stiftamtmanden, som igjen skulde uddeele samme til de nyttige indretningers og anstalters forfremmelse i landet, som i den henseende maatte vorde anlagte og bestemte til landets opkomst m.v.

OM HANDELEN⁵

I° Compagniehandel⁶ haver været her længe, men icke ret lykkelig, besynderlig nu paa denne tid, da man faaer alt slettere og slettere vare og icke nær tilstrækkelig nock af de nödvändigste. Denne (handel) betager folk ligeleedes ald profit saavel i sig selv som i besynderlighed af Compagniet.⁷ For ex. her i syssellet ere een deel indbyggere, som kan virke klipfisk, men hverken vil kjøbmanden sælge dem salt eller give dem meer end 40 f. for hver vætt, dog er jeg viss paa, at Compagniet selv her i landet icke faaer 1 vett klipfisk for 40 f., alle omkostninger iberegnete. Fremmede nationer forbydes at komme her paa nogen havn af frygt for snigehandel, men stoed dem frit for at sælge til indbyggerne ald den fisk, som de selv icke vil have, troer jeg, at islænderne kunde baade levere meere fisk til handelen og nöyes med mindre meel, kanskee og at fisken

¹ Móttaka á ferskum fiski. / *Modtagelse af fersk fisk.*

² Selvogur, Árni.

³ Vestmannaeyjar.

⁴ Harðfiskur. / *Tørfisk.*

⁵ Óvist er hvaðan þessi útdráttur er tekinn. Hann er að minnsta kosti ekki úr gögnum Landsnefndarinnar. / *Det er uvisst, hvorfra dette uddrag stammer. Det er med sikkerhed ikke fra Landkommissionens dokumenter.*

⁶ Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.*

⁷ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

ved den leylighed gik nærmere til landet, men icke (som folk meener) lockedes derfra ved det, at disse nationer udkaste hoveder og indvolde af den fangede fisk. Jeg kan icke andet troe, end landet maae endelig blive ruineret af denne handel og de mange skatte og paalæg, det nu er underkastet, allerhelst da den indvortes mangel, som opstiger af faarepesten, immer tager til. Om separathandel¹ er det at sige, at blive indbyggerne forbundne til at handle paa visse havne, seer jeg icke, hvori den med tiden bliver bedre end compagniehandel. Frihandel holder de fleste nationer for den beste, hvorfore skulde den da icke være det for Island, medmindre fremmede ansaae landet for icke at være værdt at handle paa, hvilket jeg icke kand indbilde mig. Den maatte indrettes paa en god maade og være frie for alle paalæg udi nogle aar. Jeg haver hørt mine landsmænd tale herom, som anser frihandel for unyttig, al den tid islænderne selv icke kand forestaae den og udreede af egne kræfter. Men det kan jeg icke begribe, tilmed meener jeg, at saadan vilde komme lidt efter lidt. Jeg besidder icke skjönsomhed til at udføre dette nöyere, men kan dog icke andet troe, end frihandel vilde nödvändig medføre eet og andet nyttigt og godt.

OM HAVNE

Vadlesyssel, Öefiordssyssel. Sysselmand Jacobsen.²

Forklarer saavel efter eget skjönnende som erfarnes og skipperes beretning, at fartöjer paa 20 à 30 læster med god sikkerhed paa Öefiord³ kunne overvintre:

a) I bugten ved Oddöre⁴ indenfor handelsskibets setterie,⁵ hvor strøm og driveiis ingen magt har.

b) 1½ miil der udenfor har i gamle dage været en ordinair havn kaldet á Gaasum sive⁶ Gaasöre.⁷ Denne afskjeres med en höj sandbanke östen-

¹ Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnir voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havne blev forpagtet individuelt af købmændene.*

² Lit. Qq. N° 1; Jón Jakobsson (1738–1808), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysselmand i Eyjafjarðarsyssel 1768–1805.*

³ Eyjafjörður, Eyjafj.

⁴ Oddeyri við / *ved Akureyri, Eyjafj.*

⁵ Skípalægi. / *Red, ankerplads.*

⁶ Eða. Í frumriti táknað með s. sem er stytting á latneska orðinu *sive*. / *Eller. I det originale dokument angivet med s., som er en forkortelse af det latinske ord sive.*

⁷ Gásar, Gáseyri, Eyjafj.

for lige til indløbet paa vesterside af Öefiorden. Samme mener han at være en beqvem havn, fri for storm og driviis, tilstrekkelig dyb med leeragtig sandbund.

c) Den af ham, sysselmanden, berömte udhavn Siglefiorden¹ er saaledes beskaffen:² 1) Fjorden löber ind fra nor til sönder, 1 miil fra Siglunesodden.³ 2) Den er dyb, yderst 20, siden 16 à 18, men paa setteriet 4 favne. 3) Havnen selv ligger næsten i bunden af fjorden, norden for den gaar en høj stenet sandbanke kaldet Hvannöre.⁴ 4) Denne Hvannöre optager al brending og söegang for havnen. 5) I fjorden falder ingen strøm. 6) Driviis kommer vel paa fjorden, men ej paa havnen, da Hvannöre optager den. 7) Bunden er sand og sort leer uden steen, saa at fiskehukkerter ofte med fulde segl segle op paa stranden for at tjæres og gaae med høj vand ud igjen. 8) Angaaende havnens størrelse er ham berettet, at 3 hvalfangere og en 30 hukkerter paa en gang have lagt der. Sikkert veed han, at 19 hukkerter have kort for hans tid ligget der. 9) Til indsegling ere N, NÖ og Ö vinde de föjeligste. S, SSÖ, SV og V til N til udsegling. 10) Af NÖ blæser det her haardest, kan dog ej hindre fartöjerne i havnen, der have god ankerbund og kunne ankre paa det faste land. I stranden er sanden ganske blöd. 11) Paa begge sider af fjorden ere fjeldstrekninger med græs ned til fjorden. Paa den nordlige side af havnen en græsbanke, beqvem til at bygge pakhuus paa, ej over 4 favne fra stranden og til at anlegge ladepladser. 12) Ved indløbet er ingen vanskelighed undtagen vesten for Siglunesodden, hvor en flad grund, Hella⁵ kaldet, forvolder, at indseglingen er sikkerst paa den vestlige side af fjorden. Skjær eller banker möde ellers ingensteds. Jorsvær og brændetörv falde ligeledes i nærheden, 2 mile derfra krat og birkebrændsel.

Tingöesyssel, Nordersyssel. Sysselmand Bendixsen.⁶

Veed i dette syssel ej at navngive nogen sikker havn undtagen Röderhavn.⁷ Denne er en bugt indskaaren i landet paa den sydöst side af en

¹ Siglufjörður, Eyjafj.

² Á spássíu / I *marginen*: Indføres ordret i beskrivelsen over havnene.

³ Siglunestá, Eyjafj.

⁴ Hvanneyri, sandbakki við sjó / *sandbakke ved stranden*, Siglufjörður, Eyjafj.

⁵ Hella, sker við / *skær ved* Siglunestá, Eyjafj.

⁶ Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsyssel* 1734–1776.

⁷ Raufarhöfn, Þing.

landpynt, Sletten¹ kaldet. Har en kort indsegling, dulig ankergrund, hvor aldrig sterk søe og knap drivis kan indkomme. Om vintere fanges i havnen mængde af sælhunde med vaad og garn, mener han, der kunde ogsaa fanges flynder, søeörter og maaskee sild. Paa begge sider af bugten ere høje klipper, og midt imellem disse endnu en i indløbet, paa hvilke klipper, han mener, en liden skandse kunde anlægges for derfra at forbyde fremmede skibe indseglingen. Rundt omkring bugten er jævn mark, beqvem til anlegge en liden bye paa. I nærheden mener han at være tørveskjer i overflödighed, og ej langt defra hendtes det meste drivtømmer, som faaes paa Nordlandet. Ligeledes ere deromkring utallige ferske vande med silunger.² Adskillige steder i nærheden havs æg og edderdun, samt den beste haj- og rokkelsefangst.³ De nærmeste böygdelaug ere, foruden Sletten, Langenæs, Thistelfjord, Nupesveit, Akerfjord og Keldhverve,⁴ der alle ere vel forsynede med faar og qvæg. Endnu en beqvemhed er det, at skuder eller jægter, som der maatte overvintre, kunde om foraaert i en times tid komme udi havet paa de samme grunde, hvor hollænderne pleje at fiske i Julio og August og ved udkastede torskehoveder og indvolde at trekke fisken fra landet. Alt dette gjør Röderhavn ej alene til den sikkerste vinterhavn paa hele Nordlandet, men og til den beqvemeste plads til en kjøbstæds anlæggelse.

Mulesyssels nordpart.

Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Gutthorm Hiorlevsen.⁵

Formene ej i deres district, at findes nogen sikker vinterhavn uden Wappnefiorden,⁶ der allerinderst deles i 2de smaa fjorde eller bugter. Hvoraf den nordre ej gaar saa langt ind i landet som den andre, hvorimod er indenfor den en søe, Loon,⁷ af ½ miils omkreds med et meget smalt indløb. Kort indenfor samme et ref, der, naar vandet er højest, er

¹ Melrakkaslétta, Þing.

² Silungar. / *Synonym for ørred og røding (fjeldørred).*

³ Hákarlaveiði og hrognkelsaveiði. / *Hajfangst og stenbiderfangst.*

⁴ Melrakkaslétta, Þing.; Langanes, Þing. og N-Múl.; Þistilfjörður, Þing.; Núpasveit, Þing.; Öxarfjörður, Þing.; Keldhverfi, Þing.

⁵ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1751–1786; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / *hjælpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1766–1771.

⁶ Vopnafjörður, N-Múl.

⁷ Nýpslón og Skógalón, stöðuvötn / *indsøer*, Vopnafjörður, N-Múl.

en 4 al. dyb, men i ebben saa lav, at man kan ride derover. Inden for reffet er 40 à 60 al. dyb, sand- og leerbund. Alle de skibe, som kunne gaae over reffet, have saaledes her en sikker havn. Noget indenfor aabningen er en bugt, kaldet Hamundarstadaboot,¹ hvor skibe kunne ankre for at oppebie lejlighed at slippe ind.

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Wium.²

Tviler paa, at vinterhavne findes i söen mod öster, saasom den grönlandske driviis allevegne stöder paa landet og ind i bugterne. Derimod findes indlöb fra söen ind i nogle elve, saasom Selfliot i Fliotzdalsherred, Eskinfiarderaae i Rödefiord, Stödvefiarderos og Breddalsos i Berrefiords district,³ hvor han mener, skibe paa 15 til 20 læsters drægtighed med stor strøm kunne komme ind og ligge sikker om vinteren. Indløbene ere dog ej dybere, end söen er i flodtiden, naar den er højest.

Den adjungerede sysselmand Arnorsen.⁴

Lover at indsende nøjere efterretning om havnene i dette syssel, naar han först selv har taget dem i öjesyn. Efter erfarne söefolks beretning anpriser han fölgende som tjenlige:

1) Diupevog i Berrefiorden,⁵ en bugt hvor handelshusene staae tet ved, og af hvilken de handlende betjene sig, synes vinter og sommer, undtagen for den grönlandske driviis, at være en sikker havn for 3 à 4 skibe paa 80 à 100 læster, som uden loots kunne der indløbe. Har god ankergrund og ligger midt i districtet.

2) Gaute- eller Budewyg⁶ er en havn paa den östlige side af bemelte Berrefiord, er i gamle dag af de tydske beseglet, men af de danske forladt, da den ligger længere ind i fjorden.

¹ Hámundarstaðabót í Vopnafirði, N-Múl.

² Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasýssel* 1740–1752, 1756–1778.

³ Selfljót á Héraði, fljót / *elv*, N-Múl. og S-Múl.; Fljótsdalshérað, N-Múl. og S-Múl.; Eskifjarðará, á / *elv*, S-Múl.; Reyðarfjörður, S-Múl.; Stöðvarfjarðarós / *Stöðvará flodmunding*, S-Múl.; Breiðdalsós / *Breiðdalsá flodmunding*, S-Múl.; Berufjarðarhérað / *Berufjörður distrikt*, S-Múl.

⁴ Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjálpesysselmand i Suður-Múlasýssel* 1769–1778.

⁵ Djúpivogur, S-Múl.; Berufjörður, S-Múl.

⁶ Gautavík eða / *eller* Búðavík, Berufjörður, S-Múl.

3) Udenfor Breddalen¹ er en breed bugt mod aaben søe, en 3 à 4 miil fra Diupevogs handel, der har meget god ankergrund. Er danske ubekjent, men søges aarlige af engelske og hollandske fiskehukkerter, som stormen driver mod landet, er en sikker vinterhavn undtagen for grønlandske driviis. Breddalsos rekommenderes ligeledes, og lover han om denne at indkomme med nøjere beretning.

4) Fauskrudsfjord² er smal og gaar langt ind i landet. Et sikkert indløb for skibe af alle størrelser, søges meget af engelske fiskehukkerter, har ingen vinterhavn, men god ankergrund, især uden for præstegaarden Kolfreyestad.³ Haviis har undertiden drevet de engelske hukkerter paa grund inderst i fjorden, hvor der ere jævn leerbund, saa de ingen skade have taget. Fjorden er de danske ubekjent.

5) Rödefjord⁴, omtrent 1 miil ovenfor nest forrige, har en temmelig god sommerhavn paa den nordlige side endog for de sværeste koffardie-skibe. Inderst i fjorden er en havn, Eskefjord, der dannes af et lidet næs kaldet Skielöre.⁵ Der var en smuk plads at anlegge handel paa, er frie for søegang og kan rumme en 8 à 10 svære skibe, der alle kunne kaste det ene anker paa land, det andet i søen. Der skal være 20 favne dyb og have god ankergrund, samt er stedse fri for iis. Ned til havnen løber fra fjeldene en liden elv, Eskefiordsaae,⁶ den har blød leerbund, og hvor smaa fartøjer paa 14 à 16 læster kunne med høje vande indløbe, men maatte, af mangel paa vand, hele vinteren ligge paa siden. Paa den sydlige side inderst i denne fjord er og en havn ved en bondegaard Kollaleere,⁷ som tilforn af fremmede har været søgt, der havde deres handelshuse paa en plads Budderöre⁸ kaldet. Denne havn er ligeledes fri for søgang og kan rumme mange svære skibe. Begge disse steder i Rödefjorden, mener han, at være langt beqvemmere end den nu brugende havn til en handels anleggelse, ½ dagsrejse nærmere for districtets indbyggere med indseglingen for handelsskibens 1 à 1½ miil længere ind end med de övrige havne, dog uden skjær og klipper.

¹ Breiðdalur, S-Múl.

² Fáskrúðsfjörður, S-Múl.

³ Kolfreyjustaður, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl.

⁴ Reyðarfjörður, S-Múl.

⁵ Eskifjörður, S-Múl.; Skeleyri í Eskifirði, S-Múl.

⁶ Eskifjarðará, á / elv, S-Múl.

⁷ Kollaleira, Reyðarfjarðarhreppur, S-Múl.

⁸ Búðareyri í Reyðarfirði, S-Múl.

6) Nordfiord¹ er ellers den fornemste havn. Der er en stor viig norden i Rödefiord omtrent $\frac{1}{2}$ miil ind i landet, hvor de hollandske fiskehukkerter aarlige i mængde søge til, da undertiden 60 à 70 saadanne ligge til ankers uden for gaarden Næs paa 6, 7 à 10 favne. Denne holdes af islænderne for den beste vinterhavn, da den kan rumme mange svære skibe paa en gang. Har fast leerbund, er fri for søegang og har et reent og kort indløb mod sydöst. Ned til fjorden falder en elv, hvis aas² skal være saa dyb, at et skib paa 80 à 100 læster med fuld ladning kan gaae derind og om vinteren ligge sikker for driviis. Tet ved skal være en canal, der kan rumme 20 fartøjer paa 15 à 30 læster. Stedet er ellers i henseende til transporter til og fra meget ubeqvemmt til en handels anlæg, undtagen for de nordligste fjerne. Han lover ellers nøjere efterretning om denne havns beskaaffenhed.

7) Alle de övrige Norderfiorde, nemlig Seidisfiord, Lodmunder- og Borgerfiorde, Mioefiorden³ alene undtagen, ere de beste indløbe for alle slags skibe, og de ere aarlige beseglede af fremmede nationer, som stormen driver didhen.

Over fölgende fjerne tillegger Arnorsen⁴ endnu en beskrivelse:

1) Niardvyg,⁵ en liden bugt sönden for den store sandbugt,⁶ $\frac{1}{2}$ miil lang, $\frac{1}{4}$ miil breed, 8 à 12 favne dyb, har en jevn leer- og sandgrund.

2) Borgerfiorden, sönden for Niardvyg, 1 miil lang, $\frac{1}{4}$ breed og 12 à 16 favne dyb.

3) Lodmunderfiord, sönden for ovennevnte, 5 miil lang, dyb 10 à 20, yderst 30 favne, har jevn sand- og leerbund.

4) Seidisfiord, sönden for sidstnevnte, 4 miil lang, $\frac{1}{4}$ bred, 12, 16, 20 à 30 favne dyb, har ligeledes god grund.

5) Mioefiord, 5 miil lang, $\frac{1}{4}$ breed, dyb paa sine steder 80 favne, har paa de fleste steder god leer- og sandgrund.

6) Nordfiord, $\frac{1}{2}$ miil lang, $\frac{3}{4}$ breed, 30 favne dyb, undtagen paa nordlige side af havnen uden for gaarden Næss.⁷

¹ Norðfjörður, S-Múl.

² Ós. / Flodmunding.

³ Seyðisfjörður, N-Múl.; Loðmundarfjörður, N-Múl.; Borgarfjörður eystri, N-Múl.; Mjólfjörður, S-Múl.

⁴ Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjælpeysselmannd i Suður-Múlasýssel* 1769–1778.

⁵ Njarðvík, N-Múl.

⁶ Héraðsflói, N-Múl.

⁷ Nes, Norðfjarðarhreppur, S-Múl.

5. extract.

OM UFORMALET KORN OG QVÆRNER

Islandske Landcommissions protocoll p. 85–87.¹I anledning af instructionens 5te post.²

1774 in Octobri er ogsaa denne post foretagen til nærmere ventilation³ ved correspondence med stiftamtmand Thodal og amtmand Stephensen,⁴ i relation hvad tilforn var skrevet i anledning af 12. post angaaende tjenlige steenarter til qværne- og møllesteene.

P. 85–87. Commissionen tilstaaer, at transporten af korn i stedet for meel vilde falde lettere og mindre kostbar baade i fragt og anden omkostning, som meelet fordrer. Og deres betænkning er denne:

Vel ere de i Norge brugelige bekekværner de mindst kostbare til adskillige kornvahrers formaling. Men i hensigt til timmerets dyrhed, som skulde bruges til mølleværket, huuset samt rende og bolværk, vilde endog disse falde meget kostbare i Island, helst da de ere udsatte vexelviis for vaadt og tört veyr, og altsaa ved det samme for snart at forfalde og raadne, saa at reparationen idelig medtog nye bekostning.

Derfor holde de haandkværner og smaa veyrmøller bekvemmere til meel- og grynmaling der i landet. Og deraf kunde tillige flyde en smuk næringsvey for dem, der maatte finde speculation at indrette og holde saadanne tillige for hver, som vilde bruge dene.

Bjergart tjenlig til kværnsteen havde de endda ikke seet, men de have lovet derom at gjöre undersøgning.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 244.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ Umræðu. / *Droftelse*.

⁴ Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785*; Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1766–1770*, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt 1770–1783*, amtmaður í Vesturamti / *amtmand i Vestamt 1787–1793*, amtmaður í Suðuramti / *amtmand i Sydamt 1791–1806*, stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island 1790–1806*.

* NB. ved litt. JJ.

Anseer umueligt baade at före uformalet korn og bröd i sække saa langt, som behöves op til lands, saa og at conservere det förste i de fugtige huuse i Island.

Sysselmand Sivertsen.¹ Litt. HH. N. 1.

Har i anledning af, at Örebacks skib² sjelden kand före den fornödne provision af kornvahrer, agtet tjenligt, om der maatte indføres umalet korn, hvorved kunde spares 2 à 3.000 fustager, men derimod opføres 1 liden vandmölle strax östen for handelsstedet, knap ¼ miil i en liden bæk, og med saa skjæl³ kunde paa Öreback anlægges et lidet magazin til districtens undsætning i paakommende nöd. Kunde möllen tillige ap-teres⁴ til valkning af uldengods og bereedning af skind til klæder, var det saa meget bædre.

¹ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessyssel* 1746–1771.

² Skip einokunarverslunarinnar sem sigldi til / *Monopolhandelens skib, der sejlede til* Eyrarbakki, Árn.

³ Með því skilyrði. / *Under den forudsætning.*

⁴ Innréttuð. / *Indrettes.*

6te extract.

OM AGERDYRKNING OG DET ÖVRIGE JORDBRUG
 Islandske Landcommissons protocoll p. 89–122.¹
 I anledning af instructionens 6te post.²

Nota.

De til denne post henhørende materier i Commissionsacterne ere, foruden hvad om kornavling især samt haveurters dyrkelse og jordæbleavlingen, saavel allerede af det Norske Cammer, som siden effter af Generaltoldcammeret stykkeviis er blevet corresponderet siden Commissionens tilbagekomst, overhoved af Generaltoldcammeret foretagne in Anno 1774,³ og dereffter tilskrevet stiftamtmanden og amtmanden i Island, effter igjentaaget overlæg med alle de fornuftigste mænd i landet, at udkaste saavel dereffter som effter egen nærmere overbeviisning og kundskab en almindelig landvæsensforordning for Island.

Om agerdyrkning især og denne ventilations udslag er siden sat i execution ved forordningen om gjærder og tuers jævning 1776,⁴ effter hvilken siden er blevet opereret.

P. 90. De ansee med rette jordens dyrkning og dertil vel udvalgte midler for den sikkerste vey, hvorved Island som ethvert andet land kand opreyses og bringes i flor. De skjønne græsgange vare vist een af de fornemste herligheder, som lokkede de norske af förstningen derover. Jordbruget var og i de første tiider deres fornemste næring, derved forplantede de sig og levede vel.

P. 91. Det vil derfor blive det middel til landets opkomst, som först og fremst maae lægges haand paa og opmuntres, tillige med börneopdragelse og anden landorden, om en nyttig folkemængde skal kunne ventes, andre næringsveye rettelig trives, landets velfærd blive bestandig, og

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 246–261.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ *Sbr./Jf.: Lovsamling for Island IV*, s. 34–50 (Kongelig Resolution ang. Foranstaltninger til Islands Opkomst, 21.3.1774).

⁴ *Lovsamling for Island IV*, s. 278–296 (Forordning om Gjærder og Tuers Jævning, m.v. i Island, 13.5.1776). Sjá hér aftar / *Se neden for*, s. 733–741.

samme ey blive til byrde for riiget i steden for til fordeel. Jordbruget indbefatter baade ager- og engedyrkning, men den af disse bör foretrækkes, som stemmer best overeens med dets omstændigheder. Angaaende agerdyrkningen, da er det, som derom læses i de gamle skriffter, alt for meget ubestemt til at kunne sikkert slutte, hvorvidt den er gaaet. Det formodes dog, at den ey har havt stor fremgang, thi ellers var ej rimeligt, at den over heele landet skulde kommet af brug.

Obs. Thesis kand være rigtig, at fremgangen har ikkun været liden. Thi agerdyrkningen havde ikkun naaet liden høyde i norden i de gamle tiider. Men argumentet duer intet. Mange kundskaber og indretninger af lige stor etendue¹ som vigtighed ere paa samme maade aldeles ud-döede og nedlagte i flere end eet land i verden.

P. 92. Dog ere de af de tanker (uagtet de uleyligheder, som der i landet ville möde ved veyrligets hastige omvexlinger), at man endog med yderste fliid bör gjöre forsög til agerdyrkning, saa meget mere som jorden bereedes derved til en bædre engmark, hvortil Island höyligen trænger, og som vil blive dets sandeste og visseste herlighed for de mange fordeles skyld, som flyde deraf. Thi korn kand faaes udenlands fra, men ikke höe, og naar dette mangler, savnes al den fordeel til klæder og næring, som de malkende kreaturer give.

P. 93–94. Apothekeren Biörn Johnssen,² berette de, at have gjort adskillige smukke forsög med byg, havre, rug, potatos og havevæxter, hvoraf han har sendt beskrivelse lit. EE. Disse forsög, endskjönt smaa, agte de berömmelse værd, og at flere burde opmuntres til at gjöre prøve, helst i stort af dem, som kunde have leylighed dertil. Jordart tjenlig til kornavling, som de have seet, have de overalt befundet af eet slags, nemlig en meer og mindre rödgulagtig muldart, eller den saakaldte adamitiske muld (humus adamitica),³ der er meget god, feed og græsbærende. De troe altsaa ikke, at enten mangel af jordartens rette valg eller sædens behandling og törren har været aarsag i, at de danske og norske bönders prøver 1751 og 1752 faldt saa uhældig ud, da der iblandt dem fandtes adskillige fornufftige og flittige folk.

¹ Stærð. / *Omfang*.

² Björn Jónsson (1738–1798), lyfjafræðingur, lyfsali í Nesi / *farmaceut, apoteker på Nes 1772–1798*.

³ Rauðbrún mold, blönduð járn, okkri og fínum sandi. / *Rødbrun jord, blanding af jern, okker og fint sand*. Sbr. Jff. Nicolai Mohr, *Forsög til en Islandsk Naturhistorie, med adskillige oekonomiske samt andre Anmærkninger*. København 1786, s. 321.

Pag. 94–95. Landets vilde korn er ikke forsøgt, men de paastaae med vished, at intet bliver udrettet derved paa feede marker, thi det fordrer en tør sandgrund.

Obs. Sandt nok, at det ej bør prøves som gangbar sæd i god jord. Men skulde det ikke, just for denne sin eyenskabs skyld prøves i tør sandjord, som ligger saa mange steds til unytte?

Det skulde heller bruges til at faae de marker græsbundne, som skades af flyvesand, thi det er af den, samt sandhavreart,¹ som just bruges her til i det øvrige Europa, og derpaa peeget endog naturen selv i Island ved at lade det voxte i saadanne egne. Sandhavren burde endog ikke være i nærheden af dyrkede kornagre, thi da den sæd er let og drives af vinden, kand de saae sig selv og derved blive det skadeligste ukrud i en ager.

Tobaksplantning.

P. 96. Tobaksplantning maae eene komme an paa, hvad man med smaa forsøg kand udrette deri med tiiden. Hagel, stromvinde og pludselig indfaldende kalde nætter ere for den overmaade ødelæggende. Tobaksbladene kræve og viidtløfftige bygninger for at kunne törres, naar de ere indhøstede.

Fyr- og grantræers opelskning.

Ibidem. Paa fyr- og grantræers opelskning, meene de, man bør lægge al muelig fliid, thi de trives best under kolde og nordlige himmelegne. Med lærke og andre gode træearter bør vel ej forsømmes at gjøre prøver, men om dem have de ikke nær saa godt et haab. Birk og vider² er den eeneste træart, som de have seet, men birken er af dværgeslægtet og af den krybende art, og den skal være meest gjængs.

Sætermarker.³

P. 97. Sætermarker, hvor de haves og ligge beleylig, bør ikke forsømmes, thi baade spares derved græsset paa hjemmemarkene, saa og benyttes græsgangen paa fjældene. Ellers formode de, at sæterdrifften meer og meer ville komme i brug af sig selv, naar tune⁴ og enge blive omgjærdede og bæder dyrkede.

¹ Sandhafrar (melgresi). / *Marehalm* (Leymus arenarius).

² Víðir. / *Pil*.

³ Selstöður. Landsvæði þar sem haft var í seli eða heimilt var að hafa í seli. / *Sætermarke. Jordområde, hvor der var sæter, eller det var tilladt at have en sæter.*

⁴ Hjemmemarker. Islandsk *tún*.

I hensigt til jordbruget have de ellers foreslaget følgende:

Forslage om: A) Gjærder og grøfter.

P. 97–111.¹ A) För noget deri skulde begyndes skulde befales, at alle jordbrugere skulde aarlig opføre vist favnetal af gjærder og grøffter om tune og enge. Gjærderne 5 fod breede neden under og (p. 98) 4 fod høye, alt effter dansk maal. Fra grunden af opad maatte de have saadan hældning mod hinanden, at de blive oventil 1½ fod breede. Om gjærderne maatte skjæres grøffter parallele med dem, og begge gaae i saa lige linier, som situationen nogenledes kand taale. Grøffterne behöves ej bredere end 3 fod og ikke dybere end 1½. Faldet fra grøffternes begge sider bör være saaledes, at bunden ikke bliver bredere end 9 tommer, hvorhos især er nyttigt, at vinklerne blive afstumpede. Mellem gjærdet og grøfften maatte være 1 fods rum. Hvor tune ligge lavt, bör grøffterne omkring gjærdet være 4 fod breede og 2 fod dybe. Men i saa fald maae gjærdet kun være 3 fod höyt inden til, men bredt som för, og rummet mellem denne grøfft og gjærdet ligesom för, 12 tommer bredt.

P. 99. Vandsyge tune kunde desuden behöve 1 eller 2 grøffter paa eet og andet sted effter omstændighederne saa lange, breede og dybe, som kunde være nok til vandets afledning. Gjærderne skulde bygges af steen eller jord effter bekvemhed, helst dog af steen, hvor den kand faaes uden stor bekostning, og især hvor tune og enge kunde tillige derved röddes fra steen.

P. 100. Hvor steene mangle, kunde de bygges af tuer, som man skar op af nærliggende enge, den af grøffterne opkastede og meest græs-bundne jord burde tillige bruges. Jorden dertil bör skjæres af saa god og stor form, at den kand være bekvem baade til at bygge og bebinde gjærderne og gjøre dem des stærkere. Enhver maatte og ved saadanne gjærder tillades at inddeele sit tun i saa mange indelukker, som han fandt for godt, og i saa fald kunde gjærdningen rundt om tunet beroe, til de tiltænkte indelukker kunde blive færdige.

Tuer.

P. 101. Gjærderne² saaledes satte, skulde de i tunene værende tuer med störste fliid bortskjæres. Först skulde grönsværen borttages i ordentlige

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 249–255.

² *Á spássíu / I marginen*: NB. Anlæg derved til forsög til kornavling.

stykker og af bekvem tykkelse, og derpaa skulde jorden opspades saa dybt, som skee kand. Naar dette skede om foraaret, skulde mod ultimo Maii saaes byg eller havre med det beste höefröe, som man havde samlet om vinteren. Og skedde det om hösten, skulde det opgravede stykke land sidst i August eller först i Septembr. besaaes med vinterrug og höefröe, effter at man rundt derom havde opkastet en liden gröft, om grunden fandtes vandsyg. Hensigten at saae höefröe tilligemed sæden var, at marcken des hastiger skulde græsbinde sig, om man strax agtede at lægge den til eng. De derimod, som önskede at forsöge med sæd til viidere kornavling, maatte ej blande höefröe dermed, thi det gör hinder i sædens væxt.

P. 102. Grönsværen af tuerne maatte bruges saavel til at bedække det överste samt kanterne af gjærderne som den nederste deel deraf, allerhelst uden til, da gjærdet derved, samt ved tillige at beströes med höefröe i fugtigt veyr, kunde des hastiger græsbinde sig, tillige styrke smukhed og nytte. Gröffterne skulde og belægges med grönsvær i bunden og noget op ad siderne, thi derved bleve de stærke i bunden, hvor de ellers först pleye at falde ud. Siderne burde og besaaes samt indklappes med höefröe, at de des hastiger kunde blive græsbundne. Men gamle og unge skulde under straf forbydes at hoppe over eller klyve¹ op paa og over gjærderne, for at de ey skal beskadiges.

Gjödtsel.

P. 103. Den jord, som blev samlet af gröffter, diger og tuer, og som ej blev brugt til at gjærde, maatte lægges hen i saa höye dynger som mueligt og det i det mindste 2 favne fra gröffterne, at de ikke skulde trykke disse ind. Saaledes maatte den ligge 3 à 4 aar, da denne jords fedme foröges ved fermentation og ved forraadelse af de mange græsrodde, som ere deri. I denne jord fik man da paa hver gaard forraad af gjödtsel til at blande med kreaturerens mög.

P. 103—4. Det vilde være nyttigt, at hver bonde blev paalagt at bygge en gjödtselgaard ved sine udhuuse, hvori kunde samles al den ureenlighed, som kunde falde i og nærvæd huuset og daglig maatte bortfeyes. Hertil burde lægges al den aske, törv, myrjord,² tang, söesand, been, horn, samt indvolde og blod af kreaturer, ja alle haande affald af lined, uld og skindlapper. Ved saaledes at samle disse ellers foragtelige ting

¹ Klifra. / *Klatre*.

² Mýrarjörð. / *Mosejord*.

naaedes aarlig en mængde gjödsel, som da først vilde skjönnes paa, naar man saae, at höevæxten blev derved formeeret, hvilket er en ufejlbar fölge af en skjönsom gjödsel, allerhelst af forraadent blanding af mange slags ting.

P. 104. Den brugelige maade at udkaste gjödsel paa tunene om hösten skulde gandske forbydes, thi derved spildes gjödselen ved idelig om effterhösten, vinteren og foraaaret at blive udludet,¹ ja endog bortskyllet af indfaldende töeveyr og regn. I stedet for at gjödselen ved at ligge imidlertid i dynger til forraadelse havde samlet större kraft til at befordre græsvæxten i de allevegne mooselöbne tuer, naar de om foraaaret, dog ej alt for tidlig, var bleven udlagt og siden udbreedet.

Engene især.

P. 105. Naar tunet var færdig, skulde begyndes med de nærmeeste enge med gjærder og gröffter, som för er sagt om tunene. Dog raadeligst, at engmarkerne deeles i smaa indelukker effter omstændighederne, det man paa des hastiger kand faae nytten heraf. Hvor mange favne gjerder og gröffter enhver skulde paalægges aarlig effter hans jords dyrhed, samt hvor mange 100 qvadratfavne at oprydde, spade og tilsaae, samt om de böder, der bör betales for forsömmelse heri, og derimod præmier for hver favn meere, end der er paalagt, derom love de forslag i anledning af landforordningen (pag. 67 etc.).²

Myrers udgravning.

P. 106. Myrer³ eller moradser i nærheden af gaardene, som ej ere alt for dybe, bör gjennemskjæres med 1, 2, og 3 hoveddiger, hvortil bigröffter maatte leedes effter stedets beskaffenhed, dog alle i lige linie, baade for at forkorte arbejdet og give marken smukkere anseelse. Hoveddigerne skulde være 3, 4, 5, al. breede og ligesaa mange fod dybe, men ej over 1 til 1½ fod breede i bunden, og dereffter maatte faldet fra begge sider rette sig. Bigröffterne skulde kun være 3 til 6 fod breede og halvt saa dybe, men bunden deraf kun fra 9 til 12 tommer breed med afstumpede vinkler.

¹ Útþynnt. / Fortyndet.

² Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 378 o.áfr. / og ff.

³ Moser. Islandsk *mýrar*.

P. 107. Jorden af gröffterne maatte opdynges i høje hobe, i det mindste 3 favne fra digerne og ligge 3 til 4 aar, da deraf aarlig kunde tages noget til gjødning og forhøyelse af saadan en mark. Bredden og dybheden af myrernes diger og gröffter indrettes best effter deres meere eller mindre hældende eller jævnhed eller og i forhold til mængden af det vand, hvorved de besværes, og derom maatte de foreslagne landinspectores dømme og give vedkommende dertil fornødne ordres. Naar tune og enge først vare tilbørlig omgjærdede og røgtede, kunde vel myrernes gennemskjæring til deels blive et pligtarbejde. Men allerhelst maatte dog opmuntres dertil ved premie for hver favn i forhold med digernes og gröffternes bredthed og dybhed. Hvorom de love nærmere forslag.

P. 108–9. Af myrernes digning og gröfftning haabe de med grund meget store fordeele, thi der ligge paa adskillige steder i landet meget store strækninger af myrer, ej alleene uden særdeles nytte, men og til stor hinder for rejser og transporter, ja til skade for naboernes sundhed formedelst myrernes uddunstninger. Paa deres rejser have de seet myrer paa mange millioner qvadratfavne, som blot ved diger og grøfter kunne lade sig forvandle til græsrige marker, da nogle af dem ere befundne ej alleene at ligge behagelig hældende, men og ofte enten gandske frie for tuer eller kun lidt begroede med samme. Jorden i de fleeste myrer er for det meeste feed og bær endog smukt og høyt græs, uagtet det suure vand. Repstjorerne maatte aarlig tilholde bönderne at efftersee og vedligeholde gröffter og gjærder, naar de først vare i stand. Landinspectores skulde og have tilsyn dermed paa deres aarlige omreysen, og til dem skulde repstjorerne mælde dem, som fandtes effterladne.

P. 109–10. Til model for gjærder, gröffter og diger skulde i nærheden ved Öxeraa landsting¹ anlægges en indelukke med saadanne gjærder og gröffter rundt omkring. Indelukken skulde derpaa henlægges til bestandig vedligeholdelse og gjødning af præsten paa Tingvalle,² imod at han nød afgrøden. Nærved saadant indelukke skulde anlægges et hoveddige med et par tilstødende bigröffter til efftersyn for dem, som aarlig kom paa landstinget.

P. 110. Naar tun- og engegjærder vare satte i stand, og jorden indenfor opryddet, foreslaaes som meget nyttigt at opføre grændsegjærder af steen eller jord mellem naboers eyendele. Men det skulde skee paa fælles

¹ Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

² Þingvellir, bær / *gård*, Þingvallahreppur, Árn.

bekostning i forhold til hvers grund effter 6 uvillige dannemænds ligning. Hvor grændserne fandtes myr- eller vandlændte,¹ maatte skilsmissen skee ved hoveddiger med ophøyelse paa begge sider af den opkastede jord.

P. 111. Til dette forslags oplysning er vedföyet en tegning² paa 2 slags gjærder, gröfftter og diger, som bæder kunde efftersees end beskrives.

B) Havedyrkning.

P. 111–116.³ Hvorover à parte extract.

B) Fra at handle om gjærder og gröfftter gaer deres forslage til have-dyrkningen, som er ekstraheret for sig selv.⁴

C) Skovplantning.

P. 116.⁵ C) I hensigt til skovs opælskning holde de best at følge naturen og altsaa, at fyr- og grankongler, samt birkefröeknopper af höye og tyk-stammede træer, helst fra Finmarken eller Nordland, maatte sendes til Island, hvor de i Sönderfierdingen skulde til forsög udkastes paa steder, som effter situationen best kunde fredes med gjærder med liden bekostning. Ask og piiletræer, om de findes i landet, skulde först forplantes viidere nærved de steder, hvor de voxe, og derfra siden viidere hvortil piile især kunde skaffe greene og skud nok.

D) Sætermarker.

P. 117.⁶ D) Vedkommende skulde ej alleene tilholdes at betjene sig om sommeren af sætermarker,⁷ hvor de vides tilforn at have været i brug. Men det maatte og flittigen efftergrandskes, om der ej desuden kunde findes fleere saadanne hist og her til fjelde, hvori de nærmerst boende kunde tage deel.

¹ Votlend. / *Sumpet*.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 256–257.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 255–258.

⁴ *Hér / Her*, s. 486–489.

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 259.

⁶ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 259.

⁷ *Selstöður. Landsvæði þar sem haft var í seli eða heimilt var að hafa í seli. / Sætermarker. Jordområder, hvor der var sæter, eller det var tilladt at have en sæter.*

E) Höemagaziner.

P. 117–119.¹ E) For at forebygge höemangel, hvorpaa almuens velfærd og kreaturenes conservation meget beroer, foreslaae de, at i hvert kirkesogn skulde oprettes 1 à 2 höemagaziner. Hvortil hver bonde i forhold til hans jords dyrhed eller höeavling skulde levere visse hæstebyrder af det beste og törreste höe, der först kunde indhöstes og oplægges paa 1 eller 2 stæder i sognet, hvor man maatte finde bekvemmet at indrette den fornødne höegaard paa sognets bekostning. Hvor mange hestes byrde hver jord skulde levere, love de at mælde om i landforordningen. Begyndelsen til anlægget skulde skee i godt höeaar og siden fortfares² dermed, og höet aarlig af enhver omvexles med nyt, uden saa var, at 6 gode mænd med repstjorerne og præsten kunde forsikkre, at höet kunde henstaae end eet aar uden at fordærvs. Modtagelsen, hensættelsen og udleveringen maatte blive et ombuds onus³ for sognefolket, hvoraf 2 eller 3 burde aarlig udnævnes som ombudsmænd. Modtagelsen og udleveringen maatte forrettes gratis af de fattige i sognet, og saavidt de ey kunde overkomme det, skulde sognefolket effter ligning ordentlig inddees dertil.

F) Flötningers indskrænking.

P. 119.⁴ F) Bönders og huusmænds idelige forandring af boepæle hindrer meget jordbruget. Derfor foreslaaer Commissionen, at jorder og hjaley⁵ ej maae böxles⁶ paa mindre tiid end 15 til 20 aar, hvilken tiid med alle andre vilkaar skulde indføres i böxelbrevet,⁷ samme skulde derpaa læses og paaskrives paa næste ting, hvorfor sysselmanden skulde nyde af en jord 8 sk., af en hjaley 4 sk. De, som nu ere leylændinge, skulde af deres hosbönder forsynes med saadanne paa saadan tiid lydende böxelbreve, som skulde gratis paaskrives og læses til tinge.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 259–260.*

² Halda áfram. / *Fortsættes.*

³ Skylda. / *Forpligtelse.*

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 260.*

⁵ Afbyggersteder. Islandsk *hjáleigur*.

⁶ Byggjast, leigjast út. / *Fæstes.*

⁷ Byggingarbréfið. / *Fæstebrevet.*

G) Ödejorders optagelse.

Denne post er afgjort ved en egen allernaadigst forordning om ödegaardes optagelse 1776.¹

Pag. 120–22.² G) Ödejorders optagelse (de qvo supra ad p. 34) meenes tiid effter anden at kunne beforders ved følgende opmuntringer:

1) Den jord, som beviislig havde været ubeboet i 20 aar, uagtet den af nogen nærboende kort eller længe var bleven brugt til bedeland, skulde med alle herligheder blive den til eyendom, som vilde bebygge den, og enten selv eller ved en leylænding lade der beboe. Dog skulde de have fortrin, som kunde beviise at have et slags rettighed dertil, ja endog den som havde længe upaataalt brugt den til bedeland.

2) Saadan optaget og beboet jord skulde i 15 aar være frie fra al skat og tyngde, tiende og præstens rettighed undtagen, dog ingensinde settes qvilder paa jorden til byrde for leylændingen. Det samme er og foreslaaet om hist og her ödeliggende marker, som ej egentlig henhøre til nogen jord.

Kongens villje om slige ödejorder maatte proclameres i landstingsacterne, og sysselmanden paalægges at indberette til stiftamtmanden og amtmanden saadanne jorders antall og beskaffenhed, som kunde agtes de tjenligste til beboelse. Iblandt dem, som effter proclama maatte have mældt sig til optagelsen og beboelsen, maatte da foreslaaes de dueligste, dog maatte de ej aarlig være fleere end 30, nemlig 1 og 2 i hvert syssel, effter dets störrelse og havende forraad af ödegaarde. Præmier for saadanne nye byggede agte de siden at foreslaae.

H) Om lösemænd.

P. 122.³ H) Saa længe gaarde eller hjaleyere ere at bekomme, eller ödegaarde at optage, maatte ingen taales som lösemand.⁴ Hvo, som ej vilde antage noget af deelene, skulde forbindes til fast tjeneste hos en boesiddende mand. Ingen burde og hereffter boe i tomme huuse,⁵ saa længe jorde

¹ *Lovsamling for Island IV*, s. 244–257 (Forordning om Friheder for Bebyggere af öde Jorder i Island, 15.4.1776).

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 260–261.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 261.

⁴ *Lausamaður. / Lösarbejder.*

⁵ *Tómthús. Hús við sjávarsíðuna sem höfðu ekki grasnyt fyrir skepnur. / Tomthus. Afbyggersted ved søsiden, som ikke har græsning til dyr.*

og hjaleyer kunde faaes og bleve dem tilbudne. Saadanne lösemænd og de, som sidde i tomme huuse, burde allerførst udtages til beboere af öde-gaarde, opryddende marker og ödehjaleyer, dernæst tiende nyegifte folk, samt leylændinger af jorde eller hjaleyer antages. Men da disse ey kunde oprykke saa hastig, burde jorddrotten gives i tiiden varsel derom for at kunne see sig forsynet med en anden leylænding i den flöttendes sted.

LANDVÆSENET

Tilstaær amtmand Stephensen, litt. JJ. § 15, p. 43.¹

At hindres vel formedelst mangel paa folk formue og anstalter, men dog fornemmelig formedelst fiskeriets meget stærke sögning helst siden 1755. Hvilket igjen er foraarsaget deraf, at Compagniet² (ubekymret om landvæsenet, men allene betænkt paa at formeere den for den saa fordeelagtige udførsel af fisk og tran) haver, ved præmier for høyeste lod, samt hakallstran³ og store baades bygning, lokket indbyggerne fra landet til söen. Compagniet har desuden udvirket mangfoldige cammerordres (som her opregnes p. 44)⁴ til fiskeriets befordring. Samme hensigt har forordningen 28. Febr. 1758.⁵ Endelig har og hans kongel. May^t skjænket dertil 5.000 rdr. Saaleedes er fiskeriet blevet anseet for hovedsagen. Amtmanden derimod holder for, og det med rette, at landvæsenet ey alleene fortjener ligesaa megen understöttelse, men er endog et större og sikkrere næringsmiddel. Saa at fiskeriet om foraaret effter værtiden⁶ alleene burde söges af dem, som boe ved söekanten, men landfolkene i den tiid lægge vind paa deres jorders dyrkelse.

Effter hans udregning p. 58 indbringer landhuusholdningen 4 gange saa meget som fiskeriet, hvoraf han p. 59⁷ rettelig slutter, at den som det störste næringsmiddel bör fremfor alt opmuntres.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 523–525. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

² Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

³ Hákarlalýsi. / *Tran fra haj*.

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 524.

⁵ *Lovsamling for Island III*, s. 291–295 (Reskript til Amtmand Magnus Gislason, ang. Fiskeriets Drift i Island, 28.2.1758).

⁶ Vertið (frá byrjun febrúar til 11. maí). / *Fangstsæson (fra begyndelsen af februar til den 11. maj)*.

⁷ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 534–535.

Til efterretlighed i hensigt til adkomsterne paa proprietairgodset önsker han, § 27, p. 70,¹ at eyerne maatte faae tilbage de originaler af disse, som Arnes Magnussen² förde fra landet 1712, i det mindste saavidt de endnu findes paa Rundetaarn, da mangel af disse adkomster foraarsager processer og uvished i eyendomme.

§ 32, p. 74,³ bifalder han som meget nyttigt, at ödegaarder og hjaley⁴ maatte blive optagne, tunene forbædrede, engene rygtede, sæterdriffter⁵ benyttede, kaalhauger anlagte, ung og tilvoxende skov fredet og opælsket, veyene forbædrede, og med kreaturenes vinterfoder brugt fornöden forsigtighed. Aarsagen, at hjaleyers optagelse forsömes, mælder han, ej saa meget at være folkemangel, som at de, der gifte dem, skye ödejorde og hjaley og heller antage tomme huuse ved söekanten, da 80 familier i Guldbringesyssel betjene sig af saadanne, da der dog angives at være meere end 200 ödegaarde og hjaley. To, 3 til 4 familier pakke sig og sammen paa een eneste gaard, som ej er for stor til een alleene, hvorfor og amtmanden 24. Jul. 1770⁶ har formaaet sysselmændene effter muelighed at tilholde indbyggerne til de ödejorders besettelse, da han har anset for billigt, at de, som gjorde det, skulde nyde dem frie i 5 aar imod at gjöre jordarbejdet for intet, hvori sognet dog burde gaae dem til haande, og jorddroten forskaffe timmer til bygningen.

Ligeledes har han og opmuntret til tunenes forbædring ved udvidelse, indhegning, tuers afskjærelse og jævning, steenes bortførsel, flöttefolders (færiqvía)⁷ indrettelse, samt (fjarbælinger)⁸ ved at drive faarene om aff-

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 541–542.*

² Árni Magnússon (1663–1730), prófessor við háskólann í Kaupmannahöfn / professor ved Københavns Universitet.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 544.*

⁴ Afbyggersteder. *Íslandsk hjáleigur.*

⁵ Seljabúskapur. Það að halda mjólkandi ám og kúm til beitar í högum utan heimalands. Ein eða fleiri vinnukonur dvöldu þá í seli yfir sumarið og önnuðust mjaltir og vinnslu mjólkurafurða ásamt smaladrengr. / *Sæterdrift. Det at holde får og køer, der malkes, på græs i græsgangene uden for hjemmemarken. En eller flere tjenestepiger opholdt sig sammen med en hyrdedreng på sæteren sommeren over og tog sig af malkningen og forarbejdningen af mælken.*

⁶ *Alþingisbækur Íslands XV, s. 210–215 (Bréf Ólafs Stefánssonar amtmanns til allra sýslumanna, 24.7.1770).*

⁷ En indhegning, der kan flyttes rundt. *Íslandsk færirkvíar.*

⁸ Fjårbælingar. Fé var látið liggja í túni nokkrar nætur seinni hluta sumars og þurfti þá

tenen paa tunets adskillige deele for at ligge der om natten. Som og endviidere ved at forøge gjødningen ved søekanten med tang, fiskeindvolde og fiskehoveder, samt at lade heste og især köer ligge inden et opsat gjærde om natten fra medio Junii til medium Sept. Til engenes forbedring har han foreskrevet indhegninger paa tjenlige steder, gröffter til vandets afledelse, hvor bunden er for fugtig, og tilleedelse hvor den er for tør. Samt at det ved kulde uddöede græs (sina)¹ afbrændes.

Til sæterdriffter har han, foruden den kongelige resolution af 26. Febr. 1754² som paabyder samme, opmuntret, ved at qvæget bliver der feedere, fordeelen deraf større, fjældene benyttede, og græsmarkene hjemme fredede og fölgelig græsningen meere og bædre hjemme ved gaardene. Til at saae sandhavre,³ helst paa saadanne grunde, har han opmuntret ey alleene for at dæmpe flyvesand, men og for at kunne benytte straaet, hakket til foder og heelst til at tække huuse med, ligesom og sandhavren, naar den kom i væxt, gav et slags engbond.

Ligeledes mælder han og pag. 81⁴ at have, i anledning af at saa mange creaturer döede af fodertrang 1769, beordret sysselmænd at tilholde reppstjernerne, at de om effterhösten skulle besøge de bönder, som ere slette huusholdere, for effter forordning af 3. Jun. 1746 art. 32⁵ at formaae dem til ey at sætte fleere creature paa foder,⁶ end de kunne föde, men fornufftigen proportionere creaturenes antall effter den havende forraad af höe og heller sælge eller slagtet de övrige, som de ey kunne föde vinteren over, end at sette dem i fare for, at alting skal styrte, eller dog udsultes og blive lidet nyttigt.

§ 33, p. 82⁷ anseer han præmier fornödne til ödejorders optagelse, og dertil forslaer han fæsterne af de gode jorde paa kongens gods, siden

ekki að bera á þann hluta túnsins. / *Indelukke til får. Fårene blev holdt på tunet i nogle nætter i den sidste del af sommeren, så behøvede man ikke at gøde den del af tunet.*

¹ Vissent græs. Islandsk *sina*.

² *Lovsamling for Island III*, s. 180–186 (Kongelig Resolution ang. Tilskud til de islandske Indretninger, 26.2.1754).

³ Sandhafrar (melgresi). / *Marebalm* (Leymus arenarius).

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 547–548.

⁵ *Lovsamling for Island II*, s. 617–618 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

⁶ Setja á heyin. Ákveða hvað ráðlegt sé að láta lifa af skepnum miðað við heybirgðir að hausti. / *Sætte på hø. Beslutte, hvor mange kreaturer det er tilrådeligt at lade leve vinteren over, sammenlignet med høstudbyttet om efteråret.*

⁷ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 548.

de dog ej beregnes kongen til indtægt. Det samme kunde beneficiarii og de kongel. forpagtere gjøre, og selveyere kunde vel staae med at betale en liden præmie for saadanne ödejorders optagelse paa deres grund, i hensigt til den afgifft som de kunde i tiiden trække deraf. Om kongens gods i Guldbringesyssel har han ellers i skriv 20. Apr. 1769 (som her følger N. 5)¹ beorderet i anledning af en 21. Febr. samme aar holden besigtelse over söebrud paa 8 gaarde, samt det in A° 1755 skedde aftag i skylden paa andre formedelst lige skade, samt den kongel. resolution af 6. Mart. 1754² angaaende slige gaardes istandsettelse.

1) At landfogeden og sysselmanden skulde paa mandtalstingene inqvirere, om leyendingene havde viist nogen fliid i at forbædre i afgiften nedsatte gaarde eller ikke.

2) At de skulde formane de effterladne ved vedbörlig fliid heri og desuden forelægge dem noget vist at gjøre til forbædring inden en vis tiid under trusel at udsettes af gaardene, i fald det ikke skedde.

3) Dem, som effterdags viiste den störste fliid heri, skulde af ham eller arvinger loves til fardag³ 1770 en douceur af 10 rdr., naar han skaffede landfogdens, sysselmandens og tiltagne mænds beviis derpaa.

4) At landfogeden og sysselmanden skulde undersøge: 1) De in A° 1755 affældte⁴ gaarde, om de ej allerede vare saaledes forbædrede, at de kunde föde fleere creature og altsaa svare meere afgifft, samt 2) hvor mange köer i middelmaadige aaringer vare blevne fodrede siden 1764 paa enhver af kongens nedsatte jorder.

5) At da jorden Kirkebol⁵ ikkun svarede 10 vætter landskyld og 4 kvilders leye til kongen, som var kun det halve imod det, den havde svaret til 1737, hvilket var stridende mod resolution af 6. Mart. 1754, saa skulde undersøges, om samme gaard ey kunde faaes bortfæstet for höyere afgifft.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 580–583.*

² *Hefur ekki fundist. / Er ikke fundet.*

³ *Fardagar. Fjórir fyrstu dagarnir (fimmtudagur til sunnudags, vikan á sumrin byrjaði á fimmtudegi) í sjöundu viku sumars sem hefst á bilinu 31. maí til 6. júní. Þá áttu ábúenda-skipti að fara fram. / Skiftedage. De første fire dage (torsdag til søndag, ugen begyndte om sommeren på en torsdag) i den syvende uge af sommeren, som begynder i tidsrummet 31. maj til 6. juni. Her kunne fæstere skifte gård.*

⁴ *Jarðirnar voru settar niður í verði og afgjöld lækkuð. / Jorderne var nedsat i værdi, og afgiften reduceret.*

⁵ *Kirkjuból, Rosmhvalaneshreppur, Gull.*

6) At overlægge, hvor stor aarlig afgifft bonden paa Stafnæs,¹ naar inventariibaadene² bleve afskaffede, kunde settes for, da det var ubilligt, at han skulde boe frie og lade sig betale 24 vætter af hjaleyemændene og derimod selv ikkun svare 10 vætter og leye for 2 kvilder. Alt til den ende, at det hans Majestæts cassa ved jordenes nedsettelse tilføyede tab kunde tiid effter anden blive ersattet. Til engenes forbædring raader han at saae klöverfrøe, og til tuernes afskjærelse raader han til den svenske plov (*Academiens Handlinger*, vol. 5, p. 122, tab. 3, fig. 4).³

Vicelavmand John Olafsen.⁴

Anseer landvæsenet som hovedgrund til folkeformerelsen, og hertil regner han, at tunene skulle indhegnes, vand afledes ved gröffter, og tuer jævnes, hvormed omgangen skulde foreskrives ved et trykt reglement. Alt sligt kunde vel ej skee med ret, men blev dog vist gjørligt med tiiden ved opmuntringer og exemplar af övrigheden, men dog best ved præmier. Tunene, naar de vare apterede,⁵ skulde besaaes med höefrøe, lucerne, medica sylvestris floribus croceis⁶ etc. Gjødning mangler ikke, men alleene forskrifft om dens brug. Dette var den naturligeste forberedelse endog til agerdyrkning. Men for at forekomme disputer, som let kunde möde i tiiden, om forbædringen fik fremgang, raader han i tiide at tildeele hver separat gaard sin udmark og landstrækning og sette markskjæll mellem hver gaard ved 2 dertil udmældte mænd i hvert sogn, som skulde betales af gaardenes eyere. Hvad de ej kunde afgjøre i mindelighed skulde paa aastædet ordeeles⁷ af sysselmanden, og et summarisk indhold af disse markeskjæls forretninger derpaa indføres i en egen protocoll og oplæses paa mandtalstingene, og protocollen siden forblive ved embedet fra mand til mand, ja endog gjenpart deraf indlægges i amtets archiv.

¹ Stafnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

² Innstæðubátar. Bátar í eigu konungsútgerðarinnar. / *Inventarbåde. Både, som tilhører kongens fiskeri.*

³ *Kongl. Svenska Wetenskaps Academiens Handlingar, för månaderne Aprilis, Majus och Junius*, vol. V, 1744, s. 122.

⁴ Lit. U; Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *viceloumand for nord og vest 1767–1778.*

⁵ Komin í hæfilegt stand. / *Sat i passende stand.*

⁶ Sennilega refasmári. Þetta er sænska heitið. / *Sandsynligvis lucerne. Dette er det svenske navn.* Sbr./Jf. Carl von Linné, *Flora Svecica* nr. 620.

⁷ Úrskurðast. / *Afgøres.*

Derpaa kunde tænkes paa engedyrkningen, og derpaa hvorvidt der kunde blive leylighed til nyebyggers optagelse i de store gaarders viidtlöfftige udmarker. I det mindste troer han ikke, at man bör begynde paa at besette de ödeliggende strækninger til fjelds, förend man har besat dem, der ere beboelige i böygderne, hvor gode og tjenlige til beboelse hine end kunde være. At hovedgaardenes eyere selv ville bekoste slige nyebyggers oprettelse paa deres grund, venter han ikke, da de fleeste ansee det endog for en fordeel, at de ere og blive öde. Hvorfor han foreslaaer 2 andre maader:

1) At de forladte gaarder i böygderne, som effter syn kunde agtes beboelige, enten der var eyer til dem eller ey, skulde settes i stand ved sammenskud af materialier og arbejde af heele sognet under sysselmandens opsig, da beboere vel vilde indfinde dem, naar de de förste 8 à 10 aar kunde sidde frie for landskyld og skatter og alleene udrede igjen det paa gaarden anvendte.

Eller og 2) at regiæringen lod saadanne ödegaarde sette i stand og solgte dem siden med al tilliggende jord ved auction til den höystbydende, saavidt de kunde være at ansee som res nullius.¹ Han meener, at afgifften skulde i sin tiid rigelig erstatte denne bekostning. Men erfarne og patriotiske landsmænd til opsyn herover i alle landets fjerdinge ville behöves, men ej være lettelig at faae. Ligesom han ellers anseer skattefriheden som en billig opmuntring for dem, som saaledes sette dem ned, synes ham, at lösemændene² især kunde forbindes til at antage saadanne nyebygger, allerhelst da de saa meget udsue bonden ved deres höje arbejdsön.

Vicelavmand Magnus Olafsen.³ Lit. Ll. N. 1.

Erindrer gandske grundig, at saa længe islænderne beflittede dem paa deres gaarders conservation og deres markers rögt, saa vare de i velstand, hvilket varede omtrent til det 14. seculum. Fra den tiid derimod, da de tillige begyndte at drive fiskeriet, blev landvæsenet forsömt, og med det samme deres velstand svækket alt meere og meer, som de idelig have sögt at extendere fiskeriet. Og denne landvæsenets forsömmelse er i sandhed bleven en hovedaarsag til landets slette tilstand i nærværende tiid. Han anseer det altsaa for en stor hovedsag at opmuntre landbruget

¹ Einskis manns eign. / *Herrelös ting*.

² Lausamenn. / *Lösarbejdere*.

³ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst 1769–1791, lögmaður / lovmand 1791–1800*.

og sette det igjen paa fode og da først og fremst at indskrænke oplandsbøndernes¹ søgning til fiskeriet og see fiskeriet adskilt fra landbruget, som det var i gamle dage. Anlæget dertil vide supra til 3 extract om fiskerierne.²

I maaden at forbedre gaardene er han eenig med de andre saavidt angaaer indhegning, tuers og moosses oprydning, myrers udgravning og kaalhavers anlæg. Steene til gjærder, meener han, kunde best brydes om hösten og hjemføres om vinteren paa slæde. I övrigt troer han godt, at det blev fastsat, hvor meget af dette hver bonde skulde gjøre om aaret effter hans vilkaar under arbitrair³ straf, som og nödvendigt, at der bleve satte visse opsynsmænd herover, som skulde have öye med bönderne og berette deres forhold heri til den höyere övrighed, der skulde have oberopsynet hermed.

Han tilstaaer vel, at nærværende folkemangel vil gjøre heri megen hinder, men man skulde og alleene begynde i smaat. Nogle fremmede, meener han, kunde lokkes ind paa den maade, som han har foreslaget i hensigt til fiskerierne, men derpaa er slet ikke at regne. Bædre er det, han lægger til, at landets egne arbejdsfolk skulde anføres til meere delighed end nu, og til den ende huusdisciplinen og börnetugten sættes paa fode, og selvraadighed afskaffes. Arbejde og lön skulde fastsettes for tjenistefolk, og de betale af deres lön, hvad de modvillig forvanskede eller lide paa kroppen. Tyende skulde viise vedbörlig respect, men hosbönderne ogsaa lade dem nyde deres ret, saavel kost som lön, samt have saadan opsyn med dem, som de kunde svare til for övrigheden. Hvilken især skulde paa de nöyeste passe paa lovenes effterlevelse og handthævelse i hensigt til huusstanden.

Ved gaardenes forbedring vilde ellers afgröden nödvendig föröges, qvægavlingen forbedres, folkemængden tiltage, og foruden andre næringsveye aabnes en nyttig og fornufftig indenlandshandel imellem oplandet og söekysterne med hinandens producter, allerhelst naar transporten af begge slags kunde skee til söes til visse oplagssteder i hvert system. Confer sysselmand Runulfsen ad art. 1 et 3.⁴

¹ Bændur upp til sveita sem aðallega lifa á búfjárrækt, gagnstætt við þá sem búa við sjávarsíðuna. / *Bønder, der primært leve af husdyravl, i modsætning til de, der lever af fiskeri.*

² Hér / *Her*, s. 350–352.

³ Byggt á mati. / *Skonsmæssige.*

⁴ Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsysler 1754–1780.* Lit. Jj. N° 2. Bréf / *Breve* 1 og 3.

Sysselmand Br. Sivertsen.¹ Lit. HH. N° 1.

Anseer mangel af markeskjæl paa mange steder i Aarnæssyssel² som aarsag baade til gaardenes skjødesløse behandling og mange disputer og altsaa nyttigt, om visse gode mænd vare udnævnte i hvert tinglav³ at sette markeskjæl for betaling af hver gaards landskyld, hvilke markeskjæl skulde settes i alle böxelbreve.⁴

Sysselmand Erland Olafsen.⁵

Anseer og höyst nödvendig at lægge al fliid paa landbruget og höeavlingen ved at udgrave moser, sette gjærder, planere tuer, afbrænde det raadne græs og formeere gjødningen blandt andet med dynd og söetang. Og for at anföre indbyggerne til sligt önsker han, at nogle brave nordmænd eller svenske maatte boesættes hist og her, som og for i andre maader at cultivere jorden til, hvad den fandtes bekvem til. Hereffter skulde de indfödde befales at rette sig. Og de, som fandtes forsömmelige, straffes förste gang med taalelig mulct og siden dobbelt, men de flittige belönnes. Jorddrotterne skulde holde deres leylændinger til saadan jordens dyrkning, og sysselmanden med repstjorerne have opsigt dermed.

OM GJÆRDER

Til instructionens 6te post.

Hr. Gudlög Svendsen, præst til Kirkebol i Isefiordssyssel, har derom 30. Nov. 1770 indgivet til Commissionen et skrift af fölgende indhold:⁶

§ 1. Tilstaaes, at gjærder omkring tun og eng ere af störste nytte, idet dug og regn ved saadant gjærde opholdes paa den indhegnede plats, i stedet for den ellers flyder bort. Samme er at sige om saften af gjödningsen. Gjærder give og lye mod storm, frost og uveyr samt tjene til, at sneen samles paa saadan grund, hvorved den dækkes for frosten. Gjærder tjene og til at beskytte markerne mod creaturene, hvortil ingen vogtning forslaaes § 2.

¹ Brynjölfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnæssýslu / *sysselmand i Árnæssyssel* 1746–1771.

² Árnæssýsla. / *Árnæssyssel*.

³ Þingsókn. / *Tingsogn*.

⁴ Byggingarbréf. / *Fæstebreve*.

⁵ 2. B. J. Ref. N° 699 i; Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / *sysselmand i Ísafjarðarsyssel* 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772.

⁶ Lit. DD; Guðlaugur Sveinsson (1731–1807), prestur / *præst*, Kirkjuból, Langidalur, Ísafj.

Derfor mældes § 3, at forfædrene have gjort sig stor umag ved at indhegne ey alleene deres tune hjemme ved gaardene, men og saavel stekketune,¹ som mange andre stykker hist og her i markerne (som hjelpetune), hvor der kunde være haab om at faae godt höe, hvilke til at gjöde de have ladet qvæg, helst kalve og unge stude, gaae derpaa nogen tiid. Herpaa anföres nogle exemplar § 4. Ligesom og de gamle love Graa-gaasen, landabrigdabalk 16² og Jonsbók, landslejobalk 31³ have til dette indhegningsarbejde fastsat 3 maaneder af aaret, 2 om foraaaret og 1 om hösten, naar höet er inde § 5.

§ 6. Beklages, at disse gjerder ey ere blevne holdte i stand, men ere nu paa de fleeste steder forfaldne landet til störste skade, formedelst:

1) Fattigdom og mangel paa fornödne tjenestefolk.

2) Fordi vaaraarbejdet sædvanlig maae opsettes indtil den tiid, som er ved lovene fastsat til gjærdesætningen, thi man maae passe fiskeriet fra 19.–26. Apr. til 10, 11 à 12 uger af sommeren ere forbi. Ligesom og megen tiid medgaaer om sommeren til at hente andre huusfornödenheder, offte langveysfra, og om hösten til andre ting, saa ingen tiid bliver tilovers til gjærderne. Ikke desto mindre tilstaaes dog, at en stor aarsag til gjærdernes forfaldne tilstand ligger deels i effterladenhed paa beboernes side, deels og i mangel af efftersyn og drift hos övrigheden, der saa langt fra ey haver opmuntret bönderne, at den meget meere have gaaet dem for med skadeligt exempel af lige skjödeslöshed i denne henseende.

Da han nu § 7 anseer gjærdernes oprettelse at være iblandt de betydelige ting, der effter hans Majestæt hensigt kunne tjene til bondestandens og landbrugets opkomst, saa har han derom givet fölgende forslag.

At hver bonde skulde (analogie af *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin* 2 b., p. 168) sette aarlig 1 favn lovgjærde for hvert hundrede, som hans paaboende jord er dyr til. Hvilket ej synes for svært, da en karl i det ringeste kand opsette 2 favne om dag, om han end skulde opskjære jordsværren et stykke veys fra gjærdet og före den til, hvilket

¹ Stekkjartún. Tún sem liggur skammt frá heimabænum. Stekkur er lítil fjárrétt með lambakró þar sem lömb voru skilin frá mjólkurám. / *Hjemmemark, der ligger lidt fra gården. En "stekkur" er en lille indhegning til får, som disse var gennet ind i for at skille lammene fra malkefårene.*

² Landabrigðabálkur Grágásar. / *Landabrigdabalk. Lovafsnit om vindikation i den gamle lovbog, Grágás. Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid. 2. del, s. 91; 4. del, s. 89.*

³ Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejobalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov- bog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 178–179.*

da gjöre 12 favne een uge, hvorved et tun i nogle aar kand være indhegnet § 8.

Gjærderne skulde være af jord og steen, dog meeste af den sidste, ja helst af bare steen alleene tættet med jord. Hvor tunene ere steenede, kunde steenen graves der, helst om foraaaret, naar isen er nyelig optøet, da hullerne skulde fyldes med feyeskarn, aske eller gjødning. Hvor steen ej haves paa stedet, kunde den paa andre steder brækkes om effterhøsten og kastes i en dyngge, da den om vinteren kunde hjemføres paa en liden slæde 2 til 2½ al. i længden og 1 al. i bredden, hvorpaa 1 mand paa godt före kand trække saa meget, som 2 hæste kunne bære. (Slæderne beskrives her ellers viidere, og berettes, at de bruges saavel paa Strandene¹ som i Isefiordssyssel). Hvor slet ingen steen haves, skulde bruges jord og grönsvær, men for at spare paa jorden var beleyligst at opskjære til gjærder de tuer, som findes omkring tunene § 9.

Gjærderne, anslaaer lovbogen, at skulde være 5 fod tykke ned ved jorden og 3 oventil og i höyden naae en middelmanadig karl, (som er 3½ al. höy) til skulderne.² Men han meener, at et gjærde, som staaer paa jævn grund eller op imod bakken, har nok af at være 2½ al. höyt og ligesaa tykt nedentil, men oventil 5 kvarter tykt. Hvorvidt gjærdet skal være tykt eller tyndt retter sig mest effter situationen. Ellers raader han at opstikke 2 eller 3 spademon jord som et slags gröfft udenfor gjærdet, især naar det vender mod en skraae grund, da creaturene des vanskeliger kunne komme derover. Man maatte og paa eet og andet sted have et lidet hull igjennem gjærderne nederst ved jorden, hvor vand kunde behöves at leedes ud eller ind. Paa gjærdet skulde være 4½ al. bredt leed med grind³ effter landslejobalk 33. cap.⁴ og Norske lov 3–12–18 art.,⁵ og veyen gjennem tunet indgjærdet paa siderne, men ⅓ lavere end det övrige tungjærde § 10.

Til opmuntring for leylændingen (thi jordeyende have opmuntring nok af selv at höste nytten) meenes billigt, om jorddrotten efftergav ham af landskylden 1 al. eller 2 fiske for hver favn, han aarlig satte, saa længe

¹ Strandir, Strand.

² Á spássíu / I *marginen*: Ellers regnes steengjærders höyde til 10 kvarteer tykkelse i bunden til 3 al. og överst 1 al.

³ Grind, hlið. / *Tremmelåge*.

⁴ Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejobalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov-bog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 180–181.

⁵ *Kong Christian den Femtes Norske Lov*.

tungjærdet stod paa, men naar det var først sat, skulde leylendingen holde det selv vedlige uden nogen efftergivelse § 11.

Naar tungjærderne vare først færdige, skulde tænkes paa andre gjærder, som enten agergjærder (om det gik an) eller hjulpetune- og engegjærder. Og om der end ey blev sat meere om aaret end 1 favn for hvert hundrede af jordens dyrhed, kunde det dog i tiiden blive til noget stort § 12.

Forsømmelse at opføre gjærderne skulde straffes med böder 2 al. eller 4 fiske for hver favn, 2^{den} gang dobbelt, og 3^{je} gang med at miste sit fæste, om bonden var leylænding, böderne skulde udpantes uden process § 13.

For dem, der aarlig opførde fleere favne gjærder, end foreskrevet er, skulde settes præmier, foruden hvad jorddrotten skulde give

for 12 favne og derover 2 rd. croner

for 8 til 12 1 rd. 2 mk. croner

for 4 til 8 4 mk.

Naar 2 havde sat lige meget, skulde de deele præmien § 14.

Til opsynsmænd ved gjærderne skulde settes i hver böygd 3 af de beste repstjorer, hvis pligt skulde være:

1) Een gang om aaret ved 17. Junii effter landslejobalk 31. cap.¹ at besee gjærdene paa hver gaard, dømme om deres gyldighed og optegne, hvad der var gjort enten mindre eller meere, end der var anordnet.

2) At indkræve, og i mangel af betaling, strax vidnes fast at udvurdere uden lov og dom, paa 8 dages indlösning, böderne hos dem, som fandtes forsømmelige, naar lovlig forfald ey var til undskyldning.

3) At indkræve alt, hvad til denne gjærde indretning blev betalt.

Og 4) At udbetale præmierne 8 dage effter besigtelsen.

Alt dette skulde de holde bog over og gjøre regenskab for og nyde pro salario hver 2 rd. croner § 15. De 10 rd. croner, som effter foranførte udfordredes i hver repp aarlig til præmier og opsynsmændenes lön, meenes at kunne udkomme af følgende:

1) De böder, som kunde falde for forsømmelse af gjærdesættningen.

2) Hver, som gifftede sig, skulde give af 3 hndr. og mindre 2 fiske eller 4 sk. specie; fra 3 til 5 hndr., 4 fiske; fra 5 til 8 hndr., 6 f.; fra 8

¹ *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 178–179.

hndr. og derover 8 f. eller 1 mk. og ej meere, uden det skedde frivilig.

3) Alle, som traadde i tjeneste fra 16 til 60 aar, skulde give hertil, mandsperson 2 f. og kvindespersion 1 f. Ligeledes hver hosbond, som fik et tyende.

4) Hver lösemand¹ for heelt eller halvt skulde betale 5 fiske aarlig i den repp, hvor han er lösemand.

5) Hvo, som sætter boe, flötter sin boepæl eller lægger sig til meere jord, skulde give 5 f., uden han bygger op en jord, som har været öde i nogle aar.

6) Alt hittegods, som eyeren ej mödte til inden aar og dag, naar det var lyst ved kirke, paa hösteting og mandtalsting, og findelön og bekostning var fradragen, skulde falde hertil, saavel som al arv hvor arvingen ej vidstes.

7) Overskudet fra de fattiges tiende, om der blev noget, skulde og lægges hertil.

8) De, som bedragelig fæstede sig eller löbe af deres tjeneste, skulde, foruden andre böder, betale hertil 10 al., ligeledes de, der havde forfört dem til sligt, samt hosbönder, som bortjage deres tyende uden lovlig aarsag.

9) De, som bleve bekjendte for utroeskab, ladhed, ulydighed og anden saadan slet opførsel, som ey fortjente tingsdom eller tugthusstraf, skulde af övrigheden settes til at arbeyde ved disse gjærder uden betaling, længere eller kortere tiid effter sagens beskaffenhed.

10) Noget af tugthuscontributionen² kunde lægges hertil.

Af disse samlede ting, meener han, kunde sankes det fornödne til foranförte 10 rds. aarlig udgift. Var der noget overskud, skulde opsynsmændene gjæmme det til at samle en cassa, hvorfor kunde kjøbes en gaard, hvis afgift da, tilligemed det andet, kunde gaae hertil og bruges i tiiden saavel til at forhöye præmierne som opsynsmændenes lön.

Over alt dette skulde opsynsmændene holde bog, som aarlig skulde foreviises sysselmanden under hvis opsig, de skulde staae.

¹ Lausamaður. / Lösarbejder.

² Tukthústollur. Sérstakur skattur lagður á allar fasteignir í landinu til að standa straum af kostnaði við byggingu nýs fangelsis á Íslandi. Tók gildi árið 1759. / Tugthustold. Særlig skat lagt på al ejendom i landet for at finansiere udgifterne ved opførelse af et nyt fængsel i Island. Blev indført i 1759.

OM GJERDER

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.¹

Anfører som et beviis paa de gamles arbejdsomhed og vindskibelighed de gjerder og indhegninger, som de have gjort, og hvoraf endnu sees levninger ej alene omkring deres agre, men og om de beste enge, for deres landemarker og mange andre steder. De gamle love, især Boeloven,² fastsetter adskilligt om slige gjerder, hvor langt et stykke en arbejdskarl daglig skal sette, hvad hans løn derfor skal være. Nu derimod holdes neppe de fornødne huse i stand, de gamle gjerder forfalde, og ingen oprejser dem igjen. Hertil er ingen anden aarsag end dovenskab og ladhed. Det bonden som arbejdskarl aldrig saae og lærte, det holder han ugjærligt. Denne uvidenhed föder en ladhed, som fra fader stedse forplantes paa sön og skader landet mere end alle övrige plager, da den er saaledes indgroet, at den ikke uden ved lang tid, underviisning og opmuntring kan undryddes.

OM JORDEGODSET³

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.⁴

Forklarer, at jordegodset der i landet meget er forværret, hvilket han beviser af de gamle love. Graagaasen⁵ kalder den förste sommermaanet *varön* (vaarbejde),⁶ da bonden rögtede sin jord og forrettede andet nödvendigt arbejde. Den 2^{den} og 3^{dje} sommermaanet *löggarðön* (lovlig gjerdearbejde),⁷ da hver bonde maatte sette gjerder og indhegninger,

¹ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803*.

² Búalög. Safn gamalla reglna, einkum um verðlag, mælieiningar og hvers konar venjur í viðskiptum og landbúnaði. / *Búalög. Samling af gamle regler, især om prisniveau, måleenheder og alle slags sædvaner i handel og landbrug. Sjá/Se: Búalög eður verðlag fornt og nýtt á flestum þeim hlutum, sem seljast og kaupast á Íslandi*. Hrappsey 1775.

³ Áritun neðst á blaðsíðu / *Páskrift nederst på siden*: Isl.J. ad n° 377. Ex. C.A. [PÍ. Rtk. B5/7–4. Isl. Journ. 1, nr. 403 (Konungsúrskurður um að fresta sölu konungsjarða, meðan verið er að koma landbúnaðinum betur á fót / *Kongelig befaling om at udsætte salget af kongens jorder, mens man forsøger at få landbruget på fode*, 4.8.1774).]

⁴ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803*.

⁵ *Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid*. 2. del, s. 91; 4. del, s. 89.

⁶ Vorönn. / *Forårsarbejdstid*.

⁷ Löggarðsönn. Tímaskeið þar sem reisa átti garða samkvæmt fyrirmælum laga. / *Lovgærdesætningstid. Henviser til den mængde gærde, man var forpligtet til at bygge*.

efter lovens omhyggelige og udførlige regler. Den 4de og 5te maanet *heyön* (höearbejde),¹ da höet skulde indavles. Den sidste maanet *gardlagsön* (gjerdearbejde)² var den 3^{die} til gjerders og indhegningsers settelse bestemte sommermaanet.

Boelovene³ fastsatte, at en karl daglig skulde slaae en *eyresvöll*,⁴ d.e. 900 kvadratfavne og derfor have 1 öre ɔ: 24 sk. specie. Nu slaaes dette ej i ringere end 2 dage og koster 40 sk. specie foruden föden. Dette viser en stor forskjel paa jordens beskaffenhed og arbejdet saavel som lönnen. Efter bemelte Boelov⁵ skal en karl i 3 dage slaae foder til 2 kjör, fölgelig i 2 maaneder, hver maaned ifölge Boeloven beregnet til 26 arbejdsdage, foder til 34 kjör. Han troer derefter, at ligesaa mange eiresvelle en gaard havde hjemme om sig, dobbelt saa mange 100de var den i dyrhed. Sammenlignes heri med jordens nærværende tilstand sees forværrelsen tydelig. Faa jorder der i syssel kunne nu föde ⅓ saa mange kjör paa deres tade,⁶ som de ere i dyrhed. Desuden behöves nu 2 à 3 dobbelt saa mange folk til arbejdet som för. Og dette er just bondens plage, mange folk og liden fordel deraf.

Aarsagerne til jordens fordervelse mener han at være:

1) At jorderne efterhaanden ere komne af beboernes eje. I begyndelsen ejede hver mand sin beboende jord, men det varede ej længe, för de mægtigere paa lovlig og ulovlig maade gjorde sig ejere af dem. I republikens tid⁷ gik det an formedelst de gode love og politie, men siden trak de catholske bisper og gejstlige alt jordegodset til sig, og efter reformationen blev det ved auctioner bortforpagtet.

2) Adskillige naturlige aarsager, f.e. madjordens aftagelse, m.f.

3) Pester, som have borttrykket jordens dyrkere. Jordene ere derefter blevne for store i forhold mod beboerne, som pesten havde gjort tynde. Og paa en beqvem deling er aldrig tænkt.

¹ Heyönn. / Høslætstid.

² Gardlagsönn. / Gærdesætningstid.

³ SjálSe: *Búalög eður verðlag fornt og nýtt á flestum þeim hlutum, sem seljast og kaupast á Íslandi*. Hrappsey 1775, s. 54.

⁴ *Eyrisvöllur*. Skák af túni sem talið var eitt dagsverk að slá, 30 × 30 faðmar. / *Eyrisvöllur. Gammel islandsk måleenhed. Et stykke af en hjemmemark, som anses for et dagsværk at slá, 30 × 30 favne*.

⁵ SjálSe: *Búalög eður verðlag fornt og nýtt á flestum þeim hlutum, sem seljast og kaupast á Íslandi*. Hrappsey 1775, s. 111–112.

⁶ Taða. Hey af túni eða rækтуðu landi. / *Tade. Hø fra hjemmemark eller dyrket eng*.

⁷ Vísar til þjóðveldistímans 930–1262. / *Henviser til fristatstiden i islandsk historie 930–1262*.

4) Undertrykkelse, der stedse betager de arbejdende lysten.

5) Næringens aftagelse, ligesom vice versa jordens forværring er aarsager til næringens aftagelse.

6) Slet politieindretning og mangel paa opmuntring. Og da disse aarsager stedse blive værre, befrygter han, at landet til sidst vil blive öde og alene med strandkanten beboet af fiskere.

Man seer det allerede, at det ved söekanten vrimler af folk, som til höesletten lade sig leje,¹ da det derimod længere op i landet er meget tyndt, ej at tale om de mange ödejorder. Af denne jordens forverrelse følger folkets aftagelse, det værste et land kan hændes, thi hvor der ere folk nok, og de anföres vel, der er al velsignelse. Og det er ikke paa söen og strandkanten, folk formerer sig, men paa den frugtbare jord. Ikke heller er det fiskeren, men bonden, der er kilden til folkemængden. Det er derfor unyttigt at spørge hvor mange folk, der roe udi fiskeværene,² hvor mange oplandet³ kan overlade til fiskeriet m.m. Ketilson har selv været af andre tanker, men da han alvorlig vilde söge folkeformerelsen, maatte han forlade dem og antage jordens forbedring for hovedkilden til landets opkomst. Nu kan vel oplandet om foraaet laane nogle folk til fiskeriet, men om jordene engang kom i bedre stand, kunde ikke mistes mange, og de vilde da ej heller finde deres regning ved fiskeriet. I Graagaasens tid, da landet var i beste tilstand, blev den förste sommermaaned kaldet *vaarön* (vaararbejde ved jorden) ikke *fiskeön*. Ej heller seer man af historierne, at indbyggerne meget have lagt sig paa fiskerier undtagen de, som boede ved stranden.

Den jord, som drives til foering, holder han med von Justi⁴ for ulige fordeelagtigere end den, som dyrkes til korn. Desuden, da engen er agerens moder, maa jordens forbedring gaae foran, om man vil vente agerdyrkning i Island indfört. Jordens forbedring maa derfor paa alle maader söges og opmuntres, og fiskeriet bör deri ingen hinder gjöre. Han indseer derfor ikke, hvad det nytter at anslaae gaardene paa oplandet til visse folk til fiskeriet eller mulctere dem, som forsömme det. Bonden vil nok

¹ Þ.e. kaupamenn. Menn í tímabundinni vinnu við heyskap hjá öðrum á sumrin. / *Dvs. købemænd. Mænd i tidsbegrænset arbejde for andre om sommeren ved høslæt.*

² Verstöðvunum. / *Fiskerlejerne.*

³ Uppsveitirnar, þ.e. byggðirnar sem liggja inn til landsins fjarri sjó. / *Landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten.*

⁴ Johann Heinrich Gottlob von Justi (1717–1771), þýskur hagfræðingur og rithöfundur / *tyisk, økonomisk forfatter.*

söge fiskeriet, naar han finder sin regning derved, men man maa sørge for, at han ikke henover forsømmer det fordeelagtigere for ham og staten, jordens forbedring. Vilde man om foraaaret, i den tid söen söges, lære bonden at före möget paa sin tun, möget nemlig fra forrige aar, da det, som om hösten udföres, taber om vinteren sin kraft, og de beste olieagtige dele afskyllles af sneevandet, hvorved de forhindres fra at naae græsroddeerne. Vilde man lære ham at sette steendiger m.m., havedyrkingen, som just i denne tid maatte skee, om den engang i Island skal indföres, og saaledes alvorlig tage jordforbedringen fat, kunde dette sysselet om foraaaret ej alene ikke undvære een mand til fiskeriet, men behöve de endog 2 à 3 dobbelt saa mange. Vel forhindrer en physisk umulighed at forbedre de skarpe steen- og sandige fjeld- og jordstrekninger, markene derimod, saavel hjem- (tun) som udmarken (eng), lade sig gjerne forbedre.

Til beviis paa tunens saavel physiske som oeconomiske mulighed anförer Ketilson et levende exempel. En gammel kone, som beboede sin egen jord, rögtede sin jevne tun saaledes, at 2.700 qvadratfavne gave rigelig höe til 2 kjör. I sin höje alderdom lejede hun en anden det halve af sin jord. Denne sögte fiskeriet, og hans part blev strax forværret. Andet aar efter konens död var hendes tun ikke mere sig selv liig.

Det förste middel til jordegodssets forbedring er, efter hans tanke, jordens salg til beboerne. Og maatte heri ej gjöres stor indskrenkning. Det, som blev solgt, maatte blive kjöberens og arvingers evindelige ejendom uden videre afgift til selgeren, dog odelsretten uforkrænket. Kongens gods, mener han derfor, var best at selge stykkeviis til beboerne, ja maa-ske got at dele hver gaard i mindre. At nöde ejerne ved svære afgivter til at selge det bortlejede jordegods, var vel ikke saa raadeligt som at paalegge slig afgift paa alt det gods, der, efter kjöbet, ej blev beboet af kjöberene selv. De færreste af beboerne ville strax kunde kjöbe deres jorders, disses deling var derfor tjenlig. De fleste jorder i sysselet kunde berge¹ 2, 3 og flere bönder, naar de bleve deelte, i steden for de nu kummerlig ernære 1 à 2. Dog matte fra deling undtages:

- 1) De jorder, som ejerne selv beboede, saa længe andre vare til.
- 2) De som af ejeren selv fuldkommen kunde dyrkes.
- 3) Alle öer, som med mere fordeel vare ubeboede end bortlejede o.f.d. Lejlændingen alene tabte ved delingen et stykke af sin jord.

¹ Framfleyta. / Bjærge, dvs. skaffe livsformödenheder.

En skadelig fordom er det og, at man troer græsningen er for knap, og at kjør og faar derover ej malke, og hestene ikke feedes, da aarsaagen derimod oftest ligger deri, at kreaturerne gaae for fri og overstryge alt for meget land, hvilket Ketilson med eget exempel beviser. Ihvorom alting er, mener han, at det er uomgiengelig nödvendigt til jordegodsets forbedring, at jordene i saa smaa parter inddeles, at hver bonde kan bestride sin jordyrkning uden vindemand.¹ Thi ved tjenestefolk tabes altid. Og saa længe de beboede jorder ej ere deelte og dyrkede, er ikke at tænke paa de ödejorders optagelse. Det er altid bedre at dyrke mindre land med större fordel, end meget med tab, jordenes deling er desuden det beste middel til folkeformerelse.

Et andet middel til jordegodsets forbedring foreslaaer han, nemlig at beboeren, som forbedrede sin lejevord, maatte for sig, kone og börn have ret at bruge denne jord som sin ejendom, uden at jorddrotten skulde have det mindste over ham at sige, saa længe han betalte sin landskyld. Men denne forbedring maatte være noget mere end den nu almindelige, og deruden ikke forstaaes rydning af steen eller törv, som vand og snee kaster paa jorden. Men indhegninger, tuers og mosses udryddelse, myrers udgravning, græsavlens forbedring m.m. Naar den flittige faders sön ligeledes forbedrede jorden, erhvervede han samme ret som faderen for sig og afkom og saaledes fremdeles ned ad, saa længe jorden blev forbedret.

Og maatte denne beboelsesret være saa sterk, at selv jorddrotten ikke turde udsige denne mand for selv at beboe jorden, medmindre han forud betalte ham de gjorte forbedringer efter sysselmandens og 6 kyndige bönders vurdering efter lovens nöjagtige forskrivt. Premier kunde til jordens forbedring ogsaa behöves. Han foreslaaer, at enhver bonde maatte befales aarlig at sette et lidet stykke gjerde om sit tun, saa tykt og höjt, som Jonsbogen, landslejevork 31. cap.² foreskriver, som aarlig skulde besigtet d. 26. Octob. Enhver bonde skulde saaledes sette ½ eller 1 favn for hvert 100 i hans beboende jord, under en mulct af 4 à 6 sk. for hver favn, som ved besigtelse fattedes, men langt större mulct for hver favn, som igjen var forfalden. Disse mulcter kunde da anvendes til en præmie for dem,

¹ Tjenestekarl. Islandsk *vinnumaður*.

² Landsleigubállkur Jónsbókar. / *Landslejevork*. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov-bog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 178–179.

som det aar meest havde forbedret deres jorder. I den henseende for at lære bönderne paa den fordeel, som de af jordens forbedring kunde have, ret at skjønne, var det fornödent at give de gamle love desangaaende deres forrige kraft og myndighed.

Fjeldgræsset,¹ som troes en herlighed, er snarere, efter Ketilsøns formening, en hindring i jordens forbedring. Anvendtes den tid, som paa fjeldgræsset forödes, til at plante kaalhaver, vilde nytten være ulige større. For at vænne indbyggerne til kaalens brug vil han, at enhver person, som i egteskab vilde indtræde, skulde foruden andre egenskaber være vant til at spise kaalmad.

Biskop Gisle Magnussen paa Holum.²

Foreslaaer til jordbrugets forbedring, foruden hjemmemarkens indhegning (see art. repstyret), følgende poster:

1) Opsidderne skulde af repstyrene tilholdes aarlig at oprydde et vist stykke af deres mark og befrie samme for tuer etc. Den beste maade, hvorpaa slig forbedring var gjörlig, kunde ved trykte placater bekjendgjöres.

2) Ligesom og en anviisning til vandets afledning af engene, mosers oprydning, markenes gjödning m.v. Hvo, som ikke efterkommer slige af repstyrene givne nyttige anordninger, böde 2 rd., om det skeer af modvillighed.

3) Haugedyrkningen maatte ligeledes alvorlig indskjerpes saavel embedsmænd, præster, som bonden, der under en vis mulct skulde forbindes at anlegge og vedligeholde kaalhave, samt vænne sine folk og börn til at spise haveurter. En omstændelig anviisning til haugedyrkning var derfor ligeledes fornöden ved trykken at meddele. Fröet kunde i begyndelsen af oekonomiekassen indkjöbes og gratis uddeles overalt i landet ligesom de trykte afhandlinger om haugedyrkningen, der kunde gjemmes ved kirkerne.

¹ Fjallagrös. Farið var í sérstakar grasaferðir á heiðar upp á vorin þar sem fjallagrösum var safnað, oftast um miðjan júní og tók nokkra daga. / *Íslandsk mos* (Cetraria islandica). Folk tog på særlige græssamlingssture på höjffjeldet om foråret, hvor mosset blev samlet. Det foregik oftest midt i juni og tog nogle dage.

² Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar 1755–1779*.

OM ÖDEGAARDE

Vadlesyssel, Öefiordssyssel.

Af ödejorder eller -gaarde ere, efter sysselmand Jacobsens¹ beretning, i dette syssel mange, hvoraf de fleste ere ubeboelige, da jorden og græsset er overblæst og overvældtet af snee, vand og skreeder, samt leeragtigt gruus og steen. Nogle kunde dog igjen besettes, især:

a) I Hiedensfiorden 3 jorder: Mödrusveller, der kunde foere 2 kjøer; Vatnsende 3 og Hvanndaler² ligesaa mange. Disse ligge ved søen og have god græsgang.

b) I Svarvadardalen er Hálskot, der ligger til Modrevallaklöster, for-medelst græsgang og lege beboelig; Stafn í Skydedalen ligesaa, der hörer til Wollum beneficio.³

c) I Aungulstadetingsogn kunde paa Bleiksmýrardal, der tilhörer Munketveraaekloster og Rafnagils beneficio,⁴ bygges gaarder, da der [er] skjön græsgang og et stort stykke land.

d) I Öefiorden: Widernes, gammel hjáleje⁵ fra Oxnafeld proprietarii ejendom; Agnurastader i Sölvedal, et ödeboel til Mödrevalla kirke; Kringla, der tilhörer Holum proprietarii ejendom.⁶

Tingöesyssel, Nordersyssel.

I dette syssel ere efter sysselmand Bendixsens⁷ forklaring følgende ödejorder:

a) I Tistelfjordstinglav: Hafurstader,⁸ der har god engbund, fædrivt og ferske vande med örreter og foreller.

¹ Lit. Qq. N° 1; Jón Jakobsson (1738–1808), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysselmand i Eyjafjarðarsýssel* 1768–1805.

² Héðinsfjörður, Eyjafj.; Möðruvellir, Vatnsendi og Hvanndalir, Sigluneshreppur, Eyjafj.

³ Svarfaðardalur, Eyjafj.; Hálskot, Svarfaðardalshreppur, tilheyir / *tilhörer* Möðruvallaklaustur, Hvammshreppur, Eyjafj.; Stafn í Skíðadal, tilheyir / *tilhörer* Vellir, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj.; kirkjulén / *kirkelen*.

⁴ Öngulsstaðþingsókn / *Öngulsstaðatingsogn*, Eyjafj.; Bleiksmýrardalur, Þing.; Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur; Hrafnagil, Hrafnagilshreppur, Eyjafj.; kirkjulén / *kirkelen*.

⁵ Afbyggersted. Islandsk *hjáleiga*.

⁶ Eyjafjörður, Eyjafj.; Víðines, hjáleiga frá / *afbyggersted til* Öxnafell, Saurbæjarhreppur, Eyjafj.; Agnúastaðir í Sölvald, tilheyra / *tilhörer* Möðruvallakirkja, Saurbæjarhreppur, Eyjafj.; Kringla, tilheyir / *tilhörer* Hólar, Saurbæjarhreppur, Eyjafj.

⁷ Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsýssel* 1734–1776.

⁸ Þistilfjarðarþingsókn / *Þistilfjarðartingsogn*, Þing.; Hafurstaðir, Svalbarðshreppur, Þing.

b) Bajestader,¹ liden engbund, god fædrivt og adskillige veidevand.² Begge ligge til fjelds og i umindelig tid været ubeboede.

c) I Axefiordens tinglav: Lækiardalur, Munketveaekloster jord, med liden eng, god græsgang; Wadskot, Holum bispestoel,³ har ingen eng, god fædrivt.

d) I Kældenæstinglav: Ingjaldstader og Aarvegg, Grenjestade kirke jorder. Have liden eng, god græsgang, ligge til fjelds. Birgessæl,⁴ proprietariijord, har god eng og fædrivt, nærved søen, men ubeboelig for medelst Jökulsaes⁵ jevnlig oversvømmelse.

e) I Husevigstinglav: Manaesel,⁶ tet ved stranden, har saare liden eng, god græsgang.

f) I Helgestadertinglav: Upsastader og Litlunupar, proprietariijorder, ingen eng, god fædrivt. Austare-Hellur,⁷ ligesaa.

g) I Liósevandstingsogn: Heidarsel, proprietariijord, langt til fjelds, har god eng, fædrivt, samt 2 veidevande. Watnsnæs, Thoroddstaders kirkes jord,⁸ nær søen, temmelig eng, god græsgang.

h) I Halstinglav: Eyvindarae og Grimslan samt Brettingstadesel,⁹ have alle temmelig eng og god fædrivt.

i) I Gritebacketinglav: Kusveinstader og Jorunnastader, der tilhøre Grytebackekirke,¹⁰ ej langt fra søen, have temmelig eng, god græsgang, men ubeboelige for medelst snee og steenskreder, meest om vinteren.

¹ Bægisstaðir, Svalbarðshreppur, Þing.

² Fiskesøer. Islandsk *veiðivötn*.

³ Axarfjarðarþingsókn / *Axarfjarðartingsogn*, Þing.; Lækjardalur, Skinnastaðahreppur, Þing. tilheyrir / *tilhører* Munkaþverárklostur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.; Vaðkot, Skinnastaðahreppur, Þing. tilheyrir Hólastól / *tilhører bispestolen på Hólar*, Skag.

⁴ Keldunesþingsókn / *Keldunestingsogn*, Þing.; Ingjaldsstaðir og Áveggur, Kelduneshreppur, tilheyrir / *tilhører* Grenjaðarstaður, Helgastaðahreppur, Þing.; Byrgissel, Kelduneshreppur, Þing.

⁵ Jökulsá á Fjöllum, jökulá / *elv*, Þing. og N-Múl.

⁶ Húsavíkþingsókn / *Húsavíkurtingsogn*, Þing.; Mánársel, Húsavíkurhreppur, Þing.

⁷ Helgastaðarþingsókn / *Helgastaðatingsogn*, Þing.; Upsastaðir (Uxastaðir), Litlu-Núpar, Austari-Hellur, Helgastaðahreppur, Þing.

⁸ Ljósavatnsþingsókn / *Ljósavatnstingsogn*, Þing.; Heidarsel (Arndísarstaðasel), Ljósavatnshreppur, Þing.; Vatnsnes (Vargsnes), Ljósavatnshreppur, tilheyrir / *tilhører* Þóroddsstaður, Ljósavatnshreppur, Þing.

⁹ Hálsþingsókn / *Hálstingsogn*, Þing.; Eyvindará, Grímsland og Brettingsstaðasel, Hálsahreppur, Þing.

¹⁰ Grýtubakkarþingsókn / *Grýtubakkatingsogn*, Þing.; Kúsveinsstaðir og Jórunnarstaðir, Grýtubakkahreppur, tilheyrir / *tilhøre* Grýtubakkakirkja, Grýtubakkahreppur, Þing.

Paa en deel gaarde kunde vel settes flere opsidere, og hjalejernes tal forøges, men ny eng maatte da opryddes, og de gamle forbedres.

Mulesyssels nordpart.

Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Hiörlevsen.¹

Angive i dette syssel fölgende ödelagte gaarde, hvoraf endnu sees ru-dera:²

1) Rafnskeldalen,³ hvor foruden præstegaarden har været 5 à 6 böndergaarde. Siden dette seculi begyndelse, da der boede en mand, har ingen boet her, förend dette foraar, da en mand der har nedsat sig. Det, som har afskrekket folk fra at boe her, er fornemlig, at det næsten er umuligt at faae udhöe, og at derfra er en meget lang og besværlig vej til kirken.

2) Mödredalen,⁴ som menes i gamle dage at have været et vidtlöftigt kirkesogn, men fra umindelige tider ej beboet, undtagen alene præstegaarden, indtil for faa aar siden, da 2 andre ere optagne. Aarsagen til dette sogns ödeleggelse er flyvesand, og at den tynde, löse og sandige jordemon ved vand og vinde tid efter anden er fortæret, og egnen derved blevet ubeboelig, saa at neppe disse gaarde tör ventes at vedblive, langt mindre haabes fleres anleggelse.

I de 4 sogner, der udgjöre syssleets nordeste part, regnes over 50 ödegaarder, af hvilke de fleste ere hjalejer, faa af dem bleve i sidste dyrtid af beboerne forladte. De 6 eller 7 parter have fra umindelige tider været ubeboelige formedelst tunenes og markernes opblæselse. Med de sidst ödelagte hjalejer er beskaffenheden denne, da græsgangen overalt aftager, saa finde beboerne paa hjemmegaardene sig höjlig fornærmede ved hines beboelse i henseende til deres kreatures tal og foering. De paatage sig derfor hellere byrden at betale hjalejemandens landskyld og tiender, mod at disse ligge öde.

¹ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1751–1786; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / *hjælpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1766–1771.

² Tóftir. / *Ruiner*.

³ Hrafnkeldalur, N-Múl.

⁴ Möðrudalur, N-Múl.

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Wium.¹

Angiver de ödejorders og -hjalers antal i dette syssel til mere end 60, hvoraf somme ere beboelige, saasom: I Hrafnkeldal,² hvor i forrige tider skal have været 8 à 10 gaarde. Der findes skov, god græsgang, madurter, angelicærödder, liden høeavl, der ved dyrkning kunde blive tilstrekkelig. I middelmaadige aaringer mener han, der kan underholdes 12 à 15 faar ved at gaa ude om vinteren. Denne dal ligger til Waltioustade beneficium,³ men præsterne have ingen anden nytte af den, end at de om sommeren lade der samle madurter og lejer den ud til at sette heste paa om vinteren. Huammur,⁴ hjaleje til samme beneficium, har skjön engbund og ret god græsgang, præsterne have lagt den öde. Ormstader gaard har præsten i Hallormestade⁵ sat öde, den har den beste høeavl, skov og fædrivt. Hlydarhus, hjaleje fra Wydevöllum,⁶ har høeavl, fædrivt og skov, og Ketilsstadegerde⁷ har ligeledes høe, fædrivt og skov, höre begge sysselmand Peter⁸ til. Alle disse gaarde have i sysselmandens tid været beboede, og opsidderne have svaret deres skatter og tiender, men ere nu ödelagte.

Den adjungerede sysselmand Arnorsen.⁹

Opregner foruden de af Wium anförte endnu fölgende ödegaarde: Kirkeboel, som proprietären Torve Poulson¹⁰ har lagt öde siden dyrtiden 1757, har skov, fjeldgræs til at underholde 1 koe, 40 stykke faar, samt 1 à 2 heste, og er beboelig. Aragerde,¹¹ samme Paulsens, er af lige be-

¹ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), *sýslumaður í Suður-Múlasýslu / sysselmand i Suður-Múlasýssel 1740–1752, 1756–1778.*

² Hrafnkeldalur, N-Múl.

³ Valþjófsstaður, Fljótsdalshreppur, N-Múl.; kirkjulén / *kirkelen.*

⁴ Hvammur, Fljótsdalshreppur, N-Múl.

⁵ Ormsstaðir, Vallnahreppur, S-Múl.; Hallormsstaður, Vallnahreppur, S-Múl.

⁶ Hlíðarhús, hjáleiga frá / *afbyggersted til Víðivellir*, Fljótsdalshreppur, N-Múl.

⁷ Ketilsstaðagerði, Vallnahreppur, S-Múl.

⁸ Pétur Þorsteinsson (1720–1795), *sýslumaður í Norður-Múlasýslu / sysselmand i Norður-Múlasýssel 1751–1786.*

⁹ Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), *aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / hjælpe-sysselmand i Suður-Múlasýssel 1769–1778.*

¹⁰ Kirkjuból, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl.; Torfi Pálsson (1689–1772), *bóndi / bonde, Stóra-Sandfell, Skriðdalshreppur, S-Múl.*

¹¹ Aragerði, nú líklega / *nu sandsynligvis* Árnagerði, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl.

skaffenhed, og mener Arnorsen, den kunde i nogle aar forundes opsidderen frie. Brimnesgerde,¹ hjaleje kan have fiskerie og underholde første aar 1 koe, 1 hest og 16 faar, har törveskjær og kan beboes.

OM STORE GAARDES DELING M.M.

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Hans Wium.²

Mener, at langt flere creature kunde underholdes paa en deel store og skjønne gaarde, om ejendommen blev deelt og til hjalejer³ indrettet, hvorved opsidderne lettere kunde komme til at benytte sig af deres jord og havde ej saa lang en vej at drive med deres creature, der om vinteren i snee er ofte meget besværligt. De vanskeligheder, som herved kunne indvendes, ere, at det var at befrygte, skovene vilde ödelegges, naar de bleve delte, da de bedre fredes af en end af mange. Og at det om vinteren, naar snee indfaldt, vilde være vanskeligt for alle at have græsgang, da derimod naar een har ejendommen, er altid et sted paa marken ledigt, naar resten med snee er bedekket. Men derimod findes og mange gaarde, der have saa vidtløftig en landstrekning, at den ved dyrkning vilde give 10 dobbelt saa megen höeavl, som der nu haves.

Den adjungerede sysselmand Arnorsen.⁴

Er af samme tanker, at store og vidtløftige græsningsgaarde i mindre og flere hjalejer burde indrettes. Og mener han, at herved vilde gjøres paa ejendommene mange forbedringer, som ejerne nu ikke tænke paa. Overalt vilde den afgang, en ejer kunde ved delingen lide paa sin höeavl og græsgang, let erstattes ham ved opsidderens flittighed. Var han en lej- lænding, da svarede han i saa fald des mindre landskyld og tiende. Var han selvejer, fik han af nye opsiddere des større landskyld. Om skovene blev förte til nytte, det skadede intet, de fredes dog meget lidet, af dem udselges aarlig, da een mand alene ej kan bruge dem selv. Paa sine steder falde de bedre, derfor at de blev nyttede, end at de unyttig raadne ned i jorden. Ved slige hjalejers indrettelse vinder kongen flere skatter og ti-

¹ Brimnesgerði, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl.

² Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasýssel* 1740–1752, 1756–1778.

³ Afbyggersteder. Islandsk *hjáleigur*.

⁴ Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjelpe-sysselmand i Suður-Múlasýssel* 1769–1778.

ende, landets folkemængde foröges, og repperne settes i stand at underholde deres fattige. En gaard, som nu föder 5, kan da maaske föde 15 kjöer, hvorved opsidderen saavel som proprietairen vinder.

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.¹

Beretter, at uagtet folket mere og mere aftager, formedelst at deres jorder idelig forværres, saa kan dog sysslet ved nærværende indretning ikke berge flere folk, da den eene daglig trykker den anden ud. De, som gifte sig, kan ej faae boepæle, uden at de andre indknibes. Ikke desto mindre mener sysselmanden, at hver gaard i sysslet kunde have 2 à 5 bönder i steden for 1 à 2, som nu beboe dem, om de bleve ret behandlede. Desuden kunde mange ödestæder opbygges og blive meget gode. Men materien om böndegaardene og om folkemængden, troer han, at fortjene en egen afhandling.

OM AGERDYRKNING I ISLAND

Ad ind. ref. 30. Sept. 71 N. 13.²

Extract.

1770, 24. Julii, have de fleste kongelige betjente i Island paa Öxeraa landsting³ opsat et project til et agerdyrkningsssælskab⁴ sammesteds blandt andet stiiet paa til hjælp til derpaa gaaende bekostninger, at de vilde söge kongen:

1) At gaardene Laugefeld og Blikastade⁵ maatte bevilges dem som en frie arv og eyendom, saa længe bemelte gaarde bleve brugte til agerdyrkning.

2) At give sælskabet de reedskaber, som en mand behöver til agerdyrkningens istandsættelse, samt timmer gratis til et dueligt kornlofft og en bondebolig

¹ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803*.

² Áritun neðst á blaðsíðu / *Påskrift nederst på siden*: 2. bur. ind. ref. N° 471, 706. [PÍ. Rtk. B3/1–9. 2. bur. J. ref. N° 471 (L.A. Thodal stiftamtmaður skýrir frá kornyrkjutilraunum sínum og annarra á Íslandi / *Stiftamtmand L.A. Thodal forklarer om sine og andres korndyrkningsforsøg i Island*, 29.8.1771). N° 706 hefur ekki fundist / *er ikke fundet*.]

³ Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

⁴ Íslenska akuryrkjufélagið 1770–1777. / *Det Islandske Agerdyrkningssselskab 1770–1777*.

⁵ Lágafell og Blikastaðir, Mosfellshreppur, Kjós.

3) Frie arbejde af de ikke langt fra bemelte gaarde sig opholdende tugthuuslemmer til de behövede indhegninger, diger og gröffter. Og som falkefangsten i Island er et monopolium, som gjerne kand taale at contribuere noget til landets beste, saa have de og sögt, at hver falkefænger maatte give hertil 1 rd. af 10.

4) At paa denne eyendom maatte forundes allernaadigst beneficium, at den ej maatte formedelst gjæld, pantsætning eller i andre maader frages selskabets lemmer, saa længe de concurrere til selskabets hensigter, samt den ikke maatte som almindelig arv deeles imellem arvinger m.v.

Amtmand Olafr Stephensen.¹

I ansögning af 27. Aug. 70 mælder, at mag. Borrebye, præst paa Bornholm,² havde oversendt dette project til Island, og at samme der var blevet antaget med saadan begjærlighed, at de der underskrevne 24 personer havde forbundet dem aarlig i de förste 5 aar at contribuere hver 5 rd. til denne etablissement, tilsammen 600 rdr. Men da dette ej var nok til udgifterne, og indbyggerne ikke formedelst fattigdom vare i stand til at foretage noget stort uden hjælp af kongen, saa sögte og amtmanden om foranførte ligesom de övrige sælskabers privilegiers confirmation.

Joh. Georg Berger.³

Har og under 9. Jan. 1771 forestilt, at da han i 7 aar havde som mursvend forestaaet de kongelige bygninger i Island og i værende tiid havt lejlighed at betragte landets mangel paa kornvahrer, saa havde han foresat sig at reyse derhen igjen med kone og 4 börn for at gjöre prøve paa agerdyrkning, som han meente at kunne drives der paa den maade, som han til sit 23 aar var blevet övet i. Han sögte altsaa kongen:

1) Om en frie jord, hvortil han udnævnte Kortolfsstad i Mosfellsveit,⁴ til bebeolse, da han ansaae samme gaard for bekvemmest paa Sönderlandet til dette slags forsög.

Samt 2) at kongen vilde komme ham til hjælp med 50 rdr. til materialiers indkjøb og nödvendig udreedning fra Kiöbenhavn samt fremdeles aarlig lön 100 rdr. Og om han, som han haabede, kunde effter 3 aars

¹ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

² Oluf Andersen Borreby (1717–1791), prestur á Borgundarhólmi / *præst på Bornholm*.

³ Johan Georg Berger (18. öld / *århundrede*), múrararveinn / *murersvend*.

⁴ Korpúlfsstaðir, Mosfellshreppur, Kjós.

tiid frembringe duelige pröver paa agerdyrkning i Island, saa forpligtede han sig til ydermeere at underrette og oplære landets indbyggere i alt det, som han vidste derhen at være henhørende og tjenligt.

Ad ind. ref. 30. Dec. 71 N. 3.

Denne ansøgning er under 25. Apr. 71 igjentaaget af bemelte Berger, og bag paa samme er under 9. Maj af cabinetminister grev Struensee¹ tilkjendegivet, at hans Maj^t har accorderet supplicanten at gaae til Island, men forskud og aarlig underholdning kunde ham ey tilstaaes.

Begge disse ansøgninger har forrige cammer sendt til stiftamtmand Thodals² erklæring, og denne er nu indkommen af 29. Aug. 1771 af indhold, at adskillige saadanne forsøg ere blevne gjorte for henimod 20 aar siden, baade af de fremmede bönder og af betjenterne, men uden frugt, fordi man vil meene, at sagen ej blev anlagt, som den burde. I disse sidste 3 aar er det samme prøvet af provisor paa apotheket,³ hvorved er frembragt korn, men ikkun svagt. I aar har stiftamtmanden med megen omhyggelighed ladet sette 36.000 byg-, 42.600 havrekorn, samt besaaet 2 andre stykker. Begge sorter ere opvoxne med lange, tykke stængler og begyndte for 4 uger at skyde ax, men give ikke godt haab om kjærne, skjönt sommeren har været den beste, nogen kand mindes. Dog tilstaaer han, at det kand falde vel ud, om hösten bliver god.

Uagtet alt dette meener han, man ikke maae opgive haabet om at kunne med fleere forsøg faae korn bragt til modenhed, ligesaavel der som paa andre steder höjer mod nord, naar ikkun aarsagen til jordens forskjællige eyenskab der fremfor paa andre steder, samt den rette maade til dens behandling og blanding, blev nöye undersøgt og udfunden. Dog kand han ikke raade til den udgiff af kongens cassa, som mursvend Berger⁴ haver søgt, allerhelst da et sælskab i Island af 24 personer vil skyde sammen til disse forsøg, hvoraf formodentlig kand ventes det samme, naar de gjöre forsøget ved en oplært islænder.

¹ Johann Friedrich Struensee (1737–1772), liflæknir og ráðgjafi Kristjáns VII. Danakonungs / *Christian den VII.'s livlæge og rådgiver*.

² Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785*.

³ Björn Jónsson (1738–1798), lyfjafræðingur, lyfsali í Nesi / *farmaceut, apoteker på Nes 1772–1798*.

⁴ Johan Georg Berger (18. öld / *árhundrede*), múrararveinn / *murersvend*.

Over sælskabets ansøgning erklærer han, at saa ønskeligt som det var for landet, at disse forsøg blive gjorte, saa höystvirkende vilde det blive, om sammes viidere fremgang blev af kongen understöttet. Dog erindrer han, og det meget ret, at der med kornlofft og bondeboligs opbyggelse kunde gjerne opsettes, indtil saadanne smaa forsøg vare gjorte, at man kunde være sikker, at det vilde lykkes i det større, og sædkorn kunde have af landets egen product.

Bekostelige reedskaber som plov og harv, synes ham ikke, burde begyndes med, men spade og hakke som tjenligt:

1) Fordi enge og marker sædvanlig bestaae af saa store tuer, at de ej kunne tvinges med plov, men maae først borttages.

2) Fordi man har mangel paa bekvemt træ til plov, hvis bekostning vilde hindre agerbrugets udbreedelse til almuen, hvilket dog fornemmelig burde sigtes til.

3) Er spadning nok saa sikker som plov, og i Island, hvor man maae gaae frem skridt for skridt, for det første fuldkommen tilstrækkelig. Ja, nogle sogner i Bergens stift bruge derfor alleene spade, skjönt de kunde bruge plov.

Han agter ellers sikkerst, at de første forsøg skedde hos een af interessenterne, som sælskabet fandt best bekvem og boende paa det bekvemste sted, under hvis opsyn jordens behandling, blanding, gjödsel m.m. best kunde undersøges og iagttages, hvortil sælskabets aarlige indskud vil blive meer end tilstrækkeligt. Men naar gode prøver vare aflagte, kunde til større og meere udstrakt forsög allernaadigst forundes sælskabet een af de begærte gaarde, som meenes at være nok til det brug. At saadan gaard skulde gives i arv og eyendom til effterkommerne, finder han ej fornödent, da sælskabets bestræbelse rettelig gaaer derhen, at enhver jo för jo heller vil forflötte agerdyrkingen til sig og derved udbrede den. Naar forsögene vare befundne saa sikkre, at landets egen væxt kunde bruges til udsæd, heller end at fæste den til eet sted, som ikke vilde gjöre det almindelige megen nytte, da kunde den ansögte afgift af falkefængernes lön allerbest anvendes til præmier for dem af almuen, som kunde fremviise det beste korn eller rug af sin egen avling, effter sysselmandens og repstjorerens attest.

Angaaende frie arbejde af tugthuslemmerne, da som han har begyndt denne sommer med at bruge de faa, som ere tjenlige til saadant arbejde i samme hensigt mod betaling til tugthuset,¹ som det for nær-

¹ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík.

værende tíid trænger til, og han fremdeeles tænker at continuere, saa formoder han, at sælskabet vil undvære dem, saa længe han derved sigter til samme maal som de.

D. 3. Febr. 72 resolveret:

Muursvend Joh. Georg Berger¹ tilskrives, at da der endnu ikke haves den fornödne vished om, at kostbare anlæg til agerdyrkning i Island kunne lønne umage, saa kand hans ansøgning af 9. Jan. 1771 om frie gaard, 50 rdrs. forskud til materialiers indkjøb, samt 100 rdrs. aarlig løn for at forsøge agerdyrkning sammesteds og at oplære indbyggerne deri ikke være hans Majestæt at forestille.

D. 3. Febr. 72 resolveret:

Stiftamtmand Thodal² tilskrives, ligesom vi allerede under dags dato have i overensstemmelse med hr. stiftamtmandens erklæring af 29. Aug. a.p. givet mursvend Berger svar paa hans ansøgning af 9. Jan. ejusdem anni, om kongeligt forskud til forsøg paa agerdyrknings indførsel i Island. Saa vilde hr. stiftamtmand behagelig bekjendtgjøre det i landet selv i samme henseende sammentraadde sælskab til svar paa den under hr. amtmand Stephensens³ haand for bemældte sælskab indgivne ansøgning af 27. Aug. 70, at saa ønskeligt som det er i og for sig selv, at agerdyrkningens indførsel i landet bliver forsøgt med al fliid, og saa vist som hans Majestæt ufeylbarlig vil ey alleene ansee saadanne forsøg med al kongelig naade, men endog paa alle tjenlige maader see samme befordrede ved allernaadigst opmuntring, saa agte vi dog tjenligst, at disse forsøg for det første ikkun gjøres ved smaa og allerhelst saaledes indrettede anlæg, at derpaa ikke voves betydelig bekostning, inden det erfares, hvor vidt de kunne vinde den forönskte fremgang. I hvilken henseende vi i særdeeles finde aarsag at bifalde den af hr. stiftamtmanden selv i forbemældte erklæring foreslagne omgangsmaade som den allerbeste i nærværende omstændigheder. Ligesom vi ikke agte det bekvemt, at disse forsøg strax af begyndelsen skulle indskrænkes til eet eller andet vist sted især, men derimod langt bædre, at de skee paa saa mange steder, som

¹ Johan Georg Berger (18. öld / *árhundrede*), *múrararaveinn / murersvend*.

² Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785*.

³ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806*.

mueligt er, hvortil sælskabets interessenter i adskillige egne adspredte boepæle effter sammes forskjællige beskaffenhed ventelig ville give den gunstigste leylighed, naar kun sælskabet vælger de bekvemmeste blandt disse til forsøgenes anlæg.

Og da det ey kand feyle, at de erfaringer, som saaledes anstilte og i nogen tiid fortsatte forsøg kunne forskaffes, ville give mange nyttige og fornödne udsigter til agerdyrkningens beste, som endnu ikke vides, saa eragtes hverken tjenligt eller fornödent allereede i forveyen at forestille sælskabets statuta¹ til allernaadigst confirmation, saaledes som den nu findes affattede,² allerhelst da det billig kand ansees for nyttigt, at sælskabet for det förste lades frie hænder til at kunne effterhaanden, i anledning af de mödende omstændigheder, læmpe og bestemtne dets indvortes forfattning effter den plan, som erfarenhed maatte viise at være den beste.

Isærdeeshed finde vi den omsögte forestilling om forbemældte confirmation alt for meget betænkelig i hensigt til de derudi foreslagne besværinger for hans Majestæts cassa ved afstaaelse af gaardene Laugafell og Blikastade³ med de benævnte privilegier, samt agerdyrknings redskaber og timmer til kornlofft med viidere, dels fordi kostbare anlæg i denne sag ey kunne i almindelighed agtes at være raadelige, saa længe endnu ikke vides, om udfaldet kand svare dertil, dels og især fordi det af sælskabet vedtagne tilskud synes at være tilstrækkeligt nok til at gjöre al tjenlig og fornöden begyndelse hermed.

Naar derimod forsøgene ere blevne gjorte, og der havest grundet haab om, at umagen kand lönnest, og allerhelst at landet kand vente i tiiden at kunne vinde sædekorn af sin egen avling, skulle vi alletider findes vilige til effter da befindende beskaffenhed, paa beste maade at forestille hans Majestæt, hvad sælskabet maatte finde nödigt at andrage til disse forsøgs billige understöttelse og viidere udbreedelse. Dette vilde vi da have hr. stiftamtmanden anmodet som behagelig at give vedkommende tilkjende, samt derhos paa alle optænkelige maader opmuntre dem til, og saavidt mueligt gaee dem til haande med anviisning i denne vigtige

¹ Samþykkt. / Vedtægt.

² Í frumriti eru hér fimm línur yfirstrikaðar og ólæsilegar með öllu. Fleiri styttri útstrikanir eru hér og hvar í skjalinu sem ekki er getið sérstaklega um hér. Sjá myndaörk, s. vii / I originalen er fem linjer overstreget og helt ulæselige. Der findes flere kortere overstregninger diverse steder i dokumentet, som ikke bemærkes specifikt. Se billedark, s. vii

³ Lágafell og Blikastaðir, Mosfellshreppur, Kjós.

sag, ligesom vi og under dags dato have givet hr. amtmand Stephensen communication af dette vort brev med lige anmodning og sat paa den side om at see sagen opmuntret.

Om dette sidste tilskrives da amtmand Stephensen et kort brev med indlagt copie af det til stiftamtmanden. Siden kand disse documenter henlægges til Commisions papiirerne,¹ da stiftamtmandens erklæring er et slags almindelig betænkning om deres 6. post, saavidt angaaer agerbruget.

Apotheker Biörn Johnsens indberetning til Commissionen 12. Mart. 1771.²

Han har gjort sine forsøg siden 1768. Han har ej optaget store marker, som de fremmede bönder gjorde, men alleene ladet indhegne et lidet stykke. Han har ej, som de, gjödet hans jord, da den af sig selv var feed og gejl³ nok, men alleene spadet den vel om og effter befindende fornödenhed blandet den med strandsand. Den objection,⁴ at korn i Island ey kunde bestaae mod de stærke vinde uden at brækkes, igjendriver han med det vilde korn, som bestaaer sig mod den og har dog meget svagere stængel end byg. Den anden, som tages af jordarten, igjendriver han deraf, at da den islandske jord frembringer de samme vilde urter som agerjorden i andre lande, saa maae den og kunne frembringe korn ligesom de.

Hans prøver ere udfaldne som følger.

1769 9de Maii saaede han 3 beder i sin have.

Det förste, 4 al. langt og 3 al. bredt med 1 pæl⁵ sællandsk byg, hvoraf han fra medio til ultimo Sept. fik 2 pæle hvoraf prøve n. 1.

Det andet, udsæd 2 pæle, men fik kun en haandfuld havre, n. 2, deels formedelst sommerens kulde, deels fordi han havde saæet for tæt.

Det 3^{je}, 9½ al. lang, 3 al. breed, udsæd 1 pot færöisk byg, afgröde 6 potter, som blev indhöstet sidst i Octobr., n. 3.

¹ Það hefur ekki verið gert. / *Det er ikke sket.*

² Lit. EE; Björn Jónsson (1738–1798), lyfjafræðingur, lyfsali í Nesi / *farmaceut, apoteker på Nes 1772–1798.*

³ Frjósöm. / *Frugtbar.*

⁴ Mótbárur. / *Indvending.*

⁵ Peli. Rúmmálseining. Einn peli er um 0,25 lítrar eða fjórðungur úr potti. / *Pægl. Rumfangesnhed. En pægl er ca. 0,25 liter eller fjerdedel af pot.*

Efterhösten samme aar indhegnede han 15 al. i fiirkant og saaede der d. 18. Sept. 2 smaa beeder, i det eene rug, det andet hveede. Begge spiirede ved Michelsdagstiider,¹ men kom ikke viidere, meest formedelst sludagtig vinter med afvexlende frost.

D. 10. Nov. saaede han igjen et par hænder fuld rug, som ej kom op om hösten, men laae det meeste af vinteren bedækket med snee. Om foraaaret spiirede den og blev indhöstet kort for Michelsdag, hvoraf prøve n. 4.

1770, d. 23 Maii, saaede han i samme stykke jord i lye for nordenvinden.

I et bed 5 al. langt, $2\frac{3}{4}$ bredt en halvpæl islandsk bygsæd af n. 3, som den 28. Sept. gav $2\frac{1}{2}$ pot, n. 5.

I et andet $6\frac{3}{4}$ al. langt, $2\frac{3}{4}$ al. bredt, udsæd $\frac{1}{2}$ pæl dansk byg, som kun gav $1\frac{1}{8}$ pot. Vide n. 6.

Den 28. Maii saaede han i eet beed $6\frac{3}{4}$ al. langt og 5 al. bredt i lye for söndenvind 1 pæl islandsk byg af n. 1 og indhöstede deraf 14. Oct. 2 potter byg, hvoraf prøve n. 7. Af malet islandsk byg har han givet Commissionen prøve n. 8.

Potatos har han forsögt in A° 1771 og deraf höstet 20 fold. De have slaget bæder ind i en lös sandjord, end i en tæt og fugtig jord, hvor de kun gav 4 fold.

Om agerdyrkning meener amtmand Stephensen, litt. JJ, § 6, p. 11.² At noget korn vel kand have voxet i gamle dage helst paa Sönderlandet, men at det dog ey har været af nogen betydenhed, deels da historien ikkun saa sjelden mælder derom, deels og da indbyggerne ved overgivelsen 1262 betingede dem tilførsel af 6 skibsladninger korn, ligesom og biskop Gudmunds vita³ siger, at der alleene voxede noget lidet byg paa Sönderlandet. Men alt det beviiser ikke meere end alleene, at kornavlingen ej har været paa meget nær tilstrækkelig til at forsyne landet.

¹ Mikjálsmessa: 29. september. / *Mikkelsdag: 29. september.*

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV,* s. 502–503. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806.*

³ *Biskupa sögur II,* s. 177–410 (Guðmundar saga Arasonar); III, s. 155–506 (Guðmundar saga Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson). Guðmundur Arason (1160–1237), Hólabiskup / *biskop på Hólar 1203–1237.*

At de nyere agerdyrkningsforsøg ikke lykkedes, vil han § 16, p. 45¹ ikke tilskrive forsøgenes utilstrækkelighed, hvilket dog er en sandhed. Men det er vist nok, at om end noget korn kand voxe i Island i gode aaringer, vil det vist mislinge² i de haarde, deels formedelst den stærke kuld, som kand vare til Junii, ja Juliimaaned, ligesom nattefrost undertiden indfalder tidlig i Sept., deels formedelst den taage, som følger med drivisen, naar den besøger landet, deels ogsaa formedelst stærk regn, som ofte indfalder i Aug. og Sept. til største hinder for kornets modenhed. Alt dette mödte ved de sidste forsøg, ligesom de og traf ind i meget haarde aaringer.

Men omendskjönt kornavling ey kand blive et hovednæringsmiddel i Island, anseer han dog nyttigt at forsøge den, ja tilbyder endog een af hans gaarde til at gjöre prøver paa.

Laymand Biörn Marcussen.³ Litt. K.

Gjör sig ey meget haab om agerdyrkningen formedelst de mange mislingede forsøg i disse sidste tiider.

Sysselmand Br. Sivertsen.⁴ Litt. HH. 1.

Meener, at uaget de sidste agerdyrkningsforsøg mislingede, bör dog dermed gjøres forsøg paa nye med mindre bekostninger og ved præmier, samt at bönderne skulde underholde sig selv. Naar en bonde fra Norge eller Jylland vilde nedsette sig der, vilde han overlade ham en gaard af 10 à 15 hundrede med besætning af 4 à 6 köer og ligesaa mange heste og faar, uden al afgift i 10 aar, og naar han i den tiid kunde forskaffe 10 td. korns avling, skulde garden, saafremt han vilde blive i landet, tilfalde ham og arvinger til eye, men i vidrig fald⁵ falde igjen til sysselmanden.

Ellers er han dog siden falden paa, at det var bædre at udsende unge mennisker som lærlinge. Han har og allerede sendt een til Norge og en

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 525–527.

² Misheppnast. / *Mislykkes*.

³ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *loumand for syd og øst* 1757–1791.

⁴ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessyssel* 1746–1771.

⁵ Að öðrum kosti. / *I modsat fald*.

anden til Bornholm, af hvilke den sidste ogsaa skal lære at forfærdige alle til agerdyrkning tjenlige instrumenter.

Sysselmand Jacobsen.¹ Lit. Nn. N. 1.

Endskjønt han ej directe vil modsige dem, som have troet, at korn, hamp, hör og andre jordfrugter kand voxer i Island, troer han dog forgjæves at anvende stor bekostning derpaa, som noget der venteligt ej vil lønne umagen. Kaal og kjøkkenurter, troer han, kunde dyrkes dog ventelig ej til større fordeel, end at man kand have sine omkostninger og altsaa langt fra ikke til saadan en, som deraf haves i Danmark. Hvorved da vil blive at betænke, om ikke andet sædvanligt arbejde, som at samle fjeldgræs og søl² kand være ligesaa fordeelagtigt for almuen som dette. Og om end korn og havefrugter kunde i almindelighed lykkes gandske vel, maatte de nødvendig imellemstunder mislinge i indfaldende haarde aaringer. Derimod anseer han tun- og engerøgtning med gjærder, grøffter, rødning, gjødning m.m. at være den agerdyrkning, som Island er egentlig skikket til, og som altsaa indbyggerne bör beflitte dem paa.

Bilag til 6te extract.

OM HAVEDYRKNING I ISLAND

Islandske Landcommissions protocoll p. 111–116.³

I anledning af instructionens 6te post.

P. 111. Med kaalhavers anlæg og nytte viiser lit. HH fra Arnæsssyssel, at det hidtil ey har havt synderlig fremgang.

P. 112. Men da dog havevæxter kunde blive til stor nytte i bondens huusholdning, ligesom og den tydske og russiske bonde bruger den grønne kaal, som ved at nedsaltes bevares fra forraadnelse og bruges saaledes næsten det heele aar. Saa ønsker Commissionen, at slige haver maatte i Island komme i drifft, da de have seet, at den grønne kaal voxer der villig, endog i ugjødnet jord. Kaalrabi, roer og fleere rødder og havevæxter trives der og meget godt. Kaalen have de seet i ypperligste væxt hos en hjaaleyemand

¹ Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel* 1758–1790.

² Fjallagrös. / *Islandsk mos* (*Cetraria islandica*); Söl. / *Søl* (*spiselig rødalge*) (*Palmaria palmata*).

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 255–258.

paa Næs¹ i en moselöben og med (p. 113) tuer begroet aaben mark. Roer voxæ sædvanlig saa store som paa Amager,² 2 til 3 pd., ja en paa Bessested³ 5½ pd. Kaalrabi voxer og vel, og det grønne deraf kand ligesaa vel bruges til mad, frisk og nedsaltet, som den grønne kaal.

De foreslaae derfor, at alle beboere enten af jorde eller hjaley⁴ maae blive af kongen paalagt at bygge kaal- og urtehaver ved deres huuse. Disse skulde aarlig efftersees af repstjorerne, om de tilbörliq tilsaaes, plantes, luges og vandes, paa det deraf kunde höstes frugt.

P. 114. Til opmuntring og exempel for almuen vilde her især tjene, om embedsmænd, gejstlige og verdslige, bleve især tilholdte at beflitte sig ey alleene paa disse urter, men og paa potatos, guulerödder, persille og salad samt fleere deslige urter.

Fremfor alle skulde bisperne og oeconomi⁵ paa Skalholt og Holum⁶ beordres paa alle muelige maader at dyrke og bruge havevæxter, paa det den studerende ungdom i tiide kunde see og lære omgangsmaaden med havedyrkningen samt faae smag paa de retter, som laves af haveurter, paa det de siden, med des meere lyst, kunde, naar de etableres hist og her i landet, opmuntre andre dess meer til dette slags ting.

P. 115. Kaalhaverne maatte inden for gjærdet i det mindste være 20 danske alen i fiirkant og anlægges mod sönden i læe for de koldeste vinde. Gjærdet omkring dem maatte være 4 fod höyt og neden under 5 fod, men oventil ikkun 1½ fod breedt for at afholde kreature, og især hunde, samt skaffe det overflödige vand og fugtighed udlöb, skulde gjærdet omgives med gröfft 3 fod breed og 2 fod dyb. Faldet fra begge sider ned ad skulde være saaledes, at bunden ikkun blev 9 tommer breed med afstumpede vinkler, og rummet mellem gjærdet og gröfften 1 fod breedt. Mod den side fra hvilken skarpe vinde vare at vente, skulde gjærdet være 1 fod höyere end paa de andre kanter.

P. 115–116. Ved kaalhavers drifft og fornufftige brug i huusholdningen kunde især spares den meget store tiidsspilde og möye, som anvendes aarlig paa at söge det saakaldte fjeldegræs⁷ mange miile til fjelds.

¹ Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull.

² Amager, Danmörku / *Danmark*.

³ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

⁴ Afbyggersteder. *Islandsk hjáleigur*.

⁵ Ráðsmenn. / *Forvaltere*.

⁶ Skálholt, Biskupstungur, Árns.; Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag.

⁷ Fjallagrös. / *Islandsk mos* (*Cetraria islandica*).

Amtmand Stephensen, litt. JJ, p. 79.¹

Mælder at have ved circulaire skriv 1770 formanet sysselmændene at tilholde bönderne at lægge vind paa kaalhaver effter forordningen 26. Febr. 1754 og Camerets ordre af 20. Mart. 1762.² Især har han troet, at bönderne vilde saa meget meer opmuntres hertil, naar præsterne vilde foregaae dem med exemplar i at anlægge hauger til kaal og andre urter.

Lavmand Sølvesen,³ litt. S. N. 1.

Ønsker og at omstrefjende betlere maatte tilholdes at blive paa deres rette sted og dyrke jorden og anlægge kaal- og næpehaver, hvilket stedse vil betale umagen.

Om urtegaardsmanden John Grimssen.

Ad ind. ref. 30. Septbr. 71. N. 14.⁴

Extract.

De islandske commissarier have berettet til forrige Cammer 16. Aug. 70,⁵ at de effter undersøgning om urtegaardsmand Jon Grimssens⁶ forhold vel have hørt, at han paa mange steder i Sønderfierdingen har hjulpet til kaalhaugers anlæggelse, men at de have tillige spurgt, at mange af disse haver ligge nu udyrkede, hvilket dog maaskee meere kand tilskrives eyernes effterladenhed end hans feyl. Paa Nordlandet derimod er man misnöyet med ham, og det forholder sig ikke saa, som han i hans

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 546. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

² *Lovsamling for Island III*, s. 180–186 (Kongelig Resolution ang. Tilskud til de islandske Indretninger, 26.2.1754); s. 443–444 (Rentekammer-Skrivelse til Amtmand Magnus Gislason, ang. Have-Anlæg i Island, 20.3.1762).

³ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

⁴ Áritun neðst á blaðsíðu / *Påskrift nederst på siden*: 2. bur. ind. ref. N. 472. [PÍ. Rtk. B4/1–34 (Pro memoria um fjárkláðann og fleiri landsnefndarmál frá L.A. Thodal stiftamtmani / *Pro memoria fra stiftamtmand L.A. Thodal om fårepesten og andre landkommissionssager*, 26.8.1771).]

⁵ Bréfabók Landsnefndarinnar / *Kommissionens brevbog* lit. B. N° 19. Frumritið liggur í bréfasafni rentukammers með / *Originalen ligger i Rentekammerets brevsamling med* 2. bur. ind. ref. N. 472.

⁶ Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner*.

memorial (som er bleven commissarierne sendt) har foregivet, at de fleeste af almuen paa Nordlandet ere ved hans underviisning komne i temmelig god erfaring om kaal- og madurtehavers anlæggelse. Thi han kom først til Nordlandet om hösten 1769 og vilde igen 1770 begive sig derfra til Österlandet, endskjönt commissarierne paa Altinget raadede ham til at blive, hvor han var med hans reedskaber. De have derfor ikke kundet recommendere hans ansögning, men have meere været af de tanker, at hans gage kunde anvendes til noget langt nyttigere i landet.

Jon Grimsons ansögning.¹

Denne ansögning er af 24. Jul. 1769, hvori han mælder, at skjönt han allerede paa 6te aar har arbejdet paa havedyrkningens indførsel, har han dog formedelst landets viidtlöfftighed ey kundet overkomme uden de 6 sysseler Guldbringe-, Kiose-, Arnes-, Rangervalle-, vesterdeelen af Skaptefells- og Öefiordssyssel,² hvor han mælder, at indbyggerne ere komne i god erfaring om havedyrkningen. Men som den störste, end[nu] tilbagestaaende deel af landet, vilde kun sidlig höste frugt heraf, naar hans lön skulde ophöre til 1770 aars udgang, og han desuden ey kunde subsistere³ formedelst den ved hans reyser contraherede⁴ gjeld, medmindre han blev souteneret⁵ af den kongelige cassa, saa har han sögt om at hans havende gage 80 rdr. maatte ham prolongeres⁶ endnu i 3 aar.

Lavmand Biörn Marcussen,⁷ litt. K.

Mælder, at Jon Grimsen ey har præsteret noget, som kand lönnne umagen. Tilstaaer dog ellers, at havedyrkning kunde vist vinde fremgang til god fordeel i huusholdning, helst naar man kunde faae godt fröe.

¹ Lit. A. N° 5.

² Gullbringusýsla, Kjósarsýsla, Árnassýsla, Rangárvallasýsla, Vestur-Skaftafellssýsla, Eyjafjarðarsýsla. / *Gullbringusyssel, Kjósarsyssel, Árnassyssel, Rangárvallasyssel, Vestur-Skaftafellssyssel, Eyjafjarðarsyssel.*

³ Draga fram lífið. / *Opretholde livet.*

⁴ Uppsöfnuð. / *Opsamlede.*

⁵ Styrktur. / *Understøttet.*

⁶ Framlengjast. / *Forlænges.*

⁷ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst 1757–1791.*

OM TÖRVEKJÆR OG KRATSKOVE

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.¹

Beretter, at af törveskjær er de fleste steder nok, men af mangel paa folk benyttes ej ret. Moetörv haves mange steds i sysselet, men bruges meget lidet. Da man havde faar, brændte man deres mög, hvor dette nu ej forslaaer, brænder man koemög. Gjödningen savnes herved fra tunene, helst da asken ikke hertil bruges, men som skadelig bortkastes, uagtet den dog med forstand brugt giver god gjöde.

De smaa kratskove, som endnu i sysselet ere tilovers, ödelegges aarlig, og om 20 aar vil være meget lidet af dem tilbage. Sysselmanden önskede derfor, at dette næringsmiddel til en tid for indbyggerne blev indskrænket. Da de ej alene forbruge skovene til kulsvierie til eget brug, som loven tillader, men og sælge kullene og leje skoven bort til andre sysslers indbyggere og omgaaes den saa slet og uforsynlig, at de derved gjöre den mere skade end ved kulsvien selv.

Om skovene paastaaer amtmand Stephensen, litt. JJ. § 2.²

At de vel aldrig have været anseelige, men alleene bestaaet af birk og krat, da historien bevidner, at timmer til huuse og skibsbygninger er blevet hentet fra Norge endog fra de förste tiider, hvorfor han ogsaa meget mindre troer, at skoven i Svarfaderdalen³ har kundet tjent til skibsbyggerie uden maaske til indholter, som biskop Gudmunds historie⁴ ikkun mælder om birk og krat, og loven af 1280 ey gjör meget af skoven. Forskjælen paa skovene nu og tilforn meener han altsaa alleene at bestaae deri, at de birke- og kratskove, som da havdes, ere nu for det meeste ödelagte ved 900 aars brug, da man ej har havt lykke til at faae nogen fremmed træart til at voxer i steden.

¹ Lit. BB. [N° 1]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1754–1803.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 498–499. Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

³ Svarfaðardalur, Eyjafj.

⁴ *Biskupa sögur* II, s. 177–410 (Guðmundar saga Arasonar); III, s. 155–506 (Guðmundar saga Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson). Guðmundur Arason (1160–1237), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1203–1237.

Drivetimmeret anseer han § 17, p. 48¹ nyttigt til huuse- og baadebygning paa de steder, hvor det falder, men at hente det lang veys fra med havføre skibe synes ham ey lønne umagen, helst da man i forveyen maae holde timmermand med haandlanger for at udsøge og hugge det til. Det kand vel og tilstaaes, at saadan fart for dets skyld alleene ey var at tilraade, men naar der först var fart omkring landet kunde ved leylighed meget deraf, som nu nedraadner, komme til nytte.

Da mangel af skov er den største hindring for kjøbstæders oprettelse, skibes og huuses bygning, baade for mennesker og kvæg, ja alle nyttige foretagender, saa tilraader han § 19, p. 51² at fortfare³ med træplantningen, endskjønt det slette udfald, som de derpaa satte forsøg have hidindtil havet, ikke give meget haab, ligesom og saadan plantning ey kand komme til mærkelig nytte förend effter 100de aar.

P. 79⁴ mældes, at han ved circulairebrev 1770 har beordret sysselmændene at paaagte, at ung opvoxende birke og kratskov ej vorder opreven eller forhuggen, men langt meere fredet og opælsket, og alleene den huggen, som ej staaer i væxt.

EXTRACT OM AGERDYRKNINGEN OG DET ÖVRIGE JORDBRUG

I anledning af Landcommissionens instruxes 6te post.

Sysselmand Lider Gudmundsen.⁵ Litra Tt. [N° 1].

Foreslaaer iblandt andet som meget nyttigt til landets opkomst og især forbædring udi oeconomien:

[1] At indhægne visse græsmarker, hvor creaturene kunde holdes om natten, baade da de derved bliver feedere, og den skadelige overgang paa tun og eng ved det samme forekomes.

For det 2^{et} at grave dybe grøvter paa de stæder, hvor der er for meget vand, for ved hjælp af samme at leede vandet paa de fortörrede stæder og marker.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 527–528.*

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 528–529.*

³ Halda áfram. / *Fortsættes.*

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 546–547.*

⁵ Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssyssel 1755–1802.*

Og for det 3^{je} at opbygge og indrette igjen de i forige tider brugelige hestertrader¹ (hestegaarde) til icke liden profit udi gödningen.

Litra AA. [N^o1.]

Troer, at kornavlingen icke let kand lade sig gjöre i Island formedelst jordens ubeqvemhed og veyerligets ustadighed, og vil til bevis derpaa lade tjene de af sal. kong Friderichs den 5te til landet henskickedede folkes ulykkelige forsög.²

Gejstligheden.

Arnessyssel. Litra G. N° 2. Biskop Finner Jonsen.³

1) Meener, at udmarkenes indhægning formedelst deres vidtlöftighed er paa de fleste stæder umelig. Men hjemmemarkene derimod kunde og burde icke eeneste indhegnes, men og alle tuer bortrydes, og hver en bonde eller boesiddende under et vis straf tilsiges hvad stort platz, han aarligen skal saaledes istandsætte.

2) Ligeledes at burde skee med gjödning og vandledning.

3) Tobacks- og skovplantning paa samme maade indrettes.

4) Sæterdrivter⁴ paa fleere stæder at kunde anlægges.

Ditto syssel. Litra F. Provst Finsen og sognepræst Jon Teitsen.⁵

Vil, at ethvert sogn skal forsynes i det ringeste med en plov til at for-

¹ Hestatraðir. Hestarétt eða aðhald fyrir hesta til geymslu í stuttan tíma eða yfir nótt. / *Hestefold til indhegning af heste i kort tid eller natten over. Islandsk hestatröd.*

² Hér er átt við fólk sem kom til landsins 1752 á vegum Innréttinganna, 15 bændur frá Jótlandi og Noregi til að kenna akuryrkju. / *Her menes folk, som var flyttet til landet i 1752 pga. Indretningerne, 15 bønder fra Jylland og Norge til at undervise i agerbrug; Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / Frederik V., konge i Danmark og Norge 1746–1766.*

³ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785.*

⁴ Seljabúskapur. Það að halda mjólkandi ám og kúm til beitar í högum utan heimalands. Ein eða fleiri vinnukonur dvöldu þá í seli yfir sumarið og önnuðust mjaltir og vinnslu mjólkurafurða ásamt smaladrengr. / *Sæterdrift. Det at holde får og køer, der malkes, på græs i græsgangene uden for hjemmemarken. En eller flere tjenestepiger opholdt sig sammen med en hyrdedreng på sæteren sommeren over og tog sig af malkningen og forarbejdningen af mælken.*

⁵ Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst, Skálholt, Biskupstungur, Árn.*; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / biskop på Hólar 1780–1781.*

bædre tunene og de övrige græsmarker. Deres övrige forslage denne post angaaende ere overensstemmende med ovenstaaende litte Tt og G.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 2. Jon Hanneches præst til Hage-, Arbæjar- og Marteinstungekirke.¹

Tror, at hjemmemarkernes urögt for det meste foraarsages derved, at gjödnigen bruges til brændsel. Beklager og beskriver den meget besværlige törvskjæren udi hans præstegælde.

[I.] Holder den gjödningsart, som indbyggerne kalde klining² for meget bædre end den, som bruges ved at kaste eller ströe gjödnigen klattevis paa marken, hvilken kaldes hreitetad.³ Den förste kunde da og bruges til brændsel i mangel af andet.

II^{do} For at sæterdrifter, gærder, moradsers udgravning og vandledning paa törre udmarker kunde komme i værk, meener hand, det beste middel var, at leylændingerne udi deres fæste- eller bygselsbreve⁴ tilforpligtes at sætte sligt i værk under opsigelse af gaarden. Nyttens af det sidste i henseende til græssets mængde viser han med et eget exempel.

Guldbringesyssel. Litra Y. Præst Thorarensen.⁵

Finder udi sin oeconomiske beskrivelse over Lambestads præstegæld⁶ 2de aarsager som meget hinderlige udi jordbrugets drivt i bemelte præstegæld.

Den 1te kommer af jordmaannets beskaffenhed selv, og hvortil kunde henføres:

a) Sandbanke og leergrund, som han dog tilstaaer at kunde med opplöyning, udreenselse og höefröets besaaning efterhaanden sættes i frugtbar stand.

¹ Jón Hannesson (1735–1808), prestur / *præst*, Marteinstunga, Holtamannahreppur, Rang.; Hagakirkja, Árbæjarkirkja, Marteinstungukirkja, Holtamannahreppur, Rang.

² Klíningur. Litlar mykjuflögur bornar á þýfi en síðan teknar og þurrkaðar til eldsneytis. / *Mindre stykker dyregödnig lagt på hjemmemark, der er fylt med tuer, men siden samlet og tørret til brændsel.*

³ Hreytitað. Mykja sem kastað er til áburðar og mulin síðar. / *Dyregödnig, der spredes som gödning og siden findeles.*

⁴ Byggingarbréfum. / *Fæstebreve.*

⁵ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

⁶ Lambastaðaprestakall / *Lambastaðir præstekald* (Seltjarnarnesþing), Gull.

b) Mosser og tuer og især en meget ujevn engbund, som han troer med stor fordel og uden sønderlig bekostning at kunde gjøres jevn paa den maade, at tuerne med en törvlee efterhaanden flittig blev afskaarne, hvilke mand igjen kunde bruge enten til gærder eller for at nedlægge paa ujevne og steenige stæder.

Den 2^{den} som kommer af søebrud og oversvømmelser. Saaleedes be-
retter hand, at søen haver om vinteren 1770 borttaget 3 favners brede af en liden landstrækning, som tilhørte hans gaard, saa at hjemmemar-
ken, som er 300 favne lang, haver derved paa engang tabt 900 kvadrat favne.

Desuden at gamle folk paastaae sandsyneligen, at der over 50 favne i bredden er ved søens oversvømmelse bortreven udi en tid af 50 aar, og hvortil mand kunde see de tydeligste tegn, saasom hjellers¹ og gaarders forflöttelse. Desuden omkaster søen gærder og opkaster en mængde steen, sandgrus, leer, tang og tare,² som neppe staaer til at forbædre og udreense igjen. Hvorfore og mange önsker, at deres paaboende gaarde maatte nedsættes udi deres forige afgift.

Midlerne til að hemme dette skadelige indbrud af søen, meener han, var at opføre en vel bunden og fast vold af steen og jord, item grus, aske eller leer (dog de 2de sidstbemelte sorter syntes at have fortrinnet) paa en fast grund langs med strandbredden, saaledes at det nederste af volden maatte være dybt nedsat, af 6 à 8 al. tyckelse i det mindste, men det överste ligeledes 1 à 2 al. I höyden maatte den fra strandens overflade stige til 5 à 6 al. med en brink opad især paa söesiden.

Men saasom dette arbejde udfordrede meere og större bekostninger, end leylændingerne kunde bestride, allerhelst da samme betale meere end dobbelt landgilde, saa ofte de paa egen bekostning og uden vederlag, som mesten dels er sket hidindtil, maa bortreense en mængde opkastet steen og sand etc. af sin hjememark, troer han, at dette kunde iværksettes:

- a) Ved en 10 aar frihed.
- b) Ved ethvers aars flittig og tilforladelig opsyn med værket.
- c) Om de menisker, som have fortjent at sidde paa vand og bröd, fjerdings römmelse,³ pengeböder og deslige straffe, fick befrielse derfra

¹ Fiskhjallar. / Hjalde, skur med tremmevæg til tørring af fisk.

² Þang og þari. / Forskellige tangplanter.

³ Þ.e. gerður brottrækur úr landsfjórðungi. / Dvs. landsfjerding's forvisning.

paa saaddane vilkaar, at kongens godser maatte nyde deres tjeniste for at begynde med slige sufficiente¹ gjærdes opførsel imod søegang, eller anden vigtig forbedring, hvorved ej maatte mangle en fornuftig anførsel og indseende.

Obs.² Dette kunde rigtig forstaaes i almindelighed saa, at for al den forbedring, af hvad natur den end kunde være, en flittig og skjønksom leylænding gjør paa sin gaard, pleyer hand aldrig at nyde nogen erkjendtlighed derfor af husbonden, endsige vederlag. Men tvertimod, naar jorden er paa nogen slags maade först bleven forbedret, maae svare en høyere afgift. Hvilket öyensynlig afskremmer en gaards opsidder fra at foretage den ringeste forbedring.

Blandt de fordeele, som dette præstegæld har, nævner han græsrigge hjemmegaardsmarker og feede græsgange op til fjælds, lyng og kratskov. I henseende dene sidste, beklager han den store misbrug, dene art skov er underkastet, og troer den var værd og burde bespares og fredes, saavidt mueligt var, for efterkomerne.

I henseende til jordbruget i almindelighed og især:

1) Hjemmemarkernes rögt og dyrkelse, da befinder hand derudi følgende forhindringer og mangler:

a) Tuer og stoere steene, som opsidderne af gaardene ingen flid gjøre sig for at bortrydde, deels af mangel paa beqvemme reedskaber, af hvilke de have ickun saadanne jernspader, som gjøre dem dette arbejde langsomt og besværligt, deels deraf, at da værket maatte hvert 10de aar paa nye forsættes, opsidderne, som icke agte at blive ved deres gaarde, fraholdes at lægge haand derpaa.

[I]

Til de spørmaale:

1) Hvor mange alen gærde en gaards opsiddere efter dens dyrhed kunde opføre aarlig?

2) Hvor mange qvadrat allen kunde aarlig jevnes af hjemmemarken?³

Svares:

1) At en 10 hundrede jords opsidder, som er frisk og god, men NB. eene arbejder og ej har fleere end 2 vanføre at underholde, eller om hand

¹ Fullnægjandi. / *Fuldgyldig.*

² Þessari málsgrein er bætt við á spássíu. / *Dette afsnit er tilføjet i marginen.*

³ Lit. Zz. N° 2.

har fleere, da, om hand holder en tjenistepige, kand, i fald der er steen paa stædet, hvor gærdet skal opføres, uden al anden arbejds forsømmelse opføre 9 al. dansk i længden, i høyden $1\frac{3}{4}$ al. Tycke underst $1\frac{1}{2}$ al., överst $\frac{3}{4}$ al. Men er der törvskæren ved haanden og ingen steen, da ej mere end 6 al. Har bonden 1 tjenistekarl foruden sig, da kunde han gjöre dobbelt gærde imod det ansatte. Herefter proportioneres de større avlsgaarders omgærding med fleyre arbeydere.

2) En bonde eller en af lige beskaffenhed og eens dyrheds gaards opsidder (som mæld) kunde, foruden anden gaardens drivt, forbædring og anførte gærders sætning, aarlig af sit tun planere 6 al. udi qvadrat. En større gaards opsidder og med fleere arbeedere kand planere meere efter proportion.

b) Deels ingen, deels uduelige gærder, som kunde fraholde creaturerne at betræde og fordærve jordsværen.

c) Gjödselens uforsigtige og usparsommelige samling, forvaring og behandling, saaledes at mödningen sættes uden valg enstæds over jorden, hvor al saften flyder bort, staaer aaben heele sommeren, kastes paa marken uden forskjel af jordens eller gjödselens beskaffenhed etc. Hertil kommer den fast almindelige misbrug med at bruge koe- og hestemög til brændsel, hvor ellers kand have törvskæren.

d) At kun faae betjene sig af: aa) Nyt raadt tang. bb) Gammelt höe og ris til at bedække jorden med for nattefrost. cc) Blandet mög med aske, som gjör sin store nytte, naar den udströes paa fugtig og mosset grund. dd) Udbrændt og forraadnet tang. ee) Jordmarv,¹ meget god til gödning.

II.

Engene eller udmarken angaaende, som gemeenlig² ere slettere end hjemmemarken, finder han ad mangle vedbörlig gjödssel og fornöden bevogtelse for creature. Den beste middel til at holde disse vedlige, meener hand, at var sæters optagelse, da baade marken derved befredes for creature om sommeren, og disse vinde meget meere derved i henseende til kjöd og mælk.

III.

I henseende höeavlingsmaaden fremsætter han følgende spørmaale:

1) Om det icke var gjörligt at slaae hjemmemarken eller en part deraf 2 gange, förste gang sidst i Junio og anden gang först i Aug. Troer, mand

¹ Mergill eða kalkleir. / *Mergel*.

² Almennt. / *Almindeligvis*.

kunde derved vinde $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ mere höe end ellers, ja end bædre til foeder, da i saa fald blev græsset aldrig forvoxet, og mand derved fick haaien¹ (den nederste fod af græsset), som er det feedest græs.

2) Om mand icke kunde ligesaavel tyndslibe höeleen paa en slibe-steen² som tyndklappe³ den paa en ambolt? Da ved det sidste spildes saa megen trekull, som formedelst skovenes aftagelse ere vanskelige at bekomme.

3) Om det icke var tjenligere ved söekanten, hvor der er mangel paa höe, at indrette höelader i stæden for blotte höestacke? Derved kunde forekommes megen spilde af höet. Det er ogsaa overalt brugeligt i Strandesyssel. Han slutter denne materie med besværging over en almindelig uforsigtighed i at tælle creaturene paa foer om efterhösten eller at proportionere deres antal efter forets godhed og forraad.

IV.

Andrager den der paa Sæltenes⁴ indsnegne misbrug med törvskæren, nemlig at der gravet efter törv til brændsel udi særskilte smaae huller 3 à 8 al. dybe hist og her i udmarken, hvorved ald gjennemfart bliver afskaaren, og creaturene betagen ald gang og græsning.

Mælder sig at have derfor paa mandtalstingene erindret for fornödent, at der beskickes nogle forstandige mænd, som skulde udvise enhver en vis plads til törvskæren, samt have fornöden opsyn dermed. Ligesom og selv at have gjort sig den forestilling, at icke langt fra hans gaard kunde gjöres en hovedgröft for at udleede vandet af en morads og tillige at grave efter törv til brændsel, dersom 5 à 6 gaarde i nærværelsen kunde ved övrighedens foranstaltning formaaes til at foreene deres kræfter udi saadant foretagende, og önsker, at saaddan forslag maatte nærmere undersöges.

Obs. Vel anförer forfatteren denne omgangsmaade ved törvskjæren som en sær misbrug paa Saltenes, men da den forefindes fast paa alle de stæder, hvor törvskæren falder, undtagen lige ved strandbredden, og haver al den selvsamme skade ifölge med sig, som han her beskriver,

¹ Há. Gras sem vex á túni eftir fyrri slátt. / *Efterslæt.*

² Hverfisteinn. / *Roterende slibesten.*

³ Dengja ljá, klappa hann eða slá fram eggina. Bréfritari óskar eftir því að hverfisteinn verði fluttur inn svo að ekki þurfi að nota kol til að hita ljáblaðið. / *Harre en le, hamre leen skarp. Brevskriveren önsker, at der skal indføres slibesten, så man ikke skal anvende trækul til at opvarme lebladet.*

⁴ Seltjarnarnes, Gull.

saasom: overfartens vanskelighed og hemmelse, kreaturers idelige forlis, kand den billig henregnes til de almindelige feyl udi jordbruget. Det forslag, proponenten derfor giver herimod, kand med desto større föye appliceres paa andre stæder, hvor dette slags törvskæren bruges, at de samme ere gjerne sumpige moradser, dog tillige noget græssige.

Anførte syssel. Litra UU. N° 2. Provst Thorgeirsen.¹

Klager over misbrug af kratskovene: at de oprives og forhugges. Mælder sig at have forbudet sine leylændinger udi hans dem givne bygselsbreve at forhugge samme, men forgæves. Dene art skov bruges mest om vinteren til creature i mangel paa höe, hvorföre hand troer, at dene mis-handling icke læt kand forekommes paa anden maade, end at indbyggerne:

- 1) Lagde dem meere efter at forbædre deres hjemmemarker og
- 2) icke holdt flere kjör om vinteren, end de saae forud om efterhösten, at de kunde foedre.

Borgefiordssyssel. Litra Kk. N° 4. Præst Thorvarder Audunersen.²

Beskriver de fordeele de gamle landets indbyggere have havt ved sæterdrifter, beklager deres forsømmelse, som hand tilskriver deels mangel paa trævare og deels övrighedens efterladenhed at tilholde almuen alvorlig til deres optagelse.

Sneefieldsnessyssel. Litra A. N° [2].³ Præsteskabet.

Erkjænde hjemmemarkers indhægning med gærder og deres planering for uundværelig fornöden, men saaddanne dog at burde proportioneres efter gaardernes størrelse og opsidderens omstændigheder, saaledes at en bonde, som er eene arbeydere, icke kunde paalægges at opføre meer end 2 eller 3 favne lang gærde. En, som haver tjenistefolk, 4 à 5 favne lang ditto, men 3 favne i qvadrat at planere. En mindre formuende bonde kunde formaae ickun 1 à 2 ditto. De troe ellers planeringen af tunene icke at være saa gavnlig ved söekanten, hvor der saa megen mangel paa græssning og græsmarker, da en saaledes opskaaren jord icke vilde i næste 2 aar efter saa let begroes med grönsvær igjen.

¹ Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / provst, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

² Þorvarður Auðunarson (ca. 1705–1775), prestur / præst, Saurbær, Hvalfjarðarströnd, Strandarhreppur, Borg.

³ 2. B. J. Ref. N° 699 m. Lit. A. N° 2; Snæfellsnessýsla. / Snæfellsnessyssel.

Hunevandssýssel.

Litra ZZ. N° 1. Præpositus emeritus¹ Thorsten Petersen.²

Fremsætter følgende poster, som undværelige til høeavlens og creaturerernes formeerelse:

1) Gærder omkring hjemmemarken, som det har været brugeligt i de ældre tider.

2) Steckgarde³ eller høetovter paa udmarken for at lægge høet udi, hvorved man kunde spare heste, sommertimen og törredagene, hvilke man ellers bortspilder med at före høet hjem til gaardene over en (som videst falder) lang og besværlig vej. Men høet kunde i saa fald föres hjem om efterhösten, da man slipper høeavlingen. En almindelig lov, meener han, kunde give dette forslag sin efect. Han erindrer tillige, at disse stackgarde have været meget brugelige udi forige tider.

Obs. Herved kunde erindres, om den maade at före høet hjem af hjemmemarken og engene, hvor der falder jevn og tör vey, paa dertil byggede beqvenne slæder icke var meer forderlig i henseende til arbeydets hurtighed som fordeelagtig, at derved svaredes en deel af høet, som ellers gaaer til spilde, end den som gemeenlig bruges med 3 à 4 à 8 heste enten en efter den anden klattevis eller alle paa engang. Hvilket gjør arbeynet langsomt, naar der forestaaer regnveyr, saa at meget quantum törret høe kunde derover blive vaadt igjen, fordærvet og krafteslös. Thi medens mand laver saaddan 12 à 14 bundt til, som bæres paa heste, kand en slæde læstes 3 à 4 gange med dobbel mindre mandskab. De folk, som kunde spares fra dette arbejde, kunde da igjen bruges til at lægge høet i stacken. Icke at tale om, hvor mange heste herved kunde spares, hvis overflödighed saa meget klages over i de indgivne forestillinger. Samme kunde siges om al anden transport af törrefisk etc., hvor veyenes beskaffenhed tillod det.

Skaftelfieldssýssel. Litra A. N° 1.⁴

Pro[po]neres, at bönderne alvorlig tilholdes at indrette gærder omkring deres hjememarker, og meenes, at en bonde, som icke er ene arbejder, kand aarlig opföre 10 favne lang gærde og planere ligesaa meget qvadrat

¹ Prófastur sem látið hefur af embætti. / *Provst, som er fratrådt.*

² Þorsteinn Pétursson (1710–1785), prestur / *præst*, Staðarbakki, Miðfjarðarhreppur, Hún. 1746–1776, prófastur / *provst* 1747–1767.

³ Stakkgarður. Garður utan um hey. / *Gærder omkring en plads hvor høet stakkes. Is-landsk stakkgarður.*

⁴ 2. B. J. Ref. N° 699 l; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssýssel.*

af hjememarken. Proponeres, at indsendes udi hvert syssel forfærne folk, som undervise indbyggerne udi agerdyrkning.

Bondestanden.

Guldbringesyssel. Litra SS. N° 1. Islands fattige uden navne.

Ligesom gejstligheden udi Schaftefieldssyssel litra A n° 1 om gærder og planering. Men same dog at maatte nödvändig proportioneres efter böndernes ævne og formue. De troe, at en fattig bonde kand om aaret planere 5 à 10 favne.

Ditto syssel. Litra CC. [N^o] 1.

Erkjender kornavlingens muelighed saavel af de forige tiders historie som udi disse tider derpaa iværksatte atskillige forsög og især af sandhavren.¹ Til dens istandsættelse igjen maatte især udvælges landets indfödde börn for at oplæres i samme. Ligeledes maatte bönderne alvorlig tilholdes at opføre gærder omkring deres hjemmemarker, og vel ogsaa udmarkerne, samt sysselmændene at have opsyn dermed.

Rangervallesyssel. Litra T. N° 2.

Synes meget rimeligt, at boghvede og hamp kand voxe i landet. Önskes, at der gjöres forsög med at plante tobak og brændeskov,² da der somme stæder sees tegn til, at det sidste har voxet i forrige tider.

Hunevandssyssel. Litra Oo. N° 2.

Holdes for meget gavnlige, at bönderne lagde dem efter at opføre gærder omkring deres hjemmemarker, da samme meget imodstaae foraarskuldens skadelige virkninger paa grönsværen.

Nordersyssel.³ Litra Rr. N° 1–13.

Forlanges, at en duelig gartner maatte indsendes for at lære indbyggerne at behandle og cultivere det vilde rug,⁴ som voxer i sysselet.

Om have dyrkningen især.

I anledning af bemelte 6te post.

¹ Sandhafrar (melgresi). / *Marehalm* (Leymus arenarius).

² Skógur til eldiviðartöku. / *Skov til brug for brændsel*.

³ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*.

⁴ Þ.e. melgresi. / *Dvs. marehalm* (Leymus arenarius).

Litra AA. [N° 1].

Mælder, at omendskjönt den dermed i förstningen gjorte prøve har lyckes, er samme dog igjen saa nær som forfalden, saa at kaalhave nu ere ingenstæds at finde uden paa Thingöre, Buderdal, Södlagsdal, Leiraae, Widöe, Bessestæd og Reykevig.¹ Hvilke meere for syns skyld end fordeele i oeconomien holdes ved lige. Aarsagerne, hvorföre bönderfolk icke vil eller kand væntes at ville lægge dem efter kaalhavedyrkning, berettes at være:

1) At de synes at have ligesaagot og bædre af fjeldegræs² til deres husholdning, hvilke de kand faae strax om foraaet, da sneen töer op, og derpaa begynde at lave deraf sin vinterprovision, men kaalet derimod er icke fuldvoxet för end hen imod Mikelsdag.³

2) Den madlavning af kaal, som udenlands er brugelig, kommer icke overeens med den islandske bondes madlavning og diæt, som morgen og aften bestaaer af skjör⁴ og fjeldegræsgröd. Til kaal behöves desuden feedmad⁵ og kjöd, uden hvilket det er uspisseligt, men som nu icke haves meere, da faarene ere bortdöde.

3) At bönderne have icke ævne til at bygge saa store haver, som dertil behövedes, de icke ere i stand til at vedligeholde det mindste af tungærde.⁶ Icke desto mindre troes, at dersom de best formuende og övrigheden havde lagt större vind paa dette slags dyrkning, saa var det rimeligt, at bondefolk havde lidt efter lidt blevet vandt.

Biskop Finner Jonsen.⁷ Litra G. N° 2.

Erkjænder kaal- og urtehavers indretning at være i almindelighed meget nyttig og at burde under vis straf paabydes jordeyerne, samt sysselmændene ved hjælp af repstjorene, som til den ende anbefales inseende med et vis qvarter af sognet, at have nöye inspection dermed og bruge dertil alle tjenlige opmuntrings midler. Ligeledes hvad angaaer potaters dyrkning.

¹ Þingeyrar, Sveinsstaðahreppur, Hún.; Búðardalur, Skarðsstrandahreppur, Dal.; Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð.; Leirá, Leirársveit, Borg.; Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.; Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.

² Fjallagrös. / *Islandsk mos* (*Cetraria islandica*).

³ Mikjálsmessa: 29. september. / *Mikkelsdag: 29. september*.

⁴ Skyr. / *Skyr*.

⁵ Feitmeti. / *Fedtstof*.

⁶ Túngörðum. / *Gærder omkring hjemmemarken*.

⁷ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785*.

Gejstligheden.

Annessyssel. Litra F. Provst Haldor Finsen og præst Jon Teitsen.¹

Ansee det nödvändig til kaalhaves anlæggelse, at kaal- og næpefrøe,² item roer og potaters, bleve gjort til en handelsvare med befaling til de handlende at indføre det samt indbyggerne at benytte sig der af.

Rangervallesyssel. Litra Gg. N° 3. Præst Jon Hannesen.³

Beklager böndernes efterladened i at indrette kaalhaver, saa at der udi hans 3de folkerige præstegælde findes ickun 5 kaalhaver, uagtet han selv haver til sit brug oprettet en, og vist bönderne baade omgangsmaaden med at saae, som benytte sig deraf til sit husbrug. Holder tjenligt at fornye den befaling med deres indretning inden et vist fastsat termin og under et vis straf. Men præsterne og de bönder, som forstaae omgangsmaaden, tilholdes at undervise de andre derudi.

Guldbringesyssel. Litra Y. Præst Thorarensen.⁴

Holder tjenligt, for at opmuntre og undervise almuen udi ager- og have- dyrkningen, at noget grundigt og udförligt skrift desangaaende publiceres ved trycken. Til den ende kunde en af gartner Jon Grimsen,⁵ efter forlydende, sammenskreven underretning om havers indretning fortjene at publiceres. Han recommenderes ogsaa meget studiosus Finsens brev om agerdyrkningens muelighed i Island.⁶ Havedyrkningen, beretter han, at icke er af betydenhed drevet af almuen i hans præstegæld.

¹ Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

² Næpufræ. / *Majroefrø*.

³ Jón Hannesson (1735–1808), prestur / *præst*, Marteinstunga, Holtamannahreppur, Rang.

⁴ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

⁵ Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner*.

⁶ Hannes Finnsson (1739–1796), stúdent, Skálholtsbiskup / *student, biskop i Skálholt* 1785–1796; Hannes Finnsson, *Breve om agerdyrkningens muelighed i Island fra Hans Finnsen. Det første af 23. October 1769 til A. Thorarensen*. Oversat af islandsk. København 1772. Íslensk þýðing, stytt / *Islandsk oversættelse, forkortet*: Hannes Finnsson, „Um mögulegileika akuryrkju á Íslandi ritað af Hannesi byskupi Finnssyni í brjefi til síra Árna Þórarinnssonar prests í Seltjarnarnesþingum, dag. 23. oktr. 1769.“ *Ísafold* 1880, 7. árg., 26.–27. tbl., s. 101–108; 29. tbl., s. 113–116; 32. tbl., s. 125–128.

Borgefiordssyssel. Litra Kk. [N° 2]. Præst Olavus Brinjolvsen.¹
Foreslaaer at gjöre nye forsög udi ager- og havedyrkningen. Bönderne maatte paalægges at opføre kaalhaver, og sysselmændene at forsyne dem med fröe paa vaartingene.

Hnappedalssyssel. Litra V. Præst Vigfus Jonsen.²
Erkjænder mueligheden af saavel ager- som havedyrkningen udi Island og især nyttten og fordeelen af den sidste. Til hvis ophjælpelse han önsker, at enhver rep havde en erfaren og duelig norsk bondekarl, der indrettede sin husholdning paa norsk maneer og forstoed got ager- og havedyrkningen. Denne skulde nyde til beboelse hvilken den jord i reppen, han helst vilde. Præsten og repstjorerne skulde ligeleedes, for at opmuntre andre, være forpligtede til at sætte de af ham formuelige og fordeelagtige erviste pröve i værk.

Der skulde i hver landsfjerding være i det mindste 1 generalinspæcteur, som en gang om aaret gjorde en almindelig visite i sit district for at eftersee og ordinere værkets befording. Denne skulde have en matricul³ indrettet, hvorudi hand til andres opmuntring indførte det, som marqværdigt kunde forefalde, eller en og andens besynderlige flid og duelighed, og om det var mueligt at udsætte præmier for visse fortjenister og duelighedspröver.

2) At der blev indrettet et oeconomisk compendium⁴ for at traderes⁵ i skoelerner, eller et i hver stift til den ende oprettet lidet gymnasium,⁶ hvorved dimicisi⁷ fra latinskolerne,⁸ som icke agte at rejse til Kiöbenhavns Universitet, skulde indvies til præsteembedet, exercere sig et aar i de videnskaber, som tilhøre landvæsenet.

¹ Ólafur Brynjólfsson (1708–1783), prestur / præst, Garðar, Akraneshreppur, Borg.

² Vigfús Jónsson (1736–1786), aðstoðarprestur / *hjælpepræst*, Miklaholt, Miklaholts-hreppur, Hnapp.

³ Eignaskrá. / *Fortegnelse over ejendomme*.

⁴ Yfirlitsrit. / *Oversigtsværk*.

⁵ Gert að siðvenju, kennt. / *Overleveres, læres*.

⁶ Æðri menntastofnun þar sem kenndar eru ýmsar hagrænar og hagnýtar greinar. / *En form for højere skole, hvor der undervises i forskellige økonomiske og praktiske fag*.

⁷ Útskrifaðir nemendur. / *Dimitterede elever*.

⁸ Latínuskólarnir í Skálholti og á Hólum. / *De latinske skoler i Skálholt og Hólar*.

Bardestrandssyssel. Litra Ll. N° [2]. Provst Biörn Haldorsen.¹
Beskriver jordmonnets beskaffenhed udi sit provstie. Indberetter følgende af ham udi haveyrkningen gjorde observationer og forsøg.

1) At have gjort forsøg med höefröe som espargette og gule klöver,² men forgæves, hvilket han deels tilskriver det tilskickede fröes uduelighed. Dette mælder hand, at er den störste aarsag i, at de fleste bönder i syssellet ere blevne kiæde af haveyrkningsforsögene, da de icke have faaet andet end udueligt fröe af sysselmanden, og denne igjen af handelen.

2) Kand han icke til visse sige, om de jordarter, der findes, ere gode til skovplantning, da han först haver begyndt med at saae træefröe. Beretter i den henseende, at jordmonnet er stærk beblandet med ochra ♂ og ♀,³ samt at den nederste mudderjord (af hvilken man skær törv til brændsel) kand icke föde noget fröe, förend den har ligget 4 aar i frie luft. Og at flyvesand er meget tjenlig til denne jord, förend den bruges til jordæbler og haveurter.

3) Haver han erfaret, at söetang er meget tjenlig til havegjödsel, naar det först er forraadnet. Aarsagen til dette, som og at det er tjenligt til engbunden, er, at isen bliver aldrig ret tyk der under for saltet skyld.

Mulesyssel.⁴ Litra Ff. N° 6.⁵

Tilskrives den forsömmelse af kaalhavenes indretning, sysselmændenes negligence⁶ deels i at forskrive og indkjöbe fröet, deels med eget exempel at foregaae almuen og bane dem veyen. Da dog haverne ere forlængst paa mange stæder der i syssellet opförte. Proponeres derfor, at befalingen desangaaende til sysselmændene skal fornyes.

¹ Björn Halldórsson (1724–1794), prófastur / provst, Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð.

² Fóðurplanta af ertublómaætt og gulur smári. / Foderplanterne esparsette og gul kløver.

³ ♂ efnafræðitákn fyrir járn, kennt við plánetuna Mars, þ.e. Ochra martis eða járnokkur. Hér hlýtur að vera átt við mýrarrauða; ♀ Efnafræðitákn fyrir brennistein. / ♂ det kemiske tegn for jern, angivet med tegnet for planeten Mars, dvs. Ochra martis eller jærnökker. Her synes at være tale om myremalm; ♀ Kemisk tegn for svovl.

⁴ Suður-Múlasýsla. / Suður-Múlasyssel.

⁵ Leiðrétt úr / Korrigeret fra N° 4.

⁶ Vanræksla. / Forsømmelse.

[Mulesysse].¹ En præst ved navn Poul Gudmandsen.²

Troer icke, at agerdyrkningen kand medføre nogen nytte i hans præstegæld formedelst foraarskuldens lange vedvarehed ud paa sommeren og vintrens tidlige begyndelse. Erkjænder have- eller kjöckenurters dyrkning derfor muelig og tjenlig.

Skaftefieldssysse. Litra A. N° 1.³

Önskes, at forfarne mænd maatte tilskickes hvert sysse for at indrette og lære agerdyrkningen.

[Skaftefieldssysse].⁴ Litra Tt. N° 2.

Findes intet denne post angaaende.

Bondestanden.

Guldbringesysse. Litra NN.

Forlanges:

1) At havedyrkningen maae igjen paabydes under vis strafs böder til repstjorer og andre, som vise derudi en særdeles flid.

2) At got og uforfalsket kaalfröe maatte have udi handelen.

Skagefiordssysse. Litra ZZ. N° 9. Thorlever Claus.⁵

Holder for overmaade nyttigt, at folk lagde dem efter kaalplantningen, om hvis muelighed han er, uagtet de af andre derpaa forgæves iværksatte prøver, som han tilskriver deels fröets uduelighed, deels jordens ubeqvemme tillavning og deels foraarskulde, icke desto mindre ved egen erfarenhed overbevist. Havernes indretning, jordlavningen og plantningen, meener hand, let kunde læres af den der i landet indkomne urtegaardsbog,⁶ og troer endog, at naar alt dette var vel iagttaget, kand foraarskulden icke skade saa meget, naar fröet ellers var got og dueligt.

¹ Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel*.

² Lit. Ff. N° 5; Páll Guðmundsson (1725–1782), prófastur / *provst*, Kirkjubær, Tungu- og Fellnahreppur, N-Múl.

³ 2. B. J. Ref. N° 699 I; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssýssel*.

⁴ Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssýssel*.

⁵ Þorleifur Claus Brynjólfsson (ca. 1705–ca. 1801), bóndi og hreppstjóri / *bonde og repstjorer*, Ystagrund, Akrahreppur, Skag.

⁶ Ólafur Ólafsson [Olavius], *Íslensk Urtagardsbok söfnud og samantteken bændum og alþýðu a Íslande til reynslu og nota*. Kaupmannahöfn 1770.

Nordersyssel.¹ Litra Rr. N° 1 til 13.

Önskes, at havedyrkningen maatte vorde iværksat til icke liden hjælp for fattige folk.

Om leylændingers vilkaar især.

Litra AA. [N° 1.]

Paastaer, at adskillige jorder og leyepladser i landet blive nu om stunder for höyt leyede, paa den grund at de, fra den tid landet blev först beboet og opsat til landskyld, have tabt en deel af sine herligheder og nytte formedelst fjeldskræder og præcipitante² elver. Ligeledes at der er stor forskjel paa mange jorders godhed, som dog leyes med lige höy landskyld. Saaledes at af en jord, som har 10 hundrede heste³ engehöe, betales icke höyere landskyld end den, der ickun har 1 hundrede og 60 heste.

Kiosesyssel. Litra Jj. N° 3[b].

Nogle leylændinger af Kialernes⁴ andrage de haarde vilkaar, de maae taale af deres husbönder, at disse:

1) Tilforpligte dem under opsigelse af gaarden at roe paa deres baader, i hvor slet de end ere udreedede, for aarlig slet intet, eller betale 1 rd. udi mandslaan.⁵ Samt, naar de före deres egne baader ud paa fiskeriet, fordrer husbonden en ½ lött aarlig, men lægger dog slet intet til af hvis, der hörer til baadens udreedning. Da nu övrighedens mellemhandling eller irettesættelser intet hjælpe og ickun paadrage dem husböndernes uvenskab, ansöge de forlindring herudi foranstaltet samt at vide, hvor meget dem med rette tilkommer at betale til husbonden for at blive frie for at roe paa hans baader.

2) At de tilholdes at betale fuld leye efter de af afdöde qvilder.

3) At tiende deres paaboende jord, som dog icke er andre stæder brugeligt.

¹ Þingeyjarsýsla. / Þingeyjarsýssel.

² Ólgandi. / Brusende.

³ Hestur. Gömul magneining af heyi sem jafngilti því sem einn hestur gat borið, venjulega um 80–100 kg. / *Gammel islandsk måleenhed for mængde af hø, som svarer til det læs, en hest kunne bære, sædvanligvis ca. 80–100 kg.*

⁴ Kjalarnes, Kjós.

⁵ Róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum jarðeigenda á vertíð eða sinna flutningum. / *Hoveri på båd. Fæsteres og afbyggeres forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Islandsk mannlån.*

4) Forlange de at vide, hvorleedes laugmandstolden¹ bör med rette betales.

5) Forespørge, hvis skade det skal være, at deres leyejorder aftage formedelst sandfog og vandskylden.

[Kiosesyssel.] Litra Aa. N° 5 .

Selveyerbönders leylændinger klage over:

1) At blive tilholdt at betale tiende til kongen, kirker, præster og fattige uden ringeste gotgjørelse i landskylden, alt uagtet jordernes mærkelige aftagelse formedelst atskillige ulykelige hændelser. Da de dog icke vide, at det er kongens villje, at de skal tiende anden mands eyendom, eller at hans May^{ts} leylændinger ere saaddane ydelser paalagte, hvorfor de troe, at de maae være introduceret deels ved en gammel sædvane og deels hændelser. Nogle kongenns leylændinger besværgе sig over at tilholdes, foruden 3de sidstbemelte jordetiender, at betale mandslaan, som dog icke svares af böndergods leylændinger.

Obs. Den grund, hvorfor selveyeres leylændinger vil synes at burde være frie at svare jordetiender, at nemlig kongens leylændinger icke svare dem, er icke tilstrækkelig, da de sidste tilstaae, at de maae betale dem. Anføres dog for nöyagtigheds skyld.

2) At de af atskillige jorddrotter kræves om leye efter de afdöde qvilder, om icke alle saa dog de halve, tillige forhøyelse udi landskylden, at de paanödes kjör i stæden for faareqvilder. Hvilket er saa meget meere til deres nachdeel, som hine falder meer bekostelig at holde end de sidste efter jordernes beskaffenhed.

3) At landfogeden paastaaer 3 fiske til vægt udi mandtalsfisk² af hver bonde for hver mand, han holder paa fiskerie, da der dog for hans tid blev paastaaet og betalte ickun 3 f. udi tallet og 2 udi vægten. Saa at en bonde, som holder 4 mænd paa fiskerie, maae nu svare 12 f., i stæden for han tilforn betalte kun 8 f.

¹ Lögmannstollur. Sérstakur skattur sem rann til lögmannna til að bæta launakjör þeirra. / *Lovmandstold. Afgift, som gik til lovmændene for at forbedre deres lønforhold.*

² Manntalsfiskur. Gjald lagt á aðkomumenn sem komu í verstöðvar til útróðra og rann til sýslumanna sem þóknun fyrir aukna löggæslu á vertíð. Tíðkaðist aðallega á Snæfellsnesi og í Gullbringusýslu. / *Mandtalsfisk. Afgift lagt på tilrejsende, der kom til fiskepladserne for at fiske, og som gik til sysselmændene som honorar for øget retshåndhævelse i fangstsæsonen. Forekom først og fremmest på Snæfellsnes og i Gullbringusyssel.*

4) Over urigtig pengeregning. At nemlig en slet daler icke antages udi ting- og landskyld og andre tiende for meere end 30 f., da den dog efter gammel landsvis¹ gælder 40 f. eller 20 al.

5) Over varenes vanskelige antagelse for afgifterne, at unge og lydesløse² hester og hopper icke antages udi bemelte skyldig gæld, endog icke for halv værdie og intet uden fisk, da dog fiskerlötterne icke altid engang forslaae til livsophold.

6) Vides icke paa hvad grund (uden hvad Christian 5^{ti} forordning af 1688³ derom mælder), at der udi laugmandstold svares 3 f. af hver jord eller gaard, som har en eneste opsidder, men har den 4 eller fleyre, da 2 f. af hver bonde, da det dog icke er saaledes brugeligt over heele landet.

7) Under hvad skin⁴ gjeftold⁵ til sysselmændene betales. Denne mælde de at svares efter tiendehöyden 10–12 à 20 f.

8) At ledige jorder fæstes til udensysselsfolk, hvorudover indensyssel- eller sognes folk kommer ofte til at mangle boepæl.

[Kiosesyssel.] Litra XX. N° 5.

4 repstjore paa samtlige beboeres vegne paa kongens jorder i Mosfellssveit⁶ beklage sig over, at uagtet deres paaboende jorder formedelst de under litra AA foranbemelte hændelse, samt vandflode, storregn, stormvinde og flyvestand, ere mærkelig aftagne. Landfogeden fordrer dog den samme afgift og övrige rettigheder, som de af förstningen og förend skaden dem paa kom, dels ere ansatte for, dels siden paalagte at svares. Saaledes:

I^o

Hvad landskylden og leyeqvilder angaar, anföre de til exempel en 20 hundrede jord, som pleyer at leyes for 1 hundrede udi landskyld og med 4 qvilder, og hvoraf nemlig landskylden hidindtil er bleven betalt med 4 rd. specie eller vel croner, men som dog udi de dem meddeelte fæstebreve

¹ Eftir landaurareikningi. / *Efter landøreregning. Islandsk á landsvísu.*

² Gallalausir. / *Fejlfri.*

³ *Lovsamling for Island I*, s. 471 (Aabent Brev ang. Laugmandstolden, 7.4.1688); Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian V., konge i Danmark og Norge 1670–1699.*

⁴ Á hvaða forsendum. / *Under hvilke forudsætninger.*

⁵ Gjaftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gavetold. Skat betalt af losøre.*

⁶ Mosfellssveit, Kjós.

leyes for 6 vetter landskyld og 4 vetter smörleyer.¹ At 1 koe af 1 hundredes værdie landsvis og efter den islandske lov icke antages for 1 hundrede udi landskyld, medmindre leylændingen lægger 1 rd. specie til. Betales altsaa landskylden med 5 rd. specie. At et gamelt faar, som efter landtaxten er værd 25 al. og andre stæder antages for samme pris, gælder ej i landskyld meer end 20 al. Ligeledes en ær (malkfaar) med lam, som efter landtaxten gælder 20 al., nu ickun for 17½ al. Og desuden forpligtes leylændingen til fodre saaddan et lam om vinteren for slet intet, og i fald det forkomer, af hvilke aarsager det end skeer, betale med 20 f. og undertiden 60 f., naar det döde om foraaet, förend det blev igjen afleveret.

Obs. Dette er egentlig at forstaae i de tider, da landskylden blev betalt med faar, og da blev saaddan et lamb kaldet kongslam.

De ansöge derfor, at landskylden maae betales med 4 rd. specie (ligesom forhen har været brugeligt) udi qvæg beregnet og vurderet efter gammel landsvis.

Smörleyerne betreffende andrage de, at der maae betales 20 fiske for hver föring, enten udi handelen eller reede penge, som da belöber sig til 3 rd. specie og 16 f.

De berette ellers, at qvilderne ere deraf först opkomne, at fattige tiltrædere af jorderne have leyet qvæg af husbönderne for at leve af udi haarde aaringer, men siden, naar aarene have forbædret sig, icke blevet imodtagne af eyermanden, som haver fundet sin regning ved, imod leylændingens villje, at hefte den ved jorderne.

De uleyligheder, som have fulgt og fölge endnu med qvilderne, mælde de at være:

1) At naar de ere bortdöde, af hvad aarsag det end kand være, maae en leylænding, som icke har at betale dem med, for derudover paadrage gælds skyld gaae fra hus og hjem udi den ælændigste tilstand.

Og 2) at mand for deres ansvar og vedligeholdelses skyld icke kand opelske saa meget hornqvæg, som var fornöden til livets ophold og retigheders svarelse, da jorderne icke kand forsörge saa meget qvæg.

II^{do}

At der fordres af dem for mandslaan 1 rd. specie, som de icke synes at bör svares, siden kongens baader ere afskaffede.

¹ Smjörleigur. Afgjald fyrir leigukúgildi sem venja var að greiða í smjöri. / Smörleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvanen at betale med smör.

III^{io}

2de riisheste¹ paa somme stæder, hvor ickun svaredes 1 tilforn, og som nu icke meer betales in natura (da skovenes ödelæggelse synes at foraar-sages derved), men 10 fiske udi levende qvæg med saaddan affældning udi værdien, som n° 1 ommælder.

IV^{to}

Om mandtalsfiskens svarelse ligesom litra Aa n^o5. Her lægges til, at den for faae aar siden er först bleven paalagt kongens leylændinger, som el-lers betale aarlig mandslaan.

V^{to}

Klage de over besværligt hoverie, saasom:

1) 2de dagslætte² (da der tilforn ickun har svares 1) til at slaae græs paa Gufenes³ tun (hjememark), som koster en leylænding udi tæring og reedskaber 20 f. Item dagsværk til at opføre bemelte gaards hospitals huse og vægge, som koster 8 f. og desuden forhindrer dem fra deres egne jorders rögtelse.

2) Dagsværk til at opføre tungærde⁴ og andet arbejde paa Bessested,⁵ for hvis forsømmelse de have vel i amtmand Gislensens⁶ tid betalt 8 fiske, men nu fordres svaret in natura. Hvorved dog bortspildes 2½ à 3 dage enten fra fiskeriets sögning eller andet nödvændigt arbejde höst og foraar og koster dem for kost, arbejde, heste og værktöy 30 til 40 f. Önske hellere at maatte betale samme med 8 f.

3) 1 höehest til falkeqvæget,⁷ som de regne at koster dem, foruden tidsspilde fra höeslätten, med transporten 15 fiske.

4) Skytsheste,⁸ 10 til 16 fra og til landstinget⁹ med tilhörende transportsreedskaber, 2de duelige fölgemænd og 1 dræng, som de an-

¹ Hríshestur (hestburður af hrísi) var vinnukvöld. / *Rishest (et hestelæs ris) var hoveri.*

² Dagsláttur var vinnukvöld, eitt dagsverk um slátt. / *Dagsslæt var hoveri. Et dagsværk om höslæt.*

³ Gufunes, Mosfellshreppur, Kjós.

⁴ Túngarða. / *Gærder omkring hjemmemarken.*

⁵ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

⁶ Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Ísland / *amtmand på Island 1752–1766.*

⁷ Einn hestburður af heyi fyrir fálkanautin. Nautgripir sem slátrað var til fóðurs handa fálkum konungs á leiðinni til Kaupmannahafnar. / *Et hestelæs hö til falkekvæget. Kvæg, der anvendes som foder til de falke, der skal fragtes til kongen i København.*

⁸ Flutningskvöld. Skylda til að lána hesta til flutninga. / *Befordring ved at afgive heste var hoveri.*

⁹ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir.*

före alt for 30 f. Hvilken skyts og gærne tillige indfalder i höeavlings tiden.

VI^{to}

Andre rettigheder saasom:

- 1) Skat, tiende, gjeftold, laugmandstoldt, i alt 60 f.
- 2) Til kirke og præster 26 [f.].
- 3) Til fattiges underholdning, 1 hundr. 78 f. med andet fleyre, hvor- med de vil vise umueligheden i at kunde tilsvare,¹ og hvorudi de ønske forlindring.

[Kiosesyssel.] Litra SS. Islands fattige uden navne.

Klage især over, at mandslaan tages af blot fattige husmænd, som icke have andet end deres fiskerlöt at betale deres afgift og andre rettigheder med.

Guldbringesyssel. Litra Ss. N° 2. Islands fattige uden navne.²

1) Ansöge jorderne nedsatte udi afgiften, helst de store som have taget skade ved de udi oven anförte litra AA [n° 1] og Kiosesyssel litra XX n° 5 ommelte hendelser.

2) Synes meget meget haart, at de skal tilholdes at tiende deres boe- pæl, vide Kiosesyssel litra Jj n° 3. Ansöge derfor, at ickun 2 tieender skal herefter svares af ald jordegods, hvem det saa tilhörer, ligesom det skal være brugeligt paa kongens jordegods udi Hunevandssyssel.

3) Om varenes vanskelige antagelse for afgifterne og deres forringelse udi prisen ligesom Kiosesyssel litra Aa n° 5. Item, at husbönder ubillig fordre deres betaling udi uldengods, som dog formedelst faarenes affald icke kand præsteres.

4) Om qvilder ligesaa.

5) Besværge sig over, at proprietaire og præster paastaae lysetolden³ betalt med 7 pd. raadt tælle og i mangel deraf med 5 pd. enten smeltet tælle eller smör. Ansöge, at det maatte ved gode mænd fastsættes, hvor meget kirker behövede aarlig til lysning, og betalingen derefter skee.

¹ Borga. / *Betale*

² Rétt er: Óundirritað bréf þar sem óskað er eftir afnámi ýmissa tolla og kvaða. / *Korrekt er: Brev uden underskrift, hvor man ønsker afskaffelse af forskellige afgifter og hoveri.*

³ Ljóstollur. Sérstakur skattur sem var ætlaður til að standa straum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og að útvega vín og brauð. / *Lysetold. Afgift, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød.*

6) Ansöge at maatte befries fra at [betale] til præsten hötold,¹ som er 10 f., item dagsværk 6 f. af 4 hundre tiend og derunder.

7) Ligeledes fra at svare gjefbold til sysselmanden.

8) Ligeledes de 2 f., som sysselmanden udi Sneefieldnessyssel fordrer af hver udensysselmand, som søger fiskeriet udi hans syssel.

[Guldbringesyssel.] Litra PP. Islands fattige uden navne.²

Deres andragende angaaer:

I°

Jordernes skyldsætning i almindelighed i hvilken henseende de:

1) Klage over, at der ingen visshed haves, om hvor jordernes den nu angivne dyrhed bestaaer i henseende til og i proportion med landherligheden, samt at der icke paasees, om leylændingens fordeele kand svare til jordernes dyrhed de deraf svarende udgifter, hoverier og næringsmidlernes anskaffelse.

De mælde, at derom i de ældre tider er gjort en forklaring ved et brev forfattet aar 1117³ under laugmændenes Bergthor Rafnsen og Haflide Maasens⁴ navne, hvoraf fornemmes, at jordene have været vurderede efter deres nytte og herligheder, samt at 1 hundrede udi jord har gæld mot 1 hundrede lösöre, og deraf efter den islandske lov svaret den saakaldet lovleye eller 12 al. (af 1 hundredet) aarlig. Men hvad lovmæssig landherlighed har veret lagt imod dene lovleye, eller om qvilder har fulgt med jorderne i gamle tider, vide de icke. Dog synes dem rimeligst, at siden bemelte lovleye siges at være falden i disse tider, at faste qvilder har været satte i affældningens (nemlig leyens) stæd.

¹ Heytollur. Vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest eða fóður sem því nemur. / *Hötold. Vinterfodring af lam for sognepræsten eller foder, som denne modtager.*

² Rétt er: Fimm menn á Seltjarnarnesi skrifa um byggingu leigujarða, kjör húsmanna og fleira. / *Korrekt er: Fem mænd på Seltjarnarnes skriver om fæste på lejorjorder, husmændenes kår med mere.*

³ Leiðrétt úr / *Korrigeret fra 1717. Lovsamling for Island I, s. 9 (Bergþórs-statúta. Den saakaldte Bergthors-Statut. Om Reglerne for Taxering af Jorder og deres Herligheder i Island, 1117).* Falsskjal frá byrjun 18. aldar kennt við / *Forfalsket dokument fra begyndelsen af det 18. århundrede, der tilskrives Bergþór Hrafnsson lögsögumann / lovmand 1117–1122. Prentað í / Trykt i: Halldór Einarsson, Om værdie-beregning paa landsviis og tiende-ydelsen i Island. København 1833.*

⁴ Bergþór Hrafnsson (?–1122), lögsögumaður / *lovmand 1117–1122; Hafliði Másson (?–1130), goðorðsmaður / høvding.*

Skjönndt de ville nu tilstaae, at jorderne icke leyes for meere end halv lovleye, saa at de næppe kand sættes meere ned i disse tider, troe de dog, at mandlaan, smörleyer og jordetiender veye mesten deels op imod den gamle lovleye foruden det, at de fleste jorder icke ere i saa god stand som i forige tider. Hvortil kommer, at udmarken kand ej benöttes saa got, som da landet eyedede mange faar.

2) At der gjöres ingen forskjel paa, enten en jord behöver fleere eller færre folk til at dyrkes, men tvertimod at udulige jorder leyes næsten ligesaa höyt som gode og beqvenne confr. litra AA [n° 1].

3) At afgiften, som af de fleste jorder ved söekanten svares af fiskeriet, maae betales de fleste stæder udi fisketal og icke alnetal som tilforn, da betalingen skeede i penge og handelsvare (det er egentlig uldengods og qvæg), som nu icke antages uden med forringelse udi den landsmæssige pris, ligesom Kiosesyssel litra Aa n° 5.

II^{do}

Hjaley- og husmænd.¹

De besværges sig over:

1) Det meget uproportionerede ansvar hjaleyemændene har imod hjemmejordens opsidder, da det meste af afgiften, qvilder samt huses, hjemmemarkens og gårders forsvarlige vedligeholdelse og rögtelse, samt anden gaardens oppasning, ere dem af hjemmebonden paalagte, enten saa hjaleyen² fölger 1 eller fleere kjörgræsforders hjemmemark,³ saa at hjemmejorden kand siges at være næsten afgifts- og ansvarsfrie. Hjaleyerne meene, de at have sin oprindelse deraf, at naar beboerne har havt en stor dem forvoxen jord, hvis marker og andre herligheder de icke har kundet fuldkomeligen benötte sig af til at bestride afgifterne med, have de (ligesom mand seer, at beboerne af de smaae jorder, som ligge hist og her ved söekanten, gjöre nu om stunder) tet ved hjemmegaarden ladet opføre huse og dertil lagt et koefoders hjemmemark og 1 leyeqvilde og siden leyet dem ut til andre.

2) Besværlige afgifter. De tilstaae, at der findes vel nogle faae hjaleyer, hvor medfølger ickun 1 qvilde, men som dog kand fodre 2 à 4 kjör. Men

¹ Hjáleigumenn og húsmenn. / *Afbyggere og husmænd.*

² Afbyggerstedet. Islandsk *hjáleigan*.

³ Kýrfóðursvöllur. Vallarmålseining. Skák af túni sem gaf af sér hey sem nam vetrarfóðri handa einni kú. / *Måleenhed for et stykke jord. Et areal af en hjemmemark, som gav hø nok til vinterfoder for en ko.*

overhøvet betales deraf (af hjaleyerne) 40 f. i handelen udi landskyld, desuden smörleyer, mandslaan og dagslæt, saa at en saaddan stycke jord leyes næsten ligesaa høyt som 5 hundrede jord op til sveite,¹ og hvoraf kommer, at hjemmejorden bliver næsten afgiftsfrie, som för er mældt. Disse, som de saaledes ansee for ubillige og meget ugrundede paalæg og afgifter, meene de at være selvgjorte af de rigere og formuende, som oftest, fremfor fattige folk, bekomme saaddane afgiftsfrie og beqvenne jorder til leye.

3) Mandslaan, især som mest svares af hjaley- og husmænd ved söekanten og 1 af hver, om de ere fleere beboere af en hjaley eller saakaldet tomthus (det er saadan en hjaley, som ingen græsmark følger med). Somme stæder betales det med penge, andre stæder in natura, i sidste fald tilpligtes de at roe paa husbondens baader (paa sine stæder heele aaret igjennem), hvorved dem betages al anden bædre udvey til at söge fiskefangsten. Og hvoraf følger, at naar en liden fiskerlöt icke strækker til at betale landskyld og smörleyer, samt underholde 4 à 5 menisker med om aaret, nödes de til at paadrage sig restancer ved handelen, som aldrig siden blive betalte.

III^{io}

Leyeqvilder. Disse ansee de for at foraarsage fattige folk de störste og ubilligste udgifter i henseende, at en, som betaler leye efter græsavlingen, vedligeholder husene og rögter hjemmemarken, ej tillades selv at eye qvæget. Det, som gjør smörleyerne mest besværlige, mælde de at være:

1) At leyebetalingen overstiger taxten paa smöret, vide Kiosesyssel litra XX n° 5.

Og 2) den vanskelighed at bekomme aaboed² paa qvilderne og leylændingens store ansvar for at vedligeholde dem.

IV^{to}

Jordetiender. At jordeyerne have selv tiendet deres jorder i forige tider, troe de at være klart af Altingssamtyckten A° 1604³ og forordning 21. April 1619.⁴ Men paa hvad grund leylændingerne nu tilholdes at tiende samme, vide de icke uden maaske en gammel sædvane, hvorpaa de dog icke troe, at al ret grunder sig. De holde icke heller den grund, som laug-

¹ I landbrugsområderne. Islandsk *upp til sveita*.

² *Álag*. / *Tillæg*.

³ *Leiðrétt úr / Korrigeret fra 1704. Alþingisbækur Íslands III*, s. 321–322.

⁴ *Lovsamling for Island I*, s. 181–182 (Aabent Brev ang. Jord-Tiendens Erlæggelse, 21.4. 1619).

mand Sölvesen udi sin *Tiro juris*¹ anfører derfor, nemlig lovleyens halve affældning, for antagelig, da de troe det at være urimeligt, at lovleyen er bleven nedsat alleene for at indføre jordetiender, men snarere for en eller anden jorderne paafalden skade og hændelser, hvorpaa de vide exemplere i deres tid.

V^{to}

Efter foranførte omstændigheder ansøge de:

1) At jorderne bliver efterseete, og afgiften lignet med deres herligheder og nærverende landets beskaffenhed. Item afgifterne forringede, især qvildeleyer, mandslaan og dagsværk.

2) At alle selvgjorte paalæg ophæves.

3) At hjaley- og husmænd gives frihed til at bruge andre dem fordeelagtigere udveye til fiskefangsten, dog uden husbonden skade.

[Guldbringesyssel.] Litra Cc. N° 2. Indbyggerne af Grindevigs handels-district² klage:

1) Over deres leyejorders aftagelse ved söebrud og flyvesand og begære dem paa nye besigtet.

2) Ansøge de, at leyeqvilder afskaffes, især paa hjaleyerne, hvis afgift, som i alt beløber sig til 3½ vett, falder saa meget besværlig at svare udi fisk.

3) Besværge dem over mandslaan, hvorved de betages leylighed til selv at eye en fiskerbaad. Og i fald de havde en, fordrer husbonden undergift (det er leye, som en skal svare for at have en baad, som han fører paa fiskeriet, staaende paa en andens mands grund) saavel for baaden efter dens störrelse som for husenes til söefolkene, endskjönt han icke lægger dem selv til, men leylændingen selv lader bygge.

4) Over gjeftolden, som svares med 10 f. af 1 à 2 hundredes tiend, og husmændene især over laugmandstolden, som er 2 f.

5) At de, som avle deres brænde ved söekanten, nemlig af tang eller söegræs, maae derfor betale ½ vet, men tillades dog icke at beholde smaat tömmervrag, som der var op paa samme strandside.

¹ Sveinn Sölvason, *Tyro Juris edur Barn i Logum sem gefur einfalda undervisun um þa Isländsku lagavitsku og nu brukanlegan Rettargangs mata, med samburde fornra og nyrra Rettarbota og Forordninga*. Kaupmannahöfn 1754; Sveinn Sölvason (1722–1782), *lögmaður norðan og vestan / lovmand for nord og vest 1746–1782*.

² Grindavík, verslunarsvæði / handelsdistrikt, Gull.

6) Over höetold 10 f. og dagsværk 5 f. til præsten mest af den aarsag, at begge fordres betalt udi handelen med den beste kjøbmandsvare. Item, at de maae betale 24 f. for jord til et barn. Hvilket dem icke synes at være overensstemmende med Christian 4^{ti} kirkeordinantz.¹

7) At de bönder, som indkalde og samle kongens mandtalsfisk, icke derfor nyde nogen betaling af nuværende landfoged, hvilken de dog have oppebaaret af hans formænd.

[Guldbringesyssel.] Litra YY. N° 3.

Besværge sig over for mange tolde og udgifter. Önske, at det gamle alnetal maatte afskaffes, og al handel rettes efter taxten af 1702.²

[Guldbringesyssel.] Litra NN.

Indberetter:

1) Aarsagerne til jordegodsets öyensynlige aftagelse fra forige tider at være deels physiske, som för ere mældede, deels moralske, hvorhen anføres:

1) Atskillige opsidderes egen skjödeslöshed.

2) De mange tyngder, som leylændingerne ere paalagte saasom: a) Jordetiender til kongen og kirker, som synes, at jorddrotterne burde selv svare. b) Qvilder, som mest forvolde, at leylændingerne icke kand opelske noget qvæg til sit eget brug, hvorfor de og begæres afskaffede. c) Andre paalæg og hoverier, som ere anførte under Kiosesyssel litra XX n° 5, og som her ansees for at være selvgjorte.

For det II^{et} synes her ubilligt, at fattige bönder skal svare ligesaa høy lysetold som de formuende og rigere, hvis svarelse maatte komme an paa og proportioneres efter tiendehöyden og tjenistefolkenenes mængde.

Arnessyssel. Litra Ee. N° 2.

Indbyggere af Skeederep³ og opsiddere af Skalholtbispestols jorder klage over:

1) Deres paaboende jorders aftagelse og for høy landskyld med begæring, at de maatte blive besigtede.

¹ *Lovsamling for Island I*, s. 150–170 (Kirkeordinants for Norge, 2.7.1607); Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596.*

² *Lovsamling for Island I*, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

³ Skeiðahreppur / *Skeiðarep*, Árn.

2) Over besværligt hoverie saasom dagsværk 5 al., hestelaan 10 al., mandslaan 20 al., og naar det sidste præsteres in natura, maae leylændingen selv udrede sig med alt tilbehør og desuden svare $\frac{1}{4}$ af al den fisk, han oppebær i sin fiskerlöt.

3) Over qvildernes ansvar uden at nyde nogen aaboed paa samme. Samt at de skal betale 10 al. meere udi landskyld af de jorder, hvor faareqvilderne ere uddöde.

4) Over varenes vanskelige antagelse for afgifterne ligesom Kiosesysseel litra Aa n° 5.

5) At de tilholdes til fulde at vedligeholde deres leyejorders huse paa sin egen regning og icke desto mindre ved fratrædelsen at betale den mindste derpaa findende bröstoffældighed.

6) Over gjeftold og laugmandstoldens svarelse.

[Arnessysseel.] Litra ZZ. N° 11.

Beboerne af fölgende inden Bajarrep¹ beliggende jorder: Sidrevalle, Hamar, Snöksnes, Brandhus, præstegaardens Gulverjabæis hjaleye Bajarhol, item domkirkejorderne Efrevalle, Seljetunge, Arnerhol.² Gulverjabæis kirkejorder: Gerder, Hellur, Haugur, Dalbær, Geirakot, Geirhús, Vadlakot.³ De anföre alle deres paaboende bemelte jorders dyrhed, hvor meget af hver især svares udi landskyld, hvor mange qvilder, der föolge med hver jord, og andre deraf svarende rettigheder. Besvæрге sig især over:

1) For höy landskyld, især opsidderen af Sidrevalle, at paa dene jordes grund er bygget en hjaleye ham til fornærmelse.

2) Qvilders ansvar og bebyrdelse ligesom litra NN, især klager opsidderen af jorden Arnerhol, at han efter et pestdödt faareqvilde har aarlig mattet betale 10 al.

3) Over hoverie ligesom litra Ee n° 2, samt at det fordobles efter beboernes antal paa en jord.

4) Jordernes vedligeholdelse ligesaa.

5) Varenes vanskelige antagelse for afgifterne og deres affældning udi prisen, især for smörleyerne ligesom Kiosesysseel litra XX n° 5.

¹ Bæjarhreppur / Bæjarrep, Árn.

² Syðri-Völlur, Hamar, Snöksnes, Brandshús, Gaulverjabær, Bæjarhóll villa fyrir / fejl for Bæjarsel, Efri-Völlur, Seljatunga, Arnarhóll, Bæjarhreppur, Árn.

³ Gaulverjabæjarkirkja, Gerðar, Hellur, Haugur, Dalbær, Geirakot, Geirhús villa fyrir / fejl for Garðhús, Vöðlakot, Bæjarhreppur, Árn.

6) Over de mange til præsterne ydende rettigheder og foruden de, som Kiosesyssel litra Cc n° 2 omælder, især douceur for copulation¹ 24 f. For jord til et nys fød barn 12 f. Lysetold 6 f., som alt skal svares enten i reede penge eller gode kjøbmandsvare.

7) Over skat, gjefbold, laugmandstold og bispetiend, saa alt maae udreedes paa samme maade.

[Arnessyssel.] Litra Ee. N° 1. Nogle bönder af Thorlakshavn.² Deres andragende er ligelydende med næst foregaaende litra Ee n° 2 og ZZ n° 11. Især klage de over, at de maae betale halv leye efter de pestdöde faareqvilder. Item, at dem er bekjendtgjort en cammerordre, at de skal være ansvarlige for disse qvilder uden aaboed. Desuden at de tilholdes at betale fæstepenge.

[Arnessyssel.] Litra Ee. N° 3.

Opsidderne af domkirkejorden Thorlakshavn anddrage:

1) Hvorleedes den har siden aaret 1753 formedelst söens indbrud og flyvesand tabt den $\frac{1}{4}$ del af hjemmemarken, hvorefter den og af biskop Arnesen³ er bleven nedsat udi landskylden om 4 vetter, men siden af hans efterkommere igjen opsat til 15 vetter udi fisk. Desuden at den nuværende jordrot holder 5 otteærings baader paa dens grund, som hand lader före paa fiskeriet, men de nyde derfor intet vederlag eller eftergivelse i landskylden, da det dog koster dem at skaffe söefolkene hus og betale for jorden tilhørende fiskebaadeleye, omtrænt 10 rd. Desuden tager hjemmemarken mærkelig skade af den megen raae fisk, der lægges paa den for at törres. Men i forrige tider har jordrotterne ej havt der fleere end 3 baader.

2) At uaget jorden haver i forrige tider til dens huses vedligeholdelse været tillagt alt 1 à 16 al. langt drivetömmen, som driver op paa $\frac{1}{3}$ deel af stranden, saa er samme den dog frataget indtil 1 al. lange stykker træer. For det övrige maae de paa egen regning vedligeholde jordens leyhuse.

3) At jordens opsidderne er frataget den dem tilhørende haakallefangst,⁴ hvilket de meene at være imod Jonsbog landsleyebalk 7. cap.⁵

¹ Hjónavígslugjald. / *Betaling for vielse.*

² Þorlákshöfn, Árn.

³ Jón Árnason (1665–1743), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1722–1743.*

⁴ Hákarlaveiði. / *Hajfangst.*

⁵ Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejubalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov-bog. Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 162–163.*

4) Men derimod nye tyngder paalagte, som de have i næsten 73 aar været frie for. Nemlig: a) At holde kirken ved lige, som søefolkene er af biskopen paalagt for deres egen regning at opbygge, uagtet den er for bleven opbygget paa bispestolens regning. b) At vedligeholde og udreense landingsstæderne, som för har tilkommet søefolkene at gjöre, og opsidderen af jorden ickun at anskaffe reedskaberne paa bispestolens regning.

5) At de samtlig have i 8 aar maattet betale 4 vetter efter et pestdödt faareqvilder. Dette deres andragendes rigtighed bevisede de med hoslagde beviser og documenter, nommererde fra 1 til 6, men som dog icke fölg med denne deres forestilling.

6) Endelig begære de decision, hvad de saavel tilkommer at svare som oppebære af de anförte, og som udi det bemelte n° 3 findes mentionerede, jorden tilhörende rettigheder.

[Arnessyssel.] Litra Cc. N° 1.

14 hjaleyemænd og 4 husmænd af jorden Höjöre, landtingskriver Sivertsen¹ eyendom, klage over for höy landskyld, item strandtold og mands[laan], og anföre, hvad hver især tilkommer at svare. Hvis uagtet jorden dog ickun fodrer 8 kjör og lider aarlig stor skade paa græsmarken af söens indbrud og flyvesand samt deres heste, som söge handelen paa Örebak,² men nyde derfor ingen vederlag, som dog af en andens jords beboere oppebæres af handelen. Desuden haver jorden ingen herligheder uden sölvfjere,³ som icke uden i fiskelöse aaringer giver nogen fordeel af sig. Item, at de tilholdes at vedligeholde for slet intet et paa hver hja-leye jorddroten tilhörende hus.

[Arnessyssel.] Litra YY. N° 2.

Leylændingerne af Biskopstunge, Vester- og Östrerep⁴ klage over deres paaboende jorders aftagelse, især paa skovene (som synes at have været deres störste herlighed) formedelst anförte aarsager, men som icke desto mindre leyes for den fulde forige tiders afgift, hvorföre de önske dem be-

¹ Háeyri á Eyrarbakka, Stokkseyrarhreppur, Árn.; Sigurður Sigurðsson (1718–1780), landþingsskrifari / *landstingsskriver*, Hlíðarendi, Fljótshlíð, Rang.

² Eyrarbakki, Árn.

³ Sölvafjara. / *Strand med søl (spiselig rødalge)*.

⁴ Biskupstungur, Árn.; Ytrihreppur (Hrunamannahreppur) / *Ytrirep (Hrunamannahreppur)*, Árn.; Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur) / *Eystrirep (Gnúpverjahreppur)*, Árn.

sigtede. Ligeledes over svær jordetiend, mandslaan, dagsværk, huses vedligeholdelse og ansvar ligesom litra Ee n° 1.

[Arnessyssel.] Litra Dd.

Leylændinger af Sandvigsrep¹ klage over:

1) Samme haarde vilkaar, de ere underkastede, som leye bispestolens jorder, som litra ZZ n°11 og YY n° 2 omtaler.

2) At leylændinger tilholdes at tiende böndergods.

3) Over gjeftold, tugthustold,² bispetiend og laugmandstold.

4) Over de til præsten svarende mange rettigheder, og at de desuden af nogle tilpligtes at opføre for intet kirkernes vægge og gaarde.

[Arnessyssel.] Litra Hh. N° 2 til 5.³

Bönderne af Willingeholt, Stoksöre og Hraungerderep,⁴ item jorderne Store-Nyebaj og Krisevig⁵ klage samtlig:

1) Over at deres paaboende jorders dyrhed er dem ubekjendt. Deres aftagelse formedelst oftbemelte aarsager og höje skyldsætning. Til exempel anföre de, at en 10 hundrede jord udi dyrhed, som foedrer 7 kjör, leyes for 100 al. landskyld, jordetiender 24 f. og med 4 qvilder. Item en 5 hundrede jord, som fodrer 6 kjör, leyes for 60 al. landskyld, jordetiender 12 f. og med 3 qvilder. At nogle 10 og 5 hundrede jorder udi dyrhed leyes endogsaa med 4 qvilder, de fleste med 4–5 à 6 qvilder.

Udi sær beskrive bönderne af Store-Nyebaj denne jords beskaffenhed og dens deeling saavel imellem dens 2de opsiddere som imellem disse og hjemmegaardsbonden, ved hvilken de andrage den at være urettelig fragtaget et stykke af udmarken.

Ligeledes klage Krisevigs hjaleyemænd, at hjemegaardens opsiddere bruger jorden tilhörende eg- og fuglefangst dem til fornærelse. Tilpligter dem at opføre Krisevigskirke for intet. Udelucker dem fra at nyde de jor-

¹ Sandvíkurhreppur / *Sandvíkurrep*, Árn.

² Tukthústollur. Sérstakur skattur lagður á allar fasteignir í landinu til að standa straum af kostnaði við byggingu nýs fangelsis á Íslandi. Tók gildi árið 1759. / *Tugthustold. Særlig skat lagt på al ejendom i landet for at finansiere udgifterne ved opførelse af et nyt fængsel i Island. Blev indført i 1759.*

³ N° 2 er úr Gullbringusýslu. / *N° 2 er fra Gullbringusyssel.*

⁴ Villingaholtshreppur / *Villingaholtsrep*, Árn.; Stokkseyrarhreppur / *Stokkseyrarrep*, Árn.; Hraungerðishreppur / *Hraungerðisrep*, Árn.

⁵ Stóri-Nýibær, Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.

den tilhørende sæterdrifter.¹ At de tilføyes stor skade paa deres græsmarker af opsidderens paa Grindevig² ham tilhørende stotterier³ og qvæg.

2) Over qvilders ansvar og vedligeholdelse. At de tilholdes at betale deels 10 al., deels fuld leye efter de pestdøde faareqvilder. At de paanødes koeqvilder i stæden for faareqvilder. At de tilpligtes at føre smørleyerne til bispestolen.

3) Over varenes vanskelige antagelse for afgifterne ligesom Kiosesys-sel litra Aa n° 5.

4) At de icke tillades at nyde noget drivetømmer til husenes vedligeholdelse.

5) Over hoverier, som svares til bispestolen, ligesom litra Ee n° 2, og som icke kand betales uden med reede penge.

6) Over de mange andre til geystlige og verdslige svarende rettigheder ligesom ...⁴

Rangervallesysse. Litra T. N° 2.

At de mange qvilder paa jorderne ere meget skadelige og den største aarsag til almuens fattigdom.

[Rangervallesysse.] Litra Gg. N° 5[-6].

Bønder af Fliotshlid og Östre-Landöerne⁵ andrage:

1) Deres paaboende jorders aftagelse og høye skyldsætning, begære dem besigtede og nedsatte.

2) Medfølgende qvilders store antal, saaledes at en 5 hundrede jord følger 2 qvilder, 20 hundr. jord 6 à 8 qvilder, 15 hundrede jord 6 qvilder. At for de pestdøde qvilder maae betales halv leye, hvoraf følger, at en leylænding icke kand til sit eget brug opelske saa meget qvæg, som svarer

¹ Seljabúskapur. Það að halda mjólkandi ám og kúm til beitar í högum utan heimalands. Ein eða fleiri vinnukonur dvöldu þá í seli yfir sumarið og önnuðust mjaltir og vinnslu mjólkurafurða ásamt smaladrengr. / *Sæterdrift. Det at holde får og køer, der malkes, på græs i græsgangene uden for hjemmemarken. En eller flere tjenestepiger opholdt sig sammen med en hyrdedreng på sæteren sommeren over og tog sig af malkningen og forarbejdningen af mælken.*

² Grindavík, Grindavíkurhreppur, Gull.

³ Fjöldi hrossa. / *Store bestehold.*

⁴ Eyða í frumriti. / *Tom plads i originalen.*

⁵ Fljótshlíð, Rang.; Austur-Landeyjar, Rang.

til qvildernes antal, men ofte for den aaboeds skyld, han selv eller hans arvinger maae ved fratrædelsen af gaarden give paa qvilderne, blive aldees ruineret. Önske derfor, at leyeqvilder gandske afskaffes.

3) Over atskillige varers vanskelige antagelse for afgifterne, ligesom forher er mældet, med begæring at alle indenlands handelsmæssige ting maae efter gode mænds vurdering uimodsigelig passere udi al land- og tingskyld.

4) Over de af jorderne svarende jordetiender, item hoverie saasom mandslaan, hestlaan, dagsværk, vide Arnessyssel litra Ee n° 2, som de alt paastaaer, at jorddroten selv tilkommer svare eller gotgjöre.

5) Over jordernes leyehouses dem saa bekostelige vedligeholde formedelst mangel paa tömmer. Ja, at de icke nyde dertil det ringeste af det drivetömmet, som falder paa jordernes egen grund, hvilket de dog icke troe, at er forordningen af 1622¹ mening. Ansöge derfor, at jorddrotterne skal være pligtige at lægge selv tömmeret til husene, og at en fratrædende leylænding icke pligtig at sælge de paa gaarden ham tilhørende huse uden imod tömmer.

Obs. Til bevis paa deres andragendes rigtighed vedlægge 2de dem meddeelte bygselsbreve.²

6) Især klage bönder af Fliotshlid, at de udmarker kaldet Thorsmarker,³ som have fra arildstid tilhört dette herret, ere af nogle udenherrets kirkeproprietairer ved en ugrundet lovfæstelse dem fratagne og fra al nytte og brug af samme excluderet.

7) Over gjeftold og laugmandstold, til hvis svarelse de ingen grund vide, forespörge, da skat til sysselmændene regnes landsvis⁴ for 20 al., om samme da icke kand siges betalt med 32 f. i stæden for, som den nu svares, med 40 f.

Hunevandssyssel. Litra AA. N° 2. Forestilles:

1) Hvor hastig det bringer fattige folk udi armød og elændighed at udreede alle afgifter af de jorder, som ere for höyt leyede, og hvis lands, höeavlings og andre herligheder icke svare til deres dyrhed og skyldsæt-

¹ *Lovsamling for Island* I, s. 209–211 (Forordning om Loughbud, Trættekjöb, Rettens Spilde og Gaardfælde, 29.11.1622).

² Byggingarbréf. / *Fæstebreve*. Sjál/Se: *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Den islandske Landkommission 1770–1771 I*, s. 604–609.

³ Þórsmörk, Rang.

⁴ Eftir landaurareikningi. / *Efter landøregning. Islandsk á landsvísu*.

ning, confr. Guldringesysssel litra PP. Deslige jorder ansöges derfor ned-satte.

2) Hvor stor nöd dette syssels fattige leylændinger lide ved at tilsvare det halve af smörleyerne efter de pestdöde qvilder, og hvor modstridende det er naturlig lov og billighed at skulle betale leye efter det, som er intet. Ansöge, at i fald leylændingerne tilfandtes at erstatte de halve qvilder, de maatte befries fra at svare leye deraf i 6 aar.

3) Om varenes vanskelige antagelse for afgifterne ligesom Ranger-vallesysssel litra Gg n° 5.

4) At alle uden forskjel, som först reise boe, i hvor fattige de end ere, kræves strax uden mindste medlidenhed om alle afgifter saa vel til husbonden som sysselmanden, hvilket gör, at de efter 2 à 3 aars tid tilnödes enten at gaae fra jorderne eller blive reppen i andre maade til störste last og byrde. Og hvad især angaaer boereise-¹ og bönderskat findes, at mange tilpligtes at svare samme, som icke eye de i Jonsbogen² fastsatte midler. Da det dog icke kand troes, at bondestanden gör nogen til skatbonde, som er det icke efter loven, samt at der skal være en kongel. forordning, som fritager de fattiger, som först reyse boe, for at svare skat udi næste 3 aar.

[Hunevandssysssel.] Litra Oo. N° 2[-5].

I.

Gudmund Jonsen, leylænding af Spaakonefelshöfde,³ Holum biskopstolsjord, andrager at have paa sin egen regning fra nyt af opbygget alle jordens leyhuse og især kirken, hos hvilken han derfor haver 30 rd. til gode, men hvis aarlige indtægt belöber sig ickun til 1 rd. Desuden at jorddrotten tilpligter ham at svare halv leye efter de pestdöde faareqvilder, uden at han haver oppebaaret noget nogen aaboed⁴ paa samme, ald den tid han haver boet paa jorden. Indstiller derfor til Commissionens forvæntende ærklaring og decision:

1) Om de, som reparere deres leyejorders huse, icke tilkommer huseaaboed?

¹ Búreisuskattur. Sérstakur skattur lagður á alla sem reistu bú (stofnuðu nýtt bú eða heimili). / *Borejseskat. En skat på at stifte hjem eller bo.*

² *Den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga.*

³ Guðmundur Jónsson (1726–1802), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrrer, Spákonufell, Vindhælishreppur, Hún.*

⁴ Uppbót. / *Erstatning.*

2) Om renter icke bör svares ligesaavel af de penge, laanes til kirker, som der laanes til andre?

3) Hvor han bör söge det hos kirken til gode havende sig betalt, da han, som mældt, er overmaade fattig og kand icke selv betale?

4) Om al qvilders aaboed er ved nogen expresse lov afskaffet at svares og kand herefter icke væntes oppebaaret?

5) Om en beskadiget jord bör leyes for ligesaa høy leye, som förend skaden er den tilfalden?

II.

Gudmund Björnson, leylænding af Höfnum,¹ Thingörekloster² jord, besværges sig over:

1) At være paalagt af husbonden at före en ham tilhørende seksæringssbaad paa fiskerie uden derfor at nyde noget formandskjøb. Item selv at anskaffe det til baaden behövende mandskab, i hvor umueligt det end ofte kand være for atskillige aarsagers skyld. Hvorfore hans egen baad formedelst mangel paa folk har maatte ofte enten staae ledig eller svare deraf til husbonden en fiskerlöt. Desuden vogte hans fiskerlöt for intet.

2) At have efter husbondens befaling paa sin egen regning opbygget 3 söeboeder for de fremmede söefolk (som fra andre districter söge fiskeriet paa jorden tilliggende fiskeleye kaldet Hafneboed),³ men husbonden icke desto mindre fordrer ver- eller leyetold⁴ for hver baad, der gaaer til söes, hvilken han dog meener med rette sig at tilkomme for boedebygningerne.

3) Ingen qvilders eller huseaaboed at have opebaaret i de 16 aar han haver boet paa jorden.

4) Ansøger derfor at maatte hellere tillades at kjöbe jorden end som længere at være underkastet saa haarde vilkaar.

5) Endelig indstiller til decision:

a) Om han med rette er pligtig, naar husbondens baad formedelst mangel paa mandskab icke kand holdes til söes, at deele ham en fiskerlöt

¹ Guðmundur Björnsson (ca. 1720–ca. 1787), bóndi og þingvottur / bonde og tingsvidne, Hafnir á Skaga, Vindhælishreppur, Hún.

² Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

³ Hafnabúðir, verstöð við Hafnir á Skaga / fiskeleje ved Hafnir på Skagi, Vindhælishreppur, Hún.

⁴ Vertollur. Leigugjald fyrir vör eða lendingarstað báta. Einnig kallað undirgift. / Lejetold. Lejeafgift for landingssted for både. Blev også kaldet undergift.

af sin egen. Om ham ikke tilkommer formandskjøb (betaling) for at holde hans baad udi paa fiskeriet. Og om han er pligtig for intet at vogte hans fiskerlöt.

b) Om vær- eller leyetolden icke med rette tilhörer ham, da han har opbygget söeboderne.

c) Om han icke maae tillades at [kiöbe] sin paaboende jord, 20 hundrede udi dyrhed, og paa hvad maade det kunde best skee.

d) Om han icke bör nyde aaboed paa huse og leyeqvilder.

e) Om ham icke med rette tilkommer, og hvor han skal söge, regres for den skade, han lider paa sine græsmarker af de mange fremmede söefolkes heste?

III.

Bönder af Vatnsdal, Gilia og Gunnsteinsstade udi Langedal¹ besværges sig over:

1) Deres leyejorders aftagelse og höye skyldsætning og anföre til exempel, at en 40 hundrede jord, der formedelst paafalden skade er icke bædre end en 20 hundrede jord udi andre herreder, bortleyes for 2 hundrede udi landskyld foruden alle andre jordetiende. Önske herudi forlindring.

2) At atskillige jorderne tilhörende rettigheder ere dem fratagne og forbudte at bruges.

3) At de have af deres jorddrotter deels ingen, deels en utilstrækkelig qvilders aaboed oppebaaret i ald den tid, de have boet paa jorderne. For exempel at sysselmanden haver opbödet afgangle koeqvilder paa Hunevatnssyssels jorder med ickun 20 al., hvormed de meene, han icke haver fyldestgjort sin ham i forordningen af 15. Maj 1705² foreskriven pligt. Da en gammel koe, som om foraaaret er værd 80 al., men om efterhösten ickun 60 al., kand icke ved 20 al. aaboed at komme i slet fulde værdie af 4 rd.

Hvad især de pestdöde faareqvilder angaaer, da have de maattet staae til fuld ansvar for samme og icke uden forlis paa deres egne creature holdet dem med höe den heele vinter, som pesten grasserede, dog ingen nytte af dem oppebaaret, samt at dem ovenikjöbet er paalagt at svare halv leye efter dem.

¹ Vatnsdalur, Hún.; Gilá í Vatnsdal, Áshreppur, Hún.; Gunnsteinsstaðir í Langadal, Bólstaðarhlíðarhreppur, Hún.

² Leiðrétt úr / *Korrigeret fra 1701. Lovsamling for Island I*, s. 623–624 (Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island, 15.5.1705).

Item, at deres egne kjör og faar tages og sættes i de afdöde qvilders stæd, samt at de paanödes koeqvilder i stæden for faareqvilder. Især beklager leylændingen Sveinbiörn Thorlaksen¹ af jorden Gilja at være i sidste henseende forurettet og begærer endelig decision, om han er pligtig at modtage saaddane qvilder.

Vel vænte de den indvæending af deres husbönder, at mangel paa foeder har gjort, at qvilderne döde. Men denne mangel hos mange tilskrive de de peetsyge faareqvilders underholdning, som have forödet en usædvanlig mængde höe.

Dem synes i övrigt icke billigt, at en leylænding skal tilsvare de halve qvilder, da de:

1) Have svaret aarlig fuld leye efter dem.

2) Ingen aaboed paa dem oppebaaret, hverken för end de döde eller siden, men derimod intet meere naturligt, end at forpagterne af godset selv tilsvare qvilderne, da:

3) Disse, ihvor liden deres forpagtning er, have altid haft smörleyerne i behold. Ligeledes klage de over et forstort antal qvilder paa jorderne, for exempel at paa en 40 hundrede jord 9½ qvilde, hvoriblandt 2de koeqvilder.

4) Over varenes vanskelige antagelse for afgiffterne ligesom ...²

5) Synes dem icke tilbörligt, at sysselmændene have kongens jorder i forpagtning, da de ved indfaldende tvistighed imellem dem og leylændingerne finde snarere leylighed til at forurette disse.

6) Over andre tyngseler saasom lysetold 5 al., höetold 5 al., dagsværk 5 al., foruden andre jordetiende, som ere: 1) kongens 2) præste 3) kirke og 4) fattiges tiend. Som icke formaae at betale og vide icke nogen expresse lov for at bör betales.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. [N° 2].

Bönder af Widvikursveit³ klage over atskillige jorddrotters utilbörlige forhold, saasom:

1) Over at deres vare som uldengods og creature icke antages efter deres værdie i landskyld og skatter, hvis aarsage de begære en fastsat pris paa begge deelene.

¹ Sveinbjörn Þorláksson (1732–ca. 1781), bóndi / bonde, Gilá, Áshreppur, Hún.

² Eyða í frumriti. / Tom plads i originalen.

³ Viðvíkursveit, Skag.

2) At de tilholdes paa deres egen regning at opbygge og vedligeholde deres leyehuse, uagtet ingen skov følger med jorderne.

3) At jorddrotterne forbyde dem, som boe paa de jorder, hvor der falder skov, at sælge kull til de andre, som ingen skov have.

4) At de maae svare leye efter de pestdöde qvilder uden aaboed, item svare til de koeqvilder, som döe af mangel paa foeder, da de meene dog, at jorddrotterne har den meste skyld deri. a) Ved at paalægge dem at slaae græs paa deres egen hjemmemark og saaledes foraarsager dem tids-spilde fra sin egen höeavlings arbeede. b) At modtage 1 koe eller nöd¹ om vinteren til at fodre. Hvorudover de tilnödes enten at slagte deres eget qvæg eller indtage fleyre qvæg paa jorderne, end de kand bære.

5) Forlange at vide, hvor meget dem med rette tilkommer at svare udi al slags skat, tolde og tiender, og hvormed de kand betales. Da de hverken have reede penge at betale med og intet uden storqvæg creature eller ere i stand til at betale udi den saa[kaldte] skileyrer.² Hvad angaaer lysetold især, som svares med 8 à 10 f., saasom den icke meer kand svares udi tælle, ansöge de, at der maatte föres vox i handelen, som mand maatte faae at kjöbe til kirkerne. Item forespörge, af hvor hundredes tiend bönderskat (40 f.) bör svares, eller om boen icke skal være i den stand og beskaffenhed, saa vel i henseende boeskabsreedskaaber og folkemængde, naar den skal svares, som landslovens thegnskilde 1. cap.³ omtaler? Ligeledes om boereyseskatten endnu vedbliver? Og hvad der skal forstaaes ved aureiga?⁴

6) Om det for billig kand ansees, at övrigheden træcke deres hosbönder og fattige leylændinger tilgodehavede restancer fra det lidet, de indlevre udi handelen for at kjöbe deres nödtörft med.

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 8–9.

Proponeres til lættelse for almuen, at jorddrotter, saa længe faarepesten vedvarer, eftergav deres leylændinger noget af landskylden, saaledes at hvor der nu svares 1 hundrede udi landskyld, skulde de ej hæve meer end 100 à 110 al. og tilmed modtage al slags creature for afgiffterne.

¹ Naut. / Tyr.

² Skileyrir. Löglegur gjaldmiðill, hvort heldur búpeningur eða annað. / *Lovmæssigt eller lovligt godkendt betalingsmiddel. Islandsk skileyrir.*

³ Konungsþegnskylda Jónsbókar. / *Kongstegnskyld. Lovafsnit om skatter til kongen i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 97–98.*

⁴ Öreigi. / *Fattig.*

Spørmaal om bönder, som boe paa klosteres og cronens jordegods, bör, som nogle paastaae, selv at lægge tömmer til husenes vedligeholdelse, da landsloven landsleyebalk 3. cap.¹ paalægger dem alleene törvarbeedet.

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 6.

[1]) En bonde ved navn Sæmund Magnusen og 2de repstjorer² af Seele-rep³ klage over proprietaireres, forpagtere og Holum bispestols fuld-mægtig, at de udi skatter og afgiffter icke modtage böndernes vare uden med affældning, saaledes at de icke uden lagie⁴ af 3 f. antage 1 rd. croner gyldig for 5 öre. Ligeledes dobbelbaands uldentröyer for ickun ½ deel mindre værd, end de haver kostet, hvis forige pris er 20 al., confr. videre Kiosesyssel litra AA n° 5.

2) At de paa egen regning tilholdes at vedligeholde deres leyhuse, uagtet de ingen tömmer dertil faaer at kjøbe.

3) Afbede de alle faareqvilder paa deres levejorder, saa længe faare-
pesten vedvarer, item alle koeqvilder for eftertiden indtil 2 paa de jorder, som fodre 6 kjör.

[Skagefiordssyssel.] Litra ZZ. N° 3–4.

Bönder af gaarderne Biarnestad og Rettarholt⁵ andrage, hvorleedes de af deres jordrotter urettelig ere paalagt og tvungne til at svare de pest-döde faareqvilders værdie og leye og ansöge en endelig ærklæring, om det med rette tilkommer dem at gjöre? Den sidste desuden besværges sig især over de mange harte udgiffter og hoverier ved Holum bispestols domkirkes bygning.

[Skagefiordssyssel.] Litra Pp. N° 2. Klages:

1) Over levejordernes afgang. Hvilke derfor begæres nedsatte, qvilders antal og jordetiender formindskede. Item, at jordernes landemærker maatte

¹ Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejubalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov-bog. Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 160–161.

² Sæmundur Magnússon (1715–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstjorer, Víðimýri, Seyluhreppur, Skag.*; Konráð Gíslason (1722–1798), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstjorer, Vellir, Seyluhreppur, Skag.*; Þorgrímur Helgason (1722–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstjorer, Húsey, Seyluhreppur, Skag.*

³ Seyluhreppur / *Seylurep, Skag.*

⁴ Gjald, þóknun. / *Tillæg, der betales ud over den pålydende værdi.*

⁵ Bjarnastaðir, Réttarholt, Akrahreppur, Skag.

igjen optages og fastsættes, da samme paa mange stæder findes gandske forfaldne og foraarsage derfor mangfoldig trætte og misforstaaelse.

2) At ingen huseaaboed kand af jorddrotterne bekommes, uagtet nogle af dem have drivetømmer liggendes for at sælge ud til andre, da dog jorddrotterne have i forige tider ifølge landslov landsleyebalk 3. cap.¹ lagt selv tømmeret til husene.

3) Leyeqvilderne angaaende: a) At der ingen aaboed faaes paa faareqvilder, da dog et faareqvilde er i forige tider blevet opbödet med 20 al. hvert 10de aar. Paa koeqvilder faaes enten slet ingen eller en utilstrækkelig aaboed af 40 al., paa hvilket derfor herefter maatte hellere gives aaboed efter gode mænds vurdering. b) At der følge for mange qvilder med jorderne, hvilket gjør, at en leylænding icke kand avle meere höe end til deres underholdning og fölgelig icke opelske noget qvæg til at betale sine jordskylder og indkjöbe sine nödvändigheder med. Hvoraf tillige følger den skade for jorddrotten, at naar qvilderne forkomme ved nogen slags hændelse, haver leylændingen icke noget at betale dem med. Begæres altsaa, at deres antal maae noget formindskes og proportioneres efter jordernes godhed. c) At der paastaaes smörleyer efter de pestdöde faareqvilder eller i mangel deraf 20 f. for hver föring smör. Forespöriges, om det icke er tilladt leylændingerne at levere de peetsyge faareqvilder til jorddrotten, da almuen icke finder sig i stand til at erstatte dem igjen. d) At koeqvilder indsættes paa jorderne, hvor der har været faareqvilder meere end til den halve deel, leylændingerne til störste bebyrdelse.

4) Over varenes vanskelige antagelse for afgiffterne, saaledes at al slags forarbeedet uldengods, item creature, deals icke antages, og intet uden penge, deals med stor affældning. At der til lagie paa en 1 aars gam-melt faar fordres 1½ pd. reenset uld. At penge antages icke uden i fiske-regning² og med species lagie. At 1 rd. specie, som effter landsloven regnes for 30 al., agtes ej meer end 24 al. værd. En sletdaler eller 20 al. for ickun 15 al., 2 mk. eller 10 al. for 7½ al. Ansöges derfor, at hvert slags især maatte ansættes til en billigere taxt.

5) At nogle jorddrotter tvinge deres leylændinger til at modtage creature paa höefoder om vinteren for enten slet ingen eller en utilstrækkelig

¹ Landsleigubálkur Jónsbókar. / Landslejubalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov-bog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 160-161.

² Fiskireikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með sjávarafurðum. / Fiskeregning. En regning, hvor handelsvarers værdi sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet.

betaling, hvormed følger deres fulde ansvar, i fald de paa nogenslags maade forkomme.

6) Klages over besværligt hoverie af transporter og andet arbeede ved Holum domkirkes, samt andre kirke og tinghuses bygning, uden derfor at nyde kost eller løn, hvormed deres beste næringsudveyetid bortspildes.

7) At tiender fordres af atskillige, som icke kand eller tilkommer at svare. Ligeledes at kongens skat er hos nogle forhøyet til 48 f.

8) Over mange og besværlige udgifter til præsterne og deres ubillig omgangsmaade i at fordre, hvad de meene dem at tilkomme.

Wadlesyssel.¹ Litra Qq. N° 3–4.

Klages ligeledes over for høy landskyld, jordetiende, varenes vanskelige antagelse og affældning, over leyeqvilderne deres ansvar uden aaboed. Disse meenes, at bör af eyermanden anföres udi tiend, da de aarlig indbringe ham 20 al. Synes ubilligt, at fattig almue skal tilpligtes at arbeede ved rige kirkes bygning for intet.

[Wadlesyssel.] Litra ZZ. N° 5.

Önskes, at jorderne maatte besigtes, og afgifften nedsættes. At jorddroterne maa findes pligtige at lægge selv tömmer til husene. At koeqvildenes antal formindskes, da jorderne ofte i slette græsaaringer icke kand fodre meere qvæg end de samme. At paa samme gives aaboed til en vis fastsat tid. At penge maatte gælde landsvis udi afgifterne. Proponeres: At qvilder skal tiendes, at kongens jorder bliver solgte, og at indensreps indbyggere maae dertil have forkjöbsret.

[Wadlesyssel.] Litra ZZ. N° 7.

[1)] Klages ligeledes over for høy landskyld, uagtet jorderne aarlige tage af udi græsning, for ex. at efter en 20 hundrede jord betales 5 rd. specie. Ansöges, at jorderne maae nedsættes, saavel landskyld som tiender. Item, at husbönderne lægge selv tömmer til husene.

2) At afgifterne icke maae betales uden i fiskeregning, og over pengenes ulige cours. Begæres, at penge maatte gjælde gammel landsvis 1 rd. specie for 5 öre, 4 mk. for 20 al.

¹ Eyjafjarðarsýsla. / Eyjafjarðarsyssel.

3) At leylendingerne maae selv svare jordetiender.

4) Over leyeqvildernes antal og ansvar, item vanskelighed med skaffe smør for leyerne. Begæres, at qvildernes antal maatte formindskes.

5) Over andre dem paalagde tolder og tyngseler og især lysetold, som skal svares med 10 à 12 f. udi tælle. Begæres, at vox maatte føres i handelen for at betale den med. Item underretning, hvor meget bör svares udi samme, da den andre stæder skal ickun betales med 6 f. Item, at der kræves lige store rettigheder af de fattige som de rige.

Nordersyssel.¹ Litra Rr. N° 1–13. Klages:

1) Over leyejorders aftagelse, samt at landskylden er icke desto mindre ligesaa høy som i forige tider, da de vare i en bædre tilstand. Eller at i fald nogle jorder blive nedsatte, saa formindskes enten jordetienden alleene, eller landskylden og jordetienden derimod forhøyes. Andsöges derfor: a) At jorderne maatte nedsættes eller vurderes paa nyt, og derover forfattes en nye maaldage.² eller jordebog. Item, at de maatte faae kjøbte de kongens jorders herligheder, som de paaboende enten skadeslös kand undvære eller icke kand benötte sig af. b) At jorddrotterne maae selv tilfindes at svare tiend af deres jorder. Herved proponeres, at af alle jorder svares 4 tiender, og de jordetiender, hvoraf tilforn er ickun svarede 2de tiender, anvendes til fattige börns opdragelse. c) At jorddrotterne skal være pligtige at skaffe selv husetömmen til jorderne, men fattige bönder derfra især fritages.

2) Over varenes vanskelige antagelse for afgifterne med forlangende. a) At al slags myntpenge maae gælde i ald indenlands gæld efter gammel sædvane eller efter taxten. Item, at courantmynt maae opsættes om 2 sk. paa en heel fisk. b) At alle landsöre, som kand vurderes, maae være gangbare i al slags gæld. c) At mand icke skal være pligtig at svare jordskylder i fiskeregning (eller tal), siden 1 rd. specie eller vel croner antages dog andre stæder for 5 öre eller 60 f. d) At fattige bönder befries fra at svare deres jordskylder i handelsvare.

3) Over qvildernes antal paa jorderne, item de pestdödes ansvar. Hvilket alt gjør leylændingerne stor hinder i at opelske noget qvæg til

¹ Þingeyjarsýsla. / Þingeyjarsýssel.

² Mældagabók. Skrá biskupa yfir eignir og ítök kirkna. / Biskoppernes jordebog over kirkernes ejendele og brugsrettigheder. Islandsk mældagabók.

deres eget brug. Ansöges: a) At de blev formindskede og opbödet ligesom i forrige tider, og i saa fald var et qvilde nock paa en 10 hundrede jord, eller b) gandske afskaffede og fraskilte fra jorderne. c) Poponeres: At qvilderne skal af eyermanden tiendes til indenreps fattige, som icke vides at endnu er skeet.

4) At fattige maatte være frie fra alle nye paalæg og tyngseler.

7de extract.

OM QVÆGAVLINGEN OG ISÆR OM FAARESYGEN

Islandske Landcommissions protocoll p. 123–130.¹

I anledning af instructionens 7de post.²

P. 123. Qvægavlingens formeerelse, meene de, rettelig vil følge af sig selv af jordens bædre dyrkelse, saavidt denne vil formeere høeavlingen. Ved hornkvæggets tilvæxt vindes meere gjødning, hvorved høeavlingen igjen kand faae tilvæxt. Ved hornkvæggets tilvæxt vindes meere mælkemad og alt, hvad deraf flyder til føde og næring.

P. 124. I alle sysseler, hvor faarene til deels ere uddøde, har man siden tillagt større mængde af hornkvæg. Saaledes havde Hunevands-syssel effter beretning til amtmand Stephensen³ 4. Apr. 1770 1.692 köer og stude, altsaa 291 stk. flere end förend faaresygen,⁴ da det kun havde 1.401.

P. 125. Om faaresygens standselse have de gjort forslag til forrige cammer lit. B, n° 19. Det dem medgivne forslag litt. A, n° 10 have de efftertænkt, men fundet, at faarenes udröddelse og faarehusenes opbrændelse overalt paa een gang vilde medføre vanskeligheder, som hart ad ere uovervindelige, allerhelst da de overblevne faar ere langt flere, end de havde af förstningen tænkt, ja saa mange at det synes, at sygdommen nu ikke ræser meere med den styrke som för. Saaledes findes endnu 1.000 faar i Arnæssyssel, hvoraf dog indbyggerne have megen (p. 126) tilstöd baade til føde og klæder. De haabe desuden, at de forsög,

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 261–265.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1766–1770*, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt 1770–1783*, amtmaður í Vesturamti / *amtmand i Vestamt 1787–1793*, amtmaður í Suðuramti / *amtmand i Sydamt 1791–1806*, stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island 1790–1806*.

⁴ Fjárpestin. Sauðfjárjúkdómur (húðsjúkdómur af völdum fjárkláðamaurs) sem barst til Íslands 1761 með enskum kynbótahrútum sem keyptir voru á fjárúið á Elliðavatni. / *Fårepesten. Sygdom hos får (hudsygdom forårsaget af fåreskabsmide), som kom til Island i 1761 med engelske avlsvæddere på fåreavlsgården på Elliðavatn.*

som muremester Thorgrim Thorlaksen¹ har paa et par aars tiid gjort med god virkning med ungento mercuriale² og excrementis humanis,³ kand viidere komme til at bruges af almuen baade til at curere og præservere⁴ faarene. De have og ladet ham gjøre nogle forsög ej alleene med disse midler, men og med antimonium crudum og sulphur,⁵ og naar de faae vished om udfaldet, have de lovet at indberette det.

P. 127. Disse simple og lidet kostbare midler skulde overalt be- kjendtgiøres til brug, samt forsöges at bade og toe⁶ faarene med kaldt söevand saavel som kalkvand, af hvilket sidste man kunde indgive dem $\frac{1}{2}$ pæl om dagen paa samme tid, som man udvortes tvættede dem dermed. Medens disse forsög bleve overalt fortsatte, maatte sygdommens viidere udbreedelse forebygges paa fölgende maade.

Faarene paa grændsesiderne i Öefiordssyssel for norden og Rangerwallesyssel for sönden maatte uforbigængelig hindres fra at indkomme paa nærgrændsende ubesmittede egne, og det kunde sikkerst skee, naar kongen befalde (p. 128), at faarene paa grændsestederne til de egne, hvor smitten endnu ikke har viist sig, skulde saaledes udröddes i en vis og tilstrækkelig distance, at communicationen ej var at befrygte. Visse fjeldstrækninger samt aer og vande skulde til denne ende udmærkes i Rangervallesyssel, hvorved Skaptefellssyssels vesterpart kunde settes i sikkerhed. Paa samme maade skulde sagen angribes i Öefiordssyssel for at hindre sygdommens forplantelse til de endnu ubesmittede deele deraf. Faarehuusene paa de steder, som saaledes bleve foretagne, skulde aldeles ödelægges og opbrændes, og nye faarehuuse siden opbygges paa andre grunde, og effter $1\frac{1}{2}$ aars forlöp skulde paa nogle faa inden denne kreds liggende gaarde gjøres forsög med, hvorvidt nogle faars anskaffelse og tillæg fra en ubesmittet egn vilde lykkes.

P. 129. Naar nogle maaneder vare forbi, og man da ey mærkede noget tegn til faaresygen, kunde de övrige gaarde ligeledes tillades at skaffe sig faar. Inden denne tiid vilde man faae vished, om disse forsög

¹ Þorgrímur Þorláksson (1732–1803), bóndi og múraramestari / bonde og muremester, Elliðavatn, Seltjarnarneshreppur, Gull.

² Smyrsl blandað kvikasilfri. / *Salve iblandet kviksölv.*

³ Mannlegur úrgangur. / *Menneskelig afföring.*

⁴ Verja. / *Beskytte.*

⁵ Antímonduft (frumefnið antímon (Sb), silfurhvítur, mjúkur málmur) og brennisteinn. / *Antimonpulver (grundstoffet antimon (Sb), solvhvidt, sprødt metal) og svovl.*

⁶ Þvo. / *Vaske.*

vilde lykkes, og dereffter maatte da viidere bestemmes, hvorvidt faarenes udröddelse i bekvemme egne viidere var at continuere eller ikke. Og dette maatte da overlægges paa landstinget¹ af landets övrighed til foranstaltning og iværksættelse.

Medens folk paa de steder, hvor man gjorde forsögene til faarenes udröddelse, maatte undvære faar, skulde de af handelen assisteres med uld og skind mod betaling af sædvanlig priis 15 fiske for 10 pd. uld. Skindene foreslage de at maatte forundes dem for den taxt, som Rente-cammeret for nogle aar siden fastsatte for faareskind.

P. 130. Det tab, som visse districter saaledes maatte lide ved at savne de slagtede faar, skulde dem godtgjöres effter en billig decimationsligning af faar i de herreder, hvor plagen ej har været. Og ved at tillægge sig nogle köer meer end för, kunde faarenes mistelse, hvad födevahrene angaaer, til en stor deel erstattes.

I de syssler hvor faaresygen har grasseret, men hvor dog endnu gives nogle visse ubesmittede egne, maatte sysselmændene alvorlig tilholde og idelig formane vedkommende til paa det beste at holde vagt mod besmittede faars inkomst paa deres grændser, de have hört, ja og selv erfaret paa Nordlandet, at aarvaagenhed haver paa sine steder forekommet smittens udbreedelse endog fra nærhosliggende infecerede boygder.

D. 30. Jan. 72 resolveret: At gjöre herom forestilling tilligemed udkast til forordning om faaresygens standselse effter stiftamtmandens forslag. Dette er og allernaadigst blevet approberet² ved forordning 12. Maii 1772,³ af hvis udfald alle viidere foranstaltninger om faaresygen nu dependere,⁴ saa at disse acter og Commissionens arbejde ved samme, for saavidt den sag vedkommer, nu er afbrugt.

Provst Kolbein Thorstensens til Middal og Uthlid.⁵

Proposition til Commissionen 27. Apr. 1771 i næstkommende aar at ödelægge de besmittede faar, först i den östre deel af Rangervallesyssel

¹ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir.*

² Samþykkt. / *Godkendt.*

³ *Lovsamling for Island III*, s. 753–763 (Forordning ang. Midler mod Faaresygens Udbredelse i Island, 12.5.1772).

⁴ Ráðast af. / *Afhænger.*

⁵ Lit. XX. N° 2; Kolbeinn Þorsteinsson (1731–1783), prestur / *præst*, Miðdalur, Grímsneshreppur, Árn.; Úthlíð, Biskupstungur, Árn.

og siden successive¹ viidere, og især at han havde faaet i sinde at indkjøbe den sommer nogle friske faar fra Skaptefellssyssel og lade dem nøye vogte, indtil hans naboer kunde faae deres syge faar ödelagte. Men hertil er nu allerede gjort anstalt ved forordningen.

Sysselmand Thorst. Magnussen.² Litt. H.

Har erklæret sig for de syge faars ödelæggelse, da erfaringen viiser ikkun lidet haab til, at sygdommen vil nogen tiid ophøre af sig selv. Ellers mælder han dog, at mængden er meget vaklende i dens tanker om den sag.

Sysselmand Sivertsen.³ Litt. Hh. 2.

Mælder derimod, at mængden i Arnæssyssel tager i betænkning at ödelægge de syge faar, da sysslet 1770 havde endnu 10.000, og sygdommen da ey syntes at være meere saa smitsom som för.

Sysselmand Runolfsen.⁴

Har og erklæret sig for de syge faars ödelæggelse, de gamle faarehuustofter skulde staae aabne 1 à 2 aar, inden de opbygges igjen. Dette vanskeligste er, hvorfra folk skulde erholde de imidlertid fornödne klæder, dog kunde det skee, naar Compagniet⁵ paa fabriqven i Reykevíg,⁶ lod i mangel af uld forarbejde seyldug til klæder for tjenestefolk og fiskere. Faarenes retablisement⁷ igjen vil ellers medtage nogle aar. De in Anno 1764–65 og 66 bortdöde faar i Kjalarnæssting⁸ regnes i bilaget nr. 10 pro 1764 til 11.687, pro 1765 4.288, pro 1766 1.732, summa 17.707.

Sysselmand Runolfsen har ladet følge med sit indgivne til Commissionen en vis lærd mands betænkning, som ligeleedes gaaer ud paa de besmittede faars totale udseelse og faarehuusenes opbrændelse, og

¹ Smám saman. / *Efterhånden*.

² Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel* 1743–1785.

³ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Arnæssyssel* 1746–1771.

⁴ Lit. Jj. N° 2; Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýslur* 1754–1780.

⁵ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

⁶ Innréttingarnar í Reykjavík. / *De Nye Indretninger i Reykjavik*.

⁷ Endurreisn. / *Genindførelse*.

⁸ Kjalarnesþing (Gullbringu- og Kjósarsýslur). / *Kjalarnesting (Gullbringu- og Kjósarsýslur)*.

meest fordi denne sygdom effter hans meening lægger grund til spedalsk-
hed hos menneskene, naar de nyde noget af de kreature, som ere infice-
rede med denne sygdom, da den bestaaer i en fordærvelse i blodet og
vædskerne, som meget ligner spedalskhed.

Sysselmand Eggertsen.¹ Litt. Kk. 1.

Anseer de syge faars totale udrøddelse ugjörlig:

1) Fordi de ej kand mistes.

2) Fordi landets besettelse med frisk faar igjen paa een gang vilde
blive ugjörlig. Men at udrydde de syge faar paa udkanterne af de an-
grebne egne for at hindre sygdommens viidere udbreedelse og besætte
dem siden effterhaanden med friske faar anser han baade nyttigt og gjör-
ligt.

Sysselmanden i Myresyssel.²

Anseer det som afgjort ved erfarenheden, at faaresygen aldrig ophörer
igjen, hvor den eengang er indrykket, medmindre de syge faar aldeles
udrøddes. Men saa vil det blive overmaade vanskeligt at forskaffee friske
faar igjen, da de fleeste have intet at betale dem med.

Sysselmand Jacobsen.³ Lit. Nn. N. 1.

Skriver alleene effter relation, skjönt han tilstaaer ey at vide, om det er
sandt, at faarepesten er foraarsaget af de til schæfferiet⁴ indbragte frem-
mede bukke. Men det paastaaer han, at denne sygdom har mange arter,
og at den, ligesom andre af ubekjendte aarsager i naturen foraarsagede
landeplager, haver udbredt sig endog paa saadanne steder, hvor smitte
ved samling af syge og friske faar ey haver havt sted. Han anseer altsaa
denne pest for en guddommelig straf, der ej har saadanne aarsager, som

¹ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel 1757–1784*.

² Lit. Bb.; Þorgrímur Sigurðsson (1706–1785), sýslumaður í Mýrasýslu / *sysselmand i Mýrasyssel 1740–1776*.

³ Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel 1758–1790*.

⁴ Kynbótabú F.W. Hastfers, baróns á Elliðavatni, sem var stofnað 1756 með það að markmiði að bæta ull íslenska fjárstofnsins. Rekstur búsinns lagðist af í kjölfar fjárkláðans. / *Schæfergård. Baron F.W. Hastfers fåreavlsgård på Elliðavatn, som blev oprettet i 1756 med det formål at forbedre ulden på de islandske får. Gårdens drift ophørte i kolvandet på fårepesten*.

kunne forebygges, og fölgelig forgjæves at ville tænke paa midler til at hindre den. Især holder han det for ligesaa urimeligt at nedslagte og ud-rödde de syge faar for at besette gaardene med friske igjen som at ihjelslaae folk, naar pest indfalder, da man desuden ey kand være sikker paa, at jo sygdommen indrykker paa nye iblandt den nye besætning. Han vil altsaa, at man skal lade pesten raade sig selv, saaledes som Gud behager, og protesterer imod, at friske faar i Strandesyssel skal ödelægges. Derimod har han ej imod, at det syge casseres, da det er at frygte, at det ved samgang besmitter det friske.

Det sædvanlige prjónslæs- og vadmelsarbejde¹ holder han for at være publico skadeligt og anpriiser i dets sted haspeværk og garnspinding, naar der kun maatte fastsette en vis taxt, for hvilken garnet skulde gjelde i alle slags udgifter. Saadan garnspinding holder han baade fordeeltig i og for sig selv og for det beste middel til indenlandske fabricers opkomst.

Creatureernes antall til 1769 aars udgang regner amtmand Stephensen² litt. JJ.

Til faar 165.887 stk., geeder 755, hornkvæg 30.096, heste, hopper og föll 32.689. För kvægysgen 1761 meenes faarenes antall at have været 4 dobbelt imod det in A° 1771 overblevne, som regnes til 120.000. Faareavlingen anseer han ellers rettelig som den fordelagtigste deel af landbruget, ey alleene til næring, men og til klæder, baade til söes og lands, men da $\frac{3}{4}$ af faarene nu ere uddöede, saa ere og de $\frac{3}{4}$ af indbyggernes fordeele af samme derved bortfaldne, som beregnes til 182.000 rdr., hvorfor de ogsaa meget mindre ere i stand til at begaae sig, mindre at entreprenere nogen nye indretning.

P. 88.³ Faaresygen. Regner han, at landet har havt för qvægysgen 500.000 faar, og ligeledes som för $\frac{3}{4}$ deele deraf tabte. Han raader og til de befængte faars ödelæggelse dog ey paa eengang overalt, men kun

¹ Prjónles- og vadmålsvinna. / *Strikning og vadmelsvævning.*

² Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1766–1770, amtmaður í Norður- og Austuramti / amtmand i Nord- og Østamt 1770–1783, amtmaður í Vesturamti / amtmand i Vestamt 1787–1793, amtmaður í Suðuramti / amtmand i Sydamt 1791–1806, stiftamtmaður yfir Íslandi / stiftamtmand på Island 1790–1806.*

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 552.*

i 1 à 2 sysseler ad gangen at regne fra udkanterne. Han kræver 1 à 1½ aar, inden stederne skulde besettes igjen med friske faar, samt at de nye faarehuuse skulde opbygges paa andre steder, end de gamle havde staaet. Han foreslaaer at foretage saa stor strækning ad gangen, at der kunde, saa længe operationen stod paa, altid blive et syssel ledigt imellem de syge og sunde faar. Paa denne maade meener han, om lykken vilde föye, at faaresygen kunde blive udröddet over det heele land i en tiid af 4 til 5 aar.

De sysseler, som udröddede de syge faar, skulde assisteres med uld af handelen, deels indkjöbt i de friske syssler deels og paa Færöe, som dog ej maatte sælges dyrere end 10 pd. à 10 f., da det tab, som herved kunde nu tilstaae, vilde blive Compagniet rigelig erstattet ved den af faarenes restitution flydende kjödhandels retablisement. Derhos haaber han, at kongen vilde paa een eller anden maade forhjelpe indbyggerne med nogen uld. Ham synes og ej ubilligt, at de ubefængte sysselers indbyggere gave til de fattigste i de nærmeeste sysseler 10 stk. af 100de eller 1 af 10 faar. De besmittede faar skulde udryddes in Sept., da faarene ere feedeste og tjeneligste til slagterie, saavel til huusholdnings som til handels brug.

Vicelavmand Magnus Olafsen.¹ Litt. Ll. N. 1.

Anseer det som en fordeel i de gamles oeconomie, at de saa meget lagde dem effter hornkvæg baade i betragtning af den overflödigare gjödning, melk og smör, som dette giver, saa og fordi hornqvæg ey nær saa meget ödelægger græsgangene som faar og heste. Stude kostede og ikke syndelig at föde, da de kunde gaae ude den meeste deel af vinteren.

Af faar derimod holdte de gamle ikke meere, end de kunde behöve til klæder og anden fornöden brug, og i fornödne tilfælde vinterföde. Nu derimod lægges meest vind paa faareavlingen som den mindst kostbare at forstaae, naar man, effter nærverende slette huusholdnings maade, overlader faarene om vinteren næsten gandske til deres egen skjæbne. Men deraf flyder og ey allene, at græsbunden overmaade ödelægges, men og at en haard vinter, eller nogle maaneder deraf, kand skille bonden ved al sin velfærd. Hornqvægavling derimod forsömmes gandske som meere besværlig, hvilket den og er, allerhelst nu effter at man har ladet jorden komme i vanrögt.

¹ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / vicelovmand for syd og øst 1769–1791, lögmaður / lovmand 1791–1800.

Extract.

OM FAARESYGEN I ISLAND

Hörende til commissionsacterne.

I. Vicelavmand Olafsens betænkning 25. nov. 1769.¹

1) Vicelavmand John Olafsens pro memoria 25. Nov. 1769, som commissarierne have beraabt sig paa, tilholder, at denne koppeartede faare-sygdom har tilforn været ubekjendt i Island, samt at det islandske publicum troer, at den ej er foranlediget ved jordens, volcanernes eller havets uddunstninger, men alleene indbragt ved schæfferiet,² især ved de eiderstedske³ vædre 1760. Han kand intet indvende derimod og finder sig ey i stand at igiendrive det, skjönt han elles tilstaaer, at det er indtruffet tilfældigviis uden vedkommendes hensigt. Först i 1761 begyndte sygdommen paa Leyraa og Hialmholt,⁴ paa hvilke begge steder vare fremmede bukke, og i en tiid af 14 dage var besætningen ödelagt, hvorpaa contagionen⁵ strax udsprede sig ved idelig omgang af friske og besmittede faar, samt ved at aadslerne næsten overalt bleve henslængte i dynger paa aaben mark uden at nedgraves eller opbrændes.

Man⁶ har forsögt adskillige midler. Man har rögtet faarene, det beste mand har kundet, vasket og smurt dem, aareladt dem, indgivet dem til-lavede drikke, ladet dem slikke de saakaldte saltsteene og udröget faa-rehuusene med meere, men alt har været forgjæves. Hans tanker om midlerne endog reent at udrödde denne pest, blive altsaa:

¹ Lit. A. N° 10; Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *viceloumand for nord og vest 1767–1778*.

² Kynbótábú F.W. Hastfers, baróns á Elliðavatni. / *Schæfergård. Baron F.W. Hastfers få-reavlgård på Elliðavatn*.

³ Frá Ejdersted í Slésvík. / *Fra Ejdersted i Slesvig*.

⁴ Leirá, Leirársveit, Borg.; Hjálmholt, Hraungerðishreppur, Árn. Þar bjuggu / *Der boede Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / amtmand på Island 1752–1766 og Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / sysselmand i Árnessýssel 1746–1771. Þeir voru einnig hluthafar í Innréttingunum og fengu líklega þess vegna þetta kynbótafé til sín. / De var ligeledes andelsbavere i Indretningerne og fik sandsynligvis derfor disse avlsdyr hjem til sig.*

⁵ Smitið. / *Smitten*.

⁶ Á spássú / *I marginen*: D. 30. Jan. 72 resolveret: At gjöre herom forestilling vide extract til n. 472, 696 pro 71. [Þí. Rtk. B4/1–34. 2. bur. J. ref. N° 472 (Pro memoria um fjárkláðann og fleiri landsnefndarmál frá L.A. Thodal stiftamtmani / *Pro memoria fra stiftamtmand L.A. Thodal om fårepesten og andre landkommissionssager*, 26.8.1771); N° 696 (Pro memoria um fjárkláðann frá Landsnefndinni fyrri / *Pro memoria fra Landkommissionen om fårepesten*, 23.12.1771).]

1) At der skulde anordnes en bededag mod denne pest, saavidt den maae agtes for en Guds straf.

2) At övrigheden skulde gjöre al muelig anstalt til at hæmme den som:

a) At alle henslængte aadseler af döde faar bleve samlede og opbrændte.

b) At alle anstukne faarehuuse og stalde i de herreder, hvor sygdommen har grasseret, saavel tömmer som törvvægge, maatte vorde ödelagte og opbrændte, og andre af nye opbygte, hvilket agtes at være kun en ringe bekostning, da de islandske faarehuuse ere kun ringe hytter.

c) At alle overblevne faar i Rangervalle-, Arnæs-, Guldbringe-, Kiose-, Borgefiords-, Myre-, Hnappedals-, Snæfieldsnes-, Dahle-, Hunevands- og Skagefiordssysseler tilligemed nogle præstegjæld af Bardestrands- og Strandesyssel, og saavidt pesten kunde være avanceret,¹ maatte uden al forevending² aldeeles slagtes og nedhugges, og det uædelige enten nedgraves 3 al. dybt eller opbrændes.

Obs. 1) Skjönt faarene have det eene aar gaaet sygdommen igjennem, har den dog paa nye yttret sig hos dem det andet aar, skjönt med nogen forskjæl. 2) Have de besmittede faar ikkun givet meget ringe fordeel baade i hensigt til uld og skind, mælkning og kjöd, men derimod des besværligere oppassning, hvilket saa meget heller kand formaae landmanden at ödelægge dem.

3) Effterhösten agtes bekvemmest til at udrydde faarene effter forslaget.

d) Amtmanden maatte gives alvorlige ordres til dette, og sysselmændene igjen befales at foranstalte det ved repstjorerne som deres politiebetjente i ethvert præstegjæld.

e) At folk alleene paa foranföerte vilkaar, lit. b, c, og ellers ikke maatte faae frihed at indkjöbe og indföre sunde faar igjen, og dog ej förend i Majo eller Junio effter at de syge vare ödelagte hösten tilforn.

f) Almuen maatte have uindskrænket frihed at tilhandle sig uld og uldengods, og Compagniet indtil viidere forbydes at före raa uld ud af landet, da det var billigt, at indbyggerne maatte nyde prioritet til at kjöbe ulden for gangbar priis 10 pd. à 20 f.

g) At til Örebacke, Holmens, Stickesholms, Skagestrands og Hofsaas

¹ Útbreidd. / *Spredt.*

² Mótmæli. / *Indvending.*

havn¹ maatte föres et meget anseeligere forraad af ædelige vahrer end tilforn og det for at forebygge den folkedöd af hunger, som billig er at befrygte (ifölge af at indbyggerne nu mangle det sædvanlige tilstöd af faaredriften til deres næring), i fald enten fiskerierne eller og höeavlingen skulde slaae feyl.

II. Landphysici Povensens raad imod denne sygdom 14. Martii 1771.²

1) Landphysici Povensens raad imod sygdommen. Han erindrer strax, at han for nogle aar har stræbt at give folk de beste raad i denne sag, men det har ingen fremgang faaet, effter de alle svare, at det er Guds straf, imod hvilken ingen raad kand frygte. De, som have prøvet noget, have og derfor aldrig gjort det med nogen fliid, uden een alleene, for hvilken det meget vel har lykkedes. Vel maae faarene behandles ulige effter pladsene og faarenes omstændigheder, men naar man læmper sig dereffter, meenes dog fölgende raad at være overalt bekvemme:

1) At et faar, saasnaar det angribes, tages fra hjorden og efftersees, hvor faaret har meest fnat (som oftest kommer först bag paa halsen eller ryggen), hvilket sted klippes vel og dereffter toes med skarp lud, som gnies vel ind i huden med grovt lærred eller lap. Gammel stærk urin varmes over ild i en jærnpotte, og deri röres aske af tang, faaremög eller velbrændt aske af græs, til dette bliver noget tykt, og der med gnies det fnattede sted. Der meenes og at kunne tages blade af presset tobak, som blödes i brændeviin, da saften trykkes ud for at smöre stedet.

2) Tages 1 pott tran, dog heller anden tran end torsketran, med en skeedfuld finstödt svovel, som först blandes med lidet af tranen, og siden kommes det övrige dertil.

3) Svovel kand og blandes med gamelt smör, dog best at smälte smöret i forveyen.

4) Tjære og suurt smör, omtrent lige meget af hvert, holdes og godt til saadan smörelse.

5) Ligeledes excrementa humana.³ Men dog at den förstbemelte smörelse af luden bruges förend nogen af de andre. Smörelsen appliceres morgen og afften og gnies flittig ind i skindet. Men prøven agtes ej at

¹ Eyrarbakkahöfn / *Eyrarbakki havn*, Ár.; Hólms höfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.; Stykkishólms höfn / *Stykkishólmur havn*, Snæf.; Skagastrandarhöfn / *Skagaströnd havn*, Hún.; Hofsóshöfn / *Hofsós havn*, Skag.

² Lit. GG; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.

³ Mannlegur úrgangur. / *Menneskelig afföring*.

være fuldgjort förend effter 12 til 15 dage, skjönt nogle af faarene kunne meget för blive friske. De faar, man gjorde prøven med, var best at holde inde, om dette er om vinteren, og om höst og foraar, naar faarerne gaae ude, skulde det bare og oversmurte sted tilsyes med en lap. Det anförte, især n. 5, meenes at kunne prøves saavel i den törre som vaade fnatt.

Af fremmede midler foreslaaes:

6) Ungventum mercuriale¹ effter kunst og maal tillavet af kvægsölv og behandlet som sagt, hvilket agtes for det visseste middel.

7) Faar, som have det vaade fnat, agtes at være allerede noget for-dærvede inden i, især i lungene, rimeligst deraf at creaturet trækker ind, tilligemed luftten, de pesteinsecter, som ellers satte sig paa huden med fnat. Og af den indvortes smærte, som faaret lider, foraarsages det vaade fnat, hvilket oftest viiser sig foruden anförte stæder ogsaa paa krydset. Foruden anförte udvortes middel raades til at give faarene ind eengang om dagen, nogle dage i rad, en god knivsaadd² af meget fint stödt svovel og antimonio.³ Dette tilbringes faarene lettest ved at lade dem være inde om natten og komme siden om morgenen pulveret om vinteren paa lidt godt höe eller om hösten paa grönt græs, hvilket man putter kreaturet i munden og holder for samme, medens det tygges, og siden giver det 2 eller 3 haandfuld af græs, men lader det derpaa ikke faae meere förend effter ¼ times tiid. Man kunde og give faarene vand, hvori offte er kiölet gloende jærn, naar de ellers staae inde og faae ey andet at drikke.

8) Aareladen meenes og tjenlig for faar, som have det vaade fnat. Naar faaret var blevet varmt ved driven eller andet, saa kunde man binde fast om opbeenet midt imellem bringen og knæet, og siden aabne een af aarene inden paa boven og lade blöde omtrent ½ pot og siden forbinde igjen.

9) Paa dette slags faar med vaadt fnat meenes godt at prøve at sætte hanke eller setaceum⁴ noget ovenfore knæet opbeenet af hestehaar og

¹ Smyrsl blandað kvikasilfri. / *Salve iblandet kviksölv.*

² Hnífsoddur. / *Knivsod, dvs. knivspids.*

³ Brennisteinn og antímonduft (frumefnið antímon (Sb), silfurhvítur, mjúkur málmur). / *Svovl og antimonpulver (grundstoffet antimon (Sb), sølvvidt, sprødt metal).*

⁴ Að hanka: Gömul lækningaraðferð sem fólst í því að draga hrosshársþráð (hanka) í húð skepnu til að halda þar opnu gati (t.d. við ígerð). Setaceum: Njóla-, hvanna- eða holtarót notuð í sama skyni. / *Hanke: Hårsime, dvs. snor af hár. Henviser til gammel lægebe-handling, som bestod i at trække en hestehårstråd i huden på et dyr for at holde et sår åbent (f.eks. ved betændelse). Setaceum: rod af byskræppe, kvan eller rypelyng anvendt på samme måde.*

trække samme flittig frem og tilbage nogle gange om dagen. Det allerbeste endog agtes at være at stikke igjennem denne aabning noget af kvannerod eller holterod,¹ saa at enderne paa begge sider stikke vel ud og siden overlade dette til sig selv, thi naar stedet svulner og gaaer i materie, falder roden ud igjen.

Extract n° 7.

OM QVÆGAVLINGEN OG ISÆR OM FAARESYGEN

Biskop Finner Jonsen.² Lit. G. N° 2.

At hornqvæggets antal er paa fleste stæder i Skalholtstift saa meget, som gaardene kand taale. Men skulde der findes et eller andet stæd, som det var icke, saa burr det feel rettes, thi hornqvæggets vedligeholdelse og formeering er nu fast det eneste middel, som oplandsbonden³ lever af.

Rangervallesyssel. Lit. Gg. N° 3.

Andrager det for meget og aldeles unyttige antal hors, som gaaer paa hjememarkene, at være meget hinderlig udi den nytte, der skal have af hornqvæg og faareavlingen.

Guldbringesyssel. Lit. Y. Præst Arne Thorarensen.⁴

Fremsætter 2de spørmaale:

I) Om det icke var bædre til faarenes conservation og landets nytte udi saa farlige sygdomstilfælde ligesom stædse ellers at klippe faarene?

II) Om mand ej burde almindelig tillægge sig de nye artede vædre af det engelske slags efter kongens og kammerets intention, som synes at være tilintetgjort? Han meener, ingen vil nægte det første, men det kunde synes maaske nærmere undersøgning værdt, naar den beste tid er, hvilket han ønsker, practici⁵ ville bestemme. Paa det sidste spørmaal beretter han sig at være falden af følgende aarsager:

¹ Holtarót. Rót af lambagrasi. / *Rod af tuelimurt* (Silene acaulis). *Islandsk holtarót.*

² Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

³ Bóndi upp til sveita sem aðallega lifir á búfjárrækt, gagnstætt við þann sem býr við sjávarsíðuna. / *Bonde, der primært lever af husdyravl, i modsætning til den, der lever af fiskeri.*

⁴ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

⁵ Fólk með hagnýta reynslu. / *Personer med praktisk erfaring.*

a) At faarene paa Vatne,¹ hvor sygdommen var hæftigst i førstningen, have i nogle samfulde aar været frie for den fremfor mange andre. Og omendskjönt der ere nogle döde vinteren 1770, kunde det ligesaavel tilregnes den overordentlige vinter og foermangel, som pesten selv. Provst Thorgeirsen² skal og have haft god lykke med sine nyeartede faar i lang tiid, da dog de indfödte gemeenligen³ hvert eller hvert andet aar plages og crepere af sygdommen.

b) At en mand, der i sognet har i samfulde 9 aar lidt idelig skade af faarepesten, indtil hand i aaret 1770 fick en væder af fremmed art, da hans faar, især lammene (som er ellers rart), befandtes aaret 1771 alle ret friske.

Borgefiordssyssel. Litra Kk. N° 4.

Synes iblandt andet, som ruinerer landets qvægavlen, at være den unöd-vændige mængde hors, som övrigheden og andre formuende bönder og mindre formuende samt tjenistefolk holder, og som gandske bedærver hjemmemarken, hvortil kommer at ildsindede folk pleye uden nogens tilladelse at drive saaddann stotterier⁴ op til fjelde, böygden, bönderne til störste skade og uleylighed. Foreslaer derfor, at alle og enhver strængeligen forbydes at holde fleyre heste, end deres nödsyn udkræver, og de og paa deres egne græsmarker kunde holde.

Bondestanden.

Rangervallesyssel. Litra T. N° 2.

Holdes nödvändig, at faarene bliver totaliten nedslagede paa alle de inficerede stæder.

[Rangervallesyssel.] Litra Gg. N° 5.

Gjör samme forslag. For det 2^{et} at ingen faar haves eller indføres i syselet förend 1 aars tid efter udrödningen, paa det faarhusene og græsmarkene kand imidlertid blive reent frie fra alle smitsomme damper. For det 3^{je} troes, at midt udi Rangaetingsogn⁵ fandtes det beqvemmeste stæd

¹ Elliðavatn, bær / *gård*, Seltjarnameshreppur, Gull.

² Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst*, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

³ Almenn. / *Almindeligvis*.

⁴ Hrossastöð. / *Hesteflok*.

⁵ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasýssel*.

til den første nye besætning af friske faar, da dette stæd er saaledes af naturen omgærdet, at der kand let gandske forekommes al samblandelse af fremmede faar.

Hunevandssyssel. Litra AA. N° 2.

Forestiller dette syssels almue slette omstændigheder formedelst faare-sygen, især mangel paa klæder. At de inficerede faar maatte gandske udröd-des. Og de landets fjærdinger, hvor faarepesten icke har grasseret, være pligtige at give 1 faar af 20 til nye besætning igjen, og skulde sys-selmændene der optegne antallet af de faar, som skal bortgives og skicke same til den sysselmand, udi hvis syssel faarene ere uddöde, at han kand lade det hente og uddeele til de fattige, som icke haver at kjøbe med.

[Hunevandssyssel.] Litra Oo. N° 2.

Klages over Nordlands indbyggers uforsigtighed i de gode græsaaringer at opelske for stort et antal hornqvæg, og især unödvändig mængde hors, hvorföre disse igjen udi haarde aaringer maae crepere af mangel paa foeder. Creaturerens antal maatte derfor meere proportioneres efter höebjærgningen.

Skagefiordssyssel. Litra ZZ. N° 6.

Forestilles almuens slette tilstand formedelst faarepesten. Proponeres at der udi en rep eller herredspart, som var saaledes beskaffen, at den paa kanter var omgærdet af store elver, som kunde forhindre ald samblan-delse af fremmede faar, udröd-des alle de pestsyge faar, og de gamle faa-rehuse ödelægges, og der siden indföres friske faar igjen for at see, om sygdommen icke saaledes kunde udröd-des.

Vadlesyssel.¹ Litra Qq. N° 3–4.

Proponerer, at stotterier enten ganske afskaffes eller meget indskrænkes for den skade, græsmarken lider derved. Især at tjenistefolk og löse-mænd² icke tillades at holde saa mange hors, som de gjöre, husbonden og andre til præjudice.³

¹ Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

² Lausamenn. / *Løsarbejdere.*

³ Skaði. / *Skade.*

Nordersysssel.¹ Litra Rr. N °12.²

At faarene maatte ödelægges paa de inficerede stæder, og fra de stæder, hvor faarepesten icke har været, gjøres tilskud af sunde faar, uld og klæder.

OM KJÖR, STUDE, HESTE OG FAAR

Dahlesysssel.

Kjörer haves der i sysslet 1.216 stk. i alt. Hjemmehöet har sysselmanden Ketilson³ saaleedes udregnet. Han siger at have befundet alle gaardenes hjemmehöe der i sysslet at udgjöre 15.128 hestes dragter, hver dragt til 10 lispd. Naar heraf slaes $\frac{1}{4}$ efter svensk maade, blive tilbage 126.065 lispd. Hver af ovenmelte 1.216 kjör faaer da $103\frac{3}{4}$ lispd. i 238 dage, der er kjörenes almindelige fodertid, altsaa daglig 7 pd. Efter den gamle Boelov⁴ skulde en malkende koe daglig have 20 pd., den som ingen melk gav, 10 pd. Antages nu middeltallet 15 pd. Mangler saaleedes hver koe nu daglig 8 pd. Dette skulde erettes ved udhöe,⁵ men deraf haves i sysslet meget lidet, og det er og, som bekjent, til malkekjör udeligt. Kjörenes melkning viser og denne fodermangel, thi i steden for, at en koe paa Nordlandet, som nylig har kalvet, giver 12 à 16 potter, give disse i dette syssel kuns 7 à 8 potter daglig.

Stude haves i dette syssel meget faa af. Ketilson har der sammenregnet 298 stk., dog meest qvier og nogle tyre, som sjelden gildes, men slagtes 1 à 2 aar gamle. Sysselmanden har forsögt at legge stude til, som med liden bekostning kunde holdes, hvis bönderne alene kunde undvære melken selv og give deres kalve den, og hvis de ej nödtes at slagte tyre og stude unge af mangel paa læder og for at faae noget til skoe.

Heste til arbejde haves der i sysslet 919 stk., og flere troer Ketilson ej at behöves der. Eet stutterie er og der, men ej flere.

¹ Þingeyjarsýsla. / Þingeyjarsysssel.

² Leiðrétt úr / Korrigeret fra N° 14.

³ Lit. BB. [N° 1]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / sysselmand i Dalasyssel 1754–1803.

⁴ Búalög. Safn gamalla reglna, einkum um verðlag, mælieiningar og hvers konar venjur í viðskiptum og landbúnaði. / Búalög. Samling af gamle regler, især om prisniveau, måleenheder og alle slags sædvaner i handel og landbrug. SjálSe: Búalög eður verðlag fornt og nýtt á flestum þeim hlutum, sem seljast og kaupast á Íslandi. Hrapsey 1775, s. 28–30, 108.

⁵ Útthey. Hey af engjum eða óræktuðu landi. / Hø fra uopdyrket eng. Islandsk útthey.

Faar, de vigtigste næringskreature, vare för pesten i dette syssel 16.645 i tallet, i aaret 1750 næsten det dobbelte. 1767 vare der 2.872, men 1771 2.418 stk. faar. Græsningens beskaffenhed gjør den forskjel, at 10 stk. faar i Nordlandet give ligesaa meget melk, som 30 paa Vesterlandet.

Landphysicus Poulson.¹

Foreslaaer, at man paa de steder, hvor krat- og smaae skove findes, burde legge sig efter geeder, som baade ere frie for smitte af sygdommen og ved deres melk og kjöd give god föde. 2 af disse give ligesaa megen og sundere melk som 3 faar. De behöve ikke mere foder end faarene. Foruden Nordersyssel² kunde adskillige steder i Vester- og Sönderlandet med fordeel underholde geeder. Af stude har man, især paa Sönderlandet, tillagt sig et anseeligt antal og med fordeel ladet dem ernære sig hele vinteren ude.

For at bespare foeret, eller i haarde aaringer erstatte dettes tab, anføres adskillige vexter, som deels bruges, deels kunde anvendes til kreaturenes underholdning, saadanne ere: Birkekrat (*Betula nana, procumbens crenata*)³ tjener frisk saavel för faar som qvæg, men svinder og fortörres ved at indsamles. Vider⁴ (*Salix herbacea & procumbens*)⁵ kan gjerne samles til vinterfoder. Den er meget god för slagtkreature, men lidet tjenlig för malkekjöer. Rensdyrmossen (*Muscus polyscides rangiferinus*)⁶ voxe meest i Mulesyssel og kunde bruges til at blande kreaturenes vinterfoder med.

Af adskillige söevexter og tangarter trives og malkekreaturene ogsaa meget vel, især af söl, *Alga saccharina*,⁷ marekiarne, *Fucus monophyllus polysciues*,⁸ der alle spises ogsaa af mennesker, smaae tang, bitfiara, *Fucus vesicularis*,⁹ der næsten alene bruges til brænde.

¹ Lit. Jj. N° 1; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / landfysikus 1760–1779.

² Þingeyjarsýsla. / Þingeyjarsýssel.

³ Fjalldrapi og birkihrís. / *Dværgbirk* (*Betula nana*) og *birk* (*Betula pubescens*).

⁴ Pil. Islandsk *viðir*.

⁵ Grasvíðir (smjörlauf) og gráviðir. / *Dværgpil* (*Salix herbacea*) og *blågrå pil* (*Salix glauca*).

⁶ Hreindýramosi (hreindýrakraókar). / *Gulhvíd rensdyrlav* (*Cladonia arbuscula*).

⁷ Söl. / *Söl, sötang* (*spiselíg rødalge*) (*Palmaria palmata*).

⁸ Markjarni eða marinkjarni (brúnþörungur). / *Vingetang, slægt af brunalgen* (*Alaria esculenta*).

⁹ Bólupang. / *Blæretang* (*Fucus vesiculosus*).

Adskillige gode huusholdere ved söekanten give med fordeel deres kreature kaagte fiskebene etc. Derimod foragtes almindelig det ligesaa tjenlige store middel at hjelpe paa foeret, nemlig de törre been, hovedeer, finder, rygge af torsk, yse¹ og andre strandfiske, der elles bruges til brænde og gives hunder. Nogle faa steder i Öefiordssyssel, Norder- og Hunevandssysseler alene indsamles disse ting i lader, törres og gives kreaturene fiint stödt imellem höet, hvorved paa 3 kjöers höefoder sikkert kan underholdes den 4de. Denne föde giver fast kjöd og skind og formindsker ikke melken, giver den ej heller nogen afsmag.

Beenene af steenbiden, söeulfen² etc. bruges og paa nogle steder i Vestfiordene, men da de ere feedere, blive de gjerne harske og give maa-see melken en lige afsmag. Denne skik, at foere med fiskebeen blant höet, önskede landphycus meget at kunne blive almindelig indfört paa Sönderlandet, hvor höet mangler.

OM REENSDYR

Mulesyssels nordpart.

Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Hiorlevsen.³

Berette, at det i lang tid har været meget önsket og forlanget, at nogle par reensdyr maatte fra Finmarken⁴ til differente havne der i landet til en prøve indföres. Hvortil og i Frederik V^{ti}⁵ tid vare föjet anstalter, der dog ej fik fremgang. Da det har lyktes for Compagniet⁶ at före reensdyr til Kiöbenhavn og der for rarheds skyld at underholde dem, saa mene de, at Compagniet meget mere for Islands velfærds skyld der til landet paa deres skibe burde overföre dem, hvor de ventelig best bleve strax satte i frihed. Vilde de lykkes, var det altid en god forbedring i næringsmidlerne.

¹ Ýsa. / *Kuller* (*Melanogrammus aeglefinus*).

² Steinbitur. / *Havkat* (*Anarhichas lupus*).

³ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1751–1786; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / *hjelpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1766–1771.

⁴ Finnmörk, Noregi / *Norge*.

⁵ Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge* 1746–1766.

⁶ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

Landphysicus Poulson.¹
 Holder Fljóttdalsherred² for det bekvemmeste sted til rensdyrs underholdning.

OM GAASE- OG SVANEFANGST

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Wium.³
 Beretter, at der i Fljóttdalen⁴ i forrige tider har været en betydelig gaa-sefangst, da det, som noget merkeligt findes antegnet i Halormestadekirkes⁵ documenter, at præsterne der have en maanedstid om aaret mattet have en mand ved denne fangst paa Thorersöerne,⁶ omtrent 3 norske miil fra Fljóttdalen. Svanefangst kan og bruges paa fjeldene, som og med temmelig profit har været forsögt.

¹ Lit. Jj. N° 1; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.

² Fljóttdalshérað, N-Múl. og S-Múl.

³ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasýssel* 1740–1752, 1756–1778.

⁴ Fljóttdalur, N-Múl.

⁵ Hallormsstaðarkirkja, Vallnahreppur, S-Múl.

⁶ Þóriseyjar á Eyjabökkum, N-Múl.

8de extract. Lit. A.

OM SALG AF DET KONGEL. FORBEHOLDNE GODS

Islandske Landcommissions protocoll p. 131–34.¹

I anledning af instructionens 8de post.²

Ad notam.³ Denne heele post er foretagen i Generaltoldcammeret og effter collegii deliberation forestilt hans Majestæt. Hvorpaa höytsamme har resolveret, at salget indtil viidere skulde beroe, og især indtil tiiderne forbædrede sig, da opbyggede af noget iblandt ströegodset⁴ kunde forsöges til prøve. Og herpaa beroer da denne artikels viidere foretagelse.

Hensigten med jordegodsets salg erkjende de med taksigelse. Men i landets og indbyggernes nærværende fattige tilstand see de hverken, at dette kunde sælges saaledes, at de deraf havende revenuer⁵ kunde blive kongens cassa forbeholdne, eller at kongens öyemærke, opsiddernes eyendom, kunde opnaaes derved. Den vanrögt, som jordbruget nu er i over heele landet, sees ligesaavel paa selveyernes som paa de fæstede gaarde. Det er dermed venteligt, at landbruget effter deres forslag vil blive med tiiden meget forbædret, og jordegods altsaa naae höjere priis. Ja mængden vil ved erfaring lære at skjönne paa jordens og dyrkningens værd.

P. 132. Da synes Commissionen, det vil blive den belejlige tiid at afhænde kongens gods, thi da kand det formodes, at kongens cassa kunde, om ej have fordeel, dog slippe uden skade derved. Inden den tiid kand man ogsaa haabe, at almuen bliver i stand til for det meeste selv at höste fordeel af dette salg. Naar ellers kongens gods med tiiden skulde bort-

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 265–266.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ Áritun neðst á blaðsíðu / *Påskrift nederst på siden*: Isl. J. Lit. a. N° 377. Ex. C.A. [Pí. Rtk. B5/7–4. Isl. Journ. 1, nr. 403 (Konungsúrskurður um að fresta sölu konungsjarða, meðan verið er að koma landbúnaðinum betur á fót / *Kongelig befaling om at udsætte salget af kongens jorder, mens man forsøger at få landbruget på fode*, 4.8.1774).]

⁴ Jarðeignir konungs aðrar en þær sem tilheyra klaustraumboðunum og liggja dreifðar um landið. / *Kongens jordegods, andet end det, der tilhører klosterombudene og ligger spredt rundt omkring i landet*.

⁵ Tekjur. / *Indtægter*.

sælges, foreslaae de at begynde med ströegodset i Guldbringe- og andre sysseler, hvoraf et vist antall jorde kunde hvert aar offentlig opbydes, effter at saadan auction med de paa samme opbydende gaardes navne var aaret tilforn averteret paa landstinget¹ og bekjendtgjort ved kirkerne.

P. 133. Landfogedens specification lit. N over det kongelige godsdes reuener i fæste og aarlig afgifft, og den i samme ifölge indkomsterne udregnede og ansatte summa af rixdaler specie, kunde lægges til grund ved auctionen, da enhver jord, effter den beregningsmaade lettelig kand vurderes til en vis summa, under hvilken tilslag ikke maatte skee. De bifalde i övrigt den i specificationen p. 29 § 6 anförte meening, at den halve kjøbesumma, om det forlangedes, maatte blive staaende mod gangbar rente, og den heele jord blive som underpant derfor, thi det vilde lette bönderne saa meget meer at blive eyere af gaardene.

P. 134. Under vurderingen maatte intet sælges, ligesom auctionens udfald skulde mældes til Cammeret til forventende kongel. skjöde paa slet papiir. Auctionerne meenes bekvemest at kunne holdes paa Öxeraa landsting.²

Landfogdens specification.³

Landfogedens specification beregner dette gods til capital 87.632 rd. 90½ sk. (at forstaae naar hver 10 al. eller 2 mk. afgifft sælges for 5 rd. 10 sk. in specie) og indtægten deraf til 3.505 rd. 30½ sk., saaledes som den svares til kongen eller andre, men til 4.119 rd. 81 [sk.] saaledes som den proponeres, naar alting evalueres til penge. Derunder indbefattes alt kongens gods, uden det som nævnes p. 22. Fæsten er beregnet effter hvad der er betalt i de sidste 30 aar, den summa deelt med 30. Men hvor godset i saa lang tiid har havt een og samme forpagter, er fæstet regnet for 30 aar lige med 1 aars afgifft.

Hvad, der er af forpagterne svaret til andre end kongen som til landtingsskriver, præste og degne, er i 1. rubriqve under eet udfört som cassa-indtægt, da denne udgifft maae forflöttes til kongens cassa, naar jordegodset sælges. I den 2. rubriqve er anført den heele ubeskaarne indtægt af jordegodset, afgifften af klostrenes hjemmegaarde ogsaa iberegnet,

¹ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir*.

² Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Ár.

³ Lit. N.

samt alt hvad viidere nu falder paa forpagternes part f. e. riishest, dagslaatter¹ m.v.

P. 22–23. Erindres, at bönderne ey kunne ventes at kunne kjøbe, og auctioner nytte heller ikke i Island, derfor fornödent, at der maatte være forud fastsat en vis taxt, under hvilken godset ej maatte sælges.

P. 23 og 24. Opkastes det spørmaal, om hvert gods skal blive ved den her udregnede priis effter dets afgifft? Eller alle regnes i eet effter lige taxt? Det sidste synes ham rettest.

Arnestapens ombud,² Kiosesyssels jorder og Guldbringesyssel med Mosfellssveit³ betale deres afgifft med fisk in natura, 1 væt à 1½ rd. cro-ner eller 67½ fisk, som er 27½ fisk over landtaxten, og giver altsaa for-deel af ½ rdr. croner paa hver rdr. croner, som er 22½ f. Herved bliver dette gods dyrere end andet og kand ey sælges uden skade for kongen, medmindre capitalen blev betalt med fisk, 1 væt à 1½ rd. croner, samt at den kjøbende nød den friehed, at afgifften af hans jord skulde frem-deeles som hidtil effter octrojens 24. post⁴ gjælde hver væt 67½ fisk. Guldbringesyssels og Mosfellssveits gods vil dog blive allerdyrest, fordi ingen administrationslön ere der godtgjorte, altsaa maae dette jordegod-ses heele indtægt opregnes ved kjøbesummen. Dog er dette gods det slet-teste formedelst udvortes tilfælde af søebrud og flyvesand, som det er underkastet, hvorfor det og har paadraget sig en inexigibel restance.⁵

Fra 1718 til 1749, som er 31 aar 5.142 rd. 4 sk.

Fra 1750 til 1770, som er 21 aar 1.000

Tilsammen 6.142 rd. 4 sk.

Tilsamme 52 aar, som om aaret 118 rd. 11 sk. croner.

Over dette godses kjøbesumma gjøres ellers regning p. 26, men til denne priis frygtes p. 27, at det ey vil kunne sælges i betragtning af dets slette

¹ Hríshetur (hestburður af hrísi) og dagsláttur (eitt dagsverk um slátt) voru vinnukvaðir. / *Rishest (et hestelæs ris) og dagsslæt (et dagsværk om høslæt) var hoveri.*

² Arnarstapaumboð, Snæf. og Hnapp. Umboð. Jarðeignir sem komust í konungseigu um og eftir síðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa. / *Arnarstapis ombud, Snæf. og Hnapp. Ombud. Jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilbørte klostre og de sidste katolske bis-koPPER. Islandsk umboð.*

³ Kjósarsýslujarðir. / Kjósarsyssels jorder; Gullbringusýslujarðir og Mosfellssveit. / *Gull-bringusyssels jorder og Mosfellssveit.*

⁴ *Lovsamling for Island III*, s. 479–480 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

⁵ Óafturkræfar skuldir. / *Uinddrivelig restance.*

beskaffenhed. Og vilde man foreslaae at reparere¹ det manglende paa det øvrige gods, var at frygte, at intet kunde sælges.

Qvilders erstatning. Viidere erindres p. 27, at de ved faarepesten bortdøde kvilders savnelse vil meget forringe kjøbesummen og maatte endelig restitueres enten in natura, naar sygen ophørde, eller med köer eller med forhøyelse i landskylden og kvildets beskaffelse, eller og endelig med reede penge. Angaaende restitutionen meener han p. 28, at bønderne eller beboerne ere i landsloven frietagne fra at erstatte kvilderne, desuden ere de saa aldeles ruinerede, at forpagterne ey kunne erholde landskylden, undtagen paa fiskerjordene, langt mindre kvildeleyerne. Forpagterne, hvoraf nogle ere ligeledes forarmede, anseer han og frie i det mindste for den deel af indkomsten, som udbetales under navn af afgifft om ikke for den anden, der nydes som ombudslön.

Salgets maade. Omgangsmaade med jordegodsets salg foreslaaes pag. 29, at hver sysselmand i sit syssel effter almindelig publication accorderer jordegodset til liebhaverne, dog ej under taxten, og proclamerer auction over de accorderede jorde paa næstholdende landsting, da jorden ved landfogeden skulde tilslaaes den, der havde accorderet eller den højstbydende. Betalingen skulde indkræves af sysselmanden og sendes til landfogden, som omstændelig skulde referere accorden og auctionen til Cammeret til forventende kongel. skjøde paa ustemplet papiir. Den halve capital maatte, om forlangtes, tillades at blive staaende i godset imod gangbar rente og underpant i den heele jord. Ombudsholderne² maatte vedblive, indtil godset var fuld solgt, og alleene pro rata³ nyde afslag i afgifften, ligeledes det blev solgt effterhaanden. Vilde de ey vedblive, maatte sysselmanden administrere godset paa regning.

Qvilder. Underretning om de ved faarepesten uddøde kvilder 1765 5. Sept.⁴ er landfoged S. Magnussen⁵ indgaaet til Cammeret med forestilling, at da 23½ malkekvilde paa kongens gods i Guldbringe- og Kiose-sysseler vare uddöede, saa havde han, for at præcavere⁶ smörleyernes⁷

¹ Jafna niður. / Fordele forholdsmæssigt.

² Umboðshaldarar. / Ombudsforpagtere.

³ Hlutfallslega. / Forholdsmæssigt.

⁴ Fylgiskjal með / Bilag til lit. N. N° 1. Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 290–291.

⁵ Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / landfoged 1749–1793.

⁶ Afstýra. / Afværge.

⁷ Smjörleigur. Afgjald fyrir leigukúgildi sem venja var að greiða í smjöri. / Smørleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvane at betale med smør.

tab, da bonden ej kunde bindes til ansvar for disse kvilder, udbetalt for hvert saaledes uddöet kvilde 4 rdr. specie eller kjøbt 1 koe igjen til bonden, paa hvilken udgiffit 94 rd. specie. Han har udbedet sig approbation. Amtmand Gislesen¹ har og 12. Sept. 1765² givet ham deri medholdig erklæring, paa grund af at disse bönder vare underkastede større tyngsler end andre, idet de ikke ifølge forordningen 1705 15. Maii³ nöde aaboed⁴ paa deres gaarders medfølgende kvilder i ordinaire og sædvanlige tilfælde, som kjøbebalkens 16. cap.⁵ ommælder.

Ellers beregnes her de til 27. Sept. 1766 bortdöde kvilder for kongens övrige gods, foruden Arnestapens,⁶ til 463 eller en afgang i afgiffen af 385 rd. 80 sk. specie. Derfor ere og forpagterne i Hunevandsyssel, nemlig sysselmand Biarne Halldorsen for Tingörekloster,⁷ Einer Magnussen for Hunevandsjorder⁸ og Bryniolfe Jonssen for Watnedalsjorder⁹ indkomne ved ansögning, at de derfor maatte befries fra alt ansvar for de paa saadan usædvanlig og uventelig maade affaldne kvilder, da de kun havde nydt en ringe indkomst af dem formedelst flyvesand, som var overgaaet syssellet, samt at dem maatte efftergives den halve afgiffit af forpagtningene, indtil kvilderne kunde igjen forskaffes.¹⁰

Et her hosfølgende copie tingsvidne viiser, at Tingörekloster havde da mistet 215 kvilder, hvoraf den tabte indkomst beregnes til 143½ rdr. spec à 4 mk. specie for hvert. Paa Watnsdalsjorder vare tabte 30, altsaa i indkomst 20 rd. Paa Hunevandsjorder vare tabte 48, altsaa i indkomst

¹ Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1752–1766*.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 291.

³ *Lovsamling for Island I*, s. 623–624 (Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island, 15.5.1705).

⁴ Uppbót. / *Erstatning*.

⁵ Kaupabálkur Jónsbókar. / *Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 218–219.

⁶ Arnarstapaumboð / *Arnarstapis ombud*, Snæf. og Hnapp.

⁷ Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssýssel 1728–1773*; Þingeyraklausturumboð. / *Þingeyraklausturs ombud*.

⁸ Einar Magnússon (ca. 1720–1772), bóndi og umboðsmaður / *bonde og ombudsmand*, Bjarg, Miðfjarðarhreppur, Hún.; Húnavatnsjarðir. / *Húnavatns jorder*.

⁹ Brynjólfur Jónsson (ca. 1720–1787), bóndi / *bonde*, Ljárskógar, Laxárdalshreppur, Dal.; Vatnsdalsjarðir. / *Vatnsdalurs jorder*.

¹⁰ Á spássíu / *I marginen*: Des end hans Majestæt i övrigt vilde disponere i hensigt til kvildernes restitution som umistelig ved godset.

31 rd. Paa Renestadkloster¹ vare tabte 93, altsaa i indtægt 77 rd. 48 sk. Hvorfor og forpagteryken² bispinde Thore Biörnsdatter³ ligeledes søgte kongen, at de forlorne kvilder maatte igjen bringes til nye og hende forundes en effter tabet proportioneret moderation i afgifften.

Paa Kiosesysselsjorder vare tabte 8, paa Arne- og Kiosesysselsjorder 12 og paa Borgefiordsjorder 25, hvorfor sammes forpagtere, landphysicus Povelsen, Thorbiorn Biarnesen og Thorgrim Thorlaksen,⁴ ligeledes in A° 1766 have ansøgt om efftergivelse af den halve afgifft, indtil jordegodset og kvilderne kunde igjen komme i forrige stand.

Amtmand Stephensen. Litt. JJ. § 21, p. 52.⁵

Beregner dette kongens gods til $\frac{1}{3}$ af landet. Det bortbøxles⁶ effter jordebogen 1760 for 6.309 rd. 69 sk., hvoraf kongen aarlig faaer 3.414 rd. 27 sk., resten er overladt forpagterne for deres opsyn. Skulde nu dette gods sælges som proprietairgods o: en jord, som giver aarlig 5 rd., for 100 rdr., saa vilde det komme til at koste 126.180 rd., hvoraf indbyggerne ej ansees i stand til at indlöse den 10de deel. Godsets salg vilde og gjöre mærkelig afgang i de kongel. reuener, da alleene sysslernes afgiffter 1.288 rd. 9 sk. vilde blive tilbage, hvilket ej vilde foreslaae til at löne betjenterne. 7 klosterholdere og 31 forpagtere mistede og deres levebröd ved dette salg. Skulde ellers noget sælges, saa skulde det være Guldbringesyssels og Mosfellssveits gods, som idelig forværres ved söe-brud og har derfor siden landfoged Luxdorps⁷ tiid paadraget sig en restance af 2.506 rd. 81 sk. Salget var og nyttigt for opsidderne, saavidt de derved slap at betale deres landskyld i fisk eller i dens sted 1½ rd. croner pr. vætt. De vilde og, naar de selv eyedede godset, gjöre dem meere

¹ Reynistaðarklaustur, Reynistaðarhreppur, Skag.

² Er ritað svo, þ.e. forpagterenken. / *Skrevet således, dvs. forpagterenken.*

³ Þóra Björnsdóttir (1705–1767), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Reynistaður, Reynistaðarhreppur, Skag.

⁴ Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779; Þorbjörn Bjarnason (1713–1792), bóndi / *bonde*, Skildinganes, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Þorgímur Þorláksson (1732–1803), bóndi og múrarmeistari / *bonde og murermeister*, Elliðavatn, Seltjarnarneshreppur, Gull.

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 530–531; Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

⁶ Leigist út. / *Bortlejes, bortfæstes.*

⁷ Christian Luxdorph (?–1751), landfógeti / *landfoged* 1727–1739.

umage for dets conservation end nu, hvortil endog præmier ey kunne formaae dem. Han tör ellers ikke forsikkre, at indbyggerne enten vilde kjøbe dette gods eller kunne med ret bringe pengene derfor til veye.

Lavmand Sölvesen.¹ Lit. S. N. 1.

Anseer salget af det kongel. gods for noget, som maaske kunde været at tænke paa for 20 aar siden. Nu derimod, da landet har tabt saa meget ved faarepesten, er ingen i stand at betale det skadesløst eller svare renter deraf, som kunde opveye mod nærværende afgiffter. Godset har og selv tabt i sit værd paa denne tiid ved de i faaresygen bortdöde kvilder. Handelen er og ikke saaledes beskaffen, at penge kunne bringes til veye. Og om end nogle faa kunde kjøbe een eller anden gaard, saa foreslog saadant ikke, desuden vilde og ikkun det beste bleve solgt, det övrige ikke.

Handelscompagniet² kunde maaske kjøbe det, men det vilde hverken blive til kongens eller landets fordeel. Bædre derimod agter han, som han og foreslaaer, at godset, ligesom det blev fæsteledigt, blev henlagt til de kongelige betjente for en vis afgift uden at komme til fæste eller auction, alleene mod caution for godsets vedligeholdelse og afgifternes betaling, eller og at deres enker maatte beholde det paa samme vilkaar og maaske nogle af sönnerne effter disses död. Herved fik de meere motiv til at holde godset ved hævd og magt, det blev bædre forvaltet, kongen fik vederhæfftigere forpagtere, og betjenternes familier bleve soutenerede.³ Hvorimod forpagtningerne nu betroes til alle slags personer, hvilke ved de umaadelige fæster, som siden landfoged Heidemans⁴ tiid ere komne i brug, udarmes saaledes, at de ey alleene ej kunne vedligeholde, endsige forbædre godset, men maae endog offte söge kongen om afslag i de fæster, som de saaledes have opdrevet i deres blindhed og ufornuft.

Lavmand Marcussen.⁵ Litt. K.

Mistviler og om godsets skadesløse salg formedelst landets fattigdom, da kun faa ere i stand til at kjøbe een eeneste gaard, mindre et heelt gods.

¹ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

² Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

³ Styrktar. / *Understøttet*.

⁴ Christoffer Heedemann (ca. 1623–1703), landfógeti / *landfoged* 1683–1693.

⁵ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

Godset selv er desuden nu meget falden i prisen formedelst kvildernes død og anden skade helst ved søebrud i Guldbringesyssel, saa denne tiid kand agtes favorable til dets salg, naar det skal skee med nogen fordeel. Ellers meener han, at sagen kunde forsøges med at sælge noget af det sletteste f. e. Alftefjordsjorder i Isefiordssyssel,¹ endskjønt han ey venter, at det vil udbringes til høyere revenue end nuværende afgift, som er 16 rd., (i steden for at der tilforn har været 24) om man end lod kjøbesummen staae i godset mod 4 pro cento rente, hvilket han dog ej anseer saa godt, som at den skulde betales reent ud. Ellers troer han dog at de, der kjøbte saadant gods, ville passe bæder paa dets soutien² i længden, end denne passes nu af godsets forpagtere. Naar ellers de første, som saaledes kjøbte, fandt dem holdne dermed, kunde fleere tiid effter anden opmuntres til at kjøbe. Men herved blev spørmaal, hvo der da skulde svare lavtingsskriveren den lön, han nyder af hver forpagter, som er ½ rdr. Det kunde kjøberne ikke vel gjøre, da de som proprietairer kom til at svare 4 rd. derudi, som svares af alt gods, i det mindste paa Vestfiordene, uden allene af beneficii gaardene ifølge Knud Steensens foranstaltning af 1555 og 1556.³

Vicelavmand John Olafsen.⁴ Litt. U.

Holder for, at salget best kunde skee paa lavtinget⁵ effter 1 aars publication i lavtingsbogen, som sysselmændene, hver i sit syssel, skulde bekendtgjøre. Gaardene, meener han, formedelst landets fattigdom maatte opbydes stykkeviis, da ingen har formue til at kjøbe et samlet gods, og ikkun faae at kjøbe deres fæstegaarde, uden alleene naar fra ½ til ⅓ af kjøbesummen skulde betales det første aar, og resten forrentes mod hypothèque i gaarden, til betaling skedde. Antageligt bud anseer han det, hvis renter à 4 pro cento kunde opveye mod nærværende afgift. Ved sallet skulde hverken sees paa gaardenes muelige forbædring eller forvær-

¹ *Álftafjarðarjarðir. / Álftafjörðurs jorder; Ísafjarðarsýsla. / Ísafjarðarsyssel.*

² *Umhirðu. / Vedligeholdelse.*

³ *Lovsamling for Island I*, s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555); s. 73–75 (Instruction for Knud Stensen, Lensmand paa Island, 16.4.1556); Knud Stensen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island 1554–1560.*

⁴ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest 1767–1778.*

⁵ *Alþingi á Þingvöllum. / Altinget på Þingvellir.*

ring i tiiden. I övrigt om end opsidderne tilkjøbte dem noget af dette gods, meener han dog, at saadan eyendomsret ey vilde hjelpe meget til jordegodsets forbædring, da med den ikkun pleyer at være meget slet bestilt paa selveyergodset. Han troer og ikke, at bönderne derved alleene kunde faa det fornödne mod og lyst til landvæsenets forbædring. Kunde derimod landets oeconomie og handel komme i bædre forfatning, saa kunde denne böndernes eyendomsret og frie raadighed höylyg være at ønske. Den eeneste nytte altsaa, som dette salg nu kunde gjøre, var at godsets afgift forblev i landet, og kongens cassa blev frie for det tab, hvormed den trues ved godsets forværring.

Vicelavmand Magnus Olafsen.¹ Litt. Ll. N° 1.

Meener, at skulde kongens gods sælges i samling, saa vilde det allene blive formuende proprietairer til deel, hvilke derved saa meget meer vilde voxe andre over hovedet og især fortrykke bönderne. Det beste var, at bönderne selv kjøbte deres gaarde, og muelig kunde bonden blive opmuntret til fliid og stræbsomhed, naar hans lykke stod for dörren, men der skal mange aar til, inden han kand fortjene de til kjøbet fornödne penge. Han maatte altsaa effterhaanden udreede kjøbesummen og imidlertid forrente den. Der maatte og have nöye opsyn med saadanne nye eyere, at de ey effter eget tykke skulde enten vanrögte eller paa anden maade mishandle deres tilkjøbte gaarde, under straf at disse skulde igjen falde til kongen, men tvertimod holdes til endog at forbædre dem.

Sysselmand Thorsten Magnussen.² Lit. H.

Holder det nyttigt, at kongens gods blev solgt til indbyggerne, da en deel af dem vilde derved faae meere kræffter og lyst til at udrette noget godt. Af den lyst, som folk har i Island til at sette penge i jordegods, i mangel af andre udveye til at gjøre dem frugtbringende, haaber han og slutter, at dette gods, naar det sælges ved auction, vil ej alleene udbringes til fuld værd, men ogsaa höyt, at renten af kjøbesummen vil overgaae de nærværende beholdne reuener. Hver jord, hvor stor den er, og hvor mange hjaleyser den har, skulde sælges for sig for at evitere³ fællesskab.

¹ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800.

² Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel* 1743–1785.

³ Komast hjá. / *Undgå*.

Sysselmand B. Sivertsen.¹ Lit. HH. 2.

Befalder det samme, alleene tillagt, at auctionen skulde holdes i det syssel, hvor gaardene ligge, og opsiderne fremfor andre være prioriteret til at kjøbe.

Sysselmand Runulfsen.² Litt. Jj. [N° 2.]

Anseer salget af det kongel. gods i Kialarnæssting³ at være ønskeligt, naar det blev sælgt til landets egne indbyggere. Men tviler paa, at det er gjørligt formedelst pengemangel, allermindst ved gaardene ved söekanten, som svare fiskelandskyld. Kom frie handel og kjøbstæder, da meener han, at borgerne kunde kjøbe. I Guldbringesyssel ere ellers alt for mange gaarde, som aarlig forværres af naturen, disse burde derfor nødvendig forflöttes, hvilket vel kunde ventes af en eyer, men ej af nærverende leyendinger, da de ej kunne faae saadant vederlag derfor, som stopper bekostringen.

Sysselmand Eggertsen.⁴ Lit. Kk. N. 1.

Tviler paa, at godset kand sælges hans Majestæt til fordeel, da de fleeste indbyggere ere alt for fattige til at kjøbe noget af betydenhed deraf.

Extract n° 8. Lit. B

OM SALG AF DET KONGELIGE FORBEHOLDNE GODZ

Sysselmand Biarne Haldorsen.⁵ Lit. P.

Holder det nyttig baade for kongen og landet, at hans May^{ts} jordegods bliver solgt til indbyggerne, saasom kongen har kun liden inkomst der af, men indbyggerne kunde beder före sig det til nytte.

¹ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessyssel* 1746–1771.

² Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýsler* 1754–1780.

³ Kjalarnesþing (Gullbringu- og Kjósarsýslur). / *Kjalarnesting (Gullbringu- og Kjósarsýsler)*.

⁴ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel* 1757–1784.

⁵ Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773; Áritun neðst á blaðsíðu / *Påskrift nederst på siden*: Isl.J. ad N° 377. Ex. C.A. [PÍ. Rtk. B5/7–4. Isl. Journ. 1, nr. 403 (Konungsúrskurður um að fresta sölu konungsjarða, meðan verið er að koma landbúnaðinum betur á fót / *Kongelig befaling om at udsætte salget af kongens jorder, mens man forsøger at få landbruget på fode*, 4.8.1774).]

Om salgets maade foreslaaer hand, at sysselmændene hvær i sit syssel kunde proclamere, at godset var til kjöbs og erindre liebhavere at give sig an hos ...¹ med formældning, hvor dyrt eenhver vilde betale. Alleene om klosterne blev solgte, ville der gjøres anstalter om prestens og degnes underholdning, samt kyrkers opbygning og deputeres² noget jordegods dertil.

Han vil, at ingen deeling skal skeep, tillige at godset skal selges epter landets almindelige praxi, nemlig enhver bondegaard eftersom den importerer³ i landskyld. Saaleedes for ex. en gaard, som er 20^{ve} hundrede og giver i landskyld 4 rd., for 80 rd. Men han tvivler, det kand lade sig gjøre med saa meget jordegods, medmindre prisen blev nedsadt til 3 à 3½ rdr. hundretet, og dog maatte de overblevne qvilder og husbondens rettighed til samme følge med uden regning. Thi naar der slet ingen fordeel var ved kjöbet, ville der faa eller slet ingen liebhaverere indfinde sig.

Sysselmand Lider Gudmundsen.⁴ Lit. Tt. [N° 1].

Anseer salget af det kongelige gods at være nyttig, naar det blev solgt til indbyggerne, da en deel af dem vilde derved faa meere kræfter til at udrette noget godt af den lyst, folk har i Island at sætte penge i jordegods i mangel af leylighed til at sætte dem paa rente ved nogen sikkerhed. Hand tvivler icke om, at godset ved offentlig auction kunde bringes til sin fuldkommen værdie.

Sysselmand Halldor Jacobsen.⁵ Lit. Nn. N° 1.

Formener, at kongens jordegods ikke kand sælges uden stoer skade.

Biskop Finner Jonsen.⁶ Lit. G. N° 2.

Haver intet at ventilere udi denne post. Allene proponerer, at i fald kongens jordegods kom til at blive solgt, om icke de kongens jorder, som ere beliggende udi Guldbringesyssel og tilforn ere tagen fra Skalholti-

¹ Eyða í frumriti. / *Tom plads i originalen.*

² Úthlutað. / *Tildeles.*

³ Gefur í aðra hönd. / *Indbringer.*

⁴ Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssyssel 1755–1802.*

⁵ Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel 1758–1790.*

⁶ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785.*

domkyrke imod vederlag af Heynes- og Biarnenesombuder,¹ kunde byttes igen og gives til domkyrken. Da kjøberens vilde det komme paa et ud, men domkirken til stor nytte, saasom disse ligge meget nærmere.

OM SALG AF DET KONGELIGE GODS²

Vadlesyssel, Öefiordssyssel. Sysselmand Jacobssen.³

Holder for, at det var nyttigt for landet, om kongens der ejende jordegods blev bortsolgt, da erfaringer viser, at selvejerer gjør sig større umage med sin gaards dyrkning end lejlændingen. Imidlertid frygter han, faa vilde blive i stand til at kjøbe, medmindre betalingen blev uvis for kongen. Kunde derimod bönderne udrede samme, og capitalen for kongens regning sikkert paa rente blev udsat, vilde hans Majestæts indkomster blive langt anseeligere end de, han nu har af landet, og langt sikrere formedelst vanskeligheden at faae afgifterne nu inddrevne, naar dyrtid, faaresyge, fjeldskreed, söeskade og andre vanheld indtreffe, foruden at klosterholderes, forpagteres og andres lönninger da spares. I henseende til jordernes deling maatte landet maales og taxeres, saa at en heel bondegaard blev dyr 16 hundrede, $\frac{1}{2}$, 8 hundrede i landgilde, og saaledes fremdeles i proportion

Tingöesyssel, Nordersyssel. Sysselmand Bendixsen.⁴

Troer, at uagtet det var höjst nyttigt for landets beboere at indlöse kongens jordegods, vilde dog de fleste ej være i stand til deraf at kjøbe noget, da deres kræfter ere borttæredede især fra compagniehandelens og de Nye Indretningers⁵ begyndelse af.

Mulesyssels nordpart. Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Hiorlevsen.⁶ Mene, at det vilde være stor nytte for landet, at kongens jorder igjen kom til bönderne. Men af disse vilde for fattigdoms skyld kuns meget

¹ Heynesumboð / *Heynes ombud*, Borg.; Bjarnanesumboð / *Bjarnanes ombud*, A-Skaft.

² Áritun neðst á blaðsíðu / *Påskrift nederst på siden*: Isl.J. ad N° 377. Ex. C.A.

³ Lit. Qq. N° 1; Jón Jakobsson (1738–1808), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysselmand i Eyjafjarðarsýssel* 1768–1805.

⁴ Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsýssel* 1734–1776.

⁵ Innréttingarnar í Reykjavík. / *De Nye Indretninger i Reykjavík*.

⁶ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinnsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1751–1786; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / *hjelpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1766–1771.

faa være i stand til at kjøbe, ja hele landets indbyggere vilde neppe uden at laane penge hos fremmede kunne gjøre det. Kongens böndergaarde der i syssellet ere ej større, end at deres deeling i mindre var ufordeelig. De erindre herved, at det var got, om hver gaard blev gjort udelelig ved arv eller andre tilfælde. Den beste maade at selge kongens gods paa synes dem:

- 1) At i hver syssel blev holdt auction.
- 2) Jordene efter vurdering stykkeviis opbudne.
- 3) Kjöbereren forbunden til evig tid til kongen at svare $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ saa meget, som landskylden nu er af hver gaard.

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Wium.¹

Mener, at kongens gods bortsælging vilde sette böndene i bedre stand og gjøre deres afgifter vissere. Den beste maade, troer han, var at selge det ved auction og overlade den höjstbydende samme, uagtet han ej strax kunde betale det, paa condition at han, saa længe betalingen udeblev, skulde betale sædvanlig landskyld og leje til hans Majestæt. Men for hver 20 rd. han efterhaanden betalte, kunde i lejen afkortes 1 rd. og saa fremdeles, indtil hele summen var betalt. Herved vilde kongen være skadelös, da den afkortning ophörede, som han lider ved forpagtningen. Vel ophævedes tillige fæsterne, som kunde falde, men pengenes rente vilde fuldkommen erstatte dette tab.

Den adjungerede sysselmand Arnorsen.²

Mener ligeledes, at det ufejlbarelig vilde være til største nytte for landet, at enhver bonde kjøbte sin gaard af kongen, da:

- 1) En ejer best vilde passe og vedligeholde sin gaard.
- 2) Bönderne bleve bedre i stand at svare sine skatter og afgifter.

Men angaaende delingen i de beqvemteste gaarde melder han, at Skredeklosters³ jordegods bestaaer i saa smaa böndergaarde, at de ej videre kunne deles undtagen maaske de til nogle liggende hjalejer, der have deres mark og eng à parte. Disse kunde paa kjøberens bekostning af sys-

¹ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasýssel* 1740–1752, 1756–1778.

² Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjálpesysselmand i Suður-Múlasýssel* 1769–1778.

³ Skriðuklaustur, Fljótsdalshreppur, N-Múl.

selmanden og tiltagne mænd udskiftes fra gaardene ved skjelssteene og skjøde. Den beste maade at selge godset paa, holder han for at være denne: At de renter, der aarlig svares af en gaard, skulde bestemme den capital, der stikker i den efter 4 pro cent renter. Kjøberen kunde dernæst tilholdes strax at erlegge $\frac{1}{2}$ eller $\frac{2}{3}$ af gaardens værdie og siden i visse forelagte terminer betale det övrige af capitalen med renter, og at den afdrag, forpagterne herved lide, maatte liqvideres i deres forpagtningsafgibt og ligeledes gotgjöres deres udlagte fæstepenge.

Dahlesyssel.

Sysselmand Ketilsons¹ betænking over det kongelige jordegodsens salg findes under artikel jordegods.²

¹ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1754–1803.

² *Hér / Her*, s. 469.

9de extract.

LANDETS DEELING I 2 AMTER. AMTMANDENS BOEPÆL M.M.

Islandske Landkommissons protocoll p. 135–139.¹

I anledning af instructionens 9de post.²

1) For indbyggernes bekvemheds skyld, som eene er hensigten af deelingen i 2 amter, synes Commissionen nödvendigt, at heele Skaptfellssyssel³ maatte henlægges under det söndre og vestre amt, thi dette syssels indbyggere maatte formedelst veyens besværlighed reyse igjennem Sönderfierdingen, naar de skulde til amtmanden for nord- og österamtet, at forstaae naar han boede paa Nordlandet, som han endelig maatte. Heri beraabe de sig paa biskop Finn Johnssen lit. G. N. 2, p. 21 og 22.⁴

P. 136. Derimod holdes unödigt at lægge noget af Vesterfierdingen til nord- og österamtet, thi nordparten af Vesterfierdingen eller de egentlige Vestfjorde ligge saaledes, at næsten alle veye derfra mödes ved Gilsfiorden,⁵ som adskiller Dahle- og Bardestrandssysseler, hvorfra de siden falde bekvemmere til Sönder- end til Nordlandet. Allerhelst da amtmandens boelig for norden maatte endelig anlægges paa belejligt sted for de folk fra Österlandet, som skulde söge ham.

P. 137. 2) Öefiord⁶ agtes bekvemest til amtmandens boepæl for Nord- og Österlandet, og især Munkethveraa- eller Mödrevalleklostre.⁷ Begge ligge omtrent lige langt, nemlig hen ved 2 miile fra Öefiords handelshavn,⁸ det förste paa den östre, det andet paa den væstre side af fjorden. Bygningerne paa begge gaarde er gamle og vidtlöfftige. De ere paa

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 267–269.*

² *Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 99–108.*

³ *Austur-Skaftafellssýsla og Vestur-Skaftafellssýsla. / Austur-Skaftafellssýssel og Vestur-Skaftafellssýssel.*

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 690–691; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785.*

⁵ *Gilsfjörður, Dal. og Barð.*

⁶ *Eyjafjörður, Eyjafj.*

⁷ *Munkaþverárklostur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.; Möðruvallaklostur, Hvammsahreppur, Eyjafj.*

⁸ *Eyjafjarðarhöfn (Akureyrarhöfn) / Eyjafjörður havn (Akureyri havn), Eyjafj.*

landets maade opførte af jord og steen imellem hinanden, og de fornemste værelser ere beklædte inden til med bredder, som dog ere nu forfaldne og behöve reparation. Mödrevalle kand lettest erholdes, da klosterholderen Hans Scheving¹ er nu gammel og skröbelig mand, af hvilken disse snarer kand ventes aftrædelse paa gaarden paa taalelige vilkaar.

P. 138. 3) Hvor meget huusens reparation maatte kunne koste, tör de ikke bestemme, da de frygter, at bekostningen vil löbe höjere, naar man skal lægge haand derpaa, da der sædvanlig bliver meere at bestille ved en gammel bygning, end man kand forudsee ved förste overslag. Det sikkerste meene de at være, om en bygning blev opført paa norsk maade stok paa stok, som kunde tilhugges i Norge og mærkes saaledes, at den strax kunde opsættes, naar den kom til landet. Saadan en timmerbygning, meene de, ej at kunne koste meget over 2.000 rdl., naar udhuuse og domestique² værelser bleve effter landets brug enten reparerede, eller bygte med steen og jord.

P. 139. Dog for at kunne undgaae saavel nærværende klosterholders udsigelse som bygningsbekostninger tilföre de, som og er sandt, at det vil blive lettest for kongens cassa, om amtmanden alleene blev tillagt en vis summa i huusleye, dog ikke höyere end 100 rdr. courant. Dog maatte ham paalægges at boe nærved Öefiords handelshavn, paa det den tid sögende almue kunde des lettere naae til ham i fornödne tilfælde.

Lavmand Marcussen.³ Litt. K.

Erindrer, at en amtmand i et saa viidtlöfftigt land aldrig kand boesættes paa noget sted, saaledes at jo nogle af indbyggerne faae meget langt vey til ham. Og skulle amterne endelig deeles, siger han, at lavmand Sölvesen⁴ er eenig med, at de bædre kune deeles effter lavdömmene i sönder og öster og norder og vester amter end paa den i forordningen⁵ antagne maade. Hans grunde til indeelingen effter lavdömmene ere:

¹ Hans Scheving Lárusson (1701–1782), klausturhaldari / *ombudsmand*, Möðruvallaklaustur, Hvammshreppur, Eyjafj.

² Vinnufólks. / *Tjenestefolkene*.

³ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

⁴ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

⁵ *Lousamling for Island III*, s. 654–658 (Forordning ang. den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v., 15.5.1770). Tilskipunin er prentuð í 1. bindi þessarar útgáfu / *Forordningen er trykt i bind 1 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Den islandske Landkommission 1770–1771 I*, s. 165–168.

1) At landets deeling i 4 fjerdinge og disses igjen i 2 lavdømmer er ey alleene skeet fra arilds tiid effter godt overlæg, men og stedse bleven erkjendt af alle som billigst og tjenligst, og anden inddeeling vilde falde alt for fremmed.

2) Imellem Nord- og Vesterfierdingen er saadan connexion i hensigt til fiskeriet og anden næring, da meere end halvparten fra Skagefiords- og Hunevandssysseler søge fiskeriet ved Snæfiellsnæs, at de best kunde staae under fælles övrighed i indbyrdes stredigheder, som derved kunde hastiger afgjøres, end naar hver skulde søge sin amtmand, og disse igjen correspondere om deslige sager.

3) Er meget vanskeligt for Mulesyssel, og ugjörligt for Skaptefells-syssel, at søge deres amtmand paa Nordlandet helst om vinterdage formedelst de lange mellemliggende öde fjelde.

4) Det vilde blive vanskeligt for lavmændene i adskillige tilfælde at søge begge amtmænd, ligesom det i hensigt til oberretsstævninger og andet vilde have samme vanskelighed for almuen og foraarsage alt for viidtlöfftige reyser.

5) Opsynet over hospitalerne, som amtmanden, bisperne og lavmændene er paalagt, kunde og paa den maade ordentligst bestyres, i steden for at 1 hospital, naar man lagde nogle syssler af 1 fjerding til et andet amt, kom til at staae under begge amtmænderne.

6) Visse sysslers henlæggelse fra een fjerdings amt til en andens vilde foraarsage confusion og stöde an imod den naturlige inddeeling tagen af situationen, som nu er lagt til grund, ja amterne vilde ej paa den maade kunne svare til deres navn.

7) At der bliver nogle fleere syssel i nord- og vester- end i sönder- og österamtet kand ikke hindre, thi amtmanden i det sidste faaer i dets sted mange extraforretninger frem for hin, nemlig med landfogedens regenskab, tugthuset,¹ justitzcassen og adskillige cammersager.

8) Tingöreklöster² ansees i hensigt til situationen den beqvemmeste boepæl for amtmanden i Nord- og Vesterlandet, da den ligger omtrent midtvejs fra begges yderste grændser paa langt. Det var og nærved Flugumyre,³ hvor consistorium⁴ holdes, og han skal præsidere, og nærved

¹ Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhöll i Reykjavík.*

² Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

³ Flugumýri, Akrahreppur, Skag.

⁴ Konsistorialréttur. Dómur sem starfaði á Alþingi fyrir hvort biskupsdæmi með yfirrettarstöðu í málefnum kirkjunnar (geistlegum málum). Hér mun þó frekar átt við almenna

Holum bispestol for effter reglement af 1746¹ at have opsigt med sammes oeconomie som og med skolen effter forordning af 1743.² Klosteret er og nærved Skagestrands havn³ til transport af bygningsmaterialier. Dog erindres, at nordvest fra Tingöessyssel vilde endda blive næsten umueligt om vinteren at naae til amtmanden til Tingörekloster, ligesom det og er umueligt at naae til Bessested.⁴

I en seenere skrivelse 5. Jan. 71, litt. R er han falden paa den meening, at 2 amters indretning ey vilde medføre den intendede nytte og det paa disse grunde:

1) At kongens udgiffter, som ved at salarere 3, nemlig en amtmand, stiftamtmand og landfoged i steden for lehnsherren, ere blevne store nok, vilde blive endnu større ved at salarere end 1 amtmand, da dog kongens indtægter af landet ere nu anseelig mindre end för.

2) Til den nye amtmands boepæl vil behöves frie gaard og anstændig bygning, begge deele til nye bekostning, og skulde sysselmand Biarne Halldorssen,⁵ som har forpagtet Tingörekloster paa livstiid, flötte derfra for amtmandens skyld, vilde han ved billighed kunne paastaae refusion derfor.

3) Landets archiv maatte deeles, naar amterne skulde separeres, og det vilde medtage stor bekostning ved papiirernes sortering og afskrevning, samt have store ulejligheder.

4) Der maatte holdes 2 oberretter og oberretsprotocoller, da hver amtmand skulde præsidere i sit amts sager.

5) Det vilde være uvist, om affairerne derved bleve bæder bestyrede. I det mindste synes ham forandringen ikke nödvendig, saavidt han troer, at alting hidtil er gaaget ganske vel til, skjönt der kun har været 1 amt-

prestastefnu. / *Konsistorialret. Domstol, som var i funktion på Altinget for hvert bispedomme. Den havde samme status som en overret i gejstlige sager. Her menes der dog nok snarere et almindeligt kirkemøde.*

¹ *Lovsamling for Island II*, s. 636–640 (Reglement for de tvende latinske Skoler udi Skalholt og Holum paa Island, 10.6.1746).

² *Lovsamling for Island II*, s. 435–470 (Anordning om de latinske Skoler paa Island, 3.5.1743).

³ Skagastrandarhöfn / *Skagaströnd havn*, Hún.

⁴ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

⁵ Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssýssel 1728–1773.*

mand. Folketallet, bestaaende omtrent af 46.000, synes ham ej for stort til at kunne forestaaes af 1 amtmænd, allerhelst naar overvejes, at der ere 21 virkelige sysselmænd foruden 5 adjuncte og 2 lavsagnere,¹ som han har til at gaae sig til haande som underbetjente til at handthæve god skik og orden og paasee lovenes effterlevelse.

Fordeelen vilde altsaa fornemmelig bestaae deri, at Nordlandets indbyggere fik kortere vey til Tingöre end nu til Bessested. Amtmanden var og nærmere end nu ved bispestolen og skolen. Men der falder og, i den stand som landet nu er, idelig bud imellem Nord- og Sønderlandet. Ellers tilstaaer han, at amtmændenes embedsforretninger idelig foröges, dog til deels ved almuens mangfoldige forespörgseler, paa hvilke han dog ikke holder for, at amtmændene bör give sig af med at resolve for ey at vænne folk dertil. Hvorledes end amterne deeles, kommer bispen paa Skalholt² til at have med begge amtmænd at bestille, hvilket baade vilde falde besværligt maaske ogsaa foraarsage disputer.

Vicelavmand John Olafsen.³

Anseer amternes deeling ved sidste forordning⁴ for en kongelig velgjerning, hvortil landet höjligen trængde, da det er umueligt af saa stort et land kunde bestyres saavel af een som af flere amtmænd, da hans öye umuelig kunde række til at oversee de længstbortliggende steder. At inddeelingen ikke er rettet effter lavdömmernes, synes ham ej kand foraarsage nogen betydelig collision,⁵ da connexionen imellem amtmands- og lavmandsembederne er ikkun liden. Naar ellers landets omstændigheder kunde tillade det, meener han, at hver fjerding endog kunde behöve sin egen amtmænd i særdeelehed Österfierdingen, som har kun liden communication med de andre, da amtmænden kunde boe omtrent ved Öxeheede.⁶ Til boepæl for amtmænden i nord- og österamtet meener han

¹ Fimm aðstoðarsýslumenn og tveir lögsagnarar. / *Fem hjælpesysselmænd og to fuldmægtige.*

² Skálholt, Biskupstungur, Árn.

³ Lit. U; Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest 1767–1778.*

⁴ *Lovsamling for Island III*, s. 654–658 (Forordning ang. den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v., 15.5.1770); *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Den islandske Landkommission 1770–1771 I*, s. 165–168.

⁵ Árekstur. / *Konflikt.*

⁶ Axarheiði, nú / *nu Öxi*, S-Múl.

enten Skrede- eller Munkethveraakloster¹ at være bekvemmest. Österfierdingens foreening til eet amt med den nordlige anseer han ellers naturligst. Men derimod ikke til nogen fordeel, i det mindste ikke for dem i Isfiords- og Bardstrandssysseler, at Nord- og Vesterfierdingen skulde være foreenede, og amtmanden boesat paa Tingörekloster.² Og hvorledes end sagen vendes, anseer han den ved forordningen fastsatte amtsdeeling langt bædre og beqvemmere, end den forrige var, og altsaa ingen forandring deri fornöden, saa længe hver fjerding ikke kand faae sin egen amtmand, hvilket til at bestride vel vilde findes udveye, naar landets næringsmidler kom i bædre stand, og især naar frie handel blev indrettet. Frie gaarde maatte amtmændene have, men de skulde selv holde dem vedlige.

Vicelavmand Magnus Olafsen.³ Lit. Ll. N. 1.

Paastaaer og, at landet ey kand deeles beqvemmere, end sket er ved forordningen,⁴ og at det altsaa er unödvendigt at ophæve denne forordning, saa længe det ey kand erfares, at den er skadelig for det almindelige, som den ikke er.

1) Fordi Österfierdingens henlæggelse til nordamtet er den tjenligste udvey til igjen at sette passagen i stand mellem Öster- og Nordlandet, ikke at tale om at de fra Mulesyssel⁵ spare mere end den halve vey ved at söge Öefiorden eller Tingörekloster,⁶ imod hvad de haver, naar de igennem Nordlandet skulle söge til Bessested.⁷

2) Den til comunication mellem Nord- og Sönderlandet saa nyttige gamle vey Sprengesand,⁸ ved hvilken nu intet meere er at hazardere end i forrige tiider, vil de derved igjen bringes paa brug.

3) Vesterlandets henlæggelse til nordamtet anseer han ikke fordeelagtig, da veyen vesten fra til dette falde langt besværligere end til Sön-

¹ Skriðuklaustur, Fljótsdalshreppur, N-Múl.; Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.

² Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

³ Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800.

⁴ *Lousamling for Island III*, s. 654–658 (Forordning ang. den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v., 15.5.1770); *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Den islandske Landkommission 1770–1771 I*, s. 165–168.

⁵ Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel og Suður-Múlasýssel*.

⁶ Eyjafjörður, Eyjafj.; Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

⁷ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

⁸ Sprengisandur, öræfi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Islands højland*.

derlandet. Han agter og tjenligere til justitiens befording, at begge amtmænd have ved begge lavmænd at bestille, end at hver skulde have sin for sig og saaledes udgjøre som en særskilt stat.

4) At deele fjerdingerne for amternes skyld anderledes, end af arilds tiid har været, kunde medføre adskillig confusion baade i hensigt til delinqventsager, lavmandstolde,¹ hospitaler og andet.

Mödrevallakloster² anseer han for det bekvemteste sted til amtmandens boepæl, da der vil og behöves saa meget mindre tilskud til bygning af kongens cassa, som bygingerne der skal være i nogenledes stand. Forpagteren er og en meget gammel mand, som let vil kunne formaes til afstaaelse.

At paastaae, at 2 oberretter skulde blive fornödne for amtsdeelings skyld, anseer han billig for en urimelighed.

Extract.

OM ISLANDS DEELING I 2 AMTER

Amtmand³ Stephensen⁴ andrager under 6. Aug., at siden hans Majestæt ved resolution 15. Maii 70⁵ har befalt ham at indrömme stiftamtmanden Bessested,⁶ men derimod tilladt, at amtmanden maatte tage boepæl paa et andet belejligt sted udenfor amtet, intil kongen der kunde gjöre indretning for ham. Saa förend noget derom resolveres, beder han, at hosfölgende hans pro memoria om Islands deeling i 2 amter maae tages

¹ Lögmánstollur. Sérstakur skattur sem rann til lögmanna til að bæta launakjör þeirra. / *Lovmandstold. Afgift, som gik til lovmændene for at forbedre deres lønforhold.*

² Möðruvallaklaustur, Hvammshreppur, Eyjafj.

³ Áritun neðst á blaðsíðu / *Påskrift nederst på siden*: 2. bur. ind. ref. N. 467, 698. [Þí. Rtk. B2/40–48 (Ólafur Stefánsson leggur fram greinargerð um að skipta landinu í tvö ömt 8.9.1770 ásamt bréfum um sama efni dags. / *Ólafur Stefánsson fremlægger redogørelse om deling af landet i to amter, d. 8.9.1770, foruden breve med samme emne dateret 6.8.1771, 24.8.1771, 26.8.1771.*]

⁴ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1766–1770*, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt 1770–1783*, amtmaður í Vesturamti / *amtmand i Vestamt 1787–1793*, amtmaður í Suðuramti / *amtmand i Sydamt 1791–1806*, stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island 1790–1806*.

⁵ *Lovsamling for Island III*, s. 654–658 (Forordning ang. den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v., 15.5.1770); *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Den islandske Landkommission 1770–1771 I*, s. 165–168.

⁶ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

i betragtning. Og ifølge samme søger han herom kongelig tilladelse fremdees at opholde sig i Sönderfierdingen eller paa hans nu havende boepæl samt fremdees betjene hans forhen havte amtmandsembede paa det halve land, om ikke för, da saa længe kongen ej fandt længer fornödent at lade nuværende stiftamtmand opholde sig i landet. Da han troer, at det er ligesaa nyttigt, men dog mindre bekosteligt for kongens cassa, at amtet var eet som hidindtil, og amtmanden boede paa Sönderlandet, hvor de betydeligste og fleeste amtmandsforretninger forefalde, end at lönne 2 amtmænd og deele landet i 2 amter.

Motiverne til denne ansøgning ere:

1) At en amtmand paa Nordlandet ej er til nogen lettelse for indbyggerne, da de alle maae aarlig gjöre rejser til landstinget¹ og ellers söge stiftamtmanden eller hans fuldmægtig, som boer i Sönderfierdingen. For indbyggerne af Skaptafellssyssel og fra den sydligste deel af Mulesyssel² var desuden umueligt at söge til Nordlandet.

2) Vilde 2 amtmænds lön og 2 kostbare huusbygninger blive til betydelig bekostning for kongens cassa.

3) Vilde amtets papiirers dealing blive meget vanskelig og næsten ugjörlig, hvilket dog en amtmand ej kand undvære, men var tjenligst at var samlede paa eet sted.

4) Naar enten stiftamtmanden eller amtmanden döede, kunde den længstlevende, naar de boede hinanden nær, forrette hans vices³ samt tage amtets eller stiftets papiirer i forvaring, indtil den afdödes sted kunde blive besat. Naar een af dem blev syg eller nödsagt at rejse til Danmark, kunde og den anden som nærværende lettere komme til at forrette hans vices ad interim,⁴ hvorimod den lange vej mellem stiftamtmanden og amtmanden vilde medføre uleylighed for dem begge og for andre med.

5) Naar det kunde hænde, at stiftamtmanden blev beordret at afgjöre vigtige sager ved commission eller andre duelige mænd, vare det godt, at amtmanden, som heele landet bekjendt, var nærværende, da hand kunde bruges med nytte. Heraf synes ham da at følge, at kongens tjeneste beforders bæder ved amtmandens forblivende paa Sönderlandet

¹ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir.*

² Vestur-Skaftafellssýsla, Austur-Skaftafellssýsla og Suður-Múlasýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel, Austur-Skaftafellssyssel og Suður-Múlasyssel.*

³ Hlutverk. / *Opgaver.*

⁴ Tímabundið. / *Midlertidigt.*

i nærværelse af stiftamtmanden end ved, at hver af dem skal boe i sin fjerding.

Han beklager sig desuden at være incommoderet¹ af brok, saa at han altid finder sig ilde af 2 à 3 miiles ridt og derfor neppe i stand til lange reyser, som han dog aarlig maatte gjøre til landstinget. Skulde han og döe i dette embede, saa var hans enke og börn paa et ubelejligt sted og maatte gjøre en kostbar og besværlig transport til deres lidet jordegods.

Stiftamtmand Thodal² erklærer under 24. Aug., at landets deeling i 2 amter kand vel i visse maader være nyttig. Men troer dog, at den jævnlige communication mellem Nord- og Sønderlandet gjør den ej just saa nødvendig. Paa Altinget samles alle betjente for at aflægge regenskab for oppebørslerne, der holdes laugtinget og oberretten,³ og der afhandles alle ting, som ere magtpaaliggende for dem selv og almuen.

Fra Nordlandet søger almuen til Sønderlandet til at fiske endog midt om vinteren. Andre komme ved paasketider til sommerfiskeriet, da nogle af de forrige rejse hjem igjen, og omtrent ved altingtiden komme mange for at afhente deres vinterfisk.

Heele Vesterlandet har effter alles sigende lettest for at söge Sønderlandet og ligeledes Skaptefieldssyssel samt den sydligeste deel af Muulesyssel, allerhelst om vinteren, naar elverne ere tilfrossne. Norderdeelen af Mulesyssel⁴ har derimod meget besværligt saa vel til Nord- som Sønderlandet, og meest til det sidste. Men derfra forefalde ikkun sjelden noget, og naar indbyggerne först vare komne til Tingöesyssel,⁵ saa fik de endda en saa lang vey til amtmandens boepæl, at de lige saa let kunde befordre deres breve til Sønderlandet.

Overalt om den lettelse, som Nordlandet og Mulesyssels nordligste part kunde have af amtmandens boepæl paa Nordlandet, vil svare til

¹ Þjáður. / *Besværet.*

² Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og ammaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785.*

³ Yfirréttur, æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. / *Oberret, den øverste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmændenes herredsret og Lovretten.*

⁴ Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel.*

⁵ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsýssel.*

den bekostning, som en nye boligs opbyggelse for amtmaanden vil medtage, tør han ikke forsikkre og fölgelig heller ikke raade til, saa længe omstændighederne endnu ere, som för er mældt. Skulde derimod med tiiden skee saadanne indretninger i landet, som nödvendig udfordre denne forandring, kand den snaart bringes i stand.

Amtmandens pro memoria¹ indeholder fölgende grunde:

1) At Sönderlandet, hvor baade landstinget er bestandig holdt og landets regering fört, er fra arilds tiid anseet som middelpuncten af landet. Den indretning have de gamle agtet meest tjenlig, og dermed have efterkommerne stedse været eenige.

2) At af amternes deeling synes at ville föolge laugtingets og oberrettens deeling, hvortil udfordres nyt laugtingshuus, nye laugtingskriver samt nye oberretsassessorer. Men skal laugtinget være ret som för og oberretten ligeledes fælles for begge amter, obtineres² ikke nytten af deelingen, nemlig lettelse i betjenternes lange landstingsreyse.

3) At da de gamle lehnherrer eene kunde forrette i forrige tiider, hvad nu allereede er deelt imellem stiftamtmanden, amtmanden og landfogden, saa synes overflödigt at beskikke endnu den 4de dertil, nemlig nok een amtmand og desuden bekosteligt for kongen.

4) At da kongens jordebogs indkomster i Island ikkun udgjöre 4.702 rd. 27 sk., saa kand een amtmand gjerne være nok til at have opsigt med deres inddrivelse. Og kand een stiftamtmand bestride alle justitz affairerne, som dog ere de fleeste, samt have indsigt med kirker, skoler, hospitaler og heele landets forfatning, saa kand een amtmand meget vel forrette amtmands betjeningen, allerhelst da han hidtil alleene har forrettet tillige alle stiftamtmandens affaires i landet.

5) Ved stiftamtmandens, 2 amtmænds og landfogdens lökning, samt huusbygning for dem vil medgaae næsten den heele kongel. indtægt af landet, saa der blev intet tilovers at lökke andre betjente uden nyt tilskud af penge fra Kiöbenhavn.

6) Vilde en amtmand paa Nordlandet fast intet have at bestille. Thi de fleeste forretninger for en amtmand falde paa Sönderlandet ved landfogdens regenskabers revision, opsigt med kongens jordegods og landets intrader, som svares til landfogden, der bestandig boer paa Sönderlandet.

¹ Lit. RR.

² Næst. / *Opnås*.

7) Vilde det være stor bekostning for kongen at opbygge ey alleene boepæl til amtmanden, men og til amtets papiirers conservation, som umuelig kunne forvares i de islandske jordhytter. Amtmandens huus paa Bessested¹ har kostet mod 5.000 rdr. og det gamle af bindingsværk lige-saa meget eller meere. Thi reparationen 1751–53 har alleene kostet ifølge Cammer brev 18. Jun. 1766 1.945 rd. 74 sk., og dog var det ubeboeligt. I Nordlandet vil det koste endnu meere at opføre saadan en bygning.

8) Vilde den klosterholder, som skulde cedere² amtmanden boepæl, begjære aarlig godtgjørelse for saadan gaard, hvilket var et nyt tab for kongen.

9) At det vilde blive fast umueligt at deele amtets papiirer. Og naar de ej blive deelte, sad amtmanden paa Nordlandet med tomme hænder og kunde ikke forrette embedet eller give fornødne underretninger og resolutioner. Dette skal og amtmand Gislesen³ have demonstreret i aaret 1764, hvilken demonstration maae findes paa Rentecammeret.⁴

10) At det kand ej være nogen fordeel for indbygggerne, at amtmanden residerer paa Nordlandet, naar baade ham og de dog skulle söge landsting og oberret til Öxeraa⁵ samt oberretsstævninger og collationer⁶ til Bessested, hvilket er det meeste, som man reyser for. Og naar een havde ærinde baade til stiftamtmanden og amtmanden tillige, som offte er skeet i denne vinter, saa maatte han söge den eene i een fjerding af landet og den anden i en anden, som var dobbelt viidtløftighed og bekostning. Hvorfor best, at de begge boe i een fjerding.

11) At det altid er anseet for skadeligt, at de højeste övrighedspersoner ere for meget adskilte og allerhelst amtmanden fra stiftamtmanden, thi den förste maae rette sig effter den sidstes ordre, og den sidste som en fremmed behöover at lade sig underrette af ham i adskillige tilfælde.

12) At amtmandens boepæl i nærværelsen af stiftamtmanden var bekvemmest til, at den eene kunde strax tiltræde den andens partes i tilfælde af dödsfald, sygdom eller andet forfald.

¹ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

² Afsala sér. / *Overdrage*.

³ Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1752–1766*.

⁴ Fylgiskjal með / *Bilag til lit. RR. Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 601–602.

⁵ Öxará, á við Alþingi á Þingvöllum / *elv som løber ved Altinget på Þingvellir*, Árn.

⁶ Veitingarbréf fyrir prestaköllum. / *Kollatser, dvs. embedsbreve for præstekald*.

13) Skulde landet bestandig være deelt i 2 amter, som dog forordning 15. Maii 1770 ey synes at fastsette, uden for saa længe stiftamtmanden var der, da vil observeres, at österdeelen umuelig kand följge med norddeelen eller vesterdeelen med sönderdeelen. Thi naar man undtager nordparten af Mulesyssel, maatte alle de övrige reyse amtmanden paa Sönderlandet forbi, naar de skulde til deres egen amtmand paa Nordlandet. Mellem Öster- og Sönderlandet er og en stor commerce. Disse fjerdinge ere og allereede af de gamle combinerede under eet lavdømme, hvorimod Nord- og Vesterfierdingen ere lagte tilsammen, da de grændse til hinanden og have ligedan commerce og communication. Deelingen maatte altsaa skee effter laugdømmerne, og amtmanden for norden boe paa Tingörekloster,¹ som hand dog ikke troer, at enten betjenterne eller almuen vil begjære. Ligesom det og var lettere, at amtmanden mod noget tillæg i hans gage holdt en fuldmægtig paa Nordlandet.

Foruden anförte har han tilföjet de uleyligheder, som följge af amternes deeling for ham, nemlig:

1) Hans svage helbred, som för er mældt, og desuden hidsig feber, som angriber ham hver effterhöst og sommer.

2) 5 spædebörn, som han ikke seer mueligt at flötte over de viidtlöfftige fjelde mellem Nord- og Sönderlandet. Og om de, han nu haver, kunde blive større til flötningen skulde skee, kunde han paa den tiid have andre mindre.

3) Hans meubler kunne umuelig flöttes til lands til Nordlandet, saa de enten maatte blive ham unyttige eller föres til skibs, da fragten vilde koste meere, end de vare værd.

4) Naar han döede, som han har megen aarsag at formode for sin svagelige helbred, saa maatte hans kone og börn rykke op igjen for at söge til hans jordegods paa Sönderlandet, hvilken flötning vilde falde hende ligesaa vanskelig som ham.

5) At han 1766 allereede en gang har flöttet fra Leeraa til Bessested² med 200 rdrs. bekostning, foruden hvad der blev beskadiget af hans sager. Det övrige blev effterstaaende, som brændte i den ulykkelige ildebrand 1769.³ Næstafvigte aar maatte han rykke op fra Bessested til

¹ Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

² Leirá, Leirársveit, Borg.; Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

³ Stórbruni varð á Leirá, heimili Björns Markússonar lögmanns, í desember 1769. Missti hann þá allt innbú sitt. / *Der var en storbrand på Leirá, lovmand Björn Markússons*

Vatne,¹ hvor han foruden flötningens bekostning maatte udstaae alle de uleyligheder for hans og familiens helbred, samt skade paa hans sager, som det förer med sig at flötte til en ruineret gaard allerhelst i Island. Indeværende aar maae han atter med nye bekostning flötte derfra til en bondegaard paa Alftenæs,² og paa denne maae han lade gjöre 2 à 300 rdrs. bekostning. Skulde han altsaa ovenpaa alt dette flötte til Nordlandet, som er den haardeste deel af landet, og forlade hans meubler, jordegods, oprettet fabriquevænstoel, og forehavende huusbygning, fiskerier og fiskevirkning, saa maatte han blive reent ruineret.

Efter disse motiver haaber han, at kongen dispenserer ham fra at flötte, og at Cammeret understötter det allerhelst, da landets og kongens interesse ikke kand bæder befordres ved hans forflöttelse, end om ham herefter som hidindtil blev betroet at forrette amtmansembedet for det heele land, hvilket ej i mindste maade vilde indskrænke stiftamtmandens myndighed, men alleene tjene ham som fremmed til oplysning, hvilket og er overeensstemmende med den hidindtil værende brug.

I en pro memoria af 26. Aug. har han endnu viidere recomenderet denne sag til Cammeret med de selvsamme grunde, som derfor ikke behöve at ekstraheres.³ Han beraaber sig ellers deri paa amtmans Gisleusens skrivelse om denne sag in A° 1764, hvoraf følger copie (lit. b),⁴ som indeholder:

1) At en amtmans boepæl paa Nordlandet ej vilde være til nogen lettelse, da næsten alle hans amts indbyggere endda havde ligesaa langt til ham som nu til Besseded.

2) Deraf vilde ophöre den nuværende almindelige correspondence paa landstinget. Thi amtets fordeeling maatte nödvendig medføre lavtingets forflöttelse, nyt laugtingshuuses opbyggelse, samt nye lavtings-skriver og andre lavretsmænd.

3) Ved amternes fordeeling vilde det halve antall af assessores i oberretten mangle, og lavmanden, som ej indfandt sig ved det ordinaire lav-

hjem, i december 1769. Han mistede alt sit indbo. Sbr.Jff.: Annálar 1400–1800 IV, s. 532 (Höskuldsstaðaannáll); V, s. 66 (Íslands árbók); VI, s. 158 (Úr Djáknaannálum).

¹ Elliðavatn, bær / gård, Seltjarnarneshreppur, Gull.

² Álftanes, Gull.

³ Gera útdrátt úr. / Refereres.

⁴ Fylgiskjal með / Bilag til lit. RR. Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 601–602.

ting, men ved det nye, matte paaföres stor bekostning, naar han blev indstævnt til oberretten.

4) At der paa Nordlandet ej findes eet eeneste belejligt sted, hvor amtmanden kunde boe, saa at kongens cassa maatte settes i nye bekostning med bygning.

5) Ved deelingen vilde falde adskillige disputer og ulejligheder, som vare meere til skade end forbædring. Med 400 rdrs. gage kunde en amtmand, som havde familie ikke udkomme, derfor bædre at give den eene et par 100 rdrs. tillæg end salerere 2.

Ad ind. ref. 24. Dec. 71. N. 4. Resolution see n. 467.¹

De islandske commissarier give 23. Dec., ifølge Cammer ordre 27. Apr. a.c., deres betænkning over amtmand Stephensens forslag om Islands deeling i 2de amter. Saa længe forfatningen er paa nærværende fod, holde de for, at en amtmands nærværelse paa Nordlandet ej er saa nødvendig, at den kunne veje op mod de dertil hörende omkostninger af den kongel. cassa, da baade oberretten og laugtinget holdes i söndre fjerdingen. Stiftamtmanden, Skalholtts biskop, landfogeden og landphysicus boe der, og til dem kommer idelig nogle fra de andre fjerdinge, ligesom og til fiskerierne der komme mange fra alle tre övrige fjerdinge, ved hvilke lejligheder ald fornöden transport kand skee. Det merkes ej heller, at det paa nogen særdeles maade gaaer bedre til paa Sönder- end paa Nordlandet, hvor ingen amtmand er. Overallt holde de det for nyttigt, at stiftamtmanden helst i begyndelsen har amtmanden nærved sig for af ham at faae fornödne oplysninger samt at raadslaae med ham ved lejligheder om, hvad som kan tjene til landets tarv.

Ad ind. referend. 30. Sept. 71. N. 9.

Den 20. Maii 72 resolveret at tilskrive amtmand Stephensen.

I anledning af de i hr. amtmandens ansögning af 6. Aug. a. p. med der vedfulgte pro memoria anförte grunde, samt hr. stiftamtmand Thodals² derover givne erklæring af 24. ejusdem og landcommissariernes eragt-

¹ ÞÍ. Rtk. B2/40–48 (Ólafur Stefánsson leggur fram greinargerð um að skipta landinu í tvö ömt 8.9.1770 ásamt bréfum um sama efni dags. / Ólafur Stefánsson fremlægger redegörelse om deling af landet i to amter, d. 8.9.1770, foruden breve med samme emne dateret 6.8.1771, 24.8.1771, 26.8.1771).

² Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785.

ninger, saavel i commissions protocollen som ved en egen pro memoria af 23. Dec., maae det følge, derom allerede ergangne og ham communicerede allernaadigste resolution derved forblive, at han for det første, og indtil nærmere indretning herudi kand gjøres, bliver effter hans forlangende boende paa Sönderlandet. Men hvorvidt han fremdeeles bestandig kand blive boende sammesteds, dependerer af omstændighederne i sin tiid, og hvad hans kongelige Mayestet i anledning af allernaadigste maatte resolve. Det og imidlertid hensigte til amternes deeling og amtmands embedets forvaltning maae have sit, forblive udi ved forordning 15. Maii 1770.¹ Imidlertid henlægges dette til commissions papiirerne.

Extract.

OM LANDETS DEELING I 2 AMTER OG AMTMANDENS BOEPÆL

I anledning af Landcommissionens instruxes 9de post.

Sysselmand Biarne Haldorsen.² Litra P.

Holder landets deeling i 2 amter for aldeeles unödvändig, baade fordi det antal af folk i landet er i henseende til andre amter i riget ickun lidet til at sortere under en amtmand, mindre under 2, og at bönderfolk snart aldrig have noget at söge amtmanden om. Han erindrer ligeledes paa et andet stæd, at det formedelst frihandelen icke gjøres nödig, at stiftamtmanden skal residere udi landet. Langt mindre at der skal være 2 amtmænd, da en eneste amtmand kand saavel herudi som alle andre ting landet vedkommende forrette stiftamtmandens vices samt have sig en fuldmægtig paa Nordlandet.

Biskop Finner Jonsen.³ Litra G. N° 2.

Holder det ønskelig for indbyggerne, at Island alle tider hereffter skal have en i landet residerende stiftamtmand, ligeledes en stor lættelse for Holum stifts⁴ indbyggerne at have deres amtmand boende der i stiftet.

¹ *Lovsamling for Island* III, s. 654–658 (Forordning ang. den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v., 15.5.1770); *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Den islandske Landkommission 1770–1771 I*, s. 165–168.

² Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssýssel 1728–1773*.

³ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785*.

⁴ Hólastifti. / *Hólar stift*.

Men 1) hvad amternes deeling angaaer, anmerker han, at det er meget ubelegligt for indbyggerne udi Skaftefieldssyssel¹ at staae under den amtmand, som skulde residere udi Holum stift, da den anden er dem 3 gange nærmere, men derimod meget beleyligere for Mulesyssels indbyggere at maatte sortere under norderamtet, eller i det ringeste den nordligste og mellemste deel af dette syssel.² Heele Skaftefieldssyssel maatte endelig sortere under Sönderlandet, da veyen derimellem kaldet Mödrudalsöræfe³ er icke, som nogle indvænde, vanskelig at passere, men falder jevn og icke længere imellem gaarderne (boeligerne), end mand mageligen kand rejse saavel til fods som hest om høy vinterdag, naar der falder got före.

Ligesaa ubetydelig synes ham den indvæending, at en lavmand eller andre embedsmænd icke kand sortere under 2 amtmænd, da saadan er dog meget gjengs saavel der i landet, hvor atskillige præster, som have 2de eller flere sogne, udi gejstlige sager höre under 2 provster og udi værdselige sager under 2 sysselmænd. Som andre stæder i riget, nemlig udi Ribe stift i Jylland findes 9 à 10 saaddane exemplar, udi Viborgs stift 4 etc.

2) Amtmandens residence, meener han, endelig maae udsöges udi Holum stift, men hvilket af de samme stæds beliggende klostre kunde være det beleyligste, overlader han til Commissionens omdömme og öyesyn.

¹ Vestur-Skaftafellssýsla og Austur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel og Austur-Skaftafellssyssel.*

² Norður-Múlasýsla og Múlasýsla, miðhluti. / *Norður-Múlasyssel og Múlasyssel, mellemste del.*

³ Mödrudalsöræfi, öræfi / *ødemark, N-Múl.*

10de extract.

OM ANSTALTER TIL MILICE ELLER LANDVÆRN I ISLAND

Islandske Landcommissions protocoll p. 139–146.¹

I anledning af instructionens 10de post.²

Pro nota.³ Denne postes indhold er allerede foretaget in Anno 1774 til nærmere bestemmelse og afgjørelse, og i den henseende brev expederet til stiftamtmanden og amtmanden i Island, paa hvis svar det viidere herudi fornødne maae beroe.

De fornemste exemplar paa röverie og fjendtlighe indfald i Island siden 1550 bestaae effter lit. G. N. 2, p. 24–25⁴ i 4 tildragelser, forefaldne fra 1578 til 1627.

P. 140. Den uorden derimod, som af og til er begaaet af fremmede söefolk, er ey saa meget at agte for virkelig fjendtlighed som for et slags overgivenhed af dette slags ryggeslöse folk. Herhen regnes beretninger lit. A, n. 4 og n. 11. Om effterretningen n. 7, litt. A angaaende 4 hukkerter fra Nord-America bevidne de, at folkene paa samme förte sig gandske fredelig op og havde kun hensigt at söge vand, hvis de ey paa Kieblevigs havn⁵ vare blevne forhindrede af frygt, da henved 200 af indbyggerne havde samlet sig under den effterliggende kjöbmands anförsel.

P. 141. Det var ey at undre, at de loddede baade ved ind- og udseylingen ved Kieblevig, Havnefiord og Holmen,⁶ da de ey havde lods, eller paa Holmens havn og ved bortseylingen, da de dog havde lods. Thi saadant er overalt brugeligt hos fremmede, og var at önske, at var ligesaa brugeligt hos os, da slige lodningsberetninger kunde blive til stor nytte.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 269–272.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ Áritun neðst á blaðsíðu / *Påskrift nederst på siden: Isl.J. N° 379. Ex. C.A.* [Hefur ekki fundist en sjá / *Er ikke fundet, men se: ÞÍ. Rtk. A/4–1. Islands Journal 1. 1774. Nr. 379.*]

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 692–693.

⁵ Keflavíkurhöfn / *Keflavík havn*, Gull.

⁶ Keflavík, Hafnarfjörður, Hólmur (Reykjavík), Gull.

P. 142. I hensigt til den uorden, som begaaes i landet meest af dunckerqverne,¹ meenes det at vilde have den beste virkning, om kongen ved de hoffer, hvis undersaatteer meest söge de islandske farvande, gav sine ministre ordre at gjöre alvorlig forestilling imod den mangel af tilbörlig respect, som saadan opförsel viiser, paa det vedkommende af deres hoffer kunde blive tilholdte, naar de kom til landet, at opföre dem venlig, og holde dem fra alt det, som er forbuden i hensigt til fiskerierne nær under landet. I særdeelehed vilde det lægge stor vægt til saadanne forestillinger, om een af de fregatter, som ellers skulde krydse for at beseyles eller öve söefolket, maatte i det mindste hvert 3 eller 4de aar lade sig see paa de islandske kyster, fornemmelig paa Patrifjords, Bildals, Isefiords og Dyrefiords havne.²

P. 143. Amtmand Stephensens³ forslag om skydegevæhr og meere, tænke de, kand ikke have paa denne tiid den forhaabede nytte, men vilde blive til byrde baade med at forskaaffe dette slags gevæhr og holde dem vedlige i deres fugtige huuse, da vaaben desuden, som skulde bruges til forsvar, skulde alleene forvares til det brug og ikke anvendes til övelse af jagt, om end dertil var leylighed. Ellers tilstaae de dog, at det kunde have sin fordeel, om indbyggerne ved de beste beseylede havne bleve forsynede med spyd eller omtrent saadanne piqver, som matroserne bruge, naar de ere paa vagt, og som med nogen forandring ere bekjendte i Island under navn af atgeir.⁴

P. 144. Med saadan en væрге kunde de gjerne gjöre modstand mod capere,⁵ som ved at lande vilde forsöge fjendtlighed. Og dette slags vaaben ere ikke kostbarere, end at jo enhver, som yder skat og tiende, kunde paalægges at forsyne sig derved. De haabe og, at kongen vilde komme hvert syssel til hjælp effter dets störrelse med 50 til 100 saadane piqver til uddeeling til fattige, som ey formaaede at bekoste dem. Saadant vaa-

¹ Sjómenn frá bænum Dunkerque í Frakklandi. / *Sofolk fra byen Dunkerque i Frankrig.*

² Patreksfjarðarhöfn, Bildudalshöfn, Barð.; Ísafjarðarhöfn, Dýrafjarðarhöfn, Ísafj. / *Patreksfjörður havn, Bildudalur havn Barð.; Ísafjörður havn, Dýrafjörður havn, Ísafj.*

³ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806.*

⁴ Atgeir. Algengt vopn á síðari hluta miðalda sem var í senn langt spjót og öxi. / *Hellebard. Et almindeligt våben i den senere del af middelalderen, og som er en form for spydøkse.*

⁵ Kaper. Vopnað skip í einkaeign sem hefur leyfi yfirvalda í heimalandi sínu til að hertaka óvinaskip á stríðstímum. / *Kaper. Privatejet, bevæbnet skib, der i krigstid har fuldmagt til at opbringe fjendtlige skibe.*

ben skulde siden aarlig foreviises sysselmanden paa mandtalstinget for der at skjönnes, om det var i tilbörlig stand.

P. 145. Ved indfaldende overlast, som kunde udfordre modstand med samlet magt, skulde effter sysselmandens ordre strax udsendes budstikke¹ til næstomliggende sogne, hvoreffter enhver skulde möde paa bestemt sted med sit vaaben under fængsel og boeslods² tab ifölge forordning 30. April 1615.³ I sysselmandens fraværelse, eller naar det ey taalede opsætelse, skulde budstikken foranstaltet af repstjorerne, naar tingen först var overlagt og samtykt af sognets beste mænd. I krigstider maatte paa de bekvemmeste steder ved havnene oprettes varder, hvortil fornödent forraad af kratriis skulde anskaffes hösten. Under straf af slaverie paa livstiid skulde de ej antændes uden effter sysslemandens, og i hans fraværelse repstjorerne, ordre. Alle i districtet maatte da möde paa det sted, hvor forsvaret behövedes.

P. 146. Om de særdeeles forfatninger, som hertil behöves, kand intet fast bestemmes, da situationerne ere saa forskjällige. Man kand her desuden ey vente nogen ordentlig attaqve.⁴ Forsvarsmaaden og samlingsstedet kunde altsaa allerbest fastsettes, naar sysselmanden med de forstandigste mænd i hvert syssel blev befalet at give underretning derom til viidere omdömme og anbefalet effterlevelse i paakommende tilfælde.

Kjöbmand Dines Jespersen d. 5. Jun. 1769.⁵

Har andraget for amtmand Stephensen, at fiskeriet meget skades ved de mangfoldige hollændere og dynkerkere,⁶ omtrent 150 i tallet, som fiskede ved og uden for fjordene. Thi naar fisken kommer om vaaren fra Bredefiorden,⁷ lægge de fremmede skibe sig först ved fuglebjerget og

¹ Þingboð. Kefli sent bæ frá bæ til að kalla menn saman, t.d. til þings eða landvarna. / *Budstikke. En kort stok, der blev sendt rundt for at kalde folk sammen f.eks. til tingmøde eller forsvar.*

² Búslóðar, aleigu. / *Formue.*

³ *Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve.* 2. Deel, s. 261 (Om Bischaier oc andre som giøre Inbøggerne skade oc offverlast, 30.4.1615).

⁴ Árás. / *Angreb.*

⁵ Lit. A. N° 3; Dines Jespersen (1740–1823), kaupmaður á Patreksfirði og Bíldudal / *købmand på Patreksfjörður og Bíldudalur*, Barð.

⁶ Sjómenn frá bænum Dunkerque í Frakklandi. / *Søfolk fra byen Dunkerque i Frankrig.*

⁷ Breiðafjörður, Snæf., Dal. og Barð.

Bredvig¹ tæt ved landet og fiske og udkaste slaadet.² Naar de have faaet megen fisk samlet derom, fordeele de sig til söes tvers i farvandet 5 til 10 miile fra landet, og saaledes lokke de den gode fisk saa langt fra landet, at indbyggerne ey meere kunne söge den ved deres smaabaade. Han beretter viidere, at en dünkerker caperfregate havde ligget der fra 23. til 26. Maii. Denne skulde have begjært, ja hartad truet, Talknfiordingene³ til at sælge ham blödfisk⁴ for penge, som de dog ikke havde gjort. Han havde været paa Borgefiord for östen og paa Dyrefiord⁵ samt paa fleere havne, men vidstes dog ey at have solgt noget, skjönt han havde meget brændeviin inde.

Kjöbmand Hermann Aystrup fra Isefiordssyssel.⁶

Har 30. Jun. 1769 andraget for amtmand Stephensen, at de fremmede fiskere havde i dette aar været meget nærgaaende, ey alleene ved at ligge og fiske i hver fjord og bugt, men og ved at fordærve indbyggernes laadder⁷ og borttage fisken af anglerne, hvilket er anledning til Compagniets⁸ klage extraheret i den artikel om snigehandel.

Amtmand Stephensen.

Har herpaa d. 5. Sept. 1769⁹ tilskrevet Cameret og anddraget, at 4 hukkerter fra Nye-Engelland d. 21. og 22. Jul. kom ind paa Havnefiords, Kieblevigs og Holmens havne,¹⁰ som paa det nöyeste inqvirerede grunden og dybet ved at lodde allevegne, som faldt meget mistænkeligt. De foregave som eeneste aarsag, at de manglede vand, hvilket de dog kunde faaet paa Kieblevig. Indbyggerne bleve meget altererede,¹¹ nogle toge

¹ Látrabjarg, fuglabjarg / *fuglefjeld*, Barð.; Breiðavík, Barð.

² Slógið, fiskúrgangur. / *Fiskeaffald*.

³ Tálknfirðinganna. / *Beboerne i Tálknafjörður*.

⁴ Blautfiskur. / *Fersk fisk*.

⁵ Borgarfjörður eystri, N-Múl.; Dýrafjörður, Ísafj.

⁶ Lit. A. N° 4; Hermann Aystrup, kaupmaður á Ísafirði / *købmand på Ísafjörður*, Ísafj.

⁷ Lóðir, fiskilínur. / *Fiskelíner*.

⁸ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

⁹ Lit. A. N° 7; Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

¹⁰ Hafnafjarðarhöfn, Keflavíkurhöfn, Hólmshöfn við Reykjavík, Gull. / *Hafnarfjörður havn, Keflavík havn, Hólmur havn ved Reykjavík, Gull*.

¹¹ Urðu skelfingu lostnir. / *Forskrækkede*.

flugten, andre, 200 i tallet, forsamlede sig for at gjøre modstand, men da de havde intet til forsvar uden nogle steene, som de havde samlet, saa kunde det ey have hjulpet meget. Amtmanden beklager i den anledning, at eet eeneste fartöy paa 100de mand kunde gjerne indtage heele landet, hvorfor og Kong Friderich 2.¹ 1579 skjænkede 10 stykker flinter og 8 spyd til hvert syssel i landet for at opmuntre indbyggerne til deres forsvar. Men da det ey er skeet, saa foreslaaer amtmanden, at der maatte uddeeles 1.000 stk. flinter til unge bönderkarle ved söekanten især i nærværelsen af havnene. Handelen, som har aarlig effterstaaende anseeligt gods i landet, synes ham, burde bekoste det halve antall, men de skattebönder og betjente, som tiendede 10 hundrede og derover, anskaffe hver en flint, som omtrent vilde udgjöre den anden halve deel. Flinterne, meener han, vilde have megen nytte, i det bönderkarlene vilde strax vilde lægge dem effter at skyde sælhunde, fugle og ræve. Men dersom landet fik dette, maatte der tillige föyes fornöden anstalt til flinternes conservation og anskaffelse af de formuende effterhaanden, og handelen ligeledes tilholdes at indføre aarlig paa havnene krud og blye for betaling.

Det, som för er ekstraheret af kjøbmændenes breve, bruger amtmanden og til grund til at viise fornödenheden af dette forslag. Foruden flinterne holder han og for, litt. JJ, p. 87,² at morgenstjerne kunde være meget nyttige til defension i Island.

Extact n° 10.

OM ANSTALTER TIL MILITIE ELLER LANDVÆRN I ISLAND

Biskop Finner Jonsen.³ Lit. G. N° 2.⁴

Anseer den uorden, som af og til er begaaet af fremmede söefolk, ey at være saa meget at agte for virkelig fjendtlighed, som et slags overgivenhed af dette saa ryggesløse folk. Opregner de fornemste exemplar paa söeröverie og fjendtlige indfald siden 1550.

¹ Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge* 1559–1588.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 551–552.

³ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785*.

⁴ Áritun neðst á blaðsíðu / *Påskrift nederst på siden*: Isl.J. ad N° 379. Ex. C.A. [Hefur ekki fundist en sjá / *Er ikke fundet, men se: Þí. Rtk. A/4–1. Islands Journal 1. 1774. Nr. 379.*]

Nemlig den 1te tildrog sig Anno 1578, da en englænder ved navn Wilcam Smit¹ udplyndrede nogle kirker, 2 coffardie skibe dræbte nogle menisker og tog laugmanden Eggert Hansen² til fange. Hvilke begivenhed havde den effect, at Kong Fridrich 2. skenkede og indsendte hver syssel udi Island 6 flinter og 8 spyde, hvormed fulgte et brev, hvilket nu til stor skade icke er til. Tilsender under lit. A³ extract af den udi anledning heraf ved sysselmand Magnus Jonsen forfattede Vapnadom,⁴ som siges at være confirmeret for laugtinget.⁵ Denne Vapnedom, mener han, i syndelighed var værd at lægge mærke til, og skade! at hanem siden icke er blevet efterlevet, forandret og forbedret efter tidernes tilstand.

En 2^{den} tildragelse skede 1614 udi Isefiordssyssel af 2de strandede spanske rövorskibsfolk, hvilke, da de begyndte at yttre fjendtligheder imod indbyggerne, bleve af bönderne, under sysselmand Are Magnussens⁶ anførsel, anfaldet og ödelagte, hvilket gav anledning til hosfølgende rescript sub lit. B.⁷

Det 3^{je} ongefær ved samme tider paa Westmannöe⁸ af en engelsk söeröver, som udplyndrede kirken og öerne.

Det 4de og betydeligste skede Anno 1627, da de fra Algier og Tripolis indfaldt i Grindevig, Diupevog og Westmannöe,⁹ hvis grusomme omgang paa Vestmanöe foraarsagede den skantzets bygning og sammes besætning med canoner omkring kjöbmændshusene sammestæds. Disse

¹ William Smidt (16. öld / århundrede), enskur sæfari / engelsk sofarer.

² Eggert Hannesson (ca. 1515–1583), lögmaður sunnan og austan / lovmand for syd og øst 1553–1556, lögmaður norðan og vestan / lovmand for nord og vest 1556–1568.

³ Þetta skjal fylgdi ekki með til Landsnefndarinnar. / Dette dokument blev ikke vedlagt til Landkommissionen.

⁴ Vábendom. Islandsk vopnadómur. *Alþingisbækur Íslands I*, s. 438–444 (Vopnadómur, 12.10.1581 að Tungu í Patreksfirði); Magnús Jónsson prúði (ca. 1525–1591), sýslumaður í Barðastrandarsýslu / sysselmand i Barðastrandarsyssel 1580–1591.

⁵ Þess er ekki getið í *Alþingisbókinni*. / Dette er ikke nævnt i *Altingsbogen*.

⁶ Ari Magnússon (1571–1652), sýslumaður í Barðastrandarsýslu / sysselmand i Barðastrandarsyssel 1592–1598, í Ísafjarðarsýslu / i Ísafjarðarsyssel 1598–1652 og í Strandarsýslu / i Strandarsyssel 1609–1652.

⁷ Þetta skjal fylgdi ekki með til Landsnefndarinnar. / Dette dokument blev ikke vedlagt til Landkommissionen.

⁸ Vestmannaeyjar.

⁹ Alsír / Algeriet; Trípólí, Líbíu / Tripoli, Libyen; Grindavík, Gull.; Djúpivogur, S-Múl.; Vestmannaeyjar.

canoner lod det forrige Compagnie¹ ved dets fratrædelse bortflötte, med hvad ret er værd at efterforske. Men intet andet end frygt for de engelske capere Anno 1667 har givet anledning til de skantzers opbyggelse og deres med jernstykkers² besættelse udi Bessestedesnes,³ hvoraf endnu ere levninger.

¹ Hörmangarafélagið / Hørkræmmerlaget 1743–1758.

² Fallbyssur. / Jernkanoner.

³ Bessastaðanes á/på Álftanes, Gull.

11te extract.OM DE SAAKALDTE NYE INDRETNINGER¹Islandske Landcommissions protocoll p. 146–151.²I anledning af instructionens 11te post.³

P. 147. Fabriquen.⁴ Commissionen beklager den meget slette tilstand, hvori samme nu findes, da de kun have fundet 5 vævstole i gang, 1 til kersey, 1 til vadmél og 3 til klæde. Til disse er paa 2 aars tiid ikkun leveret omtrent 17 til 18 skippd. uld og spundet garn, hvorved om aaret ikkun kunne forarbeydes $\frac{2}{3}$ af det, som kunde tilveyebringes med de havende vævstole og folk.

Blandt fabriqvens folk findes 5, der nyde aarlig lön, og 18 svende samt drenge, hvoraf nogle betales stykkeviis, og nogle faae ugelön. Foruden disse ere 9 spindersker, som betales effter deres arbejde. Valkemesteren betales ligeledes for hvert stykke han valker, men möllen er meget bröstfældig og behöver höjlig reparation.

P. 148. Var tilstrækkelig uld at faae, meener Commissionen, at dobbelt saa mange vævstole kunde holdes i gang, og dog ikke behöves fleere betjente eller arbejdere, som skulde have aarlig gage, end de, som haves nu.

P. 148. De övrige indretninger. Af feldtbereederiet, reebslageriet og hukkertfiskeriet findes nu intet i drift. Svovelraffinaderiet ved Huusevigs havn⁵ vedligeholdes vel, men med hvad force⁶ det fortsettes, vide de ikke.

Reebslageriets fortsettelse var effter deres tanker at önske, især til fiskelinier og smalt tovværk, allerhelst da dertil haves nu bekvem plads samt bygning og fornödne reedskaber. De i denne profession oplærte

¹ Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *De Nye Indretninger i Reykjavik. Interessentskab stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 272–274.*

³ Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 99–108.*

⁴ Vefsmiðja Innréttinganna / *De Nye Indretningers væveri, Reykjavik, Gull.*

⁵ Húsavíkurhöfn / *Húsavík havn, Þing.*

⁶ Krafti. / *Kraft.*

folk vilde derved faae noget at fortjene, og kundskaben om dette haandværk kunde tillige vedligeholdes. Omkostningen med hampens forskaffelse, tænke de, ej vil falde det octroyerede Compagnie¹ meget til byrde.

P. 149. Naar faaresygen engang vilde ophøre, tænke de det i almindelighed vil blive til stor nytte, om smaa uldentöysfabriqver hist og her bleve indrettede, ligesom amtmænd Stephensen haver gjort paa Leyraa.² Thi ved saadan udbreedelse af smaa fabriqver kunde det ey feyle, at jo en bædre maade at væve og spinde paa blev lidt effter lidt forplantet i landet, hvorved da næringsmidlerne tillige bleve förögede.

Men baade för at vedligeholde den indförte kundskab om fabriqver, som har kostet hans Majestæts cassa saa meget, saa og för at have ligesom en planteskole,³ hvor ungdommen kunde oplæres i spinden og væven, för siden derfra at kunne forsyne andre steder i landet med erfarne arbejdere, saa anseer (p. 150) Commissionen det at være af yderste betydenhed för landets beste, at de paa Reykevig⁴ anlagte fabriqver ey alleene vedligeholdes, men endog saa meget udvides, som tiider og omstændigheder kunde tillade.

Derför meene de og, at om disse fabriker ey kunde forsynes med landets uld, det da heller blev fornödent, at dertil bleve forskaffede aarlig omtrent 24 skippd. fremmed uld, end at fabrikerne skulde nedlægges, og mange af landets börn derved miste den nuhavende fortjeneste, og det som meere er, den indbragte kundskab gaae spildt för effterkommerne.

P. 151. De adskillige haandværksfolk, som savnes i Island, indsee de ej at kunne paa nærværende tiid nære sig af deres haandværk, fordi de fleeste tilberede selv næsten alt, hvad de have mest fornödent. Men kunde een eller flere kjøbstæder blive i tiiden oprettede, vil mange slags haandværker tilligemed flere ubekjendte næringsveje blive som en uomgjængelig fölge deraf, som og da först kand ventes ret at ville faae fremvæxt.

¹ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

² Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmáður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806; Leirá, Leirársveit, Borg.

³ Vefsmiðjur þar sem verklegri kennslu var sinnt samhliða framleiðslu með það að markmiði að breiða út þekkingu. / *Væverier, hvor der foregik praktisk undervisning sammen med produktion med det formål at udbrede viden til en større kreds.*

⁴ Reykjavík, Gull.

Amtmand Stephensen.¹ Litt. JJ.

P. 86.² Anseer ey alleene nyttigt, at uldenfabriker maatte udbredes i landet effter hans Majestæts allernaadigste intention, men og andre haandteeringer som feldtbereederie, garverie, handskemagerie og al skindberegning samt reebslagerie, 1 à 2 perruque og skoemagere kunde og leve i landet, det mangler og bogbindere. Amtmanden selv har for egen regning 1766 anlagt en vævstoel til kersey, flonell, sarge, machey og rask³ med god fordeel og raader andre til at gjøre det samme. Han regner ellers paa, der ved de Nye Indretninger er ey alleene tabte de af landfogden beregnede 36.398 rd. 82 sk., men og desuden effter generalregnskab pro 1760 6.827 [rd.] 24 sk., tilsammen 43.226 rd. 10 sk.

Lavmand Biörn Marcussen.⁴ Litt. K.

Spaaer kun slet udfald af nye anstalter til landets forbædring og det for rimmelig paa grund af den mislykke, som de in A° 1752 af landfoged Skule Magnusson⁵ anlagte Nye Indretninger havde. Dertil regner han, foruden hukkerterne som kongen skjænkede, at være af indbyggerne contributoreret 6.000 rd. indeelte i 120 actier à 50 rd., desuden af kongen givet 61.300 rd. og laant 16.000, i alt 77.300 rd. Men 1763 effter 11 aar maatte disse Indretninger overlades til Handelscompagniet formedelst pengemangel for 25.000 rd., hvorved da hver actie blev 200 rd., hvorimod interessenterne fik en fordring af Cameret og Compagniet paa 7.000, og da Compagniet for at faae det fordrede 100 rdrs. nye indskud pr. actie har bortsolgt halvparten af disse actier for 5.000 rdr. omtrent. Saa er nu effter hans regning ey meere tilbage af den heele capital end 5.000 rdr., hvilket just er summen, naar 25 actier sælges hver for 200 rdr., som de sidste bleve solgte. Han fortæller i övrigt, hvorledes alle disse indretninger ere nu gangne til grunde uden alleene fabriken, som dog effter hans tanker ey lønner umagen, da man ej har uld i landet,

¹ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

² Leiðrétt úr / *Korrigeret fra* 88. *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 550–551.

³ Heiti á mismunandi efnistegundum í vefnaði. / *Betegnelse for forskellige vævede stoffer*.

⁴ Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

⁵ Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1793.

hvilken mangel tillige veed strænge vintre og fiskelöse aaringer, han anfører som aarsagen, der foruden andet have ruineret disse indretninger.

Extract n° 11.

OM DE SAAKALDTE NYE INDRETNINGER

I anledning af Landcommissionens instruxes 11te post.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Biskop Finner Jonsen.¹ Lit. G. N° 2.

Formeener klædefabriquer jo flere jo skadeligere for landet i nærværende tilstand formedelst mangel paa uld, ligesom den der nuværende uldenfabriqve er meere til skade end nytte. Thi naar nu det lidet, som er tilovers, opkjøbes af Compagniet² eller andre til deres fabriquer, og 1 al. klæde sælges siden for saa meget, som 5 al. vadmel har kostet før, saa blev der ingen uld meere at faae for de fattige, uden i saa fald man vilde sælge klædet for ringere pris, saasom 5 al. grovt og lovligen forarbejdet klæde som 10 al. klæde for 60 f., det er 1 al. à 12 fisk, hvorveed fabriqvemesteren fick baade sin bekostning og rente betalt. Men derimod holder han fuldkommelig for, at vadmel- og strømpevæverier jo flere de vare jo nyttigere for landet saaledes indrettede, at fattige folk kunde faae kjøbt derfra til deres fornødenhed, for en billig og skadesløs priis paa begge sider. Ligeledes reebslagerie og feldtbereederier, og særdeeles det sidste, efter landets nærværende tilstand umisteligt for at bereede storqvægs skind, som folk allerede er begyndt at bruge til klædning al-deeles ubereedte.

NB. I samme henseende er og ald ulden og uldengodsets udførsel for landet skadelig, saa længe det er i saaddan tilstand, og burde forbydes.

Dito syssel. Provst Haldor Finsen og sognepræst Jon Teitsen.³ Lit. F. Foreslaae garvermöllers indrettning til at bereede alle slags skind til klæder, skoe og stövler. Ligeleedes handelskindenes udførsel forbudt.

¹ Árnessýsla. / *Arnessyssel*; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

² Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

³ Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Ár.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Ár., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

Guldbringesyssel. Lit. Y. Præst Thorarensen.¹

Beklager Compagniets ruinerende omgangsmaade med Reikevigs ulden-fabriqve² og derved hans meenighed in specie³ tilføyede skade. Nemlig, at de folk, som vare oplærte ved fabriqven, sidde nu som unyttige indvaanere, uduelige arbeydere og slette fiskere, andre flittigere i veyen, just for det de icke havde lært at ernære sig bönder. Andre med kone og börn indviklede i gæld og forarmede, sine egen paarørende til last. Andre forlade kone og börn meenigheden til stor byrde. Nogle de beste arbeydere borttrømt til andre sysseler, hvor de ingen nytte kand gjøre. Andre folk skilte ved deres spinde og övrige arbeydslön. Til den indvæending, at der ej nu som tilforn, naar ulden var at bekomme, kand have arbejde ved fabriqven, svarer han, at den uld, som aarlig er bleven udfört i handelen fra Österlandet, kunde med större fordeel blevet forarbejdet ved fabriqven, ligeledes hör og hamp spundet, og linnet vævet.

Rangervallesyssel.⁴ Lit. Gg. N° 2.

Holder for höystnödvändig i nuværende mangel af uld at indsende til landet nogle feldtbereedere og garvere, som kunde underholdes af formuende bönder, præster, sysselmænd og handelens efterliggere, for at lære indbyggerne at bereede skind og læder til al slags klæder.

Borgefiordssyssel. Lit. Kk. N° 3.⁵

Önsker, at hands May^t vilde ophæve de Nye Indretninger af den aarsag, at interessenterne opkjöbe ald uld i landet for unyttige ting, hvoraf for-aarsages iblandt almuen største mangel paa klæder.

Muulhesyssel.⁶ Lit. Ff. N° 5, 6, 7.

I anledning af uldengodsets slette pris i handelen foreslaaer, at der maatte indrettes en dansk vævstoel udi hvert syssel til alle slags uldengodses for-

¹ Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel*; Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnmeshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787.

² Vefsmiðja Innréttinganna / *De Nye Indretningers væveri*, Reykjavík, Gull.

³ Sérstaklega. / *I særdeleshed*.

⁴ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel*.

⁵ Rétt er / *Korrekt er* Borgarfjörður eystri, N-Múl.; Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel*.

⁶ Suður-Múlasýsla. / *Suður-Múlasýssel*.

arbejdning til en fastsat og proportioneret pris for indbyggerne. Syssel-mænd og øvrige best formuende folk skulde anmoedes at indkjøbe saadane stoele og holde een dansk duelig arbejdere dertil. Til hvilken ende ingen uforarbejdet uld maatte af landet udføres, hvilket, om blev iværksat, gav anledning til fortjeniste og denne professions udbredelse iblandt indbyggerne.

Schaftefieldssyssel. Litra A. N° 1.¹

Proponeres, at der skal i hvert syssel være en væver for at benøtte ulden bædre, end hidintil skeet er.

Bondestanden.

Guldbringesyssel. Litra NN.

Forslage til at skaffe indbyggerne fornødne klæder:

1) At handelen tilholdes at indføre til landet for vis og taalelig pris hör og hamp samt bereedte skind, item gammel og nye segldug, som meget tjenlig arbeydsklæder til lands og söes.

2) At hans May^t vilde tillægge syssellet nogle smaae huckerter, som förte fra handelsstæderne fisk til Österlandet og derfra igjen uld, etc.

3) Forbydes, at uld eller skind udføres af landet, saa længe faarepes-ten varer.

Skagefiordssyssel.² Litra ZZ. N° 6.

Proponeres, at en feltbereeder nedsetter sig i hvert syssel til at bereede skind til klæder.

Nordersyssel.³ Litra Rr. N° 1–13.

Proponeres, at danske vævstoele matte indsendes til hver rep, og tugt-hustolden, item Jon gartners⁴ lön, dertil anvendes. At et farverie maatte indrettes i hver fjerding.

¹ 2. B. J. Ref. N° 699 l. Lit. A. N° 1; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssyssel.*

² Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel.*

³ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel.*

⁴ Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner.*

Extract.

UNDERRETNING OM DE NYE INDRETNINGER¹

Til instructionens 11. post

Obs. Hvad der angaaer historien af de Nye Indretninger, er den 13. Jan. 1775 ved journal n° 597² refereret i Cammeret, og i den anledning tagen resolution til observation, at de privilegier, som landet haver vundet ved disse Indretninger, kunde være samme reservede i fornødne tilfælde.

P. 1. Öyemærket af afhandlingen at oplyse det i instructionens 11. post fremsatte spørsmål, hvorvidt disse Indretninger kunne agtes nyttige videre at udbredes til landets beste?

P. 2. Herom kand ikke dömmes uden at viide Indretningernes historie, thi den skal viise, hvorvidt de kunne bestrides med egen fortjeneste, og hvad feyl og forhindringer der have forvoldt, at de ey have kundet det. Disse feyl maae da nævnes, dog ej til bebrejdelse, men kun for at kjendes og forekommes for efftertiden. Dog undtages herfra det Almindelige Handelscompagnie,³ hvis mishandling af Indretningerne meenes at være at ansee som en publicque sag, som staaer under forfølgning til lovlig tiltale.

I denne hensigt afhandles da:

1) Indretningernes begyndelse og anlæg.

§ 1.

P. 3.⁴ De grundige underretninger, som biskop Harboe⁵ gav om landet ved sin tilbagekomst derfra 1745, vare den første anledning til at give regieringen nærmere efftertanker (p. 4) om samme land. Imidlertid indsendte Cancelliet nogle spørsmåle om landet, hvilke bleve besvarede af

¹ Lit. TT; Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutfélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *De Nye Indretninger i Reykjavík. Interessentskab stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

² Þf. Rtk. B5/8–44. Isl. Journ. 1. N° 597 (Stutt samantekt úr greinargerð um Innréttingarnar sem Landsnefndin fyrri fékk í hendur. Ódagsett. / *Kort sammenfatning af redegørelse om Indretningerne, som Landkommissionen fik i hænderne. Uden datering.*)

³ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁴ Vísar til blaðsíðutals í frumriti. Númer greina (§) og fylgiskjala (n^o) vísa einnig í greinargerðina sjálfa. / *Henviser til sidetal i det originale dokument. Nummer på paragraffer (§) og bilag (n^o) henviser ligeledes til selve redegørelsen.*

⁵ Ludvig Harboe (1709–1783), Sjálandsbiskup / *biskop over Sjællands stift.*

enhver sysselmand og blandt andre 1749 af daværende sysselmand i Skagafjordssyssel, nu landfoged Skule Magnussen,¹ hvilken derpaa 1750 opsatte paa Bessested² et forslag til et interessentskab og plan til fiskeriets forbedring ved hukkerter med viidere.

1751 fik bemelte Magnussen en skrivelse fra geheimeraad og obersecretair grev Holstein,³ som in copia medfølger under n° 2. Landfogeden anmoder om at communicere greven, hvorledes fiskeriet omkring Island paa forbedret maade kunde trives, og hvad foranstalter og omkostninger dertil udfordres (p. 64). Samme aar erholdte lavmand Gisle- sen⁴ af hans [kongelige Majestæt] 200 rd. samt en mester for at anlægge smaltvæveri paa sin gaard.⁵ Man blev liigeleedes den tiid enig i at oprette et interessentskab, som landfogeden havde foreslaaet, og udvirke den til fornødne benaadninger (p. 5). 3 danske væverstoele have i dette sæculum været i landet, een i Schalholt, aar 1722, en paa Ökrum i Ska- gefjord og 1 paa Tingöreklöster,⁶ hvorpaa blev forferdiget grovt vadmel. Aar 1749 udkom assessor Horrebow⁷ til Island med nogle astronomiske instrumenter, men blev aar 1751 tilbagekaldet.

§ 2.

Aar 1751 rejste landfoged Magnussen til Kiöbenhavn for at understötte og iverksætte de islandske interessenteres plan og convention.⁸ Ved sin ankomst fik han Cammercollegii ordre af n° 3. Landfogeden anmodes om at tilkjendegive landets velstand, og hvorleedes det af de handlende forsynes, liigeleedes til at give sine forslage til fiskeriernes og handelens forbedrelse (p. 66) samt svar paa sin indgivne ansögning n° 4. Kongen approberes interessenternes foretagende og convention og skjenker der- til, foruden gaarderne Reikewig, Effersöe og Hvalöre,⁹ 1.000 rd., hvilke

¹ Skúli Magnússon (1711–1794), sýslumaður í Skagafjarðarsýslu / *sysselmand i Skaga- fjarðarsyssel 1737–1749, landfógeti / landfoged 1749–1793.*

² Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

³ Johan Ludvig Holstein (1694–1763), lénsgreifi og leyndarráð / *lensgreve og gehejmeråd.*

⁴ Magnús Gíslason (1704–1766), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst 1732–1757, amtmaður yfir Íslandi / amtmand på Island 1752–1766.*

⁵ Leirá, Leirársveit, Borg.

⁶ Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Akrar, Akrahreppur, Skag.; Þingeyraklaustur, Sveins- staðahreppur, Hún.

⁷ Niels Horrebow (1712–1760), dómari í hæstarétti / *assessor i Højesteret.*

⁸ Samþykkt. / *Vedtægt.* Fylgiskjal með / *Bilag til lit. TT. Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV, s. 341–345.*

⁹ Reykjavík, Örfirisey, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Hvaleyrri, Álftaneshreppur, Gull.

penge skal bruges til fabriquens fornødenhed og til indkjøb af dertil udfordrende reedskaber. Ligeledes bevilges at 15 bönderfamilier maa begive sig til Island, samt at courant mynt skal være antagelig i kongens skatte og cassa indtægter (p. 66–73). Tillige med confirmation paa interessentskabets convention n° 5.

P. 6. Af de fra Island medbragte uldprøver fik han forfærdiget et stykke klæde og dito kirsey, hvorpaa han blev anmodet om at arbeide paa manufacturers videre istandsættelse og til den ende indbragt til Island en fabriqueur, navnlig Danneberg.¹

P. 7. Samme aar indkom til Island adskillige norske og danske bönderfamilier, samt 2de hukkerter og 2 bödkere med fornødne materialier. For at viise hvorvidt mand af islandsk brudsteen kunde bygge huuse, blev forestaltet at opføre landfogedhuuset paa Widöe² af samme steen, hvortil 2 muursvende bleve hendsendte til landet. Dog for interessentskabets reining adskillige fornødne handverkere. Fra Videnskabs societætet bleve 2de studiosi³ antagne for at erkjendige sig om landets naturlige beskaffenhed.

N° 5, p. 74, er en formell confirmation paa de islandske interessenters conventionsart icler, hvilke ikke alleene confirmeres, men endogsaa interessentskabets capitaler, actier og expecter befries fra ald arrest og hæftelse, som nevnes kand uden in crimine Majestatis⁴ (p. 74 til 81).

§ 3.

P. 8. Aar 1752 blev fabriquerne formedelst huusmangel paa Reikewig nedsatte paa Bessested,⁵ da amptmand Pingel⁶ derfra var flötter, bogholder og direction blev antagne ved Indrettingerne. De indkomne bönder omdeelt i sysselene, vide n° 6. Hukkertfiskeriet mislingede og dyrtiid yttrede sig i landet.

¹ Johan Christian Dannenberg, þýskur klæðagerðarmeistari og vefsmiðjustjóri / *tysk vævemester og fabrikmester*.

² Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.

³ Eggert Ólafsson (1726–1768), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst 1767–1768*; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus 1760–1779*.

⁴ Móðgun við konung, drottinssvik. / *Majestætsfor nærmelse, højforræderi*.

⁵ Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

⁶ Johan Christian Pingel (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1744–1752*.

P. 9. Pengebeholdningen blev utilstrækkelig for forestaaende udgiffter, modstand fra Compagniets¹ side lod sig til syne, hvorfor landfogeden effter interessenternes anmodning maatte beqvæmme sig til at rejse til Kiöbenhavn.

§ 4.

P. 10. Denne rejse faldt landfogeden besværlig, da han var i livsfare under Færöe og maatte til sidst söge i land paa Sundmör,² hvorfra han medbragte 2de stykker torskegarn, som bleve efftergjorde og siden med fordel brugt i Island. Hans Majestet skjenkede i dette aar penge til Indretningernes fremgang, som sees af næstfølgende resolution af 20. Martii 1753.³

P. 85. 1° Hans Majestet skjenker til interessentskabets viidere opmuntring for at drive Indretningerne samt til de jyske og norske bönders etablissement foruden de forhen givne 4.000 rd. endnu 12.000 rd., som af zahlcassen⁴ anvisees. Dog at deraf intet bruges til strømpevæverie, men alleene til fiskeriets bedre drifft og til saadan brug, som kand være indbyggerne til almindelig opkomst og underviisning. Hvilke 16.000 rd. tillige med de 15.000 rd., som sidstafvigte aar dertil ere skjenkede, skulle saaleedes administreres, at behörig og af amptmanden attesteret reining derfor til Rentecammeret kand erlægges.

2° For at bringe de indkjöbende materialier, som Compagniet har declareret ikke med egne skibe at ville eller kunde transportere, maa landfogeden paa egne og medinteressenteres vegne lade befragte, og hvad vare, fiskeriet i dette aar har tilvejebragt, kand med samme skib eller fiskehuggerterne her til staden föres og effter kongel. resolution af 8te Maji sidstleden aar⁵ Compagniet tilbydes, dog saaleedes at ingen handel under confiscation og vilkaarlig straff derved drives Compagniet til fornærmelse. Ligeleedes kand Compagniet kjöbe fabriquens klædevahrer, som det effter tilbud hidbringer, for det de her kunde gjelde.

3° Courant mynt skal i Island hereffter være gangbar, og Compagniets betjenter pligtige den imod at tage.

¹ Hörmangarafélagið / Hørkræmmerlaget 1743–1758.

² Sunnmæri, Noregi. / Sunnmøre, Norge.

³ *Lovsamling for Island III*, s. 156–159 (Kongelig Resolution ang. Yderligere Forskud til de islandske Indretninger, Indførelse af Courant-Mynt, 20.3.1753).

⁴ Ríkissjóður. / Hovedkassen.

⁵ *Lovsamling for Island III*, s. 125 (Kongelig Resolution ang. Forskud til de islandske Indretninger, 8.5.1752).

4° Maae interessenterne til udførsel oprette svovelraffinaderie.

5° Maae interessentskabet til rette gjöre og benytte sig af alle der i landet befindtlige metaller og mineralia som porcellainsjord, agater og deslige.

6° Kand de til landet rejsende bönderfamilier nyde 10 aars afslag for en $\frac{1}{2}$ eller $\frac{2}{3}$ effter beskaffenhed paa de til deres beboelse foreslagne jorder (p. 91).

§ 5.

De haarde aar og dyrtiid yttrede sig endnu meer i Island, og fiskeriet mislingede saavel for indbyggerne som for hukkerterne. Farveriet blev paa kostbar maade dog effter directionens samtykke anlagt ved Hella-aene¹ hos stampemöllen. Svovelraffinaderiet blev anlagt ved Kriseviig.² En oconomus blev antagen til fabriquen og bygningerne formereede.

§ 6.

P. 12. Formedelst at Compagniet nægtede at forsyne landet udi den indfaldne dyre tiid, samt formedelst modstand det udövede mod de Nye Indretninger, bleve med Cammercollegii foreviidende tingsviidne tagne i landet over Compagniets handel i overværelse af deres kjöbmænd. Landfogeden (p. 13) maatte derfor være nærværende i Kiöbenhavn aar 1754. Hans Majestet udgav en resolution af 26. Februarii³ angaaende Indretningerne, saaledes n° 9.

P. 97. [1°] Der skjenkes endnu een gang for alle 10.000 [rd.] med vilkaar, at samme anvendes effter den ved resolution af 20. Martii 1753 allernaadigst foreskrevne maade, og rigtig regnskab derfor erlægges.

P. 98. 2° Hukkerterne medbringe det fornödne til fabriquerne uden at præjudere⁴ Compagniet.

3° Med sædekornets indførsel i landet beroer indtil viidere.

Liigeleedes 4to med jordbrugsindretningen, indtil amptmanden vorder tilskreven, dog bestemmes nogle poster desangaaende. Med tugthuusindretningen samt saltkaagningen beroer indtil nærmere correspondence.

I övrigt tilholdes landfogden at give med retourskibene for de udbetalte 31.000 rd. samt nöje i agt at tage, at pengene ikke til andet brug end til Indretningernes nytte vorder anvent (p. 102).

¹ Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.

² Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.

³ *Lousamling for Island III*, s. 185–186 (Kongelig Resolution ang. Tilskud til de islandske Indretninger, 26.2.1754).

⁴ Skaða. / *Skade*.

Om erstatning for sine rejser erholdt landfogeden kongel. resolution af 18. Maji 1754.¹ Landfogden skjenkes de ansögte 2.400 rd. for hans omkostninger med 3de rejser, hvorimod han igjen giver de fra interessentskabet tilbageholdne 2.000 rd. samt gjør behörig reining for den givne fulde summa 41.000 rd. n° 11 (p. 103). Sagen om Compagniets handel blev udsat, vid. resolution n° 12. Studiosus Olav Stephensen² blev antaget til Indretningerne (p. 105).

P. 13–14. Aaret var et af de haardeste, et fabrique huus i Reikewig med 2de flöjler blev oprettet, og den paa Leiraae³ anlagte smalfabrique derhen flötet.

§ 7.

Aar 1755 var endnu meget haardt, og mange indbyggere döde af hunger. Landet blev dog ikke meer end ellers forsynet med kornvahre og ikke nær effter dets requisitioner.

§ 8.

P. 14. 1756 var det allerhaardeste aar i Island. 2de af Nordlands skibene kunde ikke komme til landet formedelst den grønlandske is og maatte gjöre venderejse. Landet blev ej meer af Compagniet forsynet end sædvanlig, uaget mange reustitioner, hvis aarsage hans Majestet lod af-færdige 2de fartöjer ladte med mehl (p. 15), hvoraf det ene formedelst uerfahrenheit maatte gjöre venderejse, men ankom dog igjen tiidlig om foraaet. Effter foregaaende skriffellig ventilation⁴ mellem landfogden og Compagniet blev anordnet en commission angaaende handelen. Dens commissiorium n° 13 (p. 107) befaler at overveje og paaskjönde fölgende poster:

1° Om de Nye Indretninger kunde eragtes at være Compagniet til skade, samt om deres interessentere have foretaget noget, som kunde være de octrojerede handlende til præjudice.

2° Om Compagniet haver forsvarligen og betimeligen forsynet landet effter octrojen.⁵

¹ *Lovsamling for Island III*, s. 200 (Kongelig Resolution ang. Reise-Omkostninger for Landfoged Skuli Magnusson, 13.5.1754).

² Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður og stiftamtmaður, bókhaldari hjá Innrétt-ingunum í Reykjavík / *amtmand og stiftamtmand, bogholder ved De Nye Indretninger i Reykjavik 1754–1759*.

³ Leirá, Leirársveit, Borg.

⁴ Umræðu. / *Droftelse*.

⁵ *Lovsamling for Island II*, s. 400–418 (Octroy paa den islandske Handel i ti Aar, 13.7.1742).

3° Hvad der fremdeles eragtes tjenligt til landets opkomst og Indretningernes vedligeholdelse og fremgang. (P. 108.)

4° Hvorleedes fiskehukkerterne best kunde bruges.

§ 9.

P. 17. Commissionen var allerede færdig med sin eragtning i aaret 1757, men formedelst adskillig correspondence og ventilation i Kammercollegio faldt ikke den i Widalins *Deo, Regi, Patriæ* trykte resolution förend den 16. Maji samme aar.¹

P. 18. Compagniets participanter vare vaklende, indtil de udi endelig svar af 12. Augusti frasagde sig den islandske og finmarske handel. Landfogeden formaaedes af de islandske interessenter at rejse til Kiöbenhavn med fuldmagt at see derhen, at Indretningerne kunde komme med udi handelen, dog ikke for ringere end 30.000 rd. Til den ende blev af landfoged gjort den hernæst fölgende memorial af 12. Septembr. n° 16.

P. 112. Effter vidlöfftig demonstration foreslaaes, at der i Island ikkuns behövedes 5 havne (p. 132) til opsigling, hvorved fölger en deel udreigninger over de omkostninger, som ved den ellers nu brugelige handelsmaade burte spares. Foreslaaes maaden, hvorleedes islænderne kunde selv blive delagtige i handelen.

1) Ved at sætte deres jordegods i pant for banco laan eller af hans M^{ts} cassa af 150.000 rd. mod at erstatte capitalen med rente effter 5 aars forløb.

2) Skulde det, som her foruden i 5 aar vindes à l'advenant,² retourneres til de pandsættende.

3) Intet forhen bortpantet jordegods maatte her til bruges.

4) P. 141. Alle de, som ellers ejede varer eller penge, kunde til sliig association admitteres.

P. 143, p. 144. Det ansees derhos umueligt i denne tiid at indrette frihandel formedelst landets fattigdom og uerfarenhed, og förend handelen paa de 5 proponerede havner er kommen i stand, er det forgyeves

¹ Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst 1705–1713, 1716–1727*; [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768, s. [401–406]; *Lousamling for Island III*, s. 277–283 (Kongelig Resolution ang. Compagniets Fratrædelse af den islandske Handel, 16.5.1757).

² Í sama hlutfalli. / *I samme forhold*.

at tænke paa frihandel. Compagniets og separathandel¹ synes at være liige ufordeeltige for landet, dog den sidste mindre end den første.

P. 147. Tilsidst proponeres, at de Nye Indretninger skulde være særskildte fra landets handel, uden for saavidt at de kunde handle med sine egne vahrer, producter og providering.

Den af amptmanden udnævnt session af landets betjente finde alleene det at erindre ved landfogedens memorial, at de ikke vil have med den findmarske handel at gjöre, samt ville at de Nye Indretninger maa indlemmes handelen. Hvor ellers capitalen til handelens anlægg kand bekommes, henstiller de til kongen. P. 150 & sequent. Hernæst følger amptmand Gislesens² skrivelse til landfogden n° 17 af dato 6te Octobr. 1757.

P. 157. Amptmanden klager over den nærverende handels forfatning, samt at indbyggerne have maatt döe i hunger. Anförer til exempel, at guds velsignelse ikke kand benyttes, at fiskeriet i dette sommer havde alleene i Guldbringesyssel kundet tilbringe Compagniet 1.000 tönder saltfisk, dersom skibene ikke vare borte og anstalt til forvaring, men sliig herlighed kan nu ikke törres eller virkes, hverken til fiskerens eller oplandsbondens nytte. Tilsidst opmuntrer hand landfogden (p. 163) til at effterkomme sin fuldmagt. Herpaa referedede landfogden til de fornemste islandske interessentere sagernes udfald i Kiöbenhavn, hvilket brev dateret 28de Junii 1758 findes under n° 18 (p. 163).

Landfogeden fortæller, at den islandske og finmarske handel blev opbudet paa 6 aar ved auction, hvorpaa ingen vilde byde samt etc., hvorleedes han har sögt at effterkomme sin fuldmagt, samt hvilke hindringer han derved har forefundet, som i synderlighed ere adskillige foreslagne handelsconditioner, som under navn af nytt compagnie bleve indgivne i Cammeret, hvortil Michael Skibsted³ havde samled 40 actier. Men da disse interessenteres conditioner (som i brevet anförees) vare alt for mo-

¹ Félagsverslun og umdæmaverslun. Annars vegar verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags og hins vegar verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Kompagnihandel og separathandel. På den ene side organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni og på den anden side organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af købmændene.*

² Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1752–1766.*

³ Michael Skibsted (1699–1775), stórkaupmaður og fulltrúi Innréttinganna í Kaupmannahöfn / *grosserer og repræsentant for Indretningerne i København.*

nopoliske, som blev da indtil videre henlagde, da sagen hvilede, og landfogden rejste igjen til Island.

P. 18. Han blev endpaa nye af de islandske interessentere anmodet om at rejse til Kiöbenhavn og medbragte fra deres directeurer det document, som findes under n° 19.

P. 174 & seq. Ved dette pro memoria forlanges ikke alleene, at Indrettningerne maatte have deel i handelen, men at de in specie¹ maatte undes handelen paa Holmens havn,² hvortil landfogeden gives fuldmagt til at antage de fornödne folk. Ved ankomsten til Kiöbenhavn befandt landfogden, at Skipsteds compaignie plan var undergaaen, samt at landets handel blev opbyden i Octobr., da der fandtes liebhavere til de beste havne, men ingen til de slette, dog for ringe afgifft.

§ 10.

P. 19. Aar 1759 den 9de Januarii udkom den kongelige resolution om handelen indfört under n° 20.

P. 177. Landfogden communiceres, at da intet antageligt bud er gjordt paa Islands handel, lader kongen det indtil viidere beseigle med 7 skibe. Liigeleedes udkom den under n° 21 befindlige kongel. resolution om tugthusets indrettelse (p. 180).

Indrettningerne kunde ikke bevilges handelen paa Holmens havn, efftersom det var at befrygte, at handelen paa de nærmeste havner vilde for meget liide derunder. Mange af landets indbyggere vare fornøjede med denne beseigling og paastode, at landet, som af de haarde aaringer var udmattet, kom sig derved. Mange (p. 20) vare derimod misfornøjede og udgave til Cammercollegium een deel klager over mangel og besværligheder, hvorudi dog intet var af betydenhed. For disse og de hjemmblivende kjøbmænds klager skyld blev handelen indrettet paa forrige fod. Kjöbmand Pahl³ blev antagen til Holmens havn og ham medgiven den instruction, som findes under n° 22.

P. 185. Han skal 1° forblive udi landet og have inspection med de Nye Indrettninger.

2° Skal han ved 4re uvillige mænd lade fabriquer og indrettninger besigte tillige med deres materialer og inventarier.

¹ Sérstaklega. / Særskilt.

² Hólmshöfn við Reykjavík / Hólmur havn ved Reykjavík, Gull.

³ Marcus Pahl (Pal), kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger 1759–1767.

3. Skal han nöje erkyndige sig om, hvorvidt de anbefalede poster ved jordforbedring, dogges fiskerie samt uldspinderie er i agt taget, ej alleene ved fabriquerne i sig selv, men endog hos landets övrige indbyggere. NB. Her faaer kjöbmanden övrigheds bestilling.

4to Ved opsyn over fabriquen iagttager hand, at uldspinderiet overalt introduceres. 2° At klædefabriquen ikke extenderes viidere, end til hvad i landet behöves, men andet smalvæverie gjöres saa meget, som ske kand. 3. At til Indretningernes drifft holdes duelige arbejdere for billig lön. 4to At ald oprigtighed bruuges ved varernes afsætning og materialernes indkjöb.

5to Af handelen maae han i nödsfald til fabriquen overlade islandske madvarer imod betaling af fabriquens producter.

6. Over eenhver post især indsender han til Rentecammeret nöjagtig underretning.

7. Ligeleedes indgiver han specification paa alt, hvad interessenterne til fabriquen behöver.

8te Han skal have nöje indseende med, at de penge, som til Indretningerne ere forskudte dertil, alleene bruuges paa den beste maade.

P. 191. 9. I forefaldende omstændigheder adresserer han sig til amtmanden.

Directeurene for Indretningerne bleve af kammeret ved et skrivelse, som findes under n° 24, tilholdte at gjöre en generalreigning over heele Indretningernes udgiff og indtægt og dette reignskab med retourskibene at indsende. Hvilket vidtlöfftig arbeede udfordrede meere tiid en det, medens skibene opholdt sig i landet, hvorfor adskillige beskyldte directeurene for slet behandling samt foregave, at ingen regning for hans Maj^{ts} givne penge kunde erlægges. Vicelaugmand Stephensen¹ sagde sig fra directionen, og landfogden antog den saavel som bogholderiet fra aar 1763 begyndelse.

§ 11.

P. 21. Aar 1760 blev det anbefalede generalreignskab færdig. Samme aar udgik Cammercollegi ordre til alle sysselmændene angaaende handelens indretning sub n° 24 (p. 194).

¹ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður og stiftamtmaður, bókhaldari hjá Innréttunum í Reykjavík 1754–1759, varalögmaður norðan og vestan 1756–1764 / *amtmand og stiftamtmand, bogholder ved De Nye Indretninger i Reykjavík 1754–1759, viceloumand for nord og vest 1756–1764.*

Handelen föres for kongens reining, og bör sysselmænderne være behjælpelige, at hans Majestet derved liider intet tab.

1° Kongen lader uddeele præmie til 4, 6 à 8 rd. til dem, som bygge nye og gode fiskerbaade, liigeledes 1 rd. for leverance af 1 degger¹ revskind.

2° Til landet indsendes et modell af norsk og dansk fiskerbaad. Tillige med 1 eller 2 baadebyggere.

3. Til at fremme fiskevirkningen bliver 1 arbejdskarl effterliggende paa hver fiskehavn udi 1 à 2 aar.

4. Besigtelsen paa vahrerne i landet gaee effter de publicerede conditioners 16. og 18. post.²

5. Kjøbmandsboderne maae ikke, effter at skibene ere rejste fra landet, aabnes uden i yderste nöd.

6. Sysselmænderne skulle være kjøbmændene behjælpelige til at indrive restancer, samt holde landsfolket til arbeedssomhed og forsynlig handel, at ikke store restance paadrages.

7. Liigeledes skulle de give kjøbmændene oplysning om fiskerierne i sit district.

8. Toetommevanter³ maae ikkuns den halve deel forarbeedes, imod det som tilforn er skeet.

P. 200. Viidere udkom dette aar befrielse fra skatt for nye giffte folk, sub n° 25. Formedelst de tilforn § 10 meldede angivelse over Indrettningerne udkom studiosus Ronne og smalvævermæster Otto⁴ effter Cammercollegie ordre sub n° 26 (p. 201). Deres forretning over Indrettningerne ere af 5te Juli 1760 (NB. ikke indført). Vicelavmand Stephensen og landfogden rejste dette aar til Kiöbenhavn.

§ 12.

Aar 1761 blev generalreignskabet i Cammercollegie effterseet og overlagt, hvorleedes Indrettningerne kunde viidere drives. Imod foraaaret fik

¹ Deger. Magneining. Einn tugur af skinum. / *Deger. Måleenhed for mængde. Antal af ti huder eller skind.*

² *Lovsamling for Island III*, s. 329–332 (Conditioner for den islandske Handels Forpagtning, 21.10.1758).

³ *Tvíþumla vettlingar, svo að hægt sé að snúa þeim. Einkum hafðir til sjós. / Vanter med to tommelfingre, så de kan vendes. Anvendes ofte i forbindelse med fiskeri.*

⁴ Poul Rön, stúdent og úttektarmaður / *student og vurderingsmand*; Johann Christian Otto, taugerðarmeistari og úttektarmaður / *tojmagermester og vurderingsmand.*

landfogden befaling at forvalte dem med löffte om assistance dertil. Han medbragte denne gang farver Vesten¹ til Island, som ansaae vandet i Reikeviig tjenligt til farverie, hvorhen det og fra Elleraerne² blev henflyttet (p. 23).

Landfogden resolverede formedelst mangel af svovel ved Krisevig at anlægge et nytt svovelraffinaderie ved Huuseviig.³ 2de muursvende udkomme til landet for at bygge amptmandens huus paa Besseded og landphysici paa Næss.⁴

§ 13.

P. 24. Aar 1762 bleve med Cammercollegii tilladelse n° 27 adskillige klædevahrer interessentskabet tilhørende ved auction bortsolte udi Kiöbenhavns klædemagazin.

Samme aar udkom en liden afhandling paa islandsk om inbyggernes fordeel paa at levere spundet garn til fabriquen,⁵ i hvilken anledning Cammercollegie ordre af n° 28 & 29 bleve udstædte.

P. 25. Leverancen af reebslagerarbeede til handelen i landet blev tilstaaen Indretningerne ved Cammercollegii skrivelse af n° 30. Ligeledes blev bevilget et forskud af 500 rd. til svovelværkets drifft paa Husewig, imod at samme penge blev med svovel fra raffinaderiet betalte, derom ordre af n° 31.

§ 14.

P. 25. Aar 1763 fik man at viide, at handelen paa Island var bleven overdragen til det Almindelige Handelscompagnie, og at octrojen⁶ allerede var underskreven af hans Majestet. Ligeledes indløb et skrivelse fra Compagniets directeur, at Indretningernes interessenter vilde være tiltænkte at accordere med dem om Indretningernes indtagelse i Compagniet.

¹ Matthias Westen, litari hjá Innréttingunum í Reykjavík / *farver ved De Nye Indretninger i Reykjavik*.

² Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.

³ Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.; Húsavík, Húsavíkurhreppur, Þing.

⁴ Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.; Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull.

⁵ Friederich Wilhelm Hastfer, *Hugleidingar og aalit um stiptan, lögum og meðhöndlun eins veltilvins schæfferies edur gagnligrar sauda tyngunar og fíaar afla aa lisslandi*. Kaupmannahöfn 1761.

⁶ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774; Lovsamling for Island III*, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

P. 26. Amtmand Gislesen og landfogden¹ rejste dette aar til Kiöbenhavn med fuldmagt at contrahere med Compagniet. Indretningerne bleve ved rettens middel beskrevne og vurderede.

P. 27. Effter Compagnie directionens forlangende indgav landfogden Indretningernes balancereigning n° 36 (p. 214–223).

Landfogden anförer som vundne penge 8.000 rd. Ligeleedes alt det, som vindes ved den priis paa klædevarerne, som ved octrojen er fastsatt, efftersom klæderne ikke kand beregnes effter den gamle, tydske priis, som derpaa er satt for 20 aar siiden, og formeenes, at Compagniet ved forhandlingen derpaa vinder 1.753 rd.

§ 15.

Vinteren bortgikk med underhandlinger, den proposition at overlade Indretningerne til handelen som en capital af 30.000 rd. samt 8.000 rd. kjendelse til Indretningernes interessentere trængte ikke igjennem. Geheimeraad Rantzau² sagde, at det var hans Majestets villje, at Indretningerne skulde contrahere med Compagniet. Amtmand Gislesen var liigeleedes for den mening. Heraf udkom associations contracten, som blev færdig 2. April 1764. Findes sub n° 37.

P. 224. 1. Fabriquerne associeres med Handelscompagniet, saa lenge som octrojen vedvarer, og bereignes for 50 actier i Handelscompagniet til fuld fournerede³ for 500 rd. per actie. Desuden betaler Compagniet interessskabets gjeld med 5.000 rd. og assisterer, at dets varer her i staden paa beste maade til den övrige gjelds afbetaling vorde afhandlede.

2. Indretningerne leveres til Compagniet ved skibenes ankomst, og om der skulde noget mangle af det i sidstleden aars forretninger over Reikewig og Husewigs anföрте inventarium, da gottgjöres Compagniet samme effter den ansatte vurdering.

3. Handelscompagniet vedmagtholder ej alleene fabriquerne og de Nye Indretninger udi Island, men endog föröger og forbedrer dem til fælleds fordeel.

4. Islands egne börn bruges ved de Nye Indretninger, saa vidt muelig skee kand, og forundes ligeleedes at nyde deres levebröd ved handelen, hvortil Compagniet forhjelper dem ved forfaldende lejligheder.

¹ Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1752–1766*; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged 1749–1793*.

² Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island 1750–1768*.

³ Hvert hlutabréf metið á. / *Hver aktie vurderet til*.

5. Den uddeeling, som falde af Indretningernes actier, lige med andre interessentere udi Handelscompagniet betales næste aar, effter at de ere faldne udi Rejkewig, med reede penge.

6. Effter de 20 aars forløb, som octrojen varer, staaer det interessenterne frit for at contrahere paa nye, og skulle ved den tiid Indretningerne være i slettere tilstand, end de nu forefindes, saa godtgjör Compagniet det. Liigeleedes godtgjörer interessentskabet Compagniet deres forbedring.

P. 29. Landfogden blev ellers antagen til directeur ved Indretningerne tillige med kjøbmand Pahl.¹ Derhos bleve antagne tvende bogholdere. Ved denne periode standser Indretningernes anlægg, og deres øvrige tiid under Handelscompagniet er fuld af vidervedigheder,² aftagelse og undergang.

2do Indretningernes forhindringer.

§ 16.

P. 30. Hertil kand man reigne Islands indbygges adspredte etablissement og deraf fölgende liiden samdrægtighed, ukyndighed, understöttet af de handlende, var den störste forhindring.

§ 17.

P. 31. Indbyggernes mod blev tillige svækket ved de haarde aaringer, som indfald udi Indretningernes anlægg. Adskillige fremmede sygdomme indfaldt ved fabriquen, saa at mange anlærte folk bortdöde. Tvi-stighed om garnprisen, samt derved faldende efterladenhed i at tilvejebringe slige vare, gjorde og sit til Indretningernes forhindring.

§ 18.

P. 32. Omgangen mod de fremmede indkomne folk var ikke saaleedes, som den burde være. Svovelraffinaderiet blev ikke heller bragt i lang tiid til sin fuldkommenhed.

§ 19.

P. 33. Agerdyrkingens indførsel blev mest hindret ved de haarde aaringer. Liigeleedes ved mangel af fornöden assistance og behörig indhegning.

¹ Marcus Pahl (Pal), kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / købmand i Holmens havn ved Reykjavik og bestyrer af De Nye Indretninger 1759–1767.

² Erfiðleikum. / Modgang.

§ 20.

P. 35. Det ansees at være en fejl ved de Nye Indretninger, at de opbygte muurhuuse ere separat nedsatte langt fra hinanden. Hvorved conversations¹ mangel og adspreedelse, som i mange henseende er landet til hinder, ikke er bleven forbedret og afhjulpen.

§ 21.

P. 36. Handelen og de handlendes forhold ansees for at være hovedkilden for alle de forhindringer, som have tilbagesatt Indretningerne.

§ 22.

P. 37–38. Saasart den kongel. resolution angaaende Indretningerne var udkommen, yttrede det daværende Hörkræmmer Compagnie² deres uvilje. Paastanden var, at Island ved octrojen³ var alleene overladt til Compagniet og ingen anden, at der som Islenderne ville bruge fiskerhukkerter, saa maatte de ikke komme landet nærmere end paa 4 mil ligesom andre fremmede fiskere. De paastode tillige, at de hverken vilde forsyne Indretningerne med det fornødne, ikke heller kjøbe deres producter. Uagtet at Cammercollegium samt stiftamtmand Rantzow⁴ søgte at megle herudi paa det beste, saa blev dog Compagniet svar, at Compagniet hverken behövede eller skjöttede om Indretningernes productrende varer, de skjöttede heller ikke om meere fiskevahrer, end de aarlig erlangede ved den islandske og finmarsiske handel. Og skulde dem meere deraf paabyrdes, saa var det ikkuns for at forstyrre og bebyrde handelen.

P. 39–46. Uagtet alt dette effterlevede Compagniet dog ikke selv octrojen, ikke heller adlydede eller effterkom Cammercollegii ordres eller foranstaltninger, hvilket Compagniets forhold sees af n° 38 & 39. Ligeledes kand erfares af n° 40 & 41, at hans Majestet har maattet resolvere, at landfogden kunde fragte et à parte skib til at ud- og indføre fabriquens fornödenheder samt forarbeedede vaher. Her tilkommer den ordre om hör og hamps indførsel til landet n° 42.

§ 23.

Tvistighederne mellem Compagniet og de islandske interessentere forögedes mest i aaret 1753. Hvorom maatte indhentes en kongelig resolution.

¹ Samskipti. / *Omgang*.

² Hörmangarafélagið / *Hörkræmmerlaget* 1743–1758.

³ *Lousamling for Island* II, s. 400–418 (Octroy paa den islandske Handel i ti Aar, 13.7.1742).

⁴ Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

P. 233. Denne resolution er angaaende nogle kjödvahrer, som interessenterne havde ladet bringe fra Island, og bliver det herved tilladt landfoged Magnussen,¹ siden Compagniet ikke vil disse vahrer modtage, disse varer at forhandle, uden at de behöve at komme paa stadens vragerboed.² Dog erindres interessenterne at entholde sig fra saadan vare, som ere uden for det, som er dem bevilget fra landet at före. Herved fikk landfogeden anledning at udbede sig den bevaagenhed af Cammercollegium, at ham og medinteressenterne maatte meddeeles de besværinger, som interessenterne og directionen for Compagniet kunde der insinuere,³ hvilket bliver ham ved cammerskrivelse af n° 44 lovet, hvorpaa følger een communication af bemelte directions skrivelse til Cammeret betreffende:

1° At med hukkerterne indförtes adskillige varer til forhandling, in specie 7 kister hollandsk tobak udgjörende hen ved 800 pd.

2° At i Island forehaves det dessein⁴ at bygge baade paa 6 leste, hvorved Compagniet formeener sig at være fornærmet, samt og at indbyggerne selv vilde tabe derved med at anvende for mange folk paa disse fartöjer. Denne klage er af n° 45.

P. 234. Foruden den tvistighed som indfaldt ved leverancen af de raa faareskind, som handelen skulde overlade til feldbereederierne, som sees af n° 46.

NB. Compagniet overlader dem effter den priis, som landfogeden selv haver budet, men der maae have forefaldet tvistighed ved transportomkostningerne.

P. 241. Saa kunde man intet faae overbragt til fabriquerne, hvorudover hans Majestet ved resolution af n° 47 tillader, at visse specificerede vahrer samt materialer og reedskaberne til fabriquen tillige med det anført til landfogedens egen huusholdning maae ved interessenternes hukert til landet overføres, dog saaledes at derved ingen handel drives.

Alting blev disputeret, og Compagniets behagelige svar maatte oppeties, hvorfor Cammercollegium ansaae sig beföjet til at tillade landfogden effter beste skjönhed at afhandle et quantum fisk, som Compagniet ikke vilde modtage, ved skrivelse af n° 48.

¹ Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / landfoged 1749–1793.

² Vörugemysla þar sem vörur eru skoðaðar og metnar og þeim vörum kastað til hliðar sem dæmast ósöluhæfar. / *Magasinbygning, hvor varerne vurderes, og de dårlige bortsorteres og afvises.*

³ Gefa í skyn. / *Indgive, antyde.*

⁴ Áform. / *Plan.*

P. 41. Compagniet gjorde ligeleedes vanskeligheder i at overføre sædekorn og frøe og forlangede fragt derfor, som sees af n° 49 & 50.

Vel tilstod Compagniet at overlade uld til fabriquerne alleene for tran og törfisk, men da disse ej maatte opkjöbe saadanne vahrer i landet, saa var denne tilladelse ligesaa god som nægtelse, vide n° 51.

Ydermeere forefaldt adskillige chicaner med interessenternes hukkerfiskerie, deels om fiskeriets maader i sig selv, deels og ved afhandlingen af de fra hukkerterne producerede fiskevare, hvorom n° 52, 53, 54 kan tjene til oplysning. Og endelig maatte hans Majestet paa nytt give resolution paa, at et quantum tör og saltet fisk, som handelen ikke for taalelig priis vilde afhandle interessenterne, maatte bortsælges til andre. (P. 43.) Bemelte resolution er af n° 55.

Af n° 56 sees, at Compagniet har indkommet med ansögning, at de 2de fiskerhukkerter, som tilhörte interessentskabet i Island. Det besværer sig derhos over at:

P. 251. Den ved interessenternes hukkerter fangede fisk maae være fanget ind i fjordene, men ikke paa den distance fast 4re miil fra landet, hvor fremmede alleene maa fiske, hvilket formenes at kunde beviises deraf, at fisken ikke længer kan eller bör ligge i salt en 3 dage, förend den skal törres og perses.¹ Samt og at den hidbragte fisk findes blandet med smaae torsk, som alleene skal kunde fiskes i fjordene og ved landet.

Compagniet tilbyder sig at tilbringe fabriquerne alle fornödne ting uden fragt, undtagen bygningsmaterialier, hvorfore de dog ikke vil fordre meere end den ringeste fragt, som mueligt er, alt paa condition at interessenternes hukkerter maae afskaffes. Fabriqvernes productvarer tilbyder Compagniet liigeleedes paa samme vilkaar fragtfrie at udføre, undtagen svovel.

P. 43. Disse besværinges siger landfogden sig at have afbevist og gottgjort, at fisken kan længe henlegge i salt uden at forderves, liigeleedes at smaae torsk kan fanges saavel paa havet som i fjordene. Samt derhos erindret, at det var rent at ödelægge Indrettingerne, naar man vilde overlade dem til Compagniets providering.

Vel havde hans Majestets resolveret, og Compagniet skriffellig indgaaet, at tage den klædeprovidering, som landet behövede, fra den islandske fabrique. Men ikke desmindre foranstaltede directionen klædevarer fra

¹ Pressast, þ.e. að fergja eða stafla upp fiski. / *Presses, dvs. at tyngre fisken ned eller stable den.*

den odenseiske fabrique¹ for selvsamme priser, saa megen klædevahre at ej meere kunde nogle aar udi Island afhandles, hvorudover de islandske vahrer maatte i salte henligge² (p. 43).

§ 24.

De fem aar fra 1759 til 1763 gik det Indrettningerne noget bedre, men da den forrige tænkemaade om landets opkomst ved hjælp af dem var den tiid tilsiiidesatt, saa leed de meget og kunde ikke formedelst handelsens tvungne indretning komme sig.

§ 25.

P. 45. Saasnart Indrettningerne vare blevne foreenede med Handelscompagniet,³ lod det, liige som det skritt var himmelen imod, thi baade indfandt faaresygen sig, og bjerget Hecla,⁴ som i 80 aar havde hvilet, begyndte at spiyde ild, hvormed 16 handelshavne bleve ruinerede. Hertil kom en ulykkelig ildebrand i Reikewig,⁵ som fortærede 10 smalvæverstoele tillige med reedskaber og materialier.

Handelscompagniet bekymrede sig ikke heller om at vedligeholde eller forbedre Indrettningerne, uden for saavidt at de opbygte nogle huuse, som vare afbrendte, og indsatte nogle faae væverstoele, samt antog 2 bogholdere, hvoraf den förste ej alleene indeholdt og forstyrrede regnskaberne og til sidst aflagde ingen.

P. 46. Directionen, i stæden for at udbetale til fulde de ved associations contracten accorderte 5.000 rd., forlangede indskud af de islandske interessentere.

§ 26.⁶

P. 47. Uldmangelen tog aar 1766 overhaand. Imidlertid gav directionen for Handelscompagniet ordre til at ophugge Indrettningernes jagt og sælge baade tov og skrov, da denne jagt var tilladt med fisk for at rejse til Kiöbenhavn og söge om assistance af uld. (P. 48.) Directionens ordre derom er under n° 58. Jagten, som det uagtet rejste til Kiöbenhavn, blev der solgt til Scotland. Fordringerne om indskud af de islandske Indrettninger blev af handels directionen continueret og endtes med process.

¹ Vefsmiðjan í Óðinsvéum á Fjóni, Danmörku. / *Væveriet i Odense på Fyn, Danmark.*

² Íslenskt orðatiltæki: að láta eitthvað liggja í salti, þ.e. að láta eitthvað bíða eða leggja það til hliðar. / *En islandsk talemåde, som betyder at lade noget vente eller gemme det.*

³ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁴ Hekla, eldfjall / *vulkan, Rang.*

⁵ Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.

⁶ Leiðrétt úr / *Korrigeret fra 25.*

70 skippd. uld, som vare product af handelen i Island, bleve solgt paa auction, uagtet de forlangtes til fabriquen. Krigsraad Gudmansen¹ blev oversendt til landet for at indskrænke Indretningerne effter directionens eragtning af n° 59, og uagtet Cammeret gjorde derimod sin erindring, som findes n° 60, og erindrede Compagniet om at holde deres indgaaene contract med de islandske interessenter samt octrojen² effterrettelig, saa blev dog Compagniets direction ved sin sluttning.

§ 27.

P. 50. Krigsraaden havde været kort tiid i landet, förend han afskeedige 30, fleste duelige og vel oplærte arbeedsfolk, fra fabriquerne. De övrige 39^{ve} fik lov til at vedblive, saa lenge noget var for dem at arbeede. Reeb-slageriet blev ophævet, og arbeederene fraviiste. Commissionsdommen, som findes under n° 61, udkom aar 1768, som tilholder de islandske interessenter at betale det paastevne indskud. Formedelst adskillige klager, som indkomme over landets providering, blev samme aar foranstaltet besigtelse paa de islandske udreedningsvarer i Kiöbenhavn, hvorved mehlet i besynderlighed befandtes saa slet, som det nogensinde havde forekommet, og da det kom til Island, maatte een deel deraf styrtes i stranden. Landfogeden blev af directionen beskyldt for, at han var aarsag i denne nöje begrandskning over vahrene og mistede derfor sin directeur lov ved fabriquen, paa grund at han ved saa mange Kiöbenhavns rejser ikke kunde beobagte dem.

§ 28.

P. 52. Udi generalforsamlingen af Compagniet blev besluttet den 24. Januarii 1770, at de islandske Indretninger skulde, saavidt som mueligt er, indskrænkes. Ja, endog om det kand forsvares, aldeeles ophæves. Hvilken beslutning landfogden som tilstædeværende veigrede sig for at underskrive. Ifölge höjesterettesdom bleve de actier, som Compagniet havde selv tilegnet de islandske interessenter, ved auction opbudne, og saa mange deraf solgte, som kunde udgjöre det fordrede indskud. Samme aar blev udi Island paa nogle havne foretagen confiscation paa de vare,

¹ Arv Gudmundsen (1717–[1779]), krigsråd, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innrétinganna / krigsråd, købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger 1767–1772.

² *Lousamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

som Compagniet mod octrojens 18. post uden taxt havde indbragt i landet. Hvilken sag hviler under process, som er dette Compagnies eeneste endelighed. Til viidere oplysning disse sager angaaede tjene 2de memorialer, som landfogeden haver hans Mayestet insinueret og findes under n° 62–63.

§ 29.

P. 54. Hvad Indretningerne have udrettet til deres vedligeholdelse kand erfares af generalbereigning, som følger nest effter n° 63, under n° 64.

Indretningernes hovedsumma er 175.194 rd. 83½ sk.

Hans Majestet har her til skjenket . . . 61.097 rd. 42 sk.

Interessentere indsatt 6.640 rd. 60 sk.

Indretningerne ere bortskyldige . . . 1.276 – 57

69.014 – 62 sk.

Fölgelig have Indretningerne selv fortjent 106.180 – 21½ sk.

3^{io} Indretningernes nödvendighed.

§ 30.

P. 55. For at bringe Island, som i henseende til sin beliggenhed, sprog og levemaade er særskildt fra alle andre europæiske lande, i den stand, at det kand benytte sig af sine herligheder til lands og vands samt erlange nogen politur,¹ som andre vel indrettede provinser, ansees det for uundværligt, at i landet selv maatte findes et stæd, hvor den til landets opkomst tjenlige underviisning kunde have. Og dertil ansees Reikewig² formedelst sin beliggenhed saa nær som i landets centro og nærved de fornemste övrigheder, omringed af gode havner og fiskestæder, at være den beqvemteste. Alle vankyndige indvendinger mod landets forfremmelse overlades til skjönsomme dommere.

Beslutning.

§ 31.

P. 57. Man har erfaret, at under forrige handelsperioder har ingen anstalt, ingen kongelig ordre været krafftig nokk til [at] frembringe den rette virkning til landets opkomst.

§ 32.

Frihandel ansees det beste middel til at befordre Islands velfærd.

¹ Áhrif af siðfágun. / *Indtryk af dannelse.*

² Reykjavík, Gull.

§ 33.

P. 58. At begynde med reformation i landet, förend handelen er frie, er baade umueligt og skadeligt, thi alle kiedes¹ derved, og de dertil anvendte penge udgives omsonst. Og hvem kan forsikre, at alt det, som nu behandles til landets beste, vorder saa nöje effter 13 aar iagttaget? Hvem vil vente, at det Almindelige Handelscompagnie vil eller kand oprejse deres faldne sager ved Islands handel og derhos forbedre landet?

§ 34.

P. 59. Octrojens ophævelse sætter mod i indbyggerne, da de ved friheden vil söge at foröge sine vahre, efftersom de da kand selv höste frugten deraf.

§ 35.

P. 60. Indretningerne som uundværelige til landets forbedring bör uden henstand og vidtlöfftighed tilbageleveres udi den tilstand, som de vare aaret 1763. Og hvis Compagniet fremdeeles vedbliver handelen, da bör de til Indretningerne aftræde de 2de havne Holmen og Huusevig.²

§ 36.

P. 61. Hörspinde og væverie burte i Reikewig tillægges fabriquen for at böde paa uldmangelen og lære folket denne haandgjerning. Ligeleedes burte der paa stædet være en navigationssskoele med andre fleere undervisninger, som kunde tjene til landets opkomst og forfremmelse.

¹ Lítast ekki á. / *Har ulyst til.*

² Hólms höfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.; Húsavíkurhöfn / *Húsavík havn*, Þing.

12. extract.

OM ERTZER, MINERALIER, STEENKULL, SURTERBRAND OG SALTVIKKNING

Islandske Landcommissions protocoll p. 154–161.¹

I anledning af instructionens 12te post.²

P. 154. De have ved pro memoria lit. B, n° 2 for hvert syssel forlanget underretning samt prøver af mineralier, samt rare steen-, jord- og leerarter. Men de effterretninger, som de have faaet, indeholde hverken noget mærkværdigt, ej heller have de faaet prøve af sligt, da alle have deri henskuadt sig til den under trykken værende beskrivelse om Island.³

P. 155. De have desuden ved lit. B, n° 45 begjært af biskoperne at indhente ved præsteskabet underretning om disse ting samt prøver med paaskrift, hvor de vare fundne, som skulde under forsegling nedsendes til Cammeret. Og ved at efftersee den samling, som i denne anledning vil indkomme, haabe de kand bringes i erfarings, om noget deraf kand blive at anvende til nytte for landet.

P. 156. Paa det ikke kjøbmændene skulde undslaae sig for at modtage disse ting, have de ved pro memoria lit. B, n° 46 anmodet stiftamtmanden og amtmanden hver i sit amt at tillægge kjøbmændene ordre at modtage det, som saaledes leveres til Cammeret.

Steenkull. Af steenkull have de uagtet flittig effterspørgsel ey fornummet noget. Thi vel mældes om steenkull i Skagefiordssyssel i en af sysselmanden⁴ derom indgiven underretning. Men prøven deraf, som de have havt, var kun et slags og temmelig haard steenart. Sysselmanden i Dalesyssel⁵ (litt. BB) har og mældt om steenkull samme steds, men det

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 276–280.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ Ferðabók Eggerts og Bjarna kom út 1772 á vegum Danska vísindafélagsins. / *Eggert og Bjarnis reisebeskrivelser blev udgivet i 1772 af Videnskabernes Selskab*. Eggert Ólafsson, *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn*. Sorø 1772.

⁴ Jón Snorrason (1724–1771), sýslumaður í Skagafjarðarsýslu / *sysselmand i Skagafjarðarsyssel 1757–1771*.

⁵ Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803*.

have de udsat til nærmere oplysning paa deres egen forehavte reyse til Vesterlandet.

P. 157. Surtarbrand.¹ Om bekvemmere maade at bryde surterbrand kand de ey gjöre forslag, effterdi de troe, at brandfjeldenes² beskaffenhed og situation er saa forskjællig, at hvad, der kunde gjælde om eet, gjælder ey om et andet.

Den ligger ellers i almindelighed flötsviis,³ altsaa maatte ved ordentligt bergarbejde derpaa skee fortömringer, som i Island faldt for kostbart. Og da bjergene findes idelig opad og til sidene overskaarne, vilde forbygninger blive desto besværligere og omkostningen saa stor, at der endog skulde være rige mineralier af det ædlere slags til at lönne udgifterne ved brydningen, allerhelst om ertzernes⁴ forsynkning skulde findes meget dyb.

P. 158. Foruden den sædvanlige brug kunde ved surterbrand kaages salt af söevand, især hvor den kand brydes ey alt for langt fra stranden. Derved kunde og tegel- og mursteen brændes, naar man havde beqvemt leer og sand i nærheden. Derved kunde og anlægges kalkbrænderier, om man havde marmor og kalksteen i nærværelsen. Nogle bönder maatte og ved surterbranden kunne fortjene noget ved at smedde hesteskoe, söm og höelæer, hvorved megen riisskov forsvides til kull. Til alt det samme kunde og bruges drivetimmer, hvor man haver meere deraf, end der behöves til böygdernes brug.

P. 159. Saltvirkning.⁵ Saltvirkning ved söevandets uddunstning over de varme kilder agte de gjörlig. Men hvorleedes det rimeligst kunde skee til fordeel, love de at foreslaae effter anstillet undersögning paa Reykholm.⁶ Hvoraf de igjen havde sat sig for at overlægge, hvorvidt de maatte finde umagen værdt at reyse til Isefiord⁷ for at besee hvererne⁸ paa Reykenæs,⁹ som i litt. U ere angivne endog at være bekvemmere end hine paa Reykhole, da de ligge endnu nærmere ved söen.

¹ Surtarbrandur. / *Brunkul*.

² Surtarbrandsfjall. Fjall þar sem mikið er af surtarbrandi. / *Fjeld med meget brunkul*.

³ Í láréttum setlögum. / *I vandrette aflejringer*.

⁴ Málmgrýti. / *Malmens*.

⁵ Á spássíu / *I marginen*: See videre paa denne extract pag. seqv.

⁶ Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.

⁷ Ísafjörður í Ísafjarðardjúpi, Ísafj.

⁸ Varme kilder. Islandsk *hverir*.

⁹ Reykjanes við / *ved* Ísafjarðardjúp, Ísafj.

P. 160–161. Bærg- og steenarter i almindelighed. Bjergene i almindelighed have de fundet for det meeste at bestaae af en finere og grovere sandsteen, dog kløffte og usammenhængende. Overhovedet ere de flødsbjerger,¹ uden at de have faaet noget gangbjerg² i sigte. Blandt de almindelige berge ere mange saakaldte mobjerger,³ som meenes kun at være dynger af et leeragtigt bundfald effter en besynderlig oversvømmelse. Mobjergene findes meer og mindre reene samt beblandede med runde smaa og store steene, alle af en fremmed art fra bjerget, men som alle viise virkninger af vand.

De have ogsaa seet høye og lange bjergstrækninger af sammenæltet steen og gruus af adskillig skikkelse og slag, samt høye bjerge af hvidagtig skifersteen, som har været meere og mindre smaa samt i tynde stykker.

I de almindelige fjelde gives mange forandringer af strata af adskillige steenarter, hvoriblandt de have seet marmor, samt nogle kisel, helleflint⁴ og jaspisarter, der effter beretning ere udfaldne stykker af eet og andet bjerg.

Nytten af disse steenarter kand ikke blive betydelig, om man end havde nok deraf. Thi mange andre lande have mængde af sligt uden at kunne bruge det til nogen fordeel. Allerhelst da nogle pladser i Tydskland forsyne dermed næsten heele Evropa for en ringe priis.

D. ...⁵ er allerede fra Cammeret tilskrevet oberlandcommissarius Holt⁶ at foretage og examinere saa mange af dette slags prøver, som ere indkomne med dette aars skibe, og at give Cammeret sin betænkning derom.

Han er og under 17. Jun. 1772 indkommen med sin betænkning

¹ Merkir fjöll sem eru byggð upp af setlögum en engin slík fjöll finnast á Íslandi. Sennilega er átt við blágrýtisfjöll sem mynduð eru úr mörgum láréttum hraunlögum og eru afar algeng á Íslandi. / *Betyder egentlig et bjerg bestående af vandrette aflejringer, men sådanne fjelde findes ikke i Island. Sandsynligvis er der tale om et fjeld af basalt, der er dannet af mange vandrette lavalag, og som er meget almindelige i Island.*

² Gangberg eða storkuberg sem inniheldur málmgrýti. / *Bjerg, der indeholder malmgange.*

³ Móbergsfjöll. / *Bjerg af bløde, porøse sten, dvs. vulkansk tuf.*

⁴ Hellur sem líkjast tinnusteini. Sennilega hrafntinna. / *Flintlignende skiffer. Sandsynligvis obsidian.*

⁵ Eyða í frumriti fyrir dagsetningu. / *Tom plads i originalen i stedet for datoen.*

⁶ Andreas Holt (1729–1784), kanselliráð, formaður Landsnefndarinnar fyrri / *kanselliráð, formand for Landkommissionen.*

hvorover (sub N. 455 pro 1772 extraheret),¹ men deels er derved ey meget betydeligt opdaget. Deels er det kun til efterretning, indtil der maatte gives leylighed til nogen benyttelse deraf.

Om ertzer og mineralier har amtmænd Stephensen, litt. JJ. § 20, p. 52,² ey meget haab, prøvemæssige steenkull ere ey fundne. Om metaller giver bjergenes dannelse ingen formodning.

Nota.

Hvad der angaaer saltvirkningen, er allerede in Anno 1772 (vide p. seqv.)³ afgjort derhen ved kongel. resolution, at anlæg dertil skulde gjøres, hvorved da denne extract derom for denne gang er afbrugt,⁴ da alt derom nu foranstaltes efter høystbemeltes og senere resolutioner.

Men hvad der angaaer de övrige steen- og leerarter samt mineralia og surterbranden, er in Anno 1774 systematicke extraheret og foretaget i Generaltoldcammeret og derefter bragt under correspondence, paa hvis udfald udslaget beroer. Imidlertid er dog denne extract derved at ansee som afbrugt.

Tillæg til 12. extract.

OM SALTVIRKNING

Commissionens protocoll p. 220–23.⁵

P. 220. Af lavmand Fieldsteds⁶ beskrivelse, litt. Vv, n° 1 og 2, over de heede kilder paa Reykholum og Reykenæs⁷ skjönne de ey retter end, at

¹ Leiðrétt úr / *Korrigeret fra*: N. 445. Þí. Rtk. B4/1–25. 2. bur. J. ref. N° 455 (Andreas Holt, formaður Landsnefndarinnar, gerir grein fyrir könnun á notagildi málma og steina á Íslandi og skýrir frá sýnishornum / *Formand for Landkommissionen, Andreas Holt, redegører for undersøgelse af anvendeligheden af malm og sten i Island og forklarer om prøveeksemplarer*, 17.6.1772).

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 529–530; Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806*.

³ *Hér / Her* s. 618 o.áfr. / *osv.*

⁴ Lokið, þ.e. ekki nauðsynlegur lengur. / *Brugt til ende, dvs. ikke længere nødvendig.*

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 305–306.

⁶ Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færoerne, medlem af Landkommissionen.*

⁷ Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.; Reykjanes við / *ved Ísafjarðardjúp, Ísafj.*

en stor mængde salt maae kunne virkes ved disse vande. Men for (p. 221) at opnaae fuld vished derom foreslaae de, at en i sagen kyndig mand tilligemed en ordinair arbejder ved saltværket i Norge maatte næste aar sendes til disse steder for med 2 ordentlige saltpander at gjøre paa begge steder et fuldstændigt forsøg, hvoreffter da med temmelig visshed kunde blive beregnet, hvor meget salt aarlig kunde omtrent virkes paa begge steder. Hvoraf da viidere kunde bestemmes, om saltkaageriet skulde anlægges for kongens egen regning eller blive en næringsvey for saadanne, som derved vilde gjøre noget anlæg og svare kongen tiende af det virkede salt.

De foreslagne mænd kunde best sendes først til Isefiords havn,¹ hvorfra ikkun er kort vey til vands til Reykenæs. Og derfra til Reykhole blev ikkun 2 dages landreyse, hvorfra de igjen, effter gjorte forsøg, ey havde meget lang vey til Stickesholm² for derfra at tage hjem igjen.

P. 222. Til söevandets opfordring,³ meene de, ey at behöves anden indretning end et lidet pompeværk, som maatte drives ved heste, og meget faa arbejds- eller pulsheste daglig meenes at være nok til at forsyne saltpanderne med behövende söevand. Hvilken vandets transport ej vil blive kostbar, da gode arbejdsheste kunne her have for let priis, og deres underholdning ej heller koster meget.

De have og tilföyet sysselmandens beretning i Isefiordssyssel,⁴ lit. Xx, om kilderne paa Reykenæs og om saltkaageriet (skjönt den i begge henseender er meget ufuldstændig) alleene for den pot salts skyld, som han der anföres at have virket i en dyb gryde af 18 potter söevand.

Lavmand Fieldsteds besigtelse over de varme kilder paa Reykholum d. d. 29. Junii 1771.⁵

Disse kilder ere 3, liggende sönden for gaarden i toppen paa en græsvoxen höy, hvis perpendiculaire⁶ höyde over jordens övrige overflade kand

¹ Ísafjarðarhöfn / *Ísafjörður havn*, Ísafj.

² Stykkishólmur, Snæf.

³ Tilflutningur. / *Befordring*.

⁴ Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / *sysselmand i Ísafjarðarsyssel 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772*.

⁵ Lit. Vv. N° 1; Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen*; Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.

⁶ Lóðrétt. / *Lodret*.

være 1½ favn. Den förste kilde springer ud af et skaalformet steenrör, hvis aabning er næsten circlerund, 1 kvarter 2 tommer i tversnit. Det derfra löbende varme vand har gravet sig en liden canal ned igjennem höyen og er saa overflödigt, at det i 5 til 6 minutter kand gjerne fylde meer end een tönde. Heedens grad kunde ej bestemmes med vished i mangel af thermometer. Imidlertid blev den dog prøvet ved at kaage deri et æderæg (hvilket var af 2 tommers diameter foruden en temmelig haard skall), som blev nogenledes haardkaagt i 10 à 11 minutter.

Den anden heede kilde ligger 4½ al. fra denne og kaager op af en gruusagtig grund, dens bassin er oval, 1½ al. langt og ½ bredt. Vandets mængde er næsten som i den förste og heeden lidt stærkere.

Den 3^{die} heede kilde ligger 5 al. fra den förste og 4 fra den anden. Den er næsten af samme beskaffenhed som den sidste og springer ud af gruusagtig bund, men har mindre heede end de andre, thi den behöver 15 minutter til at haardkaage et æderæg. Den er ellers 1 al. lang og ¾ al. breed.

Man satte et krandsfad¹ af tin over den middelste kilde med 1 pott saltvand fra nærmerste viig, som havet löber til i flodtiiden.² Dette vand stod 1 tomme dybt i tinfadet, uddunstedes i 4 timer, og effterlod 7 til 8 drachmer³ fiint og godt salt.

Höyen, hvor disse heede kilder springe ud, ligner de sællandske saakaldte jättebegrovelser.⁴ Den har rundt om paa alle sider en radius af 12 al. Centrum er i toppen, hvor kilderne ligge tæt ved hverandre, saaledes at höyens spidse meget let kand jævnes, og alle 3 kilder leedes i eet bassin uden at tabe det mindste af deres heede.

Huus over dem kunde og let opføres, thi höyen er steenig i grunden. Den föröges aarlig i höyden formedelst en mængde skaller af de musklinger,⁵ som fattige folk kaage der.

Disse 3 kilder ere de nærmerste ved den salte söe, fra hvilken der ligge 278 favne (hver paa 3 sællandske al.), og veyen falder over moradsige egne med steenige höye imellem, som effter rund gisning kand have 3 à 4 favne perpendiculier höyde over havet. Veyen agtes ej upasserelig for

¹ Djúpt, hringlaga fat með breiðum kanti. / *Dybt, rundt fad med bred kant.*

² Á flóði. / *Ved højvande.*

³ Drakma. Þyngdareining. Ein drakma samsvarar um 8 grömmum. / *Vægtenbed. En drakme svarer til ca. 8 gram.*

⁴ Grafhaugar. / *Jættestuer.*

⁵ Skeljar ýmissa skeldýra. / *Muslingeskaller.*

tilførsel af saltvand, saa snart de moradsige sumper og kjær bleve frem-skaarne, og overfarten jævnet, men om vinteren er her godt före.

Ebben ved springtiden gjör stranden her hen imod $\frac{1}{4}$ miil breed, thi söebunden er noget nær horizontal med landet, men stranden eller hav-bredden er bekvem til at tage imod reservoirs og kummer til söevandets gradering¹ ved hjælp af frost, thi den er haard og tör mellem de klipper, hvoraf den bestaaer.

Havne for skibe vides her ikke, indbyggerne ere og ukyndige i sligt. Men her er dog, som indbyggernes erfaringer viiser, leylighed at bjærge temmelig store fragtbaade, thi de mange smaa öer borttage alt brænding og danne imellem sig i flodtiiden dybe og lange indvige, som række til det faste land.

De övrige heede kilder ere nærmere ved gaarden Reykhole, og de fleeste over 600 favne fra söen. I alt ere de hen imod 50, og alle kaagende, skjönt med forskjællig grad af heede, hvilken desuden forandres noget effter veyrliget. De fornemste ligge sönden og vesten for gaarden, og heedens grad i dem kaager et æderæg i 4 til 10 minutter. Især holdes 4 af de, som ligge vesten for, at være de heedeste, og 1 af dem haver sprudende opkaag og haardkaager et æg af bemelte slag i 4 minutter. Dens diameter er vel maalt 1 al., og dens bassin ligesom hugget i en temmelig haard sandsteen.

I en lidet krum linie af 43 al. fra denne kilde ligge 3 andre, alle af hen ved $\frac{3}{4}$ al. diameter. Deres afstand indbyrdes er mindst 12 al., meest 22, og skjönnes ey at kunne leedes tilsammen uden at tabe noget af deres heede, da de alle ligge i hældingen af en ujævn bakke og have hver sit særskilte affald.

De mærkværdigste kilder sönden for gaarden ere 4, hvis heede er lidt stærkere end de förstes næst ved söen. De ere alle af 1 al. diameter og ligge saaleedes i en linie af 36 al., at de lettelig kunne leedes tilsammen, nemlig höyst 22 al. og mindst 1 al. fra hverandre.

Her blev og prøvet söevandets uddunstning over 3 af de 8 sidstbeskrevne kilder, i de 2 med træekar og i den eene med tinkar.

Det förste træekar med 1 pot söevand blev sat over den heedeste kilde, men det heede vand trængde sig igjennem træets poros² og dilue-

¹ Þéttingar, þ.e. uppgufunar þannig að þækillinn verði sterkari. / *Koncentration, dvs. öge saltindholdet i vandet.*

² Glufur. / *Porer.*

rede¹ saaledes söevandet, at uddunstningen blev forgjæves. Dette skedde og med det andet træekar, hvis bund var lidt over $\frac{1}{3}$ tomme tyk, og som blev sat paa en mindre heed kilde sönden for gaarden. Tinkarret derimod effter at have staaet 4 timer over en kilde, som i 10 minutter kaagede et æderæg, gav 1 once² salt af 1 pot söevand.

Paa stedet findes tilstrækkelige bygningsmaterialier af steen. Ved de fleeste heede kilder er og temmelig haard grund. Men kildernes aflöbsrænder gjöre jorden suur og moradsig, da det heede vand mörbager alt jordagtigt, som det finder for sig

Lavmand Fieldsteds beskrivelse over de heede kilder paa Reykenæs i Isefiordssyssel d. d. 4. Julii 1771.³

Reykenæs ligger ved Reykefiord⁴ i Isefiordssyssel og er en smal jordstrimmel, der löber fra sönden til norden udi Isefiorden.⁵ Paa næssets vestre side ligger Reykefiord, som har en sikker og bekvem vinter- og sommerhavn, hvis indlöb er omtrent 400 favne breedt og ved ebbe i største spring 21 fod dybt, men havnen indenfor er 10 til 20 favne dyb. Havnen agtes sikker for alle vinde, da den rundt om er indsluttet af maadelig höye bjærge. Ankergrunden forsikkres at være god, dog noget steenig.

Ude paa pynten af næsset fandtes 2 temmelig store, heede kilder, af hvilke den förste ligger i lige linie fra stranden ved halvfalden söe 63 favne, hver til 3 sællandske al. Den har 2 aabninger, hvis vande falde tilsammen i 1 bassin. Det förste væld er 2 al. langt og $1\frac{1}{2}$ breedt. Det andet næsten cirkelrunt af 2 al. diameter. Begges dybheder $\frac{1}{2}$ al. Men de kunde med fordeel fordybes, da grunden er gruusagtig og fuld af hvidagtigt sediment, deels af vandet selv, deels og af de musklingskaller,⁶ som indbyggerne effterlade der, naar de have kaagt fisken.

Heedens grad kunde her ej heller bestemmes deels i mangel af thermometer, deels fordi den effter naboernes sigende skal være meget for-

¹ Pynnti. / *Fortyndede*.

² Únsa. Þyngdareining. Ein únsa samsvarar um 30 grömmum. / *Unse. Vægtenhed. En unse svarer til ca. 30 gram.*

³ Lit. Vv. N° 2; Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færoerne, medlem af Landkommissionen; Reykjanes við / ved Ísafjarðardjúp, Ísafj.*

⁴ Reykjarfjörður í Ísafjarðardjúpi, Ísafj.

⁵ Ísafjarðardjúp, Ísafj.

⁶ Skeljar ýmissa skeldýra. / *Muslingeskaller.*

anderlig effter veyrligets beskaffenhed. Man erfarede alleene, at en jærngryde paa 35 potter fuld med søevand, hvilken var sat i een af disse kilder, som dog ej var den heedeste, uddunstedede paa 24 timer, uagtet søevandts colonne¹ var 12 tommer dyb og 3½ quarteer i diameter. Begge disse heede kilde kaage ellers temmelig stærk og ligge effter rund gisning 3 favne høyt over søens vaterpass.²

Nie og halvtredsindstive favne fra disse ligge endnu 8 andre kaagende kilder, hvoraf 7 ere i lige linie med de ommældte fra sønden til nord, og deres indbyrdes afstand fra hverandre ikke over 6½ al. Ingen af dem har større diameter end 2 al. og ingen mindre end ½ al. De kunne og alle let sammengraves til een sump eller bassin, som da vilde blive langagtig, efftersom linien, hvori de ligge, er hen ved 18 al. lang.

I 2 af disse satte man 2 tinkar, det eene af cylindrisk huulhed og det andet med flad bund, og især det flade i en kilde, som syntes at have mindre opkaagning og heede. Denne uddunstedede i 3½ time, 1 pot søevand, som vel leed nogen afgang af en hændelse, men effterlod dog 1½ lod reent salt. Det cylindriske kar uddunstedede 4¼ time og effterlod 3 lod reent hvidt salt.

Ved prøven anmærkes, at der imidlertid faldt en temmelig tæt regn, som baade kiølede søevandet i karrene saa og gjorde noget til at diluere³ søevandets salthed i stranden selv, da regnvandet som lettest flyder meest ovenpaa, og det salteste vand fölgelig ikke kand bekvemmelig faaes, naar man i en hast vil öse noget af stranden.

Foruden anförte heede kilder findes her endnu paa en strækning af 20 favne i stranden selv adskillige smaae, over hvilke søevandet i flodtiden gaar. Disse formodes at kunne blive til samme nytte som de andre, dersom der kunde settes en formue til at udholde søevandets overgang over den. Saadan mur meenes dog ej at behöve at være enten höy, tyk eller kostbar, effterdi her ikkun er liden söegang, og kilderne ligge just, hvor vand og land mödes.

Strandbredden her er baade jævn og haard, meenes og effter anseelse at være bejlig til at modtage huuler og reservoirs til søevandets grade-ring⁴ ved frost.

¹ Columna. Súla, þ.e. hæð vatnsins. / *Columna. Søjle, dvs. vandets højde.*

² Hæð yfir sjávarmáli. / *Niveau.*

³ Þynna. / *Fortynde.*

⁴ Þéttingar, þ.e. uppgufunar þannig að þækjillinn verði sterkari. / *Koncentration, dvs. øge saltindholdet i vandet.*

Bekvem og overflödig steen til bygning kand faaes her strax paa næsset neppe et bösseskud fra kilderne, det meeste af klipperne der bestaaer og af kantede, flade og jævne steene, hvilke ere saa vel danede til bygninger, at man neppe finder lige dertil paa andre steder.

Beskrivelse over kilderne paa Reykenæs, ved Erlend Olafsen sysselmand i Isefiordssyssel.¹

Reykenæs har 12 smaa, heede kilder, hvoarf de 6 ligge paa en höy græsbanke noget fra hverandre, men af ingen besynderlig heede. De andre 6 ligge lavere i een rad ned ad til söen og tæt sammen, ikke over ½ favn imellem nogle. De ere saa heede, som naar det kaager stærk i en gryde, men sprude ikke vandet op. De fleeste ere runde, og ingen over 1 al. i diameter. De springe op af en forbrændt sandklippe, som man kand skuffe fra sig med en jærnsfade. Ovenpaa mellem kilderne er en gandske tynd og blöd jordskorpe, paa mange steder ikke over ¼ al. tyk. Fra söen til disse kilder er den korteste vey kun henved 30 favne, og kunde man magelig lægge en rende derhen. Beskrivelsens forfatter har beseet stedet den 25. Apr. 1771 og forsögt, om deri kunde kaages salt med en jerngryde paa 18 pottes, som han lod fylde med söevand og sætte i den af kilderne, som syntes at kaage stærkest kl. 6 om aftenen. Ved samme klokkeslæt dagen effter kom han igjen og fornam da, at vandet var uddampet, og ikke tilbage uden haardt salt paa bunden i en fast klump, som opstödt gjorde 1 pot i maalet.

Lavmand Marcussen² mælder, litt. K.

At svovelraffineriet i Krisevig³ ophörde formedelst mangel af svovel, men uden alt beviis eller videre forklaring.

Vicelavmand John Olafsen.⁴ Litt. U.

Foreslaaer forsög til saltvirkning:

a) Ved solens varme ved gröffter ved havbredden, hvorpaa man finder exemplar i den gamle historie.

¹ Lit. Xx; Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / *sysselmand i Ísafjarðarsýssel* 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772; Reykjanes við / *ved Ísafjarðardjúp*, Ísafj.

² Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

³ Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.

⁴ Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778.

b) Ved gradering ved frost, hvorom han dog ej tør sige noget vist, da han ikke veed, hvad udfald dette slags forsøg have havt i Norge.

c) Ved de heede kilder eller hvererne. Kiædlerne meener han burde være af tin, blye eller fortinnet kobber, men ej af træ. Det bekvemmeste sted anseer han at være Reykenæs¹ i Isefiordssyssel og det foruden den övrige situation for Reykefiords havns² nærheds skyld.

Sysselmand Erland Olafsen.³

Paastaær, at som salt er uomgjængelig fornödent til fiskeriets benyttelse, saa kand og lettelig kaages salt til Island, hvor der ere hverer (heede kilder) ved söekanten. Han har især forsögt det paa Reykenæs, hvor han af 18 pottes söevand kaagte ved en heed kilde i en jærngryde i 24 timer fik 1 fuldkommen pot fiint og hvidt salt som Cadix salt.⁴ Strax ved stedet i Reykefiorden haves og en sikker havn til dette salts transport.

D. 29. Jan. resolveret at tilskrive Oberbergamtet.⁵

Hans kongelige Majestæt haver ved allernaadigst instruction af 22. Maii 1770 dens 12. art.⁶ paalagt de til Island hendsendte commissarier at undersøge og forslaae, om og hvorvidt der maatte findes leylighed til at virke salt uden stor bekostning, deels ved visse varme bades hjælp, deels og ved stranden paa sine steder, i det mindste til indbyggernes fornödenhed.

Ifølge heraf have commissarierne givet i hensigt til de heede kilder paa Reykhole i Bardestrands- og Reykenæs i Isefiordssyssel fölgende eragtning, “at de ey rettere skjönne, end at etc. (indføres indtil tegnet + som kand settes noget inden for med”).

[Af⁷ lavmand Fieldsteds beskrivelse, litt. Vv, n° 1 og 2, over de heede kilder paa Reykholum og Reykenæs skjönne de ey retter, end at en stor

¹ Reykjanes við / ved Ísafjarðardjúp, Ísafj.

² Reykjarfjarðarhöfn / Reykjarfjörður havn, Ísafjarðardjúp, Ísafj.

³ 2. B. J. Ref. N° 699 i; Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / sysselmand i Ísafjarðarsýssel 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772.

⁴ Spænskt salt, kennt við bæinn Cádiz á Spáni. / Cadixsalt. Spansk salt, benævnt efter byen Cádiz i Spanien.

⁵ Yfirstjórn allrar námuvinnslu í suðurhluta Noregs og Danmörku fyrir utan greifadæmin. / En overordnet myndighed for alle bjergværker søndenfelds, bortset fra bjergværkerne i grevskaberne.

⁶ Erindisbréf Landsnefndarinnar / Landkommissionens instruks: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 105–106.

⁷ Texta innan hornklofa er bætt við hér samkvæmt merkingu í frumriti. / Teksten i den

mængde salt maae kunne virkes ved disse vande. Men for (p. 221) at opnaae fuld vished derom foreslaae de, at en i sagen kyndig mand tilligemed en ordinair arbejder ved saltværket i Norge maatte næste aar sendes til disse steder for med 2 ordentlige saltpander at gjøre paa begge steder et fuldstændigt forsøg, hvoreffter da med temmelig vished kunde blive beregnet, hvor meget salt aarlig kunde omtrent virkes paa begge steder. Hvoraf da viidere kunde bestemmes, om saltkaageriet skulde anlægges for kongens egen regning eller blive en næringsvey for saadanne, som derved vilde gjøre noget anlæg og svare kongen tiende af det virkede salt.

De foreslagne mænd kunde best sendes först til Isefiords havn, hvorfra ikkun er kort vey til vands til Reykenæs. Og derfra til Reykhole blev ikkun 2 dages landreyse, hvorfra de igjen, effter gjorte forsøg, ey havde meget lang vey til Stickesholm for derfra at tage hjem igjen.

Til söevandets opfordring, meene de, ey at behöves anden indretning end et lidet pompeværk, som maatte drives ved heste, og meget faa arbejds- eller pulsheste daglig meenes at være nok til at forsyne saltpanderne med behövende söevand. Hvilken vandets transport ej vil blive kostbar, da gode arbejdsheste kunne her have for let priis, og deres underholdning ej heller koster meget.]

Vel haver hans Majestæt ikke endnu resolveret, hvad hermed skal foretages, men da vi dog have aarsag at formode, at höystsammes resolution, naar sagen bliver forestilt med alle sine omstændigheder, vil falde derhen, at samme af en kyndig person nærmere skal undersøges, saa have vi allerreede i forvejen, for at vinde tiiden, ikke vildet undlade at communicere det kongelige Oberbergamt saavel foranførte commissariernes eragtning som alle de beskrivelser, hvilke man haver ey alleene over forbemældte 2de steder, men og over nogle heede kilder af dette slags paa öerne i Bredefiorden,¹ tillige med lavmand Fieldsteds charte²

skarpe parentes er her tilføjet i overensstemmelse med afmærkningen i det originale dokument.

¹ Breiðafjörður, Snæf., Dal. og Barð.

² Sjá/Se: *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, myndaörk / billedark s. xiv–xv; Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen.*

over strækningen ved Reykhole. Hvilket charte vi udbede at maatte blive sendt os tilbage, naar det er blevet brugt.

Som nu det kongelige Oberbergamt af alt dette vil erfare, at al den saltvirkning, som her kand gjøres regning paa, alleene maa skee ved hjælp af de heede kilder, da her ikke vides at være forraad af andet brændsel, saa følger af sig selv, at intet større anlæg her eragtes at kunne have sted, end den qvantitet salt kunde agtes værd, som her kunde tilveyebringes. Og at hovedsagen altsaa ankomer paa, om fleere af de mindre kilder kunde combineres i et fælles bassin til en større saltvirkning uden at tabe deres heede, og uden at man skulde ved at gaae vandaarnerne alt for nær, saaledes svække grunden, at man kunde risqvære noget skadeligt udbrud af den underjordiske heede (thi i hensigt til incrustationens¹ borttagelse ved kilderne yderste aabning er samme ikke at befrygte).

2) Hvorledes söevandet paa den letteste og menagerligste² maade kunde bruges derhen, og især om dette ey kunde lade sig gjøre med endnu mindre bekostning, end comissarierne dertil have foreslaaet.

Det kongel. Oberbergamt anmodes altsaa ey alleene nöye at overveye, hvorledes de eragte at bemelte kilder til salts tilvirkning best og fordeelagtigst kunde være at benytte, men ogsaa være betænkte paa at bruge en person i forslag, som til nærmere endelige undersøgning med de til Island til foraaet afgaaende skibe kunde afsendes til disse steder. Hvilken person tillige nödvendig maatte medtage de reedskabe og kar, som Oberbergamtet til en nöyagtig undersøgning maatte agte fornödne. Herom forvente vi da det kongelige Oberbergamts behagelige betænkning, saasart som skee kand, da vi ikke paatvile, at Oberbergamtet lader sig være angelegent hertil at udvælge saadan en person, ved hvis forretning man kand vente anledning til endelig resolution i denne sag.

NB. Ifølge denne correspondence er udvirket in A° 1772 kongel. resolution³ om anlæg til nærmere forsög til saltvirkning ved disse heede kilder, hvilket bliver til observation til næstkommende foraar 1773, da det i aaret 1772 formedelst tidens korthed ey kunde foranstaltes.

¹ Hróðurmyndun. / *Skorpe af mineralsk stof.*

² Hagkvæmasta. / *Mest sparsommelige.*

³ *Lovsamling for Island III*, s. 745–747 (Kongelig Resolution ang. Saltværks Oprettelse i Island, 1.4.1772).

OM MINERALIER OG ANDRE ALMINDELIGE JORDARTER

Tingöesyssel, Nordersyssel. Sysselmand Bendixsen.¹

Saltkogerie. Beretter først, at salpeter eller saltkilder ikke findes i dette syssel, men alene noget alun ved svovelgrundene, eller saakaldede Nauer.² Derimod kunde paa visse steder af söevand tilvirkes salt, hvilket i forrige tider at være practiceret. Han deraf slutter, at Holum domkirke tilegner sig saltkogerie paa en vis gaard, Manaæ, der ligger paa pynten af Tiornæs.³

Steenkularter findes paa begge sider af Skialfandefiorden, nemlig i Nattfareviger⁴ paa den vestre og etsteds paa Tiornæs paa den östre side.

Farve. Röd farve eller leerart findes ved Reikehver, ⁵brugbart til, med og i steden for tjere, at anstryge huse med. Teglsteene kan deraf brændes, ja ventelig forarbejdes porcellain. Ved svovlgrundene findes desuden röde, blaaagtige og gule farver eller fine jordarter samt gibsteene. Agatsorter findes i bjerget Krafla⁶ og haarde röde steene i Nattfaravigerne. Den kunne bruges for flintsteene.

Mulesyssels sönderpart. Sysselmand Wium.⁷

Forklarer, at hverken salpeter, alun, saltkilder eller sal fossile⁸ er der bekjent. Salt ej heller uden store bekostninger der kan tilvirkes af söevand. Qværn- og sandssteene, marmor og kalkbjerger ere ej heller opdagede. Nogle stykker af surterbrand⁹ har han seet i Fljotsdalen i en elv, Hengifossaa¹⁰ kaldet. I Papöe i en klippe ved söen, ligesom en steenkulmine, og i en fjeldskreede mellem Schriddalen og Rödefiorden¹¹ noget, som ligner steenkul.

¹ Lit. Aa. N° 2[a]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsýssel* 1734–1776.

² Námar: Námafjall og Fremrinámar, brennisteinsnámur / *svovlminer*, Þing.

³ Hóladómkirkja, Hólahreppur, Skag.; Máná, Húsavíkurhreppur, Þing.; Tjörnes, Þing.

⁴ Skjálfandi, flói / *fjord*, Þing.; Náttfaravíkur, Þing.

⁵ Reykjahverir, hverir / *varme kilder*, Reykjahverfi, Þing.

⁶ Krafla, eldfjall / *vulkan*, Þing.

⁷ Lit. Ff. N° 1; Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasýssel* 1740–1752, 1756–1778.

⁸ Saltnáma eða salt í jörðu. / *Saltmine eller saltmineraler i jorden*.

⁹ Surtarbrandur. / *Brunkul*.

¹⁰ Fljótsdalur, N-Múl.; Hengifossá, á / *elv*, Fljótsdalur, N-Múl.

¹¹ Papey, Álftafjarðarhreppur, S-Múl.; Skriðdalur, S-Múl.; Reyðarfjörður, S-Múl.

Den adjungerede sysselmand Arnorsens¹ beretning er den samme, undtagen at han ingen surterbrand der har seet.

Dahlesyssel. Sysselmand Ketilson.²

Beretter, at den jordart, som der i syselet er meest af, er en rød jernartet leer. Jorden er derfor meget uskikket til at bære græs, urter og korn og bliver dertil tid efter anden mere ubeqvem, da den sorte muld mere og mere aftager, endog paa tunene, formedelst mangel paa gjødningen. Men da i syselet haves forraad paa alkaliske ting, som mergel og forraadnet søetang, saa mener Ketilson, at jorden derved kunde forbedres. Hertil udfordres kundskab og formue, og holder han for, at denne materie, saavel som den om gjødningens spilde, fortjente en egen afhandling.

Kalkbrænderie af muskelskaller³ har Ketilson forsøgt med surterbrand og været lykkelig i forsøget. Og da surterbrand findes i uudtømmelig mængde, troer han denne artikel af vigtighed. Kalksteene vilde og findes, om skedevand⁴ havdes at prøve den med.

Extract n° 12.

OM ERTZER, MINERALIER, STEENKUL, SURTERBRAND OG SALTVIKKNING

I anledning af Landcommissionens instruxes 12te post.

Sysselmand Lider Gudmundsen.⁵

Mælder om mineralier i Skaftefieldssyssel ej at være sig bevidst uden alleene hrafntinne⁶ (Islands agat), dog i ingen mængde eller ret fint og pypsteen omkring Katlagia,⁷ samt qværnesteene, som kand males mehl og malt med.

¹ Lit. Ff. N° 2; Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjælpe-sysselmand i Suður-Múlasýssel* 1769–1778.

² Lit. BB. [N° 1–2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasýssel* 1754–1803.

³ Skeljar ýmissa skeldýra. / *Muslingeskaller*.

⁴ Saltpéturssýra. / *Salpetersyre*.

⁵ Lit. Tt. N° 1; Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssýssel* 1755–1802.

⁶ Obsidian. Íslandsk *hrafntinna*.

⁷ Kötlugjá, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft.

Gejstligheden.

Arnessyssel. Biskop Finner Jonsen.¹ Lit. G. N° 2.

Viser af annaler og aarbøger, at saltvirkning haver været brugt paa Sovn-
øerne² og udi Nordersyssel alt indtil annum 1400.³ Den maatte altsaa
være endnu med liden omkostning at iværksætte, enten hvor der falder
overflødig tang og törvskjæren til brændsel eller varme bader nær ved
strandkanten som paa Reikhole,⁴ saa at der kunde kaages saa meget salt,
som landet behøver til eget brug, ja endog til udførsel.

Bardestrandssyssel. Lit. Ll. N° 2. Provst Haldorsen.⁵

Beretter, at surterbrand⁶ findes hist og her i fjældene udi dette syssel og
som oftest i stejle klipper, undtagen paa Brianslæk⁷ præstegaard hvor
der skal være læt at komme til. Ligeledes at have beseet et stæd, hvor
surterbanden recker frem af en fjeldskred ligsom i 3 etagier, og imellem
disse strata er en anden art deraf, som man kalder steinbrand⁸ og ligner
noget steenkul, kand og bruges til nogen drögelse med andre kull. Oven-
paa det mellemste stratum er sandsteen, som lader sig læt klöve i smaae
fliser. Under enhver af disse fliser finder man *Folia arborum petrificata*,⁹
der ligne mest egeblade af atskillig størrelse og med alle sine lineamen-
ter.¹⁰ Anmærker, at alle stæde, hvor surterbanden er at finde, bliver höy-
den ongefær de samme fra libella maris.¹¹

Om mineralier mælder sysselmand Thorsten Magnussen,¹² litt. H.

Ej at være sig bevidst i Rangervallesyssel uden alleene petersmold¹³ i

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785.

² Svefneyjar á Breiðafirði, Flateyjarhreppur, Barð.; *Íslenzk fornrit*. 1. bindi (1986), s. 164 (Landnámabók).

³ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*. Sbr./Jf.: *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 209.

⁴ Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.

⁵ Björn Halldórsson (1724–1794), prófastur / provst, Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð.

⁶ Surtarbrandur. / *Brunkul*.

⁷ Brjánslækur, Barðastrandarhreppur, Barð.

⁸ Surtarbrandur úr smágerðum jurtaleifum. / *Brunkul af fine planterester*.

⁹ Steingerð blöð trjáa. / *Forstenede blade fra træer*.

¹⁰ Línur, þ.e. æðar í laufblöðum. / *Linjer, dvs. bladribber*.

¹¹ Sjávarmál. / *Havets overflade*.

¹² Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / sysselmand i Rangárvallasýssel 1743–1785.

¹³ Pétursmold. Kísilleir eða ljósleit moldarlög í jarðvegi (hér e.t.v. vikuraska). / *Kiseller eller lyst jordlag (her evt. pimpstensaske)*. *Íslandsk pétursmold*.

Landmannarep,¹ lignende gibbs eller bleeghvidt, som mueligt kunde tjene i stedet for valkejord.² Brynesteene³ ved Mortenstunge i Holtum⁴ foregives at ligne de norske og ere af nogle dömte ej aldeeles utjenlige til brug. I Skaptefellesyssel gjøres qværner, som meel kand males paa. Krysevigs⁵ blaa og röde leer eller farve, naar den slaaes og æltes som dey og siden törres, uddamper en god deel reent alun, der setter sig som riimfrost paa jorden og uden paa klumpen og kand afviskes effterhaanden.

Sysselmand Br. Sivertsen.⁶ Litt. HH. 2.

Har intet vidst af slige ting i Arnæsssyssel. Mælder og, at salt ej kand tilvirkes der formedelst de mange store elver, som löbe i söen og gjöre söevandet saa södt, at man kand öse ferskvand af söen endog langt fra landet.

Sysselmand Runolfson.⁷

Veed intet vist at mælde om mineralier, uden alleene:

1. Svoelraffinaderiet i Krisevig.⁸

2. Salt kand vel virkes af söen, men ej uden stor omkostning, da de varme bade, som haves der i syselet, ligge for langt fra söen. Det lönnar altsaa ej umagen.

3. Om andre mineralier, især om ertzarter, har han vedlagt en effterretning n° 9,⁹ men han erklærer den med rette upaalidelig.

4. Qværnsteenbjerger, meener han, findes i Kialarnæsting,¹⁰ i det mindste har han prøver af den, som Becker taler om.¹¹ Ualmindelige steen-

¹ Landmannahreppur / *Landmannarep*, Rang.

² Sérstakur leir sem er vel til þess fallinn að þæfa ull eða mýkja leður vegna fituhreinsandi eiginleika. / *Særlicg ler, der þga. fedtsugende egenskab er egnet som valkemiddel i forbindelse med valkning af uld eller til at blødgøre læder.*

³ Brýni. / *Hvæssesten*.

⁴ Marteinstunga, Holtamannahreppur, Rang.

⁵ Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.

⁶ Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnæssýslu / *sysselmand i Árnæssyssel* 1746–1771.

⁷ Lit. Jj. N° 2; Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýsler* 1754–1780.

⁸ Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.

⁹ Fylgiskjal með / *Bilag til lit. Jj. N° 2. — N° 9.*

¹⁰ Kjalarnesþing (Gullbringu- og Kjósarsýslur). / *Kjalarnæsting (Gullbringu- og Kjósarsýsler)*.

¹¹ [Hans Becker], *Beretning og Forslag om tienlige Midler til Islands Opkomst. Skrevne i Aaret 1736*. København 1798, s. 32.

jord- og leerarter, især en spraglet og rød, som ligner engelsk jord. Til farve siger han og at findes i Krisevig. Men marmor, kalksteen, steenkull og surtarbrand vides intet af. Steenkullene har han ellers i særdeleshed effterspurgt i anledning af Balles foregivende derom.¹ Nærved hverholme paa Reykenæs² mælder han og at findes flade steene, som kunne lade sig hugge til liigsteene eller deslige.

Sysselmand Eggertsen.³ Kk. 1.

Mælder om nogle steene paa Skardsheede,⁴ hvoraf han meener kunde brændes kalk og har givet Commissionen prøve deraf. Ved Husefell⁵ siger han at findes røde steene, som kunne hugges.

Sysselmand Thorgr. Sivertsen.⁶ Bb.

Veed intet af mineralier i Myresyssel, ej heller af leylighed at virke salt, som kunde lønne umagen.

Extract.

Forrige⁷ sysselmand i Scaptefieldssyssel Thorsteen Biarneson⁸ indsender 4. Sept., i anledning af commissariernes skrivelse til den islandske gejstlighed,⁹ en grønagtig steenart, der af ham er optagen i syssellets östre

¹ Thomas Balle, *Oeconomiske Tanker ofver Island til høyere Betænkning*. Del 1. København 1760, s. 30.

² Reykjanes, Gull.

³ Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsýssel* 1757–1784.

⁴ Skarðsheiði, fjall / *fjeld*, Borg.

⁵ Húsafell, Hvítársíðusveit, Mýr.

⁶ Þorgrímur Sigurðsson (1706–1785), sýslumaður í Mýrasýslu / *sysselmand i Mýrasýssel* 1740–1776.

⁷ Áritun neðst á blaðsíðu / *Páskrift nederst på siden*: 2. bur. J. ref. N° 642. Pr. 72 N° 455. [Leiðrétt úr / *Korrigeret fra*: N. 445. *Pf.* Rtk. B3/1–13. 2. bur. J. ref. N° 642 (Þorsteinn Bjarnason fyrrverandi sýslumaður í Skaftafellssýslu skrifar um grænleita steintegund sem finnst í austurhluta sýslunnar / *Forhenværende sysselmand i Skaftafellssýssel, Þorsteinn Bjarnason, skriver om en grønfarvet stenart, som findes i den østlige del af syslet*, 4.9.1771); B4/1–25. 2. bur. J. ref. N° 455 (Andreas Holt, formaður Landsnefndarinnar, gerir grein fyrir könnun á notagildi málma og steina á Íslandi og skýrir frá sýnishornum / *Formand for Landkommissionen, Andreas Holt, redegører for undersøgelse af anvendigheden af malm og sten i Island og forklarer om prøveeksemplarer*, 17.6.1772).]

⁸ Þorsteinn Bjarnason (ca. 1715–ca. 1760), lögsagnari í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmandens i Vestur-Skaftafellssýssel fuldmægtig* 1751–1754.

⁹ Lit. B. N° 45.

deel. Hvis det skulle kunne være nyttigt, vil han for billig betaling videre inqvirere derom, da det findes adskillige steder i landet.

Oberlandcommissair Holt¹ melder videre at have paa det nøjeste undersøgt alle de fra Island nedsendte steen-, leer- og jordarter og deriblandt alene fundet at kunne blive til nytte:

N° 1. Riig jernokker eller myrmalm fra Johan Sivertsen, præst paa Sneifieldstedet i Isefiordssyssel.²

N° 2. Temmelig riig myrmalm fra sysselmand Ketilson i Dahlesyssel.³

N° 3. Bruun farve jord, meget smuk, fra provst Wigfus Erlandsen til Setberg i Snefieldsnæsssyssel,⁴ ved en ölkilde.⁵ Desuden melder oberlandcommissairer at have havt i Island en prøve af meget smuk grøn farve jord, som amtmand Fieldsted⁶ beretter at være fra Trekillisvig i Aarnessogn, Strandesyssel, hvor Magnus Einarsen er præst.⁷

Hvis n° 1 og 2 gives i nogen mængde, og i nærheden findes surterbrand og drivtømmer i overflödighed til at svie kul af, kunde derved smeltes jern i smaae hærder,⁸ som i Norge og Sverrig bruges. Haves af n° 3 noget tilstrekkeligt, er det let at afsette, da farven saavel i olie som vand er meget skjön og bestandig endog mod solens heede. Om den grønne farves mængde og beliggenhed, mener han, var got at indhænte underretning. Mellem steenarterne findes hverken kalk- og möllesteens arter, ej heller mergel eller steenkuls. Ved hans forsög med de finere leerarter har jernhaltigheden stedse viist sig, hvorfor de ej heller due til fiint steentøj. Blandt det indkomne findes ellers nogle ubetydelig stykker jaspis-, calcedonie- og agatarter. I övrigt melder han, at paa adskillige

¹ Andreas Holt (1729–1784), kanselliráð, formaður Landsnefndarinnar fyrri / *kancelliråd, formand for Landkommissionen*.

² Jón Sigurðsson (1740–1821), prestur / *præst*, Snæfjöll, Snæfjallaströnd, Ísafj.

³ Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1754–1803.

⁴ Vigfús Erlendsson (ca. 1716–1781), prófastur / *provst*, Setberg, Eyrarsveit, Snæf.

⁵ Ölkelda. / *Mineralsk kilde, kulsyrekilde*.

⁶ Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri, amtmaður í Finnmörku 1772–1778 og Borgundarhólmi 1778–1780 / *lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen, amtmand i Finnmarken 1772–1778 og på Bornholm 1778–1780*.

⁷ Trékyllisvík, Strand.; Árnessókn / *Árnes Sogn*, Strand.; Magnús Einarsson (1734–1819), prestur / *præst*, Árnes, Trékyllisvíkurhreppur, Strand.

⁸ Hærd, sennilega opið eldstæði í smiðju, sbr. sænska orðið *hærd*. / *Hærd, et arnested, her sandsynligvis en esse, som det svenske ord hærd*.

steder i landet gives røde leer- og steenarter, der kunne tjene til at bygge med, da de let modtage form og ikke forderves ved ofte at legges i vand og tørres igjen.

Ad ind. ref. 4. Dec. 71. N. 9.

D. 6. Dec. resolveret:

Supplicantens andragende er best at lade ubesvaret, thi da man ikke kand gjøre nogen forestilling for ham til nogen belønning, da det er det visseste, at sligt i ingen maade vil lønne umagen, allerhelst da han ikke besidder kyndighed nok til søge slige ting med fornødet valg, saa vilde det kun afskrække han, at ham blev givet afslag.

Derimod tilskrives oberlandcommissair Holt, at da Commissionen erfares at have givet anledning til at adskillige steen-, jord- og leerarter ere blevne samlede i Island og nedsendte til Cameret med dette aars re-tourskibe, saa vilde Cameret anmode ham at tage disse ting til sig til efftersyn og undersøgning, og i fald noget deriblandt maatte af ham blive befundet, som kunde fortjene reflexion i sin tiid, da at meddeele Cameret effterretning derom tilligemed sin betænkning.

Ad ind. ref. 18. Junii 72. N. 63.

D. 22. Jun. resolveret:

Er for nærværende tiid ikkun til effterretning, men henlægges dog tilligemed prøverne til observation til de övrige commissionssager, da det vil ankomme paa nærmere referat ved sammes foretagelse, hvorvidt det kand agtes nödigt at indhente nærmere oplysning om disse ting, især om den qvantitet som deraf maatte findes, samt om den grønne farve jord i Trekillisvig.¹

¹ Trékyllisvík, Strand.

13de extract.

OM INDBYRDES COMUNICATION TIL SÖES OG LANDS,
ISÆR OM LANDEVEYE OG TRANSPORT TIL SÖES

Islandske Landcommissions protocoll p. 162–167.¹

I anledning af instructionens 13de post.²

Nota. Det, som angaaer veyevæsenet, og det saavel fjeldveyene som böygdeveyene, er in Anno 1774 foretaget i Generaltoldcammeret og der-effter udförlig skrevet til stiftamtmanden og amtmanden i Island, om endog at foranstalte et nyt veyreglement,³ hvorpaa sagen nu beroer, saa at disse actier for det förste ere brugte. Udslaget.

P. 162. Anstalter til landeveyes forbædring erkjenede de, som de ere i höy grad fornödne. Men derved bör haves for öyne alle mödende physiske og politiske hindringer for at kunne dömmе, om tingen kand settes i værk, eller om de fordeele, som man kand vente af indretningen, ere saa vigtige, at de kunne lønne de omkostninger, som hindringerne for-aarsage.

P. 163. Landeveye for vogne, kjærrer og slæder eller anden bekvem befödring mellem Sönder- og Nordlandet, samt Skalholt og Holum,⁴ og mellem alle disse og Öxeraa landsting⁵ kunne ey have sted. Thi fra landstinget til Holum og derfra viidere til Öefiord,⁶ hvor amtmanden skulde boe, falde saadanne hindringer, som gjöre veyenes indretning for forbemelte voiturer,⁷ om ikke uovervindelig, dog saa kostbar, at denne ingenlunde kand lønne umagen (jeg vilde heller sige, at bekostningen ikke staaer til at bringe til veje paa nogen optænkelig reasonable maade).

P. 164. De ansee altsaa denne vey deels som ugjörlig, og deels alt for kostbar at indrette til vogne og kjærrer. De elver, som falde paa den, ere

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 280–283.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ Sjá hér aftar / *Se nedenfor*, s. 725–732.

⁴ Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag.

⁵ Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

⁶ Eyjafjörður, Eyjafj.

⁷ Farartæki. / *Køretøjer*.

ey passable for disse voiturer, baade for strømmens og den deels ujævne, deels löse grunds skyld. Over mange af de mindre aær kunne ej bygges broer, og hvor det end var mueligt, vilde bekostningen blive meget stor og endda at frygte, at vand og isgang paa sine tiider af aaret vilde igjen ödelægge arbejdet.

P. 165. Foruden veyenes tilfældelige ujævnheder ved store steene ere her og paa mange steder lange og stryde bakker baade op og ned, som vilde kræve störste möye og omkostninger til at gjöres kjörbare. Og naar det end var gjort, kunde snee og regn helst om höst og foraar ödelægge det alt igjen. Men overalt, den indenlandske rörelses ringhed og den store folkemangel forbyde i nærværende tiid endog alt det, som kunde være nödvendigt og gjörligt i hensigt til foranförte almindelige landvey.

P. 166. Derimod paa veyenes forbædring igjennem böygerne bör hver sysselmand aarlig anvende störste fliid med saadanne anstalter, som maatte falde almuen mindst besværlige baade i hensigt til tiiden og udgifterne. Hermed skulde de foreslagne politieinspectores aarlig have det nöyeste opsyn, paa den maade som er mældt i projectet til politieforordningen.

Om de i instructionen ommældte, og af de gamle brugte veyes istandsættelse og opdagelse, meene de, at biskop Finn Johnsens lit. G. N° 2, pag. 32 og 33¹ kunde følges. Men i særdeleshed agte de tjenligt, at den saakaldte Sprengesandsvey² blev indrettet effter bemelte forslag, hvorved farten imellem Sönder- og Nordlandet anseelig forkortes.

P. 167. Coursen eller touren paa denne vey, meene de, bör rettes effter sysselmand Bendixens³ beretning lit. Aa, n. 2.

Transport til söes lader sig ikke gjöre med retskaffen fordeel, förend et tilstrækkeligt antall af landets börn ere oplærte i söevæsenet. De dertil fornödne fartöyer kunne og neppe udreedes eller holdes ved lige, medmindre een eller fleere kjöbstæder blive anlagte, hvorom de love nærmere forslag.

Nota. Begyndelsen til denne sags foretagelse er allerede gjort i General-toldcammeret 1774 ved den om det islandske havnevæsen endnu vedvarende correspondence.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 699–700; Finnur Jónsson (1704–1789), *Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785*.

² *Sprengisandsleið. / Sprengisandsvej.*

³ Jón Benediktsson (1714–1776), *sýslumaður í Þingeyjarsýslu / sysselmand i Þingeyjarsýssel 1734–1776.*

J. Benedixen om Sprengesand.¹

Om Sprengesand har sysselmand John Bendixen ved brev 3. Apr. 71 givet den effterretning, at den begynder fra Nup i Östreppen til Tiorsaadalen,² siden mod öst til Tiorsaa³ og saa langs med den nordöst mod Arnarfellsjökkel over Lillesand.⁴ Hvor denne endes, fares over Tiorsaae, som er farlig. Paa den östre side af elven er Sóleyarhöfði,⁵ derfra gaaer veyen NNÖ over Sandaaen til Biskopstue,⁶ som er det sidste sted, hvor græs kand have paa den söndre side af sanden. Herhen fra Nup, 10 miile slet jævn og god vey. Fra Biskopstue begynder den egentlige Sprængesand for 2½ mil til Haumýrar⁷ NÖ, som för havde græs, nu ikke. Derfra gaaer veyen öster hen over sanden 10 miile til Kidegil i Barderdal,⁸ som er det förste sted paa den nordre side, hvor græs kand have, hvorfra man gaaer over Skialf-andefliot langs effter Barderdalen til den förste gaard, Svartakot.⁹

Midt paa sanden er en liden elv, der kaldet Jökelsaa,¹⁰ men i Skagefiorden Herredevande.¹¹ Paa höjre haand, naar man kommer fra Sönderlandet, har man en fjeldstrækning med jökkel¹² lige fra Hekla til Herdubreid.¹³ Ved denne fjeldstrækning ligge 3 andre særskilte bjerge kaldte Sætur.¹⁴ Andre kjendemærker mindes han ikke, men han og hans fölgemand satte varder paa alle höye stede, hvor de ingen fandt. Veyen

¹ Lit. Aa. N° 2[b]; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsýssel 1734–1776*; Sprengisandur, öræfi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Íslands højland*.

² Stóri-Núpur, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.; Þjórsárdalur, Árn.

³ Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang.

⁴ Arnarfellsjökull, nú / *nu* Hofsjökull; Litlisandur, nú / *nu* Fjórðungssandur, sandflæmi / *ødemark*, Árn.

⁵ Sóleyjarhöfði, Rang.

⁶ Sandá í Þúfuveri, nú / *nu* Þúfuverskvísl; Biskupsþúfa í Þúfuveri, Rang.

⁷ Háumýrar á Sprengisandi.

⁸ Kiðagil, klettagil á hálandinu / *bjergkloft i Íslands højland*; Bárðardalur, Þing.

⁹ Skjálfafljót, á / *elv*, Þing.; Svartá, Ljósavatnshreppur, Þing.

¹⁰ Fæst ekki staðist. Rétt er sennilega Fjórðungskvísl. / *Dette er ikke korrekt. Sandsynligvis er der tale om Fjórðungskvísl*.

¹¹ Héraðsvötn, á / *elv*, Skag. Fæst ekki staðist. Ofar heitir áin Austari-Jökulsá í Austurdal og þar upp af en hún er utan vatnasviðs þess svæðis sem hér er lýst. / *Dette er ikke korrekt. Elven hedder Austari-Jökulsá i Austurdalur og i området oven for, men Austari-Jökulsá ligger uden for det vanddrag, der her er beskrevet*.

¹² Gletsjer. Íslandsk *jökull*.

¹³ Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.; Herdubreid, fjall / *fjeld*, Þing.

¹⁴ Sennilega Sátur. Þetta örnefni þekkest ekki lengur. / *Sandsynligvis Sátur. Dette stednavn kendes ikke længere*.

anseer han tjenlig, practicable, ja umistelig for dem, som reyse til Rangervalle- og Skaptiefeldssyssel fra Nordlandet eller tvertimod. Overfarten paa sanden falder jævn, saa der endog kunde kjøres. Men formedelst besværligheden med overfarten over Tiorsaaen raader han til at sette 2 færgebaade, 1 paa hver side. Skulde sælehuus¹ settes, da agter han det bekvemmeste sted dertil ved Jökelsaaen, som ligger omtrent midt paa sanden. For resten henviser han til hans følgemand Erik Haflideson om viidere underretning.

Erik Haflidesen om Sprengesand.²

Han lægger veyen fra Skalholt op igjennem Österrep, forbi Asolfstade og Skridufell, derfra nord effter Sandartunga til Fossaa, over aaen og op effter Holaskov.³ Derfra i NÖ tvert over Sandfell,⁴ som er lavt og aflangt. Den vey ligger nordvest fra Hekla.⁵ Naar man er kommen nord over Sandfell, kommer man til Skumstungur,⁶ tilforn den överste gaard i Reppene (da kirken var paa Skeliastad),⁷ men nu en almindelig afrett.⁸ Fra Skumstungur reyser man NÖ norden for Krekla- og Fitiaskov,⁹ som ligger op med Tiorsaaen, men nu ophuggen, og derfra til Dalsaa,¹⁰ hvor afretten har ende. Herfra reyser man NÖ over Fiordungssand $\frac{1}{2}$ tingmannaleid¹¹ eller $2\frac{1}{2}$ miil lang. Hekla er nu paa ryggen. Herfra kommer man til Sóleyarhöfde,¹² igjennem hvilken Tiorsaa gaaer i SV. Man gaaer

¹ Fjeldhytte. Islandsk *sæluhús*.

² Fylgiskjal með / *Bilag til lit. Aa. N° 2[b]*; Eiríkur Haflíðason (ca. 1716–1797), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Tungufell, Syðri-Reykjadalur (Lundareykjadalur), Borg.

³ Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.; Ásólfstaðir og Skriðufell, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.; Sandártunga, Fossá, á / *elv*, Árn.; Hólaskógur, Árn.

⁴ Sandfell, fell í / *fjeld* i Árn.

⁵ Hekla, eldfjall í / *vulkan* i Rang.

⁶ Skúmstungur, Árn.

⁷ Hreppar (Eystri- og Ytrihreppar), Árn.; Skeljastaðir, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.

⁸ Overdrev, græsgang i fjeldet. Islandsk *afréttur*.

⁹ Krækluskógar, Árn.; Fitjaskógar, Árn.

¹⁰ Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang.; Dalsá, á / *elv*, Árn.

¹¹ Fjórdungssandur, sandflæmi / *ødemark*, Árn.; Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / *Dagsreise i forhold til gammelt skøn. En dagsreise svarede til ca. 37,5 km. Islandsk þingmannaleið*.

¹² Sóleyarhöfði, Rang.

ned af höfðens vestre deel en stie til vadet,¹ som ligger til syd over een i elven staaende steenet holme, Lille öe,² og siden over den östlige arm af elven. Oven og neden for vadet har vandet kun liden fare, hvorfor man let kand kjende vadet. Ved Soleyarhöfde neden for vadet har været og kand endnu blive fæрге. Herfra paa venster haand seer man Arnarfell³ (hvor man kand have en mængde angelica og tilforn vildgjæs, men nu svaneunger om effterhösten) og paa samme haand Arnarfellsjökel.⁴ Man gaaer over den östre part af Soleyarhöfde og hen effter en liden dal, hvor man kand see veyen, og denne gaaer til Sandkvisl og derfra til Biskops-tue.⁵ Der er en sandhöy, som sees fra Sandkvislen, og hvor man hviler hestene, da her ere moser med stargræs.

Hidtil har veyen gaaet i NÖ meest lige frem, men nu skifftes veyene, den eene til Öefiord⁶ (som der siges) over Laufasand,⁷ men den anden til Sprengisand.⁸ Her sees Arnarfellsjökel, men lidet bagværts. Herfra er en sandig strækning, som ligger bölgeviis noget op imod, hvor man imellem seer nogle varder. Hekla og andre fjelde ere nu gaaet af sigte. Fra Biskopstue 2½ miil kommer man til Háumyrrar, derfra 2½ miil til Sveinar,⁹ som ere klipper med varder paa, og der seer man Torfajökel¹⁰ paa höyre haand. Fra Sveinar til Beinakelling¹¹ (en stor varde midt imellem sine 24 döttre) 2½ miil, og ret förend man kommer til den, rider man over en jævn sand kaldet Sprenger. Fra Kiellingen reyser man i NÖ 2½ mil lidet op ad til Háalda,¹² den överste fjelderyg paa Sprengesand. Derfra seer man Hordubreidjökel¹³ lidet foran til höyre haand. Man seer og Odádahraun, igjennem hvilket der skal gaae en vey til Jökelsaa i

¹ Vadestedet. Islandsk *vadið*.

² Litlaey, grjóthólmi í Þjórsá / *lille holm af sten i Þjórsá*.

³ Sennilega Arnarfellsalda, fjall sunnan við Hofsjökul. / *Sandsynligvis Arnarfellsalda, et fjeld syd for Hofsjökul*.

⁴ Arnarfellsjökull, nú / *nu Hofsjökull*.

⁵ Sandkvisl í Þúfuveri, nú / *nu Þúfuverskvisl*; Biskupsþúfa í Þúfuveri, Rang.

⁶ Eyjafjörður, Eyjafi;

⁷ Laufasandur. Örnefnið þekkist ekki, nú sennilega Laugasandur eða Laugafellsöræfi. / *Stednavnet er ukendt, men der er sandsynligvis tale om Laugasandur eller Laugafellsöræfi*.

⁸ Sprengisandur, öræfi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Islands højland*.

⁹ Háumýrrar á Sprengisandi; Sveinar, klettur á / *klipper på Sprengisandur*.

¹⁰ Rétt er / *Korrekt er*: Tungnafellsjökull.

¹¹ Beinakerling, varða á / *stenvarde på Sprengisandur*.

¹² Háalda, nú / *nu Fjórðungsalda*.

¹³ Herðubreið, fjall / *fjeld*, Þing.

Axerfiord,¹ men nu skal den være impassable, da vadet over Jökelsaa, der gaaer igjennem Odadahraun og Modredal,² er borte. Paa denne side af Odadahraun sees lave sande, hvor Skialfandefliót³ gaaer igjennem til nordvest. Arnarfellsjökul er nu gaaet af sigte. Fra Háalda gaaer veyen til Kidagil⁴ (en bæk der gaaer igjennem steyle igjennem skaarne klipper) 2½ miil, og unden for klipperne farer man over bekken og slaaer der tælt. Derfra holder man næsten i nord indtil den ödegaard Kvium⁵ og har et höyt hraun⁶ paa höyre, men höye græsvoxne banker paa den venstre haand. Denne dal kaldes Krossdal⁷ og er en alminding⁸ fra Tingöes-syssel.⁹ Veyen fra Kidagil til Skialfandefliot er kun kort. Over Skialfandefliot reyser man, hvor man synes best, og derfra tages coursen i NW til Tveraaekot¹⁰ kort fra Mywand.¹¹ Man har reyst paa een dag over Spreingesanden fra Kviar til Soleyarhöfda in medio Aug.

NB. Sönden for Hordubreid siges at være en beboet dal. Sal. sysselmand Nicolaus Magnusson¹² siges at have ransaget egnen, men ej vildet aabenbare noget deraf. En ved navn Arne,¹³ som har været tugthuslem, meenes og at have været der, men ey vil aabenbare noget derom.

¹ Ódáðahraun, hraunflæmi / *lavafelt*, Þing.; Jökulsá á Fjöllum, jökulá / *elv*, Þing. og N-Múl.

² Möðrudalur á Fjöllum, Jökuldalshreppur, N-Múl.

³ Skjálfandafljót, á / *elv*, Þing.

⁴ Kiðagil, klettagil á hálendinu / *bjergkloft i Islands højland*.

⁵ Kviar, eyðibýli á hálendinu / *ødegård i Islands højland*.

⁶ Lavafelt. Islandsk *hraun*. Kvíahraun, Þing.

⁷ Nú sennilega / *nu sandsynligvis* Króksdalur.

⁸ Almennigur. Landsvæði sem enginn einn á heldur er nýtt sameiginlega af ábúendum í nágrenni þess. / *En alminding er et stykke jord, der ikke ejes af en enkelt, men ligger udyrket hen til fælles afbenyttelse for beboerne i området. Islandsk almenningur.*

⁹ Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*.

¹⁰ Þverárkot. Bær með þessu nafni þekktist ekki á þessum slóðum. Hlýtur að eiga við / *Der kendes ingen gård med dette navn på disse egne. Der er sandsynligvis tale om: Svartárkot, Ljósavatnshreppur, Þing.*

¹¹ Mývatn, stöðuvatn / *indsø*, Þing.

¹² Nikulás Magnússon (1700–1742), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasýssel* 1727–1742.

¹³ Arnes Pálsson (1719–1805), fangi, tukthúslimur / *tugthuslem*.

OM INDENLANDS HANDEL OG COMMUNICATION

Mulesyssels nordpart.

Sysselmand Thorsteinsen og adjunctus Hiorlevsen.¹

Mene, at markeders indrettelse paa visse steder for oplands- og fjordefolkene vilde have god nytte og især fortjene de faa bönder i hvert böygdelaug at opmuntres, som i haarde aaringer kunne forstrekke de fattige med det fornödne meel, fisk, smör, tran, jern, uld, liner m.m., men især med höe. Alt efter en vis taxt, som provsten og sysselmanden for ethvert sogn kunde fastsette. Nyttens af en saadan handel vilde, efter deres tanker, blive ubeskrivelig, især den med höet, da ethvert haardt aar viser dem mangfoldige jammerlige ulejligheder af at savne en slig indenlands-handel, hvilken de handlende saa nöje afværger og saa slet beskrive.

Ofte kan et sneefald betage en mand det meste af sin foring, hans lam, ja ofte hans usle malkefaar, nödes han da at slagte, endskjönt det kan være mod tiden, de skulde bære, alene fordi en lang vinter kan have fortæret hans höeprovision, og inten er at faae hos naboerne, uagtet en saadan ofte med 1 par vetter höe havde været hjulpen, og ved det fra bettelstaven.

Vel synes det, at saa stor mangel ej var mulig, hvor efterliggere² ere i landet, men:

1) Har dette syssel som flere steder i landet en meget lang og ofte, ja den meeste tid, impassable vej til kjøbstæden.

2) Er langt fra ikke ved handelen at bekomme alt det, den fattige trænger til.

Og 3) kunde fattige paa mange maader gjengælde sin naboe, som handelen ej kunde betales med, f.e. med hestelaan, kreaturers antagelse paa græsning, trækull, havkalvekjöd, vadmæl, uldskjorter og gangklæder, alt af sort uld m.m., som ej af handelen antages, ved at smedde, paa-tage sig rejser og om vinteren ved uldengödses forarbejdelse for hinanden. Herved opmuntres den fattige til flittighed, naar han saa let kan

¹ Lit. Ff. N° 3; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1751–1786; Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / *hjelpe-sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1766–1771.

² Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.*

erhverve sig det nødvendige. Vel kunde herved aager og anden ubillig medfart befrygtes, men og dette afværges ved at sette taxt og give enhver frihed at søge til hvem, han lystede.

Dahlesyssel.

Sysselmand Ketilsons¹ betænkning gaaer derpaa ud, at han antager guld og sølv for grunden til al handel. Heraf følger:

1) At det er mangel paa penge, som gjør den indenlandske handel i Island besværlig og udfordeelagtig.

2) At brugen af den gamle regningsmaade, som tilforn havde sted i de fleste nordlige lande og endnu er antaget i Island, hvorved nemlig vare ombyttedes mod vare, har samme skadelige virkning.

Handelsregningen er herover meget forvirret, saa at i steden for at myndten i andre lande forestille tingenes værdie, saa forestille her vare myntens værdie. Da pengene hos dem bleve nedsatte, ikke for mængdens skyld, men alene for at erholde en lighed med de andre provintzer, savnedes nytten deraf, efterdi mynten ikke blev indført i proportion af nedsettelsen. Tvertimod, compagniehandel² hindrede endog penges erhvervelse, vindskibeligheds og nærings tilvext. Nedsettelsen kunde endda havt sine fordeele, dersom landets producter i samme proportion havde voxet, hvorved næringsmidlerne vare blevne lettere kjøb, men da landets producter tvertimod have aftaget, er forvirringen bleven des større.

3) Transportens vanskelighed er og en hindring for den indenlandske handel, da det meeste maa bæres af heste. Endog transporten til søes er vanskelig formedelst de meget smaa baade, der rumme kuns saa lidet et quantum. At forbyde den nødvendige indenlands handel, som skeet er ved de 2de forordninger af 3. Junii 1746 og 14. Martii 1758,³ der forbyde al fordeel paa udsælgende indenlandske og andre nødvendige vare, er efter Ketilsons tanker ganske at udrydde den liden tilbøjelighed, som

¹ Lit. BB. [N° 2]; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel 1754–1803*.

² Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagniehandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni*.

³ *Lousamling for Island II*, s. 598–599 (Reskript til Biskoppen paa Holum, Haldor Brynjolfsson, ang. Forebyggelse af Forprang med Tobak og Brændeviin, 3.6.1746); III, s. 297–299 (Reskript til Amtmand Magnus Gislason, ang. Forbud mod Prang, 14.3.1758).

endnu kunde findes hos nationen til handel, helst siden de have mistet den udenlandske handel aldeles. Han holder meget mere for, det var got, om man ved premier og belønninger opmuntrede indbyggerne, som der-til havde raad at indkjøbe meel, smør, uld, m.m. for at selge det om vin-teren ud igen til de trængende, med en billig fordeel for deres umage.

4) Mangel paa alle haandverker, manufacturer og fabriker nedlegge ogsaa ganske den indenlandske handel.

5) Deres haarde og kummerlige levemaade formindsker ligeledes pro-ducternes afsetning.

6) Den monopoliske handel er endelig den sidste aarsag til den in-denlandske handels aftagelse.

Extract n° 13.

OM INDBYRDES COMMUNICATION TIL SÖES OG LANDS,
ISÆR OM LANDEVEYE OG TRANSPORT TIL SÖES

I anledning af Landcommissionens instruxes 13de post.

Biskop Finner Jonsen.¹ Lit. G. N° 2.

Holder for aldeles umueligt at indrette landevयेene over alt i landet til vogne og kærre, undtagen paa nogle faae stæder, men derimod kunde de alfare veye nær bygden gjøres meget forderligere og sickrere for de rejsende, hvortil almuen ifølge Jonsbog landsleyebalk 24. cap.² af sys-selmændene burte tilholdes under vis straf.

Af de gamle, brugte veye kunde med liden omkostning opdages og igjen istandsættes:

a) Bardargata og Vopnaskard³ saaleedes, at sysselmændene fra Nor-der- og Skaftafeldssysseler,⁴ hver fra sin side, skulde ved 2 à 3 mænd lade forsøge, om de kunde komme derover.

b) Den vey fra Rangervalle- til Mulhesyssel⁵ ved tilgrændsende sys-selmænds paa foranskreven maade gjørende foranstaltning.

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785.

² Landsleigubálkur Jónsbókar. Rétt er 44de cap. / Landslejev balk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov bog, Jónsbók. Korrekt er 44de cap. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 186–187.

³ Bárðargata, leið yfir miðhálandi Íslands milli Þing. og V-Skaft. sem getið er um í Land-námu / vej over Íslands højland mellem Þing. og V-Skaft., som er omtalt i Landnams-bogen; Vonarskarð, fjallaskarð á miðhálandi Íslands / bjergpas midt i Íslands højland.

⁴ Þingeyjarsýsla og Skaftafellssýslur. / Þingeyjarsýssel og Skaftafellssýssel.

⁵ Rangárvallasýsla; Norður-Múlasýsla. / Rangárvallasýssel; Norður-Múlasýssel.

c) De 2de veye Vatnehjalle og Sprengesand¹ at være allerreede opda-
gede, men alleene fattes en anstalt af 2 færgebaader paa hver side af
Thiorsaa ved Soleyarhöfda.² Midlerne til at sætte dette i værk foreslaaer
hand, at indbyggerne udi tilgrænsende herreder, nemlig Arnes-, Ranger-
valle-, Skaftefields-, Mule- og Nordersysseler, skal contribuere, saaledes
at de fattige bönder, som nogen tiende gjør, men dog icke skiftetiend,³
give hver en 2 sk. fra 5 hundrede eller skiftetiend til 8 hundrede. Saa og
alle lösemænd⁴ og tjenistefolk, som nogen tiend gjør eller nogle midler
har, 4 sk. Fra 8 til 12 hundrede 6 sk. og saa fremdeles 2 sk. meer af
hver 4 hundrede. Dette vilde blive meer end tilstrækkeligt til baadernes
anskaffelse. Han troer, at smaae fartöyers anlæggelse (hvor tjenlige de
end ere) til transporter og fiskerie vilde udkræve en temmelig bekostning,
da ingen af egne kræfter er mægtig til deres istandsættelse. Det synes og
icke tjenligt, at mange haver smaae deele udi et lidet fartöy. Saa vilde og
deres conservation, mangel af vinterhavne være heel vanskelig og usikker
i paakommende stormvejr.

Rangervallesyssel. Lit. Gg. N° 3.⁵

Andrager den almindelige forsömelse udi at forbædre veyene og lægge
broer over moradser, hvor det ellers med liden umage og omkostning
kunde lade sig gjöre.

Sneefieldsnessyssel. Litra A. N° 2.⁶

[1] Andrages, hvorleedes almindelige veye og broer ere forfaldne og for-
sömmes af almuen at holdes i vedbörlig stand og hævd ifølge höyövrig-
hedens derom gjorte anordninger.

¹ Vatnahjalli, Eyjafj.; Sprengisandur, öræfi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Islands
højland.*

² Þjórsá, á / *elv*, Ár. og Rang.; Sóleyjarhöfði, Rang.

³ Skiptitíund. Tíund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund
því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. Tíund af eign
sem nam minna en fimm hundruðum rann óskipt til fátækra og var kölluð fátækraftíund.
/ *Skiftetiende. Betegnelse for tiende af ejendele, der var fem hundreder eller mere værd.
Denne tiende blev delt i fire dele: til biskoppen, præsten, kirken og de fattige. Tiende af
ejendele, som udgjorde mindre end fem hundrede, gik udelt til de fattige og blev kaldet
fattigtíende.*

⁴ Lausamenn. / *Løsarbejdere.*

⁵ Leiðrétt úr / *Korrigeret fra* Lit. FF. N° 3; Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasýssel.*

⁶ 2. B. J. Ref. N° 699 m. Lit. A. N° 2; Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessýssel.*

2) At magtpaaliggende brevers transporter gaaer saa uordentlig, hvorfore det var nödvændigt at see saadane ved en vis reglement forbædret.

Mulesyssel. Litra Ff. N° 5.¹ Provst Poul Gudmandssen.²

Andrager, hvorleedes den over elven, Jokelsaae³ kaldet, lagte træbroe er meget bröstfældig og næsten forfalden af ælde, saa den allerejde kand synes billig at standste hans og den $\frac{1}{3}$ deel af sognefolkene, samt andres, som skal söge handelen paa Vapnefiord,⁴ og fleyres overfart. Især da der ingen transport af baader kand hæves over elven formedelst vandets mængde og dens stærke strömfart, som vedvarer den meste part af sommeren. Foreslaaer altsaa, at der for det förste maatte gjöres anstalter for broens reparation, og siden sættes en liden aarlig contribution paa alle de overrejsende, som indcasseres af den næstboende bonde. Fra hvis svarrelse dog undtages præsten, naar han reyser i sine embedsforretninger, og sognefolkene, naar de söge kirken.

Guldbringesyssel. Litra Y. Præst Thorarensen.⁵

Beklages en fast almindelig forsömmelse af landeveyenes rydning og broers anlæggelse og önsker derpaa nogen forbædring, for saavidt hans præstegjæld angaaer.

Skaftefieldssyssel. Litra A. N° 1.⁶

Proponerer smaae fartöyers anlæggelse til transport af fisk og andre nödvændigheder samt modtagelse af betaling derfor.

Bondestanden.

Guldbringesyssel. Litra Cc. N° 2.

Proponeres lige saaddann fartöyers anlæggelse udi dette syssel.

Dito syssel. Litra NN.

Ligeleedes.

¹ Leiðrétt úr / *Korrigeret fra N° 4; Norður-Múlasýsla. / Norður-Múlasýssel.*

² Páll Guðmundsson (1725–1782), prófastur / *provst, Kirkjubær, Tungu- og Fellnahreppur, N-Múl.*

³ Jökulsá á Brú, jökulá / *elv, N-Múl.*

⁴ Vopnafjörður, N-Múl.

⁵ Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / biskop på Hólar 1784–1787.*

⁶ 2. B. J. Ref. N° 699 l. Lit. A. N° 1; *Austur-Skaftafellssýsla. / Austur-Skaftafellssýssel.*

Biskop Finne Johnssen¹ om landeveye. Lit. MM.
 Han veed ingen leylighed dertil uden fra Sönderlandet til Mulesyssel.² En gjenvey mellem fjeldene af Sprengesand, bag ved Side-, Öräfe- og Hornefiordsjökeler, men paa denne side af Herdebreed og andre Norderjökeler alt til Jökelsaa,³ vilde være af stor nytte. Den kunde best opdages paa den eene side af indbyggerne i Rangarvallesyssel og paa den anden fra Mulesyssel eller og fra Skaptartunge og Öräfene,⁴ som ligge ved siden af fjældene. Over Odáahraun i Nordersyssel⁵ har været en bekvem vey for dem, som reyser over Sprængesand og vilde til Mulesyssel, men er nu ej brugt i 100 aar. En bonde ved navn Jon, som boede paa Modredal⁶ for nogle aar siden, men som nu er flöttet til Nordersyssel, skal have opdaget den.

Om landeveye i almindelighed mælder amtmand Stephensen, litt. JJ., p. 80.⁷

At have ved circulare 1770⁸ beordret sysselmændene at föye anstalt til deres rydning og forbædring ey alleene inden böygderne, men paa fjeldene, hvor det var gjørligt effter amtmand Gislesens⁹ foranstaltning i Althingsbogen pro 1760.¹⁰ P. 83¹¹ bifalder han optagelsen af den gamle

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785*.

² Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel*.

³ Sprengisandur, öräfi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Islands høiland*; Síðujökull, V-Skaft.; Öräfajökull, A-Skaft.; Hornafjarðarjökull, A-Skaft.; Herðubreið, fjall / *fjeld*, Þing.; Norðurjökull; Jökulsá á Fjöllum, jökulá / *elv*, Þing. og N-Múl.

⁴ Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasýssel*; Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasýssel*; Skaftártunga, V-Skaft.; Öräfi, A-Skaft.

⁵ Ódádahraun, hraunflæmi / *lavamark*, Þing.; Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsýssel*.

⁶ Jón, bóndi / *bonde*, Möðrudalur á Fjöllum, Jökuldalshreppur, N-Múl.

⁷ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 547; Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806*.

⁸ *Alþingisbækur Íslands XV*, s. 210–215 (Bréf Ólafs Stefánssonar amtmanns til allra sýslumanna, 24.7.1770); *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 544–548.

⁹ Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island 1752–1766*.

¹⁰ *Alþingisbækur Íslands XIV*, s. 394 (Missive frá Magnúsi Gíslasyni amtmanni til lögmannna og sýslumanna, 16.7.1760).

¹¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 549.

landevej mellem Sønderlandet og den överste bygd i Fliotsdalsherred i Mulesyssel,¹ som kand fra Rangarvallesyssel rejses i 2 à 3 dage og fra landstinget² i 5 à 6. Denne vey falder over et isbjærg. Kiölveyen og Vatnehialle³ fares endnu. Sprengesand kand og fares, men ikke lettelig Vonarskard og Bardargata.⁴ Disse veye kand og ikke fares om vinteren, undtagen Kiölveyen og endda kun ved hazard.

Især holder han nyttigt, om hvert syssel opbyggede sællehuuse⁵ tæt ved og paa adskillige heeder, som reysende behöve at passere om vinteren. Veyene over de viidtlöfftige fjelde, som enten ere belagt med iis eller store hraun,⁶ holder han ugjörligt at forbædre ligesaa og de i bygderne, hvor slige hindringer möde. Men sumpige veye, meener han, kunde hjælpes med gröfftter, broer og dæmninger, som og de steenige ved at afvælte steenene. Ellers önsker han p. 85,⁷ at et par mænd fra Norge maatte sendes til Island for at oplære indbyggerne i skilöberkunsten.

Lavmand Svend Sölvesen i bilag n° 3 til lit. S.⁸

At forfædrene have taget samme tour til Öxeraa landsting,⁹ som de tage nu, og have ey vidst andre bædre eller gjennere veye. Laugafellssand¹⁰ mælder han at være forsögt i sin tiid, men med stor möye. Sprengesand¹¹ synes ham ej raadelig at optage, da der ere 2 thingmannleider,¹² hvor intet græs haves, og desunden en elv, som er besværlig at komme over.

¹ Fljótsdalshérað, N-Múl. og S-Múl.; Múlasýslur. / *Múlasýslur*.

² Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasýssel*; Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir*.

³ Kjalvegur, fjallvegur / *bjergvej*, Árn. og Hún.; Vatnahjalli, Eyjafj.

⁴ Vonarskarð, fjallaskarð á miðhálandi Íslands / *bjergpas midt i Islands højland*; Bárðargata, leið yfir miðhálandi Íslands milli Þing. og V-Skaft. sem getið er um í Landnámu / *vej over Islands højland mellem Þing. og V-Skaft., som er omtalt i Landnamsbogen*.

⁵ Fjeldhytte. Islandsk *sæluhús*.

⁶ Lavafelt. Islandsk *hraun*.

⁷ *Landsnefndin fyrri 1770–1771* IV. *Den islandske Landkommission 1770–1771* IV, s. 550.

⁸ 2. B. J. Ref. N° 699 g. N° 3; Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest 1746–1782*.

⁹ Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

¹⁰ Laugafellssandur, sandflæmi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Islands højland*.

¹¹ Sprengisandur, öræfi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Islands højland*.

¹² Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / *Dagsrejse i forhold til gammelt skøn. En dagsrejse svarede til ca. 37,5 km. Islandsk þingmannaleið*.

Tvidægri¹ paa Vesterlandet mælder han, at gamle lavmænd og syssel­mænd har forbudt almuen at betjene sig af fra kaarsmesse om effterhøsten² til kaarsmesse om vaaren³ af frygt for, at folk skulde sette livet til paa samme vey. Andre nu aflagte veye, som nævnes i historien, meener han ej at have været almindingsveye, men alleene saadanne, som nogle desperate mennesker have taget af og til, naar de enten vilde gjöre en ulykke eller og havde gjort den.

¹ Tvidægri, Mýr. og Hún.

² Krossmessa á hausti: 14. september. / Korsmesse om efteråret: 14. september.

³ Krossmessa á vori: 3. maí. / Korsmesse om foråret: 3. maj.

14de extract.

OM SNIGEHANDEL

Islandske Landcommissions protocoll p. 167–171.¹

I anledning af instructionens 14de post.²

P. 168. De nægte ikke, at det jo kand formodes, at islænderne undertiden hos venlige nationers skibe, som komme til landet, tilhandle sig nogle smaa fornödenheder og derfor igjen give noget, som folkene paa slige skibe kunne behöve. Men at saadan handel kand være af nogen betydenhed, kunne de ej forestille dem, ligesom de ej indsee, hvorledes den kand hæmmes, da her paa de fleeste steder ej haves nogen opsynsmænd dermed, og hvor dertil dog findes saa megen leylighed ved de mange udhavne.

P. 169. De fartöyer, som söge fiskeriet omkring landet og ere fra Holland, England, Frankrige og i aar 4 hukkerter fra Altona, komme gjerne i April maaned. Af de vahrer, som de indsnige, er brændeviin og tobak meest skadelige. Thi baade ere de ufornödne, saa og kand hvad saaledes indføres gjöre et stort skaar i den forventende indkomst af det til almindelig beste foreslagne paalæg paa brændeviinen. De beste midler mod snigehandel meene de ellers at være:

P. 170. 1) At landet forsynes tilstrækkelig med gode vahrer og de havne især, som fremmede skibe helst söge, med duelige effterliggende kjøbmænd samt tilstrækkeligt forraad af vahrer, som saaledes maatte dispenseres, at der endnu kunde haves det fornödne in Apr., Majo og Junio, da de fremmede meest söge de islandske havne.

2) Om skibene fra Kiöbenhavn kunde gaae til seyls sidst i Aprili, eller dog ikke seenere end sidst in Majo, helst til de havne som ikke have effterligere. Ved saadan tidlig reyse kunde rejsen skee hastiger end siden formedelst de favorable vinde, som blæse paa den tiid af aaret.

1770 16. Maii³ haver ellers det islandske Compagnie⁴ klaget over, at de fremmede det aar in Aprili fremfor tilforn have ey alleene seylet 6

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 283–284.

² Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

³ Lit. A. N° 11.

⁴ *Almenna verslunarfélagið / Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774*; Lit. A. N° 11.

til 8 miile ind i Isefiord,¹ men og fisket der med linier og lagt deres lodder, ja skaaret indbyggernes lodder i stykker og taget fisken af krogene, samt at islænderne have faret ud til dem formodentlig (vissere have de ej vidst det, for at negociere. Derfor have de foreslaget forbud, at indbyggerne ej maatte under stor straf fare om bord enten paa fremmedes eller paa danske fiskerskibe), men det forbud har man alt for længst. Compagniet paaklager, at fiskeriet meget har taget af siden de fremmedes ankomst, og derfor anmodet Cammeret at föye saadanne anstalter, hvorved de fremmedes indgreb i fiskeriet og handelen kunde forekommes.

Extract n° 14.

OM SNIGEHANDEL

I anledning af Landcommissionens instruxes 14de post.

Biskop Finner Jonsen.² Lit. G. N° 2.

Anseer den snigehandel, fremmede nationer drive paa landet, og som Compagniet og dets betjenter gjöre saa meget af, for at være af ingen betydenhed. Det maatte hellere ansees for umeniskeligt at nægte syge eller udmattede söefolk 1 à 2 stk. faar til vederqvægelse, og indbyggerne udi övrigt icke tusker andre varer bort til slige fremmede end de, som Compagniet selv icke vil have. Men om det var sandt, som rygtet lyder, at Compagniet kjöbmænd selv drev den meste snigehandel, enten ved sine egne folk eller ved en islænder, var ald undersögnings værd. Og om nogen kunde overbevises at have for profits skyld solgt handelsvare til fremmede nationer, da forholdes dermed efter octroyen.³ For hvilket dog paa Sönderlandet icke er saa stor fare, som kanske paa de yderste kanter af landet, som meget besværligen kunde forebygges.

¹ Ísafjarðardjúp, Ísafj.

² Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

³ *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

BRÆNDEVIINS AFGIFTENS ANVENDELSE OG PRÆMIER ISÆR

Islandske Landcommissions protocoll, p. 208–220.¹

Tillæg meest til 6te extract. Item 1. extract.

Supplement til p. 81 etc.²

Den p. 87³ foreslagne afgifft af brændeviin, som føres til Island, meene de, kand anvendes:

P. 208. 1) Til at lønne de 2 officerer med tilhørende mandskab, som de have foreslaet p. 81 at skulle paa nogle aar blive i landet for at opmaale dets kyster og havne og gjøre derover tilforladelige charter og beskrivelser.

2) Til den foreslagne summa 500 rd. aarlig i 2 aar til et nyt hospitals opbyggelse.

P. 209. 3) Til gage for de 4 foreslagne landinspectore.

4) Til forbedring i reppstjorernes vilkaar, af hvilke de proponere 5 rd. courant i lön for hver, da dem ere paalagte adskillige betydelige byrder og forretninger uden at nyde mindste lön derfor.

5) Til den p. 207 proponerede brudegave af 30 rd. for de hjemkomne lærlinger. Og endelig

6) til præmier.

Præmier. Om disse proponere de:

P. 210. A) For dem, som aarlig opføre om deres tuune fleere favne af lovlige gjerder og gröffter, end politie- og landforordningen fastsetter som en pligt, for hver favn 16 sk. courant, om gjærderne ere af steen eller fast törvsvær og bortryddede tuer, men kun 10 sk., om de kun ere opførte af lös gruus og muld.

P. 211. B) For dem som, effter at tunene först ere omgjærdede, bortrydde aarlig fleere favne i fiirkant af tuer og steene, end forordningen setter, for hver favn, hvor steene og tuer have været store eller mange, 12 sk. courant, men kun 8 sk., naar de have været mindre eller færre.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 301–305.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 242 o.áfr. / og ff.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 243–244.

Den blottede jord, hvor tuer og steene borttages, skulde jævnes og opfyldes samt ophakkes eller opspades. Og derpaa slige blottede pletter, næst lidet at gjødes, besaaes med noget af det høeffald, som findes i enhver høetofft eller stald, som til den ende skulde samles og forvares paa et tørt sted. Allerbest blev dog at besaae slige pletter om foraaet med havre eller vikker,¹ da samme endnu hastiger beforder græsbindingen.

P. 212. C) For dem, som, effter at deres tuune ere som sagt omgjærdede og röddede, paa same maade omgjærde og rödde deres enge, ligeledes 12 à 8 sk. for hver qvadratfavn over det i forordningen fastsatte tall paa samme maade som för.

P. 213. D) For dem, hvis tune maatte behöve at afdeeles i 2 eller flere indelukker, allerhelst naar nogen deel deraf maatte være vandsyg, for hver saadan indelukke 8 til 10 rdr. præmie, foruden hvad för er sat for gjærder og rydning. Indelukkerne maatte dog ej være mindre end 100 favne paa hver side i qvadrat, hvis rum svarede til 100 favne i fiirkant, hvor hvilket stykke da skulde nydes 8 rd., men 10 rd. naar indelukken var 150 favne paa hver side i fiirkant eller af en strækning i forhold dermed.

P. 214–15. E) For dem, som vilde begynde at inddige til indelukker visse strækninger af de myrer, som ligge nærvæd gaardene, for hver favn af meer eller mindre breede og dybe diger og gröffter dertil:

a) For hver favn hoveddige 4 danske al. breedt og 2 al. dybt 24 sk., men för et 3 al. breedt og 1½ al. dybt 16 sk.

b) For hver favn af de større gröffter mellem digerne 2 al. breede og 1½ al. dybe 12 sk. Men för 1½ al. breede og kun 1 al. dybe 8 sk. Dog ingen præmie haves at vente, uden diger og gröfter vare skaarne i lige linie, som maatte förud være afmærkede.

Skulde en naboe, som gjorde paastand paa saadan myre, ej ville effter lovlig varsel, betjene sig deraf til inddigning, maatte den, som vilde anvende arbejde paa inddigning af saadant skykke, nyde det eyendom og til at boe paa. I hvilket sidste han endog desuden skulde nyde præmie som den, der optager til beboelse en ödejord eller hjaleye.²

P. 216. F) For dem, som mælde sig at bebygge en eller anden ödejord effter sysselmandens derom skedte publication (og hvilke skulde dertil

¹ Vikke. Föðurplanta af ertublómaætt. / *Plante i ærteblomstfamilien* (Vicia).

² Afbyggersted. Islandsk *hjáleiga*.

nyde hans skriftlige bevilgning uden betaling) 20, 25 eller 30 rdr. effter sysselmandens, repstjorernes og 2 dannemænds skrifftlige forklaring og dom i forhold til stedets beskaffenhed og især til den vanskelighed, möye og omkostning, som det maatte behöve for at komme i nogenledes stand. Præmien skulde sysselmanden oppebære og levere til repstjorerne, som igjen tiid effter anden skulde mod beviis udbetale den til nyebyggeren, ligesom han havde nödigt til hans udgiffter, dog den ikkun med nöye indsigt, at pengene bleve virkelig anvendte til det, de vare skjænkede. Foruden denne præmie nyder og saadan nyebygger de fordeele, som ere benævnte p. 121.

P. 217. G) For dem, som antage nogen nye hjaleye til beboelse, naar de ere bekjendte for at være fattige, fra 3, 4, til 6 rdr. til hjælp effter repstjorernes betænkning om deres omstændigheder.

P. 217. H) For fattige, som havde mange börn, og som kunne fremviise sognepræstens, repstjorernes og 2 sognemænds beviis, at de opdrage deres börn christelig og i gode sæder samt til nyttigt arbejde effter deres (p. 218) kræffter, 5 rdr., og skulde præsten, repstjorerne og præstens medhjelpere i hvert sogn have nöye tilsyn, at disse penge bleve anvendte paa det beste til börnenes tarv. Thi i vidrig fald gjorde forældrene sig uværdige til meere at nyde saadan en premie.

J) For bönderkarle, som i 5 aar effter hinanden havde tjent paa eet sted og opført sig vel, 15 rd. til brudegave, naar de traadde i ægteskab, og for en bondepige i liige fald 10 rdr.

P. 219. K) For dem, som effter sognepræstens og repstjorernes attester befandtes best at beflitte sig paa havedyrkning og meest at gjöre brug af væxterne til huusholdning, samt at forvare samme til vinteren enten ved saltning eller paa anden maade, 3 rdr.

L) For dem af almuen, som effter sognepræstens og repstjorernes beviis, maatte have samlet af adskillige tjenlige ting den störste mængde gjödsel, 2 rdr. Men repstjorerne skulde og have opsyn med at saadan gjödsel blev anvendt vel til engenes og havernes forbædring.

Med premiernes retskaffne og oprigtige uddeeling skulde politie- og landinspectorer have inspection. Fandtes nogen attest til at erholde premie ikke tilforladelig, skulde de, som havde underskrevet samme, ey alleene samtlig erstatte premien, men endog underkastes politieforordningens straf for falske attester.

Litt. JJ § 31.

Har amtmand Stephensen bilagt n° 4 med en hans skrivelse til Cammeret 7. Aug. 1769,¹ hvori han har andraget den store mængde brændeviin, som aarlig føres til landet, som en stor aarsag, ey alleene til pengespilde, men og til drukkenskab og deraf flydende örkeslöshed, liderlighed og andre laster, hvorved landet paa een side udarmes og ruineres uendelig meer, end Compagniet paa den anden side vinder med denne handel. Da nu octroyens 6. og 25. post² haver forbudt at indføre meere brændeviin end til yderste nödtörfft, saa har han foreslaget et forbud, at ingen maatte overlades meere brændeviin i handelen end til ½^o af hvad, han handler for. Og den, som vilde gifte sig, naar han derom fremviiste præstens attest, 10 til 20 potter i det höyeste.

Her § 31, p. 73³ opgiver han 2 veye til at hæmme den ulykke, som flyder af den alt for stærke brændeviins tilförsel, nemlig:

1) At indskrænke den paa denne eller anden maade. Eller

2) at sette höjere priis paa brændeviinen, maaske 14 à 16 sk. pr. pott, hvilken forhøyelse dog ej skulde komme Compagniet til gode, som alleene maatte oppebære for brændeviinen den sædvanlige taxt, men derimod gjöre regenskab for forhøyelsen, og denne anvendes til publici nytte i landet.

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 578–580; Ólafur Stefánsson (1731–1812), *amtmaður / amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806*.

² *Lousamling for Island III*, s. 469, 480–481 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 IV. Den islandske Landkommission 1770–1771 IV*, s. 543.

Útdráttur úr greinargerð nefndarinnar um störf
sín 2. B. J. Ref. N° 599

*Uddrag af kommissionens betænkning om dens
virke 2. B. J. Ref. N° 599*

Pf. Rtk. D3/8–17.

Áritun / Påskrift: 2. Bur. J. ref. N° 599.

Ad ind. ref. 13. Nov. 71. N. 10.

D. 7. Jan. 1772 ref. effter at være retourneret fra hr. financeraad Oeder og da resolveret, at da dette ikkun er en summarisk extract eller snarer kun en anviisning til commissionsprotocollen angaaende det, som commissarierne haver forrettet, saa kand det henlægges som en blot indberetning, da protocollen selv med de övrige commissionsacter nu blive foretagen til ordentlig referat og resolution.

Extract.

De islandske commissarier indsende 12. Nov. en beretning om Commissionens forretninger i Island, som de önske under collegii gode forestilling at maatte nyde hans Maj^{ts} samtykke. De indsende tillige et beviis fra stiftamtmand Thodal¹ paa, at han har af dem modtaget udskrift af deres forretninger tid efter anden. Nogle til dem siden deres afrejse hidsendte underretninger vil de til belejlig tid indlevere med deres derover forfattede betænkninger.

Lit. a. I beretningen melder de, at efter at være taget her fra d. 31. Maji landede de i Havnefiord² i Island d. 27. Junii og maatte flötte ind i det nylig opbygte tugthuus.³ Dette fugtige og for helbredet farlige sted maatte de tage til takke med, da de dem af Rentecammeret anviiste væ-

¹ Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785.*

² Hafnarfjörður, Gull.

³ Tukhúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík.*

relser i Reikewig¹ baade vare utilstrækkelige og aldeles ubeboelige. Herover forundrer de sig ellers, da handels directeurerne havde forsikret Cammeret, at disse værelser, hvor landfogeden för havde været, vare dem meget bekvemme.

D. 13. Julii droge de til Öxeraae landsting² efterat have i forvejen med pro memorier, copiebogen lit. B, n. 2 til 9 inclusive, til amtmanden og sysselmændene udbedt sig efterretninger. D. 3. Aug. kom de til Mælefelds³ præstegaard i Nordlandet efter at med möje være passeret 30 miles strækning öde fjelde. Ved elven Blanda⁴ vare deres vejviser og dem, som fulgte med bagagen, i livsfare, ved det deres heste kom paa svöm.

Ved Herritzvandene⁵ deelte Commissionen sig, vide lit. B, n° 19. Fra samlingspladsen Holum bispegaard drog de til Tingörecloster⁶ i tanke at drage igjennem böigderne paa Vesterlandet tilbage för at lære samme at kjende, men den bestandige regn og deres hestes mathed gjorde, at de toge en kortere vej. Efter deres tilbagekomst fra Nordlandet maatte de af mangel paa adskillige embedsmænds forlangte efterretninger udsette sessionen til 22. Dec.

Da de imidlertid anförte nogle faa indløbne beretninger i protocollen, som og her findes indsendte under titel 1ste sessions documenter. Den 1ste Martii holdte de den anden session og da foretog de de 2de förste poster af deres instruction. De hertilhörende documenter ere og indsendte under titel 2^{den} sessions documenter. Nemlig den om folkeformeerelsen og ödepladsers besettelse samt de medicinale anstalter, især flere chirurgorum og jordemödres etablissement.

Betænkning om folkemængden.

Ifölge deres instruction 1ste post, da har de ved undersögelse om folkemængden saa meget mindre kunnet finde, at indbyggerne siden dette seculi begyndelse til det halve skulle være formindskede, som de ej engang begribe, hvorledes aftagelsen paa langt nær kunne nærme sig til saa stort

¹ Reykjavík, Gull.

² Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Ár.

³ Mælifell, Lýtingsstaðahreppur, Skag.

⁴ Blanda, á / *elv*, Hún.

⁵ Héraðsvötn, á / *elv*, Skag.

⁶ Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag.; Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

et forhold. De holde for, at de mange öde hjalejer¹ og jorder, som nu findes, have allerede för dette seculi begyndelse været forladte, især ved den 1707 og 1708 grasserende fæle sygdom storebola.²

Saa holder de og for, at det vil skade baade landet og folkemængden meget, dersom det ej bliver ændret, at saa mange folk tid efter anden, og nu meer end i gamle dage, sette sig ned ved söekanten for at leve af fiskerie etc. Angaaende folkemængden findes ellers deres betænkning i protocollen fra pag. 12 til 21³ inclusive. De efterretninger, de dertil have betjent sig af, ere: bisp Finnur Jonsens⁴ lit. G, n °2, amtmandens⁵ lit. Z, n° 2 samt biskoppernes mand[tals]tabeller pro 1769 lit. D. De holder ellers for, at der gaaet med Island ligesom med andre lande, at man nemlig der i gamle dage har regnet folkemængden langt større hos sig, end siden man har begyndt at betjene sig af dödes og födes lister. Dog maa man undre sig over, at der paa saa stor en öe som Iisland 1769 ikke fandtes flere end 46.201 beboere.

Om adskillige physiske aarsager til folkemængdens aftagelse har de givet deres betænkning med forslag derimod, fra pag. 22 til 32⁶ inclusive, angaaende nogle politiske, fra 32 til 37.⁷ Den mod det politiske onde foreslaagne politie- og landforordning vil tillige blive et fortreffeligt middel mod folkemængdens moralske forhindringer, der disse for det meste flyde af de politiske. For at holde deslige nyttige anordninger ved lige har de pag. 38⁸ foreslaaet, at 4 candidati juris skulle udnævnes til politie- og landinspectores, der skulle see bemelte anordninger bestandig iverksatte.

¹ Afbyggersteder. *Islandsk hjáleigur*.

² Stórabóla / *Store koppesye* 1707–1709.

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 208–213.

⁴ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

⁵ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

⁶ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 213–218.

⁷ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 218–220.

⁸ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 220.

Angaaende instructionens 2^{den} post, nemlig forbemelte medicinalanstalter, findes deres betænkninger og forslage pag. 39 til 44¹ inclusive.

Ved den d. 25. Martii holdte 3^{die} session, bleve instructionens om fiskerie, frie handel og haandkværner, 3^{die}, 4. og 5. post foretagne. Beretningerne findes under paaskrift 3de sessions documenter. Angaaende 3^{die} post om fiskeriet findes deres tanker pag. 46 til 65² inclusive.

Summarisk betænkning om fiskeriet.

Omendskjönt det var uret at beskyldte almuen for dovnskab, mangler dog meget i fiskeriernes sögning og opkomst. Mange baade staae aarlig af mangel paa folk paa land. Efter sysselmændenes beretninger til amtmanden var baadernes antal forleden aar 1771, hvoriblandt 1.183 store, som kunde bruges til værtidsfiskerierne,³ og 221 smaae. Efter bispernes mandtaller menes, at folket griber sig sterk an, naar det til værtidsfiskeriernes udreder 7.000 mand, hvilket dog omtrent er skeet, da agent Hagen⁴ som fiskeinspecteur var i Iisland. Torskegarnets brug har meget udvidet sig i Havnefiord og Kieblewig.⁵ De derhen ankomne og forventende fiskere fra Sundmör⁶ vil nok see saavel denne som laxefangsten forbedret og tillige en anden baadebygning og sejlads indrettet. For at opmuntre almuen til fiskerier har commissarierne foreslaaet at afskaffe det saakaldte manslaan,⁷ at af hvert syssel skulle 2, 3 à 4 fattige, skikkelige forældres sönner skaffes pladser hos driftige bönder paa Sundmör, at Mariæ bebudelses dag,⁸ skjertorsdag og langfredag maatte kun hos dem halv helligholdes, da det beste værtidsfiskerie ved den tid indfalder. Der kunde derfor til hospitalerne af mands og baaders fangst gives 1

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 220–223.*

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 224–235.*

³ *Fiskveiðar um vetrarvertið (frá byrjun febrúar til 11. maí). / Fiskeri i fangstsæsonen (fra begyndelsen af februar til den 11. maj).*

⁴ *Johannes Haagen, kaupmaður og eftirlitsmaður með fiskveiðum / købmand og inspektør ved fiskeriet.*

⁵ *Hafnarfjörður, Gull.; Keflavík, Gull.*

⁶ *Sunnmæri, Noregi. / Sunnmøre, Norge.*

⁷ *Róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum jarðeigenda á vertið eða sinna flutningum. / Hoveri på båd. Fæsteres og afbygges forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Islandsk mannlån.*

⁸ *Boðunardagur Maríu: 25. mars. / Maria bebudelsesdag: 25. marts.*

lött. Fiskevirkningen paa terreneiske maade¹ gaaer vel for sig, vide derom videre foreslag p. 50 og 51.²

Om instructionens 4. post, om frie handel, see deres tanker p. 70 til 85³ inclusive.

Betænkning om samme. Endskjønt en frie handel udisputerlig er bedre end en forpagtet, meene de dog ej, at den første er gjørlig for Iisland, hvor ingen byer ere, og indbyggerne fejle indsigt, formue og credit til handel, søemænd fattes, og jordbrugen er under yderste vanrøgt. Landfogdens plan angaaende frie handel lit. A, n° 1⁴ holder de for at være hverken til landets eller kongens gavn. Som en forberedelse til frie handel har commissarierne foreslaaet jordbrugens flittige forbedring og det ødejords optagelse samt almuens opdragelse og forbedring. For at oplæres i kjøbmandskab foreslaaer de, at 10 à 12 embedsmænds eller bønders sønner skulle skaffes tjeniste hos kjøbmænd i Bergen, Molde, Christianssund og Tronhiem. Ligeledes skulde for at lære søefarten af hver havn en fattig mands søn fare med de til Kiøbenhavn gaaende skibe, see pag. 77 til 79⁵ inclusive. Et af landfogdens forslag har de biefaldet, nemlig om de islandske kysters opmaaling og beskrivelse. Til dette og andre forslages bestridelse foreslaaer en afgift af 8 sk. af hver potte dansk og 12 sk. hver potte fransk brendeviin, som i landet blev indført.

Angaaende instructionens 5. post om umalet kornsførsel til landet og haandqværner har de været af de tanker, at kornets transport derop var mindre kostbar end meels, og at til kornets maaling vare haandqverne og smaa værmøller bedre end de i Norge brugelige smaae vandmøller, hvortil medgaar en deel tømmer.

¹ Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / *Terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland, og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.*

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 226–227.*

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 237–244.*

⁴ *Leiðrétt úr / Korrigeret fra N° 6. Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 111–124; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / landfoged 1749–1793.*

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 240–241.*

D. 18. Apr. foretog de den 6., 7. og 8. post om ager-, enge- og have- dyrkning, fæavlingen og faaresygen, det kongel. forbeholdne gods og sammes forhandling. Derhenhørende efterretninger findes under titel 4de sessions documenter.

Engedyrkningen især.

Jordbruget og engens dyrkning har været de første indbyggers fornemste næring. Dettes drift maa derfor nødvendig være det beste middel til landets opkomst, og som tillige med opdragelsens forbedring først skal legges haand paa, om ikke denne anseelige province skal heller blive til byrde end fordeel for den kongel. cassa.

P. 111¹ har de til den ende foreslaet en vist favnetal gjerder og grøfter, som aarlig om tune og enge skulle gjøres, hvorved tillige vandt kunne ledes af vandsyge enge og myrer. Derefter skulle et vist favnemaal tuer afskjeres, som nu overgroer baade tune og enge, og det saaledes at det strax om foraaet kunne besaaes.

Havedyrkning og skovplantning.

Kaal- og urtehaver burde hos bønderne indrettes, og fyr- og grankongler samt birkeknopper til et forsøg paa de beste steder udcastes.

Höemagaziner.

Höemagaziner i hver böigd have de agtet höjt fornödne, ligesom at bønderne for at forekomme deres bestandig flötten, skulle have böxelbreve.² Endvidere har de foreslaet visse fordeele for dem, som optage ödeliggende jorder, vide p. 89 til 123.³ Ifölge 7de post holde de for, at höeavlingens formeerelse vil ufejlbarlig bringe med sig et större antal hornqvæg til største nytte for landet.

Faaresygen.

Faarepesten varer endnu, dog ej saa sterk som för. Forslaget lit. A, n° 10 holder de for vil medføre alt for store vanskeligheder, i fald nemlig alle de overblevne faar, der ere flere, end man tænker og i Arnæsssys-

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 254–255.*

² *Byggingarbréf. / Fæstebreve.*

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V, s. 246–261.*

sel¹ alene 10.000 stk., paa eengang skulde ödelegges med videre. Deres forslag p. 125 til 131² er derimod successive at udrydde de besmittede faar.

Afhændelse af hans Majestets gods ej for tiiden raadelig. Angaaende 8. post holder de for, at det nu ej er tid at afhænde hans Maj^{ts} gods, og naar det endelig, efter at landet har tiltaget noget i formue, engang skal sælges, var best, at strögods³ blev det første, og at capitalen mod 1ste priorité blev staaende deri.

D. 10. Maji blev 9., 10. og 11te poster foretagne. De dertilhørende 5te sessions documenter ere indsendte. Landets deeling i 2 amter, anstalter til forsvar og de saakaldte Nye Indretninger.⁴

Over 9. og 10de post findes deres betænkninger p. 135 til 146⁵ inclusive, og angaaende 11te post melde de, at som alle nye indretninger der ere i forfalden stand, saa er især Reickevigs fabriquer⁶ det, som dog burde vedligeholdes for at bevare væven og spinden i landet. Var at ønske, at mange saadanne smaae fabriquer bleve oprettede, som den amtmand Stephensen har anlagt i Leiraae.⁷ Haandverker anseer de ej at kunne ernære sig der, da folket tilbereder sig næsten alt det fornødne selv.

D. 30. Maji foretoges instructionens 12., 13. og 14. post. Mineralier og ertzer, især surterbranden⁸ og saltvirkningen, communication til lands og til söes, snigehandel med fremmede. Denne 6te sessions documenter ere og indsendte.

¹ Árnessýsla. / *Árnessýssel.*

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V,* s. 262–265.

³ Jarðeignir konungs aðrar en þær sem tilheyra klaustraumboðunum og liggja dreifðar um landið. / *Kongens jordegods, andet end det, der tilhører klosterombudene og ligger spredt rundt omkring i landet.*

⁴ Innréttingarnar í Reykjavík. / *De Nye Indretninger i Reykjavík.*

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V,* s. 267–272.

⁶ Vefsmiðjur Innréttinganna / *De Nye Indretningers væveri,* Reykjavík, Gull.

⁷ Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður / *amtmand 1766–1783, 1787–1806, stiftamtmaður / stiftamtmand 1790–1806; Leirá, Leirársveit, Borg.*

⁸ Surtarbrandur. / *Brunkul.*

Mineralier og derhenhørende.

Ifølge 12. post har de efter al umag og skrivelse til bisperne lit. B, n° 45 intet kunnet erfare, uden at ingen mineralier der findes, og om de og vare der, ville det formedelst bjergenes bygning medtage alt for store be-
kostninger. Steenkul findes ej heller. Om surtarbranden og dens brug see
p. 157 og 158.¹ Om bjergenes beskaffenhed p. 160 & 161.²

Landeveye.

De i 13. post opregnede og foreslagne veje over fjeldene ansee de for ugjör-
lige formedelst folkemangel, fattigdom etc. Men vejene igjennem böig-
derne bör med al fliid istandsettes. Blant de gangbare veje holde de for,
at biskop Jonsens³ foreslag lit. G, n° 2 bör følges, der anseelig forkorter
vejen imellem Sönder- og Nordlandet.

Transport til söes.

Söetransporten kan ej forfremmes, förend matroser og söefolk opnaaes.

Snigehandel.

Det i 14de post ommelte lurendrejerei holde de for at være af ingen bety-
denhed og skeer meest om foraaet, naar den fattige almue intet haver,
at de da kan tilforhandle sig lidt af venlige der ankommende skibe. Com-
pagniet⁴ kan altsaa best forekomme denne snigehandel ved at have forraad
paa bemelte tid, samt ved at lade skibene tidligere afgaae fra Kiöbenhavn.

Miscellance.

D. 7. Aug. foretoges adskilligt, der tilforn havde været opsat. Beretnin-
gerne findes under titel 7^e sessions documenter.

Magaziner.

Om de fornævnte magasiner paa alle beseylede havne har de givet deres
tanker p. 177 til 183.⁵

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V,*
s. 278–279.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V,*
s. 279–280.

³ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785.*

⁴ *Almenna verslunarfélagið / Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774.*

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V,*
s. 288–290.

Hospitalerne.

Deres forslag om bedre indretning af hospitaler for spedalske, see p. 184 til 196.¹

Politieforordningen.

Pag. 36 og 37² findes den tilforn ommelte politie- og landforordning, hvis indretning noget ligner den engelskes med deres *judices ambulantes*,³ der skulde vevle om i fjerdingerne med hinanden alternative, see videre p. 196 til 204.⁴

Premier ved paalæg paa brændeviin.

Til hvad brug de ved brændeviins paalegget indkommende penge skulle anvendes, har de foreslaet p. 208 til 220.⁵ Gaer meest ud paa premier, landets opmaaling, inspecteurs lön, etc. Og denne skat kunde efter Compagniets egen skrivelse til Cammeret lit. A, n° 9 ikke skade det noget.

Saltsyderie.

Formedelst de andre commissairers svaghed har laugmand Fieldsted⁶ alene beseet Reickholum og Reickenæs⁷ varme kilder og derover givet beskrivelse, lit. Vv, n° 1 & 2 blant 7de sessions documenter. Deres betænkninger om saltsyderie ved hjælp af disse kaagende kilder, vide p. 220 til 222⁸ inclusive.

Handel og havne.

For at indbyggerne kan ophöre med deres idelige klager og misfornöjelse, og hans Maj^t faa nogen nytte af sine store paa dette land anvente pen-

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 290–295.

² *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 219–220.

³ *Faranddómarar. / Omrejsende dommere.*

⁴ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 295–298.

⁵ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 301–305.

⁶ Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / lagmand på Færoerne, medlem af Landkommissionen.

⁷ Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.; Reykjanes við / ved Ísafjarðardjúp, Ísafj.

⁸ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 305–306.

gesummer, maa en anden handelsmaade indrettes, og den maa være fri. Fra p. 224 til 237¹ inclusive har de givet deres tanker om en frie handel i Iisland. De til kjøbstæder foreslagne havne ere Reickewig, Grönnefiord, Isefiord, Öefiord og Rödefiord,² hvoraf den 1ste kunde være hovedstad i landet. Derhen kunde og oberretten³ forflöttes i sin tid, saavel som og bisperesidentzen, cathedralkirken etc.

Gejstlighedens indkomsters forbædring.

Til sidst foreslaaer de, at gejstligheden maatte nyde offer⁴ og andre emolumenta⁵ som andensteds.

Stiftamtmand Thodal⁶ indsender tillige 19. Aug. en liste paa de documenter, som han hertilhörende attesterer at have i gjemme.⁷

¹ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 307–312.

² Reykjavík, Gull.; Grundarfjörður, Snæf.; Ísafjörður, Ísafj.; Eyjafjörður, Eyjafj.; Reyðarfjörður, S-Múl.

³ Yfirréttur, æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. / *Oberret, den øverste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmændenes herredsret og Lovretten.*

⁴ Offur. Gjafir til presta á stórhátíðum. / *Ofring. Gaver til præsterne ved store højtider.*

⁵ Aukatekjur. / *Biindtægter.*

⁶ Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785.*

⁷ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 674–679.

Útdráttur úr bréfi um fæðispeninga nefndarinnar
2. B. J. Ref. N° 695

Uddrag af brev om kommissionens kostpenge
2. B. J. Ref. N° 695

Pf. Rtk. D3/8–18.

Áritun / *Påskrift*: 2. Bur. J. ref. N° 695.

Ad ind. ref. 24. Dec. 71. N. 1.

D. 24. Dec. resolveret:

Forestilles Financecollegio effter deres ansøgning, i hvilken forestilling belöbet af kvartalet for enhver og dem alle nævnes, hvorom hos renteskriver Lorentzen kand faaes oplysning af deres forrige indgivne beregning.

D. 10 Jan. 72 resolveret:

At tilskrive commissarierne paa deres under 23. Dec. a.p. udgivne pro memoria angaaende de dem allernaadigst tillagte diætpenges continuation til 25. Nov. ejusdem anni, haver det kongelige Financecollegium under 6. hujus behaget at resolve: “At det i hensigt til diætpengene maae forblive ved den¹ dem af forrige Rentecammer 27. Martii 1770 communicerede kongelige resolution,² og disse altsaa ophöre den 14de Septembr. 1771, hvorimod³ Financecollegium er tilböreligt til, saa snart⁴ som beretningen om resultatet af Commissionen bliver til hans Majestæt aflagt, tillige at gjöre höystsamme allerunderdanigst forestilling om en allernaadigst gratification for enhver af dem effter sine omstændigheder,

¹ Yfirstrikað / *Overstreget*: kongelige resolution af 27. Martii.

² *Pf.* Rtk. G/5–9 (Konungsúrskurður um laun nefndarmanna og ritara Landsnefndarinnar fyrri / *Kongelig befaling om løn Landkommissionens kommissionærer og skriver*, 27.3.1770. Með fylgir konungsbréf um Landsnefndina / *Kongebrev om Landkommissionen medfølger*, 20.3.1770).

³ Yfirstrikað / *Overstreget*: det kongelige.

⁴ Í frumriti eru hér nokkrar línur yfirstrikaðar og illlæsilegar. / *I det originale dokument er her nogle linjer overstreget og ulæselige.*

ligesom saadant allerede er tilsagt hr. lavmand Fieldsted¹ i hensigt til hans ophold her i byen for commissions affairernes skyld.” Dette have vi da ikke vildet undlade herved at tilmædle dem til behagelig effterretning.

Extract.

Den islandske Commission ansøger 23. Dec. om deres dietpenge at erholde for det fulde qvartal fra 26. Aug. til 25. Nov. sidstleden, da de siden hidkomsten har havt meget Commissionen vedkommende at forrette. Haaber derfor denne deres ansøgning ikke bliver dem afslaaet, uagtet Rentecammer d. 22. Martii 1770 meldte dem, at deres dietpenge efter kongel. resolution ej skulle vedvare længere end til deres hidkomst. Men da deres forretninger med muligst flid, og hastigere end formodedes, ere bragte til ende, og deres rejse er gjort meget sparsommelig, saa de mener at have besparet hans Maj^{ts} cassa nogle 1.000 rd. derved, saa haaber de heri Cammercollegium assistance.

Paa denne forestilling haver Financecollegium d. 6. Jan. 72 resolveret: I hensigt til diætpenge maae det blive ved resolutionen af 27. Mart. 1770, og disse altsaa ophøre med den 14. Sept. Men en gratification kunne commissarierne fortjene, hvorm kand skee forestilling til kongen med det samme, der aflægges beretning til höytsamme om reysens udfald. Derhos bliver at see paa enhver af commissariernes besynderlige omstændigheder især, ligesom lavmand Fieldsted allerede er lovet, at der i denne henseende skal blive seet paa, at hans ophold her paa stedet er blevet nödvendigt i fölge hans commissionsaffairer.

¹ Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen.

Útdráttur úr skrá yfir innkomin bréf 23.12.1771.
2. B. J. Ref. N° 699

Uddrag af liste over indkomne breve 23.12.1771.
2. B. J. Ref. N° 699

Þí. Rtk. D3/7–17.

Áritun / Þáskrift: Ad. jnd. referend. 24. Dec. 71. N. 5; 2. Bur. ind. ref. 71. N° 699.

D. 28. Jan. 72 resolveret:

Documenterne n. 1–5 henlægges paa hver paa sit sted til de övrige commissionsacter, hvor de blive stykkeviis at foretage, da landcommissarærnes derover give eragtninger tillige blive til observation i vedkommende tilfælde.

N° 6. Er kun her til effterretning, da de derunder indbegrebne documenter ere kun gjenparter af de selvsamme documenter, som ere fremlagte ved sysselmand Arnesens¹ herom à parte indkomne ansögning, i anledning af hvilken denne post om efftergivelsen nærmere foretages, da og commissarærnes forslag om stiftamtmandens indhentende betænkning tages under nærmere overvejelse. Imidlertid henlægges dette Commissionens brev til de endnu uafgjorte islandske sager.

Extract.

Den islandske Landcommission indsender under 24. Dec. adskillige documenter Commissionen vedkommende, som dem ere tilkomne siden deres afreyse fra landet, over hvis indhold de i deres forretninger have givet ved leylighed de fornödde betænkninger, nemlig:

1) Nogle betænkninger fra biskop Finner Johnsen om skoleoeconomien.² Derved anmerke commissarærne, at skolevæsenet i Island behöver en total förändring, hvilken best kunde gaee for sig, om Reykevig³

¹ Jón Árnason (1727–1777), sýslumaður í Snæfellsnessýslu / sysselmand i Snæfellsnessýsel 1754–1777.

² 2. B. J. Ref. N° 699 a; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785.

³ Reykjavík, Gull.

effter Commissionens forslag maatte engang indrettes til en bye. Og da meene de vilde blive höyst nyttigt, at begge skoler tillige blive sammenföyede. Derved kunde faaes leylighed til at holde fleere lærere, som under fleere classer og bædre lönnede kunde informere i fleere videnskaber. Oeconomien kunde da og fastsettes paa en bekvemmere fod, da biskopen ej fik viidere derved at bestille, end hvad ham som directeur tillige med stiftamtmanden tilkom at iagttage.

Commissionen bifalder ikke biskopens forslag, at skoletiden endnu maae forkortes, men tvertimod meene, at ved en nye skoleforordning endelig maatte sees derhen, at disciplerne kunde studere det heele aar igiennem, og at de alleene egentlig og daglig maatte nyde nogle frietimmer til forfriskning for sind og legeme. Derimod ere de eenige med biskopen, at disciplerne skulde lade sig nöye med god og vel tillavet kost effter landets maade.

2) Rector Bjarne Johnsens tanker om Islands opkomst n. 1 og derved fölgende copie af biskop Finne Johnsens erklæring om skolelærernes værelser.¹

3) Fra lavmand Sölvesen adskilligt nemlig:² 1) Beretning om nogle sagers udfald ved oberretten,³ hvorved commissarierne anmærke alleene (da disse sager ere private sager) mod lavmandens tanker at indstævne delinqventsager for oberretten, at man har erfaret nytten af saadan indstævning endog i aar. 2) Om betlere paa Althinget. 3) Om fjeldveye, som nu ey meere söges. 4) Om lavtingshuusets slette tilstand. Derved anmærker Commissionen, at skulde landstinget⁴ holdes ved Öxeraa,⁵ vilde blive förnödent at opføre en bekvem bygning til lavtingets og oberrettens holdelse.

4) Sysselmand Erland Olsens tanker om Islands opkomst, n. 1 og betænkning om Islands taxt- og handelsforordning 10. Apr. 1702, n. 2.⁶

¹ 2. B. J. Ref. N° 699 b–c; Bjarni Jónsson (1725–1798), rektor Skálholtsskóla / rektor for latinskolen i Skálholt 1755–1781; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / biskop i Skálholt 1754–1785.

² 2. B. J. Ref. N° 699 e–h; Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / lovmænd for nord og vest 1746–1782.

³ Yfirréttur, æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. / Oberret, den øverste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmændenes herredsret og Lovretten.

⁴ Alþingi á Þingvöllum. / Altinget på Þingvellir.

⁵ Öxará, á / elv, Þingvellir, Árn.

⁶ 2. B. J. Ref. N° 699 i og k; Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / sysselmand i Ísafjarðarsýssel 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772.

5) Fra biskop Finn. Johnsen A. B. C. D.¹

Lit. A, n. 1 og 2. Forslag fra nogle præster om et og andet til landets beste.

Lit. B. Biskopens project til en forordning om forandring i nuværende skolevæsen.

Lit. C. Spørsmål om en discipel, som effter loven er myndig, kand og bör aflægges vidnesbyrd og beeedige samme. Heri bifalder Commissionen biskopens tanker, som gaae ud paa, at myndige disciplers med eed bekræftede vidnesbyrd bör antages.

Litt. D. Betænkninger om uddöede kvilder. Om dem önsker Commissionen, at stiftamtmand Thodal² maatte faae ordres at gjöre den billigste forestilling, effter at han til sagens nöyagtigste grandskning havde tillige udnævnet 2 eller 3 af saadanne mænd, om hvis kyndighed, reedeligheid og upartiskheid han maatte have beste overbeviisning.

6) Fra sysselmand Arnesen om det tab han har gjort ved Arnestappens ombuds³ kvilder N. 1, 2, 3, 4.⁴ Commissarierne anmærke, at da indholdet af disse 4 n^o uden tvil sigter til nogen godtgjörelse af den kongel. cassa, tör de, da de ej vide adskillige omstændigheder, som derved kunne staae i forening, ey udlade sig anderledes, end sagen maatte for det förste komme an paa, den betænkning stiftamtmanden ved undersögelse derom endelig fremsendte.

D. 17. Febr. 72. Denne sag resolveret at sendes til stiftamtmand Thodals erklæring, tilligemed bilaget n. 3.

¹ 2. B. J. Ref. N° 699 l-p; Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1754–1785*.

² Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt 1770–1785*.

³ Arnarstapaumboð, Snæf. og Hnapp. Umboð. Jarðeignir sem komust í konungseigu um og eftir siðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa. / *Arnarstapis ombud, Snæf. og Hnapp. Ombud. Jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilhørte klostre og de sidste katolske biskopper. Islandsk umboð*.

⁴ 2. B. J. Ref. pr. 72. N° 63; 2. B. J. Ref. N° 699 q-t; Jón Árnason (1727–1777), sýslumaður í Snæfellsnessýslu / *sysselmand i Snæfellsnessýssel 1754–1777*.

Nokkrir útdrættir um orsakir fólksfækkunar

Nogle resumeer om årsager til befolkningsnedgangen

ÞÍ. Rtk. D3/7–17.

Þessir útdrættir eru á lausum blöðum án nokkurrar auðkenningar og liggja í skjaldasafni nefndarinnar með útdrættinum úr skrá yfir innkomin bréf 23.12. 1771 hér næst að framan (s. 667–669). Sama efni er áður komið fram í öðrum útdráttum úr gögnum nefndarinnar, sjá hér framar s. 232–238. / *Disse resumeer findes på løse ark, som ligger uden bemærkninger i kommissionens arkiv med uddrag af liste over indkomne breve 23.12.1771 foroven (s. 667–669). Samme indhold er for angivet i andre resumeer fra kommissionens dokumenter, se ovenfor s. 232–238.*

Áritun / Þáskrift: Nogle anmærkninger angaaende skoelevæsenet m. v. i Jsland, hørende til commissionsakterne.

Som politiske aarsager til folkemængdens aftagelse udi Island regne commissarierne:

a) Den store mængde ödegaarder og hjaleyer,¹ hvorom paa et andet stæd, nemlig i anledning af instructionens 6te post, Commissionen lover nærmere forslag.

Den anden politiske aarsag til folkemængdens aftagelse i Island hentydet under:

Lit. b) Anföres at være de under paaskud af at lære haandværk aarlig udreysende, hvorved landet betages mange nyttige arbeydere, hvilken skade er des störré, da ickun faa komme igjen tilbage. Dette bliver og et tab for nærestanden, at alt for mange böndersönnér i de latinske skoeler² antages, hvorved de fattigiste af præsterne og andre embedsmænd betages adgang til frie skole for deres börn. Hvorimod foreslaaes: At ingen dreng maatte meddeeles reysepäss uden vedkommende sysselmands attest, at hensigten af reysen er efter hans beste skjön at lære saadan haand-

¹ Afbyggersteder. Islandsk *hjáleigur*.

² Latínuskólarnir í Skálholti og á Hólum. / *De latinske skoler i Skálholt og Hólar*.

værk, hvortil drengen enten maatte findes særdeeles begavet, eller at sysselet trænger saa høyt til saadan arbejder, at han ved hjemkomsten kan finde udkomme derved. Commissarierne foreslaae dernest, at ingen bondes sön maatte tages i latinsk skole uden at erlægge den derfor fastsatte fulde betaling.

Dog naar et fattigt barn befandtes at have ypperlige sindsgaver, og faderen önskede at have ham til studeringer, maatte sysselmanden og provsten samt sognepræsten bevidne sagen til biskoppen, paa hvis attest han skulle söge stiftamtmanden eller amtmanden om at nyde frie skole.

Lavmand Sölvesen.¹ Lit. Qq. n° 2.

Anseer dette skadeligt, deels fordi mange af disse blive til soldater og matroser, deels fordi de faae, som komme tilbage, have glemt den östlandske bondenæring, blive unyttige, idet deres haandværker icke behöves, da landet har folk nok, der kan efter dets leylighed arbejde i træ og metall. Han önsker derfor disse reyser indskrænket, helst landet mangler folk, som til andet saa og til de mange ödegaarders besætning kunde benyttes.

Lavmand Marcusen.² Lit. K.

Bifalder og beklager, at folkemængden formindskes ved dem, da de ey pleye at komme tilbage, saa at endog af de 20, kong Friderich 5te lod paa eyen höye bekostning rejse ud for at lære haandværk, vides ey at være fleere komne tilbage end 2 böckere,⁴ som nu ere effterliggere⁵ i Compagniets⁶ tjeneste. Naar saadanne komme hjem, lære de og de andre indfödde at tage höy lön.

¹ Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

² Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

³ Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge* 1746–1766.

⁴ Beykjar, tunnusmiðir. / *Bödkere*.

⁵ Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret*.

⁶ Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

Sysselmand Rynolfsen.¹

Anseer dette derimod ey for meget, da de fleeste, som ey döe udenlands, komme tilbage, og til vederlag for dem, som blive borte, have nogle fremmede sat dem ned i landet.

Sysselmand Biarne Haldorsen² melder ellers lit. P. 4.

At alt for mange tjenestedrenge og karle gaa her ud af landet, hverken dem selv eller nogen anden til nytte, som burde tjene sit fæderneland, hvor de maa dog oppholdes i sin alderdom, eller naar dem skader noget paa deres helsen, dog kan det ey gjöre synderlig folkemangel.

Effter at den udi Island etablerede Commission har efter de indhentede effterretninger i allmindelighed raisoneret om aarsagerne til folkemængdens aftagelse, indeele de disse ligesom i den dem givne instruction, deels i physiske, deels politiske eller moralske aarsager.

Til de physiske regne de:

a) Börnekopperne, hvorimod foreslaaes at indføre inoculationen,³ og det paa den maade at indhente fra erfarne practici en saa simpel methode, at en bondekone ved hjælp af faae regler og midler, NB. naar det først var sikkert bekjendt, at kopperne havde begyndt at viise sig i landet, kunde de forrette inoculistens tjeneste. Inoculationens beskrivelse, der maatte være kort, paa det den og af de fattige kunde kjøbes, finde de ellers fornöden at blive i landets sprog oversat.

b) Blandt de physiske aarsager regne de fremdeles haarde aaringer foraarsagede baade af qvægdöd og fiskeriets mislingelse. Som hjælpemiddel herimod foreslaaes magaziner af fiskevahrer paa fiskerhavnene og ellers paa de beseglede havne oplag af et vist quantum kornvahrer, jern, fiskelinier, baadetimmer, tjære og salt i forhold til den der handlende folkemængde.

¹ Lit. Jj. N° 2; Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslum / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsýsler* 1754–1780.

² Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssýssel* 1728–1773.

³ Bólusetning. Fyrstu tilraunir með bólusetningu hófust 1774/1796 í Englandi en byrjað var að fjalla um aðferðina nokkru áður. / *Vaccination. De første forsøg med podning mod kopper startede først i 1774/1796 i England, men man var begyndt at tale om metoden tidligere.*

c) Videre henføre de som physiske aarsager landfarsygdomme,¹ ond-
 arted feber og forkölelse. Hjelpemidlet, som herimod foreslaaes, er en
 kort og tydelig afhandling om forholdet i disse svagheder. Mod begge
 slags maatte de simpleste midler specificeres, deels til det ondes afhjel-
 pelse, og deels til at forekomme deraf flydende følger.

Til de physiske aarsager for folkemængdens aftagelse hentyder Commis-
 sionen videre:

d) Befindende mangel paa frisk luft inde i husene, der ere byggede af
 torv og steen og mangle skorsteene eller lufthuller, blive desaarsag, da
 her spiises, soves etc., opfyldte, som desuden smaae, af alle slags ud-
 dunstninger baade af unge og gamle, friske og syge. Herimod foreslaaer
 Commisionen, at sysselmændene skal tilholde enhver at anbringe i taget
 af huusene en aabning, flittigen holde rumme og gangene, hvor folk
 meest passere, reene, og desuden kaste alle ureenlighed afsides fra vaan-
 husene.

e) Da er endvidere blandt de physiske aarsager opført bedærvet og
 ildehandlet föde, foraarsaget til deels af ligegyldighed i det til mad og
 dricke brugende vand. Til da at forebygge madvahrenes fordærvelse fo-
 reslaae de rummets ofte reensning og udluftning, hvor de bevares, saltets
 almindeligere brug, vandbröndenes reensning, og naar dette endda fan-
 des ilde smagende, da paa anden grund at grave efter vand, beqvemme-
 ligt ved foden af en bakke eller mellem 2 höye, hvor det ey behöves at
 grave saa dybt som ellers.

Og f) de regnes endelig den saakaldede spedalskhed som en fysisk
 hindring i folkeformeerelsen, helst naar de der med kjendelig befængte
 ey hindres fra at gifftes eller beblendes med hverandre. Herimod fore-
 slaaes, at naar landphysicus ved kort og tydelig plan havde opgivet de
 udvortes kjendetegn til spedalskhedens forplantelse ved ægteskaber, og
 paa planen var udvirket kongel. confirmation, maatte præsterne tilholdes
 ey at ægtevie de, der til spedalskheds saar havde tegn paa ansigt, hals
 eller hænder. Og videre naar det rögtedes, at de forlovede havde slige
 saar paa legemets bedækkede deele, skulle vedkommende fjerdingschi-
 rurgus gjöre besigtelseforretning derover i overværelse af 2de blandt sog-
 nets beste mænd eller præstens medhjelpere, der af cirurgus maatte

¹ Landfarsóttir. / *Epidemier*.

foreviises sygdommens tegn, som da maatte sammenlignes med landphysici plan, hvorefter forretningen skulde præsten til nærmere bedømmelse om trovelsen eller vielsen tilstilles. Besvangrelse af besmittede personer proponeres besönderlig haardt straffed, helst naar ved sammenblandingstiden havde tegn i ansigtet til sygdommen. De derimod i den grad besmittede, at de ey i almindelig omgjængelse kunde taales, skulde indlemmes i et i hver fierding dertil fornödent hospital nær ved landphysici eller cirurgi boelig.

Efnisskrá yfir hluta innkominna bréfa

Fortegnelse over emner i en del af de indkomne breve

Þí. Rtk. D3/7–19.

Skrá þessi virðist vera einhvers konar drög að efnisskrá yfir innkomin bréf. Hún er þó alls ekki tæmandi og nær einungis yfir 48 bréf af þeim 183 sem nefndin fékk. Skráin er tvískipt: annars vegar bréf frá embættismönnum og prestum og hins vegar bréf frá almenningi. Skráin liggur í þremur örkum sem eru hver inni í annarri og hafa verið notaðar til þess að raða skjölum í á sínum tíma en skjölin svo síðar verið tekin úr þeim. / *Denne liste synes at være et slags udkast til en emnefortegnelse over indkomne breve. Den er dog slet ikke dækkende og omfatter blot 48 af de 183 breve, som kommissionen modtog. Listen er delt i to: dels breve fra embedsmænd og præster, dels breve fra almuen. Listen findes på tre ark, som er lagt inden i hinanden og har i sin tid været anvendt til at ordne dokumenterne, som siden er fjernet.*

Utanáskriftir á örkum eru / *Noteret uden på arkene:*

Den Islandske Land-Commissions Documenter lagte efter Protocollen 1ste Alphabeth Lit. A til Z. NB. extraherede; Extraherede Documenter af de verdsliges forslage; Til Instruct. 13de Post om Veiene især om Sprængesanden; Lit. LL.; Adskillige islandske landcommissions papiirer optagne til nærmere afbevisning, inden de henlægges iblandt de andre extraherede acter; Sager udi Bur. Ind. Ref., hvis afgjørelse beroes paa kongel. eller Finantz Collegii Resolutioner; Den Islandske Land-Commissions Documenter lagte efter Protocollen 2^{det} Alphabeth Lit. AA til ZZ. NB. extraherede; Almindelige og Locale forslage fra de verdslige.

Biörn Marcusson af Leieraæ.¹

Angaaende tiendemaaden, forslage desangaaende.

Om ulejlighederne af landets deling i 2 amter.

Forslag angaaende indretningen af de fattiges væsen.

¹ Lit. R. [N° 1–2]; Lit. FF. N° 1–2; Lit. KK; Lit. K; Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst 1757–1791*; Leirá, Leirársveit, Borg.

Udkast til en politieanordning i Island, hvori afhandles:

- a) Om løse- og huusmænd.
- b) Om bønder, børn og tjenestefolk.
- c) Brøllupper, liigbegjængelser o.d.

Samt en kort beregning og overslag over en bondes indtægter og udgiver.

Biskop Finnur Johnson paa Skálholt.¹

1. Efterretning om præsternes og præstekaldenes omstændigheder samt forslage til deres forbedring.
2. Om kirkene og deres tilstand.
3. Om bispegaarden og skolevæsenet.
4. Om hospitalsvæsenet.
5. Om bispernes fri skyds paa visitatzer.

I en anden afhandling om skoleoeconomien besvares de spørmaale:

- a) Om den nærværende indretning længe kan bestaae.
- b) Om spiisningsmaaden og tidens længde, saaledes som den er foreskrevet, er aldeles nødvendig.
- c) Om nuværende oeconomie ikke kan forandres.
- d) Hvorledes den best kan indrettes.

Forslag til et tillæg til skoleforordningen.

Spørmaal om en myndig disipel maa aflegge eed og vidne gyldig?

Biskop Gisle Magnusson paa Holum.²

Hans forslage og betænkninger, saavel gejstligheden som landets almindelige politie og oeconomie angaaende, ere postvis ekstraherede tilforn.

Rector Biarne Johnsen paa Skálholt.³

Forslage til landets opkomst i almindelighed:

- § 1. Det danske sprog burde antages i steden for det islandske.
2. Klædedragten forandres efter dansk maade.
3. Dands og andre forlystelser igjen tillades.

¹ Lit. G. N° 1-2; 2. B. J. Ref. N° 699 a, n, o; Finnur Jónsson (1704-1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754-1785.

² Lit. Yy; Gísli Magnússon (1712-1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755-1779.

³ 2. B. J. Ref. N° 699 b-c; Bjarni Jónsson (1725-1798), rektor Skálholtsskóla / *rektor for latinskolen i Skálholt* 1755-1781.

4. Faarepesten bör standses ved slagterkniven.
5. Det i svang gaaende betlerie hemmes.
6. Markeder oprettes.
7. Brændeviins tilførsel indskrænkes, og drukkenskab med betydelige mulcter straffes.
8. Tugthuset burde forandres til et gymnasium.
9. Hospitalerne forbedres og alvorlige præcautioner tages mod spedalskhedessmitte.
10. Præsterne understøttes ved tiender, og lejlendingerne befries fra lejeqvilder.
11. Bekostninger ved brøllupper og liigbegjængelser indskrenkes, brændeviinsbrug derved forbydes.
12. Frihandel vilde være nyttig for landet.
13. Colonisters nedsettelse i Island vilde være nyttig, ligesom og at islænderne rejste til Danmark og Norge for at lære.

Om de latinske skoler og den paa Skálholt især.

Hvorved anmerkes, at et bibliotek maatte anskaffes, disciplernes valg skee paa en bedre maade end hidindtil, oeconomien forbedres, bygningen forandres, lærernes tal forøges, og hele indretningen settes paa en ny og bedre fod. Endnu et forslag angaaende skolevæsenet, om tillæg til lærernes løn, m.v. dem og disciplerne angaaende.

Ved en erklæring af biskop Johnson¹ af 14. Aug. 1760 er oplyst skolebetjenternes usle, aabne og indknebne værelser, samt gjort forslag til deres bedre indretning m.m.

Provst Haldor Finsen og sognepræst John Teitson af Arnæssyssel.²

Deres forslage. Alt sammen ganske kort og postvis alene löslig berörte.

1. Angaaende fiskeriets forbedring.
2. Baadenes bedre bygning.
3. De fattiges understøttelse.
4. Opdragelsens forbedring og betleriets hemmelse.
5. Offer til præsterne og ny tiendemaade.
6. Plovens indførelse.

¹ Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

² Lit. F; Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781.

7. Kaalhaugers anlegning.
8. Landet mere bebygges og jordene indhegnes ved gjerder og grøfter.
9. Faaresygen udryddes ved slagtning etc., etc.

Provst Gudlaug Thorgersen i Guldbringesyssel.¹

1. Angaaende börnenes opdragelse og den slette börnetugt.
2. Tjenestefolk og slette huustugt.
3. Bönderne, deres oeconomie og forhold, hvilke inddeles i 3de klasser: a) De flittige. b) De bemidlede, som fortrænge den fattige ved at aagre med vare o.d. Og c) de dovne og ödsle huusmænd, som aldeles ingen nytte gjöre.
Noget om hospitalerne, om jordbruget, især om kratskovenes ödeleggelse, om præsternes beklagelige omstændigheder samt forslage til deres forbedring.
4. Om handelen og de adskillige misbrug derved paa havnene.
Om repstyrene og deres pligter saavel in politicis som ecclesiasticis.²
En afhandling om hospitalernes slette tilstand og forslag til deres bedre indretning.

Præsten Thorarensen af Guldbringesyssel.³

1. En oeconomisk beskrivelse af Lambestad præstegjeld.⁴
Om mosers udgravning.
Kratskov etc.
Laxefangst.
Om söens oversvømmelser og midler til at forebygge samme.
Om fiskeriet, dets drivt og redskaber.
Havne.
2. Om jordbruget i almindelighed.
Behandlingen af hjemme-, udmarken og engene.
Gjødningens og törveskjerens misbrug.

¹ Lit. UU. N° 1–2; Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / provst, Garðar, Álftaneshreppur, Gull.

² Veraldlegum og andlegum málum. / Verdslige og gejstlige emner.

³ Lit. Y; Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / præst, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / biskop på Hólar 1784–1787.

⁴ Lambastaðaprestakall (Seltjarnarnesþing) / Lambastaðir præstekald (Seltjarnarnesting), Gull.

- Om faareavlen og engelske vædres indførsel.
 Om höets behandling.
 Haugedyrkningen.
3. Bondens vilkaar og levemaade.
 Føde.
 Klæder.
 Værelser.
 Sygdomme, især spedalskhed og dens aarsager.
 Bondens formue og tilstand.
 Om adskillige uordner og misbruge ved handelen.
 Om tugthuset paa Arnerhoel.¹
4. Om gejstlighedens slette vilkaar.
 Kirkernes fattigdom og for store mængde.
 Om skoler.
 Hospitaler.
 Kirkedisciplin.
 Tiendemaaden.
 Börnedaab m.v.
- Hvor² mange al. gjerde en bonde aarlig kan sette, og hvor mange kvadrat al. aarlig jevne af sit tun.
 Om³ repstyrerne og deres pligter som politie- og fattiges betjente.

W. Jonsen af Mikleholt i Hnappedalssyssel.⁴

Angaaende mangelen paa tjenestefolk, aarsagerne dertil, samt forslage til at afhjælpe samme og til at forbedre opdragelsen. Agerdyrkingens ophjælpelse.

Provst Biörn Halldorsson i Bardestrandssyssel.⁵

Om aarsager til folkemangelen.
 Sygdomme, scorbut og fruentimrets *Obstructio mensium*⁶ etc.
 Om opdragelsen, huustugten, ager- og haugedyrkning.

¹ Arnarhóll í Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.

² Lit. Zz. N° 2.

³ Lit. Zz. N° 1.

⁴ Lit. V; Vigfús Jónsson (1736–1786), aðstoðarprestur / *hjelpepræst*, Miklaholt, Miklaholtshreppur, Hnapp.

⁵ Lit. Ll. N° 2; Björn Halldórsson (1724–1794), prófastur / *provst*, Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð.

⁶ Tíðateppa kvenna. / *Blødningsforstyrrelser hos kvinder, udebleven menstruation.*

Erik Gudmundsen i Hunevandssyssel.¹

1. Om slette handelsvare og ubillig vragen.
2. Om aager med brændeviin og tobak.
3. Faarenes slette betaling ved handelen.
4. Om mangelen paa tjenestefolk.

Præsternes slette vilkaar ved faarepesten, nye contributioner.

Tjenestefolk og lösemænd.

Havne.

Selhundefangst.

Præpositus emeritus Thorsten Petersen i Hunevandssyssel.²

Om landoeconomien.

Fiskeriet.

Kjøbsteds handlingen og varenes slette betaling.

Præsternes slette vilkaar.

Politien og tjenestefolkens selvraadighed.

Kjøbmand Dines Jespersen paa Patrifjords havn.³

1. Forslag, at spandagen til indbyggerne eller den tilgivt, som gives uden betaling af handelen, maatte ophæves.
2. Om tjenestefolkenes opsetsighed.

Et pro memoria fra Islands fattige uden navne.⁴

Om tjenestefolkets slette vilkaar, usle klæder, føde og løn m.v.

Børnenes slette opdragelse og tugt.

De fattiges undertrykkelse af de rigere i handel og vandel.

Nogle repstyreses ubillige omgang med de fattige.

Biarne Högnason af Tiörn i Rangervallasysssel.⁵

1. Om faarenes nedslagting paa de syge steder.
2. Rensdyrs indførsel fra Norge.

¹ Lit. X. N° 2; Lit. ZZ. N° 10; Eiríkur Guðmundsson (1727–1795), prestur / præst, Staður við Hrutafjörð, Staðarhreppur, Hún.

² Lit. ZZ. N° 1; Þorsteinn Pétursson (1710–1785), prestur / præst, Staðarbakki, Miðfjarðarhreppur, Hún. 1746–1776, prófastur / provst 1747–1767.

³ Lit. Mm. N° 2; Dines Jespersen (1740–1823), kaupmaður á Patreksfirði og Bíldudal / købmand på Patreksfjörður og Bíldudalur, Barð.

⁴ Lit. SS.

⁵ Lit. T. N° 2; Bjarni Högnason (1721–?), bóndi / bonde, Tjarnir, Eyjafjallasveit, Rang.

3. Tobakkens priis burde ej være saa høj, som nu, got om det kunde voxte i landet.
 4. Brændeviin holder han for umisteligt.
 5. Paa adskillige steder ere for mange qvilder til skade.
 6. Skove til brænde burde plantes.
 7. At hamp og boghveede kan voxte paa Island synes rimeligt.
- Alt sammen meget kort berört.

Bönderne i Arnæsssyssel.¹

1. Klage over deres fjeldjorders aftagelse samt begjering om en ny besigtelse paa samme.
2. At lejlændingen maa betale tienderne af selvejer böndergaardens jorder.
3. Adskillige extra afgifter, som lejlændingerne paa Skalhólts jorder maa svare til bispestolen.
4. At de maa være ansvarlige til faareqvilderne.

Bönderne af Bæjarrep i Arnæsssyssel, som beboe Gaulverjarbæjar kirkes jorder.²

Klage over hoveriet og for svære afgifter af gaardene Sidrevöllur,³ paa hvis grund desuden er bygt en hjaleje den til fornærmelse, Hammar, Snóknæs, Brandhuus hjaleje, Baiarsel, Efrevollur, Sælietungur, Arnarhol⁴ samt adskillige extra tyngder, som af jordene maa udredes.

Asgeir Jonson og Bentein Jngemundson, lejlændinger paa domkirkens jord Thorlakshavn i Arnæsssyssel.⁵

Andrage deres jorders aarlige aftagelse, deres anseelige afgifter og svære hoverie samt andre ubillige nye paalæg af biskop F. Jonsson.⁶

¹ Lit. YY. N° 2; Árnæssýsla. / *Árnæssyssel*.

² Lit. ZZ. N° 11[a-b]; Bæjarhreppur / *Bæjarrep*, Árn.; Gaulverjabæjarkirkja, Bæjarhreppur, Árn.

³ Syðri-Völlur, Bæjarhreppur, Árn.

⁴ Hamar, Snóksnes, Brandshús, Bæjarsel, Efri-Völlur, Seljatunga, Arnarhóll, Bæjarhreppur, Árn.

⁵ Lit. Ee. N° 3; Ásgeir Jónsson (1727-?) og Beinteinn Ingimundarson (1731-1811), bændur og lögréttumenn / *bønder og lovrettemænd*; Skálholtsdómkirkja, Biskupstungur, Árn.; Þorlákshöfn, Ölfushreppur, Árn.

⁶ Finnur Jónsson (1704-1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754-1785.

Hvorhos de ansöge en ny besigtelse over disse jorder og afgivtens nedsettelse.

Hjalejemændene af jorden Store-Haöre paa Örebach i Arnæssyssel,¹ der tilhører laugtingsskriver Sivert Sivertsen.²

Klage ligeledes over deres höje landskyld og forestille deres slette vilkaar.

Bönderne af Sandvigsrep i Arnæssyssel.³

Besvære sig i lige maade over de mangfoldige afgivter, som de til verdslige og gejstlige betjente maa udrede.

4 repstyrere paa samtlige beboeres vegne paa kongens jorder i Mosfeldsveit i Kiosesyssel.⁴

Beklage sig over de adskillige rettigheder, afgivter og hoverie, hvilke landfogden kræver af dem, de som maa svares præsten, sysselmænd o.d., ansögende heri forlindring.

Bemelte Mosfeld jordens beboere.

Besvære sig videre over kjøbmændene, at de nægte dem vare, som de have, og anföre til ex. kjøbmand Pal.⁵

At taxten ikke efterleves, hverken i henseende til priis eller varenes godhed.

Over tömmertaxten af 11. Maji 1734⁶ beklage de sig og ligesom og over tömmerets uduelighed.

Over klædefabrikken i Reichevig före de samme klagemaal i henseende til vadmæl, der er slettere, men ligesaa dyrt nu som forhen.

Deres klager over kjøbmanden og landfogden tilbyde de sig lovlig at bevise.

Jordeqvilderne ere dem til megen besvær.

¹ Lit. Cc. N° 1; Stóra-Háeyri á Eyrarbakka, Stokkseyrarhreppur, Árn.

² Sigurður Sigurðsson (1718–1780), landþingsskrifari / *landstingsskriver*, Hlíðarendi, Fljótshlíð, Rang.

³ Lit. Dd; Sandvíkurhreppur / *Sandvíkurrep*, Árn.

⁴ Lit. XX. N° 5; Mosfellssveit, Kjós.

⁵ Marcus Pahl (Pal), kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger 1759–1767*.

⁶ Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet*.

Beboerne af Nedrahálssveit i Kiosesyssel.¹

Klage over:

1. Lejlændingernes jordetiender.
2. Mandslaan.
3. Lejeqvildernes erstatning.
4. Mandtalsfisker til landfogden.
5. Hospitalshlötten, som svares uden at komme til nytte.
6. Penges urigtige beregning.
7. Vares vanskelige antagelse for afgivterne.
8. Laugmands- og gjevttolden.
9. At ledige jorder fæstes til folk af andre sveiter.
10. Den besværlige vej til kjøbstæden og vanskelighed der at erholde behövende vare.
11. Klædets dyrhed.
12. At de fleste forordninger, som danske, ikke forstaaes af almuen.
13. Deres lange kirkevej til Saurbai, samt ansøgning om at maatte søge Medalfjelds kirke.²

O. Hjalalin og Niels Jonson af Hlidarhuus i Guldbringesyssel.³

1. Om börnetugten og tugthusets indretning til en almindelig skole.
2. Korn- og kaaldyrkningens opmuntring.
3. Forslage til at skaffe indbyggerne de fornødne klæder.
4. De adskillige tyngsler lejlændingerne ere paalagte.
5. At hospitalerne ikke gjøre den forönskte nytte.
6. Repstyrerne burde tillegges lön.
7. De fattige burde befries for at svare lysetold.
8. Varenes urigtige besigtelse, hvorved især klages over klæde, lerreder, linerne, tobak, jern, tömmer, meel og gryn.
9. Om böndernes ophold og anden mislig omgang af handelen paa Holmens havn.⁴
10. De mange efterliggere ere landet skadelige.

¹ Lit. Aa. N° 5; Neðriháls, Kjósarhreppur, Kjós.

² Saurbær, Kjalarneshreppur, Kjós.; Meðalfjellskirkja, Kjósarhreppur, Kjós.

³ Lit. NN; Oddur Jónsson Hjaltalín (1722–1797) og Niels Jónsson Hjaltalín (1730–1786), bændur, hreppstjórar og lögréttumenn / bønder, repstyri og lovrettemænd; Hlíðarhús, Seltjarnarneshreppur, Gull.

⁴ Hólmshöfn við Reykjavík / Hólmur havn ved Reykjavík, Gull.

Bönderne af Seltiarneness i Guldringesysssel.¹

Ansöge:

1. At afgivtene paa adskillige lejevorder maatte forringes.
2. Hjäleje- og huusmænd gives lejlighed til at bruge fiskeriet.
3. At jorderne maatte besigtes.
4. At uld maatte haves i handelen.
5. Alle selvgjorte paalæg ophæves.
6. At lovene bleve almuen forstaaelig bekjentgjorte.

Nogle huusmænd af Grindevig i Guldringesysssel.²

Beklage sig over adskillige tyngder, over hoveriet og setteqvilderne.

Thordur Sigvatson og Johan Nielsen af Saltenæs i Guldringesysssel.³

Om repstyrene.

Almuens tolde og afgivter.

Det gamle alnemaal burde afskaffes og al handel rettes efter taxten af 1702.⁴

Hans Jörgensen Klingenberg af Krosse i Borgefiordssysssel.⁵

Andrager i almindelighed processernes vidtløftighed, men besværer sig især over en sin egen sags mislige behandling ved retten.

Bönderne Olafur Jonson og Biarne Guldrandson af Torfustöðum i Midfirde, Hunevandssysssel.⁶

Foreslaae:

1. At visse jorder maatte nedsettes i lejen.
2. At ingen skat maa kræves uden efter love.
3. At boereiseskatten maatte afskaffes.

¹ Lit. PP; Seltjarnarnes, Gull.

² Lit. Cc. N° 2[b]; Grindavík, Grindavíkurhreppur, Gull.

³ Lit. YY. N° 3; Þórður Sighvatsson (1732–1811) og Jóhann Nielsson (1712–1785), bændur / bønder; Seltjarnarnes, Gull.

⁴ *Lousamling for Island I*, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

⁵ Lit. XX. N° 3; Hans Jörgensson Klingenberg (1707–1785), bóndi / bonde, Kross, Akra-neshreppur, Borg.

⁶ Lit. AA. N° 2; Ólafur Jónsson (?–?) og Bjarni Guðbrandsson (ca. 1733–1791), bændur, þingvottar og hreppstjórar / bønder, tingsvidner og repstyre; Torfustaðir, Miðfjarðar-hreppur, Hún.

4. At de boesettende i 3 aar maatte være fri for skat.
5. At faarene maatte betales efter deres værd.
- 6., 7., 8., 10. Om tjenestefolk.
9. Tobak- og brendevinsaager at forebygge.
11. Sysselmændenes pligt ved adskillige lasters afstraffelse.
12. Om faarenes ödeleggelse.
13. Om lejevildernes tilsvarelse.
14. Hau[kal]efangstens hindringer.
15. Rovdyrs ödeleggelse etc. ved skydegevær.
16. Afgivter til de fattige af hvalfiskefangsten.
17. Höets slette behandling.
18. Repstyrerne burde tillegges lön.
19. At de nordlandske fiskere maatte befries for tolden til sysselmanden.
20. Forordningerne burde oversettes paa islandsk.

Jon Jonson af Efstalande i Vadlesyssel.¹

Andrager som aarsag til fattigdommen unge lösefolks tillige giftermale, jordenes aftagelse, de mange afgivter og tolde, koeqvilderne, pengenes ulige cours m.v.

Men beklage sig især over at være paabyrdet en vanför pige, der vel er födt i dette, men har siden tjent i et andet syssel.

Thorleivur Claus Brinjólvsen af Grund i Skagefiordssyssel.²

1. Om kaalplantning.
- 2., 3., 4. Madvare, brendeviin, tobak og kramvare burde nedsettes i prisen, og en ny taxt forfattes. Men især var got, at separathan- del blev indfört og compagniehandelen ophævet.
5. Hvalfiskefangerne skulde afspekke disse paa landet.
6. Landskylden af jorddrotterne nedsettes.
7. Tugthuustolden burde henlegges til reppens fattige.
- 8., 9., 10. Om lösemænd, unge folkes giftermale og vindemænd, samt deres lön.
11. At indenlandske urter maatte opsöges, der kunde tjene i medicinen.

¹ Lit. ZZ. N° 7; Jón Jónsson (1715–1798), bóndi og meðhjálpari / *bonde og præstens medhjælper*, Efstaland í Öxnadal, Skriðuhreppur, Eyjafj.

² Lit. ZZ. N° 9; Þorleifur Claus Brynjólfsson (ca. 1705–ca. 1801), bóndi og hreppstjóri / *bonde og repstyrer*, Ystagrund, Akrahreppur, Skag.

5 bönder af Widvykursveit i Skagefiordssyssel.¹

- 1., 2. Klage over, at deres vare ikke antages efter deres værdie i landskyld og skatter.
3. Over adskillige jorddrotters utilbørlige forhold.
4. Mangel paa tjenestefolk.
5. Tyngde af vanføre folks og börns underholdning.
6. Deres adskillige smaa afgifter og tolde.
7. Begjering om at faae en efterliggere paa Hofsaas.²
8. Om boereiseskatten.
10. Om uorden og forseelser i egteskaber.
11. Begjering om en anden vurdering over Compagniets vare.

Brinjolver Haldorssen med 2de andre af Saudaa i Skagefiordssyssel.³

Deres betænkning er næsten ord for ord den samme som ovenanførte Thorleivur Claus Brinjolvsens, alene at her endnu findes tillagt ved:

9. At kjöbmændene gjöre for mange vanskeligheder ved at imodtage det islandske gods.
13. At repstyrerne maatte tillegges nogen lön.
14. At klosteres og kronens lejlændinger maatte befries for at legge træe til bygningerne.
15. At compasset til brug paa söen maatte indføres.

Sæmund Magnússon og 2de andre repstyrere af Seilurep i Skagefiordssyssel.⁴

- 1., 2., 3. Klage over hosbönder, forpagtere o.fl., at de ikke i skatter og afgifter tage bondens vare for deres fulde værd, og at de paa andre maader omgaaes dem ubillig.

¹ Lit. ZZ. N° 2; Viðvíkursveit, Skag.

² Hofsóshöfn / Hofsó's havn, Skag.

³ Lit. ZZ. N° 8; Brynjólfur Halldórsson (ca. 1740–1792), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / bonde, tingsvidne og repstyrer, Sauða, Sauðárhreppur, Skag.; Jón Jónsson (?–?) og Jón Kárason (ca. 1718–?), bændur, þingvottar og hreppstjórar / bønder, tingsvidner og repstyrere, Sauðárhreppur, Skag.

⁴ Lit. ZZ. N° 6; Sæmundur Magnússon (1715–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / bonde, tingsvidne og repstyrer, Víðimýri, Seyluhreppur, Skag.; Konráð Gíslason (1722–1798) og Þorgrímur Helgason (1722–?), bændur, þingvottar og hreppstjórar / bønder, tingsvidner og repstyrere, Seyluhreppur, Skag.

4. Om adskillig misbrug ved handelen, at personers anseelse har indflydelse paa kjøbmændene m.v., især klage de over kjøbmændene Pens og Niels Frys.¹
6. Om efterliggeres nødvendighed.
7. At repstyrerne maatte faae visse afgifter af fiskeriet. At en feldbereder nedsatte sig i hver rep.
8. Om lejevildernes tilsvarelse.
9. Aager, lösemænd.
10. Vindemænd og deres lön.

Bonden Jlluge Jonson af Biarnestad i Skagefiordssyssel.²

Klager over, at han har maattet svare sin jorddrot de bortdöde faare- og koeqvilders værdie, m.v.

Jon Olafson af Riettarholt i Skagefiordssyssel.³

Förer samme klage og besværer sig i lige maade over hoveriet ved Hole kirkes⁴ opbyggelse.

Biarne Jonson og Eyrik Hallgrimson af Barká i Vadlesyssel.⁵

1. Önske, at mindre tobak og brendeviin, men flere madvare til landet blev indført, og at fattige fik madvare til laans.
3. At jorderne maatte besigtes, og afgivten nedsettes.
4. Koeqvilderne.
7. Got om kongens jorder blev solgte.
8. Repstyrernes antal formindsket.
9. At en taxt maatte gjöres over alle utaxerede varer.

¹ Sören Pen, kaupmaður / *købmand*, Hofsó, Skag.; Niels Friis, undirkaupmaður / *underkøbmand*, Hofsó, Skag.

² Lit. ZZ. N° 3; Illugi Jónsson (1734–1805), bóndi / *bonde*, Bjarnastaðir, Akrahreppur, Skag.

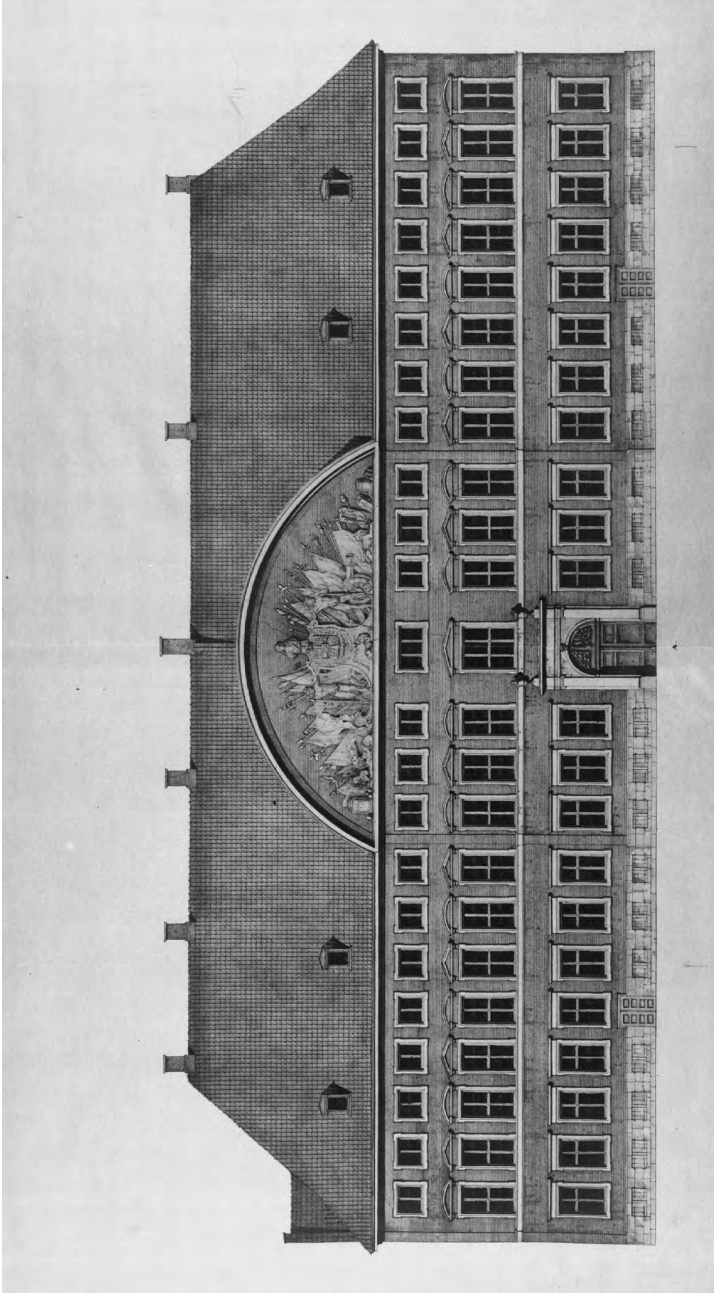
³ Lit. ZZ. N° 4; Jón Ólafsson (ca. 1708–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyre*, Réttarholt, Akrahreppur, Skag.

⁴ Hóladómkirkja, Hólahreppur, Skag.

⁵ Lit. ZZ. N° 5; Bjarni Jónsson (1729–ca. 1785) og Eiríkur Hallgrímsson (1713–1785), bændur, þingvottar og hreppstjórar / *bønder, tingsvidner og repstyre*; Barká, Skriðu-hreppur, Eyjafj.

Uppköst að ýmsum bréfum,
nýjum tilskipunum
og reglugerðum

*Udkast til adskillige breve,
nye forordninger og regler*

Rentukammer var ein af stjórnardeildum konungs, til húsa í Kancellibyggingunni í Kaupmannahöfn. Þangað skilaði nefndin gögnum sínum að afloknum stórtum á Íslandi. / *Rentekammeret var en del af kongens administration, placeret i Kancellibygningen i København. Der indleverede kommissionen sit arkiv efter arbejdet i Island.* — Danmarks Kunstbibliotek. Arkitekturtegninger. Inv. nr. 5076 f.

Uppkast að tilskipun um fiskveiðar og verslun á Íslandi 1.4.1776

Udkast til forordning om fiskeri og handel i Island 1.4.1776

Pf. Rtk. D3/7–26.

Þetta er uppkast að tilskipun um bann við óheimilum fiskveiðum og verslun á Íslandi sem gefin var út 1. apríl 1776 á bæði dönsku og íslensku. Hér einungis danska gerðin. Hún er heldur styttri en bæði íslenska útgáfan sem varðveist hefur í skjalasafni Landsnefndarinnar og hin endanlega prentaða danska útgáfa. Mikið er um yfirstrikanir, viðbætur á milli lína og á spássíu eins og vænta má í uppkasti. Orð og setningarbrott á spássíu eru felld athugasemdalaust inn í meginmál. Ekki er gerð grein fyrir minni háttar leiðréttingum einstakra orða sem engu máli skipta fyrir efnið. Séu lagfæringar eða breytingar hins vegar taldar skipta máli efnislega er gerð athugasemd í neðanmálgrein. / *Dette er et udkast til en forordning om forbud mod ulovligt fiskeri og handel i Island, som blev udgivet den 1. april 1776 på både dansk og islandsk. Her bringes kun den danske version. Den er en del kortere end både den islandske, som er bevaret i Landkommissionens arkiv, og den endelige, trykte, danske udgave. Der er mange overstregninger, tilføjelser mellem linjerne og i marginen, som det kan forventes af et udkast. Ord og små sætninger i marginen er indføjet i hovedteksten uden bemærkninger. Der er ikke redegjort for mindre rettelser af enkelte ord, som ikke har nogen betydning for emnet. Hvis justeringer og rettelser derimod har indholdsmæssig betydning, er der skrevet kommentarer i fodnoterne.*

Endanleg gerð er prentuð í / *Den endelige version er trykt i: Lovsamling for Island IV, s. 217–224 (Anordning og Forbud mod uberettiget Fiskerie og Handel paa Island. Christiansborg 1.4.1776).*

Endanleg gerð tilskipunarinnar á íslensku, samhljóða þeirri sem birt er hér í bókinni s. 698–706, er áður birt í / *Den endelige version af forordningen på islandsk, enslydende med den, der er trykt her i bogen s. 698–706, er tidligere trykt i: Lovsamling for Island IV, s. 217, 224–231 (Endurnýjuð tilskipan og forboð mót óheimilu fiskiríi og kaupskap á Íslandi og kríngum það. Christiansborg 1.4.1776).*

Forbud paa uberettigt fiskerie og handel under og i Island.

Vii Christian 7.¹ etc. etc. gör vitterligt:

At da vi have befundet, at forordningerne af 13. April 1646, 27. Mart. 1663, 5. Maii 1674, 30. Apr. 1701 og 10. Apr. 1702² samt adskillige andre hidindtil udgivne allernaadigste anordninger og forbude mod uberettiget fiskerie og handel under og paa vort land Island ikke ere aldeles overeensstemmende i hensigt til de for saadant ulovligt fiskerie og handel fastsatte straffe, eller i øvrigt saa udførlige og tydelige, som nærværende omstændigheder findes at udkræve, saa have vi allernaadigst fundet for godt, i stedet for forbemældte og andre herom tilforn udgangne anordninger og forbude, hvilke herefter skulle være ophævede, herved at anordne og befale som følger:

1.

Som³ alle og enhver, ey alleene fremmede, men endog vore egne undersaatte, uden dem alleene, som have været forsynede med særdeeles friheder, haver været fra arilds tiid strængeligen forbudet at beseyle Island, saa maae og effter dags ingen andre, være sig enten fremmede nationers⁴ eller vore egne undersaatte skibe, gaae ind til de islandske kyster eller ind i landets fjorde, rehder og havne, under straf at blive paagrebne og confisqverede, med mindre de formedelst storm og uveyr⁵ eller andre ulykkelige tilfælde maatte blive nödtvungne dertil for at redde deres liv, skib eller gods, hvilket de dog strax ved deres ankomst have at give vores nærmerst ved stedet værende betjent tilkjende, paa det at skibene vedbörlig kunne visiteres, ligesom deres opholds tiid der paa stedet maae være saa kort, som mueligt er.

¹ Kristján VII., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian VII., konge i Danmark og Norge 1766–1808.*

² *Lousamling for Island I*, s. 230–231 (Kongeligt Forbud til Island, mod Handel med andre end Compagniet, 13.4.1646); s. 288–289 (Aabent Brev angaaende Handelen, 27.3.1663); s. 354–355 (Aabent Brev ang. Forbud mod Handel med Fremmede, 5.5.1674); s. 559–561 (Forordning om ulovlig Handels Afskaffelse, samt ulden Varers dygtige Forarbeidelse paa Island, 30.4.1701); s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

³ Á spássú / *I marginen*: R. 16. Maii 1766 art. 1; Cas. Almindeligt forbud at beseyle landet. [*Lousamling for Island III*, s. 540–544 (Reskript til de Deputerede for Financerne og Tilforordnede i Kammercollegio, ang. Fremmedes Handel og Skibsfart paa Island, m. m., 16.5.1766).]

⁴ Á spássú / *I marginen*: NB. Altonaiske fiskehukkerter.

⁵ Á spássú / *I marginen*: NB. at fylde vand.

2.

Og¹ som de, hvilke Islands besejling allernaadigst er forundt, eene og alleene ere berettigede til al handel og kjøbmandskab saavel i landet selv og underliggende öer som paa landets strömme, ligesom og fiskeriet i söen indtil en strækning af 4re miile rundt omkring landet er dem og indbyggerne alleene forbeholdet. Saa bliver alle andre, være sig enten fremmede eller de af vore egne undersaatte, som maatte erholde allernaadigst tilladelse at fiske under Island, hvilken af dennem altid bör erhverves, inden de maae understaae dem at drive dette slags fiskerie, herefter som hidindtil strængeligen forbudet, saavel at bruge doggerie² nærmere landet end 4re miile rundt omkring som og at drive noget slags handel med indbyggerne, af hvad navn nævnes kand, enten paa landet selv og underliggende öer, eller paa dets fjorde og havner, samt paa söen uden for ved at afkjöbe indbyggerne, naar de ere ude at fiske, enten deres fiskefangst eller andre varer, samt igjen til dem varer eller penge at afsette.

3.

Skulde³ da saadanne uberettigede, enten det ere fremmede eller vore egne undersaatte, overbeviises om enten at bruge doggerie nærmere landet end 4re miile rundt omkring eller at drive noget slags handel, og det ved visitation af deres skibe, hvilken de privilegerede handlende inden bemældte strækning ere beföyede at lade paastaae og foretage, naar de det nödigt eragte, bliver befundet, at noget saadant skib er forsynet med tobak, brændeviin eller andre fremmede handelsvarer i den mængde, at samme ikke kunne ansees for rimelig skibsprovision, men at deraf tvertimod med föye kand sluttes, at reederne have, ved saadant skibs udrustning, tillige havt hensigt dermed at drive handel, da skal skibet og varerne i krafft af octroyen⁴ opbringes og dömmes at være confisquerede, de privilegerede handlende til fordeel, naar skibets opbringelse og

¹ Á spássíu / *I marginen*: Octr. 13. og 14. art.; Cas. Almindeligt forbud at fiske eller handle inden 4 miile. [*Lovsamling for Island III*, s. 473–474 (Octroy paa Islands Besejling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).]

² Doggerí kallaðist það þegar útlendir fiskimenn lágu við landið á skútum (duggum) við fiskveiðar. / *Doggeri er fiskeri på havet, dvs. når udenlandske skibe fiskede på havet ud for Islands kyster.*

³ Á spássíu / *I marginen*: Rescr. 16. Maii art. 2; octr. 15. art; Cas. Straffen, naar uberettigede dogre nærmere landet end 4 miile, eller skibene ere studie udrustede til snigehandel.

⁴ *Lovsamling for Island III*, s. 466–493 (Octroy paa Islands Besejling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

deraf flydende rettergang med viidere er af dem bekostet. Naar da saadant skeer, skal dommeren i Island, saasart dommen er afsagt, tilkjendegive skipperen, at det staaer ham frit for at indstævne samme for admiralitætet¹ i Kiöbenhavn, og at han i saa fald haver at forsyne sig med admiralitætet's stævning 6 uger effter hans ankomst derhen, da saadant opbragt skib imidlertid ikke maae sælges.

4.

Dersom² det derimod af den maadelige mængde af levnetsmidler og andre varer, som findes udi saadant skib, hvis eqvipage³ eller nogen af dets folk maatte blive truffen i ulovlig handel, lader sig kjende, at reederne ikke have nogen deel i saadan handel, men at den alleene vedkommer skibets mandskab eller nogen af samme, da skulle alle de fremmede varer, som ikke kunne agtes at være bestemte til mandskabets næring samt deres og skibets eget brug, effter foregaaende lovlig behandling og dom være aldeles confisqverede de privilegerede handlende til fordeel, og deraf desuden til samme betales ligesaa meget udi told, consumption og accise,⁴ som varenne ere værde. Saa skal og skipperen for slige varers henbringelse til et ulovligt sted, i fald det er en indenrigs skipper, udstaae de i toldrullen⁵ fastsatte 6 maaneders fæstningsarbejde eller og betale i straf 200 rdr., som ligeledes tilfalde de privilegerede handlende. Men om det er en fremmed skipper, med hvis fartöy dette slags forbrydelse findes, da skal han betale i straf 200 rdr., hvilke böder han og underhavende mandskab uden ophold, een for alle og alle for een, skulle være

¹ Admiralitetskollegiet, stofnað 1655. Æðsta stjórni og starfandi dómstóll um málefni sjóhersins. / *Admiralitetskollegiet, stiftet 1655. Ansvarshavende myndighed og fungerende domstol for Søetatens anliggender.*

² Á spássíu / *I marginen*: Cas. Straffen, naar alleene mandskabet, reederne uafvidende, og paa egen haand driver ulovlig handel; Rescr. 16. Maii art. 2 i slutningen conf. med den 1ste passus i det senere af 20. Junii 1766. [*Lovsamling for Island III, s. 545–547* (Reskript til de Deputerede for Financerne og Tilforordnede i Kammer-Collegio, ang. Fremmedes Skibsfart og Handel paa Island, 20.6.1766).]

³ Útbúnaður. / *Udrustning.*

⁴ Consumption. Gjöld lögð á innlendar vörur þegar þær voru fluttar til kaupstaða. Tekjustofn innheimtur fyrir ríkið; Accise. Gjöld lögð á ýmsar vörur. Tekjustofn sem einkum var ætlaður fyrir kaupstaðina sjálfa. / *Consumption. Afgift lagt på indenlandske varer, når de fragtedes til købstæder. Indtægt inddrevet for riget. Accise. Afgift lagt på forskellige varer. Indtægtskilde, som især var beregnet til købstaden selv.*

⁵ *Forordning, med hosføyet Tarif over hvad udi Told, Consumption og Accise skal betales i Danmark og Norge, 26.11.1768. København 1768, s. 75.*

pligtige at erlægge. Men naar de ikke kunne enten strax udrede forbe-mældte toldrettigheder og böder eller stille for betalingen antagelig forsikkring, da, paa det skibet til reedernes skade, som i dette tilfælde blive at ansee for uskyldige, ikke skal hæftes og opholdes, maae det være dem tilladt, ligeleedes een for alle og alle for een, at udgive for belöbet en vixel stiiet paa reederne, som da blive pligtige den at honorere imod regress¹ til skipperen og hans underhavende mandskab, hvilken vixel vedkommende i Island skulle være forbundne at modtage og lade sig nöye med, alt saa længe slige vexler prompte blive honorerede og betalte. Men i fald det nogensinde skulde i fremtiden indtreffen, at en saadan vixel ikke strax og rigtig blev betalt, haver directionen for handelen at indberette det, da det dereffter skal være samme tilladt i henseende til meerbe-mældte mulcter og böder med viidere at holde sig til de skibe selv, hvis skipper eller mandskab maatte befindes i forbemældte forbrydelse.

5.

Dersom² og nogen skipper eller nogen af hans underhavende mandskab bliver befunden at handle med indbyggerne paa Island med islandske varer, eller om der ved den visitation, som skeer paa et skib, naar det lander i Island, findes udi samme noget af dette lands varer, saasom strömper og vanter med viidere, som ikke kand ansees at være af mandskabet medtaget hjemmenfra til brug paa saadan reyse, da bliver i saa fald saavel i hensigt til varernes confiscation, samt den derfor svarende told, consumption, accise og straf, som og i hensigt til toldrættighedernes og strafböderens afbetaling med vexler, i mangel af anden betaling i alt at forholde, som i næstforegaaende 4 art. allerede er anordnet.

6.

Skulde³ det og hænde sig, at enten vore egne undersaatters eller fremmede fartöyer, naar enten handelens krydsere eller andre dertil udsendte nærme sig til dem for dem at visitere, kaste over bord, endog det aller-mindste af hvis de have inde af forbudne varer, for derved at skjule deres omgang og undgaae den deraf flydende overbeviisning om utilladelig handel, da skulle ey alleene alle saadanne udkastede varer, om de paa

¹ Endurkröfu. / *Erstatningskrav.*

² Á spássiu / *I marginen:* Rescr. 16. Maii 1766 a. 3; Cas. Contrebande med islandske varer af eqvipagen, opdaget ved landing.

³ Á spássiu / *I marginen:* Rescr. 16. Maii 1766 art. 4; Cas. Varers udkastelse paa söen for at undgaae visitation.

fersk gjærning blive opfiskede, aldeles confisqveres samt deraf svares told, consumption og accise, som för er mældt, men saadanne skyldige skulle ogsaa, naar saadant dem lovligen overbeviises, betale den samme mulct af 200 rdr., som i følge toldordinancen bör erlægges, naar varer paa et ulovligt sted udlöses eller indtages. Dog maae for saadanne toldrettigheder og böder, i mangel af anden betaling, udgives og modtages vexler og dermed forholdes, som för er anordnet.

7.

I lige maade¹ skal det og være indbyggerne paa Island og underliggende öer paa det strængeste forbudet saavel at gaae om bord paa noget udenlandsk fartöy, de alleene undtagne, som til den allernaadigst privilegerede handel og fiskefangst ere henhörende, samt at have nogen omgjængelse med saadanne fartöyers mandskab, som og at drive nogen handel med dem, være sig ved at sælge dem, endog det mindste, af sin fangst eller varer til söes eller lands, eller ved noget sig af dem at tilforhandle, hvad det og være kand. Fordrister nogen sig herimod at gjöre, da skal han, om han haver nogen bestalling eller ombud,² ey alleene have samme strax forbrudt, men endog desuden, naar han befindes med nogen handel, tiltales til vilkaarlig pengestraf effter sagens omtændigheder og det uden forskjæl, enten han selv handler med forbemældte uberettigede eller tilstæder andre af landets indbyggere at handle eller omgaaes med dem, eller og med saadan handel eller omgang seer igjennem fingre. Skulde nogen af almuen blive befunden med ulovlig handel, da skal han ey alleene have til de privilegerede handlende forbrudt alle de indenlandske og fremmede varer, som han maatte lovligen overbeviises om at have eller ville have brugt til saadan handel, men og desuden belægges med vilkaarlig pengestraf effter varernes belöb og hans formue. Skulde derimod nogen af almuen ikkun befindes at have gaaet om bord paa uberettigede fartöyer eller med sammes mandskab holdt nogen omgang, bliver han alleene med den vilkaarlige pengestraf effter sagens omstændighed og hans formue at belægge, hvilke samtlige pengeböder, i mangel af anden betaling, blive effter vedkommende amtmands sigende at afsone med straf paa kroppen.

¹ Á spássíu / *I marginen*: For. 13. Apr. 1646, 5. Maii 1674, 30. Apr. 1701, 10. Apr. 1702; Cas. Forbud for indbyggærne [især embedsmænd og ombudsholdere fartöy fra andre, yfirstrikað / *overstretget*.]

² Umboð konungsjarða. / *Forpagtning af kongens jordegods*.

8.

Alle¹ og enhver af landets indbyggere bliver i øvrigt herved strængeligen befalet, at de ey alleene ufortøvet angive for nærmerste sysselmand alt, hvis dem om ulovlig omgang og handel med fremmede, naar samme maatte tildrage sig, kand vorde vitterligt, men og gjøre sig al optænkelig fliid for samme at opdage, paa det de skyldige betimelig kunne vorde derfor tiltalte til den fortjente straf og undgjældelse. I hvilken henseende vi herved allernaadigst ville have anordnet, at ey alleene alle de böder, hvori indbyggerne effter foregaaende 7de art. maatte forfalde, naar saadan angivelse vorder beviisliggjort, skulle gaae til lige deeling imellem angiveren og det steds fattige, hvor forbrydelsen skeer, men og at angiveren desuden kand vente at nyde af handelens cassa en belønning i forhold til sagens befundne betydenhed, indtil 50 rdr. Fremfor alle skal det være paalagt, som det og paalægges samtlige vore embeds- og ombudsmænd,² at anvende al fliid paa, at denne vor allernaadigste forordning bliver vedbörlig effterlevet, og sysselmændene i særdeleshed, at de i alle heraf flydende sager og forretninger, uden mindste veigring eller ophold, gaae til haande med rettens pleye som og al anden muelig hjælpsomhed, da de derfor kunne vente at nyde af handelen ey alleene billig betaling for deres reyser og forretninger, effter omstændighederne, men og en belønning, naar noget betydeligt herudi maatte af dem af egen drifft foranstaltes og opdrages.

9.

Og paa det alle og enhver saa meget bæder kunne være underrettede om denne vor allernaadigste anordnings bydende, er hermed vor allernaadigste villje og befaling, at samme ey alleene paa landstinget,³ men og overalt i landet paa næste mandtalsting, effter at den er indlöben, skal bekjendtgjøres, og dens heele indhold almuen stykkeviis betydes, hvorom samme siden aarlig blive at erindre.

¹ Á spássíu / *I marginen*: Angaaende angivelse og belønning derfor samt rettens gebühr.

² Umboðsmenn. / *Ombudsforpagtere*.

³ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir*.

Tilskipun um fiskveiðar og verslun á Íslandi 1.4.1776

Forordning om fiskeri og handel i Island 1.4.1776

ÞÍ. Rtk. D3/7–24.

Þetta er tilskipun um bann við óheimilum fiskveiðum og verslun á Íslandi sem gefin var út 1. apríl 1776 á bæði dönsku og íslensku. Hér einungis á íslensku. Dönsk gerð hefur einnig varðveist í skjalasafni Landsnefndarinnar. Hún er greinilega fyrra uppkast og er heldur styttri og efnisminni en þessi. Þessi íslenska gerð tilskipunarinnar er samhljóða þeirri sem birt var opinberlega þótt mikið sé um yfirstrikanir, viðbætur á milli lína og á spássíu í henni. Líklega er því hér um endanlega gerð tilskipunarinnar á vinnslustigi að ræða og danska útgáfan hugsanlega jafnvel verið gerð eftir þessari íslensku. Orð og setningarbrott á spássíu eru felld athugasemdalaust inn í meginmál. Ekki er gerð grein fyrir minni háttar leiðréttingum einstakra orða sem engu máli skipta fyrir efnið. Séu lagfæringar eða breytingar hins vegar taldar skipta máli efnislega er gerð athugasemd í neðanmálgrein. Í íslenska frumtextanum eru nokkur dæmi um málfarsleiðréttingar sem haldið er til haga neðanmáls. / Dette er en forordning om forbud mod ulovligt fiskeri og handel i Island, som blev udgivet den 1. april 1776 på både dansk og islandsk. I det følgende gengives den islandske version. Den danske version er også bevaret i Landkommissionens arkiv. Den er tydeligvis det første udkast og en del kortere og ennemæssigt mindre omfattende end den islandske. Denne version af forordningen er enslydende med den, som blev offentliggjort. Da denne islandske version rummer mange overstregninger, tilføjelser mellem linjerne og i marginen, er der sandsynligvis tale om et forarbejde til den endelige version af forordningen, og den danske udgave er muligvis udarbejdet efter denne islandske. Ord og små sætninger i marginen er indføjet i hovedteksten uden bemærkninger. Der er ikke redegjort for mindre rettelser af enkelte ord, som ikke har nogen betydning for emnet. Hvis justeringer og rettelser derimod har indholdsmæssig betydning, er der skrevet kommentarer i fodnoterne. I den islandske originaltekst er nogle eksempler på sproglige rettelser, som er angivet i fodnoterne.

Prentað í / Trykt i: *Lovsamling for Island IV*, s. 217, 224–231 (Endurnýjuð tilskipun og forboð mót óheimilu fiskirí og kaupskap á Íslandi og kríngum það. Christiansborg 1.4.1776). Endanleg gerð tilskipunarinnar á dönsku er prentuð

í / *Den endelige version af forordningen på dansk er trykt i: Lovsamling for Island IV*, s. 217–224 (Anordning og Forbud mod uberettiget Fiskerie og Handel paa Island. Christiansborg 1.4.1776).

Styttra uppkast tilskipunarinnar á dönsku er prentað hér að framan / *Et kortere udkast til forordningen på dansk er trykt ovenfor*, s. 691–697.

Endurnýjuð tilskipan og forboð mót óheimilu fiskiríi og kaupskap á Íslandi og kringum það. Christiansborgarsloti, þann 1ta Aprílís 1776. Kaupmannahöfn. Þrykkt hjá forstjóranum yfir hans konunglegu háttignar og háskólans prentverki, Nicolási Christian Höpffner.

Vér Christian sá sjöundi,¹ af Guðs náð kóngur til Danmerkur og Noregs, Vinda og Gauta, hertogi í Slésvík, Holstein, Stormarn og Ditmarsken, greifi í Oldenburg og Delmenhorst, gjörum öllum kunnugt, að þar vér höfum orðið áskynja að forordningarnar af 13. Aprílís 1646, 27. Martii 1663, 5. Maji 1674, 30. Aprílís 1701 og 10. Aprílís 1702,² sem og aðskiljanlegar aðrar hingað til útgefnar allranáðugastar tilskipanir og forboð mót óheimilu fiskiríi og kauphöndlan undir og á voru landi Íslandi, sem og þar undir liggjandi og þar tilheyrandi eyjum, eru ekki öldungis samhljóða um það straff sem lagt er við þess háttar ólöglegt fiskiríi og kauphöndlan eður að öðru leyti svo greinilegar og skilmerkilegar, sem nærverandi ástand útheimtar, eins og líka raun ber á að sumir hvörjir þar á mót hafa ekki einasta framið óleyfilega kauphöndlan á Íslandi heldur og haft þar í frammi margs konar ójöfnuð, bæði með að sigla á innbyggjaranna fiskibáta og spilla þeirra veiðarfærum og líka á annan hátt. Svo höfum vér allranáðugast fundið fyrir gott, í staðinn fyrir áður nefndar og aðrar að fornu hér um útgengnar tilskipanir og forboð, sem hér eftir, hvað þetta áhrærir, skulu vera upphafðar, hér með að bjóða og skipa sem eftir fylgir:

¹ Kristján VII., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian VII., konge i Danmark og Norge 1766–1808*.

² *Lovsamling for Island I*, s. 230–231 (Kongeligt Forbud til Island, mod Handel med andre end Compagniet, 13.4.1646); s. 288–289 (Aabent Brev angaaende Handelen, 27.3.1663); s. 354–355 (Aabent Brev ang. Forbud mod Handel med Fremmede, 5.5.1674); s. 559–561 (Forordning om ulovlig Handels Afskaffelse, samt ulden Varers dygtige Forarbeidelse paa Island, 30.4.1701); s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

1.

Svo sem einum og sérhvörjum, að þeim af vorum þegnum fráteknum sem hafa haft sérdeilis leyfi, hefur frá aldaöldi verið harðlega bannað að uppsigla Ísland. Svo mega og hér eftir engir aðrir, hvört heldur það eru framandi þjóða eður vorra eigin undirsáta skip, koma í nánd sjávarströndinni á Íslandi eður inn í landsins fjörðu, víkur og hafnir, undir straff að verða upptekin og confisqveruð,¹ nema þeir annaðhvört til að útvega sér neysluvatn eða vegna storms og óveðurs eður annarrar tilfallandi ólukku kynnu þar til að neyðast til að bjarga sínu lífi, skipum eða gótsi, hvað þeir þó strax, sem þeir koma, eiga að gefa skriflega til kynna annaðhvört höndlunarinnar kaupmanni, ef nokkur er á þeim stað, eða vorum næst þar hjá verandi sýslumanni eður öðrum embættismanni upp á það að skipin kunni tilbærilega að takast undir umsjón. Svo og mega þeir ei dvelja á þeim stað lengur en sem styst mögulegt er og sér í lagi þeir sem koma til landsins til að útvega sér vatn ei tefji lengur en 24 klukkustundir. Þess vegna skulu þeir sem upp á þenna hátt neyðast til að koma til landsins haga því svo, svo framt þeim er mögulegt, að þeir leggi til þeirra hafna hvar einhver af höndlunarinnar kaupmönnum er til veru. Og þegar þeir sigla burt taki vitnisburð hjá kaupmanninum að þeir eigi hafi dvalið lengur en nauðsyn krafði. Ef þeir neyðast til að koma til landsins á einhvörjum öðrum stað þá taki þeir þvílíkan vitnisburð frá vorum næsta sýslumanni eður öðrum embættismanni, og veri á meðan undir tveggja bestu manna umsjón sem búa næst þeim stað hvar þeir leggja í lag.

2.

Og þar þeir, hvörjum Íslands uppsigling allranáðugast er veitt, einir og alleina hafa heimild til allrar höndlunar og kaupskapar, eins vel á sjónum sem á landinu og undirliggjandi eyjum, og þar fiskiríið í sjónum og við sjávarströndina allt í kringum landið er þeim og innbyggjurunum alleina ætlað. Svo er öllum öðrum, hvört heldur þeir eru framandi, eður þeir af vorum eigin undirsátum sem fá kunna allranáðugast leyfi til að fiska undir Íslandi, hvört leyfi af þeim ætíð á að útvegast áður en þeir dirfast mega að fremja þess háttar fiskiríi, hér eftir sem hingað til, harðlega bannað, svo vel að brúka doggeri² og fiskiríi allt í kringum sjávarströnd-

¹ Gerð upptæk. / *Konfiskerede.*

² Doggeri kallaðist það þegar útlendir fiskimenn lágu við landið á skútum (duggum) við fiskveiðar. / *Doggeri er fiskeri på havet, dvs. når udenlandske skibe fiskede på havet ud for Islands kyster.*

ina á landinu og verka þeirra fiskiafla, hvört sem er á landinu sjálfu eður þar undir liggjandi eyjum og skerjum, sem og að fremja nokkurs konar kauphöndlan við innbyggjarana, með hvaða nafni er finnast kann, hvört heldur það er á landinu sjálfu og undirliggjandi eyjum eða á þess fjörðum og höfnum og á sjónum utan fyrir, með að kaupa af innbyggjurunum þegar þeir eru á sjó að fiska, annaðhvört þeirra fiskiafla eður aðrar vörur sem og aftur á mót að afhenda þeim vörur eða peninga.

3.

Yrði þá þvílíkir heimildarlausir, hvört þeir heldur eru framandi eða vorir eigin þegnar, sannfærðir¹ um að þeir annaðhvört brúki soddan forboðið doggerí og fiskirí eða að þeir fremji nokkurs konar kauphöndlan, og það verður fundið [í] þeirra skipa eftirsjón² hvörjar þeir privilegeruðu handlandi³ hafa myndugleika til að láta krefja og hana að fyrirtaka þegar þeim sýnist þörf á vera, að nokkurt soddan skip er útbúið með tóbaki, brennivíni eður öðrum framandi varningi svo miklum, að hann eigi kann að álítast að vera sannsýnilegt skipsnesti⁴ eftir skipshafnar fjölda og reisunnar lengd, eða slíkur varningur finnst að vera meiri en með sáttmálum kann að vera⁵ eða verður ákvarðað, svo að þar af með rétti kynni að ályktast að reiðararnir⁶ með að útbúa soddan skip hafi ásamt ætlað að fremja kaupskap þar með, þá skal skipið og vörurnar, eftir octroyunni⁷ upptakast og dæmast að vera forbrotnar⁸ þeim privilegeruðu handlandi til handa, þegar skipstakan og þar af rísandi réttargangur með öðru framvegis er af þeim kostað. Þegar soddan ber við skal dómurinn í Íslandi, strax nær dómurinn er afsagður, gefa skipherranum til kynna, að það sé í sjálfs hans valdi að innstefna dóminum fyrir admiraliteted⁹ í vorum konunglega aðsetursstað Kaupmannahöfn og að hann, ef svo skeður, eigi að útvega sér admiralitetsins stefnu 6 vikum

¹ Yfirstrikað / *Overstreget*: yfirbevisaðir.

² Yfirstrikað / *Overstreget*: visitation.

³ Þeir sem eru með sérleyfi fyrir versluninni. / *De, som har monopol på handelen.*

⁴ Yfirstrikað / *Overstreget*: skipsprovision.

⁵ Yfirstrikað / *Overstreget*: conventionum er.

⁶ Útgerðarmenn skipanna. / *Skibenes skibsredere.*

⁷ *Lovsamling for Island III*, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

⁸ Gerðar upptækar. / *Konfiskerede*. Yfirstrikað / *Overstreget*: confisqveraðar.

⁹ Admiralitetskollegiet, stofnað 1655. Æðsta stjórn og starfandi dómstóll um málefni sjóhersins. / *Admiralitetskollegiet, stiftet 1655. Ansvarshavende myndighed og fungerende domstol for Søetatens anliggender.*

eftir að hann er kominn til áðurnefnds vors aðsetursstaðar og þá má eigi soddann upptekið skip á meðan seljast.

4.

Ef þar á mót sjást kynni að reiðararnir hefðu öngan part í kaupskapnum, af því að ei nema fáar mat- og aðrar vörur finnast í soddann skipi, á hvörju skipshöfnin eða einhvor af skipsfólkinu kynni verða fundinn í ólöglegri kauphöndlan, svo að hún alleina kemur skipsfólkinu við, eða nokkrum af því, þá skulu allar þær útlensku vörur, sem eigi kunna að álitast að vera ætlaðar til fólksins matræðis og þess og skipsins eigin brúkunar, eftir undangenginni lagaaðferð og dómi vera öldungis forbrotnar¹ þeim privilegeruðu handlandi til handa, og þar af þar að auki gjaldast² til þeirra eins mikið í toll, consumption og accise³ sem vörurnar eru verðar til. Svo og skal skipherrann, fyrir að hafa fært slíkar vörur á ólöglegan stað, ef hann er innanríkis skipherra, líða 6 mánaða festingareriði, eins og ákvarðað er í tollrullunni,⁴ eða og gjalda 200 rd. sekt, sem í sama máta fellur til þeirra privilegeruðu handlandi, þegar þeir láta taka skipið. En sé skipherrann framandi, á hvörs skipi þessi misgjörningur finnst, þá skal hann gjalda í sekt 200 rd., hvörjar bætur hann og hans undirhafandi fólk án dvalar, einn fyrir alla og allir fyrir einn, skulu vera skyldugir út að láta. En ef þeir geta eigi annaðhvört strax afgreitt áðurnefnd tollútlát og sektir, eða sett tækilega borgun fyrir útgjaldið, þá upp á það að skipið eigi skuldi hindrast og tálmast til reiðaranna skaða, sem í þessu tilfelli álitast að vera saklausir, má það leyfast þvílíkum skipherra og hans fólk í sama máta einum fyrir alla og öllum fyrir einn að útgefa fyrir summuna vaxlu⁵ stílaða upp á reiðarana, sem þá skulu vera skyldugir að honorera⁶ hana, mót að hafa aðgang til skipherrans og hans undirhafandi fólks, hvörri vaxlu viðkomendur í Íslandi skulu vera skyld-

¹ Yfirstrikað / *Overstreget*: aldeilis confisqveraðar.

² Yfirstrikað / *Overstreget*: betalast.

³ Consumption: Gjöld lögð á innlendar vörur þegar þær voru fluttar til kaupstaða. Tekjustofn innheimtur fyrir ríkið; Accise: Gjöld lögð á ýmsar vörur. Tekjustofn sem einkum var ætlaður fyrir kaupstaðina sjálfa. / *Consumtion. Afgift lagt på indenlandske varer, når de fragtes til købstæderne. Indtægt inddrevet for riget. Accise. Afgift lagt på forskellige varer. Indtægtskilde, som især var beregnet til købstaden selv.*

⁴ *Forordning, med hosføyet Tarif over hvad udi Told, Comsumption og Accise skal betales i Danmark og Norge, 26.11.1768. København 1768, s. 75.*

⁵ Breytt úr *vexel* hér og alls staðar þar sem orðið kemur fyrir í skjalinu. / *Ændret fra vaxel her og alle andre steder, hvor ordet forekommer i dokumentet.*

⁶ Taka víxilinn gildan. / *Acceptere vekslen som gyldig.*

ugir að veita viðtöku og láta sér nægja með hana, svo lengi slíkar vexlur prompte¹ verða honoreraðar og útgoldnar. En skyldi nokkurn tíma hér eftir svo til bera að einhvor þvílík vexla ekki strax og rigtuglega yrði afgreidd þá á directionin fyrir höndluninni að gefa það til vitundar, þá henni þar eftir skal vera leyft, hvað áhrærir oftnefndar bætur og útlát með fleiru, að halda sér til sjálfra skipanna á hvörjum skipherra eður fólk kynni finnast í áðurnefndum misgjörning.

5.

Ef og nokkur skipherra eða nokkur af hans undirhafandi fólki verður fundinn í að kaupslaga við innbyggjarana á Íslandi með íslenskar vörur, eður ef í þeirri eftirsjón sem skeður á einhvorju skipi kynni finnast nokkuð af þessa lands vörum, svo sem fiskur, lýsi, sokkar og vettlingar með fleira, sem eigi kann álitast að vera annaðhvört aflað af skipsfólkinu sjálfu, eða af því flutt með heiman frá til brúkonar á soddan reisu, þá skal í allan máta í því tilfelli, svo vel í tilliti til varanna forbrots² og þess tolls, consumtions, accise og sektar, sem þar fyrir á að svarast, sem og í tilliti til tollútlátanna og sektabótanna, útsvörunar í vexlum, ef ei eru á annan hátt afgreiddar, að fara eins og í næstfyrirfarandi 4. art. áður er tilskipað.

6.

Skyldi það og til bera að annaðhvört vorra eigin þegna eður framandi skip, þegar annaðhvört höndlunarinnar krydsarar³ eða aðrir þar til útsendir nálgast til að vísitera þau, kasta nokkru af forboðnum vörum sem þeir hafa inni, hvörsu lítið sem það er, fyrir borð til að dylja þar með sinn umgang og umflýja að geta orðið sannfærðir⁴ um óleyfilega kauphöndlan, þá skulu eigi einasta allar þvílíkar útkastaðar vörur, ef þeim verður að vörmu spori náð,⁵ vera öldungis forbrotnar⁶ og þar af svarast tollur, consumption og accise eins og áður er sagt heldur og skulu þeir sem svo verða sakfelldir, þegar þeim er þvílíkt löglega yfirbevisað, gjalda sömu 200 rd. sekt sem eftir tollordinantsíunni á að útsvarast þegar vörur eru í skip teknar eða affermdar á ólöglegum stað. Þó mega, ef annar bí-

¹ Tatarlaust. / *Med det samme.*

² Yfirstrikað / *Overstreget*: confiscations.

³ Vopnuð kaupskip. / *Bevæbnet handelsskib.*

⁴ Yfirstrikað / *Overstreget*: yfirbevisaðir.

⁵ Þær geta á ferskan fót náðst, yfirstrikað / *overstreget*; þeim – náð, skrifað ofan línu / *skrevet over linjen.*

⁶ Yfirstrikað / *Overstreget*: aldeilis confisqveraðar.

talingur¹ eigi er til, útgefast og móttakast vexlur fyrir þess háttar toll-útlát og sektir, og þar um til hagast eins og áður er sagt.

7.

Sömuleiðis skal og innbyggjurunum á Íslandi og undirliggjandi eyjum vera stranglegast bannað, nema í nauðsyn, bæði að ganga um borð á nokkurt skip sem eigi er innlenskt, að þeim einum fráteknum sem þeirra allranáðugast priviliggeruðu höndlun og fiskiafla tilheyra sem og að hafa nokkra umgengni með þess háttar skipafólki í nokkurn máta og kaupslaga við það, hvört það heldur er með að selja því, hvörsu lítið sem vera kynni, af sínum afla eða vörum, til sjós eða lands, eður með að kaupa nokkuð af því hvað helst sem vera kynni. Dirfist nokkur hér á mót að gjöra þá skal hann, ef hann hefur nokkra bestalling eða umboð,² eigi einasta hafa þau strax forbrotið, heldur og þar að auk, þegar hann verður fundinn í nokkurs konar kauphöndlan, tiltalast til sannsýnilegra peningasekta³ eftir sakarinnar ásigkomulagi, og það án greinarmuns hvört hann heldur sjálfur kaupslagar við áðurnefnda heimildarlausu eða leyfir öðrum af landsins innbyggjurum að kaupslaga við eða umgangast þá, ellegar hann sér í gegnum fingur með þvílíkum kaupskap og umgengni. Ef nokkur af almúganum kynni verða fundinn að ólöglegum kaupskap þá skal hann eigi einasta hafa forbrotið til þeirra alleina priviliggeruðu handlandi allar þær innlensku og framandi vörur sem honum kynni að verða löglega yfirveisað um að hann hafi brúkað eða viljað⁴ brúka til þvílíkrar kauphöndlunar heldur og þar fyrir utan undirkastast sannsýnilegum⁵ fésektum eftir varanna verði og hans formegan.⁶ Skyldi þar á mót nokkur almúgamaður einasta verða fundinn að því að hafa gengið um borð á heimildarlaus skip eða haft nokkra umgengni með þeirra fólki á hann alleina að straffast með sannsýnilegri⁷ fésekt eftir sakarinnar ásigkomulagi og hans formegan. Hvörjar allar fébætur, ef þær eigi öðruvís kunna að afgreiðast, eiga að afplánast⁸ með straffi á líkamanum eftir viðkomandi yfirvalds tilsögn.

¹ Borgun, greiðsla. / *Betaling.*

² Embætti eða umboð konungsjarða. / *Embede eller forpagtning af kongens jordegods.*

³ *upp á arbitraire peningabætur, yfirstrikað / overstreget; til-peningasekta, skrifað ofan línu / skrevet over linjen.*

⁴ Yfirstrikað / *Overstreget*: kaupslaga með.

⁵ Yfirstrikað / *Overstreget*: arbitraire.

⁶ Eftir hans efnun eða fjárhagslegri getu. / *Efter hans evne og økonomiske formåen.*

⁷ Yfirstrikað / *Overstreget*: arbitraire.

⁸ Yfirstrikað / *Overstreget*: eftir viðkomandi yfirvalds tilsögn að lúkast.

8.

Öllum og sérhvörjum af landsins innbyggjurum er annars hér með strengilega skipað að þeir eigi einasta án tafar gefi næsta sýslumanni til vitundar allt hvað þeim kann verða vitanlegt um ólöglega umgengni og kauphöndlan við framandi, þegar hún kynni við að bera, heldur og brúka alla uppþenkjanlega ástundan til að uppgötva hana, upp á það þeim sakbitnu geti orðið þar fyrir tímanlega tiltalað til að líða forskuldað straff og gjöld. Hvörs vegna vér hér með allranáðugast viljum hafa tilskipað að eigi einasta allar þær sektir sem innbyggjararnir eftir fyrirfarandi 7da art. kunna að falla í, þegar þess háttar angefning verður bevísuð,¹ skulu skiptast jafnt á milli angefarans² og fátækra á þeim stað, hvar misgjörningurinn tilfellur, heldur og að angefarinn megi þar að auki eiga von á að fá af höndlunarinnar kassa, eftir því sem sökin kann að finnast af miklu verði, nokkurn skenk allt að 50 rdr. Umfram allt skal það vera uppálagt, sem það og einnig eftir eiði og skyldu upp á liggur, öllum vorum embættis- og umboðsmönnum að brúka alla kostgæfni til að þessari vorri allranáðugustu forordning verði tilbærilega eftirlifað og sýslumönnunum sér í lagi að þeir í öllum hér til heyrandi málum og útrétingum, án minnstu hjáhlíðrunar eða undandrátta, séu við hönd með að gjöra lög og rétt sem og að veita alla aðra mögulega aðstoð, þá þeir þar fyrir mega eiga von á að fá af höndluninni eigi einasta sannsýnilegt kaup³ fyrir þeirra reisur og embættisverk eftir ásigkomulagi heldur og nokkurn skenk þegar eitthvað vigtugt kynni í þessu af þeirra eigin drift af þeim setjast í verk og uppgötvast.

9.

Ög upp á það allir og sérhvörjir geti því betur fengið að vita þessarar vorrar allranáðugustu tilskipunar boð,⁴ svo er hér með vor allranáðugasti vilji og skipan að hún skuli kunngjörast eigi einasta á lögþinginu⁵ heldur og alls staðar á landinu á næsta manntalsþingi eftir að hún er innkomin sem og að almúginn skuli síðan árlega vera minntur á hennar innihald og eftirlifun.

¹ Uppljóstrun verður sönnuð. / *Angivelse bliver bevist.*

² Þess sem ljóstrar upp. / *Angiveren.*

³ Yfirstrikað / *Overstreget*: sannsýnilegan betaling; sannsýnilegt verð.

⁴ Yfirstrikað / *Overstreget*: befalling.

⁵ Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir.*

Gefið á voru sloti Christiansborg í vorum konunglega aðsetursstað Kaupmannahöfn þann 1ta Apríl 1776.

Undir vorri konunglegri hönd og signeti

Christian R.
(L. S.)

Moltke, Prætorius, Erichsen¹

/ Wormskiold²

Uppkast að tilskipun um umboðsjarðir konungs á Íslandi 15.4.1776

Udkast til forordning om kongens ombudsjorder i Island 15.4.1776

Bf. Rtk. D3/7–30.

Þetta er uppkast að tilskipun um umboðsjarðir konungs á Íslandi sem gefin var út 15. apríl 1776 á dönsku. Texti uppkastsins er mjög nálægt endanlegri gerð tilskipunarinnar, efnislega er það fullfrágengið en smávægilegar orðalagsbreytingar hafa verið gerðar fyrir gildistöku. Mikið er um yfirstrikanir, viðbætur á milli lína og á spássíu eins og vænta má í uppkasti. Orð og setningarbrott á spássíu eru felld athugasemdalaust inn í meginmál. Ekki er gerð grein fyrir minni háttar leiðréttingum einstakra orða sem engu máli skipta fyrir efnið. Séu lagfæringar eða breytingar hins vegar taldar skipta máli efnislega er gerð athugasemd í neðanmálgrein. Frumrit er sums staðar lítilllega skaddað á blaðjöðrum þannig að stöku stafir eru horfnir. Leyst var úr því með hliðsjón af prentuðu útgáfunni og stafir sem vantaði hafðir í hornklofum. / *Dette er et udkast til en forordning*

¹ Joachim Godske Moltke (1746–1818), forstjóri generaltollkammersins / *1. deputeret i Generaltoldkammeret 1773–1776*; Lorenz Prætorius (1708–1781), embættismaður í / *deputeret i det Vestindisk-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer 1773–1776*; Jón Eiríksson (1728–1787), prófessor í lögum, embættismaður í norska kammeri og rentukammeri / *professor i jura, kommitteret i Norske Kammer og i Rentekammeret 1771–1787*.

² Peder Worm Wormskiold (1750–1824), starfsmaður í / *sekretær i det Vestindisk-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer*.

om kongens ombudjorder i Island, som blev udstedt den 15. april 1776 på dansk. Udkastets tekst er meget tæt på den endelige version af forordningen, emnemæssigt er det færdigbehandlet, men der er foretaget ubetydelige ændringer i formuleringen før ikrafttrædelsen. Der er mange overstregninger, tilføjelser mellem linjerne og i marginen, som det kan forventes i et udkast. Ord og små sætninger i marginen er indføjet i hovedteksten uden bemærkninger. Der er ikke redegjort for mindre rettelser af enkelte ord, som ikke har nogen betydning for emnet. Hvis justeringer og rettelser derimod har indholdsmæssig betydning, er der skrevet kommentarer i fodnoterne. Originalen er nogle steder skadet i kanterne på siderne, så enkelte bogstaver er forsvundet. Dette problem er blevet løst med støtte fra den trykte udgave, og de bogstaver, der manglede, er angivet i skarp parentes.

Endanleg gerð er prentuð í / Den endelige version er trykt i: *Lovsamling for Island IV*, s. 238–244 (Forordning om Adskilligt vedkommende Forpagtningerne af det kongelige forbeholdne Gods i Island. Christiansborg 15.4.1776).

1.

Naar nogen forpagtning af klostere eller omb[uds]jorder¹ eller andet i Island bliver ledig ved forpagterens dødsfald, og hans sterboe er vederhæftigt, bliver at bekendtgjøre paa næste landsting,² effter at dødsfaldet er skeet, saavel at forpagtningen saaledes er ledig, som og at samme bliver stillet til opbydelse paa følgende aars landsting, da boet og arvingerne imidlertid blive ansvarlige til godsets forvaltning og afgifft. Men naar den afdödes sterboe kand med föye befrygtes at være uvederhæftigt, eller hans arvinger ikke kunne stille antagelig forsikkring for forvaltningen, haver stift- og amtmanden ved circulaire skrivelser til sysselmændene at foranstalte, at de, hver i sit syssel, gjøre bekendt, at saadan forlening er bleven ledig, og at sammes opbydelse til nye forpagtning strax bliver foretagen paa næste landsting, effter at dødsfaldet er skeet, naar det skeer saa lang tiid för landstinget, at saadan bekendtgjorelse kand vorde foranstaltet. Men skeer det senere, bliver af vedkommende amtmand til godsets forvaltning, indtil samme til næste aar kand komme til ordentlig opbydelse, at beskikke den vederhæftigste og dueligste

¹ Klaustur eða umboðsjarðir. Jarðeignir sem komust í konungseigu um og eftir siðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa. / *Klostre eller ombudsjorder. Jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilhørte klostre og de sidste katolske biskopper.*

² Alþingi á Þingvöllum. / *Altinget på Þingvellir.*

mand, som kand være at erholde, hvis beskikkelse da strax maae tilmældes landfogeden, paa det han kand vide, til hvem han sig om afgifften haver at holde.

2.

Naar nogen skulde opsig en havende f[or]pagtning, da maae han være betænkt paa, at det skeer saa betimelig, at det kand blive bekendtgjort i det aars lavtingsbog, at saadan opsigelse af ham er skeet, og at hans havte forpagtning kand ventes at komme til opbud paa næste aars lands-ting, i fald vores Vestindiske og Gvineiske Rente- samt Generaltoldcam- mers samtykke dertil erholdes. Til hvilken ende vedkommen[de] amt- mand, for hvilken opsigelsen blive[r] at anmælde, haver at foranstalte saadant bekendtgjort, samt det første s[om] skee kand opsigelsen til cammeret at indberette med alle dens omstændigheder og dertil for haan- den værende aarsager. Men inden cammerets samtykke indløber, maae ingen saadan opsigelse antages for gyldig, eller den opsagte forpagtning stilles til auction, da den opsigende, opsigelse uagtet, maae, i kraft af hans in[d]gangne contract, vedblive at være ansvarlig til godsets admi- nistration og afgift, indtil den nye forpagtning kand vorde approberet.¹ Skulde fornödenheden befindes at medføre, at nogen formedelst uveder- hæftighed eller anden lovlig aarsag maae udsettes fra en forpagtning, hvilket dog ligeledes i forveyen maae anmeldes for cammeret af ved- kommende amtmand, maae saadant altid bekendtgjøres i altingsbogen et aar, förend forpagtningen kommer til opbydelse, paa det cammerets samtykke kand være indhentet, inden opbydelsen skeer.

3.

Forpagtninger paa klostere, ombudsjorde eller andet maae ellers ingen- lunde under haanden betinges, men alleene ved offentlig auction, som holdes inden lavretten og forrettes af landfogeden. Tilslaget ved auctio- nen skal stiftamtmanden og amtmanden hver for sit amt bestyre samt opsætte conditionerne, hvorved de dog ey alleene have at iagttage de i hensigt til dette slags jordegodser og forpagtninger og deres aarlige af- gifter i almindelighed allerede gjorte anordninger og indretninger, men og hver gang i forveyen at lade sig af landfogeden meddeele en skriftlig underretning om noget og hvad derved især maatte falde at erindre i hensigt til hans jordebogsregenskab og de ham i anledning af samme af cammeret tillagte ordres, hvilken oplysning, samt alle andre herom be-

¹ Samþykkt. / Godkendt.

hövende effterretninger, han skal være pligtig saa nöyagtig som mueligt at give.

4.

Ligesom det altid bliver at indføre i auctionsconditionerne, at intet effterbud kand ventes antaget, saa bliver det ved samme ligeleedes at fastsette, at ingen bliver tilladt igjen at fraagaae det bud, hvorpaa tilslag er skeet. Hvorfor og ingen paastand om afslag i de afgiffter, som ved offentlig auction eengang er betingede, effterdags maae antages, viidere end hvis foran i 2^{den} post er anordnet om dette slags forpagtningers opsigelse.

5.

Ligeleedes skal altid indføres i auctionsconditionerne, at den, som maatte blive höystbydende paa nogen saadan forpagtning, maae være betænkt paa, saasnart tilslag er skeet, at stille og aflevere til vedkommende amtmand saadan en caution i jordegods, som han kand agte antagelig for saa stor en summa, som svarer til et heelt aars fulde afgifft, hvilken caution derpaa tinglyses inden lavretten og optages siden til forvaring ved amtet, hvor der over dette slags cautioner effterdags bliver at holde en egen protocoll, ligesom og udtrykkelig maae fastsettes ved conditionerne, saavel at vedkommende forbeholdes frit bud i hensigt til fæstet, som og at det fæste, som ifølge det høyeste bud kand falde at svare, skal strax betales til landfogeden i reede penge, saasnart tilslag er skeet, og budet samt cautionen ere blevne antagne.

6.

Og som der ved forpagtningerne bör have for öyne, saavel at godserne kunne vorde forsvarligen forvaltede, som afgiffterne deraf rigtig betalte, saa bliver endviidere at beting[e] v[ed] dette slags conditioner, at der til forpa[gt]ningerne ikke antages andre end s[aa]danne personer, som kunne agtes at være i stand til at forvalte godserne, og som ere saa vederhæfftige, at det ikke kand befrygtes, at de ville paadrage sig større restancer, end de kunne tilsvare. I hvilken förste henseende dem ellers paalægge[s] ey alleene at holde godserne ved lige, men og at forbædre samme saavidt mueligt er.

7.

Alle saakaldte fæstebreve eller contracter paa klostere, ombudsjorder eller andre saadanne forpagtninger i Island skulle hereffter udstædes af vores Vestindiske og Gvineiske Rente- samt Generaltoldkammer, hvorfor ogsaa alle opbydelser af samme skulle stiiles paa nærmere forventende approbation. I hvilken henseende vedkommende amtmand, naar

antageligt bud bliver gjort, det første som skee kand, skal indsende til ca[m]meret saavel den holdte auctionsforretning med tilhørende conditioner under lavtingskriverens underskrift og segl, som den fra landfogeden i følge foregaaende 3^{ie} post indhentede underretning, tilligemed sin betænkning og forestilling til approbationens og contractens erholdelse. Men paa det at forpagtningernes omvexling ikke derved skal lide noget ophold, saa tillade vi allernaadigst herved i tilfælde af forrige forpagters dødsfald eller udesættelse (thi med opsigelser forholdes effter foregaaende 2^{den} post), at naar der ved opbydelsen i lavretten erholdes saadant bud, som vedkommende amtmand agter at være antageligt, den höystbydende da, naar han har stillet caution, s[amt] betalt det ved auctionen udlovede fæ[ste], strax maae settes i besiddelse af saada[n] forpagtning, paa den maade at auctionsforretningen, hvorudi conditionerne maae være inddragne, tilstilles ham under lavrettingskriverens underskrift og segl med vedkommende amtmands paategning, at han ifølge deraf tiltræder forpagtningen. Og at dette meddeeles ham til beviis derpaa, indtil forpagtnin[gs] contracten fra cammeret kand indløb[e], hvorimod han til amtmanden und[er] sin haand og segl reverserer¹ sig til at opfylde conditionerne. Hvorpaa da amtmanden strax foranstalter, at godset med bygninger og alt andet, hvis dertil er henhørende, bliver til ham imod hans qvittering effter befindende overleveret ved en lovformelig besigtelsesforretning, hvorudi saavel godset og dets tilstand i almindelighed med dets b[yg]ninger, besætning og viidere tydelig bör beskrives, som og især den af den fratrædende forpagter eller hans boe og arvinger derpaa svarende aabod² fastsettes. Af hvilken forretning strax bliver uden betaling at levere [en gje]npart til vedkommende amtmand til [hans] fornødne effterretning og en a[n]de[n] til landfogden for at følge hans jordebogssregenskab, hvorimod han seer sig forsynet med en copie deraf til at forblive ved embedet. Ligesom og landfogeden af amtmanden meddeeles fornøden communication, at den nye forpagter er bleven sat i besiddelse af det gods, hvorpaa han er bleven höystbydende, tillige med copie af den af ham stillede og ved amtet til bevaring optagne caution.

8.

Kand antageligt bud paa en forpagtning ved auction i lavretten ikke opnaaes, bliver en nye opbydelse deraf at beramme til næstkomende lands-

¹ Skuldbindur sig skriflega. / Forpligter sig skriftligt.

² Uppbót. / Erstatning.

ting, da vedkommende amtmand imidlertid strax haver at beskikke en mand til at forvalte godset, hvilket tilmældes landfogeden, paa det han kand viide, af hvem afgifften skal kræves. Til dette slags forvaltninger, naar samme maatte behöves, saavel som og til besigtelses og afleverings forretninger over dette slags godser, skal ellers tages, naar stedets sysselmand kand agtes interesseret eller af andre aarsager ubeqvem dertil, enten den nærmerste dueelige sysselmænd eller en anden af de beste, kyn- digste og vederhæfftigste mænd, som kunne være at faae, hvorom land- fogedens underretning og raadførsel tillige maae indhentes.

9.

Skulde det ellers imod formodning indtreffe, at nogen forpagter eller for- valter ikke havde afbetalt sin fulde afgifft til hvert aars 1. Sept., haver landfogeden ufortövet at mælde sig hos vedkommende amtmand med liste paa saadan restance, hvilken liste amtmanden da, naar han finder den rigtig, straxen paategner til execution, hvoreffter den saaledes paa- tegnet tilsendes den sysselmand i hvis syssel, den skyldige boer. Og om det er en sysselmand, som der skal exeqveres hos, da til nærmerste sys- selmand eller en anden til denne forretning constituerende dueelig mand til at gjøre executionen. For saadan execution nyder den exeqverende for hver 5 miile 1 rd. og for forretningen selv 2 rdr. og ikke meere, samt 2de vurderingsmænd, som han skal have med sig, 10 f. værd daglig, saa længe reysen og forretningen varer. Hvoreffter da det exeqverede beløb, naar det er gjort i penge, tilstilles landfogeden imod hans qvittering. Og skulde der ved dödsfald hos sysselmænd eller kloster- og ombudsholdere befindes at indestaae nogen restancer af deres afgiffter til vores cassa, have vedkommende skiffteforvaltere, hvis de ikke selv ville derfor staae til ansvar, vedbörligen at paasee, at saadanne os tilkommende fordringer vorde effter loven forlods udlagte af de afdödes boer, og altsaa at samme hverken blive deelt eller til arvingerne overladt, inden saadan fordring er udbetalt, eller for dens betaling inden et aars forlöp stillet nöyagtig sikkerhed. Til hvilken ende landfogden, saasart nogen sysselmand eller forpagter ved döden maatte afgaae, haver under sin haand og segl at an- give til vedkommede amtmand alt, hvad den afdöde maatte findes skyl- dig til vores cassa.

Uppkast að tilskipun um nýbýli og eyðijarðir á Íslandi 15.4.1776

Udkast til forordning om nye gårde og ødegårde i Island 15.4.1776

Pf. Rtk. D3/7–23.

Þetta er uppkast að tilskipun um uppbyggingu nýbýla og eyðijarða á Íslandi sem gefin var út 15. apríl 1776 á bæði dönsku og íslensku. Hér einungis á dönsku. Uppkastíð hér er örlítið styttra en bæði íslenska útgáfan sem varðveist hefur í skjalasafni Landsnefndarinnar og endanlega prentaða danska útgáfan. Mikið er um yfirstrikanir, viðbætur á milli lína og á spássíu eins og vænta má í uppkasti. Orð og setningarbrott á spássíu eru felld inn í meginmál athugasemdalaust. Ekki er gerð grein fyrir minni háttar leiðréttingum einstakra orða sem engu máli skipta fyrir efnið en slíkar leiðréttingar eru fjölmargar hér, einkum í íslenska textanum. Séu lagfæringar eða breytingar hins vegar taldar skipta máli efnislega er gerð athugasemd í neðanmálgrein. / *Dette er et udkast til en forordning om bebyggelse af nye gårde og ødegårde i Island, som blev udstedt den 15. april 1776 på både dansk og islandsk. Her gengives kun den danske version. Dette udkast er lidt kortere end både den islandske version, som er bevaret i Landkommissionens arkiv, og den endelige trykte danske udgave. Der er mange overstregninger, tilføjelser mellem linjerne og i marginen, som det kan forventes i et udkast. Ord og små sætninger i marginen er indføjet i hovedteksten uden bemærkninger. Der er ikke redegjort for mindre rettelser af enkelte ord, som ikke har nogen betydning for emnet. Der er mange af den slags rettelser her, især i den islanske tekst. Hvis justeringer og rettelser derimod har indholdsmæssig betydning, er der skrevet kommentarer i fodnoterne.*

Endanleg gerð er prentuð í / *Den endelige version er trykt i: Lousamling for Island IV, s. 244–251 (Forordning om Friheder for Bebyggere af øde Jorder i Island. Christiansborg 15.4.1776).*

Endanleg gerð tilskipunarinnar á íslensku, samhljóða þeirri sem birt er hér í bókinni s. 718–724, er áður birt í / *Den endelige version af forordningen på islandsk, enslydende med den som er trykt her i bogen s. 718–724, er tidligere trykt i: Lousamling for Island IV, s. 244, 251–257 (Forordning um fríheit fyrir þá, sem vilja upp taka eyðijarðir eða óbygð pláz á Íslandi. Christiansborg 15.4.1776).*

Udkast til en allernaadigst anordning om frieheder for dem, som ville optage ödejorder eller ubebygte stæder.

Da det ved adskillige leyligheder er blevet for os allerunderdanigst andraget,¹ at Islands indbyggeres antall nu for tiiden skal være meget formindsket,² samt at mange gaarde, ja heele smaae böygder, som för have været beboede, saavel som andre landstrækninger, som kunde bebygges, ligge öde til liden eller ingen nytte, saa ville vi, efter den særdeles kongl. omhue vi bære for Islands opkomst, til landets bædre bebyggelse og folkemængdens förögelse, have indtil viidere bevilget og anordnet, ligesom vi hermed allernaadigst bevilge, adskillige frieheder for dem, som effterdags maatte optage ödegaarde sammesteds, samt viidere derom anordne, som fölger.

1°

Hvo, som vil optage gaarde eller pladse paa saadanne store strækninger i de beboede böygder, som til liden eller ingen nytte ligge udörkede, skal anmelde saadant i landtingsbogen til bekjendtgjörelse, da de, som maatte have eller formeene sig at have eyendomsrett til saadant stykke land, skulle inden eller paa neste Ahltin³ være forbundne til at angive saadant for den amtmænd i hvis amt, grunden ligger. Angiver ingen sig i bemældte tiid som berettiget til saadan eyendom, tillægger amtmænd vedkommende syselmand ordre med tiltagne 4re upartiske og fornuftige dannemænd til at besigte stedet og ved en ordentlig forretning at udviise samme til den, som sig derom först haver anmeldt, med saa megen landstrækning, som til en maadelig gaard fornöden eragtes.

2do

Til saadan forretning indvarsles de tilgrændsende gaarders eyere eller brugere, paa det de kunne erfare, hvad som saaledes til bebyggelse udviises. Indfinde de eller nogen af dem sig icke, fortfares dog ligefuldt med forretningen, og have de siden ingen rett til paaanke. Men möder nogen af dem og vil paastaae, at hans gaard ved saaden nye gaards optagelse bliver fornærmet eller indskrænket udi dens tilhörende udmark, betemark eller engeslaatter, hvorfor samme er sadt i dyrhed og skyld, da skal

¹ Breytt úr / Ændret fra: Da det saavel i adskillige udkomne skrifter som og i andre relationer og forslage er formeent og paastaaet.

² Útstrikað / Overstreget: under dens forðum tids folkemængde.

³ Alþingi á Þingvöllum. / Altinget på Þingvellir.

saadant af syselmanden og de tiltagne mænd paa stædet skjønnes, om noget af den udviiste strækning er ham med rett og sandhed tilhørende¹ efter hans gaards dyrhed og skyld, og hvis da saadant icke befindes, skal forretningen fuldføres og gjælde. Det agtes icke for nogen særdeles eyendom, om endog de omkringboende kunde have været vante til at drive deres fæe paa saadant stykke land, saa længe og fordi det haver ligget öde, da det alleene bliver at ansee som en alminding,² i hvad brug de i den tiid kunde have gjort deraf, saa at det ikke desto mindre³ skal skjønnes, om der icke er plads nok for en nye gaard og fælles mark. Thi vor allernaadigste villje er, at landet ey formedelst misbrug skal ligge öde.

3°

Angiver sig nogen med upaatvivlelig eyendomsrett til grunden, gjøres dog, efter amtmandens foranstaltning, en saadan forretning, som mældt er. Befinder da syselmanden og tiltagne mænd, at udmarken ligger unötigt og uden noget sönderligt brug, men kunde give beqvemmelighed og rum nok til en nye gaard, da skal saadan gaard optages. Dog saaleedes at eyeren forbeholdes sin rett til at lade den bebygge, samt med den tiltrædende beboer sig paa lovlig og billig maade at foreene om landskyld og qvildeye, om han begjærer qvilde. Thi ellers maae det ham ikke paa-byrdes, men stedets bebyggelse skal eyeren forbinde sig til inden et aar at foretage. Vil eller formaaer han det icke, og han i saa fald icke heller vil sælge et saadant stykke land til nyebyggeren for billig betaling, udvises pladsen dog til den, som först har anmeldt sig dertil, hvilken da selv bebygger samme med de frieheder, som vi saadanne nyebyggere allernaadigst ville forunde, og som herefter formeldes, dog eyeren sin eyendomsrett forbeholden.

4°

Anmelder nogen sig til at optage gaard i afretsfølleder⁴ og ubebygte landstrækninger ovenfor böygden, foranstalter amtmanden, efter at det i landtingsbogen er kundgjort, en ligesaadan forretning, som foran er

¹ Útstrikað / *Overstreget*: fornöden for hans brug eller.

² Almennigur. Landsvæði sem ekki er háð eignarrétti neins eins aðila en nýtt sameiginlega af ábúendum í nágrenni þess. / *En alminding er et stykke jord, der ikke ejes af en enkelt, men ligger udyrket hen til fælles afbenyttelse for beboerne i området. Islandsk almennigur.*

³ Breytt úr / *Ændret fra*: en alminding, og ihvorvel omkringboende kunde være vante at drive sit fæ did eller have der andet brug.

⁴ Afréttaralmennigur. / *Overdrev, græsgang i fjeldet.*

anordnet, hvortil syselmanden lader indvarsle de til saadanne udenböygds strækninger stödende gaarders eyere eller beboere, om maaskee noget til deres gaarde med rette henhörende brug skulde strække sig didhen, paa det de kunne erfare, hvad strækning til saadan en nye gaard maatte blive udviist. Hvorefter syselmanden med de tiltagne mænd bestemmer og udmaaler den landstrækning, som til en saadan gaard passeligt kand være baade i henseende til tune og udmark, og den udviiste strækning af sit indhold og grændsemærker nöyagtig beskriver.

5°

Med gaarders optagelse i de fra ældre tider nedlagde og forladte böygder forholdes, som forhen er meldet med udviisning, udmaaling og beskrivelse i henseende til indhold og mærker, den lange bekjendtgjörelse i landstingsbogen allene undtagen, som agtes ufornöden, eftersom det icke er at formode, at nogen efter saa lang tiid kand mælde sig dertil som eyer eller arving, men det maae ansees som en forladt eyendom og ingen tilhörende, og altsaa ingen paastand eller modsigelse der at kunne have stæd. Den, som da i slige ödeböygder vil optage nogen boelig, melder det allene til amtmanden, som da ved syselmanden foranstalter derover en lovlig forretning, som för er mäldt.

Dog¹ ville vi til endnu viidere opmuntring herudi allernaadigst have bevilget, at naar nogen af dem, der maatte formeene sig, enten formedelst en langvarig brug eller andre aarsager, at have et slags adgang til nogen saadan grund i eller uden böygderne, som i hävdstiid eller længer haver ligget ubebygget, skulde ifölge denne forordning anmælde sig til at ville optage samme til bebyggelse, da maa de dertil fremfor andre være berettigede, naar de saadant derpaa betimeligen effterkomme.

6to

Naar nogen plads saaledes til bebyggelse er bestemt og udmerket, giver syselmanden en udskrift af forretningen til vedkommende amtmand, som da meddeeler nyebyggeren bygningsbrev. Forretningen lyses desuden til tinge, hvilket skal tjene i stædet for adkomst.

7°

Alle slige udviiste strækninger skulle, som meldt er, i henseende til sit indhold og grændser nöyagtig beskrives til at forebygge, at en saadan nyebygger icke skal gribe videre om sig, end ham er udviist. Icke heller

¹ Þessi málsgrein er rituð á spássú á hlið. / Dette afsnit er skrevet på skrå i marginen.

maae ham meere udviises, end til en med fliid og dörkning¹ passelig og maadelig god gaard kand eragtes fornödent, mindre saa vidtlöftig en strækning, at han derpaa kunde sette andre bebyggere eller efter eget tykke lade den ligge udörket. Men hvad hand icke nödvendig behöver, skal blive andre til nytte, som endnu maatte mælde sig til at optage gaarde, og det saavel fordi det altid er nyttigere til fælles hjælp paa afsides stæder at have naboer end at boe allene, som og fordi ingen bör besidde större landstrækning, end som kand passe sig til hans gaards dyrhed. Skulde det befindes, at ved udviisningsforretningen herudi var gjort undersleb, skal saadant, naar derom i fremtiiden maatte skee lovlig paaanke, icke være af nogen gyldighed.

8to

De udi 1te post ommældte 4re dannemænd, som til besigtelsen og udviisningen udmældes, ville vi allernaadigst skulde, hvad denne forretning i særdeleshed angaaer, forudtages under lovlig eed, at de derudi ville handle, besigte, udviise og beslutte efter deres bedste vidende, og som de rettest og sandest skjønne kunde.

For² forretningen og reysen til stedet nyder enhver af dem 40 sk. courant om dagen, naar land til en nye gaard maatte blive udviist, og naar ikke, da 20 sk. for hver dag, de behöve til reysen frem og tilbage. Sysselmanden nyder for hver saadan forretning, udstædelsen iberegnet, naar nogen nye gaard udviises, 3 rdr. courant og desuden betaling for reysen fremad effter dens længde beregnet til 1 rdr. courant for en dags reyse eller tingmanneleid.³ Men naar ingen nye gaard kand blive udviist, nyder han alleene betaling for reysen frem og tilbage paa samme maade, hvilken betaling vi allernaadigst ville lade foranstalte vedkommende anviist, naar det af stedets amtmand for vores Vestindiske og Gvinæiske Rentesamt Generaltoldcammer bliver anmeldet, at nogen saadan forretning er bleven fuldfört paa den af os allernaadigst anornede maade.

9.

Dem, som da optage og bebygge nogen landstrækning udi de beboede böygder, ville vi allernaadigst forunde skatte- og tiendefriehed i 20 aar. Döer de for den tiid, nyde deres enker samme friehed, indtil de 20 aar

¹ Rækt. / Dyrkning.

² Þessi málsgrein er rituð á spássiu. / Dette afsnit er skrevet i marginen.

³ Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / Dagsrejse i forhold til gammelt skøn. En dagsrejse svarede til ca. 37,5 km. Islandsk þingmannaleið.

ere opfyldte, hvad enten de gifte sig eller icke. Og om ingen haver særdeles eyendomsrett til grunden, bliver desuden saadan nye optagen gaard med den til samme udviiste landstrækning bebyggerens odel og eye.

10.

Eyer en anden grunden, skal bebyggeren være frie for skatt og tiende sin livstiid saavel som enken efter ham, saa længe hun lever, og deres sön eller datter have rettighed og fortrin fremfor andre at beboe gaarden, naar de ere dertil duelige. For landskyld og afgift skal nyebyggeren være befriet i 3 aar, om jorddrotten haver bekostet gaardens¹ opbyggelse. Men har nyebyggeren selv bekostet den, skal han være befriet for landskyld og afgift i 10 aar, da gaarden först settes til billig landskyld efter dens godhed. Det samme er og at forstaae om fraliggende udmarker og afretter,² som höre til nogen særdeles gaard eller kirke. Men er grunden os selv tilhörende, nyder bebyggeren, naar han bekoster den nye gaards opbyggelse, foruden bemeldte friheder for sig, enke og börn, tillige frihed for landskyld og afgift i 20 aar, og om han döer för, følger samme frihed enken, indtil de 20 aar ere udlöbne.

11.

De, som optage og bygge gaarde i de afretter, som icke ere nogens særdeles eyendom, eller i nedlagde og forladte böygder, nyde skatte- og tiendefrihed for dem og deres enker efter foregaaende 9de art. samt jorden til odel og eye for sig og arvinger.

12.

Alle saadanne nyebyggere skulle ellers være forpligtede at sætte forsvarlige gjærder, saavel omkring de dem udviiste tune som omkring den övrige mark, saavidt de formaae, og i övrigt med al fliid rödde og dörke samme, hvorom syselmanden jævnlig skal söge underretning, som amtmanden siden tilkjendegives. Befindes nogen doven og efterladen, skal det til vort Vestind- og Gvin. Rente- og Generaltoldkammer indberettes, da saadan en, effter sagens beskaffenhed, kand vente at miste de ham forundte friheder, og pladsen at overlades til en dueligere beboer.

13.

Hvad fremgang det ellers faaer med saadanne nyebyggere, haver vedkommende amtmand aarlig at indberette til vort Vestindiske og Gvineiske Rente- samt Generaltoldcammer, som og hvad vanskeligheder,

¹ Útstrikað / *Overstreget*: materialierne til.

² Afréttur. / *Overdrev, græsgang i fjeldet*.

hindringer og indvendinger derved maatte möde, for derom effter befindende at kunne indhente vor nærmere allernaadigste resolution. Ligesom vi og allernaadigst ville være betænkte paa endviidere i tiiden at befordre og understötte dette anlæg ved saadanne benaadninger, som de derved effterhaanden forekommende omstændigheder, og den deraf forhaabende nytte, maatte befindes at gjöre fonödne.

Tilskipun um nýbýli og eyðijarðir á Íslandi 15.4.1776

Forordning om nye gårde og ødegårde i Island 15.4.1776

ÞÍ. Rtk. D3/7–27.

Þetta er tilskipun um uppbyggingu nýbýla og eyðijarða á Íslandi sem gefin var út 15. apríl 1776 á bæði dönsku og íslensku. Hér einungis á íslensku. Dönsk gerð hefur einnig varðveist í skjalasafni Landsnefndarinnar. Hún er sennilega fyrra uppkast og er örlítið styttri en þessi. Þessi íslenska gerð tilskipunarinnar er alveg samhljóða þeirri sem birt var opinberlega þegar tekið hefur verið tillit til útstrikana og viðbóta á milli lína og á spássíu. Líklega er því hér um endanlega gerð tilskipunarinnar á vinnslustigi að ræða. Orð og setningarbrott á spássíu eru felld inn í meginmál athugasemdalaust. Ekki er gerð grein fyrir minni háttar leiðréttingum einstakra orða sem engu máli skipta fyrir efnið en slíkar leiðréttingar eru fjölmargar hér, einkum í íslenska textanum. Séu lagfæringar eða breytingar hins vegar taldar skipta máli efnislega er gerð athugasemd í neðanmálsgrein. / *Dette er en forordning om bebyggelse af nye gårde og ødegårde i Island, som blev udstedt den 15. april 1776 på både dansk og islandsk. Her bringes kun den islandske tekst. En dansk udgave er også bevaret i Landkommissionens arkiv; den er sandsynligvis et tidligere udkast og lidt kortere end denne. Denne islandske version af forordningen er næsten enslydende med den, som blev publiceret, når man tager hensyn til overstregningerne, tilføjelser mellem linjerne og i marginen. Sandsynligvis er der derfor her tale om et forarbejde til den endelige udgave af forordningen. Ord og små sætninger i marginen er indføjet i hovedteksten uden bemærkninger. Der er ikke redegjort for mindre rettelser af enkelte ord, som ikke har nogen betydning for emnet. Der er mange af den slags rettelser*

her, især i den islanske tekst. Hvis justeringer og rettelser derimod har indholdsmæssig betydning, er der skrevet kommentarer i fodnoterne.

Prentuð í / Trykt i: *Lovsamling for Island IV*, s. 244, 251–257 (Forordning um fríheit fyrir þá, sem vilja upp taka eyði-jarðir eða óbyggð pláz á Íslandi. Christiansborg 15.4.1776). Endanleg gerð tilskipunarinnar á dönsku er prentuð í / *Den endelige version af den danske udgave af forordningen er trykt i: Lovsamling for Island IV*, s. 244–251 (Forordning om Friheder for Bebyggere af öde Jorder i Island. Christiansborg 15.4.1776).

Uppkast tilskipunarinnar á dönsku er prentað hér að framan / *Udkastet til forordningen på dansk er trykt ovenfor 712–718*.

Forordning um fríheit fyrir þá sem vilja upptaka eyðijarðir eða óbyggð pláss á Íslandi. Christiansborgarsloti þann¹

Vér Christian sá sjöundi² með Guðs náð kóngur til Danmerkur og Noregs, Vinda og Gauta, hertogi í Slésvík, Holstein, Stormarn og Dytmarsken, greifi í Oldenborg og Delmenhorst, gjörum öllum vitanlegt að þar oss við ýmisleg tilfelli hefur allraundirdánigast verið til kynna gefið að fólksfjöldinn á Íslandi skuli nú sem stendur vera mjög svo minnkaður³ og að margar jarðir, já heilar smáar sveitir sem að fornu hafa verið byggðar, svo vel sem önnur landpláss sem byggjast kynni, liggja í eyði til lítilla eður engra⁴ nota, svo viljum vér, eftir þeirri sérlegri konunglegri áhyggju sem vér berum fyrir Íslands uppreist, til landsins betri byggingar og fólksfjöldans aukningar, hafa að svo stöddu eftirlátíð og tilskipað eins og vér hér með allranáðugast eftirlátum ýmisleg fríheit þeim til handa sem hér eftir kynnu þar af nýju að byggja eyðijarðir sem og frekara þar um tilskipum sem eftir fylgir:

1.

Hvör sem af nýju vill byggja jarðir eða pláss á soddan víðáttum í þeim byggðu sveitum, sem til lítilla eður engra nota liggja óyrktar, skal lýsa því í lögþingisbókinni að það kunngjört verði, þá þeir sem kynnu að

¹ Eyða í frumriti fyrir dagsetningu. / *Tom plads i originalen i stedet for datoen*.

² Kristján VII., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian VII., konge i Danmark og Norge 1766–1808*.

³ Breytt úr / *Ændret fra*: að Íslands innbyggjara tala sé nú sem stendur mikið fækkuð.

⁴ Breytt úr / *Ændret fra*: „öngra“, hér og alls staðar þar sem orðið kemur fyrir í skjalinu.

hafa eða þykjast hafa eignarrétt til þess háttar lands, skulu innan eður á því næsta alþingi, sem innfellur seinna en 3 eða 4 mánuðum eftir að lýsingin í lögþingisbókinni er kunngjörð, vera skyldugir að segja þeim amtmanni til þess í hvørs umdæmi landið liggur. Ef enginn lætur sig á sögðum tíma í ljósi, svo sem ætti hann tilkall til þess háttar eignar, þá tilsegir amtmaðurinn viðkomandi sýslumanni með tilteknum 4 ópartískum og skynsömum dánumönnum að yfirskoða plássið og með reglulegri forrétting að tileinka það þeim sem fyrst hefur boðið sig til þess með svo stórri landsvídd sem ánægjanleg metast kann til viðværilegs ábýlis.¹

2.

Til þess háttar forréttingar skal ætíð stefna hjálleggjandi jarðaeigendum, ef þeir eru innanlands, eða þeim sem hafa þær jarðir til brúknar svo þeir geti vitað hvað í þann máta verður til byggingar ánafnað. Ef þeir eða einhver af þeim eigi mæta skal þó allt að einu framhaldast með forréttinguna og hafa þeir eigendur sem eigi hafa mætt þegar þeir hafa verið löglega tilkallaðir þar eftir engan rétt til ákæru. En ef einhver af þeim mætir og vill uppástanda að hans jörð, við það að þvílíkt nýbýli verður upptekið, skeður óréttur eða afdráttur í hennar tilheyrandi útlendi, haga-beit eða engjum eftir hvörjum hún er sett að verði og landskuld, þá skal það á staðnum sjálfum metast af sýslumanninum og þeim tilteknu mönnum hvört nokkuð af því ánafnaða landi heyri honum með rétti og sannleika til eftir hans jarðardýrleika og afgangi. Og ef það eigi reynist að svo sé, skal forréttingin fullgjörast og gilda. Það álist ekki að vera nein sérleg eign þó að þeir í kring búandi hafi verið vanir að reka sitt kvikfé á soddan land svo lengi sem og vegna þess það hefur legið í eyði. Því það skal einasta álitast sem almennitur, til hvaða brúknar sem þeir hafa haft það á þeim tíma svo að það engu að síður skal metast hvört þar eigi sé nóg rúm fyrir nýtt ábýli og sameiginlegt land, því vor allranáðugasti vilji er að landið eigi skuli óræktar vegna liggja í eyði.

3.

Ef nokkur kemur fram með óefanlegan eignarrétt til landsins þá skal þó eftir amtmannsins tilsögn gjörast þvílík forrétting sem áður er sagt. Finni þá sýslumaðurinn og þeir tilteknu menn, að útlendið liggur notalaust og án sérlegrar brúknar en gæti þó lagt af nóg rúm og hentugleika til eins nýbýlis þá skal þvílíkt býli upptakast, þó á þann hátt, að eigandinn hafi

¹ Breytt úr / *Ændret fra*: stórri landsvíðáttu sem nægjanleg sýnist til viðværilegrar jarðar.

sinn rétt óskerðan til að láta uppbyggja það og líka að koma sér saman við þann tilkomandi ábúanda, á sannsýnilegan og löglegan hátt, um landskuld og kvígildaleigur ef hann óskar kvígilda. Því annars mega þau eigi neyðast upp á hann en eigandinn skal binda sig til að taka sér uppbygging jarðarinnar innan eins árs fyrir hendur. Vilji eða megni hann það eigi og hann að svo komnu eigi heldur vill selja nýbýlingnum þvilíkt landspláss fyrir sannsýnilegt verð þá skal þó plássíð tileinkast¹ þeim sem fyrst bauð sig til þess, hvör þá sjálfur skal uppbyggja það með þeim fríheitum sem vér allranáðugast viljum eftirláta þvilíkum nýbýlingum og sem síðar skal sagt verða þó svo að landeigandinn hafi sinn eignarrétt óskerðan.

4.

Ef nokkur gefur sig fram til að upptaka jörð í afréttaralmenningum og óbyggðum landplássum fyrir ofan byggðir þá skal amtmaðurinn, þegar búíð er að lýsa því í alþingisbókinni, láta gjöra slíka forrétting sem að framan er tilskipað, hvar til sýslumaðurinn á að láta tilkalla eigendur eða ábúendur þeirra jarða sem næstar liggja þess háttar utanbyggðarlandi ef nokkur notkun, sem með réttu tilheyrir þeirra jörðum kynni þangað að ná, til þess að þeir geti fengið að vita hvörsu stór landsvídd þvilíku nýbýli kann² að verða tileinkað, hvar eftir sýslumaðurinn með þeim tilteknu mönnum, ákvarðar og útmælir þá landsvídd sem sambjóða kann þvilíku býli³ bæði að túnnum og útlendi og uppskrifar⁴ nákvæmlega þá ánöfnuðu víðáttu eftir hennar stærð og landamerkjum.

5.

Með jarðaupptöku í þeim byggðum sem að fornu hafa verið niðurlagðar og láttnar í eyði skal eins breyta og að framan er sagt með tileinkun, útmæling og uppskrifun að stærð og landamerkjum, að þeirra löngu lýsing í alþingisbókinni einasta frátekinni sem virðist ónauðsynleg, þar eigi er væntanlegt að neinn eftir svo langan tíma geti gefið sig fram sem eiganda eða erfingja þar til heldur má það álítast sem fyrirlátin⁵ eign og engum tilheyrandi, og þess vegna að engin ákæra eða mótkast geti þar átt heima.

¹ Útstrikað / *Overstreget*: angefast.

² Breytt úr / *Ændret fra*: ef svo væri að eitthvað næði þangað sem tilheyrir þeirri notkun er þeirra jarðir eiga með réttu, svo að þeir fái að vita hvað stórt land soddan einu nýbýli kann.

³ Breytt úr / *Ændret fra*: sýnist að vera kann mátuleg til þvilíks býlis.

⁴ Útstrikað / *Overstreget*: útskýrir.

⁵ Útstrikað / *Overstreget*: eftirskilin.

Sá sem þá vill taka eithvört nýbýli upp í slíkum eyðibygðum skal einasta gefa það amtmanninum til vitundar sem þá lætur þar um gjöra af sýslumanninum löglega forrétting eins og áður er sagt. Þó viljum vér til enn frekari upphvatningar hér til, allranáðugast hafa tillátið að þegar einhvör af þeim er þykjast kynni annaðhvört vegna langvarandi brúknunar eður annarra orsaka hafa nokkurs konar aðgang til þvílíks lands, innan eða utan byggða, sem í hefðartíð eða lengur hefur verið óbyggt vildi eftir þessari forordningu gefa sig fram til að taka það upp til byggingar þá mega þeir þar til hafa rétt fremur öðrum þegar þeir þar á eftir tímanlega framfylgja því.

6.

Þegar nokkurt pláss er á þenna hátt ákvarðað og afmarkað til byggingar skal sýslumaðurinn gefa útskrift af forréttingunni til viðkomandi amtmanns sem þá gefur nýbýlingnum byggingarbréf. Forréttingunni skal þar að auki lýsa á þingi, hvað þá í allan máta skal álitast og gilda sem viss og óbrigðul heimild.

7.

Öll þess háttar til nýbýla ánöfnuð landpláss skulu eins og sagt er að stærð og landamerkjum nákvæmlega uppskrifast til að koma í veg fyrir að slíkur nýbýlingur eigi grípi frekar um sig en honum er tileinkað. Eigi má honum heldur meira ánafnast en sem álist að vera nauðsynlegt til einnar meðalmáta góðrar jarðar, þegar hún er yrkt með kostgæfni og rækt, enn síður svo stór víðátta að hann geti sett aðra búendur þar á eður eftir eiginn þótta láti hana liggja óyrkta. Heldur skal hvað hann eigi nauðsynlega við þarf verða öðrum til nota sem síðan kynnu að vilja gefa sig fram til að upptaka nýbýli, og það bæði vegna þess að það er ætíð nytsamlegra til innbyrðis aðstoðar á afsíðisstöðum að hafa nágranna en að búa einn saman, og líka að enginn á að eiga stærri landeign en hans jarðardýrleika sambýður. Skyldi það uppkoma að í þessu hafi verið með ánöfnunarforréttingunni brúkað nokkuð undirferli skal það vera ógilt ef þar upp á í framtíðinni skeður lögleg ákæra.

8.

Þeir 4 dánumenn sem til þessarar yfirskoðunar og tileinkunar útnefnað og um er talað í þeim 1. pósti viljum vér allranáðugast að skuli, hvað þessa forrétting sér í lagi áhrærir, takast áður í löglegan eidd að þeir vilji þar í gjöra, skoða, tileinka og álykta eftir því sem þeir best vita og réttast og sannast skynjað geta. Fyrir forréttinguna og reisuna til staðarins fær hvör þeirra 40 skilinga courant á dag þegar land til nýbýlis verður

ánafnað en þegar það eigi skeður þá 20 skildinga fyrir hvörn dag sem þeir þurfa til reisunnar fram og aftur. Sýslumaðurinn fær fyrir hvörja þess háttar forrétting að útskriftinni meðreiknaðri, þegar nokkuð nýbýli ánafnast, 3 ríkisdali courant og þar að auki fyrir reisuna fram að, eftir vegalengd, reiknaða til 1 rdr. courant fyrir eins dags reisu eða þingmannaleið.¹ En þegar ekkert nýbýli ánafnast fær hann einasta bítaling² fyrir reisuna fram og aftur á sama hátt, hvörn bítaling vér allranáðugast viljum láta viðkomendum útgreiða þegar voru vestindíska og guineiska rentu- sem og general tollkammeri er af þess staðar amtmanni til kynna gefið að nokkur þess háttar forrétting sé fullgjörð á þann af oss allranáðugast tilskipaða máta.

9.

Þeim sem þá upptaka eitthvört landspláss í byggðum sveitum og byggja bæ þar á viljum vér allranáðugast unna frelsis frá sköttum og tíundum í 20 ár. Ef þeir deyja innan þess tíma skulu þeirra ekkjur eða aðrir erfingjar njóta sama frelsis þar til þau 20 ár eru til enda, hvört heldur þær gifta sig eða eigi, og ef enginn hefur sérlegan eignarrétt til landsins skal þar að auki slík nýupptekin jörð með þar til ánöfnuðu landi vera nýbýlingsins eign og óðal.

10.

Ef nokkur annar á landið skal nýbýlingurinn vera frí frá skatti og tíund sína lífstíð, og ekkjan eftir hann svo lengi sem hún lifir, og þeirra sonur eða dóttir skulu hafa rétt og frumkvöð fremur öðrum til ábýlis á jörðunni þegar þau eru hæf þar til. Frá landskuld og afgift skal nýbýlingurinn vera frí í 3 ár, ef landsdrottinn hefur kostað bæjarbygginguna, en hafi nýbýlingurinn sjálfur kostað hana skal hann vera frí fyrir landskuld og afgift í 10 ár og þá skal jörðin fyrst metast til sannsýnilegrar landskuldar eftir hennar gæðum. Sama er og að skilja um fjarlæg útlendi og afréttir sem tilheyra einhvörri vissri jörð eða kirkju. En ef landið heyrir oss sjálfum til þá fær ábúandinn, þegar hann kostar bygging hins nýja bæjar, auk áðurnefndra fríheita fyrir sig, sína ekkju og börn, undir eins fríun frá landskuld og afgift í 20 ár og ef hann deyr fyrir fylgir sama frelsi ekkjunni þar til 20 ár eru afliðin.

¹ Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / *Dagsrejse i forhold til gammelt skøn. En dagsrejse svarede til ca. 37,5 km.*

² Borgun, greiðslu. / *Betaling.*

11.

Þeir sem upptaka og byggja nýbýli í þeim afréttum sem eigi eru nokkurs sérleg eign ellegar í aflögðum og fyrirlátnum byggðum njóta skatta- og tíundafrelsis fyrir sig og sínar ekkjur eftir fyrirfarandi 9. art. sem og jörðina til óðals og eignar fyrir sig og sína erfingja.

12.

Allir þess háttar nýbýlingar skulu annars vera skyldir að setja forsvaranlega garða bæði í kringum þau tún sem þeim eru tileinkuð sem og kringum hitt annað af landeigninni sem þeir framast megna, og þar að auk með allri kostgæfni ryðja og yrkja hana, hvar um sýslumaðurinn skal jafnaðarlega eftirgrennslast, hvað og síðan á að gefast amtmanninum til vitundar. Finnist nokkur latur og hirðulaus þá skal það tilkynnstast voru vestindíska og guineiska rentu- og generaltollkammeri, þá soddan einn, eftir sakarinnar ásigkomulagi má vænta að missa þau fríheit sem honum eru eftirlátin og að plássið verði einhvörjum duglegri ábúanda í hendur fengið.

13.

Hvað annars framgengt verður með slíka nýbýlinga á viðkomandi amtmaður árlega að tilkynna voru vestindíska og guineiska rentu- og generaltollkammeri sem og hvör vandhæfi, hindranir og mótmæli þar við mæta kunna til þess að það geti, eftir fyrirfundnu ásigkomulagi, þar um útvegað vora frekari allranáðugustu tilskipan¹ eins og vér og allranáðugast viljum hafa í þanka en gjörsamlegar með tímanum að frama og viðhjálpa þessu fyrirtæki með soddan náðarlénan sem þau þar við eftir höndinni fyrirfallandi atvik og sú þar af væntanleg gagnsemd finnst að útkrefja. Hvar eftir einn og sérhvör af viðkomendum hefur sig allraundirdánugast að rétta.

Gefið á voru sloti Christiansborg í vorum konunglega aðsetursstað Kaupmannahöfn þann 15. apríl 1776.

Undir vorri konunglegri hendi og innsigli.²

¹ Útstrikað / *Overstreges*: resolution.

² Útstrikað / *Overstreges*: signeti.

Uppkast að konungsbréfi um vegagerð á Íslandi 29.4.1776

Udkast til kongebrev om vejbyggeri i Island 29.4.1776

Pf. Rtk. D3/7–28.

Þetta er uppkast að konungsbréfi til Thodals stiftamtmanns og Ólafs Stefánssonar amtmanns um vegagerð á Íslandi, dags. 29. apríl 1776. Texti uppkastsins er mjög nálægt endanlegri gerð bréfsins nema inngang og niðurlag vantar hér. Bréfið er efnislega óbreytt frá uppkastinu en smávægilegar orðalagsbreytingar hafa verið gerðar áður en það var sent út. Mikið er um yfirkastir, viðbætur á milli lína og á spássíu eins og vænta má í uppkasti. Orð og setningarbrott á spássíu eru felld athugasemdalaust inn í meginmál. Ekki er gerð grein fyrir minni háttar leiðréttingum einstakra orða sem engu máli skipta fyrir efnið. Séu lagfæringar eða breytingar hins vegar taldar skipta máli efnislega er gerð athugasemd í neðanmálgrein. / Dette er et udkast til et kongebrev til stiftamtmand Thodal og amtmand Ólafur Stefánsson om vejbyggeri i Island, dateret den 29. april 1776. Teksten til udkastet er meget tæt på den endelige version af brevet, bortset fra at indledning og afslutning mangler her. Emnemæssigt er brevet færdigbehandlet, men der er foretaget ubetydelige ændringer i formuleringerne, før det blev offentliggjort. Der er mange overstregninger, tilføjelser mellem linjerne og i marginen, som det kan forventes i et udkast. Ord og små sætninger i marginen er indføjet i hovedteksten uden bemærkninger. Der er ikke redegjort for mindre rettelser af enkelte ord, som ikke har nogen betydning for emnet. Hvis justeringer og rettelser derimod har indholdsmæssig betydning, er der skrevet kommentarer i fodnoterne.

Endanleg gerð er prentuð í / Den endelige version er trykt i: *Lovsamling for Island IV*, s. 266–270 (Reskript til Stiftamtmand Thodal og Amtmand O. Stephensen om Veivæsenet, Broer og Færger i Island. Christiansborg 29. April 1776).

Áritun/páskrift: ad n° 228.

1.

Sysselmændene skulle, i følge den islandske lovs landsleyebalks 44de cap.¹ samt de i kraft af samme tiid effter anden af övrigheden föyede

¹ Landsleigubálkur Jónsbókar. / Landslejev balk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov-bog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga, s. 186–187.

foranstaltninger, alvorligen holde over, at ey alleene veyene inden hver böygd, men og de smaa fjeldveye imellem samme, og helst saadanne som ikke ere over 5 miile lange, blive, saavidt saadant findes gjörligt, aarligen röddede og holdte ved lige samt anlagte saa breede, at 2 heste med klöv¹ kunne uden hinder drives eller föres derpaa hinanden forbi, hvortil i det mindste udfordres 6 al. Hvor leyligheden tillader, blive ogsaa veyene at lægge saa lige, som skee kand, anseet at ufornödde krumninger gjöre dem baade uanseelige, længere og möysommeligere.

2.

Ved veyenes rödning bör alle derpaa befindende löse steene, være sig smaa eller store, som kunne være de reysende til hinder og ikke behöves til veyens opfyldning, föres eller væltes saa langt til side, at de ikke igjen skulle falde ind paa veyen. Men hvor de ere faste og kunne dog optages, graves de og brækkes op med jærnstænger eller sprænges med krudt, til hvis indkjøb böygden gjör et sammenskud, dog ikke höyere end 3 rdr. aarlig, hvilket stedets sysselmand ligner paa samtlige bönder effter deres omstændigheder samt dereffter besörger krudtet anskaffet. Dog bliver saadan sprænging med krudt ikke for det förste at foretage, uden hvor nogen haves, som nogenleedes veed at omgaaes dermed, paa det ingen skade derved skal foraarsages.

3.

Til og fra enhver gaard bör vedkommende eyere og opsiddere beflitte sig paa at anlægge en ordentlig og med forsvarligt gjærde paa begge sider indhegnet vey igjennem deres toffter eller tune, paa det ikke reysende folk, som hidindtil er skeet, til störste skade for græsvæxten og höeavlingen skal gives leylighed til at ride og drive deres heste tvers og langs over dem.

4.

Over myrer eller moradser blive især veyene at anlægge paa den maade, at det staaende vand först saavidt mueligt afleedes derfra ved behörige gröfter, som indrettes saaledes, at vandet kand have affald fra veyen, da den jord, som optages af gröffterne, kastes först ind paa veyen for at forhöye samme, hvorpaa den viidere opfyldes med grovt gruus, hvor det kand haves. Ellers lægges paa saadanne steder steen- og jordbroer, som siden aarlig holdes ved lige.

¹ Klyfjar. / Byrde.

5.

Over smaa elve og bække, hvor sammes beliggenhed og andre omstændigheder saadant kunne tillade, bör lægges træebroer til de reysendes befordring, da erfaring lærer, at saadanne vande ere offte ubefærelige med heste, især om vinteren og foraaet.

6.

De hidindtil brugelige almindelige færger over de store elver og vande bör ey alleene i følge den islandske lovs landsleyebalks 45de cap.¹ samt ethvert steds vedtægter vedböriligen holdes ved lige, men og fleere saadanne færger, hvor stedets sysselmand med overlæg med de beste mænd blandt almuen maatte finde samme at være fornödne, anskaffes, samt den paa ethvert saadant sted svarende færgelön fastsættes, saaledes som brug og billighed medfører, hvoreffter vedkommende amtmands approbation, saavel paa færger anlæg som og paa færgelönnen bliver at indhente, og skal siden derudi tjene til regel. Alle saadanne færger paaligger det uveigerlig vedkommende eyere, som nyde betaling for deres brug, altid at holde i fuldkommen stand, hvortil sysselmanden alvorligen haver at holde dem, samt aarlig at have nöyeste tilsyn med, at saadant af dem vedbörlig bliver effterkommet, og om det ikke skeer, da effter beskaffenheden at sette dem derfor til rette.

7.

Paa alle store fjældveye, hvor ordentligt anlæg af vey ikke kand finde sted, bör dog i det mindste til noget slags veyledning for reysende, helst i sneefog og taaget veyr, opføres varder eller vartegn af store steene saa höye og saa nær hos hinanden, at 2de saadanne kunne sees paa een gang, endog i tykt veyr. Ligeledes bör i nærheden af saadanne fjældveye paa begge sider, hvor beboede gaarde ere langt fraliggende, ved vedkommende sysselmænds foranstaltning samt overlæg med de beste mænd paa hvert sted, opføres nogle saakaldte sællehuuse² eller hytter, hvoraf veyfarende om vinterdage kunne i nödsfald betjene sig, og disse huuse forsynes med noget höe og brændsel fra de nærmerste böygder, imod at de, der forskaffe disse fornödenheder, nyde af enhver, som reyser paa de tiider af aaret, naar samme gjøres fornödne, en liden kjendelse effter vedkomende amtmands sigelse, som tillige fastsetter, saavel i hvilke maa-

¹ Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejev balk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lov-bog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 187–188.

² Fjeldhytte. Islandsk *sæluhús*.

neder kjendelsen skal ydes, som og hvor og af hvem den skal oppebæres, samt alt hvad derom nærmere kand behöves at anordne effter hvert steds beskaffenhed og omstændigheder.

8.

Saavel det foranförte som alt, hvis viidere kand findes fornödent til veyenes forbædring, skal det i særdeelehed paaligge sysselmændene, hver i sit syssel, at besörge af almuen vedbörligen sat i værk, til hvilken ende de skulle paa mandtalstingene om foraaaret ey alleene i almindelighed paaminde hvert tingsogns bönder og indvaanere om veyenes oprydning og vedligeholdelse, men og aarlig anvise enhver rep eller böygd den strækning, som samme det aar haver at sette i stand. Hvilken dog maae ansettes saa taalelig, at vedkommende kunne faae samme færdig uden derved at forsömme anden nödvendig gjerning. Alt saadant nyt veyarbeyde bör ellers til desto meere lettelse for vedkommende bestrides med fælles hjælp, enten af den heele böygd eller af nogle gaarders opsiddere, ligesom beskaffenheden saadant findes at udfordre, samt til at forestaae arbejdet og at have indseende med sammes beste fremgang, beskikkes af sysselmanden 3 eller 4 af de fornufftigste og paalideligste mænd i böygden, hvilke tillige skulle have vedbörlig tilsyn med, at de veye, som eengang ere satte i stand, blive aarlig holdte vedlige. Endelig skulle sysselmændene for desto bædre ordres skyld fastsette visse dage, enten om foraaaret imellem midt i Majo og midt i Junio, eller paa en anden beqvem eragtende aarets tiid, til saaledes at foretage veyenes rydning og forbædring, alt effter hver böygds næringsveye og omstændigheder.

9.

Skulle nogen af almuen viise sig overhörig og ikke ville indfinde sig til veyarbeydet, naar han enten af sysselmanden eller af de til opsyn med samme udmældte mænd er tilsagt at möde, skal han ey alleene böde 2 lod sölv, som skulle anvendes til veyenes forbædring, men og desuden betale det forsömte arbejde, hvortil en anden i den udeblevnes sted bliver at leye, hvilke böder og betaling, naar samme ikke effter mindelig paaforordning erlægges, maae uden noget foregaaende lovmaal udpantes af den skyldiges boe. Liige böder skulle og de være undergivne, som enten gjøre hinder i veyenes forbædring, samt nyttige broers anlæggelse i deres egn, eller ikke ville følge den alfare vey, men i dets sted fare over tune og enge til vedkommende eyeres skade. Skulde nogen understaae sig modvilligen at gjøre nogen skade paa allerede anlagte veye eller broer, skal han svare

dobbelte böder foruden at erstatte den saaledes gjorte skade eller i mangel af formue dertil straffes paa kroppen effter vedkommende övrigheds sigende.

10.

Saavel alt det forbemældte, som og hvad viidere i kraft deraf maatte findes fornödent til veyes, broers og færgeres vedbörlige istandssettelse og vedligeholdelse, bliver det herved allernaadigst overladt stiftamtmanden og amtmanden, hver i sit amt, at foranstalte, i hvilken henseende sysselmændene aarlig, saavidt dem herved er paalagt det nærmeste opsyn over disse ting, hver for sit syssel, have nöye at indberette denne indretnings fremgang til vedkommende amtmand, samt om alle derved mueligen mödende vanskeligheder, som de ey selv kunne jævne, at indhente fra ham fornöden forholdsordre. Ligesom og stiftamtmanden og amtmanden igjen ey alleene skulle hver for sit amt til vores Vestindiske og Guineiske Rente- samt Generaltoldcammer aarligen indberette, hvad fremgang forbemældte indretning faaer, men og med fælles overlæg gjöre forslag til hvad nærmere anordninger derom, som de ved sammes foretagelse maatte effter beskaffenheden finde fornödne.

Ágrip af konungsbréfi um vegagerð á Íslandi 29.4.1776

Sammendrag af kongebrev om vejbyggeri i Island 29.4.1776

Pf. Rtk. D3/7–20.

Þetta er stutt ágrip af konungsbréfi til Thodals stiftamtmanns og Ólafs Stefáns-sonar amtmanns um vegagerð á Íslandi, dags. 29. apríl 1776. Bréfið sjálft er prentað hér næst fyrir framan, s. 725–729. / Dette er et kort sammendrag af et kongebrev til stiftamtmand Thodal og amtmand Ólafur Stefánsson om vejbyggeri i Island, dateret den 29. april 1776. Selve brevet er trykt ovenfor, s. 725–729.

Mangel paa communication imellem landets indbyggere i Island har foranlediget hans kongelige Mayst allernaadigst iblandt andet at befale land-

comissairerne¹ ved den dem meddeelte instructions 13de post² at undersøge og overveje og derefter at foreslaae, hvorledes denne mangel kunde afhjelpes, og communication imellem stæderne og districterne lettes og beforders, saasom:

1) Ved landeveyes indrettelse over de vilde fjelde, tverts og langs igjennem landet, som i forrige tider skal have været i brug, dog paa den allerletteste og sikkerste maade, enten ved sællehuuse³ eller andre midler. Men derhos skulde de iagttage, hvorledes transporter over de fjorde, elve eller strømme, som falde paa den agtende vey,⁴ enten ved broer eller færger best kunde skee.

2) Ved fartöyer eller jagters anleggelse paa sine steder, hvorved baade folk og vahre med billig fragt söeverts fra eet til andet sted kunde transportereres. Og til denne indretnings istandsettelse var hans kongl. Mayst betænkt paa at forsyne landet med saadant et antall af lodser fra Norge, som baade til undervisning og anförsel udi söefarten samt compassets brug fornödent kunde eragtes.

Tillige bleve comissarierne befalede at give deres betænkning, hvor og paa hvilke steder med disse indretninger kunde gjöres begyndelse, hvorledes samme aar efter aar kunde fortsettes, samt foreslaae midlerne og maaden hvorved samme var at udföre.

I anledning af comissarierne herom indgivne forslag haver een kongelig allernaadigst resolution givet anledning til at correspondere med stiftamtmanden og amtmanden om denne sag, saaledes som under 30. April 1774⁵ skeet er, nemlig at kammeret have erfaret af den islandske

¹ Útstrikað / *Overstregtet*: udi den paa Island befalede commission, raadmand A. Holt, laugmand paa Færöerne Fieldsted og Thomas Windekilde, i deres. [Andreas Holt (1729–1784), kanselliráð, formaður Landsnefndarinnar fyrri / *kancelliráð, formand for Landkommissionen*; Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen*; Thomas Windekilde (1718–1795), danskur kaupmaður, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *dansk købmand, medlem af Landkommissionen*.]

² Útstrikað / *Overstregtet*: af dat. Friderichsberg den 22. Majj 1770. [Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.]

³ Fjeldhytte. Islandsk *sæluhús*.

⁴ Aðalvegir innan byggðarlaga og minni fjallvegir milli héraða. / *Hovedveje mellem distrikter eller mindre fjeldveje mellem herreder*.

⁵ *Lovsamling for Island IV*, s. 94–97 (Toldkammer-Skrivelse til Stiftamtmand Thodal og Amtmand O. Stephensen, ang. Veivæsenet i Island, 30.4.1774).

Landcomissions indberetning, at det vil blive forgjæves at tænke paa at gjøre de almindelige landeveye i Island beqvemme til vogne og karrer, da situationen legger alt for mange hindringer i veyen. Men have og indsent, saavel af egne betragtninger derover som af bemeldte comissariers og andre kyndige og fornuftige mænds i landet selv deres indkomne forslage, at een foranstaltning til landeveyenes forbedring paa een med landets beskaffenhed passende maade vilde være baade fornödent og gjörligt. Og i denne anledning har kameret anmodet stiftamtmand og amtmand efter beste overlæg at foranstalte, at de stoere landeveye kunde blive udforskede, og derefter gjöres de tjenstligste forslage til deres optagelse og istandsettelse. I lige maade blev stiftamtmanden og amtmanden anmodet at tilholde sysselmændene at lade begynde med böygdeveyenes forbedring, og til dets videre fremgang at meddeele cameret saadan betænkning og forslag, at det derved kunde settes i stand til at foranstalte eet ordentlig reglement over alt, hvad der hörer saavel til böygde- som landeveyenes istandsettelse og vedligeholdelse.

Paa dette det kongl. Generaltoldcammers skrivelse har stiftamtmanden og amtmanden svaret under dat. 12. Septbr. 1775 og deri tilkjendegivet den anvendte umage for at faae nöye underretning om de stoere landeveye over fjeldene samt de kyndigste folkes eragting om deres optagelse og istandsettelse. Tillige har de indgivet deres betænkninger over böygde- og landeveyenes forbedring og istandsettelse bestaaende af 12 poster.

Paa grund af dette har cammeret udvirket een kongel. resolution og reglement af dat. Christiansborg d. 29. April. 1776,¹ hvorudi hans kongl. May^{ts} allernaadigst har behaget at anordne og befale:

1) At sysselmændene skulde alvorligen holde over, at baade böygde- og fjeldevveyene aarligen bleve röddede og vedligeholdte samt anlagte saa breede, at 2de heste med klöv² kunde uden hinder föres hinanden forbi. Og hvor leyligheden ikke tillod dette, saaledes som see kunde.

2) At alle paa veyen til hinder befindende steene skulde afveltes, opbrækkes, ellers sprenges med krudt.

3) Til og fra een gaard bör eyeren anlegge een ordentlig med gjerde inhegnet vey igjennem deres tofter eller tune.

4) Over myrer og moradser skulde veyene anlegges paa den maade, at det staaendes vand saavidt mueligt afleedes derfra, ellers legges paa

¹ Tilskipunin er prentuð hér að framan / *Forordningen er trykt ovenfor*, s. 725–729.

² Klyfjar. / *Byrde*.

saadanne steder steen- og jordbroer, som siden aarligen maatte holdes ved lige.

5) Over smaae elve og bække bör legges træebroer til de reysendes bedre befordring.

6) De hidindtil brugelige færger over stoere elve og vande skulde ey allene holdes ved lige, men endog fleere saadanne anskaffes, samt fær-gelönnen efter brug og billighed fastsettes.

7) Paa alle stoere fjeldveye, hvor ordentlig anlæg af vey ey kand finde sted, skulde opføres varder eller vartegn af stoere steene. Ligeledes i nærheden af saadanne veye opføres nogle saakaldte sællehuuse eller hytter.

8) Saavel det foranførte, som hvad viidere fornödent kunde eragtes til veyenes forbedring, skulde sysselmændene vedbörligen see til at blev iverksat.

9) Skulde nogen af almuen vise sig overhörig, da skal hand böde 2 lod sölv og desuden betale det forsömte arbeyde. Lige böder skulde de og være underkastede, som enten gjöre hinder i veyenes forbedring, samt nyttige broers anleggelse, eller ikke vilde følge den alfare vey, men fare over tune og enge til eyernes skade. Dersom nogen gjorde modtvillig skade paa anlagte veye eller broeer, hand svare dobbelte böder foruden at erstatte skaden eller i mangel af formue straffes paa kroppen.

10) Saavel alt det forbemeldte, som hvad videre maatte findes fornödent, skulde det herved allernaadigst være overladt saavel stiftamtmanden som amtmanden hver i sit amt at foranstalte. I hvilken henseende sysselmændene skulde nöye indberette til vedkommende amtmand denne indretnings fremgang, og fra ham indhente fornöden forholdsordre i de mueligen mödende vanskeligheder, ligesom og stiftamtmanden og amtmanden skulde ikke alleene til det Vestindiske Guineiske Rente- og Generaltoldkammer indberette forermeldte indretnings fremgang, men endog gjöre forslag til nærmere fornödne anordninger derom.

Med denne indretnings iværksettelse skal der paa adskillige steder i Island være gjort begyndelse, endog med god fremgang, og den i Snefieldenæssyssel constituerede fuldmægtig Isfiord¹ havde i afvigte aar indberettet, at veyeforbedringen sammesteds overalt var bleven foretaget, og at de fleeste almindelige veye allerede vare bragte i forsvarlig stand.

¹ Þorlákur Ísfjörð (ca. 1748–1781), lögsagnari sýslumannsins í Snæfellsnessýslu / *sysselmandens i Snæfellsnessyssel fuldmægtig 1776–1777*.

Tilskipun um garðahleðslu og þúfnasléttun á Íslandi 13.5.1776

Forordning om bygning af gærder og jævning af tuer i Island 13.5.1776

Pf. Rtk. D3/7–31.

Þetta er tilskipun um garðahleðslu, þúfnasléttun og fleira varðandi jarðyrkju á Íslandi sem gefin var út 13. maí 1776. Tilskipunin var gefin út á bæði dönsku og íslensku en einungis dönsku gerðina er að finna í skjólum Landsnefndarinnar. Þessi danska gerð hér er samhljóða þeirri sem birt var opinberlega, efnislega er hún fullfrágengin en smávægilegar lagfæringar hafa verið gerðar fyrir gildistöku. Mikið er um yfirstrikanir, viðbætur á milli lína og á spássíu eins og vænta má í uppkasti. Orð og setningarbrott á spássíu eru felld athugasemdalaust inn í meginmál. Ekki er gerð grein fyrir minni háttar leiðréttingum einstakra orða sem engu máli skipta fyrir efnið. Séu lagfæringar eða breytingar hins vegar taldar skipta máli efnislega er gerð athugasemd í neðanmálgrein. / *Dette er en forordning om bygning af gærder, udjævning af tun og andet vedrørende jordbrug i Island, som blev udstedt den 13. maj 1776. Forordningen blev udgivet på både dansk og islandsk, men det er kun den danske udgave, der findes i Landkommissionens dokumenter. Denne danske version er enslydende med den, som blev offentliggjort, emnemæssigt er den færdigbehandlet, men der er foretaget ubetydelige ændringer for ikrafttrædelser. Der er mange overstregninger, tilføjelser mellem linjerne og i marginen, som det kan forventes i et udkast. Ord og små sætninger i marginen er indføjet i hovedteksten uden bemærkninger. Der er ikke redegjort for mindre rettelser af enkelte ord, som ikke har nogen betydning for emnet. Hvis justeringer og rettelser derimod har indholdsmæssig betydning, er der skrevet kommentarer i fodnoterne.*

Prentuð í / *Trykt i: Lovsamling for Island IV, s. 278–287 (Forordning om Gjærder og Tuers Jævning, m.v. i Island 13.5.1776). Endanleg gerð tilskipunarinnar á íslensku er prentuð í / Den endelige version af forordningen på islandsk trykt i: Lovsamling for Island IV, s. 278, 288–296 (Forordning um garða og þúfnasléttun, með fleiru áhrærandi jarðyrkjuna í Íslandi. Christiansborg 13.5.1776).*

Forordning om gjærder samt tuers jævning med viidere, jordbruget i Island vedkommende.¹

¹ Útstrikað / *Overstregtet*: Udkast til en allernaadigst anordning om jordbruget i Island.

Da vi, ligesom vore høylovlige forfædre, stedse have draget al faderlig omsorg for, at Island kunde ophjelpes, og vore der boende kjære og troe undersaatters vilkaar forbædres, og altsaa til den ende ladet med fliid undersøge de aarsager, som maatte findes hinderlige derudi,¹ som og befalet at udfinde de midler, ved hvilke det kunde oprejses og komme paa fode igjen, saa ere iblant adskillige hindringer disse i besynderlighed tilige blevene os allerunderdanigst forestilte, at tunene eller hjemmemarken paa de fleste gaarde tvertimod landsloven ere uden gjærder, og mange desuden med tuer opfyldte, hvilket første foraarsager, at de icke uden største besværlighed kunne vogtes, imedens græsset voxer, og den øvrige tiid af heste og qvæg overfares og nedtrædes. Det andet, nemlig tuerne, udfordrer idelig og megen gjødning uden at bringe saadan frugt og nytte, som kand svare dertil, eftersom de meer end den jævne mark ere udsatte for frost og stormvinde, hvoraf de lösnes, udtæres, jorden i dem bliver död, og de begroes med moss, om de icke idelig gjödes. Herforuden maa bonden anvende firedobbelt tiid og arbejde paa at slaae höet af og imellem dem, hvilket alt gjør hans höeavling möysommelig og kostbar, og altsaa spilder hans gjödsel, tiid og arbejde. Da nu jordens tilbörilige dyrkning og benyttelse er grundvolden og hovedstötten til et lands velmagt, men dens forsömmelse derimod veyen til vanmagt og mangel, saa have vi fundet det höyst fornödent til jordbrugets sande forbædring og oprettelse fölgende herved allernaadigst at anordne og befale.

1.

Omkring alle gaarde og tune eller hjemmemarker, hvad enten gaardene beboes af bönder eller embedsmænd, gejstlige eller verdslige, hvor enten ingen eller og icke fuldkommen gode gjærder ere opsatte, skulle herefter paa alle de steder, hvor det lader sig gjøre, opføres forsvarlig höye gjærder af steen, saaledes at et voxet menniske kan gaae paa gjærdet frem og tilbage, uden at nogen steen deraf skal udfalde. Dette slags gjærde skal være 2 al. höyt, samt det meeste som mueligt settes i lige linier.

2.

Kand icke saa beqvem og fladagtig steen haves, skal gjærderne af græs-törv eller hnöyser² opsettes, 2½ al. tykke i grunden, men runde og smalle ovenpaa. Disse gjærder settes uden nogen steen imellem (undtagen een rad i grunden paa hver siide, om den kan haves) med græssværen ud-

¹ Útstrikað / *Overstreges*: at det icke kand komme til nogen synderlig velmagt, lige.

² Hnausar. / *Jordknolde*.

vendt paa begge siider og overalt. Hvorved de icke alleene blive troefaste, saa at de med liden forbædring aldtiid kunne staae, men endog inden kort tiid rigelig ville betale det paa dem anvendte arbejde, da de strax det förste aar, efter at de ere satte, give godt græs, naar græsroden er nogenledes god. Disse gjærder skulle være 2¼ al. høye, naar de ere sjunkne.¹

3.

Hvor ellers grunden er blöd eller icke fast og stadig nok for tyngden af steengjerder, saa det kunde frygtes, at de vilde synke og falde ud, bör gjærdet imellem paa deslige blöde stycker heller settes af græstörv eller hnöyser paa den maade, som den 2^{den} art. formælder, omendskjönt der ellers kunde være lejlighed til god steen.²

4.

Hvor grunden er god og fast, udstickes en veit eller gröft udenfor gjærdet ¾ al. dyb, skraaes ned og udad ¾ al. fra gjærdet. Er grunden blöd og myragtig,³ afledes vandet ved en gröfft eller rende 1 al. dyb og meer, om det behöves. Men saadan rende graves icke langs eller tedt ved gjærdet, paa det icke grunden derved skal svækkes, og gjærdet falde ud, men udad til den kant hvor vandet best har affald.

5.

Eenhver skal være forbunden af eet af bemældte 2de slags gjærder aarlig at sette 6 favne for sig selv og ligesaa meget for hver arbejdsför mandsperson, han haver i sin tjeniste. Men setter han over dette fastsatte maal, skal han af den fond eller summa, som vi hertil allernaadigst ville bestemme, nyde til opmuntring for saadane sin arbejdsomhed for hver favn steengjerde 16 sk. og jordgjærde med græssvær overalt beklædt, 12 sk. dansk courant, hvilken belönning dog alleene bliver for bondestanden samt deriblandt præstesketet, som have de allerringeste præstekalde. For andre slags gjærder af steen eller jord gives ingen belönning, icke

¹ Útstrikað / *Overstreget*: Skulde nogen enkelt gaard, som dog icke formodes være saa besynderlig beliggende, at hverken det nye eller det eldre af forbemældte 2de slags gjærder kunde der opføres, maae saadant ved en lovformelig besigtelses forretning afbevises, samt af stedets sysselmand med tiltagne forstandige mænd paaskjönnes, da der i denne henseende med saadan gaards indhegning bliver at forholde, saaledes som hereffter i den 6te art. findes anordnet.

² Útstrikað / *Overstreget*: Og skulde da, som dog icke formodes, nogen enkelt gaard findes at være saaledes beliggende, at ingen af.

³ Mýrarkennð. / *Moseagtig*.

heller om ikke alt, saavel det fastsatte maal som hvad derover settes, er af den beskaaffenhed, som i det foregaaende allernaadigst er paabudet.

6.

Skulde det findes umueligt at faae enten beqvem steen eller græstörv til saadanne gjærder, som her ere anordnede, maae i deres stæd graves omkring tunet ligesaa langt aarlig, som om gjærderne foran er sagt, hvilken grav eller gröft skal være i det mindste 1 al. dyb og oventil 1½ al. bred, men i grunden ¾ al. bred. Al den muld, som deraf opgraves, kastes op paa bredden af gröfften ind ad tunet saa höyt og brat, som den mueligst kan ligge. Men som saadan indhegning ikkun vil blive lidet bestandig og altid behöve arbejde og forbædring, saa maa samme heller icke bruges uden paa de steder, hvor det maatte befindes yderst umueligt at faae enten græstörv eller steen. Hvilket da ved en lovformelig besigtelse og grandskning paa stedet af vedkommende sysselmand med tiltagne forstandige mænd skal paaskjønnes og afgjöres.

7.

Hvor gjærde falder imellem gaarde og tune, skal det opsettes med fælles arbejde af lige mange og duelige folk fra hver af slige naboegaarde, saa langt deres tune ligge sammen. Men den af dem, som best forstaaer at sætte gjærdet eller vil have det best sat, skal forestaae arbejdet og derudi adlydes. Gaaer alfarvey der igjennem, bekoste de begge leed derfor og holde det ved lige. Ledet skal være forsvarligt og saaledes hænge paa jernhængsler, at det luckes til af sig selv.

8.

Det skal paaligge repstyrerne eller sognefogderne, dog under sysselmandens opsyn, at paasee, at gjærderne aarlig blive saa langt og forsvarligen opsatte, som mældt er, samt siden vedbörlige holdte ved lige, til hvilken ende de skulle deele reppens eller böygdens district mellem sig med sysselmandens samtycke, samt til den i landsloven foreskrevne tiid samtliggen efftersee i böygden, om og hvorledes den anbefalede gjærdesætning og vedligeholdelse er bleven sat i værk. Findes da noget derudi at mangle, skal den skyldige böde for hver favn gjærde, som enten mangler eller ikke er forsvarligen opført effter denne anordning eller og ikke tilbörlig holdt ved liige, 10 sk. til böigdecassen, som repstyrerne strax skulle udpante, og han desuden være pligtig det fölgende aar at opsette det manglende foruden det, han ellers bör opsette. Mangler noget endnu, böde han for det alt, som för er sagt. Men befindes saadan mangel hos ham i 3 aar effter hinanden, skal han böde samme böder og derforuden udset-

tes fra jorden for saadan hans ulydighed og dovenskab, om han er ley-lænding, paa det at en dueligere opsidder dertil kand vorde antagen. Men er han en selveyer, böde dobbelte böder for hver favn, som mangler eller ikke er forsvarligen opsat eller holdt ved lige, og vedbliver han i 3 aar at forsømme det anbefalede herudi, have repstyrerne magt til efter overlæg med sysselmanden at bestille og betyngte andre folk til arbejdets iværksættelse paa den skyldiges bekostning, som i mangel af mindelig betaling udpantes af hans boe uden viidere lovmaal.

9.

Om nogen, være sig bonde eller kongelig betjent, gejstlig eller verdslig, setter sig imod repstyrernes eller andre övrigheds personers anstalter i hensigt til gjærdesætningen eller hindrer de folk, som repstyrerne sette til at fuldføre det derudi manglende arbejde paa de skyldiges bekostning, skulle repstyrerne strax uden ringeste anstand, ophold eller forevending indstævne den skyldige med politievarsel for sysselmanden, som strax skal kjende paa sagen. Og befunder han da, at nogen haver med virkelig forbud eller legemlig modstand hindret eller afværget den gjærdesætning, som enten ved repstyreren eller andre övrigheds personer er bleven foranstaltet, og enten efter denne forordning eller andre love befalet, da skal den skyldige, ifald han er bonde, böde 2¹ rdr. til böygdecassen. Og er han verdslig, kongelig betjent, skal han böde til böygdecassen 3² rdr. og ligesaa meget til den islandske justitzcassa, men er han gejstlig, da böde han 3³ rdr. til böygdekassen og ligesaa meget til fattige præsteenker. Lige straf skulle de være underkastede, som sætte sig mod udpantning for de böder, som de maatte blive pligtige at yde for deres forseelser imod denne anordning. Alle de böder, som ifølge samme tilfælde böygdecassen, skulle ellers gaae til lige deeling imellem böygdens fattige og repstyrerne for deres med denne indretning havende umage, ligesom og de iblandt dem, som herudi maatte udmærke sig ved nogen besynderlig fliid, kunne desuden gjöre sig haab om viidere belønning derfor effter omstændighederne. Hvorimod de, dersom de herudi forsømme deres pligter, blive af sysselmanden at tiltale og uden apell at dömmen til böder til böygdens fattige effter deres forseelses befindende beskaffenhed og deres formue.

¹ 3 útsrikað, 2 skrifað ofan línu. / 3 *overstreget*, 2 *skrevet over linjen*.

² 4 útsrikað, 3 skrifað ofan línu. / 4 *overstreget*, 3 *skrevet over linjen*.

³ 4 útsrikað, 3 skrifað ofan línu. / 4 *overstreget*, 3 *skrevet over linjen*.

10.

Saasom tuerne udgjøre den anden store hindring for jordbruget, saa skulle de og herefter aarligen borttages, hvor tunene eller hjemmemarkekerne findes med dem at være bevoxne, saa at tunet efterhaanden kand blive jævnt. Hvorfor ogsaa alle og enhver, som haver et med tuer bevoxet tune, skal aarligen slette og jævne 6 favne i fiirkandt for sig selv og ligesaa meget for hver arbejdsför mandsperson, han haver i sin tjeniste og bruger til gaardens arbejde.

11.

Tuerne sticles op i fiirkantede stycker, hvorfra mulden skjæres med en lee, saa at græstörven bliver een haandbred tyck tilbage. Ligesaa dybt optages endviidere mulden af tuen, hvorudi de fiirkantede stycker siden nedfældes og med en klubbe¹ udbankes saaledes, at kanterne slutte vel sammen. Jo bædre græssværen udbankes (dog ey saa stærkt at den gaaer i stycker), jo meere beqvem bliver den til at modtage gjödselen og at bære meget græs. Hvorfor og disse törve opskjæres saaledes, at de icke fuldkommen fylde hullet paa alle kanter, förend de ere udbankede. Den afskaarne og opgravede muld udbredes som gjödsel paa de tuer, som det aar icke skulle jævnes, hvilket endog er nyttigt, om jævningen skeer noget tidlig om foraaaret, men især om den skeer om efterhösten, saavel som og at brede den tyndt ud paa det jævnedede tun. Besynderlig kand denne muld tjene til at qvæle mossen paa de dermed bevoxne tuer, ligesom den og siden skaffer den bæste græsbund, naar gjödsel aaret efter kommer derpaa. Den saaledes udbreedte muld behandles og rives om sommeren med klaurene² eller mögriverne ligesom anden gjödsel. Hvad steene, som findes i og under tuerne, samles flittig sammen og bortføres eller kastes i grunden paa de steder, hvor gjærder skulle opsettes. Men forekomme saa store steene i tunet, at de icke med gaardens mandskab kunne væltes til gjærdestædet, jævnes dog omkring dem, og de overdecques med den muld, som opgraves og bliver tilovers efter tuernes og jævning, da den græssvær omkring disse steene, som ellers kom til at ligge under mulden, opsticles og legges ovenpaa, saa langt den kan række, og især överst, paa det at den des snarere kan græsbindes.

¹ Trésleggja. / Kolle.

² Klára. Sérstakt tréverkfæri til að mylja húsdýraáburð á túni. / Møgskraber. Et særligt træværktøj til at fordele husdyrgödsning på tunet.

12.

Paa det tunets jævning kan komme gjærdesætningen til nytte, og arbejdet falde des lettere, saa jævnes tunet under eet og efterhaanden, ligesom gjærdet opsættes, paa det den muld, som overbliver fra tuerne og maatte blive for overflödig til at breede paa tunet, kand legges i grunden af gjær-det tillige med den steen og grus, som forekommer i tunet.

13.

Findes tuer saa döde og fordervede, at de ansees unyttige til at nedlægges til græsvext, eller de icke hænge sammen, bortføres de til fylding i gjærderne eller til at overdække de store steene i tunet, som icke kunne bortvælttes, eller og til at opfylde sumpige, suure og vaade stæder, om nogle saadanne skulde findes i tunet, hvorfra vandet icke bekvemmelig med gröfter kan afleedes. Det stykke af tunet, hvor disse unyttige tuer have staaet, opspades om hösten, og jordklumperne sönderhakes, hvilket paa nye igjontages næstfölgende foraar, da stykket overbreedes med nogen gjödsel efter evne og derefter bestaaes med korn, om det er at faae, hvorpaa kornet nedhackes med smaa jernhacker eller og med klaurer eller mögriver. I mangel af korn besættes stycket med kartofler, om de kunne haves, eller og besaaes ganske tyndt med næpefröe,¹ efter at det först er slättet med klaurer, hvilket atter skeer med andre river, efter at fröet er saat.

14.

Tuerne kunne og bruges til gjærdesætningen, i hvilket tilfælde tuens kandt först rundt om stickes lös, saaledes at kanten bliver fastsidende nederst ved den övrige mark, hvorefter tuen afstickeres i passelige stycker. Siden graves mulden lös inden af den tilbagestaaende kant, som bankes ned med klubben, indtil den bliver jævn og lige, med den imellem tuerne værende græsbund.

15.

Hvo, som aarlig jævner meere af sit tun end den i 10de art. fastsatte stræckning, skal nyde for hver favn i fiirkandt, som er derover, 8 sk. i præmie, og den, som sig til dette præmium, saavel som det i 5te art. lovede, anmelder, skal derfor fremviise repstyrernes attest om sagens rigtighed, hvilken attest desuden bör være forsynet med præstens og sysselmandens paateigning til des mere vished. Skulde ellers nogen ley-lænding saaledes udmærke sig enten med gjærdesætning eller tuers jæv-

¹ Næpufær. / *Majroefrö.*

ning over det fastsatte maal, at hans hosbonds gaard derved blev saa anseelig forbædret, at den derfor kunde agtes at være forhøyet i sitt værd, finde vi det allernaadigst at være tilbørligt, at saadan en leylænding, om han af hosbonden udsiges af gaarden eller hans enke og börn, naar han döer, og ingen af dem bliver ved gaarden, nyde nogen kjendelse for saadan forbædring effter sysselmandens og uvillige dannemænds skjönsomhed, om vedkommende selv ikke kunne i mindelighed foreenes derom.

16.

Repstyrerne skulle under sysselmandens opsigst have nöye indseende med tunernes jævning. De samme straffeböder, som i foregaaende 8de og 9de art. ere fastsatte for forsömmelse med gjærdesætningen, skulle ligeledes i alle puncter gjælde, om forsömmelse begaaes med jævningen.

17.

Og som vor allernaadigste villje og önske er, at kornavlingen i Island maatte komme i brug og udövelse, hvortil vi de foregaaende aar allernaadigst have foranstaltet sædekorn oversendt til forsög til havnene paa Sönderlandet, saa ville vi, til viidere end ydermere, til bemældte avlings desto större opmuntring allernaadigst tilsige enhver, som kan frembringe ½ tönde moedent rug eller byg, 1½ rd. præmie og for 1 heel tönde af samme 3 rdr. præmie. De, som dertil have evne og lyst, tilberede et stycke jord paa deres tun eller udenfor, som det kand falde beqvemest, med indhegning, opspadning og jævning og kaste derpaa alt, hvad som er tjenligt til gjödsel saasom: törvmuld, gammel aske eller og lidet koemög, om det haves, som dog i det mindste maae være 1 aar gammelt. Til saadan dyrkning i smaat er jordens opspadning tilstreckelig og ligesaa sicker som at plöye, naar jorden vel hackes over det udsaaede korn. Men naar indbyggerne skulde fatte lyst til at gaae viidere med avlingen, ville vi allernaadigst være betænkte paa, hvorledes de kunne blive hjulpne og understöttede med beqvemere redskaber.

18.

Med kartofler¹ er Sönderlandet og nogle stæder paa Væsterlandet blevne i de foregaaende aar forsynede til forsög, samt præmier udsatte² for denne avling. Og da det er befundet, at denne vext der i landet, ligesom paa andre stæder, löckes i all slags jord undtagen i leerjord og paa vaade

¹ Útstrikað / *Overstreget*: har vort Landhuusholdnings Sælskab de foregaaende aar, forsynet.

² Brytt úr / *Ændret fra*: samt derhos udsatte anseelige premier.

stæder, ja endog meget vel i gammel aske, hvoraf mange gaarde have overflödighed, i hvilken dyrkningen desuden er let og koster ikkun ganske liden umage, saa formode vi allernaadigst, ligesom vi og herved ville have anbefalet, at indbyggerne flittigen ville lægge sig paa at dyrke denne i huusholdningen saa nyttige jordfrugt, da dem ey alleene dertil frembydes saa ønskelig lejlighed samt fordeel deraf, men de og derved tillige kunne allerunderdanigst effterkomme vor allernaadigst villje og velbehag.

19.

Icke mindre formode vi, at indbyggerne have ladet sig være angelegent at bruge til kaal- og næpegaarders anleggelse det fröe, vi allernaadigst have besörget oversendt, hvilket vi og fremdeeles ville lade foranstalte, naar os allerunderdanigst indberettes, at de vedbörilig benytte sig deraf. Hvoreffter alle og enhver allerunderdanigst have sig at rette.

Athugasemdir við nýjan verslunartaxta fyrir Ísland 1776

Bemærkninger vedrørende en ny handelstakst for Island 1776

ÞÍ. Rtk. D3/7–22.

Brotakennd drög að hugsanlegum kvörtunum yfir verslunartaxtanum 1776. / *Fragmentarisk udkast vedrørende mulige klager over handelstaksten 1776.*

Verslunartaxtinn er prentaður bæði á dönsku og íslensku í / *Handelstaksten er trykt på både dansk og islandsk i Lovsamling for Island IV, s. 314–353 (Forordning om den islandske Taxt og Handel. / Forordning um þann íslenzka taxta og kauphöndlan. Fredensborg 30. Mai 1776).*

De ved den nye handelstaxt for Island foranleedigede besværinges angaae:

1) Smöret. Idet handelens kjøbmænd i anledning af taxten, som tilholder, at det skal være frisk og usaltet, ikke ville antage det uden 2 à 3

nætter gammelt, og dette kunde bönderne paa sine stæder ikke præstere formedelst den lange veye, de have at reyse til handelstæderne, da der til saadant reyse medgaaer undertiiden 3 à 8te dage, i hvilken tiid smøret ikke kan holde sig frisk. Hvorfore der og bægjæres, at indbyggerne maatte tillades at levere usaltet smør 6 à 8 uger gammelt eller og salte det selv.

2) Ulden- og kjödvarer i almindelighed. At de efter den nye taxt ikke opveye i prisen mod de danske kornvarer i samme proportion som fiskevarerne. Og hvad i særdeelethed angaaer:

a) Uldengodset, da at prisen paa strømperne er saa lav i den nye taxt, at naar de skal forarbejdes efter den autoriserede modell, de ikke, naar uldens værdie er fratrukket, faae arbeydet betalt, endsige profiterer noget. Hvorfore foreslaaes, at indbyggerne maatte tillades at forarbejde deres uld til fabriqve gavn mod en vis fastsat pris.

b) At kjødet formedelst dets ringe pris er ufordeelagtigt at levere i handelen, saasom 360 pd. ere dröyer i en huusholdning end 1 tönde meel.¹

c) Skindene vare for ringe ansatte i taxten, da den pris af 14 sk. for et faar- eller beedeskind uden hensigt til faarenes alder ikkuns var det halve af, hvad samme galdt i mellem indbygge[rne].

d) Tællen var og ligeledes for ringe ansat og kunde overalt ikke undværes fra huusholden.

Hvorfore disse artikler begæres i samme proportion opsatte i prisen mod de danske varer, som fiskevarerne, eller og at de nödvändigste danske varer maatte modereres i prisen, og de mindre nödvändige dermod opsættes.

¹ Á spássíu / I *marginen*: Notandum. Een tönde meel er i den nye taxt ansat, NB. træet iberegnet, for 3 rd. 60 sk. Derimod erholdes i hand[elen] for 360 pd. ikkun 3 rd. 2 sk.

Brot úr reikningi vegna smíði nýrrar kirkju
í Vestmannaeyjum, án dags. [1773–1777]

*Del af regnskab for bygning af en ny kirke
på Vestmannaeyjar, uden dato. [1773–1777]*

Pf. Rtk. D3/7–22.

Brot úr reikningi frá því um 1773–1777 vegna smíði nýrrar kirkju í Vestmannaeyjum. Reikningurinn er án allrar auðkenningar og tengist ekki starfi Landsnefndarinnar svo að vitað sé. Hann liggur hins vegar í skjalasafni hennar með athugasemdum um verslunartaxtann 1776 sem prentaður er hér næst fyrir framan. / *Del af regnskab for bygning af en ny kirke på Vestmannaeyjar fra omkring år 1773–1777. Regnskabet er uden oplysning om proveniens og er så vidt vides ikke knyttet til Landkommissionens virke, bortset fra at det ligger i dens arkiv. Det ligger sammen med bemærkningerne om handelstaksten af 1776 her foroven.*

4to

1) Tømmerhandler Schous ¹ regning paa leverte
tømmer til tagverket	581 rd. 64 [sk.]
2) Tømmesterens regning	467 –
3) Bemeldtes regning paa transportomkostninger,
vindwerscassers ² forfærdigelse med viidere	94 – 59 sk.
4) Snedkerens regning	19 –
5) Smeddeenkens	37 – 32
6) Malerarbeydet	20 –
7) Glarmesterens	37 – 48
Summa efter disse regninger	1.257 rd. 11 sk.

NB. Herunder er da de 49 rd. 80 sk. indbegrebne, som bygningsdirectionens brev taler om, er udgivet til transportomkostninger.

¹ Schou, timburkaupmaður í Vestmannaeyjum / *trælasthandler i Vestmannaeyjar.*

² Gluggakarmar. / *Vindueskarme.*

Tillægges for steenhuggers arbejde uden for overslaget, vide litr. A i bygningsdirectionens brev 31. Octobr. 1777	320 –
For bræder til casse for de 2 ^{den} gang afsendte vindwer, vide litr. B	2 – 48 sk.
Glarmester Sælas regning for samme, vide litr. C . . .	16 –
3 ^{die} post. NB ere som sagt udenfor overslagene og maae desaaarsage indlemmes i den nye approbation, især Bergers ¹ regning nævner værktøyet, som contractors 3. ² post paalægger ham at anskaffe og vedligeholde.	
I alt som bygningsdirectionen i denne sin siste skrivelse nu forlanger anvist	1.595 rd. 59 sk.
Hertil lægges som den 19. Maii 1774 for haandtværksfolkernes kost paa overveyen til Island er anvist	48 –
Til muurmester Berger	940 rd.
hvoraf dog endnu ey er godtgjorde meere end de 600 rd., vide min paategning paa bygningsdirectionens forommeldte siste skrivelse.	
For folkernes og bygningsmaterialernes transport med viidere er 18. Nov. 1774 anvist handelsdirectionen . .	613 – 68 sk.
For adskillige til kirkebygningen anskaffede materialier og paa sammes aptering m.v. anvendte bekostninger er efter indsendte regninger fra bygningsdirectionen 30. Nov. samme aar anvist	568 rd. 16 sk.
NB. herunder er de 405 rd. 16. sk. indbegrebne bygningsdirectionen skrivelse taler om.	
For haandtlangerarbejde m.v. er den 8 ^{de} Febr. 1776 anmeldt	174 – 56 sk.
Og for fragt af de til bygningen i aaret 1776 overførte materialier, ligeleedes for haandtlangerarbejde m.v.,	

¹ Christofer Berger, múraramestari / *murermester*.

² 3. er illæsilegt i frumriti. / 3. er svært læseligt i det originale dokument.

Uppkast að meðmælum með því að konungur styrki útgáfu á búnaðarriti Björns Halldórssonar í Sauðlauksdal, án dags. [fyrir 1780]

Udkast til anbefaling om at kongen støtter udgivelsen af Björn Halldórsson i Sauðlauksdalurs landbrugsskrift, uden dato [før 1780]

Þí. Rtk. D3/7–21.

Ritið sem hér um ræðir er búnaðarritið *Atli* eftir Björn Halldórsson í Sauðlauksdal sem kom fyrst út 1780 / *Skriftet, der er tale om her, er landbrugsskriftet Atli af Björn Halldórsson i Sauðlauksdalur, som først udkom i 1780*; Björn Halldórsson, *Atli edr Raadagiördir Yngismanns um Bwnad sinn, helst um Jardar- og Quikfiar-Rækt Atferd og Agooda med Andsvari gamals Bónða. Samanskrifad fyri Faatækis Frumbylinga, einkanlega þaa sem reisa Bw aa Eydi-Jördum Anno 1777. Hrappsey 1780.*

Þetta skrift, der er indrettet som en samtale imellem en ung og en gammel landmand, hvori den sidste underretter den første om alle de vigtigste materier, som høre til bondebruget i Island, fornemmelig i hensigt til alle slags jordbrug, kreaturers behandling, en huusholdnings bestyrelse, börns pleye og opdragelse med viidere, haver jeg gjennemlæst med al muelig fliid og overveyelse.

Som forfatteren deraf, hr. Biörn Halldorsen, provst i Bardestrands-syssel og præst til Saudlöksdal i Island,¹ er en mand, som i lige grad er bekjendt baade for en grundig lærdom og for at have fremfor de fleeste andre i landet allereede fra mange aar udmærket sig ved nyttige forsög til landvæsenets forbædring, saa svarer og dette hans skrift i alle maader dertil.

Thi hvad især angaaer den theorie, som her er anbragt deels af danske, svenske og andre gode fremmede skrifter, deels og ved abstraction²

¹ Björn Halldórsson (1724–1794), prófastur / provst, Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð.

² Nýtingu. / *Udledning*.

af forfatterens egne erfaringer, da recommenderer samme sig ey alleene af, at ønskelig rigtighed og nöyagtighed, men og af et saa skjönsomt og effter skriftets plan afpasset vall,¹ at det ey med föye kand synes, at enten noget dertil nödvendigt er udeladt, eller noget överflödigt indført. Hvertil desuden kommer en fast² endnu större og umisteligere egenskab, og det er en dydelighed og fattelighed, som rett med en særdeeles lykke findes at være dannet og læmpet effter almuens begreber og tænkekrafft.

Men den fornemste dyd ved dette skrift bestaaer dog i det practiske, saavidt forfatteren derudi fremfor alting findes at have beflittet sig paa at indrette hans anviiisninger i alle de deele af landbruget og fædriften, som han haver afhandlet, effter de forsög, som deri ere gjorte helst i disse nyere tiider, ey alleene af ham selv, men og af andre landmænd i hans egn. I hvilket öyemærke man overalt finder udfaldene af saadanne forsög og maader at behandle tingene paa beskrevne og anvendte, enten til effterfølgelse, saavidt de have havt en lykkelig virkning, eller til advarsel, naar de ey have havt det, eller og til forbædring og noget forandret anvendelse, naar aarsagen til saadant deres mislige udfald er befunden at have beroet paa nogen feyl, der kand være indlöben ved deres anstillelse eller udförsel.

Men dette kand dog ikke i nogen maade ansees som en indskrænkning for skriftets brugbarhed, thi uagtet det saaledes i visse poster findes at være i særdeelehed stiiilet paa og rettet effter omstændighederne i den egn, hvor forfatteren boer, saa kand det dog ikke desmindre agtes at passe sig ligesaavel paa heele Vesterlandet, saavidt sammes oeconomiske forfatning overhoved at tale overalt er eens, ja paa det heele land, saavidt man paa alle steder sikkert kand regne paa en væsentlig overeensstemmelse baade i climatet og de gangbare næringsmidler. Iblandt andet kand det fremfor alle islandske skrifter af dette slags, som jeg hidtil har seet, tjene til opmuntring for indbyggerne til at lægge vind paa at effterkomme og iværksette de af hans kongelige Majestæt og Cammeret i disse sidste aaringer anbefalede anstalter til landbrugets og næringens forbædring i Island, da det overalt med megen fliid er ey alleene stiiilet paa disse, men ogsaa anledningen dertil just tagen deraf.

* * *

¹ Val. / Valg.

² Næstum. / Næsten.

Effter disse omstændigheder kand jeg ey skjönne andet, end at jo dette skrifts udgivelse i trykken vel kand fortjene en kongelig allernaadigst understöttelse, endog fremfor alle dem, som hidtil have nydt samme, hvoraf jeg nu kand erindre: Hastfers picce om faarerögten, secretair Olavii afhandling om havedyrkning, Thoroddi om agerdyrkning og vicelavmand Olafsens *Lachanologie* eller om madurter.¹ Det kand omtrent gjöre 22 ark in 8vo med smaa stii.² Men trykningen og indbindingen, tænker jeg, bliver lettere i Island end her i staden.³

¹ Friederich Wilhelm Hastfer, *Hugleidingar og aalit um stiptan, lögum og medbøndlan eins veltilbwins schæfferies edur gagnligrar sauda tyngunar og fiaar afla aa Iisslandi*. Kaupmannahöfn 1761; Ólafur Ólafsson [Olavius], *Islensk Urtagardsbok søfnud og samanteken bændum og alþydu a Islande til reynslu og nota*. Kaupmannahöfn 1770; Þórður Thoroddi (Þóroddsson), *Einfallder Þankar um Akur-Yrkiu edur hvörn veg hun kynne ad nyiu ad infærast at Islande, samanskriðad fyrir bændur og alþydu*. Kaupmannahöfn 1771; Eggert Ólafsson, *Stutt agrip ur LACHANOLOGIA eda Maturta-Bok fyrrum Vicelögmannsins Hr. Eggerts Olafs Sonar um Gardyrkju aa Islandi*. Kaupmannahöfn 1774.

² Letur. / Bogstaver.

³ Kaupmannahöfn. / København.

Um Færeyjar og Grænland

Om Færøerne og Grønland

Uppkast að erindisbréfi fyrir stúdent Mohr
vegna rannsóknarleiðangurs til Færeyja,
án dags. [1776]

*Udkast til instruks for student Mohr vedrørende
undersøgelsesrejse til Færøerne,
uden dato [1776]*

Þí. Rtk. D3/7–29.

Nicolai Mohr (1742–1790) ferðaðist um Færeyjar með konungsstyrk á árunum 1776–1778 og safnaði miklum upplýsingum um eyjarnar sem ætlaðar voru til ritunar heildstæðrar landlýsingar. Honum entist því miður ekki aldur til að ljúka því verki. Mohr ferðaðist einnig um Ísland 1780–1781 og til Grænlands 1786. / *Nicolai Mohr (1742–1790) rejste med kongelig støtte omkring på Færøerne i årene 1776–1778 og samlede mange oplysninger om øerne, som var beregnede til at skrive en samlet beskrivelse af landet. Han nåede desværre ikke afslutte værket. Mohr rejste også omkring i Island i 1780–1781 og til Grønland i 1786.*

Um Íslandsferðina skrifaði Mohr náttúrufarslýsingu / *Om Islandsreisen skrev Mohr en naturbeskrivelse: Nicolai Mohr, Forsøg til en Islandsk Naturhistorie, med adskillige oekonomiske samt andre Anmærkninger. København 1786.*

Instruction

Hvorefter studiosus Mohr¹ haver i almindelighed at forfatte den ham allernaadigst anbefalede beskrivelse over Færøe.

1) Overhoved haver han at indrette den ham allernaadigst anbefalede beskrivelse over Færøe saaledes, at derved kand erholdes tilforladelig og nøyagtig underretning om alt, hvis mærkværdigt der maatte forefindes til lands og vands, som i hensigt til naturhistorien, saa især i hensigt til næringen og handelen, dog alt dette i mueligste korthed, naar ikkun den fornödne tydelighed og oplyselighed derved haves i agt. I enhver herhen-

¹ Nicolai Mohr (1742–1790), færeyskur náttúrufræðingur / *færøsk naturforsker.*

hörende materies afhandling haver han vel i almindelighed, i krafft af den kongel. allernaadigste befaling, at følge den plan, som provsten hr. Hans Ström haver brugt udi sin over fogderiet Søndmør i Norge¹ udgivne beskrivelse.² Dog bliver ham derhos forbeholden den friehed at sette materierne eller afhandlingerne i en anden orden, saavidt han under arbejdet maatte finde saadant at være beqvemmere.

2) Begyndelsen gjøres ellers med almindelig beskrivelse over Færøernes land samt söen deromkring, i hvilken henseende han herfra bliver forsynet med en copie af det af forfattede charte over Færøe, hvilket han paa hans reyser idelig³ haver ved haanden, samt paa det flittigste og nöyeste observerer og antegner alt, hvad han maatte finde at anmærke til dets forbædring.

3) Beskrivelsen over landet overhoved indrettes saaledes, at han först forklarer saavel de samtlige öers beliggenhed paa jordkloden, som den eene öes beliggenhed imod den anden, tilligemed heele landets størrelse og övrige naturlige beskaffenhed i henseende til lufft og veyrlig, jordgrund, bjerge, dale, sletter, frugtbarhed og beboelse med alt viidere herhenhörende, som enten samtlige öer eller dog nogle af dem maatte have tilfælles, ligesom og heele landets, ellers samtlige öers civile, gejstlige eller andre inddeeler. Foruden denne almindelige, giver han og en særdeles, dog ikkun det korteste som mueligt affattet, topographisk beskrivelse over hver öe for sig i den orden, som den ligger. Hvorudi han da nærmere og stykkeviis forklarer alt, hvad mærkværdigt den maatte findes at have for sig selv, være sig enten dens størrelse, strækning, floder og færske söer samt övrige forbemældte naturlige beskaffenhed, eller hvad historiske mærkværdigheder samt gamle bygninger eller andre alderslevninger der maatte forekomme.

4) Ved beskrivelsen over söen haver han især for öyne at kunne forskaffe saa nöyagtige underretninger, som mueligt er, angaaende strømmenes löb og beskaffenhed i havet omkring samtlige öer og hver öe især. Om flod og ebbe og de derved forefaldende meere og mindre sædvanlige forandringer og afvexlinger. Om alle forefindende sommer- og vinter-

¹ Sunnmæri, Noregi. / *Sunnmøre, Norge.*

² Hans Ström, *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge. Oplyst med Landkort og Kobberstykker.* 1.–2. part. Sorø 1762–1766; Hans Ström, (1726–1797), norskur prestur og náttúrufræðingur / *norsk præst og naturforsker.*

³ Ætið. / *Bestandigt.*

havne med tydelige betegnelser af sammes indløb, beliggenhed mod vinden, samt rummelighed og dybde effter favne- eller fodemaal ved höye og lave vande, samt endelig om alle de fiskebanker, som der maatte vides at være, eller som ved denne leylighed kunne opdages enten nær ved landet, eller længer ude i söen, og det saavidt mueligt ligeleedes med tydelig betegnelse af deres beliggenhed, störrelse, samt vandets dybde derpaa, tillige med hvad viidere i een eller anden henseende kand agtes fornödent herved at anmærke.

5) Viidere haver han i særdeelehed stykkeviis at beskrive og meddeele al muelig effterretning om landets og vandets producter i alle naturens riiger, saasom:

a) Alle slags jord, leer og steenarter, som kunne være i nogen maade mærkværdige, være sig i hensigt til rarhed¹ eller nytte.

b) Metaller og mineralier og deriblant især saavel den kobberertz, som angives at skal findes paa Nolsöe, som og fornemmelig de anviisninger til steenkull, som falde paa Suderöe, samt alt hvis han ydermeere selv matte kunne opdage, enten af disse eller andre til mineralriget hörende ting.

c) Alle slags urter og væxter til lands og vands, og altsaa tillige saavel alle slags söegræs og tangarter, som coraller og söetrær. Og endelig:

d) Fiirefödde dyr, orme og insecter, samt land- og söefugle, saavidt som og fiske i færsk og salt vand.

Enhver af disse til naturhistorien henhörende ting bliver at betegne, foruden dens brugelige navn i landets sprog, med de af de nyeste og beste naturkyndige vedtagne systematiske navngivelser,² saavidt disse med visshed kunne udfindes, samt i övrigt i hensigt til beskrivelserne derover at tage i agt, at disse blive udförligste over de ting, som ere mindst bekjendte og meest betydelige, men derimod kun korte over hine, som enten ere mindre betydelige eller allerede haves noksom beskrevne i bekjendte, helst danske, skrifter, hvilket da og gives tilkjende ved henviisninger dertil. Ved urternes beskrivelse bliver især flittigen at antegne den brug, som indbyggerne enten virkelig gjöre eller dog kunde gjöre deraf, være sig til spiisning, farverie, lægedom eller anden nytte. Af alle de i denne post anförte naturalier, som maatte befindes at være enten ube-

¹ Fágæti. / *Raritet, sjældenhed.*

² Átt er við tvínafnakerfi Carls von Linnés yfir plöntur og dýr. / *Her henvises til Carl von Linnés binære nomenklatur over planter og dyr.*

kjendte, rare eller særdeeles mærkværdige, befletter han sig paa enten at tage nöyagtige tegninger, eller om det ey kand skee, at forskaffe sig saadanne prøver saavel som exemplarer af deslige slags væxter, insecter, fugle og fiske, at de fornödne tegninger dereffter kunne her i staden¹ forfærdiges.

6) Foruden landet og söen, samt begges producter, bliver at beskrive indbyggerne i almindelighed, f. e. i hensigt til deres sinds og legemes beskaffenhed, mundart² og meeninger, skikke, levemaade og politie,³ klædedragt og bygninger, næringsmidler, industrie og huusholdning, samt deres tilstand og antal, om hvilket alt han befletter sig paa at kunne give i en frugtbar korthed, saadanne almindelige begreber, som kunne blive tilstrækkelige til at forskaffe fuldkommen kundskab derom. Og derhos især nöye at anmærke hvad fordeele og mangler, der maatte findes enten ved deres huusholdning, næringer og arbeyde i og for sig selv, eller ved sammes anvendelse paa handelen, som og i den anledning at anviise de midler, som effter beste overlæg og erfaring maatte eragtes at ville blive de tjenligste til fordeelens formeerelse og manglernes forbædring, saavidt landets og tingenes omstændigheder kunne give haab derom.

7) I særdeeshed haver han i denne henseende det nöyeste, som skee kand, at beskrive det heele paa Færøe gangbare jordbrug og landarbeyde, og deriblandt fornemmelig agerdyrkningen, saavel i hensigt til jordarbeydet, udsæden og indhöstningen, som til det avlede korns viidere behandling til brug i huusholdningen, tillige med de til alle jordbrugets deele brugelige reedskaber, samt den heele övrige omgangsmaade dermed fra först til sidst. Ved hvilket altsammen flittig anmærkes, saavel hvad særdeeles beqvemhed eet eller andet herhenhörende maatte der have at medføre effter landets omstændigheder, som og tvertimod hvad mangler og uleyligheder dermed maatte findes at være forbundne, samt hvad der kand agtes tjenligst til forbædring derudi. Iblandt andet giver han effterretning om, hvorvidt fleere kornarter end byg alleene maatte vides at være forsögte til udsæd paa Færøe og med hvad fremgang, og altsaa hvorvidt sammes fremvæxt der i landet kunde være at haabe eller med nogen forventende nytte viidere at forsöge. Ligedanne effterretninger meddeeler han og om udfaldet af alle de forsög, som han med vished

¹ Kaupmannahöfn. / *København*.

² Mállýska. / *Dialekt*.

³ Samfélagsskipan. / *Samfundsindretning*.

veed eller kand opdage at være gjorte der i landet til kiökkenurters dyrkning med hosföyede betænkninger, hvorvidt der i fölge samme kand haves grundet haab om havedyrkningens fremgang, og paa hvad maade og med hvilken slags arter samme best og lettest, samt med störst og vissest nytte for indbyggernes huusholdning, maatte formeenes at kunne befordres.

8) Næst jorddyrkningen haver han ligeledes at beskrive fæedrifften, saaleedes at han ey alleene tydeligen forklarer indbyggernes nu brugelige og sædvanlige behandling af deres tamme creature, saasom heste, hornkvæg og faar, men og tillige ved hver post især desangaende, og i særdeleshed angaaende faarenes rögt, anmærker alt det, som derved kand tænkes med grund at kunne iagttages til forbædring, enten i betragtning af landets egne omstændigheder eller i anledning af andre nordiske landes exemplar i denne henseende.

9) Paa¹ lige maade haver han at beskrive fiskeriet ved at give nöye underretning om hvilke slags fiske, der fanges saavel i fersk som salt vand, paa hvilken maade begge slags fiskerier drives. Af hvad omfang og betydenhed samme findes at være, hvad reedskaber man sædvanligen bruger dertil, hvorvidt det er bragt i at give baadene den fornödne beqvemhed i at före seyl og aarer, som og hvorvidt indbyggerne maatte vide at behandle deres fiskevarer paa saadan en maade, at samme kunne finde fordeelagtig afsætning uden for landet. I övrigt söger han at indhente saa nöyagtige effterretninger, som mueligt er, angaaende hvad slags fiske, der jævnlig pleye at söge til landet, og hvorvidt nogle deriblandt som indbyggerne enten aldeeles ikke eller dog ikkun lidet lægge dem paa at fange. Viidere i hvad mængde saadan fisk fornemmes, hvorledes dens indstiig og gang omkring landet pleyer at falde, hvor længe den erfares at opholde sig samme steds, med fleere herhenhörende nyttige iagttagelse. Ifölge hvilke han tillige meddeeler al muelig oplysning angaaende, hvorvidt enten det allerede brugelige fiskerie og deriblandt sælhundefangsten kunde være at ophjælpe og forbædre ved fleere og fuldkomnere reedskaber eller paa anden maade, eller og nogen nye art af fis-

¹ Í frumriti er þessi málsgrein tvítekin. Fyrst hefur hún verið rituð og margs konar útstrikanir og leiðréttingar gerðar en síðan hefur hún verið yfirstrikuð með öllu og skrifuð að nýju. Yfirstrikaða hlutanum er sleppt í uppskriftinni hér. / I det originale dokument er dette afsnit gentaget. Først er afsnittet skrevet, og der er foretaget mange slags udstregninger og rettelser, men siden er det helt streget over og skrevet på ny. Den overstregede del er udeladt i denne afskrift.

kerie, som fiskerie med hukkerter samt sildefangst, at anlægge, eller den i forrige tiider brugelige hvalfiskefangst paa nye at sette paa fode. Samt endelig indbyggerne at underviise og anføre til fiskevarernes tilvirkning til fordeelagtig handel, saavidt de maatte have mangel paa saadan kundskab. Angaaende fuglefangsten giver han ligeledes al behövende efterretning, med anviisning til hvad forbædringer derved, samt ved fjædrenes behandling, der maatte formeenes at kunne finde sted.

10) Alt dette søger han saaledes at befordre, at den ham allernaadigst anbefalede beskrivelse kand være saaledes færdig, at den til Cammeret kand afleveres, naar de ham dertil forlagte 2de aar ere til ende, hvortil han og kand vente al önskende understötning af de kongelige betjente paa Færöe, da dem fra Cammeret er tilskrevet herudi at gaae ham til haande med al muelig haandrækning.

Drög að greinargerð um leiðir til að finna á ný
hina horfnu byggð á austurströnd Grænlands
ásamt kostnaðaráætlun, án dags. [1772–1776]

Skitse til redegørelse om veje til at genfinde den forsvundne bygd på Grønlands østkyst samt vurdering af omkostningerne, uden dato [1772–1776]

ÞÍ. Rtk. D3/7–32.

Áritun/påskrift: Kommiss. 1770 vedk.

Angaaende den beqvemmeste maade at opsøge den forlorne¹ Österböygd i Grönland² og de anviisninger, som man har til at vælge den, samt de data, som kunne give noget slags haab om, at man dermed kan komme til maalet, haver jeg alt for nogle aar siden i anledning af den islandske Landcomissions acter skrevet alt det væsentlige af hvad, jeg haver tænkt eller kan tænke derom af følgende indhold.

¹ Yfirgefinn. / Forladt.

² Eystribyggð á Grænlandi. / Østerbygden i Grönland.

Den for den til Island in Anno 1770 affærdigede commission udstædde instruction af 22de May e. a. tilholder i 3. art., lit. i.¹

Da det kan ventes, at nogle buyser² vil i tiden udi Island overvintre, saa maae forud ved nærværende leylighed overveyes, om ikke paa den dertil beqvemste aarets tiid eet af disse fahrtøyer kunde sendes derfra til kysten af den östere side af Grönland for at erholde nogen underretning om dette i saa mange aar forgjeves sögte land samt dets beskaffenhed, og paa hvilken maade det var at iværksætte, bringer I ligeledes udi allerunderdanigst forslag.

Commissionens eragting herom (protocol pag. 64, 65)³ er udfalden, som følger:

Om nogen forsög skulde gjøres til at opdage Österbygden paa Grönland, maate det skee om foraaet, allerhelst naar Island var bespendt med havis, da man har grund at troe, at isen maatte være lösned fra det faste land paa Grönlands Österbygd. To buyser skulde hertil være i følgeskab, baade for at hjælpe hverandre i paakommende fahrer og til at gjöre opdagelsen med desto större sikkerhed. De skulde være byggede ligesaa sterke som skibe, der udredes til hvalfangst, og tillige forsynede med alt fornödent redskab til hval- og sælhundefangst for ved denne at kunne böde noget paa omkostningerne paa expeditionen og dog at udrette noget, om hovedhensigten endog slog feyl. Men hertil skulde udsöges de meest erfarne skippere og udvalgte söefolk, der ere vante til slige reyser. Nyttigt og at hver buyse havde inde en islansk student for at holde journal over hvad, der passerede, samt for at kunne tale med indvaanerne, om reysen lykkedes, da disse ventelig som en islandsk colonie maae bruge deres forfædres sprog.

Til at komme til Österbygden lade sig tænke trende veye:

- 1) Over land tvert igjennem landet fra Vesterbygden af.
- 2) Langs söekysten vesten omkring Statenhuk,⁴ og endelig
- 3) Östen fra over havet.

¹ Erindisbréfið er prentað í 5. bindi þessarar útgáfu / *Instruksen er trykt i bind 5 i denne udgivelse: Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 99–108.

² Bússur, små seglskip. / *Byser, mindre sejlskib.*

³ *Landsnefndin fyrri 1770–1771 V. Den islandske Landkommission 1770–1771 V*, s. 234–235.

⁴ Hvarf, sydste höfði Grænlands. / *Kap Farvel (Uummannarsuaq), Grönlands sydligste punkt.*

I.

Paa den første maade vil det være forgjæves at tænke. Thi endog de allerældste efterretninger, og deriblant *Speculum Regale*, pag. 188,¹ tilholde klarlig, at det heele opland i Grönland er belagt med iis og bestaar saa at sige af lutter iisbjerge, hvilke ere ubefarelige ey allene for de rifters skyld, som overalt forekomme i saadanne iisbjerge, men og formedelst umueligheden at kunne medføre den fornödne proviant til saa lang en reyse, samt at kunne begaae sig saa længe i den strænge kulde, som falder saa höyt oppe i luften. De nyere efterretninger stadfæste det samme. See Crantz, *Histoerien von Grönland* 1. b. p. 27–34, Egedes *Relation* p. 268, 270.²

II.

Den anden maade er ikke i sig selv ganske ugjörlig. Thi ved at befare kysten med baade haver baade Egede i sin tiid recognosceret Vesterböygden syd efter lige indtil den varme brönd, see hans *Grönlandske Relation* ad Anno 1723 pag. 100, 111 og 112, hvor især meldes, at han kom omtrænt 60 gr. 10 min., og kjøbmand Olsen i vor tiid lige indtil 28 à 30 miile sönden for Fridrichshaab,³ som den tiid var det sydligste colonie af de nuværende. Det er ogsaa, at de grönlænder, som boe paa Vesterbygden ude imod hukken eller spidsen af landet, have handel og communication i det mindste med nogle af dem, der boe paa Österböygden.

Dem⁴ nemlig, som boe nærmest Statenhug paa den östere side, thi disse komme aarlig til vesterkanten for at öse sild ved den varme brönd og har fra deres hjem 12 à 14 miile derhen, thi de reyse 1 dag til Cap Farvel (en stor öe uden for Statenhug) og den anden dog til sildestædet ved den varme brynd. Dette stemmer altsaa overeens med de gamle efterretninger, at der vare 12 à 15 mile imellem Öster- og Vesterbygd.

¹ *Kongs-skugg-sio utlögd a daunsku og latinu. Det Kongelige Speil med dansk og latinsk oversættelse, samt nogle anmærkninger, register og forberedelser. Speculum regale cum interpretatione danica et latina variis lectionibus, notis etc.* Udgivet af Halfdan Einersen. Sorø 1768, s. 188.

² David Crantz, *Historie von Grönland enthaltend die Beschreibung des Landes und der Einwohner etc. Insbesondere die Geschichte der dortigen Mission der Evangelischen Brüdern zu Neu-Herrnhut und Lichtenfels.* Barby 1765, s. 27–34; Hans Egede, *Omstændelig og udforlig relation, angaaende den grönladske missions begyndelse og fortsættelse, samt hvad ellers mere der ved landets recognoscering, dets beskaffenhed, og indbyggernes væsen og leve-maade vedkommende, er befunden.* København 1734–1743, s. 268, 270.

³ Frederikshåb (Paamiut), Grænlandi / Grönland.

⁴ Pessi málsgrein er rituð á spássiú. / Dette afsnit er skrevet i marginen.

Men da saadan en reyse ikke kan skee uden med baade, som ikke kunne føre enten fornøden proviant for en lang tiid eller behøvende mængde af mandskab til forsvar i tilfælde af modstand, saa er den baade alt for langsom og alt for usikker. Og dette sidste desto meer jo længere saadanne recognoscerende kunde komme frem paa den østlige siide af hukken og altsaa ud af communicationen med de vestlige colonier, uden hvilken det ey engang fornuftigviis kan antages for rimeligt, at de kunde soutonere¹ dem, især om vinteren over. Og et parr aars tiid maatte der dog i det minste gaae med (naar man skal dømme efter det, man ved om den gamle østerbyggs strækning samt efter det, hvad nogle grønlændere have fortaalt om reyserne paa den kant, og som findes hos Crantz. p. 342–43), inden for heele Österböygd tilbørlig kunde undersøges. Noget af denne usikkerhed kunde vel forebygges ved at oprette smaa loger² fra distance til anden endog paa den østlige side af hukken. Men baade var det kostbart, saa og desuden uvist, hvorvidt transporten dertil af den fornødne proviant og materialier vilde lade sig sette i værk, det veed man endnu ikke, og derfor er ey heller denne sag bleven hidindtil udført paa denne maade.

I den³ tiid Fridrichshaabs colonie blev anlagt, matte den forsynes med proviant fra Gothaab⁴ 36 miile norden for, men sjældnen kom provianten uskad derhen, og en gang kantrede baaden, saa alting blev fordervet. Denne maade er altsaa nesten ligesaa lidet at tænke paa som den første, helst naar den farlige vey forbi Forbisserstrat paa den østre side tages i betragtning.

III.

Den 3^{die} maade er, som bekjendt, bleven forsøgt i de fleste af vore høylovlige oldenborgske Kongers tiid indtil Friderich IV.⁵ og det dels fra Bergen, men meest fra Kiöbenhavn med egne dertil udsendte skibe, men

¹ Halda sér uppi. / *Underholde*.

² Loge. Hugtak fyrst notað á 18. öld yfir minni verslunarstaði sem helguðu sér ákveðið landsvæði fyrir verslunaraðstöðu. Oftast stýrt af verslunarþjóni. Síðar tekið upp í dansk mál sem sérstakt heiti yfir verslunarstaði á Grænlandi. / *Loge. Primært 1700-tallet betegnelse for et mindre handelssted dvs. underlagt en handelsstation. Oftest bestyret af en assistent. Definitionen er optaget i det Danske leksikon som en specifik betegnelse for handelspladser i Grønland.*

³ Þessi málsgrein er rituð á spássíu. / *Dette afsnit er skrevet i marginen.*

⁴ Godthåb (Nuuk), Grænlandi / *Grønland*.

⁵ Friðrik IV., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik IV., konge i Danmark og Norge 1699–1730.*

til dato altid forgjeves. Aarsagen hertil tilskrive de fleeste fornemmelig 2de ting, nemlig:

1) At man i disse recognitions reyser ikke noksom har agtet paa islændernes efterretninger om den gamle cours til Grönland. Men dog meest:

2) At man ey har kundet passe de rette tiider af aaret, da recognitions skibene have havt for langt at seyle fra Danmarch eller Norge, og altsaa ikke kundet uden en gaandske kort tiid holde sig op ved recognitionen, og den tiid, de søgte landet, var den ubeqvemeste paa aaret. I May og Juny maaneder flyder isen meest, i steedet for at de havde kunnet anvende til samme næsten den heele sommer, naar den var skeet fra Island af.

Hvad coursen er angaaende, er bekjendt, ey allene at Österbygden paa Grönland blev först opsøgt fra Breedefiorden¹ i Island. Men og at man i de tiider haver holdt lige i vester fra Sneefellsjökel² i Island og iisbjerget Hviidsærk³ i Grönland, som efter Torfæi carte⁴ omtrænt falder paa 66 grader, som berettes at have sluttet sammes ubeboede deel paa Österbygdens nordlige side. Ligeledes angives, at man i de tiider kunde seyle i 2 dage og 2 nætter fra Langenæs⁵ nordöst paa Island til Svalbard paa Grönland, som ligeledes regnes iblant sammes ubeboede deele, og især den sydligste af de saakaldte Havsbotner⁶ eller ubeboede fjorde mod NÖ fra Österbygden. Denne var den ældste cours lige paa landet. Men samme berettes at være bleven forandret allereede i gamle dage formedelst megen drivviis, som var kommen norden fra saa nær til Gunnbiörnsskiær,⁷ at man da ey meere kunde fölg den gamle cours uden

¹ Breiðafjörður, Snæf., Dal. og Barð.

² Snæfellsjökull, Snæf.

³ Gunnbjarnarfjall, Grænlandi. / *Gunnbjørns fjeld, Grönland.*

⁴ Kortid fylgir riti hans / *Kortet findes i hans skrift: Þormóður Torfason, GRONLANDIA ANTIQVA, seu Veteris Gronlandiæ DESCRIPTIO [...].* Havniæ 1706. Sjá myndaörk / *Se billedark* s. xiv–xv.

⁵ Langanes, Þing. og N-Múl.

⁶ Svalbard og Hafsbotnar eru óþekkt örnefni á norðausturströnd Grænlands sem getið er um í Landnámu. Sjá Grænlandskort Þormóðs Torfasonar 1706. / *Svalbard og Hafsbotnar* (d. Havbunde) *er ukendte stednavne på Grönlands nordøstkyst, som er omtalt i Landnamsbogen. Se Þormóður Torfasons Grönlandskort fra 1706.*

⁷ Gunnbjarnarsker. Eyja sem í miðaldaheimildum er sögð hafa verið á milli Íslands og Grænlands en á sér ekki stöð í raunveruleikanum. / *Gunnbjørns skær. En ø, som i middelalderkilder sagdes være mellem Island og Grönland, men som ikke findes i virkeligheden.*

største fare. Hvoraf opkom den regel, at de, som vilde søge Grönland fra Bergen og ikke komme til Island, skulle holde lige i vester, indtil de vare komme lige for Reykenes¹ sönden paa Island. Og naar de holdt sig 12 söemiile (vester söes) sönden for samme og bleve saaledes fremdeeles ved at seyle imod vesten, skulde de træffe paa Hvarf² i Grönland, liggende efter Torfæi charte tæt norden for Hersolfnes³ omtrænt under den 64de grad, men efter beskrivelsen over denne cours sönden for samme, hvilken og synes rettest. En dag förend de kunde see Hvarf, skulde de see iisbjerget Hvidsærk, hvilket dog ey er rimeligt efter cartet. Men under Hersolfsnæs berettes i gamle dage at have været en god havn, som fremmede skibe sædvanligen søgte til under navn af Sandhavn eller Sandvik.

Vilde man efter denne cours seyle fra Island, skulde man begynde fra Snæfeldsnæs⁴ og holde lige i vester en dag og en natt, men siden holde sydvest for at undgaae isen ved Gunnbiörnsskiær, da man siden viidere, ved at holde nordvest en dag og en natt, kunde vænte at komme til Hvarff i Grönland, hvor Hersolfsnæs og Sandhavn laae under. Denne forandring i coursen haver og været bekjendt for forfatteren af *Specule Regale* (som meenes at have skrevet sidst paa seculum XII), hvorfor han og for sin tiid tilraader p. 174,⁵ at den, som ville søge Grönland, skulde segle omkring samme mod sydvest og vest, indtil han var kommen de steder forbie, hvor isen var at vente, og siden holde lige til landet. Hvorimod de, som havde søgt landet for tidlig, uden at omsegle isen, vare ofte forfaldne i samme og havde satt til.

Andre gamle efterretninger, som ere omtrent af lige alder med disse, tilholde, at seyladsen eller coursen fra Bergen i Norge til Hvarff paa Grönland skulde gaae lige i vester, norden for Hetland,⁶ saa man kunde see det midt ned paa fjeldene, men sönden for Færøe paa samme maade, samt sönden for Island, dog uden at dette kom i sigte, hvilket falder aldeeles ud til det samme, som för er nældt. Nogle andre tilholde, at man kommer til Eiriksfjord eller Garde⁷ paa Grönland, om man holder denne

¹ Reykjanes, Gull.

² Hvarf, syðsti höfði Grænlands. / *Kap Farvel (Ummannarsuaq), Grönlands sydligste punkt.*

³ Herjólfssnes (Ikigaat), Grænlandi / *Grönland.*

⁴ Snæfellsnes, Snæf.

⁵ *Kongs-skugg-sio utlögd a daunsku og latinu*, s. 174.

⁶ Hjaltlandseyjar. / *Shetlandsøerne.*

⁷ Eiriksfjörður, Grænlandi. / *Eiriksfjord (Tunulliarfik), Grönland; Garðar, biskupssetur i Eystribyggð, Grænlandi. / Gardar, bispesæde i Østerbygden, Grönland.*

cours. Erkebiskop Valkendorfts¹ instruction hos Torfæi *Grönlandia* p. 71–72² er kun en samling extraheret af disse og ikke meere efterretlig, end de ere selv.

Samtlige efterretninger ere ikkun ufuldstændige og lidet paalidelige, helst saavidt de gamle ey ere accurate i at navngive vindene, af hvilke de ey kjende uden de 8. Dog viise de nogenleedes den relative situation af Grönland med Island.

Men som der ikke kand være nogen tvivl, at jo denne sidste maade, nemlig at söge Österbygden öster fra over havet, ligesom det er blevet beseglet i de ældre tiider, er den fuldkomneste, saa er det det naturligste, at denne undersögning helst skeer fra Island som det nærmeste sted. Thi naar de skibe, som skulle bruges dertil, ligge der i vinterleye, kunne de fortsætte undersögningen lige fra om foraaaret, saasnart söen er seylbar, og indtil om efteraaaret, saalænge den er det. Og naar nogen fare af drivis skulde möde dem, kunde de i nogle faae dage söge havn i Island og igjen gaae tilbage til deres post. Saavidt troer jeg, Commissionens forslag er aldeles grundet, thi det er unægteligt, at den lange seylads, som alle de skibe, der ere blevne hidtil sendte til denne expedition, have havt at gjöre, haver betaget dem det meeste af sommeren, saa at nesten intet er bleven tilovers til undersögningen selv, som dog var hovedsagen.

Det synes og ligeleedes at være ganske vel bætenkt:

1) At hertil skulde bruges 2de fartöyer ad gangen, deals for at hjelpe hverandre i paakommende nöd, deals for at kunne recognoscere paa en gang fra fleere points. Samt ligeleedes:

2) At de skulde være af ligesaa troefast bygning som hvalfangerskibene eller rettere robbeslagerne,³ med viidere.

3) Besatte just med saadan folk, som vare vante til at manoverere i isen, i hvilke hans Majestæt har nok i sine lande, men ere som ventelig för i aar for længst forhyrede. Ligesom endelig:

4) At hvert skib skulde forsynes med en islandsk student af den af Commissionen opgivne aarsag.

Derimod meener jeg, det ikke at være nogen grundig regel, at man just skulde udsöge til at recognoscere den tiid, naar drivis haver bespændt Island, thi:

¹ Erik Valkendorf (?–1522), erkibiskup i Niðarósi / ærkebiskop i Nidaros 1510–1522.

² Þormóður Torfason, *GRONLANDIA ANTIQVA, seu Veteris Gronlandiæ DESCRIPTIO*, s. 71–72.

³ Selveiðiskip. / Sælfangstskibe.

1) Blev det alt for meget uvist, at lade skibe ligge og bie derefter, da drivis ikke kommer alle aar til Island, men bliver meget meere borte mange aar i rad. Dernæst er det og langt fra ikke afgjort, ja man haver ey engang minste formodning om, at farvandet ved Grönland er sikkrere paa den tiid, naar der er drivis ved Island, end naar den er der. Men kand meget meere med temmelig vished formode det modsatte, nemlig at sey-ladsen til Grönlands Österbygd er just allermest usikker paa den tiid, naar der er megen drivis ved Island, da det heele hav mellem Island og Grönland især paa den vestlige side, som just vender til Österbygden, af dette förste pleyer at være fuldt deraf. Thi det er vel at mærke, at den cours, som denne is sædvanligen tager, viiser ganske tydelig, at den ikke kommer fra Grönlands Österbygd efter denne Commissions supposition, men længere nordfra. Hvoraf er at slutte, at den, naar den först er kommen i drev, gjør det grönlandske hav, der grændser til Österbygden, ligesaa ureent, som den gjør det islandske. Jeg skulde altsaa tvertimod meene, at den tiid, naar driivis ey var at see i Island, var den allerbeqvem-meste, i det mindste kunde man da vænte at kunne med al fornöden sikkerhed cotoyere¹ den faste iis, om der er saadan en langs Grönlands heele österside.

Reysebeskrivelserne² anförte af Krantz viise, at strömmen gaar lige-frem fra Ö. til W. imellem Island og Grönland og förer saavel drivtömeret som isen med sig til begge stæder paa engang, men til Grönlands österside komme de 1 à 2 aar seenere.

Men det forstaar sig selv, at man ogsaa skulde recogniscere endog paa den tid, naar der var driivis ved Island, for at erfare hvorleedes det da saa ud i havet for Österbygden.

At bemelte recognitionsskibe skulde medhave de meest fornödne redskaber til hvalfiske- og sælhundefangst kunde være godt nok, i fald det skulde hænde, at de maatte overvintre i Grönland. Men saalange de recognoscere, maatte de ingenlunde give dem af med saadan fangst for ey at distraheres fra hovedsagen.

Foruden det som Commissionen melder, vilde og være fornödent, at de vare forsynede:

1) Med proviant for et heelt aar, om de maaske kunde nödes til at overvintre.

¹ Sigla meðfram. / *Sejle langs.*

² Þessi málsgrein er rituð á spássú. / *Dette afsnit er skrevet i marginen.*

2) Hvert for sig med et par tilhugne joller, som kunde sammensættes til brug i Grönland i fornödne tilfælde.

3) Med en eller flere mand, som forstode det nu brugelige grönlandske sprog, da Crantzes efterretninger 4. b. 342–49¹ deels viise, at samme tales paa Österbygden af de sammesteds boende amaricaner,² deels give at formode, at de gamle indbyggere til deels kunne være sammensmæltede med dem og have antaget deres sprog. Overalt maatte:

4) besætningen paa saadanne recognitions skibe være saa stærk som mueligt for folkehjelps og dödsfalds skyld, og skibene samt folkene være forsynede med armatur.³

At der nu haves haab om at finde folk paa Österbygden, kan neppe være tvivl om endog efter de nu bekjente grönlænderes beretning. Men hvorvidt den er beboet, er det, som skulde opdages, som og om der iblant dens nuværende indbyggere findes nogen levning af den gamle islandske colonie, som blev forladt i Dronning Margrethes⁴ tiid. De kjendetegn, man haver, at nogen levning deraf skulde endnu være til, ere mest følgende, saavidt nu erindrer nemlig:

a) At biskop Augmund af Skalholt,⁵ da han imellem 1522 og 1540 blev fordreven af storm under Grönland og, som han sluttede, under forbjærget Herjólfnes,⁶ (hvilket bestyrkes deraf, at han ved at segle lige tilbage forfalt ind paa Patrizfiord⁷ vesten paa Island) berettes at have seet folkene paa landet at drive deres faar og lam i grinder.⁸ Hvilket viiser, at disse have havt fæedrift og altsaa ikke været af det slags som nærværende grönlændere, der ikke drive den handtæring.⁹

b) At en skipper ved navn Jon, barnföd i Island, men sædvanlig kaldt Grönlænder, fordi han tidlig i forrige secula, da han levede, havde været

¹ David Crantz, *Historie von Grönland*, s. 342–349.

² Frumbyggjar. / *Oprindelige beboere*.

³ Vopnabúnaði. / *Bevæbning*.

⁴ Margrét Valdimarsdóttir, drottning (ríkisstjóri) Danmerkur 1375–1412, Noregs 1388–1412 og Svíþjóðar 1389–1412 / *Margrete I., regent for Danmark 1375–1412, Norge 1388–1412 og Sverige 1389–1412*.

⁵ Ögmundur Pálsson (?–1541), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt 1521–1540*.

⁶ Herjólfnsnes (Ikigaat), Grænlandi / *Grönland*.

⁷ Patreksfjörður, Barð.

⁸ Stekkur eða kvíar, fjárrétt þar sem ær voru mjólkaðar. / *Fårefold, hvor fårene blev malket*.

⁹ Þess konar búskap. / *Den slags landbrug*.

3 gange nödt til at söge Grönlands Österbygd formedelst storm og modvind, haver berettet at have fundet Österbygden bebyggt i sin tiid og især baade, reedskaber, fiskehytter og andre smaa hytter indrettede at törre fisk i ligesom i Island, og endelig et liig, klæet deels i sælskind og deels i grovt klæde, skjönt han ikke torde vove sig hen til indbyggernes boeliger af frygt for overfald.

c) At der i aaret 1625 opdrevet paa Reykenes¹ i Island et stykke af en baad bygt paa samme maade som den, der i aaret 1189 berettes at være kommen fra Grönland til Island, nemlig sammenhæftet med vidier og brædet med beeg eller tjære,² som var lavet af sælhundespæk, hvilken art af tjere jeg i det mindste ikke mindes at have læst at være brugt paa noget andet stæd end i det gamle Grönland.

d) At en mand, som endnu meenes at leve, beretter at have været omtrent i aaret 1722 med et hollandsk skib inde under Österbygden (hvor skipperen gik i land, men hvorhen han blev forbudet at følge med), da han i det skib, som han var paa, seylede ud igjen, saae tvende andre skibe seyle lige til landet, hvert ind i sin fjord kort fra det sted, hvor hans skib havde ligget, hvilke skibe,³ han meente, at have været hollandske.

e) At de efterretninger de Anno 1752 og 1757, som Crantz haver antegnet l. c. p. 342–45⁴ ikke utydelig give tilkjende, at der inde i visse fjorde paa Österbygden endnu boer en slags folk af en anden art end vore tiiders grönlændere. Og fjordene, som de beste steder til fædrift, vare just de steder, som de gamle meest beboede. Hertil kommer endelig:

f) At en skipper, som formodentlig endnu lever, skal have været inde paa Österbygden omtrent in Anno 1756 og ved at gaae sammesteds i land truffet et nöst⁵ med en baad af træe, bygt paa islandsk maade, tillige med en tjærepösse,⁶ hvilket, om det er sant, ikke er at henregne til nuværende grönlænderes værk. Det er og mærkværdigt, som Torfæus beretter, at en stoer Islands baad tilhörende presten paa Stadestad ved Öllduhrigg⁷ er sidst i forrige seculo bleven fordreven saa vidt ud til havs,

¹ Reykjanes, Gull.

² Bik- eða tjöruborinn. / *Strøget med smeltet beg eller tjære.*

³ *seyle-skibe*, innskot á spássú / *indskud i marginen*

⁴ David Crantz, *Historie von Grönland*, s. 342–345.

⁵ Naust. / *Bådeskur.*

⁶ Tjörufata, ílát sem tjara hefur verið höfð í. / *Tjærepös, botte til opbevaring af tjære.*

⁷ Staðarstaður, Staðarsveit, Snæf.; Öllduhryggur á Snæfellsnesi, Snæf.

at de, som vare derpaa, saa paa engang Snæfeldsjökell¹ i Island og Hvidsæk i Grönland. Den maae altsaa have været paa den ældste cours, som gik tæt forbie Gunnbiörnskiær.²

Hvorledes ellers de udsændende skibe skulde instrueres til at recognoscere ey allene Österbygden, men og Gunnbiarnarskier, for at forsöge hvorvidt den ældste cours endnu kan følges eller ey, maatte komme an paa nærmere overlæg. En heel deel ting tjenlige dertil ville vel kunne faaes ved at lade see i vedkommende collegiers archiver de acter, som ere passerede derom i de forrige tiider, fornemelig under Christian 4, Frederik 3, Christian 5 og Frederik 4des regeringer,³ da saadanne undersögninger ere blevne gjordte. Aarene ere, saavidt jeg nu kan finde i en hast, 1605, 1606, 1616, 1636, 1654, 1670 samt et af de förste aar af nærværende seculo. Muncks reyse i Christian 4des tiid haves desuden trykt⁴ ligesom og erkebiskop Erich Walkendurffs instruction for dem, som han sendte til Grönland. Det er ellers besynderligt, at denne undersögning aldrig er bleven anstillet fra Island af, endog ikke sidste gang, da dog saa berömmelig og i de grönlandske sager vel underrettet mand som Torfæus raadede til at udvælge den vey, som baade hans breve og fortalen til hans *Grönlandia antiqva* p. 40 seqq.⁵ udviise, men at man derimod approberede rector Arngrim Vidalins forslag.⁶ Torfæi forslag af hans breve kand

¹ Snæfellsjökull, Snæf.

² Gunnbjarnarsker. Eyja sem í miðaldaheimildum er sögð hafa verið á milli Íslands og Grænlands en á sér ekki stoð í raunveruleikanum. / *Gunnbjörns skær. En ø, som i middelalderkilder sagdes være mellem Island og Grönland, men som ikke findes i virkeligheden.*

³ Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596; Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs 1648–1670; Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs 1670–1699; Friðrik IV., konungur Danmerkur og Noregs 1699–1730. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596; Frederik III., konge i Danmark og Norge 1648–1670; Christian V., konge i Danmark og Norge 1670–1699; Frederik IV., konge i Danmark og Norge 1699–1730.*

⁴ Jens Munk, *Navigatio, septentrionalis. Det er Relation Eller Bescriffuelse om Seiglads oc Reyse paa denne Nordvestiske Passagie, som nu kaldis Nova Dania.* Kiøbenhaffn 1624.

⁵ Þormóður Torfason, *GRONLANDIA ANTIQVA, seu Veteris Gronlandiæ DESCRIPTIO*, s. 40 og áfram / og *så videre* (formáli / forord).

⁶ Arngrímur Þorkelsson Vídalín (ca. 1667–1704), rektor í Nakskov í Danmörku / rektor i *Nakskov i Danmark*. Tillögur hans eru að hluta til varðveittar í / *Hans forslag er delvist bevaret i: AM 774 4to. Grönlandsbeskrivelse, del III. 1703.*

jeg ellers ekstrahere som bielag til dette, i fald det skulde forlanges. Det er i ørvigt ikke meget adskildt fra det, som før er erindret dels af Commissionen og dels af mig. Österbygdens betydenhed fremfor den vestlige kan ellers sluttes deraf, at den havde 12 kierker og en bispestoel og 2de klostere, da derimod Vesterbygden ikkun havde 4re kirker. De gamle regnede veyen imellem begge omtrent til 15 miile, saa det synes tvers over eller forbie landets yderste spidse.

Til disse mine tanker samt de af herr viceprovst Thorhallsen¹ dertil föyede anmærkninger, som ere sadte i bredden, vil jeg ved denne leylighed have mig refereret, alleene at jeg her kortelig vil sammendrage og forestille under eet, hvad der især angaar udrustningen hertil, dels paa samme maade som tilforn er anført, dels, og med nogen liden forandring eller nærmere bestemmelse. Det heele vil beroe omtrent paa fölgende:

1) De skibe, som skulde bruges til denne undersögning, kunne gjerne komme gandske betids, naar de expederes herfra ante medium² Aprilis, thi naar de herfra sætter deres cours ligetil Vesterjökelen³ i Island og saa viidere derfra til deres bestemmelse, kunne de, om reysen gaar nogenleedes lykkelig, alt være komne under Österbygdens kyster circa medium Maij, som vist er det tidligste, som dette fahrvand kan agtes navigable formedelst isdrev.

2) Fra denne tiid maatte de fortsætte undersögningen ligesaa langt ud paa hösten, som söen under Grönland kan ansees navigable,⁴ hvilket meenes at være til först i September, ja vel til hen imod Michelsdag⁵ naar kun ikke de korte dage og lange nætter paa den tiid af aaret gjorde det betænkeligt at lade det komme an paa den yderste tiid.

3) Skulde de in Maio, naar de komme over, finde söen useylbar paa den grönlandske siide, kunde de söge retraite⁶ i de nærmeste havne paa Vesterlandet i Island, som enten i Patrizfiord og Bildals districht eller paa Bredefiorden.⁷ Dog maatte de ikke hvær gang opholde sig der uden

¹ Egill Þórhallsson (1734–1789), prestur og trúboði í Godthåb á Grænlandi 1765, vara-prófastur og vísitator á Suður-Grænlandi 1773–1775 / *præst og missionær i Godthåb i Grönland i 1765, viceprovst og vísitator i Sydgrönland i 1773–1775.*

² Fyrir miðjan. / *För midten af.*

³ Snæfellsjökull, Snæf.

⁴ Fær skipum. / *Seilbar.*

⁵ Mikjálsmessa: 29. september. / *Mikkelsdag: 29. september.*

⁶ Snúa til baka og leita skjóls. / *Retraete, søge tilflugt.*

⁷ Patreksfjörður og Bildudalur, verslunarsvæði / *handelsdistrikt, Barð.; Breiðafjörður, Snæf., Dal. og Barð.*

ganske kort, men strax söge tilbage til deres poster, thi isdrevet kand endog i nogle faae timer, helst naar vinden gaar om, forandre sig meere, end nogen skulde troe.

4) Hvor meget isdrev der end maatte forefindes in Maijo, ja og i Junio til over St. Hansdag,¹ maae de dog ikke deraf lade sig afskrække fra saavidt mueligt at fortsætte undersøgningen, men især maae de gjöre dem al fliid at söge landet in Julio og Augusto. Thi da er foraaars isdrevet sædvanligt forbi, og vandet meest aabnet.

5) Saasnart de omkring landet, være sig ved deres förste ankomst eller siden, finde aabent vand, maatte de beflitte sig paa at gaae kysterne saa nær samt saa langt op og ned med samme, som mueligt kan være, og at tage al muelig observation saavel af deres strækning og leye som og af höyderne og landkjændingerne. Og hvor de treffe fjorde, helst stoere og betydelige og saadanne, som have efter öyesynet anseelse til at være græsrigge, maatte de gjöre sig al umage for at komme ind i dem eller dog til baads at undersøge dem saa langt ud, som skee kunde. Thi de gamle islænderes levninger, om nogle af disse endnu skulde være der tilovers, ere alleene at vente paa saadanne steeder.

6) Til undersøgningen maatte bruges 2de fartöyer ad gangen, saavel paa det den kunde skee paa flere steeder og fra flere kanter paa een-gang, som og at det eene i paakommende nöd kunde være det andet til hjælp og redning. Skibene matte være for isens skyld enten ligesaa stærke af bygning som robbeslagerne eller dog forsynede med iishuud eller brystlap.² Mandskabet maatte være i det mindste til halv parten af det slags, som var vant til at manoverere i isen, og især skipperne og styremændene af det slags, som havde i nogle aar faret paa Strat Davis. Hvert skib maatte have en Islands student, for at man kunde tale med de gamle indbyggere, om nogle af dem fandtes, og holde ordentlig reysejournal, thi skipperne havde nok med söejournalen. Samt en eller flere, som kunde forklare sig i det nuværende grönlandske sprog, om de nemlig enten kunde træffe paa de sydlige kanter ude imod hukken, hvor grönlænderne vides at boe, eller om maaeske grönlænderne kunde være at træffe længere öst og nordöst paa, hvilke jeg for min deel dog ikke venter.

¹ Jónsmessa: 24. júní. / Sankthansdag: 24. juni.

² Hér hlýtur að vera átt við að klæða skipið með málplötum eða viðbótarklæðningu til að verja það betur fyrir ísnum. / Her må tænkes på forhudning, hvor metalplader eller ekstra planker sættes på træskibet for at beskytte det mod isen.

7) Da det kunde mueligen hænde, at disse skibe fandt nogen modstand, som og at de maatte overvintre i Grönland, maatte de være skikkelig forsynede med smaa canoner, men især tilstrækkelig med haandgevær baade til sikkerhed, naar de skulde recognicere noget op i landet, saa og til jagt til forfriskninger, om de skulde overvintre. For folkehjelps skyld maatte de have næsten dobbelt besætning efter deres størrelse imod andre coffardie skibe samt en duelig skibschirurgus i hensigt til indfaldende sygdom. Især maatte de have, i fald de skulde overvintre, fornödent tömmer og andre materialier til at kunne opsætte sig hytter til vinterboeliger tilligemed alle dertil hörende reedskaber af hakker, spader, skuffer, öxer, sauge etc. etc. I samme hensigt skulde de provianteres med madvarer og brændsel paa 12 til 16 maaneder samt medgives til vare i det mindste hvert en tilhuggen baad, som de kunde sammensætte, om deres skibsbaad enten kunde komme til skade, eller de paa engang vilde recognisere paa fleere steeder. Af handelsvarer allerhelst af det slags, som kunde formodes at være kjærkommet, om de fant folk, maatte de og medhave noget, hvortil kunde udvælges saadant, som ikke tog stort rum og deriblant alle slags jerntöy. Men til at rumme alt dette maatte ethvert af disse skibe være omtrent af den størrelse som de i aar af den islandske handel byggede hukkerter, nemlig i det minste 40 læster eller noget over.

8) Bekostningen paa expeditionen kan ey saa gandske netop bestemmes, förend det var afgjort hvilke skibe, man dertil vilde bruge. Thi deretter retter sig ey allene belöbet af skibene selv og derpaa gaende reparationer, men og alt det övrige og deriblant besætningens og proviantens mængde. Imidlertid kan man dertil have nogenleedes veyviisning som af en beregning, herr agent Borre haver for nogen tiid gjort over denne sag, og som er fölgende:

Beregning

Over, hvad Östebygdens opseyling fra Island med 2de af handelens egne skibe omtrent vil koste

De 2 ^{de} skibe, som dertil eragtes at være beqvemme, ere:	
Hukkerten Island, drægtig 56 læster, nu nyelig lovlig	
taxeret for	2.748 rd.
Tremastet galliothen Louisenborg ligesaa	<u>1.930 —.</u>
Skibenes værdie	4.678 rd.

Tömmur reparationerne ere anslagne til	450 rd.
Og segl og tougværk samt andre fornödnne tings anskaffelse med varegods calculeres til	2.000 –
Maanedes gage og kost for besætningen efter neste nota . . .	7.952 –
2 ^{de} skibes fragt af 111 læster til Stradt Davis i steden for de ovenmelte omtrent	<u>3.500 –.</u>
	I alt: 13.902 rd.

Skulde skibene forulykkes (som Gud afvende), vil deres værdie erstattes med 4.678 rd.
Men retournerede de lykkelig, da ikkun hvis de efter derover tagende lovlig syn ere forringede i værdien.

Nota

Besætningen paa hvert af forbemelte skibe kunde til slig vanskelig seylads og forsög vel ey være mindre end:

1 skipper med maanedlig gage	24 rd.
1 oberstyrmand	18
1 understyrmand	16
1 obertömmersmand	16
1 undertömmersmand	12
1 baadsmand	12
1 kokk	10
8 matroser à 8 rd.	64
1 jungmand	6
2 drenge à 5 rd.	10
2 islandske studentere for sprogets og tilforladelige undersögnings skyld, om landet opnaaes à 20 rd.	<u>40 .</u>
20 mand i maanedlig gage	228 rd.

Kost à 7 mk. pr. mand ugentlig er maanedlig, naar man regner 31 dage paa maaneden 103½.
Maanedlig 331½ rd.

For 1 skib i 12 maander 3.976 rd.
og for 2de 7.952 rd.

NB. af maanedes gage betaales kun for 3 à 4 maaneder ved afreysen, er for 4/m 1.824 rd.

For de övrige 8/m ved hjemkomsten 3.648 rd., men kosten
 for alle 12 maaneder vil herfra medgives, andrager 2.480 –
 Med skibenes expedition vil og udbetales reparation og
 udrustning de ommeldte 450 & 2.000 rd. 2.450 –.
 I alt som strax vil udledes 6.754 –
 Og ved de 2de fragtende skibes hjemkomst fra Strat Davis . . 3.500 –.
 I alt 10.254 rd.
 Naar til disse 10.254 rd. legges den maanedsgage, som
 först betales efter hjemkomsten 3.648 –.
 Udgjør den foranførte fulde summa 13.902 rd.

Hovedsagen derudi vil blive, om skibene eet eller begge skulde, hvad Gud forbyde, forulykkes, eller om de skulde komme lykkelig tilbage, da man ikke i sidste fald havde at beregne uden fragt eller slitage, imod at man i förste fald maatte beregne skibenes heele værd, hvilket altid gjör den störste deel af summen.

9) At instruere vedkommende til denne undersögning, naar sagen kom saavidt, torde vel den grønlandske handelsdirection tage sig paa, naar det först var afgjort, at den skulde gaae for sig. De vittigste data dertil ligge alt at i det foranførte eller dog flyde deraf, hvorfor jeg ikke agter fornödent denne gang at opholde deres excellence dermed.

Uppkast að tilskipun um bann við ólöglegri verslun á Grænlandi 18.3.1776

Udkast til forordning om forbud mod ulovlig handel i Grønland 18.3.1776

Pf. Rtk. D3/7–25.

Þetta eru drög að tilskipun um bann við ólöglegri verslun á Grænlandi sem gefin voru út 18. mars 1776. Mikið er um yfirstrikanir, viðbætur á milli lína og á spássíu eins og vænta má í uppkasti. Orð og setningarbrot á spássíu eru felld inn í meginmál athugasemdalaust. Ekki er gerð grein fyrir minni háttar leiðréttingum ein-

stakra orða sem engu máli skipta fyrir efnið. Séu lagfæringar eða breytingar hins vegar taldar skipta máli efnislega er gerð athugasemd í neðanmálgrein. Drögin hér eru ekki fyllilega samhljóða prentuðu útgáfunni og heldur lengri en hún. / *Dette er et udkast til en forordning om forbud mod ulovlig handel i Grønland, som blev udstedt den 18. marts 1776. Der er mange overstregninger og tilføjelser mellem linjerne og i marginen, som må forventes i et udkast. Ord og små sætninger i marginen er tilføjet i hovedteksten uden bemærkninger. Der er ikke redegjort for mindre rettelser af enkelte ord, som ikke har betydning for indholdet. Hvis rettelser eller ændringer derimod har emnemæssig betydning, er det bemærket i fodnoterne. Dette udkast er ikke fuldstændig enslydende med den trykte udgave og en del længere end den.*

Endanleg gerð er prentuð í / *Den endelige version er trykt i: Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve. VI. Deel, s. 152–155 (Fornyet Anordning og Forbud mod uberettiget Handel i Grønland med videre, 18.3.1776).*

Udkast til en fornyet anordning og forbud mod uberettiget handel i Grønland med viðere.

Christian 7.¹ gör alle vitterligt at da vi uagtede alle de advarseler og be- kjendtgjørelser, hvilke vore høylovlige forfædre som eenevælds arveher- rer over Grønland og underliggende öer have ladet udgaae saavel i de ældre tiider som og i de senere, og deriblandt ved placaterne af 26. Mar- tii 1751 og 22. Apr. 1758,² have af de tiid effter anden indløbne klage- maale, med største mishag maattet erfare, at adskillige fremmede nationers söefarende indfinde sig aarlig paa bemældte vort land samt derunder liggende öer og pladse, og sammesteds ey alleene tilvende sig landets beste producter ved utilladelig handel med indvaanerne, baade i havnene og udenfor, men og desuden fordriste sig adskillige voldsom- heder imod dem at öve. Saa have vi, som retmæssig eenevolds arvekonge og herre over dette land samt alle derunder liggende öer og pladse, fun- det os deraf foraarsaget til denne handels desto bædre fremgang og sik- kerhed ved nærværende anordning, hvilken fremdeeles eene skal tjene

¹ Kristján VII., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian VII., konge i Danmark og Norge 1766–1808.*

² *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve. IV. Deel, s. 213 (Pl. ang. farten paa Grønland, 26.3.1751); s. 558 (Pl. hvorved anordningen 26. Mart. 1751 (om handelen paa Grønland) igientages og skierpes, 22.4.1758).*

til regel og rettesnoer herudi, at igjentage og fornye, som vi og herved allernaadigst ville have igjentaget og fornyet, saavel de forbemældte som alle andre herom tilforn udgivne advarsler og forbude, og samme effter nærverende omstændigheder med viidere at forklare og bestemme, som følger:

1.

Som nuværende grønlandske handels- og fiskefangstindretning eller de, som saadant effter samme, enten af os eller vore effterkommere i regiæringen, maatte i sin tiid vorde allernaadigst bevilget, ere og blive alleene berettigede til at lade beseyle og drive handel paa de i Grønland og derunder liggende öer i Strat Davis og Disco Bugten allerede anlagte eller hereffter anlæggende colonier og loger¹ saavelsom alle övrige havne og pladse sammesteds uden nogen forskjæl eller undtagelse. Saa bliver alle andre, være sig enten fremmede eller vore egne undersaatte, hvo det end være kunde, og under hvad forevending² saadant end maatte skee, herved aldeeles forbudet at beseyle eller handle paa bemældte land og derunder liggende öer, pladse og havne inden de for colonierne og logerne fastsatte grændser, hvilke i almindelighed strække sig til lands, 15 danske miile langs strandkanten og öerne paa begge sider og paa alle kanter af hver saadan colonie eller loge, som enten alt er eller maatte hereffter blive der i landet anlagt. Hvilken anlæggelse da, saa snart den er skeet, tilligemed beliggenheden skal vorde offentlig bekjendtgjort til alle vedkommendes effterretning.

2.

Saa maae og ingen fremmed eller indenlandsk, som ikke er berettiget til forbemældte beseying og handel, understaae sig ude paa havet eller til söes inden 4re miile fra landet eller de derunder liggende öer paa alle kanter at drive nogen handel, liden eller stor, enten med grønlænderne eller de danske colonister. I hvilken henseende alle saadanne skibe, som enten vore eller handelens krydsere maatte antreffe inden de i det foregaaende fastsatte grændser, skulle være pligtige at lade sig af dem visi-

¹ Loge. Hugtak fyrst notað á 18. öld yfir minni verslunarstaði sem helguðu sér ákveðið landsvæði fyrir verslunaraðstöðu. Oftast stýrt af verslunarþjóni. Síðar tekið upp í danskt mál sem sérstakt heiti yfir verslunarstaði á Grænlandi. / Loge. *Primært 1700-tallet betegnelse for et mindre handelssted dvs. underlagt en handelsstation. Oftest bestyret af en assistent. Definitionen er optaget i det Danske leksikon som en specifik betegnelse for handelspladser i Grønland.*

² Yfirskin. / Påskud.

tere, naar saadant maatte forlanges. Endnu meget mindre maae nogen fordriste sig, enten til lands eller søes, at beröve grönlænderne, bortføre dem fra landet eller enten mod dem eller de danske colonier og loger og disses mandskab eller sammes gods noget slags at öve voldsomhed og overlast, af hvad navn nævnes kand.

3.

Skulde nogen, enten fremmed eller indenlandsk, fordriste sig herimod at gjöre enten ved at drive utilladelig handel til søes eller lands eller ved at öve nogen overlast eller voldsomhed, være sig imod grönlænderne eller de danske colonier og colonister, paa person eller gods, maae de privilegerede handlende have magt til at lade saadanne, hvor de maatte antreffes, angribe, opbringe og anholde til confiscation af skib og gods, samt alt hvad de have at fare med, hvilket altsammen derpaa föres her til staden¹ og skal være hjemfaldet den privilegerede handel, naar den foranstalter og bekoster opbringelsen, og samme siden ved vores admiralitæt, hvor den bliver lovligen at undersøge og paadömmе, vorder ved magt kjendt.

4.

Maatte og nogen imod sin villje af trængende aarsager, saasom enten i tilfælde af skibbrud eller mangel paa færsk vand, vorde nödt til at söge havn i Grönland eller underliggende öer, bliver dem vel sligt ikke formeent. Dog maae saadanne derimod være betænkte paa, at de sig ikke desformedelst længer opholde, end den höye fornödenhed udkræver. Og skulde der med föye kunne have til dem noget slags mistanke enten i hensigt til utilladelig handel eller ulovlig omgang og mishandling mod indbyggerne eller de danske colonister, skulle de ey alleene være underkastede behörig inqvision, men endog den selvsamme straf, som i næstforegaaende artikel er fastsat, naar enten indhandlede grönlandske eller og fremmede til handel med grönlænderne tjenende varer hos dem maatte forefindes.²

5.

Og paa det hverken vore egne undersaatte eller fremmede nationers söefarende skulle formedelst uvidenhed settes i fare for at overtræde denne vor allernaadigste anordning og forbud, men kunne have i denne hense-

¹ Kaupmannahöfn. / *Köbenhavn.*

² Hér endar hin prentaða útgáfa tilskipunarinnar. / *Her slutter den trykte udgave af forordningen.*

ende saa fuldstændig og nøyagtig oplysning, at de ey med foregiven mangel af kundskab skulle kunne lovligen undskyldte dette slags overtrædelser, om nogle saadanne effterdags skulde indtreffe, have vi end ydermeere fundet for godt udtrykkelig at give tilkjende, som vi og herved til fuldkommen effterretning for alle og enhver, som det vedkommer, allernaadigst bekendtgjøre, at vore nuværende colonier og loger i Grønland og underliggende øer samt Strat Davis og Disco Bugten ere disse effterskrevne, og hver af dem beliggende saaledes, som følger, nemlig:

Den nye colonie i syder under navn af:	Der bredde:
Julianes Haab paa	60 gr. 41 min. nord.
Friderichshaab paa omtrent	62 gr.
Fiskenæsset, hvorved Lichtenfels paa	63
Gothaab, hvorved Nyeherrnhut	64
Sukkertoppen	65 – 30 min.
Holsteinsborg	67
Egedesminde og Christianshaab	68 – 15
Claushavn	68 – 40
Jacobshavn	69
Godhavn paa eylandet Disco	69 – 20
Rittenbenck	71
Umanack	72
og Upernavik ¹	73

Hvoreffter alle og enhver allerunderdanigst have sig at rette og for skade og uleylighed at tage vare. Givet etc.²

¹ Julianehåb (Qaqortoq), Frederikshåb (Paamiut), Fiskenæsset (Qeqertarsuatsiaat), Lichtenfels-Akunnaat (trúboðsstöð / *missionstation*), Godthåb (Nuuk), Ny Herrnhut (Noorliit, trúboðsstöð / *missionstation*), Sukkertoppen (Maniitsoq), Holsteinsborg (Sisimiut), Egedesminde (Aasiaat), Christianshåb (Qasigiannnguit), Claushavn (Ilimanaq), Jakobshavn (Ilulissat), Godhavn på Disko (Qeqertarsuaq), Ritenbenck (Appat), Umanak (Uumannaq), Upernavik, Grænlandi / *Gronland*.

² Hér neðar á síðunni, á hvolfi, eru önnur drög að upphafi tilskipunarinnar sem strikað hefur verið yfir. Innihald er það sama en orðalag annað. Þessum drögum er sleppt í uppskriftinni hér. / *Her forneden på siden, på skrå, er et andet udkast til begyndelsen på forordningen, som er blevet streget over. Det er det samme indhold, men anderledes formuleret. Det er derfor udeladt af denne afskrift.*

Skrár
Registre

Heimildir · *Kilder*

Óprentuð skjöl / *Utrykte kilder*:

ÞÍ. Þjóðskjalasafn Íslands / *Islands Nationalarkiv*

Biskupsskjalasafn.

Bps. A. III. 4. Prestastefnubók 1735–1810.

Skjalasafn rentukammers.

Rtk. A/4–1. Isl. Journ. 1. 1773–1775.

Rtk. B2/40–48. Isl. Journ. B, nr. 3429. Bréf 1770–1771 um skiptingu Íslands í tvö ömt.

Rtk. B3/1–9. 2. Bur. J. ref. N° 471. Bréf 29.8.1771.

Rtk. B3/1–13. 2. Bur. J. ref. N° 642. Bréf 4.9.1771.

Rtk. B4/1–25. 2. Bur. J. ref. N° 455. Bréf 17.6.1772.

Rtk. B4/1–34. 2. Bur. J. ref. N° 472. Pro memoria 26.8.1771.

Rtk. B5/2–30. Isl. Journ. 1, nr. 121. Konungsúrskurður 15.11.1773.

Rtk. B5/7–4. Isl. Journ. 1, nr. 403. Konungsúrskurður 4.8.1774.

Rtk. B5/8–44. Isl. Journ. 1. N° 597. Stutt samantekt um Innréttingarnar, ódagsett.

Rtk. D3/1–D3/8. Skjalasafn Landsnefndarinnar fyrri 1770–1771.

Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.

Rtk. G/5–9. Konungsúrskurður 27.3.1770.

Skjalasafn stiftamtmanns.

Stiftamt. III. 199–202. Skjöl Landsnefndarinnar fyrri 1770–1771.

Stiftamt. III. 217–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

Jarðabækur – sérsafn.

A/3–1. Jarðabók 1696 B.

A/4–1. Jarðabók 1696 A.

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn. Handritasafn. / *Islands National- og Universitetsbibliotek. Håndskriftafdeling*

Kortasafn. Grænlandskort Þormóðs Torfasonar 1706.

JS 83 I, fol. Forslag til Íslands opkomst, um 1746. Höf. Hans Becker.

Lbs. 11 4to. Biblíuþýðingar I. bindi. Þýðingar Jóns Vídalíns á Páls pistlum.

Lbs. 12 4to. Biblíuþýðingar II. bindi. Þýðingar Jóns Vídalíns á Páls pistlum.

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum / *Árni Magnússon-instituttet for islandske studier*

AM 774 4to. Grønlandsbeskrivelse, del III. 1703. Höf. Arngrímur Vídalín.

DRA. Ríkisskjalasafn Danmerkur í Kaupmannahöfn / *Danmarks rigsarkiv, København*

Kommercekollegiet.

Komm. 1735–1771. Nr. 37. Project Protocol A, 1736–40. Nr. 88. Jón Árnason, Forslag til Íslands opkomst, 1737.

Í einkaeign / *I private eje*

Tómas V. Albertsson. Faktorsskrá. Skrá yfir kaupmenn, veitingamenn og umboðsmenn, þ.e. faktora er störfuðu á Íslandi frá um 1602 til aldamóta 1900. Handrit í vinnslu (2020).

Vef. Vefheimildir / *Net. Netsider:*

Gagnagrunnurinn Íslendingabók. <https://islendingabok.is>.

Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog. Bind 1–4. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København og Oslo 1981–1988. <http://holbergordbog.dk>.

The Internet Classics Archive. <http://classics.mit.edu/index.html>.

ISLEX-orðabókin. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <http://islex.is>.

Íslensk orðabók. Ritstj. Mörður Árnason, 4. útg. Reykjavík 2007. <https://snara.is>.

Kalkars Ordbog. Ordbog til det ældre Sprog (1300–1700). <http://kalkarsordbog.dk>.

The Latin Library. <http://www.thelatinlibrary.com>.

Meyer, Ludvig, *Fremmed ordbog.* Ottende udgave. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. [København] 1970. <http://meyersfremmedordbog.dk>.

Ordbog over det danske Sprog. Historisk Ordbog 1700–1950. Bind 1–28. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1918–1956. <http://ordnet.dk>.

Orðabelgur. Sögulegt hugtakasafn Þjóðskjalasafns Íslands (vefur opnaður 2020). <https://ordabelgur.skjalasafn.is>.

Prentuð rit / *Trykt materiale:*

Alþingisbækur Íslands I–XV. Jón Þorkelsson, Einar Arnórsson, Einar Bjarnason og Gunnar Sveinsson sáu um útgáfu. Reykjavík 1912–1982. (*Acta Comitiorum Generalium Islandiæ*).

Annálar 1400–1800 I–VI. Hannes Þorsteinsson, Jón Jóhannesson o.fl. sáu um útgáfu. Reykjavík 1922–1987. (*Annales Islandici Posteriorum Sæculorum*).

Árni Björnsson, *Merkisdagar á mannsævinni.* Reykjavík 1996.

Árni Björnsson, *Saga daganna.* Reykjavík 1996.

Balle, Thomas, *Oeconomiske Tanker ofver Island til høiere Betænkning.* Del 1–2. København 1760–1761.

[Becker, Hans], *Beretning og Forslag om tienlige Midler til Íslands Opkomst. Skrevne i Aaret 1736.* København 1798.

Biskupa sögur II–III. *Hólabiskupar.* Guðni Jónsson bjó til prentunar. Reykjavík 1948.

Björn Halldórsson, *Atli edr Raadagiordir Yngismanns um Bunad sinn, helst um Jardar- og Qvikfiaar-Rækt Atferd og Agooda med Andsvari gamals Bónða. Samanskriafad fyri Faatækis Frumbylinga, einkanlega þaa sem reisa Bw aa Eydi-Jordum Anno 1777.* Hrappsey 1780.

- Björn Halldórsson, „Atli eður ráðgjörðir yngismanns um búnað sinn, helst um jarðar- og kvikfjárrækt, aðferð og ágóða með andsvari gamals bónda. Samanskrifað fyrir fátækis frumbýlinga, einkanlega þá sem reisa bú á eyðijörðu.“ *Rit Björns Halldórssonar í Sauðlauksdal*. Gísli Kristjánsson og Björn Sigfússon bjuggu til prentunar. Reykjavík 1983, s. 49–211.
- Björn Halldórsson, „Grasnytjar eða gagn það, sem hver búandi maður getur haft af þeim ósánnum villijurtum, sem vaxa í landeign hans. Handa fáfróðum búendum og griðmönnum á Íslandi. Skrifað árið 1781.“ *Rit Björns Halldórssonar í Sauðlauksdal*. Gísli Kristjánsson og Björn Sigfússon bjuggu til prentunar. Reykjavík 1983, s. 213–388.
- Björn Lárusson, *The old icelandic land registers*. Lund 1967.
- Björn Þorsteinsson og Bergsteinn Jónsson, *Íslandssaga til okkar daga*. Helgi Skúli Kjartansson bjó til prentunar. Reykjavík 1991.
- Breve fra og til Ole Worm III. 1644–1654*. Oversat af H.D. Schepeleern under medvirken af Holger Friis Johansen. København 1968.
- de Buchwald, Balthazar Johann, *Sá nýi yfirsetukvennaskóli eður stutt undirvísun um yfirsetukvennakúnstina*. Þýð. Vigfús Jónsson, prófastur í Hítardal. Hólar í Hjaltadal 1749.
- Búa-Lög eður Verdlag fornt og nýtt aa flestum þeim blutum, sem seliaz og kavpaz aa Islande, med Reglum um islenskañ buuskap. Item Alþingis-Samþyckt um Lavsameñ, Viñumeñ og Lavsgångara. Til fróðleiks og leidarvísers fyrer almúga*. Útg. Magnús Ketilsson. Hrappey 1775.
- Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger som fra Aar 1670 ere udkomne, tilligemed et noiaigtigt Udtog af de endnu gieldende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Undersaatterne i Danmark og Norge, forsynet med et alphabetisk Register ved Jacob Henric Schou*. I–VI. Deel. 1670–1777. Anden udgave. København 1795.
- Crantz [Cranz], David, *Historie von Grönland enthaltend die Beschreibung des Landes und der Einwohner etc. Insbesondere die Geschichte der dortigen Mission der Evangelischen Brüdern zu Neu-Herrnhut und Lichtenfels*. Barby 1765.
- Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin, befattende en Blanding af adskillige velsindede Patriots indsendte smaa Skrifter, angaaende den muelige Forbedring i Ager- og Have-Dyrkning, Skov-Plantning, Mineral-Brug, Huus-Bygning, Fæe-Avling, Fiskerie, Fabrik-Væsen og deslige*. Bind 2. København 1758.
- Dansk Biografisk Leksikon*. Red. Svend Cedergreen Bech. 1–16. 3. udg. København 1979–1984.
- Dioscorides De Materia Medica. Being an herbal with many other medicinal materials. Written in greek in the first century of the common era. A new indexed version in modern English by T.A. Osbaldeston and R.P.A. Wood*. Johannesburg 2000.
- Egede, Hans, *Omstændelig og udforlig relation, angaaende den grønlandske missions begyndelse og fortsættelse, samt hvad ellers mere der ved landets recognoscering, dets beskaffenhed, og indbyggernes væsen og leve-maade vedkommende, er befunden*. København 1734–1743.
- Eggert Ólafsson, *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn, og beskreven*

- af forbemeldte Eggert Olafsen, med dertil hørende 51 kobberstøkker og et nyt forfærdiget kart over Island. Sorø 1772.
- Eggert Ólafsson, *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752–1757*. Bindi 1–2. Steindór Steindórsson frá Hlöðum íslenskaði. Reykjavík 1981.
- Eggert Ólafsson, *Stutt agrip ur LACHANOLOGIA eda Mat-urta-Bok, fyrrum Vice-Løgmannsins Hr. Eggerts Olafs Sonar um Gard-Yrkiu aa Islandi*. Kaupmannahöfn 1774.
- Einar Laxness, *Íslandssaga a–ö I–III*. Alfræði Vöku-Helgafells. Reykjavík 1995.
- Forordning, angaaende Told-Væsenet med hosføyet Tarif over hvad udi Told, Comsumption og Accise af Ind- og Udførende Vahre, udi Danmark og Norge skal betales. Fredensborg Slot den 17de Maji Ao. 1762*. København 1762.
- Forordning, med hosføyet Tarif over hvad udi Told, Comsumption og Accise skal betales i Danmark og Norge. Paris, den 26de Novembr. Ao. 1768*. København 1768.
- Grágás. *Íslændernes lovbog i fristatens tid*. Udgivet efter det kongelige Bibliotheks Haandskrift og oversat af Vilhjálmur Finsen. Del 1–4. København 1852–1870.
- Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland. Icelandic Historical Statistics*. Ritstj. Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon. Reykjavík 1997.
- Halldór Einarsson, *Om værdie-beregning paa landsviis og tiende-ydelsen i Island*. København 1833.
- Hannes Finnsson, *Breve om agerdyrkningens muelighed i Island fra Hans Finnsen. Det første af 23. October 1769 til A. Thorarensen*. Oversat af Islandsk. København 1772.
- Hannes Finnsson, „Um mögulegleika akuryrkju á Íslandi ritað af Hannesi byskupi Finnsyni í bræfi til síra Árna Þórarinssonar prests í Seltjarnarnesþingum, dag. 23. oktr. 1769.“ *Ísafold* 1880, 7. árg., 26.–27. tbl., s. 101–108; 29. tbl., s. 113–116; 32. tbl., s. 125–128.
- Hastfer, Friederich Wilhelm, *Hugleidingar og alit, um stiptan, lögum og meðhöndlan eins veltilbúvins Schæfferies, edur gagnligrar Sauda Tyngunar, og Fiaarafla a íslandi*. Kaupmannahöfn 1761.
- Helgi Hallgrímsson, „Skýringar við grasnytjar.“ *Rit Björns Halldórssonar í Sauðlauksdal*. Gísli Kristjánsson og Björn Sigfússon bjuggu til prentunar. Reykjavík 1983, s. 389–421.
- Horrebow, Niels, *Tilforladelige Efterretninger om Island med et nyt Landkort og 2 Aars Meteorologiske Observationer*. København 1752.
- Horrebow, Niels, *Frásagnir um Ísland*. Steindór Steindórsson frá Hlöðum íslenskaði. Reykjavík 1966.
- Hrefna Róbertsdóttir, *Landsins forbetran. Innréttingarnar og verkþekking í ullarvefsmiðjum átjándu aldar*. Sagnfræðirannsóknir. Studia historica 16. bindi. Ritstj. Gunnar Karlsson. Reykjavík 2001.
- Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society. Manufacturing Policy, Economic Thought and Local Production in 18th-century Iceland*. Centrum för Danmarksstudier 21. Göteborg-Stockholm 2008.
- Íslandske Annaler indtil 1578*. Udg. Gustav Storm. Christiania 1888.
- Íslenzk fornrit*. 1. bindi. Jakob Benediktsson gaf út. Hið íslenska fornritafélag. Reykjavík 1986.
- Íslenzk fornrit*. 15.–17. bindi. Guðrún Ása Grímsdóttir, Ásdís Egilsdóttir, Sigurgeir Stein-

- grímsson og Ólafur Halldórsson gáfu út. Hið íslenska fornrítafélag, Reykjavík 1998–2003.
- Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940* I–V. Tínt hefir saman Páll Eggert Ólason. Reykjavík 1948–1952.
- Íslenzkt fornbréfasafn. Diplomatarium Islandicum VII–XIV.* Jón Þorkelsson og Páll Eggert Ólason sáu um útgáfu. Kaupmannahöfn og Reykjavík 1903–1949.
- Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 1.–11. bindi. Kaupmannahöfn 1913–1943.
- Jarðatal á Íslandi, með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835–1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu.* Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn 1847.
- Járnsíða og Kristinréttur Árna Þorlákssonar.* Útg. Haraldur Bernharðsson, Magnús Lyngdal Magnússon, Már Jónsson. Reykjavík 2005.
- Jón J. Aðils, *Einokunarverzlum Dana á Íslandi 1602–1787.* Reykjavík 1919.
- [Jón Eiríksson], *Udtag af afgangne Lavmand Povel Vidalíns Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ; samt nogle andres af samme Indhold anvendt paa nærværende Tider.* Sorø 1768.
- Jón Halldórsson, *Biskupasögur Jóns prófests Haldórssonar í Hítardal með viðbæti I. Skálholtsbiskupar 1540–1801.* Sögurit 2. Reykjavík 1903–1910.
- Jónas Jónsson, *Íslenzkir þjóðhættir.* Einar Ól. Sveinsson bjó undir prentun. Reykjavík 1934.
- Jónsbók. Lögbók Íslendinga hver samþykkt var á Alþingi árið 1281 og endurnýjuð um miðja 14. öld en fyrst prentuð árið 1578.* Már Jónsson tók saman. Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 8. Ritstj. Davíð Ólafsson, Már Jónsson og Sigurður Gylfi Magnússon. Reykjavík 2004.
- Kiøbenhavn's Kongelig alene privilegerede Adresse-Contoirs Efterretninger* 1763.
- Kiøbenhavn's Kongelige privilegerede Adresse-Contoirs Juridiske, Medicinske og Oeconomiske Tidender* 1767.
- Kong Christian den Femtes Norske Lov paa nye oplagt ved Casper Peter Rothe efter Kongl. allernaadigst meddelt Privilegium.* [København] 1757.
- Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve som til Island ere udgivne af De højst-priselige Konger af den Oldenborgiske Stamme.* Deel 1–3. Hrapsey og Kaupmannahöfn 1776–1787.
- Kongl. Svenska Wetenskaps Academiens Handlingar, för månaderne Aprilis, Majus ock Junius,* vol. V, 1744.
- Kongs Christians Pess Fimta Norsku Løg a Islensku Utløgd.* Hrapsey 1779.
- Kongs-skugg-sio utlögd a daunsku og latinu. Det Kongelige Speil med dansk og latinsk oversættelse, samt nogle anmærkninger, register og forberedelser. Speculum regale cum interpretatione danica et latina variis lectionibus, notis etc.* Udgivet af Halfdan Einersen. Sorø 1768.
- Konungs skuggsjá – Speculum regale.* Magnús Már Lárusson bjó til prentunar. Reykjavík 1955.
- Landsnefndin 1770–1771* I–II. Bergsteinn Jónsson sá um útgáfu. Sögurit 29. Reykjavík 1958–1961.
- Landsnefndin fyrri 1770–1771* I–V. *Den islandske Landkommission 1770–1771* I–V. Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016–2020.

- Linné, Carl von, *Flora Lapponica exhibens plantas per Lapponiam crescentes, secundum systema sexuale collectas in itinere impensis Soc.Reg.Litter. et Scient. Sueciae A. (1732) instituto. Additis synonymis, & locis natalibus omnium, descriptionibus & figuris rariorum, viribus medicatis & oeconomicis plurimarum*. Amsterdam 1737.
- Linné, Carl von, *Flora Suecica exhibens plantas per regnum sueciae crescentes systematice cum differentiis specierum, synonymis autorum, nominibus incolarum, solo locorum, usu oeconomorum, officinalibus pharmacopaeorum*. 2. ed. Stockholm 1755.
- Lovsamling for Island I–IV*. 1096–1783. Samlet og udgivet af Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. København 1853–1854.
- Lúdvík Kristjánsson, *Íslenzkir sjávarhættir I–V*. Reykjavík 1980–1986.
- Lýður Björnsson, *Íslands hlutafélag. Rekstrarsaga Innréttinganna*. Ritstj. Ásgeir Ásgeirsson. Safn til iðnsögu Íslendinga XI. Reykjavík 1998.
- Lögbok Íslendinga, hueria saman hefur sett Magnus Noregs kongr, lofligrar minningar so sem hans verk og formale vottar. Yferlesin Epter þeim Riettustu og ellstu Lögbokum sem til hafa feingizt. Og prentud epter Bon og forlage heiðarligs mans Jons Jonssonar Løgmans*. [Hólar] 1578.
- Lögbók Íslendinga, hvörja saman hefur sett Magnús Noregs kóngur (loflegrar minningar)*. Hólum í Hjaltadal 1709.
- Magnús Már Lárusson, „Íslenzkar mælieiningar.“ *Skírnir, tímarit hins íslenska bókmenntafélags* 132. árg. Reykjavík 1958, s. 208–245.
- Mangor, Christian Elovius, *Et land-apothek til danske landmænds nytte*. Udgivet af C.E. Mangor. København 1767.
- Manntal á Íslandi árið 1703. Tekið að tilblutun Árna Magnússonar og Páls Vídalín, ásamt manntali 1729 í þrem sýslum*. Þorsteinn Þorsteinsson sá um útgáfu. Reykjavík 1924–1947.
- Manntalið 1703 þrjú hundruð ára. Greinar í tilefni afmælis*. Ritstj. Ólöf Garðarsdóttir og Eiríkur G. Guðmundsson. Reykjavík 2005.
- Marmontel, Jean-Francois, *Bélisaire*. Paris 1767.
- Mohr, Nicolai, *Forsøg til en Islandsk Naturhistorie, med adskillige oekonomiske samt andre Anmærkninger*. København 1786.
- Munk, Jens, *Navigatio, septentrionalis. Det er Relation Eller Bescriffuelse om Seiglads oc Reyse paa denne Nordvestiske Passagie, som nu kaldis Nova Dania*. Kiøbenhaffn 1624. Norges gamle love indtil 1387. Bind 1. Norges love ældre end Kong Magnus Haakonssöns regjerings-tiltrædelse i 1263. Udg. R. Keyser og P.A. Munch. Christiania 1846.
- Ólafur Ólafsson [Olavius], *Íslensk Urtagards Bok Søfnud og samannteken bændum og alþydu aa Íslande til reynslu og nota*. Kaupmannahöfn 1770.
- Ólafur Arnar Sveinsson, *Leiðarvísir fyrir dóma- og þingbækur í skjalasöfnum sýslumanna í Þjóðskjalasafni Íslands*. Rit Þjóðskjalasafns Íslands. Reykjavík 2011. [http://skjalasafn.is/rannsoknir]
- Páll Vídalín og Jón Eiríksson, *Um viðreisn Íslands. Deo, regi, patriae*. 1699, 1768. Steindór Steindórsson frá Hlöðum þýddi. Reykjavík 1985. [Frumútgáfa/originaludgave, Sorø 1768.]
- Pontoppidan, Erik, *Sannleiki guðbræðslunnar. Í einfaldri og stuttri en þó ánægjanlegri útskýringu yfir þann litla barnalærdóm eður catechismum hins sæla doct. Martini Lutheri*. Þýð. Halldór Brynjólfsson. 1. útg. Kaupmannahöfn 1741.

- Pontoppidan, Erik, *Sannleiki guðhræðslunnar. Í einfaldri og stuttri en þó ánægjanlegri útskýringu yfir þann litla barnalærdóm eður catechismum hins sæla doct. Martini Lutheri*. 5. útg. Hólar í Hjaltadal 1769.
- Prior, Richard E. og Joseph Wohlberg, *501 Latin Verbs: Fully Conjugated In All The Tenses*. New York 1995.
- Sigfús Blöndal, *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík 1920–1924.
- Skýrningar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast, samdar af Páli lögmanni Vídalín*. [Þórður Sveinbjörnsson sá um útgáfu.] Reykjavík 1854.
- Strøm, Hans, *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge. Oplyst med Landkort og Kobberstykker*. 1.–2. part. Sorø 1762–1766.
- Stutt ágríp af Lögmannzins Páls Vídalíns Glóserunum yfir Forn-yrði Lögbókar Íslendinga, samandregit og inngefit til þess Íslenzka Lærdómslista Felags af Th. S. Liliendal*. Kaupmannahöfn 1782.
- Summaria Yfer þad Gamla Testamentid. Þad er Innehalld og meining sierhuers Capitula, Og Huad Madur skal af sierhuerium Capitula hellst læra. Samsett af Vito Theodoro*. Vtlagt a Íslensku af Gudbrande Thorlaks Syne. Núpufelli 1591.
- Summaria Yfer Þad Nyia Testamentid. Þad er Innehalld, Meining og Vnderstada Malsins, Og Þær sierlegustu Lærdoms greiner, sem eru, j Sierhuerium Capitula, Skrifadar j Þysku Male af Vel lærdum Manne Vito Theodoro, Sem var Predikare Gudligns Ordz j þeim Stad Norenberg i Þyska Lande*. A Íslensku Utlagdar af Gudbrande Thorlaks Syne. Núpufelli 1589.
- Sveinn Niéllsson, *Prestatal og prófasti á Íslandi*. 2. útg. með viðaukum og breytingum eftir dr. Hannes Þorsteinsson. Björn Magnússon sá um útgáfuna. Reykjavík 1950.
- Sveinn Sölvason, *TYRO JURIS edur Barn i Logum Sem gefur einfalda Undervisun umm þa Íslensku Lagavitsku og nu brukanlegañ Rettargangs maata Med samburde Fornra og Nyrra Rettarbota og Forordninga*. Kaupmannahöfn 1754.
- Traupman, John C., *The new college Latin & English dictionary*. 2. útg. New York o.fl. 1995.
- Vilmundur Jónsson, *Lækningar — Curationes — séra Þorkels Arngrímssonar sóknarprests í Görðum á Álftanesi*. Reykjavík 1949.
- Yfirrétturinn á Íslandi. Dómar og skjöl I*. 1690–1710. Björk Ingimundardóttir og Gísli Baldur Róbertsson sáu um útgáfuna. Reykjavík 2011.
- Þormóður Torfason, *GRONLANDIA ANTIQVA, seu Veteris Gronlandiæ DESCRIPTIO ubi Cæli marisque natura, terræ, locorum & villarum situs, animalium terrestrium aqvatiliumque varia genera, Gentis origo & incrementa, status Politicus & Ecclesiasticus, gesta memorabilia & vicissitudines ex Antiquis memoriis, præcipuè Islandicis, quâ fieri potuit industriâ collecta exponuntur*. Havnix 1706.
- Þórður Thoroddi (Þóroddsson), *Einfallder Þankar um Akur-Yrkiu edur hvørn veg hun kynne ad nyiu ad infærast at Islande, samanskrifad fyrir bændur og alþydu*. Kaupmannahöfn 1771.

Skammstafanaskrá · Register over forkortelser

Skammstafanir og styttingar sem hafa verið látnar halda sér /
Forkortelser som bibeholdes:

1^{mi}, 1mo / 1^{ti}, 1ta, 1^t, 1um / 1te = primi, primo
/ fyrsti, fyrsta, eitt, einum / første

2^{di}, 2do / 2^{ar}, 2^{ad}, 2^{ir}, 2^{ja}, 2^{ur}, 2um / 2de, 2^{den}
= secundi, secundo / annar, annað, tveir,
tveggja, tveimur, tveimum / tvende, anden
3^{tii}, 3^{tio} / 3^{ji}, 3^{ðja}, 3^{ja}, 3^{ur} / 3de, 3^{dje}, 3^{ie} = ter-
tii, tertio / þriðji, þriðja, þremur / tre,
trende (sml. tvende), tredje

4^{ti}, 4to / 4^{ði}, 4^{ða}, 4^{ir}, 4^r, 4ra, 4um / 4de, 4re =
quarti, quarto / fjórði, fjórða, fjórir,
fjórar, fjögur, fjögurra, fjöggra, fjórum /
fjerde, fire

5^{ti}, 5to / 5^{ti}, 5ta / 5te = qvinti, quinto /
fimmti, fimmta / femte

½ = ½ / hálfur / halv

2. B. J. Ref. pr. / 2. Bur. J. ref. = 2. Bureau
Journal Referendorum pro / önnur skrif-
stofa, bréfadagbók tilvísun númer / andet
bureau, journal referencenummer

2. bur. ind. ref. = 2. bureau index referan-
dorum / önnur skrifstofa, bréfadagbók
tilvísun númer / andet bureau, journal
referencenummer

à = á, til / på, til

A° = Anno / ár / år

a. c. = anni currentis / liðandi árs / i det lø-
bende år

add. = adde, addatur / bæta við / læg til,
föje til

afg. = afgangne / dání, látni

a. h. = anni hujus / þessa árs, á þessu ári /
dette år

al. = alin, álnir (lengdareining eða verðein-
ing) / alen (længdemål eller værdienhed)

a. p. / a. pret. = anni praesentis, anni praeced-
entis, anni praeteriti / á þessu ári, á fyrra
ári / i indeværende år, i forrige eller sidst
forløbne år

Apr. = Aprilis / apríl / april

art. / artic. = articulum / artikel / grein

A-Skaft. = Austur-Skaftafellssýsla / Austur-
Skaftafellssýssel

Aug. = August / ágúst / august

Árn. = Árnessýsla / Árnessýssel

b. = bók (bók Norsku laga) eða bindi (í rit-
röð eða hefti tímarits) / bog (bog Norske
lov) eller bind (hefte i tidsskrift)

Barð. = Barðastrandarsýsla / Barðastrand-
arsýssel

Borg. = Borgarfjarðarsýsla / Borgarfjarðar-
sýssel

cap. / capit. = capitel / kapitel / kapituli

cf. / confr. = conferere / konferere, jævnføre
/ bera saman

conf. = conform / konform / í samræmi við

d. = danska / dansk

d. = den / þann

d. / dags. = dagur; dagsetning / dag; date-
ring

Dal. = Dalasýsla / Dalasýssel

dat. = datum / datareð, dagsett / dateret

db.nr. = bréfadagbókarnúmer / brevdag-
bognummer

Decembr. = Decembris / desember / decem-
ber

- Dev. = Deuteronomion / fimmta Mósebók / Femte Mosebog
 dr. = doktor
 D.V. = Deo volente / þar til Guði þóknast annað / indtil Gud ønsker andet (sennilega / sandsynligvis)
 e. a. = ejusdem anno / sama ár / samme år
 e. gr. = exempli gratia / til dæmis / for eksempel
 Es. = Esaja / spádómsbók Jesaja / Esajas Bog
 etc. = et cetera / etcetera / og svo framvegis
 ex. = exemplum / eksempel / dæmi
 ex. gr. = exempli gratia / til dæmis / for eksempel
 Eyjafj. = Eyjafjarðarsýsla / Eyjafjarðarsýssel
 f. = fiskur, fiskar (verðeining) / fiske (værdienhed)
 fd. = fad (rumfangsenhed) / fat (rúmmáls-eining)
 f. e. = for eksempel / til dæmis
 Febr. = Februarius / febrúar / februar
 fj. / fjórð. / fjórdr. = fjórðungur (þyngdareining) / fjerding (vægttenhed)
 fo. = föring eller fjerding (vægttenhed) / fjórðungur (þyngdareining)
 fol. = folio / fólió, arkarbot
 Gull. = Gullbringusýsla / Gullbringusýssel
 h. a. = hoc anno; hujus anni / þessa árs / dette ár
 her. / herr. = herra / herre
 hhr. / hhhr. / hrr. = herrar / herrer
 Hnapp. = Hnappadalssýsla / Hnappadals-sýssel
 hndr. = hundrað, hundruð (verðeining) / hundrede, hundreder (islandsk værdienhed)
 hr. = herra / herre
 Hún. = Húnavatnssýsla / Húnavatnssýssel
 I. J. = Islands journal / Íslands bréfadagbók
 ind. ref. / ind. referend. = index referandum / tilvísun í bréfadagbók / journal referencenummer
 Isl. J. / Isl. Journ. = Islands journal / Íslands bréfadagbók
 ÍF. = Íslenzk fornrit
 Ísafj. = Ísafjarðarsýsla / Ísafjarðarsýssel
 ísl. / isl. = íslenska / islandsk
 Jan. = Januarius / janúar / januar
 Jer. = Jeremias / spádómsbók Jeremía / Jeremias Bog
 Jul. = Julius / júlí / juli
 kgl. / kongel. / kongl. / konungl. / kóngl. = kongelig / konunglegur, kónglegur
 Kjós. = Kjósarsýsla / Kjósarsýssel
 kl. = klukkan / klokken
 kutt. = kutting / kútur
 lib. / libr. = liber / bók / bog
 lit. / litt. = litra / stafliður, bókstafur (notað við skráningu á skjólum)
 L. S. = loco sigilli / í staðinn fyrir innsigli í frumbréfi / i stedet for segl i original
 (L. S.) = táknar að um eftirrit er að ræða þar sem vísað er til innsiglis sem hefur verið á frumbréfinu / betyder at dokumentet er en afskrift, hvor der henvises til et segl, der var i originalen
 mag. / magst. = magister
 Maiest / Majest / Majst / Maj^t / Maj^{te} / Maj^{tis} / Maj^{ts} / Maj^{tse} / Maj^{tts} / May^{ts} / Mayst / May^t / May^{ts} = Majestæt, Majestæts, Majestatis / hátign, hátignar (á við konung)
 m.f. = med flere / með fleiru
 mk. = mark (mynt / mønt)
 mk. = mörk (rúmmáls-eining / rumfangsenhed)
 mk. = mörk (þyngdareining / vægttenhed)
 m.m. = með meiru / med mere
 m.m.d. = med mere deslige / með meiru þess háttar
 mr. / mons. / monsr. = monsieur, monsjör (hæderstitel / virðingartitill)
 m.v. = med videre / og svo framvegis
 Mýr. = Mýrasýsla / Mýrasýssel
 N = nord / norður
 N. / N° / no. / nr. / num. = númer / nummer
 NB = nota bene / athugið vel, vel að merkja / mærk vel, læg mærike til
 N-Múl. = Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasýssel

- not. = note, notare / nóta, nótera (athuga-
send, merkja)
- Novembr. = Novembris / nóvember / no-
vember
- NV = nordvest / norðvestur
- NÖ = nordöst / norðaustur
- O = öst / austur
- o.a.m. = og andet mere / og annað meira
- obs. = observer / takið eftir, athugið vel /
læg märke til
- Octobr. = Octobris / október / oktober
- o.d. = og deslige / og þess háttar
- o.f.d. = og flere deslige / og fleira þess háttar
- og s.frv. / o.s.frv. / og så fr. = og svo fram-
vegis / og så fremdeles
- o.m.d. = og mere deslige / og meira þess
háttar
- osv. = og så videre / og svo framvegis
- p. / pag. = pagina / blaðsíða / side
- pd. = pund (þyngdareining / vægtenhed)
- pp. = præter plura / með meiru / foruden
andet, med mere
- pr. = per / á, fyrir
- præpos. = præpositus / prófastur / provst
- ps. = psalme / sálmur / salme
- P.S. = postscript / eftirskrift / efterskrift
- qv. = kvartil, kvartil / viertel, lille tønde
- R. = Rex / konungur / konge
- Rang. = Rangárvallasýsla / Rangárvallasys-
sel
- rd. / rdhrs. / rdl. / rdlr. / rdls. / rdr. / rixd. /
rixdl. = rigs daler / ríkisdalur, ríkisdalir
- ref. = referent, referere / tilvísun, vísa til
- rescr. = rescript / reskript, kongebrev / opið
bréf, konungsboð
- rtk. = rentukammer / Rentekammer
- S = syd / suður
- s^a = summa / samtala
- sal. = salige / sálugi, sæli
- Sam. = Samúelsbók / Samuels Bog
- sál. = sálugi, sæli / salige
- sect. = section / sektion / grein
- Septembr. = Septembris / september
- seqq. / seqv. / sqq. = sequentes, seqventes /
og áfram, og svo framvegis / det følgende,
etcetera
- sk. = skilling, skillinger / skildingur, skild-
ingar
- Skag. = Skagafjarðarsýsla / Skagafjarðarsys-
sel
- skt. / st. = sankte / sankt / sankti, blessaður
- S-Múl. = Suður-Múlasýsla / Suður-Múla-
sysssel
- Snæf. = Snæfellsnessýsla / Snæfellsnessys-
sel
- sr. = séra (ærestitel anvendt til præster)
- sr. / seigr. = seigneur, signor (hæderstitel /
virðingartitill)
- stk. = stykki / stykke
- SV = sydvest / suðvestur
- SÖ = syðöst / suðaustur
- t. / td. = tunna (rúmmálseining) / tøn-
de (rumfangsenhed)
- v. / w. = vætt (þyngdareining og verðeining)
/ vægte (islandsk vægtenhed og værdien-
hed)
- vid. = vide / sjá / se
- V-Skaft. = Vestur-Skaftafellssýsla / Vestur-
Skaftafellssysssel
- W = vest / vestur
- Þing. = Þingeyjarsýsla / Þingeyjarsys-
sel
- ÞÍ = Þjóðskjalasafn Íslands / Islands Natio-
nalarkiv
- ∴ = id est / það er / det er
- § = grein / paragraf

Skammstafanir og styttingar sem leyst hefur verið upp úr athugasemdalaust / Forkortelser som er opløst uden bemærkninger:

- 1mannafar/1mannefar = einsmannsfar / enmannefar, enmandsbåd
- 2mannafar/2mannefar = tveggjamannafar / tomannefar, tomandsbåd
- 2vetur = tvævetur / to ár gammel
- 20aldri = tvítugsaldri / i tyveårsalderen
3. konger = trekonger, helligtrekonger, 6. januar / þrettándi dagur jóla, 6. janúar
- 3mannafar/3mannefar = þriggjamannafar / tremannafar, tremandsbåd
- 3vetur = þrevetur / tre ár gammel
- 4vetra = fjögurra vetra / fire ár gammel
- 4, 5 og 6falt = fjór-, fimm- og sexfalt / fire-, fem- og seksfold
- 4^{ra}mannafar = fjögramannafar / firemannefar, firemandsbåd
- 5mannafar/5mannefar = fimmmannafar / femmannefar, femmandsbåd
- 6mannafar/6mannefar = sexmannafar / seksmannefar, seksmandsbåd
- 6tugur = sextugur (60 faðmar / 60 favne)
- 6æringur = sexæringur / seksáringur (om båd)
- 7ber = september
- 7bris = Septembris / september
- 8br. / 8bris = Octobris / október / oktober
- 8ræður = áttræður (80 faðmar / 80 favne)
- 8æringur = áttæringur / otteáringur (om båd)
- 9brs. = Novembris / nóvember / november
- 10æringur = tíæringur / tíáringur (om båd)
- 12æringur = tólfæringur / tolváringur (om båd)
- Acad. Handl. = *Svenska Vetenskaps Aca-*
demiens Handlinger
- adj. / adjung. = adjungeret / aðstoðarmaður / meðhjælper
- Adr. Cont. Efterretninger = *Adresse Cont-*
oirs Efterretninger (tímarit / tidsskrift)
- Adresse Cont. Tidende = *Adressecontoirs*
Tidende (tímarit / tidsskrift)
- adskill. = adskillig / allmargur, ýmsir
- Agric. Isl. / De Agricult. = *Agricultura Is-*
landorum (bókartitill / bogtitel)
- alleg. = allegere / nefna / anføre
- allern. = allernaadigst / allernádigst / allra
náðarsamlegast
- allerund. / allerunderd. = allerunderdanigst
/ auðmjúklegast
- alm. = almindelighed / almennt
- Alt.b. = Altingsbog / Alþingisbók
- amt. / amtm. = amtmand / amtmaður
- anför. = anføre / anføre / tilgreina
- ang. = angaaende / angående / varðandi
- anmerk. / anmerk. = anmerkning, an-
mærkning / athugasemd
- anordn. = anordning / tilskipun
- app. = appendix / appendiks / viðauki
- art. / artic. / artik. = articulum / articel, arti-
kel, articul, artikul / grein
- ass. = assessor / meðdómari
- árl. = árlega / árlig
- bem^{lte} / bem^{te} = bemelte, bemeldte /
nefndur, téður
- benef. = beneficium / kirkjúlén / kirkelen
- ben^{te} = benævnte / nefndur, téður
- besk. = beskadige / skadda
- bisp. = biskup / biskop
- borgem. = borgemester / borgarstjóri
- bps. = biskup / biskop
- br. = brev / bréf
- brendev. = brendeivin / brændeivin / brenni-
vín
- br.vin = brændeivin / brennivín
- B.st. = Bessedsted / Bessastaðir
- bv. / BW = brennivín / brændeivin
- c. = cap., capitel / kapitel / kapitúli
- c. = casse / kasse / kassi, peningakassi
- C. 3^{die} = Christian 3^{die}
- C. 4^{ti} = Christian 4^{ti}
- C5 = Christian 5.
- C. 5^{ti} = Christian 5^{ti}

- C6^{ti} = Christian 6^{ti}
 cab.minister = cabinetminister / kabinetminister, kongelig ráðgiver / ráðgjafi konungs
 cap. / capit. = capitel / kapitel / kapituli
 C.Coll. = Cammercollegium
 Ch. / Chr. / Christ. = Christian, konge / Kristján konungur
 Chat. dag = Chaterine dag / Katrine dag 25. november / Katrínarmessa 25. nóvember
 Christend. s. = Christendoms saga / Kristni saga
 Christ. R. = Kristinréttur (en gammel islandsk lovbog)
 Ch^{ti} = Christi (fór/efter Kristi fødsel / fyrir/eftir Krists burð)
 cir. / circul. = circulaire / cirkulære / dreifi-bréf
 cit. = citere / vitna í
 comiss. = commissarier / nefndarmaður / kommissarius
 commiss. = commission / kommission / nefnd
 Comp. = Compagniet / Kompagniet / Verslunarfélagið
 compend. = compendium / yfirlitsrit / oversigtsværk
 comp.handel = compagniehandel / kompanihandel / félagsverslun
 conc. = concept / koncept / uppkast, drög
 conf. / confer. = conferere / konferere, jævnføre / bera saman
 convent. = convention / konvention / samþykkt
 cour. = courant, kurant (mønt) / kúrant (mynt)
 cr. / cron. = croner, kroner (mønt) / krónur (mynt)
 d. = doctor / doktor
 d° = ditto / sama (og að framan)
 dagl. = daglig / daglegur, venjulegur
 Dan. og Nor. Beskr. = Ludvig Holbergs *Dannemarks og Norges Beskrivelse* (1729)
 Dan. og N. Oec. Mag. = *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin* (1757–1764)
 Dan. og N. Stat. = Ludvig Holbergs *Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat* (1729)
 Danm. / Danmk = Danmark / Danmörk
 Dannem. rig. hist. = Ludvig Holbergs *Dannemarks Riges Historie* (1732–1735)
 d. d. = dato den / dagsett þann
 d. e. = det er / það er
 dhh^{rer} = de herrer / þeir herrar
 direct. = direction / direktion / stjórn
 Dk. = Danmark / Danmörk
 D. K. M. = Deres kongelige Majestæt / Yðar konungleg hátign
 dmca = dominica / drottins / herrens
 dni = domini, dominus / herra / herre
 dno = dominor / herra / herre
 dr. = drægtig / í stand til at rumme (om skib) / burðargeta (skips)
 dronn. = dronning / drottning
 dt. / dto = ditto / sama (og að framan)
 e. = eller / eða
 eft. mid. = efter middag / síðdegis
 ejusd. = ejusdem / sama (sama dag, sama mánaðar) / samme (samme dag, samme måned)
 el. = eller / eða
 emer. = emeritus / fyrrverandi, sem hefur látið af störfum
 Engell. = Engelland
 episcopor. = episcoporum / biskupar / biskopper
 epist. = epistola / pistill
 erm^{te} = ermelte / nefndur
 ex. / exemp. = exemplum / eksempl / dæmi
 extr. = extract / ekstrakt / útdráttur
 f. = favn / faðmur
 f. = fyrir, fyrri / for, forrige
 F. 2^{di} = Frederich 2^{di} / Frederik 2^{di}
 F3 = Frederik 3.
 F. 3te = Friderici 3te / Frederik 3^{dje}
 F4 = Frederik 4.
 F.5 = Frederik 5.
 F.V^{ti} = Frederik V^{ti}

- facult. = facultatis / deild í háskóla / fakul-
 tet
 farmannab. = farmannabáلكur / farmanna-
 balk (lovafrsnit om sømænd i den gamle
 lovbog, Jónsbók)
 f.b.g. = fjörbaugsgarður / landsforvisning
 ff.b. = framfærslubáلكur / framfærslubalk
 (lovafrsnit om forsørgelse i den gamle lov-
 bog, Jónsbók)
 ff.b. 4. cap. = framfærslubáلكur 4. cap. /
 framfærslubalk 4. cap.
 for. = forordning / tilskipun
 forbem^{te} / forbem^{te} = forbemelte / fyrr-
 nefndur
 forbl. = forblive / forblífa
 ford. = fordel / hagnar
 forn^{te} = fornævnte / fyrrnefndur
 forordn. = forordning / tilskipun
 forp. = forpagter / umboðsmaður
 fr. = franskur / fransk
 fr. vin = fransk vin / franskt vín
 framf.b. / framfærslub. = framfærslubáلكur
 / framfærslubalk (lovafrsnit om forsør-
 gelse i den gamle lovbog, Jónsbók)
 Franker. = Frankerige
 Fr.haab = Fridrichshaab / Frederikshåb
 Frid. = Friderich / Fredrik / Friðrik
 fruent. = fruentimmer / kvenfóلك
 Fr^{us} 4^{tus} = Friederichus 4^{tus}
 fölgel. = fölgelig / þar af leiðandi
 g. a. v. = gør alle vitteligt / gerir öllum
 kunnugt
 geistl. = geistlegur / geistlig
 generalregnsk. = generalregnskab / aðal-
 reikningur
 gg. = gang / skipti
 gl. = gamall / gammel, gamle
 glor. memor. = gloriosae memoriae / hálof-
 legrar minningar / höjlofvlig ihukommelse
 Gr.vík = Grindavík
 Grönl. = Grönländia / Grænland / Gønland
 g. v. = gør vitteligt / gerir kunnugt
 h. = heilig / heilagur
 h. = hjáleiga / hjáleje / afbyggersted
 handels. = handelssted / verslunarstaður
 hd = hand / han / hann
 h.dóm = herradóm / herredømme
 hell. = heilig / heilagur
 herleght. = herlegheit / herlighed
 herlig. = herlighed / herlegheit
 Herod. = Herodotus
 hist. = historie / saga
 Hist. Nat. = *Historie Naturæ Islandiæ*
 (1772) / (Ferðabók Eggerts og Bjarna /
 Eggert og Bjarnis Rejsebeskrivelser)
 hjal. = hjáleiga / hjáleje / afbyggersted
 h.lem = hospitallem / fattiglem / spítala-
 limur, ómagi
 h.lött = hospitalslött / hospitalsandel / hospít-
 alshlutur
 h. m. = hans Majestæt / hans hátign
 h.nafni = heilaga nafni / heilige navn
 Holb. Nat. og Folkeret. Kundskaab = Hol-
 bergs *Naturens og Folkerettens Kund-
 skab* (1715)
 Hor. = Horatius
 h.orð = heilaga orð / heilige ord
 Horreb. = Horrebøw
 h.provst = herredsprovst / héraðsprófastur
 h.r. = höjesteret / højesteret / hæstiréttur
 ht. = heilagt / heilig
 Hunev.syss. = Hunevatnssyssell / Húna-
 vatnssýsla
 husbesög. = husbesögelse / húsvitjun
 hust. = hustugt / húsagi
 huusgg. = huusgjerning / husgerning, hus-
 arbejde / heimilisverk
 höylovl. = höylofvlig / höjlofvlig / hálofvlegur
 ibid. = ibidem / á sama stað
 impr. = imprimatur / leyfi til útgáfu
 incl. / inclus. = inclusive / inklusive / inni-
 falinn
 inf. = infra / hér að aftan / her nedenfor
 instr. / instruct. = instruction / instruks /
 fyrirmáli
 instrum. = instrument / verkfæri, áhöld
 invent. = inventarium / inventar / búslóð,
 innbú
 isl. = islandsk / íslenskur
 Isl. = Island / Ísland

- Isl. dissertat. = *Islandorum dissertatio* (bókartitill / bogtitel)
- isl. l. kb. = islandske lov kjøbebalk (lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók) / kaupabálkur íslensku laga (Jónsbókar)
- isl. lovs llb = islandske lovs landslejubalk (lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók) / landsleigubálkur íslensku laga (Jónsbókar)
- Isl. opk. = *Islands opkomst* (bókartitill / bogtitel)
- it. = item / einnig
- ísl. l. = íslensk lög / islandsk lov
- j. = jörð / jord
- Jonsb. = Jonsbog / Jónsbók
- Jóns m^o tíma = Jónsmessutíma (tiden omkring Skt. Hansdag)
- K. = Konge / konungur
- kaupst. = kaupstaður / handelssted
- kd. / kde = kunde / kunne / gæti, kunni
- kg. / kgs. = konge, konges / kóngur, kóngs
- kgen = kongen / konungurinn
- kglegt = konunglegt / kongelig
- Kiöbenh. / K.h. / Khavn = Kiöbenhavn / Kaupmannahöfn
- kjöbeb. = kjøbebalk, købebalk (lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók) / kaupabálkur
- kl. = klaustur / kloster
- K. M. = kongelige Majestæt / konungleg hátign
- kongstegnisk. = kongstegniskyld (lovafsnit om skatter til kongen i den gamle lovbog, Jónsbók) / konungsþegniskylda
- kúg. = kúgildi / kogilde, qvilde
- kv. = kvilde / kvíldi, kvígildi
- landabr. / lb.b. = landabrigðabálkur / landabrigðabalk (lovafsnit om vindikation i den gamle lovbog, Jónsbók)
- landf. = landfoged / landfógeti
- landinsp. = landinspector / landinspektør / eftirlitsmaður
- landlb. / landsleyb. / landsleigub.B. / L.L.B. = landsleigubálkur / landslejubalk (lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók)
- landph. = landphysicus / landfysikus / landlæknir
- landtingskriverl. = landtingskriverlön / laun landþingssskrifara
- ligel. = ligeledes / sömuleiðis, eins
- Linn. Flor. L. = Linné *Flora Lapponica* (1737)
- lm. = laugmand / lögmaður / lovmand
- L.pd. = líspd. (þyngdareining) / lispd. (vægt-
enhet)
- M. = Majestæt / hátign
- m. = maður / mand
- m. = mil / míla
- med. = medicus / læge / læknir
- medicam. = medicament / medikament / læknislyf
- med. ord. = medicus ordinarius / landlæknir / landfysikus
- mhr. = mine herrer / herrar mínir
- min. = minut / mínúta
- M.S. = manuskript / handrit
- msker = mennesker / menn, menneskjur
- M.Tungekirke = Marteinstungekirke / Marteinstungukirkja
- mærkel. = mærkelig / merkilegur, einkenni-
legur
- mögul. = mögulega / mulig
- nefnil. / nl. = nefnilega / nemlig
- neml. / nl. = nemlig / nefnilega
- Nicol. = Nicolaius
- N.L. / N.l. / N.laga = Norsku lög, Norsku laga / Norske lov
- nord. = norde, nordre / norður, nyðri
- nordl. = Nordland / Norðurland
- not. = nota / anmærkning / athugasemd
- næstl. = næstliðinn / næstleden, sidst forløben
- oberlandcom. = oberlandcommissarius / formand for Landkommissionen / formaður Landsnefndarinnar
- octr. = octrojen / einokunarskilmálinn
- o. desl. = og deslige / og þess háttar
- oecon. = oeconomisk / økonomisk / efna-
hagslegur

- Oecon. Magaz. = *Oeconomiske Magazin*
 Oeconom. Journal. = *Oeconomisk Journal*
 o.fl. / o.s.fl. = og flere / og svo fleira
 oftbem^{te} / oftbem^{te} = oftbelmelte / oftnefndur
 og s. v. = og så videre / og svo framvegis
 omm^{te} = ommeldte / omtalte / umræddi
 ornam. = ornament / skrautmunur
 Ovid. = Ovidius
 óviturl. = óviturlegt / uforstandig
 paragr. = paragraf / grein
 pers. = personer / persónur
 p.m. = pro memoria / memorandum / minnisblað
 Pom. / Erici Pom. = Erici Pomerani / Eiríkur af Pommern / Erik af Pommern
 Pontopp. = Pontoppidan
 pr. = par (af sokkum) / par (strømper)
 pr. c^{to} / proc. = pro cento / prósent / procent
 prof. / profess. = professor / prófessor
 pro mem. = pro memoria / memorandum / minnisblað
 propriet. = proprietarius / proprietær / eignamaður
 prot. / protoc. = protocol / protokol / prótókollur, embættisbók
 præpos. emer. = præpositus emeritus / frátrátt provst / prófastur sem látið hefur af störfum
 qvæst. = qvæstion / spurning / spörgsmål
 Rangerv.syss. = Rangervallesyssel / Rangárvallasýsla
 rb. = reiðubúinn / redbon, parat
 R.B. = réttarbót / retterbod (ændring af lovbog, udgivet af kongemagten)
 reg. / Speculum Reg. = Speculum Regale / *Konungsskuggsjá / Det Kongelige Speil* (miðaldarit / skrift fra middelalder)
 regn. = regning / reikningur
 rekab. = rekabalk (lovafrnit om ilanddrevet gods i den gamle lovbog, Jónsbók) / rekabalkur
 res. = resolvere / úrskurða
 res. / resol. / resolut. = resolution / ákvörðun, samþykkt
 rescr. = rescript / reskript, kongebrev / opið bréf, konungsboð
 s. = saga / saga, historie
 s. = som / sem
 salar. = salarium / lön / laun
 samtl. = samtliga / allir
 samþ. = samþykkt / vedtægt
 Sch.clostre = Schriduclostre / Skriðuklaustri
 schol. = scholasticus / sem tilheyrir skóla / som hører til en skole
 scil. = scilicet / það er að segja, nefnilega / nemlig
 s. d. = se dette / sjá það
 sec. = seculum / öld / árhundrede
 secret. = secretaire / sekretær / ritari
 sidstl. = sidstleden, forrige / síðastliðinn
 Skaftef.syss. = Skaftefellssyssel / Skaftafellssýsla
 Skagef.syss. = Skagefiordssyssel / Skagafjarðarsýsla
 skd. / skde. = skulde / eiga, skulu
 skill.öl = skillingsöl
 skl.pd. = skálapd. (byngdareining) / skálpd. (vægtenhed)
 sk.pd. = skippd. (byngdareining) / skippd. (vægtenhed)
 skriv. = skrivelse / brev / bréf
 sld^f = sléttur dalur / slettedaler
 sm. = smør / smjör
 sm. = sysselmand / sýslumaður
 sp. = spörmaal / spörgsmål / spurning
 spec. / sp. = specie (mønt) / spesía (mynt)
 sp.licatiurnar = supplicatiurnar
 st.am. = stiftamtmand / stiftamtmaður
 Steph. = Stephensen
 stipt. og amtm. / st. og amt. = stiptamtmand og amtmmand / stiftamtmaður og amtmmaður
 stk. = stykke / stykki
 Sturl. = Sturlunga (islandsk samtidssaga fra 12. og 13. árhundrede)
 syss. = syssel / sýsla
 sysselm. / sysselmd = sysselmand / sýslumaður
 sæll. = sællandsk / sjællandsk / sjælenskur

- Söndmørs Beskriv. = *Söndmørs Beskrivelse (Fysisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør 1762–1766)*
- s.öst = syðöst / suðaustur
- saal. = saaledes / således / svolleiðis, þannig
- t. = time / tími, klukkustund
- t. = tomme / tomma, þumlungur
- tab. = tabel / tafla
- testr. = testere, bevidne / staðfesta, votta
- Tilforladel. Efterretn. = *Tilforladelige Efterretninger* (bókartitill / bogtitel)
- tit. = titel / titill
- tit. = titulus (kortform for angivelse af fuldt navn og titel i kopier / stytting í stað ávarps í afritum)
- tjenstl. = tjenstlig / þénustusamlega
- tremast. = tremastet / þrímastrað
- t.sogn / t.s. = tingsogn / þingsókn
- udskr. = udskrive / gefa út fyrir mæli
- ult. = ultimo / í lok mánaðar
- underdanigh. = underdanighed / undirgefni, auðsveipni
- v. = von / frá / fra
- v. / vid. = vide / sjá / se
- v. laugmand = vicelaugmand / vicelovmand / varalögmaður
- v. Magn. Olsen anmerk. = vide Magnus Olsen anmerkninger
- velbyrdigh. = velbyrdighed / velbyrðugheit
- velgg. = velgjerning / velgerning / velgjörð, góðverk
- ventel. = ventelig / væntanlegur
- veturg. = veturgamall / vinter gammel
- vid. sup. cit. = vide supra citerede / sjá áður tilvitnað / se ovenfor citerede
- videat. = videatur / sjá / se
- volm. = volume / bindi / bind
- Widal. = Widalin / Vídalín
- Wilh. Frider. = Wilhelm Friderich
- þén.skild. / þénusk. = þénustuskyldugur / tjenesteskuldugur
- þjófab. = þjófabáلكur / tyvebalk (lovafrnit om tyveri í den gamle lovbog, Jónsbók)
- æruverðugh^t = æruverðugheit / ærbødighed
- aarl. = aarlig / árlig / árlegur

Hugtök og orðskýringar

Í þessu síðasta bindi af útgáfu á landsnefndarskjölum hafa orðskýringarlistar fyrri binda verið sameinaðir í einn og aukið við skýringarnar ef ástæða hefur þótt til. Listinn hér nær því yfir öll sex bindi útgáfunnar en ekki einungis eitt bindi eins og áður. Hér er því hægt að finna á einum stað öll helstu hugtök sem skýrð hafa verið í tengslum við útgáfuna. Listarnir eru bæði á íslensku og dönsku líkt og í fyrri bindum og að mestu leyti sambærilegir, þ.e. sömu orð og hugtök er að finna í þeim báðum. Eina fráviknið er að í íslenska orðalistanum er einnig að finna algeng orð af dönskum uppruna sem komu fyrir í bréfum á íslensku í fyrstu tveimur bindum útgáfunnar sem ekki er ástæða til að útskýra fyrir dönskum lesendum. Sama meginviðmið er við samantekt listans og áður, þ.e. að ekki nærri öll orð eru skýrð neðanmáls í fyrsta sinn sem þau koma fyrir heldur er látið nægja að hafa þau í orðalistanum. Til dæmis eru allar mæli- og verðeiningar, s.s. alin, fiskur, hundrað og vætt, ekki skýrðar neðanmáls. Sama á við um ýmis algeng dönsk og latnesk orð sem oft hafa komið fyrir í fyrri bindum. Þau eru ekki skýrð í neðanmálgreinum heldur látið nægja að tilgreina þau í orðalista. Ýmis hugtök sem tengjast samfélagsgerð 18. aldar og fjölmörg önnur orð sem ekki skiljast vel í dönsku samhengi í dag eru hins vegar útskýrð í neðanmálgreinum eftir ástæðum eins og áður og jafnframt höfð í orðalista. Þar er þá gjarnan að finna ítarlegri skýringu en neðanmáls. Þá eru margvísleg atriði eingöngu skýrð í neðanmálgreinum við skjölin og bréfin sjálf eins og áður en ekki tekin með í orðalistann.

Við samantekt skýringa var einkum stuðst við eftirtalin rit: Björn Þorsteinsson og Bergsteinn Jónsson, *Íslandssaga til okkar daga*. Helgi Skúli Kjartansson bjó til prentunar. Reykjavík 1991; Einar Laxness, *Íslandssaga a–ö I–III*. Alfræði Vöku-Helgafells. Reykjavík 1995; *Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland. Icelandic Historical Statistics*. Ritstj. Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon. Reykjavík 1997; *Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog*. Bind 1–4. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København og Oslo 1981–1988. Vef. <http://holbergordbog.dk>; ISLEX-orðabókin. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Vef. <http://islex.is>; *Íslensk orðabók*. Ritstj. Mörður Árnason, 4. útg. Reykjavík 2007. Vef. <https://snara.is>; *Kalkars Ordbog. Ordbog til det ældre Sprog (1300–1700)*. Vef. <http://kalkarsordbog.dk>; Ludvig Meyer, *Fremmedordbog*. 8. udg. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1970. Vef. <http://meyersfremmedordbog.dk>; *Ordbog over det danske Sprog. Historisk Ordbog 1700–1950*. Bind 1–28. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1918–1956. Vef. <http://ordnet.dk>; *Orðabelgur. Sögulegt hugtakasafn Þjóðskjalasafns Íslands* (vefur opnaður 2020). Vef. <https://ordabelgur.skjalasafn.is>; Sigfús Blöndal, *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík 1920–1924. Auk þess var stuðst við: Hrefna Róbertsdóttir, *Landsins forbetran*. Reykjavík 2001 og *Wool and Society*. Göteborg og Stockholm 2008 og Lýður Björnsson, *Hlutafélag Íslands*. Reykjavík 1998, varðandi hugtök tengd handverki og Innréttingunum í Reykjavík;

Jón J. Aðils, *Einokunarverslun Dana á Íslandi 1602–1787*. Reykjavík 1919, varðandi ýmis heiti tengd versluninni; Lúðvík Kristjánsson, *Íslenzkir sjávarhættir I–V*. Reykjavík 1980–1986, varðandi hugtök tengd sjávarútvegi og Ólafur Arnar Sveinsson, *Leiðarvísir fyrir dóma- og þingbækur í skjaldasöfnum sýslumanna í Þjóðskjalasafni Íslands*. Rit Þjóðskjalasafns Íslands. Reykjavík 2011, varðandi manntalsþing og störf sýslumanna.

Ritstjórar tóku saman orðskýringarlistana ásamt Christinu Folke Ax. Helgi Skúli Kjartansson, Björk Ingimundardóttir og Leon Jespersen lásu listana yfir og gáfu margar gagnlegar ábendingar um það sem betur mátti fara. Áslaug Sverrisdóttir aðstoðaði við skýringar á hugtökum tengdum vefnaði og ullarvinnu. Gunnar Örn Hannesson og Gottskálf Þór Jenson sáú um flestar latneskar orðskýringar og leystu úr torræðum hugtökum. Christina Folke Ax þýddi íslenskar skýringar yfir á dönsku.

a = á. Í dönskum samtímabýðingum frá 1771 er íslenskt *á* aloft þýtt með *a*.

abusus = misnotkun.

academiet i Kiöbenhavn = Kaupmannahafnarháskóli.

accie = hlutabréf.

accise = gjöld lögð á ýmsar vörur. Tekjustofn sem einkum var ætlaður fyrir kaupstaðina sjálfa. → consumption.

accordere/accord = semja um, veita, samrýmast / samkomulag, samningur.

actum ut supra = svo fram farið sem áður segir.

adjunct = aðstoðarmaður.

advenant / eftir advenant = hlutfallslega / í hlutfalli við.

afbygger → hjáleigumaður.

afbyggersted → hjáleiga.

afrett/afrætt = afréttur.

alin (al.) = lengdareining. Lengdareiningin alin (öln) samsvaraði upphaflega lengd framhandleggs frá olnboga og fram á fingurgóma. Á Íslandi á 17. og 18. öld var venjulega miðað við svonefnda Hamborgaralin sem var 57,1 cm. Hún var einnig nefnd íslensk alin. Árið 1683 var dönsk alin fastsett 62,8 cm. Í landsnefndarskjölum er varla átt við danska alin nema þar sem það er sérstaklega tekið fram.

alin (al.) = verðeining. Verðeiningin alin jafngilti einni alin vaðmáls sem samsvaraði tveimur fiskum.

allegere = nefna, tilgreina.

almennungur = landsvæði sem ekki er háð eignarrétti neins eins aðila en nýtt sameiginlega til beitar, hrístekju, kolagerðar, veiða eða annarra nota af ábúendum í nágrenni þess.

andraga/andrage = bera fram, tilgreina.

anfæra = tilgreina, nefna.

angefa = segja til um, gefa upp.

angel = öngull.

angelegen/angelegenheder = áriðandi, þýðingarmikill / mikilvæg verkefni.

anker = rúmmálseining, um 40 lítrar.

annamme/annammelse = taka á móti / móttaka.

Anno die et loco ut supra = ár, dag og stað sem áður segir.

anstalt = ráðstöfun, aðgerð.

antaka = taka við, samþykkja, gera ráð fyrir.

ante = fyrir, áður.

antiqvarius = fornfræðingur.

antiqvitet = fornfræði, vísar gjarnan til gamalla sagna og handrita.

anvenda = nota, nýta.

aparte / à parte = sérstaklega, út af fyrir sig.

appellation = áfrýjun.

applicere = nota, hagnýta.

approbere/approbation = samþykkja/samþykki.

arvebalk = erfðabálkur, erfðatal Jónsbókar.

assignere = ávísa, úthluta.

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

- avanceret = kominn langt, háþróaður, útbreiddur.
- ásauður = kvíaær, mjólkandi ær.
- ásauðarkúgildi → kúgildi.
- áttungur = rúmmálseining sem svarar til 1/8 úr tunnu.
- badstue = baðstofa. Helsta íbúðarhús torfbæjarins, svefn-, vinnu- og dvalarstaður.
- baj/bay/bæj = bær, sveitabær.
- bátar → femmandefar, firemandefar, ottearing, seksæring, sexmandefar, tiæring, tolværing, tomandefar, tremandefar.
- beder = betur.
- bederve/bedervelse = skemma, eyðileggja / skemmd, eyðilegging. → ubedervet.
- befala/befalning = skipa, fela á hendur / skipun, fyrirskipun.
- beneficiarius = lénsprestur. Prestur sem hefur kirkjulén (beneficium).
- beneficium = kirkjulén. Kirkjustaður sem biskup/konungur hafði forræði yfir og veitti presti að léni. Prestar sem höfðu kirkjulén höfðu fullt forræði yfir viðkomandi kirkjustað og hirtu af honum allar tekjur, auk annarra jarða og ítaka sem fylgdu. Föst prestssetur voru einnig oft nefnd beneficium.
- beobagte = athuga, annast, sjá um, gæta hagsmuna.
- beobagtning/beobachtung = athugun, umsjá.
- besigta = skoða og meta.
- besigtelse/besigtelsi/besigtun = vöruskoðun á höfnum. Skoða átti vörubrigdir kaupmanna í hverri höfn um leið og skip komu að vori og setja niður eða lækka verð á þeim vörum sem ekki þóttu fullgildar.
- besigtelsemænd/besigtelsismenn = vöruskoðunarmenn sem önnuðust árlega vöruskoðun á höfnum.
- bestir/bestisk = dýr/dýrslugur.
- besynderlig = einkum, aðallega.
- betala/betaling = borga/borgun.
- bevísá/bevísning = sanna/sönnun.
- beþenkja = íhuga, velta fyrir sér, yfirvega.
- beþenking = íhugun, umhugsun, skoðun, álitsgerð.
- bie = biða.
- billegur = hæfilegur, tilhlýðilegur, sanngjarn. → óbillegur.
- billig/billighed = sanngjarn/sanngirni. → ubillig.
- bivaane = vera viðstaddur.
- blödfisk = blautfiskur, ferskur fiskur.
- boedemand = búðsetumaður, þurrabúðamaður. → tómtúsmáður, þurrabúðir.
- Boelov → Búalög.
- boende = bóndi, búandi.
- boereiseskat/borejseskat/boereyseskat → búreisuskattur.
- boeslod/boesloed = búslóð, aleiga.
- bord = borð, fjöl.
- bók pappírs = magneining. Ein bók skrifpappírs: 24 arkir.
- bryne/brynesten = brýni.
- brændeskov = skógur til eldiviðartöku.
- budemand = búðsetumaður, þurrabúðamaður. → tómtúsmáður, þurrabúðir.
- burejseskatt → búreisuskattur.
- buyse = bússa, lítið seglskip.
- Búalög = safn gamalla reglna, einkum um verðlag, mælieiningar og hvers konar venjur í viðskiptum og landbúnaði.
- búreisuskattur = sérstakur skattur lagður á alla sem reistu bú (stofnuðu nýtt bú eða heimili).
- bygdelaug/bygdelaug = byggðarlag.
- bygselbref/bygselcontract/bygselsedel/byxelbrev = byggingarbréf.
- bygsl/byxle jord = byggja einhverjum jörð eða jarðarpart, þ.e. leigja honum jörðina til ábúðar.
- böigd/böygd = byggð.
- böigdecasse/böygdecasse = byggðakassi, þ.e. hreppskassi eða hreppssjóður.
- böigdelaug/böygdelaug = byggðarlag.
- böxelbrev = byggingarbréf.
- böxle → bygsl/byxle jord.
- casus = tilfelli.

- catechisation = barnaspurningar, ferming-arundirbúningur.
- centner = þyngdareining. Eitt centner samsvavar 100 skálapundum eða um 50 kg.
- chirurgus/chyrurgus = kírúrg. Handlæknir með verklega hjálfun en enga menntun í lyflæknisfræði. Þeir tóku próf hjá landlækni. → fjórðungschirurgus/fjórðungslæknir.
- commercium = verslun.
- commoditet = þægindi, hagkvæmni. → incommoditet.
- compagniehandel = félagsverslun. Verslunarfyrikomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags líkt og á dögum Almenna verslunarfélagsins (1764–1774). Gagnstætt við umdæmaverslun (d. *separathandel*) þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna líkt og tíðkaðist á fyrri hluta 18. aldar. → separathandel.
- Compagniet = Almenna verslunarfélagið 1764–1774. → handelscompagniet.
- Compagniet = Det Islandske Compagnie, Det Octroyerede Islandske Compagnie = Hörmangarafélagið 1743–1758.
- Compagniet = Elsta íslenska verslunarfélagið 1620–1662.
- concipist = höfundur, sá sem semur skriflegt uppkast.
- conditionere = vinna úr samkvæmt viðmiðum.
- confer infra = samanber fyrir aftan.
- confirmera/confirmation = staðfesta/ferming.
- conforme med = í samræmi við.
- confundere = rugla saman, blanda saman.
- consecancer = afleiðingar.
- conservere/conservation = varðveita, halda við / verndun, varðveisla.
- consideration = athugun, íhugun.
- consumtion = gjöld lögð á innlendar vörur þegar þær voru fluttar til kaupstaða. Tekjustofn innheimtur fyrir ríkið. → accise.
- contingent = hluti (af einhverju).
- contribuere/contribution = leggja af mörkum, stuðla að, greiða framlag til / framlag, álgöur.
- convention = samkomulag, samningur, samþykkt.
- copulere/copulation = giftinga/gifting.
- courantdaler = mynteining. → ríkisdalur.
- crepere = drepast.
- cronedaler = mynteining. → ríkisdalur.
- cronlage = álag ef greitt er með kúrantdal.
- cum = ásamt, auk.
- dagsláttá → eyrissvöllur.
- dagsláttur = vinnukvöð, dagsverk karlmanns um slátt. Einnig nefnt dagsverk. → kvaðir.
- dagsverk → dagsláttur, kvaðir.
- dannemand = dáindismaður, heiðursmaður.
- datum ut supra = dagsetning sem áður segir.
- deduction = ályktun.
- degger = magneining. Einn tugur af skinnum, t.d. refaskinnum.
- delinqvent = afbrotamaður sem hefur verið ákærður eða dæmdur.
- delinqventsag = sakamál.
- dependere = vera háður, vera komið undir einhverju.
- deputera = veita, úthluta.
- dimittere = útskrifa úr skóla, sem hefur lokið námi.
- disputer/dispyter = ágreiningur, heiftarleg skoðanaskipti.
- disputere = ræða, rökræða.
- disputerligt = vafasamt, umdeilanlegt.
- distribuera/distribution = jafna niður, skipta / niðurrjöfnun, úthlutun.
- drachme → drakma.
- dragegarn = dragnet eða fyrirdráttarnet. → flydegarn, garn, staaende, lagnet, træk-garn/trækkegarn.
- drakma = þyngdareining. Ein drakma samsvavar um 8 grömmum.
- duggarasokkar = sokkar úr grófu ullargarni. → púlssokkar.

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

dýratollur = sérstakur skattur notaður til að standa straum af kostnaði við eyðingu refa. Einnig nefndur refatollur.

in ecclesiasticis = í andlegum málum, í kirkjulegum málum.

eftirlegumaður = kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn þegar skip voru farin að hausti.

eftirliggjari → eftirlegumaður.

eikt → eykt.

einkaup = úttekt í kaupstað án magnafsláttar, vörukaup í litlum skömmtum, þ.e. kaup fyrir minna en 120 fiska í senn. → hálfstykkiskaup, hundraðskaup.

ejusdem = sama (sama dag, sama mánaðar).

emeritus = sá sem látið hefur af störfum → pastor emeritus.

employ/emplojere = atvinna, starf / nýta, fá vinnu við.

engjahey → úthey.

eragte/eragtning = álíta, gera ráð fyrir, álykta / skoðun, hugleiðing, álitsgerð.

erholde = fá úthlutað, taka á móti.

erlange = fá, hljóta, útvega.

estime/æstime = virðing.

et = og.

examinere = rannsaka.

exception/excipere = undantekning/undan-skilja.

excuse/excusere = afsökun/afsaka.

execution = aftaka, aðför, framkvæmd, refsing.

extendere = útvíkka, teygja út, ganga langt.

extradere/extrahere = draga út, afrita.

eykt = tiltekna stundir hluta sólarhringsins samkvæmt fornri reglu. Sólarhringurinn skiptist í átta eyktir og er hver eykt því þrjár klukkustundir.

eyrisvöllur = skák af túni sem talið var eitt dagsverk að slá, 30 × 30 faðmar.

facil = léttur, þægilegur.

faðmur = lengdareining. Einn faðmur samsvavar þremur álum.

falkeqvæg/falkestud → fálkanaut.

fardagar = fjórir fyrstu dagarnir (fimmtu-

dagur til sunnudags, vikan á sumrin byrjaði á fimmtudegi) í sjöundu viku sumars sem hefst á bilinu 31. maí til 6. júní. Þá áttu ábúendaskipti að fara fram. Í skjölunum er vinnuhjúaskildagi einnig oft kallaður *fordag* og stundum *tjenistefardag*. → vinnuhjúaskildagi.

fast = næstum.

fálkanaut = nautgripir sem slátrað var til fódurs handa fálkum konungs á leiðinni til Kaupmannahafnar.

feldtbereederie = skinnaverkun, hvítsútn (álúnsútn).

femmandefar/femmannefahar = fimmmannafar.

firemandefar/firemannefahar = fjögramannafar.

fiskemed/fiskemid = fiskimið.

fiskever/fiskevær = verstöð.

fiskihöfn = höfn þar sem aðallega er verslað með sjávarafurðir. → sláturhöfn.

fiskireikningur = verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með sjávarafurðum, öfugt við prjónlesreikning þar sem verðlag miðast við að greitt sé með landbúnaðarafurðum. → prjónlesreikningur.

fiskur (f.) = verðeining. Jafnvirði þurrkaðs fisks af tiltekinni stærð, um 1 kg. Tveir fiskar jafngiltu einni alin vaðmáls.

fjallagrös/grasaferð = fjallagrös (*Cetraria islandica*) voru mikið nýtt á Íslandi fyrr á öldum bæði til manneldis og lækninga. Farið var í sérstakar grasaferðir á heidar upp á vorin þar sem fjallagrös var safnað, oftast um miðjan júní og tók nokkra daga.

fjárpestin/fjárkláðinn/fjárskyin = sauðfjár-sjúkdómur (húðsjúkdómur af völdum fjárkláðamaurs) sem barst til Íslands 1761 með enskum kynbótahrútum sem keyptir voru á fjárbúið á Elliðavatni. Árið 1769 hafði fjárpestin breiðst út um allt Suðurland, Vesturland og vestanvert Norðurland og valdið miklum skaða en

- náði ekki til Austfjarða og Vestfjarða. Lækningatilaunir báru ekki árangur. Niðurskurður og fjárskipti hófust haustið 1772 í nokkrum áföngum, m.a. fyrir tilstuðlan Landsnefndarinnar, og var lokið 1779. Nú oft talað um fjárkláðann fyrri til aðgreiningar frá fjárkláðanum síðari 1855–1877.
- fjórðungschirurgus/fjórðungslæknir = heiti á tveimur og síðar þremur læknum sem störfuðu hver í sínum landsfjórðungi. Fyrst skipaðir 1766 norðanlands og vestanlands og 1772 austanlands. Landlæknir starfaði einn á Suðurlandi til 1799. Fjórðungslæknar lærðu handlæknisfræði og tóku próf hjá landlækni. → chirurgus.
- fjórðungsgjöf = fjórðungur af lausafé sem eigandi mátti gefa frá sér án samþykkis erfingja.
- fjórðungur (fj.) = þyngdareining, tæp 5 kg. 1 fjórðungur = 20 merkur.
- fjörufiskur = greiðsla fyrir þangfjöru til eldiviðar. Algengasta greiðslan var 20 fiskar eða hálf vætt.
- flydegarn = reknet. Net fest með taug við skip og látið reka fyrir straumi. → dragegarn, garn, staaende, lagnet, trækergarn/trækkegarn.
- foer = fóður.
- foranstalta = stofna til, gera gangskör að.
- foranstaltningar = ráðstafanir, aðgerðir.
- forbetra = bæta, endurnýja.
- forderlig = fljótur, snöggur.
- fordjarfa/fordjörfun = eyðilegging, spilla / eyðilegging, spilling.
- forlag/forlagseyrir = viss eign sem var talin nægja til framfærslu um ákveðinn tíma sem leiddi til skyldu fólks að framfæra ættingja sína. Forlagseyririnn ákvarðaðist nánar eftir skyldleika og efnun.
- forlagsöre → forlag/forlagseyrir.
- forlegen = forleginn, skemmdur.
- forleningsgaard = lénsjörð. Jörð lögð til framfærslu sóknarprests. → mensalia.
- forlénning = vísar til svonefndra jarðaumboða sem veitt voru að léni (seld á leigu) af yfirvöldum. Einnig talað um lénsjarðir og kirkjulén. → beneficium, umboð/umboðsjarðir.
- forléningsmaður = maður sem fær jörð/jarðir til umráða frá öðrum, stjórnar og hefur tekjur af þeim, svipað og umboðsmenn klaustursjarða. → umboð/umboðsjarðir.
- formegan/formegun = eftir efnum, fjárhagsleg geta.
- formelde/formælde/formældning = segja til um, gefa upp / ákvörðun, tilkynning.
- fornuft/fornuftugur = skynsemi, skilningur, brjóstvit / skynsamur.
- fornærma/fornærmelse = misbjóða / vansæmd, skómm.
- forpagtari/forpagtning = umboðsmaður/umboð. → umboð/umboðsjarðir.
- forsorga/forsorgun = annast, sjá fyrir / framfærsla, lífsviðurværi.
- forsóma = vanrækja, skeyta ekki um.
- forsýna = sjá fyrir, útvega, birgja upp.
- fournere/fournering = útvega, birgja upp / aðdrættir.
- framfærslubalk/fremförslebalk = framfærslubálkur Jónsbókar.
- frelse = frelsi.
- fremfarne = framfarnir, liðnir, látnir.
- fremmede baade → inntökubátar/inntökuskip.
- fri skyds/skyts = flutningskvöð. Skylda til að lána hest til flutninga. → hestlán.
- fríður peningur / greiðsla í fríðu = lifandi búpeningur / borgun með lifandi búfé.
- föring → fjórðungur.
- förstning = í fyrstu, í byrjun.
- faarefnattet → fjárpestin.
- gabestok → gapastokkur.
- gagnvaður = hákarlavaður. → lagvaður.
- gapastokkur = sérstakt refsitæki notað til að niðurlægja afbrotamenn. Gapastokkar voru nokkuð mismunandi að gerð. Algengir voru til dæmis stokkar með gróp

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

- sem voru felldir saman utan um háls og hendur sakamanna sem voru látnir standa þannig á fjölförnum stað í mislangan tíma eftir alvarleika brots til viðvörunar öðrum. Einnig tíðkuðust hálsringir sem voru festir við staur eða kirkjuvegg. Gapastokkar voru aflagðir á Íslandi með tilskipun 1809.
- garn, staaende = lagnet. Fiskinet fest við stjóra. → dragegarn, flydegarn, lagnet, trækgarn/træckegarn.
- gaver / have gaver = hafa gáfur.
- gebrekklig/gebrækkelig = veikburða.
- gellinge = heppnast, ná árangri.
- gemenlig/gemeenlig = almennt, venjulega.
- genere / in genere = almennt.
- gjafatollur = skattur greiddur af lausafé (ekki fasteign) sem rann til sýslumanna.
- gjaldvoð = gjaldgengt vaðmál.
- goder = goðar eða goðorðsmenn sem fóru með æðsta vald í landinu á þjóðveldistímanum.
- grasserende = grasserandi, sem geisar, herjar.
- grundleye = uppsátursgjald. Leigugjald fyrir vör eða lendingarstað báta. → undirgift.
- græsmark = tún.
- gymnasion = æðri menntastofnun þar sem kenndar eru ýmsar hagrænar og hagnýtar greinar.
- hakall = hákarl.
- handelscompagniet = Almenna verslunarfélagið 1764–1774. → Compagniet.
- hart at / hardt ad = hartnær, næstum.
- haugedyrkning = garðrækt, matjurtaræktun.
- haukall/havkall/havkalv = hákarl.
- hauset/hausæt/hausetter/hausætter = háseti/hásetar.
- haustþing = árlegt þing haldið undir stjórn sýslumanna á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að hausti. Á haustþingum voru jarðir seldar á leigu frá næstu fardögum og búfénaður talinn fram til skatts auk þess sem birta átti ýmsar samþykktir, dóma og konungsboðskap frá Alþingi þá um sumarið. → héraðsþing, manntalsþing.
- hálfstykki kaup = vörukaup í stórum skömmtum, kaup fyrir minnst 120 fiska í senn. → einkaup, hundraðs kaup.
- hálfstykki klæði = algeng tegund innflutts klæðis, heldur dýrari en varningsklæði. → varningsklæði.
- hestlán = skylda leiguliða (eða hjáleigubónda hjá honum) til að lána hest. → kvaðir.
- hestur = gömul magneining af heyi sem jafngilti því sem einn hestur gat borið, venjulega um 80–100 kg.
- heyatollur = vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest eða fóður sem því nam. → lambseldi/lambsfóður.
- héraðsþing = almennt þing í héraði þar sem ýmsum héraðs- og dómstórfum var sinnt undir stjórn sýslumanna. Héraðsþingin náðu yfirleitt til nokkurra hreppa í senn en hreppstjórnarþing fóru fram í hverjum hreppi fyrir sig að vori og hausti. → haustþing, manntalsþing.
- hjábúðarmaður = maður sem býr í hjáleigu, þurrabúð eða hvers konar afbýli við sjávarsíðuna.
- hjáleiga = smábýli, leigt út frá annarri jörð.
- hjáleigumaður = maður sem býr í hjáleigu.
- hjemmemark = tún.
- hlutur = hluti í sameiginlegum fiskaflla.
- hlutur, dauður = hlutir við aflaskipti umfram fjölda bátsverja sem venjulega gengu til bátseiganda og landeiganda fyrir leigu á bát, veiðarfærum og aðstöðu í landi og stundum til formanns í viðbót við hans reglulega hlut.
- hlöt → hlutur.
- hosesboende/hosboende = húsbóndi.
- hospitalslött → hospítals hlutur.
- hospítals hlutur = sérstakt gjald lagt á þá sem stunduðu sjóróðra til að standa straum af kostnaði við holdsveikraspítalana. Gjaldið nam einum hlut af hverjum bát/skipi, einn ákveðinn dag á ári.
- hoveri → kvaðir.
- hovetbolle → höfuðból.

hrafntinne = hrafntinna.

hreppur = lægsta veraldlega stjórnsýslustigið. Í hverjum hreppi voru þrír til fimm hreppstjórar. Þeir voru útnefndir af sýslumanni og áttu að hafa eftirlit með framfærslumálum, landbúnaði og tíundargreiðslum með fleiru.

hríshestur = skylda leiguliða (eða hjáleigubónða hjá honum) til að færa hestburð af hrísi heim til landeiganda eða umsjónarmanns jarðar. → kvaðir.

hrófölsfiskur = hróföl var veisla í byrjun vetrarvertíðar þegar skip höfðu verið sett í hróf (naust). Hverjum háseta bar að greiða fyrir veisluna með fiskum sem teknir voru reglulega af óskiptum afla yfir vertíðina og voru nefndir hrófölsfiskar. Þessi síður tíðkaðist eingöngu í Vestmannaeyjum. Hrófölsfiskar voru tvívegis dæmdir ólöglegir með dómum 1635 og 1685 en í bæði skiptin var það virt að vettugi í Vestmannaeyjum.

hud, miste sin hud = missa húð sína, vera húðstrýktur.

hujus = þessa (þessa mánaðar).

hundrað (hndr.) = verðeining. Eitt hundrað samsvaraði 120 álnum eða einu kúgildi.

Verðmæti jarða var metið í hundruðum. hundraðskaup = vörukaup í stórum skömmtum, kaup fyrir minnst 120 fiska í senn. → einkaup, hálfstykkiðkaup.

husageforordning/huusagaforordning = húsagatilskipun.

húsaleiga = þjónustukaup. Eftirgjald sem utanaðkomandi sjómenn greiddu fyrir drykk, grauta, þjónustu, þvott og matseldun en ekki húsnæði því að fyrir það var ekki greitt. Ýmist nefnt húsaleiga, soðningarkaup eða þjónustukaup. Gjald-ið var nokkuð mismunandi eftir landsvæðum, vanalega um 15–20 fiskar yfir vertíðina. Á Snæfellsnesi var auk þess venja að láta alla þorskhausa upp í þjónustukaupið en um það var mikið deilt á síðari hluta 18. aldar.

húsauppbót = leiguliða var skylt að halda við húsum á ábýlisjörð sinni en á móti bar landeiganda að greiða tiltekna upp-bót sem nefnd var húsauppbót.

húsfólk → húsmáður.

húsmáður = maður (karl eða kona) sem leigði húsnæði hjá bónda á sveitabæ en var út af fyrir sig. Oft einn en stundum með fjölskyldu. Húsmenn höfðu oft einhver jarðarafnot og stundum ákveðna vinnuskyldu en töldust ekki vera vinnu-menn bænda. Þessi staða var þannig nokkurs konar millistig milli bænda og vinnufólks.

húsmannstollur = skattur sem bændur greiddu fyrir hvern húsmann sem þeir héldu. Skatturinn nam tíu fiskum fyrir hvern húsmann sem tíundaði eitt hundrað eða meira.

hverer = hverir.

höetold → heytollur.

höfuðból = stórt býli. Til þess að jörð gæti talist höfuðból varð hún að vera metin til 60 hundraða eða meira. Höfuðból höfðu lagalega sérstöðu, t.d. um erfðir, sem miðaði að því að þau héldust í ættum.

haakall/haakallefangst = hákarl/hákarla-veiði.

haardfisk = harðfiskur.

haaset/haasættar = háseti/hásetar.

ibidem = sama stað.

idelig = iðulega, í sífellu.

ildebrand = eldiviður.

immer = alltaf, aftur og aftur.

importere = færa, gefa í aðra hönd, skipta miklu máli.

inclusive = innifalinn, talinn með.

incommoderet = þjáður.

incommoditet = óþægindi, óhagkvæmni. → commoditet.

inderste → húsmáður.

indrømme = rúma. → rømme.

informera/information = upplýsa, kenna / upplýsing, vitneskja.

infra = að aftan.

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

inficera/inficeruð = smita, sýkja / smituð, sýkt.

Innréttingarnar = hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. Megináhersla var lögð á ullarvinnslu, vefnað, skinnaverkun og færaspuna. Einnig reynt að koma á fót þilskipaútgærð og brenni-steinsvinnslu. Innréttingarnar nutu tölu-verðs stuðnings danskra stjórnvalda. Þær voru sameinaðar Almenna verslunar-félaginu 1764 vegna fjárhagsörðugleika. Þær voru starfandi til 1803.

innskrenkja = takmarka, minnka.

innstæðubátar = bátar í eigu konungsút-gerðarinnar. Þeir voru hafðir á jörðum í eigu konungs og leiguliðar og hjáleigu-bændur þar voru skyldaðir til að róa á þeim yfir vertíðina. Var það nefnt manns-lán. Konungsútgærð var mest á Suður-nesjum og í Vestmannaeyjum. Sama fyrir-komulag var haft á útgærð biskupsstól-anna. Danska *inventariibaade*.

innstæðukúgildi = ær og kýr sem leigðar voru með jörðum voru kallaðar innstæða eða innstæðukúgildi. Einnig talað um kvíldi, leigukúgildi og stundum aðeins kúgildi. Danska *inventariikvilder*. → leigu-kúgildi, kúgildi.

inntökubátar/inntökuskip = aðkomubátur. Bátar sem utanaðkomandi menn komu með til að róa á yfir vertíðina og leigðu þá uppsátur og aðstöðu hjá bændum við sjávarsíðuna. Danska *fremmede både*.

inqvirere = rannsaka, grennslast fyrir um. insinuere = afhenda, fá í hendur, gefa í skyn.

interessere = fjárfesta.

intrader = tekjur.

inventar/inventarium = fylgifé, tilheyrandi eignir (einkum búfé, gripir, verkfæri o.þ.h.).

inventariibaade → innstæðubátar.

inventarium, levende → innstæðukúgildi.

inventarkvilder/inventariikvilder/inventar-qvæg → innstæðukúgildi.

islandsk mos → fjallagrös.

itzige = núverandi.

Íslandsalin = 57,1 cm. → alin.

ítak = réttur til ákveðinna nytja af jörð í eigu annars.

jökell/jökul = jökull.

kaupamaður = maður í tímabundinni vinnu við heyskap hjá öðrum á sumrin.

kaupavinna → kaupamaður.

kere sig om = kæra sig um, skeyta um.

kersej/kiersey/kirsey = kersa, þéttofin ullar-voð — vaðmál. Mikið þæfð, hvít eða lituð. Meðal vefnaðarvöru sem framleidd var í klæðavefsmiðju Innréttinganna í Reykjavík. → klæði/klæðagerðariðn.

kirkjuinnleiðsla kvenna = kirkjuathöfn þar sem prestur leiddi konu í kirkju nokkrum vikum eftir barnsburð svo að hún gæti hreinsast fyrir Guði.

kirkjustóll = kirkjubók, þ.e. reikningar og eignaskrár kirkju.

kjære sig om = kæra sig um, skeyta um.

kjöbebalk = kaupabálkur Jónsbókar.

kjöbemand → kaupamaður.

kjöbevinde → kaupavinna.

kjöbmandsstakken → stakkur, svara undir.

kjöbstad/kjöbsted = verslunarstaður.

kjöbtid = kaup tíð.

klipfisk/klippfiskur = þurrkaður saltfiskur samkvæmt Nýfundnalands- eða Terraneuf-aðferð.

klausturhaldari = umboðsmaður klaustur-eigna sem eftir síðaskipti voru lagðar undir konung. Einnig nefndur forpaga-ri.

klæði/klæðagerðariðn = önnur af tveimur framleiðslugreinum vefsmiðja Innrétting-anna í Reykjavík (hin var taugerð). Klæða-gerð snerist um framleiðslu á einskeftu- eða vaðmálsvoðum ofnum úr snúðlinu ullarbandi, þ.e. loðbandi. Eftirmeðhöndl- un voða var þæfing, ýfing, lóskurður, burstun og pressun. Klæði var einlitt, hvítt eða lituð. Mismunandi gerðir af klæði mátti framleiða með mismunandi

- áherslu á ofangreinda liði eftirmeðhöndlunar. → taugerð/taugerðariðn.
- koeners kirkegang → kirkjuinnleiðsla kvenna.
- koeqvilder → kúgildi, leigukúgildi.
- kokogilde → kúgildi.
- kommercekollegiet = ein af stjórnarskrifstofum ríkisins í Kaupmannahöfn. Þrjú kommercekollegí voru starfandi á einveldistímanum, hið fyrsta 1668–1691, annað 1704–1708 og þriðja 1735–1816. Verkefni þess var að sinna ýmiss konar verslunar- og tollamálum, handverki og landsagamálum.
- konungsskattur = lausafjárskattur (nefskattur) sem hver skattskyldur bóndi á Íslandi greiddi konungi.
- konungstíund → tíund.
- kotemænd/kotungur = kotungar, hjáleigumenn, tómthúsmenn og aðrir fátækir smábændur.
- kristfjárjörð = jörð gefin Kristi til styrktar fátækum. Kristfjárjarðir voru í umsjá hreppa og rann ágóði af þeim til framfærslu fátækra.
- króndalur = mynteining. → ríkisdalur.
- kúgildi = verðeining. Sem verðeining jafngilti kúgildið einu hundraði sem samsvaraði einni gallalausri kú eða sex ám, loðnum og lembdum í fardögum.
- kúgildi = ær og kýr sem leigðar voru með jörðum voru kallaðar kúgildi og þá oft talað um leigukúgildi, ásaudarkúgildi og stundum kýrkúgildi. → leigukúgildi, innstæðukúgildi.
- kúrantdalur = mynteining. → ríkisdalur.
- kútur = rúmmálseining. 1 kútur = 8 pottar eða um 7,7 lítrar.
- kvaðir = ákveðnar vinnuskyldur leiguliða í þágu landeigenda eða umsjónarmanna jarða voru kallaðar kvaðir. Þær voru hluti af leigugjaldi jarðanna en einnig lagðar á hjáleigur. Kvaðir gátu verið margvíslegar. → dagslátur, dagsverk, hestlán, hríshestur, mannlán, skipsáróður.
- kvartil = rúmmálseining. Lítil tunna, samsvaraði 8 pottum.
- kvint = þyngdareining. Eitt kvint samsvaraði fimm grömmum.
- kvíldi = annað heiti yfir kvígildi eða leigukúgildi. → leigukúgildi.
- kvægsygen → fjárpestin.
- kýrkúgildi → kúgildi.
- lagie/lagio = gjald, þóknun, álag á skráð verðmæti.
- lagnet = fiskinet fest við stjóra. → dragegarn, flydegarn, garn, staaende, trægarn/trækkægarn.
- lagvaður = hákarlavaður, þ.e. lína með tveimur önglum sem látin var liggja í sjó milli þess sem vitjað var um. Einnig nefndur gagnvaður. → gagnvaður, setusókn.
- lambselði/lambsfóður = vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest. → heytollur.
- landastefna að hausti = árlegt þing haldið undir stjórn sýslumanna á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að hausti. → haustþing.
- landastefna að vori = manntalsþingin sem haldin voru á vorin voru stundum einnig nefnd landastefnur. → manntalsþing.
- landaurar = gjaldgengar vörur á föstu verði sem ákveðið var af yfirvöldum.
- landfarsyge = landfarsótt, faraldur.
- landþrang = óleyfileg verslun með vörur utan verslunarstaðanna.
- landsagatilskipun = heildarreglugerð sem nær yfir allar hliðar samfélagsins, bæði efnahagslegar og félagslegar, svo sem stjórnskipulag, kirkjusiði, húsaga og barnauppeldi, réttindi og skyldur bæði húsbænda, vinnuhjúa og lausamanna, framfærslu fátækra, reglur um letingja og flakkara, um búskap, samband húsbænda og leiguliða, sjósókn, lögstjórn og málarekstur. Tilskipanir voru viðbættur við landslög og því var hægt að breyta lögum með tilskipunum. Engin gildandi almenn landsagatilskipun var til fyrir Ís-

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

- land á 18. öld, þegar Þorkell Fjeldsted ritaði sitt uppkast fyrir Landsnefndina, aðeins tilskipanir um einstök málefni. Í Danmörku og Þýskalandi var um tvenns konar tilskipanir að ræða: lögreglutilskipanir (d. *politiforordninger*) sem tóku til málefna í bæjum og borgum og tilskipanir sem giltu um málefni sveitanna og landsbyggðarinnar (d. *landforordninger*). Samkvæmt yfirskrift á uppkasti Þorkels Fjeldsteds „udkast til en politie- og landforordning for Island“ var gert ráð fyrir samblandi af báðum þessum tegundum.
- landseti = leiguliði.
- landsleigubalk/landsleje/landsleyebalk = landsleigubálfur Jónsbókar.
- landstinget = landsþingið, Alþingi á Þingvöllum.
- landsvane/landsvaane = landsvani, samkvæmt venju í landinu.
- landsvísa / á landsvísu = eftir landaureikningi, samkvæmt venju í landinu.
- landsaatte = landseti, leiguliði.
- laugmandstold → lögmanssonullur.
- laugrettemænd → lögréttumenn.
- laugtinget = Alþingi á Þingvöllum. → lavtinget.
- launverslun = á tímum einokunarverslunar á Íslandi 1602–1787 var öll verslun við aðra en danska kaupmenn bönnuð. Ólögleg verslun við útlendinga sem stunduðu fiskveiðar við Ísland tíðkaðist nokkuð á þeim tíma og var nefnd launverslun.
- lausamaður/lausamennska = lausamaður, lausakona eða lausafólk var undanþegið því að vera í ársvistum hjá bændum. Löglegir lausamenn áttu að greiða lausamennskutoll þar til lausamennska var bönnuð árið 1783.
- lausgangari = vinnufært almúgafólk sem sá fyrir sér með því að flakka eða ferðast frá einum stað til annars án þess að vera í ársvist hjá neinum bónda. Það fékk ef til vill tímabundna vinnu hér og hvar á ferðum sínum en var ekki með lausamenskuleyfi.
- lavrette → lögrétta.
- lavrettemænd → lögréttumenn.
- lavtinget = Alþingi á Þingvöllum. → laugtinget.
- legkaup = greiðsla til kirkju fyrir legstað í kirkjugarði.
- legorðsmál = samfarir utan hjónabands, mál sem komu fyrir dómstóla þegar þær leiddu til þungunar.
- leigukúgildi = ær og kýr sem leigðar voru með jörðum voru kallaðar leigukúgildi. Stundum aðeins nefnt kúgildi, kvildi, innstæða eða innstæðukúgildi. → kúgildi, innstæðukúgildi.
- leiguliði = sá sem leigir og býr á jörð í eigu annars.
- leigur → smjörleigur.
- lejearbejder/leyearbeyder = kaupamaður.
- lejeqvilde/leyeqvilde → leigukúgildi.
- lejermaal/leyermaal → legorðsmál.
- lejlending/lejlænding/leylænding → leiguliði.
- lemfældig = varfærinn.
- lest = rúmmálseining. Ein lest af algengustu vörum eins og mjöli, baunum, smjöri, kjöti, fiski og öli samsvaraði 12 tunnum.
- lest = þyngdareining. Ein lest af hörðum fiski eða skreið samsvaraði 15 skippundum eða um 2.400 kg. → skippund.
- lélegheit = tækifæri, hentugleiki. → ólélegheit.
- lides = líðast, þolast.
- liigsangösöre → líksöngseyrir.
- líksöngseyrir = gjald til prests fyrir útför.
- lísipund = þyngdareining. Eitt lísipund samsvaraði 8 kg.
- ljóstollur = sérstakur skattur, lagður á hvern tíundarskyldan mann, ætlaður til að standa straum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og að útvega vín og brauð. Húsmenn og tómthúsmenn greiddu hálfan ljóstoll.
- lod → hlutur.

lodserlæggelse → undirgift.

louvrettesmænd → lögréttumenn.

lóð silfurs = þyngdareiningin lóð samsvaraði 1/32 úr pundi. Hvert lóð silfurs gildi jafnt og 3 mörk í kúrantmynt eða hálfur ríkisdalur.

lóðagjald → undirgift.

lurendrejerie/luurendrejerie → launverslun. lut → hlutur.

lódt → hlutur.

lögleiga = lögleg leiga taldist vera 10% af matsverði eigna eða 12 álnir af hverju hundraði.

lögmannstollur/lögmannsfiskur = sérstakur skattur sem rann til lögmanna til að bæta launakjör þeirra. Hann nam tveimur fiskum af hverri jörð og lausafé yfir eitt hundrað. Lögboðinn 1688.

lögrétta = dómstóll og þinglýsingarstaður á Alþingi.

lögréttumenn = menn sem kallaðir voru á Alþingi til að starfa í Lögréttu (dómstól og þinglýsingarstað á Alþingi). Samkvæmt Jónsbók voru þeir upphaflega 36 að tölu en var fækkað í 16 árið 1732 og gegndu eftir það aðeins hlutverki þingvotta. Þeir fengu laun og nutu nokkurra fríðinda og virðingar.

lösemand/lösemandstold → lausamaður.

lösgjænger → lausgangari.

löt/lött → hlutur.

malum = böll, meinsemd.

manneldi = skylda bænda að framfæra ómaga. Hver skattskyldur bóndi var skyldugur að vista ómaga hjá sér um tiltekinn tíma eftir efnahag og sjá honum fyrir fæði. Nefndist þessi skylda frá fornu fari manneldi.

mannhelgebalk = mannhelgi í Jónsbók. Kafli um fríðhelgi einstaklinga.

mannslán = róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum landeigenda og umsjónarmanna jarða á vertíð eða sinna flutningum. Róðrarkvaðir fylgdu oft konungsjörðum og jörðum biskups-

stólsins í Skálholti. Stundum gátu landsetar losað sig undan kvöðinni með því að greiða 20 álnir (40 fiska). Einnig talað um skipsáróður. → kvaðir.

manntalsfiskur = gjald lagt á aðkomumenn sem komu í verstöðvar til útróðra og rann til sýslumanna sem þóknun fyrir aukna löggæslu á vertíð. Tíðkaðist aðallega á Snæfellsnesi og í Gullbringusýslu. manntalsþing = lögboðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldugur að sækja árlega, haldið undir stjórn sýslumanna á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. Á manntalsþingi fór m.a. fram álagning og innheimta skatta og tolla, birting konungsbréfa og ýmissa tilkynninga, skipan hreppstjóra og ýmis dómstörf. → haustþing, héraðsþing.

manqvement = galli, vanræksla.

manqvere/mankere = vanta, skorta.

mark (mk.) = mynteining í Danmörku frá miðri 16. öld. 1 mark = 16 skildingar. 1 ríkisdalur = 6 mörk = 96 skildingar.

matgjafir → manneldi.

máldagi/máldagabækur = máldagabækur biskupa, skrár yfir eignir og ítök kirkna.

málfaðmur = lengdareining. Einn málfaðmur samsvaraði þremur og hálfri alin.

medhandling = meðhöndlun, meðferð.

meleret = litað (gjarnan í mörgum litum).

menage/menagere = sparnaður/spara.

menagerlig = hagkvæmur, sparsamur.

mensalia = jarðir lagðar til framfærslu sóknarprests. → forleningsgaard.

mentionere = nefna, fjalla um.

miscellanea = af ýmsu tagi.

mislig = varhugaverður, vafasamur.

misligheder = óheppilegt athæfi.

mislinga/mislinge = misheppnast.

míla, dönsk = rúmir 7,5 km.

moetörv = mór.

mulct/múlk = sekt.

mulctere/múlktera = dæma til að greiða sekt.

myre = mýri.

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

- mælieiningar og verðeiningar → alin (al.), anker, áttungur, bók pappírs, centner, degger, drakma, faðmur, fiskur (f.), fjórðungur (fj.), hestur, hundrað (hndr.), kúgildi, kútur, kvartil, kvint, lest, lísi-pund, lóð silfurs, málfaðmur, míla, mörk (mk.), oxehoved, peli, pottur, skeppa, skipbund, stika, tunna (t.), únsa, vika sjávar, vætt (v./w.), örtugur.
- möd = mjöður.
- mörk (mk.) mæld = rúmmálseining, um 0,248 l.
- mörk (mk.) vegin = þyngdareining, um 248 g. 20 merkur = 1 fjórðungur. → vætt.
- nachdeel = óþægindi, ókostur.
- negoce = verslun.
- nestafvigte/næstafvigte = undangenginn, síðastliðinn.
- nöd/nööd = nautgripur, naut.
- nödsiunsvahrer/nödsynsvahrer = nauðsynjavörur.
- Oberret → Yfirréttur.
- objection = mótbáur, mótrök, mótmæli.
- observandum = aðgætnisvert.
- observera = aðgæta, athuga, taka eftir.
- obtinere = fá, öðlast.
- octroj/octroy = einkaleyfi, einokunarskilmálinn um verslun.
- oekonomi = efnahagslíf, fjárhagsleg stjórn eða rekstur, fjármál.
- oekonomiegotzet/oekonomiens jordegodz = jarðeignir sem heyra undir ráðsmann biskupsstóls og skóla en ekki beint undir biskupsembætti eftir aðskilnað á fjárhaldi biskupstólanna og biskupsembættanna. → separationsacten.
- oekonomiskt selskab = félag með það að markmiði að efla atvinnu og landshagi þjóðar.
- oekonomus = ráðsmaður (einkum ráðsmaður biskupsstóls).
- omage = ómagi. Persóna sem getur ekki unnið fyrir sér sjálf, t.d. barn eða gamalmenni.
- ombud/ombudsjorder → umboð/umboðsjarðir.
- ombudsholder/ombudsmand = umboðshaldari/umboðsmaður. → umboð/umboðsjarðir.
- once → únsa.
- ongefet/ongefehr/ongefær = um það bil.
- onus = byrði.
- opland = uppsveitir. Byggð sem liggur inn til landsins fjarri sjó.
- oplandsbonde = bóndi upp til sveita sem aðallega lifir á búfjárrækt, gagnstætt við þann sem býr við sjávarsíðuna. → söebonde.
- oppebørsel = innheimta, móttaka.
- opsidder = ábúandi, leiguliði.
- opslaa = slá gras.
- ordinair = almennur, venjulegur.
- os = ós, árs. Einnig notað um stöðuvötn á sjávarkambi eins og t.d. Dyrhólaós og Holtsós.
- otteæring = áttæringur.
- oxehoved = vínáma. Rúmmálseining, u.þ.b. 2 tunnur (240 lítrar).
- óbillegur = ósanngjarn, óréttmætur. → billegur.
- óinteresseraðir = óhlutdrægir.
- ólélegheit = óhentugleiki, ómak, erfiðleiki. → lélegheit.
- órímilegt = fráleitt, fjarstætt.
- pagina = blaðsíða.
- pakklæde (pach) = ein af fleiri gerðum af klæði sem framleitt var í klæðavefsmiðju Innrétinganna í Reykjavík. → klæði/klæðagerðarið.
- pardonere = fyrirgefa, afsaka.
- passato = síðastliðinn (mánuð).
- pastor emeritus = prestur sem látið hefur af störfum.
- peli = rúmmálseining. Einn peli er um 0,25 lítrar eða fjórðungur úr potti.
- pensionsjord = jörð sem lögð hefur verið til framfærslu sóknarprests.
- polerede/polerte = síðaðir, háttvísir.
- politieforordning → landsagatilskipun.
- portionsregning = rekstrarreikningur kirkjunnar.

- pottur = rúmmálseining. 1 pottur = 0,966 lítrar.
- prakker/prakkari = flakkari, betlari.
- presstóbak = óskorið munntóbak, pressað í blokkir. Stundum einnig kallað þrykkt tóbak. → rolltóbak.
- prjónles = prjónavörur ætlaðar til sölu í versluninni.
- prjónlesreikningur = verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með landbúnaðarafurðum, öfugt við fiskireikning þar sem verðlag miðast við að greitt sé með sjávarafurðum. → fiskireikningur.
- pro memoria = minnisblað, óformleg skrifleg skilaboð. Pro memoria var mikið notuð yfirskrift bréfa, t.d. milli embættismanna eða deilda innan stofnana.
- projektmakari = algengt heiti yfir þá sem komu fram með viðreisnartillögum á 18. öld. Gjarnan notað um þá sem þóttu koma með óraunhæfar hugmyndir og stundum í niðrandi merkingu. Kommercekollegið í Kaupmannahöfn auglýsti árið 1735 eftir tillögum til viðreisnar ríkinu.
- proponere/proposition = leggja til, stinga upp á / tillaga, uppástunga.
- proprietaryjarðir = bændajarðir, jarðir í einkaeign.
- proprietary = jarðeigandi, eignamaður, eigandi leigujarða. Einnig kirkjubóndi, þ.e. eigandi kirkju sem ekki er lénskirkja (beneficium).
- provision = birgðir, aðdrættir.
- præcaution = ráðstöfun.
- præcavere = afstýra.
- præferere = taka fram yfir, kjósa frekar.
- præjudice = skaði.
- præjudicere = ákveða fyrir fram, mismuna, verða fyrir skaða eða tjóni.
- præparation = undirbúningur fyrir fermingu.
- præparera börn = undirbúa börn fyrir fermingu.
- præses = formaður.
- præsumera/præsummere = gera ráð fyrir.
- prætendere/prætentio = krefja, heimta / krafa, tilkall.
- public/publico = almenningur, opinber.
- pulshoeser → púlssokkar.
- pulshoseregning → prjónlesreikningur.
- púlband = gróft ullargarn til að prjóna úr sokka og vettlinga.
- púlssokkar = sokkar úr grófu ullargarni. → duggarasokkar.
- pykklæde (puck) = ein af fleiri gerðum af klæði sem framleitt var í klæðavefsmiðju Innréttunganna í Reykjavík. → klæði/klæðagerðarið.
- pæl → peli.
- paaboed = álag, uppbót. → aaboed.
- qvader → kvaðir.
- qvartel → kvartil.
- qvilde/qvylde → kvildi, leigukúgildi.
- qvint → kvint.
- qvittere = segja upp.
- qvægsgyen → fjárpestin.
- raison = ástæða, rök, skynsemi.
- raisonere = álykta, færa rök fyrir.
- rar = sjaldgæfur.
- rarhed = fágæti.
- rask = fremur þunn voð með vaðmálsvend sem var framleidd í taugerð Innréttunganna í Reykjavík. Uppistaðan var úr kambgarni en ívaf breytilegt, þó oftast loðband. Af raski eru til margar gerðir. → taugerð/taugerðarið.
- rasphúsið = fangelsi í Kaupmannahöfn þar sem fangar störfuðu við að raspa litarvið til framleiðslu litarefna við erfið og heilsuspillandi skilyrði.
- ravntinne = hrafninn.
- refatollur → dýratollur.
- regale = konungseign.
- regres = endurkrafa.
- rekabalk = rekaþáttur Jónsbókar.
- rep → hreppur.
- reparera/reparation = halda við, gera við / viðgerð, lagfæring.

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

repliqvere = svara.
 reppstjore/repstyrer = hreppstjóri. → hreppur.
 republiqvens tid / republicanske tider =
 visar til þjóðveldistímans 930–1262.
 reqvirera = krefjast.
 reqvisita = skilyrði, krafa, forsenda, hæfni,
 aðföng.
 restantz = eftirstöðvar, skuldir.
 restituera/restituere/restitution = bæta upp
 / uppbót.
 retterbod = réttarbót. Lagaviðaukar eða
 lagabreytingar konungs.
 reveneur/revenuer = tekjur.
 rigsort = gömul mynteining í Danmörku.
 Eitt rigsort jafngilti fjórðungi (¼) úr ríkis-
 dal eða 24 skildingum.
 ringa = rýra, minnka, lækka (í verði).
 ringur = lélegur, slæmur.
 ríkisdalur = gjaldmiðill í Danmörku frá
 miðri 16. öld til 1873. Á 18. öld voru
 þrjár tegundir þessarar myntar í gangi
 (með mismiklu silfri): ríkisdalur í kúrant-
 mynt (kúrantdalur) jafngilti 96 skild-
 ingum, ríkisdalur í krónumynt (krónu-
 dalur) jafngilti 102 skildingum og ríkis-
 dalur í spesúmynt (spesúdalur) jafngilti
 108 skildingum. Olli þetta oft og tíðum
 miklum glundroða í peningaviðskiptum.
 rolltóbak/rulltobak = óskorið tóbak bæði
 notað brytjað til reykinga og mulið í nefið.
 Tóbaksblöðin voru snúin upp í lengju sem
 síðan var rúllað saman og dregur tóbakið
 nafn sitt af því. → presstóbak.
 ruin/ruinera = eyðilegging / eyðileggja,
 leggja í rúst.
 römme = rúma. → indrömme.
 sagefald = sakafall. → sakeyrir.
 sagefaldsforpagter = umbodsmaður sak-
 eyris, þ.e. sá sem hafði sakeyri konungs
 á leigu. → sakeyrir.
 sagöre → sakeyrir.
 sajette = samheiti yfir fremur létt og þunnt
 tau framleitt í taugerð Innréttinganna í
 Reykjavík undir ýmsum sérheitum, þ. á m.
 rask. → taugerð/taugerðariðn.

sakeyrir = tekjur konungs af sektum fyrir
 lögbrot. Á 18. öld var venja að sýslu-
 menn tækju sakeyrinn á leigu um ákveð-
 inn tíma en greiddu síðan konungi fast
 gjald fyrir.
 sal fossile = saltnáma eða salt í jörðu.
 salarere = borga, launa.
 schæfferið/schæfferiet = kynbótabú Frie-
 derich W. Hastfers, baróns á Elliðavatni,
 sem var stofnað 1756 með það að mark-
 miði að bæta ull íslenska fjárstofnsins.
 Rekstur búans lagðist af í kjölfar fjár-
 kláðans sem barst til landsins með ensk-
 um kynbótahrútum sumarið 1761. Inn-
 réttingarnar ráku annað fjárbú á Elliða-
 koti (Helliskoti) í Mosfellssveit sem var
 stofnað 1758 til að styrkja ullaröflun
 fyrir verksmiðjurnar í Reykjavík. Rekstur
 þess lagðist einnig af í kjölfar fjárkláðans.
 Um tvö aðskilin og ótengd bú var að ræða.
 scorbut = skyrbjúgur.
 seculum = öld.
 seglfiskur = greiðsla fyrir leigu á segli. Al-
 mennast var að láta stærsta fiskinn í
 hverjum róðri upp í seglleiguna ef segl
 voru notuð.
 seksæring = sexæringur.
 sel = húskofar eða útihús utan heimalands
 sem fólk hélt til í yfir þann tíma sumars
 sem seljabúskapur var stundaður.
 seljabúskapur = það að halda málnytupen-
 ingi, þ.e. mjólkandi ám og kannski líka
 kúm, til beitar í högunum utan heimalands.
 Ein eða fleiri vinnukonur dvöldu þá í seli
 yfir sumarið og önnuðust mjaltir og
 vinnslu mjólkurafurða ásamt smaladrengr.
 Sel voru oft staðsett upp til fjalla eða í
 útjaðri jarða. Var þetta gert til að hlífa
 heimahögum og óslegnum engjum við
 beit yfir sumartímann.
 selstaða = landsvæði þar sem haft var í seli
 eða heimilt var að hafa í seli.
 separathandel = umdæmaverslun. Verslunar-
 fyrirkomulag þar sem hafnir voru leigðar
 út til einstakra kaupmanna líkt og tíðk-

- aðist á fyrri hluta 18. aldar. Gagnstætt við félagsverslun (d. *kompagnihandel*) þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags líkt og á dögum Almenna verslunarfélagsins (1764–1774). → *compagnieshandel*.
- separationsacten = fjallar um aðskilnað alls fjárhalds eigna biskupsstólanna og skólanna annars vegar og biskupssembættanna hins vegar. Nefnd sem fjalla átti um málið var stofnuð 1755. Aðskilnaðurinn var samþykktur á Alþingi 1764 og fékk staðfestingu konungs 1767.
- setja á heyin = ákveða hvað ráðlegt sé að láta lífa af skepnum miðað við heybirgðir að hausti.
- setusókn = hákarlafæri með einum öngli sem setið var við úti á sjó í svonefndum hákarlalegum. Einnig nefnd hákarlasókn. → *lagvaður*.
- sexmandefar/sexmannefahr = sexmannafar.
- siddestue = baðstofa.
- sidle/sidlig = seint, síðla.
- sigelse = ákvörðun, niðurstaða.
- sillung/silung = silungur.
- Sjálandsalin = 62,7 cm. → *alin*.
- skattar og tollar → búreisuskattur, dýratollur, gjafatollur, heytollur, hospítalshlutur, húsmannstollur, lambseidi, ljóstollur, lögmannstollur, manntalsfiskur, tíund, tukthústollur.
- skeppa = rúmmálseining. Ein skeppa var einn áttundi ($\frac{1}{8}$) úr tunnu eða 18 pottar (um 17–18 lítrar).
- skieppe = skæppe → skeppa.
- skileyrir = löglegur gjaldmiðill, hvort heldur búpeningur eða annað.
- skippund = þyngdareining, 320 pund eða 160 kg. → *lest*.
- skipsáróður = róðrarkvöð. → *mannslán*.
- skiptitíund → tíund.
- skjæl / med saa skjæl = með því skilyrði.
- skjótte om = skeyta um, veita eftirtekt.
- sláturhöfn = höfn þar sem aðallega er verslað með landbúnaðarafurðir. → *fiskihöfn*.
- sléttur = venjulegur, óbreyttur.
- smalfabriqve = tauvefsmiðja. → *taugerð/taugerðariðn*.
- smáband = fínt ullargarn til að þrjóna úr sokka og vettlinga.
- smábandssockar = sokkar úr fingerðu ullargarni.
- smjörleigur = afgjald fyrir leigukúgildi sem venja var að greiða í smjöri. Stundum aðeins nefnt leigur.
- snighandel/snigehandel → *launverslun*.
- soðningarkaup → *húsaleiga*.
- sortebrand = surtarbrandur.
- soulagement = léttir, linun.
- soumission = auðmýkt, undirgefni. → *submission*.
- soutenere/soutinere/soutien = styrkja, halda uppi / stuðningur.
- spesiudalur = mynteining. → *ríkisdalur*.
- sportler = aukatekjur, sporslur.
- staden / her til staden = Kaupmannahöfn.
- stakkur, svara undir = að borga eða „svara undir stakk“ merkir sennilega að borga í fullverkaðri skreið sem fer beint í fiskstakkinn hjá kaupmanninum, þ.e. fiski sem ekki þarf að breiða oftar til þerris. Þannig ber sá sem greiðir „undir stakk“ hallann af þyngdartapi fíksins við þornun.
- stampemölle = þófaramylla. Vatnskúinn mylla búin nokkrum hnöllum sem gengu niður í trog fyllt með einhvers konar lút.
- Notuð í Innréttningunum í Reykjavík til að þæfa klæðavoðir og hugsanlega elta skinn.
- stika = lengdareining. Hin gamla íslenska stika jafngilti 2 álnum.
- stockfisk = skreið, þurrkaður fiskur.
- stolsjord = stólsjörð. Jörð í eigu biskupsstólsins.
- stolskibe = stólsskip. Skip í eigu biskupsstólsins.
- storabole = stórabóla 1707–1709.
- stóridómur = löggjöf um siðferðismál, samþykkt á Alþingi 1564, staðfest af konungi 1565.

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

ströegods = jarðeignir konungs aðrar en þær sem tilheyra klaustraumboðunum. → umboð/umboðsjarðir.

submission = auðmýkt, undirgefni. → submission.

subordination = hlýðni, undirgefni, vera lægra settur.

subsistere/subsistence = draga fram lífið, komast af / lífsviðurværi.

sumarauki = aukavika eða sjö daga viðbót við sumarið í gamla íslenska misseristalinu, skotið inn á miðju sumri á fimm til sex ára fresti til að samræma það árstíðunum (svipað og þegar degi er bætt við á hlaupári).

supponere = gera ráð fyrir.

supra = fyrir framan. → ut supra.

sur valde = sur valle, mysa.

surtarbrand/surterbrand = surtarbrandur.

sveit = byggð, hérað eða hreppur (sbr. að vera á sveit). Gjarnan notað um byggð sem liggur inn til landsins, gagnstætt við byggðarlög við sjávarsíðuna.

sveitebonde/sveitemand = vísar einkum til bænda upp til sveita sem aðallega lifa á búfjárrækt, gagnstætt við þá sem búa við sjávarsíðuna. → oplandsbonde, söebonde.

sviter/svyter = afleiðingar.

svöbe = svipa.

synodus generalis = almenn prestastefna.

sæter, sæterdrift, sæterhold, sætermarke → sel, seljabúskapur, selstaða.

sættegarn = fiskinet fest við stjóra. → dragegarn, flydegarn, lagnet, trækgarn/trækkegarn.

söebonde = bóndi við sjávarsíðuna sem aðallega lifir á sjávarafli. → oplandsbonde.

söevand = sjór.

söjd/söyd = sauður, sauðfé.

söjdekogilde = ásauðarkúgildi. → kúgildi, leigukúgildi.

söjderegning/söyderegning → prjónlesreikningur.

söjdvæg/söydvæg = sauðfé.

söl = söl, rauðþörungur sem var mikið nýttur til manneldis áður fyrr.

taða = hey af túni eða ræktuðu landi. → úthey.

taugerð/taugerðarið = önnur af tveimur framleiðslugreinum vefsmiðja Innréttinganna í Reykjavík (hin var klæðagerð). Taugerð snerist um framleiðslu voða þar sem uppstaða var ullargarn, þ.e. kambgarn. Ívaf var kambgarn eða aðrar tegundir ullargarns, bómull eða lín. Tauíð gat verið munstrað eða mislitt með ýmsum hætti. Af taui eru til margar gerðir. → klæði/klæðagerðarið.

terreneuvs maade / terreneuvs maade = Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnlandi og vísar til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar.

testere = votta, staðfesta.

thingmandeleed/tingmansled → þingmanna-leið.

Thorkillisjóður = styrktarsjóður Jóns Þorkelssonar (Thorhillius) (1697–1759), rektors í Skálholtsskóla, stofnaður 1759. Hann gaf allar eigur sínar eftir sinn dag til að efla guðrækni og barnakennslu í Gullbringusýslu.

thun = tún.

tiende/tyende = vinnufólk.

tingfarebalk = þingfararþákkur Jónsbókar.

tinglaug/tinglav = þingsókn.

titulus = stytting fyrir uppgefið nafn og titil í afrítum.

tivebalk/tyvebalk = þjófabákkur Jónsbókar.

tiæring/tyæring = tíæringur, teinæringur.

tíund = skattur. Tíund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. Tíund af eign sem nam minna en fimm hundruðum rann óskipt til fátækra og var kölluð fátækraftíund. Eftir síðaskipti tók konungur til sín meginhluta biskupstíundar og var þá sá hluti nefndur konungstíund.

- tjenistefardag → vinnuhjúaskildagi.
 tolværing = tólfæringur.
 tomandefar/tomannefah = tveggjamannafar.
 torfverk/torfværk/torvverk/torvværk = vinna við torf, það að hlaða veggi eða gærða úr torfi.
 tómthús = hús við sjávarsíðuna sem hefur ekki grasnyt fyrir skepnur. Húsið er því „tóm“, þ.e. án mjólkur. → þurrabúð.
 tómthúsmaður = maður sem býr við sjávarsíðuna og hefur ekki grasnyt fyrir skepnur. Hús hans er því „tóm“, þ.e. án mjólkur.
 tractere = taka (mál) til umfjöllunar.
 tremandefar/tremannefah = þriggjamannafar.
 tréhestur = áhald notað til refsinga í Danmörku til loka 18. aldar. Tréhesturinn var settur saman úr tveimur tréplönkum sem mynduðu oddhvassan vinkil og stóð á fjórum fótum. Refsingin fólst í að sitja klovvega á hestinum í mislangan tíma eftir alvarleika brots, stundum með blýlöd bundin við fætur.
 trivialskoele = latínuskóli. Á 18. öld voru starfræktir tveir latínuskólar á Íslandi, á biskupsstólunum í Skálholti og á Hólum.
 trægarn/trækkegarn = dragnet eða fyrir-dráttarnet. → dragegarn, flydegarn, garn, staaende, lagnet.
 trætte/trættende = þræta, ósamkomulag, málaferli / þrætandi, deilandi.
 tugthuscontribution → tukthústollar.
 tukthúsið á Arnarhóli = fangelsi stofnað árið 1759 og tekið í notkun veturinn 1770–1771.
 tukthústollar = sérstakur skattur lagður á allar fasteignir í landinu til að standa straum af kostnaði við byggingu nýs fangelsis á Íslandi. Tók gildi árið 1759.
 tun/tuun = tún.
 tunna (t.) = rúmmálseining. 1 tunna öls (lagartunna) = 136 pottar = 17 kútar eða 131 lítri. 1 tunna korns = 144 pottar eða 139 lítrar. 1 tunna kola = 176 pottar eða 170 lítrar. Grjón, rúgur, bygg, baunir, kjöt, fiskur, smjör, tólg og sápa voru mæld í öltunnum en salt í kolatunnum.
 tviffel = ein af fleiri gerðum af klæði sem framleitt var í klæðagerð Innréttinganna í Reykjavík. → klæði/klæðagerðarið.
 tvistigheder = ágreiningur, deilur.
 tycke/tyckes/tykkes = geðþótti / þykja, finnast.
 tylt = tylft, tólf af einhverju.
 töj/tøjmageri → taugerð/taugerðarið.
 törfisksregning → fiskireikningur.
 tørreboed → þurrabúðir.
 törveskjæren = mótekja.
 ubedervet = óskemmdur. → bederve/bedervelse.
 ubillig/ubillighed = ósanngjarn/ósanngirni. → billig.
 udhöe → úthey.
 udkastfisk/udskudsfisk = fiskur sem er of lélegur til að selja kaupmönnum.
 ugeskicket = óhentugur, óhafur.
 uinteresserede = óhlutdrægir, óvillhallir.
 uldengodsregning → þrjónlesreikningur.
 umage/umave = ómagi. → omage.
 umboð/umboðsjarðir = lén konungsjarða.
 Jarðeignir sem komust í konungseigu um og eftir síðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa og sona Jóns Arasonar Hólabiskups. Hvert umboð tók oft til margra jarða á ákveðnu landsvæði sem voru leigðar út saman til eins aðila. Umboðsjarðir voru veittar að léni gegn föstu afgjaldi en umboðsmaður innheimti síðan allar landskuldir og kúgildaleigur af þeim. Á 18. öld voru umboð veitt til lífstíðar. Samkvæmt jarðabókinni 1760 voru umboð konungsjarða 37 með 2–125 jarðir hvert. Jarðir í eigu biskupsstólanna skiptust í umboð með sama hætti.
 under stakk → stakkur, svara undir.
 undirgift = uppsátursgjald eða uppsáturshlutur. Leigugjald fyrir vör eða lendingar-

HUGTÖK OG ORÐSKÝRINGAR

stað báta. Um miðja 18. öld var gjaldið venjulega 1 vætt fyrir fjögramannafar, 1½ vætt fyrir sexæring og 2 vættir fyrir áttæring. Stundum fylgdi verbúð með í leigunni og var gjaldið þá nokkuð hærra. Gjaldið var einnig nefnt vertollur og stundum lóðagjald.

undirréttung = frásögn, skýrsla.

uryggelig = óhagganlegur, afráttarlaus.

usufructuarii = réttahafi afnota af annars manns eign.

ut supra = sem áður segir.

uvillig = óvilhallur.

únsa = þyngdareining. Ein únsa samsvarar um 30 grömmum.

útarma/útarma/úttörmun = gera fátækan, gera að þurfamanni / fátækt, örbirgð.

útthey = hey af engjum eða óræktuðu landi. → taða.

vadmelsregning = vaðmálsreikningur. → þjónlesreikningur.

validere = gilda.

vandsyg = skemmdur af vatni.

varningsklæði = algengasta tegund innflutts klæðis á Íslandi fram á fyrri hluta 18. aldar og sú langóðyrasta. → hálfstykki-isklæði.

vedbörlig = tilhlýðilegur, hæfilegur, réttur.

veide/veyde = veiði.

veneration = virðing.

ventilere/ventilation = ræða, rökræða / umræða.

verstad = verstöð.

vertid/vertiid/vertyd → vertið.

vertið = veiðitímabil á sjó. Á Suðurnesjum og Suðurlandi stóð vetrarvertið frá byrjun febrúar til lokadags 11. maí. Vorvertið hófst svo 12. maí. Annars staðar á landinu var vertiðin ekki á sama tíma og vertiðarbyrjun og vertiðarlok ekki í eins föstum skorðum.

vertollur → undirgift.

vesturfari = hörléft.

vet/vett → vætt.

veturnætur = tveir síðustu sólarhringarnir

fyrir fyrsta vetrardag (fyrsta laugardaginn á tímabilinu 21.–27. október).

vices = verkefni, hlutverk, staðgengill.

vide = sjá.

vide infra = sjá að aftan.

vide supra = sjá að framan.

vidrig / i vidrig fald = að öðrum kosti.

vidtlöftig/vitlöftig/viitlöftig = yfirgrípsmikill, margorður, víðáttumikill, víðtækur.

vidtlöftighed/vitlöftighed/viitlöftighed = umfang, ómak, erfiði, víðátta.

vigtin við stakkinn → stakkur, svara undir.

vigtugur/vigtugheit = mikilvægur/mikilvægi.

vika sjávar = gömul lengdareining á sjó. Misjöfn að lengd á mismunandi tímum, oft ónákvæm, ca. 7,5–9 km eða um einnar stundar sigling. Upphaflega vegalengd sem róin var milli þess að skipt var um ræðara.

vinde = vinna.

vindekone = vinnukona.

vindemand/vinnemand = vinnumaður.

vinskibelighed = atorkusemi, vinnusemi, framtakssemi.

vinnuhjúaskildagi = 14. maí. Sá dagur sem vinnuhjú máttu skipta um vist. → far dagar.

vognskud = fjöl eða stuttur bjálki.

vægte = nútímaþýðing á íslenska orðinu vætt. → vætt.

værfolk = verfélk.

værstæder = verstöðvar.

værtid/værtiid/værtyd → vertið.

vætt (v./w.) = þyngdareining. 1 vætt = 8 fjórðungar = 160 merkur eða tæp 40 kg.

vætt (v./w.) = verðeining. 1 vætt = 2 fjórðungar smjör = 20 álnir eða 40 fiskar.

vaad = voð (ádráttarnet).

vaarnedrettighed = áthagafjötrar. Lagaákvæði sem bannaði karlmönnum á sveitabýlum að yfirgefa fæðingarsókn sína án leyfis landsdrottins og voru þeir skyldaðir til að taka jörð eða jarðarpart á leigu af honum. Fyrirkomulagið átti að tryggja

- landeigendum vinnukraft og var í gildi á Sjálandi, Lálandi, Falstri, Mön og Bogø frá lokum 14. aldar til 1702. Danska *vor- nedskab*.
- Yfirréttur = æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanna og Lögréttu. Síðan mátti skjóta dómi Yfirréttar til Hæstaréttar í Danmörku. Yfirréttur starfaði til 1800.
- zahlcasse = ríkissjóður. → Zahlkammer, Det Kongelige.
- Zahlkammer, Det Kongelige = skrifstofa sem sá um útborganir úr ríkissjóði.
- þingmannaleið = dagleið ferðamanns að gömlu mati, um 37,5 km.
- þurrabúð = búðir við sjávarsíðuna sem höfðu ekki grasnyt fyrir skepnur. Búðirnar voru því „þurrar“, þ.e. án mjólkur. → tómthús.
- örevölle/öresvöll → eyrisvöllur.
- örkeslós/örkeslöshed = aðgerðarlaus/aðgerðarleysi.
- örter = urriði.
- örtugur = forn norræn vogareining. 1 mörk = 8 aurar = 24 örtugir.
- aaboed = álag, uppbót. → paaboed.
- aattering/aattæring = áttæringur.

Ord- og begrebsforklaringer

I dette sidste bind med dokumenterne fra Landkommissionen er ordforklaringerne fra de andre bind slået sammen og udvidet efter behov. Denne liste dækker således alle seks bind. Her er det derfor muligt på en enkel måde at finde alle de vigtigste begreber, som er blevet forklaret i publikationen. Der er lister på både islandsk og dansk som i de tidligere bind, og de er for det meste sammenlignelige, dvs. de samme ord og begreber findes i begge. Den eneste fravigelse er, at i den islandske ordliste findes også almindelige ord af dansk oprindelse, som forekommer i brevene på islandsk i bind et og to, og som ikke er nødvendige at forklare for danske læsere. Det er de samme retningslinjer, der ligger til grund for listernes indhold som før, dvs. at ikke alle ord er forklaret i fodnoterne den første gang, de forekommer, men i stedet findes de udelukkende i ordlisten. F.eks. er alle mål- og værdienheder, såsom alen, fisk, hundrede og væt, ikke forklaret i fodnoterne. Det samme gælder almindelige danske og latinske ord, som forekommer ofte i de andre bind. De er heller ikke forklaret i fodnoterne, men udelukkende i ordlisten. Forskellige begreber, som er knyttet til samfundsforhold i det 18. århundrede, og mange andre ord, som er svære at forstå i en nutidig, dansk sammenhæng, er derimod efter behov forklaret i fodnoterne som før og optræder desuden i ordlisten. I ordlisten findes gerne en mere udførlig forklaring end i fodnoterne. Som før er der mange forskellige forhold, som kun forklares i fodnoterne.

Ved ordforklaringer er der især hentet inspiration i følgende værker: Björn Þorsteinson og Bergsteinn Jónsson, *Íslandssaga til okkar daga*. Helgi Skúli Kjartansson (red.) Reykjavík 1991; Einar Laxness, *Íslandssaga a–ö I–III*. Alfræði Vöku-Helgafells. Reykjavík 1995; *Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland. Icelandic Historical Statistics*. Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon (red.) Reykjavík 1997; *Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog*. Bind 1–4. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København og Oslo 1981–1988. *Net*. <http://holbergordbog.dk>; ISLEXordbogen. Árni Magnússon instituttet for islandske studier. *Net*. <http://islex.dk>; *Íslensk orðabók*. Mörður Árnason (red.), 4. útg. Reykjavík 2007. *Net*. <https://snara.is>; *Kalkars Ordbog. Ordbog til det ældre Sprog (1300–1700)*. *Net*. <http://kalkarsordbog.dk>; Ludvig Meyer, *Fremmedordbog*. 8. udg. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1970. *Vef*. <http://meyersfremmedordbog.dk>; *Ordbog over det danske Sprog. Historisk Ordbog 1700–1950*. Bind 1–28. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1918–1956. *Net*. <http://ordnet.dk>; *Orðabelgur. Det Islandske Nationalarkivs historiske begrebssamling (hjemmeside åbnet 2020)*. *Net*. <https://ordabelgur.skjalasafn.is>; Sigfús Blöndal, *Íslandsk-dansk Ordbog*. Reykjavík 1920–1924. Endvidere støtter ordlisten sig til: Hrefna Róbertsdóttir, *Landsins forbetran*. Reykjavík 2001 og *Wool and Society*. Göteborg og Stockholm 2008 og Lýður Björnsson, *Hlutafélag Íslands*. Reykjavík 1998, vedrørende begreber, der knytter sig til håndværk og

De Nye Indretningar i Reykjavík; Jón J. Aðils, *Einokunarverslun Dana á Íslandi 1602–1787*. Reykjavík 1919, vedrørende forskellige udtryk, der knytter sig til handelen; Lúðvík Kristjánsson, *Íslenzkir sjávarhættir* I–V. Reykjavík 1980–1986, vedrørende udtryk, der knytter sig til fiskeri og til Ólafur Arnar Sveinsson, *Leiðarvísir fyrir dóma- og þingbækur í skjallasöfnum sýslumanna í Þjóðskjalasafni Íslands*. Rit Þjóðskjalasafns Íslands. Reykjavík 2011, vedrørende mandtalsting og sysselmandsembedet.

Redaktørerne har sammen med Christina Folke Ax sammensat listerne over ordforklaringer. Helgi Skúli Kjartansson, Björk Ingimundardóttir og Leon Jespersen har gennemgået listerne og er kommet med mange nyttige forslag til forbedringer. Áslaug Sverrisdóttir har hjulpet med at klarlægge begreber vedrørende vævning og arbejdet med uld. Gunnar Örn Hannesson og Gottskálf Þór Jenson står for de fleste oversættelser fra latin til islandsk og for forklaring af vanskeligt forståelige begreber. Christina Folke Ax har oversat de islandske begreber til dansk.

a = på. Oversætteren 1771 har mange steder oversat det islandske *á*, som a, men det betyder på.

abusus = misbrug.

academiet i Kiöbenhavn = Københavns Universitet.

accie = aktie.

accise = afgift lagt på forskellige varer. Indtægtskilde, som især var beregnet til købstaden selv. → consumption.

accordere/accord = indgå aftale om, bevilge, stemme overens / overenskomst, aftale.

actum ut supra = foregået som omtalt ovenfor.

adjunct = medhjælper.

advenant / efter advenant = forholdsvis / i forhold til.

afbygger = beboer på afbyggersted. Også kaldet hjalejemand. Islandsk *hjáleigumaður*.

afbyggersted = henviser til en jord, som er bortfæstet eller afbygget/udskilt fra den gårdenhed, som kaldes på islandsk en *lögbyli*, der er grundenheden i afgiftsmæssig forstand. Afbyggerstedet betaler således forskellige former for afgifter til hovedjorden, men regnes stadig som en del af denne. Også kaldet hjaleje, hjaleye, hjauleye. Islandsk *hjáleiga*.

afrætt/afreætt = overdrev, græsgang i fjeldet. Islandsk *afréttur*.

alen (al.) = længdemål. Længdemålet alen svarede oprindeligt til længden fra albuen til fingerspidsen. I det 17. og 18. århundrede blev der sædvanligvis regnet med den såkaldte hamborgske alen, som var 57,1 cm. Den blev også kaldet islandsk alen. I Danmark blev der ligeledes anvendt forskellige alenmål, selv om en dansk alen i 1683 blev fastsat til 62,8 cm. I Landkommissionens dokumenter henvises der næppe til dansk alen, med mindre det er særligt fremhævet.

alen (al.) = værdienhed. Værdienheden alen svarer til en alen vadmel, som svarer til to fiske.

allegere = anføre, fremføre.

alminding = et stykke jord, der ikke ejes af en enkelt, men er til fælles afbenyttelse for beboerne i området til græsning, samling af ris, fremstilling af trækul, fuglefangst og fiskeri m.m. Islandsk *almendingur*.

andrage = fremføre, fremlægge.

angel = fiskekrog.

angelegen/angelegenheder = magtpåliggende / vigtige opgaver.

anker = rumfangsenhed, ca. 40 liter.

annamme/annammelse = modtage/modtagelse.

Anno die et loco ut supra = år, dag og sted som ovenfor.

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

- anstalt = foranstaltning, forberedelse.
ante = foran, før.
antiqvarius = oldtidsforsker.
antiqvitet = oldtidskundskab, henviser til gamle, historiske skrifter.
aparte / à parte = særskilt.
appellation = anke, appel.
applicere = anvende.
approbere/approbation = godkende/godkendelse.
arvebalk = lovafsnit om arv i den gamle lov-bog, Jónsbók. Islandsk *erfðabálkur*.
assignere = anvisse.
avanceret = kommet så vidt, højt udviklet, spredt.
badstue = badstuen var det rum i gården, hvor beboerne opholdt sig det meste af tiden. Det var her de sov, spiste og ofte arbejdede. På den måde svarer rummet til en stue i en dansk gård. Islandsk *baðstofa*.
baj/bay/bæj = gård. Islandsk *bær*.
beder = bedre.
bederve/bedervelse = fordærve, ødelægge / fordærv, ødelæggelse. → ubedervet.
beneficiarius = lenspræst, præst som har kirkelen (beneficium).
beneficium = kirkelen. Det var en kirke, som biskoppen/kongen havde råderet over og gav præsten som len. Præsten havde derfor fuld råderet over stedet og fik alle indtægter, jorder og rettigheder. En fast præstegård blev også ofte kaldet beneficium.
beobagte = iagttagte, varetage.
beobagtning/beobachtung = iagttagelse, varetægt.
besigtigelse af varer = besigtelse af varer ved havnene. Købmændenes last af varer skulle besigtiges i hver havn, når skibet ankom om foråret, og prisen på de varer, der blev vurderet til ikke at være fuldgyl-dige, skulle nedsættes.
besigtelsemænd = mænd, som hvert år be-sigtigede og vurderede varer i havnene.
bester/bestisk = dyr/dyrisk.
besynderlig = især, særlig, væsentlig.
bie = vente.
billig/billighed = rimelig/rimelighed. → ubil-lig.
bivaane = overvære.
blödfisk = fersk fisk.
boedemand = afbygger eller indsidder i tør-rebod ved søsiden. → tomthusmand, tør-reboed.
Boelov/Búalög = samling af gamle regler, især om prisniveau, måleenheder og alle slags sædvaner i handel og landbrug. Is-landsk *Búalög*.
boende = bonde.
boereiseskat/borejseskat/boereyseskat = en skat på at stifte hjem eller bo. Også kal-det burejseskatt. Islandsk *búreisuskattur*.
boeslod/boesloed = formue. Islandsk *bú-slóð*.
bog papir = måleenhed for mængde. En bog skrivepapir: 24 ark.
bord = anvendes ofte i teksten i betydningen bræt. Islandsk *borð*.
bryne/brynesten = hvæssesten.
brændeskov = skov til brug for brændsel.
budemand = afbygger eller indsidder ved søsiden. → tomthusmand, tørreboed.
burejseskatt → boereiseskat/borejseskat.
buyse = byse, mindre sejlskib.
bygdelaug/bygdelav = bebyggelse, et beboet område.
bygselbrev/bygselcontract/bygselsedel/byx-elbrev = fæstebrev.
bygslle/byxle jord = fæste jord.
böigd/böygd = bygd.
böigdecasse/böydecasse = bygdkasse, dvs. repkasse eller reppens formue.
böigdelaug/böygdelav = bebyggelse, et be-boet område, egn.
böxelbrev = fæstebrev.
böxle → bygslle/byxle jord.
både → femmandefar, firemandefar, otte-æring, seksæring, sexmandefar, tiæring, tolværing, tomandefar, tremandefar.

- casus = tilfælde.
- catechisation = katekisation, konfirmationsforberedelse.
- centner = vægtenhed. Et centner svarer til 100 skålpund eller ca. 50 kg.
- chirurgus/chyrurgus = kirurg. Læge med praktisk erfaring, men ingen medicinsk uddannelse. De tog eksamen hos landfysikus. → fjerdingsschirurgus/fjerdingsskirurger.
- commercium = handel.
- commoditet = bekvemmelighed. → incommoditet.
- compagniehandel = kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni, som Det Almindelige Handelskompagni (1764–1774), i modsætning til separat-handel, hvor havnene blev udlejet til enkeltstående købmænd, som det var almindeligt i første halvdel af det 18. århundrede. → separathandel.
- Compagniet = Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774. → handelscompagniet.
- Compagniet = Det Islandske Compagnie 1620–1662.
- Compagniet = Det Islandske Compagnie, Det Octroyerede Islandske Compagnie = Hørkræmmerlaget 1743–1758.
- conciapist = forfatter, den der formulerer et skriftligt udkast.
- conditionere = bearbejde til den ønskede standard.
- confer infra = jævnfør nedenfor.
- conforme med = i overensstemmelse med.
- confundere = forveksle, sammenblande.
- consecancer = konsekvenser.
- conservere/conservation = bevare, vedligeholde / beskyttelse, bevaring.
- consideration = overvejelse.
- consumtion = afgift lagt på indenlandske varer, når de fragtedes til købstæder. Indtægtskilde inddrevet for riget. → accise.
- contingent = andel.
- contribuere/contribution = bidrage / pålæg, skatter.
- convention = overenskomst, kontrakt, vedtægt.
- copulere/copulation = gifte/giftermål.
- courantdaler = møntenhed. → rigsdaler.
- crepere = dø.
- cronedaler = møntenhed. → rigsdaler.
- cronlage = tillæg, hvis der betales med kurantdaler.
- cum = samt, desuden.
- dagsslet/dagsslæt = hoveri, et dagsværk om hølslæt. Der er også tale om dagsverk/dagsværk. → hoveri.
- dagsslæt = gammel islandsk måleenhed. → eyrirsvelle/eyrisvöllur.
- dagsverk/dagsværk → dagsslet/dagsslæt, hoveri.
- dannemand = hædersmand.
- datum ut supra = dato som ovenfor.
- deduction = fremstilling.
- degger = måleenhed for mængde. Antal af ti huder eller skind, f.eks. ræveskind.
- delinquent = forbryder, som underkastes retsforfølgelse og straf.
- delinquentensag = kriminalsag.
- dependere = afhænge.
- deputere = tildele.
- disputer/dispyter = uenigheder, heftig meningsudveksling.
- disputere = debattere.
- disputerligt = tvivlsomt, diskutabelt.
- drachme = drakme. Vægtenhed. En drakme svarer til ca. 8 gram.
- dragegarn/dragnet = fiskegarn, der trækkes gennem vandet med reb. → flydegarn, garn, staaende, lagnet, trækgarn/trækkegarn.
- dyretold = særlig skat anvendt til at finansiere rævejagt. Også kaldet rævetold.
- in ecclesiasticis = i gejstlige emner.
- efterligger = en købmænd eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.
- eikt/eykt = bestemt periode af et døgn i

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

- overensstemmelse med fortidige regler.
Døgnet blev opdelt i otte eyktir, og hver eykt svarede derfor til tre timer. Islandsk *eykt*.
- ejusdem = samme (samme dag, samme måned).
- emeritus = afgået/fratrådt. → pastor emeritus.
- emploj/emplojere = erhverv, arbejde / anvende, sysselsætte.
- engenhø → udhøe.
- enistekjöb = udtagning af varer i købstaden uden mængderabat, varehandel i små mængder, dvs. handel for mindre en 120 fiske ad gangen. Islandsk *einkaup*. → halvstykkeskjöb, hundredskjöb.
- eragte/eragtning = anse, antage, konkludere / betragtning, betænkning.
- erholde = få tildelt, modtage.
- erlange = opnå, indhente.
- estime/æstime = agtelse.
- et = og.
- exception/excipere = undtagelse/undtage.
- excuse/excusere = undskyldning/undskyldte.
- execution = eksekution, afstraffelse, udførelse.
- extendere = udstrække, udvide.
- extradere = ekstrahere, uddrage, kopiere.
- eyrirsvelle/eyrirsvöllur = gammel islandsk måleenhed. Et stykke af en hjemmemark, som anses for et dagsværk at slå, 30 × 30 favne. Islandsk *eyrirsvöllur*.
- facil = let, nem.
- falkeqvæg/falkestud = kvæg, der anvendes som foder til de falke, der skal fragtes til kongen i København.
- fardag/fardage → skiftedag/skiftedage.
- fast = næsten.
- favn = længdemål. En favn svarer til tre alen.
- feldtberederie = hvidgarveri.
- femmandefar/femmannefahar = femmandsbåd. Islandsk *fimmannaafar*.
- firemandefar/firemannefahar = firemandsbåd. Islandsk *fjöggramannaafar*.
- fiske (f.) = værdienhed. Svarer til en tørret fisk af en nærmere fastsat størrelse, ca. 1 kg. To fiske svarer til en alen vadmel. Udtrykket *fiske* (i flertal) anvendes for at tilkendegive, at der er tale om en værdienhed og ikke egentlige fisk, selv om det islandske ordet *fiskur* oprindeligt har haft denne betydning på samme måde, som alen henviste til en alen vadmel.
- fiskehavn = havn, hvor der primært handles med produkter fra fiskeriet. → slagtehavn.
- fiskemed/fiskemid = fiskebanke.
- fiskeregning = en regning, hvor handelsværdi sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet, i modsætning til strikvareregning, hvor værdien sættes ud fra, at der betales med landbrugsprodukter. → strikvareregning.
- fiskever/fiskevær = fiskerleje.
- fjeldgræs/fjældgræs = islandsk mos (*Cetaria islandica*). Islandsk mos var meget anvendt i Island før i tiden til både menneskeføde og som lægemiddel. Folk tog på særlige græssamlingsture på højfjeldet om foråret, hvor mosset blev samlet. Det foregik oftest midt i juni og tog nogle dage. Islandsk *fjallagrös*.
- fjerding (fj.) = vægtenhed, knapt 5 kg. 1 fjerding = 20 mark. Også kaldet föring (fo.).
- fjerdingschirurgus/fjerdingskirurger = betegnelsen på to, og siden tre, læger, som arbejdede hver i sin landsfjerding. Først ordineret i 1766 i Nord- og Vestlandet og i 1772 i den østlige del af landet. Landfysikus arbejdede som den eneste på Sydlandet indtil 1799. Fjerdingslægerne lærte kirurgi og tog eksamen hos landfysikus. → chirurgus.
- fjerdingsgave/fjærdingsgave = en fjerdedel af løsøret, som ejeren kunne bortgive uden arvingernes samtykke.
- flydegarn = drivgarn. Garn, der er fastgjort med tov til en fiskebåd og driver med

- strømmen. → dragegarn/draget, garn, staaende, lagnet, trækgarn/trækkegarn.
foer = foder.
forderlig = hurtig.
forlag/forlagsöre = en bestemt formue som var tilstrækkelig til forsørgelse i en bestemt tid, der medførte en forpligtelse til at forsørge sine slægtninge, og som blev fastsat nærmere i forhold til slægtskab og formue. Islandsk *forlagseyrir*.
forlegen = fordærvet.
forlening = henviser til såkaldte ombudsjorder, som blev givet i len af myndighederne. Der er også tale om lensjorder og kirkelen. → beneficium, ombud/ombudsjorder.
forleningsgaard = egentlig forlenet gård, men her er der tale om præstegårdsjord, som følger med kaldet til sognepræstens og hans husholds forsørgelse. → mensalia.
forleningsmand = mand, som får en jord/jorder til rådighed fra andre, bestyrer og har indtægter af dem, på samme måde som ombudsmænd på kolsterjorder. → ombud/ombudsjorder.
formelde/formælde/formældning = angive / angivelse, bestemmelse, tilkendegivelse.
fournere/fournering = forstrække, forsyne / forsyning.
framfærslubalk/fremförslebalk = forsørgelsesbalk. Lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *framfærslubalkur*.
frfelse = frihed.
fremfarne = tidligere, afdøde.
fremmede baade = fiskerbåde, som udefrakommende folk kom med for at fiske i fangstsæsonen. De lejede så landingssted og hjælp fra bønderne ved havet. Islandsk *inntökubátar/inntökuskip*.
fri skyds/skyts = befordring ved at afgive heste. → hest, lån af.
fride og ufride pengesværdie = betegnelse for at betale i levende kreaturer eller penge. Islandsk *fríður og ófríður peningur*.
föring (fo.) → fjerding.
förstningen = begyndelsen.
faarefnattet → faarepesten.
faarepesten/faareqvægsygen/faaresygen = fårepesten. Sygdom hos får (hudsygdom forårsaget af fåreskabsmide), som kom til Island i 1761 med engelske avlsvæddere på fåreavlsgården på Elliðavatn. I 1769 var fårepesten udbredt over hele Sydlandet, Vestlandet og den vestlige del af Nordlandet og gjorde meget skade, men nåede ikke til Øst- og Vestfjordene. Forsøg på at helbrede sygdommen var forgæves. Slagtning og udskiftning af får startede om efteråret 1772 i etaper, bl.a. på opfordring fra Landkommissionen, og var afsluttet i 1779. I dag tales oftest om den første fåresyge til forskel fra den senere fåresyge 1855–1877.
gabestok = særligt straffeinstrument, som blev anvendt til at ydmyge forbrydere. Der var forskellige former for gabestokke. En almindelig slags var stokke med hulninger, der blev lukket sammen om forbyrdernes hals og hænder, hvorefter de måtte stå sådan på et befærdet sted i varierende tid alt efter forbrydelsens alvor, til advarsel for andre. Der fandtes ligeledes halsringe, som var sat fast ved en stolpe eller kirkevæggen. Gabestokke blev afskaffet i Island ved påbud i 1809.
gagnvad = hajsnoere. Islandsk *gagnvaður*. → lagvad.
garn, staaende = nedgarn eller sættegarn. Fiskegarn, der sættes i vandet og holdes fast med sten. → dragegarn/draget, flydegarn, lagnet, trækgarn/trækkegarn.
gaver / have gaver = talent / have evne. Islandsk *hafa gáfur*.
gavetold → gjefetold/gjevtoold.
gebrekkelig/gebrækkelig = skrøbelig.
gelinge = lykkes, opnå et godt resultat.
gemenlig/gemeenlig = almindeligvis.
genere / in genere = i almindelighed.
gjefetold/gjevtoold = skat betalt af løsøre

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

- (indbo og ikke jordejendom), som blev betalt til sysselmændene.
- gjeldevaad = vadmél, som kan bruges som gyldig betaling. Islandsk *gjaldvoð*.
- goder = høvdinger, som havde den øverste magt i Island i fristatstiden i middelalderen. Islandsk *goðar*
- grasserende = hærgende.
- grundleye = leje af stranden for at få lov til at sætte bådene ud og lande dem igen. → undergift.
- græsmark → hjemmemark.
- gymnasium = en form for højere skole, hvor der undervises i forskellige økonomiske og praktiske fag.
- hakall = haj. Islandsk *bákarl*.
- halvstykke klæde = en almindelig form for importeret klæde, men den var dyrere end varningsklæde. Islandsk *hálfstykki-klæði*. → varningsklæde.
- halvstykkeskjöb = varekøb i store mængder, handel for mindst 120 fiske på én gang. Islandsk *hálfstykki kaup*. → enistekjöb, hundredskjöb.
- handelscompagniet = Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774. → Compagniet.
- hart at / hardt ad = næsten.
- haugedyrkning = havedyrkning, havebrug.
- haukall/havkall/havkalv = haj. Islandsk *bákarl*.
- hauset/hausæt/hausetter/hausætter = sømand/sømand. Islandsk *hásetilhásetar*.
- herretsting = alment ting i herred, hvor forskellige herreds- og domsforretninger blev udført under ledelse af sysselmanden. Herredtingene omfattede som regel flere repper på en gang, mens de årlige repstyrting om foråret og efteråret fandt sted i hvert enkelt rep. → høstting, mandtalsting.
- hest = gammel islandsk måleenhed for den mængde hø, som svarer til det læs, en hest kunne bære, sædvanligvis ca. 80–100 kg.
- hest, lån af = en fæsters (eller afbyggers) pligt til at udlåne hest. → hoveri.
- hjaboedemand = afbygger ved søsiden. Islandsk *hjábuðarmaður*.
- hjaleje/hjaley/hjauleye = afbyggersted. Islandsk *hjáleiga*. → afbyggersted.
- hjalejemand/hjaulejemand = afbygger. Islandsk *hjáleigumaður*. → afbygger.
- hjembyggselsting om efteråret = et årligt ting holdt under ledelse af sysselmanden på et særligt tingsted i hvert rep om efteråret. Islandsk *landastefna að hausti*. → høstting.
- hjembyggselsting om foråret = mandtalstinget blev holdt om foråret og blev nogle gange også kaldet hjembygdsting om foråret. Islandsk *landastefna að vori*. → åmandtalsting.
- hjemmemark = indmark eller mark, der ligger hjemme ved gården. Betegner ofte en indhegnet og dyrket, gödet eng.
- hlöt = andel af fiskefangst. Også kaldet lödt/löt. Islandsk *hlutur*. → lödt, löt/lött, lötter, döde
- hosesboende/hosboende = husbonde, dvs. bonden på hjemmegården, jordejer eller hans ombudsmand.
- hospitalsandel = henviser til den del, der betales til hospitalet i afgift af fiskeriet for at finansiere hospitalernes udgifter til spedalske. Afgiften udgjorde en andel af hvert skibs fangst på en fastsat dag én gang hvert år.
- hospitalslött → hospitalsandel.
- hoveri = arbejdsforpligtelser. Særlige arbejdsforpligtelser, som fæsterne udførte for jordejeren eller jordernes opsynsmand, blev kaldt kvader eller hoveri. Det var en del af fæsteafgiften. Der kunne være mange former for hoveri. → dagslet/dagsslæt, dagsverk/dagsværk, lån af hest, mandslaan (hoveri på båd), rishest/riishest.
- hovetbolle = hovedgård, stor gård. For at en gård kunne regnes som en hovedgård,

- skulle den være sat til 60 hundreder eller mere. En hovedgård havde en juridisk særstilling, f.eks. i arveforhold, som sigtede til at bevare jorden i slægten. Islandsk *böfuðból*.
- hrafntinne = obsidian, en vulkansk bjergart.
- Islandsk *brafntinna*. → ravntinne.
- hrepp = rep. Islandsk *hreppur*. → rep.
- hreppstjore = repstyrer. Islandsk *hreppstjóri*. → rep.
- hrofölsfisk = hytteøl (isl. *hróföl*). En festlighed i begyndelsen af fiskesæsonen, når skibene havde været sat i "hytten" (bådehuset). Hver sømand skulle betale for festen med fisk, som blev taget af den udelte fangst med regelmæssige mellemrum gennem hele fiskesæsonen, hvilket blev benævnt hytteølsfisk. Denne skik fandtes udelukkende på Vestmannaøerne. Hytteøl blev to gange forbudt med dom i 1635 og 1685, hvilket i begge tilfælde ikke havde nogen virkning på Vestmannaøerne.
- hud, miste sin hud = blive kagstrøget.
- hujus = denne (denne måned).
- hundrede (hndr.) = islandsk værdienhed. Et hundrede svarer til 120 alen eller et kogilde. Jordens værdi og bonitet blev målt i hundreder.
- hundredskjöv/hundredekjöv = varekøb i store mængder, handel for mindst 120 fiske på en gang. Islandsk *hundraðskaup*. → enistekjöv, halvstykkeskjöv.
- husageforordning/huusagaforordning = hustugtforordning. Islandsk *húsagatilskipun*.
- husfolk → husmand.
- husleje = husholdningsleje. Afgift, som udefrakommende søfolk betalte for drikkevarer, grød, tjeneste, vask og madlavning, men ikke for husly, for det blev der ikke betalt for. Kaldes skiftevis husleje, madlavningsbetaling (*soðningarkaup*) eller tjenestebetaling (*þjónustukaup*). Afgiften vekslede efter landsdel, men var sædvanligvis 15–20 fiske for en fangstsæson. På Snæfellsnes var det desuden almindeligt at lægge alle torskehoveder oven i afgiften, men det var en meget omstridt skik i den sidste del af det 18. århundrede.
- husmand/huusmand = en person (mand eller kvinde), eventuelt med sin familie, der lejede sig ind på en gård, men som udgjorde et eget hushold. Disse husmænd havde ofte noget jord til rådighed og undertiden bestemte arbejdsforpligtelser, men de blev ikke regnet for bondens tjenestefolk. De var i stedet i en position mellem en bonde og tjenestefolk. Islandsk *húsmaður*.
- husmandstold = skat, som bønder betalte for hver husmand, de havde tilknyttet. Skatten beløb sig til 10 fiske for hver husmand, som betalte tiende af et hundrede eller mere.
- hustillæg = erstatning for de udførte forbedringer. Fæstere var pligtige til at vedligeholde husene på deres jord, mod at jordejerne betalte en bestemt kompensation.
- hverer = varme kilder. Islandsk *hverir*.
- höetold/hötold = vinterfodring af lam for sognepræsten eller foder, som denne modtager. → lammefoder.
- høstting = et årligt ting holdt under ledelse af sysselmanden på et særligt tingsted i hvert rep om efteråret. På høsttingene blev jorder udbudt til leje fra næste skiftedage, husdyr optalt til fastsættelse af skatter, ligesom man bekendtgjorde forskellige aftaler, domme og kongelige forordninger fra sommerens Alting. → herretting, mandtalsting.
- haakall/haakallefangst = haj/hajfangst. Islandsk *hákarll/hákarlaveiði*.
- haardfisk = tørfisk. Islandsk *harðfiskur*.
- haaset/haasætter = sømand/sømænd. Islandsk *hásetil/hásatar*.
- ibidem = sammesteds.

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

idelig = bestandig, hele tiden.
 ildebrand = brændsel.
 immer = altid, igen og igen.
 importere = indbringe, være af betydning.
 inclusive = iberegnet, medindbefattet.
 incommoderet = besværet.
 incommoditet = ubekvemmelighed. → com-
 moditet.
 inderste = i Island anvendes betegnelsen
 husmand. → husmand.
 indføring af kvinder i kirke = kirkecere-
 moni, hvor præsten førte en kvinde ind i
 kirken nogle uger efter en fødsel, så hun
 kunne blive rensed foran Gud.
 Indretninger, De Nye = interentskab stif-
 tet i 1751, som havde til formål at ud-
 vikle landets næringsliv. Hovedvægten lå
 på uldforarbejdning, vævning, garveri og
 rebslageri. Man forsøgte også at opstarte
 fiskeri fra dæksskibe og svovludvinding.
 Foretagendet fik betydelig støtte fra den
 danske konge. De blev sammenlagt med
 Det Almindelig Handelskompagni i 1764
 på grund af økonomiske vanskeligheder.
 De var i drift til 1803.
 indrømme = rumme. → römme.
 infra = nedenfor.
 inquirere = efterforske, undersøge.
 insinuere = antyde, indgive, overlevere.
 interessere = investere.
 intrader = indtægter.
 inventariibaade = inventarbåde. Både som
 tilhører kongens fiskeri. Bådene var til-
 knyttet nogle af kongens jorder, og fæs-
 terne på dem og deres afbyggere var
 forpligtet til at ro på dem i fangstsæso-
 nen. Det blev kaldt *mannslán* (hoveri på
 båd). Det kongelige fiskeri fandtes mest
 på Suðurnes og Vestmannaeyjar. Samme
 ordning fandtes også ved bispesædernes
 fiskeri.
 inventarium, levende = kreaturer, der følger
 med en gård.
 inventarkvilder/inventariiqvilder/inven-
 tarqvæg = malkefår eller køer, som blev

lejet sammen med jorderne, blev kaldt
 kvilde eller inventarkvilde. Også kaldet
 lejeqvilde, lejekogilde og kogilde. Islandsk
innstæðukvildi. → lejekogilde, kogilde.
 Islandsalen = 57,1 cm. → alen.
 islandsk mos → fjeldgræs.
 itak = rettigheder til en bestemt udnyttelse
 af en jord, der ejes af en anden. Islandsk
ítak.
 itzige = nuværende.
 jökell/jökul = gletsjer. Islandsk *jökull*.
 kere sig om = bekymre sig om. Islandsk
kæra sig um.
 kersej/kiersey/kirsej = kersej, groft, nopret
 og tæt vævet uldent stof — vadmél. Val-
 ket, hvidt eller farvet. Et form for vævet
 stof, som blev fremstillet på klædefabrik-
 ken ved Indretningerne i Reykjavík. →
 klæde/klædevæveri.
 kirkestol = dvs. kirkens regnskaber og ejen-
 domsregistre.
 kjære sig om = bekymre sig om. Islandsk
kæra sig um.
 kjøbebalk = købebalk. Lovafsnit om køb og
 salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk
kaupabáلكur.
 kjøbemand → købemand.
 kjøbevinde → købearbejde.
 kjøbmandsstakken → stakk, svare under.
 kjøbstad/kjøbsted = handelssted.
 kjøbtid = handelssæson. Islandsk *kaup tíð*.
 klipfisk = saltet og tørret fisk (torsk) ifølge
 terreneus metode.
 klosterholder = ombudsmand på klostrenes
 jorder, som blev kongens efter reforma-
 tionen. Benævnes også forpagter.
 klæde/klædevæveri = den ene af to produk-
 tionsgrene ved væverierne ved Indretnin-
 gerne i Reykjavík (den anden var tøj-
 væveri). Klædevæveri er fremstilling af
 toskaflet stof eller vadmélstof vævet af
 let snoet uldtråd – grov, utvunden uld-
 tråd. Stoffets efterbehandling var valk-
 ning, kradning, overskæring, børstning
 og presning. Klæde var ensfarvet, hvidt

- eller farvet. Det var muligt at fremstille forskellige slags klæde gennem varierende vægt på ovennævnte former for efterbehandling. → tøj/tøjmageri.
- koeners kirkegang → indføring af kvinder i kirke.
- koeqvilder → kogilde, inventarkvilder.
- kogilde = værdienhed. Som værdienhed svarer et kogilde til et hundrede, som svarer til en fejlfri ko eller seks malkefår med lam om foråret.
- kogilde = malkefår og køer, som blev lejet med jorden, blev benævnt kogilde. Der tales også om lejekogilde, søjdekogilde (fårekogilde) og undertiden ko-kogilde. → lejekogilde, inventariiqvilder.
- kokogilde → kogilde.
- kommercekollegiet = et af rigets regeringskontorer i København. Der blev stiftet tre kommercekollegier under enevælden; det første 1668–1691, det andet 1704–1708 og det tredje 1735–1816. Dets opgave var at varetage forskellige sager vedr. handel og told, håndværk og politivæsen.
- kongeskat = løsøreskat (kopskat), som alle skattepligtige bønder i Island betalte til kongen.
- kongetiende → tiende.
- kotemænd/kotunger = bolsmænd, afbyggere og andre fattige bønder. Islandsk *kotungar*. → afbyggersted.
- kristusgård = en gård givet til Kristus til understøttelse af de fattige. Disse gårde var under opsyn af reppen, og udbyttet gik til forsørgelse af de fattige. Islandsk *krist-fjárjörð*.
- kronedaler = møntenhed. → rigsdaler.
- kurandaler = møntenhed. → rigsdaler.
- kutting = rumfangsenhed. 1 kutting = 8 poter eller ca. 7,7 liter.
- kvader → hoveri.
- kvartil → kvartel.
- kvilde → lejekogilde.
- kvint = vægtenhed. Et kvint svarer til fem gram.
- kvægsygen → faarepesten/faareqvægsygen/faaresygen.
- købearbejde → købemand.
- købemand = mand i tidsbegrænset arbejde for andre om sommeren ved høslæt. Islandsk *kaupamaður*.
- lagie/lagio = tillæg ud over den pålydende værdi.
- lagnet = nedgarn eller sættegarn. Fiskegarn, der sættes i vandet og holdes fast med sten. Islandsk *lagnet*. → dragegarn/dragnet, flydegarn, garn, staaende, trækarn/trækkergarn.
- lagvad = hajsnoere, dvs. en line med to kroge, som blev liggende i havet mellem de tidspunkter, hvor den blev tilset. Også kaldet gagnvad. Islandsk *lagvaður*. → gagnvad, sætusókn.
- lamsfoeder/lammefoder = vinterfodring af lam for sognepræsten. Islandsk *lamseldi*. → hœtold/hœtold.
- landfarsyge = epidemi.
- landforordning → politiforordning.
- landprang = ulovlig handel med varer på landet uden for handelspladserne.
- landsleigubalk/landsleyebalk = landslejebalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *landsleigubálkur*.
- landstinget = Altinget på Þingvellir.
- landsvane/landsvaane = landets sædvane.
- landsvis = efter landøreregning, i overensstemmelse med sædvane i landet. Islandsk *á landsvísu*.
- landsaatte = lejlænding, fæster.
- landöre = naturalier tilladt som betalingsmidler efter en takst bestemt af myndighederne. Islandsk *landaurar*.
- laugmandstold → lovmandstold.
- laugrettemænd → lovrettemænd.
- laugtinget = Altinget på Þingvellir. → lavtinget.
- lavrette → lovrette.
- lavrettemænd → lovrettemænd.
- lavtinget = Altinget på Þingvellir. → laugtinget.

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

- lejearbejder/leyearbeyder = købemand.
- lejekogilde = malkefår eller kør, som blev lejet sammen med jorderne, blev kaldt lejekogilde. Også kaldet kogilde og kvilde/kvilde. → kogilde, inventariiqvilder.
- lejeqvilde/leyeqvilde → lejekogilde.
- lejermaal/leyermaal → lejermål.
- lejermål = seksuelt samkvem uden for ægteskab.
- lejlending/lejlænding/leylænding = en, der bebod og driver en ejendom uden at eje den, en fæster. Islandsk *leiguliði*. → opsidder.
- lemfældig = forsigtig.
- leyer/lejer → smørleyer.
- lides = tåles, tillades. Islandsk *líðast*.
- liigsangsöre = betaling til presten for begravelse.
- lispund = vægtenhed. Et lispund svarede til 8 kg.
- lod = andel af fiskefangst. Også kaldet hlöt, lödt, löt, lött.
- lod sölv = vægtenheden et lod svarede til 1/32 pund. Hvert lod sölv svarede til 3 mark i kurantmønt eller en halv rigsdaaler.
- lodserlæggelse → undergift.
- lovleje/lovleye = lovlig leje blev anset for at være 10% af den vurderede værdi af ejendele eller 12 alen af hvert hundrede.
- lovmandstold/lovmandsfisk = afgift, som tilfaldt lovmændene for at forbedre deres lønforhold. Udgjorde to fiske af hver gård og løsøre over et hundrede. Lovpligtig 1688. Islandsk *lögmannstollur*.
- lovrette = domstol og tinglysningssted på Altinget. Islandsk *lögrétta*.
- lovrettemænd = mænd, som blev indkaldt på Altinget til at sidde i Lovretten (domstol og tinglysningssted på Altinget). Ifølge *Jónsbók* var de oprindeligt 36, men i 1732 blev antallet reduceret til 16, og herefter havde de kun rollen som tingsvidner. De fik løn og nød nogle privilegier og æresbevisninger. Islandsk *lögréttumenn*.
- lurendrejerie/luurendrejerie → snigehandel/snigehandel.
- lut = andel af fiskefangst. Også kaldet hlöt, lödt, löt, lött.
- lysetold = afgift, lagt på alle tiendepligtige mænd, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød. Husmænd og tomhusmænd betalte halv lysetold. Islandsk *ljóstollur*.
- lægkaup = betaling til kirken for gravsted. Islandsk *legkaup*.
- læst/lest = rumfangsenhed. 1 læst af de almindeligste varer som mel, ærter, smør, kød, fisk og øl svarede til 12 tønder.
- læst/lest = vægtenhed. En læst tørret fisk svarer til 15 skippund eller ca. 2.400 kg. → skippund.
- lödt = andel af fiskefangst. Også kaldet hlöt, löt/lött. Islandsk *blutur*.
- løsarbejder = løsarbejdere var fritaget for at være i årtjeneste hos bønder. Lovlige løsarbejdere skulle betale løsarbejdertold, indtil det blev forbudt at være løsarbejder i 1783. Islandsk *lausamaður*.
- lösemand/lösemandstold → løsarbejder.
- lösgjænger = løsgænger. Arbejdsdueligt almuefolk, som forsørgede sig ved at flakke om eller rejse fra et sted til et andet uden at være i årtjeneste hos nogen bonde. De fik måske midlertidigt arbejde her og der på deres rejser, men de havde ikke løsarbejdertiladelse.
- löt/lött = andel af fiskefangst. Også kaldet hlöt, lödt. Islandsk *blutur*.
- lötter, döde = döde andele. Det er andele ved delingen af fangsten, der er udover antallet af sømænd. De gik sædvanligvis til bådejeren og jordejeren for leje af båd, fangstredskaber og faciliteter på land og nogle gange til formanden som tillæg til hans sædvanlige andel.
- madgaver → mannelde.
- maldageböger = biskoppernes jordebøger,

- registre over kirkernes ejendele og brugsrettigheder.
- malum = onde, skade.
- mandsmaan = hoveri på båd. Fæsteres og afbyggeres forpligtelse til at ro på jordejersens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Hoveri på båd fandtes ofte på krongodset og på jorderne under bispesædet i Skálholt. Nogle gange kunne fæstere slippe for hoveriet ved at betale 20 alen (40 fiske). Islandsk *mannslán*. → hoveri.
- mandtalsfisk = afgift lagt på tilrejsende, der kom til fiskepladserne for at fiske, og som gik til sysselmændene som honorar for øget retshåndhævelse i fangstsæsonen. Forekom først og fremmest på Snæfellsnes og i Gullbringusýssel. Islandsk *mantalsfiskur*.
- mandtalsting/mantalsting = et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret under ledelse af sysselmanden på et bestemt tingsted i hver rep. På mandtalstinget foregik bl.a. skattepåligning og betaling af skat og told, kundgørelse af kongelige breve og andre forordninger, udnævnelse af repstyrere og forskellige retshandlinger. Islandsk *mantalsþing*. → herretsting, høstting.
- mannelde = bøndernes forpligtelse til at underholde fattiglemmer. Hver skattepligtig bonde var forpligtet til at forsørge et fattiglem i husholdet i en afgrænset periode alt efter økonomisk formåen. Dette kaldtes fra gammel tid "manneldi" på islandsk.
- mannhelgebalk = lovafrsnit om individernes fredhellighed i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *mannhelgisbálkur*.
- manqvement = fejl, forsømmelse.
- manqverer/mankere = mangle.
- mark (mk.) = møntenhed i Danmark fra midten af det 16. århundrede. 1 mark = 16 skilling. 1 rigsdaler = 6 mark = 96 skilling.
- mark (mk.) = rumfangsenhed, ca. 0,248 liter.
- mark (mk.) = vægtenhed, ca. 248 gram. 20 mark = 1 fjerding. → vægte, vætt.
- medhandling = behandling, forarbejdning.
- meleret = farvet, flerfarvet.
- menage/menagere = sparsommelighed, besparelse / spare.
- menagerlig = sparsommelig, fordelagtig.
- mensalia = mensalgods. Gods, som er henlagt til præstekaldets underhold. → forleningsgaard.
- mentionere = nævne, behandle.
- mil, dansk = ca. 7,5 km.
- miscellanea = af blandet indhold.
- mislig = betænkelig, tvivlsom.
- misligheder = uheldige forhold.
- mislinge = mislykkes.
- moetörv = törv til brændsel. Islandsk *mór*.
- mulct/mulkt = bøde.
- mulctere/mulktere = idømme bødestraf.
- myre = mose. Islandsk *mýri*.
- möd = mjød.
- maaldage → maldageböger.
- maalfavn = gammelt islandsk længdemål. En målfavn svarede til 3½ alen.
- måleenheder og værdienheder → alen (al.), anker, bog papir, centner, degger, drachme, favn, fiske (f.), fjerding (fj.), hest, hundrede (hndr.), kogilde, kutting, kvint, lispund, lod sölv, læst/lest, mark (mk.), mile, maalfavn, once, oxehoved, pot, pægl, skippund, skæppe, stok, tønne (td.), uger söes, viertel, vætt (v./w.), örtug, aatting.
- nachdeel = ulempe.
- negoce = handel.
- nestafvigte/næstafvigte = foregående.
- nöd/nöod = okse, stud, men her også tyr.
- nödsiunsvahrer/nödsynsvahrer = nødvendige varer. Islandsk *naudsynjavörur*.
- Oberret = den øverste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmændenes herredsret og Lovretten. Oberrettens domme kunne appelleres til

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

- Højesteret i Danmark. Oberretten arbejdede indtil 1800.
- objection = indvending, modbevis, protest.
- obtinere = opnå.
- octroj/octroy = handelsprivilegium.
- oeconomiegotzet/oekonomiens jordegodz = jordegods, som hører under bispestolens og skolens forvalter, men ikke direkte under bispeembedet efter adskillelsen af forvaltningen af bispestolene og bispeembederne. → separationsacten.
- oekonomisk selskab = selskab, der har til formål at udvikle landets næringsveje og generelle tilstand.
- oekonomus = forvalter (især bispestolsforvalter).
- omage = fattiglem. Også kaldet umage/umave. Islandsk *ómagi*.
- ombud/ombudsjorder = jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilhørte klostre og de sidste katolske biskopper og sønnerne af Hólars biskop Jón Arason. Hvert ombud omfattede ofte mange jorder i et bestemt område, som blev lejet ud samlet til en enkelt part. Ombudsjorderne blev givet som len mod en fast afgift, og ombudsmanden modtog til gengæld al landgilde af jorderne og leje af kogilderne. I det 18. århundrede blev ombudsjorder givet på livstid. Ifølge jordebogen fra 1760 var der 37 ombud, som tilhørte kongen, med mellem 2–125 jorder. Jorder, der var ejet af bispesæderne, blev opdelt i ombud på samme måde. Islandsk *umboð/umboðsjarðir*.
- ombudsholder/ombudsmand = ombudsforpagter. Islandsk *umboðsbaldari*. → ombud/ombudsjorder.
- once = unse. Vægtenhed. En unse svarer til ca. 30 gram.
- ongefær/ongefehr/ongefær = omtrent.
- onus = byrde.
- opland = de landbrugsområder, der ligger inde i landet væk fra kysten.
- oplandsbonde = bonde, der primært lever af husdyravl, i modsætning til den, der lever af fiskeri. → søebonde.
- oppebørsel = indkassering, modtagelse.
- opsidder = en, der bebod og driver en ejendom uden at eje den, en fæster. → lejledning.
- opslaa = slå græs.
- ordinair = almindeligt, sædvanligvis.
- os = flodmunding, udløb. Islandsk *ós*. Ordet anvendes også til at betegne en lagune ved en grusbanke ved stranden, hvor en sø løber i havet (f.eks. Holtsós og Dyrhólaós).
- otteåring/otteåring = en båd med 8 årer. Islandsk *áttaeringur*.
- oxehoved = oksehoved. Rumfangsenhed, ca. 2 tønder (240 liter).
- pagina = side.
- pakklæde (pach) = en af flere slags klæde, der blev fremstillet på Indretningernes klædefabrik i Reykjavik. → klæde/klædevæveri.
- pardonere = tilgive, undskylde.
- passato = forrige (måned).
- pastor emeritus = afgang præst.
- pensionsjord = jord, som er udlagt til sognepræstens forsyning.
- polerede/polerte = kultiverede, civiliserede.
- politiforordning = samlet regelsæt, der omfatter alle sider af samfundet både økonomisk og socialt så som forfatning, kirkeskikke, hustugt og børneopdragelse, rettigheder og pligter for både husbønder, tjenestefolk og løsemænd, forsyning af de fattige, regler om dagdrivere og flakkere, om landbrug, forhold mellem husbønder og fæstere, fiskeri, politi og retssager. Forordninger blev tilføjet til landets love, og således var det muligt at ændre lovene ved hjælp af forordninger. Der var ingen gældende almen politiforordning for Island i det 18. århundrede, da Þorkell Fjeldsted skrev sit udkast for Landkommissionen, kun forordninger

- om enkelte emner. I Danmark og Tyskland var der tale om to slags forordninger: Politiforordninger, som omhandlede sager vedrørende byer og borgere, og landforordninger, der omhandlede sager vedrørende landområder og landsbyer. Overskriften på Þorkell Fjeldsteds udkast "Udkast til en politi- og landforordning for Island" vidner om en sammenblanding af begge.
- portionsregning = kirkens driftregnskab.
 pot = rumfangsenhed. 1 pot = 0,966 liter.
 prakker = skælmer, tigger, betler.
 presstobak = tobak i pressede blokke. Blev brugt som skråtobak. → rolltobak/rulltobak.
 prjonlæs/pronlæs = strikvarer til handelen.
 Islandsk *prjónles*.
 prjonlæsregning → strikvareregning.
 projectmager = en betegnelse, som ofte blev anvendt om dem, der kom med genrejsningsforslag i det 18. århundrede. Betegnelsen blev gerne anvendt om de folk, som, man mente, kom med urealistiske ideer, og nogle gange i en nedsættende betydning. Kommercekollegiet i København efterspurgte i 1735 forslag til genrejsning af riget.
 pro memorie = memorandum, uformel skriftlig besked. Pro memoria blev ofte anvendt som overskrift i breve f.eks. mellem embedsmænd eller afdelinger inden for institutioner.
 proponere/proposition = foreslå/forslag.
 proprietariijorder = proprietærjorder, jorder ejet af bønder.
 proprietarius = proprietær, jordejer, ejer af fæstejorder. Også kirkebonde, dvs. ejer af en kirke, som ikke er en lenskirke (beneficium).
 provision = forråd, forsyning.
 præcaution = forholdsregel.
 præcavere = afværge.
 præferere = foretrække.
 præjudice = skade.
- præjudicere = bestemme på forhånd, diskriminere, lide skade.
 præparation = forberedelse til konfirmation.
 præses = formand.
 præsummere = antage, formode.
 prætendere/præntention = kræve / fordring, krav.
 public/publico = befolkningen, offentligheden.
 pulshoeser/pulstrømper = strømper af groft uldgarn.
 pulshoseregning → strikvareregning.
 pykklæde (puck) = en af flere slags klæde, der blev fremstillet på Indretningernes klædefabrik i Reykjavik. → klæde/klædevæveri.
 pægl = rumfangsenhed. En pægl er ca. 0,25 liter eller fjerdedel af pot.
 pæl → pægl.
 paaboed = tillæg, erstatning. → aaboed.
 qvader = hoveri. Islandske *kvadir*. → hoveri.
 kvartel → viertel.
 qvilde/qvylde → lejekogilde.
 kvint → kvint.
 qvittere = forlade.
 qvægssygen → fårepesten.
 raison = ræson, årsag, argument.
 raisonere = drage slutninger, tænke logisk og fornuftigt.
 rar = sjælden.
 rarhed = raritet, sjældenhed.
 rask = ganske tyndt stof med afkipperbinding fremstillet i tøjvæveriet ved Indretningerne i Reykjavik. Rendingen er af kamgarn, men islætten varierer, men er dog oftest utvunden uldtråd. Der er mange slags rask. → tøj/tøjmageri.
 rasphuus = fængsel i København, hvor mandlige forbrydere var beskæftiget med at raspe farvetræ, hvilket var strengt og sundhedsfarligt.
 ravntinne = obsidian, en vulkansk bjergart. Islandske *hrafntinna*. → hrafntinne.
 regale = kongeligt privilegium.

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

- regres = erstatningskrav.
- rekabalk = lovafsnit om ilanddrevet gods i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *reka-bálkur*.
- rep = den mindste, verdslige, administrative enhed eller kommune. Den blev ledet af tre til fem repstyrere. Disse var udnævnt af sysselmanden til at holde opsyn med samarbejdet omkring landbruget, forsørgelsen af fattiglemmer, samt til at opføre bøndernes tiendekapital. En fjerdedel af tienden gik til de fattige og blev administreret af reppen og ikke af kirken. Islandsk *hreppur*.
- repliqvere = svare.
- repstjore = repstyrer. Islandsk *hreppstjóri*. → rep.
- republicans tider / republicanske tider = henviser til fristatstiden i Islands historie 930–1262.
- requisita = kvalifikation som er nødvendig, betingelse, forudsætning, forsyning.
- restituere/restitution = erstatte, genoprette / genoprettelse.
- retterbod = ændring af lovbog, udgivet af kongemagten. Islandsk *réttarbót*.
- revenueur/revenuer = indtægt.
- revetold = rævetold. → dyretold.
- rigsdaler = betalingsmiddel i Danmark fra midten af det 16. århundrede til 1873. I det 18. århundrede var der tre møntformer i omløb (med forskelligt indhold af sølv): Rigsdaler kurant (kurantdaler), som svarede til 96 skillinger; rigsdaler i kronemønt (kronedaler) svarende til 102 skillinger; rigsdaler specie (speciedaler) svarede til 108 skillinger. Dette forårsagede ofte megen forvirring i handel med penge.
- rigsort = gammel møntenhed i Danmark. En rigsort svarede til ¼ rigsdaler eller 24 skilling.
- rishest/riishest = byrde til en pakhest. Hovveri eller en afgift. Fæsteren (eller afbyggeren) var pligtig at transportere et hestelæs ris (kvas til brænde) hjem til jordejeren eller bonden på hjemmegården. → hoveri.
- rolltobak/rulltobak = rulletobak, tobaksblade, der på en maskine er spundet til en lang snor, der er rullet sammen. Blev både røget og brugt som snustobak. → presstobak.
- rævetold → dyretold.
- römme = rumme. → indrömme.
- sagefald = pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud. I det 18. århundrede var det almindeligt, at sysselmænd forpagtede bødeindtægterne i en periode og til gengæld betalte kongen en fast afgift.
- sagefaldsforpagter = den, der forpagtede kongelige indtægter fra straffesager.
- sagöre = pengebøde. Islandsk *sakeyrir*. → sagefald.
- sajette = samlebetegnelse for forholdsvist let og tyndt tøj fremstillet i tøjvæveriet ved Indretningerne i Reykjavik under forskellige navne, bl.a. rask. → tøj/tøjmageri.
- sal fossile = saltmine eller saltminerale i jorden.
- salarere = lønne.
- schæfferiet = schæfergård. Baron Friederich W. Hastfers fåreavlsgård på Elliðavatn, som blev oprettet i 1756 med det formål at forbedre ulden på de islandske får. Gårdens drift ophørte i kølvandet på fårepesten, som kom til landet med engelske avlsvæddere i sommeren 1761. Indretningerne drev en anden fåreavlsgård ved Elliðakot (Helliskot) i Mosfellssveit, som blev skabt 1758 for at styrke uldproduktionen til fabrikkerne i Reykjavik. Driften af gården blev også nedlagt i kølvandet på fårepesten. Der var tale om to adskilte og uforbundne gårde.
- scorbut = skørbug.
- seculum = århundrede.
- sejlfisk = betaling for leje af sejl. Det var almindeligt at give den største fisk fra hver

- fangst i sejlleje, hvis der blev anvendt sejl på turen.
- seksæring/seksåring = en båd med 6 årer. Islandsk *sexæringur*.
- separathandel = organisering af handelen, hvor havne blev forpagtet individuelt af købmændene, som det foregik i første halvdel af det 18. århundrede i modsætning til kompagnihandel (kompagniehandel), hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni eller handelsselskab, som f.eks. Det Almindelige Handelskompagni (1764–1774). → compagniehandel.
- separationsacten = handler om adskillelse af forvaltningen af bispesædernes og skolerens besiddelser på den ene side og biskopembedernes på den anden. Et nævn, der skulle behandle sagen, blev nedsat i 1755. Separationsakten blev vedtaget på Altinget i 1764 og stadfæstet af kongen i 1767.
- sexmandefar/sexmannefahr = seksmandsbåd. En båd til seks mænd. Islandsk *sexmannafar*.
- siddestue → badstue.
- sidle/sidlig = silde / sildig, sent.
- sigelse = afgørelse.
- silling/silung = synonym for ørred og røding (fjeldørred). Islandsk *silungur*.
- skatter og afgifter → borejseskat, dyretold, gavetold/gjefetold, hospitalsandel, husmandstold, høtold, lammefoder, lovmandstold, lysetold, mandtalsfisk, tiende, tugrthustold.
- skieppe → skæppe.
- skiftedag = den 14. maj, den dag, hvor tjenestefolk måtte skifte til en ny plads.
- skiftedage = de første fire dage (torsdag til søndag, ugen begyndte om sommeren på en torsdag) i den syvende uge af sommeren, som begyndte i tidsrummet 31. maj til 6. juni. Her kunne fæstere skifte gård. Islandsk *far dagar*.
- skiftetiende = henviser til det islandske begreb *skiptitíund*. → tiende.
- skileyrer = lovmæssigt eller lovligt godkendt betalingsmiddel. Islandsk *skileyrir*.
- skippund = vægtenhed, 320 pund eller 160 kg. → læst.
- skippaaroen = hoveri på båd. Islandsk *skipparóður*. → mandslaan.
- skjæl / med saa skjæl = under den forudsætning. Islandsk *með því skilyrði*.
- skjötte om = bryde sig om, skænke opmærksomhed. Islandsk *skeyta um*.
- skudaarsdag → der menes "sommerforøgning". En yderligere uge eller syv dage i tillæg til sommeren i den gamle islandske kalender, indsat midt om sommeren med fem til seks års mellemrum for at få kalenderen til at passe med solens bevægelse (på samme måde som når der tilføjes en dag i skudår). Islandsk *sumarauki*.
- skæppe = enhed for rummål. En skæppe var ½ tønde eller 8 pletter (ca. 17–18 liter).
- slagtehavn = havn, hvor der primært handles med landbrugsprodukter. → fiskehavn.
- smalfabriqve = tøjmagerfabrik. → tøj/tøjmageri.
- smörleyer = smørleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvane at betale med smør. Nogle gange omtalt kun som leje.
- smaabandshoser = strømper af fint uldgarv.
- snighandel/snigehandel = smughandel. På monopolhandelens tid i Island 1602–1787 var al handel med andre end danske købmænd forbudt. Ulovlig handel med udlændinge, som fiskede ved Island, var ganske almindeligt på den tid og blev kaldt snighandel.
- sortebrand = brunkul. Islandsk *surtarbrandur*.
- soulagement = lettelse, lindring.
- soumission = ydmyghed, underdanighed. → submission.
- soutenere/soutinere/soutien = understøtte, vedligeholde / støtte.
- speciedaler = møntenhed. → rigsdaler.
- sportler = tilfældig ekstra indkomst. staden / her til staden = København.

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

stakk, svare under = at betale eller "svare under stakk" henviser sandsynligvis til betaling i gennemtørret fisk, dvs. fisk, som lægges direkte på fiskestakken hos købmanden og ikke behøver at tørres yderligere. Således bærer den, som betaler "under stak", fiskens væggtab, når den tørres. Islandsk *svara undir stakk*.

stampemølle = valkemølle. Vandmølle med stamper, der hæves og sænkes i et trug med lud. Anvendt ved Indretningerne i Reykjavik til at valke klædestof og sandsynligvis til stampning af huder.

stockfisk = tørret fisk.

stok = gammelt islandsk længdemål. En stok svarede til 2 alen. Islandsk *stika*.

stolsjord = biskopsædets jord.

stolskibe = biskopsædets skibe.

storabole = store koppesyge 1707–1709.

store dom = lovgivning vedtaget på Altinget 1564 om sædelighedsforbrydelser, stadfæstet af kongen 1565.

strandfiske = betaling for en strand med tang til ildstedet. Normalt 20 fiske for en halv vægte. Islandsk *fjörufiskur*.

strikvareregning (prjonlæsregning) = en regning, hvor handelsvarers værdi sættes ud fra, at der betales med landbrugsprodukter i modsætning til fiskeregning, hvor værdien sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet. → fiskeregning.

strøegods = kongens jordegods, andet end det, der tilhører klosterombudene. → ombud/ombudsjorder.

submission = ydmyghed, underdanighed. → soumission.

subordination = lydighed, underkastelse, at underordne sig.

subsistere/subsistence = opretholde livet / underhold, levebrød.

supponere = antage.

supra = ovenfor. → ut supra.

sur valde = sur valle.

surtarbrand/surterbrand = brunkul. Islandsk *surtarbrandur*.

sveit = kan henviser til et beboet område, men kan også bruges i forbindelse med fattigforsorg, hvor reppen (sveiten) forsørger de fattige. Endelig bruges begrebet om de jorder, hvor man primært har husdyravl og derfor betaler sine afgifter i landbrugsprodukter og ikke i fisk. F.eks. sveitejord, sveitebonde, sveitefolk, sveitemand. Islandsk *sveit*.

sveitebonde/sveitemand = henviser til bønder, som primært har husdyravl og derfor betaler deres afgifter i landbrugsprodukter og ikke i fisk. Islandsk *sveitabóndil sveitamaður*. → sveit, oplandsbonde, søebonde.

sviter/svyter = følger.

svöbe = pisk.

synodus generalis = generalsynode. En synode er et kirkeligt møde.

Sælandsalen/Sjælandsalen = 62,7 cm. → alen.

sæter = hytter eller udhuse væk fra hjemmemarken, hvor folk holdt til i den periode af sommeren, hvor der var sæterdrift.

sæterdrift = det at holde malke kreaturer, dvs. får og måske også køer, der malkes, på græs i græsgangene uden for hjemmemarken. En eller flere tjenestepiger opholdt sig sammen med en hyrdedreng på sæteren sommeren over og tog sig af malkningen og forarbejdningen af mælken. Sæteren var ofte til fjelds eller i udkanten af jorder. Dette blev gjort for at skåne engene og græsgangene ved gården om sommeren.

sæterhold → sæterdrift.

sætermark = jordområde, hvor der var sæter, eller det var tilladt at have en sæter.

sætte på høet = beslutte, hvor mange kreaturer det er tilrådeligt at lade leve vinteren over, sammenlignet med høstudbyttet om efteråret. Islandsk *setja á beyin*.

sættegarn = fiskegarn, der sættes i vandet og holdes fast med sten. → dragegarn/

- dragnet, flydegarn, garn, staaende, lagnet, trækgarn/trækkegarn.
- sætusókn = hajsnoere med en krog, som blev sat langt ude til havs, de såkaldte hajfiske-ture. Islandsk *setusókn*. → lagvad.
- söebonde = bonde ved kysten, der primært lever af fiskeri, i modsætning til den, der lever inde i landet af husdyravl. → oplandsbonde.
- söevand = havvand.
- söjd/söyd = får. Islandsk *sauður*.
- söjdekogilde = fårekogilde. → kogilde, lejekogilde.
- söjderegning/söyderegning → strikvareregning.
- söjdvæg/söydvæg = får. Islandsk *sauðfé*.
- söl = søl, søtang (spiselig rødalge), der var meget anvendt i Island før i tiden til menneskeføde.
- tade = hø fra hjemmemark eller dyrket eng. Islandsk *taða*. → udhøe/uthey.
- terreneuvs maade / terreneuvs maade = terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland, og henviser til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.
- testere = attestere, bevidne.
- thingmandeleed → tingmandedagsrejse.
- Thorkillifondet = rektor for latinskolen i Skálholt Jón Þorkelssons (Thorhillius) (1697–1759) fond blev stiftet i 1759. Han testamenterede alle sine ejendele til at styrke religiøse formål og børneundervisning i Gullbringusýssel.
- thun → tun/tuun.
- tiende = skat. Tiende af ejendele, der var fem hundereder eller mere værd, blev delt i fire dele: til biskoppen, præsten, kirken og de fattige. Tiende af ejendele, som udgjorde mindre end fem hundrede, gik udelt til de fattige og blev kaldet fattigtierende. Efter reformationen tog kongen størstedelen af biskopstienet, og den andel blev kaldet kongetierende.
- tiende = tyende.
- tingfarebalk = lovafsnit om forretningsorden og rettergang, især på Altinget, i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *þingfararbálgur*.
- tinglaug/tinglav = tingsogn.
- tingmandedagsrejse/tingmansled/tingmanneleid = dagsrejse i forhold til gammelt skøn. Svarer til ca. 37,5 km. Islandsk *þingmannaleið*.
- titulus = kort form for angivelse af fuldt navn og titel i afskrifter.
- tivebalk = tyvebalk. Lovafsnit om tyveri i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *þjófabálgur*.
- tiæring/tiáring/tyæring = en båd med 10 årer. Islandsk *tiæringur/teinæringur*.
- tjenestefardag → skiftedag.
- tolværing/tolvåring = en båd med 12 årer. Islandsk *tólfæringur*.
- tomandefar/tomannefahur = tomandsbåd. Islandsk *tveggjamañafar*.
- tomthus / tomme huse = afbyggersted ved søsiden, som ikke har græsning til dyr. Huset er derfor "tomt", dvs. uden mælk. Islandsk *tómthús*. → törreboed.
- tomthusmand = en mand, som ikke har græsning til dyr, og derfor har et "tomt" hus uden mælk. Islandsk *tómthúsmaður*.
- torfverk/torfværk/ torvverk/torvværk = tørvearbejde på bygning eller gærde.
- tractere = behandle (en sag).
- tremandefar/tremannefahur = tremandsbåd. Islandsk *þrjggjamañafar*.
- trivialskoele = latinskole. I det 18. århundrede var der to latinskoler i Island, på biskopssæderne Skálholt og Hólar.
- træhest = redskab anvendt som straf i Danmark i slutningen af det 18. århundrede. Træhesten bestod af to brædder, som dannede en meget skarp vinkel, og som stod på fire ben. Straffen bestod i at sidde overskrævs på træhesten i et bestemt tidsrum alt efter forbrydelsens alvor, nogle gange med blylod bundet til fødderne.
- trækgarn/trækkegarn = fiskegarn, der trækkes gennem vandet med reb. → drage-

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

- garn/dragnet, flydegarn, garn, staaende, lagnet.
- trætte/trættende = uoverensstemmelse, rets- sag / stridende.
- tugthuscontribution → tugthustold.
- tugthuset på Arnarhóll = fængsel oprettet i 1759 og taget i brug vinteren 1770–1771.
- tugthustold = særlig skat lagt på al ejendom i landet for at finansiere udgifterne ved opførelse af et nyt fængsel i Island. Blev indført i 1759.
- tun/tuun = hjemmemark, indmark eller mark der ligger tæt ved gården. Betegner ofte en indhegnet og dyrket, gødet eng. Islandsk *tún*. → hjemmemark.
- tviffel = en af flere slags klæde, der blev fremstillet på Indretningernes klædevæveri i Reykjavik. → klæde/klædevæveri.
- tvistigheder = uenigheder.
- tycke/tyckes/tykkes = forgodtbefindende, synes.
- tylt = tylvt, antal af 12, dusin.
- tøj/tøjmageri/tøjvæveri = den ene af to produktionsgrene ved væverierne ved Indretningerne i Reykjavik (den anden var klædevæveri). Tøjvæveri er fremstilling af stof, hvor rendingen var uldgarn – kamgarn. Islætten var kamgarn eller andre slags uldgarn, bomuld eller hør. Tøj kunne være mønstret eller farvet. Der er mange slags tøj → klæde/klædevæveri.
- tønde (td.) = rumfangsenhed. 1 tønde øl = 136 potter = 17 kuttinger eller 131 liter. 1 tønde korn = 144 potter eller 139 liter. 1 tønde kul = 176 potter eller 170 liter. Gryn, rug, byg, bønner, kød, fisk, smør, tælle og sæbe blev målt i øltønder, men salt i kultønder.
- törfisksregning → fiskeregning.
- törreboed = afbyggersted ved søsiden, som ikke har græsning til dyr. Stedet er derfor “tørt”, dvs. uden mælk. Islandsk *þurra-búð*. → tomthus / tomme hus.
- törveskjærner = tørveskæring.
- ubedervet = ufordærvet. → bederve/beder- velse.
- ubillig/ubillighed = urimelig/urimelighed. → billig.
- udhöe/uthey = hø fra uopdyrket eng. Is- landsk *úthøy*. → tade.
- udkastfisk/udskudsfisk = fisk, der er for dårlige til at blive handlet.
- uger söes = henviser til den islandske beteg- nelse *vika sjávar*, som er et gammelt læng- demål til søs. Den faktiske længde har ændret sig over tid. Ofte var det nøjagtigt ca. 7,5–9 km eller en times sejlads. Oprin- deligt var der tale om den længde, som der blev roet, indtil der blev skiftet roere.
- ugeskicket = uegnet.
- uinteresserede = upartiske.
- uldengodsregning → strikvareregning.
- umage/umave = fattiglem. Også kaldet omage. Islandsk *ómagi*.
- undergift = lejeafgift for landingssted for både. I midten af det 18. århundrede var afgiften sædvanligvis 1 vætt for en båd med fire årer, 1½ vætt for en båd med seks årer og 2 vætter for en båd med otte årer. Nogle gange fulgte der en fiskerbod med i lejen, og i så fald var afgiften noget højere. Blev også kaldet lejetold (*vertollur*) og undertiden grundleye eller lodserlæg- gelse (*lóðagjald*).
- under stakk → stakk, svare under.
- uryggelig = urokkelig, uomstødelig.
- usufructuarii = den, som har brugsretten på en andens ejendom.
- ut supra = som ovenfor.
- uvillig = uvildig.
- vadmelsregning → strikvareregning.
- validere = gælde.
- vandsyg = har taget skade af vand.
- varningsklæde = den mest almindelige form for klæde, der blev importeret til Island frem til første del af det 18. århundrede, og den billigste. Islandsk *varningsklæði*. → halvstykke klæde.
- vatn = sø. Islandsk *vatn*.

- vedbørlig = ret, retmæssig, tilbørlig.
 veide/veyde = fiskeri. Islandsk *veiði*.
 veneration = højagtelse.
 ventilere/ventilation = drøfte/drøftelse.
 verstad = fiskerleje. Islandsk *verstöð*.
 vertid/vertiid/vertyd = fangst- eller fiskesæson. På Suðurnes og Sydlandet varede vinterens fiskesæson fra starten af februar, til den sluttede den 11. maj. Forårsfiskeriet startede så den 12. maj. Andre steder i landet lå fiskesæsonen ikke i samme periode, og starten på fiskesæsonen og afslutning var ikke lige så fast afgrænset. Islandsk *vertið*.
 vertold → undergift.
 vesterfare = hørlærred.
 vet/vett → vætt.
 vices = opgaver, optræde som stedfortræder.
 vide = se.
 vide infra = se nedenfor.
 vide supra = se ovenfor.
 vidrig / i vidrig fald = i modsat fald.
 vidtløftig/vitløftig/viitløftig = omfattende, omstændelig, udstrakt, vidtrækkende.
 vidtløftighed/vitløftighed/viitløftighed = omstændelighed, ulejlighed, besvær, udstrækning.
 viertel = rumfangsenhed. 1 viertel eller lille tønde, svarer til 8 pottes. Islandsk *kvartil*.
 vinde = tjene, arbejde. Islandsk *vinna*.
 vindekone = tjenestepige. Islandsk *vinnukona*.
 vindemand/vinnemand = tjenestekar. Islandsk *vinnumaður*.
 vindskibelighed = driftighed, arbejdsomhed, foretagsomhed.
 vinternætter = ifølge den islandske kalender to dage inden første vinterdag (første lørdag i tidsrummet mellem 21.–27. oktober).
 vognskud = bræt eller kort bjælke.
 vægte = anvendes i de nye oversættelser som oversættelse af det islandske ord *vætt*. → vætt.
 vægten ved stakken = her henvises til den afvejning af gennemtørret fisk (der stables i stakke), der foregår ved handelen. Islandsk *vigtin við stakkinn*. → stakk, svare under.
 værfolk = søfolk i fiskerlejer. Islandsk *verfólk*.
 værstæder = fiskelejer. Islandsk *verstöðvar*.
 værtid/værtiid/værtyd → vertid.
 vætt (v./w.) = islandsk vægtenhed, der ikke findes på dansk. 1 vætt = 8 fjerdinge = 160 mark eller knapt 40 kilo. Også kaldet vett og vægte.
 vætt (v./w.) = islandsk værdienhed. 1 vætt = 2 fjerdinge smør = 20 alen eller 40 fiske.
 vaad = vod (fiskenet, der trækkes gennem vandet).
 vaarnedrettighed = vornedskab. Bestemmelse, hvor den mandlige landbobefolkning ikke måtte forlade deres fødesogn uden herremandens tilladelse, men havde pligt til at fæste en gård eller et hus, hvis det blev dem pålagt. Ordningen skulle sikre arbejdskraft til godserne og var gældende på Sjælland, Lolland-Falster, Møn og Bogø mellem slutningen af 1300-tallet og 1702.
 zahlkasse = den danske stats hovedkasse. → Zahlkammer, Det Kongelige.
 Zahlkammer, Det Kongelige = kontor, der varetog udbetalinger af statskassen.
 örevölle/öresvöll → eyrisvöllur.
 örkeslös/örkeslöshed = uden beskæftigelse, unyttig / lediggang.
 örter = ørreder.
 örtug = gammel nordisk vægtenhed. 1 mark = 8 øre = 24 örtuger.
 aaboed = tillæg, erstatning. → paaboed.
 aattering/aattæring → otteæring/otteåring.
 aatting = otting. Rumfangsenhed, der svarer til en 1/8 af en tønde.

Efnisorð

Skráin nær yfir megingexta bókarinnar, þ.e. uppskriftir bréfanna, greinina um Landsnefndina og myndatexta, en hvorki yfir inngang né fyrirsagnir. Rómverskar tölur vísa til texta í myndaörk.

Við gerð skrárinnar var fremur reynt að horfa til þess hvert umfjöllunarefnið væri hverju sinni en til orðafars. Efnisorðin í skránni eru þannig óháð orðalagi textans sjálfs. Með þessu móti ætti skráin að nýtast betur við leit að einstökum efnisatriðum. Leitast var við að taka með öll algengustu hugtök sem koma fyrir og einnig tilskipanir, reglugerðir og lagabókstafi sem oft er vísað til. Töluvert er um að fleiri en eitt orð séu notuð um sama hugtak í textanum. Reynt var að sameina þau undir eitt og halda millivísunum í lágmarki. Sem dæmi má nefna orðið *leigukúgildi*. Undir það falla orð eins og *ásauðarkvildi*, *innstæðukvildi*, *kúgildaleigur*, *kvígildi* og *kvildi*.

Skráin er tvískipt: annars vegar er hún á íslensku og hins vegar á dönsku. Orð og hugtök eru þau sömu í báðum skránum. Í íslensku skránni er vísað til samsvarandi dansks uppflettiórðs og það haft skáletrað. Í dönsku skránni er vísað til íslenska uppflettiórðsins og það sömuleiðis haft skáletrað.

- afréttur 175, 522, 638, 714, 717, 721, 723–724 > *overdrev*
almannaheill 33 > *fælles bedste*
Almenna verslunarfélagið (Compagniet)
51, 84, 136, 185, 236, 257, 270, 272–275, 277, 301, 311, 328, 330–332, 363, 369–371, 373–374, 376, 380, 393–394, 396, 401–402, 404, 407–409, 415, 418, 421–422, 435, 454, 536, 539, 541, 549, 557, 584, 589–592, 594, 605–607, 611–614, 649–650, 654, 662–663, 671, 686
> *Almindelige Handelskompagni*
Alþingi 489, 573, 668, 713, 720 > landsþingið > lögþingið > *Alting*
amtmaður, búseta 116, 396, 565–580 > *amtmand, bolig*
amtsskipting 407, 565–580, 661, 675 > *amtsopdeling*
annexía 109, 131–132, 138 > *annekskirke*
áburður, áburðarnotkun 42, 164, 168, 213, 240, 332, 448–450, 456, 458, 461, 463, 471, 486, 490, 492–493, 496, 533, 539, 629, 653, 678, 734, 738–739 > *godning, godskning*
áveitur 42, 269, 492–493 > *vanding*
barnadauði 132, 233, 294 > *børnedødelighed*
barnaskírn 125, 127, 131–132, 134, 144, 148, 679 > *barnedøb*
barnaskóli 131, 152, 155, 189, 198, 201–202, 207–208, 218–219, 683 > *børneskole*
barnauppeldi 167, 173, 180–181, 190, 192, 195, 197, 200–201, 204, 213, 653, 678 > *børneopdragelse*
bátar, fjöldi 112, 300–301, 308–309, 320–322, 324–326, 329, 347–349, 352–353, 355–356, 658 > *både, antal*
bátar, skortur 317, 326 > *både, mangel på*
bátar, stærð 267, 300, 308–310, 313, 315,

- 320–325, 340, 345, 348, 352–353, 355–358 > *både, størrelse*
- bátaskattur 145 > *bådeskat*
- bátasmíði 300, 307, 314, 327–328, 331, 353, 454, 491, 604, 658 > skipasmíði > *bådebyggeri*
- beneficiarius, beneficium 131, 133, 136, 138, 143, 306, 333, 457, 472, 475, 478, 558 > *beneficiarius, beneficium*
- Bessastaðapóstur 1685 343 > *anordning om politivæsenet* 1685
- Biskupasögur 484, 490 > *Biskoppernes sagaer*
- bókaprentun 156–157, 166–167, 471, 502, 748 > *bogtryk*
- bólusetning 47, 232, 307, 361, 429, 672 > *vaccination*
- bólusótt 230, 232, 241–242, 247, 252, 294, 307, 361, 672 > stórabóla > *kopp-epidemi*
- brennisteinn, brennisteinsnámur 387, 504, 534, 542–543, 605, 610, 624, 628 > *svovl, svovlminer*
- brennisteinsvinnsla 598, 607 > *svovlværk*
- Brennisteinsvinnslan á Húsavík 164, 588, 605 > *Svovlværket i Húsavík*
- Brennisteinsvinnslan í Krýsuvík 598, 605, 624, 631 > *Svovlværket i Krýsuvík*
- brennivín > tóbaks- og brennivínsinnflutningur > *brændevin*
- brennivínsgjald 277, 363, 435, 651, 659, 663 > *brændevinsafgift*
- brennivínsinnflutningur 360, 362–363, 371, 414, 421, 435, 654, 677 > *brændevin, indførsel af*
- brunnur 233, 673 > *brønd*
- brúargerð 89, 160–161, 180, 219, 269, 636, 644–645, 647, 726–730, 732 > *brobygning*
- brúðargjafir 189 > *brudegaver*
- brúðkaup 135, 189, 308 > *bryllup*
- Búalög 160, 466–467, 547 > *Boelov (samling af gamle regler om sædvaner i Island)*
- búferlaflutningar 107–108, 180, 267, 452 > *flytning til en anden gård*
- búfé, búfjárrækt 251, 327, 351, 533, 539, 544, 546–549, 660, 679, 755, 764–765 > *husdyr, husdyrhold*
- búfjárfjöldi 112–113, 533, 536, 538, 547–548 > *husdyrantal*
- búnaðarfræðsla, búnaðarnám 107, 122–124, 165–167 > *landbrugsuddannelse, landbrugsundervisning*
- búnaðarrít 746–748 > *landbrugsskrift*
- búreisuskattur 195–196, 523, 527, 684, 686 > *borejseskat*
- byggingarbréf 49, 89, 191, 452, 461, 493, 498, 508, 522, 660, 715, 722 > *fæstebrev*
- byssur 106, 311, 317, 582, 585–586, 685 > *bøsser*
- bækur, skortur 130 > *bøger, mangel på*
- bænarskrár 34 > *suppliker*
- bændafjölskyldur, erlendar 445, 479, 483, 492, 596–598 > *bondefamilier, fremmede*
- bændur, afkoma 112–113, 168, 265–268, 679 > *bønder, udbytte*
- bændur, lifnaðarhættir 168–170, 679 > *bønder, levemåde*
- bær (þéttbýli) 40, 251, 261, 357, 359, 361, 366–367, 428, 430–431, 438, 659, 668 > kaupstaður > *by*
- Compagníð > Almenna verslunarfélagið > Hörmangarafélagið > *Compagniet*
- dagsláttur 510, 514, 553 > kvaðir > *dagslæt*
- dagsverk 125–126, 134, 145, 154, 512, 516–517, 520, 522, 526 > kvaðir > *dagsværk*
- Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin 39, 462 > *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*
- dánarbússkipti 108 > *dødsbo*
- Deo, regi, patriæ (Islands opkomst)*, rit eftir Pál Vídalín og Jón Eiríksson 40, 356, 600 > *Deo, regi, patriæ, skrift af Páll Vídalín og Jón Eiríksson*
- drykkjuskapur 167, 186, 203, 654, 677 > prestar, drykkja > *drukkenskab*
- dúntekja 112, 327, 374, 438 > *dunsamlan*

EFNISORÐ

- dýratollur 106, 173 > refatollur > *dyretold*
 dýrtíð 243, 246–247, 255–256, 264, 275, 385, 401, 474–475, 562, 596, 598 > *dyrtid*
 dönskukunnátta 201 > *dansk kundskab*
 eftirlegumaður 188–189, 236, 274, 385, 413, 415, 418–419, 421–422, 581, 592, 604, 641, 649, 671, 683, 686–687 > *efterligger*
 eftirlit, eftirlitsferðir 34–37, 42, 44, 50, 52 > *inspektion, inspektionsrejser*
 eftirlitsmenn með landsaga 236, 238–240, 304, 450, 636, 651, 653, 657, 663 > *politi- og landinspektorer*
 eggjatekja 112, 438, 520, 620–622 > *æggesamlen*
 einokunarskilmálinn 1742 599, 608 > *oktrojen 1742*
 einokunarskilmálinn 1763 272–274, 327, 361, 364, 375–376, 378, 395, 401–404, 408–409, 433, 553, 605–607, 612–614, 650, 654, 693, 701 > *oktrojen 1763*
 einveldi 34, 53–54, 56 > *enevælde*
 eldgos 47, 249–250, 259, 611 > *vulkanudbrud*
 eldiviður 159, 437, 490, 493, 496, 500, 549, 630, 681 > *brændsel*
 eldsvoði 576, 611 > *brand*
 embættismenn, embættismannakerfi 33, 36–37, 42–44, 53, 55, 57 > *embedsmænd, embedsstanden*
 erindisbréf Landsnefndarinnar 37, 40–42, 44, 46–47, 49, 53–54, 229, 232, 234, 260, 272, 276, 280, 283, 300, 308, 340, 359–360, 406, 442, 444, 461, 486, 491, 533, 551, 565, 579, 581, 588, 591, 594, 615, 625, 635–636, 643, 649–650, 656, 658–659, 661, 670, 672, 730, 757 > *instruks til Landkommissionen*
 eyðibýlatilskipunin 1776 > tilskipun um eyðibýli/nýbýli 1776
 eyðibýli, eyðijörð 42, 51, 229, 234–235, 244–251, 253–257, 259, 261, 263–264, 322, 359–360, 428, 453–457, 459, 468, 470, 472–476, 652, 657, 659–660, 670–671, 713, 715, 719, 721 > *ødegårde*
 eyrisvöllur 213, 217, 467 > *dagsslæt*
 fangelsi 193, 202, 214, 370, 396, 583 > *fængsel*
 farkennari 205 > *omgangslærer*
 farsótt 255, 259–260, 264, 293, 467 > landfarsótt > *epidemi*
 fálkanaut 510 > *falkeboafgift*
 fálki, fálkaveiðar 106–107, 478, 480 > *falk, falkefangst*
 fátækkrakassi 152, 177, 183, 223, 227–228 > hreppskassi > *fattigkasse*
 fátækramálefni 53, 119, 160, 162, 176–182, 220–223, 238, 675, iv > *fattigvæsenet*
 fátækra tíund 227, 465 > *fattigtjende*
 ferjur 140, 240, 327, 338, 638–639, 644, 727, 729–730, 732 > *færger*
 fermingarfræðsla 125, 127, 130–131, 136, 148, 156–157, 192 > *katekisation*
 festipeningar 518, 564, 709 > *fæstepenge*
 félagsverslun > verslun, *compagnieshøndl-an*
 fiskihöfn 232, 330, 374, 392, 425, 434, 604, 672 > sláturhöfn > *fiskehavn*
 fiskireikningur 408, 420, 422, 529–531 > *fiskeregning*
 fiskitíund 137, 151, 252 > *fisketiende*
 fiskveiðar, almennt 41, 146, 230, 252–253, 267–272, 306–312, 320, 322–323, 329, 332, 347, 350–352, 357–358, 396, 426, 454, 518, 658, 755 > *fiskeri, i almindelighed*
 fiskveiðar, ólöglegar 692, 699 > *fiskeri, ulovligt*
 fiskveiðar, um heyrnátíma 170, 309, 315, 320, 324 > *fiskeri ved høslæt*
 fiskveiðar, umbætur 41, 260, 312–316, 320, 330, 365–367, 391, 397, 430, 454, 595, 677–678 > *fiskeri, forbedringer af*
 fiskverkun, umbætur 310–311, 316, 323–325, 327–328, 330, 349–350, 354–356, 378, 391–392, 394, 397, 409–411, 413, 417–418, 433–435, 604, 756 > *saltfisk-*

- verkun > *fiskeforarbejdning, forbedringer*
- fjallagrös 112, 168, 293–294, 471, 486–487, 501 > *islandsk mos*
- fjallvegir 570, 635–640, 643–644, 646–648, 662, 668, 726–727, 730–732 > *fjeldveje*
- fjárpestin 43, 109, 112, 136, 146, 246, 254–255, 260, 265–266, 316, 359–360, 371, 373, 376, 401, 411, 419–420, 427–428, 436, 507, 511, 517–519, 521, 523, 525–529, 531, 533–548, 554–558, 562, 589, 593, 611, 660–661, 677–678, 680, 685, ix–x > *fårepesten*
- fjárpestin, meðul gegn 534, 540, 542–544 > *fårepesten, middel mod*
- fjórðungslæknar 121, 223, 225, 234, 256, 279–285, 292, 294, 296, 656, 673 > *fjerdingsskirurger*
- fjörunyrtjar 548 > *strandudnyttelse*
- fjörutollur 515, 519 > *strandtold*
- flakk 162–163, 165, 174, 180, 200, 210–211, 214, 216–217, 238, 267, 668, 677 > *betleri*
- forðageymsla 232, 272–275, 364, 443, 662, 672 > *magasin*
- forðagæsla 172, 175–176, 178, 180, 456, 497, 546 > *vinterforråd af bœ, tilsyn med forlagseyrir*
- forordning 15. maí 1770 > *tilskipun 15. maí 1770*
- folksekla 192, 219, 242, 255, 258, 260, 262–264, 267, 301–302, 321, 324, 353, 403, 406, 409, 460, 636, 658, 662 > *befolkningsmangel*
- folksfjöldi 41, 113, 230–231, 241–247, 250–252, 254–258, 260–261, 359, 361, 428, 569, 656–657, 713, 719 > *folketal*
- folksfækkun, orsakir 229–236, 255–256, 260–261, 657, 670–674, 679, iv > *folkereduktion, årsager til*
- framfærslubálgur 266 > *framfærslubalk*
- frillulífi 110–111, 272 > *legorðsmál > skørlevned*
- fuglatekja 112, 327, 520 > *fuglefangst*
- fuglaveiði 146, 182, 224, 311, 550, 585, 639, 756 > *fuglefangst*
- föðurland 44, 264, 281, 359, 361, 398, 429, 672 > *fædreland*
- gagnfræðaskóli 123 > *realskole*
- gapastokkur 181, 183, 200, 204–205, 211 > *gabestok*
- garðahleðsla 173, 175, 213, 239–240, 354, 447, 449, 458, 460–467, 491–493, 495–496, 498–501, 651–652, 660, 678–679, 717, 724, 726, 731, 733–740 > *indbegning*
- garðrækt 42, 47, 167, 180, 182, 220, 239, 251, 257, 259–260, 268, 278, 288, 292, 297, 394, 409, 414, 444–445, 451, 455, 460, 469, 471, 486–489, 501–506, 610, 653, 660, 678–679, 683, 685, 739–741, 755 > *havedyrkning*
- geitur 112, 538, 548 > *geder*
- gjafafé Friðriks V. > *Innréttingarnar, fjárstyrkur konungs > Frederik V's penge-gave*
- gjafatollur 87, 127, 133, 139, 145, 150, 178, 183, 207, 344, 508, 511–512, 515, 517–518, 520, 522, 683 > *gavetold*
- grasafræðipækking 283, 291 > *botanisk kundskab*
- Grágás 93, 193, 211, 462, 466, 468 > *Grågåss*
- grásleppa 313, 323, 330 > *rauðmagi > stenbider, hun*
- Grænlandssiglingar 305–306, 424, 756–771, xiv–xv > *Grønland, sejlads til*
- Grænendingar 317, 358, 758–759, 764–765, 768, 773–774 > *grønlandere*
- hafis 305, 342, 379–381, 424, 436–441, 485, 599, 757, 760, 762–763, 767–768 > *drivis*
- Hafmeyjan (jagt Innréttinganna) 611 > *Havfruen (De Nye Indretningers jagt)*
- Hafnarháskóli (academiet, universitetet) 107, 132, 402, 503 > *Københavns Universitet*
- hafnir (skipalægi um vetur) 357, 362, 366, 379–383, 390, 397, 423–424, 436–441,

EFNISORÐ

- 622, 625, 644, 678, 680, 752–753, 762
> *havne*
- hampur 219, 409, 486, 500, 589, 592–593,
608, 681 > *hamp*
- handverk 124, 203, 235–236, 251, 257–
258, 261, 292, 361, 382, 399, 402–403,
405, 429, 589–590, 643, 670–671 >
håndværk
- handverksfólk 86, 124, 589, 744 > *hånd-
værkere*
- handverksmenn 84, 189, 199, 206, 256,
260, 398, 596, 661 > *håndværkere*
- harðæri 212, 230, 232, 242–243, 245,
254–255, 260–261, 263–264, 274–275,
389, 407, 672 > *uár*
- hákarlaveiðar 112, 146, 224, 309–310,
313, 317, 320–321, 323–326, 331, 340,
350, 438, 518, 685 > *hajfangst*
- hásetar, fjöldi á bát 300, 309, 311, 314,
321, 324, 328, 347–349, 353, 355 > *be-
sætning, antal på båd*
- heilbrigðismál 41, 276–286, 658 > *sund-
hedsforhold*
- heimilisvefsmiðja > *vefsmiðja* > *husfabrik*
- helgídagabrot 208 > *helligdagsbrøde*
- helgídagaveiðar 223, 227, 308 > *helligdags-
fangst*
- hestafjöldi 521, 544–546 > *heste, antal*
- hestaréttir 136, 492 > *bestefolde*
- hestlán 121, 237, 267, 510, 517, 522, 676
> *kvaðir* > *hest, lán af*
- heyforðageymsla 47, 452, 660 > *hømagasin*
- heyhestur 510 > *høhest*
- heyhlaða 497 > *holade*
- heyskapur 163, 196, 198–199, 206, 212–
213, 218, 238, 354, 496–497, 499, 734
> *høslæt*
- heyttollur 125–127, 134, 145, 149, 512,
516, 526 > *lambselði* > *botold*
- hjáleigumenn 42, 84, 86, 88–90, 168, 253–
254, 261, 306, 344–346, 458, 474, 486,
513–515, 519–520, 682, 684 > *afbyg-
gere*
- hjáleigur 42, 48, 55, 229, 234, 248–250,
253, 256–257, 261, 306, 308, 344–345,
452–455, 474–476, 487, 513–515, 517,
519, 559, 563, 652–653, 657, 670, 681,
684 > *afbyggersted*
- hjönaskilnaður 146, 193 > *skilsmisse*
- hjönávígslugjald 125, 127, 134, 144, 146,
148, 518 > *vielsestold*
- hjúskaparmál 190, 258, 653 > *ægteskabs-
sager*
- hlýðni 166, 182, 191, 195, 197, 202, 208,
211 > *lydighed*
- hnisa 313 > *marsvin*
- holdsveiki 182, 221, 224–226, 233–234,
262, 276, 278, 284–286, 295–298, 537,
673–674, 679 > *spedalskhed*
- holdsveikraspítalar (hospital) 87, 152, 155,
198, 218, 221–226, 234, 276–279, 285,
288–290, 292, 295–299, 567, 571, 574,
651, 663, 674, 676–679, 683 > *hospital*
- hospítalshlutur 207–208, 221–222, 224–
226, 278, 297–298, 658–659, 683 > *ho-
spitalsandel*
- Hólaprentsmiðja 156 > *Hólar bogtrykkeri*
- Hólaskóli 122, 292, 368, 503, 568 > *latinu-
skóli* > *Hólar latínskole*
- hórdómur 271–272 > *hor*
- hreindýr 105, 549–550, 680 > *rensdyr*
- hreppar, stærð 266 > *repper, størrelse*
- hreppskassi (bøigdecasse) 173, 736–737 >
repkasse
- hreppestjórainstruks 172, 174, 179, 182–
183 > *repstyrere, instruks*
- hreppestjórar, almennt 49, 106, 111, 120,
141, 145–148, 152–155, 162–163, 167,
171–183, 190–191, 194, 196, 198, 201–
205, 209, 211, 213, 217–221, 225–228,
239–240, 296–297, 317, 450, 452, 456,
461, 464, 471, 480, 487, 501, 503, 505,
541, 583, 653, 678–680, 682, 684, 736–
737, 739–740 > *repstyrere, i almindelig-
hed*
- hreppestjórar, fjöldi 172, 176–177, 179, 181–
183, 687 > *repstyrere, antal*
- hreppestjórar, laun 87, 171–172, 174, 176–
179, 181–183, 206, 651, 683, 685–687
> *repstyrere, løn*

- hríshestur 271, 510, 553 > kvaðir > *ríshest*
hrófél 270 > *býtteol*
hundar 487, 549 > *hunde*
hungursneyð 242–243, 252, 256, 273, 275, 322, 351, 353–354, 407, 542, 599, 601 > *hungersnöd*
húkkortur og jagtir > skútur > *hukkerter* og *jagter*
húsagatilskipunin 1746 > tilskipun um húsa 1746
húsagi 49, 52–53, 132, 152, 161–162, 176–177, 180, 186, 190–192, 195–198, 200, 202, 204, 206, 209, 211–214, 238, 263, 267, 391, 399, 456, 460, 678–679 > *bus-tugt*
húsakynni 170, 233, 283–285, 673 > *bolig*
húsaleiga á vertíð 270–271, 329 > *busleje* *under fiskesæson*
húsauppbót 523–525, 529 > viðhald húsa > *hustillæg*
húsmenn, húsmennska 55, 86, 126, 145, 154, 172, 181–182, 187, 199, 210, 213–214, 243–244, 253, 268, 329, 343, 352, 452, 511, 513–515, 519, 676, 678, 684 > *husmænd*
húsvitjun 130 > tilskipun um húsvitjun 1746 > *husbesøgelse*
hvalreki 125, 208, 226–227 > *hval, strandet*
hvalveiðar 146, 222, 224, 226, 305–306, 311, 314–315, 317, 342, 350, 357, 390, 397, 437, 685, 756–757, 763 > *hvalfangst*
hverfisteinn 497 > *slibesten*
hverir 92, 164, 616, 618–627, 630–631, 663 > laugar, heitar > *kilder, varme*
hvönn 288, 475, 544, 639 > *kvan*
hæstiréttur 118, 171, 373, 612 > *højesteret*
höfrungur 325 > *delfin*
hör 219, 409, 486, 592–593, 608, 614 > *hør*
Hörmangarafélagið 1743–1758 587, 597–601, 608–610 > *Hørkræmmerlaget 1743–1758*
Innréttingarnar, almennt 40, 84, 86, 257, 342, 347, 373, 393, 425, 431, 536, 562, 588–614, 661, 682 > *Indretninger, De Nye, i almindelighed*
— deilur við Hörmangarafélagið 597–599, 608–610 > *konflikt med Hørkræmmerlaget*
— fjárstyrkur konungs 590, 595, 597–598, 613 > *kongens økonomiske styrke*
— hlutabréf og hlutafé 590, 596, 606–607, 612 > *aktier og aktiekapital*
— sameining við Almenna verslunarfélagið 605–606, 611 > *aftale med Det Almindelige Handelskompagni*
innstæðubátar 343, 345–346, 370, 396, 458 > *inventarbåde*
inntökuskip 224 > *fiskbåde, ude fra kommende*
Íslendingasögur 266 > *sagaerne*
Íslenska akuryrkjufélagið 1770–1777 477–482 > *Islandske Agerdykningselskab 1770–1777*
Íslenska verslunarfélagið 1620–1662 388–389 > *Islandske Kompagni 1620–1662*
íslenskt mál 46, 232, 286, 306, 672, 676, 757, 768, iii > *islandsk sprog*
jarðaafgjald 46, 48, 249, 458, 495, 506, 508, 511–513, 681–682, 684–686 > landskuld > *jordafgift*
jarðabókarnefndin 1702 38, 40, 248–249, 455 > *jordbogscommissionen 1702*
Jarðabókarsjóður 370, 396, 574 > *Jordbogs-kassen*
jarðabætur 173, 180, 257–259, 261, 357, 405, 467, 469–471, 659–660 > *jordforbedringer*
jarðakaup 525 > *jordkøb*
jarðamat 512, 516, 519–521, 530, 681, 684 > *jorder, vurdering af*
jarðarfarir 125, 128, 131, 134–135, 144, 149, 189 > *begravelser*
jarðartíund 137, 139, 141, 152–153, 506–507, 511, 513–516, 520, 522, 525–526, 528, 530–531, 683 > *jordtiende*
jarðir, af sér gengnar 494, 507–508, 515–516, 519–521, 525, 531, 560, 681 > *jorder, nedslidte*

EFNISORÐ

- jarðir, niðursettar 249, 264, 457–458, 494, 511, 515, 518, 523–524, 528, 530–531, 682, 684, 687 > *jorder, nedsat til ringere leje*
- jarðir, skipting 41–42, 46, 48, 234, 251–252, 254, 261, 476–477, 562–563 > *jorder, opdeling af*
- jarðnæði, skortur 111 > *jorder, mangel på*
- jarðrækt 41, 182, 219, 258–259, 268, 307, 354–355, 357, 359–360, 365, 428, 444–445, 447, 458, 495, 598, 660, 678, 754 > *jordbrug*
- járn, lélegt 410, 418, 421 > *jern, dårligt*
- Jónsbók 158, 164–165, 192, 266, 272, 462, 470, 518, 523, 527, 643 > *Jonsbog*
- jurtir, villtar íslenskar 281–283, 287–292, 548 > *planter, vilde islandske*
- kaðlagerð 251, 588, 590–591, 605, 612 > *reblageri*
- kameralismi 39, 42 > *kameralisme*
- kaupabáلكur 238, 257, 555 > *købepalk*
- kaupamenn, kaupavinna 196, 205–206, 210, 215–216, 218, 468 > *købemænd, købearbejde*
- Kaupmannahafnarháskóli > Hafnarháskóli
- kaupmáli 108–109, 116 > *ægtepagt*
- kaupstaður 230, 350, 356–357, 364–366, 382, 390–391, 397, 399, 401, 404–405, 409, 429–430, 438, 491, 560, 589, 636, 664 > *verslunarstaður > købstad*
- kersa 588, 590, 596 > *kersej*
- kirkjuinnleiðsla kvenna 125, 134, 144, 148 > *indføring af kvinder i kirke*
- kirkjulén > *beneficium*
- Kirkjuordinantía Kristjáns IV. 126, 148, 516 > *Kirkeordnants for Norge*
- kirkjur, ástand 124, 676, 679 > *kirker, tilstand*
- kirkjur, í bændaeign 125 > *kirker, ejet af bønder*
- kirkjur, of margar 679 > *kirker, for mange*
- kirkjur, tekjur 124–125, 127, 130–131, 141, 143–144 > *kirker, indkomst*
- kirkjumiði og viðhald 141–143, 227, 519–520, 523, 528, 530, 687, 743–745 > *kirkebyggeri og vedligeholdelse*
- kirkjutíund 131, 133–134, 140, 143 > *kirketiende*
- kirkjuvegur, erfiður 109, 124, 138, 140, 474 > *kirkevej, besværlig*
- kirkjuvegur, langur 109, 124, 683 > *kirkevej, lang*
- kírúrg (chirurg) 234, 256, 296, 656, 769 > *fjórðungslæknar > kirurg*
- klæðagerð Innréttinganna 163, 588, 603, 682 > *klædefabrik, De Nye Indretningers*
- klæðaleysi 546, 592–593 > *klædemangel*
- klæði, klæðavörur 360, 371, 375, 411, 418, 422, 536, 547, 591, 597, 605–606, 610–611 > *klæde, klædevarer*
- klæðnaður 170, 263, 284, 676 > *klædedragt*
- kompás 320–321, 324, 330, 420, 686, 730 > *kompass*
- konungsjarðir, sala 42, 46, 48, 51, 469, 530–531, 551–564, 661, 687 > *kron-godssalg*
- konungsjúngerð 312, 316, 345–346, 396 > *kongens fiskerivirksomhed*
- konungspægnskylda 527 > *kongstegnskyld*
- korn, villt íslenskt 291, 446, 456, 500 > *korn, vildt islandsk*
- kornmölun 374, 407, 426, 442–443, 659 > *kornmaling*
- kornrækt 42, 47, 259–260, 291–292, 307, 332, 357, 383, 405, 444–445, 458, 468, 477–486, 491–492, 500, 502–503, 505, 598, 607, 610, 679, 683, 739–740, 754, vii > *korndyrkning*
- kræklingur > skelfiskur > *muslinger*
- kúgildi, almennt > leigukúgildi > *kogilde, i almindelighed*
- kvaðir 46, 48, 51, 252–253, 267, 344–345, 510, 516–517, 521–522, 528, 530, 681–682, 684, 687 > dagsláttur, dagsverk, hestlán, hríshestur, mannlán, skipsáróður > *hoveri*
- kvarnasteinar 442, 628–629, 631, 658–659 > *håndkvarne*
- lagaverk Jóns Ólafssonar varalögmanns 113, 238 > *lovkoncept, vicelovmand Jón Ólafsson*

lambseidi 126, 509 > heytollur > *lamme-foder*
 landabrigðabálfur 193 > *landabrigðabalk*
 landamerki, landamerkjagardur, landaþræt-
 ur 450–451, 458, 461, 466, 528–529,
 715, 721–722 > *markskel, jordstrid*
 landbúnaðarnefndin í Slésvík-Holtsetalandi
 39–41, 54 > *landkommission for Slesvig-
 Holsten*
 landbúnaður 41, 46–48, 230, 251–252,
 391, 551 > *landbrug*
 landfarsótt 232, 241, 673 > farsótt > *epi-
 demi*
 landhelgi 693, 700, 773 > *territorialfarvand*
 landprang 130, 184–185, 188–189, 212,
 217, 268, 415, 421, 642 > tóbaks- og
 brennivínsokur > *landþrangeri*
 landsagatilskipun 1720 192, 206, 237–238
 > *politikconceptet af 1720*
 landsagatilskipun, ný 162, 192–193, 236–
 239, 312, 676 > *politiforordning, ny*
 landsagatilskipun, uppkast Þorkels Fjeld-
 steds 1771 48–53, 56, 92, 368, 449, 452,
 636, 651–653, 657, 663 > *politi- og
 landforordning 1771, Þorkell Fjeldsteds
 udkast til*
 landsagi, almennt 160, 211–213, 360, 468
 > eftirlitmenn með landsaga > *politi-
 væsenet*
 landskuld 108, 143–144, 249, 261, 264,
 298, 370, 378, 396, 433, 457, 459, 461,
 463, 470, 474, 476, 506–509, 514, 516–
 520, 525–527, 530–531, 554, 556, 561,
 563, 682, 685–686, 714, 717, 720–721,
 723 > *landskyld*
 landsleigubálfur 164, 462–464, 470, 518,
 528–529, 643, 725, 727 > *landslejebalk*
 Landsnefndin, ferðakostnaður og fæðispen-
 ingar 665–666 > *Landkommissionen,
 rejseomkostninger og kostpenge*
 landsþingið 114, 117, 128, 156, 187, 192,
 210–211, 393, 450, 477, 510, 535, 552,
 554, 572–575, 577, 635, 647, 656, 668,
 697, 707–708, 710–711 > Alþingi > *lands-
 tinget*
 landvarnir 581–587, 661 > *forsvar, landets*
 latínuskóli 107, 122–124, 129, 132, 159,
 235, 265, 285–286, 292, 431, 568, 667–
 671, 676–677 > Hólaskóli, Skálholts-
 skóli > *latinskole, i almindelighed*
 laugar, heitar 282–283 > hverir > *kilder,
 varme*
 launverslun 385, 389, 435, 584, 649–650,
 661–662, 693, 695, 701, 703 > *smug-
 handel*
 lausamenn, lausamenska 49, 53, 126, 145,
 172, 174, 177, 182–183, 188, 195, 199,
 202–206, 210, 212–218, 224–226, 231,
 244, 251, 264, 321, 352, 453–454, 459,
 465, 546, 644, 676, 680, 685, 687 > *løs-
 arbejdere*
 lausgangarar 106, 163, 165, 174, 180, 195–
 196, 202–203, 210, 215–217, 219, 238,
 251, 267, 352 > *løsgængere*
 lax, laxveiðar 303–305, 310, 317–319, 331,
 333–339, 358, 658, 678 > *laks, laksefangst*
 laxakista 303–304, 331, 335–336, 339 >
laksekiste
 legkaup 127, 131, 134, 516, 518 > *grav-
 sted, betaling for*
 legorðsmál 110–111, 146, 199, 209, 234 >
frillulífi > lejermål
 leiguábúð, tímalengd 452 > *fæstegård, for-
 længet fæstetid*
 leigukúgildi 43, 48–49, 51, 90, 114, 129,
 133, 136, 249, 253, 306, 344, 453, 506–
 509, 511–532, 554–558, 561, 669, 677,
 681–685, 687, 714, 721 > *lejekogilde*
 Leirárvefsmiðja 589, 595, 599, 661 >
tøjmagerfabrikken på Leirá
 leti 173, 176, 190, 194–195, 202, 212–214,
 255–256, 268–269, 292, 344, 466, 654,
 658, 737 > *dovenskab*
 litun 263, 593, 598, 605 > *farvning*
 líksöngseyrir 125–126, 143, 145 > *begra-
 velse, betaling til præsten*
 ljósmæður 90, 256, 280, 282, 284, 286,
 291, 295 > *jordemødre*
 ljóstollur 128, 131, 134, 143, 154, 511,
 516, 518, 526–527, 531, 683 > *lysetold*

EFNISORÐ

- lúðuveiðar 302, 310, 312–314, 321, 323–324, 326, 328–329, 332, 335, 340–342, 350, 438 > *bellevlynderfiskeri*
- lúxusvörur 367, 391, 397, 403, 405 > *luxus-varer*
- lyf 90, 225, 256, 277, 281–283, 286, 288, 293–294, 297 > *medicin*
- læknar 90, 256, 280, 283, 285, 294 > fjórðungslæknar > kírúrg > *læger*
- lækningajurtir 281–283, 285–290, 685, 753 > *lægeplanter, lægeurter*
- lög, endurskoðun 237 > *lov, revision af*
- lögbók, á íslensku 158 > *lovbog, på is-landske*
- lögbók, ný 113, 116, 165 > *lovbog, ny*
- lögbækur og lagaákvæði > Bessastaða-póstar 1685, framfærslubáلكur, Grágás, Jónsbók, kaupabáلكur, konungsþegn-skylda, landabrigðabáلكur, landsleigu-báلكur, Norsku lög, stóridómur > *lov-bøger og lovbestemmelser*
- lögðæmi 566–567, 576–577 > *lovmands-distrikt*
- lögmannstollur 344, 507–508, 511, 515, 517–518, 520, 522, 571, 683 > *lovmands-told*
- lögmenn, afkoma 116–117 > *lovænd, ud-bytte*
- lögreglutilskipun 1720 > *landsagatilskipun* 1720
- lögréttumenn 49, 115, 117, 174, 176, 181, 183, 577 > *lovrettemænd*
- lögþingið 113–114, 121, 215, 558, 573–574, 577–578, 586, 668, 705 > *Alþingi* > *laugtinget*
- mannslán 46, 48, 50, 155, 252–253, 267, 306, 342–346, 353, 506–507, 509–511, 513–515, 517, 519–520, 522, 658, 683 > *kvaðir* > *boveri på båd*
- manntalsfiskur 128, 271, 507, 510, 512, 516, 683, 685 > *mandtalsfisk*
- manntalsþing 120, 127, 156, 172, 174–175, 182, 184, 187, 191, 204, 209, 211, 216, 225, 227, 297, 306, 457–458, 465, 497, 583, 697, 705, 728 > *mandtalsting*
- matarlán 415, 423, 687 > *mad, lån af*
- mataræði 169, 233, 262, 284, 297, 501, 668, 673 > *kost*
- málmar > steinefni og málmar > *malm*
- menntaskóli (gymnasium) 107, 123, 129, 292, 503 > *gymnasium*
- mislingar 294 > *mæslinger*
- mjöl, lélegt 393, 404, 410, 419, 421, 612 > *mel, dårligt*
- mjöl, skortur 273–274, 413, 422, 443, 478, 599 > *mel, mangel på*
- morgunstjarna 585 > *morgenstjerne*
- mógröf, mótekja 490, 493, 496–498, 504, 630, 678 > *torvegrav, tørveskæring*
- nauðsynjavörur, lélegar 47, 393, 409 > *nød-vendige varer, dårlige*
- nauðsynjavörur, skortur 394, 409, 418–419, 422 > *nødvendige varer, mangel på*
- net, netaveiðar 41, 268, 302–305, 307, 309–310, 312–315, 318, 320–321, 323–326, 328, 330–331, 333–342, 350, 354, 356, 358, 597, 658 > *net, netfangst*
- Norsku lög 115, 117, 119, 126, 135, 143, 148, 158, 171, 193, 357, 463 > *Norske lov*
- nýbýlatilskipunin 1776 > *tilskipun um eyði-býli/nýbýli* 1776
- nýbýli 51, 459, 653, 713–717, 720–724 > *gårde, nye*
- nýlenda 306, 757–759, 764, 773–775, xvi > *koloni*
- nærsamfélag 33, 35–36 > *lokalsamfund*
- oblátur 136 > *oblat*
- octrojen 1763 > *einokunarskilmálinn* 1763
- offur 148, 664, 677 > *ofre*
- óðalsréttur 118–119 > *odelsret*
- óhóf 172, 184, 189, 202, 260, 391, 394, 397, 405 > *overdåighed*
- ómagar, ómagaframfærsla 222, 226 > *fátækramálefni* > *fattiglemmer, fattigforsørgelse*
- pakklæde (pach) 377, 432 > *pakklæde (pach)*
- peningar, skortur 394, 434, 560, 642 > *penge, mangel på*

- peningar, verðgildi 378–379, 433–434, 508, 531, 642 > *penge, værdi*
 plógur 458, 480, 492, 677 > *plov*
 Pontoppidans spurningar 157, 192 > *Pontoppidans katekismusforklaring*
 prentsmiðja 368, 431 > Hólaprentsmiðja > *trykkeri*
 prestar, afkoma 124–125, 127, 130, 133, 135–139, 144–150, 676 > *præster, udbytte*
 prestar, drykkja 135 > drykkjuskapur > *præster, drukkenskab*
 prestar, extraverk 133–134, 136, 144 > *præster, kirkelige handlinger*
 prestar, málaferli 126, 128 > *præster, proces*
 prestastefna (synodo generali) 126, 134, 137, 148 > *synode*
 prjónles 411–412, 538, 604 > ull, ullarvörur > *strikkvarer*
 prjónlesreikningur 408, 410, 420–421 > *strikkvareregning*
 rannsóknarleiðangrar á 18. öld 38 > *forsknings ekspeditioner i 1700-tallet*
 rannsóknarleiðangur Eggerts og Bjarna 1752–1757 596, 615 > *forsknings ekspedition 1752–1757, Eggert og Bjarnis*
 rannsóknarnefnd 35–38, 40, 42, 54 > *kommission*
 rask 590 > *rask*
 rasphús 202 > *rasphus*
 rauðmagi 262, 313–314, 330 > grásleppa > *stenbider, han*
 refatollur 106, 173, 227 > dýratollur > *rævetold*
 refaveiðar 105–106, 112, 182, 238, 378, 433, 585, 604, 685 > *rævejagt*
 refsingar 166–167, 271 > fangelsi, gapastokkur > *straffe*
 reisupassi 203, 235, 251, 265, 670 > *rejsepas*
 reki 125, 128, 139, 264, 271, 380, 438, 491, 515, 521–522, 529, 616, 633, 763 > *drivgods*
 réttarfar 111, 113–120, 171, 211, 214–215, 684 > *retsvæsen*
 ríki, ríkisvald 33–36, 38–39, 42, 46, 50, 54–57 > *stat*
 sakeyrir 117, 121, 208, 215 > *pengebøde (sagefald)*
 saltfiskverkun 41, 47, 301, 311, 316, 349–350, 354–355, 360, 374, 409–410, 417, 419, 426, 435, 601, 610, 625, 659 > fiskverkun, umbætur > *klipfisk, tilvirkning af*
 saltsuða 41, 44, 47, 259, 598, 615–616, 618–632, 661, 663, viii > *saltsydning*
 samgöngur 41, 327, 635–640, 642–648, 661, 729–730 > *kommunikation*
 sauðfjárþú (schæfferie) Hastfers baróns 537, 540 > *schæfergård, Hastfer barons*
 seglfiskur 270 > *sejlfisk*
 selskinnsbátasmíði 317 > *sælskindsbåde, bygning af*
 sel, selstöður 164–165, 175, 213, 248, 254, 259, 446, 451, 455–456, 492–493, 496, 498, 521 > *sæter*
 selveiðar 112, 146, 224, 306, 309–310, 313–314, 317, 319–321, 323–325, 330–331, 334, 357–358, 390, 397, 412, 438, 585, 680, 755, 757, 763 > *sælfangst*
 siglingakunnátta, siglingafræði 256, 259, 307, 324, 332, 356, 358, 361, 365, 429, 614, 659 > *navigation*
 siglingar kaupskipa, seinar 413–414, 421, 423, 649, 662 > *handelsskibe, forsinkede*
 siglingar stúdentar 123–124, 203, 265 > *udenlandsrejser, studenter*
 siglingar verkfærra manna 124, 235, 251, 256, 260, 264, 670–672 > *udenlandsrejser, arbejdsduelige mænd*
 silki 184, 367 > *silke*
 síldveiðar 302, 309–310, 321, 323–324, 330–331, 340, 342, 350, 356, 438, 756, 758 > *sildefangst*
 sjálfsábúð bænda 42, 46, 48–49, 55, 57, 469, 562–563 > *bønders selveje*
 sjóklæði 170, 326, 328 > *skindklæder til brug ved fiskeri*
 sjóslys 254, 256, 353 > *forlis*
 sjóvarnargarður 494–495 > *mole*

EFNISORÐ

- sjúkdómar 110, 139, 190, 197, 232, 242–243, 245–247, 252, 254–256, 262–263, 276, 282–286, 293–296, 354, 575, 607, 657, 679, 769 > *sygdomme*
- skarfaakál 287–288 > *skorbugsurt*
- skattar, almennt 120–121, 127, 133, 137, 139, 150, 172, 217, 237, 258–259, 261, 367, 511, 518, 527, 530, 716–717, 723–724 > *skatter, i almindelighed*
- Skálholtsskóli 93, 122, 159, 202, 291, 343, 346, 368, 503, 668, 677 > latínuskóli > *Skálholt latinskele*
- skelfiskur 313–314, 335, 620, 622 > *skaldir*
- skinnaverkun 251, 257, 261, 265, 374, 426, 443, 588, 590–593, 608, 687 > *garverier*
- skipalægi um vetur > hafnir (skipalægi um vetur) > *ankerplads om vinteren*
- skipasmíði 257–258, 307, 361, 429, 490 > bátasmíði > *skibsbyggeri*
- skipsáróður 524 > mannlán > kvaðir
- skiðaganga 647 > *langrend*
- skjalahald embættismanna, skjalasafn 115, 117, 121–122, 179, 183, 239, 244, 306, 455, 458, 568, 572, 575, 664, 709–710 > arkiv, *embedsmændenes arkiv*
- skógrækt 446, 451, 491–492, 500, 504, 660 > *skovplantning*
- skógur, friðun 455, 491, 495 > *skov, fredning*
- skógur, skógarnytjar 125, 130, 159, 182, 259, 437, 476, 490–491, 498, 510, 519, 527, 548, 678 > *skov, udnyttelse af skov*
- skreið (plafisk) 273–274, 311, 344, 350, 356, 360, 392, 435 > *tørfisk, flækket (plafisk)*
- skurðgröftur 42, 47, 239–240, 269, 447, 449–450, 458, 460–461, 471, 491, 493, 652, 660, 678, 726, 731, 734 > *grøft*
- skútur (jagtir) 41, 264, 315, 317, 321, 347, 352, 356–358, 365, 367, 390, 397, 400, 409, 423, 437–438, 440–441, 593, 756–757, 769 > *jagter*
- skyrbjúgur 182, 262, 287–290, 295, 679 > *skorbug*
- sláturhöfn 257, 330, 374, 425 > fiskihöfn > *slagtehavn*
- sléðar, sléðasmíði 105, 463, 499, 635 > *slæder, slædebyggeri*
- smári 458, 504 > *klover*
- smjör 741–742 > *smør*
- smjörleigur 143, 149, 509, 513–514, 517, 521, 523, 526, 529, 554 > *smørleje*
- sóknaskipan 124, 131, 138, 140 > *sogneinddeling*
- spunagarn 538, 588–589, 603, 605, 661 > *spindegarn*
- steinefni og málmar 281, 598, 615–618, 628–634, 661–662, 753, xi > *minerale og malm*
- steinhús 277, 596, 605, 608 > *stenhus*
- steinkol 615, 618, 628–630, 632–633, 662, 753 > *stenkul*
- stjörnufræðirannsóknir 595 > *astronomiske observationer*
- stórabóla 205, 229, 232, 242, 244, 247, 250, 260, 657 > bólusótt > *Store Koppesye*
- stóridómur 1564 116, 272 > *Store Dom 1564*
- strandmælingar 362, 365–366, 429–430, 651, 659, 663 > *strandmålinger*
- strandsiglingar 390, 413, 418, 429, 593, 636, 644–645, 662, 730 > *kystsejlad*
- surtarbrandur 41, 47, 163–164, 615–616, 618, 628–630, 632–633, 661–662, viii > *brunkul*
- svartidauði 245–247, 251–252, 255, 260 > *sorte død*
- sveitarþyngsli 222, 226–227, 686 > *fattigvæsenet, byrder*
- sýslumannsembættið 43, 117, 120–121, 171, 569 > *sysselmandsembedet*
- sýslumenn, umbodsjarðir í eigin sýslu 526 > *sysselmand, jordeforpagtning i eget syssel*
- sæluhús 638, 647, 727, 730, 732 > *fjeldhytter*
- söl 112, 486, 519, 548 > *søl, søtang*
- tauvefsmíða Innréttinganna 40, 163, 368,

- 370–371, 395, 399, 416, 418, 591–592, 596, 599, 603, 605 > *tøjmagerfabrik, De Nye Indretningers*
- tilskipanir, birting 157–158, 684 > *forordninger, bekendtgørelse af*
- tilskipanir, lestur á dönsku 116, 157–158, 683, 685 > *forordninger, bekendtgjort på dansk*
- tilskipun 15. maí 1770 44–45, 566, 569–571, 579 > *forordning 15. maj 1770*
- tilskipun um afnám margvíslegrar óreglu á Íslandi 1705 249, 346, 525, 555 > *forordning om adskillige misbrugers afskaffelse udi Island 1705*
- tilskipun um eyðibýli/nýbýli 1776 51, 453, 712–724, xii > *forordning om odegårdel nye gårde 1776*
- tilskipun um fiskveiðar og verslun 1776 691–706 > *forordning om fiskeri og handel 1776*
- tilskipun um hjúskaparmál 1746 134, 193, 252 > *forordning om ægteskabssager 1746*
- tilskipun um húsaga 1746 132, 176–177, 192, 195, 204, 209, 237–238, 456 > *forordning om hustugt på Island 1746*
- tilskipun um húsvitjun 1746 192 > *forordning om husbesøgelser på Island 1746*
- tilskipun um nýbýli 1776 > tilskipun um eyðibýli/nýbýli 1776
- tilskipun um umbodsjarðir konungs 1776 706–711 > *forordning om kongens ombudsjorder 1776*
- tilskipun um þúfnasléttun 1776 51, 444, 733–741 > *þúfnasléttun > forordning om gærder og udjævning af tuer 1776*
- timbur, almennt 357, 374–375, 490, 659, 743, 770 > *tømmer, i almindelighed*
- timbur, lélegt 393–394, 410, 416–417, 419, 434, 682 > *tømmer, dårligt*
- timbur, skortur 264, 392, 409, 417, 422–423, 434, 522 > *tømmer, mangel på*
- timburtilskipun 1734 416, 682 > *tømmerforretning 1734*
- tídateppa kvenna 262 > *blodningsforstyrrelse hos kvinder*
- tíund, af kúgildum 129, 147, 151, 153–155 > *tiende, af kogilder*
- tíund, almennt 129, 133–134, 139, 141, 144, 147, 150–155, 176, 182, 344, 511, 520, 527, 530, 675, 677, 716–717, 723–724 > *tiende, i almindelighed*
- tíund, eftir eigin geðþótta 152, 154 > *tiende, efter eget forgodtbefindende*
- tollar og gjöld, almennt 516, 527, 684, 686 > *told (skat) og afgift, i almindelighed*
- tóbak, lélegt 409, 418, 421 > *tobak, dårlig*
- tóbaks- og brennivínsinnflutningur 186–187, 412, 414, 422, 687 > *tobak og brændevin, indførsel af*
- tóbaks- og brennivínsotkun 184–185, 189, 202, 207, 677 > *tobak og brændevin, brug af*
- tóbaks- og brennivínsokur 111, 181, 187–188, 201, 217, 268, 421, 680, 685 > *landprang > tobak og brændevin, prangeri*
- tóbaks- og brennivínsóhóf 186–187, 362–363, 410 > *tobak og brændevin, fräds med*
- tóbaksgjald 172–173 > *tobaksafgift*
- tóbaksrækt 446, 492, 500, 681 > *tobaksdyrkning*
- tóbaksverksmiðja (fabrik) 410 > *tobaksfabrik*
- tómthús, tómthúsmenn 154, 229, 453–455, 514 > *tomthus, tomthusmænd*
- trúlofunargjald 125, 127, 134, 144, 146, 148 > *forlovelsestold*
- tukthúsið á Arnarhóli 114, 150, 163–165, 198, 214, 216, 218–220, 275, 277–278, 368, 370, 395, 431, 480, 567, 598, 602, 655, 677, 679, 683 > *tugthuset på Arnarhóll*
- tukthústollur 115, 127, 133, 136–137, 139, 145–146, 150, 152, 198, 207, 218–220, 222, 275, 278, 285, 465, 520, 593, 685 > *tugthustold*
- tungumál, íslenskt > íslenskt mál > *sprog, islandsk*
- Tyrkjaránið 1627 586 > *Tyrkerranet 1627 Tyro Juris, rit eftir Svein Sölvason lögmann*

EFNISORÐ

- 515 > *Tyro Juris, skrift af lovmand Sveinn Sölvason*
- ull, ullarvörur 251, 360, 411, 413–415, 418, 420–422, 443, 511, 513, 526, 528–529, 535, 539, 541, 547, 588–589, 591–593, 603, 610, 612, 641, 684, 742 > *prjónles* > *uld, uldvarer*
- ullarskortur 170, 185, 409, 536, 539, 590–592, 611–612, 614 > *uldmangel*
- ullarvörur, verðlag 110, 112, 413, 420, 742 > *uldvarer, pris pá*
- umboð, umboðsjarðir 553, 555–557, 707–711 > *jordeforpagtning*
- umbótaáætlun 42, 46–47, 52 > *viðreisnar-áætlun* > *reformarbejde, reformer*
- umbótastarf, umbætur 38–42, 46, 48, 50, 54–55 > *reformarbejde, reformer*
- umbótatillögur 39, 47, 50, 53, 55 > *reformarbejde, reformer*
- umdæmaverslun > *verslun, separat höndlan*
- undirgift 137, 224–225, 515, 524 > *uppsátursgjald* > *vertollur* > *undergift*
- uppsátursgjald 267–268 > *undirgift* > *vertollur* > *lejaafgift for landingssted*
- útgerð embættismanna 316, 353 > *fiskerivirksomhed, embedsmændenes*
- útgerð Innréttinganna 588, 590, 596, 598, 600, 610 > *fiskerivirksomhed, De Nye Indretningers*
- útgerð kaupmanna 417 > *fiskerivirksomhed, købmændenes*
- útgerð konungs > *konungsútgerð* > *fiskerivirksomhed, kongens*
- útgerð sveitabænda 269, 351–355, 454, 459–460, 468–469 > *fiskerivirksomhed, bøndernes*
- vadmál 197, 199, 203–205, 412, 414, 416, 538, 588, 591, 595, 641, 682 > *vadmel*
- vagnar 635, 643, 731, 745 > *vogne*
- vatnsmylla 443, 659 > *vandmølle*
- vefari 257, 431, 593 > *væver*
- vefnaðarvörur 590 > *kersa, pakklæde (pach), rask* > *tekstilvarer*
- vefnaður 196, 251, 368, 374, 426, 588–589, 661 > *vævning*
- vefsmiðja 251, 261, 590–591, 614, 661 > *væveri*
- vefstóll 220, 257, 414, 577, 588, 590, 592–593, 595, 611 > *væv, vævestol*
- vegabætur 160, 175, 180, 182, 219, 238–239, 269, 455, 635–636, 643–646, 662, 726–732 > *veje, udbedringer af*
- vegalengd í kaupstað 424, 641, 683 > *vej, lang til handelssted*
- veiðar > *fuglaveiði, hákarlaveiðar, hvalveiðar, laxveiðar, lúðuveiðar, selveiðar, síldveiðar, veiði í ám og vötnum* > *fangst*
- veiðar útlendinga 310, 315–316, 325, 327, 356, 358, 366, 380, 391, 424, 435–436, 438, 440–441, 581–585, 649–650, 692–693, 700 > *fiskeri, udenlandske nationers*
- veiðarfæri 323, 326, 331, 350 > *fangstredskab*
- veiðarfæri, léleg 393, 409–410, 418, 434 > *fangstredskab, dårligt*
- veiðarfæri, skortur 317–318, 358, 392 > *fangstredskab, mangel på*
- veiði í ám og vötnum 112, 168, 304–305, 310, 317–320, 331–340, 438 > *fangst i åer og søer*
- veraldleg yfirvöld 33, 44, 202 > *verdslig magt*
- verbúðir (söeboder) 328, 524–525 > *fiskeboder*
- verðlaunaveitingar 165, 168, 257–259, 327, 330–331, 353, 390, 399, 405, 449–450, 453–454, 456–458, 464–465, 470, 480, 485, 503, 557, 604, 643, 651–653, 663, 739–740 > *præmier, uddeling af*
- verksmiðjur og verkstæði 167, 251, 258–259, 261, 398–399, 402–403, 405, 409, 538, 643 > *fabrikker og manufakturer*
- verslun, almennt 41, 48, 111, 252, 258–259, 267, 389, 608, 659 > *handel, i almindelighed*
- verslun, biðtími 414, 417–418 > *handel, ventetid*
- verslun, compagnishöndlan 360, 363, 375–376, 393, 400–403, 407–408, 412, 420, 426–428, 435–436, 562, 601, 642, 685 > *handel, kompagni*

- verslun, eftirlit með 48, 422 > *handel, tilsyn med*
- verslun, frjáls 41, 46–47, 259, 357, 359–361, 363–366, 369, 371–374, 376, 379, 390–392, 394–409, 425–429, 436, 560, 570, 579, 600–601, 613–614, 658–659, 664, 677 > *handel, fri*
- verslun, innlend 641–643 > *handel, indenlandsk*
- verslun, konungs 602, 604 > *handel, kongelig*
- verslun, kærur og málaferli 415–423, 687 > *handel, anklager og proces*
- verslun, ólögleg 692–697, 699, 701–705, 772–774 > *handel, ulovlig*
- verslun, separat höndlan 373–376, 390–393, 400–401, 408, 412, 420, 425–427, 436, 601, 685 > *handel, separat*
- verslun, svik 364 > *handel, bedrageri ved*
- verslun, umbætur almennt 251, 256, 261 > *handel, forbedringer i almindelighed*
- verslun, þátttaka Íslendinga 359, 361, 365, 369, 372–374, 397–398, 402–404, 406, 425–429, 600 > *handel, deltagelse af islændinge*
- verslunarfélög > Almenna verslunarfélagið, Hörmangarafélagið, Íslenska verslunarfélagið
- verslunarsaga Íslands 383–389, 400, 408 > *handelshistorie, Islands*
- verslunarstaður 366, 424 > *kaupstaður > handelssted*
- verslunartaxttinn, tilskipun 1619 378, 387–389, 433 > *forordning om taxt og handel 1619*
- verslunartaxttinn, tilskipun 1702 274, 376–378, 412, 419, 431–435, 516, 668, 684, 692, 699 > *forordning om taxt og handel 1702*
- verslunartaxttinn, tilskipun 1776 741–742 > *forordning om taxt og handel 1776*
- verslunartillögur 1757 373 > *handelsforslag 1757*
- verslunartillögur 1767 41, 359, 369, 372, 379, 395–398, 401–402, 404, 406–407, 425, 428, 659 > *handelsforslag 1767*
- verslunartollar (vörutollar) 360, 364, 367, 369–372, 391, 395–397, 399, 405, 425, 428, 430 > *handeltold (varetold)*
- verstöðvar 168, 170, 223, 225, 270, 297, 309, 314, 325, 331, 348, 355, 468, 524–525 > *fiskerlejer*
- vertíð 145, 210, 212, 224, 268, 297, 300, 306, 308–309, 312–314, 320–322, 324, 326–329, 348–349, 353–355, 385, 393, 454, 658 > *fiskesæson*
- vertollur 524–525 > *undirgift > uppsåtursgjald > lejetold*
- vettlingar, tvíþumla 604 > *vanter, to tommelfingre*
- viðhald húsa 416, 517–523, 527–528, 530–531, 686 > *húsauppþót > vedligehold af huse*
- viðreisnaráætlun 43–44, 46, 55 > *umbótaáætlun > reformarbejde, reformer*
- vindmylla 442, 659 > *vejmølle*
- vinnufólk, aðbúnaður 197, 680 > *tyende, forhold*
- vinnufólk, agi, agaleyssi 161–162, 180–181, 192, 195–197, 200–205, 207, 209, 211, 213, 215, 460, 653, 680 > *tyende, lydigt, ulydigt*
- vinnufólk, almennt 86, 146, 168, 174, 177, 197–199, 266, 270 > *tyende i almindelighed*
- vinnufólk, laun 162–163, 181, 184, 196–197, 199–200, 203–209, 211, 215, 256, 460, 685, 687 > *tyende, løn*
- vinnufólk, skortur 194, 199, 203–206, 208–210, 216, 231, 265, 320, 322, 462, 679–680, 686 > *tyende, mangel på*
- vinnuhjúaskildagi 312 > *skiftedag*
- vinnukonur 197–198, 204, 206, 208 > *tjenestepiger*
- Vísindafélagið (Konunglega danska vísindafélagið) 596 > *Videnskabernes Selskab, Det Kongelige Danske*
- vísitasía 34, 142, 676 > *visitas*

EFNISORÐ

- vog og mælir 377, 387–388, 392, 394, 410, 415, 431–432, 434 > *mål og vægt*
- vörur, innfluttar 360, 363–364, 372, 376–378, 416, 425, 431–432 > *varer, importerede*
- vörur, niðursettar 394, 417–418 > *varer, nedsatte*
- vörur, ótaxtaðar 394, 410–412, 415, 422, 434, 687 > *varer, uden taxt*
- vörur, útfluttar 360 > *varer, eksporterede*
- vörur, verðlag á íslenskum 109–110, 270–271, 331, 378, 411–412, 433, 742 > *varer, pris på islandske*
- vöruskoðun 394, 411, 418–419, 421–422, 434, 604, 683, 686 > *varer, synsforretning*
- yfirréttur 113–114, 118–119, 151, 171, 368, 431, 567–568, 571, 573–575, 577–578, 664, 668 > *overret*
- Yfirsetukvennaskólinn*, rit eftir Balthazar Johann de Buchwald 286 > *Jordemo-*
- derskolen, skrif af Balthazar Johann de Buchwald*
- þinghús 115, 120–121, 574, 577, 668 > *tinghus*
- þingsóknaskipan 120 > *tingsogneinddeling*
- þófaramylla 588, 598 > *stampemølle*
- þunglyndi 263 > *melankoli*
- þurrabúðir, þurrabúðamenn 88, 90, 269, 352 > *afbyggersteder ved søsiden (tørreboder)*
- þúfnasléttun 447–448, 455, 458, 460–461, 471, 492, 494–496, 498–500, 651–652, 660, 679, 733–734, 738–740 > *udjævning af tuer*
- þúfnatilskipun 1776 > *tilskipun um þúfnasléttun 1776*
- æðarfuglseggi 620–622 > *edderfugleæg*
- öreigagiftingar 175, 182, 190–191, 193–196, 203, 255, 261, 266, 685 > *fattiges ægteskab*

Emneord

Registret omfatter ord i bogens hovedtekst, dvs. transskriptioner af brevene, artiklen om Landkommissionen og billedtekster, men ikke indledningen og overskrifter. Romertal henviser til billedtekster.

Ved udarbejdelsen af registret er valgt en række emneord, der ikke nødvendigvis følger stavemåden i teksten, ligesom der i teksten kan findes flere ord for samme begreb. Det er forsøgt at samle dem under ét og begrænse dem til et minimum. Det skulle gøre det lettere for læseren at søge efter bestemte emner i registret. Som eksempel kan nævnes ordet *lejekogilde*. Under dette hører *söydeqvilde*, *faste qvilder*, *kogildelejer*, *kvilder* og *qvilder*. Det er blevet forsøgt at medtage alle de almindeligste begreber, som forekommer, og ligeledes dekretter, forordninger og love, som der ofte henvises til.

Registret er todelt: Det er både på islandsk og på dansk. Indholdet af ord og begreber er det samme. I det islandske register henvises til modsvarende danske opslagsord, som er skrevet med kursiv. I det danske register henvises omvendt til islandske opslagsord, der også er angivet i kursiv.

- afbyggere (hjalejemænd) 66, 84, 86, 88–90, 168, 253–254, 261, 306, 344–346, 458, 474, 486, 513–515, 519–520, 682, 684 > *hjáleigumenn*
- afbyggersted (hjaleje) 66, 73, 79, 229, 234, 248–250, 253, 256–257, 261, 306, 308, 344–345, 452–455, 474–476, 487, 513–515, 517, 519, 559, 563, 652–653, 657, 670, 681, 684 > *hjáleigur*
- afbyggersteder ved søsiden (tørrerboder) 88, 90, 269, 352 > *þurrabúðir*
- Almindelige Handelskompagni (Compagniet) 76, 84, 136, 185, 236, 257, 270, 272–275, 277, 301, 311, 328, 330–332, 363, 369–371, 373–374, 376, 380, 393–394, 396, 401–402, 404, 407–409, 415, 418, 421–422, 435, 454, 536, 539, 541, 549, 557, 584, 589–592, 594, 605–607, 611–614, 649–650, 654, 662–663, 671, 686 > *Almenna verslunarfélagið*
- Alting 489, 573, 668, 713, 720 > landstinget > *Alþingi*
- amtmand, bolig 116, 396, 565–580 > *amtmaður, búseta*
- amtsopdeling 407, 565–580, 661, 675 > *amtsskipting*
- ankerplads om vinteren > havne (ankerplads om vinteren) > *skipalægi um vetur*
- annekskirke 109, 131–132, 138 > *annexía*
- anordning om politivæsenet 1685 343 > *Bessastaðapóstur 1685*
- arkiv, embedsmændenes arkiv 115, 117, 121–122, 179, 183, 239, 244, 306, 455, 458, 568, 572, 575, 664, 709–710 > *skjalahald embættismanna, skjalasafn*
- astronomiske observationer 595 > *stjörnufræðirannsóknir*
- barnedåb 125, 127, 131–132, 134, 144, 148, 679 > *barnaskírn*
- befolkningsmangel 192, 219, 242, 255, 258, 260, 262–264, 267, 301–302, 321, 324, 353, 403, 406, 409, 460, 636, 658, 662 > *fólksekla*
- begravelse, betaling til præsten 125–126, 143, 145 > *líksöngseyrir*
- begravelser 125, 128, 131, 134–135, 144, 149, 189 > *jarðarfarir*
- beneficiarius, beneficium 131, 133, 136,

EMNEORD

- 138, 143, 306, 333, 457, 472, 475, 478, 558 > *beneficiarius, beneficium*
- besætning, antal på båd 300, 309, 311, 314, 321, 324, 328, 347–349, 353, 355 > *hásetar, fjöldi á bát*
- betleri 162–163, 165, 174, 180, 200, 210–211, 214, 216–217, 238, 267, 668, 677 > *flakk*
- Biskoppernes sagaer 484, 490 > *Biskupa-sögur*
- blødningsforstyrrelse hos kvinder 262 > *tíðateppa kvenna*
- Boelov (samling af gamle regler om sædvæner i Island) 160, 466–467, 547 > *Búa-lög*
- bogtryk 156–157, 166–167, 471, 502, 748 > *bókaprentun*
- bolig 170, 233, 283–285, 673 > *húsakynni*
- bondefamilier, fremmede 445, 479, 483, 492, 596–598 > *bændafjölskyldur, erlendar*
- borejseskatt 195–196, 523, 527, 684, 686 > *búreisuskattur*
- botanisk kundskab 283, 291 > *grasa-fræðipækking*
- brand 576, 611 > *eldsvoði*
- brobygning 89, 160–161, 180, 219, 269, 636, 644–645, 647, 726–730, 732 > *brúargerð*
- brudegaver 189 > *brúðargjafir*
- brunkul 66, 72, 163–164, 615–616, 618, 628–630, 632–633, 661–662, viii > *surtarbrandur*
- bryllup 135, 189, 308 > *brúðkaup*
- brændevin > tobak og brændevin, brug af > *brennivín*
- brændevin, indførsel af 360, 362–363, 371, 414, 421, 435, 654, 677 > *brennivínsinnflutningur*
- brændevinsafgift 277, 363, 435, 651, 659, 663 > *brennivínsgjald*
- brændsel 159, 437, 490, 493, 496, 500, 549, 630, 681 > *eldiviður*
- brønd 233, 673 > *brunnur*
- by 64, 251, 261, 357, 359, 361, 366–367, 428, 430–431, 438, 659, 668 > *købstad > bær (þéttbýli)*
- bøger, mangel på 130 > *bækur, skortur*
- bønder, levemåde 168–170, 679 > *bændur, lifnaðarhættir*
- bønder, udbytte 112–113, 168, 265–268, 679 > *bændur, afkoma*
- bønders selveje 66, 71–72, 74, 79, 81, 469, 562–563 > *sjálfsábuð bænda*
- børnedødelighed 132, 233, 294 > *barnadauði*
- børneopdragelse 167, 173, 180–181, 190, 192, 195, 197, 200–201, 204, 213, 653, 678 > *barnauppeldi*
- børneskole 131, 152, 155, 189, 198, 201–202, 207–208, 218–219, 683 > *barnaskóli*
- bøsser 106, 311, 317, 582, 585–586, 685 > *byssur*
- både, antal 112, 300–301, 308–309, 320–322, 324–326, 329, 347–349, 352–353, 355–356, 658 > *bátar, fjöldi*
- både, mangel på 317, 326 > *bátar, skortur*
- både, størrelse 267, 300, 308–310, 313, 315, 320–325, 340, 345, 348, 352–353, 355–358 > *bátar, stærð*
- bådebyggeri 300, 307, 314, 327–328, 331, 353, 454, 491, 604, 658 > *skibsbyggeri > bátasmiði*
- bådeskat 145 > *bátaskattur*
- Compagniet > Almindelige Handelskompagni > Hørkræmmerlaget > *Compagníð*
- dagsslæt 213, 217, 467 > *eyrisvöllur*
- dagsslæt 510, 514, 553 > *hoveri > dagssláttur*
- dagsværk 125–126, 134, 145, 154, 512, 516–517, 520, 522, 526 > *hoveri > dagsverk*
- Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin 64, 462 > *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*
- dansk kundskab 201 > *dönskukunnátta*
- delfin 325 > *höfrungur*
- Deo, regi, patriæ (Islands opkomst), skrift

- af Páll Vídalín og Jón Eiríksson 65, 356, 600 > *Deo, regi, patriæ, rit eftir Pál Vídalín og Jón Eiríksson*
- dovenskab 173, 176, 190, 194–195, 202, 212–214, 255–256, 268–269, 292, 344, 466, 654, 658, 737 > *leti*
- drivgods 125, 128, 139, 264, 271, 380, 438, 491, 515, 521–522, 529, 616, 633, 763 > *reki*
- drivis 305, 342, 379–381, 424, 436–441, 485, 599, 757, 760, 762–763, 767–768 > *hafis*
- drukkenskab 167, 186, 203, 654, 677 > præster, drukkenskab > *drykkjuskapur*
- dunsamlen 112, 327, 374, 438 > *dúntekja*
- dyretold 106, 173 > rævetold > *dýratollur*
- dyrtid 243, 246–247, 255–256, 264, 275, 385, 401, 474–475, 562, 596, 598 > *dýrtíð*
- dødsbo 108 > *dánarbússkipti*
- edderfugleæg 620–622 > *æðarfuglsegg*
- efterligger 188–189, 236, 274, 385, 413, 415, 418–419, 421–422, 581, 592, 604, 641, 649, 671, 683, 686–687 > *eftirlegu- maður*
- embedsmænd, embedsstanden 58–60, 62, 64, 67–68, 78–79, 81–82 > *embættis- mem, embættismannakerfi*
- enevælde 59, 77, 79, 81 > *einveldi*
- epidemi 232, 241, 255, 259–260, 264, 293, 467, 673 > *farsótt, landfarsótt*
- fabrikker og manufakturer 167, 251, 258–259, 261, 398–399, 402–403, 405, 409, 538, 643 > *verksmiðjur og verkstæði*
- falk, falkefangst 106–107, 478, 480 > *fálki, fálkaveiðar*
- falkenhøafgift 510 > *fálkanaut*
- fangst > fuglefangst, hajfangst, hvalfangst, laksefangst, helleflynderfiskeri, sælfangst, sildefangst, fangst i åer og søer > *veiðar*
- fangst i åer og søer 112, 168, 304–305, 310, 317–320, 331–340, 438 > *veiði í ám og vötnum*
- fangstredskab 323, 326, 331, 350 > *veiðar- færri*
- fangstredskab, dårligt 393, 409–410, 418, 434 > *veiðarfæri, léleg*
- fangstredskab, mangel på 317–318, 358, 392 > *veiðarfæri, skortur*
- fangstsæson > fiskesæson
- farvning 263, 593, 598, 605 > *litum*
- fattiges ægteskab 175, 182, 190–191, 193–196, 203, 255, 261, 266, 685 > *öreiga- giftingar*
- fattiglemmer, fattigforsørgelse 222, 226 > fattigvæsenet > *ómagar, ómagafra- mælsla*
- fattigkasse 152, 177, 183, 223, 227–228 > repkasse > *fátækkrakassi*
- fattigtienende 227, 465 > *fátækra- tíund*
- fattigvæsenet 77, 119, 160, 162, 176–182, 220–223, 238, 675, v > *fátækra- málefni*
- fattigvæsenet, byrder 222, 226–227, 686 > *sveitarþyngsli*
- fiskeboder (søeboder) 328, 524–525 > *ver- búðir*
- fiskeforarbejdning, forbedringer 310–311, 316, 323–325, 327–328, 330, 349–350, 354–356, 378, 391–392, 394, 397, 409–411, 413, 417–418, 433–435, 604, 756 > klipfisk, tilvirkning > *fiskverkun, um- bætur*
- fiskehavn 232, 330, 374, 392, 425, 434, 604, 672 > slagtehavn > *fiskiböfn*
- fiskerbåde, ude fra kommende (fremmede baade) 224 > *inntökuskip*
- fiskeregning 408, 420, 422, 529–531 > *fiski- reikningur*
- fiskeri, i almindelighed 66, 146, 230, 252–253, 267–272, 306–312, 320, 322–323, 329, 332, 347, 350–352, 357–358, 396, 426, 454, 518, 658, 755 > *fiskveiðar, al- mennt*
- fiskeri, forbedringer af 66, 260, 312–316, 320, 330, 365–367, 391, 397, 430, 454, 595, 677–678 > *fiskveiðar, umbætur*
- fiskeri, udenlandske nationers 310, 315–316, 325, 327, 356, 358, 366, 380, 391, 424, 435–436, 438, 440–441, 581–585, 649–650, 692–693, 700 > *veiðar út- lend- inga*

EMNEORD

- fiskeri, ulovligt 692, 699 > *fiskveiðar, ólöglegar*
- fiskeri, ved høslæt 170, 309, 315, 320, 324 > *fiskveiðar, um heyannatíma*
- fiskerivirksomhed, bøndernes 269, 351–355, 454, 459–460, 468–469 > *útgerð sveitabænda*
- fiskerivirksomhed, De Nye Indretningers 588, 590, 596, 598, 600, 610 > *útgerð Innréttinganna*
- fiskerivirksomhed, embedsmændenes 316, 353 > *útgerð embættismanna*
- fiskerivirksomhed, kongens > kongens fiskerivirksomhed > *útgerð konungs*
- fiskerivirksomhed, købmændenes > 417 *útgerð kaupmanna*
- fiskerlejer 168, 170, 223, 225, 270, 297, 309, 314, 325, 331, 348, 355, 468, 524–525 > *verstöðvar*
- fiskesæson 145, 210, 212, 224, 268, 297, 300, 306, 308–309, 312–314, 320–322, 324, 326–329, 348–349, 353–355, 385, 393, 454, 658 > *vertið*
- fisketiende 137, 151, 252 > *fiskitíund*
- fjeldhytter 638, 647, 727, 730, 732 > *sæluhús*
- fjeldveje 570, 635–640, 643–644, 646–648, 662, 668, 726–727, 730–732 > *fjallvegir*
- fjerdingskirurger 121, 223, 225, 234, 256, 279–285, 292, 294, 296, 656, 673 > *fjórðungslæknar*
- flytning til en anden gård 107–108, 180, 267, 452 > *búferlaflutningar*
- folkereduktion, årsager til 229–236, 255–256, 260–261, 657, 670–674, 679, v > *fólksfækkun, orsakir*
- folketal 66, 113, 230–231, 241–247, 250–252, 254–258, 260–261, 359, 361, 428, 569, 656–657, 713, 719 > *fólksfjöldi*
- forlagsøre 220, 297–298 > *forlagseyrir*
- forlis 254, 256, 353 > *sjóslýs*
- forlovelsestold 125, 127, 134, 144, 146, 148 > *trúlofunargjald*
- forordning 15. maj 1770 69–70, 566, 569–571, 579 > *tilskipun 15. maí 1770*
- forordning om adskillige misbrugers afskaffelse udi Island 1705 249, 346, 525, 555 > *tilskipun um afnám margvíslegrar óreglu á Íslandi 1705*
- forordning om fiskeri og handel 1776 691–706 > *tilskipun um fiskveiðar og verslun 1776*
- forordning om gærder og udjævning af tuer 1776 76, 444, 733–741 > udjævning af tuer > *tilskipun um þúfnasléttun 1776*
- forordning om husbesøgelser på Island 1746 192 > husbesøgelse > *tilskipun um húsvitjun 1746*
- forordning om hustugt på Island 1746 132, 176–177, 192, 195, 204, 209, 237–238, 456 > hustugt > *tilskipun um húsaga 1746*
- forordning om kongens ombudsjorder 1776 706–711 > *tilskipun um umboðsjarðir konungs 1776*
- forordning om nye gårde 1776 > forordning om ødegårde/nye gårde 1776
- forordning om taxt og handel 1619 378, 387–389, 433 > *verslunartaxtinn, tilskipun 1619*
- forordning om taxt og handel 1702 274, 376–378, 412, 419, 431–435, 516, 668, 684, 692, 699 > *verslunartaxtinn, tilskipun 1702*
- forordning om taxt og handel 1776 741–742 > *verslunartaxtinn, tilskipun 1776*
- forordning om ægteskabssager 1746 134, 193, 252 > *tilskipun um hjúskaparmál 1746*
- forordning om ødegårde/nye gårde 1776 76, 453, 712–724, xii > gårde, nye, ødegårde > *tilskipun um eyðibýlínýbýli 1776*
- forordninger, bekendtgjort på dansk 116, 157–158, 683, 685 > *tilskipanir, lestur á dönsku*
- forordninger, bekendtgørelse af 157–158, 684 > *tilskipanir, birting*
- forskningsekspedition 1752–1757, Eggert og Bjarnis 596, 615 > *rannsóknarleiðangur Eggerts og Bjarna 1752–1757*

- forskningsekspeditioner i 1700-tallet 63 > *rannsóknarleiðangrar á 18. öld*
 forsvar, landets 581–587, 661 > *landvarnir*
 framfærslubalk (lovafrnit om forsørgelse) 266 > *framfærslubalkur*
 Frederik V's pengegave > Indretninger, De Nye, kongens økonomiske styrke > *gjafafé Friðriks V.*
 frihandel > handel, fri
 fuglefangst 112, 146, 182, 224, 311, 327, 520, 550, 585, 639, 756 > *fuglaveiði*
 fædreland 69, 264, 281, 359, 361, 398, 429, 672 > *föðurland*
 fælles bedste 58 > *almannabeill*
 fængsel 193, 202, 214, 370, 396, 583 > *fangelsi*
 fænger 140, 240, 327, 338, 638–639, 644, 727, 729–730, 732 > *ferjur*
 fæstebrev 74, 89, 191, 452, 461, 493, 498, 508, 522, 660, 715, 722 > *byggingarbréf*
 fæstegård, forlænget fæstetid 452 > *leigu-ábúð, tímalengd*
 fæstepenge 518, 564, 709 > *festipeningar*
 fårepesten 67, 109, 112, 136, 146, 246, 254–255, 260, 265–266, 316, 359–360, 371, 373, 376, 401, 411, 419–420, 427–428, 436, 507, 511, 517–519, 521, 523, 525–529, 531, 533–548, 554–558, 562, 589, 593, 611, 660–661, 677–678, 680, 685, ix–x > *fjárpestin*
 fårepesten, middel mod 534, 540, 542–544 > *fjárpestin, meðul gegn*
 gabestok 181, 183, 200, 204–205, 211 > *gapastokkur*
 garverier 251, 257, 261, 265, 374, 426, 443, 588, 590–593, 608, 687 > *skinna-
verkum*
 gavetold (gjeftold) 87, 127, 133, 139, 145, 150, 178, 183, 207, 344, 508, 511–512, 515, 517–518, 520, 522, 683 > *gjaf-
tollur*
 geder 112, 538, 548 > *geitur*
 gravsted, betaling for 127, 131, 134, 516, 518 > *legkaup*
 groft 66, 72, 239–240, 269, 447, 449–450, 458, 460–461, 471, 491, 493, 652, 660, 678, 726, 731, 734 > *skurðgröftur*
 Grønland, sejlads til 305–306, 424, 756–771, xiv–xv > *Grænlandssiglingar*
 grønlændere 317, 358, 758–759, 764–765, 768, 773–774 > *Grænlendingar*
 Grågås (Islændernes lovbog i fristatens tid) 93, 193, 211, 462, 466, 468 > *Grágås*
 gymnasium 107, 123, 129, 292, 503 > *menntaskóli*
 gødning, gødskning 66, 164, 168, 213, 240, 332, 448–450, 456, 458, 461, 463, 471, 486, 490, 492–493, 496, 533, 539, 629, 653, 678, 734, 738–739 > *áburður, áburðarnotkun*
 gårde, nye 459, 653, 713–717, 720–724 > *nýbýli*
 hajfangst 112, 146, 224, 309–310, 313, 317, 320–321, 323–326, 331, 340, 350, 438, 518, 685 > *hákarlaveiðar*
 hamp 219, 409, 486, 500, 589, 592–593, 608, 681 > *hampur*
 handel, i almindelighed 66, 73, 111, 252, 258–259, 267, 389, 608, 659 > *verslun, almennt*
 handel, anlager og proces 415–423, 687 > *verslun, kærur og málaferli*
 handel, bedrageri ved 364 > *verslun, svik*
 handel, deltagelse af islændinge 359, 361, 365, 369, 372–374, 397–398, 402–404, 406, 425–429, 600 > *verslun, þátttaka Íslendinga*
 handel, forbedringer i almindelighed 251, 256, 261 > *verslun, umbætur almennt*
 handel, fri 66, 71–72, 259, 357, 359–361, 363–366, 369, 371–374, 376, 379, 390–392, 394–409, 425–429, 436, 560, 570, 579, 600–601, 613–614, 658–659, 664, 677 > *verslun, frjáls*
 handel, indenlandsk 641–643 > *verslun, innlend*
 handel, kompagni 360, 363, 375–376, 393, 400–403, 407–408, 412, 420, 426–428, 435–436, 562, 601, 642, 685 > *verslun, kompanjieshöndlun*

EMNEORD

- handel, kongelig 602, 604 > *verslun, konungs*
- handel, separat 373–376, 390–393, 400–401, 408, 412, 420, 425–427, 436, 601, 685 > *verslun, separat höndlan*
- handel, tilsyn med 73, 422 > *verslun, eftirlit með*
- handel, ulovlig 692–697, 699, 701–705, 772–774 > *verslun, ólögleg*
- handel, ventetid 414, 417–418 > *verslun, biðtími*
- handelsforslag 1757 373 > *verslunartilögur 1757*
- handelsforslag 1767 66, 359, 369, 372, 379, 395–398, 401–402, 404, 406–407, 425, 428, 659 > *verslunartillögur 1767*
- handelshistorie, Islands 383–389, 400, 408 > *verslunarsaga Íslands*
- handelskompagnier > Almindelige Handelskompagni, Hørkræmmerlaget, Islandske Kompagni
- handelsskibe, forsinkede 413–414, 421, 423, 649, 662 > *siglingar kaupskipa, seinar*
- handelssted 366, 424 > *købstad > verslunarstaður*
- handelstakst > forordning om taxt og handel
- handelstold (varetold) 360, 364, 367, 369–372, 391, 395–397, 399, 405, 425, 428, 430 > *verslunartollar (vörutollar)*
- havedyrkning 66, 72, 167, 180, 182, 220, 239, 251, 257, 259–260, 268, 278, 288, 292, 297, 394, 409, 414, 444–445, 451, 455, 460, 469, 471, 486–489, 501–506, 610, 653, 660, 678–679, 683, 685, 739–741, 755 > *garðrækt*
- Havfruen (De Nye Indretningers jagt) 611 > *Hafmeyjan (jagt Innréttinganna)*
- havne (ankerplads om vinteren) 357, 362, 366, 379–383, 390, 397, 423–424, 436–441, 622, 625, 644, 678, 680, 752–753, 762 > *hafnir (skipalægi um vetur)*
- helleflynderfiskeri 302, 310, 312–314, 321, 323–324, 326, 328–329, 332, 335, 340–342, 350, 438 > *lúðuveiðar*
- helligdagsbrøde 208 > *helgidagabrot*
- helligdagsfangst 223, 227, 308 > *helgidaga-veiðar*
- hest, lån af 121, 237, 267, 510, 517, 522, 676 > *hoveri > bestlån*
- heste, antal 521, 544–546 > *bestafjöldi*
- hestefolde 136, 492 > *bestaréttir*
- hor 271–272 > *hórdómur*
- hospital 87, 152, 155, 198, 218, 221–226, 234, 276–279, 285, 288–290, 292, 295–299, 567, 571, 574, 651, 663, 674, 676–679, 683 > *holdsveikraspítalar*
- hospitalsandel (hospitalslött) 207–208, 221–222, 224–226, 278, 297–298, 658–659, 683 > *hospítalsblutur*
- hoveri (kvader) 71, 73, 76, 252–253, 267, 344–345, 510, 516–517, 521–522, 528, 530, 681–682, 684, 687 > *dagsslæt, dagsværk, hest, lån af, rishest, hoveri på båd > kvaðir*
- hoveri på båd (mandslån) 71, 73, 75, 155, 252–253, 267, 306, 342–346, 353, 506–507, 509–511, 513–515, 517, 519–520, 522, 524, 658, 683 > *mannslán*
- Hólar bogtrykkeri 156 > *Hólaprentsmiðja*
- Hólar latinskole 122, 292, 368, 503, 568 > *latinskole > Hólaskóli*
- hukkerter og jagter > *jagter > húkkortur og jagtir*
- hunde 487, 549 > *hundar*
- hungersnød 242–243, 252, 256, 273, 275, 322, 351, 353–354, 407, 542, 599, 601 > *hungursneyð*
- husbesøgelse 130 > *forordning om husbesøgelser på Island 1746 > húsvitjun*
- husdyr, husdyrhold 251, 327, 351, 533, 539, 544, 546–549, 660, 679, 755, 764–765 > *búfé, búfjárrækt*
- husdyrantal 112–113, 533, 536, 538, 547–548 > *búfjáfjöldi*
- husfabrik > væveri > *heimilisvefsmiðja*
- husleje under fiskesæson 270–271, 329 > *húsaleiga á vertið*
- husmænd 79, 86, 126, 145, 154, 172, 181–182, 187, 199, 210, 213–214, 243–244,

- 253, 268, 329, 343, 352, 452, 511, 513–515, 519, 676, 678, 684 > *húsmenn, húsmemmska*
- hustillæg > vedligeholdelse af huse 523–525, 529 > *húsauppbót*
- hustugt 74, 76–77, 132, 152, 161–162, 176–177, 180, 186, 190–192, 195–198, 200, 202, 204, 206, 209, 211–214, 238, 263, 267, 391, 399, 456, 460, 678–679 > forordning om hustugt på Island 1746 > *húsagi*
- hval, strandet 125, 208, 226–227 > *hvalreki*
- hvalfangst 146, 222, 224, 226, 305–306, 311, 314–315, 317, 342, 350, 357, 390, 397, 437, 685, 756–757, 763 > *hvalveiðar*
- hytteøl 270 > *hróföl*
- høhest 510 > *heyhestur*
- højesteret 118, 171, 373, 612 > *hæstiréttur*
- hølade 497 > *heyhlaða*
- hømagasin 452, 660 > *heyforðageymsla*
- hør 219, 409, 486, 592–593, 608, 614 > *hör*
- Hørkræmmerlaget 1743–1758 587, 597–601, 608–610 > *Hörmangarafélagið 1743–1758*
- høslæt 163, 196, 198–199, 206, 212–213, 218, 238, 354, 496–497, 499, 734 > *heyskapur*
- høtold 125–127, 134, 145, 149, 512, 516, 526 > lammefoder > *hey tollur*
- håndkværne 442, 628–629, 631, 658–659 > *kvarnasteinar*
- håndværk 124, 203, 235–236, 251, 257–258, 261, 292, 361, 382, 399, 402–403, 405, 429, 589–590, 643, 670–671 > *handverk*
- håndværkere 84, 86, 124, 189, 199, 206, 256, 260, 398, 589, 596, 661, 744 > *handverksmenn*
- indføring af kvinder i kirke 125, 134, 144, 148 > *kirkjuinleiðsla kvenna*
- indhegning 173, 175, 213, 239–240, 354, 447, 449, 458, 460–467, 491–493, 495–496, 498–501, 651–652, 660, 678–679, 717, 724, 726, 731, 733–740 > *garðableðsla*
- Indretninger, De Nye, i almindelighed 64, 84, 86, 257, 342, 347, 373, 393, 425, 431, 536, 562, 588–614, 661, 682 > *Innréttingarnar, almennt*
- aftale med Det Almindelige Handelskompagni 605–606, 611 > *sameining við Almenna verslunarfélagið*
- aktier og aktiekapital 590, 596, 606–607, 612 > *hlutabréf og hlutafé*
- konflikt med Hørkræmmerlaget 597–599, 608–610 > *deilur við Hörmangarafélagið*
- kongens økonomiske styrke 590, 595, 597–598, 613 > *fjárstyrkur konungs*
- inspektion, inspektionsrejser 59–61, 67–68, 74, 76 > *eftirlit, eftirlitsferðir*
- instruks til Landkommissionen 65–67, 69, 71–72, 74, 78–79, 229, 232, 234, 260, 272, 276, 280, 283, 300, 308, 340, 359–360, 406, 442, 444, 461, 486, 491, 533, 551, 565, 579, 581, 588, 591, 594, 615, 625, 635–636, 643, 649–650, 656, 658–659, 661, 670, 672, 730, 757 > *erindisbréf Landsnefndarinnar*
- inventarbåde 343, 345–346, 370, 396, 458 > *innstæðubátar*
- islandsk mos 112, 168, 293–294, 471, 486–487, 501 > *fjallagrös*
- islandsk sprog 232, 286, 306, 672, 676, 757, 768, iii > *íslenskt mál*
- Islandske Agerdyrkningssselskab 1770–1777 477–482 > *Íslenska akuryrkjufélagið 1770–1777*
- Islandske Kompagni 1620–1662 388–389 > *Íslenska verslunarfélagið 1620–1662*
- jagter (sejlbåde) 66, 264, 315, 317, 321, 347, 352, 356–358, 365, 367, 390, 397, 400, 409, 423, 437–438, 440–441, 593, 756–757, 769 > *skútur*
- jern, dårligt 410, 418, 421 > *járn, lélegt*
- Jonsbog (den gamle islandske lovbog) 158, 164–165, 192, 266, 272, 462, 470, 518, 523, 527, 643 > *Jónsbók*

EMNEORD

- jordafgift 71, 73, 249, 458, 495, 506, 508, 511–513, 681–682, 684–686 > landskyld > *jarðaaufgjald*
- jordbrug 66, 182, 219, 258–259, 268, 307, 354–355, 357, 359–360, 365, 428, 444–445, 447, 458, 495, 598, 660, 678, 754 > *jarðrækt*
- Jordebogskassen 370, 396, 574 > *Jarðabókarsjóður*
- jordebogskommissionen 1702 63–65, 248–249, 455 > *jarðabókarnefndin* 1702
- jordeforpagtning 553, 555–557, 707–711 > *umboð*, *umboðsjarðir*
- Jordmoderskolen*, skrift af Balthazar Johann de Buchwald 286 > *Yfirsetukvenna-skólinn*, *rit eftir Balthazar Johann de Buchwald*
- jordmødre 90, 256, 280, 282, 284, 286, 291, 295 > *ljósmæður*
- jorder, mangel på 111 > *jarðnæði*, *skortur*
- jorder, nedsat til ringere leje 249, 264, 457–458, 494, 511, 515, 518, 523–524, 528, 530–531, 682, 684, 687 > *jarðir*, *níðursettar*
- jorder, nedslidte 494, 507–508, 515–516, 519–521, 525, 531, 560, 681 > *jarðir*, *af sér gengnar*
- jorder, opdeling af 66, 73, 234, 251–252, 254, 261, 476–477, 562–563 > *jarðir*, *skipting*
- jorder, vurdering af 512, 516, 519–521, 530, 681, 684 > *jarðamat*
- jordforbedringer 173, 180, 257–259, 261, 357, 405, 467, 469–471, 659–660 > *jarðabætur*
- jordkøb 525 > *jarðakaup*
- jordtiende 137, 139, 141, 152–153, 506–507, 511, 513–516, 520, 522, 525–526, 528, 530–531, 683 > *jarðartiund*
- kameralisme 63, 67 > *kameralismi*
- katekisation 125, 127, 130–131, 136, 148, 156–157, 192 > *fermingarfræðsla*
- kersej 588, 590, 596 > *kersa*
- kilder, varme (hverer) 92, 164, 282–283, 616, 618–627, 630–631, 663 > *hverir*
- kirkebyggeri og vedligeholdelse 141–143, 227, 519–520, 523, 528, 530, 687, 743–745 > *kirkjumiði* og *viðbald*
- Kirkeordinants for Norge 126, 148, 516 > *Kirkjuordínantía Kristjáns IV.*
- kirker, ejet af bønder 125 > *kirkjur*, *í bænda-eign*
- kirker, for mange 679 > *kirkjur*, *of margar*
- kirker, indkomst 124–125, 127, 130–131, 141, 143–144 > *kirkjur*, *tekjur*
- kirker, tilstand 124, 676, 679 > *kirkjur*, *ástand*
- kirketiende 131, 133–134, 140, 143 > *kirkju-tíund*
- kirkevej, besværlig 109, 124, 138, 140, 474 > *kirkjuvegur*, *erfiður*
- kirkevej, lang 109, 124, 683 > *kirkjuvegur*, *langur*
- kirurg (chirurg) 234, 256, 296, 656, 769 > *fjerdingskirurger* > *kírúrg*
- klipfisk, tilvirkning af 66, 72, 301, 311, 316, 349–350, 354–355, 360, 374, 409–410, 417, 419, 426, 435, 601, 610, 625, 659 > *fiskeforarbejdning*, *forbedringer* > *saltfiskverkun*
- klæde, klædevarer 360, 371, 375, 411, 418, 422, 536, 547, 591, 597, 605–606, 610–611 > *klæði*, *klæðavörur*
- klædedragt 170, 263, 284, 676 > *klæðnaður*
- klædefabrik, De Nye Indretningers 163, 588, 603, 682 > *klæðagerð Innréttinganna*
- klædemangel 546, 592–593 > *klæðaleysi*
- kløver 458, 504 > *smári*
- kogilde, i almindelighed > *lejekogilde* > *kúgildi*, *almennt*
- koloni 306, 757–759, 764, 773–775, xvi > *nýlenda*
- kommission 60–63, 65, 67, 79 > *rannsóknarnefnd*
- kommunikation 66, 327, 635–640, 642–648, 661, 729–730 > *samgöngur*
- Kompagniet > *Compagniet*
- kompagnihandel > *handel*, *kompagni*

- kompass 320–321, 324, 330, 420, 686, 730
 > *komþás*
- kongens fiskerivirksomhed 312, 316, 345–346, 396 > *konungsútgerð*
- kongstegnskyld (lovaftsniit om skatter til kongen) 527 > *konungsþegnaskylda*
- koppepidemi 230, 232, 241–242, 247, 252, 294, 307, 361, 672 > Store Koppe-sye > *bólusótt*
- korn, vildt íslandsk 291, 446, 456, 500 > *korn, villt íslenskt*
- korndyrkning 72, 259–260, 291–292, 307, 332, 357, 383, 405, 444–445, 458, 468, 477–486, 491–492, 500, 502–503, 505, 598, 607, 610, 679, 683, 739–740, 754, vii > *kornrækt*
- kornmaling 374, 407, 426, 442–443, 659 > *kornmölun*
- kost 169, 233, 262, 284, 297, 501, 668, 673 > *mataræði*
- krongodssalg 66, 71–72, 76, 469, 530–531, 551–564, 661, 687 > *konungsjarðir, sala kvan* 288, 475, 544, 639 > *hvönn*
- kystsejlad 390, 413, 418, 429, 593, 636, 644–645, 662, 730 > *strandsiglingar*
- købepalk (lovaftsniit om køb og salg) 238, 257, 555 > *kaupabálkur*
- købemænd (kjøbemænd), købearbejde 196, 205–206, 210, 215–216, 218, 468 > *kaupamenn, kaupavinna*
- Københavns Universitet (academiet, universitetet) 107, 132, 402, 503 > *Hafnarháskóli*
- købstad 230, 350, 356–357, 364–366, 382, 390–391, 397, 399, 401, 404–405, 409, 429–430, 438, 491, 560, 589, 636, 664 > handelssted > *kaupstaður*
- laks, laksefangst 303–305, 310, 317–319, 331, 333–339, 358, 658, 678 > *lax, laxveiðar*
- laksekiste 303–304, 331, 335–336, 339 > *laxakista*
- lammefoder 126, 509 > hótold > *lambselði*
- landabrigdabalk (lovaftsniit om vindikation) 193 > *landabrigðabálkur*
- landbrug 66, 71–72, 230, 251–252, 391, 551 > *landbúnaður*
- landbrugsskrift 746–748 > *búnaðarrit*
- landbrugsuddannelse, landbrugsundervisning 107, 122–124, 165–167 > *búnaðarnám, búnaðarfræðsla*
- landkommission for Slesvig-Holsten 64–66, 79 > *landbúnaðarnefndin í Slésvik-Holtsetalandi*
- Landkommissionen, rejseomkostninger og kostpenge 665–666 > *Landsnefndin, ferðakostnaður og fæðispeningar*
- landprangeri 130, 184–185, 188–189, 212, 217, 268, 415, 421, 642 > tobak og brændevin, prangeri > *landprang*
- landskyld 108, 143–144, 249, 261, 264, 298, 370, 378, 396, 433, 457, 459, 461, 463, 470, 474, 476, 506–509, 514, 516–520, 525–527, 530–531, 554, 556, 561, 563, 682, 685–686, 714, 717, 720–721, 723 > *landskuld*
- landslejobalk (lovaftsniit om landgilde) 164, 462–464, 470, 518, 528–529, 643, 725, 727 > *landsleigubálkur*
- landstinget 114, 117, 128, 156, 187, 192, 210–211, 393, 450, 477, 510, 535, 552, 554, 572–575, 577, 635, 647, 656, 668, 697, 707–708, 710–711 > Alting > *landsþingið*
- langrend 647 > *skíðaganga*
- latinskole 107, 122–124, 129, 132, 159, 235, 265, 285–286, 292, 431, 568, 667–671, 676–677 > Hólar latinskole, Skálholt latinskole > *latínuskóli, almennt*
- laugtinget 113–114, 121, 215, 558, 573–574, 577–578, 586, 668, 705 > Alting > *lögþingið*
- lejeafgift for landingssted 267–268 > undergift > lejetold > *uppsátursgjald*
- lejekogilde (kvilde, qvilde) 67, 73–74, 76, 90, 114, 129, 133, 136, 249, 253, 306, 344, 453, 506–509, 511–532, 554–558,

EMNEORD

- 561, 669, 677, 681–685, 687, 714, 721
> *leigukúgildi*
- lejermaal 110–111, 146, 199, 209, 234 > skørlevned > *legorðsmál*
- lejetold > (betaling for landingssted for både) 524–525 > lejeafgift for landingssted > undergift > *vertollur*
- lokalsamfund 58–61, 72, 74, 80 > *nærsumfélag*
- lov, revision af 237 > *lög, endurskoðun*
- lovbog, ny 113, 116, 165 > *lögbók, ný*
- lovbog, på islandsk 158 > *lögbók, á íslensku*
- lovbøger og lovbestemmelser > anordning om politivæsenet 1685, framfærslubalk, Grågås, Jonsbog, kongstegnkyld, købebalk, landabrigdabalk, landslejubalk, Norske lov, Store Dom > *lögbækur og lagaákvæði*
- lovkoncept, vicelovmand Jón Ólafssons 113, 238 > *lagaverk Jóns Ólafssonar varalögmanns*
- lovmandsdistrikt 566–567, 576–577 > *lög-dæmi*
- lovmandstold 344, 507–508, 511, 515, 517–518, 520, 522, 571, 683 > *lögmannstollur*
- lovmand, udbytte 116–117 > *lögmennt, afkoma*
- lovrettemænd 74, 115, 117, 174, 176, 181, 183, 577 > *lögrettumenn*
- luxusvarer 367, 391, 397, 403, 405 > *lúxusvörur*
- lydighed 166, 182, 191, 195, 197, 202, 208, 211 > *hlýðni*
- lysetold 128, 131, 134, 143, 154, 511, 516, 518, 526–527, 531, 683 > *ljóstollur*
- lægeplanter, lægeurter 281–283, 285–290, 685, 753 > *lækningajurtir*
- læger 90, 256, 280, 283, 285, 294 > fjerdingskirurger > kirurg > *læknar*
- løsarbejdere (løsemænd) 74, 78, 126, 145, 172, 174, 177, 182–183, 188, 195, 199, 202–206, 210, 212–218, 224–226, 231, 244, 251, 264, 321, 352, 453–454, 459, 465, 546, 644, 676, 680, 685, 687 > *lausamenn, lausamennska*
- løsgængere 106, 163, 165, 174, 180, 195–196, 202–203, 210, 215–217, 219, 238, 251, 267, 352 > *lausgangarar*
- mad, lån af 415, 423, 687 > *matarlán*
- magasin 232, 272–275, 364, 443, 662, 672 > *fordageymsla*
- malm > mineraler og malm > *málmar*
- mandtalsfisk 128, 271, 507, 510, 512, 516, 683, 685 > *manntalsfiskur*
- mandtalsting 120, 127, 156, 172, 174–175, 182, 184, 187, 191, 204, 209, 211, 216, 225, 227, 297, 306, 457–458, 465, 497, 583, 697, 705, 728 > *manntalsþing*
- markskel, jordstrid 450–451, 458, 461, 466, 528–529, 715, 721–722 > *landamerki, landaþrætur*
- marssvin 313 > *hnísa*
- medicin 90, 225, 256, 277, 281–283, 286, 288, 293–294, 297 > *lyf*
- mel, dårligt 393, 404, 410, 419, 421, 612 > *mjöl, lélegt*
- mel, mangel på 273–274, 413, 422, 443, 478, 599 > *mjöl, skortur*
- melankoli 263 > *þunglyndi*
- mineraler og malm 281, 598, 615–618, 628–634, 661–662, 753, xi > *steinefni og málmar*
- mole 494–495 > *sjóvarnargarður*
- morgenstjerne 585 > *morgunstjarna*
- mos, islandsk > islandsk mos
- muslinger > skaldyr > *kræklingur*
- mæslinger 294 > *mislingar*
- mål og vægt 377, 387–388, 392, 394, 410, 415, 431–432, 434 > *vog og mælir*
- navigation 256, 259, 307, 324, 332, 356, 358, 361, 365, 429, 614, 659 > *siglingakunnátta, siglingafræði*
- net, netfangst 66, 268, 302–305, 307, 309–310, 312–315, 318, 320–321, 323–326, 328, 330–331, 333–342, 350, 354, 356, 358, 597, 658 > *net, netaveiðar*

- Norske lov 115, 117, 119, 126, 135, 143, 148, 158, 171, 193, 357, 463 > *Norsku lög*
- nødvendige varer, dårlige 71, 393, 409 > *nauðsynjavörur, lélegar*
- nødvendige varer, mangel på 394, 409, 418–419, 422 > *nauðsynjavörur, skortur*
- oblat 136 > *oblátur*
- odelsret 118–119 > *óðalsréttur*
- ofre 148, 664, 677 > *offur*
- oktrojen 1742 599, 608 > *einokunarskilmálinn 1742*
- oktrojen 1763 272–274, 327, 361, 364, 375–376, 378, 395, 401–404, 408–409, 433, 553, 605–607, 612–614, 650, 654, 693, 701 > *einokunarskilmálinn 1763*
- omgangslærer 205 > *farkennari*
- overdrev 175, 522, 638, 714, 717, 721, 723–724 > *afréttur*
- overdådighed 172, 184, 189, 202, 260, 391, 394, 397, 405 > *óbóf*
- overret 113–114, 118–119, 151, 171, 368, 431, 567–568, 571, 573–575, 577–578, 664, 668 > *yfirréttur*
- pakklæde (pach) 377, 432 > *pakklæde (pach)*
- penge, mangel på 394, 434, 560, 642 > *peningar, skortur*
- penge, værdi 378–379, 433–434, 508, 531, 642 > *peningar, verðgildi*
- pengebøde (sagefald) 117, 121, 208, 215 > *sakeyrir*
- planter, vilde islandske 281–283, 287–292, 548 > *jurtir, villtar íslenskar*
- plov 458, 480, 492, 677 > *plógur*
- politiforordning, ny 162, 192–193, 236–239, 312, 676 > *landsagatilskipun, ný*
- politikconceptet af 1720 192, 206, 237–238 > *landsagatilskipun 1720*
- politi- og landforordning 1771, Þorkell Fjeldsteds udkast til 73–78, 80, 92, 368, 449, 452, 636, 651–653, 657, 663 > *landsagatilskipun, uppkast Þorkells Fjeldsteds 1771*
- politi- og landinspektører 236, 238–240, 304, 450, 636, 651, 653, 657, 663 > *eftirlitsmenn með landsaga*
- politivæsenet, i almindelighed 160, 211–213, 360, 468 > *landsagi, almennt*
- Pontoppidans katekismusforklaring 157, 192 > *Pontoppidans spurningar*
- præmier, uddeling af 165, 168, 257–259, 327, 330–331, 353, 390, 399, 405, 449–450, 453–454, 456–458, 464–465, 470, 480, 485, 503, 557, 604, 643, 651–653, 663, 739–740 > *verðlaunaveitingar*
- præster, drukkenskab 135 > drukkenskab > *prestar, drykkja*
- præster, kirkelige handlinger 133–134, 136, 144 > *prestar, extraverk*
- præster, proces 126, 128 > *prestar, málaferli*
- præster, udbytte 124–125, 127, 130, 133, 135–139, 144–150, 676 > *prestar, afkoma*
- rask 590 > *rask*
- rasphus 202 > *rasphús*
- realskole 123 > *gagnfræðaskóli*
- reblageri 251, 588, 590–591, 605, 612 > *kaðlagerð*
- reformarbejde, reformer 63–69, 71–74, 77–80, 82 > *umbótaáætlun, umbótastarf, umbætur, umbótatillögur*
- rejsepas 203, 235, 251, 265, 670 > *reisupassi*
- rensdyr 105, 549–550, 680 > *breindýr*
- repkasse (böigdecasse) 173, 736–737 > *breppskassi*
- repper, størrelse 266 > *breppar, stærð*
- repstyrere, antal 172, 176–177, 179, 181–183, 687 > *breppstjórar, fjöldi*
- repstyrere, i almindelighed 74, 106, 111, 120, 141, 145–148, 152–155, 162–163, 167, 171–183, 190–191, 194, 196, 198, 201–205, 209, 211, 213, 217–221, 225–228, 239–240, 296–297, 317, 450, 452, 456, 461, 464, 471, 480, 487, 501, 503, 505, 541, 583, 653, 678–680, 682, 684, 736–737, 739–740 > *breppstjórar, almennt*

EMNEORD

- repstyrere, instruks 172, 174, 179, 182–183 > *breppstjórainstruks*
- repstyrere, løn 87, 171–172, 174, 176–179, 181–183, 206, 651, 683, 685–687 > *breppstjórar, laun*
- retsvæsen 111, 113–120, 171, 211, 214–215, 684 > *réttafar*
- rishest > hoveri 271, 510, 553 > *bríshestur*
- rævejagt 105–106, 112, 182, 238, 378, 433, 585, 604, 685 > *refaveiðar*
- rævetold 106, 173, 227 > dyretold > *refatollur*
- sagaerne 266 > *Íslendingasögur*
- saltsydning 66, 69, 72, 259, 598, 615–616, 618–632, 661, 663, viii > *saltsuða*
- schæfergård (schæfferie), Hastfer barons 537, 540 > *sauðfjárbú Hastfers baróns*
- sejlfisk 270 > *seglfiskur*
- sildefangst 302, 309–310, 321, 323–324, 330–331, 340, 342, 350, 356, 438, 756, 758 > *síldveiðar*
- silke 184, 367 > *silki*
- skaldyr 313–314, 335, 620, 622 > *skelfiskur*
- skatter, i almindelighed 120–121, 127, 133, 137, 139, 150, 172, 217, 237, 258–259, 261, 367, 511, 518, 527, 530, 716–717, 723–724 > *skattar, almennt*
- Skálholt latinskole 93, 122, 159, 202, 291, 343, 346, 368, 503, 668, 677 > latin-skole > *Skálholtsskóli*
- skibsbyggeri 257–258, 307, 361, 429, 490 > bådebyggeri > *skipasmíði*
- skiftedag 312 > *vinnuhjúaskildagi*
- skilsmisse 146, 193 > *hjonaskilnaður*
- skindklæder til brug ved fiskeri 170, 326, 328 > *sjóklæði*
- skov, fredning 455, 491, 495 > *skógur, friðun*
- skov, udnyttelse af skov 125, 130, 159, 182, 259, 437, 476, 490–491, 498, 510, 519, 527, 548, 678 > *skógur, skógarnytjar*
- skovplantning 446, 451, 491–492, 500, 504, 660 > *skógrækt*
- skørbug 182, 262, 287–290, 295, 679 > *skyrbjúgur*
- skørbugsur 287–288 > *skarvakál*
- skørlevned 110–111, 272 > lejermål > *frillulífi*
- slagtehavn 257, 330, 374, 425 > fiskehavn > *sláturböfn*
- slibesten 497 > *hverfisteinn*
- slæder, slædebyggeri 105, 463, 499, 635 > *sleðar, sleðasmíði*
- smughandel 385, 389, 435, 584, 649–650, 661–662, 693, 695, 701, 703 > *launverslun*
- smør 741–742 > *smjör*
- smørleje 143, 149, 509, 513–514, 517, 521, 523, 526, 529, 554 > *smjörleigur*
- sogneinddeling 124, 131, 138, 140 > *sókna-skipan*
- sorte død 245–247, 251–252, 255, 260 > *svartidaudi*
- spedalskhed 182, 221, 224–226, 233–234, 262, 276, 278, 284–286, 295–298, 537, 673–674, 679 > *holdsveiki*
- spindegarn 538, 588–589, 603, 605, 661 > *spunagarn*
- sprog, islandsk > islandsk sprog > *tungumál, íslenskt*
- stampemølle 588, 598 > *þófarmylla*
- stat, statsmagt 58–64, 67, 69–70, 74–75, 79–82 > *ríki, ríkisvald*
- stenbider, han 262, 313–314, 330 > *rauðmagi*
- stenbider, hun 313, 323, 330 > *grásleppa*
- stenhus 277, 596, 605, 608 > *steinhús*
- stenkul 615, 618, 628–630, 632–633, 662, 753 > *steinkol*
- Store Dom 1564 116, 272 > *stóridómur 1564*
- Store Koppesygge 205, 229, 232, 242, 244, 247, 250, 260, 657 > koppepidemi > *stórabóla*
- straffe 166–167, 271 > fængsel, gabestok > *refsingar*
- strandmålinger 362, 365–366, 429–430, 651, 659, 663 > *strandmælingar*

- strandtold 515, 519 > *fjörutollur*
strandudnyttelse 548 > *fjörunyttjar*
strikvarer 411–412, 538, 604 > uld, uldvarer > *prjónles*
strikvareregning (prjónlæsregning) 408, 410, 420–421 > *prjónlesreikingur*
sundhedsforhold 66, 276–286, 658 > *heilbrigðismál*
suppliker 59 > *bænarskrár*
svovl, svovlminer 387, 504, 534, 542–543, 605, 610, 624, 628 > *brennisteinn, brennisteinsnámur*
svovlværk 598, 607 > *brennisteinsvinnsla*
Svovlværket i Húsavík 164, 588, 605 > *Brennisteinsvinnslan á Húsavík*
Svovlværket i Krýsuvík 598, 605, 624, 631 > *Brennisteinsvinnslan í Krýsuvík*
sygdomme 110, 139, 190, 197, 232, 242–243, 245–247, 252, 254–256, 262–263, 276, 282–286, 293–296, 354, 575, 607, 657, 679, 769 > *sjúkdómar*
synode (synodo generali) 126, 134, 137, 148 > *prestastefna*
sysselmandsembudet 68, 117, 120–121, 171, 569 > *sýslumannsembættið*
sysselmænd, jordeforpagtning i eget syssel 526 > *sýslumenn, umboðsjarðir í eigin sýslu*
sælfangst 112, 146, 224, 306, 309–310, 313–314, 317, 319–321, 323–325, 330–331, 334, 357–358, 390, 397, 412, 438, 585, 680, 755, 757, 763 > *selveiðar*
sælskindsbåde, bygning af 317 > *selskinnsbátasmíði*
sæter 164–165, 175, 213, 248, 254, 259, 446, 451, 455–456, 492–493, 496, 498, 521 > *sel, selstöður*
søl, søtang 112, 486, 519, 548 > *söl*
tekstilvarer 590 > kersej, pakklæde (pach), rask > *vefnaðarvörur*
territorialfarvand 693, 700, 773 > *landhelgi*
tiende, af kogilder 129, 147, 151, 153–155 > *tíund, af kúgildum*
tiende, efter eget forgodtbefindende 152, 154 > *tíund, eftir eign geðþótta*
tiende, i almindelighed 129, 133–134, 139, 141, 144, 147, 150–155, 176, 182, 344, 511, 520, 527, 530, 675, 677, 716–717, 723–724 > *tíund, almennt*
tinghus 115, 120–121, 574, 577, 668 > *þinghús*
tingsogneinddeling 120 > *þingsóknaskipan*
tjenestepiger 197–198, 204, 206, 208 > *vinnukonur*
tobak, dårlig 409, 418, 421 > *tóbak, lélegt*
tobak og brændevin, brug af 184–185, 189, 202, 207, 677 > *tóbaks- og brennivínsnotkun*
tobak og brændevin, fráds med 186–187, 362–363, 410 > *tóbaks- og brennivínsóhóf*
tobak og brændevin, indførsel af 186–187, 412, 414, 422, 687 > *tóbaks- og brennivínsinnflutningur*
tobak og brændevin, prangeri 111, 181, 187–188, 201, 217, 268, 421, 680, 685 > *landprangeri > tóbaks- og brennivínsokur*
tobaksafgift 172–173 > *tóbaksgjald*
tobaksdyrkning 446, 492, 500, 681 > *tóbaksrækt*
tobaksfabrik 410 > *tóbaksverksmiðja*
told (skat) og afgift, i almindelighed 516, 527, 684, 686 > *tollar og gjöld, almennt*
tomthus, tomthusmænd 154, 229, 453–455, 514 > *tómthús, tómthús menn*
trykkeri 368, 431 > Hólar bogtrykkeri > *prentsmiðja*
tugthuset på Arnarhóll 114, 150, 163–165, 198, 214, 216, 218–220, 275, 277–278, 368, 370, 395, 431, 480, 567, 598, 602, 655, 677, 679, 683 > *tukthúsið á Arnarhóli*
tugthustold 115, 127, 133, 136–137, 139, 145–146, 150, 152, 198, 207, 218–220, 222, 275, 278, 285, 465, 520, 593, 685 > *tukthústollur*
tyende i almindelighed 86, 146, 168, 174, 177, 197–199, 266, 270 > *vinnufólk, almennt*

EMNEORD

- tyende, forhold 197, 680 > *vinnufólk, að-búnaður*
- tyende, løn 162–163, 181, 184, 196–197, 199–200, 203–209, 211, 215, 256, 460, 685, 687 > *vinnufólk, laun*
- tyende, mangel på 194, 199, 203–206, 208–210, 216, 231, 265, 320, 322, 462, 679–680, 686 > *vinnufólk, skortur*
- tyende, lydigt, ulydigt 161–162, 180–181, 192, 195–197, 200–205, 207, 209, 211, 213, 215, 460, 653, 680 > *vinnufólk, agi, agaleysi*
- Tyrkerranet 1627 (nordafrikanske piraters kidnapning af befolkningen på Island i 1627) 586 > *Tyrkjaránið 1627* >
- Tyro *Juris*, skrift af lovmand Sveinn Sölvason 515 > *Tyro Juris, rit eftir Svein Sölvason lögmann*
- tøjmagerfabrik, De Nye Indretningers 64, 163, 368, 370–371, 395, 399, 416, 418, 591–592, 596, 599, 603, 605 > *tauvef-smiðja Innréttinganna*
- tøjmagerfabrikken på Leirá 589, 595, 599, 661 > *Leirárvæfsmiðja*
- tømmer, i almindelighed 357, 374–375, 490, 659, 743, 770 > *timbur, almennt*
- tømmer, dårligt 393–394, 410, 416–417, 419, 434, 682 > *timbur, lélegt*
- tømmer, mangel på 264, 392, 409, 417, 422–423, 434, 522 > *timbur, skortur*
- tømmerforretning 1734 416, 682 > *timbur-tilskipun 1734*
- tørfisk, flækket (platfisk) 273–274, 311, 344, 350, 356, 360, 392, 435 > *skreið (platfisk)*
- tørvegrav, tørveskæring 490, 493, 496–498, 504, 630, 678 > *mógröf, mótekja*
- udenlandsrejser, arbejdsduelige mænd 124, 235, 251, 256, 260, 264, 670–672 > *siglingar verkfærra manna*
- udenlandsrejser, studenter 123–124, 203, 265 > *siglingar stúdenta*
- udjævning af tuer 447–448, 455, 458, 460–461, 471, 492, 494–496, 498–500, 651–652, 660, 679, 733–734, 738–740 >
- forordning om gærder og udjævning af tuer 1776 > *þúfnasléttun*
- uld, uldvarer 251, 360, 411, 413–415, 418, 420–422, 443, 511, 513, 526, 528–529, 535, 539, 541, 547, 588–589, 591–593, 603, 610, 612, 641, 684, 742 > *striksvarer* > *ull, ullarvörur*
- uldmangel 170, 185, 409, 536, 539, 590–592, 611–612, 614 > *ullarskortur*
- uldvarer, pris på 110, 112, 413, 420, 742 > *ullarvörur, verðlag*
- undergift 137, 224–225, 515, 524 > *lejeafgift for landingssted* > *lejetold* > *undirgift*
- uår 212, 230, 232, 242–243, 245, 254–255, 260–261, 263–264, 274–275, 389, 407, 672 > *hardæri*
- vaccination 72, 232, 307, 361, 429, 672 > *bólusetning*
- vadmel 197, 199, 203–205, 412, 414, 416, 538, 588, 591, 595, 641, 682 > *vaðmál*
- vanding 66, 269, 492–493 > *áveitur*
- vandmølle 443, 659 > *vatnsmylla*
- vanter, to tommelfingre 604 > *vettlingar, tvíþumla*
- varer, eksporterede 360 > *vörur, útfluttar*
- varer, importerede 360, 363–364, 372, 376–378, 416, 425, 431–432 > *vörur, innfluttar*
- varer, nedsatte 394, 417–418 > *vörur, niðursettar*
- varer, pris på islandske 109–110, 270–271, 331, 378, 411–412, 433, 742 > *vörur, verðlag á íslenskum*
- varer, synsforretning 394, 411, 418–419, 421–422, 434, 604, 683, 686 > *vöruskoðun*
- varer, uden taxt 394, 410–412, 415, 422, 434, 687 > *vörur, ótaxtaðar*
- vedligeholdelse af huse 416, 517–523, 527–528, 530–531, 686 > *hustillæg* > *viðhald húsa*
- vej, lang til handelssted 424, 641, 683 > *vegalengd í kaupstað*
- veje, udbedringer af 160, 175, 180, 182,

- 219, 238–239, 269, 455, 635–636, 643–646, 662, 726–732 > *vegabætur*
 vejr mølle 442, 659 > *vindmylla*
 verdslig magt 58, 69, 202 > *veraldleg yfirvöld*
 Videnskabernes Selskab, Det Kongelige Danske 596 > *Vísindafélagið (Konunglega danska vísindafélagið)*
 vielsestold 125, 127, 134, 144, 146, 148, 518 > *hjónavígslugjald*
 vinterforråd af hør, tilsyn med 172, 175–176, 178, 180, 456, 497, 546 > *forðagæsla*
 visitats 59, 142, 676 > *vísitasía*
 vogne 635, 643, 731, 745 > *vagnar*
 vulkanudbrud 71, 249–250, 259, 611 > *eldgos*
 væv, vævestol 220, 257, 414, 577, 588, 590, 592–593, 595, 611 > *vefstóll*
 væver 257, 431, 593 > *vefari*
 væveri 251, 261, 590–591, 614, 661 > *vefsmiðja*
 vævning 196, 251, 368, 374, 426, 588–589, 661 > *vefnaður*
 æggesamlen 112, 438, 520, 620–622 > *eggjatekja*
 ægtepagt 108–109, 116 > *kaupmáli*
 ægteskabssager 190, 258, 653 > *hjúskaparmál*
 ødegårde 66, 76, 229, 234–235, 244–251, 253–257, 259, 261, 263–264, 322, 359–360, 428, 453–457, 459, 468, 470, 472–476, 652, 657, 659–660, 670–671, 713, 715, 719, 721 > forordning om ødegårde/nye gårde 1776 > *eyðibýli*

Mannanafnaskrá · Personregister

Skráin nær yfir megintexta bókarinnar, þ.e. uppskriftir bréfanna, greinina um Landsnefndina og myndatexta, en hvorki yfir inngang né fyrirsagnir. Nöfn úr bókatitlum sem vísað er til neðanmáls eru ekki tekin með í skrána. Rómverskar tölur vísa til texta í myndaörk.

Stafsetning nafna er höfð að nútíðarhætti samkvæmt íslenskri ritvenju. Eitthvert misræmi getur því verið á milli nafna eins og þau birtast í skránni og í megintextanum þar sem hann er ekki með samræmdri stafsetningu. Það ætti þó ekki að valda lesendum miklum vanda þar sem nafn er þá ávallt haft að nútíðarhætti í neðanmálsgrein. Nöfnum er raðað í stafrófsröð eftir skírarnafni samkvæmt íslenskri venju en útlendingum með ættarnöfn er raðað eftir því. Getið er um fæðingar- og dánarár í sviga á eftir nafni þegar upplýsingar um það lágu fyrir.

Reynt var að hafa upp á titli eða starfsheiti allra. Titlar eru bæði hafðir á íslensku og dönsku, fyrst á íslensku og skálettraðir á dönsku á eftir. Sömuléiðis var reynt að kenna menn við bæ, hrepp og sýslu. Heiti hreppa eru þau sömu og koma fyrir í textanum en þegar þau vantaði voru heitin í manntalinu 1703 notuð. Sýsluheiti eru skammstöfuð. Ekki er getið um aðsetur embættismanna.

Við gerð skrárinnar var einkum stuðst við gagnagrunninn Íslendingabók, *Íslenzkar æviskrár* og *Prestatal og prófasta á Íslandi* en auk þess eftir ástæðum við *Alþingisbækur Íslands*, *Dansk Biografisk Leksikon* og handrit að skrá yfir kaupmenn á Íslandi 1602–1900 í eigu Tómasar V. Albertssonar. Öll þessi rit eru tilgreind í heimildaskrá.

Registret omfatter personnavne i bogens hovedtekst, dvs. transskriptioner af brevene, artiklen om Landkommissionen og billedtekster, men ikke indledning og overskrifter. Personnavne i bogtitler, der henvises til i fodnoterne, er ikke medtaget i registret. Romertal henviser til billedtekster.

Stavning af navne er holdt i en nutidig form og følger islandsk retskrivning. Der kan derfor være nogle uoverensstemmelser mellem navne, som de står i registret og i teksten, hvor de ikke er standardiseret med hensyn til stavemåde. Det bør dog ikke volde læseren vanskeligheder, da navnet i de tilfælde altid angives i nutidig form i fodnoterne. Navnene er ordnet alfabetisk efter fornavn ifølge islandsk sædvane, men udlændinge med slægtsnavn er opført under det. Der oplyses om føde- og dødsår i parentes efter navnet, hvis der findes oplysninger herom.

Det er forsøgt at finde frem til titel eller erhverv for alle. Titler angives både på islandsk og dansk, først på islandsk og derefter på dansk i kursiv. Det er ligeledes forsøgt at betegne folk efter gård, rep og syssel. Reppernes navne er de samme som i teksten, men når de mangler, anvendes navnene fra folketællingen 1703. Navne på sysler er forkortet. Embedsmændenes bopæl angives ikke.

Ved udformning af registret er der især hentet støtte i databasen Íslendingabók, Íslenzkar æviskrár og Prestatal og prófasta á Íslandi, foruden når det har været relevant i Alþingisbækur Íslands, i Dansk Biografisk Leksikon og i et manuskript til et register over købmænd i Island 1602–1900 forfattet af Tómas V. Albertsson. Alle disse værker er angivet i kildeoversigten.

- Ari Magnússon (1571–1652), sýslumaður í Barð. 1592–1598, í Ísafj. 1598–1652 og í Strand. 1609–1652 / *sysselmand i Barð. 1592–1598, i Ísafj. 1598–1652 og i Strand. 1609–1652* 586
- Arnes Pálsson (1719–1805), fangi, tukthúslimur / *tugthuslem* 640
- Arngrímur Þorkelsson Vídalín (ca. 1667–1704), rektor í Naskov í Danmörku / *rektor i Naskov i Danmark* 766
- Aystrup, Hermann, kaupmaður á Ísafirði / *købmand på Ísafjörður* 83, 584
- Árni Magnússon (1663–1730), prófessor við háskólann í Kaupmannahöfn / *professor ved Københavns Universitet* 38, 62, 244, 248–249, 375, 455
- Árni Þórarinnsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787 85, 93, 153, 169, 179, 200, 219, 223, 266, 284, 313, 319, 409, 423, 493, 502, 544, 592, 645, 678
- Ásgeir Jónsson (1727–?), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Þorlákshöfn, Ölfushreppur, Árn. 88, 681
- Balle, Thomas (1718–1796), kaupmaður / *købmand* 632
- Becker, Hans (?–1746), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1737–1746 242, 631
- Beinteinn Ingimundarson (1731–1811), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Þorlákshöfn, Ölfushreppur, Árn. 88, 681
- Berger, Christofer (18. öld / *árhundrede*), múrarmeistari / *murermester* 744–745
- Berger, Johan Georg (18. öld / *árhundrede*), múrarasveinn / *murersvend* 478–479, 481
- Bergþór Hrafnsson (?–1122), lögsögumaður / *lovmand* 1117–1122 512
- Bjarni Guðbrandsson (ca. 1733–1791), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrrer*, Torfustaðir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 85, 684
- Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773 84–85, 88, 260, 263, 266, 308, 317, 375, 406, 555, 560, 568, 579, 672
- Bjarni Högnason (1721–?), bóndi / *bonde*, Tjarnir, Eyjafjallasveit, Rang. 85, 680
- Bjarni Jónsson (1729–ca. 1785), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrrer*, Barká, Skriðuhreppur, Eyjafj. 87, 687
- Bjarni Jónsson (1725–1798), rektor Skálholtsskóla / *rektor for latinskolen i Skálholt* 1755–1781 93, 668, 676
- Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779 38, 63, 86–87, 90, 286, 293, 295, 311, 542, 548, 550, 556, 596
- Björn Halldórsson (1724–1794), prófastur / *provst*, Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð. 90, 262, 504, 630, 679, 746
- Björn Jónsson (1738–1798), lyfjafræðingur, lyfsali í Nesi / *farmaceut, apoteker på Nes* 1772–1798 85, 277, 292, 445, 479, 483
- Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791 84–86, 115, 123, 210, 235, 237, 298, 345, 376, 427, 485, 489, 557, 566, 590, 624, 671, 675
- Bodin, Jean (1530–1596), franskur stjórnspekingur / *fransk filosof og politiker* 36, 60

- Borre, agent 769
- Borreby, Oluf Andersen (1717–1791), prestur á Borgundarhólmi / *præst på Bornholm* 478
- Brakensiek, Stefan, sagnfræðingur / *historiker* 56, 81
- Brynjólfur Halldórsson (ca. 1740–1792), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Sauðá, Sauðárhreppur, Skag. 686
- Brynjólfur Jónsson (ca. 1720–1787), bóndi / *bonde*, Ljárskógar, Laxárdalshreppur, Dal. 555
- Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselemann i Árnessyssel* 1746–1771 86, 251, 337–338, 342, 349–350, 381, 392, 434, 443, 461, 485, 536, 560, 631
- Christian I., II., III., IV., V., VI., VII.* > Kristján I., II., III., IV., V., VI., VII.
- Christoffer af Bayern* > Kristófer af Bæjaralandi
- Crantz, David (1723–1777), þýskur trúboði og rithöfundur / *tysk missionær og forfatter* 758–759, 763–765
- Dannenberg, Johan Christian, þýskur klæðagerðarmeistari og vefsmiðjustjóri / *tysk vævemester og fabrikmester* 596
- Egede, Hans (1686–1758), norskur prestur og trúboði / *norsk præst og missionær* 758
- Eggert Hannesson (ca. 1515–1583), hirðstjóri 1551–1553, lögmaður sunnan og austan 1553–1556, norðan og vestan 1556–1568 / *kongens befalingsmand på Island 1551–1553, lovmand for syd og øst 1553–1556, for nord og vest 1556–1568* 586
- Eggert Ólafsson (1726–1768), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1767–1768 38, 63, 596, 748
- Egill Þórhallsson (1734–1789), prestur og trúboði í Godthåb á Grænlandi 1765, varaprófastur og visitator á Suður-Grænlandi 1773–1775 / *præst og missionær i Godthåb i Grønland i 1765, viceprovst og visitator i Sydgrønland i 1773–1775* 767
- Einar Jónsson (1723–1785), prestur / *præst*, Siglúvík, Vestur-Landeyjar, Rang. 89, 124
- Einar Magnússon (ca. 1720–1772), bóndi og umboðsmaður / *bonde og ombudsmand*, Bjarg, Miðfjarðarhreppur, Hún. 85, 555
- Eiríkur Guðmundsson (1727–1795), prestur / *præst*, Staður við Hrutafjörð, Staðarhreppur, Hún. 85, 87, 680
- Eiríkur Hafliðason (ca. 1716–1797), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovettemand*, Tungufell, Syðri-Reykjadalur (Lundarreykjadalur), Borg. 88, 638
- Eiríkur Hallgrímsson (1713–1785), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Sörlatunga, Skriðuhreppur, Eyjafj. 87, 687
- Eiríkur af Pommern, konungur Noregs 1389–1442, Svíþjóðar og Danmerkur 1396–1439 / *Erik af Pommern, konge i Norge 1389–1442, i Sverige og Danmark 1396–1439* 384, 387
- Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / *sysselemann i Ísafjarðarsyssel* 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772 92–94, 356, 368, 431, 461, 619, 624–625, 668
- Fedderson, Peter (1694–eftir/efter 1728), kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík / *købmand i Holmens havn ved Reykjavik* 411
- Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785 84, 86, 89, 93–94, 142, 146, 150, 152, 159, 230, 241, 244, 261, 263, 284, 301, 311, 318, 408, 423–424, 492, 501, 544, 561, 565, 579, 585, 591, 630, 636, 643, 646, 650, 657, 662, 667–669, 676–677, 681
- Franz Illugason (1733–1785), vefari við Innréttingarnar / *væver ved De Nye Indretninger*, Þýskuhús við Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull. 84

- Frederik I., II., III., IV., V., VI. > Friðrik I., II., III., IV., V., VI.
- Friðrik I., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik I., konge i Danmark og Norge* 1523–1533 386
- Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge* 1559–1588 128, 135, 154, 387, 585–586
- Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik III., konge i Danmark og Norge* 1648–1670 295, 319, 386, 766
- Friðrik IV., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik IV., konge i Danmark og Norge* 1699–1730 759, 766
- Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge* 1746–1766 235, 258, 492, 549, 671
- Friðrik VI., erfðaprins og ríkisstjóri Danmerkur og Noregs 1784–1808, konungur Danmerkur 1808–1839, Noregs 1808–1814 / *Frederik VI., kronprinsregent i Danmark og Norge 1784–1808, konge i Danmark 1808–1839, i Norge 1808–1814* 50, 75
- Friis, Frederik (1591–1619), höfuðsmaður / *kongens befalingsmand på Island* 1619–1619 388, 687
- Friis, Niels, undirkaupmaður / *underkøbmand*, Hofsóð, Skag. 421
- Gissur Ísleifsson (ca. 1042–1118), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1082–1118 150
- Gísli Ágúst Gunnlaugsson (1953–1996), sagnfræðingur / *historiker* 53, 77
- Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755–1779 84, 88, 91–92, 141, 144, 150, 165, 167, 174, 184, 230, 259, 330, 471, 676
- Gottrup, Lauritz Christensen (1649–1721), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1695–1714 247
- Grímur Stefánsson (1713–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Fjöll, Kelduneshreppur, Þing. 91
- Guðmundsen, Arv (1717–[1779]), krigsráð, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *krigsråd, købmand i Holmens havn ved Reykjavik og bestyrer af De Nye Indretninger* 1767–1772 612
- Guðbrandur Þorláksson (1541?–1627), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1571–1627 156
- Guðlaugur Sveinsson (1731–1807), prestur / *præst*, Kirkjuból, Langidalur, Ísafj. 84–85, 208, 379, 461
- Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst*, Garðar, Álftaneshreppur, Gull. 84, 86, 132, 181, 201, 217, 219, 224, 253, 268, 410, 498, 545, 678
- Guðmundur Arason (1160–1237), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1203–1237 484, 490
- Guðmundur Björnsson (ca. 1720–ca. 1787), bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Hafnir á Skaga, Vindhælishreppur, Hún. 91, 524
- Guðmundur Eyjólfsson ríki (?–1025), goðorðsmaður / *hövding* Möðruvellir, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. 266
- Guðmundur Guðmundsson, bóndi / *bonde*, Reykjadalshreppur, Þing. 91
- Guðmundur Guðmundsson (1736–1794), prestur / *præst*, Undirfell, Áshreppur, Hún. 90
- Guðmundur Jónsson (1726–1802), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Spákonufell, Vindhælishreppur, Hún. 91, 523
- Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslu / *sysseľmand i Gullbringu- og Kjósarsýssel* 1754–1780 90, 236, 238, 248, 252, 338, 342, 345, 352, 381–382, 392, 434, 460, 536, 560, 631, 672
- Guðni Sigurðsson (1714–1780), bóndi / *bonde*, Kirkjuvogur, Hafnahreppur, Gull.,

- sýslumaður í / *syssemand* í Gull. 1737–1749 og Kjós. 1750–1752 254
- Guldberg, Ove Høegh (1731–1808), ráðgjafi Danakonungs / *geheimstatsminister* 50, 75
- Guttormur Hjörleifsson (ca. 1739–1771), aðstoðarsýslumaður í Norður-Múlasýslu / *hjálpesyssemand* í Norður-Múlasýssel 1766–1771 89, 119, 160, 322, 334, 401, 438, 474, 549, 562, 641
- Haagen, Johannes, kaupmaður og eftirlitsmaður með fiskveiðum / *købmand og inspektør ved fiskeriet* 353, 658
- Haflíði Mássón (?–1130), goðorðsmaður / *hovding* 512
- Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn. 84, 152, 200, 218, 223, 261, 312, 409, 492, 502, 591, 677
- Halldór Gíslason (1718–1772), prestur / *præst*, Desjarmýri, Borgarfjarðarhreppur, N-Múl. 90
- Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *syssemand* í Strandasýssel 1758–1790 90, 106–107, 152, 196, 215, 218, 283, 357, 363, 399, 486, 537, 561, iii
- Halldór Þorgrímsson (1747–1776), aðstoðarsýslumaður í Mýrasýslu / *hjálpesyssemand* í Mýrasýssel 1770–1776 88
- Hallvarður Jónsson (1711–?), hjáleigumaður / *afbygger*, Stóri-Nýibær í Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull. 89
- Hannes Finnsson (1739–1796), stúdent, Skálholtsbiskup / *student, biskop* í Skálholt 1785–1796 502
- Hans, konungur Danmerkur 1481–1513, Noregs 1483–1513 og Svíþjóðar 1497–1501 / *Hans, konge* í Danmark 1481–1513, í Norge 1483–1513 og í Sverige 1497–1501 384–386
- Hans Scheving Lárusson (1701–1782), klausturhaldari / *ombudsmand*, Möðruvallaklaustur, Hvammshreppur, Eyjafj. 566
- Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *syssemand* í Suður-Múlasýssel 1740–1752, 1756–1778 88, 120, 161, 255, 324, 334–335, 401, 439, 475–476, 550, 563, 628
- Harboe, Ludvig (1709–1783), Sjálandsbiskup / *biskop over Sjællands stift* 38, 63, 176, 594
- Hastfer, Friederich Wilhelm (1722–1768), barón / *baron* 748
- Heedemann, Christoffer (ca. 1623–1703), landfógeti / *landfoged* 1683–1693 557
- Henrich af Lohn 385
- Henrik VI. > Hinrik VI.
- Hinrik VI., Englandskonungur / *Henrik VI. konge* í England 1422–1461 384
- Holenstein, André, sagnfræðingur / *historiker* 35, 60
- Holm, Jørgen Jacobsen, bókhaldari hjá Innréttungunum / *bogholder ved De Nye Indretninger* 291
- Holstein, Johan Ludvig (1694–1763), lénsgreifi og leyndarráð / *lensgreve og gehejmeråd* 595
- Holt, Andreas (1729–1784), kansellíráð, formaður Landsnefndarinnar fyrri / *kancelliráð, formand for Landkommissionen* 617, 633–634, 730
- Horrebow, Niels (1712–1760), dómari í hæstarétti / *assessor* í Højesteret 38, 63, 112, 243, 595
- Høpfner, Nicolas Christian (1720–1782), forstjóri yfir hinu konunglega háskóla-prentverki / *direktør for hans kongelige Majestæts og Universitetets bogtrykkeri* 699
- Illugi Jónsson (1734–1805), bóndi / *bonde*, Bjarnastaðir, Akrahreppur, Skag. 87, 687
- Imsen, Steinar, sagnfræðingur / *historiker* 37, 62
- Jespersen, Dines (1740–1823), kaupmaður á Patreksfirði og Bildudal / *købmand på Patreksfjörður og Bildudalur* 83, 90, 196, 415, 583, 680

- Jespersen, Leon, sagnfræðingur / *historiker* 38–39, 63
- Johannes Haagen > Haagen, Johannes
- Jóhann Markússon Mum (ca. 1570–?), hollenskur fálkafangari / *hollandsk falkefanger* 318
- Jóhann Níelsson (1712–1785), bóndi / *bonde*, Hólmur, Seltjarnarneshreppur, Gull. 87, 684
- Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, sagnfræðingur / *historiker* 41, 65
- Jón, bóndi / *bonde*, Möðrudalur á Fjöllum, Jökuldalshreppur, N-Múl. 646
- Jón Arnórsson eldri (1734–1792), aðstoðarsýslumaður í Suður-Múlasýslu / *hjálpesysseimand i Suður-Múlasysseil* 1769–1778 88, 256–257, 325, 335, 397, 402, 439, 441, 475–476, 563, 629
- Jón Árnason (1665–1743), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1722–1743 518
- Jón Árnason (1727–1777), sýslumaður í Snæfellsnessýslu / *sysseimand i Snæfellsnessysseil* 1754–1777 94, 667, 669
- Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysseimand i Þingeyjarsysseil* 1734–1776 88, 214, 255, 321, 333, 400, 427, 437, 472, 562, 628, 636–637
- Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysseimand i Borgarfjarðarsysseil* 1757–1784 90, 254–255, 339, 341, 355, 382, 395, 537, 560, 632
- Jón Eiríksson (1728–1787), prófessor í lögum, embættismaður í norska kammeri og rentukammeri / *professor i jura, kommitteret i Norske Kammer og i Rente-kammeret* 1771–1787 40, 52, 64–65, 77, 706
- Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner* 83, 121, 220, 292, 488–489, 502, 593
- Jón Grænendingur (16. öld), íslenskur formaður / *Jón Grønælender* (16. århundrede), *islandsk skipper* 764
- Jón Halldórsson (1665–1736), prófastur / *provst*, Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr. 242
- Jón Hannesson (1735–1808), prestur / *præst*, Marteinstunga, Holtamannahreppur, Rang. 89, 153, 200, 217, 493, 502
- Jón Jakobsen (1738–1808), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysseimand i Eyjafjarðarsysseil* 1768–1805 86, 91, 213, 320, 333, 400, 436, 472, 562
- Jón Jónsson, bóndi / *bonde*, Mýlaugsstaðir, Reykjadalshreppur, Þing. 91
- Jón Jónsson (1715–1798), bóndi og meðhjálpari / *bonde og præstens meðhjælper*, Efstaland í Öxnadal, Skriðuhreppur, Eyjafj. 87, 222, 227, 685
- Jón Jónsson, bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Sauðárhreppur, Skag. 686
- Jón Jónsson (1536–1606), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1573–1606 386
- Jón Kárasen (ca. 1718–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Heiði, Sauðárhreppur, Skag. 686
- Jón Ólafsson (ca. 1708–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Réttarholt, Akrahreppur, Skag. 87, 687
- Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778 52, 77, 84–85, 113, 116, 123, 250, 275, 282, 350, 389, 396, 458, 540, 558, 569, 624
- Jón Sigurðsson (1740–1821), prestur / *præst*, Snæfjöll, Snæfjallaströnd, Ísafj. 633
- Jón Snorrason (1724–1771), sýslumaður í Skagafjarðarsýslu / *sysseimand i Skagafjarðarsysseil* 1757–1771 615
- Jón Teitsson (1716–1781), prestur / *præst*, Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1780–1781 84, 152, 200, 218, 223, 261, 312, 409, 492, 502, 591, 677
- Jón Vídalín (1666–1720), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1698–1720 156

- Jón Þorkelsson (Thorcellius) (1697–1759), rektor Skálholtsskóla / rektor for latin-skolen i Skálholt 1728–1737 201
- Jón Þorláksson (1700–1790), prófastur / provst, Hólmar, Reyðarfjarðarhreppur, S-Múl. 138
- Jónas Benediktsson (1738–1819), prestur / præst, Vesturhópshólar, Þverárhreppur, Hún. 90
- Justi, Johann Heinrich Gottlob von (1717–1771), þýskur hagfræðingur og rithöfundur / tysk, økonomisk forfatter 468
- Ketill Þorsteinsson (1075–1145), Hólabiskup / biskop på Hólar 1122–1145 151
- Klingenberg, Hans Jörgensson (1707–1785), bóndi / bonde, Kross, Akraneshreppur, Borg. 87, 111, 684
- Knud Stensen > Stensen, Knud
- Kolbeinn Þorsteinsson (1731–1783), prestur / præst, Miðdalur, Grímsneshreppur, Árn. 87, 535
- Konráð Gíslason (1722–1798), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / bonde, tingsvidne og repstyrer, Vellir, Seyluhreppur, Skag. 528, 686
- Kristján I., konungur Danmerkur 1448–1481, Noregs 1450–1481 og Svíþjóðar 1457–1464 / Christian I., konge i Danmark 1448–1481, i Norge 1450–1481 og i Sverige 1457–1464 384–385
- Kristján II., konungur Danmerkur og Noregs 1513–1523, Svíþjóðar 1520–1521 / Christian II., konge i Danmark og Norge 1513–1523, i Sverige 1520–1521 151, 386
- Kristján III., konungur Danmerkur 1534–1559, Noregs 1537–1559, krýndur 1537 / Christian III., konge i Danmark 1534–1559, i Norge 1537–1559, kronet 1537 128, 141, 148–150, 386
- Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596 37, 62, 128, 148, 150, 242, 318, 378, 386, 389, 516, 766
- Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs / Christian V., konge i Danmark og Norge 1670–1699 148, 373, 377, 389, 508, 766
- Kristján VI., konungur Danmerkur og Noregs / Christian VI., konge i Danmark og Norge 1699–1746 134, 148, 195
- Kristján VII., konungur Danmerkur og Noregs / Christian VII., konge i Danmark og Norge 1766–1808 692, 699, 706, 719, 772
- Kristófer af Bæjaralandi (Christophorum Bavari), konungur Danmerkur 1440–1448, Svíþjóðar 1441–1448 og Noregs 1442–1448 / Christoffer af Bayern, konge i Danmark 1440–1448, i Sverige 1441–1448 og i Norge 1442–1448 383–384
- Kristofer Heidemann > Heedemann, Christoffer
- Lafrantz, Henrik, kaupmaður á Skagaströnd / købmand på Skagaströnd 386
- Lauritz Andreas Thodal > Thodal, Lauritz Andreas
- Lárus Gottrup > Gottrup, Lauritz Christensen
- Linné, Carl von (1707–1778), sænskur grasafræðingur og læknir / svensk botaniker og læge 753
- Lorentzen, rentuskrifari í rentukammeri / renteskriver i Rentekammeret 665
- Luxdorph, Christian (?–1751), landfógeti / landfoged 1727–1739 346, 556
- Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / sysselmand i Vestur-Skaftafellssyssel 1755–1802 92, 260, 309, 318, 408, 423, 491, 561, 629
- Löffler, Bernhard, sagnfræðingur / historiker 35, 60
- Magnús Einarsson (1734–1819), prestur / præst, Árnes, Trékyllisvíkurhreppur, Strand. 633
- Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / amtmand på Island 1752–1766 86, 149, 295, 510, 555, 575, 577, 595, 601, 606, 646

- Magnús Jónsson prúði (ca. 1525–1591), sýslumaður í Barðastrandarsýslu / *sysselmand i Barðastrandarsyssel* 1580–1591 586
- Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1754–1803 46, 52, 71, 77, 85, 162, 165, 171, 173, 190–191, 214, 258–259, 329–330, 335, 398, 403–404, 466, 468–471, 477, 490, 547, 564, 615, 629, 633, 642
- Magnús lagabætur, konungur Noregs / *Magnus Lagaboter, konge i Norge* 1263–1280 383–384
- Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800 52, 76, 90, 118, 211, 244, 283, 350, 391, 399, 459, 539, 559, 570
- Mangor, Christian Elovius (1739–1801) læknir / *læge* 281
- Margrét Valdimarsdóttir, drottning (ríkisstjóri) Danmerkur 1375–1412, Noregs 1388–1412 og Svíþjóðar 1389–1412 / *Margrete I., regent for Danmark 1375–1412, Norge 1388–1412 og Sverige 1389–1412* 387, 764
- Marmontel, Jean-Francois (1723–1799), franskur rithöfundur / *fransk forfatter* 192
- Mohr, Nicolai (1742–1790), færeyskur náttúrufræðingur / *færøsk naturforsker* 751
- Moltke, Joachim Godske (1746–1818), forstjóri generaltollkammersins / *1. deputeret i Generaltoldkammeret* 1773–1776 706
- Muhle, Lauritz, höfuðsmaður / *kongens befalingsmand på Island* 1547–1551 385
- Munk, Jens (1579–1628), sjóliðsforingi / *søofficer* 766
- Nikulás Magnússon (1700–1742), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel* 1727–1742 640
- Niels Jónsson Hjaltalín (1730–1786), bóndi, hreppstjóri og lögréttumaður / *bonde, repstyrer og lovrettemand*, Hlíðarhús, Seltjarnarneshreppur, Gull. 86, 683
- Oddur Jónsson Hjaltalín (1722–1797), bóndi, hreppstjóri og lögréttumaður / *bonde, repstyrer og lovrettemand*, Rauðará, Seltjarnarneshreppur, Gull. 86, 683
- Oeder, starfsmaður í rentukammeri / *financeraad i Rentekammeret* 655
- Olav Hákonsson > Ólafur Hákonarson
- Olsen (18. öld / *århundrede*), kaupmaður í Grænlandi / *købmand i Grønland* 758
- Otto, Johann Christian, taugerðarmeistari og úttektarmaður / *tojmagermester og vurderingsmand* 604
- Ólafur Brynjólfsson (1708–1783), prestur / *præst*, Garðar, Akraneshreppur, Borg. 90, 503
- Ólafur Hákonarson, konungur Danmerkur 1376–1387 og Noregs 1380–1387 / *Olav Hákonsson, konge i Danmark 1376–1387 og Norge i 1380–1387* 384
- Ólafur Jónsson, bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Torfustaðir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 85, 684
- Ólafur Ólafsson Olavius (1741–1788), stúdent og ferðabókarhöfundur / *student og forfatter* 748
- Ólafur Stefánsson / Stephensen (1731–1812), amtmáður yfir Íslandi 1766–1770, í Norður- og Austuramti 1770–1783, í Vesturamti 1787–1793, í Suðuramti 1791–1806, stiftamtmaður yfir Íslandi 1790–1806 / *amtmand på Island 1766–1770, i Nord- og Østamt 1770–1783, i Vestamt 1787–1793, i Sydamt 1791–1806* 83, 85–86, 112, 122, 141, 238, 242, 247, 274, 336, 340, 342–343, 346, 371, 380, 389, 425, 442, 454, 478, 481, 483–484, 488, 490, 533, 538, 556, 571, 578, 582–584, 589–590, 599, 603–604, 618, 646, 654, 657, 661, 725, 729
- Pahl (Pal), Marcus, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréting-

- anna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1759–1767 416, 602, 607, 682
- Páll Arngrímsson (1696–?), bóndi og hreppstjóri / *bonde og repstyrer*, Víkingavatn, Kelduneshreppur, Þing. 91
- Páll Guðmundsson (1725–1782), prófastur / *provst*, Kirkjubær, Tungu- og Fellnahreppur, N-Múl. 89, 161, 505, 645
- Páll Högnason (1719–1805), prestur / *præst*, Torfastaðir, Biskupstungur, Árn. 89, 139
- Páll Stígsson > Stigsen, Poul
- Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1713, 1716–1727 38, 40, 62, 65, 196, 242, 244, 356, 375, 379, 600
- Pen, Sören, kaupmaður á Hofsósi / *købmand på Hofsó*, Skag. 421, 687
- Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasýssel* 1751–1786 89, 119, 160–161, 322, 334, 401, 438, 474–475, 549, 562, 641
- Pingel, Johan Christian (ca. 1713–1779), amtmáður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752 596
- Pontoppidan, Erik (1698–1764), danskur biskup / *dansk biskop* 157, 192
- Prætorius, Lorenz (1708–1781), embættismaður í / *deputeret i det Vestindisk-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer* 1773–1776 706
- Pröck, Christian Leberecht von (1718–1780), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1768–1769 83
- Raben, Peter (ca. 1661–1727), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1719–1727 192, 205, 237
- Rantzau, Otto Manderup von (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768 606, 608
- Rodsten, Jens, danskur aðmíráll / *dansk admiral* 373
- Rön, Poul, stúdent og úttektarmaður / *student og vurderingsmand* 604
- Schou (18. öld / *århundrede*), timburkaupmaður í Vestmannaeyjum / *trælasthandler i Vestmannaeyjar* 743
- Sigurður Jónsson (1700–1778), prófastur / *provst*, Holt, Eyjafjallasveit, Rang. 89, 202, 219, 314
- Sigurður Oddsson (1724–1810), bóndi, silfursmiður og þingvottur / *bonde, sølvsmed og tingsvidne*, Ljósavatn, Ljósavatnshreppur, Þing. 92
- Sigurður Sigurðsson (1718–1780), landþingsskrifari / *landstingsskriver*, Hlíðarendi, Fljótshlíð, Rang. 519, 682
- Sigurður Þorláksson (1712–1781), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Gunnsteinsstaðir, Bólstaðarhlíðarhreppur, Hún. 91
- Skibsted, Michael (1699–1775), stórkaupmaður og fulltrúi Innréttinganna í Kaupmannahöfn / *grosserer og repræsentant for Indretningerne i København* 601–602
- Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1793 40–41, 46–47, 52, 64–66, 71–72, 77, 83–84, 86, 291, 369, 379, 395, 397–398, 401–402, 404, 406, 425, 428, 431, 552, 554, 590, 595, 606, 609, 659
- Smidt, William (16. öld / *århundrede*), enskur sæfari / *engelsk sofaferer* 586
- Stefán Jónsson (?–1518), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1491–1518 244
- Steinn Jónsson (1660–1739), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1711–1739 205
- Stensen, Knud, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1554–1560 128, 558
- Stigsen, Poul (?–1566), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1560–1566 343
- Struensee, Johann Friedrich (1737–1772), líflæknir og ráðgjafi Kristjáns VII. Danakonungs / *Christian den VII.'s livlæge og rådgiver* 40, 50, 54, 65, 75, 78, 479
- Strøm, Hans (1726–1797), norskur prestur og náttúrufræðingur / *norsk præst og naturforsker* 752

- Sveinbjörn Þorláksson (1732–ca. 1781), bóndi / *bonde*, Gilá, Áshreppur, Hún. 90, 526
- Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782 84–85, 88, 91, 93, 113, 121, 123, 210, 235, 237, 249, 282, 375, 378, 433, 488, 515, 557, 566, 647, 668, 671
- Sælas (18. öld / *århundrede*), glersmiður / *glarmester* 744
- Sæmundur Magnússon (1715–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrrer*, Viðimýri, Seyluhreppur, Skag. 528, 686
- Thodal, Lauritz Andreas (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi og amtmaður í Suður- og Vesturamti / *stiftamtmand på Island og amtmand i Syd- og Vestamt* 1770–1785 43, 51, 55, 68, 76, 80, 93, 332, 442, 479, 481, 573, 578, 655, 664, 669, 725, 729
- Tinnapel, Bartholomeus, kaupmaður í Dýrafirði / *købmand i Dýrafjörður* 386
- Torfi Pálsson (1689–1772), bóndi / *bonde*, Stóra-Sandfell, Skriðdalshreppur, S-Múl. 475
- Tómas Jónsson, bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Ljósavatnshreppur, Þing. 92
- Valkendorf, Erik (?–1522), erkibiskup í Niðarósi / *ærkebiskop i Nidaros* 1510–1522 762, 766
- Vernharður Rafnsson, hjáleigumaður / *afbygger*, Stóri-Nýibær í Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull. 89
- Vigfús Erlendsson (ca. 1716–1781), prófastur / *provst*, Setberg, Eyrarsveit, Snæf. 633
- Vigfús Jónsson (1706–1776), prófastur / *provst*, Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr. 86, 246, 383
- Vigfús Jónsson (1736–1786), aðstoðarprestur / *hjælpepræst*, Miklaholt, Miklaholtshreppur, Hnapp. 85, 183, 203, 269, 503, 679
- Weinwitz, Hans, fiskverkandi hjá versluninni á Bíldudal / *fiskeforarbejder ved handelen på Bíldudalur* 90, 105
- Westen, Matthias, litari hjá Innrétingunum í Reykjavík / *farver ved De Nye Indretninger i Reykjavik* 605
- Windekilde, Thomas (1718–1795), danskur kaupmaður, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *dansk købmand, medlem af Landkommissionen* 730
- Wormskiold, Peder Worm (1750–1824), starfsmaður í / *sekretær i det Vestindisk-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer* 706
- Þorbjörn Bjarnason (1713–1792), bóndi / *bonde*, Skildinganes, Seltjarnarneshreppur, Gull. 556
- Þorgrímur Helgason (1722–?), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrrer*, Húsey, Seyluhreppur, Skag. 528, 686
- Þorgrímur Sigurðsson (1706–1785), sýslumaður í Mýrasýslu / *sysselmand i Mýrasyssel* 1740–1776 88, 255, 382, 537, 632
- Þorgrímur Þorláksson (1732–1803), bóndi og múraramestari / *bonde og murer-mester*, Elliðavatn, Seltjarnarneshreppur, Gull. 534, 556
- Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færoerne, medlem af Landkommissionen* 48, 52–53, 73, 77–78, 92–93, 123, 237, 618–619, 622, 625–626, 633, 663, 666, 730
- Þorkell Jóhannesson (1895–1960), sagnfræðingur / *historiker* 42
- Þorlákur Ísfjörð (ca. 1748–1781), lögsagnari sýslumannsins í Snæfellsnessýslu / *sysselmandens i Snæfellsnessyssel fuldmægtig* 1776–1777 732
- Þorlákur Runólfsson (1086–1133), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1118–1133 151
- Þorleifur Claus Brynjólfsson (ca. 1705–ca.

MANNANAFNASKRÁ · PERSONREGISTER

- 1801), bóndi og hreppstjóri / *bonde og repstyrer*, Ystagrund, Akrahreppur, Skag. 87, 505, 685–686
- Þormóður Torfason (1636–1719), sagnaritari / *historiker* 760–762, 765–766, xiv
- Þorsteinn Bjarnason (ca. 1715–ca. 1760), lögsagnari í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselemandens i Vestur-Skaftafellssyssel fuldmægtig* 1751–1754 632, xi
- Þorsteinn Jónsson (1737–1800), prestur / *præst*, Dvergasteinn, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl. 89
- Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselemand i Rangárvallasyssel* 1743–1785 84, 250, 337, 341, 348–349, 381, 391, 427, 434, 536, 559, 630
- Þorsteinn Pétursson (1710–1785), prestur / *præst*, Staðarbakki, Miðfjarðarhreppur, Hún. 87, 499, 680
- Þorvarður Auðunarson (ca. 1705–1775), prestur / *præst*, Saurbær, Hvalfjarðarströnd, Strandarhreppur, Borg. 90, 498
- Þóra Björnsdóttir (1705–1767), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Reynistaður, Reynistaðarhreppur, Skag. 556
- Þórður Sighvatsson (1732–1811), bóndi / *bonde*, Seltjarnarneshreppur, Gull. 87, 684
- Þórður Thoroddi (Þóroddsson) (1736–1797), stúdent / *student* 748
- Ögmundur Pálsson (?–1541), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1521–1540 764

Staðanafnaskrá · Stednavneregister

Skráin nær yfir megintexta bókarinnar, þ.e. uppskriftir bréfanna, greinina um Landsnefndina og myndatexta, en hvorki yfir inngang né fyrirsagnir. Rómverskar tölur vísa til texta í myndaörk.

Stafsetning nafna er höfð að nútíðarhætti samkvæmt íslenskri ritvenju. Dansk form nafns sýslna, hreppa, sókna, prófastsdæma og biskupsdæma er haft á eftir íslenska nafninu og aðgreint með skástriki (Aðalvíkurhreppur / Aðalvíkurrep). Heiti landa og önnur erlend staðarnöfn eru bæði höfð á íslensku og dönsku og vísað á milli (Kaupmannahöfn > *København*). Sum nöfn hafa tekið breytingum og er þá vísað á milli (Vaðlasýsla > Eyjafjarðarsýsla). Eitthvert misræmi getur verið á milli nafna eins og þau birtast í skránni og í textanum þar sem hann er ekki með samræmdri stafsetningu. Það ætti þó ekki að valda lesendum vanda þar sem nafn er þá ávallt haft að nútíðarhætti í neðanmálgrein.

Upplýsingar um sveit eða hrepp og sýslu fylgja hverju staðarnafni. Heiti hreppa eru þau sömu og koma fyrir í textanum en þegar þau vantaði voru heiti hreppa í manntalinu 1703 notuð. Sýsluheiti eru skammstöfuð. Nöfnin *Ísland* og *Danmörk* voru ekki tekin með í skrána.

Registret omfatter stednavne i bogens hovedtekst, dvs. transskriptioner af brevene, artiklen om Landkommissionen og billedtekster, men ikke indledning og overskrifter. Romertal henviser til billedtekster.

Stavning af navne er holdt i en nutidig form og følger islandsk retskrivning. Det danske navn på sysler, repper, sogne, provstier og bispedømmer står efter det islandske adskilt med en skråstreg (Aðalvíkurhreppur / Aðalvíkurrep). Navne på lande og udenlandske stednavne skrives på både islandsk og dansk, og der henvises mellem dem (København > Kaupmannahöfn). Nogle navne har ændret sig, og i de tilfælde er der henvisning mellem navnene (Vaðlasýssel > Eyjafjarðarsýssel). Der kan være nogle uoverensstemmelser mellem navne, som de står i registret og i teksten, hvor de ikke er standardiseret med hensyn til stavemåde. Det bør dog ikke volde læseren vanskeligheder, da navnet i de tilfælde altid angives i nutidig form i fodnoterne.

*Oplysninger om egen eller rep og syssel nævnes efter hvert stednavn. Reppernes navne er de samme som i teksten, men hvor de mangler, anvendes reppernes navne fra folketællingen 1703. Syslernes navne er forkortet. Navnene *Ísland* og *Danmark* er ikke medtaget i registret.*

- Aasiaat, Grænlandi / Grønland > Egedesminde
- Aðalreykjadalur (Aðaldalur), Þing. 333
- Aðalvík, Ísafj. 380
- Aðalvíkurhreppur / Aðalvíkurrep, Ísafj. 246
- Agnúastaðir, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. 472
- Akranes, Borg. 84, 87, 341–342, 355, 411
- Akrar, Akrahreppur, Skag. 595
- Akureyrarhöfn / Akureyri havn, Eyjafj. 424 > Eyjafjarðarhöfn (Akureyrarhöfn) / Eyjafjörður havn (Akureyri havn), Eyjafj.
- Algeirsborg, Alsír > *Algier, Algeriet*
- Algier, Algeriet 586
- Altona, Slésvík-Holtsetalandi / Slesvig-Holsten 649, 692
- Amager, Danmörku / Danmark 487
- Apavatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn. 305, 337
- Appat, Grænlandi / Grønland > Ritenbenk
- Aragerði, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. 475 > Árnagerði, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl.
- Arendal, Noregi / Norge 38, 62
- Arnarfell við Hofsjökul 639 > Arnarfellsalda
- Arnarfellsalda 639 > Arnarfell við Hofsjökul
- Arnarfellsjökull 637, 639–640 > Hofsjökull
- Arnarfjörður, Barð. og Ísafj. 357
- Arnarhóll í Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull. 164, 382, 679
- Arnarhóll, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
- Arnarstapaumboð / Arnarstapis ombud, Snæf. og Hnapp. 123, 344, 553, 555, 669
- Arnarstapi, Snæf. 274, 301
- Arnarvatn, stöðuvatn / *indsø*, Hún. 339
- Arnarvatnsheiði, Mýr. og Hún. 263
- Arndísarstaðasel, Ljósavatnshreppur, Þing. 473 > Heiðarsel, Ljósavatnshreppur, Þing.
- Arngéisstaðir, Fljótshlíð, Rang. 89
- Austari-Hellur, Helgastaðahreppur, Þing. 473
- Austari-Jökulsá, jökulá / *elv*, Skag. 637
- Austfirðingafjórðungur / Østerfjerdingen 229, 231, 273, 569–570
- Austfirðir / Østfjordene 386
- Austur-Landeyjar, Rang. 521 > Landeyjar, Rang.
- Austur-Skaftafellssýsla / Austur-Skaftafellssýssel 96, 183, 195, 207, 245, 301, 316, 320, 415, 499–500, 505, 565, 567, 572–573, 580, 593, 643–645, xi > Vestur-Skaftafellssýsla / Vestur-Skaftafellssýssel, Skaftafellssýslur / Skaftafellssýslur
- Austurvöllur í Reykjavík 382 > Reykjavíkurtún, Seltjarnarneshreppur, Gull.
- Axarfjarðarþingsókn / Axarfjarðartingsogn, Þing. 473 > Skinnastaðahreppur / Skinnastaðarep
- Axarheiði, nú / *nu* Öxi, S-Múl. 569
- Álftafjarðarjarðir / Álftafjörðurs jorder 558
- Álftafjörður nyrðri, S-Múl. 334 > Hamarsfjörður, S-Múl.
- Álftafjörður, Ísafj. 379
- Álftafjörður, S-Múl. 328, 334–335
- Álftanes, Gull. 85, 347, 355, 577
- Árbæjarkirkja, Holtamannahreppur, Rang. 493
- Árnagerði, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. 475 > Aragerði, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl.
- Árnessókn / Árnes Sogn, Stand. 633
- Árnessýsla / Árnessýssel 96, 107, 139, 152, 186, 200, 217–218, 223, 247, 251, 261, 284, 288, 300–301, 303, 305, 311–312, 317–318, 337, 342, 346, 348–349, 353, 381, 408–409, 417, 419, 423, 461, 486, 489, 492, 502, 516–520, 522, 533, 536, 541, 591, 630–631, 644, 660–661, 677, 681–682
- Árnessýslu- og Kjósarsýslujarðir / Árnessýsels og Kjósarsýsels jorder 556
- Árskógsströnd, Eyjafj. 320
- Ásólfssstaðir, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 638
- Áveggur, Kelduneshreppur, Þing. 473
- Bakkafló, N-Múl. > Langanesbugt, N-Múl.

- Bakkalækur, á / *elv*, S-Múl. 334
- Barðastrandarsýsla / Barðastrandarsýssel 96, 170, 196, 206, 262, 301, 310–311, 329, 415, 504, 541, 565, 570, 625, 630, 679, 746
- Barðastrandarsýslu- og Álftafjarðarjarðir / Barðastrandarsýssel og Álftafjörðurs jorder > Álftafjarðarjarðir / Álftafjörðurs jorder
- Barká, Skriðuhreppur, Eyjafj. 687
- Bárðardalur, Þing. 637
- Bárðargata, leið yfir miðhálandi Íslands milli Þing. og V-Skaft. sem getið er um í Landnámu / *vej over Islands højland mellem Þing. og V-Skaft., som er omtalt i Landnamsbogen* 643, 647
- Básendar, Gull. 301, 381, 393–394, 417, 434
- Básendar, verslunarsvæði / *handelsdistrikt*, Gull. 316, 340
- Beinakerling, varða á / *stenvarde på* Sprengisandur 639
- Bergen Stíft, Noregi / Norge 480
- Bergen, Noregi / Norge 259, 307, 361, 384, 429, 659, 759, 761
- Berufjarðarhérað / Berufjörður distrikt, S-Múl. 327, 439
- Berufjörður, S-Múl. 328, 334, 423, 439
- Berufjörður, verslunarsvæði / *handelsdistrikt*, S-Múl. og A-Skaft. 328
- Bessastaðakirkja, Álftaneshreppur, Gull. 142
- Bessastaðanes á / *på* Álftanes, Gull. 587
- Bessastaðasókn / Bessastaðir Sogn, Gull. 241
- Bessastaðatjörn, tjörn / *lille indsø*, Álftaneshreppur, Gull. 381
- Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull. 43, 68, 142, 149, 267, 343, 368, 381, 487, 501, 510, 568–571, 575–577, 595–596, 605
- Biskupstungnahreppur / Biskupstungnarep, Árn. 140
- Biskupstungur, Árn. 87, 140, 519 > Eystri-Biskupstunga, Vestri-Biskupstunga, Árn.
- Biskupsþúfa í Þúfuveri, Rang. 637, 639
- Bíldudalshöfn / Bíldudalur havn, Barð. 582
- Bíldudalur, Barð. 301–302, 767
- Bíldudalur, verslunarstaður / *handelssted*, Barð. 105
- Bjarnanesumboð / Bjarnanes ombud, A-Skaft. 562
- Bjarnarey, eyja í / *ø i Héraðsflói*, N-Múl. 323–324
- Bjarnastaðir, Akrahreppur, Skag. 528, 687
- Bjarneyjar á Breiðafirði, Flateyjarhreppur, Barð. 329
- Blanda, á / *elv*, Hún. 304, 317, 656
- Bleiksmýrardalur, Þing. 249, 472
- Blikastaðir, Mosfellshreppur, Kjós. 477, 482
- Blönduholt, Kjósarhreppur, Kjós. 109
- Borgarfjarðarjarðir / Borgarfjörðurs jorder 556
- Borgarfjarðarsýsla / Borgarfjarðarsýssel 96, 111, 135, 155, 182, 194, 202, 217, 226, 246, 254, 318, 341, 345, 353, 355, 382, 410, 498, 503, 541, 545, 592, 684
- Borgarfjarðarsýsla / Borgarfjarðarsýssel, villa fyrir / *fejl for* Borgarfjörður eystri, N-Múl. 592
- Borgarfjörður eystri, N-Múl. 135, 194, 328, 334, 441, 584, 592
- Borgarfjörður, Borg. og Mýr. 83, 288–289, 303, 339, 362
- Borgundarhólmur, Eystrasalti 478 > *Bornholm, Østersøen*
- Bornholm, Østersøen 478, 486
- Brandshús, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
- Brautarholt, Kjalarneshreppur, Kjós. 276, 296
- Breiðabólstaðarprestakall / Breiðabólstaðarpræstekald, Rang. 124
- Breiðabólstaður, Fljótshlíð, Rang. 124, 147
- Breiðafjarðareyjar, Snæf., Dal. og Barð. 288
- Breiðafjörður, Snæf., Dal. og Barð. 583, 626, 760, 767
- Breiðavík á Tjörnesi, Þing. 321
- Breiðavík, Barð. 584
- Breiðdalsós / Breiðdalsá flodmunding, S-Múl. 439–440

- Breiðdalur, S-Múl. 334–335, 440
 Brekkuborgarvatn, stöðuvatn / *indsø*, S-Múl. 335
 Bremen, Þýskalandi / Tyskland 386
 Bremerholm, København > Gammelholm, Nyholm > *Brimarhólmur, Kaupmannahöfn*
 Brettingsstaðasel, Hálshreppur, Þing. 473
 Brimarhólmur, Kaupmannahöfn > Gamli-Hólmur, Nýi-Hólmur > *Bremerholm, København*
 Brimnesgerði, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. 476
 Brjánslækur, Barðastrandarhreppur, Barð. 630
 Brúará, á / *elv*, Árn. 305, 337
 Bræðratungukirkja, Biskupstungur, Árn. 139–140
 Bugða, á / *elv*, Kjós. 338
 Búðahöfn / Búðir havn, Snæf. 383
 Búðardalur, Skarðsstrandarhreppur, Dal. 501
 Búðareyri í Reyðarfirði, S-Múl. 440
 Búðavík í Berufirði, S-Múl. 439
 Búðir, Snæf. 301–302
 Byrgissel, Kelduneshreppur, Þing. 473
 Bægisstaðir, Svalbarðshreppur, Þing. 473
 Bæjarhöll, villa fyrir / *fejl for* Bæjarsel, Bæjarhreppur, Árn. 517
 Bæjarhreppur / Bæjarrep, Árn. 517, 681
 Bæjarsel, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
 Bæjarskerjaþingsókn / Bæjarskerjatingsogn, Gull. 352 > Rosmhvalaneshreppur / Rosmhvalanesrep, Gull.
 Bær, Andakílhreppur, Borg. 289
 Bær, Kjósarhreppur, Kjós. 109
 Cap de Nord 380 > Hornbjarg, Ísafj.
 Cádiz, Spáni / Spanien 625
 Christiansborg Slot, København 699, 706, 724 > Kristjánsborgarhöll, Kaupmannahöfn
 Christiansfiord > Kristjánsfjörður
 Christiansháb, Grænlandi / Grønland 775
 Christiansvig > Kristjánsvík
 Claushavn, Grænlandi / Grønland 775
 Dalasýsla / Dalasyssel 96, 162, 165, 171, 190, 214, 258, 304, 329, 335, 403, 466, 477, 490, 541, 547, 564–565, 615, 629, 633, 642
 Dalbær, Bæjarhreppur, Árn. 517
 Dalsá, á / *elv*, Árn. 638
 Davisstrædet > Strat Davis
 Davis-sund > Strat Davis
 Delmenhorst, Holtsetalandi / Holstein 699, 719
 Disko, eyja við Grænland / ø ved Grønland 775
 Diskobugten, Grænlandi / Grønland 773, 775
 Ditmarsken, Slésvík-Holtsetalandi / Slesvig-Holsten 699, 719
 Djúp, fiskimið / *fiskebanke*, Faxaflói 314
 Djúpvavík í Grafarvogi, Kjós. 424
 Djúpvogur, S-Múl. 380, 423, 439–440, 586
 Drumboddsstaðir, Biskupstungur, Árn. 140
 Dvergasteinn, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl. 138
 Dvergasteinkirkja, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl. 138
 Dyrhólahöfn / Dyrhólar havn, V-Skaft. 382 > Portlandshöfn / Portland havn, V-Skaft.
 Dyrhólaós, stöðuvatn / *indsø*, V-Skaft. 318
 Dyrhólaþingsókn / Dyrhólatingsogn, V-Skaft. 423
 Dýrafjarðarhöfn / Dýrafjörður havn, Ísafj. 386, 582
 Dýrafjörður, Ísafj. 301–302, 372, 584
 Efri-Völlur, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
 Efstaland í Öxnadal, Skriðuhreppur, Eyjafj. 222, 227, 685
 Egedesminde, Grænlandi / Grønland 775
 Egyptaland > *Egypten*
 Egypten 258
 Eiðar, Vallnahreppur, S-Múl. 334
 Eiðasókn / Eiðar Sogn, S-Múl. 335
 Eiðavatn, stöðuvatn / *indsø*, S-Múl. 334
 Eiríksfjörður, Grænlandi 761 > *Eriksfjord, Grønland*

- Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós. 319, 335, 337–339, 423, 598, 605
 Elliðavatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull. 545, 577 > Vatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull.
 Elliðavatn, stöðuvatn / *indsø*, Gull. 319, 338
 England 384, 386, 403, 649
 Eriksfjord, Grønland 761 > *Eiríksfjörður, Grænlandi*
 Erlendshólar, Miklaholtshreppur, Hnapp. 246
 Erlingshólar, Hnapp. 246 > Erlendshólar, Miklaholtshreppur, Hnapp.
 Eskifjarðará, á / *elv*, S-Múl. 439–440
 Eskifjörður, S-Múl. 335, 440
 Europa 60, 68, 75, 79, 81–82, 372, 390, 425, 446, 617 > *Evrópa*
 Evrópa 33, 36–37, 39, 44, 51, 55, 57 > *Europa*
 Eyjafjarðará, á / *elv*, Eyjafj. 333
 Eyjafjarðarhöfn (Akureyrarhöfn) / Eyjafjörður havn (Akureyri havn), Eyjafj. 565–566
 Eyjafjarðarsýsla / Eyjafjarðarsýssel 96, 213, 222, 227, 241, 247, 320, 331, 333, 340, 353, 422, 436, 472, 489, 534, 549, 562 > Vaðlasýsla / Vaðlasyssel
 Eyjafjöll, Rang. 270, 348–349
 Eyjafjörður (Akureyri), Eyjafj. 366, 368, 372, 380
 Eyjafjörður, Eyjafj. 321, 387, 430, 436–437, 472, 565, 570, 635, 639, 664
 Eyrarbyggð / Eyrarbakki havn, Árn. 273, 375, 426, 541–542
 Eyrarbakki, Árn. 142, 273, 301, 341, 349, 414, 417, 443, 519, 682
 Eyrarbakki, verslunarstaður / *handelssted*, Árn. 291
 Eyrarfjall, Kjós. 109
 Eystri-Biskupstunga, Árn. 140
 Eystribygð á Grænland 305, 756 > *Østerbygden i Grønland*
 Eystrihreppur / Eystrirep, Árn. 519, 637–638 > Gnúpverjahreppur, Hreppar
 Eystri-Rangá, á / *elv*, Rang. 304, 337
 Eyvindará, á / *elv*, S-Múl. 334
 Eyvindará, Hálshreppur, Þing. 473
 Fáskrúð, á / *elv*, Dal. 304, 336
 Fáskrúðarbakki, Miklaholtshreppur, Hnapp. 128
 Fáskrúðsfjörður, S-Múl. 328, 334, 440
 Finland 61 > *Finnland*
 Finnland 36 > *Finland*
 Finnmark, Norge 105, 451, 549
 Finnmörk, Noregi > *Finnmark, Norge*
 Finnsstaðalón, á / *elv*, S-Múl. 334
 Fiskeneset, Grænlandi / Grønland 775
 Fiskivatn, stöðuvatn / *indsø*, S-Múl. 335
 Fitjaskógar, Árn. 638
 Fjórðungsalda > Háalda á Sprengisandi
 Fjórðungskvísl, á / *elv*, Sprengisandur 637–638
 Fjórðungssandur, sandflæmi / *ødemark*, Árn. 637–638 > Litlisandur
 Fjörður, Mjóafjarðarhreppur, S-Múl. 138
 Fljót, Skag. 91, 343
 Fljótavík, Ísafj. 380
 Fljótsdalshérað, N-Múl. og S-Múl. 334–335, 439, 550, 647
 Fljótsdalur, N-Múl. 334, 550, 628
 Fljótshlíð, Rang. 89, 245, 521–522
 Flókadalásá, á / *elv*, Reykholts- og Hestsþingsókn, Borg. 339
 Flugumýri, Akrahreppur, Skag. 567
 Flögugarðir / Flagas jorder 249
 Forbisser Strat 759
 Fossá, á / *elv*, Árn. 638
 Frakkland > *Frankrig*
 Frankrig 649
 Frederiks Hospital, Kaupmannahöfn / København 280
 Frederikshåb, Grænlandi / Grønland 758–759, 775
 Fremrinámar, brennisteinsnáma / *svovlmine*, Þing. 628
 Færeyjar 751 > *Færøerne*
 Færøerne 539, 597, 751–752, 754, 756, 761 > *Færeyjar*
 Gamli-Hólmur, Kaupmannahöfn > 361, 429 > *Gammelholm, København*

- Gammelholm, København 361, 429 > *Gamli-Hólmur, Kaupmannahöfn*
 Garðar, Álftaneshreppur, Gull. 253
 Garðar, biskupssetur í Eystribyggð, Grænlandi / Gardar, bispesæde i Østerbygden, Grønland 761
 Garðasókn / Garðar Sogn, Gull. 241
 Garðhús, Bæjarhreppur, Árn. 517
 Garðskagi, Gull. 352–353, 381
 Gaulverjabæjarkirkja, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
 Gaulverjabær, Bæjarhreppur, Árn. 88, 517
 Gautavík í Berufirði, S-Múl. 439
 Gásar, Gáseyri, Eyjafj. 436
 Geirakot, Bæjarhreppur, Árn. 517
 Geirhús, villa fyrir / *feil for* Garðhús, Bæjarhreppur, Árn. 517
 Geithellur, Álftafjarðarhreppur, S-Múl. 335
 Geitland, Borg. 250, 264
 Gerðar, Bæjarhreppur, Árn. 517
 Gilá í Vatnsdal, Áshreppur, Hún. 525–526
 Gilsfjörður, Dal. og Barð. 565
 Ginandi, Kolbeinsstaðahreppur, Snæf. 246
 Gljúfurá, á / *elv*, Mýr. 339
 Gnúpverjahreppur, Árn. > Eystrihreppur / Eystrirep, Árn.
 Godhavn á / *pá* Disko, Grænlandi / Grønland 775
 Godthåb, Grænlandi / Grønland 759, 775
 Grafarvogur, vogur inn úr Kollafirði / *bugt i Kollafjörður*, Kjós. 339, 381, 424
 Grenjaðarstaður, Helgastaðahreppur, Þing. 333, 473
 Grindavík, Gull. 88, 301, 311, 343, 347, 354, 382, 387, 394, 419, 434, 521, 586, 684
 Grindavík, verslunarsvæði / *handelsdistrikt*, Gull. 316, 340, 515
 Grindavíkurhreppur / Grindavíkurrep, Gull. > Járngerðarstaðabingsókn / Járngerðarstaðatingsogn, Gull.
 Grímsá, á / *elv*, Lundarreykjadalur og Bæjarsveit, Borg. 303, 339
 Grímsá, á / *elv*, S-Múl. 334
 Grímsey, eyja norður af Íslandi / *ø nord for Island* 288
 Grímsland, Hálshreppur, Þing. 473
 Grímsnes, Árn. 88
 Grund, Akrahreppur, Skag. 685
 Grundarfjörður, Snæf. 302, 366, 372, 430, 664
 Grýtubakkahreppur / Grýtubakkarep, Þing. 91 > Grýtubakkaþingsókn / Grýtubakkatingsogn
 Grýtubakkarkirkja, Grýtubakkahreppur, Þing. 473
 Grýtubakkaþingsókn / Grýtubakkatingsogn, Þing. 473 > Grýtubakkahreppur / Grýtubakkarep
 Grænland 750–751, 771, xiv–xvi > *Grønland*
 Grønland 100, 305, 357, 424, 750–751, 756–758, 760–767, 769, 772–775, xiv–xvi > *Grønland*
 Gufunes, Mosfellshreppur, Kjós. 289, 381, 423, 510
 Gufuneshospital, Mosfellshreppur, Kjós. 339
 Gullbringusýsla / Gullbringusýssel 96, 108, 111, 129, 142, 153, 157–158, 169, 177, 179, 181, 186–187, 198, 200–201, 206, 217, 219, 221, 223–224, 248, 253, 266, 268, 271, 284, 296, 301, 311, 313, 316, 319, 335, 340, 345–348, 355, 409–410, 417–419, 423, 455, 457, 489, 493, 500, 502, 505, 511–512, 515–516, 523, 541, 544, 552, 558, 560–561, 592–593, 601, 645, 678, 683–684 > Kjalarnesþing / Kjalarnesting
 Gullbringusýslujarðir og Mosfellssveit / Gullbringusýssels jorder og Mosfellssveit 553–554, 556
 Gunnbjarnarfjall, Grænlandi > Hvítserkur, Grænlandi
 Gunnbjarnarsker, Grænlandi 760–761, 766, xiv–xv
 Gunnbjörns fjeld, Grønland > Hvidsærk, Grønland
 Gunnbjörns skær, Grønland 760–761, 766, xv
 Gunnsteinsstaðir í Langadal, Bólstaðarhlíðahreppur, Hún. 525

- Haffjarðarey, Eyjahreppur, Hnapp. 246
- Hafnabúðir, verstöð við Hafnir á Skaga / *fiskerleje ved Hafnir på Skagi*, Vindhælishreppur, Hún. 524
- Hafnahreppur / Hafnarep, Gull. 90, 221, 316
- Hafnarfjarðarhöfn / Hafnarfjörður havn, Gull. 584
- Hafnarfjörður, Gull. 301–302, 331, 338, 340–341, 350, 353, 374, 379–381, 385, 393, 423, 426, 581, 655, 658
- Hafnir á Skaga, Vindhælishreppur, Hún. 524
- Hafnir, Gull. 381
- Hafravatn, stöðuvatn / *indsø*, Kjós. 338
- Hafsbotnar, við norðausturströnd Grænlands / på Grønlands nordøstkyst 760, xiv–xv
- Hafurstaðir, Svalbarðshreppur, Þing. 472
- Hagakirkja, Holtamannahreppur, Rang. 493
- Hallormsstaðarkirkja, Vallnahreppur, S-Múl. 550
- Hallormsstaður, Vallnahreppur, S-Múl. 475
- Hallvarðsstaðir, Reykholtspingsókn, Borg. 246 > Sudda, Reykholtsdalshreppur, Borg.
- Hamar, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
- Hamarsfjörður, S-Múl. 328, 334 > Álftafjörður nyrðri, S-Múl.
- Hansastaðirnir / Hansestæderne 259, 385
- Haugavatn, stöðuvatn / *indsø*, Skriðdalur, S-Múl. 334
- Haugur, Bæjarhreppur, Árn. 517
- Haukadalsá, á / *elv*, Dal. 304, 336
- Haukadalskirkja, Biskupstungur, Árn. 139–140
- Haukadalssókn / Haukadalur Sogn, Árn. 140
- Haukadalur, Dal. 304, 336
- Háalda á Sprengisandi, nú / *nu* Fjórðungsalda 639–640
- Háeyri á Eyrarbakka, Stokkseyrarhreppur, Árn. 519 > Stóra-Háeyri á Eyrarbakka, Stokkseyrarhreppur, Árn.
- Hálshreppur / Hálshrep, Þing. 91 > Hálspingsókn / Hálstingsogn
- Hálskot, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj. 472
- Hálspingsókn / Hálstingsogn, Þing. 473 > Hálshreppur / Hálshrep
- Hámundarstaðabót í Vopnafirði, N-Múl. 439
- Háumýrar á Sprengisandi 637, 639
- Hegranes, Skag. 91
- Hegranesþing / Hegranessýssel 245 > Skagafjarðarsýsla / Skagafjarðarsýssel
- Heiðarsel, Ljósavatnshreppur, Þing. 473 > Arndísarstaðasel, Ljósavatnshreppur, Þing.
- Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang. 245–246, 250, 291, 611, 637–639
- Helgastaðþingsókn / Helgastaðatingsogn, Þing. 473 > Reykjadalspingsókn / Reykjadalstingsogn, Reykjadalshreppur / Reykjadalshrep, Þing.
- Hella, sker við / *skær ved* Siglunestá, Eyjafj. 437
- Hellur, Bæjarhreppur, Árn. 517
- Hellur, Helgastaðahreppur, Þing. > Austari-Hellur, Helgastaðahreppur, Þing.
- Helsingaeyri, Danmörku > *Helsingør, Danmark*
- Helsingør, Danmark 358, 387
- Hengifossá, á / *elv*, Fljótsdalur, N-Múl. 628
- Herðubreið (Hörðubreiðarjökull), fjall / *fjeld*, Þing. 637, 639–640, 646
- Herjólfnes, Grænlandi / Grønland 761, 764
- Hesteyrarfjörður, Ísafj. 380
- Heynesumboð / Heynes ombud, Borg. 562
- Héðinsfjarðarvatn, stöðuvatn / *indsø*, Eyjafj. 333
- Héðinsfjörður, Eyjafj. 472
- Héraðsflooi, N-Múl. 334, 441
- Héraðsvötn, á / *elv*, Skag. 637, 656
- Hítará, á / *elv*, Mýr. og Hnapp. 339
- Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr. 246, 383
- Hítardalur, Mýr. 246
- Hjaltastaðarsókn / Hjaltastaður Sogn, N-Múl. 335

- Hjaltlandseyjar 761 > *Sjetlandsoerne*
Hjálmholt, Hraungerðishreppur, Árn. 540
Hlíðarhús, Fljótsdalshreppur, N-Múl. 475
Hlíðarhús, Seltjarnarneshreppur, Gull. 683
Hlíðarvatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn. 305, 337
Hnappadalssýsla / Hnappadalssýssel 96, 107, 183, 203, 246, 265, 269, 503, 541, 679
Hofsjökull 637 > Arnarfellsjökull
Hofsós, Skag. 274
Hofsóshöfn / Hofsós havn, Skag. 188–189, 375, 421–422, 426, 541–542, 686
Holland 369, 649
Holsteinsborg, Grænlandi / Grønland 775
Holt, Rang. 631
Holtsós / Holtsá flodmunding, Rang. 381
Hornafjarðarjökull, A-Skaft. 646
Hornafjörður, A-Skaft. 382
Hornbjarg, Ísafj. 380 > Cap de Nord
Hornstrandir, Ísafj. 380
Hóladómkirkja, Hólahreppur, Skag. 115, 227, 528, 530, 628, 687
Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag. 98, 141, 144, 150, 165, 167, 174, 184, 230, 259, 292, 330, 471, 487, 635, 656, 676, x
Hólar, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. 472
Hólaskógur, Árn. 638
Hólastifti / Hólar stift 137, 230, 241, 243, 299, 579–580
Hólastóll / Hólar bispestol 156, 249, 343, 473, 523, 528, 568
Hólavátn, stöðuvatn / *indsø*, Eyjafj. 333
Hólmar, Reyðarfjarðarhreppur, S-Múl. 328
Hólms höfn við Reykjavík / Hólmur havn ved Reykjavík, Gull. 273, 277, 301, 416, 418, 541–542, 581, 584, 602, 614, 683
Hólmur (Reykjavík), Gull. 274, 372, 381, 409, 411, 416, 581
Hólmur (Reykjavík), verslunarsvæði / *handelsdistrikt*, Gull., Kjós. og Borg. 302
Hólmur í Hítardal, Hraunhreppur, Mýr. 246
Hópið, sjávarlón / *lagune*, Grindavík, Gull. 382
Hrafnagil, Hrafnagilshreppur, Eyjafj. 472
Hrafnkeldalur, N-Múl. 250, 474–475
Hraungerðishreppur / Hraungerðisrep, Árn. 89, 520
Hreppar, Árn. 87, 638 > Eystrihreppur / Eystrirep, Ytrihreppur / Yttriép, Árn.
Hrunakirkja, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn. 246
Hrunamannahreppur, Árn. > Ytrihreppur / Yttriép, Árn.
Hrútafjarðará, á / *elv*, Strand. og Hún. villa fyrir / *fejl for* Miðfjarðará, á / *elv*, Hún. 331
Hrútafjörður, Strand. og Hún. 136, 314, 424
Húnavatnsjarðir / Húnavatns jorder 555
Húnavatnssýsla / Húnavatnssýssel 96, 106, 136, 156, 158, 178, 183, 186, 188–189, 198–199, 204–206, 216, 218–219, 226, 241, 247, 263, 265, 269, 271, 304, 308, 314, 317, 353, 411–412, 419, 422, 424, 499–500, 511, 522–523, 525, 533, 541, 546, 549, 555, 567, 680, 684
Húsafell, Hvítársíðusveit, Mýr. 632
Húsavík, Húsavíkurhreppur, Þing. 164, 605
Húsavík, Þing. 321, 387, 605–606
Húsavíkurhreppur / Húsavíkurrep, Þing. 91 > Húsavíkurþingsókn / Húsavíkurtingsogn, Tjörnesþingsókn / Tjörnestingsogn
Húsavíkurhöfn / Húsavík havn, Þing. 588, 614
Húsavíkurkirkja, Húsavíkurhreppur, Þing. 109
Húsavíkursókn / Húsavík Sogn, Þing. 109
Húsavíkurþingsókn / Húsavíkurtingsogn, Þing. 473 > Húsavíkurhreppur / Húsavíkurrep, Tjörnesþingsókn / Tjörnestingsogn, Þing.
Hvaleyrarós í Hafnarfirði, Gull. 381
Hvaleyri, Álftaneshreppur, Gull. 595
Hvalfjarðareyri í Hvalfirði, Kjósarhreppur, Kjós. 381, 416
Hvalfjörður, Borg. og Kjós. 382
Hvalsnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 133

- Hvalsneskirkja, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 142
- Hvamar, Hrunamannaafréttur, Árn. 246 > Laugahvamar, Hrunamannaafréttur, Árn.
- Hvammsfjörður, Dal. 304, 335
- Hvammur, Fljótsdalshreppur, N-Múl. 475
- Hvammur, Norðurárdalshreppur, Mýr. 246
- Hvanndalir, Sigluneshreppur, Eyjafj. 472
- Hvanneyri, sandbakki við sjó / *sandbakke ved stranden*, Siglufjörður, Eyjafj. 437
- Hvarf, syðsti höfði Grænlands 757, 761 > *Kap Farvel, Grønlands sydligste punkt > Statenbuk*
- Hveravellir, Hún. 246
- Hvidsærk, Grønland 760–761, 766 > Gunnbjørns fjeld, Grønland
- Hvinverjadalur (Þjófadalur), Árn. 246
- Hvítá, á / *elv*, Árn. 337–338
- Hvítá, á / *elv*, Borg. og Mýr. 303, 318, 336, 339
- Hvítárós / Hvítá flodmunding, Borg. og Mýr. 319
- Hvítárvatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn. 305, 337
- Hvítserkur, Grænlandi 760–761, 766 > Gunnbjarnarfjall, Grænlandi
- Höfðaströnd, Skag. 91, 343
- Höfn í Hornvík, Ísafj. 380
- Ikigaat, Grænlandi / Grønland > Herjólfunes
- Ilimanaq, Grænlandi / Grønland > Claushavn
- Ilulissat, Grænlandi / Grønland > Jakobshavn
- Ingjaldshólskirkja, Neshreppur, Snæf. 142
- Ingjaldsstaðir, Kelduneshreppur, Þing. 473
- Innríhólmur, Akraneshreppur, Borg. 341
- Innri-Njarðvík, Gull. > Njarðvíkur, Gull. Italien 258
- Ísafjarðardjúp, Ísafj. 357, 379, 622, 650
- Ísafjarðarhöfn / Ísafjörður havn, Ísafj. 379, 582, 619, 626
- Ísafjarðarsýsla / Ísafjarðarsýssel 44, 69, 96, 246, 301, 311, 379, 461, 463, 558, 570, 584, 586, 619, 622, 624–625, 633
- Ísafjörður í Ísafjarðardjúpi, Ísafj. 616
- Ísafjörður, Ísafj. 274, 301–302, 366, 386, 430, 664
- Ítalía > *Italien*
- Jakobshavn, Grænlandi / Grønland 775
- Járngerðarstaðasund, Grindavík, Gull. 382
- Járngerðarstaðapingsókn / Járngerðarstaðatingsogn, Gull. 352 > Grindavíkurreppur / Grindavíkurrep, Gull.
- Jórunnarstaðir, Grýtubakkahreppur, Þing. 473
- Jótland, Danmörku > *Jylland, Danmark*
- Julianeháb, Grænlandi / Grønland 775
- Jylland, Danmark 485, 580
- Jökul (undir Jökli / under/omkring Jöckelen) 272 > Snæfellsjökull, Snæf.
- Jökulsá á Brú, jökulá / *elv*, N-Múl. 89, 99, 138, 160, 645
- Jökulsá á Fjöllum, jökulá / *elv*, Þing. og N-Múl. 473, 639–640, 646
- Jökulsá á Sprengisandi, villa fyrir / *fejl for Fjórðungskvísl* 637–638
- Jökulsá í Fljótsdal, á / *elv*, N-Múl. 334
- Kaldaðarneshospítal, Sandvíkurhreppur, Árn. 223–224
- Kap Farvel, Grønlands sydligste punkt 757–758, 761 > *Hvarf, syðsti höfði Grænlands > Statenbuk*
- Katla, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft. > Kötlugjá, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft.
- Kaupmannahöfn 42–44, 50–51, 53–57, 690, 699, 701, 706, 724, 746, 754, 774, ix > *København > Köpenhamn*
- Keflavík, Gull. 301–302, 341, 374, 381, 426, 581, 584, 658
- Keflavíkurhöfn / Keflavík havn, Gull. 581, 584
- Kelduverfi, Þing. 438
- Kelduneshreppur / Keldunesrep, Þing. 220 > Keldunesþingsókn / Keldunestingsogn
- Keldunesþingsókn / Keldunestingsogn, Þing. 473 > Kelduneshreppur / Keldunesrep
- Ketilsstaðagerði, Vallnahreppur, S-Múl. 475

- Kiðagil, klettagil á hálandinu / *bjergkloft i Islands højland* 637, 640
- Kirkjuból, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. 475
- Kirkjuból, Langidalur, Ísafj. 461
- Kirkjuból, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 457
- Kirkjubæjarkirkja, Tungu- og Fellnahreppur, N-Múl. 138
- Kirkjubæjarklaustur, Kleifahreppur, V-Skaft. 245
- Kirkjubær, Tungu- og Fellnahreppur, N-Múl. 161
- Kjalarnes, Kjós. 90, 109, 341, 346–347, 506
- Kjalarnesþing / Kjalarnesting 253, 338, 342, 352, 394, 536, 560, 631 > Gullbringusýsla, Kjósarsýsla
- Kjalvegur, fjallvegur / *bjergvej*, Árn. og Hún. 246, 647
- Kjarará, á / *elv*, Mýr. 339 > Örnudalsá
- Kjós, sveit / *egn*, Kjós. 338
- Kjós, Trékyllisvíkurhreppur, Strand. 264
- Kjósarheiði, Kjós. og Árn. 254
- Kjósarhreppur / Kjósarrep, Kjós. 88
- Kjósarsýsla / Kjósarsýssel 96, 109, 157, 221, 226, 252–253, 316, 345, 353, 381, 416, 489, 506–508, 511, 513–514, 516–518, 521, 528, 541, 682–683 > Kjalarnesþing / Kjalarnesting
- Kjósarsýslujarðir / Kjósarsýssels jorder 553, 556
- Kleifarvatn, stöðuvatn / *indsø*, Breiðdalur, S-Múl. 334–335
- Kolavíkur við Innrihólm, Akraneshreppur, Borg. 341
- Kolfreyjustaður, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. 440
- Kollafjörður, Kjós. 314, 381
- Kollaleira, Reyðarfjarðarhreppur, S-Múl. 440
- Korpúlfsstaðaá, á / *elv*, Kjós. 338
- Korpúlfsstaðir, Mosfellshreppur, Kjós. 478
- Krafla, eldfjall / *vulkan*, Þing. 291, 628
- Kringla, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. 472
- Kristiansund, Noregi / Norge 361, 429, 659
- Kristjánsborgarhöll, Kaupmannahöfn > Christiansborg Slot, København
- Kristjánsfjörður, nýtt nafn á / *et nyt navn på* Akureyri, Eyjafj. 368
- Kristjánsvík, nýtt nafn á / *et nyt navn på* Reykjavík, Gull. 368, 431
- Kross, Akraneshreppur, Borg. 684
- Krossdalur, Þing. 640 > Króksdalur, Þing. Króksdalur, Þing. 640 > Krossdalur, Þing.
- Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull. 89, 520, 598, 605, 624, 631–632
- Krýsuvíkurkirkja, Grindavíkurhreppur, Gull. 520
- Krækluskógar, Árn. 638
- Kumbaravogur, Snæf. 423
- Kúðaflljót, á / *elv*, V-Skaft. 318
- Kúsveinsstaðir, Grýtubakkahreppur, Þing. 473
- Kviahraun, Þing. 640
- Kvíar, eyðibýli á hálandinu / *ødegård i Islands højland* 640
- København (Kiøbenhavn) 107, 113, 123–124, 158, 201, 232, 274, 280, 282, 286, 296, 307, 361, 363–364, 373, 377, 387–390, 397, 402, 429, 432, 478, 549, 574, 595, 597–598, 600–602, 604–606, 611–612, 649, 659, 662, 690, 694, 748, 754, 759, 774, ix > *Kaupmannahöfn* > *København*
- København 67–69, 75–78, 80–82 > *Kaupmannahöfn* > *København*
- Kötlugjá, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft. 249, 291, 629 > Katla, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft.
- Lagarfljót, fljót / *elv*, N-Múl. og S-Múl. 334
- Lambastaðaprestakall / Lambastaðir præstekald, Gull. 493, 678 > Seltjarnarnesþing / Seltjörn præstekald, Gull.
- Landakirkja í Vestmannaeyjum 142
- Landeyjar, Rang. 89, 348 > Austur-Landeyjar, Rang.
- Landmannahreppur / Landmannarep, Rang. 245, 631
- Langanes, Þing. og N-Múl. 264, 336, 438, 760

- Langanesbugt (Bakkafloí), N-Múl. 323
 Langavatn, stöðuvatn / *indsø*, Mýr. 339
 Langavatnsdalur, Mýr. 250, 255, 264
 Langá, á / *elv*, Mýr. 339
 Langidalur, Hún. 525
 Laufasandur, sandflæmi / *ødemark*, Sprengisandsleið 639
 Laugafellssandur, sandflæmi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Islands højland* 647
 Laugafellsöræfi, sandflæmi / *ødemark*, Sprengisandsleið 639
 Laugahvamar, Hrunamannafréttur, Árn. 246 > Hvammar, Hrunamannafréttur, Árn.
 Laugarneskirkja, Seltjarnarneshreppur, Gull. 131
 Laxamýri, Húsavíkurhreppur, Þing. 333
 Laxá, á / *elv*, Laxárdalur, Dal. 304, 336
 Laxá, á / *elv*, Laxárdalur, Þing. 333
 Laxá, á / *elv*, Leirársveit, Borg. 303, 339
 Laxá á Ásum, á / *elv*, Hún. 304, 317
 Laxá í Kjós, á / *elv*, Kjós. 338
 Laxárdalur, Dal. 304, 336
 Laxárdalur, Þing. 333
 Laxárnes, Kjósarhreppur, Kjós. 109
 Laxárvogur, Kjós. 416
 Lágafell, Mosfellshreppur, Kjós. 477, 482
 Látrabjarg, fuglabjarg / *fuglefeld*, Barð. 583–584
 Leira, fiskimið / *fiskebanke*, Kollafjörður, Kjós. 314
 Leirá, Leirársveit, Borg. 501, 540, 576, 589, 595, 599, 661, 675
 Leirvogsa, á / *elv*, Kjós. 338
 Leirvogsvatn, stöðuvatn / *indsø*, Kjós. 338
 Lichtenfels-Akunnaat, trúboðsstöð / *missionstation*, Fiskenæsset, Grænlandi / Grønland 775
 Litlaey, grjóthólmi í Þjórsá / *lille holm af sten i Þjórsá* 639
 Litlahérað (Öræfasveit), A-Skaft. 245
 Litlatunga, Hvítársíðusveit, Mýr. 246
 Litlisandur 637 > Fjórðungssandur, sandflæmi / *ødemark*, Árn.
 Litlunúpar, Helgastaðahreppur, Þing. 473
 Ljósavatnshreppur / Ljósavatnsrep, Þing. > Ljósavatnspingsókn / Ljósavatnstingsogn
 Ljósavatnspingsókn / Ljósavatnstingsogn, Þing. 473 > Ljósavatnshreppur, Ljósavatnsrep
 Loðinsvíkur, V-Skaft. 245
 Loðmundarfjörður, N-Múl. 328, 334, 441
 Lübeck, Þýskalandi / Tyskland 386
 Lýtingsstaðahreppur / Lýtingsstaðarep, Skag. 91
 Lækjardalur, Skinnastaðahreppur, Þing. 473
 Malmø, Svíþjóð / Sverige 387
 Maniitsoq, Grænlandi / Grønland > Sukkertoppen
 Marteinstunga, Holtamannahreppur, Rang. 631
 Marteinstungukirkja, Holtamannahreppur, Rang. 493
 Málmey, Svíþjóð > Malmø
 Máná, Húsavíkurhreppur, Þing. 628
 Mánársel, Húsavíkurhreppur, Þing. 473
 Meðalfellskirkja, Kjósarhreppur, Kjós. 109, 683
 Meðalfellsvatn, stöðuvatn / *indsø*, Kjós. 338–339
 Meðalland, V-Skaft. 291
 Melrakkaslétta, Þing. 423, 438 > Slétta, Þing.
 Miðdalur, Grímsneshreppur, Árn. 535
 Miðfjarðará, á / *elv*, Hún. 304, 310, 317, 331
 Miðfjarðarjarðir / Miðfjörðurs jorder > Húnavatnsjarðir / Húnavatns jorder
 Miðfjörður, Hún. 245, 318, 684
 Miklaholt, Miklaholtshreppi, Hnapp. 679
 Mjóavatn, stöðuvatn / *indsø*, Breiðdalur, S-Múl. 335
 Mjóifjörður, S-Múl. 328, 334, 441
 Molde, Noregi / Norge 361, 429, 659
 Mosfellsheiði, Kjós. og Árn. 254
 Mosfellssveit, Kjós. 87, 226, 253, 478, 508, 682
 Mosfellsþingsókn / Mosfellstingsogn, Kjós. 345

- Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj. 472–473, 565, 570
- Múlasýsla, miðhluti / Múlasýssel, mellemste del 96, 325, 580 > Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasýssel, Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasýssel, Múlasýslur / Múlasýsler
- Múlasýslur / Múlasýsler 137, 206, 288, 316, 548, 567, 647 > Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasýssel, Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasýssel, Múlasýsla, miðhluti / Múlasýssel, mellemste del
- Mýrasýsla / Mýrasýssel 96, 246–247, 255, 274, 339, 356, 382, 423, 537, 541, 632
- Mýrdalssandur, sandauðn / *ødemark*, V-Skaft. 245
- Mýrdalur, V-Skaft. 309, 382
- Mývatn, stöðuvatn / *indsø*, Þing. 333, 335, 337, 640
- Mývatnssveit, Þing. 92
- Mælifell, Lýtingsstaðahreppur, Skag. 656
- Möðrudalsöræfi, öræfi / *ødemark*, N-Múl. 580
- Möðrudalur á Fjöllum, Jökuldalshreppur, N-Múl. 640, 646
- Möðrudalur, N-Múl. 250, 474
- Möðruvallakirkja, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. 472
- Möðruvallaklaustur, Hvammshreppur, Eyjafj. 472, 565–566, 571
- Möðruvellir, Sigluneshreppur, Eyjafj. 472
- Námafjall, brennisteinsnáma / *svovlmine*, Þing. 628
- Námar 628 > Námafjall, Fremrinámar, Þing. Náttfaravíkur, Þing. 628
- Neðriháls, Kjósarhreppur, Kjós. 683
- Nes, Helgastaðahreppur, Þing. 333
- Nes, Norðfjarðarhreppur, S-Múl. 441
- Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull. 277, 368, 487, 605
- New England (Nye-England), USA 584
- Njarðvík, N-Múl. 441
- Njarðvíkur, Gull. 382
- Noorliit, Grænlandi / Grønland > Ny Herrnhut
- Nordamerika 581
- Nordland, Noregi / Norge 356, 451
- Norðfjörður, S-Múl. 138, 328, 334, 441
- Norðlendingafjörðungur / Norðlendingafjerding 229, 231, 273, 299, 567, 570
- Norður-Ameríka > *Nordamerika*
- Norðurá, á / *elv*, Mýr. 339
- Norðurárdalur, Mýr. 246, 288
- Norðurjökklar 646
- Norðurlönd 35, 46
- Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasýssel 96, 119, 137, 160, 206, 264, 301, 315–316, 322, 334, 401, 413, 438, 474, 505, 549, 562, 567, 570, 573, 576, 580, 592, 641, 643–646 > Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasýssel, Múlasýsla, miðhluti / Múlasýssel, mellemste del, Múlasýslur / Múlasýsler
- Norðurstífti 299 > Hólastífti
- Norðursýsla / Norðursýssel 105, 109, 157–158, 187, 214, 220, 249, 255, 283, 291, 317, 321, 331, 333, 335, 422, 437, 472, 500, 506, 531, 547–549, 562, 593, 628, 630, 643–644, 646 > Þingeyjarsýsla / Þingeyjarsýssel
- Noregur 37, 42, 47, 699, 719 > *Norge*
- Norge 62, 67, 72, 105, 117, 124, 136, 160, 163, 251, 259, 310, 357, 367, 369, 384, 390, 398, 402, 430, 442, 485, 490, 566, 619, 625–626, 633, 647, 659, 677, 680, 730, 752, 760–761 > *Noregur*
- Nólsoy, Færeyjum / Færøerne 753
- Nuuk, Grænlandi / Grønland > Godthåb
- Núpar, Helgastaðahreppur, Þing. > Litlunúpar
- Núpasveit, Þing. 438
- Núpur, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 637 > Stóri-Núpur, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.
- Ný Herrnhut, trúboðsstöð / *missionstation*, Nuuk, Grænlandi / Grønland 775
- Nye-England > New England, USA
- Nyholm, København 361, 429 > *Nýi-Hólmur, Kaupmannahöfn*
- Nýi-Hólmur, Kaupmannahöfn 361, 429 > *Nyholm, København*

- Nýpslón, stöðuvatn / *indsø*, Vopnafjörður, N-Múl. 323–324, 438
- Oddeyri við / *ved* Akureyri, Eyjafj. 424, 436
- Oldenborg, NV-Þýskalandi / NV-Tyskland 699, 719
- Ormsstaðir, Vallnahreppur, S-Múl. 475
- Ódáðahraun, hraunflæmi / *lavamark*, Þing. 639–640, 646
- Ólafsfjarðarvatn, stöðuvatn / *indsø*, Eyjafj. 333
- Ólafsfjörður, Eyjafj. 320
- Ólafsvík, Snæf. 301–302
- Ósabotnar, Hafnahreppur, Gull. 381
- Óseyri, Árn. 291
- Paamiut, Grænlandi / Grønland > Frederikshåb
- Papey, Álftafjarðarhreppur, S-Múl. 327–328, 628
- Patreksfjarðarhöfn / Patreksfjörður havn, Barð. 582, 680
- Patreksfjörður, Barð. 301–302, 764
- Patreksfjörður, verslunarsvæði / *handelsdistrikt*, Barð. 767
- Portlandshöfn / Portland havn, V-Skaft. 382 > Dyrhólahöfn / Dyrhólar havn, V-Skaft.
- Presthólaþing / Presthólaþing, Þing. 92
- Qaqortoq, Grænlandi / Grønland > Julianehåb
- Qasigiannuguit, Grænlandi / Grønland > Christianshåb
- Qeqertarsuaq, Grænlandi / Grønland > Godhavn á / *på* Disko
- Qeqertarsuatsiaat, Grænlandi / Grønland > Fiskenasset
- Rangárós / Rangá flodmunding, Rang. 381
- Rangárvallasýsla / Rangárvallasýssel 96, 105, 124, 153, 155–156, 179, 186, 189, 200, 202, 217, 219, 221, 245, 250, 271, 283, 285–286, 288, 300, 304, 314, 337, 341, 348, 353, 381, 410, 417, 489, 493, 500, 502, 521, 523, 534–535, 541, 544–545, 592, 630, 638, 643–644, 646–647, 680
- Rangárþingsókn / Rangártingsogn 545 > Rangárvallasýsla / Rangárvallasýssel
- Raufarhöfn, Þing. 321, 323, 380, 423, 437–438
- Refsstaðir, Ásasveit, Borg. 246
- Reyðarfell, Hvítársíðusveit, Mýr. 246
- Reyðarfjörður, S-Múl. 274, 302, 322, 325–326, 328, 334, 366, 372, 430, 439–441, 628, 664
- Reyðarfjörður, verslunarsvæði / *handelsdistrikt*, S-Múl. og N-Múl. 328
- Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð. 92, 616, 618–619, 621, 625–627, 630, 663
- Reykjadalsá, Reykholtspingsókn, Borg. 339
- Reykjadalshreppur / Reykjadalshreppur, Þing. 91 > Helgastaðapingsókn / Helgastaðatingsogn, Reykjadalspingsókn / Reykjadalstingsogn, Þing.
- Reykjadalsþingsókn / Reykjadalstingsogn, Þing. 333 > Helgastaðapingsókn / Helgastaðatingsogn, Reykjadalshreppur / Reykjadalshreppur, Þing.
- Reykjahverir, hverir / *varme kilder*, Reykjaví, Þing. 628
- Reykjanes við / *ved* Ísafjarðardjúp, Ísafj. 92, 616, 618–619, 622, 624–626, 663
- Reykjanes, Gull. 354, 632, 761, 765
- Reykjarfjarðarhöfn / Reykjarfjörður havn, Ísafjarðardjúp, Ísafj. 625
- Reykjarfjarðarhöfn / Reykjarfjörður havn, Strand. 273
- Reykjarfjörður í Ísafjarðardjúpi, Ísafj. 622, 625
- Reykjarfjörður, Trékyllisvíkurhreppur, Strand. 264
- Reykjavík, Gull. 40, 45, 64, 70, 291, 332, 353, 366–368, 382, 416, 430–431, 501, 536, 589, 592, 595–596, 599, 605–607, 611, 613–614, 656, 661, 664, 667, 682
- Reykjavíkurlækjarós / Reykjavíkurlækur ámunding, Gull. 381
- Reykjavíkurkjörtn (den ferske dam), tjörn / *lille sø*, Seltjarnarneshreppur, Gull. 382
- Reykjavíkur tún, Seltjarnarneshreppur, Gull. 382

- Reynistaðarhreppur / Reynistaðarrep, Skag. 91
- Reynistaðarklaustur, Reynistaðarhreppur, Skag. 556
- Réttarholt, Akrahreppur, Skag. 528, 687
- Ribe Stift, Danmörku / Danmark 580
- Rif, Snæf. 301–302
- Ritenbenk, Grænlandi / Grønland 775
- Rosmhvalaneshreppur / Rosmhvalanesrep, Gull. > Bæjarskerjapingsókn / Bæjarskerjatingsogn, Gull.
- Rundetårn i København 455
- Rusland > *Ryssland*
- Rússland 36 > *Ryssland*
- Ryssland 61 > *Rússland*
- Sandá í Þúfuveri, á / *elv*, Rang. 637 > Þúfuverskvísl, á / *elv*, Rang.
- Sandártunga, Árn. 638
- Sandfell, fell / *fjeld*, Árn. 638
- Sandhavn, við / *ved* Herjólfssnes, Grænlandi / Grønland 761
- Sandkvísl í Þúfuveri, á / *elv*, Rang. 639 > Þúfuverskvísl, á / *elv*, Rang.
- Sandlending, lendingarstaður í / *landingssted* í Seley, Reyðarfjörður, S-Múl. 326
- Sandvík, við / *ved* Herjólfssnes, Grænlandi / Grønland 761
- Sandvíkurhreppur / Sandvíkurrep, Árn. 88, 520, 682
- Sauðanesþingsókn / Sauðanestingsogn, Þing. 91
- Sauðá, Sauðárhreppur, Skag. 686
- Sauðárhreppur / Sauðárrep, Skag. 87
- Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð. 501, 746
- Saurbæjarhreppur / Saurbæjarrep, Eyjafj. 91
- Saurbær, Kjalarneshreppur, Kjós. 109, 683
- Sátur (Sætur), fjöll á hálendi Íslands sem þekkjast ekki lengur / *fjelde i Islands højland, der ikke længere kendes* 637
- Seley, eyja í / *ø* í Reyðarfjörður, S-Múl. 325–326, 328
- Selfljót á Héraði, fljót / *elv*, N-Múl. og S-Múl. 439
- Seljatunga, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
- Seltjarnarnes, Gull. 86, 267, 285, 341, 355, 497, 684
- Seltjarnarnesþing / Seltjörn præstekald, Gull. 241 > Lambastaðaprestakall / Lambastaðir præstekald, Gull.
- Selvogsheiði, Árn. 291
- Selvogur, Árn. 348, 392, 417, 435
- Setberg, Eyrarsveit, Snæf. 633
- Seyðisfjörður, Ísafj. 379
- Seyðisfjörður, N-Múl. 328, 334, 441
- Seyluhreppur / Seylurep, Skag. 87, 317, 528, 686
- Shetlandsøerne 761 > *Hjaltlandseyjar*
- Siglufjörður, Eyjafj. 320, 380, 437
- Siglunestá, Eyjafj. 437
- Sigluvík, Vestur-Landeyjar, Rang. 124
- Sisimiut, Grænlandi / Grønland > Holsteinsborg
- Síðujökull, V-Skaft. 646
- Sívaliturn í Kaupmannahöfn > *Rundetårn i København*
- Sjáländ, Danmörku / Sjælland, Danmark 239
- Skaftafellssýslur / Skaftafellssýslar 288, 643 > Austur-Skaftafellssýsla / Austur-Skaftafellssýssel, Vestur-Skaftafellssýsla / Vestur-Skaftafellssýssel
- Skaftá, á / *elv*, V-Skaft. 318
- Skaftártunga, V-Skaft. 249, 646
- Skagafjarðarsýsla / Skagafjarðarsýssel 96, 110–111, 158, 178, 187–188, 194–195, 199–200, 216, 219, 222, 226–227, 245, 286, 317, 353, 420–421, 505, 526–528, 541, 546, 567, 593, 595, 615, 685–687
- Skagafjörður, Skag. 164, 247, 595, 637
- Skagastrandarhöfn / Skagaströnd havn, Hún. 375, 386–387, 424, 426, 541–542, 568
- Skagaströnd, verslunarsvæði / *handelsdistrikt*, Hún. og Strand. 273
- Skarðsheiði, Borg. 632
- Skálholt, Biskupstungur, Árn. 142, 230, 244, 284, 291, 311, 368, 431, 487, 569, 578, 595, 635, 638, 676–677

- Skálholtsdómkirkja, Biskupstungur, Árn. 140, 431, 561–562, 681
- Skálholtsstifti / Skálholt stift 137, 146, 149, 156, 230–231, 241, 243, 245, 299, 423, 544
- Skálholtsstóll / Skálholt bispestol 337, 343–344, 346, 417, 516, 681
- Skefilsstaðahreppur / Skefilsstaðarep, Skag. 91
- Skeið, Árn. 88
- Skeiðahreppur / Skeiðarep, Árn. 516
- Skeiðarársandur, sandauðn / *ødemark*, V-Skaft. og A-Skaft. 245
- Skeleyri í Eskifirði, S-Múl. 440
- Skeljastaðir, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 638
- Skinnastaðahreppur / Skinnastaðarep, Þing. > Axarfjarðarþingsókn / Axarfjarðarþingsogn
- Skipaeyri, Hrutafjörður, Strand. 424
- Skíðadalur, Eyjafj. 472
- Skjálfandaflljót, á / *elv*, Þing. 637, 640
- Skjálfandi, flói / *fjord*, Þing. 628
- Skorrastaðakirkja, Norðfjarðarhreppur, S-Múl. 138
- Skorrastaðaprestakall / Skorrastaðapræstekald, S-Múl. 138
- Skorrastaður, Norðfjarðarhreppur, N-Múl. 138
- Skotland 611
- Skógalón, stöðuvatn / *indsø*, Vopnafjörður, N-Múl. 323–324, 438
- Skriðdalur, S-Múl. 120, 334, 628
- Skriðufell, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 638
- Skriðuhreppur / Skriðurep, Eyjafj. 227
- Skriðuklaustur, Fljótsdalshreppur, N-Múl. 563, 570
- Skriðuvatn, stöðuvatn / *indsø*, S-Múl. 334
- Skutulsfjörður, Ísafj. 357, 368, 379
- Skúmstungur, Árn. 638
- Slesvig-Holsten 62, 64 > *Slésvík-Holtsetaland*
- Slésvík-Holtsetaland 37–38, 39, 699, 719 > *Slesvig-Holsten*
- Slétta, Þing. 423, 438 > Melrakkaslétta, þing.
- Sléttuhlíð, Skag. 91
- Snóksnes, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
- Snæfellsjökull, Snæf. 269, 272, 300, 356, 760, 766 > Vesterjökul
- Snæfellsnes, Snæf. 351, 358, 567, 761
- Snæfellsnessýsla / Snæfellsnessýssel 96, 109, 204, 214, 217, 252, 271, 301, 311, 314, 329, 386, 411, 423, 498, 512, 541, 633, 644, 667, 669, 732
- Snæfjöll, Snæfjallaströnd, Ísafj. 633
- Sog, á / *elv*, Árn. 305, 337
- Sorø, Danmörku / Danmark 40, 65
- Sóleyjarhöfði, Rang. 637–640, 644
- Spákonufellshöfði, Vindhælishreppur, Hún. 523
- Sprengir á Sprengisandi 639
- Sprengisandsleið / Sprengisandsvej 636
- Sprengisandur, öræfi á miðhálandi Íslands / *ødemark midt i Islands højland* 103, 570, 637–640, 644, 646–647, 675
- Stade, Þýskalandi / Tyskland 386
- Staðarstaður, Staðarsveit, Snæf. 765
- Stafn í Skíðadal, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj. 472
- Stafnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 248, 328, 458
- Statenhuk 757–758 > *Hvarf, syðsti höfði Grænlands* > *Kap Farvel, Grønlands sydligste punkt*
- Stíflisdalsvatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn. 338
- Stokkseyrarhreppur / Stokkseyrarrep, Árn. 89, 520
- Stormarn, Slésvík-Holtsetalandi / Slesvig-Holsten 699, 719
- Stóra-Háeyri á Eyrarbakka, Stokkseyrarhreppur, Árn. 88, 682 > Háeyri á Eyrarbakka, Stokkseyrarhreppur, Árn.
- Stóra-Laxá í Hreppum, á / *elv*, Árn. 305, 337
- Stóri-Núpur, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 637
- Stóri-Nýibær í Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull. 520

- Stórólshvols- og Skúmstaðaprestakall / Stórólshvols- og Skúmstaðapræstekald, Rang. 124
- Strandasýsla / Strandasýssel 96, 246, 264, 273, 358, 497, 538, 541, 633
- Strandir, Ísafj. og Strand. 463
- Strat Davis 768, 770–771, 773, 775
- Straumfjörður, Mýr. 380, 382, 423
- Straumsvík í Hraunum, Gull. 382
- Stykkishólshérað / Stykkishólmur distrikt, Snæf. 288
- Stykkishólshöfn / Stykkishólmur havn, Snæf. 541–542
- Stykkishólmur, Snæf. 273, 302, 424, 619, 626
- Stöðvarfjarðarós / Stöðvará flodmunding, S-Múl. 439
- Stöðvarfjörður, S-Múl. 334
- Sudda, Reykholtspingsókn, Borg. 246
- Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasýssel 96, 120, 137, 161, 186, 206, 252, 255, 301, 315–316, 324–325, 334, 401, 413, 423, 439, 475–476, 504, 550, 563, 567, 570, 572–573, 592, 628, 644, 646 > Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasýssel, Múlasýsla, miðhluti / Múlasýssel, mellemstedel, Múlasýslur / Múlasýslar
- Suðurnes, Gull. 300, 355, 385
- Suðuroy, Færeyjum / Færøerne 753
- Suðurstifti 299 > Skálholtsstifti
- Sukkertoppen, Grænlandi / Grønland 775
- Sunnlendingafjórðungur / Sunnlendingafjferding 223, 229, 231, 239–240, 272–273, 276, 279, 451, 488, 565, 572, 578
- Sunnmæri, Noregi > *Sunnmøre, Norge*
- Sunnmøre, Norge 101, 307, 324, 332, 356, 597, 658, 752
- Svalbard, Grænlandi / Grønland 760, xiv–xv
- Svalbarðshreppur / Svalbarðsrep, Þing. 91 > Þistilfjarðarþingsókn / Þistilfjarðartingsogn
- Svalbarðsströnd, Þing. 92
- Svarfárdalur, Eyjafj. 472, 490
- Svartárkot, Ljósavatnshreppur, Þing. 637, 640
- Svefneyjar á Breiðafirði, Flateyjarhreppur, Barð. 630
- Sveinar, klettur á / *klipper på* Sprengisandur 639
- Sverige 59, 61–62, 67, 79, 81, 124, 251, 633 > *Svíþjóð*
- Svið, fiskimið / *fiskebanke*, Faxaflói 313
- Svíþjóð 34, 36–37, 42, 54, 57 > *Sverige*
- Syðri-Völlur, Bæjarhreppur, Árn. 517, 681
- Sölvadalur, Eyjafj. 472
- Tálknafjörður, Barð. 584
- Tjarnir, Eyjafjallasveit, Rang. 680
- Tjörnes, Þing. 109, 628
- Tjörnesþingsókn / Tjörnestingsogn, Þing. 333 > Húsavíkurbingsókn / Húsavíkurtingsogn, Húsavíkurhreppur / Húsavíkurrep, Þing.
- Torfajökull, villa fyrir / *fejl for* Tungnafellsjökull 639
- Torfastaðakirkja, Biskupstungur, Árn. 140
- Torfastaðakot, Biskupstungur, Árn. 140
- Torfastaðasókn / Torfastaðir Sogn, Árn. 140
- Torfastaðir, Biskupstungur, Árn. 140
- Torfustaðir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 684
- Trékyllisvík, Strand. 633–634
- Trékyllisvíkurhreppur / Trékyllisvíkurrep, Strand. 246
- Tripoli, Libyen 586
- Trípólí, Líbía > *Tripoli, Libyen*
- Trondhjem, Noregi / Norge 361, 383, 429, 659
- Tungnafellsjökull 639
- Tungulljót, á / *elv*, Árn. 140, 305, 337
- Tunulliarfik > Eiríksfjörður, Grænlandi > Eiríksfjörður, Grønland
- Tvídægra, Mýr. og Hún. 648
- Tyskland 617
- Umanak, Grænlandi / Grønland 775
- Upernavik, Grænlandi / Grønland 775
- Upsastaðir, Helgastaðahreppur, Þing. 473 > Uxastaðir, Helgastaðahreppur, Þing.
- Upsaströnd, Eyjafj. 320
- Urriðakotsvatn, stöðuvatn / *indsø*, Gull. 338

- Uummanaq, Grænlandi / Grønland > Umanak
- Uummannarsuaq, Grænlandi / Grønland > Kap Farvel, Statenhuk
- Uxastaðir, Helgastaðahreppur, Þing. 473 > Upsastaðir, Helgastaðahreppur, Þing.
- Úfur, sker við / *skær ved* Æðey, Ísafjarðardjúp, Ísafj. 380
- Úthlíð, Biskupstungur, Árn. 535
- Úthlíðarkirkja, Biskupstungur, Árn. 140
- Vaðkot, Skinnastaðahreppur, Þing. 473
- Vaðlasýsla / Vaðlasyssel 158, 179, 187, 195, 213, 227, 241, 247, 320, 333, 400, 422, 436, 472, 530, 546, 562, 685, 687 > Eyjafjarðarsýsla / Eyjafjarðarsyssel
- Vallanessókn / Vallanes Sogn, S-Múl. 335
- Valþjofsstaður, Fljótsdalshreppur, N-Múl. 475
- Vargsnes, Ljósavatnshreppur, Þing. 473 > Vatnsnes, Ljósavatnshreppur, Þing.
- Vatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull. 545, 577 > Elliðavatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull.
- Vatnahjalli, Eyjafj. 644, 647
- Vatnsdalsá, á / *elv*, Hún. 304, 317
- Vatnsdalsjarðir / Vatnsdalurs jorder 555
- Vatnsdalur, Hún. 90, 525
- Vatnsendi, Sigluneshreppur, Eyjafj. 472
- Vatnsleysa, Biskupstungur, Árn. 140
- Vatnsleysuströnd, Gull. 347, 382
- Vatnsleysuvík á Vatnsleysuströnd, Gull. 382
- Vatnsnes, Ljósavatnshreppur, Þing. 473 > Vargsnes, Ljósavatnshreppur, Þing.
- Vellir, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj. 472
- Vesterbygden i Grønland 757–758, 767
- Vesterjökul 300, 767 > Snæfellsjökull, Snæf.
- Vestfirðingafjórðungur / Vestfirðingafjering 229, 231, 239, 272–273, 276, 279, 565, 567, 570, 576
- Vestfirðir / Vestfjordene 45, 70, 274, 390, 549, 558, 565
- Vestmannaeyjar 96, 137, 202, 248, 270–271, 273, 309, 322, 327, 348, 370, 384, 387, 392, 396, 435, 586, 743
- Vestri-Biskupstunga, Árn. 140
- Vestribyggð á Grænlandi > *Vesterbygden i Grønland*
- Vestur-Skaftafellssýsla / Vestur-Skaftafellssyssel 96, 105, 139, 157, 183, 187, 189, 194, 207, 218, 227, 265, 269, 271–272, 285, 291, 309–310, 315, 318–319, 348, 353, 414, 489, 505, 534, 536, 565, 567, 572–573, 580, 629, 631–632, 638, 643–644 > Austur-Skaftafellssýsla / Austur-Skaftafellssyssel, Skaftafellssýslur / Skaftafellssyssel
- Viborg Stift, Danmörku / Danmark 580
- Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull. 368, 381, 501, 596
- Viðvíkursveit, Skag. 87, 526, 686
- Vigdísarstaðir, Kolbeinsstaðahreppur, Hnapp. 246
- Villingaholtshreppur / Villingaholtsrep, Árn. 90, 520
- Víðidalsá, á / *elv*, Hún. 304, 317
- Víðines, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. 472
- Víðivellir, Fljótsdalshreppur, N-Múl. 475
- Vífilsstaðavatn, stöðuvatn / *indsø*, Gull. 338
- Vonarskarð, fjallaskarð á miðhálandi Íslands / *bjergpas midt i Islands højland* 643, 647
- Vopnafjörður, N-Múl. 302, 323–324, 438, 645
- Vöðlakot, Bæjarhreppur, Árn. 517
- Ytrihreppur (Hrunamannahreppur) / Ytrepid (Hrunamannarep), Árn. 519
- Ytri-Njarðvík, Gull. > Njarðvíkur, Gull.
- Ytri-Rangá, á / *elv*, Rang. 304, 337
- Þingeyjarsýsla / Þingeyjarsyssel 45, 70, 96, 179, 194, 214, 222–223, 249, 255, 265, 283, 291, 301, 317, 321, 331, 333, 335, 400, 422, 437, 472, 562, 568, 573, 628, 640 > Norðursýsla / Norðursyssel
- Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún. 121, 266, 336, 524, 567–568, 570, 576, 595, 656
- Þingeyraklaustursumboð / Þingeyraklausturs ombud 555

- Þingeyrar, Sveinsstaðahreppur, Hún. 501, 569
- Þingmúli, Skriðdalshreppur, S-Múl. 120
- Þingvallavatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn. 305, 337
- Þingvellir, Árn. > Öxarárþing / Alting ved Öxará, Þingvellir, Árn.
- Þingvellir, bær / *gård*, Þingvallahreppur, Árn. 450
- Þistilfjarðarþingsókn / Þistilfjarðartingsogn, Þing. 472 > Svalbarðshreppur / Svalbarðsrep
- Þistilfjörður, Þing. 438
- Þjófadalur, Árn. 246 > Hvinverjadalur, Árn.
- Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang. 245–246, 305, 337, 637–638, 644
- Þjórsárdalur, Árn. 246, 637
- Þjórsárós / Þjórsá flodmunding, Árn. og Rang. 381
- Þorlákshöfn, Árn. 348, 417, 419, 518, 681
- Þorsteinstunga, Mýr. 246
- Þórarinsdalur, Mýr. 246
- Þóriseyjar á Eyjabökkum, N-Múl. 550
- Þóroddsstaður, Ljósavatnshreppur, Þing. 473
- Þórshöfn á Reykjanesi, Gull. 381
- Þórsmörk, Rang. 245, 522
- Þrándheimur, Noregi > *Trondhjem*
- Þúfa, Kjósahreppur, Kjós. 109
- Þúfuverskvísl, á / *elv*, Rang. 637, 639 > Sandá, Sandkvísl, Rang.
- Þverá, á / *elv*, Mýr. 339
- Þverá, bær / *gård*, Fljótshlíð, Rang. 89
- Þverárkot 640 > Svartárkot, Ljósavatnshreppur, Þing.
- Þykkvabæjarklaustursumboð / Þykkvabæjarklausturs ombud 249
- Þýskaland > *Tyskland*
- Æðey, eyja í / *ø* í Ísafjarðardjúpi, Ísafj. 379
- Ölduhryggur á Snæfellsnesi, Snæf. 765
- Ölfusá, á / *elv*, Árn. 303, 305, 318, 336
- Ölfushreppur / Ölfusrep, Árn. 88
- Öngulsstaðarþingsókn / Öngulsstaðartingsogn, Eyjafj. 472
- Örfirisey, Seltjarnarneshreppur, Gull. 595
- Örnudalsá, á / *elv*, Mýr. > Kjarará
- Öræfajökull, A-Skaft. 245, 646
- Öræfasveit, A-Skaft. > Litlahérað, A-Skaft.
- Öræfi, A-Skaft. 646
- Öxará, á við Alþingi á Þingvöllum / *elv som løber ved Altinget på Þingvellir*, Árn. 575, 668
- Öxarárþing / Alting ved Öxará, Þingvellir, Árn. 118, 450, 477, 552, 635, 647, 656
- Öxarfjörður, Þing. 438, 640
- Öxi, S-Múl. 569 > Axarheiði, S-Múl.
- Öxnafell, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. 472
- Østerbygden i Grønland 756–760, 762–767, 769 > *Eystribyggð á Grænlandi*
- Østerfjerdingen > Austfirðingafjórðungur
- Østfjordene > Austfirðir

Útgefendur og greinarhöfundur

Udgivere og forfatter til artikel

Á ÍSLANDI · I ISLAND

Hrefna Róbertsdóttir, f. 1961. Doktorspróf í sagnfræði frá Lunda-háskóla í Svíþjóð. Þjóðskjalavörður, Þjóðskjalasafni Íslands. Hefur lagt stund á rannsóknir á 18. aldar sögu, skrifað um ullarvinnslu á 18. öld, hagræna hugsun, jarðamál og byggðamenningu á árnýöld. / *Doktorgrad i historie fra Lunds Universitet i Sverige. Nationalarkivar, Islands Nationalarkiv. Har forsket i det 18. århundredes historie og bl.a. skrevet om uldmanufaktur, økonomisk tænkning, ejendomsforhold og bebyggelseskultur i tidlig moderne tid.*

Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, f. 1968. MA-próf í sagnfræði frá Háskóla Íslands. Verkefnastjóri heimildaútgáfu við Þjóðskjalasafn Íslands. Hefur fengist við rannsóknir á sauðabjófnaði á 18. öld, jarðarannsóknir, viðreisn garðyrkju á 18. öld auk brennisteinsvinnslu á miðöldum til loka 18. aldar. / *MA i historie fra Islands Universitet. Projektleder for kildeudgivelser ved Islands Nationalarkiv. Har forsket i tyveri af får i det 18. århundrede, ejendomsforhold, etablering af grønsagsdyrkning i det 18. århundrede samt svovludvinding fra middelalderen til slutningen af det 18. århundrede.*

Jóhannes B. Sigtryggsson, f. 1973. Doktorspróf í íslenskri málfræði frá Háskóla Íslands. Rannsóknarlektor á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Doktorsritgerð hans fjallar um málið á 18. aldar riti, *Ævisögu* Jóns Steingrímssonar. / *Doktorgrad i islandsk lingvistik fra Islands Universitet. Forskningslektor ved Árni Magnússon-instituttet for islandske studier i Reykjavík. Hans doktorafhandling handler om sproget i Jón Steingrímssons selvbiografi, et værk fra det 18. århundrede.*

Í DANMÖRKU · I DANMARK

Christina Folke Ax, f. 1969. Doktorspróf í Þjóðhátttafræði og sagnfræði frá Kaupmannahafnarháskóla í Danmörku. Safnvörður við Landbúnaðar- og sjávarútvegssögusafn Þjóðminjasafns Danmerkur. Hún hefur einkum rannsakað 18. aldar sögu og skrifað um menningarsögu almennings bæði á Íslandi og í Danmörku, m.a. um viðreisnarmál, tengslanet og mót menningaheima. / *Ph.d. i etnologi og historie fra Københavns Universitet. Museumsinspektør på Frilandsmuseet — Det gamle Danmark, Danmarks Nationalmuseum. Hun har særligt forsket i det 18. århundredes historie og skrevet om almuekultur i både Island og Danmark bl.a. vedrørende reformer, netværk og kulturmøder.*

Leon Jespersen, f. 1953. Lic.phil.-próf í sagnfræði frá Háskólanum í Óðinsvéum (nú Syddansk Universitet) í Danmörku. Skjalavörður og fræðimaður við Ríkisskjalasafnið í Danmörku 1997–2019. Rannsóknarsvið hans er dönsk og norræn saga á árnýöld og hefur hann m.a. skrifað um stjórnsmál og skattamál í Danmörku. / *Lic.phil. i historie fra Odense Universitet (nu Syddansk Universitet) i Danmark. Arkivar og seniorforsker 1997–2019 ved Rigsarkivet i København. Har primært forsket i dansk og nordisk historie i tidlig moderne tid og bl.a. skrevet om politiske og beskatningsmæssige forhold i Danmark.*

Í SVÍÞJÓÐ · I SVERIGE

Harald Gustafsson, f. 1953. Doktorspróf í sagnfræði frá Stokkhólmsháskóla 1985. Prófessor í sagnfræði við Lundarháskóla 1999–2020. Hefur aðallega rannsakað norræna sögu á árnýöld, sérstaklega varðandi samskipti milli stjórnenda og undirsáta, stjórnámálamenningu og ríkjamyndun. / *Fil. dr vid Stockholms universitet 1985. Professor i historia vid Lunds universitet 1999–2020. Har huvudsakligen forskat om nordisk tidigmodern historia med teman som interaktion mellan styrande och styrda, politisk kultur och statsbildning.*